

František Palacký.

Knihovna. univ. prof.
Dra KARLA LASTOVKY

11-C-189

PAMÁTNÍK

NA OSLAVU

STÝCH NAROZENIN

FRANTIŠKA PALACKÉHO

VYDÁVají

KRÁL. ČESKA SPOLEČNOST NAUK,
I. A III. TŘÍDA ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ,
MATICE ČESKÁ.

SEMINÁRNÍ
Hist.-práv.

KNIHOVNA
oddělení

V PRAZE 1898.

NÁKLADEM MATICE ČESKÉ.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND 0577
C. Inv. s. ....

Koupil od *Dr. Kostecký*
Darem od .....
v ..... za Kčs .....
Inv. čis: *34.229*
Sign: .....

Tiskem J. Otty v Praze.

Z podnětu daného první třídou České Akademie zvolena touto třídou, Kr. českou Společností nauk, jakož i třetí třídou České Akademie na počátku roku 1897 devítičlenná komise, již uloženo, aby se postarala o důstojné oslavení stých narozenin Františka Palackého vydáním sborníku jubilejního.

Podepsaná komise v měsíci únoru m. r. rozeslala vyzvání k čelným spisovatelům českým i cizím, v němž o účelu, jemuž má sloužiti „Památník Palackého“, postavena tato slova:

„Sborník ten má hověti dvojímu úkolu. Jednak má zachytiti a zachovati paměti a dojmy těch, kdo Palackého osobně znali. Počet jejich řídne každým rokem, i jest se báti, umrou-li pamětníci a nezaznamenají-li svých pamětí, že ztratí se mnoho živých individuálních rysův a barev z toho velikého obrazu, jež současníci mají, pokud možná, věrně zachovati potomstvu. Proto i jednotlivé hlasy a vzpomínky budou vítány, a sebrány jsouce ve zvláštním oddílu „Památníku“, mohou státi se zdrojem hojného poučení, hledaným také od příštího životopisce.“

„Druhým úkolem „Památníku“ bude, aby odbornými studii přispěl k tomu, aby česká veřejnost, nanejmeně mladšího pokolení, všestranně poznala a ocenila vědecký a národně-osvětový význam Palackého a jeho prací, zvláště veledíla „Dějiny národa Českého v Čechách a na Moravě“. Byltě Palacký netoliko mistr politické, státní a sociální historie, netoliko sám kritik a vydavatel pramenů, diplomatik, topograf a genealog, nýbrž působil i na poli krásného písemnictví, literární historie a vzdělání českého jazyka, i v oboru esthetiky, filosofie a theosofie. A kromě toho všeho byl on spolu mocný činitel ve všem osvětovém životě nové doby české: jednak jako

politik, jsa přední obhájce historických práv v říši Rakouské, i také národností slovanských a národní rovnoprávnosti vůbec, jednak jako zakladatel neb účastník četných národních ústavů a podniků, a pravý svorník celé klenby nové české společnosti, ani šlechty nevyjímaje.“

Vyzvání naše potkalo se se zdarem. Sešlo se přispěvků více, než jsme očekávali, a to prací tak dokonalých, že ve mnohém ohledu naplněn program, za kterým „Památník Palackého“ vydán býti měl.

„Památník Palackého“ je společným podnikem korporací shora uvedených. Spisovatelům dána volnost, aby podávali příspěvky své v jazyce kterémkoli. Tím budiž vysvětleno a omluveno, že spis, jenž vychází nákladem „Matice České“, obsahuje též tři články německé.

V Praze, dne 14. června 1898.

Za I. třídu České Akademie:

Josef Kalousek,
Bohuš Rieger,
Zikmund Winter.

Za III. třídu České Akademie:

Václav E. Mourek,
Antonín Truhlář,
Josef Truhlář.

Za Kr. Č. Společnost nauk:

Václav Vladivoj Tomek, předseda komise,
Josef Durdík,

Vojtěch J. Nováček, jednatel komise a redaktor Památníka.

I.

K STÉ ROČNICI NAROZENIN FR. PALACKÉHO.

Jak Radhošť starý zakotven v hlubinách
ční pevný v mračna, vichřicím vzdoruje,
svou obří skrání blesky chytá,
jásaje po bouři ve tvář slunci,

Svých valných hvozdů velebným šuměním,
svých zřidel spádem, prozpěvem ptáků všech,
svým svatým šerem plným stínů,
tajemství života v nichž se chvěje:

Tak, Otče velký, v stý den Tvých zrozenin,
jež v těžkých bouřích přeletem časů zlých
nás v trudu stihly nebývalém,
nezdolán vítězně stojí národ.

Tvůj národ, Otče, který Jsi vychoval,
jak Mojžíš pouští vedl jej řadou let,
sta divů tvoře z pilné ruky,
pochodní tisíce rozžhav duším.

Ó věděls dobře, čeho mu potřebí,
na srázné stezce hrdě se udržet,
a nesjet v propast, jejíž jícen
na stranách dokola jen se cenil.

Znát sebe nejdřív, vlastní znát minulost,
znát cenu bojů pradědů velikých,
znát hřivnu, která zakopána
pro vnuka, aby ji vyzved', čeká.

Tak velký mudrc v zasutý zlatodol
Jsi vstoupil věků, rozhrnul oponu,
jež halila nám skutky otců,
ve kterých učit se možno synům.

Tak, nevím, větší mudrc či apoštol,
Jsi shrnul věky prorockým duchem Svým,
v němž objali se s Husem Amos
ve slzách nad biblí šestidílnou!

Tak líče velké Kalicha zápasy
nám kalich podals útěchy, rozvahy
a hořký nápoj, nápoj silných
sklonil Jsi k retům již zmírajících!

Tak velký velké dílo Své dovršils,
je stavěl z žuly pyramid pevnější;
však nechť se základ v hloubi tají,
vrcholem šlehá zář doby nové.

Tvé doby, naši! Kdybys moh' pohledět
s té výše hvězdné v zápasy dolů k nám,
jak setba Tvoje roste, bují
v zmítaném bouřemi hnízdě orlím;

Tu věštce tvář Svou sklonil bys k Mladoni
i k Pavlu, přísnost velebných tahů Tvých
by tála v úsměv: »Hleďte, darmo
netloukla o nebe naše křídla!«

A ten, jenž sladkým písně své hlaholem
Ti kynul, Otče, vítězně před lety,
»bys osvěcoval tajné chodby
zapadlých kobek těch, našich dějin«,

By lépe sáhnul v harfu svou zvučící,
než já to mohu epigon po letech!
Však co zde tužby? Umíraje
zvolal Jsi: Pomozte vítěziti!

A toto slovo z mroucích již retů Tvých
jsme chytli všichni v posvátné dědictví,
ať pérem, štětcem nebo dlátem:
Vítězit! Vítězit! — nebo zhynout!

To vůle silou zaplá vždy v zdeptaných,
že po všech bouřích, vichřicích, zápasech,
jak Radhošť pevný v skalné půdě
Tobě vstříc nezdolán jásá národ!

Far. Vrchlický.

II.

Rodiště Františka Palackého.

(Z denníku † paní Marie Červinkové-Riegrové.)*

Hodslavice leží na vysočině hrboлатé pohoří Beskydského. V malém údolí pod Hodslavicemi očekával nás starosta obce Hodslavické, veteráni s hudbou a banderium nečetné. Po oslovení zahrála hudba „Hej Slované“ a zvolna stoupali jsme na návrší, na němž leží Hodslavice. Nevěděli jsme jich, až když jsme málo kroků od počátku vesnice vzdáleni byli. Radhošť odsud viděti není; vysočina zdejší vlní se zvolna; není zde ani hlubších údolí, ani vysokých hor; nejbližší pahorky zakrývají vyhlídku do dálky. Ale, ač Hodslavice velmi vysoko leží, nečiní dojem chladný, horský; bujný vzrůst stromův a ovoce nasvědčuje, že je tu klima velmi teplé; nikde nenaskytují se modravé chladné tony barev, které obyčejně výšinu charakterisují a činí jakýsi dojem pustoty a chladu.

Domečky v Hodslavicích jsou jen nízké venkovské chatrče zahrádkami obehnané. Všude stálo přede dveřmi plno ženštin s dětmi na rukou. Mají tentýž valašský kroj jako v Rožnově, jen čepce vdaných ženštin jsou jiné. Kdežto v Rožnově všechny čepce mají v předu kolík coken jako hvězd vyčnívajících (obyčejně 3 nebo 5) a vzadu je čepce náramně úzký, těsně přiléhající a rovně ukončený, tak že zadní část nehezky vypadá, když se

šátek sundá (a také se zdá, že ty čepce hodí se více pod šátek nežli k samostatnému nošení), mají v Hodslavicích čepce v předu rovné a vzadu jsou složené plihy a čepce stažený, jako podvázaný. Rožnovské čepce jsou celé krajkové jako z hvězd složené, více dírkovité, v Hodslavicích jsou z tenké látky tylové a mají jen vložky vyšívané, pravidelně růžovou pentličkou protažené. Vložky ty jdou v předu rovně kolem čela a pak v zadu v prostředku jednou neb vícekráté.

Před hostincem a besedním domem v Hodslavicích očekával otce zástup občanů, faráři katolický i protestantský, učitelé, a po obou stranách silnice seřaděna byla školní mládež a děvčata od nejmladších až do vyrostlých, která zajisté již školy nenavštěvují. Vešli jsme do vnitř. Oslovil tam otce protestantský farář, tlustý, červený stařeček s dlouhými bílými vlasy. Otec odvětil. Mluvil o soukromém životě dědečkově; že i muži velcí mívají své slabosti, které jen při bližším styku poznány bývají, že otec po pětadvacet let pod jednou střechou živ byl s dědečkem a poznal, jak vznešenou, čistou povahou dědeček byl, jak prost všech chyb a slabostí lidských, a obzvláště pravdivý a přísný ve své povaze, že ani pochopiti nemohl, jak mohou lidé selhati.

Z besedních místností šli jsme k rodnému dědečkovu domu jen málo kroků vzdálenému. Po obou stranách cesty stála děvčata hodslavická v národním kroji, jedna hezčí než druhá. Brána ze chvojí a květin postavena byla u vchodu uličky mezi ploty, která vede k domku. Zde podala jedna dívčina otci a jiná mně květinu a pan starosta opět promluvil několik slov a omlouval se, že nemohli lépe otce přivítati, dověděvše se příliš pozdě o jeho příchodu. Otec odvětil několika srdečnými slovy — a šli jsme k domku.

Malá chaloupka šindelem krytá, zcela tak stavěná, jak naše bývají. Asi v prostřed jsou dveře, k nimž vstupuje se po dvou stupních a které vedou do úzké předsíňky, chodbičky. Na levo vstupuje se do síně, která bývala dříve obývána. Má tři okna, dvě do předu a jedno do zahrady. Je nyní zcela pusta, i okna na vypadnutí.

*) Dne 7. září 1879 slaveno v Rožnově odhalení pomníku Františka Palackého. Slavnosti účastnila se také vnučka Palackého paní Marie Červinková se svým otcem p. drem Fr. L. Riegrem, s nímž dne 8. září navštívila Hodslavice. Slavnost rožnovskou i celou cestu obšírně popsala výtečná ta paní, bohužel příliš záhy zesnulá, ve svém denníku, z něhož stať tuto otištěná je doslovným výňatkem.

V rohu stojí blíž dveří veliká, stará kamna. Z nářadí není tam nic nežli malá skříňka visící, ve které prý dříve bývaly knihy. Za touto síní je malý kumbálek s jediným okénkem do zahrady, nízký a nyní zcela pustý. V tom se dědoušek narodil.

Na druhé straně domku jsme nebyli; tuším, že tam bydlí výměnkář z rodiny Palackých — opilec. Před domem, mezi domkem a zahradou, je dosti široká cesta, pod okny je dlažba z velikých kamenů. Mezi dvěma okny na levé straně domku (stojíme-li k domku tváří obráceni) zasažena je velká mramorová deska se zlatým nápisem. Desku tu zasadili tam Frenštatští asi před třemi roky. Byla ověncena, jakož i vrata domu. Na téže straně přiléhá k průčelí domku zahrádka ovocná dřevěným plotem ohrazená. Před domem za cestou je taktéž zahrada k domu patřící, v ní stojí stodola. Kromě ovocných stromů jsou tam keřiky angreštové, malinové, něco zeleniny a plno květin. Zahrádka ta táhne se tak daleko jako stavení, na levo, kde stojí stodola, ještě dále, dolů pak má svah a skoro až k silnici se rozprostírá. Na pravé straně domku je malý dvoreček, za ním chlívký; ku zdi stavení přilehá šindelem a prkny krytý přístěnek. Střecha stavení jest vysoká, velmi chatrná a z části zelenavým mechem porostlá.

Když jsme stáli v rodné sínce dědečkově, přišli za námi pán, paní a slečna M—ovi, mně velmi nevhod v této chvíli. Bylo mi tak protivné bavit německou dámu a mluvit německy v těch místech, že jsem se jí, pokud možno, vyhýbala a přidružila se vždy k sestře dědečkově a celému zástupu příbuzných.

Byly tu děti dědečkovy sestry: statné mladé ženy, které mi okázaly své děti, pak zase dcery bratrů, již staré, a celé jejich pokolení. Nevím, kdo to vše byl, ale celý zástup vnuků a pravnoučat a samé děti hezké a sobě podobné. Pak mně okázali: „Zde v té chaloupce bydlí ta a tam ona teta, v tamté je její dcera provdaná atd.“ Samé skoro nizoučké baráčky. Nejvíce ze všech těch příbuzných mne poutala dcera staršího dědečkova bratra, dědečkovi nejvíce podobná. Byla to velmi vysoká,

hubená stařena — ty tahy kolem úst a kolem očí byly tak podobné dědečkovi. Zůstávala vždy více pozadu a při tom se na nás neustále dívala majíc oči plné slzí. Vůbec se mně srdečný způsob těch příbuzných velice líbil a mne pohnul. Byla jim z očí viděti taková upřímná radost; při tom nechovali se ani dost málo podlízavě a pokorně — jako roveň k rovnému — také ničeho nechtěli a nežádali; a bylo viděti, že je každé přívětivé slovo těší a že si na něm více zakládají, nežli snad na nějakém peněžitém daru. Dědečkova sestra stále se mnou chodila, podávala mi květiny v zahradě, okázala mi, které stromy nebožtík tatínek v zahradě sázel.

Šli jsme do kostela katolického. Je maličký a zcela dřevěný, opravdivá zvláštnost. Okolo něho je hřbitov dosti pustý; byl dříve katolickým i protestantským zároveň. Okázali mi tam jeden zelený pahrbeček, sotva k rozeznání — hrob dědečkova otce. Hrob dědečkovy matky byl již překopán.

Pak šli jsme do kostela protestantského. Je kamenný a výstavný. Oltář je stůl a nad ním vypíná se kazatelna. Překvapilo mne, že na oltáři byly ozdoby z dělaných květin. Toho nebývá v protestantských kostelích, ale vesnická děvčata nedají si brániti, aby neokrášlila vždy kostelík. Varhany jsou v kostele pěkné, vysoké; je tu chor, na kterém ještě dědeček zpíval.

Zde v protestantském kostele připojil se ke mně mladík v městském obleku as 25letý, velmi intelligentního vzezření. Měla jsem jej za protestantského učitele. Ptal se mne, jak se mi líbí jejich kostel, a pravil mi, že viděl chrámů pěkných velmi mnoho, ale žádný se mu tak nelíbil jako ten zde, že zde byl poprvé u sv. přijímání. Řekl to s tak nelíčeným prostým pohnutím, s takovým, abych tak řekla, přesvědčením, že mne ta zpráva musí zajímati, že mne to překvapilo. Řekla jsem, že se mi velmi líbí, že se u protestantů velká váha klade na první přijímání a že jen velké, rozumné děti se k němu připouštějí. Nevím, zdali těmi slovy aneb tím, že jsem s patrným interessem prohlížela protestantský kostel, jsem se mu zavděčila, ale skoro se mne pak nespustil a velmi

horlivě mi vše ukazoval a vykládal. Privil, že je absolvovaný medik a že pro churavost musil zanechat studii. Avšak brzo dověděla jsem se celé pravdy. Pán, který s námi do Hodslavic jel, se mnou po straně sdělil, že to byl mladík náramně schopný, který velké naděje vzbuzoval a s úspěchem studoval, avšak pomátl se na rozum a musil studii zanechat; je prý zcela zdrav a rozumný, jen někdy mívá návaly pomatenosti. Bylo mi toho člověka velmi líto.

Byli jsme ještě v protestantské i v katolické škole. Protestantská je v malém domečku, ve kterém ještě dědečkův otec učil, když z rodného domku dědečkova (kde také dříve škola byla) do větší té místnosti se přestěhoval. Za školou je zahrada se stromy, které on sázal a štěpoval; a v tom stavení ještě dědeček bydlíval.

Pak zašli jsme do domku pana starosty, kde nám uchystali masitou snídani neb oběd, bylot již poledne. Vytratila jsem se z pokoje a šla si obkreslit dědečkův domek, který byl přímo vedle. Neměla jsem k tomu mnoho času — za několik minut se již po mně sháněli. Pojedli jsme u pana starosty krátce a dobře. Omlouval se, že ve svém staromládeneckém hospodářství nás lépe uctiti nemohl. Dostali jsme dva pečené cemry srnčí, které však bohužel připraveny byly zcela jako zajíc se smetanovou omáčkou a hřebíčkem, k tomu měli jsme kompoty, pak dostali jsme cukroví, ovoce a víno. Byli s námi M—ovi a všichni, kdož přijeli z Rožnova, mladý Pražák a Škarda, pan Saichert a všichni ti Češi z Opavy. Ti rozloučili se zde s námi velmi srdečně; jeli přímo na nádraží.

Před odjezdem zastavili jsme se ještě v dědečkově chaloupce. Vyptávali jsme se, zdali by nebylo možno dostatí někde nějaký starý talíř nebo cos podobného z doby dědečkovy. Řečeno mi, že to je všechno rozprodáno a z náradí že též skoro nic nezbývá, něco starého náradí že by se snad ještě našlo. Avšak o to se právě již staral mladý Pražák. Vykramovali nějakou starou almárečku a čistili ji. Spolek moravských studentů zakoupil totiž dědečkův rodný domek a chce nyní dáti

jej opravití a zříditi zcela tak, jak někdy býval. Kus nově přistavěný má se zbořiti, také zahrádka, jak bývala, zahraditi, a i náradí staré chtějí skoupiti a rozestaviti ve světnici.

Nemohli jsme se již dlouho zdržovati a vyjeli jsme asi v půl jedné hodiny.

Obklopila nás před odjezdem celá ves a celý zástup v nejlepší pořádku: veteráni s hudbou a muži napřed, za námi děvčata a ženštiny. Vše to šlo s námi veliký kus cesty za ves, i když již koně rychleji pobíhali, běželo to všechno, u samého kočáru přibuzenstvo, ty staré babičky v čepečkách všechny měly slzy v očích, kývaly nám a volaly, abychom se ještě na ně podívali, však že jich beztoho víckrát neuvidíme. Když pak jsme byli již na nejvyšším návrší, kde cesta dolů se uklání, prosil tatínek, aby již dále nešli. Hudba spustila rakouskou hymnu, všude křičeli ještě a volali — a tak jsme odjeli ohlížejíce se a hluboce pohnuti tím srdečným přijmutím.

Podívali jsme se, jak krásný lid je v Hodslavicích. Všechn lid tak vysoký, statný, kostnatý, tahty velmi silné, pregnantní, při tom velmi ušlechtilé a plet u vesnických děvčat neobyčejně jemná. Hodslavice jsou pověstny tím, že se tam samí velcí urostlí lidé rodí: všichni úragouni a huláni z okresu rekrutují se z Hodslavic.

Ještě jiná věc je tu nápadná: viděli jsme tam jedinou ženštinu černovlasou. I v Rožnově a vůbec ve Valašsku viděti samé světlé vlasy neb světle kaštanové, ač oči při tom bývají hnědé i černé. Zvláště přibuzenstvo Palackých má jedinou barvu vlasů jako měl dědeček.

III.

Hodslavice.

Napsal Fr. A. Slavík.

Památne rodiště našeho Fr. Palackého leží v půvabné hornaté krajině na severovýchodní Moravě u Nového Jičína, u samé národnostní hranice. Vede nás k němu dráha z Hané od Hulína, sv. Hostýna a Val. Meziříčí, neb od Přerova, Lipníka, Hranic; aneb východně od Frenštátu pod Radhoštěm a severně ze Slezska k Suchdolu, Kunwaldu a N. Jičínu. Z nádraží Hodslavského jdeme krátce lesem, pak silnicí a stojíce nad Hodslavicemi, vidíme je rozloženy v údolí na potoce Zerzávce, k níž se na dolním konci obce pojí Moškovský potok.

Na straně západní, jižní a severní vystupují hory, zvláště řada jich od nádraží Hodslavského k Věrovicům, zajímavá svým útvarem a geologickým původem. Hodslavice samy leží 342 m. nad mořem, u nich hned lesnatý Fojtův vrch, pod ním v údolí „Zámčisko“, dále západně Čtenice vrch, kde se za dob pronásledování skrývali Bratři čestí a potěšovali se čtením písma sv. a bratrských knih, Vlčí hrdlo, kudy prý táhli Tataři ku Štramberku, severně Pohořelec (546 m.), Stranická hůra, Strážisko; jižně Libotín, pásmo hor: Trojačka (715 m.), jež dělila troje panství (Novojičínské, k němuž také Hodslavice patřily, Starojičínské a Meziříčské); Holá Dolina, Hundorf, Krátká, Dlouhá, Javorník a Radhošť. Volnější pohled jest k severovýchodu, kde v nejbližším okolí Hodslavic jsou menší vrchy a návrší.

Vstoupíme do památné obce. Vedle novějších domů kamenných hledí k cestě mnohé staré domky dřevěné, jež vídal sám náš František Palacký, s branou, s malými

okny o 4 neb 6 tabulkách skleněných. Domů má vesnice 189, obyvatelů 1550: 500 katolíků, 1050 evangelíků augsburského vyznání.

Stranou cesty na levo vynikají katolický a evangelický kostel a mezi nimi bývalá škola evangelická, rodný dům Palackého, stavení jednoduché, prosté.

Mramorová deska v levo u vchodu mezi okny zvěstuje příchozímu:

Zde narozen
Dr. FRANTIŠEK PALACKÝ,
historiograf království Českého,
dne 14. června 1798.

Věnuje beseda občanská
ve Frenštátě
1868.

V přední části domu bylo obydlí rodičů Palackého: větší světnice s dvěma okny u vchodu a jedním západně, vedle malinká světnička sotva 3 m. zšíří a tolikéž zvýší s dřevěným stropem. V ní v rohu u okna narodil se náš František Palacký. Nyní na tom místě stojí nadučitelova knihovna. Na protější stěně visí teď podobizna Palackého bobkovým věncem a červenobílou stuhou ozdobená.

Naproti obydlí jeho rodičů vedou dvěře do školy, kde také Palacký nabyl prvního vzdělání.

Dům ten vystavěl otec jeho Jiří. Vzdělal se sám čítaje pilně rozličné knihy a stal se obecním písařem. Když vydán byl toleranční patent r. 1781, přestoupili mnozí k evangelické církvi augsburského vyznání a zvolili Jiřího Palackého učitelem. Školy ještě neměli. I vystavěl učitel r. 1796 domek č. 108. a v něm učil až do r. 1820, kdy vystavěla církev vlastní školu vedle kostela, blízko Palackého domu.

Otec Jiří byl učitelem až do r. 1829, načež přenechal domek synu téhož jména a odstěhoval se do Zubří,

kde si koupil fojtství. Vnuk Jan nechal domek zpustnouti. Roku 1873 navštívil jej Palacký a byl sešlostí rodného domu dojat. Koupil jej potom Adolf Pilečka, nynější starosta obce, pak kroužek studentů, spolek „Svatobor“ v Praze, jenž dal jej opravit. Rodný dům Palackého zůstával tehdy prázdný. I žádala církev zdejší „Svatobora“, aby jej za školu jí ponechal. A r. 1883 byla v něm v zadní části domu zřízena třída a v předu byt učitelův.

Pak o něj pečoval spolek pro zakoupení a udržování domku Františka Palackého v Hodslavicích a od r. 1887 záložna Karlínská, která jej ponechala evangelické církvi bezplatně za školu, aby tím byl, jako za doby mládí Františka Palackého. Jest v něm jedna třída a byt nadučitelův.

Před domem jest dvorek, studna a zahrádka.

Kostel evangelický stojí severovýchodně od rodného domku Palackého na kraji obce u polí. Za mládí Palackého byl dřevěný, r. 1813 pak vystavěn v nynější podobě a r. 1851 upraven, jak ukazuje vytesaný letopočet v kameni v levo u vchodu. V něm František Palacký jednou také měl kázání „o pravé pobožnosti křesťanské“, když dle přání otcova připravoval se na kazatele evangelického.

Do kostela vchází se věží sedm kroků širokou a tolikéž dlouhou; vchod sám jest gotického slohu, ale okna nad ním a na obou stranách kostela jsou slohu románského. V sínce po stranách jsou staré dřevěné lavice; v kostele u dveří v levo a v pravo schody na kůr, jenž spočívá na osmi dřevěných sloupech kulatých. Pod kůrem a v celé lodi jsou lavice; v presbyteriu v levo křtitelnice a v čele oltář, nad ním kazatelna, vše dřevěné.

Na oltáři stojí osm svícňů, malý obraz večeře Páně malovaný, nad tím obrazem jest kazatelna, na ní vyobrazen uprostřed kalich, a křížem kotev a kříž, vše pozláceno. Na kazatelnu vedou schůdky za oltářem.

Na kůru jsou malé varhany; z něho vedou pak dvířka na věž, kde jsou dva zvony a hodiny.

U kostela jest na straně k rodnému domku Palackého evangelická fara, dům o jednom patře, a naproti na druhé straně nová škola evangelická, stavení přízemní.

Katolický kostel, vzácná starobylá budova dřevěná, stojí blízko rodného domu Palackého, na svahu u cesty. Hlavní vchod jest podobně jako u evangelického od severní strany, vedlejší po straně kostela. Kolem něho jest dřevěná pavlač krytá. Strop uvnitř spočívá na čtyřech sloupech, kazatelna je dřevěná, nad presbyteriem oratorium, oltář s křížem, za ním na zdi vyřezávaný obraz a nad ním Panna Marie, u oltáře v levo křtitelnice.

Kostel je celkem skrovný, ale starobylým rázem poutavý. Kolem něho je hřbitov, uprostřed před kostelem kamenný kříž.

Katolická fara a škola jsou na druhé straně cesty za potokem.

Stará katolická fara bývala tu za starých dob, ale již v XVI. století byla zaniklá a zdejší katolíci patřili později v XVII. století k farní osadě Jičinské, potom Štramberské a Životské, až r. 1857 byla tu opět samostatná fara zřízena z fondu náboženského.

Hřbitov evangelický jest na konci Hodslavic v levo na svahu vrouben živým plotem; uprostřed stojí na kamenném podstavci železný kříž z r. 1857. Nahoře na konci hřbitova jest kostnice s vysokou vížkou a v ní zvonek.

Od kostnice otvírá se pěkný pohled na Hodslavice, na krajinu východní a severovýchodní, na lesnaté hory v pozadí. U cesty k Bludovu severozápadně bělá se na vrchu zděný kulatý mlýn větrní.

Mimo jmenovaná místa památná uvéstí tu sluší Sokolovnu, občanskou besedu a za Sokolovnou starobylé fojtství Palackých s pavlačí.

Příbuzní Palackého žijí tu posud; a spolu jiný rod téhož jména, bývalí fojtové v Hodslavicích.

Fojtové bývali rychtáři v obci a mívali lesnatý vrch u vsi „Fojtský les“. Hodslavice od starodávna patřily k panství Štramberskému, jež patřovalo markraběti moravskému, až je dal markrabě Jošt v léno Vokovi z Kra-

vař a drželi je potom páni Cimburkové, r. 1437 po smrti Ctibora z Cimburka Vilém Puklice z Pozořic, Jindřich z Boskovic na Černé Hoře, Benedikt z Hustopeče, 1531 Bernard ml. z Žerotína na Fulneku a od r. 1558 město Nový Jičín.

Poddanské poměry měly Hodslavice jako ostatní dědiny téhož panství, na př. r. 1750 platily vrchnosti úroku o sv. Jiří 10 zl. 3 kr., o sv. Janě 5 zl., o sv. Michale 9 zl., o sv. Martině 5 zl. 8 kr., odúmrtí 3 zl. 53 kr., za roboty 38 zl., za hlídku a j. 3 zl. 36 kr.; dávaly 19 slepic, 8½ husy, ze včel 1 zl. 22 kr.; a robotovali: 21 sedláků z lánu po 2 dnech čtyřspřežně nebo 2 dni pěšky, 2 po 2 dnech dvouspřežně nebo 2 dni pěšky; 26 domkářů mělo po 1 dni pěší roboty. Když sedláci vykonali roboty tažní, nebyli nuceni k pěši.*) Později měli povinnosti dle robotního patentu 1775 a vykupovali se jako jinde.

Obyvatelé jsou tu od pradávna stále Čechové. Bylo pak tu domů a obyvatelů:

r. 1656:	37 domů,	asi	200 obyvatelů,
r. 1790:	104	„	642
r. 1834:	146	„	984
r. 1869:	171	„	1289
r. 1890:	189	„	1491

z nich 492 katolíků, 999 evangelíků; vyjma 2, kteří se přihlásili k obcovací řeči německé, sami Čechové.

Do školy chodí 320 dětí: do soukromé dvoutřídní evangelické s právem veřejnosti přes 220, do jednotřídní katolické 100.

Sousední obce na severovýchodě Životice, Nový Jičín, Ženkla, Žilina jsou poněmčeny, ostatní zůstaly i za nejhorších dob jako Hodslavice českými.

*) Zemská registratura v Brně, podd. č. 351.

IV.

O škole trenčínské a prešpurské za Palackého mládí.

Podává Jaroslav Víček.

Protestantské školství v Uhrách nerozlučně je spojeno s rozvojem svých církví, vyznání augsburského mezi Slováky a Němci, a helvetského mezi Maďary.

Je známo, že vzrůst uherského protestantismu, v šestnáctém věku všestranný a rychlý, v sedmáctém a osmáctém, za úsilné protireformace katolické, byl zražen a zlomen. Církev římská v Uhrách, bohatá statky a mocnými rody panskými, měla vydatnou podporu v zemské vládě a dvoru, který v protestantismu uherském spatřoval nejsilnější oporu odbojných snah Rákóciovských, Tökölyovských a jiných.

Mír vídeňský, r. 1608 pojatý mezi zemské zákony, zajišťoval sice protestantům v Uhrách úplnou svobodu náboženskou, a mír linecký z r. 1645 znovu ji slavnostně potvrzoval; přece však rekatolisace církví evangelických, zejména v pověstném desetiletí 1671—81 za Leopolda I., agitaci řádu jezuitského, řízenou hlavně z Trnavy, církevními soudy arcibiskupa ostráhomského a mocí úřední za asistence vojenské prováděna jest tak všestranně a důsledně, že od Žiliny po Bardijov a od Prešpurka až po stráž turecké církev lutherská téměř nadobro zmizela. Ani sněm šoproňský z r. 1681, který protestantům zjednal některé úlevy, zejména t. ř. církve a chrámy artikulární, vedle nichž až do dob josefinských vlastně žádných jiných v Uhrách nebylo, ani sněm satmárský r. 1711, jenž znovu sliboval úplnou náboženskou svobodu, ani

nařízení královská z r. 1731, z milosti ponechávající úlevy sněmu šoproňského, nezastavily úpadku protestantství v Uhrách.

Obrat způsobil teprve Josefův Toleranční patent 1781, protestantům uděluje svobodu vyznání a církevní i školskou samosprávu, a emancipaci jejich dokonal osvícený bratr jeho Leopold II., jenž svým mandátem ze dne 7. listopadu 1790 vrátil se na stanovisko sněmů z r. 1608 a 1647, církev posud pouze trpěnou a soukromou prohlásiv na území uherském za úplně svobodnou, rovnoprávnou a veřejnou, kteréžto slovo královské budínský sněm dne 8. února 1791 v památném článku XXVI. zákonem státoprávním na všechny časy zabezpečil.

Odtud s novým rozkvětem evangelických církví v Uhrách znovu oživo i samosprávné jejich školství. Ještě v století osmnáctém, za doby teresiánské, velmi bylo stísněno. Nařízení z r. 1756 protestantům uherským nedopouštělo jiných škol kromě t. ř. grammatických, a také ty podřizovalo dozoru a správě kněžstva katolického; vládě šlo o to, aby se vzděláním vyšších škol nešířil se zároveň i protestantský duch. Povážíme-li pak, že evangelictvo v Uhrách za Ferdinanda II. pozbylo asi tři set, za Leopolda I. přes osm set a do r. 1773 opět přes šest set chrámů, při nichž bylo hojně nižších škol, lze si představití jeho tíseň osvětnou.

A jako práva jiná, tak teprve mandát Leopolda II. a zákonní články XXVI. sněmu z r. 1791 protestantům obojího vyznání dal právo, dle potřeby zřizovati si školy nejen počáteční a grammatické, nýbrž i vyšší, svobodně povolávati k nim školní mistry, professory, rektory a subrektory, z mužů svého vyznání voliti si jejich direktory nebo kurátory, žáky a studenty vysílati s žádostmi o podporu po dobrodincích i do cizozemských akademií na vyšší učení, a bohoslovné knihy nepolemické volně vydávati tiskem. Za pozdější reakce vlády Františkovy sice postavení protestantův opět se zhoršilo, vzdělavců jejich nepřipouštěli do úřadů, lid místy (na př. ještě v letech desátých a dvacátých našeho století v dolině

púchovské nad Trenčínem) župní úřednictvo násilím připuzovalo ke katolictví — než přes to zákon z r. 1791 vždy znovu zase osvědčil se jako úhelný kámen svobody a samosprávy evangelíkův uherských.

I.

Protestantské školy v horních Uhrách, do r. 1530 vydržované církví, do 1674 obcemi, a odtud až do polovice našeho věku opět církví, byly trojí: *elementární* (schola vernacula nebo civica), *latinské* (schola latina) a *rhetoricko-theologické*, později zvané *lyceum*. Rozdělení na ročníky i způsob vyučovací dle místních prostředkův a potřeb v jednotlivostech se různily; celkem však organizace je táž.

Elementární školu spravoval kantor. Základem vyučování byl Lutherův katechismus a Nový zákon. Na prvním stupni ve své škole jednotřídní neb i dvoutřídní učil abecedě, na druhém skládati slabiky, na třetím čísti katechismus nebo nedělní evangelia, na čtvrtém celý Nový zákon. Základním vědomostem reálním zpravidla učil bez knihy.

Latinskou školu řídil rektor. Škola bývala trojtřídní, obyčejně však jen dvojtřídní neb i jednotřídní; žáci v jedné třídě zpravidla pobývali dvě léta. Při škole několikatřídní vedle rektora působil i konrektor a subrektor, onen vyučuje v třídách vyšších, tito v nižších.

Nejnižší třída, spojovací člen mezi školou elementární a latinskou čili jakási příprava, byl *donát*. Zde z náboženství učilo se základním naukám křesťanským a hlavním datům z dějin konfesse (týdně zpravidla dvě nebo tři hodiny), z přírodopisu a zeměpisu také jen počátkům (týdně celkem čtyři hodiny), z dějepisu, obmezeného na Uhry a počtům v rozsahu nepatrném (dohromady týdně tři hodiny); za to hlavním předmětem, vedle trochy krasopisu, byla latina (osm hodin týdně), vzory deklinační a konjugační a překlady, obyčejně z Cornelia Nepota. Vyučovací řeč ovšem byla latinská, třeba za pomoci

jazyka mateřského a podle knih československých nebo německých.

Vyšší třída slula *grammatika* a předměty byly tytéž, jen rozšířeny poněkud rozsahem, na př. zeměpis na Evropu, latina v druhém polouletí na hlavní pravidla syntaktická atd.

Nejvyšší třída byla *syntax*, a touž látku opět poněkud rozšiřovala, na př. v zeměpise na ostatní díly světa, nebo v latině na rozборы, variace, resoluce, periorologii a prosodie i deklamaci.

Tím žák byl připraven na lyceum, o němž níže.

Učení spočívalo úplně na paměti, názorné metody nebylo žádné. Vyslychalo se každý den před lavicemi, dobýzelo tělesnými tresty, a hlavní sláva učitelova byla, uměl-li žák při závěrných zkouškách hodně rychle a mnoho odříkávat z paměti *do slova* dle předloh diktovaných. Byl-li učitel rozumný a horlivý, sám si uvolňoval tento umrtvující způsob vyučovací, jako na př. Kollárův kremnický rektor Komáry. Byl-li však pedant nebo ne-dbalec, čiperným hlavám v žactvu záhy školu znechutil úplně. —

V městě Trenčíně, jehož starobylý hrad uvádí již Kosmas, církev lutherská kvetla už v druhé polovici století šestnáctého. Od r. 1560 nepřetržitě až po naši dobu jde seznam jejích kazatelů, z nichž mnozí jsou jména v církevních dějinách domácích zvučná. V téže druhé polovině šestnáctého věku vznikl výstavný chrám, nyní hlavní kostel katolický, zjevného rázu modliteben protestantských, a do téže doby sahají také počátky evangelické *školy latinské*, Kašparem Illésházým založené, jejíž rektor nastupuje r. 1570. Za dob neklidných a poměrů církve neustálených rychle se střídají úřady i jména, z nichž jmenujeme jen dvě nejznamenitější: r. 1580 přichází sem z turčanských Mošovec Mikuláš Colacinus neboli Kolacín, a již r. 1583 zemřelého nahrazuje rektor školy hlohovské Jan Pruno, také již r. 1586 zemřelý. Po roce 1640 arcibiskup ostráhomský do Tren-

čina uvádí řád jezuitský, a touž dobou vzniká tam zároveň knihtiskárna.

V zlých letech obecného pronásledování r. 1674 také trenčinským lutheránům vzali kostel i školu, a teprve r. 1681 povoleno jim, vystavěti si obě znovu. V dolní části města, nedaleko před sebou Váh, za sebou vysoko strmící zbytky hradu trenčinského, podnes stojí dosti skrovná stavba chrámová z té doby, a za ní v řadě domků přízemní stavení, kde ještě za dob Palackého bývala evangelická škola. Z malé předsíně vchází se do světnice, jež s tíží by pojala čtyřicet míst žakovských, kdežto za dob Palackého zapsaných školáků bývalo přes sedmdesát.

Dle tradice, posud zachované v Trenčíně, otce Palackého, horlivého protestanta, jenž syna Františka určil na řemeslo, přemluvili na evangelické faře, aby jej dal na tamní školy, slibující žáčka přijmouti do alumnea. Tím způsobem malý Palacký v letech 1809 až 1812 donát, grammatiku i syntax vystudoval v Trenčíně.

Dostí zevrubný obraz, kterak počátkem našeho století byly zřízeny latinské evangelické školy trenčinské, podává „*Coordinatio scholarum infimarum vernaculo-latinarum augustano evangelicarum in ven. contub. Trenchin*“, rukopisná osnova, schválená všemi instancemi církevními už koncem století minulého a znovu zredigovaná a podepsaná r. 1820.

V hlavě V.: „*De serie lectionum in scholis mixtis id est vernaculo-latinis tractandum*“ čteme:

§ 20. Scholae istae commode in tres classes dividi possunt, ita ut in *prima* [třída nejvyšší] sint donatistae, adeoque declinistae, comparistae, conjungistae; in *secunda* elementaristae majores hoc est in lectura jam exercitatiores, qui simul calligraphiae et aliis litterarum elementis operam navant; in *tertia* etiam vero elementistae minores, prout sunt, vel alphabetistae, vel syllabisantes, vel lectitare tentantes. Qua quidem stante classificatione —

§ 21. Die *Lunae* mane: scholares spatio unius circiter horae discunt, repetunt, lectionem priore septimana assignatam; et

prima classis quidem unum paradigma declinationum cum subinsertis vocalibus eorumque significato, et regulis generalioribus, memoriae mandandis. *Secunda* classis pensum catecheseos, successive etiam evangelii epistolaeque pro futura dominica observatis diligenter interpunctionibus, cum accentu atque gratia quadam et suada legere discit; *tertia* vero in pensis suis elementaribus addiscendis desudat. *Omnes* deinde ordiendo a prima classe pensa sua recitant magistro, qui novam lectionem assignat iterum classibus singulis. His ita peractis *secunda* et *tertia* classis pensa assignata unius circiter horae spatio discit, postea recitat et novum pensum pro horis pomeridianis accipit; dum interea *prima* classis vacabat flexioni vocabulorum, paradigmatis subinsertorum; adjectis semper, substantivo, utriusque latinae et vernaculae linguae, adjectivis, adjectivo substantivis, verbo autem pronomibus. His etiam peractis scripturae s. classicum et futurae Dominicae diei Evangelio accomodum dictum, brevissime explicatum, memoriae mandant, ex Chmelio, omnes classes; qui vero scribant, exercitia habent calli- et orthographica; quod itidem intra horam absolvitur.

§ 22. A *meridie*: Iterum unius fere spatio horae omnes classes lectiones suas discunt; et *posteriore*, quidem duae classes mane assignatas; *prima* vero praeterita jam septimana, assignata, plus minus quinque vocabula ex primitivis utraque lingua memoriae mandat. Hora fere elapsa omnes praenotato ordine recitant pensa sua magistro; qui denuo assignat alia, a *duabus posterioribus* classibus mox condiscenda et post horam recitanda; quam secundam horam *prima classis* praefatae flexioni dicat; *tertia* vero hora sic, ut ante meridiem transigitur.

§ 23. Die *Martis* mane tractantur ea et eo etiam ordine, ut die Lunae mane. A *meridie* autem secunda hora dicitur initiis geographiae, in qua praemissis praecognitis, subjungitur notitia patriae geographica; cetera fiunt ut die Lunae a meridie, quoad primam tertiam horam.

§ 24. Die *Mercurii* mane: *Prima et secunda* classis pensum catecheseos minoris b. D. Martini Lutheri, praeterita septimana assignatum, intra horam discit, repetit; *tertia* vero classis ordinarium pensum discit. Post recitationem, praecitato modo instituendam, initia religionis methodo Socratica instillantur animis puerorum et puellarum; residuum tempus dicto ex Chmelio percipiendum dicitur.

A *meridie*: Seduli magistri, neglectas nefors — ob intervntum jam hac hebdomade, vel adhuc occurrendum festum aut sepulturam — lectiones compensabunt ita, ut ea, quae tum differri debebant; secus autem vacat.

§ 25. Die *Jovis* mane et a meridie id, quod tota die Lunae.

Die *Veneris* mane sic, prout die Lunae mane.

A *meridie* vero dici Veneris secunda hora tribuitur exercitiis arithmetice ita, ut omnes classes condiscere possint numerationem; *secunda* classis prompta memoria (z hlavy) additionem, subtractionem et multiplicationem, *prima* vero classis omnes quinque species simplices elaborare queat etiam in tabula aut charta; ad quorum omnium notitiam ducere oportebit pubem practice et ad casus in vita humana quotidiana obvios applicate. Hora *tertia* agitur id, quod eadem hora die Lunae a meridie.

Die *Sabbati* tota die tenendum est id, quod dictum est ad integram diem Mercurii.

Na čem pak při všem tom školaření spočívala váha hlavní, ukazuje předposlední, 27. § hlavy VII., kde v odstavci 10. se praví:

Ad linguam hanc autem latinam — quam tantopere urgent nobiles alique honoratiores, filios continuationi studiorum dicare gestientes — breviori facilioreque via condiscendam: proponentur semper discentibus phrases aliquot ex vocabulis, paradigmatis flexionique subjectis, ex tempore in vernaculam vertendae linguam et vice versa; asvefiantque latinitatis tyrones confabulationi latinae; nec desint diversa exercitia colloquiorum, versionum, imitationum; ubi juvabit uti non tantum Langio, sed etiam Murelio, Gessnero, Schellero, Erasmo Roterdamo, aliis.

Zásady, úvodem hlásané v této organizační osnově, byly zcela pěkné a užitečné. Hned Caput I.: De officiis docentium seu Ludi-Rectorum praví v § 1.:

Cum scholae seminaria sint utriusque reipublicae, et spiritus divinissimi — ut veteres dixere — officinae: plurimum itaque interest, ut illis, quibus educatio juvenutis, in spem patriae et genitorum solatia efflorescentis, concredita est, omnibus, ad grave et insigne hoc munus necessariis qualitatibus ornati sint, officiisque suis rite defungantur; id quod non tantum de professoribus altiorum scholarum — de quibus hic non agimus — verum etiam de pagensibus, oppidanis, minorumque urbium docentibus, qui Ludi-Magistri vel Praeceptores vocantur, intelligendum est. Hi itaque — § 2. Concreditam sibi pubem sanis, praesertim evangelicae religionis nostrae principiis imbuere debent. Instruent eam porro in lectura et scriptura accurata, ad regulas calli- et orthographiae exacta; item in arithmetica practica, in historia biblica atque naturali, in geographia et historia patriae; porro in oeconomicis, inque for-

mandis conceptibus quietantiarum, instantiarum, epistolarum, libellos vero institutioni deservientes, non ex missa catechesi b. R. Lutheri, bonos, approbatos et classicos sequentur; intenduntque, ut juvenus intelligat, quae quoque fine discat? et quem horum in futuro vitae curriculo usum sit habitura? *ne scholae tantum discat, sed vitae!* Quare, in historia, seu biblica, seu naturali, seu patriae ut et geographia delectus pensorum observandus erit; ut seligantur talia in primis tradanturque, quae non solum captui pubis, sed futurae puerorum utilitati et destinationi sunt accomodata.

Ale přes to v praktickém provádění bylo daleko k vytčenému cíli. Latina a opět latina, panující diplomatická řeč v Uhrách až do let třicátých, je věci hlavní; prostředky pak k jejímu osvojení, jakoby nikdy nebylo bývalo Komenského, pouhá mechanická dressura paměti, diktování, ukládání, opisování, opakování. Právem tudíž stýská si Palacký, že v Trenčíně „mimo latinu na vše jiné zapomináno“ a že kromě ní ničemu jinému za celá tři léta ve škole se nenaučil, ač „nebyla z nejhorsích mezi uherskými“. Zvláště drastickou ilustraci pěkného hesla, hlásaného § 2. hlavy I. v uvedené osnově učebné, „ne scholae tantum, sed vitae“, podává Palackého vysvětlení, proč posléze škola znechutila se mu tak, že raději při knihách zůstával doma: „nám učitel za celého půlléta o ničem, mimo chování slepic, rozprávěti neumí anebo nechce“ ...

Latinská škola v Trenčíně šla ovšem výše nežli školy podle osnovy zde podané. Vedle donátu měla i grammatiku i syntax, ač Palacký, jak praví, v třetím roce svého školání byl syntaxistou jediným. Učitelé bývali dva. Podle visitačního protokolu superintendenta Daniele Crudyho ze dne 9. května 1803 jeden z nich byl primarius docens, tehdy trenčinský rodák Joannes Stettinay (vlastně Štětina), a druhý secundarius docens, tehdy Joannes Rieszner z Velkého Čepčína v Turci. První učil třicet dětí, druhý čtyřicet, každý po dvou hodinách ráno i odpoledne. Onen náboženství vykládal dle učebné knihy Seilerovy, tento dle katechismu Luthe-rova, biblickou dějepřavu oba podle Hübnera. Inventář školní z té doby jakožto pomůcky pro učitele, „libri

scholastici“, nikoliv knihy učebné, vykazuje tyto spisy: 1. Biblia sacra, studio et opera Andreae Osiandri, edita Tubingae ao 1600, in folio; 2. Joannis Hübneri Historia Biblica, in 8°; 3. Kalendář historický, práci a nákladem Daniele Adama z Veleslavína, vydaný léta 1590, in folio; 4. Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas, in 8°; 5. Danielis Hartnacci Cornelius Nepos, in 8° minori; 6. Leges scholasticae; 7. Protocollum rei litterariae, manuscriptum.

Příjmy učitelů byly praskrovné. Proventus primarii docentis: Fixi: floreni Rh. 24, ex interusuris fundationum Szivianorum 4 fl. 50 gr. et omni die Dominico ex cantatione gr. 50. Accidentales proventus: a) didactrum a singulo scholari 1 fl. praeter privata; b) votisationes loco cantationum duo seorsivae, tres cum collega communes; c) colledales oblationes cum collega communes; d) hostiatio cum collega communis; e) a funere gr. 25 communes. Secundarius docens měl proventus fixi: a) Flor. rhen. 24 et fundationales ex interusurio Sziviano 4 fl. 50 gr.; b) omni die Domini ex cantatione gr. 75. Accidentales sunt iidem, qui primarii docentis; praeterquam quod una votisatione plus habeat quam ille.

O alumnistech, konajících služby t. ř. mendíků, praví protokol: Alumni sunt quatuor, qui ex spontaneis oblationibus vivunt et ex fundatione Sziviana tres florenos levant. Praeter hos quatuor alumnos aluntur duo nobiles adolescentes ex interusurio fundatione Zaganae, quae est flor. 1000 dd. 1mo Januarii 1770.

Z mužů, s nimiž malý Palacký po čas svého pobytu trenčinského byl v užším styku, uvádí pět jmen: Zoubka, Martinka, Langhoffera, Štúra a Bakoše.

Jan Zúbeck, nebo jak se podepisoval Zubeck, starší neboli senior bratrstva trenčinského, byl v městě Trenčíně 38 let ev. farářem. Narodil se r. 1745, učil se v Trenčíně a v Zadunajsku, již jako učitel odešel na další vzdělání do Wittenberka a Erfurtu, a z university r. 1768 vrátiv se domů, „in scholae trenchiniensis rectoratu successor datus fuit“; odtud přešel za kazatele do oravského

Istebného, a r. 1784 zase zpět do Trenčína, kde činně působil do r. 1821, a jsa již na odpočinku, zemřel r. 1823. Zoubek byl muž rozšafný, vzdělaný, o církev svou v Trenčíně velezasloužilý. Zaměstnával se také církevní literaturou. Pět jeho kázání, vydaných tiskem, uvádí Frant. Doucha v Knihopisném slovníku československém, v Praze 1865, str. 310; vedle nich pak v rukopise a opisech pozůstaly dvě praktické rukojeti: „Agenda ecclesiastica slavica, to jest práce církevní, kterouž evanjeličtí a v. kněží, správcové a učitelové církve slovenské v království uherském při službách božích jak v nedělních a svátečních, tak i všedních dnech za starodávna vykonávali a až posavád s pomocí boží vykonávají“; a „Funerál, obsahující v sobě písně, žalmy, arie pohřební, jednak z rozličných nábožných knížek v jedno sebrané, jednak v nově složené, na větším díle ponapravené a v dobrý pořádek uvedené, jako též příhodnými a k chorálnímu zpěvu šikovnými melodiemi opatřené, s přípojením některých Písma sv. řečí, antifon, kollekt a modliteb pohřebních i registrů potřebných. Psán v Trenčíně roku 1800“, kromě rejstříku stran 563.

O *Janu Martínkovi*, prvním učiteli Palackého v Trenčíně, povědomo toliko, že k tamní škole přišel r. 1807 a že později odešel za kazatele do Humpolce v Čechách.

Za to *Augustin Langhoffer*, Skaličan rodem, jenž jako místní kaplan také učil na trenčínské škole, je osoba i literatuře známá. Psal dopisy do Palkovičova Týdeníku r. 1813, veršoval, obíral se pomologií (Tatranka 1832, II, 114), a vydal tiskem dva spisy: „Důvod všecky rodiče zavazující k tomu, aby dítkám svým ochranné osypky vštípití dali“, v Skalici 1822, ve formě kázání, a „Jádro biblické historie z Písem sv. vybrané pro mládež ev.“, tamže 1825. Langhoffer zemřel jako farář holičský r. 1836.

S třetím, jenž učil na škole trenčínské, *Samuelem Štúrem* (Palacký jej píše Štír, vysvědčení Stjur, vokátor trenčínský Stjúr, on sám pak se psával také Štaur), r. 1790 narozeným v nitranské Lubiné, malý Palacký ve škole vlastně se nestýkal. Štúra, výborně ukončivšího

studia na ev. gymnasiu v Modře za rektorátu Gabriele Kovátse Martinyho v únoru 1809, církev trenčínská ještě téhož měsíce povolala za mladšího učitele a zároveň varhaníka („qualem optamus pubis nostrae docentem obtenturos esse, unanimi consensu, tum docentis classis minimae, tum organedi et cantoris“); Palacký u Štúra toliko bydlel, stravuje se v alumneu Štúrem spravovaném. Při něm naučil se také hrát na varhany. Čtyři léta pobýv v Trenčíně, v únoru r. 1813 Štúr odešel ke škole zay-uhrovské, kde zůstal do smrti r. 1851 a vychoval národu několik znamenitých synů.

Posléze *František Bakoš* (psával se Bakoss), vážený měšťan trenčínský, kurátor a inspektor místní církve evangelické, horlivý čtenář literatury novočeské a otcovský přítel Palackého, rovněž zabýval se spisováním. Rukopisně (v archivu církve trenčínské) zachovalo se jeho „Rozmluwany o Duležitostech Cyrkewnich, Cyrkew Ewan Trenčansku se tykajicy, k poučenj, a k vyrazenj Misli widane . . 1825“. Je to pět listů foliových, obsahujících rozmluvu vesnického kurátora a jeho kmotra Lipana o církevním konventě, o instrukci kurátorem vydané a různých věcech církevních, kteroužto formou Bakoš snažil se působiti na vesnické údy sboru, aby na společné potřeby církevní ochotně přispívali. Na originálním obraze jubilejní oslavy reformace z r. 1817, podnes chovaném v chrámě trenčínském, je spodobena i vážná tvář ctihodného písmáka Bakoše.

Palacký, žák trenčínských škol, vděčně se rozpomíná na všecky své tamější učitele. Martinka nazývá „mužem statečným“, jenž „rádby byl i dále pokračoval, kdyby zákony školské a okoličnosti jeho jej byly nehatily“. Langhofferu jmenuje „výborným Slovákem“, Štúra „dobrým mužem“. Přes to nelze o tom pochybovati, že čemu v Trenčíně pro další své vzdělání naučil se plodnému, vše vyšlo z jeho vlastního přičinění mimoškolského, ba právě z nechuti ke škole: tak soukromá studia řecká, francouzská, novočeská. Proto podle vyložené osnovy školské a tehdejšího způsobu vyučovacího úplně správným shledáváme výrok Palackého, že

„vyučování ve trenčanských latinských školách lišilo se velmi od kunwaldského“, kde pobyl předtím, „a nedalo se tuším ani pomýšleti chudší“; a pochopujeme, že bystry jinoch, „nenabyv známostí kromě latiny“ za tříletého tamního školaření r. 1809—1812, „opustil Trenčín chutě“, aby v studiích pokračoval na lyceu prešpurském.

II.

Prešpurská církev lutherská jednotně počíná se organisovati r. 1606. Tou dobou vzniká také její škola, za živého styku protestantův uherských s Německem ustrojující se na paedagogických zásadách Sturmových. Záhy rozkvetla a pověst její se roznesla i za hranice, záhy však také prošla řadou trpkých zkoušek zároveň s ostatními ústavy evangelickými v Uhrách. Za tohoto kritického století (1682—1790) škola prešpurská došla nové organisace od Matyáše Béla (1684—1749), rodilého v slovenské Očové v župě zvolenské, odchovance theologie německé, oblíbence krále Karla III. a neobyčejně plodného latinského polyhistora XVIII. století. Běl, „magnum decus Hungariae“, od r. 1714 byl rektorem ev. škol prešpurských a od r. 1719 také kazatelem tamější lutherské církve.

Po smrti Bělové škola prešpurská za nových protivství a útisků poklesla znovu. Teprve v posledních letech teresiánských církvi i škole opět se uvolnilo. Místo staré dřevěné modlitebny ev. církev prešpurská postavila nový zděný chrám svým evangelíkům německým a jiný menší Slovákům a Maďarům svého sboru, znovu upravivši i školu, jejíž vnitřní nová organisace nastoupila pak r. 1786. R. 1777 školy nižší i vyšší, chlapecké i dívčí, staré i nové chrámy, byty duchovních, alumneum, zahrady i dvory zabírají už veliký čtverec, ohraničený třemi ulicemi (Hřbitovní neboli nynější Bělovou, Konventskou a Panenskou), a příznivci církev i školy hmotně podporující se množí. Šlechta, obchodníci, měšťané i advokáti tisíci přispívají na stipendia a fondy. Nad jiné štedrá byla starozemanská rodina Jesenákova (psali se Jeszenák),

jejíž dva bratři, Pavel a Jan, oba znamenití právníci svého věku a královští radové, zbohatli za Karla III., a z nichž jen Jan bezmála 200.000 zlatých věnoval účelům dobročinným. Prešpurskou ev. církev, krom jiných nepohnutelností a podpor, nadal 41.600 zlatými, a r. 1750 zřídil i „menší alumneum“, z něhož potom vznikl a podnes trvá t. ř. konvikt Jesenákův. V starých prostorách svých školy prešpurské (vyjímajíc oddíl bohoslovný, který r. 1882 odloučil se jako samostatná theol. akademie) pobýly až do r. 1895, kdy na místech ještě příhodnějších lyceu, dnes ovšem již zcela maďarskému, od státu dostalo se darem výstavné budovy nové.

Za takových okolností šestitřídní latinská škola prešpurská („prima“ až „sexta“) dospěla doby Leopolda II., za Josefa II. průměrně mívajíc přes 300 žákův.

Za doby Leopoldovské nové éry školství protestantského ev. ústav prešpurský měl zřízení trojdielné. Vedle školy počátečné (schola civica) měl školu latinskou (donát, grammatiku a syntax) na způsob trenčinské a jiných, a školu rhetoricko-theologickou.

Část školy rhetoricko-theologická záležela z kursu pětiletého, který spořádán byl tak, že tři professoři vždy průběhem dvou let neboli čtyř semestrů probrali skupinu svých předmětů.

První z nich přednášel dogmatiku a morálku, řečtinu na základě Nového zákona a hebrejštinu podle Starého zákona, jakož i řečnictví s rozbořem řeči nebo listů Ciceronových a poetiku s výkladem od Horácových.

Druhý vykládal matematiku (arithmetiku, algebru, geometrii a trigonometrii), fysiku, obecné dějiny, římské starožitnosti s mythologií a opět počátky řečtiny.

Třetí učil filosofii (logice, psychologii, metafysice a ethice), přirozenému právu, statistice, zeměpisu, dějinám státův evropských a opět křesťanské dogmatice.

Jak vidno, předměty nebyly přiděleny dle odborů nebo příbuzných skupin, nýbrž každý z přednášejících přibíral si, co mu bylo libo. Kandidáti bohosloví jistým

postupem byli povinni poslouchati deset semestrův, ostatní žáci pouze osm.

Vyučovací řeč veskrz byla latinská; konečným účelem pak, slovem i písmem vyjadřovati se po ciceronsku. Učebných knih užívalo se buď latinských nebo německých, často však se vykládalo jen z rukopisu. Učebnice byly skoro vesměs z Německa: Döderlein, Institutio theologi christiani (v Norimberku a Altorfě 1786); Hempel, Prima elementa linguae hebraicae (v Lipsku 1789); Jacobs, Elementorum arithmeticae et algebrae compendium (v Bamberku 1778); Miller, Institutiones historiae christianae (v Lipsku 1783); Schröck, Lehrbuch der allgemeinen Weltgeschichte (v Berlíně a Štětíně 1777); Ebert, Unterweisung in den Anfangsgründen der Naturlehre (v Lipsku 1780); Gedicke, Griechisches Lehrbuch für die ersten Anfänger (v Berlíně 1785); Feder, Logik und Metaphysik (v Gotinkách a Gotě 1778); Fabri, Handbuch der neuesten Geographie (v Halle 1785); Achenwall, Europäische Staatsverfassung (v Gotinkách 1781, atd.

Tim způsobem prešpurské školy evangelické byly ustrojeny *od posledních změn z r. 1786 celkem až do r. 1815*. Tou asi dobou v učebné jich osnově počíná se opětná proměna. Roku 1806 totiž náměstná rada v Budíně vydala nárys nové organisace školské pro školy katolické v Uhrách, t. ř. Ratio educationis publicae, jíž v případě sestátnění všeho školství uherského byly by podléhaly i školy protestantské. Opírajíce se tudíž o zákon z r. 1791, jenž jim zaručoval školskou samosprávu, a ukazující na vady a nedostatky nové osnovy vládní, protestanté uherští do r. 1809 dali vypracovati pro své školy osnovu vlastní: Systema rei scholasticae evangelicorum aug. confessionis in Hungaria, kterou pořídili peštský profesor Ludvík Schedius a báňskobystřický Adam Lovich.

Tato nová soustava schediovsko-lovichovská, podobně jako nová osnova vládní, veškeré školství dělí ve tři: ve školy počáteční, vesnické nebo národní, školy grammatické, latinské čili gymnasia, a školy učené (filosofické, právnické a theologické) čili lycea. Poněvadž však pro nastalou r. 1811 peněžní devalvaci a jiné pře-

kážky jen zdlouhavě vcházela v život a v Prešpurku teprve koncem druhého desetiletí našeho věku postupně jest prováděna, uvedeme z ní jen změny nejpodstatnější.

Počáteční školy vesnické dělí se ve tři třídy, městské ve čtyři, kterážto čtvrtá pro žáky, již dále studovati nemíní, je poslední, kdežto ostatní žáci ze třetí třídy postupují do škol latinských čili do gymnasia.

To je pětiletá. První je t. ř. grammatika, druhá syntax, třetí rhetorika a čtvrtá poetika, tyto dvě také humaniora nazývané. Pátá třída je „classis selecta“, příprava k dalším studiím vyšším.

Kde při gymnasiích studia postupují ještě výše, ústav takový nazývá se lyceum, do jisté míry podáváje učebnou látku universitní. Těmito nejvyššími ročníky nová organisace škol protestantských chtěla nahraditi nedostatek vzdělání universitního, ježto za vlády Františka I. studovati na universitách cizích uherským protestantům bylo zbraňováno.

Nejvyšší kurs při lyceích, dvouletý, byl tudíž zřízen způsobem akademií se zřetelem na příští professory, theology a právníky. Zpravidla tři síly učily, a to v první skupině filosofii, dějinám cizím i domácím, historii církevní, protestantskému církevnímu právu, mathematice a fysice; v skupině druhé exegesi biblické, katechetice, věrouce a mravouce, duchovnímu řečnictví a pastorálce, homiletice a dějinám dogmatu; posléze v třetí skupině právu přirozenému i mezinárodnímu, vědám finančním i politickým, dějinám evropských států, pragmatické historii Uher, uherskému občanskému i trestnímu právu a statistice.

Nová soustava tato neujala se na všech školách protestantův uherských stejně. Ozývaly se námítky a navrhovaly se opravy, jimž původcové osnovy snažili se vyhověti, tak že závaznou v konečné své podobě stala se až r. 1840. V podstatě však ji přijaly všechny ústavy, zpravidla starý pořádek kombinující s novým. A tak koncem druhého desetiletí našeho věku všude při lyceích na nižším stupni je classis donatistarum, classis grammatica a classis syntactica; na vyšším classis rhetorica

a classis poëtica čili dvě humaniora (všecky tyto třídy, anebo aspoň první třídy o dvou kursech: novitii a veterani; na nejvyšším stupni pak buď společná classis philosophico-theologica, anebo oddělený tříletý kurs filosoficko-právnícký pro studia světská a dvouletý theologický pro studia duchovní.

Palacký ze svých profesorů prešpurských celkem uvádí sedm jmen: Fábriho, Stanislaidesa, Grosza a Bilnitzu, k nimž ještě přistupují Žigmondí, Kováč Martiny a Jiří Palkovič.

Všech sedm odchovala protestantská učenost universit německých. *Štěpán Fábri* (1751—1817), rodem Slovák z gemerského Hrušova, roku 1778 v Altorfě poslouchal Döderleina a v Jeně Griesbacha, Eichhorna a jiné. *Daniél Stanislaides* (1762—1823), Prešovčan, učil se rovněž v Jeně. *Jan Grosz* (1775—1839), z Pezinku rodilý, dokonce čtyři léta v Erlankách a Jeně studoval filosofii Kantovu. *Pavel Bilnitz* (1770—1834), také Gemerčan, byl v Halle; *Samuel Zsigmondý* (1788—1833), z Piliše, v l. 1808—1810 pobýval ve Wittenberku; *Gabriel Kováts-Martiny* (1782 až 1845), z gemerského Turopole, od roku 1805 dvě léta v Gotinkách poslouchal Planka, Heynea, Herbarta, Blumenbacha a jiné tamní capacity, a r. 1817 po Fábriřim zasedl na stoličce mathematicko-přírodopisnou; a posléze *Jiří Palkovič* (1769—1850), tolikéž z Gemeru, vzdělal se na universitě jenské.

Ale popudů k domácí činnosti literární nepřinesli si z Němec všichni jmenovaní. Bilnitz vůbec nepsal nic, Fábri vydal toliko latinskou řeč na památku Jesenákovu; Stanislaides jednu školní knížku, Zsigmondí tři, a Grosz jediný spisek methodický. Pouze Kováts-Martiny proslul vědeckými výpočty zeměpisnými jakož i dvěma latinskými kompendii matematiky a fysiky pro třídu filosofickou (v Prešpurku 1822 a 1823 a potom ještě několikrát), a Palkovič rozvíjel hojnou českou činnost literární, která však, jak známo, více šla do šířky než do hloubky.

A také paedagogické umění, vyučovací způsob většiny jmenovaných zde učitelů měl mnohé nedostatky.

Známo je zajímavé líčení staršího spolužáka Palackého z let 1812—1815, *Jana Kollára*, jež později v „Pamětech“ svých podal o duchu škol prešpurských a jejich profesorech. „Jakový to rozdíl mezi Bystřicí a Prešpurkem!“ volá. „Tam málo žákův, zde množství nevidané; tam samočinnost ducha a rozumu, tu hnusná passivnost a ustavičné nazpaměť se učení; tam láska a důvěrné obcování učitele se žáky, tu nádherné odstraňování se.“ Z profesorů, kteří také Palackého učili, Kollár Fábriho líčí jako neunavného vtipkáře, Stanislaidesa jako muže učeného, ale „zpozdilomyslného, těžkomluvného, spurnotvárného“, Bilnitzu jako ducha všedního, jenž mechanicky sprostředkovával skupinu svých různorodých předmětů („ant matematiku, fysiku, jus naturae, theologiam pastoralem a Bůh ví ještě jakové jiné nauky vykládal“), toliko při Groszovi nalézaje „jemný vkus a krásný latinský sloh“. Výkladům podobalo se i zkoušení. „Lekce od každého odříkány byly v prostřed škol; kdo nejlépe z paměti svá studia znal, ten byl eminens.“ A tím způsobem prešpurské vzpomínky Kollárovy naplňují stesky na „mučení“ a „modloslužbu paměti“, na zanedbávání nauk mathematicko-přírodopisných, jimž do dob Kollárových vlastně se „na vyšších školách prešpurských nikdy neučilo“, a jiné nedostatky podobné, tak že hledíc k duševní samočinnosti celkem školy ty prohlásil za „neužitečné“ a čas mladosti v nich prožitý za „ztracený“.

Nad jiné pak smutným zjevem jest onen z pěstounů mládeže lycea prešpurského, který ve vzdělávání rodného jazyka a v uvědomování národním měl jí nahrazovati, čeho se jí nedostávalo v cizinském ovzduší: *Jiří Palkovič*. Jakkoliv spisovatelská práce jeho nebyla bez užitku zejména pro vzdělání evangelických vrstev měšťanských na Slovensku, jako učitel nebyl ze šťastných. Od podzimku r. 1803, kdy byl dosazen, mechanickým, duchamorným způsobem v pravém slova smyslu *odbýval* své latinské výklady střídavě o tvarosloví a skladbě české, do nichž příležitostě, i to jen v prvních letech, vsouval nuzné poznámky z dějin literárních. Byl i povahou nesympatický, a stalo-li se někdy, jako na př. r. 1816

Palackému, že „velmi přívětivým se ukazoval a spolu k vyššímu v literatuře snažení pobízel“, činil tak jen z důvodů postranních. Nadanějších žáků svých, jakož i s Palackým se dělo, zpravidla totiž užíval k nádenickým pracím korektorským nebo překladatelským při svých časopisech nebo četných knížkách, s nimiž kupčiti bylo hlavním jeho účelem. Mládež slovenská, hojným počtem v Prešpurku studující, vzdělávala se *vedle* Palkoviče, ba vlastně *proti* němu, přijímajíc duševní popudy leda od jeho náměstků v úřadě učitelském, jakým roku 1816 prohlásil i mladého Palackého, a jakým v pozdějších letech třicátých byl i výborný syn trenčinského varhaníka, tvůrce nové duševní éry na Slovensku, Ludevít Štúr.

V té příčině opět Kollár si stýská: „Ačkoli mnoho let před mým příchodem do Prešpurku byla zde stolice a professura slovanské řeči p. Palkoviče, a ačkoli já téměř pět let zde jsem se zdržoval: přece bohužel jsem toho štěstí neměl, abych i jen jednu hodinu čtení o československé řeči a literatuře byl slyšel, anť p. Palkovič *přes celý ten dlouhý čas žádných hodin nedával*, navzdor našemu častému prošení a navštěvování ho.“ A když r. 1816 posléze Tablicovým pobídkám a prosbám svých žáků povolil a čtení svá obnovil, Palacký, posluchač jeho, složil ódu k jeho jmeninám, „chtěje ho (jak sám praví) *ještě více pro slovanství rozhorliti*“. Tedy *žák* pobízel učitele k tomu, o čem vstáváje lehaje měl pracovatí Palkovič sám!

Je možno, že citlivý Kollár, v Německu poznáv později metody dokonalejší, v retrospektivních odsudcích svých poněkud přepínal. Jádro věci však jistě je správné. Potvrzuje to známé nepříznivé mínění Šafaříkovo o duchamorné metodě vyučovací tehdejších škol uherských, a potvrzuje to i nepodjatý svědek, prázdný vši citlivosti dráždivých povah básnických, znamenitý superintendent Jan Seberiny, jenž vzpomínaje na studentská léta v Kežmarku strávená koncem minulého století, praví na př. o vyhlášeném rektoru tamního ev. lycea Podkonickém, pozdějším učiteli Šafaříkově: „Dva roky jsem u něho poslouchal historii králův uherských,

zejména Ferdinanda I.; ale jak jsem jeho počátku neslyšel, tak ani konce. Nebo tento muž nikdy nepřišel na hodinu do školy: vždycky nejméně o půl hodiny později, seděl v své zahradě při škole, často ve tři čtvrti. A co tu činil? Vyjda na kathedru, své veliké okuláry několik okamžení oběma rukama vytíral, potom se tázal, kde jsme přestali, a když se mu řekla poslední slova, počal z dvou nebo tří knih před sebou bídně výtah skládati, tak že často za celý týden nebyl s jedním periodem hotov. Potom protáhl lekcí do čtvrt hodiny na pátou, a nebyl ani s jedním incisum hotový“ . . .

S tím vším shoduje se i mínění Palackého, jehož se dotkneme níže.

Při školách prešpurských už od r. 1788 trvaly vzdělávací společnosti německá a maďarská. K nim roku 1801 přibyla i československá, spojená s nově založenou stolicí řeči a literatury československé, a spolu se svou zvláštní knihovnou, archivem a pokladnou zahrnutá pod názvem „Ústavu (institutum) slovanského“. Byl to při prešpurském lyceu jakýsi „stát v státě“, kde mládež za vedení učitelova měla se učiti a zdokonalovati v řeči mateřské, poznávati literaturu a cvičiti se na pokusech vlastních. Za prešpurských studií Palackého není však o činnosti „Ústavu slovanského“ ani slechu, knihovnu jeho počali zakládati vlastně až školním rokem 1827—28, a prospěchu ze zřízení toho Palacký tudíž neměl žádného.

Ani z bohaté knihovny samého lycea, právě r. 1803 odkazem prešpurského ev. kazatele a spisovatele Michala Institorisa-Mošovského (psal se Mossóczy) a jiných darů podstatně rozmnožené, Palacký nezískal mnoho. Hojnou sbírku svou vzácných starých i novějších knih československých Institoris, i s potřebnou jistinou vydržovací, lyceu daroval sice s podmínkou, aby byla vedena zvláště a hlavně učiněna přístupnou mládeži studující; ale těžkopádná správa a též asi vzrůstající se snahy maďarisační nepřály věci v této formě, knihovna vtělena do obecné bibliotéky ústavu, a z okolnosti, že Palacký knihy české pořizoval si ze svého, lze usuzovati, že za jeho doby valného přístupu k ní nebylo.

A tak tedy, přes všecku pověst široko daleko rozhlášenou doma i v cizině, prešpurské lyceum samo o sobě duchu samočinnému neposkytovalo stravy žádoucí. I zde, jako v Trenčíně a na všech uherských školách z té doby, hlavním účelem byla mrtvá učenost latinská a cestou k ní mechanické memorování.

Palacký v autobiografii své laskavě soudí o všech osobách, které kdy vlídně se měly k němu a za nepříznivých okolností hmotných podaly mu ruku pomocnou. Tím způsobem také se zmiňuje o všech svých professorech prešpurských, zanechávaje odsudkův a vši kritiky negativní. Osobně všichni učitelé měli jej rádi pro jeho skromnou, čistou, vážnou povahu a pro fenomenální paměť, již všecky překážky tehdejší vtoukací metody překonával hravě, stále se drže mezi prvními žáky ústavu, jak také svědčí jeho skvělé vysvědčení na odchodnou ze dne 2. prosince 1820.

Ze všeho však, co Palacký v Prešpurku podnikal, z četby soukromé, k níž opět a opět, s opravdivým duševním hladem se uchyloval, nahrazuje si jí, čeho mu neskýtala škola, z přátelství, jehož se staršími spolužáky vyhledával, z toho, o čem v pamětech a zápiskách svých mlčí a co projevuje, spatřujeme bezpečně, že kromě tří učitelů, kteří měli naň vliv blahodárný, ve všem ostatním, jako v Trenčíně, opět byl odkázán na své okolí mimoškolské a hlavně *sám na sebe*. Ti tři profesori byli Grosz, Zsigmondy a Kováts-Martiny.

Ve vzácné bilanci svého vzdělání, jehož nabyl na školách prešpurských, napsané 1. ledna 1820 v domě Landererově u paní Csúzyové, Palacký přiznává výslovně, že jej „klassickou latinu poznati naučil prof. Grosz“ a že estetiku, etiku, psychologii a paedagogiku též profesor přednášel „velmi dobře“. Z tištěného vlastního životopisu Palackého víme, že právě tomuto učiteli, muži vzdělanému, citu jemného, vkusu vytříbeného Palacký děkuje za zálibu, kterou v něm vzbudil pro studia psychologická a estetická, jež hned v prvních spisovatelských pracích Palackého, v „Počátcích“ a „Krásovědě“, pro-

jevila se způsobem překvapujícím, a jež i v pozdější jeho činnosti literární, zejména též v českém arcidíle dějepisném, zůstavila stopy trvalé. Také přichylnost k filosofii Kantově, kterou professor Grosz odkojil se v Německu, Palacký přejal asi od tohoto svého učitele.

O druhém z uvedených učitelů Palacký praví: „Logiku a metafysiku slyšel sem ve školách dosti dobře od prof. Žigmondyho, a tak sem pilný byl, že mne nejen učitel můj tehdejší nade všecky učedníky své sobě líboval, ale i tito mně předek postoupili, a dva z nich, nemohouce logiky veřejně slyšeti, mne v ní již tehdejší za učitele svého zvolili.“

O třetím z jmenovaných profesorů svých Palacký poznamenal: „Fysice učil mne prof. Martiny výborně.“ A opravdu Martiny byl miláčkem studující mládeže prešpurské, neboť o své újmě protrhl starý duchamorný způsob vyučovací a uchyloval se k přímému názoru. Sám jsa odchován výborným prešpurským lékařem a botanikem Štěpánem Lumnitzerem, z jara i v létě se žáky do přírody podnikal výlety botanické, na podzim s nimi v městě i okolí prováděl měření zeměpisná, a za jasných večerů shromažďuje studentstvo na starém hřbitově, vedle něhož bydlel, svými dalekohledy odhaloval jim taje hvězdné oblohy. Kollár nedočkal se již tohoto znamenitého učitele, jehož ředitelování už v Modře 1807 až 1817 zůstavilo blahodárné stopy, a jenž obor matematicko-přírodovědecký při lyceu prešpurském vlastně teprve stvořil.

To tedy byly Palackého přímé plodné popudy školské. Čeho jinak získal v Prešpurku, vše má buď od přátel a z okolí svého, nebo ze sebe. „Bloudív dlouho (praví v bilanci svého vzdělání r. 1820) sem i tam ve pacholetství, nemaje žádného vůdce ni dohlédáče, začal sem pozdě choditi po pravé stezce. Co vím, tomu naučil sem se jen od pěti let“ ...

S přítelem Benediktim osvojil si řečtinu, od Šafaříka mnoho získal v oboru literárním, od srbských kolegů novosadských naučil se „slovanským nářečím“.

V společnostech u paní Géczyové a v rozmluvách s paní Zerdahelyovou vytříbil si vkus esthetický, od Angličana Egona naučil se anglicky, od různých pěstounů mládeže a v domě kapitána Scheffera maďarsky, v domácnosti paní Csúzyové i hr. Gvadányiho pak zdokonalil se v umění hudebním, slychaje tam „dokonalou hudbu komorní“.

Posléze sám obíral se Buterwekem, Schillerem, Herderem, Blairem, paní Staělovou, Jean Paulem, pilně čítaje i tehdejší literární časopisy. Sám, od rhetoriky počínajíc, učil a naučil se materštině, k níž „spisové Dobrovského otevřeli mu bránu, aby duchem filosofickým do soustavu řeči slovanských, zvláště české, Jenyšovi pak, aby takřka kosmopoliticky do důstojnosti všech řečí nahlédnouti mohl“. Sám naučil se francouzštině, vlastině i portugalštině, na konec uměje tolik řečí, že „kromě vnitřních užitek i slovutným se stal mezi Prešpurčany a mezi spolužáky svými“. Sám studoval kritické spisy filosofické, a pochybnostmi náboženskými jsa puzen, „ještě více prospěl v metafysice vlastním zkoumáním“. Sám oblíbil si básnictví, svůj „milovaný předmět dlouho, zvláště v letech 1815 a 1816“, jak se přiznává. Hojně výpisky ve třech svazcích dosvědčují, že „četl všecky památnější básně všech národů“, a samostatně dospěl přesvědčení, že praktické pokusy vlastní v umění tom byly sice „bez velikých prospěchů“, že však nabyt „aspoň soudu o básnictví dokonalejšího nežli obyčejně“. A zajisté také sám od sebe zamiloval si studium dějinné, kochaje se v Robertsonovi i Bolingbrokovi, a uče se, jak vyznává, „od Angličanův a potom od Ludena Němce považovati historii duchem filosofickým a politickým“, což od českých letopisů, které pilně čítal již tehdy, vedlo jej ku předsevzetí, sepsati „všeobecnou historii pro Čechy“ a „Plutarcha slovanského“. Toliko „vědomí neznalosti“ jeho oddálilo pojatý úmysl a vzbudilo touhu po přípravě dokonalejší: „Mezitím esthetiku dohotovím, a dříve po Evropě ku poznání ducha národů putovati budu“ . .

Úhrn z toho všeho je jasný.

Opětná cesta Trenčínem r. 1813 a památná pobídka v domě Bakošově přivedla Palackého k horlivým studiím novější i starší literatury české, na niž odtud zpravidla obětoval každý těžce ustrádaný groš; zápujčné bibliotéky prešpurských knihkupců skýtaly mu hojně pomůcek k dalšímu poznání světových řečí a literatur; přátelství s Kollárem, Benediktim-Blahoslavem a zejména se Šafaříkem zbystřilo mu smysl pro pravou poesii, a styky s kollegy srbskými vedly jej k jazykovým studiím slovanským; krásné okolí prešpurské, s širokým Dunajem, ne-dalekými rupy starého hradu Děvína, s mořem zahrad i vinnic na svazích Kamzičí hory a dalekých rozhledů s nynější výšiny Széchényiho odkájelo jej půvaby přírodními; pestrý život studentský, časté cesty po kraji pěšky, a světový, i do Prešpurka zasahující ruch evropského kongressu vídeňského otvíralo mu smysl pro reální zjevy života; přístup do vzdělaných rodin zeman-ských a zaměstnání jeho vychovatelské obohacovalo mu zkušenosti a tříbilo i uhlazovalo jeho společenský mrav; a posléze trvalá záliba v historii a opravdové studium filosofie, hlavně soustavy Kantovy, vedlo mladého Pala-ckého k dráze jeho vědecké a zachovalo mu důstojný názor na svět, volnost ducha a klid srdce po celý život.

Kolik ze všeho toho připadá na přímé působení prešpurské školy, a kolik na mimoškolské popudy Pa-lackého a snahy jeho vlastní, je věc samozřejmá.

Prameny a pomůcky. Obecně k rozvoji církevnímu a škol-skému protestantův uherských: *Johannes Borbis*, Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung, Nördlingen 1861; *Victor Hornyánszky*, Beiträge zur Geschichte evangelischer Gemeinden in Ungarn, Pest, 1867; *Joannis Ladislaei Bartholomaeides* Memoriae Ungarorum, qui in alma condam universitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt, Pesthini 1817; *Molnár Aláddr*, A közok-tatás története Magyarországon a XVIII. században, Budapest 1881.

K Trenčínu: Visitační protokol superintendenta *Daniele Cru-dyho* 1803; *Coordinatio scholarum infimarum vernaculo-latinarum augustano-evangelicarum* in ven. contub. Trenchin 1820; *Vokátor Samuele Štúra* ze dne 29. února 1809 a jeho školní vysvědčení; rukopis *F. Bakoše* (vše z archivu ev. církve trenčinské); *Visitační*

protokol distr. archivu ev. církve prešpurské (autobiografie *Zúbkova*); *Sl. Č. Intibus* Trenčín, »Sokol« I, 1862, 310 a j.

K Prešpurku: Výroční zprávy a výkazy ev. lycea, zejména pak *Markusovský Sámuel*, A pozsonyi ág. hitv. evang. lyceum története, Pozsony 1896, stran 694 v 8°, spis jubilejní, jenž téměř úplně vyčerpává hojnou látku lyceijního archivu, jen ve věcech slovanských pohřích je nepřesný a stranný; *Palackého* prešp. vysvědčení, něm. závěrek jeho ke »Každodenníčku« z r. 1818, a bilance vzdělání v Prešpurce nabytého ze dne 1. ledna 1820 (v rukopisné pozůstatosti), vedle »Vlastního životopisu«. vyd. v Praze 1885; Zpráva o *Ústavu slovanském* při ev. lyceum v Prešpurku na r. 1837—38 vydaná; *Jana Seberinyho* autobiografie z r. 1832 (K. Martinkův Nový kalendář pro lid evanjelický, v Pešti 1858, str. 45 sl.); *Kolářovy* »Paměti« a j.

Posléze srdečný dík vzdávám za hojné rady a pokyny i za ochotu, prokázanou mi při vyhledávání látky, pp. Jos. Holubymu, ev. seniorovi v Zemanském Podhradí, Lud. Riznerovi, učiteli tamže, Pavlu Križkovi, městskému archiváři v Kremnici, Zikm. Križanovi, ev. faráři v Trenčíně, i sl. správě ev. lycea prešpurského.

V.

Karel Egon Ebert o Fr. Palackém.

(Z denníku † paní Marie Červinkové-Riegrové.)

Dne 23. května 1882 šla jsem s Mariannou Taškovou k básníku Ebertovi*) žádat listů dědečkových. Byl ke mně chladným; konečně slíbil, že listy vyhledá a že mi je pošle. Marianna slíbila, že pro ně dojde. Ebert vypravoval ze starých časů o dědečkovi, o tom, jak se s ním seznámil a jiné. Slyšel o něm (když Palacký do Prahy přijel) vypravovat, že se v kolika jazycích vyzná a v jakých oborech pracuje. I pronesl se o něm nějak v ten smysl: „So einen Bücherwurm möchte ich gerne sehen!“ Jednou z nenadání otevřely se dvěře a k němu vstoupil mladý člověk bledovlasý mající kolem krku bílý čistý šátek, z předu dva visící cípky, kabát, ač letní parno bylo, dlouhý až po kolena, modrý, již ošumělý. Oslovil jej a pravil, že slyšel, jak se měl „unvorthelhaft“ o něm vyjádřiti, a že si přichází pro vysvětlení. Vyvinula se rozmluva a od těch dob byli pak přátely. Ebert pravil, že Palacký u něho anebo on u Palackého býval denně. „Und später haben wir uns doch nicht verstehen können, ich wollte nämlich in der Mitte bleiben.“

Též mluvil o babičce a sestře její Toni a zmínil se o tom, jakoby Palacký dříve byl pomýšlel na Toni a pak

) Karel Egon Ebert (1801 — † 1882), básník německý, seznámil se s Palackým brzo po jeho příchodu do Prahy r. 1823 a žil s ním v důvěrném přátelství až do r. 1848, kdy je rozdělilo různé smýšlení politické. Dopisů Ebertových k Palackému zachovalo se 25 z let 1824—47, listů Palackého k Ebertovi vydal též 3 (z let 1827 a 1831) krátce před svou smrtí paní M. Červinkové.

na Teresii. Ta prý měla tehdáž jinou lásku, která byla nešťastná, ježto její oblíbenec jí byl nevěren; k Palackému jako by jí byli přemlouvali. Ebert, tuším, uvedl Palackého k Měchurovům. Také vypravoval, jak Palackému, když vydal první díl dějin, vytýkal rozličné chyby v němčině a pak prohlédl a opravil mu celý díl a učinil jej na vše pozorna, a že — ku podivu i při Palackého neobyčejné schopnosti — při následujícím dílu ani jedna z těch chyb se neopakovala.

VI.

Palacký.

Meine Erinnerungen an Palacký reichen weit zurück. Ich sah ihn zuerst und häufig in meinem väterlichen Hause in Gesellschaft des Dichters Ebert, des Übersetzers der Königihofer Handschrift W. A. Svoboda, des Breslauer Professors Jul. Max Schottky u. A. Ich erwähne dies ausdrücklich, weil es charakteristisch ist, dass seine damalige Erscheinung nichts exclusiv Nationales an sich trug. Dem damals fünfjährigen Knaben, der sich für deutsches Universitäts- und Burschenwesen begeisterte, erschien er als der Typus eines „deutschen“ Professors. Das längliche, bleiche Gelehrten Gesicht, die gelassene Haltung, die goldenen Brillen, der Backenbart entsprachen ganz dem Bilde, das ich mir von diesem machte. Auch ein gewisser nüchterner Zug, der den „Calvinisten“ verrieth, fehlte nicht. Er war damals Redakteur der in deutscher Sprache erscheinenden Zeitschrift des vaterländischen Museums und mein Vater wie alle Obengenannten und eine Menge Anderer, wie Prof. A. Müller, der nachherige Freiherr von Czörnig (der Statistiker), Leopold Ferd. v. Schmidt, W. A. Gerle u. A., waren Mitarbeiter derselben. Hormayr hatte die österreichischen Dichter auf vaterländische Stoffe gewiesen; Palacký, der nachmalige Geschichtschreiber Böhmens und bestellte Historiograph der böhmischen Stände, lenkte die Prager Poeten auf böhmische. Ebert schrieb durch ihn angeregt seine „Wlasta“, seine Dramen „Břetislav und Jutta“ und „Ctir von Cheynov“, Prof. A. Müller seinen Romanzenkranz von dem fabelhaften Springer „Horimir“, den Uffo

Horn später dramatisch behandelte, mein Vater ein Drama „Johannes Nepomucenus“, dessen eigentlicher Held König Wenzel ward, und einen Romanzenkranz gleiches Namens, zu dem das im Jahre 1829 erfolgte Jubiläum der Heiligsprechung dieses die Stellé von Johann Hus in der Erinnerung des Volkes einnehmenden Landesheiligen Veranlassung gab. Alle diese Stoffe waren slavisch, Sprache und Behandlung waren deutsch. Niemand nahm Anstoss daran; die Deutschen inner- und ausserhalb Böhmens, unter den letzteren Göthe voran, der die literarischen Bestrebungen Prags in Marienbad durch den Homerübersetzer P. Stanislaus Zauper aus Tepl kennen lernte, interessirten sich lebhaft um die poetische Verherrlichung der sagenhaften Vorgeschichte des czechischen Böhmens. Beinahe dasselbe liess sich von Palacký's eigener literarischer Thätigkeit sagen. Seine „Geschichte Böhmens“ erschien anfänglich nur in deutscher Sprache und Stil und Behandlung entsprachen der Methode und Schule der damaligen deutschen Historiker, die ihn als einen der Ihrigen anerkannten und werth hielten, in viel höherem Grade als jeden der damaligen österreichischen Geschichtsforscher und officiellen Geschichtspractoren, die oft mit Geringschätzung angesehen wurden. Wie er in seinem Äussern einem „deutschen“ Professor glich, so war seine Bildung und Gelehrsamkeit nach deutschem Muster entwickelt und erworben. Daher stammte seine seltene Universalität, da er sich nicht auf sein Fach, die Geschichte, beschränkte, sondern nicht bloss philologische, sondern in ausgebreiteter Weise philosophische, insbesondere ästhetische, Studien gemacht hatte, in welchen letzteren er sich wie natürlich an Deutsche, insbesondere an Schelling's Philosophie hielt. Dieser philosophischen Ader in Palacký entsprang seine bis zu dessen Tode (1848) währende Beziehung zu dem einzigen selbstständigen damaligen Vertreter der Philosophie in Prag, dem ehrwürdigen Verfasser der „Wissenschaftslehre“, dem seiner Freisinnigkeit wegen im J. 1820 von der Lehrkanzel der Religionswissenschaft entfernten Bernhard Bolzano. Palacký unterstützte denselben bei

seinen Bemühungen, die einzige damals in Böhmen, ja in der ganzen Monarchie, bestehende wissenschaftliche Vereinigung, die schon von 1784 stammende „böhmische Gesellschaft der Wissenschaften“, zu reformiren und eine eigene Section für Philosophie in derselben zu begründen. Den nämlichen, seiner freisinnigen Denkart halber unverdächtigen, seiner tiefreligiösen und für die „Perfektibilität des Katholicismus“ begeisterten Gesinnung wegen allgemein hochverehrten Mann wählte Palacký zum Vertrauensmann, als er in seiner „Geschichte Böhmens“ zur Schilderung der Zeiten des Hussitismus und der gewaltsamen Erhebung des Volks gegen die bestehende Kirche kam. Auf seine Bitte versammelten sich in Bolzano's bescheidener Wohnung in dem jetzt mit einer Gedenktafel geschmückten Geburtshause desselben in der Zeltnergasse mehrere alte Schüler und Freunde desselben (mein Vater, P. Fr. Schneider, der nachherige Minister Graf Leo Thun, Prof. Exner, Wenzig u. A. waren darunter), denen er die betreffenden Abschnitte vor deren Abdrucke vorlas. Der gewissenhafte Geschichtschreiber, der weder die historische Wahrheit verleugnen, noch als Protestant in den Verdacht kommen wollte, seinem persönlichen Glaubensbekenntniss mehr als billigen Einfluss auf die Darstellung religiöser Streitigkeiten einzuräumen, unterwarf seine Schilderung dem Gutachten derjenigen, die er als ebenso freisinnig wie gerecht in religiösen wie — der Gegenstand brachte es mit sich — in *nationalen* Dingen kannte. Dies geschah im Beginn der Vierziger Jahre. Die „politische Unschuld“ der Zwanzigerjahre war seit der Julirevolution und dem polnischen Aufstand auch in Böhmen nicht mehr vorhanden, aber wie weit lag das damalige „Verhältniss beider Volksstämme in Böhmen“ noch von demjenigen ab, das sich nach der „Versammlung im Wenzelsbade“, der Auflösung des Kremsierer Reichstages und der folgenden Zeiten bis und nach dem Ministerium Hohenwart daselbst geltend machte?

Seit dem J. 1844 von der Vaterstadt abwesend und dem politischen Leben fremd geblieben, habe ich in

späteren Tagen Palacký nur einmal wiedergesehen. Es war bei einem jener regelmässigen Bankette, wie sie alljährlich nach der feierlichen Sitzung der kaiserlichen Akademie für die Mitglieder derselben stattzufinden pflegen. Des Jahres erinnere ich mich nicht mehr; es muss aber zur Zeit oder kurz nach der Periode der „Fundamentalartikel“ gewesen sein. Die politischen Wogen gingen hoch und der nationale Gegensatz machte sich selbst in der sonst neutralen Stimmung der kosmopolitisch gesinnten Wissenschaft Luft. Palacký, der diesen Gastmälern sonst fern zu bleiben pflegte, war diesmal dabei anwesend und, wie bei der herrschenden Atmosphäre fast unvermeidlich, wurde zum Anlass der Entladung. Da ereignete es sich, dass im Lauf einer heftigen Debatte, in der er des Hasses gegen die Deutschen beschuldigt wurde, Palacký sich an mich, der in seiner Nähe stand, aber mich schweigend verhielt, wandte und mich im Namen meines damals schon verstorbenen aber ihm befreundet gewesenen Vaters zum Zeugen nahm, dass er Zeit seines Lebens deutsche Cultur, Kunst und Wissenschaft hoch gehalten und das Beste, was er vermöge, deutschem Geist und Studium zu verdanken bekannt habe. Nach dieser Erklärung, die nach den vorstehenden Erinnerungen für wohlberechtigt gelten darf, zog sich Palacký, dem ich mit einem andern Mitglied (Hofrath von Fiedler) das Geleite gaben, aus der Gesellschaft zurück und erschien nie wieder in der Mitte der Akademie.

WIEN, 24. Juni 1897.

Robert von Zimmermann.

VII.

Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života.

Napsal Fr. L. Rieger.

Jak záhy vypučela v duchu Palackého myšlenka státi se historiografem Čechů, poznává se ze zápisek, jež si činil co dvacetiletý muž jsa v Prešpurce vychovatelem v uherské šlechtické rodině Csúzy. Tam připomíná, kterak na nový rok 1819 četl ve spolku s milým Šafaříkem s nadšením rukopis Kralodvorský právě tiskem vydaný.*)

Brzo na to zaznamenává v „Každodenníčku“ svém, kterak v té době nejvíce času trávil v dějinách vlasti, a vypravuje, kterak přítel jeho Benedicti v rozmluvách s ním a Šafaříkem tvrdil, že Čechům nelze míti velikého dějepisce, poněvadž nemají velikých dějů: „Já jsem jej příkladem Robertsona škotského a Müllera švýcarského porážeti hledal, vynášeje několik příkladů z historie české. On pak tvrdil, že duch historický z vlasti vymizel — že život jen životem pochopen býti může! Kde prý je naše vlast? Kde národní vyvíjení se sil jaderných a bujných, jenž ke všemu hodnému mocně působí? Kde že je naše vlast? —“ Ke slovům, v nichž Benedicti bral asi vlast ve smyslu státu, odvětil Palacký, „že toto pohříchu pravda jest, že však samé ač jalové kroniky naše vysvědčují nám vznešené skutky národa našeho; ale historik, chce-li sám něco hodného vyvésti, musí ony

*) Zdá se tedy, že žádný z těchto dvou rukopis nepsal.

dějiny samostatní obrazností představití tak, jak byly, kdež pak jistě matné nebudou, neboť nic velkého nestalo se bez enthusiasmu, bez živých jaderných sil“.

Vylíčov pak, jak i za velikých překážek a nehod Čechové *slavně* sobě vedli, praví: „že kdo příběhy národu našeho psátí chce, musí okolichnosti ty, kteréž jistě k oslavě jemu slouží, dobře povážiti, musí vlastnosti národního ducha dokonale znáti, velikým citům a vznešeným činům rozuměti, k ideám života národu vznéstí se musí, a *dovede díla nesmrtelného!*“

Rozhovor ten stal se asi v červnu r. 1819, neboť 1. července 1819 odejel účastník jeho Šafařík již z Prešpurka. O novém roce 1820 napsal Palacký ve svém novoročním rozjímání o stavu vlastního vzdělání, pojednav o svých pracích 1. ve filosofii, 2. v aesthetice, 3. v jazycích, pod 4. takto: „Historické učení zamiloval jsem teprve později, přečetv Robertsonovy spisy a Bolingbrokovo rozjímání o historii. Od toho času ale velmi pilně jsem se s ní obíral, zvláště letopisy země české. Od Angličanů a potom od Ludena Němce naučil jsem se považovati historii duchem filosofickým. *Vždycky mně na mysli bylo, abych se dal do spisování všeobecné historie pro Čechy* Ale povědomí neznalosti mé toho nedopustilo. *Předsevzetí toto a sepsání Plutarcha slovanského zůstanou na budoucnost.* Mezitím aesthetiku dohotovím, a dříve po Evropě ku poznání ducha národů putovati budu.“ Na jiném místě téhož rozjímání („nynější vztažnosti mé“) mluví opět o svých předsevzetích: „psátí nejprve aesthetiku, pak *aneb* historii všeobecnou, aneb o řeči a literatuře, obšírněji pak slávu Slovanů čili životy nejznamenitějších Slovanů kteréhokoliv pokolení, posledně: *„cíl života mého, pragmatickou historii české země, podle ideálu historického umění. O by mi požehnal Bůh s lůry, abych život svůj vlastenskému snažení tomuto posvětili mohl, aby usku-tečnil ve mně onen ideal spisovatele a vlastence, ježž ustavičně nosím v prsou svých.“*

Ve vlasteneckých úmyslech svých byl Palacký nemálo potvrzen, ano povzbuzen ústředím, v němž tehda žil, a tou národní horlivosti, která se tehda jižjevila

v rodinách šlechty uherské, se kterými byl Palacký v té době ve stálém styku. Paní Csúzyová a sestra její, ovdovělá Zerdahelyová, byly dcery šlechtice Balogha (ježž Palacký místy snad omylem nazývá *hrabětem*), kterýž ovšem v důstojnosti septemvira zaujímal postavení vznešenější a byl zároveň muž velice vzdělaný, kterýž *prý* sobě i s Voltairem dopisoval.

Vůbec panoval v té době pojosefinské v celé šlechtě všerakouské jakýsi druh illuminatský a vřelejší kultus literatury a studií humanistických. Bylo tehda ještě ve stavech vzdělanějších živější pěstování literatury německé a neméně francouzské a rovněž byl konverzační jazyk šlechty maďarské z části francouzský a na mnoze ještě německý — neboť jazyk maďarský nebyl tehda ještě k potřebám vyššího společenstva dosti vzdělán a také, vyjma potřeby všední, těmto kruhům jistě málo povědom, takže i v Uhrách a zejména ve šlechtě zavedení maďarského jazyka nestalo se nikterak *pojednou*, nýbrž jen postupně, průběhem mnoha let, a teprve vychováním *nové* generace; neboť Palacký připomíná sám jisté dámy z bohaté šlechty uherské, které tehda mohly konversaci vésti jen v jazyku *slovenském*.

Ku vzdělávání *národního* jazyka nabyt Palacký povzbuzení též od paní Zerdahelyové, kteráž ušlechtilá paní hledíc zvláště k úspěšnému vzdělání *lidu* toto za nezbytné pokládala a se kterou Palacký v rozmluvách literárních i filosofických mnohé chvíle trávil, čehož vděčnou vzpomínku do smrti zachoval. Zároveň získal Palacký v této společnosti mnoho co do způsobnosti společenské, neboť starošlechtická rodina Csúzy měla známosti s rodinami přední šlechty uherské, jako Esterhazy, Aponyi, Mailath a j., kteréž vedly ke vzájemným návštěvám, společnostem, procházkám i tanečním zábavám, v nichž Palacký bral účastenství, jsa brzo nemálo uvažován pro svou ušlechtilou, nezištnou povahu, jakož i pro své nevšední vzdělání a nadání. Také nebylo v té době, ba není snad posud, ve šlechtě uherské tak přísného se oddělování a pro sebe uzavírání kruhů vyšší šlechty, jaké v naší době zvláště v české aristokratii

zavládlo, k čemuž snad přičinila také ta okolnost, že od dob bělohorských není u nás mezi aristokracií a měšťanstvem jakés prostředkující třídy, nižší šlechty, již v Uhřích slovem anglickým nazývají „gentry“, čímž vyrozumívají zároveň vzdělance, a jako je v Polště szlachta.

V r. 1823 3. února opustil Palacký rodinu Csúzych, odchází je již s úmyslem věnovati se cele literatuře české, pěstovati zvláště styky s literaty a vydati se do Prahy za určitě vytknutým cílem svým.

Po krátké návštěvě v rodišti svém dojel Palacký 12. února do Vídně, kdež ihned vyhledal slovuťného slavistu Kopitara, známé jemu již vlastence Doležálka, učitele hlučoněmých, malíře Kadlíka, pak historiky Köppena a Hormayra, jakož i Jihoslovany Vuka Stefanoviče Karadžiče a Živkoviče.

Po nedlouhém pobytu odebral se do Hodslavic, odkud, zdržev se jen krátko, vyjel 8. dubna do Brna a po třídnenní cestě přes Jihlavu, Něm. Brod, Jeníkov, Čáslav, Kolín a Český Brod dorazil 11. dubna 1823 do Prahy, kde mělo býti již po celý další život jeho působiště.

Ubytovav se v hostinci „u zlatého anděla“, šel nejprve navštívit milovaného Jungmanna, kterýž jej co neocenitelného spoluzápasníka pro sbor vlastenců našich s velikou radostí uvítal. Jungmann zavedl jej ihned k Svatopluku Preslovi, ke knihkupci Kronbergrovi, pak i k V. Hankovi do museum, jež tehdá bylo ještě v domě Sternberském na Hradčanech vedle arcibiskupského paláce, a již 12. (den po příchodu do Prahy) uvedl jej Jungmann ku přední autoritě našinců v té době, Dobrovskému. Tento, poznav od té chvíle nevšední cenu Palackého, seznámil jej s prvními mecenáši vlasteneckého a učeného snažení, hrabaty Františkem a Kašparem ze Sternbergu, z nichž František byl nezapomenutelným zakladatelem národního musea, kdežto Kašpar, slavný učenec zvláště v geologii, byl důvěrným přítelem Göthovým. Dobrovský uvedl jej pak ve známost též s jinými šlechtici a vynikajícími lidmi tehdejší společnosti. Rovněž seznámil se Palacký ihned s celým, ovšem ještě nevelkým, kruhem tehdejších vlastenců, J. Macháčkem

(spisovatelem Ženichů), Václavem Svobodou Navarovským (překladaťem Kralodvorského rukopisu do němčiny a spisovatelem veselohry Karel Škreta), skriptorem universitní bibliotheky Vaňkem, jenž později zastával Nejedlého ve vyučování češtině na universitě, Vinařickým, tehdá ceremonářem arcibiskupa Chlumčanského, slovutným hudebním skladatelem Tomáškem i jinými. Macháček a Svoboda uvedli jej ihned do Teisingerova divadla českého.

Nemoha pro nedostatek prostředků dlouho přebývat v hostinci, přijal z počátku prozatímní byt u přítele Vaňka, ale přestěhoval se, a to, jak se zdá, k odporučení Dobrovského, již 1. máje k zámožné rodině Ahsbasově, kde vyučoval. Od té chvíle pracoval stále u Dobrovského. Brzo na to podnikl již spisování dějin rodu Sternbergův, a snad právě k vůli tomu, aby mohl snáze pracovati v archivu jich rodinném, opustil dům Ahsbasův a přestěhoval se na podzim s rodinou Brožovou na Malou Stranu č. 303. Avšak seznámiv se později blíže s ryt. z Rittersberga, přijal byt u tohoto na Nové Aleji č. 40. S tímtež odstěhoval se pak 3. máje 1825 do Papouškovy lázně, *) jejíž majitelem byl tehdá policejní rada Hayde, tentýž, jež připomíná K. Havlíček ve svém žertovném veršování o schůzi musejní. Je ku podivu, jak rychle se množily známosti Palackého v české šlechtě i ve všech kruzích vzdělanější společnosti pražské.

Hledě k poměrům naší doby nelze se nepodiviti tomu, kterak se mohlo státi, že mladý cizinec, nemající jména ani postavení, ani zabezpečených prostředků existence, mohl tak rychle a tak snadno dostati přístup do veškeré společnosti vznešenější v Praze. Snad že tehdá tito kruhové nadchnuti duchem humanismu, kterýž je nakláněl k jakési touze po reformách absolutního zřízení, byli učencům a umělcům vůbec více přístupni; ale zajisté především sluší společenské úspěchy Palackého přičítati jeho osobnosti, jeho zjevu, jeho opravdivé a důvěru hned vzbuzující povaze, především snad též jeho

*) Z domu toho je nyní Café Bellevue na nábřeží.

společenskému mravu a taktu, jichž byl nabyt pobýváje mnoho ve společnostech šlechticů uherských, čímž získal onoho způsobu chování, které jej i v české šlechtě odporučovalo. Byl to moment zajisté velice cenný, nejen proň osobně, ale též pro věc národa našeho, neboť tato schopnost poskytla mu možnost vystupovati na ochranu věci národní všude s mužnou důstojností a pravdivostí, ale zároveň také s taktem a vždy bez urážení předsudků jiných jimi zděděných. Zůstáváje při formách zdvořilých, dovedl interessovati šlechtu českou o historii a práva národa českého, o nichž později jim i přednášky konal. Tím se stal přirozeně a takřka bezděčně předákem a rádcem celé národní strany naší, jemuž ve všech věcech důležitých uloženo vésti slovo za všecky a organizovati práce společné, kterouž přednost rádi jemu postupovali vlastenci té doby, kteří, pošeďše z vrstev nižších, nezřídka taktu a způsobu společenského postrádali. Avšak i za naší doby mnozí neznají ceny dobrého taktu a zdvořilých forem při zastupování zájmů národních, ano domnívají se dosvědčiti tím jakousi statečnost, ba i svobodomyšlnost svou, když drsným, urážlivým vystupováním mnohé od národní věci k nemalé její škodě odstrašují.

Dobrovský, který záhy ocenil schopnost Palackého, seznámil jej nejen se Sternbergy, kteří se stali hlavními jeho příznivci a odporučovateli, tak že se naň přímo hrnuly žádosti šlechtických rodů, aby sepsal jich dějiny, jako činili mimo Sternbergy zejména Martinicové, Kynští, Černínové a Althanové, kdežto jiní pánové i dámy přáli si bráti u něho hodiny v češtině, jako učinil zejména hr. Chotek hned po nastoupení nejvyššího purkrabství v Čechách, kn. Auerspergová a kn. Karel Schwarzenberg.

Sluší snad zde připomenouti i jiné osoby a rodiny vynikající tou dobou ve společnosti pražské, se kterými vstoupil Palacký brzo do styků přátelských. Taková byla pohostinná rodina Ahsbasů. Rodina ta pocházela od Rejna, zbohatla v Praze brzo obchodem, držela delší dobu statek Zdíby a vedla tehdá, jak se říká, velký dům.

Jiný přítel Palackého byl baron Stentsch. *) Byl to šlechtic štýrský, syn generála, kterýž usadiv se v Čechách, oblíbil si studie v historii české a sbírání pramenů k ní, při čemž byl podporován stavu českými; týž byl zvláště spřátelen s Dobrovským, jemuž prý zůstavil sbírky své pro českou historii a staré písemnictví české. Stentsch byl veliký přítel Palackého a konal s ním v červenci r. 1825 cestu do severních Čech a do Ochranova svým nákladem. Po nějaký čas platil Stentsch Palackému měsíčně 50 fl., snad za některou zvláštní práci genealogickou.

Jiný příznivec byl baron Astfeld, **) rovněž veliký přítel českých studií historických a genealogických; byl tehdá pánem na Troji u Prahy, která později přešla v držení knížete Verianda Windischgrätze. U Astfeldů byl Palacký vítaným hostem, zvláště pak v Troji, kde trávil celé týdny, požívaje pohostinství vzdělané domácí paní.

Velmi milé byly Palackému, jenž sám byl přítelem hudby, styky s rodinou skladatele Tomáška, jakož i se slovutným tehdá lékařem Drem Heldem, též skladatelem, spisovatelem i horlivým vlastencem českým — lékařem a přítelem hraběnky Příchovské. ***)

*) Stentsch je u nás hoden paměti také proto, že snad první se zaslazoval o zřízení hypoteční banky v Čechách.

**) Rodina Astfeldův, u které požíval Palacký zvláštní přízně a pohostinství, pocházela z Budějovic, kde Jan Asterle 1580 dostal šlechtictví; vnuk jeho stal se místopurkrabím v Praze a zachránil před vpádem Švédův klenoty zemské do Budějovic, začez dostal 1665 stav rytířský a přijal od manželky své M. Veroniky, poslední to ze starožitného rodu Osterstokův z Astfeldu, tento praedikat. Téhož syn František Mikuláš byl 1718 místopurkrabím v Čechách a syn jeho Max. Frant. zemřel 1737 co referendar české kanceláře dvorské ve Vídni. Syn jeho Jan Václav na Puchlovicích, Nařzovicích a Chlumu dostal co místosudí a místokomoří zemský stav panský a měl syna Frant. Václava, jenž sídlil v Praze a v Troji, maje za manželku Therezii bar. Sterndahlovu. Zemřel r. 1832 co poslední svého rodu. Ještě dříve vymřel rod bratra jeho r. 1755 baronisovaného, jenž, byv guberniálním kancléřem v Brně a majitelem Kosové Hory, sídlil na Malé Straně v Praze, maje za choť hr. Chorynskou.

***) Jeho osoby užil nověji Jirásek v románě svém „F. L. Věk“.

Připomenuli jsme již, že Rittersberg nabídl Palackému byt u sebe na Nových Alejích a pak v Papouškových lázních, kde pak Palacký příslušnou část nájemného platil. Rytíř z Rittersberga byl setník na odpočinku, kterýž co takový tuším za válek Napoleonských velel setnině legie studentské. Byl synem generála a matka jeho byla dcera slovutného generála a majitele pluku bar. Vogelsanga. Rittersberg byl muž vřelého vlasteneckého smýšlení, literárně i hudebně všestranně vzdělaný, jenž měl přístup do rodin šlechtických i jinak vynikajících. Sympatisoval se snahami vlastenců českých, první u nás způsobil sbírku národních písní českých, již i s hudbou vydal tiskem, a byl tudíž v tom oboru předchůdcem Kollára, Erbena a Sušila. Rittersberg, který rovněž jako přítel jeho Jeník z Bratřic a Dr. Held vlastenčil mnoho, ale na mnoze po německu, byl také v domě Dra Měchury častým hostem a byl později i tam, jako vůbec, přítelem Palackého. Syn Rittersbergův věnoval se hudbě a byl vychován po česku, tak že se stal i literatem českým a vydal mimo články žurnalistické slovníček cizomluvů. Po nezdařeném pokusu svém v zemědělství v Uhřích vrátil se do Prahy, kdež užil přátelské přízně rodiny Palackých, až dostal se za ředitele konservatoře do Lvova, kde se oženil s Polkou; dcera jeho je pod jménem Slavinská známá herečka národního divadla na odpočinku.

Zvláštní důležitosti nabylo spřátelení se Palackého s rodinou Ebertův rovněž Dobrovským zavedené. Ebert starší byl hospodářským radou u knížete Fürstenberga a vrchním ředitelem knížecích panství v Čechách. Byl muž vzdělaný; jakkoli jeho rodina byla, ač ne snad zcela, přece převahou německá, zajímaly jej nicméně dějiny české; neboť tehdá bylo i mezi Němci mnoho vlastenců v tom smyslu, že milovali zemi českou a slavné její dějiny. Proto přilnul brzo k Palackému a činil jej často hostem svých obědů. Syn Ebertův Karel Egon byl mladý básník německý, jižž pověsti nabývající, jehož vlastenecké nadšení spřátelilo brzo důvěrně s Palackým. Básně jeho, zejména krásný epos Vlasta, jakož

i spisy jiných nemnoho pozdějších básníků, Alfreda Meissnera (Žižka), Hartmanna, Uffo Horna (Otakar) byly plny vlasteneckého nadšení — oni se zvláštní oblibou volili sobě látky české, ano velebili zvláštnosti české, neb tehdá nebylo mezi Čechoněmci ještě té nenávisti proti všemu českému, ba i proti vlastní rodné zemi, jakáž se později odporem proti zmáhání se českého živilu mezi nimi vyvinula.

U Eberta poznal Palacký roku 1825 přítele a vrstevníka jeho, Leopolda, syna JUDra Měchury, a těmi přáteli byl Palacký uveden později do domu Měchurova, jehož dcera Theresie stala se napotom milovanou průvodkyní jeho života.

Leopold Měchura byl tehdá milý, sympatický mladý muž ideální snahy a zvláště nadšený hudebník, kterýž proslul později co skladatel mší a písní. Jedna jeho opera „Marie Potocká“ složená na text vzatý z Puškinovy básně „Bachčisarajský fontán“ byla provozována s úspěchem na pražském divadle českém a kantata „Pohřeb na Kaňku“ v koncertech.*) Palacký se stal důvěrníkem Leopoldovým i ve věcech jeho lásky k slečně Kláře Herknerové, která se později stala jeho chotí.

Takový byl kruh přátel, ve kterém se Palacký pohyboval již od první doby svého příchodu do Prahy. Ti ovšem vesměs s jeho snahami sympatisovali, ano jej v nich také podporovali.

Rodopisné práce, jež mu byly v těch dobách svěřovány, uváděly jej pořád víc a více do studií archivních a rozmožovaly zároveň jeho vědomosti v dějinách českých.

Tak pracoval již z jara 1823 u Dobrovského, v létě na to v archivu Smečenském, kam jej Vinařický uvedl, na podzim t. r. v archivu Sternberském, a r. 1824 vydal se na práce do archivu Třeboňského a Jindřichohradského. V r. 1825 pracoval v městském archivu Pražském

*) Srdečnou a joviální povahu jeho nakreslil Šmilovský z doby, kde Leopold seděl na svém statku Votíně u Klatov, v povídce své „Starý pan Měchura“.

a guberniálním, kam jej zavedl rada Nádherný. V červenci t. r. konal s bar. Stentschem cestu do sev. Čech a do Ochranova.

Od 1. do 15. října byl Palacký hostem barona Astfelda na zámku Trojském, kde se seznámil s četným příbuzenstvem jeho, zejména se švagrem domácího pána gen. bar. Sterndahlem, a švagrovou Antonií roz. Sterndahlovou, provdanou za Fr. Jos. hr. Vratislava na Votících, Olbramovicích a Janovicích, jehož matkou byla Kateřina Jenikova z Bratřic, sestra známého vlastence setníka Jana rytíře Jeníka z B. na Radvanově, domácího přítele domu Měchurovského. Nepochybně z té okolnosti, že teta Jenikova Františka Kateřina z Bratřic, provdaná za rytíře Lankische z Hornic, stala se babičkou paní Měchurové, vysvětluje se, proč Jeník v domě Měchurové jmenován nejinak než „Onkel Jeník“ a zároveň jakési příbuzenstvo Měchurových s rodinou Vratislavskou, která mimo to držela dům přímo sousedící v Pasířské, nyní „Palackého ulici“, někdy Voračickým patřící a později architektem Barochem přestavený (č. 5.).

Rytíř Jeník, zajímavý muž starého rodu, který lnul horoucí láskou k národu a jazyku českému a jemuž proto přezdívali tehda ve šlechtě „poslední Čech“, zůstavil po sobě zajímavá collectanea a paměti své doby (ježto se dostaly nedávno do národního musea), byl synem Josefa Vavřince Jeníka z Bratřic na Radvanově. Jeho sestra provdaná za Fr. Jos. hr. Vratislava st. stala se matkou Fr. Jos. hr. Vratislava ml., otce hr. Ludmily, provdané za hr. Berchtolda na Buchlovicích v Moravě, jehož bratr. upřímný národovec, spolu se Svatoplukem Preslem podnikal společně cesty vědecké a též s ním společně sepsal a vydal veliké dílo botanické „Rostlinář“. Bratranec otce paní Měchurové rytíř Jan Jeník z Bratřic nar. 6. ledna r. 1756, zemřel 26. srpna 1845 co poslední toho rodu a pochován na Chotěšanech.*)

Není to snad bez zajímavosti, že všechny tyto známosti Palackého přibližovaly jaksí k domu Měchurovu,

*) Užito rodopisných zápisů Jana svob. p. Dobřenského z Dobřenic.

s nímž byly částečně ve svazku příbuzenském nebo aspoň společenském. Palacký nebyl nikterak škarohlíd, ano spíše těšil se rád dobré společnosti, ba i zábavám se nevyhýbal; tak píše ve svém denníku častěji, že rážkoval, tak připomíná v témž denníku svém, že 2. března 1824 ponejprvé spatřil Theresii *na redutě*. Ale teprve 17. dubna 1825 seznámil se u Eberta ml. s Leopoldem Měchurou a 21. dubna t. r. uvedl jej Ebert do bytu Leopoldova. Ale první setkání osobní s Theresií stalo se 26. června t. r., kdy Palacký přijda k Leopoldovi, setkal se v předpokojí s Theresií, která jej oslovila: „Was wünschen Sie?“ — slova, jež si v denníku co jemu památné první oslovení opětně zaznamenal. V té době vyučoval Palacký kn. Auerspergovu a kn. Karla Schwarzenberga v češtině a býval často hostem u Sternbergů, Ebertů, Ahsbasů a Astfeldů. První pozvání do domu Měchurova dostal 29. června 1825.

U Měchurů bývala obyčejně četná společnost a odbyvaly se tu večery musikální, neboť byla celá rodina hudby milovná a obě dcery znaly se výborně v pianě i zpěvu, zvláště pak byly pověstny v Praze pro své umění na harfě. „První harfování“, jak praví Palacký, učinilo naň trvalý dojem, neboť byl sám přítel hudby a dobrý pianista, který již v Uhrách dovedl bavit společnost svým uměním, a poznává se záliba ta již z toho, že když nabyt u Rittersberga definitivního bytu, bylo přední jeho starostí opatřiti si piano. Odtud býval Palacký častěji zván k Měchurovým na večery, kdež Theresii hrající harfu na pianě doprovázel, a tak udržoval i dále nepřetržené styk s Theresií, který se stal konečně vroucnější a založil jeho štěstí rodinné. Na hudební večery u Měchurů přicházeli Dr. Held a Rittersberg, Jeník, Astfeld, Nádherný, velkostatkář na Chotovinách, přítel Měchurův, a zeť jeho Elsenwanger, majitel Adersbachu, časem též skladatel Tomášek, Dessauer, též skladatel, Hejrovský starší, důvěrný přítel Měchurův, t. č. co zkoušený primátor v Rokycanech, kterýž město to nemálo zvelebil založením hutí v Klabavě a stal se praotcem celé řady mužů vynikajících ve vědě, hornictví, lesnictví a vojenství.

Neposledními v té společnosti byli ovšem Ebertové, zvláště syn, muž neobyčejně krásný, duchaplný a výborný společník, k němuž co nadanému básníku se všechny zraky zvláště dám obracely a který se dvořil starší dceři Měchurové Antonii, která však později stala se chotí Jana Hejrovského, vrchního lesmistra kn Schwarzenberga na Hluboké.

Společnost ta byla zajisté vzdělaná, z části šlechtická, a duch její byl v celku poněkud vlastenecký — ačkoli se vlastenčilo a mluvilo jen německy. Starý pan Měchura, velice vážený advokát, pán na Lobkovicích, Votíně, Předslavi, Chuchli a Habarticích, byl muž velice konservativní a, ač sám byl měšťanského rodu ze Strakonic, smýšlení aristokratického, maje nemalé vědomí své důstojnosti co vrchnost a nemoha si ani pomyslit, že by společenstvo obstálo beze zřízení patrimoniálního. Byltě po všecka léta členem šlechtické ressource a vynikajícím členem vlastenské hospodářské společnosti, kde řídil zvláště oddělení pro ovčáctví, které v té době v Čechách ještě kvetlo a ve kterém se výtečně vyznal. Věděl sice, že je Čech, avšak pokládal kulturu německou za Čechům nezbytnou; nicméně přece vydal pro lid navedení k ovčáctví jazykem českým. Přes toto konservativní smýšlení byl, možná-li souditi z jistých památek po něm nalezených, za mladšího věku svého svobodným zednářem, jako většina mužů vynikajících vzděláním v oné době. Jsa bohat vedl, jak se říká, dům po pansku — přijímaje společnosti a maje ekvipaži — jakož i sám dům jeho, přecházevší ode dávna na mnoze po přeslici na příbuzné, byl staré sídlo panské.

Jelikož dům ten stal se později pro celý život Palackého památným co sídlo a působíště jeho, nechybíme snad, podáme-li i o něm některé zprávy.

Dům tento v bývalé Pasiřské, nyní Palackého ulici č. 719.-II. náležel v XVIII. stol. rodině baronů Mac Neven. William O Kelly of Aghrim, do Rakouska přistěhovalý katol. šlechtic irský, jenž byl tajným radou Karla VI. († 1751 ve Vídni), adoptoval syna své neteře Williama Mac Neven of Crannagh, jenž připojil ku svému

jménu též strýcovo a stav baronský. Tento (nar. 1713, † 1787) byl professorem lékařství na pražské universitě, oženil se r. 1750 s Annou Raussovou z Raussenbachu, paní na Zruči a Krasoňovicích, a stal se držitelem domu šosovního dle st. katastru č. 508. Co spoludržitel statku v deskách zapsaného nabyt inkolatu a přijat mezi stavy české. Jeho syn byl JUDr. Vilém Hugo (nar. 1758), známý původce desiderii českých stavů. Když totiž roku 1790 Leopold II. při nastoupení trůnu projevil ochotu, obnoviti činnost a práva stavovská a vyzval stavy, aby podali promemoria o obnovení zřízení zemského, o berních, robotách a jiných žádoucích opravách, vznesl stavovský výbor k tomu zvolený práci tu na barona Mac Nevena, jenž si byl získal nemalou znalost práv zemských a sobě, veden snad vzpomínkami ústavního života z vlasti svých předků, obnovení ústavního života zamíloval. Týž vypracoval o té věci trojí spis, a to tak důkladně, že stavové se usnesli, dáti mu z fondu domestikálního odměnu 1000 souverain'dorů. Avšak zdá se, že práce později ve Vídni neviděla se tak příjemnou a odměny hodnou, neboť výdaj ten nedošel císař. stvrzení; teprve František I. dovolil dáti Mac Nevenovi odměnu, ale jen 1000 dukátů. Je to zajisté zajímavé, že toto důležité promemoria o právních sněmu českého, jež bylo prvním spisem toho druhu, sepsáno snad ještě v domě, kde i později práce toho druhu konány.

JUDr. W. Hugo Mac Neven, jenž později stal se dvorním radou a místoředitelem gubernia zemského, a oženiv se s Theresií šl. z Pollingeru, zemřel v Praze 1810, postoupiv držbu domu již r. 1790 v ceně mírné podlé příbuzenství JUDru Ferd. baronovi Hierschovi ze Sternfeldu, advokátu v Praze, od něhož jej zdědil syn Adolf; po jeho smrti přešel na sestru jeho Aloisii, provdanou za hr. Somsiche de Saard, kteráž jej postoupila sestřenci své Marii z lužického rodu rytířů Lankischů z Hornic, resp. jejímu manželu JUDru Janovi Měchurovi, rodičům to paní Theresie Palacké, skrze niž přešel konečně na dceru její Marii, provdanou za Dra Fr. Lad. Riegra, a rodinu jeho.

Náklonnost, kterou Palacký pro Theresii M. byl pojal, jevila se s počátku velmi nesměle, jelikož neznamenal žádného opětování, ana snad u Theresie starší náklonnost nějaká byla závadou. Nebylo ovšem Palackému lze pomýšleti na sňatek s dcerou rodiny tak zámožné, zvláště pokud existence jeho nebyla nikterak zajištěna, neboť dávání hodin a občasná práce literární a archivní nemohly se považovati za pevné sociální postavení. Zatím hrabata Sternbergové, kteří byli jako prozřetelností jeho, přemýšleli proň o takovém. Již 20. prosince r. 1825 pozval hr. Kašpar Palackého k sobě na oběd, při němž začal hovor o vydávání časopisu musea nedávno založeného. Jsa upozorněn Palackým přivolil ihned, že by týž se měl vydávati obojím jazykem zemským. Že při tom pomýšlel na Palackého co obou jazyků zúplna mocného, je přirozeno; hrabě skončil hovor tím, že vyzval Palackého, aby sepsal plán takového časopisu. Tento plán byl od obou Sternbergů schválen, načež hr. František zabezpečiv si náklad, 4. dubna 1826 Palackému úřad redaktora nabídl, jímž byl týž 15. máje roku 1826 výborem musejním definitivně jmenován.

Mezi tím pracoval Palacký s počátku r. 1826 ve státním tajném archivu vídeňském. Zde dostal 30. března r. 1826 zprávu o povážlivé nemoci Theresiině. Zpráva ta jej mocně dojala; snad i naděje na pevné postavení již upevněné dodaly mu odvahy, že ve psaní soustrastném z Vídně projevil se zřejměji s city svými pro Theresii. Zdá se, že projev ten nebyl již přijat zcela odmítavě, neboť 15. července byl Palacký již návštěvou na Votíně a náklonnost vzájemná vzrostla tak, že 14. října mohl již projeviti Theresii úplně lásku svou a žádati o její ruku. Následkem toho žádala na něm teta Theresiina, paní Petersová, bližší vysvětlení. Věc byla ještě na vážkách, když Palackého v lednu zachvátila silná angina, která jej připoutala k loži a z níž jen pomalu se zotavoval, tak že teprve 4. března mohl udělati zase první návštěvu u Měchurů.

Brzo po zotavení svém nastoupil Palacký ve spo-

lečnosti knihkupce Kronbergra cestu do Lipska, na níž učinil nejednu známost zajímavou s učiteli německými.

Tou dobou byla také Theresie vážně nemocna. Dle způsobu tehdejšího umění lékařského puštěno jí přemnoho krve, čímž nesmírně oslábila, že musila od máje do konce června trávit v lázních Karlovarských a na to přímo do Votína odebrati se pro zotavení.

Jeť zajisté pochopitelné, že láska Palackého byla s počátku beznadějná a že pán tak bohatý jako Dr. Měchura nemínil provdati dceru svou za chudého spisovatele bez pevného postavení sociálního, ano bez určité výživy — ač ovšem osobní jeho vážnost k Palackému přízní Sternbergův a nejv. purkrabího se stále většila. Sám Leop. Měchura, jemuž se byl prvé Palacký svěřil s přáním svým, nedával mu s počátku naděje. Příznivější mu byl, jak se zdá, rytíř Jeník a především Dr. Held, lékař domácí, jenž Dru Měchurovi domlouval, že Theresie, trpící nervosou a vadou srdce, nebude dlouho živa, nebude-li míti manžela milujícího a zvláště jemných mravů, jako je právě Palacký, čímž naklonil otce ke svolení. V letě Palacký opět pozván do Votína, kde konečně byl sňatek smluven, jímž dostal se Palacký do příbuzenstva společensky rodem i jméním vynikajícího. *)

*) Podáme o tom některé vědomosti většinou dle rodokmenu, jež Palacký sám pečlivě byl sestavil. Rodina Měchurův byla starousedlá v Strakoncích. Otec Dra Měchury byl hospod. radou u hraběte Losy a matka jeho byla Aloisie Wittichová ze Streitfeldu, jež provdala se v druhém manželství za JUC. Jana Plonera, hosp. inspektora, jenž sám byl synem Marie Měchurové a jehož sestra Regina stala se matkou generála Madlenera. Druhá sestra, Rosina, stala se matkou barona Fridricha Wagemanna, kterýž zemřel r. 1855 co prezident zem. soudu ve Vídni a ustanovil za dědice své Palackého a nevlastní sestru paní Palacké Marii Měchurovou, provdanou za bar. Ferd. Saamen, plukovníka na odpoč. a velkostatkáře v Haliči. Paní Měchurová byla, jak již připomenuto, z rodu říšských rytířů Lankišů z Hornic (nebo Hörnic) v Lužici. Tetičky její, tudíž sestry její matky, pocházející z rodu Pachmannův, vynikající krásou, byly provdány: Josefa za JUDra Leopolda ryt. Hrubého, Theresie za bar. Hiersche ze Sternfeldu, Walburga za Angličana Laknera of Clerch a Kajetana za bar. Fr. Villaniho, jehož synové byli Ferdinand a Karel Villani. Bratr paní Měchurové Ant. Lankiš měl za ženu šl. de Missiena a dcera jich byla provdána za bar. Prokopa Ubellyho. Sestra Dra Jana Měchury provdala se za MUDra Ign. Peterse (táž teta,

Po ujednaném sňatku zdržoval se Palacký častěji na Votíně, kde konečně na tamním zámku slavena svatba jeho s Theresií Měchurovou 16. září roku 1827 nádherně a v četné společnosti. Zatím byl již Dr. Měchura dal novomanželům upravit byt v domě svém číslo 719.—II. v 1. poschodí do předu k ulici, kam se Palacký sám již 4. září odstěhoval.

Odtud a v tomto domě počala nová doba v životě Palackého ve šťastném, ač často chorobou paní zakaleném štěstí manželském, doba tak plodné práce pro národ náš. Jsa zbaven starostí o živobytí, žil Palacký v klidu rodinného života, oddávaje se neunavné práci na nesmrtelném díle svém, vyjma doby, kde studia archivní nebo nemoc chotí vyžadující pobyt na jihu (v Římě a v Nizze) a později život politický neb letní pobyt na zámku Lobkovickém jej nutily žiti v cizině nebo aspoň mimo tento dům, v němž také dokonal pozehnáný život svůj.

jež vyjednávala o sňatku Palackého s Theresií) a její dcera Marie, provdaná za školního radu Řehoře Zeithammra, stala se matkou profes. Ant. Otakara Zeithammra, politika na slovo vzatého. Mladší sestra Dra Měchury provdala se za hosp. radu Ant. Hirsche a dcera její, tedy vlastní sestřenice paní Palacké, stala se matkou paní Kirschnerové, bývalé majitelky Lochkova, jejíž dcery jsou jedna známá malířka a druhá novelistka v Němcích proslavená pod jménem Osip Schubin. Že manželka dědečka paní Měchurové J. Ant. Lankiše byla sestrou Jos. Vavřince ryt. Jeníka z Bratčic na Radvanově, jehož sestra Kateřina byla provd. za Fr. Jos. hr. Vratislava st., byla matkou Fr. Jos. hr. Vratislava ml. a babičkou Ludmily, provdané za hr. Berchtolda na Buchlovicích, bylo již připomenuto. Jan, syn Josefa Vavřince Jeníka, byl opětně jmenovaný hejtman „Onkel Jeník“. Poněvadž Kateřina Jeníková, ovdověši po hr. Fr. Jos. Vratislavu starším, provdala se brzo opět za bar. Jana Marcela Henneta, presidenta nad appellací, byly časem i s tímto styky rodinné. — S rodem Vratislavů Votických udržovalo se přátelství, a když rodina prodala dům sousední, přebývala hr. Ludmila ve mládí svém častěji déle v domě Měchurových, kde žila druhá její sestřenice Theresie Měchurová. Zachoval se list její a matky její, psaný do památníku Palackého.

VIII.

Styky mé s Palackým do roku 1862.

Napsal W. W. Tomek.

Od studentských let, již za gymnasia i ještě více za dvou let filosofie dle tehdejšího řádu studií, byl mi dějepis nejoblíbenějším předmětem, a po vstoupení do fakulty právnické již jsem také počal psát historické články do Květů a jinam, pokládaje dějepisectví za životní povolání své. Byla to ovšem tehdy více jen cvičení ve slohu historickém. Náklonnost k dějepisectví byla mi pohnůtkou, pro kterou jsem si právě studia právnická jakožto s vědou historickou nejpríbuznější zvolil ke zjednání sobě živnosti. Měl jsem ovšem málo zkušenosti k uvázení, zdali mi asi zbude času a příležitosti k vědecké práci vedlé ouřadu, kterého bych dosáhl. Starší můj bratr Josef, který dostudoval v právích o čtyry léta dříve než já, radil mi po dokonání studií na universitě zadati žádost o praktikantské místo při zemském finančním čili komorním úřadě ve Lvově, kterých tehdy několik bylo vypsáno s ročním platem 200 zlatých stříbra, což bylo v tehdejších okolnostech lákavé pro chudého studujícího, který se dotud živil kondicemi, totiž domácím vyučováním, a mne to ponoukalo také, že bych měl příležitost poznati Polsko, odkudž doufal jsem dostatí se zase zpět do Čech v lepších okolnostech. Skutečně jsem žádost zadal, a obdržel jsem po několika měsících dekret za praktikanta s tím platem.

Dříve však než se to stalo, obrátily se mi věci na štěstí v jinou stranu. Když jsem se po zadání oné žádosti s příložením absolutoria ze studií právnických strojil

ještě jednou užiti prázdnin na venkově, došlo mě vzkázání od Štulce, milého někdejšího spolužáka, který právě toho času dokončil studia theologická (koncem Července roku 1839), že mi má něco důležitého pověditi. Navštívil jsem jej bez meškání, i oznámil mi, že s ním mluvil pan Palacký, žeby potřeboval domácího učitele pro svého synáčka, a přál by si, aby to byl absolvovaný právník, který by se zanášel se studii historickými; žeť by rád, aby někdo z mladších také po něm pracoval v dějepise českém, a žeby věděl pro takového jistou vyhlídku na brzké opatření. Štulec navrhnul mi mne k tomu, a hned jsme šli k němu, abychom zvěděli, oč se jednalo.

Dotud jsem Palackého osobně neznal. Byl jsem slyšel jeho jméno ponejprv r. 1835, když jsem v měsíci Dubnu navštívil dobrého přítele P. Rozsypala, zámeckého kaplana na Orlice, kdež on mě uvedl mezi jiným také do archivu zámeckého. Pravilo se, že tam nedávno předtím byl pan Palacký za svým badáním dějepisným. Téhož roku jsem potom četl první díl jeho dějepisu českého, německy psaný, který tehdaž vyšel, a roku 1838 starší jeho dílo „die ältern Geschichtschreiber Böhmens“, které mi způsobilo jakési udivení: neb jsem z něho nejvíce poznal pravý způsob kritického dějezpytu. Nyní jsem zcela nenadále vstoupil ve stálý poměr k němu jak milý tak pro mne užitečný. Jednalo se tehdaž v jistých kruzích o to, aby tak jak Palacký co od stavů jmenovaný historiograf zemský spisoval děje země české, byl od někoho časem svým sepsán důkladnější dějepis města Prahy. Ujímal se toho zvláště tehdejší purkmistr Pražský appellační rada Müller, a mínil věc zařídit tak, aby se někdo ve spisování díla takového uvázal, jenž by byl ve službě při magistrátě Pražském, jemuž by jmenovitě archiv městský mohl býti poručen, a sliboval napomáhati takovému, aby se dříve dostal k nějakému ročnímu platu, než tehdaž ve službě té bylo obyčejné. Palacký mínil tedy mne jemu navrhnouti a poskytnouti mně zároveň příležitost, abych se při něm samém stálým obcováním seznámil blíže s methodou historickou a s prameny historickými. Dohodli jsme se tedy o to, i abych zároveň do-

cházel k němu na hodinu denně k vyučování jeho syna, který se měl připravovati ke zkoušce ze školy normální a ke vstoupení do gymnasia.

Odjel jsem potom jako jiná léta po školním roce ještě jednou na prázdniny na venkov, protože se s vyučováním teprv po nich měl stát začátek, ano ještě i o něco později, protože paní Palacká s mladou rodinou, totiž synáčkem a dceruškou, přebývala v letě na venkově v Lobkovicích, na zámku a panstvíčku náležejícím otci jejímu advokátovi Měchurovi, a minila tam zůstati ještě přes měsíc Říjen. Já, navrátiv se do Prahy o několik neděl dříve, vypomáhal jsem zatím panu Palackému přepisováním listin k vydání prvního dílu Archivu českého, jež připravoval k tisku, a také jsem u něho v bytu činil první výpisky pro sebe za příčinou dějepisu Pražského z důležitého rukopisu zvaného Liber vetustissimus privilegiorum civitatis Pragensis, jež měl vypůjčený pro sebe z archivu městského. Bylo mi přitom hned od počátku propůjčeno užívání hojně jeho knihovny, tak že jsem se s ní dle potřeby seznámil a knihy z ní také jsem směl bráti domů. Byla mi tímž způsobem přístupna knihovna pana Šafaříka již od dvou let předtím (1837), co jsem i u něho vyučoval syna jeho Vojtěcha (nynějšího profesora university) a něco později dcerušku Boženku (později manželku ministra Jirečka). Vyučování u Palackého počalo se v měsíci Listopadu. Synek jeho Jan, tehdaž asi devítiletý, byl chlapeček živý a přímé povahy, bezelstný a beze vší přetvářky, a vyznamenával se náramnou pamětí, z čehož jsem měl v něm velké zalíbení.

Do služby u magistrátu měl jsem vstoupiti co tak zvaný accessista. K tomu se vyžadovalo krom vystudování práv odbyti jednoho roku praxí civilní u některého advokáta a jednoho roku praxí při soudě trestním, tak že jsem se měl stát accessistou teprv po dvou letech. Pan Palacký zjednal mi místo v kanceláři doktora Fryče, proslulého tehdaž vlastence českého, u něhož mě v té praxi předcházel bezprostředně doktor Štrobach; zrovna totiž on si byl rok ten u něho odbyl. Nevyžadovalo to mnoho času, než toliko dvou hodin denně, tak že jsem se

i přitom bez nesnázi živiti mohl domácím vyučováním, jak u Palackého a Šafaříka tak u několika jiných rodin. Palackých Jeniček měl zkoušku z normálky podstoupiti již koncem prvního školního pololetí toho roku, protože v letě potom roku 1840 paní Palacká, nejsouc pevného zdraví, minila se zase odebrati na venek a také do některých lázní a děti měly zůstatí při ní. Bylo tedy s učením potřeba spěchu, a v tom se nahodila překážka, když jsem o vánocích roku 1839 těžce onemocněl na typhus, ve kterém jsem asi čtyři neděle vázán byl k posteli. Zastával mě zatím Pečírka, tehdáž studující lékařství, a teprv asi na začátku Unora bylo mi lze v učení pokračovati. Dobrá hlava žáčkova přemohla však všechny těžkosti, tak že ještě před velkonocí roku 1840 zkoušku šťastně a s vyznamenáním vykonal.

Brzy potom dostalo se mi panem Palackým zvláštního úkolu. Hrabě František Thun, držitel panství Děčinského a Peruckého, otec potomního ministra hraběte Lva Thuna, přál si srovnání archivu na zámku Děčinském, a obrátil se na Palackého se žádostí, aby mu někoho k tomu zjednal. Pan Palacký vyzval mne k tomu. Počítalo se, že bych práci tu mohl vykonati asi za pět měsíců, od Května do Září toho roku. Bez rozpaků jsem se v to uvázal. Vyučování u Palackého nebylo v tom překážkou, protože nastala v něm zmíněná přestávka. U Šafaříků a jiných rodin pomohl jsem si prozatímnými prostředky, a praxí u doktora Fryče neměla též vaditi, minilt mi čas, co bych na Děčíně strávil, počítati do ní bez přetržení; pokládaliť jsme ji více jen za predepsanou formalitu. Umluvil jsem se tedy o nastoupení na cestu s mladým hrabětem Františkem Thunem, nejstarším synem starého pana hraběte, který právě meškal v Praze, a vyjel jsem z Prahy některý z prvních dní měsíce Května. Od pana Palackého byl mi dán jistý povšechný návod o způsobu srovnání archivu s rozdělením na tři hlavní části, historickou, rodinnou a úřední i hospodářskou. Každá měla míti svůj zvláštní registřík. Po prvním přehlídnutí celého obsahu archivu učinil jsem dle toho návrh podrobnější, jak měly registříky tyto býti složeny. Měl jsem

o tom spor s vrchním panství Děčinského, který se zaslazoval o srovnání archivu dle jistého nařízení gubernia o archivech úředních, které se však více hodilo na registry než na archivy; pročež bránil jsem se mu; i zaslány jsou oba návrhy hraběti Lvovi do Prahy k rozhodnutí. Byl tehdáž hrabě Lev Thun, věnovav se státní službě, v úřední praxi při gubernii Pražském. Od něho schválen jest návrh můj, a dle něho jsem tedy zařídil další práci svou. Na jeden den v měsíci Červenci přijel pan Palacký na Děčín, aby k mé manipulaci přihlídl. Na několik dní byl potom také hrabě Lev na Děčíně na návštěvu, a měl jsem tudy příležitost k osobnímu seznámení se s ním. Byl již za mladých let svých milovníkem a pěstovatelem vlasteneckých snah českých, a věděl o mých jakýchž takýchž literárních pracích. Rovněž obcovał jsem se starším bratrem jeho Františkem, kterýž hned brzy po mém příjezdu delší čas na Děčíně přebýval. On zase již tehdáž byl přítelem snah uměleckých.

Pobyt můj byl při vši pílne práci, dle pravidla, jak jsem si sám uložil, od osmi hodin ráno do poledne a od dvou do šesti odpoledne, v rozličném ohledu příjemný. Těšilo mě velice poznání krásného okolí Děčinského, jemuž jsem věnoval kromě krátkých procházek každodenních zvláště neděle a svátky. Častým průvodcem mým byl Čech, otec nynějšího proslulého básníka Svatopluka Čecha, tehdáž písař při hospodářském úradě v Podmoklích. S ním jsem také na několik dní v měsíci Červnu navštívil rodiště jeho Peruc, rovněž panství hrabat Thunů, odkudž měly některé listiny přeneseny býti do archivu Děčinského, a odtamtud jednoho dne zašli jsme si na faru ve Kvilicích, kdež tehdáž Štulc byl kaplanem. K vybidnutí od pana Palackého, když potom v Červenci byl v Děčíně, zajel jsem si jednoho dne také do Teplice k návštěvení paní Palacké, kteráž tam byla v lázních, majíc synáčka a dcerušku při sobě.

Dle toho jak jsme s panem Palackým byli počítali, dokončil jsem úkol svůj s archivem Děčinským v prvních dnech měsíce října potud, že zbývala některá práce, kterou jsem mohl dokonati v Praze a že jsem registřík

měl zhotovený jen na cedulkách, z nichž přepsán měl býti do jistých formulářů k tomu připravených, což jsem s povolením pana hraběte Františka svěřil mladému písaři jménem Wettenglovi, který mi hned z počátku byl přidán ku pomoci, tak že byl s věcí náležitě obeznámen. Musil jsem do Prahy spěchati, abych při začínajícím novém školním běhu mohl zase nastoupiti v domácí vyučování v týchž rodinách jako předešle, poněvadž to i na dále byla má výživa.

U Palackých vstoupil toho roku Jeník do první třídy gymnasia, a učil jsem ho co privatistu; neb do školy veřejné nevstoupil; nevím pak zdali hned tehdy neb něco málo později byla mi dána do učení také sestřička jeho Marynka (potomní paní Riegrová). Vedle toho konal jsem předepsanou jednorocní praxi při trestním soudě v Praze, každý den od dvou do šesti hodin odpoledne, a připravoval jsem se na appellační zkoušku z trestního práva, což protáhlo se až do Října roku 1841. Toho času paní Palacká zůstávala v letním bytu v Libni na tak zvaném Červeném lise, dvoře náležejícím otci jejímu doktoru Měchurovi, i chodil jsem tam o prázdninách v měsíci Září na učení třikrát za týden, vždy časné ráno s trestním zákonem v ruce, z něho čítaje. Nyní konečně po odbytí praxi u advokáta i u trestního soudu hlásil jsem se k accessiství při magistratě; obdržel jsem dekret na to dne 16 Listopadu, a složiv dne 26 Listopadu předepsanou přísahu, vstoupil jsem do služby. Accessistů počítalo se tehdy při magistratě Pražském bez mála 300; vyšším stupněm ve službě byli auskultanti, kterých bylo asi 70; z těch mělo deset tak zvané adjutum tři set zlatých ročně; ostatní, jak ovšem accessisté všichni, byli bez platu. Výhoda, které se mi mělo dostat s ohledem na dějepisectví Pražské, měla záležitosti předně v tom, že mi pan purkmistr Müller dříve než dle obyčejného běhu, mínil přiručiti ono adjutum. Se vzhledem k tomu nechal mě dlouho při pouhé manipulaci, nejprve v expeditu, potom při knihách městských, nýbrž zvláštním dekretem dne 29 Května 1842 přidělil mě k magistratnímu raddovi Rokosovi, jemuž poručena byla správa obecního

jmění a archivu městského. Archiv tento byl tehdy od několika let zavřen v bednách, a nikdo se s ním nezanášel od smrti magistratního raddy Jebauckého, který byl k němu učinil jistý registřík. Nyní byl při kanceláři raddy Rokosa poručen mně ke správě, a počal jsem si z něho sbíratí látku pro dějepis Pražský. V krátce před nastoupením v to byl jsem si odbyl řečenou appellační zkoušku z trestního práva, a dosáhl jsem schválení jí dekretem dne 13 Června.

Byl to však poslední krok na mé úřednické dráze. Pomýšlelo se již tehdy na oslavení pětistiletého trvání university Pražské, které připadalo na rok 1848, a zřídil se k tomu cíli komitét, jehož předsedou byl velmistr křížovnický Jakub Beer, vedle něhož účastnil se v tom také purkmistr Müller. Mezi jiným jednalo se také o sepsání dějin university Pražské k tomu roku; i ačkoli měla universita od delšího času čtyry tak zvané historio-grafy fakult, žádný z nich nemínil se v to uvázati, a musil tedy k tomu hledán býti spisovatel mimo universitu. Řídící osoby obrátily se o radu předně k Palackému, on pak jim navrhnul mne, hledě k tomu, že jsem mezitím již vydal dvě samostatná dílka historická, dějiny všeobecné totiž a dějiny země české v Malé encyklopaedii nauk, nákladem Matice české. Velmi rád přijal jsem to na sebe, a stalo se usnešení o to v sezení komitétu dne 28 Listopadu roku 1842, do něhož jsem také pozván byl. Nový úkol tento vyžadoval pilnou práci, měl-li do r. 1848 býti vykonán, i uvažoval jsem brzy, že by mi nebylo možná věnovati jemu dost času, měl-li jsem vedle toho zadost činiti úřadu a jinému zaměstnání mému potřebnému k výživě. Odhodlal jsem se tedy úřednictví právníckého se vzdáti, oddati se na ten čas badání historickému a jen vedle toho připravovati se pro budoucnost na profesorství gymnasiální, což mi neubíralo žádného určitého počtu hodin denně. Pan Palacký neschvaloval mi toho úmyslu, rovněž pan purkmistr Müller a pan velmistr Beer, jimž jsem se musil s tím svěřiti; jen Šafařík, který byl v jistých létech dost mnoho starostí zkusil, dal mi v tom za pravdu. Zadal jsem tedy dne 24 Prosince r. 1842

resignací na accessiství při magistratě Pražském, a obdržel jsem služební vysvědčení dne 24 Ledna 1843.

Okolnosti byly mi brzy potom dosti příznivé. Času toho počali se stavové čeští zasazovati něco horlivěji než dříve o obnovení práv sněmu zemského, i držel z té příčiny pan Palacký v měsících Únoru a Březnu roku 1843 soukromé přednášky o státním právé českém některému počtu osob stavu panského, při čemž promlouvalo se mezi nimi o potřebě pěstování dějepisu a jmenovitě sebrání úplného diplomatáře českého. Přišlo z toho, že se osm těchto pánů složilo na měsíční příspěvky pro dva pomocníky panu Palackému k shledávání a přepisování starých listin pro diplomatář, který měl chován býti v českém museu. Hlavním původem toho byl tuším hrabě Fridrich Deym; mezi ostatními byli generálové Clam-Gallas a kníže Schwarzenberk, otec nynějšího knížete Karla na Orlice, hrabě Kristian z Waldšteina a pozdější zrovna protivník státního práva českého Karel Auersperk. Pomocníky těmi stali jsme se zvolením od Palackého já a Erben. Měli jsme za to každý nevím již zdali 20 či 25 zl. měsíčně. Vyjednáno bylo hned z počátku, že Erben vyslán byl nejvíce letního času do archivů venkovských, já pak pracoval jsem v Praze s ohledem na to, že jsem zaneprázdněn byl zároveň se sbíráním materialu pro dějepis university a pro dějepis Prahy, tudý v archívích nacházejících se v Praze, v městském, universitním, gubernialním, kapitulním a kde jinde co bylo. Ustanovením tímto dostalo se mi ponejprv jistého příjmu mimo platy za domácí vyučování, kterými jsem se dotud živil. Za dějepis university, až bych jej sepsal, bylo mi slíbeno asi 1000 zl. honoráře; počítal jsem, že mi to při mých skrovných potřebách stačí asi na pět dalších let k výživě, i mohl jsem se tedy dle svého vroucího přání odevzdati jako výhradně dějepisectví v naději, že se mi časem naskytne něco k stálejšímu zaopatření; pročež jsem i připravování na professuru gymnasiální pustil zase z mysli.

Domácího vyučování jsem již neměl jinde než v rodinách Palackého a Šafaříka. Jana Palackého jsem učil jen do konce školního roku 1842—1843, kterým co pri-

vatista dokonav třetí třídu gymnasia, do třídy čtvrté vstoupil co veřejný žák na Staroměstské gymnasium, a nebylo mu domácího opakování více potřeba. Odtud jsem učil jen Marynku a k tomu také dívčinu z přátelstva Palackých u nich ubytovanou, Poldinku Heyrovskou, dcerušku nejvyššího nad lesy na panstvích Schwarzenberských linie Krumlovské. U Šafaříků byl se mimo Boženku počal učití také mladší synáček Jaroslav. O rok později z příčiny delšího churavění paní Palacké odhodlal se pan Palacký k odjezdu s celou rodinou do Nizy v Itálii ku pobytu přes celou zimu. Odjeli z Prahy dne 4 Listopadu 1844, a zůstala mi k učení na ten čas jen Poldinka v bytu u Měchurových v témž domě. Tehdáž tiskl se třetí díl Archivu českého a čtvrtý díl Palackého dějepisu Čech, i požádal mě pan Palacký o zastání korektur obou knih na čas své nepřítomnosti. Dostalo se mi však při tom choulostivějšího úkolu. Poslední dvě kapitoly dějepisu, jednající o Husovi, nacházely se tehdáž ještě u vrchního úřadu censurního ve Vídni, a teprv za vzdálení pana Palackého z Prahy došlo rozhodnutí o nich, kterým se nařizovaly některé změny ve spise a zvláště nedopouštělo se pojmutí do něho pochvalného dopisu Poggia Bracciolina o mistru Jeronymovi Pražském, tak aby leda výtah z něho podán byl nedotýkající se sporu Jeronymova s církví. Dle zmocnění, které jsem napřed měl pro takové případy, musil jsem místo pana Palackého učiniti ten výtah, kterýž potom schválení došel dne 2 Ledna roku 1845, a tak tisk se dokonav po značném opozdění. Panu Palackému jsem mezitím dopisoval do Nizy o bězích Pražských, pokud jej mohly zajímati. Mladý Jan Palacký byl mi psal hned z cesty z Mediolana dne 4 Listopadu, a Marynka později z Nizy. Zachovalo se psaníčko, kterým jsem jí odpověděl dne 7 Března 1845. Teprv o dva měsíce později, dne 8 Května, navrátil se pan Palacký s rodinou z Itálie, a počal jsem opět učití Marynku i Poldinku; některý čas pak pracoval jsem také s Janem, aby spíše dohonil, co za čas vzdálení z Prahy byl zmeškal.

O prázdninách školních toho roku měl jsem nenadále milé shledání s rodinou pana Palackého v Peruci, kdež byl asi ode dvou let farářem mladší ještě kněz Daneš seznámený s panem Palackým z času cesty jeho do Říma roku 1836, kdež on rovněž toho času se nacházel co vychovatel v rodině knížete Dietrichsteina. Konali jsme v měsíci Září s Havlíčkem několikadenní výlet větším dílem pěšky na Říp, na Milešovku, do Teplice a do Bíliny, odkudž přes Louny jsme se vraceli a dne 16 Září zastavili jsme se na faře Perucké u P. Daneše co dobrého přítele. K milému překvapení našemu byl tu pan Palacký s celou rodinou svou na návštěvu od několika dní, a pobavili jsme se velmi srdečně. Nazejtří potom pan Palacký odjel do Lobkovic, my pak rozloučili jsme se s Perucí teprv dne 19 Září.

V krátce potom dostalo se mi původem Palackého ještě jednoho zaměstnání spojeného s novým příspěvkem na mou výživu. Od některého času zmáhala se značněji než předtím Matice Česká hojnějším přístupováním zakladatelů, tak že mohla rozvíjeti větší činnost, tím pak samým nastala potřeba sesílení správního ústrojí při ní. Až dosud musili členové správního výboru dle okolností střídati se ve výkonech jednotlivých. Nyní jednalo se o ustanovení zvláštního sekretáře, který by vykonával vše, oč se sbor v příčině vydávání knih nákladem Matice usnese. Náležela k tomu mimo úřední písemnictví nejen korektura tisková, nýbrž měl sekretář míti také za povinnost přihlížení ke správnosti jazyka a slohu hned v rukopisích k vydání předložených. Navrhnul pan Palacký mne k tomu, a jmenován jsem tedy sekretářem Matice v sezení sboru dne 17 Prosince 1845 s platem 120 zlatých ročně, který však velmi brzy zvýšen jest na 240 zlatých, tedy 20 zlatých měsíčně.

Ještě však lepší vyhlídka na stálé zaopatření otevřela se mi za nedlouho potom rovněž panem Palackým, když se v témž směru jako od zmíněných osob stavu panského podporujících dějepisné badání počalo r. 1846 jednati na sněmě samém o pěstování dějepisu zemského. Staloť se usnešení dne 4 Května toho roku, aby Pala-

ckému co historiografovi zemskému dán byl k ruce stálý pomocník čili koadjutor s ročním platem 600 zlatých stříbra, který by mohl časem býti také jeho nástupcem; hned pak Palacký navrhnul mne k tomu. Bylo ještě potřeba schválení císařského, a očekávalo se, že dojde na nejděle na podzim toho roku. Přišlo o něco později, tak že se mi zprávy o tom dostalo od pana Palackého zrovna teprv na Nový rok léta 1847. Následkem toho byl jsem výborem zemským k nově utvořenému místu koadjutora, které mělo býti jako historiografství úřadem zemským, navržen a připravena v tom způsobu předloha k sněmu, který se začal dne 3 Května toho roku. Na sněmě tom přišlo však k rozličným sporům mezi stavy a vládou Vídenskou. Mezi jiným měla dle usnešení stavů zrušena býti některá úřednická místa zemská, tehdaž uprázdněná, která se pokládala za zbytečná. Vláda se tomu postavila na odpor, i přišel k sněmu rozkaz, aby místa ta byla osazena, poněvadž „jsou systemisovaná“. Stavové učinili proti tomu představení, ale darmo. Tu když mělo jednáno býti o systemisování nového úřadu koadjutorského, učinil námítku proti tomu hr. Fridrich Deym, že kdyby místo to bylo systemisováno, mohlo by se časem též státi, žeby vláda nařídila znovaosazení jeho, i kdyžby stavové neuznávali toho za dobré; zrovna při tomto povolání žeby se mohlo státi, žeby tu nebyl nikdo, kdoby se k tomu hodil, jako prý nyní já že jsem jediný uznáný k tomu za působilého. Hrabě Deym byl jedním z hlavních původů lonského uzavření sněmu a mně osobně velmi přál; nicméně navrhnul z té příčiny, a sněm jeho návrh přijal, aby jmenování mé Palackým k tomu místu bylo schváleno, ale aby nebyl dekret dán mně co úředníku zemskému, jak se dosud bylo zamýšlelo, nýbrž Palackému aby 600 zlatých ročně bylo vykázáno k výplatě, aby si z nich pomocníka vydržoval dle uznání svého. Tím bylo očekávání mé silně sklamáno. Stal jsem se sice placeným pomocníkem historiografa zemského, ale jen do vůle jeho; což mi okamžitě postačovalo, ale bylo to postavení nejisté pro další budoucnost, což se mne tím nemileji dotklo, ježto jsem v pevné naději na

stálý plat zatoužil mezitím po spořádané domácnosti a měl jsem ujednanou svatbu, která potom i bez ohledu na nemilou tuto okolnost byla vykonána dne 28 Června téhož roku.

Nebylo tehdy daleko do památného r. 1848, který způsobil tak velké změny i převraty ve stavu vlasti naší. Palacký, činný tolik za předešlých let ve směru vlasteneckém, stal se hned od počátku živého politického ruchu v měsíci Březnu toho roku jedním z předních vůdců národa, i byl jsem mu ve všech jeho předsevzetích, když sobě toho přál, oddaným stoupencem. Již dne 18 Března účastnil jsem se schůze čelnějších spisovatelů Pražských českých i německých způsobené jím a proslulým básníkem německým Ebertem, dávným přítelem jeho, z příčiny povšechného prohlášení svobody tisku, ve které se jednalo o shodu v užívání jí mezi spisovateli obou národností, tak aby šetřeno bylo rovné právo jich obou i aby se v užívání nové svobody nezavdávala příčina k stížnostem buď pro útoky na jednotu mocnářství rakouského buď pro urážení citů náboženských a mravných nebo pro přetřásání soukromého života jednotlivých osob.

Hned brzy potom dostal se mi původem Palackého i spolu Šafaříka úkol literární, nikterak ne obsahu politického, jehož potřeba však z tehdejšího politického ruchu se naskytovala. Při změnách, které se ve veřejném životě očekávaly, cítila se najednou v širokých kruzích, zvláště v úřednictvu, potřeba rychlého naučení se mluvnicki české dotud obecně zanedbávané; i pobádali mě oba učenci, jichž děti jsem byl mluvnicki dobře naučil, abych sepsal nějakou krátkou mluvničku českým i německým jazykem, která by hodně brzy vyšla tiskem. Byla mi to snadná věc; dal jsem se do psaní dne 24 Března, a za čtrnáct dní byla knížka dokonána a vydána nákladem Tempského, který mi za obojí vydání, české i německé, již 21 Dubna vyplatil honoraru 84 zlatých. Poněvadž se dílko to hodilo pro první čas také ku potřebám školským, dočkalo se během potomních několika let častých vydání v obou jazycích (10 totiž v jazyku českém

a 3 v německém), tak že mi proti všemu mému nadání vyneslo honoraru 572 zlatých. Byl to můj nejskvělejší výdělek literární, nejmenší prací získaný, za celého mého života.

Mezitím dne 11 Dubna slavil pan Palacký výroční den svého pětadvacetiletého přebývání v Praze, od roku totiž 1823. Dal přistrojiti oběd v Besedě měšťanské, ku kterému bylo nás pozváno osm hostů z kruhu osob jemu tehdy v obcování blízkých, totiž baron Naiperk, tehdejší kurator Matice české, hrabě Vojtěch Deym, Erben, Gabler, Havlíček, já a můj někdejší žák Jan Palacký tehdy osmnáctiletý. Den předtím bylo Palackého došlo pozvání tak zvaného padesátičlenného výboru důvěrníků německých, kteří se ve Frankfurtě radili o zřízení jednotné říše německé, aby se shromáždění jejich spolu účastnil; mělyt i Čechy a druhé země mocnářství rakouského přičtené k německému spolku přivtěleny býti k nové říši. Palacký přečetl nám v tomto přátelském kroužku vysoce památný spis svůj toho dne do Frankfurta v odpověď zaslaný, kterým pozvání odmítl, ukazuje k důležitosti zachování jednoty a nezávislosti mocnářství rakouského pro národy rovnoprávné v něm žijící i pro celou soustavu států evropských.

Zrovna toho dne odpoledne navrátila se druhá tehdejší deputací česká z Vídně, která přinesla odpověď císařskou na žádosti od ní přednesené. Byl to tak zvaný kabinetní list daný dne 8 Dubna, jímž slibovalo se svolání sněmu skládajícího se z posavadních čtyř stavů zemských s připojením poslanců četných měst královských a jiných volených z venkova, k tomu pak zřízení nových odpovědných úřadů zemských. Následkem toho zřízení jest tak zvaný národní výbor, který měl připravit předlohy k sněmu, jmenovitě také o budoucím zřízení zemském, ježto sněm měl býti ústavodárný. Palacký byl jedním z předních členů výboru tohoto, a vedle jiných byl jsem i já do něho zvolen. Taktéž počaly se brzy potom přípravy k shromáždění sjezdu slovanského, skládajícího se z důvěrníků všech kmenů slovanských v mocnářství rakouském k hájení zájmů jejich ohrožených s jedné strany

od Němců, s druhé od Maďarů. Splnění slibů kabinetního listu dne 8 Dubna bylo brzy v pochybnost uvedeno oktrojovanou ústavou rakouskou vydanou za ministerstva Pillerstorfova dne 25 Dubna, a tato zase jak i svolání ústavodárného sněmu českého vzbouřením ve Vídni dne 15 Května, kterým vynucen na císaři Ferdinandovi slib o svolání společného ústavodárného sněmu všech zemí rakouských mimo korunní země uherské. Když císař Ferdinand následkem toho s dvorem svým z Vídne se vzdálil do Insbruku a ministerstvo Vídenské upadlo pod jakousi hrůzovládu vůdců tamějšího ruchu revolučního, vznikly z toho rúznice mezi ním a zemskou vládou v Čechách, v jejíž čelo postaven byl teprv nedávno před tím hrabě Lev Thun (30 Dubna), jmenován byv praesidentem zemským na místo předchůdce svého hraběte Rudolfa Stadiona. Hrabě Lev Thun bránil se vplyvu Vídenskému, a hleděl ve srozumění s národním výborem raději k přímému spojení s císařským dvorem v Insbruku. Aby bylo dorozumění s národním výborem tím více pojištěno, svolil po opětém vzbouření ve Vídni, které se strhlo dne 26 Května, ku přijetí k sobě ku poradě jistého počtu důvěrníků národních pod názvem prozatímné rady místodržitelské (28 Května). Byli to Palacký, Brauner, Rieger, knihkupec německý Boroš, hrabě Albert z Nostic a hrabě Vilém Wurmbrand. Z nich se dva brzy potom, totiž Rieger a Albert Nostic, vypravili v poselství ke dvoru do Insbruku se žádostí o svolání sněmu českého a zřízení zemské vlády ve smyslu řečeného kabinetního listu.

Události tyto způsobily mi nenadálé vyrušení z vědeckých prací mých, ve kterých jsem dotud stále pokračoval, pokud právě dopouštěla toho tehdejší doba nepokojná. Uznala se potřeba zvláštního vládního organu, kterým by se praesident zemský a přijatí k němu raddové řádně dorozumívati mohli s obecnstvem, aby se ujistili důvěrou jeho. Měl to býti politický list každodenně vycházející, který by bez ujmy zásad svobodomyšlných stál v důvěrném styku s vládou zemskou v tehdejší jejím způsobu. Pan Palacký navrhnul mne za redaktora

k němu, a dán listu název „Pokrok“. Znaje šlechetnou povahu hraběte Lva Thuna z obcování s ním častého v letech předešlých a poctivé snahy mužů jako Palacký, Rieger a jiných, kteří byli zvolenými rádci jeho, neváhal jsem se vzítí nový úkol tento na sebe bez obavy, že bych jemu dostáti nemohl bez zapření svého vlastního přesvědčení, ač ovšem nemínil jsem se tím na delší dobu odciziti svému vědeckému povolání. List počal vycházeti dne 7 Června, když jen o šest dní dříve byl se počal sjezd slovanský slavným zahájením shromáždění jeho v sále Žofinském dne 1 Června.

Pohřichu jen v málo dnech potom vypuklo vzbouření v Praze podobně jako před tím ve Vídni způsobené od přemrštěnců, kterým posavadní rozumné počínání nepostačovalo. Byl jsem v pondělí o svátcích Svato-dušních dne 12 Června jak skoro pokaždé ty dni předtím na Malé straně u praesidia přeptat se na stav věci ku potřebě listu, jež jsem redigoval. Hrabě Lev Thun nebyl právě přítomen, ale z nařízení jeho ukázali mi v kanceláři císařský patent, který byl právě přišel z Insbruku, jímž svolával se konečně sněm český ústavodárný k blízkému dni a zároveň ustanovoval se mladý arcikníže František Josef za místodržícího v Čechách, který měl sněm, pokud by možná bylo, osobně zahájiti. Byl jsem velice potěšen tím, že tak radostnou novinu budu příštího dne moci uveřejniti v Pokroku. Zatím, když jsem se ku poledni vracel domů, byla se již stala srážka mezi vzbouřeným lidem a vojskem před samým domem vojenského velitelství v Celetné ulici a když jsem šel poohlédnout se, co se vlastně stalo, viděl jsem již všude zděšené obyvatelstvo a stavění barrikad, zvlášt na Novém městě. Jireček, tehdáž můj hlavní pomocník při Pokroku, přinesl mi zprávu o zajetí hraběte Lva štu-dentstvem, když byl spěchal na Staré město, aby se pokusil o uklizení bouře. Došel jsem odpoledne k panu Palackému, a k vyzvání od něho šli jsme spolu, chtěje se podívati do musea, jak se tam asi dálo, poněvadž tam bylo hlavní stanoviště ozbrojené tak zvané Svornosti, i bylo se báti škod na sbírkách, přišlo-li k srážce mezi

ni a vojskem. Skutečně bylo, o čem jsme nevěděli, stavení musejní na Příkopě již od vojska obsazeno, kteréž bylo také na Starém městě obsadilo Ovocný trh a Celetnou ulici i zmocnilo se Karolina proti ozbrojeným studentům. Dálo se mezitím rozličné smlouvání mezi vrchním velitelem vojenským knížetem Windischgrätzem a vzbouřenými, ale nevedlo k cíli, a přišlo k novému boji. Zrovna když jsme s Palackým šli Ovocnou ulicí směrem ku Příkopu, spatřili jsme a uslyšeli první výstřel asi jedné setniny vojska proti barikadě postavené přes příč ulice blíž hostince u tří lip, následkem čehož vrátili jsme se. Byl to počátek boje, kterým se kníže Windischgrätz toho odpůldne až do večera zmocnil všech barrikad za sebou odtud až k železnému mostu a pojistil si tím spojení s Malou stranou, na kterém mu velice záleželo.

Druhého dne potom (13. Června) přišlo k opětnému smlouvání, kterým vymohlo se propuštění hraběte Lva Thuna ze zajetí od studentů v Klementině, kdež byl utrpěl nemalé nátisky, za to pak kníže Windischgrätz propustil zajaté studenty, upustil od osazení Karolina a ustoupil z velké části ulic, tak že na Starém městě jen Celetná ulice od náměstí až k domu vojenského velitelství zůstala osazena.

Ve středu ráno dne 14. Června šel jsem teprv zase navštívit pana Palackého ku promluvení s ním o stavu věcí. Právě tu chvíli přišel k němu purkmistr Waňka, nedávno předtím zvolený, a nevím kdo jiný s ním, požádat ho o účastenství v dalším vyjednávání. Byliť toho dne již v šest hodin ráno přijeli z Vídně co kommissaři vládní hrabě Mensdorf, někdejší vojenský velitel Pražský před Windischgrätzem, a dvorní rada Klecanský, který byl ustanoven za příručího k arciknížeti Františkovi Josefovi, až by se uvázal v místodržitelství. Majíce za úkol zjednatí obnovení pokoje a řádu v Praze, byli po promluvení s hrabětem Lvem Thunem a s knížetem Windischgrätzem jednali s purkmistrem na radnici, a on následkem toho přišel žádat Palackého o jeho pomoc ku přimlouvání studentům a lidu, aby se k rozumnému míru

naklonili. Pan Palacký jen nerád vzal to na sebe, a požádal mne, abych ho přitom provodil; i šli jsme tedy předně na radnici, a odtamtud spolu s deputací jakous na generalní kommando. Na cestě Celetnou ulicí byl jen těžký průchod mezi vojáky, kteří dílem stáli dílem poléhávali na dlažbě vedlé ručnic, postavených do pyramid, zmoření jsouce vedrem ty dni panujícím. V generalním kommandě nevím jaká byla překážka, že k jednání žádnému nepřišlo; i šli jsme zpátky k studentům do Klementina, které se bylo stalo hlavním jejich ležením. Přimlouvání jim panem Palackým bylo však marné. Mladý Josef Fryč, syn advokáta Fryče, který představoval jakéhoš velitele jejich, projížděl se pyšně na pěkném vraném koníku po dvořích Klementinských, hrubě si poselství toho nevšímaje. Jiní mluvili všelijak s jakýmsi nadšením, které nemělo rozumného cíle. Co si přáli za výminku míru, bylo, aby se Windischgrätz zbavil kommandantství a vojsko opustilo Prahu. Tím způsobem nedalo se nic docílit, i vrátili jsme se s nepořízením na radnici, kdež kníže Lobkovic, velitel národních gard v Praze, vzal na sebe další jednání s knížetem Windischgrätzem. Nebylo však i dále nic platno, a o dva dni později bylo povstání Pražské přemoženo mocí zbraně, vlastně zastrašením obyvatelstva, když kníže Windischgrätz večír dne 16. Června spustil střelbu z děl na mlýny vedlé mostu Karlova.

Následek této bouře byl, že zmařeny jsou všechny posavadní snahy o povznesení země české v tehdejších směrech politických. Sešlo se svolání ústavodárného sněmu českého; rozpuštěn byl národní výbor, a přetrženo jednání sjezdu slovanského, v Praze pak vyhlášen stav obležení. Přišlo nyní toliko k volbám do ústavodárného sněmu rakouského, jak jej sobě vymohli povstalci Vídeňští. Co se týkalo mne, pominulo mi redigování Pokroku. Byl jsem se v ně uvázal co orgánu vlády zemské, jak byla ty dny předtím, totiž hraběte Lva Thuna co praesidenta zemského a přijatých od něho důvěrníků. Důvěru ve hraběte Thuna měl jsem jak předtím tak i potom, ale postavení jeho se změnilo; nemohl jsem věděti, jaké

bude dále vedlé knížete Windischgrätze ve stavu obležení; neb jsem jeho záměrů tehdáž neznal; pročež jsem dopisem ke hraběti Thunovi dne 19 Června redakci se vzdal. Bylo časopisu toho vyšlo všeho všudy šest čísel, neb se vydávání jeho hned vypuknutím bouře stalo nemožným.

Poměr můj k panu Palackému zůstal tím nedotčen. Volby do obecného sněmu říšského byly v Praze vykonány do 9 Července, a zvolen byl pan Palacký na prvním místě, vedlé něho Rieger, Štrobach a Boroš. Jinde v krajinách českých v zemi byli za poslance zvoleni, jak ve městech tak na venkově, skoro všude též mužové známi za času předešlého co vlastenci, zvláště co spisovatelé čeští, aneb zase kteří byli posledně členy národního výboru. Palacký sám byl mimo Prahu zvolen asi v pěti nebo sedmi volebních okresech; když pak zvolení nemohl přijmouti než v jednom místě, ovšem v Praze, zvolení jsou jiní, které do druhých okresů těch voličům poručil. Tím stalo se, že i na mne došlo, abych byl poslancem. Navrhnul mne Palacký do okresů Opočenského a Dobrušského, kdež jsem měl rozličné osobní známosti, a zvolen jsem tam takorůzka jednohlasně dne 16 Července. Takž tedy účastnil jsem se sněmu říšského ve Vídni, kterýž zahájen byl dne 22 Července, co zatím v zemské vládě v Čechách stala se další změna propuštěním hraběte Lva Thuna z praesidentství zemského způsobením Vídenského ministerstva, kterému vlastenecké snahy jeho se soustavou ve Vídni oblíbenou se neznášely.

Ze sněmování ve Vídni vyrušilo nás vzbouření tamější dne 6 Října způsobené od německých radikálů v dorozumění s Maďary. Navrátili jsme se poslanci čeští do Prahy, co zatím kníže Windischgrätz vytáhl odtud k Vídni ku potlačení bouře. Vyjednávalo se mezi klubem českým a dvorem císařským přesídleným do Olomouce po některých poselstvích, čehož výsledek byl přeložení sněmu říšského do Kroměžíře za nového ministerstva, v jehož čelo postaven kníže Felix ze Schwarzenberka. Sněm byl zahájen dne 22 Listopadu; ale brzy přišlo

k rozdělení mezi vládou a většinou, ku které i poslanci čeští náleželi, pro zásady příliš demokratické, které dostávaly vrchu, až sněm říšský nenadále jest rozpuštěn a vyhlášena oktrojovaná ústava dne 4 Března roku 1849, která potom nikdy nevstoupila ve skutek aniž také nové sněmy zemské, které dle ní měly býti zřízeny.

Sněmováním byl jsem na dosti dlouhou dobu vytržen z literárního zaměstnání, ale ne úplně. Vyšel jsem tím časem můj dějepis university Pražské, a dle možnosti konal jsem i ve Vídni a v Kroměžíři některé přípravné práce k dějepisnému Pražskému. Co pomocník pana Palackého byl jsem téhož času zaneprázdněn některými pracemi při Popise království českého, který se tehdáž tiskl, jmenovitě zhotovováním rozsáhlého registříku k němu. Času letního po navracení z Kroměžíře vypravil mne pan Palacký do Lokte a do Chba k vyčerpání tamějších archivů některých, pokud obsahovaly prameny k staršímu dějepisnému českému až do konce 15 století. Odjel jsem za tou příčinou z Prahy dne 4 Srpna a pobyl jsem ve Chbě do 27, v Lokti potom dne 28 až 30 Srpna. Byl archiv Chebský velmi vydatný, Loketský jen málo, jak jsem se o tom přesvědčil hned napřed jednodenní zastávkou v Lokti na cestě k Chebu. Užil jsem přitom jako před devíti léty na Děčíně pobytu v příjemné společnosti, kterou jsem shledal v jednom i ve druhém městě, a pokud to vedlé pilné práce bylo možné, také příležitosti ku poznání pěkných krajin u Karlových Varů, u Lokte, u Chba, u Františkových Lázní i také k výletu přes hranice bavorské do Waldsassen ve společnosti s dvěma úředníky při magistratě Chebském.

Po navracení z této cesty počal se připravovati důležitý obrat ve běhu mého života. Již v měsíci Červenci toho roku byl hrabě Lev Thun povolán do nového ministerstva knížete Felixe Schwarzenberka. Ač se nesrovnával s hlavními zásadami tehdejší soustavy vládní, přijal na sebe úřad ministra vyučování, doufaje v něm působiti dle možnosti k obecnému dobrému, zvláště pokud tehdáž byla ještě naděje, že se oktrojovaná ústava Kroměžířská dá časem poněkud přispůsobiti k zvláštním

potřebám a poměrům jednotlivých zemí. Hned s počátku snažil se o povznesení universit rozmnožením učebních sil pro rozličná odvětví vědy; tu pak se i mně od něho dostalo pokynutí prostředkem státního podsekretáře jeho, Helferta, mého dobrého přítele, abych se hlásil o místo v universitě Pražské. Mé pomocnictví při panu Palackém, větší část mé výživy tehdejší, nebylo na delší čas nic jistého, zvláště také následkem změn ve zřízení zemském, když nebylo předešlých stavů zemských, od nichž bylo utvořeno, a jaká bude budoucí správa zemská, nevědělo se. Pan Palacký, jemuž jsem věc oznámil, sám mi radil, abych naskytující se příležitosti užil k svému lepšímu prospěchu. Oznámil jsem tedy Helfertovi písemně svou ochotnost, když se mi dostane takového postavení, abych se své posavadní výživy ze sekretářství Matice české a pomocnictví při historiografovi zemském zbavití mohl (25 Října 1849). Dostalo se mi odpovědi k tomu ve jménu pana ministra, že jest úmysl jeho zříditi na universitách v Praze a ve Vídni dvě nové professury dějepisu, které měly býti spojeny s historickými semináři, aby se jimi dostalo návodu jinochům, kteří by se chtěli zanášeti badáním historickým; abych se pak já k professuře takové dostal, že by si přál, abych se napřed seznámil s podobnými ústavami na universitách cizích; k tomu žeby ochoten byl poskytnouti mi pomoci peněžité na cesty. Následkem toho zadal jsem žádost za podporu takovou dne 11 Prosince, a dostalo se mi rozhodnutí dané dne 29 Prosince, kterým mi povoleno 1000 zlatých.

Velmi dobře se mi k tomu hodilo, že zrovna tehdy pan Palacký mínil mě vypraviti do Paříže ku přípravě pro něj výpisů neb výtahů z důležitého rukopisu, o němž byl nedávno teprv zvěděl, totiž souvěkých pamětí Carleria a jiných o jednání koncilia Basilejského s Čechy; pracovat tehdy ve svém dějepise Čech o válce husitské. Počítal, že bude k tomu potřeba pobytu v Paříži aspoň jeden měsíc. Naskytla se mi tím příležitost seznámiti se se slavnou historickou školou École des Chartes, která byla právě nejlépe zřízeným historickým seminá-

řem, i oznámil jsem o tom panu ministru Thunovi, kterýž rád o tom slyšel a slíbil mi dáti doporučující list k někdejšímu ministru francouzskému Tocquevillovi, s nímž byl osobně znám, a který sám byl také proslulý dějepisec. Na cestu a pobyt v Paříži dal mi pan Palacký 240 zlatých, čímž pocestné od ministerstva mně vykázané bylo značně zvýšeno. Vydal jsem se tedy na cestu do Paříže po rozličných přípravách k tomu dne 21 Února roku 1850. Cesta byla tehdy dlouhá pro nedostatečnost železničního spojení. Dle návodu, který mi učinil doktor Gabler, dobře ve Francouzsku povědomý, vyjel jsem večír po poště přes Teplici do Drážďan, kamž jsem přijel druhého dne ve 3 hodiny odpoledne, odtamtud po železnici do Lipska, dále po noclehu tudíž přes Brunšvik do Mindena, kdež se opět noclehovalo, potom přes Kolín Rýnský, kdež jsem rovněž musil zůstat přes noc, a odtud teprv dnem i nocí přes Brüssel, přes Amiens a Valenciennes, tak že celá cesta trvala bez mála čtyři dny. Teprv dne 25 Února časně ráno jsem byl v Paříži. Bylo mi k velkému prospěchu, že tehdy po delší čas meškal Rieger v Paříži a také Springer, tehdyž journalista, který se mnou bydlil v jednom hostinci (Cour du Commerce). Byliť mi oba ochotnými průvodčími a pomocníky ke vpravení se do všeho, čeho bylo k úkolu mému potřeba. Rukopis, jehož se týkalo, nacházel se v tak zvané národní, jindy královské knihovně; tam se mohlo pracovati jen od 10 do 3 hodin; teprv po rozličných těžkostech dosáhl jsem toho, že mi půjčen byl rukopis domů a mohl jsem z něho vypisovati a vytahovati i v jiné hodiny, čímž nabyl jsem možnosti k seznámení se s řečenou historickou školou, ve které se učilo právě v ty samé hodiny. Zbylo mi nicméně dost času k seznámení se se všemi hlavními znamenitostmi Paříže, zvláště v neděle a svátky, jednou také k jízdě s Riegrem a Springerem do Versailles. Pobyt můj trval o několik dní déle než čtyry neděle, nemám však den navrácení do Prahy zaznamenaný, než že to byl některý z posledních dní mezi nedělí Květnou a Velkonoci, myslím že velký pátek, tedy 29 Března onoho roku.

Hned po navrácení z Paříže konal jsem přípravy na cestu do Němec k navštívení universit, na kterých jsem doufal poznati nejspíše, co se hodilo ke hlavnímu mému účelu. Od pana Palackého byl mi k tomu dán odporučující list k Pertzovi v Berlíně, od pana Šafaříka k více jiným učencům, s kterými se znal osobně. Vyjel jsem dne 24 Dubna, tentokrát s manželkou, aby nezůstala tak dlouhý čas opuštěna. Předně jsem se obrátil do Vratislavě, kamž jsem měl listy od Šafaříka k Stenclovi a ke Gaupovi. Třetí učenec tamější, na kterém mi záleželo, byl Roepell, který však toho času meškal co poslanec na pověstném německém sněmě v Erfurtě. Pobyl jsem jen asi osm dní, a obrátil jsem se do Berlína k delšímu pobytu. Tam jsem velice vřídlně přijat byl od Pertze a od Ranke. Brzy jsem v obou místech poznal, že čemu se říkalo historický seminář, tam i jinde v Němcích nebylo nic podobného k francouzské École des Chartes, aniž to byla vůbec zařízení stálá, než jen cvičení konaná od professorů jednotlivých z dobré vůle s posluchači k tomu náchylnými, záležející nejvíce v čtení a vykládání některého středověkého spisovatele neb jiného zřídla historického, neb zase že jednotliví z posluchačů skládali menší historické spisy, kteréž se pak čtly a posuzovaly. Hleděl jsem většího prospěchu pro sebe seznámením se se znamenitou bibliotekou Berlínskou výtečně spořádanou, v čemž poskytl mi Pertz jak největší možná volnost, též navštěvováním některých přednášek universitních a osobním obcováním s mladšími učenci odbornými, kterých bylo v Berlíně dosti mnoho, jakož Köpke, Wattenbach, Abel, Mörkel a mladší Giesebrecht. Dle toho, co jsem od nich zvěděl o stavu historického studia na jiných universitách německých, nespěchal jsem z Berlína, nýbrž zdržel jsem se tam plně dva měsíce, a dále zaměřil jsem jen do Göttingen, kdež mi záleželo hlavně na seznámení se s Waitzem, proslulým skladatelem znamenitého díla Deutsche Verfassungsgeschichte. Pro poznání některé nové krajiny jeli jsme tam přes Hamburk, a pobyl jsem v Göttingkách, kdež pro mne také měla cenu znamenitá universitní knihovna,

do 6 Srpna. Nastávající prázdniny činily navštívení více jiných universit málo potřebným. Nastoupil jsem tedy na zpáteční cestu k domovu přes Kassel k Frankfurtu, kdež pobyl jsem dva dni k vůli učenému bibliotekáři městskému Böhmerovi, s nímž pan Palacký byl v dobrém přátelství. Potom jsem jel přes Aschaffenburg a Würzburg do Norimberka k poznání starožitného rázu a jiných památností tohoto města. Věnoval jsem tomu dva dni, a ostatní cesta byla potom přes Bamberk a Hof, přes Cheb a Karlovy Vary se zastávkami na jeden den ve dvou místech posledně řečených. Odtud byli jsme v Praze dne 18 Srpna.

O svém pořízení v Paříži byl jsem hned po navrácení odtamtud dal předběžnou zprávu panu ministrowi hraběti Lvovi a jeho podsekretáři Helfertovi prostředkem Jírečka, který se zatím byl stal konceptním adjunktem při ministerstvu vyučování. Po navrácení z Německa sepsal jsem zprávu obšírnější zároveň s projevením svého mínění v příčině zamýšlených historických seminářů, s kterouž jsem zajel do Vídně a odevzdal jsem ji osobně panu ministrowi v rozpravě s ním dne 2 Září. Promluvili jsme o všem potřebném, a pan ministr oznámil mi svůj úmysl, jmenovati mě mimořádným professorem dějepisu rakouského na universitě Pražské s projevením přání, abych po čas prvního nastávajícího pololetí školního pobyl ve Vídni na dovolenou a konal studie v bibliotece dvorské a v tajném archivu dvorském k seznámení se s důležitými prameny historickými. Obdržel jsem k tomu prozatím podporu 100 zl. na měsíc. S tím jsem se vrátil do Prahy jenom na krátký pobyt k urovnání potřebných věcí. Dne 5 Listopadu odjel jsem k Vídni, kdež zatím zhotoven byl dekret na mé professorství, zdržel se však déle ku podpisu v císařské kanceláři, až konečně byl mi doručen dne 24 Listopadu, a hned nazejtří složil jsem přísahu úřední u mistodržitelstva ve Vídni. Plat byl mi vyměřen 1000 zl. ročně. Začátkem druhého pololetí roku 1851 počal jsem v Praze přednášky své v posledních dnech měsíce Dubna.

Rozumělo se samo sebou, že po dosažení profesorství složím úřad sekretářství Matičního i též pomocnictví při historiografovi zemském, jakž se pak již mezi tím časem stalo. Již za sekretářství svého byl jsem však zvolen zároveň za člena sboru Matice České. Pohříchu co se poměru mého k panu Palackému týkalo, nastala v něm po některém čase změna mně velmi nemilá, nejen co se mé posavadní služby týkalo, nýbrž i v osobních stycích. Již za mého meškání v Berlíně byl mi psal Jireček o velké rozmrzelosti Palackého z tehdejšího stavu věci následkem roztrže mezi ním a šlechtou českou, která jemu co hlavnímu náčelníku strany národní přičítala úplné odchýlení se od předešlých snah o zachování základů starého zřízení zemského vedlé připuštění živlů širších k účastnění se v konstitučních volbách, na místě čehož i návrhy výboru národního i potomního říšského sněmu ve Vídni a v Kroměžíři směřovaly k ústavě zcela novotné. I hrabě Lev Thun byl od něho pokládán za protivníka, ač se jinak dle vši možnosti své ujímal prospěchu národnosti české ve svém novém postavení. To nás poněkud dělilo od sebe, když jsem já o hraběti Thunovi byl jiného než on mínění.

Brzy naskytla se k tomu jiná různice. Již roku 1850 za mého pobytu ve Vídni byl pan Palacký ve sboru Matičním učinil návrh o vydání velkého encyklopaedického slovníku nákladem Matice. Mělo se státi během šesti let vyzváním všech čelnějších spisovatelů českých ke spoluúčastenství a vynaložením na to od Matice 5000 zl. ročně. Návrh se potkal ve sboru s námitkami, jmenovitě i od Šafaříka, od Čelakovského a od Vocela. Byloť obáván, že k tomu prostředky Matice České nepostačí leč se zanedbáním vši jiné činnosti a tedy vlastního jejího účelu. Pochybovalo se, že se najdou hned potřebné síly, kterých tehdež ještě nebylo mnoho a byly jinak zaměstnány, zvláště v péči o školní knihy, kterých bylo potřeba, když se počínal zaváděti český jazyk do škol, jmenovitě do gymnasií. Přicházelo k tomu i obávání nesnázi s úřady policejními za tehdejšího stavu věci, ježto od Května roku 1849 Praha nacházela se znova ve

stavu výjimečném, ve kterém pronesení každého svobodnějšího slova tiskem bylo zamezováno. V sezení dne 14. Prosince 1850 uzavřelo se poskytnouti některou podporu na přípravné práce, ale nepočítí s vydáváním dřívě, než by se ukázala možnost podniku. Hned po navrácení svém do Prahy byl jsem panem Palackým žádán, abych se spisování pro slovník též účastnil, zejména vzetím na sebe článků spadajících do dějepisu rakouského; ale nemohl jsem jinak než omlouvatí se, že mi to na ten čas nebylo možné, protože jsem nastupuje teprv na přednášky přípravy své k nim musil činiti soustavně, ne pak dle pořádku abecedního. Přípravné práce, které řídili Gabler a Springer, pokročily během více než roku potud, že předložen jest panem Palackým v sezení sboru dne 7. Února 1852 abecední rejstřík článků, které měl slovník obsahovati spolu s články již sepsanými od A až do Al. Tyto jsou dle obyčejného pořádku dány k posouzení Purkyňovi, Fabianovi a Storchovi; ale posudky jejich byly nepříznivé, a po delších úvahách jest následkem toho konečně v sezení dne 3. Července jednohlasně uzáveřeno vydání slovníku nepodnikati. Co člen sboru Matičního nemohl jsem jinak než stejně hlasovati s druhými.

Již předtím ku konci měsíce Února byl Palacký z nenadání složil se sebe jednatelství musea spravované jím s velkou obětovností po více než dvě desetiletí. Oznamil co příčinu toho výboru musejnímu „mrzuté okolnosti nynějšího času, do kterých že se hoditi nemůže“. Byly to zvláště některé nelibé řeči o něm tehdejšího vojenského velitele hraběte Clama Gallasa a místodržícího Mečeryho, které se mu donesly a nevoli mu způsobily. Přišlo k tomu potom, když v měsíci Červenci téhož roku (1852) byla výroční schůze musejní společnosti a doplňoval se volbami správní výbor, Palacký pominut byl, tak že zvolen jiný na jeho místo. Stalo se to velkou většinou, protože jsme skoro všichni složeni jednatelství od něho rozuměli tak, jakoby také nechtěl zůstatí ve výboru, jehož se od oné doby stranil a také do shromáždění tohoto nepřišel. Ukázalo se však potom, že to pokládal za urážku a těžce to nesl. Z toho všeho pocházelo, že mnoho

osob z vlasteneckých kruhů vzal v nelibost, mne pak mezi nimi, i odcizili jsme se sobě k mému velkému bolu na více let potomních.

Nebylo to však nicméně odcizení na vždy. Co se mne týkalo, při vši různosti náhledů o nahodilých věcech nikdy jsem nepozbyl hluboké úcty k muži obecně tak zasloužilému a kterému jsem osobně zavázán byl díky za tolikou podporu na mé životní dráze. Čas pak svedl nás předce zase na společnou cestu v společných snahách jak vědeckých tak jiných.

Asi rok po složení jednatelství musejního panem Palackým byl jsem zvolen do výboru musejního (1853), co zatím v jednatelství bezprostředně po panu Palackém byl následoval guberniální radca Havle. Za tehdejších přísných řádů policejních musila roku 1854 předložena býti statuta společnosti musejní jako mnohých jiných ústavů a spolků k obnovenému stvrzení, a byla stvrzena s malými celkem odchylkami, ale žádalo se také brzy předložení statut jednotlivých odborů musea a jmenovitě Matice České. Stvrzení těchto dalo však na sebe čekati, a zatím od policejního ředitelstva předepsán byl prozatímný řád s ustanovením, aby správa jmění Matičního byla sboru odňata a odevzdána výboru musejnímu, což hrozilo nesnázemi ne hned tehdy, pokud mezi výborem a sborem byla dobrá srovnalost, ale pro budoucí časy, jmenovitě kdyby se většina ve výboru musejním dostala do rukou Němců. Bylo to za nového tehdy policejního ředitele Pražského pověstného Päumana, náruživého nepřitele všeho co bylo české. Od něho počalo se také, že do každého sezení výboru musejního i Matičního poslán byl policejní kommissař ku přihlížení, jak se co dalo. To byly nepřijemnosti, pro které guberniální radca Havle vzdal se jednatelství, a k návrhu jeho zvolen jsem já jednohlasně za jeho nástupce. Bránil jsem se tomu dle možnosti; ale pomýšlení na nebezpečný stav věcí pro Matici byl mi předce konečně pohnůtkou, že jsem nové to břímě vzal na sebe. Spůsobil jsem si tím hned v prvním čase potom rozličné mrzuté opletání s policií, tak že jsem, jak mi později důvěrně Jireček pověděl, byl i u po-

licejního ministra ve Vídni zaznamenán co regierungs-feindlich přese všechnu přízeň i důvěru, které jsem téhož času požíval u ministra vyučování hraběte Lva Thuna.

Roku 1858 počal se spor o pravost Královodvorského rukopisu jakož i básně o soudu Libušině Davidem Kuhem redaktorem Pražského časopisu Tagesbote, který k tomu, jak se proslýchalo, měl jakési povzbuzení od policie. Pan Palacký sepsal proti útoku jeho dva články do Bohemie, a povzbudil Hanku, ježž Kuh vinil co padělatele, k žalobě proti němu pro uražení na cti. To tehdy vzbudilo obecnou pozornost, a zavadlo to podnět ku projevení vlastního nálezce rukopisu obsahujícího Libušin soud, že to byl totiž Kovář, někdejší důchodní na panství Zelenohorském, kdež právě rukopis se nalezl. Hlavním svědkem tehdy ještě žijícím byl děkan Nepomucký pod Zelenou horou Zeman. Jakožto jednateli musejnímu, poněvadž se jednalo o rukopis v Museu chovaný, dostala se mi úloha, abych s rukopisem do Nepomuka zajel a jej panu děkanovi ukázal k dosvědčení totožnosti, kteréž se od něho skutečně stalo a sepsána o tom notariátní listina (25 Března 1859). Poněvadž věc vysoce zajímala pana Palackého, stalo se tehdy ponejprv zase ještě před mým odjezdem do Nepomuka, že jsem s ním měl rozmluvu v té záležitosti, když jsem se náhodou sešel s ním v besedě měšťanské.

Zrovna tehdy podniknuto jest opět avšak soukromým nakladatelem Kobrem vydání encyklopaedického čili Naučného slovníku, v jehož redakci uvázal se Rieger. Okolnosti byly tomu nyní již příznivější než před osmi léty, protože bylo již více sil literárních, které se mnily v tom účastniti. Byl jsem i já opět požádán, a slíbil jsem rád, protože po všestranném spracování mého učebního předmětu na universitě a po odbytí četných prací literárních v oboru dějepisu rakouského i českého snadno mi nyní bylo spisovati články do oborů těch spadající v pořádku, jak slovník vyžadoval. Již do prvních svazků napsal jsem článků několik, první o mistru Albikovi, který jsem Riegerovi odevzdal dne 7, několik jiných dne

19 Dubna. Rieger byl již asi od šesti let zetěm Palackého, maje za manželku někdejší mou žačku Marynku. Bydlily obě rodiny v témž domě někdy Měchurově, který byla paní Palacká zdědila po otci. Tu již při dochůzkách k Riegrovi setkávali jsme se s panem Palackým dosti často, a mívali jsme spolu rozmluvy vždy více nás sbližující. Když se při sklonku roku 1859 pro zlý stav zdraví paní Palacké strojil opět jednou na cestu s ní do Italie, požádal mě za obstarávání jemu korektur k dalšímu dílu dějin českých, který tehdáž dal do tisku; což milerád vzal jsem na sebe. Pobyl tentokráte hlavně v Genui. Přijel odtamtud jen samotný na několik dní do Prahy k pořízení některých pilných věcí roku 1860 v měsíci Červenci. Navštívil jsem jej dne 12 toho měsíce. Když se potom asi o měsíc později vracel i s nemocnou paní, zemřela mu na cestě v Podmoklích dne 17 Srpna. Byl jsem tehdáž o prázdninách v Polici, a tudy nemohl jsem se účastniti pohřbu paní, na kterou jsem vděčně vzpomínal pro mnohá za minulých časů mně prokázaná dobrodíní.

Mezitím staly se proměny ve stavu věcí politických, které vedly ještě zase k většímu sblížení s panem Palackým v účastnění se veřejných záležitostí. Roku 1859 byla vypukla válka s Francouzi, po níž, když se nezdařile skončila, vyšel předně manifest císařský daný z Laxenburka dne 15 Července oznamující úmysl zavedení oprav v zákonodárství a správě zemské, jichž potřeba vždy více se poznávala, potom patent dne 5 Března roku 1860, kterým zřízena jest tak zvaná rozmnožená radda říšská z celého mocnářství k uvažování stavů financí státních i jiných oborů zákonodárství, jakým způsobem by se v nich měla státi náprava. Trvalo déle, než se z toho jevíly jaké následky v tehdejším běhu věci úředních. Při museu a Matici České trpěli jsme pořád stejně pod nátisky policejních úřadů. Statuta Maticí zůstávala posud nestvrzena, a výbor Musea držán byl pořád ve větší nesvobodě. Pohřichu málo o to dbal tehdejší praesident společnosti musejní, hrabě Kristian z Waldšteina. Z nějakého pokynutí od policie po dvě

léta 1857 a 1858 nesvolal žádného valného shromáždění společnosti, které dle statut mělo se držeti každoročně. Po jeho nenadálé smrti dne 23 Prosince 1858, když jsme ohlásili shromáždění na den 24 Března, na kterém měl zvolen býti nástupce po něm, policejní ředitelstvo nám sezení to zcela libovolně zakázalo. Obrátil jsem se tehdáž s prosbou o pomoc k ministroví hraběti Thunovi; radil prozatím, abychom zadali rekurs k místodržitelstvu. To jsme učinili; ale teprv po šesti nedělích dostali jsme odpověď, kterou i místodržitelství bez udání jakékoli příčiny žádost naši zamítlo. O obnovení statut sboru Maticího nebylo ani potom žádné řeči.

Dne 29 Zářa roku 1860 skončila rozmnožená říšská radda ve shromáždění svém ve Vídni tehdejší jednání své, ve kterém ze šlechty české hrabata Albert Nostitz a Jindřich Clam-Martinić vedlé členů z Uher se zvláštním důrazem ukazovali ku potřebě změny v celé soustavě státní, a to s rozsáhlou samosprávou zemí na základě historických práv jejich; již pak dne 20 Října potom vyšel tak zvaný diplom Říjnový, kterým se co státním zákonem neodvolatedlným stanovily základy budoucího konstitučního zřízení mocnářství rakouského. Stala se však hned také změna v nejvyšších úřadech státních obnovením uherské kanceláře dvorské, již odevzdána vnitřní správa zemí koruny uherské, a zrušením ministerií vnitra, vyučování a práv, na jichž místě zřízeno jest pro ostatní země mocnářství tak zvané státní ministerium. Následkem toho posavadní ministr vyučování hrabě Lev Thun vystoupil ze služby státní. Hledal jsem i nyní u něho radu v příčině musea a Maticy, v naději, že změny ve správě veřejné předce se konečně nějak obrátí k našemu prospěchu, i vzkázal mi po Jirečkovi, abych o té věci promluvil s hrabětem Jindřichem Clamem z Martinic, svátem jeho, mladším v létech, ale zkušeným ve státní službě, posledně co místodržící v Krakově, kteréhožto místa se byl před nedávnem vzdal, ale proslul jak zmíněno působením svým v rozmnožené raddě říšské. Měl jsem s odvoláním na vybídnutí toto požádati o rozmluvu s ním, i učinil jsem to

dopisem do Smečna, kdež se hrabě Clam tu chvíli nacházel, dne 10. Prosince.

Hrabě Clam místo odpovědi písemně navštívil mě osobně již třetí den potom (13. Pros.), a měli jsme spolu rozpravu, která trvala něco déle než dvě hodiny a týkala se netoliko musea, nýbrž jak nepochybně byl úmysl hraběte Lva Thuna ještě více tehdejšího stavu politického. Slabá stránka diplomu Říjnového byla, že nevyměřoval určitě, co mělo budoucně spadati do oboru samosprávy jednotlivých zemí a co do správy společné, také pak nebyl jím naznačen způsob budoucího složení sněmů zemských. Aby království české dosáhlo samosprávy v míře jak největší možné, na tom záleželo jak šlechtě tak národní straně české, i naskytovala se z toho potřeba dorozumění mezi nimi, kterého po tak dlouhá léta od času zmaření sněmu Kroměžířského nebylo. Jak ho docílit, bylo hlavním předmětem rozpravy s hrabětem Clamem. Hledě k tehdejšímu stavu věci, jak jsem jej znal, přimlouval jsem mu, že nevyhnutelně potřeba bude osobního dorozumění jeho s Riegreem jakožto mužem v národní straně české největší váhy požívajícím. Bylť nedávno předtím proslul památným spisem obsahujícím vypsání stížností tehdejších všechněch na skrácování práv národnosti české za minulých let do té chvíle trvajících. Spis ten podepsán byl od něho, od Palackého na předním místě, od Purkyně a Braunera a vedle nich od osmi jiných osob rozličného stavu, a císaři osobně od Riegra a mladšího soudruha Macháčka, majitele cukrovaru, odevzdán i vlídně přijat dne 18. Června 1860. Hrabě Clam Riegra dotud osobně neznal, a měl o něm mínění méně příznivé než já; ale důvody mé jej přesvědčily, a chtěl míti toliko napřed jistotu, žeby mu Rieger jednání s ním neodepřel. Následkem toho promluvil jsem s Riegreem a našel jsem při něm plnou ochotnost. Přesvědčení, že bylo potřeba odložiti stranou staré nechuti a hledati sblížení mezi šlechtou a vlasteneckou stranou, zmohlo se při něm i zároveň při Palackém tím více, když zatím ve Vidni strana centralistická a germanisační snažila se znova nabyti vrchu a přišlo již k tomu, že

státní ministr nejprv ustanovený hrabě Goluchowski složil úřad a stal se novým státním ministrem Schmerling. Rieger tedy v dorozumění s Palackým rád svolil k osobnímu shledání s hrabětem Clamem, i stalo se po dalších krocích potřebných dohodnutí mezi nimi, aby se k rozpravě spolu sešli u mne večír dne 6. Ledna 1861. Stalo se tak v určitou hodinu šestou, a trvala schůze přes tři hodiny. Rieger předložil k tomu program, který byl zhotovil pro Národní listy, nový denník politický, k němuž byl zatím vymohl úřední povolení. Dělal jsem prostředníka ve věcech, při kterých toho bylo potřeba, i docílilo se dorozumění důkladného s vyhrážením některých zásad jedné i druhé strany, o kterých slíbeno ještě dále jednati po přátelsku a bez náruživosti. Následovalo hned potom více schůzí a rozprav mezi rozličnými osobami a v rozličných místech, kterými se dorozumění toto v širších kruzích utvrdilo.

Hrabě Clam-Martinić ujal se mezitím záležitosti musea a Matice přímluvou u nového tehdejšího místodržícího v Čechách, hraběte Forgáče, tak že předně obdrželi jsme povolení ke svolání valného shromáždění (1861. 15. Ledna, a dne 17. Února došlo nás také stvrzení statut musejních i Matičních dle našeho přání, jmenovitě co se týkalo jmění Matice České, aby správa jeho zůstala při sboru Matičním. Valné shromáždění musejní společnosti konáno potom dne 7. Března, a přičinilo též k dobrému dorozumění mezi šlechtou a stranou národní. Zvolen v něm za praesidenta hr. Jindřich Clam-Martinić, jednolihlasnou pak volbou pohnut jest Palacký ke vstoupení znova do výboru správního; při mně pak zůstalo i dále jednatelství.

Byla mezitím dne 26. Února vyhlášena nová ústava říšská, na celé mocnářství i se zeměmi uherskými se vztahující, která se od diplomu Říjnového velice uchylovala na ujmu samosprávy zemí a spojena byla s volebním řádem křiklavě ukřivdujícím národnosti české v Čechách i na Moravě. Přikročilo se přese všechno k volbám nejprvé do sněmu zemského, za kterouž příčinou utvořil se volební komitét strany národní s Palackým,

Braunerem a Riegrem v čele; i byl jsem od něho též navržen za poslance a zvolen od měst Březnice, Blatná a Mirovic (3 Dubna), potom pak také zvolen jsem na sněmě dle tehdejšího řádu za poslance do říšské rady (21 Dubna). Všichni poslanci čeští, přídržící se národní strany jak ze šlechty tak druhých stavů, spojili jsme se ve Vídni v jeden klubb s poslanci moravskými i s jinými zasazujícími se o historická práva země, chovající přitom stálé dorozumění s klubbem zvláštním poslanců polských. Hrabě Clam-Martinič jednostejně jak Rieger a Palacký stáli v čele našem ve stálém zápase se stranou centralistickou, ku které zase náleželi poslanci němečtí z Čech i z Moravy, která podporovala vládu Schmerlinkovu v libovolném vykládání ústavy, i když se odepřením přijmutí jí od Uhrů stalo uskutečnění jí nemožným. Byla to příčina, pro kterou jsme i my konečně z říšské rady vystoupili. Přišlo k tomu po rozličných pokusích o jiné narovnání teprv při sklonku roku 1862.

Za času tohoto dlouhého sněmování ve Vídni pře-trženého častěji delším neč kratším odročením zemřel v Praze pan Šafařík dne 26 Června 1861, i jelo nás mnoho z poslanců českých i jiných z Vídně ku pohřbu, kterýž s velkou slavností konal se dne 28 Června popoledni. Od uspořadatelů jeho dostalo se mi ve sdružení s panem Palackým zvláštní místo v průvodě při voze pohřebním, tak totiž, že po stranách vozu šlo osm osob držících třapce nad rakví visící, s jedné strany pan Palacký a za ním Rieger, poslanec krajinský Toman a Pražák z Moravy, s druhé strany já a za mnou Vocel, Erben a Staněk.

Jiným spojidlem mezi panem Palackým a mnou byl téhož času Riegrův slovník naučný. Smluvili jsme se jmenovitě o článek o dějepise českém, aby on vzal na sebe dobu starší až do roku 1526, a já novější i k tomu církevní dějepis český. Aby nebylo žádné nesrovnalosti mezi částí jednou a druhou, dal mi Palacký velmi laskavým způsobem na vůli, udati jemu, v čem bych si přál změny v jeho části, když s ní hotov byl, i učinil jsem

některé návrhy, kteréž on ochotně schválil, já pak zase odevzdal jsem jemu potom mou část ke schválení (1862).

Končím rokem 1862 k vůli souměrnosti, maje až dotud k ruce paměti svého života posud jen do té doby sepsané. Dále nemohl bych nyní ještě psáti s dostatečnou obšírností. Styky naše s Palackým byly i potom po celý čas jeho života čilé a přátelské v součinnosti jak vědecké tak v jiných směrech.

IX.

Meine persönlichen Berührungen
mit Palacký.

Von Jos. Alex. Freiherrn von Helfert.

Im Jahre 1836 erschien der I. Band von Palacký's „Geschichte von Böhmen“, den ich mit grossem Interesse las und, wie ich dies seit langem gewohnt war, fleissig excerpirte. Bald darauf hörte ich, der zweite Band werde bald in Druck gehen; Palacký habe eine Partie daraus, das „Zeugenverhör über Přemysl Otakar II.“ in einer Gesellschaft vorgelesen und grosses Lob geerntet.

Palacký war für mich von da an eine Grösse. Mir war von Jugend auf das „*admirari*“ eigen, im Gegensatz zur Durchschnittszahl unserer heutigen blasirten und verzogenen Jugend mit ihrem „*nil admirari*“. So blickte ich voll neugieriger Verehrung auf ihn, als ich ihn eines Tages — ich denke, es war am Altstädter grossen Ring — an mir vorbeischreiten sah: ein Mann über Mittelgrösse, blonden Hauptes, die klugen Augen sinnend vor sich hinblickend. Das war meine erste *stumme* Bekanntschaft, die ich mit ihm machte.

Im October 1847 verliess ich Prag, um meine Professur in Krakau anzutreten, in der zweiten Hälfte Juni 1848, unmittelbar nach den verhängnissvollen Pfingsttagen, kehrte ich in meine Heimat zurück. Hier waren eben die Wahlen für den constituirenden Reichstag ausgeschrieben. Ich candidirte in Tachau, dem Wahlbezirk, in welchem der Geburtsort meines Vaters lag und der Name Helfert viel verbreitet und bekannt war. Ich wurde

gewählt, kehrte nach Prag zurück und suchte Herrn Palacký auf, der in sechs oder sieben Wahlbezirken gewählt war und dessen Collega im Reichstag ich nun werden sollte. Ich traf bei ihm meinen Freund und Studiengenossen Dr. Rieger, gleichfalls einen meiner künftigen Reichstags-Collegen. Wir sprachen über die nächsten Angelegenheiten; ich weiss nicht, welche Frage angeregt wurde, über die ich meine persönliche Meinung äusserte. „Daran erkennt man den Conservativen!“ sagte lächelnd Rieger zu Palacký, indem er auf mich deutete.

Während der Eisenbahnfahrt nach Wien kam ich mit mehreren meiner neuen Reichstags-Collegen zusammen; Dr. Sieber aus Warnsdorf, ein Bekannter meines verstorbenen Vaters, war darunter, der manche lustige Geschichte aus seiner Heimat zum besten gab. Ob und wie sich Palacký an der Unterhaltung betheilig hat, weiss ich nicht mehr; jedenfalls stand er mit mir auf gutem Fusse. Ich konnte, weil in einem deutsch-böhmischen Bezirke gewählt, nicht in den böhmischen Club treten, noch mich an den Schritten desselben betheiligen; allein Palacký und die anderen wussten, dass meine politische Ansicht zu ihnen hinneigte und ich war ihnen, nebst einigen andern der massvoller und gerechter fühlenden deutsch-böhmischen Abgeordneten, *persona grata*.

Palacký trat im Reichstage fast gar nicht als Redner auf, aber sein Einfluss in der böhmischen Partei war ungeheuer. Er war der Mittelpunkt der čecho-slavischen Rechten des Reichstags und das Organ ihrer Grundsätze. Wenn ein Anlass kam, wo die böhmische Rechte es für gerathen fand, ihren Standpunkt nach aussen hin kundzuthun, so war es regelmässig Palacký, der den vorwiegenden Antheil daran hatte, und meist war es seine Feder, die die Anschauungen seiner Partei zum Ausdruck brachte. Er war Mitglied des Constitutions-Ausschusses und vertheidigte da mit Ausdauer, wenn auch ohne Erfolg, die königlichen Verwilligungen vom 8. April. Dass ich während der ganzen Reichstagszeit mit Palacký wie mit den anderen böhmischen Ab-

geordneten häufige Berührungen hatte, versteht sich von selbst.

Es kam der 6. October. Ein grosser Theil der böhmischen Abgeordneten sowohl von der Rechten als aus dem Centrum verliess den Schauplatz weiterer Unordnung. Die böhmischen Abgeordneten fanden sich in Prag zusammen. Brauner und ich wurden nach Olmütz gesandt, um den Kaiser der treuen Anhänglichkeit und Ergebenheit seiner Böhmen zu versichern. Nach Prag zurückgekehrt musste ich bald neuerdings nach Olmütz, wo ich die Aufforderung empfieng, in's Ministerium zu treten. Ich bat mir Bedenkzeit aus und kehrte abermals nach Prag zurück. In der Luft schwebten Gerüchte, als solle der constituirende Reichstag wegen seiner revolutionären Haltung in Wien aufgelöst werden. In Prag wurde beschlossen, eine Deputation nach Olmütz zu schicken, den Kaiser um die Einberufung des Reichstages nach Kremsier zu bitten: gewählt wurden Palacký und Dr. Pinkas. Ich selbst war durch eine telegraphische Depesche des Minister-Praesidenten Baron Wessenberg zum drittenmal nach Olmütz berufen, wohin ich am 23. abgieng; mit demselben Zuge reisten Palacký und Pinkas. Wir langten am 24. morgens in Olmütz an. Mir wurde das Ministerium des Unterrichts angetragen. Ich bat mir Bedenkzeit aus. Als ich im Gasthof mit Palacký wieder zusammentraf, machte ich vor ihm kein Geheimniss. Er hatte gegen meine Annahme nichts einzuwenden, er kannte meine politischen Gesinnungen, er wusste, dass ich am Grundsätze der nationalen Gleichberechtigung festhielt. Aber er gab mir ernste Weisungen: „Wer in diesem Zeitpunkt die Leitung des öffentlichen Unterrichts in Österreich übernehmen will, wird einen harten Stand haben; er wird seine ganze Kraft zusammennehmen müssen, um seiner Aufgabe gerecht zu werden. Er wird nicht bloss mit dem eingewohnten Schlendrian aufräumen müssen, mit den eingewurzelten Grundsätzen des Josephinismus. Die Bevölkerung selbst wird ihm Schwierigkeiten bereiten, viele Eltern werden sich von dem Vorurtheile nicht losmachen können, dass ihre Kinder deutsch und nur deutsch

herangebildet werden müssen. Sie werden Klage führen und den Minister beschuldigen, dass er ihren Kindern in ihrem Fortkommen hinderlich sei, und diese Klagen bei allen, die an der herkömmlichen Germanisation festhalten, gefährliche Unterstützung finden.“ Ich nahm mir diese Warnungen sehr zu Herzen, obwohl mir Graf Stadion, der Finanzminister Kraus und selbst der designirte Minister-Präsident Fürst Felix Schwarzenberg eifrig zuredeten. Zuletzt erklärte ich mich bereit, in der Stellung eines Unter-Staatssecretärs unter Grafen Stadion als Minister des Innern, zu dessen Ressort früher die Angelegenheiten des öffentlichen Unterrichts gehört hatten, die einstweilige Leitung dieses Verwaltungszweiges zu übernehmen, bis ein wirklicher Unterrichts-Minister gefunden sein werde.

In Olmütz weilten um diese Zeit die Frankfurter Abgeordneten Welcker und von Mosle; Welcker war mit Karl von Rotteck Herausgeber des „Staats-Lexicon“, welches damals in Deutschland und Österreich ein grosses Ansehen genoss. Welcker und Mosle waren vom deutschen Parlamente abgeschickt, um zwischen den Wiener Aufständischen und dem Ministerium zu vermitteln. Sie waren beide conservative Politiker und mussten bald einsehen, dass die österreichischen Minister gegenüber dem heillosen Aufstande mit ihrer Entschlossenheit, der drohenden Anarchie ein Ende zu machen, im Rechte waren. Ich machte mit beiden Herren Bekanntschaft und stand mit ihnen auf gutem Fusse, obwohl ich diesen urdeutschen Männern gegenüber aus meinen slavischen Sympathien kein Hehl machte. Am 30. October kam ich noch einmal nach Prag, um von meinem lieben Weibchen für längere Zeit Abschied zu nehmen. Am Tage darauf trafen Welcker und Mosle auf ihrer Rückreise von Olmütz in Prag ein und stiegen im Gasthof „zum schwarzen Ross“ ab. Welcker zeigte Palacký seine und seines Collegen Ankunft an und bat ihn, in meiner Gesellschaft sie im Gasthof am nächsten Abend zu besuchen. Es war ihnen ohne Zweifel darum zu thun, sich im Vorbeigehen Prag anzusehen, sich über die böhmi-

schen Verhältnisse und Zustände etwas zu unterrichten und uns beide günstiger für Frankfurt zu stimmen, als das bisher von böhmischer Seite der Fall gewesen war, namentlich seit der berühmten Erklärung Palacký's vom 11. April. Ihre Absicht erreichten nun die beiden Herren bei uns nicht. Aber auch Palacký und ich waren nicht im Stande, den beiden Frankfurter Herren richtigere Begriffe über die Verhältnisse der österreichischen Monarchie, die Lage Böhmens und die Rechte der nicht-deutschen Bevölkerung beizubringen. Die Verhandlung war sehr ruhig und wurde durchaus in den anständigsten Formen geführt, aber Erfolg hatte sie, wie gesagt, keinen; am Ende stand jeder Theil auf dem Flecke, von welchem er bei Anbeginn der Discussion ausgegangen war. Am zähesten waren Palacký und Welcker, der eine von der slavischen, der andere von der deutschen Seite, keiner machte dem andern die geringste Concession. Mosle betheiligte sich weniger an der Debatte, machte mehr nur den aufmerksamen Zuhörer. Wir waren mitten in unserer Unterredung, als ein Besuch gemeldet wurde: es war der kleine General Khevenhiller mit der feinen Stimme, der den Frankfurter Ankömmlingen seinen Gegenbesuch abstattete. Vielleicht war es Palacký's Anwesenheit, dieses „Hauptverschwörers“, als was er den Herren vom Militär galt, was Khevenhiller bewog, seinen Besuch so schnell als möglich abzuthun. Nach seiner Entfernung setzten wir uns nicht wieder zusammen, Palacký sprach mit Welcker, ich mit Mosle, und da zeigte sich mir, dass Mosle ungleich milder in seinem Urtheile über die österreichische Eigenart, weit staatsmännischer in seinen Ansichten war, als sein College, wie er mir denn offen gestand, dass nach seiner Ansicht Welcker in manchen seiner Forderungen zu weit gehe.*) Es war inzwischen ziemlich spät geworden und Palacký und ich verabschiedeten uns von unseren Frank-

*) Näheres über diese interessante Zusammenkunft s. Osvěta 1891 S. 501—505.

furter politischen Gegnern, denen wir und die uns persönlich doch nicht feind oder abgeneigt waren.

Mit der Auflösung des Reichstages 7. März 1849 schieden sich unsere Wege, Palacký gieng nach Prag, ich nach Wien. Ich war Anhänger und Mitglied der Regierung, er stand in der Opposition. Ein Conflict konnte nicht ausbleiben.

Um Weihnachten 1849 veröffentlichte Palacký einen Aufsatz, worin er die zu Recht bestehende Verfassung vom 4. März gänzlich beiseite liess, auf die in dieser Verfassung *nicht* erfüllten kaiserlichen Verwilligungen für die Länder der böhmischen Krone vom 8. April 1848 zurückkam und den Kaiserstaat in sieben Nationalitäts-Gruppen zerlegen wollte, deren jede einen mit dem Sitze im obersten Kronrathe versehenen und mit den Ministern des Gesamtstaates gleichgestellten Minister an der Spitze haben sollte.

Die Schwächen seines Vorschlages waren: *erstens* dass die s. g. Nationalitätsgruppen in Wahrheit keine solchen waren, indem in keiner derselben eine und dieselbe Nationalität den Gesamtstand der Bevölkerung bildete, und *zweitens* dass der Apparat mit sechs Reichs- und sieben Landes-Ministern ein äusserst complicirter und durchaus unpraktischer war. Die Hauptsache jedoch war, dass in einer Zeit, wo nach zwei unruh- und wirrenvollen Jahren endlich eine feste gesetzliche Grundlage gewonnen war, von welcher aus auf verfassungsmässigem Wege weiter gebaut werden konnte, Palacký mit neuen Vorschlägen auftrat, welche die politische Lage neuerdings in Frage stellten.

In diesem Sinne gab ich eine kleine Schrift heraus: „*Österreich und die Nationalitäten. Ein offenes Wort an Herrn Franz Palacký*“ (Wien, Gerold 1850, 8°, 39 S.). Ich zollte darin den hohen Verdiensten Palacký's gebührenden Tribut, ich hob namentlich seine mannhafte Erklärung vom 11. April 1848 gegen die Zumuthungen der Frankfurter Deutschen rühmend hervor, stellte seine

damalige Haltung, wo er für die Einheit und Macht des österreichischen Kaiserstaates so kraftvoll eingetreten, seiner jetzigen gegenüber, wo er diesen selben Kaiserstaat in sieben Gruppen oder eigentlich Staaten zerreißen wollte, und erinnerte zuletzt an die Worte, die Benjamin Franklin gesprochen hatte, als die neue amerikanische Verfassung angenommen werden sollte. Franklin hatte seine Bedenken gegen manche Bestimmungen derselben, aber er unterdrückte diese seine persönliche Meinung, um das endliche Zustandekommen einer gesetzmässigen Verfassung nicht aufzuhalten; er blickte mit Vertrauen in die Zukunft, wo vielleicht manches, was er jetzt für minder gut halte, werde ausgeglichen und zum bessern gewendet werden. Meine Kritik war in der Sache scharf und im Ton anständig; nur gegen den Schluss, unmittelbar vor meiner Berufung auf den amerikanischen Weisen, entschlüpfte mir ein Vergleich, der zwar ganz allgemein gehalten war, aber doch in Hinblick auf die hochgeachtete Persönlichkeit, gegen welche meine Abwehr gerichtet war, eine verletzende Deutung zuließ.

Palacký entgegnete nicht vor der Öffentlichkeit, sondern schrieb mir einen Brief. Der Brief war gleichmässig in seiner deutlichen und zierlichen Handschrift geschrieben; doch der Ton, den er darin anschlug, entsprach diesem gefälligen Äussern keineswegs. Ich konnte keine Freude daran haben, Schmeicheleien waren gewiss keine darin, manche Stelle konnte man sogar mit dem Gegentheil bezeichnen. Aber ich hatte ja Palacký auch nicht sehr zart behandelt, sein Unmuth war begreiflich. Ich habe den Brief noch; er ist mir, trotz seines unangenehmen Inhalts, eine werthe Reliquie. Ich glaube aber besser zu thun, den Wortlaut nicht herzusetzen, sondern mich auf die einfache Erzählung der Thatsache zu beschränken, um so mehr, da das der erste Fall war und der einzige blieb, wo ich mit einem von mir so hochverehrten Manne in unangenehme Berührung kam.

Es trat zwar 1853 noch etwas ein, was ihm an mir nicht gefallen wollte. Es war meine Studie „*Hus und*

Hieronymus“, über die er zu Friedrich Tempsky, seinem und meinem Verleger, äusserte: „Helfert's Schrift ist eine katholisirende Paraphrase meiner Darstellung der husitischen Bewegung.“ Darin hatte er nicht Unrecht, aber auch ich hatte nicht Unrecht; wir beide hatten eben zwei verschiedene Standpunkte, er als Protestant, ich als Katholik.

Da kam das Jahr 1858 und mit ihm ein Ereignis, das zwischen Palacký und mir den geheiligten Friedensbogen über den Horizont ausspannte. Max Büdinger hatte die Echtheit der Königinhofer Handschrift angegriffen; er glaubte durch seinen Trommelbeweis den Streit ein für allemal entschieden zu haben. Ich schrieb darüber mit spitziger Feder eine Brochure: „*Max Büdinger und die Königinhofer Geschwister*“ (Prag, F. Tempsky 1858, 8, 32 S.), und bald nach ihrem Erscheinen erfuhr ich aus Prag, Palacký habe sich sehr vortheilhaft darüber geäussert. Damit war das Eis gebrochen. Der Groll von 1850 war überwunden, das frühere freundliche Verhältnis zwischen ihm und mir war wieder hergestellt, und wurde, wenn wir auch in politischer Richtung nicht immer dieselben Wege giengen, nicht wieder gestört.

Mit Eintritt der sechziger Jahre wurde Palacký lebenslängliches Mitglied des Herrenhauses und kam nun öfter nach Wien, wo ich ihn zuweilen sah. Einmal in dieser Zeit — vielleicht war es schon in der Sistirungsperiode — suchte ich Freund Rieger in seinem Absteigquartier auf, wo ich auch Palacký traf. Rieger hatte eben einen Brief in seine Heimat vollendet und nahm zuletzt wahr, dass er das Datum vergessen habe. „Einem Historiker kann so etwas nicht passiren!“ sagte Palacký lächelnd zu mir.

Es kam das Jahr 1870, das Ministerium Potocki-Taaffe. Dem Grafen Taaffe war es ernstlich darum zu thun, den innern Frieden im Reiche herzustellen und die böhmische Rechte wieder in den Reichsrath zu bringen. Er forderte mich auf, nach Prag zu fahren und mit den mir bekannten Persönlichkeiten zu verhandeln.

Ich trat meine Reise in der Erwartung an, dass der Schritt gelingen werde, doch gleichzeitig auf einen Misserfolg gefasst. Ich traf am 23. Juli in Prag ein. Es waren durchaus alte Bekannte, die ich ausholen wollte, so dass mein Verkehr mit ihnen nicht auffallen konnte. Doch gleich die ersten Besuche, die ich machte, stimmten meine Hoffnungen sehr herab. Ich fand *Leopold Klauďy* nach dem grossen Unglück mit seinem Sohne — amerikanisches Duell! —; er nahm mein Beileid mit grosser Fassung entgegen. Ich lenkte das Gespräch auf die politische Lage, selbstverständlich ohne merken zu lassen, in welcher Mission ich nach Prag gekommen sei. „Es wird nichts zu machen sein,“ sagte Klauďy. „Selbst Rieger dürfte es nicht wagen, der Regierung in versöhnlicher Weise entgegen zu kommen. Es machen sich im Lande Elemente geltend, die sich kaum länger werden im Zaum halten lassen.“ Von den damaligen Jung-Čechen sprach er mit grösster Geringschätzung. „Es sind Proletarier und meist noch ärgeres Volk. Das ‚Vaterland‘ ist zwar verurtheilt worden, weil es dem Sabina allerschmutzige Geschichten vorgeworfen hat; darum hat das ‚Vaterland‘ doch die Wahrheit gesagt, das weiss alle Welt.“

Brauner hatte grosse Freude mich nach so langer Zeit wieder zu sehen. Ich war mit ihm bald mitten in der Politik, es war ja die brennende Frage des Tages. Ich unterhielt mich von jeher gern mit ihm, er besass klaren Verstand und brachte seine Meinung in einer originellen Weise vor, seine Bilder und Vergleiche waren kräftig und packend. Über Beust gebrauchte er einen so drastischen Vergleich, dass ich billig Bedenken trage, seine Worte herzusetzen. Vom Ausgleich mit den Ungarn sagte er: „Man hat nicht genug daran gehabt den ungarischen Koller loszubinden, man hat ihm noch dazu Schellen angehängt, damit er ja recht töll und unbändig werde.“ Über die Stellung der Böhmen zur Regierung sprach er ungefähr das gleiche, was ich von Klauďy gehört hatte. Gleichwohl hatte ich den Eindruck, dass er einer Vermittlung nicht abgeneigt wäre; er fügte

aber bei: „Ohne dass von der Regierung etwas geschieht, ist nichts zu hoffen.“

Rieger war in Maleč; was ich über ihn vernahm, liess mich schliessen, dass er den Standpunkt Brauner's theile. Ich erfuhr, er wolle gegen Ende der Woche in Prag eintreffen; einstweilen schrieb ich ihm. Von Palacký war, wie ich von allen Seiten hörte, nicht das geringste Entgegenkommen zu erwarten.

Am Tage darauf suchte ich *Bělský* auf. Auf ihn baute ich die meiste Hoffnung; er schien mir, wie ich ihn kannte, von gemässigter Gesinnung; ja er war, wie er mir selbst sagte, wegen dieser seiner massvollen Haltung bei seiner eigenen Partei in Verdacht gekommen. Allein ich fand ihn anders, als ich mir ihn vorstellte, er äusserte sich schärfer, als Klauďy und Brauner zu mir gesprochen hatten. „Die Stimmung unseres Volkes,“ sagte er, „lässt sich nicht anders bezeichnen, denn als ernst und kühl — kühl bis an's Herz hinan. Jetzt darf man unseren Leuten nicht von Loyalität sprechen, sie würden einem in's Gesicht lachen. Man hat uns, sagen sie, noch jedesmal betrogen, so oft wir uns der Regierung genähert haben. Mir haben,“ fuhr Bělský fort, „im Jahre 1866 preussische Generale gesagt: ‚Ihr habt Euch Eurer Regierung gegenüber wacker gehalten, sie kann es Euch nicht unvergolten lassen; Euer Drangsal war kurz, Euer Lohn wird grösser sein, und den werdet Ihr uns zu danken haben!‘ Und was war die unmittelbare Folge unserer Leiden, unserer Opfer, unseres Patriotismus, unserer Loyalität? Dass wir das Jahr darauf bei der Kaiserreise um die Person des Monarchen Herrn von Beust sahen, von dem man schon damals wusste, dass er *gegen* uns sei! Mit *Worten* ist jetzt nichts mehr auszurichten; ohne eine *That* der Regierung ist das ärgste zu befürchten!“ Auf meine Frage, ob nicht die nachträgliche Auflösung des böhmischen Landtages eine solche *That* wäre, gab Bělský zur Antwort: „Sie käme spät, *sehr* spät, aber vielleicht nicht *zu* spät!...“

Von der deutschen Partei verfügte ich mich zu *Dr. Hans Limbeck*, einem meiner frühesten Jugend-

freunde. „Die deutsche Partei,“ sagte er, „ist zu allem bereit; nur muss es auf verfassungsmässigem Wege geschehen.“ Das beste wäre, fügte er hinzu, wenn die Führer von beiden Seiten zurückträten und neuen Namen Platz machten.

Da ich schon in Prag war, glaubte ich auch den Statthalter aufsuchen zu sollen. Fürst *Mensdorff-Dietrichstein* hatte einige Tage früher in der gleichen Angelegenheit mit dem Grafen *Heinrich Clam* und dem Fürsten *Karl Schwarzenberg* verhandelt. Er sei, theilte mir der Statthalter mit, mit ihnen zu keinem Ziele gekommen. Clam, so habe es ihm geschienen, sei nicht völlig abgeneigt gewesen, sich zu einer Vermittlung herbeizufinden; allein Schwarzenberg habe schroff erklärt, in die Delegationen würden sie vielleicht gehen, doch niemals in den Reichsrath. Beide haben ihre Solidarität mit den Declaranten erklärt...

Ich wartete von Tag zu Tag auf eine Antwort Rieger's auf meinen Brief. Es kam nichts, und auch er kam nicht, was mich stutzig machte. Endlich am Samstag 30. Juli kam ein Schreiben von ihm. „Der Kaiser möge zu uns sprechen,“ hiess es darin; „sonst trauen wir niemand mehr!“ Ich entschloss mich nach Maleč zu fahren, früher aber noch, um nichts unversucht zu lassen, mit *Palacký* zu sprechen.

Ich fand ihn in einer unglaublichen Verbitterung; doch übernahm er es, meine Ankunft in Maleč anzukündigen. Dann sprach er in grosser Erregung. Die Lage, meinte er, sei hoffnungslos. Von der Wiener Regierung, bis zum Kaiser hinauf, erwarte er gar nichts mehr. „Die Ungarn,“ sagte er, „haben es besser verstanden; die haben Revolution gemacht und jetzt fürchtet man sich in Wien vor ihnen, und damit sie nur ruhig bleiben, bewilligt man ihnen, was sie wollen. Ich meines theils“, damit schloss er, „bin vollkommen resignirt. Ich theilige mich gar nicht mehr, ich lasse die Dinge ihren Lauf gehen, mag kommen, was da will. Die Überzeugung steht fest in mir: Mein Volk wird nicht zugrunde gehen!“

Am 1. August fuhr ich mit der Eisenbahn bis Golč-Jenikau, wo mich Rieger's Kutscher erwartete. In Maleč fand ich freundlichste Aufnahme und hatte mit Freund Rieger interessante Zwiesprache. Doch das gehört nicht weiter hierher...

In der zweiten Hälfte September 1870 fand zu Wien eine Fortsetzung der Prager Verhandlungen statt. Im Gasthose zur Stadt Frankfurt waren Palacký, Rieger, Klaudy, Bělský einlogirt. Am 20. suchte ich sie auf. Palacký und Rieger waren nicht zu Hause, dagegen Klaudy, bei welchem ich auch Bělský traf. Beide schienen die Angelegenheit nicht für abgeschlossen zu halten. Es erschien *Příbyl*, und bald darauf kam unser alter Herr. Ich fand ihn nicht um ein Haar versöhnlicher gestimmt, als ich ihn ein paar Wochen früher gesprochen hatte. „In den Reichsrath sollen wir kommen,“ sagte er mit Bitterkeit, „dann wolle man uns alles gewähren. Das ist gerade soviel, als wenn einer spräche: Lasse dir nur den Hals zuerst abschneiden, dann will ich dir thun, was du verlangst!“ Mein Argument war: „In den Landtag seid Ihr gegangen mit Verwahrung, in die Delegationen wollt Ihr gehen mit Verwahrung, warum nicht auch in das, was zwischen beiden liegt, in den Reichsrath mit Verwahrung?!“ „Das ist unmöglich,“ fiel mir Palacký in's Wort. „Warum unmöglich?!“ rief Klaudy. „In den Landtag zu gehen, schien anfangs auch unmöglich; wer so etwas vorschlagen wolle, hiess es, mache sich politisch todt. Und doch ist es zuletzt möglich geworden. Warum könnten wir nicht auch für unsern Eintritt in den Reichsrath die Stimmung vorbereiten?!“

Inzwischen kamen *Jordan*, *Ljubiša*, *Zelený*. „Mit Himmlischen füllt sich die irdische Halle,“ sagte ich; das Zimmer war in der That fast zu klein für so viel Besucher. Ich hatte anderweitige Verpflichtung und musste mich verabschieden. Klaudy begleitete mich zur Thüre hinaus und versprach mir, mich nachmittags aufzusuchen, um mir das Ergebnis mitzutheilen.

Er kam. Und das Ergebnis? Dass Palacký starr bei seinem Satze blieb und die andern ihren Willen dem seinen unterordneten. „Es ist nichts weiter zu machen,“ sagte Klaudy, „wir reisen unverrichteter Dinge in unsere Heimat zurück.“

In den Jahren darauf bin ich, so viel ich mich erinnere, mit Palacký nicht mehr zusammengekommen. Im Mai 1876 erhielt ich die Nachricht von seinem Tode. Ich telegraphirte an Freund Rieger:

Veliký muž, veliký vlastenec zemřel dle těla. Pokoj budiž popeli jeho, sláva i čest jeho jménu, nepomíjitelná vděčnost jeho působení!

X.

Vzpomínky na Fr. Palackého.

Napsal † Fr. Pivoda.*)

Za svého pobytu ve Vídni od roku 1844 do roku 1860 poznal jsem zároveň s mnohými jinými rodáky svými na sobě působení nového ducha.

Rok 48^{tý} přinesl svobodu slova a tisku. A tu šířily se náhledy a soudy dosud neslýchané. S úžasem poznávali jsme do nebe volající křivdu, páchanou na národnostech v Rakousku *neněmeckých* tím, že jim bráněno bylo, domáhati se všeliké vzdělanosti pomocí jazyka mateřského; poznávali jsme s myslí roztrpčenou křiklavý nepoměr, v jakém stály těchto „odstrčených“ národností obmezená práva a vypnuté povinnosti. Dále dovídali jsme se, jaké hodnoty člena představuje každý z národů mimoněmeckých v říši Rakouské, jak počtem duší a svou prací, tak svou půdou a historickým významem.

*) Tento příspěvek do Památníka Palackého stal se i pro mne tklivou památkou na zvěčnělého přítele. Já s Pivodou seznámen byl hned jak se trvale v Praze usídlil; ale teprve r. 1875, po vydání mé všeobecné Aesthetiky, počal se Pivoda zevrubněji obíratí onou teorií krasovědy a osobně některá kollegia u mne poslouchal. Jsou ještě vrstevníci z oněch let, kteří se na mého »nejstaršího posluchače« (tak se totiž Pivoda boдрým svým humorem přátelům našim sám uvádíval) pamatují. Konával jsem s ním častá volná kolloquia, při kterých jsem mnoho zvěděl i z příběhů jeho života, zejména mi zůstalo v paměti, že všelicos vypravovával o setkání s Palackým. Já později pak jakožto člen redakce Památníka vyzval jsem jej, aby tam také něčím přispěl. On ochotně přislíbil, ale ku konečnému upravení a odevzdání sepsaného příspěvku nedošlo. Pivoda zamýšlel totiž také uveřejniti sbory, text i skladbu, o kterých v jeho vzpomínce jest řeč; ale pohřichu dlouho je hledal marně. Těšili jsme se, že jest k tomu dosti

Po tomto naznačení obratu v názorech tehdejších pochopí každý, s jakou hladovostí pojímali jsme vše, co nám o vlastní národnosti české, o její slavné minulosti hlásaly zvěsti Františka Palackého, jsouce zároveň pokyny, jak by národ si počínati a kterými cestami se brátí měl, aby opět blížil se vzorům proslavených svých předků.

I nebude nikomu s podivením, že jsme v daleké, cizorodé Vídni více než kdokoli v Praze upírali zraky ku slavnému hlasateli dějin českých.

času (lhůta byla do dne 1. ledna 1898), odkládali jsme a odkládali, až přítele Pivodu onemocnění překvapilo. Doufal jsem jednání o slíbeném příspěvku znova uvést, až nás všechny zvěst o smrti přítele překvapila. I podávám veřejnosti kusý úryvek pozůstalý beze vší změny a s celou pietou, která sluší každé stopě ušlechtilého ducha, jakož i text dvou sborů mnou nedávno nalezený.

Prof. Jos. Durdík.

Na mnohá léta!
Nesmete hory kolkolem vlasti
S povrchu země nižádná moc:
Dějiny našich činův a strastí
Nestopí více v temnoty noc!
Našimi boji, našimi právy
Rozňal jsi jasné světlo své —
Na mnohá léta zdaru a slávy
Buď zachováno žití tvé!
Na mnohá léta!

My zvítězíme, — jakož při skvělé
Se slunka září temno kloní k pádu,
A jakož musí odejmouti vládu
Přírodní síla moci umělé.
A nechť i zášť nám hradby rozmele,
Nechť vyštve na nás lest i lež i zrádu:
Přec důvěřujem světa velkořádu,
Že svatá snaha dojde úcele.
Však v záda-li nám Efialti přijdou
Vedouce vraha přes hráz našich hor;
Jich podlost učiní tě Leonidou,
A mužův věrný přísahá ti sbor:
Dřív padneš-li, nám zůstane tvůj cíl,
My budem hájit slávkých Thermopyl.

Pokud se týká mne, zahořel jsem touhou nezdolnou, viděti na vlastní oči velikého buditele a proroka svého národa. Abych své touze vyhověl, zajel jsem roku 1849 z Vídně do Prahy. Václav Hanka, jenž se tehdy o mé písně zajímal, pozval mě do Měšťanské Besedy, kde mě Palackému představil. Tento hovořil se mnou nad očekávání vlídně, a mé potěšení z toho dostoupilo vrcholu, když mě na příští večer pozval k čaji do kruhu rodinného.

Domácnost Palackého zůstavila mi dojmy z nejladnějších.

Vynikající body, kterými se tyto dojmy v mé paměti celou svou živostí zachovaly, byly především jeho samého milojemná vlídnost, která družila se k celému chování a ke všem jeho výrokům. Jeho skromnost nebyla jeho velikosti na újmu ani v nejmenším. Nevycházel jsem z pocitu a vědomí, že dýši u přítomnosti prvního muže a nejjasnějšího ducha v národě českém.

Druhý zjev, který zdobil Palackého rodinný kruh měrou vzácnou, byla krásná jeho dcera, jež při své harfě vyjímala se jako učiněný anděl. Hrál a zpívalo se.

Mou písní „Na mou vlast“ jevil se Palacký potěšen. Třetí a pro mne nejdůležitější moment z tohoto setkání bylo poučení, kterého se mi od Palackého dostalo, a které svým českým kolegům doporučuji k povšimnutí.

Hudbou a zpěvem jaksi mile porozjařen, vyslechl Palacký s účastenstvím některé mé stížnosti stran prosodie. Žaloval jsem na spor mezi stranami, z nichžto jedna zastává výhradně oprávněnost prosodie *přízvukové*, kdežto strana druhá s touže příkrostiti doporučuje prosodii *časoměrnou*, a stěžoval jsem si na trapnou situaci, v jaké se za těch okolností ocituje skladatel nářevů na texty české. Žádal jsem Palackého, aby mi v té příčině sdělil náhled svůj. Dal mi odpověď tuto: „Učiníte nejlépe, když — nehledě výhradně ani k jedné ani k druhé straně — zpívati budete, jak zpívá náš lid. Hrubším jeho pokleskům prosodickým vyhnete se snadně. Prosodie přízvuková jest v češtině ovšem *pravidlem*, nikoli však

zákonem. Kde by se vám nehodila, uchylte se od pravidla k výmince a přidržte se prosodie časoměrné.“

Dočkal jsem se toho, že slovatný aesthetický odborník, professor dr. Jos. Durdík, vyslovil se v záležitosti té co do smyslu s Palackým stejně, řka: „Budme rádi, že máme prosodie *dvě*. Nemůžeme-li šetřiti pravidla a upotřebiti prosodie přízvukové, pomáhejme si prosodií časoměrnou.“

* * *

O 19 let později, když jsem se v Praze byl již ustanovil, byly mi okolnosti příznivy, že jsem zvláštní skladbou mohl přispěti k oslavě 70. dne narození Palackého. Spanilomyslná a vlastenecky nadšená slečna Františka Švagrovská postarala se o příhodný text a já složil, se sborem nacvičil a dne 14. června 1868 v bytu Palackého řídil a provozoval jsem svou již dávno publikovanou „*kantatu ku poctě duchů o národ a člověčenstvo zasloužilých*“. Palacký děkoval, patrně dojat, všem přítomným za poctu, ujišťuje, že ji přijímá s velkým potěšením, avšak že ji nevztahuje ke své osobě, nýbrž k úloze svého života.

* * *

Po dalších osmi letech, o velkonocích roku 1876 odbýval se přičiněním vydavatele časopisu „Politik“, pana J. S. Skrejšovského, ku poctě Palackého na Žofině velký banquet. Byl jsem poctěn úkolem, opatřiti příhodný zpěv ke slavnosti té.

Složil jsem tři sbory, které v určitých fasích banquetu provozovaly se mužskými hlasy s účinkem zdárným.

Málo týdnů později shaslo jasné světlo vlasti; otec národa odešel. Palackého ztratili jsme dne 26. května 1876.

XI.

František Palacký a hrabě Eugen Karel Černín z Chuděnic.

Napsal Fr. Tišer.

Seznámení se Palackého s tímto vynikajícím členem české šlechty ^Sspadá do doby, kdy Palacký z Uher do Čech přišel a nejen s literaty českými, nýbrž zvláště s přátely české literatury a umění jmenovitě z české šlechty se sblížil a ve styky blahodárné vešel.

Jak známo, zavítal pětadvacetiletý Palacký dne 11. dubna 1823 z Uher do Prahy, a záhy uveden byl Dobrovským do domu hraběte Františka Šternberka. Dobrovský viděl v něm muže, kterýž, jak Kalousek praví, nad jiné byl způsobilý, aby byl hlavním prostředníkem a spojídlem mezi osvícenou a vlasteneckou částkou šlechty české se strany jedné a mezi spisovatelstvem českým a jeho národními snahami se strany druhé.

Vypracovav rodopis Šternberský, požádán byl Palacký jinými šlechtici českými o práce podobné, aneb aspoň o sbírání materialu k nim, a to nejprve hrabětem Eugenem Karlem Černínem z Chuděnic. Bohužel nezachovalo se než 13 listů Frant. Palackého k Černínovi v archivu Jindřicho-Hradeckém. Z listů těch vyplývá, že Palacký obdržel od Černína úlohu, sepsati rodopis Černínů z Chuděnic, po případě aspoň sebrati material ku práci té. Ve příčině té pracoval Palacký v archivu Třeboňském, v deskách zemských i dvorských, v archivu gubernialním a městském, v Pražské veřejné knihovně, zvláště pak v Černínském rodinném archivu na Hradčanech, jenž roku 1852 (po přeměnění paláce Černínského na kasárny) převezen byl do Jindřichova Hradce a v bývalém archivu pánův z Hradce a Slavatův v zámku Jindřicho-Hradeckém uložen.

Práci své dostal Palacký úplně: o tom svědčí jednak skoro úplný rodopis Černínů z Chuděnic, jednak bohatá snůška materialu cenného o rodu tom, což obě jest uschováno v archivu Jindřicho-Hradeckém. V druhé periodě literárního snažení a působení svého (1823—1848), kdežto téměř výhradně dějinám českým žil, požádal Palacký Dobrovského, aby mu i o Černínech psáti uloženo bylo, kdyžť již uspokojivě vypracoval pro Hormayrův »*Taschenbuch*« rodopis Šternberkův.

Dobrovský hraběti Eugenu Černínovi dne 29. června 1824 prosbu tu přednáší těmito slovy: »Indem er (Palacký) auch Ihnen empfohlen sein will, so ergehe seine Bitte, mit welcher ich die meinige verbinde, an Sie, edler Graf, alles, was Ihnen von Ihrem Stamme bekannt ist, ihm mitzuthellen. . . Palacký wird Wittingau des Archivs wegen besuchen. Soll er auch nach Neuhaus kommen, und wann?« O této věci pak píše Palacký v listě ze dne 16. února 1825: »Ueber die Verfertigung des Aufsatzes für das Taschenbuch des Freiherrn von Hormayr bitte ich Se. Excellenz wie auch Euer Hochgeboren nach Gefallen zu verfügen. —

Dass derselbe an einem von der gräflichen Familie entfernten Orte verfasst werde, scheint mir etwas bedenklich zu sein; denn sollte er in seiner Art gelungen seyn, so müsste er doch im Geiste der Familie, unterstützt durch die noch lebendigen Erinnerungen derselben, geschrieben werden. Daher glaube ich, es gebe zweierlei Wege zu diesem Zwecke: entweder übersende ich meine gesammten geordneten Materialien an Euer Hochgeboren und Bar. Hormayr benütze sie dann zu eigener Arbeit (der Umstand, dass fast alle alten Briefe und Urkunden in böhmischer Sprache geschrieben sind, liesse sich leicht heben), — oder ich reise damit selbst nach Wien, um daselbst zu arbeiten, wo ich dann, von Euer Hochgeboren durch Erinnerungen gütig unterstützt, den Aufsatz in wenigen Tagen vollenden könnte.«

A rok po té již píše Dobrovský Černínovi dne 12. února 1826: »Der Ueberbringer dieses ist Herr Palacký selbst. Er bleibt einige Wochen in Wien. Sie können sich also mit ihm besprechen über die Genealogie und Geschichte ihrer würdigen und glorreichen Vorfahren,« — což zajisté k celé práci Palackého pro Černíny se vztahuje.

V listě svém ze dne 16. dubna 1825 zmiňuje se pak Palacký, že sepsal »Abhandlung über den Namen und die älteste Abstammung des gräflichen Hauses«, v první řadě pro Eugena hr. Černína. Stať o Černínech také skutečně uveřejněna byla v Hormayrovu »Taschenbuchu« z roku 1826.

Mimo tyto práce pro Černíny pracoval Palacký též o rodopisu a vůbec o dějinách rodu toho.

* * *

Když roku 1861 v měsíci máji hrabě Eugen Černín jako každoročně na zámek Jindřicho-Hradecký zavítal, přivezl s sebou vzácného hosta Františka Palackého, který se tu až do 25. máje zdržel. Palackému vykázaný k obydlí dva pokoje na třetím nádvoří zámeckém na tak zvané »Rožemberské chodbě« vedle pokojů panem hrabětem Eugenem obývaných.

Po celou tu dobu svého pobytu na Jindř. Hradci zanášel se Palacký pilně badáním v bohatém archivu a mnoho listin si opsal. Žádané listiny donášel jsem jemu osobně do jeho pokoje a k žádosti jeho jsem pro něho několik listů také opsal a s ním konferoval.

Obecní zastupitelstvo města Hradce Jindř. nedalo sobě uniknouti příležitosti, aby, jak mohouc, nepoctilo velikého, vzácného hostě svého, jenž tu v starožitném městě našem k potěšení všech pobýval. Jmenovalo 22. května t. r. Františka Palackého čestným měšťanem. S Palackým zároveň byli jmenováni čestnými měšťany v Jindř. Hradci páni Dr. Frant. Ladislav Rieger a Valerian Jirsík, nezapomenutelný biskup Česko-Budějovický. Téhož dne u večer ku počtě hraběte Eugena a Palackého obecnístvo Jindř.-Hradecké uspořádalo průvod s lampiony a hudbou a město celé bylo osvětleno. Před odjezdem z Jindř. Hradce Palacký zapsal do knihy cizinců:

»Dr. František Palacký, historiograf český, 25. máje 1861.«

Byla to poslední návštěva Františka Palackého v Jindřichově Hradci.

Když hrabě Eugen Černín v červnu 1868 (kteréhož roku Palacký sedmdesáté narozeniny slavil) z Jindř. Hradce přes Prahu na zámek svůj Petersburk v Žatecku se ubíral a v Praze se zdržel, navštívil ho tam Palacký a při té příležitosti ho požádal, aby nedávno v archivu Jindřicho-Hradeckém nalezený díl desk půhonných z r. 1316 Českému Museum daroval.

Hrabě Eugen Černín vyhověl milerád žádosti Palackého, nařídil tedy archiváři Jindřicho-Hradeckému, aby dotyčný zbytek desk půhonných, obsahující 49 listů pergamenových, do Petersburku mu zaslal (což se také 18. června 1868 stalo), odkudž on jej pak Českému Museum darem poslal.

Je patrné, kterak náš veliký historiograf uměl přátelských styků svých se šlechtou užívati na prospěch historie, na prospěch veřejný, a kterak otcovsky se o Museum národa Českého staral.

XII.

O pracech Palackého v archivu
Třeboňském.

Napsal Fr. Mareš.

Zůstane to povždy skvělým svědectvím ranné vyspělosti a pronikavého ducha mladistvého Františka Palackého, že již co jinoch 26letý dospěl k přesvědčení, že ve spisování dějin českých nelze do savadním způsobem pokračovati, nýbrž že třeba vypravování kronik kritickým duchem probíratí, je listinami kontrolovati a doplňovati, ba namnoze text dějin jenom na základě jich osnovati a psáti. Listiny ty bylo po četných domácích a cizích archivech pracně vyhledávati a lopotně opisovati a sbíratí. Tím způsobem přišel Palacký ve styk s archivy. Byl sice archivářem Šternberským, ale archivářem bez archivu, archivářem jenom dle jména, aby maje na venek nějaké postavení, policii nebyl závadným.

Mezi archivy českými měly archivy knížete Schwarzenberka zvláště zvučné jméno, ne snad následkem publikací z nich posílých — neboť to nikomu ani nenapadlo — aneb svým bohatstvím, jehož též posud nikdo neznal, nýbrž tím, že panující kníže Josef ze Schwarzenberka, zřídív zvláštní ředitelství archivní a registraturní o mnoha hlavách, s velikým nákladem všechny své archivy v Čechách dal zařizovati. Sám Napoleon I., který, hodlaje v Paříži založiti světový archiv, v Římě a ve všech dobytých zemích archivy zabavoval, dávaje je voziti do Paříže, prý k tomu dal podnět, tážaje se knížete: »Monseigneur, vy prý máte tak bohaté archivy?»

Sem tedy do Třeboně obrátil Palacký, dokončiv genealogii Šternberskou, napřed své kroky Pošta Pražská jezdívala přes Soběslav, kdež se rozdělila na poštu Vídeňskou jezdící dále přes J. Hradec a na poštu Lineckou jezdící přes Č. Budějovice, tak že ten, kdo do Třeboně dostati se chtěl, buď z Soběslavě, neb z Č. Budějovic, neb z J. Hradce soukromého povozu užití musil. Palacký jel na Č. Budějovice nejen k vůli tomu, že odtud bylo poměrně nejbliže do Třeboně, nýbrž i proto, aby si vyzdvihl u knížete Augusta Longina z Lobkovic, krajského hejtmana tudíž a svého příznivce, doporu-

čení. Po obědě v pondělí dne 16. srpna 1824 odjel Palacký z Budějovic směrem k Třeboni. Přibyv na místo, spěchal k řediteli panství Janu Svobodovi, jemuž odevzdal list tohoto znění: Nejváženější pane řediteli! Hraběcí Šternberský archivář p. Palacký, tohoto listu ukazovatel, má v úmyslu více starších archivů českých navštívití, by pomůcky k vlasteneckým dějinám sbíral a nové světlo, zvláště o některých dobách jejich podal. J. J. kníže, uznávaje jeho vlasteneckou snahu, povolil mu k tomu konci přístup k archivu Třeboňskému a, by se práce páně Palackého nezdržely, zmocnil mne zároveň, abych Vás o tom zpravil. Odporučuje Vám jej nyní, připomínám jmenovitě, že vlastní rozkaz knížete v nejbližší době bude následovati, že však prozatím nestává překážky, p. archiváři přístupu do archivu Třeboňského nepovoliti. Kníže Lobkovic.

Ústně podotknul Palacký, že převzal úlohu opravití dějiny české, zvláště v 13., 14. a 15. stolotí a že též mu zprávy o domácí šlechtě, zvláště o rodině Šternberků, Kinských, Mansfeldů, Černínů a j. vítány jsou. S ohledem na ono lichotivé odporučení knížete Lobkovic a doufaje vyhověti intencím svého pána knížete Josefa, nabídl ředitel Svoboda Palackému byt a hospitalitu, což tento s povděkem přijal. Ubytován tudíž v prvním poschodí tak zvané krátké chodby nad bytem lékárníkovým, kdež i za všech svých pozdějších návštěv zůstával, a ještě týž den dostavil se k řediteli na večeri.

Ředitel Jan Svoboda byl malý, zavalitý dobromyslný pán, Čech rodem z Protivína a čítal již 63 let; od roku 1820 byl vdovcem. Za své dlouholeté věrné služby a svou lidumilnost vyznamenán byl od císaře pána zlatou čestnou medailí. Měl toliko dvě dcery: Marii, která roku 1822 se provdala za Antonína Sykána, purkrabí Třeboňského, a 21letou Františku, která po smrti matčině sama řídila domácnost. Domácnost tehdejšího ředitele byla dosti obsáhlá, zaopatřujíc krom vlastní rodiny všem svobodným knížecím úředníkům jakož i těm hostům, kteří hospitality požívali, celou stravu. Purkrabí Sykán byl hubený, dlouhý čahán a sdílel byt s ředitelem. S touto rodinou a ostatními svobodnými knížecími úředníky stýkal se tedy Palacký po celý svůj pobyt v Třeboni denně třikráte. Palacký zařaden do II. třídy hospitality (2 zl. denně na stravu), k níž patřili správcové a podobní hodnostáři a v dotýčných rejstřících zanesen jako hraběcí Šternberský archivář a český historiograf; v nich uvedeno svědomitě, kolik lojových svíček (až 2 libry) mu k osvětlení bytu vydáno bylo. Z nich konečně dovídáme se s nejpřesnější určitostí, jak dlouho v Třeboni se zdržoval; udaje ty srovnávají se do podrobná s vlastními zápisky Palackého, což jest nejlepším svědectvím jejich spolehlivosti.

Ráno dne 17. srpna odebral se Palacký do kanceláře archivního a představil se registratorovi Karlu Aujeskému, kterýžto, ježto vlastní archivář Battista jakožto ředitel panství v Dlouhé vsi stále sídlo měl, zastupoval archiv Třeboňský na venek. Krom Aujeského pracovali tu na zařízení staré a nové registratury pp. Karel

Český, Vojtěch Häussler, Josef Blaško, Vincenc Příbyl a Jan Kašpar, s nimiž namnoze Palacký již z hospitality se znal. Palacký umístěn v prvním pokoji u stolu vedle okna stojícího a dal se hned do práce. »Augusti 17.« poznámenal si v denníku, »počátek v archivu Třeboňském.« Ježto při zařizování z praktických ohledů napřed s novou registraturou a novým archivem se započalo a potom se přešlo k starému archivu, a tudíž o historické oddělení nebylo zaváděno, můžeme si lehce představit, do jakých nesnází byl přiveden Aujeský, maje předkládati Palackému historické kusy, které nebyly ještě ani přehlédnuty a registovány, a kterých v jejich bohatosti a úplnosti ani sám neznal. Nezapomeňme při tom, že Palacký přijel bez ohlášení a že tudíž Aujeskému ani nebyla dána možnost, se na tento úkol připraviti. Z toho pak si dovedeme vyložit ty potyčky, jež mezi badatelem Palackým a mezi registrátorem Aujeským vznikaly, a jež onen považoval za nepovolnost a neochotnost se strany tohoto. Ježto však knížetem Lobkovicem oznámený rozkaz knížecí stále nedocházel a ředitel Svoboda déle nechtěl nésti odpovědnost, zaslal dne 28. srpna o přítomnosti a pracech Palackého v archivu Třeboňském úřední zprávu č. 108 za knížetem. Palacký, píše tu, hraběcí Šternberský archivář, muž s bohatými vědomostmi v oboru dějepisu a literatury, dlí prý již 14 dní v Třeboni, navštěvuje v úředních hodinách archivní kancelář a v přítomnosti registrátora Aujeského s velkou pilností vytahuje neb opisuje staré listiny a spisy, které mu tento předloží. Libuje prý si, že za těch 14 dní našel mnoho potřebného a že tu jest ještě tolik cenné látky, že tu ještě při nejmenším 2—3 neděle bude museti zůstat. Potom prý za stejným účelem chce se do Hradce a do Bechyně podívati. Kníže Josef schválil reskriptem svým daným v Červeném dvoře dne 4. září počínání Svobodovo, ježto, jak praví, dějepisné výzkumy Palackého s jeho dovolením se dějou, nařídil však, aby Palacký, kdyby opisoval listiny v celosti, jich opisy předkládal Aujeskému. Dne 21. září t. r. večer přijel do Třeboně za příčinou honu na jeleny v oboře Kolenecké kníže Josef, jemuž se Palacký ráno dne 23. t. m. neobmeškal představití a poděkovati. Krom knížecích služebníků seznal Palacký v Třeboni i bratry doktory Karla a Jana Kórnera, rodáky zdejší, kteří trávivali prázdniny tu; Karel, muž vysoké, silné postavy, byl professorem bohosloví v Č. Budějovicích, chladný, odměřený a málomluvný; Jan byl starší, stal se napřed rektorem semináře a potom kanovníkem tudíž, muž přívětivý a dobrosrdečný; zabýval se také písemnictvím českým, opsav několik recensí Paměti Třeboňských od V. B. Mecera a sepsav i českou mluvnici. Correspondence Palackého s těmito dvěma muži jde až do jejich obou smrti roku 1853. Též s tehdejším poštmistrem a obchodníkem s rybami Frant. Rádlem vešel do bližšího styku.

Z dokumentů předloženy Palackému a opsány do něho tyto kusy: 1205 : $\frac{1}{4}$ Přemysl Otakar I. stvrzuje klášteru Ostrovskému jeho statky — 1254 $\frac{3}{4}$ smír Přemysla Otakara II. s králem Uherským

Belou IV. — 1316 $\frac{25}{4}$ Jindřich z Lípy vstupuje ve spolek s Petrem z Rožmberka. — 1339 $\frac{1}{6}$ revers krále Jana, že berně nyní mu povolené nebude budoucně chtítí. — 1396 $\frac{19}{8}$ Václav v rozepři s pány českými kopromittuje na výpověď kr. Sigmunda a markraběte Jošta. Potom následovaly 1400 $\frac{9}{8}$ (hist. 75.), 1403 $\frac{9}{8}$ (hist. 83.), 1405 $\frac{1}{12}$ (hist. 87.), 1407 $\frac{7}{4}$ (hist. 92.), 1408 $\frac{16}{4}$ (hist. 97.), 1410 $\frac{8}{7}$ (hist. 112.), 1410 $\frac{11}{11}$ (hist. 114.), 1412 $\frac{3}{12}$ (hist. 141.), 1412 $\frac{7}{4}$ (hist. 133.), 1414 $\frac{2}{8}$ (hist. 197.), 1415 $\frac{12}{7}$ (hist. 180.), 1420 $\frac{3}{10}$ a $\frac{3}{10}$ (hist. 204, 211.), 1422 $\frac{9}{8}$ (III. 1. č. 4.), 1423 $\frac{13}{5}$ (hist. 244.), 1426 $\frac{6}{2}$ (hist. 273.), 1433 $\frac{3}{6}$ (hist. 328.), 1435 $\frac{7}{4}$ (hist. 384.), 1436 $\frac{6}{12}$ a jednotlivé kusy o válce krále Jiřího s králem Matiašem. Z jiných četných kusů udělal si Palacký výtahy. Přehledneme-li veškerý materiál mu předložený, tu poznáme, že to byly většinou samé historické dokumenty, které někdy tvořily XI. třídu Březanovu a nyní nacházejí se pod heslem Historica. V celku však třeba také říci, že mu podávány byly beze vši souvislosti po kouscích, tak že nikde nepodávaly žádného celku, budíce více zvědavost jeho než uspokojení.

Prací tou bavit se Palacký od 17. srpna až do 28. září ráno a od 7. října s malou přestávkou do 9. listopadu, tak že tu pobyl v celku 76 dní. Na den sv. Václava ráno vyjel si do Bechyně ke kněžně Quidobaldině Paarové, by také tam se po nových zřídlech k dějepisu českému poohlédl. S negativním výsledkem odebral se dne 4. října přes Hlubouku do Budějovic, kde strávil dne 5. a 6. v archivu městském. Krom četných listin objevil tu na deskách městských účtů z roku 1558 českou Budějovickou Alexandreidu, kterou potom vydal v Časopise vlasteneckého musea 1828 III. Vrátil se dne 7. po poledni do Třeboně, pracoval v archivě až do 11., kdy jel k hraběti Euženu Černínovi do Němčiny žádat o dovolení k badání v archivu Hradeckém. Obdržev je, vrátil se dne 12. října zpět do Třeboně a prohlížel, opisoval a vypisoval v archivu tudíž až do 9. listopadu, t. j. úterý po Všech svatých. V ten čas dostal do rukou a prohlédl si také rukopis: Liber generosi domini Alšonis de Sternberg, in quo continentur compactata (A č. 12.), ale seznav, že mu k opisování již času nezbyvá, odložil jej na dobu příhodnější. Dne 9. listopadu opustil Palacký Třeboň a provázen vřelým přáním celé rodiny Svobodovy, v níž upřímné přátele našel, odebral se do J. Hradce, kdež až do 16. t. m. pobyl. Krom některých listin opsal tu Březanův Rožmberské kroniky krátký a summovní výtah, uveřejněný v témže Časopise vlasteneckého musea 1828 IV. Hraběti Euženu Černínovi oznámil pak listem daným v Praze dne 16. února 1825, že pro Černínskou genealogii v Třeboni málo a nepatrné věci našel, nejstarší listinu však s zemským komorníkem Černínem z roku 1205 že opsal celou.

V Praze upozornil Palacký hraběte Frant. Šternberka na důležitost uvedeného rukopisu Třeboňského A. 12., načež tento prostřednictvím knížete Frant. Lobkovice, bratra někdejšího Budějovického krajského hejtmana a nynějšího místopraesidenta haličského, u kní-

žete Josefa ze Schwarzenberga o propůjčení jeho do Prahy zakročil. Kníže Frant. Lobkovic užil zase pomocné ruky Budějovického krajského kommissáře Frant. Hönigra, by zprostředkoval jisté doručení. »Vaši známé úslužnosti,« psal mu, »nepotřebuji píše odporučovati. Dovolují si jenom k své prosbě podotknouti, že si zavděčíte představené vlasteneckého musea rychlým a účinným provedením této záležitosti, ježto tento rukopis vlastně k dějepisným pracím tohoto vlasteneckého ústavu sloužiti má. Psal jsem proto pod dnešním datum svému bratru, by svolení knížete vymohl, jemuž při známém jeho liberálním smýšlení, při jeho lásce podporovati vlastenecké vědy se vsí jistotou vstříc hledím.« Když kníže Schwarzenberg beze všeho dne 12. dubna 1825 dal žádané svolení, odevzdán dne 15. dubna Hönigrovi řečený rukopis k dalšímu dodání do Prahy, kdež až do října za příčinou opisování zůstal.

Své vědomosti z archivu Třeboňského hleděl Palacký svou druhou návštěvou doplniti, již podnikl v červenci a v srpnu r. 1826. Jel opět přes Budějovice, kdež oba Körnery navštívil; po snídání u hraběte Kristiana Arnošta Stollberga dne 30. července nastoupil cestu do Třeboně, kamž před 11. hodinou dorazil. Přijat byl s velikou laskavostí od rodiny ředitele Svobody a pozván hned k obědu. Po poledni navštívil purkmistra Frant. Rádlu a registratora K. Aujeského. Práce jeho tehdejší sestávala jednak z opětného konferování jeho některých předešlých spisů jako 1205, 1254, 1316, 1339 atd., jednak v opisování nových kusů, počtem 359. Pročet tak veliký počet listin a spisů středověkých, nabyl Palacký ve čtení starých věcí velké zběhlosti a stal se brzy, ač žádné odborné palaeografické školy neprodělal, v oboru starého písma, pergamenu, v palaeografii autoritou, při čemž mu nemálo napomáhala výtečná znalost latiny v uherských školách nabytá. Opět s rozšířeným hlediskem přistoupil k tomuto druhému výzkumu: kdežto při prvním svém pobytu téměř venkoncem jenom přesných historik si hleděl, sledoval nyní krom toho s velkou bedlivostí i genealogii šlechty české a moravské, sbíraje zvláště zprávy životopisné osob a rodů, kteří v dějinách českých nějak prosluli; století 13. a 14. zůstalo sice, jak to z povahy věci vyplývá, jenom zlomkovitě zastoupeno, ale za to počal 15. věk, zvláště doba husitská a krále Jiřího se již doplňovati a zaokrouhlovati. Krom toho sledoval Palacký, jak již předešlo, každý projev někdejšího literárního života v Čechách; tak při listu ze dne 25. srpna 1394 poznamenal si: první český královský list a přišed dne 13. srpna v rukopise A 4. f. 35 na Husovo pojednání o pravopisu českém a f. 42 na přísloví česká pana Smila Flašky z Pardubic, neopominul si to ve svém denníku poznamenati. Rozumí se, že si to vše opsal. Krom toho prošel i rukopis A 17. a C 6. a opsal píseň o Štemberkovi, píseň veselé chudiny, 6 milostných písní a píseň o physiognomii z 15. století. Dějepisec Palacký stával se tak literárním historikem. Když kníže Josef dne 5. srpna v noci zavítal do Třeboně, byl Palacký ráno na mši v zánku

sloužené pro knížete a učinil mu potom svou poklonu; zdál prý se mu velmi vděčen býti z jeho bytí v Třeboni. Ojedinelý jest záznam Palackého v jeho denníku, že v neděli dne 13. srpna po obědě ve společnosti na chvíli tančil; můžeme zajisté v tom spatřiti odlesk navázaného spojení s rodinou Měchurovou. Sestavil v úterý dne 15. srpna v den nanebevzetí Panny Marie pro archiv obšírný seznam opsaných archiválií a rozloučiv se po obědě s rodinou Svobodovou, vyjel najatým vozem v 6 hodin k večeru k Budějovicům, kamž se v 8 1/2 dostal. V našich záznamech hospitality uveden Palacký jako sekretář stavovského vlasteneckého musea v Praze.

Ovoce těchto badání ukázalo se brzy, když roku 1827 k oživení a lepšímu spojení českého musea s vlasteneckým obecnstvem nastala potřeba vydávati Časopis společnosti vlasteneckého museum a Monatschrift der Gesellschaft des vaterl. Museums in Böhmen, jichž nejen redaktorem nýbrž i hlavním spolupracovníkem Palacký byl. Odbor obojí, historický a literární, spojen v jedno a tak předvedením slavnější minulosti národa českého vůbec působeno k oživení zmalátnělých potomků. Palacký předvedl ve dvou člancích »dějiny velkého mezikrálovství v Čechách 1439—1453« své historické studie v souladném zpracování a podal otiskem 9 starých písní, přísloví p. Smila Flašky z Pardubic a glossariem pěkné ukázky staré literatury české. Odesílaje oba časopisy knížeti Schwarzenbergovi podotknul Palacký ve svém listu z července 1827: »Cítil jsem se k tomu tím více povinován, an všude rád vyznávám a v únorovém sešitu str. 33 také veřejně jsem vyznal, že zvláště liberalita mně v Třeboni od V. Jasnosti prokázána to byla, jež mi umožnila podati nové, naše obecnstvo bavící výklady z dějin českých.« V citovaném pak článku praví: »Za daleko největší část jich děkuji šlechetné liberálnosti, jížto J. J. panující kníže ze Schwarzenberga mi dovolil, užiti někdejšího Rožberského archivu v Třeboni, neocenitelného pro starší dějiny české.« Jest to ono lichotivé uznání důležitosti archivu Třeboňského, jež Palacký též v Dějinách svých I. 1. 33, ve svém denníku ke dni 15. července 1842 a ještě markantněji listem k archiváři Wagnerovi dne 18. února 1863 vyslovil. Děkuje listem daným ve Vídni dne 11. července t. r. za pozornost mu odesláním obou listů prokázanou, dobře vystihl kníže jádro věci, řka: »Bylo mi velmi příjemno slyšeti, že se Vašemu pilnému vědeckému badání poštěstilo, naléztí v archivu Třeboňském zajímavé zprávy k dějinám českým. Vaše lichotivé uznání veřejně vyslovené zavazuje mne k nejpovinnějším díkům.« Tak budil Palacký zájem pro dějiny a snahy naše v kruzích vyšších.

Opět roku 1828 nacházíme Palackého v Třeboni. Vyjel dne 22. července po poledni z Budějovic a ježto přibýv k večeru do Třeboně tam právě knížete zastihl, učinil mu hned svou poklonu. Následujícího dne počal v archivu pracovati a setrval v tom až do 2. srpna večer. Za tu dobu prohlédl 27 rukopisů — téměř všechny, jež jsou v Třeboni, a vypsál z nich nejen historické kusy nýbrž i věci

literatury české se týkající. Dále prošel všechny tu zachované staré kalendáře 1540—1616 a vypsal si z nich zajímavé záznamy, jichž pak ve své studii: »O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v 16. století« a »Mikuláš Sud z Semanína hvězdář« v Časopisu 1829 s prospěchem užil. Konečně opsal 56 kusů listin, většinou doby krále Václava IV. se týkajících. Článeček: »Král Ludvík a řeč česká« v Časopisu 1828 IV. uveřejněný zakládá se na listu téhož krále té doby v Třeboni objeveném.

Z Třeboně odebral se Palacký do Jindř. Hradce, kdež obdržev zvláštní svolení hraběte Černína delší dobu pracoval.

S novým úsilím hleděl Palacký zmocnit se pokladů v Třeboňském archivu shromážděných v letech 1833 a 1834. Přijel dne 20. srpna 1833 do Třeboně a do 7. září opsal velkou řadu listin z 13. a 14. a z počátku 15. věku. Opět přes Budějovice a Miličín vrátil se dne 9. září do Prahy. V práci té pokračoval roku následujícího, badaje tu od 19. srpna do 8. září a procházeje 15. století. Před tím však, totiž dne 15. a 16. srpna, meškal v Č. Krumlově, prohlížeje tamní ne-nebohatý archiv panský. Závěrek prací těch dal se proto s velkou jistotou očekávat, že mezi tím historické oddělení od zařizovací kommise archivní bylo rovnáno a popisováno a tak do jisté míry již co uzavřený celek se dalo přehlednouti; avšak Palacký později sám se přesvědčil, jak daleko zůstal ještě od vytknutého cíle, že archiv jest nevyrovnaný, nepřemožitelný. Tehdejší pobyt a práce Palackého v archivu Třeboňském působily příznivě na dva nejmladší nadané, v jistém ohledu s Palackým kongenialní členy archivního personálu, na Adolfa Bergra (* 1/11 1813, † 12/7 1886) a Theodora Wagnera (* 23/10 1818, † 1/4 1892), tak že tito, jak oba vděčně uznávali, jeho příkladem vedeni jsou, sami se pokoušeli v dějepisectví a v některých oborech později vynikli; onen nezapřel ve svých historických pracích vzletného básníka, jímž se v mnohých básních osvědčil, tento byl více kritický duch, jenž zvláště dějinám Vítkoviců síly své zasvětil; oba však byli výteční stylisté. Palackého Staročeský historický kalendář vydaný v Časopisu 1829 stal se potom obyčejnou rukověťí pro určení chronologická v archivu Třeboňském, byv v četných opisech mezi všemi členy rozšířen.

Dokončiv a vydav první díl svých Dějin v jazyku německém roku 1836, odeslal Palacký jeden exemplář novému repraesentantu domu Schwarzenberského kn. Janu Adolfovi s přípisem plným uznání a vděku za podporu, jež se mu z knížecí strany dostala. Knížeti Karlu, hlavě druhého majorátu, poslal listem ze dne 1. března 1835 seznam majitelů Vorlíka.

S jakou láskou Palacký přilnul k archivu Třeboňskému, souditi můžeme z toho, že vracaje se v červenci 1837 z své cesty z věčného Říma, kdež probadal papežský archiv a viděl jiné světové sbírky, přece dne 25. července s paní svou z Budějovic naschvál do odlehlé Třeboně si zajel a zde přes oběd se zdržel. V záznamech hospitality

uveden již jako historiograf pan Palacký s paní mezi hodnostáři první třídy (2 zl. 30 kr. denně). Ředitelem panství byl již někdejší purkrabí a dobrý známý Antonín Sykán; někdejší jeho hostitelka Františka Svobodová provdala se roku 1832 za Františka Ossenbauma, písaře knížecího v Třeboni.

Vypracování druhého dílu Dějin českých, sestavování prvního a druhého dílu Archivu Českého, sepsání studie: Über Formelbücher zunächst für die böhmische Geschichte I., k níž čerpal z rukopisu C 1. a 2., jakož i jiné literární práce zabývaly v ty doby Palackého tou měrou, že na další výzkumy v archivu Třeboňském prozatím nemohl pomyslet. Teprve roku 1842, odebíraje se v měsíci červenci z Budějovic do Hradce, mohl aspoň po dva dni (15 a 16.) pokochati se památkami archivu Třeboňského. Dne 17. vrátil se z Třeboně do Budějovic a odtud s Schuselkou dne 18. po poledni ve dvě hodiny přibyl do Prahy.

Přednáškami, jež Palacký dne 15. února a dne 13. března 1843 v domě knížete Karla Schwarzenberga v Hiberniácké ulici před shromážděnými šlechtici měl a jimiž o změnách ústavních a o právech stavů českých je poučoval, nastoupil Palacký dráhu politickou, na níž potom po zrušení státu feudálního a zavedení ústavních forem co nejlepší znatel minulosti české — historia magistra vitae — se stal vůdcem národa. Dne 16. března t. r. poděkoval se mu písemně kníže Karel. Panující kníže Jan Adolf přistoupil pak v září t. r. s ročním příspěvkem 120 zl. k. č. k českému museu. Přípis, jež správní výbor knížeti s diplomem poslal, pochází beze vší pochyby od Palackého jakožto jednatele. Poslány jsou zároveň knížeti všechny ročníky Musejníka, pokud ještě byly na skladě, a slíbeno, že mu přístě budou všechny vycházející pravidelně dodávány. »Přistoupením tím,« končí přípis, »podala Vaše Jasnost nový důkaz svého vlasteneckého smýšlení a zajistila si díky podepsaného správního výboru.«

Za docela změněných poměrů zavítal Palacký roku 1862 do Třeboně. Dosud dojížděl sem jako soukromý badatel a vynikající učenec od nikoho nepozorován; nyní však, postaviv se v čelo národa, byl všady jako obhájce práv koruny České slavnostně vítán. Také způsob a jakost našeho vypravování jest různá: kdežto dosud jsme činnost jeho zde jenom dle zachovaných archivních zpráv sledovati mohli — dlouhými seznamy listin, jež pokaždé Palacký opsal, nemohli a nechtěli jsme nuditi čtenářů svých —, jsou z doby následující četní pamětníci na živě, kteří jej zde vídali, s ním se stýkali a rozmanité drobnosti o něm zachovali. I v osobě představeného archivu nastala změna tím, že po smrti K. Aujeského († 14/3 1854) archivářem jmenován byl Theodor Wagner od nás již dříve vzpomenuť. Palacký jídal nyní v hótelu u Brabců, kdež u stolu naproti dveřím v rohu sedával; na dotěravé politické poznámky a dotazy neodpovídaje, vypil večer několik sklenic a vrátil se do bytu. Kdykoli přijel panující kníže Jan Adolf aneb dědičný pán Adolf Josef do Tre-

boně a tu delší čas se zdržel, byl historiograf Palacký jejich každodenním milým hostem. Ráno před šestou vyšel si Palacký na procházku na hráz rybníka Světa, kdežto k večeru po vykonané práci a před večerí nejraději sám se procházel v zámecké zahradě na oně dolejší cestě, jdoucí rovnoběžně s hrází Světa. Času ku práci užíval svědomitě; při tom promluvil málo kdy a vždy jenom to, co ještě k vysvětlení potřeboval. S neobyčejnou pílí a tak rychle přepisoval, že při tom jeho hořejší část těla i s hlavou trochu se pohybovala. Byv prací unaven, vs. al — za celý den jednou neb dvakrát od stolu a, nepromluviv slova, chodil asi 5 minut po pokoji; pak si sednul a psal dále. Každé vytrhnutí z práce bylo mu nemilé. Tak když jednou přišla k němu městská rada z blízké Lomnice žádat ho, aby městu tomu pomohl k většímu blahobytu, pravil jim: »Právě jsem se dočetl v archivu Třeboňském, že bystrá hlava klobouku si vydobude. Pomyslete,« pokračoval, »sami na to, jakým způsobem by Vaše město rozkvésti mohlo, a já jsem ochotný snahy Vaše podporovati.« Na to si sedl a pokračoval ve své práci. Jenom jednou popřál si oddechu a jel s fišmistrem Fr. Horákem pokochat se pohledem na četné zdejší rybníky, zvláště ty velikány, jako Rožmberk, Horusický a Zábalský. Při svém badání pravil jednou výslovně: »Archiv Třeboňský jest tak bohatý, že bych zde již mohl dějiny národa Českého spisovati.« A po druhé přidal: »Tento archiv jest nepřemožitelný; kdybych jen já nemusil své staré kosti tak daleko sem voziti.« Ježto téměř každé psaní s pošty otevřené dostal, říkával nevrle: »Opět otevřené psaní! Což si myslí, že se něco psaní svěří?« V důvěrných hovorech s archivářem Wagnerem končival obyčejně svou rozmluvu: »Bohužel, jest nás málo!« Jednou, když Wagner a Palacký o jisté slovo v rukopisu nemohli se dohodnouti (každý z nich je jinak četl) a když onen na tom stál, že jeho čtení jest správné, řekl Palacký bez ohledu na ostatní úředníky silným hlasem: »Na Vaši autoritu nedám já nic,« z čehož i z jiných podobných příčin Wagner o Palackém říkával, že nezapřel potomka Českých bratrů.

Palacký byl tentokrát provázen kopistou svým právníkem Gustavem Schmausem. Vyjeli z Prahy ve čtvrtek dne 17. července 1862 po poledni a dorazivše dne následujícího do Budějovic, vypravili se v sobotu dne 19. na Hlubokou a odtud v neděli dne 20. do Třeboně. Před Lipovkou stál archivář Wagner v černém obleku, čekaje na příjezd páně Palackého. V tom zarachotí kočár, v němž seděl starší pán v kroji mysliveckém a jiný mladík v měšťanském oděvu; kočár stává a Wagner, maje ve své krátkozrakosti onoho mladíka za Palackého a onoho lesníka za jeho příbuzného, vrchního lesmistra Jana Heyrovského, přiskočil hned k vozu a jeda onomu mladíkovi noseem po obličej, ptal se ho kvapně: »Neráčíte býti pan Palacký?« Byl to však Libějický lesmistr Olschbaur se svým synem, absolventem hospodářské školy v Starých hradech Adolfem, jedoucí na kachní lovy na Třeboň. Brzy na to objevil se pravý kočár s očekávaným

hostem. Ihned se roznesla radostná zvěst po městě, každý toužil spatřiti miláčka národa. Odpoledne ke 4. hodině odebral se sbor městských ostrostřelců a veliký dav lidstva k bytu Palackého. Jakmile se tento u okna objevil, zahřmelo hlučné: Sláva!, zvláště když dolů sešel, děkuje měšťanstvu za prokázanou mu čest. Na večer uspořádáno bylo před jeho bytem zastaveničko: hudba, zpěv a volání Sláva! se střídaly; odtud pak se táhlo s hudbou ulicemi. Téže noci k třetí hodině k ránu dostalo se našemu výtečníku jiného překvapení. Povstalo hulákání a tlučení na dveře, tak že byl přinucen je otevřít a tázati se, co by to bylo. Načež zbůjníci umlkli a se rozutíkali. Nemilý tento případ, jenž vypadal jako kočičina od německého úřednictva Palackému udělaná, a jenž, jak zasláno v Národních Listech ze dne 31. července t. r. (bez vědomí Palackého) dosti srozumitelně žádalo, pro účastníky nemilé následky míti mohl, brzy se vysvětlil k všeobecné spokojenosti. Svobodní knížecí úředníci totiž udělali si právě tu neděli, kdy Palacký přijel, do Lomnice výlet; jenom lesní adjunkt Antoni, výtečný zpěvák, na němž výletníkům nejvíce záleželo, zůstal doma; proto si tito umyslili, že se na něm pomstí, že mu udělají při svém návratu kočičinu. Mezi tím přibyl Palacký a ježto v tom pokoji, kde obyčejně zůstával, ubytován byl řečený Antoni, přestěhován tento na dlouhou chodbu a Palacký zaujal svůj starý byt. Výletníci pak, vrátivše se pozdě v noci a nemajíce tušení o onom přestěhování a o přítomnosti Palackého, provedli svůj úmysl zcela přesně, ale na nepravou adresu. Ráno na to dostavilo se několik těch mladých pánů k Palackému, podat mu vysvětlení a žádat ho za odpuštění. Přišlo též učitelstvo škol obecných a nižší reálky s děkanem P. Jos. Fischerem jako ředitelem v čele vzdát mu svou poklonu. Napřed byly jakési rozpaky, má-li děkan Fischer jakožto kněz jíti k němu jakožto protestant, ale on učinil jim konec řka: »Vždyť jest to vzdělaný pán« a šel. Když odcházeli, viděli státi na chodbě zedníka Dobše, velikého milovníka a znalce Dějin Palackého, muže s výbornou pamětí, an bílí chodbu. I upozornili naň p. Palackého, jenž mu dal několik otázek; Dobeš odpovídal s takovými podrobnostmi, že Palacký sám vyznal, že to z paměti neví.

Tehdejší badání Palackého v Třeboni neslo se k době králů z rodu Jagellonského, Vladislava a Ludvíka, době, kterou krom svého prvního pobytu vždy pomíjel, sbíraje nejvíce materialie té doby, kterou právě psal. Ačkoliv doba ta hojnými listinami jest zastoupena, poštěstilo se přece Palackému práci tu se Schmausem za 3 neděle zmoci; jenom tento zůstal ještě po odchodu Palackého v Třeboni zpět, opisuje kusy mu naznačené. Dne 12. srpna opustil Palacký Třeboň, jeda zase přes Budějovice, kdež se stavěl u biskupa Jirsíka. Když potom i Schmaus svou úlohu dokončil a své opisy Palackému odvedl, byl tento s prací jeho spokojen, vyptával se ho na jeho život v Třeboni, na všechny známé v archivu i mimo archiv, vůbec na vše, co jej za jeho pobytu v Třeboni zajímalo. Jakou měrou Schmaus

vlivu svého mistra podléhal, ukazuje jeho písmo, jeho pravopis a sloh, upomínající a napodobující ve všem Palackého.

Ačkoliv Schmaus přinesl pěknou sbírku přepisů, při přehlížení a sestavování jejím přece brzy pozoroval Palacký, že vše to mu pro líčení doby Jagellonské nestačí, a že mu proto ještě nových archivních výzkumů a badání bude třeba. Dávaje dne 18. února 1863 o tom zprávu archiváři Wagnerovi, pravil: „Platí o mně, co básník praví o hydrophu: quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae, ač bych já proto za vodnatelného jmn být si nežádal. Váš archiv jest pro mne poklad na světě jediný a nevím, mám-li z toho těšiti se, či mrzeti, že se mi ještě nepodařilo poznati všechny jeho klenoty.« Chtěje mu pak dáti nějakou, ač, jak píše, skrovnou památku vděčnosti své, přiložil 2 exempláře IV. dílu Dějin svých tištěných na lepším papíře pro něj a jeho assistenta p. J. Veselého jakož i druhé vydání I. 1. dílu týchž Dějin, by Wagner užiti mohl připojeného rodopisu českého k dílu svému o rodu Vítkoviců, kteréž, jak píše, dle úmluvy od něho očekával. Též připojil několik otisků své proslulé řeči, již dne 29. ledna 1863 v sněmu českém nutnost opravy řádu volebního odůvodňoval, k rozdání mezi přátely. Děkuje jménem svým a p. Veselého za dar jim učiněný a nabízejí i dále své povolné služby, pravil Wagner ve své odpovědi ze dne 25. února: »Já jsem . . . při tom rád, že zachoval se v lůně českém náš archiv s tolikerými klenoty, kteří, čím spíše budou světu známi, tím lépe; nebo kdo ví, jaký osud naň čeká — jen nedej Bůh takový, jakým právě zašel archiv Zamoyských.« Jeho rodopisu českého že již užil, že však dílo započaté sotva před rokem ukončí, ježto ještě z cizích archivů čerpati musí. Též prý mu roste práce ta pod rukama, an v ní složití hodlá dle možnosti všecko dějinné a rodopisné o Vítkovicích vesměs až do roku 1390. Po tomto roce prý jednati chce toliko o jejich statcích, tvrzech, vesnicích atd., při čemž ukáže i část míst zašlých a neznámých, čímž i staré topografii české poslouží. Druhý list Palackého ze dne 19. června 1863 hlásal již Wagnerovi odjezd na Vorlík a brzký příchod do Třeboně. Od 19.—22. června zdržel se Palacký na Vorlíce; byl tu též slavně vítán a večer na dráhách nad Starým sedlem jemu ke cti zapálen veliký oheň. Dne 23. června t. r. přes Hlubokou stihnul do Třeboně a strávil tu v pilné práci následující dni do 28. t. m., sbíraje dopiňky k době 1471.—1526. Před odjezdem večer pravil u Brabců: »Jsem již nejspíše naposled zde.«

Avšak osud jinak rozhodl. Maje vydávati III. díl Dějin Českých, dobu husitskou, v druhém, přepracovaném vydání a chtěje současně co podklad vydati: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges, vzal opět do rukou opisy starých listin Třeboňských, týkajících se počátku husitství, jež si pořídil svého času A. Boček a jemu je postoupil; shledal však, že bez opětného srovnání jich s originály k vydání jich užiti nemůže. I odhodlal se v první polovici září 1868 sám ono porovnání v Třeboni provésti. O úmyslu svém zpravil dne

4. září t. r. listem svým Wagnera s tou prosbou, aby nikomu o jeho příjezdu nic neřekl, by nikým nepozorován a nevytrhován jsa, své úloze mohl se zcela věnovati. »Vyhýbám se,« praví ke konci, »zajisté co nejvíce možná zobecněným již v poslední době ovacem a demonstrem lidu našeho.« Tak se i stalo; přijel dne 11. září a proved za tři dni ono porovnání, vrátil se domů do Prahy.

Bezmaia ještě jedenkrát bylo by mu bývalo cestu vážiti do Třeboně roku 1873. Jednal se mu o latinské znění listiny o sjezdu Táborském v Písku dne 6. února 1426, jejíž české znění uveřejnil v Archivu Českém III. 257. a které pro svou důležitost v díle Urkundliche Beiträge etc. mělo byti uveřejněno. I žádal napřed Wagnera o věrný opis její a, když tento se vymluvena učinil, rozhodl se, nemaje žádného spolehlivého kopisty po ruce, že tam sám pojedje; takovou cenu kladl na onu listinu. Jenom rýma a kašel, jež ho již tři neděle doma držely, a obava, že by cesta jeho se svatbou páně Wagnerovou spadnutí mohla a že by tudíž mohl naléztí archiv zavřený, držely jej zpět; proto žádal Wagnera o udání dne v květnu, kdy jistě bude doma. Tu v nouzi naskytl se v Dr. Josefu Emlerovi kýžený pomocník, jenž naschvál k vůli opsání oné listiny do Třeboně přijel.

Palacký sám nespáčil více ústavu, jež tak často výmluvnými slovy velebil a jemuž za dobrou část Dějin svých děkuje. Bez odporu on získal mnoho archivem Třeboňským; ale neméně prospěšným byl pobyt jeho tu ústavu samému: Palacký objevil tu hojnost listin od nikoho netušených; objevil tu, abych tak řekl, archiv sám a uvedl jej důstojně do učeného světa; mnoho nedatovaných listin určil s velikou pravděpodobností. Nermalou zásluhu má též o povznesení niveau personálu zdejšího, jenž, vyrůstaje z administrativního úřednictva, z devise svého archivu: »Arma contra impugnantés iura et testes temporum,« vždy jen první části se držel, druhou za méně důležitou považuje. Archiv Třeboňský se tak stal zdrojem nevyčerpatelným k poznání minulosti a svými českými listy zároveň mocnou pakou vzkříšení národa Českého. Bez Palackého, jenž k vůli tomu ani osobních pŮtek se nebál, byl by tento process mnohem déle potřeboval. Slaví-li letos národ český radostně památku stých narozenin Palackého, může tak činiti vděčně i archiv Třeboňský, jehož velká část dějin nerozlučně s životopisem Palackého jest sloučena.

XIII.

Intimní vzpomínky na Fr. Palackého.

Napsal Jan Palacký. *)

D'une seule vertu Dieu fit le
coeur des justes.

Victor Hugo.

Arabské přísloví dí: Bůh má sto ctností — my potřebujeme nejvíc jeho dobrotu.

O člověku může lépe soudit, kdo jej znal blíže, učence mohou posoudit z dále.

V jakém smyslu byl Frant. Palacký člověk dobrý?

Zajisté ne ve smyslu obyčejného dobráctví, které se značí mnišským pravidlem — *sinere mundum vadere sicuti vult*. Ne, pro tuto zmalátnělou bonhomii, pro tu marastickou netečnost, která se tak často pod tím jménem skrývá — byl příliš mužem. Byl mužem skalopevných zásad — a to jednotných, a ne kolikerých, jak to teď moda. Nebyl nikdy servilním, ani nahoru ani dolů. Řekl-li kdys, že může obětovat svůj život, nikdy život svého národa, neostýchal se také po celý svůj život čelit proudu mínění veřejného. Znám, jak odsoudil samovraždu polského národa 1863 — tuto heroickou velezrádu z neschopnosti — vzdor vši lákavé sympatii k obětem. A bylo toho věru zapotřebí, neb kdyby on roku 1825 byl poslechl veřejného mínění v Čechách — tehdáž veskrz německého — nebylo by snad bylo hnutí národního, neb Do-

*) Pan spisovatel přál si, aby článek jeho otištěn byl anonymně, k čemuž však nepřistoupila komise redakční, k jejímuž naléhání pan prof. dr. Palacký konečně svolil, aby článek byl označen jeho jménem.

brovský sám neměl interest než linguistický a považoval ideu národnosti moderní za bláznovství. Po léta byli Čechové považováni, tak jako dnes přívrženci volapüku, za vymírající podiviny, a vtipkář Chmelenský řekl sám jednou — ať teď nepadne strop, sic je po národě. To heslo „třebas poslední cikán“ rovná se v historii přezdívice „gueux“ prvních Hollandanů. Slovo Napoleonovo „la victoire est aux opiniâtres“ mělo tu platnosti. Nejednalo se mu však o jednu grammatiku víc, nýbrž o nového spolupracovníka v světodějstvu, a ideál jeho byl rovněž humaní jako národní. Sdělil mi sám, že byv dřív jen protestantským horlivcem, ideu národnosti moderní pojal od uherských šlechticů, v jichžto domě byl vychovatelem.

Rovněž ostatní křisitelé národní — Kollár jak Šafařík — byli použili tehdejší svobody v Uhřích. Avšak u Fr. Palackého byla jakási něžnost, jakási ideálnost, krasochuť a elegance zbyla z oněch skutečně lepších kruhů, v nichž se byl pohyboval, a národnost nebyla mu totožná se sprostonárodností.

Nynější věk si toho neváží — ale za starší doby bylo to důležité a ještě roku 1867 v Rusi byl toho vidět mohutný účinek. Byli jsme tam voláni od slavjanofilské strany proti straně Gorčakovské, která chtěla popustit Cislaitanii Prusku — a na vítězství — spolu také pro zachování Rakouska tak důležitém — měl on hlavní zásluhu. Když nás pak car oslovil „Rodnyje bratja v rodnoj zemi“ — bylo proneseno heslo „žádná slovanská ves se nesmí víc ztratit“. Znám, jaký pak nastal obrat i ve Vídni, ale zásluha hlavní náležela Fr. Palackému — jenž se s tím nikdy nechlubil.

Ne — jeho dobrota byla rázu jiného. Miloval členstvo, miloval lid, miloval osvětu a pracoval pro tyto své ideály do únavy bez ohledů jakýchkolivěk. Od jiných však tolik nežádal, co na sobě, byl shovívavým a mírným soudcem. Sdělil mi na počátku reakce Bachovské, že mladšímu učenci radil, by psal proti němu, že mu to pomůže, a on že mu pro to nezazlí.

V 70 letech po roztržce nešťastné řekl o jiném: „je Mladočech, ale z přesvědčení — tu nemám nic proti

tomu!“ Ono roztrpčení, které otravuje teď celé naše veřejné živobytí, bylo mu cizí — uměl zacházet i s protivníkem. Trpce nesl jen známé události v Českém Museu, že se tolik přátel tehdejších propůjčilo vládní intrice, avšak okem dějepisce viděl za všemi mračny vždy budoucí slunce. Zejména k mládeži (arci ne k uličníkům, třebaš v saloně) byl vždy shovívavým podporovatelem — nebudu se o tom tady šířit. Nesnášel oné pokrytecké žárlivosti, s kterou mnozí učenci zatarasují mladšímu pokolení cestu — nebál se nikdy konkurence a byl vždy pro veřejnou soutěž. Zejména v Č. Museu měl proto později půtky a sdělil mi — jak jednou řekl ve výboru: „Vy byste nejraději zavřeli Museum na sedm klíčů a hodili klíče do Vltavy.“ Svě vědomosti, své pomůcky sdělil každému. V závěti své zapověděl si upomínat kohokoli o to, co komu půjčil, — byla to generální amnestie. —

Nenáviděl jen sprostotu, sobectví, zjištnost, uličnictví a všecku darebnost. Viděl jsem ho r. 1839 zdvihat hůl proti luze v Solfataře Neapolské. Nescházel pak mu energie, nestaral se nikdy o to pověstné „qu'en dira t'on“, a nebál se být třebaš i osamělým, jako r. 1859, kde mu zbyl jako hlavní podpora již jen pan Tempský, který, když zemský výbor tehdejší hodlal jej sesadit z historiografství — prohlásil tomuto, že jej vezme do lépe placené služby.

Jedna řídká vlastnost jeho mizí za naší doby — spravedlivě říci — také částečně bez naší viny — velká všeobecná vzdělanost. Naše doba ohromným zrůstem speciálních vědomostí obtěžuje soulad všeobecné vzdělanosti. Jest nyní skorem fysicky nemožno, udržeti harmonický soulad všech známostí, starati se o vše, což lidské, a nebýti cizincem v žádném oboru lidské vzdělanosti. Znal všechny jazyky vzdělané a zajímal se o vše, co bylo pokrokem lidstva. Za naší doby se množí izolování v úzkých specialitách: proud velký lidské vzdělanosti málo kdo sleduje. On ku př. staral se o zakoupení Zeidlerovy sbírky mineralogické pro Č. Museum — ač nebyl přírodozpytec, on zajímal se o literaturu nejen českou, nýbrž i cizojazyčnou,

a knihovna jeho dala mnohý důkaz všestranné jeho péče a bedlivosti.

Velkým okem universálního dějepisce hleděl na vývin člověčenstva co organismu světového, a měl proto onen klid, onu snášenlivost pro protivy, která nám mizí v boji každodenním, jenž plodí vždy jakési rozhořčení, jakési strannictví. Zejména v ohledě náboženském byla jeho snášenlivost, jeho skutečně křestanská povaha obdivuhodná a vzácná. Ze skrovného jmění svého obdaroval v závěti své dva katolické kostely — on protestant! —

Řekl mi jednou, že katolicismus má všecku příčinu děkovati protestantismu. — že jej zachránil před byzantinismem, jemuž by sice byl propadl.

Měl úctu před každým přesvědčením a nenáviděl jen darebáky, kteří nemají žádného. Tak nebyl nikdy aggressivním proti německému národu — vždy jen defensivním pro český. Slova mu vytykána — „najdu-li co německého, tak toho nechám“ — měla jen ten význam, že nehodlal se míchat do věcí cizích, nehrál si na germanistu a nesbíral zbrani k útoku, vždy jen k obraně.

V domácnosti, do roku 1860 německé, byl vždy vzorem snášenlivosti. Učení českých bratří, jež mu bylo drahým, vedlo jej k velké ideji budoucnosti — bratrství všech lidí, všech národů, k humanitě, ideálu bohdež ne-li naší, tedy brzké doby.

XIV.

Palacký v domácnosti.

Napsala Božena Hančová.

Byla jsem požádána bratrancem svým,*) prof. Bohuslavem Riegrem, abych k Památníku Palackého přispěla nějakou podrobností.

Pokusila jsem se zachytiti některé vzácné rysy jeho povahy, tak jak poznala jsem jej, žijíc s ním v rodině. Považovala jsem to za vlasteneckou povinnost, vyhověti přání tomu, a prosím, by se několik těch slov mnou o slavném tom muži pronesených přijalo shovívavě.

První má vzpomínka na vznešeného Palackého datuje se asi z roku 1858. V té době dlela moje nebožka sestra Bohumilka u paní Palacké, která tehdy více než kdy jindy trpěla chorobou srdce. Já byla v soukromém vyučovacím ústavě v Praze, a jednoho dne pozvána jsouc nebožkou tetinkou Riegrovou ke svačině, zavedena jsem byla k Palackým. Paní Palacká ležela v posteli, majíc hoření část těla v poloze vyvýšené; Palacký seděl těsně u jejího lože. A tu jsem z celého hovoru seznala, že k ránu teprv Palacký ulehl, když byl po celou noc při záchvatech srdce choť svou v náruči držel, aby jí úlevy zjednal. Slyším dnes ještě zakončující potěšitelná slova, kterými jaksi zaplašiti se snažil vzpomínku na mi-

*) Paní Božena (vlastně Bohuslava) Hančová rozená Machačková jest dcera paní Terezie Machačkové, kteráž byla sestra p. dra. Františka Ladislava Riegra. Muž pisatelky byl JUDr. František Hanč, advokát v Kolíně, nyní již nebožtík. Starší sestra její Bohumila Machačková vdala se za p. Vávru, někdy purkmistra Vinohradského. Dámy zde jmenované bydlely v Praze i v Malči mnohá léta s Palackým pod jednou střešou. *Red.*

nulou hroznou noc: „Vždyt jsem pravil, že bude zase lépe; a dá Bůh, že bude trvale dobře!“ — Tehdy obdivovala jsem se krásné mluvě Palackého, slova nebylo zbytečného; nebyla jsem zvyklá slyšeti tak správně český mluvíti. Oblečen byl Palacký v černý frak, a když jsem se k němu blížila ruku jeho zlíbat, sklonil se ke mně laskavě a políbil mě. Byl vždy tak vlídný ten nezapomenutelný Palacký!

Později jsem Palackého viděla v kostele Uršulinském při svatbě syna jeho dra. Jana Palackého. Brzo po této svatbě jela jsem se sestrou Bohumilkou do Lobkovic, a tu celý týden popřáno mi bylo jej vidati. V Lobkovicích měl Palacký svou pracovnu dosti vzdálenou od pokoje své choti, ale několikráte denně viděla jsem jej přicházeti k choti, a tu dotazoval se s takovou vřelostí citu po jejím stavu zdravotním, že nyní ještě s pohnutím vzpomínám těch slov.

Po této mojí návštěvě v Lobkovicích uplynula delší doba, než jsem s Palackým se setkala. Bylo to po smrti choti jeho v roce 1860 v Semilech, kde býval hostem mé zvěčnělé maminky. V té době byl velice smutný, a při každé příležitosti zaslechla jsem od něho: „Dnes tomu tolik a tolik týdnů, co moji nebožce velmi se přitížilo!“ A při tom často si stýskal, že není schopen vážnější práce.

Později, když roku 1862 strýček Rieger koupil statek Malečský, býval Palacký v letních měsících v Malči, a tu ovšem třeba celé dva měsíce bývala jsem tak šťastna, že jsem jej několikráte denně vídala. Ráno při snídání přicházela v Malči pošta a s ní noviny, a tu Palacký často rozhovořil se se strýčkem Riegrem o politice. Byla to radost ty dva muže poslechnouti: strýček Rieger býval ve svém úsudku hbitý, řízný, Palacký vždycky rozvážný. — Pak odcházel do svého pokoje, kde pilně pracoval; leč někdy, kdy očím odpočinku popřáti musel a počasi toho dovolovalo, vyšel si do zahrady. Obyčejně nosil frak, ale k tomu klobouk kulatý, nikdy cylindr, a oblékal se přesně dle teploměru. Při chůzi rád měl ruce v zadu skřížené a v nich hůlku, dosti pěknou, s černým

držátkem. Tak procházel se Palacký obyčejně ve společnosti své dcery v Malečském parku. Postava jeho byla v té době již silně schýlena, ale při tom byl to pán neobyčejně statný.

K obědu přicházel vždy pravidelně, nikdy na sebe nenechal čekat. U výběru jídel byl Palacký velice opatrný: pečeně tučné, jako vepřové, skopové, naprosto nejedl; česneku nechtěl v ničem mít. Když uviděl houby na stole, říkal: „Ach houby, hubičky, jak jste vy sladičky!“ Při huse opakoval vždy s úsměchem staročeské žertovné pořekadlo: „Z malých ptáčat nejlepší jest hus.“ Sám zamítal husu též s úsměchem slovy: „Jsem sice Husita, ale husy nejím.“ Za to lehkých moučných jídel, tak zvaných nákyků, byl milovníkem; chválil si, že žaludku jeho dobře svědčí. Na stole miloval velikou souměrnost, jak kolem svého úboru, tak na míších; a tu se často stalo, když buchtíčky na míse narovnané po ubrání jich netvořily pravidelnou figuru, že nemeškal vlastnoručně mezeru vzniklou vyplnit. Byl Palacký ve všem vzor pořádku, který se i v takových maličkostech jevil.

Svačiny Palacký obyčejně nepřijímal; jen byli některý vzácný host v Malči, pil šálek bílé kávy. Večer jídal Palacký velmi střídmě, obyčejně čaj a nějakou malou zákusku masitou. Piva nebyl velkým příznivcem; někdy pil po obědě kalíšek dobrého vína. Po večeři rád slyšel hovor kolem sebe, ano zasmátí se uměl nevinnému žertu, a často sám vybízel k hovoru.

Do kapličky Malečské, sloužil-li nebožtík prof. Náhlavský, zvěčnělý farář Nykles z Prahy, nebo některý kněz z okolní některé fary mši svatou, chodíval Palacký pravidelně; a jaká opravdová zbožnost jevila se v jeho tváři! V úmrtní den manželčin býval v Lobkovicích u jejího hrobu; nehodilo-li se mu to, býval přítomen zádušní mši svaté v Malči.

Tetince Riegrové, dcerušce svojí, byl otcem milujícím a pozorným, a když dcera bývala stížena velikou svou nervosou, uměl tak tklivě domlouvati, aby přede-

vším úplným klidem hleděla utišiti nervy své, a neustal, pokud tetinka neulehla.

Za pobytu svého v Malči rád měl hosty kolem sebe, ačkoliv celý den v pilné práci jsa zabrán, jen u stolu je vídal, a tu měl pro každého přívětivé slovo. Byl-li někdy nápadně zamlklý, a tetinka Riegrová dotazovala se po příčině, říkal: „Nemohl jsem pracovati tak, jak bych si byl přál!“ Jednou usedl k obědu, nepromluviv a vážně hledě před sebe. Ihned jsme tušili nějakou neobyčejnou příčinu této nálady, a když dcera jeho vhodným způsobem vypátrati se snažila, proč tak smuten jest, vyjádřil se: „Dnes tomu jest tolik a tolik let, co jsem slavil s mojí nebožkou sňatek; nemá to ovšem nyní již významu, a přece rád té chvíle vzpomínám!“ Vůbec vzpomínal Palacký své nebožky choti při každé i nepatrné příležitosti; vždyť postačilo, mělo-li některé dítě jméno jeho nebožky choti Terezie, aby získalo si přízeň jeho.

Vnoučátek svých si všímal sice se vši láskou dobrého dědečka, ale dětské mysli přizpůsobiti se neuměl; bral každé slovo do opravdy. A tak když vnuk jeho Bohuslav sestřičku svou Libuši škádlil slovy: „Já tě zabiju a upeku,“ zhrzil se toho ukrutenství a počal opravdově vnoučka svého kárati a šibenici mu vysvětlovati.

Lidem, od kterých sebe menších úsluh žádal, odměňoval se velice štědře; a tak se mi také vysvětlovalo, proč při jízdě drahou zřizenci železniční vítali jej vždy jako svého dobrodince. K služebným domácím býval pánem nad pomyslením dobrým; poroučeti neuměl, vždy jen prosil.

V pokoji svém jak v Praze tak v Malči měl pověstně vzorný pořádek. Pozoruhodná byla také jeho, skoro řečla bych, vášnivá snaha — řídit hodiny, aby správně šly. Stávalo se, že kdykoliv navštívil mou zvěčnělou babičku Riegrovou v pokoji, v němž ležela nemocná dnou, aneb moji matku, ihned spravoval hodiny. Zanedbaných hodin nesnesl ani v nejvážnější chvíli, a tak při pohřbu mého švagra Vávry, kdy všichni jsme

byli pohříženi v hluboký smutek, jal se Palacký hodiny natahovati a řídit.

Dobrodiní vykonával, pokud vím já, rád v tajnosti; jen někdy zaslechla jsem od něho: „Tomu či onomu člověku se musí pomoci; ten zasluhuje podpory!“

Jsa sám vždycky pravdomluvný, nemohl pochopiti, že by kdo mohl lháti, a častěji opakoval strýčkovi Riegrovi, když tento o něčem pochyboval: „Vždyť mi to určitě řekl, tak to musí být pravda!“

Do divadla chodíval Palacký spíše z vlastenecké povinnosti, i předplacen byl jednu dobu na lóži, kdy prozatímní divadlo vykazovalo deficit. Nerad tam sedal sám, a tu často pozvány jsme byly se sestrou Bohumilkou k němu do lóže. Z oper nejraději měl „Hugenoty“ pro jich historický ráz. Hálkův „Záviš“ se mu nelíbil, že básník udělal ze Záviše i z Kunhuty lidi příliš nešlechtné. Francouzské frašky nemiloval, zejména „Paragrafy na střeše“ zavrhoval, obává se, že budou mít zhoubný, demoralisující vliv na naši mládež; říkával: „Pařížané jsou jinak odchováni!“ — Ani plesům Pražským Palacký se nevyhýbal, podporuje jednak finanční jich zdar, přítomností svou pak ochotně dodal lesku takovému večeru. Ba jednou, někdy okolo roku 1865, doprovázel mne na Smíchov na ples; starý pán zastával toho večera při mně úřad gardedamy, a to nad pomyslení pečlivě.

Řádů svých, kterých měl Palacký několik, rád nenosil. Když se oslavovaly sedmdesáté narozeniny jeho, a on znaven slavnostními dojmy, domů se vrátil, obrátil se především k dceři své se slovy: „Nejprv, Marie, ty řády pryč, ty mě tíží!“ Snad obtěžovala široká stuha řádová jeho krk.

Musím se zmíniti také o neobyčejné dvornosti k dámám, kterou se Palacký vyznamenal ještě v pozdním věku svém. Já sama byla jsem toho častěji svědkem, zejména pamatují se na jednu příhodu. K pozvání strýčka Riegra jel s námi, totiž s Palackým a se mnou, z Kolína do Malče jakýsi vzácný mladý host z Ruska, který usedl v kočáře vedle Palackého, ponechav místa protěj-

šího pro mou maličkost. Mně nenapadlo ve zlé to vykládati onomu cizinci, ale Palacký všecek byl nad tím rozmrzen, a když jsme v Malči vystupovali, řekl mi: „Zdá se, Boženko, že v Rusku velká dvornost k dámám nepanuje; musíte mu prominouti!“

Palacký však byl nejen k dámám, ale ku každému inteligentnímu člověku pozorný, zdvořilý. Navzájem ovšem požadoval také od jiných slušné chování. Připomínám si živě jednu zajímavou scénu, které jsem byla přítomna. Palacký obyčejně čítával noviny při snídání, a tu se stalo jednou v Malči, že studovaný taktó člověk z okolí, jenž byl též při snídání, beze vší omluvy Palackému noviny z ruky vyškube a sám se jich zmocnil, snad aby se přesvědčil o pravdivosti události, o které se všichni rozhovořili. Palacký nad neslušností touto všecek rozčilený ihned povstal od stolu a odešel; od dcery své si pak vyžádal, aby nikdy více s tím člověkem, s tím barbaram, stolovati nemusel.

Konečně ještě zmíniti se chci o vážné nehodě, jež stihla Palackého asi v roce 1867 cestou z Malče do Kolína. Jeli jsme tenkrát k polednímu vlaku do Kolína, a sice Palacký, strýc Rieger a já, a zabrání jsouce v hovor, nepozorovali jsme ani, že se nám koně plaší; polekali se naproti jedoucím vozem se syrovými kožemi a kláticemi se chvosty. Koně couvali, obrátivše v levo přeskočili příkop silniční, při čemž přední část vozu vysmekla se s hřebu otáčecího, a v témž okamžiku pádili již v divém chvatu stranou, ježto zadní část kočáru se překotila. Palacký a já vypadli jsme z vozu, on pak tak nešťastně, že zůstal mezi stromem stojícím u silnice a pod kočárem vězeti s holou lebkou; vlásenka jeho odlétla daleko od místa. Nebyti duchapřítomnosti strýčka Riegra, který okamžitě silou nadlidskou sám celou zadní část kočáru zvednul a tak Palackého z té nebezpečné polohy vyprostil, mohla se mu státi cesta tato osudnou; tak se nehoda odbyla nepatrným pohmožděním. Zvláštní bylo, že Palacký tehdy nebyl ani valně rozčilen. Především pohřešoval své brejle, a byl pak všecek nešťasten nad jich poškozením; potom teprv na-

lezena vlásenka a hůl jeho. Palacký sám utrpěl na hlavě, díky Bohu, jen nepatrných několik škrábů.

Brzo po této nehodě provdala jsem se za svého nebožtíka chotě, a ač mě štěstí manželské provázelo až do jeho smrti, ráda vzpomínám také dob v Malči zažitých. Pak ovšem vždy řídkěji přáno mi bylo s velikým tímto mužem se vidati, k jehož památce ve zbožné úctě vzhlížím jako ke vzoru lidské dokonalosti.

V Kolíně v dubnu 1897.

XV.

Episoda z pouti do Ruska.

Napsal Adolf Patera.

V měsíci květnu léta Páně 1867 byla zahájena v bělokamenné matičce Moskvě první veliká výstava ethnografická. Ruští učenci pozvali k této výstavě vynikající muže západních a jižních Slovanů, aby na této výstavě poznalo se vespolek všecko příbuzenstvo pokrevné. I do Cech došlo pozvání, a dne 15. května vydalo se na cestu mnoho poutníků, kteří dne 16. května o 2. hodině s půl noci setkali se v Přerově s Jihoslovany a k nim se připojili. Z čelných našich mužů vyjeli tenkrát z Prahy: Dr. Fr. Brauner, K. J. Erben, Dr. J. Hamerník, JUDr. Julius Grégr, JUDr. T. Černý, A. J. Vrtátko atd. Ve Vilně přidružili se k ostatním slovanským hostům náš veliký historik *František Palacký* a Dr. Fr. L. Rieger, kteří z Paříže, kde v té době dleli, přes Berlín na cestu do Rus se vydali.

Co poutníci zažili, co viděli, co slyšeli, jak byli vítáni, ctěni, milováni, o tom nemíním psáti; o tom již psali jiní nadšeně. Na jednu však scénu nelze mi zapomenouti, neb mi utkvěla velmi živě v paměti.

Bylo to 15. června, kdy Slované a jich hostitelé naposled před odjezdem do vlastí svých se sešli v jídelně hostince »Belle-Vue« na Něvském prospektě v Petrohradě ke společné snídani. Tu povstal Fr. Palacký a pohnutým hlasem děkoval jménem Slovanů hostů za upřímné pohostinství a za laskavost, se kterou se Slované za svého pobytu na Rusi všude setkávali, a připil na slávu velikého ruského národa. Přípitek byl srdečně po česku pověděn a shromáždění přijalo jej s velikým nadšením. V tom objevil se ze zástupu přítomných dosud nepozorovaný muž, důstojník, veliká a statná osoba, jenž měl plnovous s bohatým knírem, oko jiskrné a na prsou řády; předstoupil před Palackého a mluvil s neobyčejným nadšením a ohněm; slova jeho již od počátku plamenná rostla hlaholem. Palacký byl na počátku a patrných rozpacích, řečník mluvil tuze rychle, ohnivě, těžko bylo smysl slov jeho hned postihnouti. Palacký, jakž jeho zvyk býval, když rozpaky se o něj pokoušely, sahal si na hlavu; — ale rozpaky

brzy byly pryč, vroucnost tonu důstojníkovy přelila se i na hosty slovanské, a když ke konci důstojník, vytasiv široký a dlouhý palaš, zakončil řeč svou pointou: »Tu me defendas calamo, ego te defendam gladio,« Palacký pohnut padl mu vřele v náruč a oba políbili se třikráte.

Důstojník tento byl statný hulán, Michail Afrikanovič Těrentjev, jenž na Kavkaze a jinde v Asii získal sobě uznání za své udatenství.

Scéna, při níž za všeobecného jásotu líbá se náš Palacký s ruským hrdinou, nevytvoří mně z paměti do smrti!

XVI.

Krejčí Brejnek a František Palacký.

Napsala Vlasta Pittnerová.

Bylo to v letech šedesátých, kdy zavítal do Prahy mladý Moravan, krejčí Brejnek ze Žďáru. Brejnek byl vlastenec tělem duší a choval v srdci vřelá přání, by mohl spatřiti za svého v Praze pobytu některého z předáků vlasteneckých.

Jda po Václavském náměstí potkal pána, kteréhož ze všech stran lidé uctivě pozdravovali. Ohlédl se za ním, pán ohlédl se též a tázal se Brejnka, zda si něčeho přeje. Brejnek odpověděl, že hledí na něho, an zdá se mu býti povědom, než že neví se upamatovati, kdy a kde by se byli viděli.

»Snad mne znáte z podobizny,« řekl onen s úsměvem. »Jsem Palacký.«

»A já jsem krejčí Brejnek ze Žďáru na Moravě, Vašnostin krajan Moravan, a mám Vaši podobiznu zavěšenu v dílně,« pravil Brejnek pln radostných rozpaků.

Palacký pohovořil s ním chvilku a podav mu ruku vlídně se rozloučil.

Od té doby datovalo se v životě Brejnkově vše buď před neb po setkání se s Palackým, a vždy jenom želel, že v rozpacích opomenul políbiti podanou mu ruku, která nám psala naše dějiny.

XVII.

Vzpomínky na Palackého.

Napsal Václav Červinka.

Koncem let padesátých, když jsem studoval v Praze na gymnasiu, slyšali jsme jméno Palacký často, a z počátku let šedesátých bylo již nejen nám, ale všemu lidu českému heslem. Dospělí současníci v Praze znali ovšem tenkrát Palackého osobně, ale my, ač splašení jako mladá hříbata, ač hltali jsme noviny, na které vlastně neuměli jsme se tehdy pořádně ani dívat, a ač počali jsme nosit kulaté kloboučky se šňůrkami, znali jsme Palackého jen z rytin a fotografií ve výkladních skříních. Nebylo tudíž divu, že následkem stále mocnějšího hnutí národního dostavila se i u nás chtivost, poznati osobně, neb alespoň viděti toho, kdo psal nám naše Dějiny, toho, jenž byl stále předmětem nového nadšení, a i v neznámém ústraní předmětem obdivu.

Tu sdělil někdo novinu v kroužku našem, že ví jistě, že Palacký, Rieger, Brauner, Prachenský atd. se pravidelně scházejí odpoledne v kavárně u Špinků (roh Václavského náměstí a Příkopů, nynější Vídeňská kavárna), v prvním patře. Rozumí se samo sebou, že následujícího odpoledne pomáhal jsem se soudruhy překážeti číšníkům již od druhé odpoledne v kavárně. Kavárna ta byla celkem v těchže místnostech, co dnes. Jenom že tenkrát, tuším že začátkem r. 1861, byl za hlavní místností směrem na Václavské náměstí jen jediný pokoj. Zde scházel se v hodinách odpoledních český svět: vše, co zaujímalo společensky vynikající postavení a zajímalo se o veřejnost českou, besedovalo zde při kávě a novinách. Tehdy počalo

se říkat osobám stojícím v popředí toho ruchu: Naši výtečníci. Sem chodívali pozdější poslanci, professoři, spisovatelé a pozdější redaktorové, umělci atd. Také cizinci, Jihošlované, na cestě Prahou neopominuli sem zavítati. Studující v Praze Chorvátí neb Bulhaři bývali zde praviitelnými hosty. Všecka místa byla hustě obsazena, až na stůl ve středu při stěně. Bylo zde i v ostatních místnostech plno a hlučno; mnozí přicházeli, jen aby se podívali, aby pohovořili se známými; mnozí stojíce čekali, uprázdňovali se jaké místo.

Do tohoto ruchu vpadl náš hlouček asi patnácti hochů. Nebylo kam sednout, což ostatně bylo nám vhod: neuměli jsme sedět v kavárně, nechodívali jsme tam, a neměli jsme na to peněz. Ale vydrželi jsme stát neb přecházet, — a tak v plné beztoho kavárně překážet po celé hodiny ve svrchnících a horku. Číšníci sotva že mohli tlačeníci procházet, ale trpěli nás, ledva že někdy požádali o průchod, aneb odkazovali dále. Byliť tomu zvyklí: jako my dnes, chodili v jiných dnech jiní dívat se na naše výtečníky. Výtečníci byli zde denními hosty, a jich obdivovatelé a ctitelé patřili k nim jako ke vlastici ohon, a byli tudíž jako inventář kavárny.

Konečně nastalo hnutí u vchodu do pokoje. Číšník klestil cestu. Hlavy se otáčely a ruch poněkud ustal. Vstoupilo několik vážných pánův, pokud tlačeníci dovoľovala, dosti rychle. Se všech stran od postranních stolů klaněli se známí. V předu kráčel černě oděný, dosti vysoký a kostnatý muž. Byl-li chod jeho poněkud váhavý, neb nemohl-li pro tlačeníci bystře jíti, neumím pověditi. Jeho pohyby byly spíše pozvolné, aniž měly jen stín jakési okázalé světácké okrouhlosti. Nevykračoval si pranic: kráčel jak po domácku. Byl hladce oholen, pletí neurčitě bledavé, vlas neurčitě světlý lehce jen přilíhal k vysokému čelu a skráním. Jeho světle modrý, velmi výrazný a bystrý zrak nezavadil téměř o nás, tím více utkvěl v přívětivém pohledu na postavách známých, které jej pozdravovaly. Děkoval krátkým, někdy rychle opěťovaným kynutím hlavy při skrovném úsměvu.

Loket mého souseda zavadil o má žebra, a kdosi šeptal: „Palacký.“

Ač tušil jsem hned, upamatovav se na obrazy výkladních skříní, kdo to jest; ač při pohledu na tu tvář s význačnými rysy cítil jsem, že jsem na blízku muže, jenž značil pro nás vůbec, i pro náš malý svět představ a myšlének něco velikého, vážného; ač hnutí mé mysli i mých citův připomínalo, že muž ten vykonal pro nás to, co obdivujeme, ctíme, zač mu díkem povinni jsme, zač ho milujeme; slovem, ač cítil jsem, že jest to muž kromobyčejný — nebyl jsem tehdy s *naším* Palackým spokojen. A rovněž tak někteří soudruhové.

Naše živá obrazotvornost chtěla viděti a přála si v něm viděti nějakého reka, hrdinský postoj a postavu. Vždyť uvykli jsme vidět na obrazích, představujících výjevy z našich dějin, samé postavy bohatýrské, jen v malebných, kožešinami lemovaných čapkách neb přílbách, buď s ohromným plnovousem neb aspoň mohutnými kníry, v postoji napjatém, vyzývavém! Rovněž tak jevily se nám a tudíž v mysli utkvěly postavy, jaké jsme na divadle viděti měli příležitost.

A zde zcela klidný, mírný pán, v tmavém svrchníku, a ani šňůrečky ne na něm! A jaké sklamaní dokonce, když sklepník odebral mu svrchní kabát, a objevil se černý frak a střízlivý, až k samé bradě sáhající černý nákrčník!

To se nám již onen černovlasý pán s tím jiskrným černým okem, svým rozhodným výrazem a pružnými pohyby více zamlouval. Byl to Rieger.

Že však onen okamžik, kdy poprvé spatřil jsem Palackého, zůstavil mi mohutný dojem, o tom svědčí všecky ty podrobnosti, které utkvěly mi v živé paměti.

Přes to, že Palacký nás všechny nedostatkem bohatýrských přívěsků sklamal, byli jsme tak pohnuti, že počali jsme se — pozorující každé hnutí našeho slavného státníka a dějepisce, a nazírajíce jemu při tom takměř do koflíku, z kterého kávu pil — umlouvati, že jemu provoláme hromadně slávu. Nevím již, kdo to zpozoroval a některému z nás řekl: „Nyní ne, až jindy.“ To řeklo

se dále; cosi jako stud dotklo se nás, a my jeden za druhým trousili se z kavárny.

Kdyby mně byl tenkrát při odchodu z kavárny někdo řekl, že jednou budu se osobně stýkat s Palackým . . .

Po jedenácti letech vídával jsem v létě takměř denně Palackého procházeti se po zahradě v Malči. Byla to sice tatáž postava, tytéž rysy obličejce, avšak postava byla lehounce ku předu nachýlena, a rysy hlubší, obestřeny, zvláště byl-li o samotě, výrazem, jenž dal tušit ve vážném lici časem pocity bolestně trpké i vůli zachovati při tom rovnodušnost. Avšak při jakémkoli styku s lidmi dovedl vždy dáti své tváři výraz přívětivý, ba dobrosrdečný, vyjma měl-li závažný důvod býti nespokojen s někým. Tu nedovedl se přetvařovat.

Netroufám si říci, že někdy býval teskliv, zádumčiv, neb při duchu, jenž tak mnoho a tak setrvačně přemýšlel, pracoval, vážnými věcmi se obíral, svět i život vždy vážně bral, bylo by nesnadno to posoudit. O tom byli by se mohli vyslovit ti, kdož s ním mohli býti důvěrnější. Mnohé známky nasvědčovaly, že mnoho vzpomínal, a tu zajisté nejsou vyloučeny okamžiky tesklivé zádumčivosti.

Význačným dnům svého života příkládal vždy jistou váhu. Tak zejména dni svého narození, dni úmrtí své choti. V den narozenin Palackého bývala pořádána v posledních letech na Malči malá rodinná slavnost, při čemž se dělala hudba.

Nebývalo však věci lehkou uspokojiti Palackého i volbou skladatele i provedením. Tak zvané novodobé hudbě byl Palacký méně přístupným. Beethoven, Haydn, Mozart, Tomášek, Onslow a Berlioz byli jeho vyvolení mistři, národní písně jeho miláckové, avšak připouštěl i Mendelssohna a jednotlivé skladby nových skladatelů. V prázdných svých chvílích, po práci poslouchal hudbu rád, byla mu jaksi osvěžením, ba utěšitelkou, leč kladl na provedení hudebních skladeb dosti přísné měřítko. Ať již se zpívalo nebo hrálo na piano, nebývaly výkonné domácí síly prosty jisté ostýchavosti,

zvláště označil-li Palacký sám skladbu, která se měla provésti, což se stávalo dosti často, a zejména mělo-li se hráti na jeho počest. Ale podařená hudba skoro vždy jej zajímala, ba oblíbené skladby jej i rozjařily. Sledoval každý takt pozorně, a při zpěvu i každé slovo. Tak zejména při Tomáškových písních z Rukopisu Kralodvorského. Zpívala mu je vnučka Marie, a vždy, když došlo v „Opuštěné“ na slova: „Junoše mi vzechu“, opakoval Palacký hlasitě: „Junoše mi vzechu! Nu ovšem, ovšem! Junošé mi vzechu!“ rovněž jako slova: „Kak by děvě těžko bylo, by vezdy sama byla“ a j. z písně „Zehulice“. Ač se Palacký neposmíval nikdy, zdálo se, že leží v přízvuku těchto slov tak velký díl potřebného srdečného shovění, aby člověk mohl míti útrpnost i bez úsměvu s osudem žalující děvy. Děkoval však své vnučce vždy velice něžně.

Že snad míval Palacký někdy své chvíle tesklivosti, pozoroval jsem, když v podvečer přicházel ze svého bytu do společenského pokoje nazvaného „červený salon“. Zde bývalo nejživěji. Ježto začasté trápíval jej kašel, vycházel zřídka podvečer do zahrady, leč bylo-li neobyčejně teplo a sucho v těch dnech, kdy dalo se blankytu nebeskému neb povětrnosti něco vytýkati, sedával příliš mnoho při psacím stole, a tu pak přicházel teprv před soumrakem odpočinouti sobě v široké lenošce červeného salonu.

Očekávala jej obyčejně již jeho dcera, paní Riegrová, jestliže si proň již sama nedošla do pracovny. Když byli sami, hovořili tiše a důvěrně, a takové hovory nebývaly prosty příděchu tesknosti; ostýchám se říci, že hraničily se zádumčivostí, neb tato vlastně neležela v povaze Palackého a nedopřáno jí vzniku. Přicházela vnučka Marie předčítati noviny, Rieger hovořil o denních událostech, začasté provozována hudba; vnuk Bohuš a vnučka Libuše také věděli něco nového, a byli-li hosté, bývalo v červeném saloně někdy až příliš živo.

Hůř bylo, nastalo-li trvale chladné, deštivé počasí. Jeho účinek bylo v krátkce znáti na zdravotním stavu Palackého, naříkával i na těžkou hlavu. Citliv, zejména pokud

se týče dýchacího ústrojí, nezvyklý tělesnému cviku a pokročilý věkem, dbal Palacký velmi na počasí. Před sv. Janem Nep. netroufal si jeti na venkov, po sv. Václavě venkovu nedůvěřoval. Říkával, že naši čeští patronové Jan a Václav odměřují mu pobyt na venkově.

I v létě býval jemu teploměr a tlakoměr důležitým rádcem: dle těchto nástrojů řídil svůj úbor, své neveliké vycházky neb vyjíždky. Teploměru děkuji ostatně i já za svůj první delší rozhovor s Palackým, tedy vlastně za první mé s ním osobní styky.

Netušil jsem tenkrát, jak velikou váhu přikládá slovatný dějepisec tomuto nástroji, nevěděl jsem, že do svého každodenníčku zaznamenává pečlivě teplotu vzduchu, počasí. Náhoda byla mi přízniva. Jednoho pošmurného dne byl jsem pozván k obědu. Při stole stěžoval si Palacký, že chladné a vlhké počasí nedovoluje mu vyjít. Já co mladý člověk netroufal jsem si počítí rozhovor při stole o počasí; vždyť se říkávalo, že lidé jen z nedostatku jiných myšlének, z nouze utíkají se pod ochranná křídla povětrnosti, kteráž snese stejně chválu jako hanu. Kdož by se chtěl zdátí neduchaplným, když u stolu byly také — dámy!

Leč komusi napadlo tázati se mne:

„Jak jest venku?“

„Poněkud se ochladilo, a proto myslím, že se snad odpoledne vyčáší,“ dím skoro se zardívaje v rozpacích.

„Ráno bylo tepleji? I při dešti?“

„Ano, bylo tepleji!“

„Kolik bylo ráno gradův?“ tázal se pojednou Palacký.

„Skoro třináct,“ pravím, a podtají těším se z toho, že neopominul jsem dle chvalného zvyku svého podívatí se na teploměr v zahradě.

„To se tedy mnoho neochladilo, nyní jest bez mála dvanáct.“

„V zahradě bylo jen deset.“

„To musí být omyl,“ podotknul Palacký.

„Myslím, že viděl jsem deset,“ odvážil jsem se odporovati. Ježto jsem však pozoroval zkoumavý zrak Pa-

lackého na mne upřený, doložil jsem poněkud rozpačitě: „Snad se teploměr těsně při okně tak rychle neochlazuje.“

Palacký nedopustil nic na svůj teploměr. Nicméně viděl jsem ho nedlouho po obědě kráčeti k zahradnímu, na volném vzduchu zavěšenému teploměru. Teploměr na domě a onen dříve nepovšimnutý v zahradě byl sice ještě po delší době předmětem sporné otázky, avšak jemu děkuji, že pomáhal sblížití mne s Palackým.

Dotknul-li se rozhovor předmětu, kterýž dovedl zajímatí Palackého, snažil se vyčerpati látku důkladně. Zmínil jsem se mu kdysi v rozhovoru o svém pobytu v Uhrách. Palacký znal zajisté Uhry i Maďary z vlastního názoru lépe, i z četnějších stránek, a posuzoval je z jiného, širšího stanoviska. Mně tkvěly v paměti některé zvláště společenské vlastnosti a přednosti Maďarův, které bych si přál u Čechů viděti ve větší míře, než se mi zdálo, že je pozoruji. V tom směru jsem se vyslovil. Leč tehdaž vzbudil jsem opravdovou nelibost Palackého. Hovořili jsme nepřetržitě skoro tři hodiny o Uhrách. Palacký chtěl mne přesvědčiti a mé názory vyvrátiti, já je hájil. Neměl jsem nikdy před tím ani potom s ním delšího rozhovoru.

Činím-li již zmínku o svém nejdelším rozhovoru, musím vypravovati i o našem nejdelším výletu po hospodářství. Abych upozornil předem na význam této vycházky, předesílám, že Palacký vůbec málo pěšky se pohyboval. Bylo jej vidati procházeti se volným krokem s hůlkou v ruce, začasť s rukama na zádech složenými po pěšinách pískem posypaných v zahradě Malečské. A i tu dost často posedával na dřevěných sedátkách. Byl-li sám, nejvíce odpočíval na kruhovém sedátku pod lipou před zámekem. Tomu místu dával přednost před jinými proto, že tam bylo skoro vždy za větrem, slunečno, a Palacký si v teple slunečním liboval, ač nerad vystavoval se přímým paprskům slunečním. Též z toho ohledu volíval ono místo pod lipou ku svému odpočinku, že odtamtud bylo vidět přímo do polí, kterýž pohled těšil Palackého, zvláště byla-li pole v bujně zeleni. Nezeleнала-li se pole v popředí, těšilo ho ono místo méně.

Vím to dle toho, že řekl mi jednou, když na ta místa cukrovka připadla, a pole ještě v květnu bylo málo zelené: „Prosím vás, co jste mi to tady nasili?“ Tam pod lipou sedával obyčejně s rukama před se nataženými neb opřenými o hůl a bavil se klidným pozorováním přírody. Z této zábavy nebýval rád vyrušován. Jedině dcera jeho někdy přisedávala tiše podle něho, vždy s nezbytným pletením v rukou, a tu buď oba seděli tiše, nebo po chvílkách vyměňovali několik slov. Tu zdával se mi Palacký nejklidnější a nejspokojenější. Po hospodářství, do lesů, nejezdil takměř nikdy. Po svém příjezdu na Maleč dojel navštívit některého souseda a tím bývaly výlety jeho i skončeny.

Roku 1873 bylo nad míru sucho, z jara byly pozdní mrazy. Rannější cukrovka, pěstovaná pro tehdejší spolkový cukrovar v Malči, zmrzla, a pozdější neprosplávala mnoho pro sucho. Ježto byl závazek dodávati cukrovaru určité množství cukrovky, měla paní Riegrová skutečné obavy před následky, které by se dostavily, jestliže Malečské hospodářství by nedostalo svým závazkům, a požalovala si na starosti ty svému otci v důvěrných rozmluvách.

Starosti ty a zármutek dceřin z toho vyplývající těžce nesl Palacký. Snad líčila starostlivá paní obavy své příliš temnými barvami, snad nahlížel podstatnou příčinu k obavám, jisto jest, že Palacký — ač nikdy nejevnil zvláštního zájmu o záležitosti hospodářské — pojal úmysl přesvědčiti se o stavu věcí očitě. Buď doufal, že přesvědčí dceru, že obavy její jsou bezdůvodny, aneb chtěl ji potěšiti. Avšak chtěl tak učiniti, aby nikdo nezvěděl o podniku tom.

Jednoho velmi parného odpoledne byl jsem překvapen vzkazem, že „starý pán“ přeje si, abych jej očekával před druhou hodinou odpolední v zahradě pod kaštany. Podivil jsem se velmi, neb byla to doba, kterouž Palacký si dopřával ku krátkému odpolednímu odpočinku. Ale byl jsem již o půl druhé na místě.

Krátce před druhou dostavil se Palacký sám. Jaksi rozpačitě, jakoby se obával, že přistižen bude na nějakých

zapovězených cestách, omlouvaje se, že mne zaneprazdňuje, vyložil mi, že dcera jeho jest ve velkých starostech o úrodu cukrovky, a že by rád se přesvědčil o stavu věcí, aby možno-li její obavy vyvrátil. Tázal se mne, kde jest nejvíce řepy, kde jest řepa nejvíce poškozena atd. Dal jsem potřebná vysvětlení, načež se mne tázal, chtěl-li bych ho doprovoditi na řepová pole. Ulekl jsem se této otázky, neboť pod bezoblačnou červencovou oblohou po druhé hodině odpolední nepatřilo mezi největší příjemnosti kráčet po půdě rozžhavené, několika-týdenním suchem rozpukané, a ke čtyřiceti stupňům tepla sálající, třeba v lehkém plátěném oděvu, nad to v černých šatech! Krom toho byla by vyžadovala procházka několik hodin času, měl-li být dosažen úkol jen povrchně. Uváživ to vše rychle, nabídnul jsem, že dám k vyjízdce zapřáhnout.

„Ne, ne,“ pravil Palacký, „to já právě nechci. Víte, chci vyjít to shlédnout, aby má dcera nevěděla. Veďte mne tedy.“

„Musíme tedy stromořadím k obrázku,“ pravil jsem odhodlaně, rychle uváživ, že tu bude aspoň z počátku trochu stínu, a že se tudý pěšinou k Hranicům dostaneme nejdříve k tamním řepám.

Šli jsme. Ač kráčeli jsme pěšinkou pod starými, košatými jabloněmi, byl zde ohromný rozdíl v teplotě vůči stinnému místu pod kaštany, kdež jsme vyjednávali o výletu. Hned za zahradou po levé straně od stromořadí počínalo první řepové pole. Četné vyběhlíce svědčily o účinku pozdních mrazů, a zvadlý chřást, místem plíhnuocí k rozžhavené půdě, ukazoval, jak řepa žizní po rose nebeské, a že se jí dobře nevede. Došli jsme několik kroků za obrázek, zavěšený na prastaré plané hrušni, něžnou rukou jako vždy ověncený. Zde se Palacký zastavil.

„Jaká jest tato řepa, to jest v řepy které jakosti čítáte tuto?“ tázal se, okazuje hůlkou na pole před námi.

„Slabá, prostřední, trochu namrzla, jest sice plná, nedá však více než 40 vídeňských centů po měřici výsevku, leč by mnoho přšelo.“

„Kdyby přšelo, vzrostla by ještě?“

„Ano, vzpamatovala by se ještě. Vyběhlice ovšem již neporoste. Musilo by ale brzo a vydatně přšet.“

„No dobře. Bodejž, bodejž. Mohl byste mi jednu řepu okázat, prostřední, ani tu největší, ani nejmenší?“

Rychle se rozhlédnuv chopil jsem se rukama chřástu jedné řepy.

„Ne tak, nač byste ji tahal,“ bránil mi Palacký.

„Mohl byste jen hlínu odhrabat a zase ji pak přikrýt.“

Učinil jsem tak; objevila se bulva něco silnější než zrostlá zahradní mrkev. Palacký pohlédl na ni zkoumavě a patrně zklamán pravil:

„Pravil jste, že by mohla ještě vyrůst?“

„Ano, kdyby hojně přšelo.“

„Jaká jest tamta řepa?“ tázal se Palacký dále, okazuje hůlkou na pole, které prostíralo se k Hranicům, kde však trčel celý les vyběhlice k nebesům.

„Ta jest jediná z rannějších, která přestála mrazy, aniž by úplně zmrzla. Tedy jsme ji nezaoralí. Dá asi šedesát, sedmdesát centů.“

„Jest to ta nejlepší?“

„Ne. Budeme mít dvě pole, která dají více, přes osmdesát neb devadesát centů.“

„Kde jsou?“

„Jedno jest mezi Předboří a Hranici, druhé za řekou.“

A kde jest nejhorší řepa?“

„Tamto v Krblinách a na Ovčákově,“ odpověděl jsem, okazuje směrem k Hranicům.

„Krbliny tuším nazýváte to pole nad silnicí, na svahu pod Hradištěm proti nám?“

„Ano, jest to nedaleko, odtud není tam vidět pro stromy. Kdybychom vyšli zde trochu do pole, uźřime je.“

Opíraje se o hůl, kráčel Palacký opatrně přes řepové hrůbky do pole. Objevila se v pravo od Hranic zelená plocha řepného pole v Krblinách. Dvě veliké, okrouhlé plochy holé půdy bělaly se v matné zeleni.

„A ty veliké holé prostory tam v řepě?“ tázal se Palacký.

„Tam řadí housenky. Na Ovčákově je máme také.“ Palacký se zamyslí. Po chvíli vrátil se zvolna ke stromořadí.

„Nebudu vás více zdržovati, netřeba, abyste mne zpět doprovázel. Děkuji vám,“ pravil a kráčel zvolna k domovu.

Výlet byl ukončen, přinesl zklamání. Přišli pak později páni faráři Rayman z Uhelné Příbramě a Bouchal z Nové Vsi na návštěvu. Prvnější snažil se bodrou veselou myslí, druhý svěžím rozmarem zaplašiti chmury s čela Palackého, kteréž se tam tenkrát opravdu okázaly.

Páni faráři z vůkolí bývali vůbec v Malči nejčastější hosté venkovští, a Palacký rád se s nimi bavival. Bývala to klidná, přívětivá letní odpoledne pod lipami neb pod kaštany neb na verandě v Malči, a byla by bývala i úplně veselá, kdyby tehdejší události veřejného života mysl Palackého tak často nebyly ztrpčovaly.

Jakkoliv plynul pobyt Palackého na venkově rok za rokem v jisté odměřenosti a pravidelnosti mezi prací a tím, co rodinný a venkovský život dal, čeřily přecasto hladinu tohoto poměrně odloučeného venkovského a rodinného zátiší vlny stále pohnutých, málokdy příjemných, začasté trpkých poměrů a neutěšených k Čechám se vztahujících politických událostí. Tu jevívaly se dle časových dojmů i hlubší vrásky v rázovitých rysech Palackého, ba někdy i příkrými slovy dával na jevo své rozhorlení. Pronesl-li jednou, ať o osobě neb o věci, takovými slovy úsudek svůj, ku kterému jej mohla pohnouti nejspíše neupřímnost jakéhokoliv druhu, nebylo věci snadnou změnití jeho smýšlení. A tak se stávalo, že oko jeho zdánlivě čím dále tím méně vesele hledělo.

Jaké však poklady něhy i upřímnosti skrývaly se v těchto někdy pod chmurami trpkosti zkalených zracích, toho byl jsem dosti častým svědkem. Neviděl jsem jasnějšího, vnitřní oduševnělou dobrotou zářícího oka, jako toho dne, kdy s tlukoucím srdcem vstupoval jsem se svou nevěstou, jeho vnučkou, do Malečské pracovny Palackého, aby chom sdělili mu, že naše srdce se nalezla. Zastali jsme jej u psacího stolu při práci.

Jak spatřil — tam dojísta neobvyklý zjev — mladý, rozpačitý, nesmělý párek nerozhodně blížiti se od dveří, pochopil asi, oč se jedná. Povstal z obsáhlé lenošky, pokročil nám vstříc. Vnučka jeho svým líbezným způsobem ihned řekla, co bylo třeba říci. Tu postřehl jsem na líci jeho tak milý, vřelý, mladistvý výraz, oko jeho utkvělo tak krásným, ušlechtilým leskem na obličej mladé dívky, že obraz ten zůstal mi na vždy v paměti. Po delší chvíli spočinul zrak jeho na mně. A jako byl způsob slohu jeho jednoduchý, klassický, tak i řešil přednesenou mu záležitost. Dvěma slovy.

„Miluješ ho?“ tázal se své vnučky.

„Ano,“ odpověděla.

Na to vložil bez slova její ruku do mé.

O naší svatbě r. 1874 zářilo pak oko Palackého tímž leskem, jako tenkrát, když navštívili jsme jej poprvé v jeho pracovně. Jenom že stala se při této příležitosti neslýchaná věc. Palacký byl v náladě nad míru veselý. Když ukončeny obřadné přípitky, a četná společnost mladých lidí se rozjařila, pozoroval vše s nejživější účastí. Nebylo mu vhod, že mladší mládenec, mezi jiným také poëta, nezmohl se na vzletný přípitek spanilým družicím, a to tím více, že právě ta nejohnivější z nich, vskutku krásné děvče, po pravici počítově seděla, kdežto druhá krasavice, mladinké tehdaž poupátko, usmívala se po jeho levici. Že ona ohnivější družice, nejdůvěrnější přítelkyně nevěstina, sama byla již nevěstou, a že obdržela dovolení účastniti se svatby Malečské jen pod slibem, že nesmí se jí nikdo kořiti ni dvořiti — bylo jen mládeži známo. A tato krutá podmínka pomátla poněkud našeho počtu, že měl za svou povinnost tvářiti se zdrženlivě. Bylo to roztomilé nedorozumění, kterého Palacký neznal a s úsměvem na rtech i s pohárem v ruce opravoval. Jak veselý škádlení z toho povstalo, vědí jen pamětníci oněch šťastných chvil.

Když již mezi mládeží byl, došel si pak Palacký i na nevěstu s důvěrným škádlivým přípitkem: „Aby ochočila si jak náleží tu svou červinku, a tu klíčku aby jak náleží příjemnou učinila.“

Leč již dne následujícího potuchnul smích ve vzdušných síních Malečských, ustaly i žerty. Svatebčané se rozjeli již šerícím se jitem. Maleč osaměla na celý podzim a zimu.

Když pak vrátily se květy, laštovice a jarní slunko v údolí, vrátil se i Palacký do svého letního útulku. Tenkrát netušili jsme, že to naposled. Přijel značně zeslaben městským pobytem zimním, sestárlý, churav. Nicméně nedopřával sobě oddechu, pracoval usilovně, aby dějiny své dovedl až k metě, kterouž si byl vytknul. Letní pobyt na Malči zotavil jej poněkud, zdálo se, že přestál i dosti šťastně následující zimu.

K jaru (1876) dostávali jsme zprávy, že Palacký nechválí si zdraví. V rodině nechovali sice obav, ale mluvilo se o cestě na jih, vůbec o změně pobytu. Dcera Palackého nemohla se dočkatí jara. Počasí toho roku bylo však nad míru rozmarné, horké dni, mrazy, ledové vichry a přehánky se střídaly. Každou změnu povětrnosti pocítoval Palacký i ve vytopeném pokoji. Na odjezd z Prahy nebylo pomyslení. Ještě při pobytu našem v Praze o sv. Janě neměli jsme tušení, že by Palackému hrozilo nějaké nebezpečí. Na to po značném teple 18. května dostavil se 19. května velmi studený víchr, 20. května byl silný mráz — a tyto náhlé přeměny počasí měly bezpochyby i vliv na stav Palackého. Když přijel jsem dne 21. května do Prahy, bych sůčastnil se pohřbu dra. Josefa Friče, byl Palacký značněji churav. Málo sobě mohl pohovět, když ležel, nedostávalo se mu chvílemi dechu. Více seděl než ležel. Zastal jsem jej o polednách sedícího na posteli. Oudy vyhublé i prsa poněkud zapadlá zdály se býti zemdleny.

Zdálo se mi, že jest Palacký pozměněn poněkud i v obličejí, leč postřehl jsem zároveň onen zpytavý pohled na mne upřený, kterýmž nemocní často bystřeji pozorují své okolí, než si myslíme, aby dohádali se, jaký dojem činí jich vlastní zevnějšek na přítomné. Starostlivou tvář vykládá si tu nemocný ve svůj neprospěch, účtuje s ní, a to ovšem nemocnému nepolepší. Bezstarostný pohled přátel zbavuje i nemocného starosti. Se-

strojil jsem si tudíž tvář co možná bezstarostně důvěřivou, i když Palacký stěžoval si, že nemívá dechu, že nemůže si odpočinout, a jak souží ho kašel, ba se i tázal, co soudím, že by měl počít?

„Jen kdyby bylo konečně stále teplo, pak na vzduch — a všecko to zase přejde,“ řekl jsem, aby se zdálo, že tomu všemu příkládám málo váhy, a nevěda jinak říci co moudřejšího. Ale možná, že nebylo moudré, co jsem řekl, aneb Palacký tomu dal jiný výklad, než jsem chtěl. Hleděl chvíli mlčky před sebe, pak máchnul rukou, řka s polovic pro sebe, s polovic jakoby s výčitkou:

„Ano, ano. Všecko přejde. Ovšem — na světě všecko přejde . . .“ Zdálo se mi, že polohlasně pro sebe ještě něco šeptá, a že zaslechl jsem slova „i ten život“ — avšak nevím to určitě.

Pak sklonil hlavu na podušku, jakoby unaven. Rozloučil jsem se s ním, nemaje tušení, že slova, která jsem právě slyšel z jeho úst, byla poslední, která slyšeti bylo mi popráno.

To bylo v neděli. A následujícího pátku, 26. května (1876) před večerem, právě když hnala se toho odpoledne již druhá bouřka s deštěm, krupkami a ledem od Prahy, dostali jsme zprávu v Malči, že Palacký dokončil.

V Malči, 20. prosince 1897.

XVIII.

Vzpomínka na Františka Palackého.

Napsal Louis Leger.

V roce 1866 dostalo se mi cti, seznámiti se s Fr. Palackým. Bylo mi tenkrát 23 let. Ne bez pohnutí vcházel jsem do pracovny velkého historika. Nalezl jsem ho v témž postavení jako vždy potom (vyjma za oněch příliš krátkých dnů, jež jsem s ním strávil v Malči), sedícího u psacího stolu, na němž byl napsal tolik vznešených stránek, upjatého bezvadně ve fraku, jež nikdy neodkládal, s dobrotivým vzezřením, s okem živým a laskavým. Těšil se z toho, že mohl mluvit s Francouzem řečí českou, k jejíž záchraně od záhuby tolik byl přispěl a o jejíž existenci mnoho mých krajanů tehdy ani nevědělo. Miloval francouzskou literaturu, obdivoval se velice našim historikům, zvláště Guizotovi, jehož přísná povaha do jisté míry s duchem jeho se shodovala, ale vyjadřoval se těžko po francouzsku. „Francština mně neplyne z úst,“ pravil žertem.

Podal jsem mu svůj překlad Královédvorského rukopisu, jehož výklad byl částečně vyňat z jeho dějin českých. Přijal s radostí a povděkem tento pokus začátečníka; měl v pravost Libušina soudu a Královédvorského rukopisu bezpodmínečnou důvěru. Nevím, byla-li kdy otrřesena útoky posledních let. Byl odpůrcem počínání jistého druhu kritiky. Zvláště Miklosich budil v něm skutečný odpor. „To je náš hofslavist,“ řekl mi kdysi.

Shledal jsem se s ním rok na to v měsíci květnu v Paříži. Byl se rozhodl podniknouti s panem drem. Riegrem cestu na výstavu ethnografickou do Moskvy,

což vyvolalo tehdy tolik prudkých polemik a způsobilo tolik klepů. Záleželo mu na tom, aby se dříve, než cestu tu podnikne, ospravedlnil před veřejným míněním francouzským, při čemž se spoléhal hlavně na příspěvi francouzského publicisty pana St. René Taillandiera, který byl kdysi uveřejnil v „Revue des Deux Mondes“ studii o jeho dějinách českých. Záleželo mu také na tom, aby se dorozuměl s vůdci emigrace polské, hrabětem Czartoryským a generálem Zamojskim. Chtěl jim vysvětliti, že cesta do Moskvy nemá býti vykládána ve smyslu Polsku nepřívznivém.

Byl jsem přítomen společnosti, která se sešla k jeho cti u generála Zamojského, kde se zastával ohnivě věci české a federalismu. Vůdcové emigrace bohužel nedali se přesvědčiti. Zprvu zdvořile přijavše Palackého, nechali ho pak jedním ze svých nehodně pomluviti. Tvářili se, jakoby spatřovali v cestě do Moskvy jaksi velezrádu nejen vůči Polsku, ale vůči celé Evropě a civilisaci.

Josef Frič, jenž byl tehdaž vystěhovalcem v Paříži a udržoval srdečné styky s demokratickou stranou polskou, měl za nutné, podniknouti některé kroky, aby Palackého odvrátil od zamýšlené cesty.*) Nezdařilo se mu to. Polská emigrace se pomstila za svůj nezdar tím, že dala nebo nechala uveřejniti v „Revue des Deux Mondes“ článek pana T. Klaczka, v němž oba vůdcové národa českého a vůbec všichni slovanští poutníci do Moskvy vyhlašováni byli za nepřátely lidstva.

Palacký byl vším právem dotčen tímto neblahým a neobratným článkem. Při té příležitosti napsal panu St. René Taillandierovi dopis, s jehož obsahem mne též seznámil. Uschoval jsem opis tohoto listu a sdělil jsem ho před několika lety sl. Libuši Riegrové (nynější paní Bráfové). Doufám, že bude uveřejněn v korespondenci Palackého, již jeho rodina má v úmyslu vydati.

*) Při této cestě do Paříže Palacký byl provázen svým přítelem panem drem. Pražákem (z Brna), pozdějším ministrem.

Té doby veřejné mínění ve Francii ve všem, co se týkalo zemí slovanských, bylo bezpodmínečně řízeno polskou emigrací. Vše, co se týkalo Ruska, bylo podezřelé. V oficielních kruzích Čechové byli buď úplně neznámi, neb platili za Panslavisty, totiž lidi nebezpečné. Připomínám si při té příležitosti zvláštní příhodu. Pan dr. Rieger za svého pobytu v Paříži měl příležitost seznámiti se s Mme. Cornu, jež platila za Egerii Napoleona III. „Nevíme ničeho o záležitostech vaší vlasti a nemáme nikoho, kdo by nám o nich podal vysvětlení,“ vyjádřila se Mme. Cornu. Pan dr. Rieger dovolil si vysloviti mé jméno. „Pan Leger,“ zvolala Mme. Cornu se zděšeným posuňkem, „ale víte-li, že ten je ruským agentem?“ Byl jsem ruským agentem, poněvadž jsem se učil rusky a poněvadž jsem byl vyslovil úmysl, podniknouti cestu do Ruska!

Za svého pobytu v Paříži Palacký setkal se s biskupem Msgrm. Strossmayerem a knížetem Lubomirským, někdejší členem pražského sjezdu slovanského. Domnívám se, že mohu tvrditi, že velký biskup nijak ho nezdržoval od cesty, ježmuž rázu rozuměl lépe než kdokoliv jiný. Z Paříže Palacký se odebral přímo do Ruska, aniž by byl se zastavil v Čechách.

Shledal jsem se s ním v Praze, v září 1867. Byl přímo unesen svou cestou. Zvláště byl mu nápadným hmotný pokrok Ruska. Několikrát doznal, že před svou návštěvou v Rusku neměl ani pojmu o tomto pokroku. Svěřil mi psaní pro pana St. René Taillandiera, jež nezůstalo bez účinku. O několik měsíců později Saint René Taillandier se rozhodl sestaviti pro Revue článek, jenž vyšel v srpnu r. 1869 pod názvem: „Otázka česká a zájmy francouzské.“

Bohužel St. René Taillandier porozuměl jen z polovice skutečnému rázu Čech a úloze, již tu hrál jeho slavný přítel. Pokládal slovanské Čechy za mrtvy a viděl v nich jen historický pozůstatek. Dorozumíval se s Palackým jen německy, četl jeho díla jen německy, a byl velice překvapen, když jsem mu řekl, že čeština jest řečí velkého dějepisce a že v jeho domě jinak se nemluví.

Od r. 1867 mé styky s p. Palackým byly zvláště srdečny. Byl tak dobrotiv, že posílal mi všechna svá díla po řadě, jak vycházela; i považoval jsem za svou povinnost, podávati o nich zprávu ve francouzských sbornících.*) Jedním z nejdrahocennějších děl mé knihovny jest exemplář dějin českých s velkými okraji, tištěný zvláště pro spisovatele, ježž mi byl dobrotivě věnoval, nemýlím-li se r. 1874.

Roku 1871 po válce francouzsko-německé dlouho jsem prodléval v Praze. Byl jsem spolupracovníkem francouzského časopisu, jenž tam tehdy vycházel a hájil zájmů Slovanů rakouských. Palacký byl hluboce zarmoucen neštěstím Francie, avšak doufal, že se opět vzpamatuje a spojí se s federalistickým Rakouskem proti Německu.

„Ach ti Němci!“ zvolal kdysi za důvěrných rozovorů, kdy počítval mne udílením svých rad a vyprávěním vzpomínek ze svého veřejného a soukromého života.

Každý má své nepřátely, a já nalezl jsem je i mezi Čechy, jichž zájmů jsem vždy hájil. Aby mne potěšil, vyprávěl mi Palacký jednou, jaké pomluvy o něm byly šířeny, aby bylo zabráněno jeho sňatku.

Krátce před tím, než jsem odejel z Prahy, dostalo se mi příležitosti, představití mu svého mladého krajana, pana Arnošta Denisa, jenž od té doby se byl stal tak zasloužilým o Čechy. Uvítal ho se svou obvyklou vlídností. Po několik měsíců žili jsme takřka v sousedství. Bydlel jsem ve Vodičkově ulici „u Štajgrů“ a měl jsem jen několik kroků do ulice Pasiřské.

Palacký byl hluboce pohnut, když jsem v měsíci

*) »Revue critique d'histoire et littérature.« Die Geschichte des Hussitismus und Professor Höfler. Année 1868. Tome II. p. 281. — Die Waldenser. Tome II. p. 238. — 2. řada 1. ročníku. »Revue politique.« L'idée du derot chez les Allemands et les Slaves. Tome II. p. 4. (d'après Palacký). — Les derniers travaux de M. Palacký. (Etude sur le Radhost. Tome III. p. 769. 1877.) — »Bibliothèque universelle.« Biografie již zmíněná, jež byla otištěna v Nouvelles Etudes Slaves (Paris, Leroux 1880).

září 1871 opouštěl Prahu. „Mé požehnání,“ pravil líbaje mne, „bude vždy s vámi“.

Nedoufal jsem, že jej kdy ještě spatřím. Ale již půl roku po tom, pověřen vědeckým posláním v Rusku, vracel jsem se do Prahy a vrátil jsem se tam opět jsa na cestě do Ruska ještě r. 1874.

Tentokráte mistra nebylo v Praze. Jel jsem za ním do Malče. Palacký těšil se velice, vida své náhledy o Rusku sdíleny mladým slavistou, jehož sledoval s přátelským zájmem. Strávili jsme v zámku Malečském několik překrásných dní. Jednou jsme mluvili náhodou o francouzském jídle, jehož rozmilý stařec postrádal v domácí české kuchyni. Znal jsem recept; i byl jsem vyzván, abych ho provedl. Sestoupili jsme všichni do zámecké kuchyně, a jakž takž upravil jsem zmíněné jídlo. Bylo to myslím poprvé a naposled, co jsem měl na svých cestách příležitost kuchtiti. (Šlo o smažené brambory.)

Tato návštěva byla, bohužel, poslední, již jsem učinil velkému dějepisci. Lituji, že nezaznamenával jsem den po dni rozmluvy s ním; měly všechny ráz vážný i veselý zároveň. Palacký, jenž, jak známo, nemiloval boucharonů, promíjel mi rád, že jsem byl přítelem některých z nich. Mezi jeho povahou a duchem francouzským byl velký rozdíl, avšak znal vliv naší literatury na veřejné mínění v Evropě a záleželo mu na našich sympatiích.

Jakmile jsem se dověděl o jeho smrti, věnoval jsem mu objemnou zprávu, již jsem uveřejnil v „Bibliothèque universelle“ a pak dal otisknouti v jednom ze svých spisů.*) Dovolují si odkázati k nim čtenáře francouzské, kteří si chtějí učiniti správný pojem o životě a dílech toho, ježž Čechové nazvali právem *otcem vlasti*.

Z francouzského originálu přeložila Marie Emlerova. — Pan Louis Leger, professor jazyků slovanských v École des langues orientales vivantes v Paříži, spisy svými znamenitě přispěl k rozšíření známosti o poměrech českých mezi svými krajany.

*) Nouvelles Etudes Slaves 1880. Paris, Leroux.

XIX.

Vzpomínky a úvahy o Palackém.

Napsal Ernest Denis.

V září měsíci 1872 přišel jsem do Paříže, abych o studiih a úmyslech svých promluvil s p. Bersotem, ředitelem školy normální, na níž se vyučují budoucí učitelé středních škol. Hrozné pohromy Francie neshrotily naši odvahy; nepokládali jsme se za oprávněny zanechat zápasu, a to tím méně, poněvadž co převládalo ve sporu s Německem, to především byla otázka právní: odpírali jsme připustiti, že by vítězství, byť byla sebe skvělejší, ospravedlňovala výboje, proti kterým zpouzí se svědomí národův. Těmi úvahami byl jsem přiveden k tomu, abych se zaměstnával postavením Čechův v mocnářství Rakousko-Uherském, bojem, jež po věky bojují proti nárazu německému, a válkou husitskou, kdež rozpor mezi dvěma plemeny, slovanským a německým, splétal se s krisí náboženskou a dodal událostem tolik zajímavosti dramatické. Pan Bersot povzbuzoval moji odvalu, a ježto ve Francii sotva bych byl našel všeliké pomůcky, kterých jsem nezbytně potřeboval ku provádění studií svých, vymohl mi od ministeria vyučování podporu na cestu, s kterou jsem mohl přebývati některý čas v Praze. Můj tamější pobyt prodlil se do tří let.

Poprvé přijel jsem do Prahy v prvních dnech měsíce listopadu 1872 a šťastnou náhodou shledal jsem se tam hned s p. Louisem Legerem, jehož práce jsem dávno znal. Panu Legerovi bezesporně náleží čest, že oprav-

dově uvedl slovanské studie do Francie. On se nabídl, že mne představi Palackému; jsem jemu za to ještě dnes povinen hlubokými díky.

Bylo to ve čtvrtek dne 24. listopadu 1872, kdy slavný dějepisec přijal mne u sebe poprvé. Byl jsem velice dojat a zaražen; avšak brzo jsem přišel do své míry. Do té chvíle byl jsem nečetl od Palackého než několik jeho manifestů, kteréž jsou tolik výmluvné, poněvadž jsou provanuty vroucím přesvědčením, a jejichž ozvěna byla tak znamenitá, poněvadž přesně vyjadřovaly tužby a úmysly jeho sourodáků. Soudě z toho a maje obrazotvornost mladickou, více rychlou než bezpečnou, byl jsem si utvořil o tom spisovateli představu naprosto fantastickou. Představoval jsem si jej jako nějakého tribuna, člověka ostrých slov, fanatika i apoštola. Ovšem Palacký byl apoštolem, ale upomínal na svatého Jana více než na svatého Pavla nebo Petra. A co se týče fanatismu, neznal jiného než fanatismus snášlivosti a svobody. Rád připomínal, že smýšlí s českými Bratry; a nikdo lépe než on nenásledoval těchto pravých učeníků Kristových v lásce a v pokoji. Co při něm na prvý pohled padalo do očí, to byla jeho mírnost, důstojnost prostá, blahověle vážná a upřímná. Rozmluva mezi námi byla nesnadná: já jsem neuměl ani slova českého, německy rozuměl jsem málo, a on mluvil francouzsky jen obtížně, ale svou líbeznou laskavostí rozptýlil moje rozpaky. On miloval Francii: nebyli-liž Čechové také přemoženi u Sédana? On přál si dočkati se toho, aby utvořily se úzké svazky mezi Slovany a Francouzi; avšak moje úmysly slyšel s počátku jaksi s nedůvěrou. Soudil, abychom neopouštěli dobrovolně půdy otcovské, ani také po stránce duševné. Takž mně vypravoval s úctou, do kteréž se míchalo trochu zármutku, o mladém učenci ze Štrasburka, jenž měl, jak se s počátku zdálo, zabývati se věcmi českými a který vydal pěkné dílo o následcích bitvy Bělohorské, potom však se obrátil v jinou stranu; jednalo se o p. Rudolfa Reussovi, jehož kniha o vyhubení protestantismu v Čechách (*La destruction du protestantisme en Bohème*) podnes hodí se ke čtení; on od

té doby věnoval se zcela dějinám elsaským a dobyl sobě na tom poli jména dobrého a ušlechtilého.

Palacký u veliké míře vyznamenával se onou vznešenou nezištností duševnou a oním nedostatkem ješitnosti, kteréž jsou známkami pravých vědcův. On opravdu a ve vlastním slova smyslu utvořil dějiny české; k tomu účelu musil on udělati vše: odkliditi pověsti, jež znenáhla nahromadila nevědomost, pověra nebo nenávisť plemenná; posouditi letopisce, objeviti a vydati listiny, přemoci nečetnost svých vrstevníků. Badání svoje provozoval skrze půl století bez únavy a bez odpočinku, a málo jest lidí, kteří by, jako on, byli objevili tolik skutků neznámých a odstranili tolik lží ustálených ode dávna. Sláva mu přišla, aniž jí hledal; on si jí vážil jenom proto, že čest z ní přicházela k dobrému jeho zemi. Nikdo neměl tak pevného přesvědčení a zároveň tak naprostého odříkání naproti svému dílu. On postavil pomník, jenž přetrvává věky, ale ničeho si tolik nepřál, jako nových pracovníků, kteří by znova se podjali jeho práce a vyplnili mezery v ní nebo opravili chyby. On byl více hrdý na své žáky než na své knihy, a ze všech názvů, které se mu dávaly, nejmilejší mu byl ten, když se slyšel jmenovati otcem historické školy české. Nikdo nebyl méně skoupý na svůj čas a na svou radu. Od zábavy s ním odcházel jsem proniknutý vděčností za přivítání tak srdečné a tak laskavé, a odhodlaný, abych si zasloužil pochval učitelových, ne-li svou schopností, aspoň svou vytrvalostí.

Vrátiv se domů, jal jsem se čísti hned Dějiny české, kteréž skrze několik měsíců zůstaly mou stálou četbou. Potom jsem lépe chápal, kterak znenáhla vznikla jeho vážnost. Palacký byl vřelý vlastenec; on celý svůj život věnoval svému národu; velký vliv na něho, jako na mnohé jeho vrstevníky, měl Herder a romantismus německý. Z toho zachoval si jakýs optimismus, jehož se nedotklo ni stáří ni zklamání. Několikráte domníval se dosahovati cíle; doufal, že císař uzná práva koruny Svatováclavské. Tyto naděje pokaždé byly zklamány; bylo potřebí znova pustiti se v zápas, opět obléci se v brnění válečné, kteréž bylo těžké této duši mírné, šle-

chetné. On z toho nepodržel ni hněvu, ni nenávisti, a odhodlanost jeho byla tak naprostá, že zdál se neznati únavy i nechuti. Aby nepozbyl odvahy, k tomu byl podporován svou dokonalou vírou ve vítězství spravedlnosti a práva. Takovou měl úctu ke své věci, že nechtěl jí sloužiti nežli zbraněmi šlechetnými; aby jí pomohl k vítězství, k tomu cíli byl by nesvolil zapřít pravdu anebo hledati ji po křivých cestách. Neskrýval toho, že vypravováním dějin českých doufá přimnožití lásky k vlasti u mladších pokolení; avšak o tom dlužno se dorozuměti a na to pamatovati, že on nehodlal zakrývati chyby a nepřátely předešlé, ani přisvojovati si slávu národů sousedních. Výsledky, ku kterým dospěl, mohou v jistých kusích se doplniti, některým míněním jeho možno odpírati; nikde však nebyl přistižen na zjevném přečinu pomíjení úmyslného nebo lehkomyšlnosti. On ustavičně pracoval s doklady a přihlížel k nim ke všem; chod jeho býval někdy těžký, ale tím vzrůstala důvěra, kterou vzbuzoval. Jeho skromnost nevychloubala se učeností, a žádných nároků nečinil na neomylnost; avšak žádné badání neunavovalo jeho trpělivostí, a žádná námaha nezdála se mu býti zbytečnou.

Když jsem se mu představil znova (14. prosince 1872), náhoda tomu chtěla, abych sám viděl, kterak jeho postup při práci byl bezpečný a zevrubný. Hovořili jsme o pramenech k dějinám Husa, a on mi vyprávěl o způsobu, jakým některé z nich byly uveřejněny. Bylo to tehdy tuším jedinkrát, že jsem na něm zpozoroval hněv. Jako všechna upřímná srdce, on se hrozil nepoctivosti; a jako všichni velcí pracovníci, on nenáviděl nedbalosti. Tehdy mi daroval výtisk Dokumentův mistra Jana Husa, jež byl tiskem vydal; potom vzal jeden text a četl mi jej, vykládaje jej a ukazuje mi, kterak z textu třeba vyvozovati to, co v něm jest obsaženo, kterak pod slovy studenými a stuhlými najdou se věci skutečné, a kterak dlužno míti se na pozoru proti obrazotvornosti, jež doplňuje, a proti lehkovážnosti, která nedbá kusův důležitých.

Po některém čase prokázal mi tu laskavost, že mne uvedl do politického klubu, který v sobě sjednocoval větší díl poslanců českých. Tehdáž po několika rozmlouvách s Palackým a s jeho zetěm, proslulým řečníkem Riegrem, pochopil jsem, jaká jest libovůle v obvyklém třídní stran. Já jsem přišel do Prahy s některými předsudky: ježto jsem byl republikánem bojujícím, bylo mi obtížno chápati politiku kompromissu, i měl jsem nedůvěru k některým spojencům náčelníkův klubu politického. Tento nepokoj však netrval dlouho. Palacký a Rieger, když jsem je poznal lépe, nezdáli se mi již tak daleci demokracie. Přihlédneme-li k samému základu jejich učení, zdaž se tam nenachází právo národův k vlastnímu rozhodování o sobě? Což nenašli nejvěrnějších stoupencův v třídách venkovských? Zdaž ve vášnivé výmluvnosti Riegrově není ráz právě lidový? A zdaž soucít Palackého v dějinách se nenese k ponížným a utištěným? — Avšak v říši, která, jako Rakousko, jest založena na smlouvách, Palacký mocí okolností byl přiveden k tomu, aby za základ svých snah revindikačních vzal listiny a ústavy, jejichž zákonitost nemůže býti popírána bez současného popírání práv dynastických. Kdyby se byl postavil na jinou půdu, bylo by se množilo nebezpečství, že osudy království Českého budou viseti na překvapných hlasováních parlamentu anebo na převratech státních shora. Vytýkalo se mu, že tímto způsobem stal se vězněm šlechty, jejíž české vlastenectví bylo nestálé a pochybné: Palacký znal slabosti svých spojenců a více než kdokoli jiný trpěl jejich mdlou; on však mínil, že jest radno prokazovati k nim některou shovívavost a poskytnouti jim úvěru; ale nepodařilo se mu zaplašiti všechna nedorozumění. Byla by však mýlka, kdyby kdo se domníval, že jeho tužby i v tomto ohledu vyšly na prázdno: k tomu postačí srovnati šlechtu českou, jaká jest v našich dnech, s tou, jaká byla před půl stoletím; a zdaž by s jinou taktikou bylo se podařilo přesvědčiti vysoké kruhy o trvání české otázky, jejíhož rozřešení jest potřebí k pravidelnému a pokojnému trvání Rakouska?

Bylo by málo správné říci, že Palacký blížil se k aristokracii toliko z taktiky. On příliš živě cítil nepřetržitost historickou, aby nebyl náchylen k drobným formám minulosti. Jeho spůsoby slušnosti, jeho opatrnost vznešeného tónu, jeho nenávisť, kterou měl k povyku, k výrazům prudkým, ku přílišnostem, k bujným posuňkům: to vše jej vzdalovalo od davu. Ale on byl rozumu příliš otevřeného, než aby mohl nevědět, že přibližuje se doba nová, i než aby svým sympathiím dával záviseti na formách vládních. Mnohými stránkami přimyká se k století XVIII.: on si oblíbil demokracii, avšak s tou výhradou, že zůstal vzdálen jejich všedních prostředků. Ve Francii, kdež p. Thiers tehdáž vedl dramatický zápas se zpátečnickou většinou Národního Shromáždění, jeho sympathie se nenesly k royalistům, a jeho předsudky naproti Gambettovi byly vyváženy upřímným obdivem, jež v něm vzbuzoval organisator obrany národní.

Pokaždé, kdy jsem viděl Palackého, až do mého odchodu z Prahy, nacházel jsem u něho touž přívětivost. Jakož obyčejně se přiházívá, moje práce vyžadovaly více času, než jsem se s počátku nadál: on mně dodával srdatosti ve chvílích únavy. Možná, že měl jsem častěji uchylovati se k jeho laskavosti, ale já jsem se rozpakoval. Měl-liž jsem právo připraviti jej o několik hodin tolik vzácných? Věděl jsem, že by nedovedl zbaviti se dotěravce: ale zdaž tato neskonalá vlídnost neukládala mi tím více za povinnost, abych byl skromný? On chtěl rozptýliti moje rozpaky; když 18. prosince 1874 vracel jsem se do hotelu, dověděl jsem se, že šel mne navštívit; na tmavých schodech, které vedly k mému pokoji, upadl a poranil se v obličej. Na štěstí poranění nebylo velké a brzo se zahojilo. Tato známka pozornosti starce 76letého k mladému člověku, slovatného spisovatele k žáku, vůdce strany k neznámému, byla novým důkazem o jeho útloučnosti.

Uplynulo od té doby čtvrt století. Dosud vidím jeho ťahy zářící dobrotou, slyším jeho hlas, jež stáří učinilo poněkud třaslavým. V pravdě byl to jeden z mužů,

kteříž nemají jiné ctižádosti, nežli rozmnožovati zdejší částku spravedlnosti, a kteří došedše ku konci své dráhy, bez výčitek a nepokoje, beze smutku a bez strachu očekávají odměny náležité lidem dobré vůle. U něho postačilo, měl-li kdo nabýti jeho důvěry, aby miloval pravdu a nenáviděl útisk.

Doufám, až budu psáti dějiny české v XVIII. století, že budu moci povědět, jaká byla jeho účast při znovuzrození národnosti české. Dnes jsem chtěl pouze ku památce velikého dějepisce a velikého vlastence přinésti uctivé svědectví díkův a obdivu.

V Paříži, 21. února 1898.

Z francouzského originálu přeložil Josef Kalousek. — Pan Arnošt Denis, jenž svými pracemi o dějinách českých jest také českému obcenství dobře znám, byl posledně professorem na fakultě v Bordeaux, nyní pak zatím zastává stolicí dějepisu na universitě v Paříži na místě profesora Alfreda Rambauda, jenž na ten čas jest ministrem vyučování.

XX.

Poslední cesta Palackého na Moravu roku 1873.

Sděluje František Kameníček.

Dne 19. července roku 1873 „Moravská Orlice“ přinesla radostnou zprávu: „Náš otec, staříčkový dějepisc království Českého, pan dr. František Palacký, mešká právě ve středu našem.“ A v skutku sedmdesátipětiletý Palacký přijel do Brna odpoledním vlakem pražským v pátek 18. července, vydav se z Prahy na Moravu, hlavně aby navštívil rodiště své Hodslavice, kde již nebyl téměř dvacet let. „Nemohl bych klidně umřítí,“ pravil, „kdybych ještě naposled nespátřil kolébky své.“

Již v roce 1872 proslýchalo se, že Palacký přijede na Moravu; rodný jeho kraj očekával s radostí slavného svého rodáka, dočkal se ho však teprve roku příštího.

Návštěva Palackého na Moravě byla cestou triumfální. Moravané vítali v něm šťastného genia českého národa, zosobněný svůj politický programm, předního učence a vůdce národního — otce národa —, jehož všechen život posvěcen byl práci a snaze, povznésti hmotně i duševně český lid a zjednati mu v Rakousku platnosti a spravedlivé váhy. Doba k návštěvě byla přízniva: nebyly ještě dozněly poslední zvuky oslavy stoleté památky narozenin tichého genia Josefa Jungmanna, které rozčeřily ve dnech 13. a 14. července Prahu k velikému a slavnostnímu rozmachu; ze všech krajín slovanských denně ještě přicházely nesčetné pozdravy, v nichž vzdáván hold patriarchovi českých spisovatelův.

Na Moravě pořádáno bylo též několik slavností na počest památky Jungmannovy; v Brně pak se připravo-

vala za týmž účelem ke dni 19. července veliká akademie žáků českého gymnasia, ústavu, jehož utěšený rozkvět české obyvatelstvo Brna i dalekého okolí vždy sledovalo s neutuchlým zájmem. A této akademii zvláštního lesku dodal Palacký svou přítomností.

V Brně se nevědělo, *kdy* Palacký přijede. Psal sice v té příčině zemskému archiváři Vincenci Brandlovi, ale neudal určitého dne, tak že Brandl po dva dni docházel k pražským vlakům. Slavnostního uvítání v Brně vůbec nebylo, neboť Palacký si ho nepřál, napsav v listě Brandlovi, že by mu bylo milé, kdyby v Brně mohl prodlít v úplném klidu. Jediný Brandl byl tedy na nádraží, když Palacký přijel do Brna; ubytoval se v hotelu Padovcově. Potom odešel v průvodu Brandlově do Besedního domu, jehož posud neviděl, a prohlédl si vnitřní úpravu jeho, vyslovuje každou chvíli spokojenost a podiv nad praktickým zařízením. Na krátko usedl s průvodcem svým ve velké dvoraně, aby si krásný ten sál mohl důkladněji prohlédnouti, a dotazoval se velmi podrobně po národnostních poměrech hlavního města moravského.

K večeru zavítal do spolkové zahrady pod Špilberkem, kde shromáždila se již přechetná společnost, aby uvítala otce národa. Přední členové české společnosti brněnské a poslanci v Brně meškající obklopili jej, a každý naslouchal přívětivým výkladům jeho, každý rád vysvětloval a odpovídal na četné dotazy, jimiž věhlasný Palacký chtěl se poučiti o poměrech brněnských. Palacký přál si vína, a tu brněnský měšťan a vlastenec Jan Jelínek v rychlosti sám donesl mu ze svého sklepa starého červeného vína, jež Palackému velmi chutnalo. K desáté hodině odcházel v průvodu V. Brandla a prof. P. Vl. Šťastného, jsa hlučně pozdravován; slíbil, že zůstane v Brně dva nebo tři dni, což bylo přijato s nekonečným jásotem.

V sobotu 19. července učinil některé návštěvy, zvláště u dra. Al. Pražáka a u P. Matěje Procházky; na večer pak slíbil navštívit studentskou akademii v nádherné dvoraně Besedního domu, k níž ho byla pozvala deputace studujících českého gymnasia: Leander Čech,

nyní ředitel reálné školy v Novém Městě na Moravě, František Bílý, nyní professor české vyšší reálné školy v Praze, a Václav Křeček, nyní advokát v Kojetině na Moravě.*) Zpráva o tom roznesla se záhy po městě, tak že nastala obava, aby návalem obecenstva do akademie nebyla ohrožena bezpečnost v sále. Večer opravdu tisíce návštěvníkův očekávaly s utajeným dechem, až vstoupí veliký otec národa. Přišel před 8. hodinou, provázen jsa drem. Al. Pražákem a vítán od stojícího obecenstva neutuchlými projevy úcty a slávy. Svěže a rychlým krokem, avšak s tělem přece již starobou ku předu nachýleným, prošel dvoranou a usedl v první řadě křesel, jsa neustále předmětem všeobecné pozornosti. Byl to vůbec večer v pravdě slavnostní, povznášející. Palacký setrval do konce akademie**) a velmi pochvalně zmínil se o duševní vyspělosti a snahách brněnské gymnasijsní mládeže. Po akademii zůstal ještě krátce v saloně Čtenářského spolku, jež opouštěl za nekonečných projevů lásky a oddanosti.

V neděli před polednem, 20. července, Palacký odjel z Brna, byv doprovoděn k nádraží zástupci české společnosti brněnské drem. Al. Pražákem, archivářem Brandlem, Florianem Zedníkem a drem. Mathonem. Na nádraží stály v řadách četné deputace spolkův a provolaly při odjezdu staříčkému historiografovi slávu.

Palacký odjel přímo do Hodslavic, kam přibyl v pondělí večer (21. července) a ubytoval se u tamějšího pastora a svého známého Pilečky. Navštívil Občanskou besedu, své příbuzné a rodný dům, z něhož odcházel rozechvěn a dojat; nebylť rodný domek již majetkem

*) Viz k tomu „Vzpomínku na Františka Palackého“ od Leandra Čecha v pamětním listě „Morava svým Maticím“. V Brně 1897.

**) Programm akademie: 1. Proslov. Óda na Jungmanna od Viléma Grapla, studujícího VI. třídy českého gymnasia. 2. Bendl: Slavnostní kantata pro smíšený sbor. 3. A. Bazzini: Le Carillon d'Arras, Air Flamand, variace pro housle s průvodem piana. 4. Slavík: Rekův sen, sbor pro mužské hlasy. 5. Rossini: Ouvertura ku zpěvohře Vilém Tell na piano pro čtyři ruce. 6. Ed. Nápravnik: České perly, koncertní fantasie na národní písně. 7. Theod. Bradský: Tatry, sbor pro mužské hlasy. 8. Haydn: Quartetto smyčcové do D. 9. K. Bendl: Válečná, sbor pro mužské hlasy.

rodiny jeho.*) V Besedě vyslovil radost nad uvědoměním svého rodiště: „Neočekával jsem,“ pravil, „že mé rodiště již také o pokroku se něčeho dovědělo, — aniž bych myslel, že tam naleznu jaký čtenářský spolek. Opravdu, to mne překvapilo.“ Vzdal pak za to pochvalu tehdejšímu starostovi Pilečkovi, bratru pastorovu. V Hodslavicích Palacký setkal se po dlouhé době se svou jedinou již tehdy sestrou Rosinou, která ho potom provázela do Rožnova a do Zubří.

Dne 22. července, v úterý, Palacký byl ve Valašském Meziříčí, kde navštívil dra. Mikyšku. K meziříčským občanům vyslovil radost nad pokročilostí obyvatelstva, řka, že za dob mládí jeho všecko ještě spalo. Po hostině odjel v povoze dra. Mikyšky, doprovázen jsa starostou města, professory českého gymnasia s ředitelem A. Kaplanem v čele, některými občany ze Zubří a Rožnovskou deputací, která mu přijela naproti, do Rožnova, kam přibyl o 5. hodině odpoledne, a přijal pohostinství u bývalého poslance Michala Jurejdy. Místní spolky uspořádaly mu hned za příjezdu ovace, a Palacký netajil se, že byl tím mile překvapen. Z Hodslavic došel katolický farář P. Šlegel.

Ještě téhož dne od 6 hodin večer Palacký pobyl v obecním sadě (v Hájnici) a potom v kavárně Elcerově za zvuků místní lázeňské kapely. Tam mu zazpívaly slavnostní kantatu školní dívky, vedené učitelem V. Klímmou, což Palackého zvláště mile dojalo. V 9 hod. uspořádal mu před domem Jurejdvým pěvecký spolek „Těťev“ lampionový průvod a serenadu. Palacký děkuje pravil, že toho nezasluhuje. Ve středu 23. července prohlédl si továrnu na bílení pana Čeníka Janíka, starosty města, školní budovu a Občanskou knihovnu, kde se zapsal do pamětní knihy. Ve škole byla právě učitelská schůze. Učitel B. Thoř oslovil Palackého jménem svých kollegův, a ten odpověděl: „Pánové! Vám dáno pevné veslo do rukou, vám svěřen náš budoucí národ. Uzná-

*) Teprve roku 1881 rodný domek Palackého stal se majetkem národním.

vám vaše těžké a nesnadné postavení v tak trudných dobách. Bylo na čase, že jste konečně zasloužené mzdy byli uznáni.*) Avšak i tu, pravil jsem to i jinde, třeba vám mnoho dobré vůle a obětavé lásky; neboť z vás mohou býti buď hodní učitelové, rozumní vychovatelové a tím největší dobrodincové lidstva, aneb vy se státi můžete těmi největšími a nejzuřivějšími záhubci těch, jižto vám svěřeni.**)

V 2. třídě Palacký spatřil na tabuli *latinské* písmo jako předlohu pro žáky. Měl z toho radost a pravil, že pokusy psáti latinsky za jeho mladších let byly odsuzovány, poněvadž prý jen „švabach“ má ráz písma důkladného a důstojného.

Téhož dne o 10. hodině Palacký prohlédl si nádherně vyzdobené místnosti Katolicko-politické besedy, kde uvítal ho p. Jos. Bayer. Host odpověděl tentokráte obšírněji asi takto: „Těší mne nemálo, že za tak krásným účelem, jak poznávám, se berete a v povinnostech k národu a vlasti sebe i jiných utužujete a cvičíte. Věřte, že za té doby, v níž víra a nevěra v zápasu povážlivém stojí, nutnost nezbytná toho ukazuje, by se podobné spolky u nás zakládaly.***) Musím se, pánové, přiznati, že co jsem odcestoval z Prahy a octl se na Moravě, zde krásný květ zralosti národní a přesvědčení mravního nalézám. A protož zavrhuji každé počínání si nelidské těch, kteří horem pádem stojí na tom, aby mravní základové v člověčenstvu, tedy i národu našem, porouchání byli. Bez těch hyne každá společnost, tedy i národ. Toliko na přesvědčení mravním, toliko na základech nábo-

*) Tím mínil nedávno upravené platy učitelské.

**) V této části i v dalším vítanou pomůckou byla mně práce P. Fr. Jar. Koželuhu, uveřejněná ve feuilletonech Moravské Orlice v číslech od 3. do 26. srpna r. 1873. Práce vydána také o sobě s názvem: „František Palacký. Upomínka na jeho cestu po vých. Moravě“. P. Koželuha popisuje jen to, při čem byl osobně.

***) Význam těchto slov záhy od mnohých byl seslabován, ba tvrdilo se, že Palacký vůbec nic podobného neřekl. V té příčině věřím P. Koželuhovi — a v souvislosti nevidím v slovech těch vůbec závady ani nic podivného.

ženství možno nám postupovati k cíli, — tak to shledáváme na našich předcích, totéž i nám činiti třeba. Nesmíme sice býti nespravedliví k jinověrcům, neboť každý má svobodu zaručenou Bohem, — pro náboženství nebudeme se bít, — zůstaňme však spravedliví i k cizím národům, jinak bychom na slabém základě budoucnost svou stavěli. Těší mne opravdu, že vzdělávati se učíte, a že osvětě i v nejnižších třídách brána se otvírá. Vidím, že nemůžeme již na dlouho zůstatí bez vítězství; rozum, přesvědčený již tolika příklady našeho ducha, nemůže již na dlouho jednati jinak, než dáti nám toho, co nám po právu a spravedlnosti všechněm přísluší. Očekávejme, — leč vytrvale a svornou silou!“

Po návštěvě Katolicko-politické jednoty vykonán o 11. hodině výlet k bratru Palackého Janovi do Zubří, kam rodičové slavného historografa byli se již roku 1829 na fojtství odstěhovali. Pobyl krátce v jeho příbytku a divil se, že Jan nebydlí již na fojtství, nýbrž v jednoduché chalupě. „Vy, jak vidím, hospodaříte všichni od tisíce ke stu,“ vzdychl si. Palackého bolela chudoba rodiny; v Zubří vyslovil to zřejmě: „Nemohl jsem nic dáti rodině své, neboť nikdy mně nezbyvalo, čím bych byl mohl obohatiti příbuzné a bratry.“ Je však jisto, že Palacký rodinu svou podporoval. Janovi na př. dával ročně 140 zl. — Z domu Janova Palacký odešel na faru, prohlédnuv si napřed místo, kde zemřel roku 1871 bratr jeho Ondřej, jenž vystudoval protestantskou teologii a znal dobře orientální řeči. Byl však jen vychovatelem a v posledních letech žil jako soukromník a dobrodinec lidu v Zubří.

Na faře při obědě, jehož účastnil se také bratr Jan, Palacký vypravoval vzpomínky ze života a s nadšením mluvil o dru. Riegrovi, zeti svém, jako o uchvacujícím a neohroženém řečníkovi. Zmínil se také o svém boji za latinku. Bylo prý mu se smíchem řečeno, že netřeba nového písma, když není v chudičké řeči české ani dostatku slov. Palacký prý odpověděl na uštěpačnost tu tím, že ukázal na cizí slova v němčině větou:

„Der Deutsche hat keine Religion,
er ist keine Person
und will erst eine Nation werden.“

Potom vypravoval o počátcích *Matice české*, jež byla povolena jen jako „Pokladnice českého musea k vydávání knih českých“, neboť slova Matice se úřadové obávali, a o stycích svých s Jungmannem. Řevnivý soupeř Jungmannův radil prý manželce jeho, aby látku, sebranou ke slovníku, hodila do kamen, jen tak prý zabrání muži svému, aby si práci na zdraví neškodil.

Po obědě Palacký zastavil se v chrámu a na hřbitově, o 6. hodině pak byl již opět v Rožnově, kde poděkoval občanům ze Zubří, kteří ho doprovodili až do domu p. Jurejdy. V předvečer téhož dne napadl Palackého silný křečovitý kašel — za příčinou prý náhlé změny teploty, — ale záhy se mu ulevilo, tak že ještě večer byl ve společnosti až do 10 hodin.

Ve čtvrtek (24. července) po 10. hodině před polednem Palacký vyjel v průvodu 12 kočárů do Frenštatu, kdež uvítán byl střelbou, hudbou, banderiem a deputacemi. Podán mu také myrtový věnec. Naproti vyjelo mu z Frenštatu 6 kočárů a čtyři Sokoli na koních. Město bylo všechno okrášleno. Na náměstí, plnickém lidí jásajících, byl osloven a odpověděl: „Těší mne nemálo pánové, a věru nevím, jak k tomu přijdu, že mi takovou, čest prokazujete. Já jsem vašim dlužníkem, neb jste mne vzpomenuli, že jste dali desku pamětní na můj rodný dům;*) — já ji tam viděl; a proto bych si za velký hřích pokládal, kdybych, jsa vám tak na blízku, Frenštat, o němž tolik chvalného slyšeti, nebyl navštívil.“ Po slavnostní hostině pobyl krátce u frenštatského maecenáše V. Kostelníka, potom si prohlédl školu a školní museum, kde také se podepsal do pamětní knihy. Na přípitky při hostině i jinde odpovídal krátce. Rozohnil se však, když

*) Občanská Beseda frenštatská dala zasaditi roku 1868 pamětní desku na rodný domek Palackého s nápisem: »Zde narozen dr. František Palacký, historik království Českého, dne 14. června 1798.«

dr. Rud. Kallus v řeči své dotkl se bona fide známého názoru Palackého o Rakousku, poznamenav, že asi nyní již slovutný historioграф ve své víře v Rakousko ochabl. Palacký odvětil, že ve *spravedlivé* Rakousko věří posud a že nikterak mínění svého v té příčině nezměnil. Napomínal občany, aby neochabovali ve svatém boji za právo a pravdu, a těšil všechny, vytrvají-li, že dobrý výsledek národu nemine, neboť žádá jen spravedlnosti. Především kladl všem na srdce svornost.

Z Frenštatu vrátil se ještě téhož dne do Rožnova, odkud 25. července v pátek o 6. hodině ráno čelní měšťané a zástupci všech místních spolků doprovodili ho do Valašského Meziříčí, a Meziříčtí odtud k nádraží hranického. Ke společnosti připojil se také professor theologické fakulty pražské dr. František Bauer, nynější brněnský biskup. Na cestě k Hranicím stkvěle byli uvítáni v Černotíně. Na nádraží v Hranicích nebylo nikoho, jen tři občané hraničtí vyjeli Palackému naproti do Černotína a doprovázeli ho až do Přerova, kde připravovaly se veliké slavnosti a okázalý průvod; ale úřady všechno zakázaly. Uvítání však bylo v Přerově přece: Občané vyjeli Palackému vstříc k nádraží ve třech kočárech, a uvítací řeč měl k němu P. Ignác Wurm. Také vjezd Palackého do Přerova byl slavnostní, neboť davy obecnstva všude ho pozdravovaly, a všechny domy byly ozdobeny prapory. Palacký navštívil místního faráře P. Arnošta Vychodila, a večer prodlel v Čtenářském spolku, kde mu při zábavě od tří slečen přerovských podán byl vavřínový věnec.

V sobotu konečně (26. července) Palacký zavítal v průvodu vynikajících občanů přerovských a deputace Čechův olomouckých do Olomouce a ubytoval se u praelata barona Königsbrunna. V Besedním domě očekával Palackého dr. Mošnar s výborem Besedy a zástupci spolků, kteří všichni vzácnému hosti byli představeni. Po prohlídce Besedy navštívil místnosti divadelního spolku a tělocvičny. Ve 4 hodiny odpoledne odjel pak do Malče, jsa provázen tisícerými pozdravy vlastencův olomouckých.

V týdnu pobytu svého na Moravě Palacký zajisté se přesvědčil o lásce a oddanosti lidu moravského k slavnému a zasloužilému rodáku. Avšak plně uspokojení bylo mu asi kaleno tím, že poznal, kterak tento dobrý lid má tuhé boje o své bytí, o politické svobody a docela i o svou řeč.

XXI.

Poslední chvíle Františka Palackého.

Ze zápisek † paní Marie Červinkové-Riegrové.*)

Ve čtvrtek k večeru obrátily se věci s dědečkem tak neočekávaně ke zlému, že v malé chvíli zmizela všechna naděje na uzdravení. Dědeček byl červený, strašně kašlal u dusil se. Hamerník, když večer přišel, všecek se polekal; nenadál se toho dokonce, i sdělil rodičům, že není více pomoci. Noc, kterou maminka s dědečkem přestála, byla strašná. Probděla ji u lože jeho, a otec nespal též a byl skoro stále přítomen. Výkřiky dědečkovy bolesti bylo hrůzno poslouchat, když volal: „Bože, to je hrozné! Marie, zadus mne! ale, prosím tě, zadus mne!“ Kašel a dušení bylo tak silné, že je matka měla již za boj smrtelný. Tak dalo se též souditi podle chrapotu těžkého a stydnutí rukou. Byl to prvý zápas smrtelný, jež dědeček přestál. Seděl při tom. Maminka musila jej zdvihnouti vší silou, neb neměl v poslední době již vlády nad sebou. Pak ale upravila dědečkovi položení těla tak, že mohl se vykašlati a dýchati lépe; i dostal se do dřímoty, chrapot se stával vždy mírnějším,

*) Paní Marie Červinková navrátilši se po pohřbu svého děda Fr. Palackého z Prahy do Malče umínla si, že za čerstvého dojmu na základě zpráv své matky paní Riegrové a jiných příbuzných napíše stat »o dědečkově nemoci a smrti«, což provedla od 19. června do 14. července 1876 na 51 stranách, z nichž tuto doslovně otištěny jsou strany 44.—50.

a do těla vracela se opět teplota. Ovšem že bylo patrné, že se trápení dědečkovo tím jen prodloužilo a, jak nám 26. května otec psal, odpoledne přáli si rodiče konce trápení dědečkova, jež s jistotou předvidali.

Dne 26. května ráno dostavila se u dědečka apathie, nechuť ke všemu jídlu. Chvillemi vázl mu jazyk, nemohl mluvit. A pak zase mluvil, a to vždy srozumitelně; zůstal při sobě do poslední chvíle.

Božena Hančová odjela toho dne s dětmi. Poslali ji domů, protože předzvídali smrt dědečkovu, a ona pohnutí nesnese. Přišla se k dědečkovi rozloučit. Dědeček chtěl něco říci a nemohl, i chrchlal jen a dával znamení, že mluvit nemůže.

Přišla k němu tetička. I oslovil ji vlídně: „Těším se!“ Kašel byl silný, dusivý.

V poledne požil dědeček málo lžic černé kávy, což mu usnadnilo dýchání. Po obědě pravil: „Ještě jsem dnes novin neviděl.“ — „Otče,“ řekla maminka, „víte, že byl včera svátek; noviny vyjdou až odpoledne.“ „No, no,“ řekl dědeček; nebyloť mu to příjemné.

Když noviny asi ve tři hodiny vyšly, přinesl je tatínek k dědečkovi řka: „Otče, bude vás to snad namáhati, je čísti; já vám povím, co je nového.“ Dědeček svolil a tatínek mu vypravoval, že Hercegovci dobyli nového vítězství. „Bůh jim žehnej,“ řekl dědeček. Dále sdělil otec, že zemřel polní maršálek John. „Toho muže je škoda,“ pravil dědeček. Bylo to malé půl hodiny před smrtí jeho. Pak mluvil jen o tom, co k posluze patřilo. Chtěl, aby ho maminka nazvedla. Matka s otcem se tím namáhali, ale činili mu nepříjemnost. Dával znamení: „Nechej, nechej; je mně to nemilé.“

Seděl na posteli a dýchal stále pomaleji a tíže. Také již v poledne počal mu stydnouti nos a špičky prstů, i stydly ruce vždy víc a více.

Maminka seděla u něho, a vidouc, že se blíží poslední chvíle, zavolala tatínka z vedlejšího pokoje, kde na pohovce odpočíval.

Tatínek vstoupil, a dědeček jevil potěšení a pravil: „Riegře, pomáhejte mi zvítězit; jedna strana bojuje —

druhá strana — pomáhejte mi zvítězit!“ Zdálo se, že jen jedna strana plic již pracovala. Dědeček bojoval se smrtí. Duch jeho se bránil — nechtěl umřít.

Tatínek sedl si po straně postele, maminka proti obličejí dědečkovu. Dědeček vždy tíže oddychoval a asi dvě minuty před smrtí řekl: „Je zle, velmi zle!“ Maminka nespouštěla z něho očí, zatáhla najednou tatínka: „Zdálo se mně, že umírá“ a tatínek obrátil se s maminkou proti dědečkovi. Dědeček se na ně díval a kýval hlavou, jako by chtěl říci, že je poznává, a v tom si povzdechl a vypustil ducha. Na to obrátily se oči v sloup a slabounký chrapot sotva slyšitelný zavzněl. Bylo to v pátek ve 3¹/₂ hodiny odpoledne dne 26. května 1876.

V několika minutách roznesla se zvěst po Praze. Dům byl obklopen tázajícími se. Městská rada ukončila své sezení a uzavřela starati se o pohřeb dědečkův. Telegramy rozlétly se po celém světě, jednotlivci telegrafovali o své újmě. Černé prapory počaly se všude vyvěšovati.

Bezprostředně po skonání vypadal dědeček špatně, známky boje smrtelného byly znáti ve tváři, ale asi za hodinu dostal obličej výraz usmívavý, přívětivý, vypadal tak roztomile, že za celé nemoci tak nevyhlížel.

Maminka dala se hned do oblékání dědečka s Francem. Postavili prkno podle postele a maminka tělo držela; vynaložila na to poslední sílu a musila stále pít víno, aby se zdržela mdlob. Oblékání šlo velmi těžko, že Franc se všecek zpotil; nebylo lze s tělem vládnouti, bylť dědeček vodou napučený až po prsa. Upravili jej a položili do velkého salonu. Mnozí známí přišli se naň podívat. Také Aninka jej viděla a pravila, že nevypadal jako umrlý — tak vlídná tvář, že by se člověk do ní zahleděl — jakoby siadce dřímal.

Noc strávila maminka u mrtvoly. Pravila, že si v té noci odbyla nejhorší loučení. Bůh sám ví, jak jí bylo! Drahá duše dědečkova ta již byla vzlétla v lepší svět. My jsme o tom ještě nic netušili. O Bože, že jsem dědečka ještě jednou neviděla. Část života bych dala za jediné slovo z úst jeho!

Druhého dne, 27. května, v sobotu, praví maminka, že dědečkovy mrtvoly nic neužila. Mimo jiné lidi, kteří přicházeli, přišel ráno fotograf, a nebyl ještě hotov, když již naň čekal sochař Myslbek, který vzal sádrový odlitek obličejů, a jak jsem slyšela, též ruky jeho pravé. Přišel pryč k němu kdosi, žádaje ho naléhavě o odlitek ruky, jež psala historii českou. Po Myslbekovi přišel opět jiný fotograf, a odpoledne neb o polednách vzali si již lékaři mrtvolu dědečkovu do druhého poschodí k balsamování. Balsamování trvalo až do půlnoci; proto jsme dědečka viděli až v neděli ráno. Lékaři našli jen jeden cípek plic zanícený, ale vodu v nohou, těle a plících; smrt nastala oedemem plic a vůbec marasmem. V játrech měl dědeček žluční kameny, na hořejším díle plic bylo viděti zacelené tuberkule. To bylo velikým zadosťučiněním pro Hamerníka, kterýž byl dědečka asi před 18 roky poslal do Šternberských lázní říka, že má tuberkule. Později vyňali dědečkovi mozek a dali ho do líhu pro museum. Je pryč to zvláštnost vědecky znamenitá, mozek neobyčejně velký, neobyčejně vyvinutý, a zvláště znamenitý, skoro bezpříkladný jest úkaz, že v tak vysokém stáří nacházel se mozek v úplném vývinu. Líto mi bylo, že s dědečkovou mrtvolou tak zacházeli, jako by jim náležela.

XXII.

O vůdčích myšlénkách v historickém díle Palackého.

Sepsal Josef Kalousek.

František Palacký ve svých spisech nezřídka projevoval svůj názor světa, svoje mínění o nejtěžších záhadách ducha lidského. Tak činívají velcí duchové mezi spisovateli, netoliko filosofové, ale i historikové, právníci i přírodovědci. Tak činil i Palacký. On nepokládal úkol historikův za pouhé zpravodajství, při kterémž dostačí, když vyprávěč věrně a pořádně poví, co a jak se stalo; aniž zabíhal v krajnost opačnou, ve kteréž si libují někteří dějepisci, jejichž vypravování vypadá tak, jako by se domnívali, že čtenářům jsou známy všechny skutky a příběhy, a že se jim jedná jenom ještě o to, aby se dověděli, co spisovatel o nich soudí. Palacký, jako jiní nejlepší dějepisci, nebyl v tom jednostranný, nýbrž všestranný: on netoliko vyprávěl, co a kterak se stalo, ale zároveň všude ukazoval na prameny k dosvědčení toho, že se stalo tak a ne jinak; a on netoliko způsobem a tónem vypravování dával na jevo, kterak o kterém skutku smýšlí, má-li jej za chvalitebný či za špatný, nýbrž on na příhodných místech kladl také zvláštní kratší i delší úvahy o osobách a dějích i o celých dějinách, kdež historickou správnost svých úsudků dokazoval doklady z pramenů váženými, a zároveň ethickou oprávněnost jich odvozoval z názoru, jež si utvořil o světě a pořádku v něm, o Bohu a lidech. Palacký netoliko vypravoval dějiny, ale on o nich také filosofoval.

K takovému způsobu spisování dějin Palacký přijal návod theoretický od Angličanů Bolingbroka († 1751) a Blaira († 1800), a jakožto vzory k následování oblébil si záhy Williama Robertsona († 1793),¹⁾ Jana Müllera († 1809),²⁾ Jindřicha Ludena (1780—1847),³⁾ a některé jiné historiky podobného rázu, kteří dobře vypravují a pěkně uvažují. Že Palacký od těchto spisovatelů se učil, o tom dovidáme se z denníka, jež si psal, a z výpisků, jež si v mladých letech činival z knih právě čítaných.⁴⁾ *Bolingbrokovo* rozjímání o historii,⁵⁾ jež Palacký četl roku 1818, psáno jest s velikou sečetlostí a zároveň s jakousi velkopanskou vzácností, od státníka zkušeného, jež přímo oslňuje jasným rozbohem, úsudkem pronikavým, vždy přímým a naprosto samostatným; i jest tudy ta kniha plně způsobilá, aby na mladickou vnímavou mysl učinila dojem hluboký a trvalý. Bolingbroke připisuje dějepravě ten úkol, aby byla „filosofií vyučující v příkladech, kterak bychom se měli chovati ve všelikých postaveních soukromého i veřejného života“, čili aby byla učitelkou

¹⁾ History of Scotland during the reigns of Mary and James.

²⁾ Geschichte der schweizerischen Eidgenossenschaft.

³⁾ Allgemeine Geschichte der Völker u. Staaten des Alterthums Allg. Gesch. der Völker u. Staaten des Mittelalters.

⁴⁾ V červenci 1819 poznamenal, kterak přítel jeho Benedikti v rozmluvách s ním a se Šafaříkem jistil, že Čechům nelze míti velikého dějepisce, poněvadž nemají velikých dějů. „Ját.“ praví Palacký, „jsem jej příkladem Robertsona Škotského a Müllera Švejcarského porážeti hledal, vynášeje i několik příkladů slavných z historie české.“ Když 1. ledna 1820 Palacký zapisoval si paměti o svých vědeckých pokrocích, docílených asi v pěti předešlých letech, vyznal o svých historických studiih takto: „Historická učení zamíloval jsem si teprv později, přečet Robertsonovy spisy a Bolingbrokova rozjímání o historii. Od toho času ale velmi pilně jsem se s ní obíral, zvláště s letopisy země České. Od Angličanů a potom od Ludena Němce naučil jsem se považovati historii duchem filosofickým a politickým.“ K 5. lednu 1820 zaznamenal si svoje tehdejší plány do budoucnosti, že by chtěl psáti nejdříve esthetiku, pak jiné spisy, a »posledně, cíl života mého, pragmatickou historii České země, podle ideálu historického umění. Ó, by mi požehnal Bůh s hůry, abych život svůj vlastenskému snažení tomuto posvětili mohl; aby uskutečnil ve mně onen ideál spisovatele a vlastence, jež ustavičně nosím v prsou svých“.

⁵⁾ Letters on the Study and Use of History. By Henry St. John Lord Viscount Bolingbroke, London 1752, str. 481 in 8°.

života, magistra vitae, a netoliko paměti starých časů, nuntia vetustatis.⁶⁾ Za výpisky Palackého o tom následují výtahy z *Hugona Blaira*,⁷⁾ jež psal více o jiných družích literatury, ale též o spisování historickém.⁸⁾ Náuka Blairova obsažena jest v kratších slovích, nežli Bolingbrokova, ale pokud mají stejný předmět, srovnává se s ní docela. Podle Blaira dějepis má býti pravdivou pamětí ku poučení lidstva,⁹⁾ tak že moudrost jest velkým účelem historie, a tato má nahrazovati nedostatek zkušenosti. Kromě toho Blair dává praktické pokyny, oč historik má pečovati a čeho se vystříhati, aby jeho dílo dosáhlo dotčeného účelu; a tu zasluhuje povšimnutí, že v Palackého Dějinách Českých shledáváme velikou měrou vyplněny právě ty požadavky, o nichž poučení znamenal sobě z Blaira, jakož jsou: že dějepisec má dějinám dodávati co nejvíce jednoty, svazuje částky jejich nějakou spojovací zásadou, aby dělaly dojem celku a jednoty; historik poskytuje látky příhodné k posouzení, ale neplýtvě svými míněními a rozumováním; vypravování budiž jasné, spořádané a spojité, při čemž mnoho záleží na užívání vhodných přechodů; vážnost budiž vždy zachována ve vypravování; sprostý sloh, ni hledané ani ovšednělé fráze, rozpustilost, vtipkářský nebo posměšný způsob psaní nehodí se do historie; ona má býti zajímavá, k čehož docílení dlužno vhodně vybíratí nebo pomíjetí okolnosti a voliti dle potřeby někdy stručný a jindy obšírný způsob vypravování; ale na pouhou zábavu nebudiž vypočtena; ozdobnost se připoští, ale ozdoby musejí se snášeti s důstojností; líčení charakterů jest nejskvělejší, ale také nejnesnadnější ozdoba historického díla. Podle shody těchto a jiných předpisů Blairových s formálními vlastnostmi histori-

⁶⁾ V Londýnském vydání 1752, jež se nachází v knihovně univ. Pražské (22. D. 101), najdou se ty vývody na str. 14, 48, 123.

⁷⁾ Lectures on Rhetoric and Belles lettres. Tuto knihu Palacký vypůjčil si na počátku prosince 1818 v Prešpurce od Angličana Egana.

⁸⁾ Lect. 35, 36.

⁹⁾ History is a record of truth for the instruction of mankind.

ckých spisů Palackého není pochyby, že tento anglický spisovatel vedle Bolingbroka měl značný vliv na vývoj dějepisectví nadání Palackého. Tento čítal v oněch mladých letech též Gibbona,¹⁰⁾ Karamzina,¹¹⁾ jehož některé názory o historiografii též si opsal, Herdera, jež 8. ledna 1820 v zanícení nazval svým „jediným mezi spisovateli“ a r. 1871 knězem humanity.¹²⁾ O významu, jež švýcarský historik Müller měl mezi českými budíteli, a zároveň o další, a to národní stránce dějepisectví ideálu Palackého dovidáme se z výpisku, jež si Palacký, jak se zdá, teprv asi okolo r. 1830 učinil z nejmenovaného spisu Jungmannova: „Národnu býti, národ historicky vyobraziti, a to v otcovském jazyku, jest svatá trojice historie. Historik není nic bez vlasti, bez národu, bez vlastenského jazyka. To jsou kouzly Jana Müllera; proto mají národové evropejší tak málo historiků, Angličané tak mnohé a dobré.“ U *Ludena* tuším také líbila se Palackému především vřelá k vlasti láska, spojovaná přece se všeobecným příznáním, že každý národ musí o to se vynasnažiti, aby zachoval svoji samostatnost a zabezpečil si volný vývoj své národní povahy.¹³⁾ Tolik budiž mimochodem řečeno o podnětech, odkud které Palacký bral k historickému dílu svému a zvláště k těm stránkám jeho, ježto jsou předmětem této rozpravy.

Nám v této stati jde hlavně o poznání toho, kterými nejvyššími zásadami spravoval se Palacký při posuzování dějin, aneb kteraké vztahy shledával mezi předměty svého dějepisectví vypravování a mezi svými filosofickými názory o světě. Jedním pramenem ku poznání toho budou nám Dějiny národu českého a jiné

¹⁰⁾ History of the Decline and Fall of the Roman Empire.

¹¹⁾ Исторія государства Россійскаго.

¹²⁾ Zur b. Geschichtschreibung 170.

¹³⁾ Názory a směry Ludenovy vyloženy jsou ve spisku: Ueber das Studium der vaterländischen Geschichte. Vier Vorlesungen aus dem Jahre 1808. Nátisk, jež Němci tehdaž trpěli od Francouzů, vysvětluje, že patriotismus Ludenův někdy vystupuje ze slušné míry a k jazyku francouzskému hoří nenávistí až slepou. Z citátu Zur b. Geschichtschreibung 199 jest viděti, jak Palackého těšila Ludenova spravedlnost k válečnictví husitskému.

spisy historické, v nichž Palacký na rozličných místech úsudky své pronáší a názorů svých se dovolává. Rovněž však musíme nahlížeti do filosofických spisů Palackého, v kterýchž nachází se soustavnější výklad jeho názorů o světě. Dlužno vzíti ku pomoci též jeho spisy politické, poněvadž i v nich tytéž filosofické zásady, kterých užívá v dějepisectví, opět obrací k posuzování i k určování současných snah politických. Uvidíme, že Palacký dopracoval se skoro všech těch názorů a zásad, o něž nám jde, hned v mladém věku, v třetím desetiletí svého života, že spravoval se jimi ve všech oborech vědecké a veřejné činnosti své, i že jim zůstal věren po celý věk svůj až do hrobu. Ty mu byly vůdcem ve všem mnoholicném konání na celé požehnané dráze života jeho. Chci je vyložití stručně, bez mnohého posuzování, co nejvíce možná vlastními Palackého slovy.

Palacký v jinošských letech se zálibou zabýval se studii filosofickými. S obzvláštní úctou uvykl pohlížeti ku Kantovi; nepochybují, že osvojil si některé důležité pomysly od něho spracované, ač nenacházím, že by se Kanta při nich výslovně dovolával. Nejvíce Palackého vábila k sobě esthetika; avšak právě v té stránce Kant jemu nevyhovoval, neboť co Kralovecký filosof v Kritice Soudnosti praví o krásnu a umění, v tom Palacký pohřešoval náležitý zřetel k subjektivné činnosti ducha. Tu zachytil paprsek světla příšlý z Anglie, a jím Palacký rozdělal si svůj vlastní oheň. Na počátku roku 1819 Palacký četl *Hugona Blaira* někdy proslulé přednášky o řečnictví a krásných uměních, v nichž byl upozorněn na výklad *Františka Bacona* o přednostech poesie výpravné. Hned Palacký vyhledal sobě to místo v Baconově spise *De augmentis scientiarum*, a se zanícením zamyslíl se do vývodu Baconova, jenž vrcholí v těchto slovích: „Poesie výpravná slušně může se pokládati za účastnici jakés *božnosti* (divinitatis cuiuspiam particeps), poněvadž ducha povzaší a ke vznešenostem uchvacuje, upravujíc podoby věci podle touhy ducha, a nepodrobujíc ducha věcem, což činí rozum a historie.“ Této myšlénky Baconovy, vyslovené zračitě jen o poesii výpravné, uchopil se

tvůrčí duch Palackého, rozšířil ji na celý obor krásných umění, a jal se na tom základě budovati svou soustavu *krasovědy*. Studiemi těmi zabýval se ve 20. až 24 roce věku svého (1819—1823), dříve než oddal se dějepisu; a ještě na sklonku života svého vyznával se zálibou o dotčeném výroku Baconově, že zásady takové postačily jemu „ode padesáti let k odůstojnění a k výkladu všech nahodilých zjevův pokrásných“.¹⁴⁾ A netoliko esthetiku vyvodil z myšlenky Baconovy, ale on utvořil si z ní také základy ke své *ethice*, k náuce o povinnostech a

¹⁴⁾ O tomto historickém počátku své krasovědy, a vlastně celé své filosofie, vyslovil se Palacký jednovorně na počátku své dráhy 1820—1823 v *Krasovědě* (znova tištěno v *Radhostu* I. 397—398 v poznámce) i na sklonku života 1873 v *Radh.* III. 260 a v *Gedenklblätter* str. 3. Plnější citát z Bacona Verulamského najde se v *Radh.* I. 310, Blairovo pak anglické tlumočení též myšlenky v *Radh.* I. 397. — Tuším, že František Bacon († 1626) onu myšlenku, že *poësis narrativa divinitatis cuiuspiam participes videri possit*, přejal z filosofie scholastické, kdež platila netoliko o poesii, nýbrž i o veškerých oborech krásna, a rovněž o dobru a pravdě. Výborný český učitel filosofie Thomistické, kanovník dr. J. Pospíšil v rozpravě o „Nadúčelnosti (hypertelii) v přírodě“, tištěné v *Časopise Moravské* 1896 str. 81—97, vykládá o tom na str. 89 takto: „Tím, že Bůh svět z ničeho podle svých odvěčných ideí stvořil, poskytnul mu jednotu, která jest obrazem a nápodobou jeho vlastní jestoty... Všecky věci stvořené tou měrou, jakou napodobují jestotu božskou, obrážejí také její pravdu, dobro, dokonalost, a následovně také její krásu. Poněvadž jest svět výrazem božské myšlenky, jest také výrazem, účastí a údělem božské dokonalosti. To platí nejenom o celku, nýbrž i o každé jednotlivé stvořené bytosti.“ Čemu filosofie sv. Tomáše Akvinského, jak ji vykládá dr. Pospíšil, učí o světě i o každé stvořené bytosti a jich poměru k Bohu, tomu Palacký učí o člověku a jeho poměru k Bohu; *Radh.* I. 346—351; *Gedenklbl.* 15. Jest vidno, že Palacký, vzav popud z Baconova výroku o poesii výpravně, zbudoval si jeho rozšiřováním názor světa podobný názoru scholastickému, ovšem ani netuše, kterak se k němu přibližuje. Poměr mezi člověkem a Bohem myslí se v obou soustavách ne-li stejný, aspoň podobný. Jeden rozdíl jest ovšem na první pohled patrný: filosofie Tomášská hledí na ten poměr takofka se strany Boha, ona rozumování svoje počíná od stvořitele a přestává u stvořené bytosti; Palacký pak ve své soustavě klada velký důraz na subjektivnou činnost ducha lidského, hledí na týž poměr se strany člověka, jeho vědomím počíná své rozumování a pokračuje k Bohu. Poznáv tuto podobu mezi filosofickou soustavou Palackého a scholastikou, upozornil jsem na ni p. kan. Pospíšila, kterýž o poměru mezi krasovědnými zásadami Palackého, Kanta a sv. Tomáše vydá letos širší výklad ve zvláštním spise.

účelích člověka na zemi. A tak možno říci, že Palacký vzdělal svou filosofii na jedné myšlénce nalezené u Bacona; proto však nikterak nelze nazývati Palackého žákem nebo následovníkem Baconovým, ont jest ve filosofii spíš jeho protivníkem: Bacon platí za povzbuditele empirie a metody induktivné, jenž, ač byl theista, vylučoval účelnost docela z vysvětlování přírody; Palacký naproti tomu byl idealista, filosofii svou budoval methodou deduktivnou, pomysl účelnosti byl mu vodidlem jediným na poli esthetiky i ethiky a zřetelem důležitým v názoru světovém vůbec.

Palackému „filosofie jest náuka ideí, čili správa člověckého života k božnosti“.¹⁵⁾ *Božnost* pak jest mu „srodnost a podobnost Bohu, čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského ve člověku“.¹⁶⁾ Božnost čili podobnost Bohu jest stežejným pojmem v praktické filosofii Palackého; záleží při něm především na tom, co jest Bůh? Palacký odpovídá: „Bůh, pokud člověku pochopen, jest jestota bezvýmínečná; poznání jeho bezprostředné, neobmezené; vůle tvorná, všemohoucí; Bůh-tě jestotný obsah a vzor svrchované dokonalosti v bytu, moci a blaženství.“¹⁷⁾ A jinde vysvětluje, dilem ve shodě s Kantem, že „jsoucnost boží jest požadavkem rozumu naprosto nutným, a ohlašuje se duchu s touž jistotou, jako jsoucnost přírody; avšak naše poznání Boha není naprosté, nýbrž podmíněné, a nemá v sobě nutnosti objektivné, nýbrž jenom nutnost subjektivnou“.¹⁸⁾

K pojmu Boha dospěl Palacký chodem myšlének, jehož počátek a základ jest, jako v Descartesově soustavě, vnitřní vědomí člověka. „Já postuluji,“ praví Palacký, „ve svém vyšetřování napřed jenom skutečnost nejnějnějšího vědomí, kteréž musí předcházeti před každou úvahou a ji podmiňovati. Já jsem — tedy cítím a myslím a snažím se. Ne proto jsem, že myslím, nýbrž myslím, poněvadž jsem. Skutečná jsoucnost duchovní

¹⁵⁾ *Radh.* I. 351. O Palackém jakožto filosofovi pojednal plněji L. Čech v *Osvětě* 1885, 1053—1079.

¹⁶⁾ *Radh.* I. 349. — ¹⁷⁾ *Radh.* I. 349. — ¹⁸⁾ *Gedenklblätter* 13.

síly jest tedy naprosto nutným požadavkem filosofie vůbec. Reálná jsoucnost toho Já jakožto činné síly postuluje však zároveň reálnou jsoucnost nějakého Ne-Já jakožto zvláštního principu. Máme tedy před všelikou úvahou již napřed danou skutečnou jsoucnost dvou principů, Já a Ne-Já, ducha lidského a přírody. Ovšem tento dualismus, následkem zákonů našeho myšlení, vyžaduje jednotný princip ještě vyšší, na němž jest založen: totiž jsoucnost boží. Skutečný poměr ducha k Bohu a ku přírodě leží mimo obor našeho poznání. Veliké tajemství obkličuje jsoucnost člověka. Onť má měřítko jenom na zjevy, říše bytností jest mu uzavřena, zde může on toliko tušiti a věřiti.¹⁹⁾ Na tomto prahu metafysiky Palacký se zastavil, nepokoušeje se vniknouti dále; nelze sice říci, že by Palacký byl se k němu dostal po stopách Kantových, jdeť cestou kratší; ale základné i výsledné pojmy jsou u obou podobné, dílem stejné: Palacký osvojil si Kantovské názory o člověku a přírodě, o poznatelných zjevech (phaenomena) a nepoznatelných věcech o sobě (numena), o Bohu i o úkole člověka, aby snažil se přiblížiti k dokonalosti božské.

V božnosti, jež jest nejvyšším účelem života duchovního, Palacký shledával svrchovanou *svobodu*, kteráž jest netoliko záporná čili nezávislost, ale i kladná, totiž moc, jakožto podmínka činnosti vůbec; v ní rozeznával dále svrchovanou *pravdu* i nejvyšší *dobro*: onou mínil theoretické, tímto pak praktické ovládní předmětenstva jednotným podmětem; posléze v božnosti viděl svrchovanou *krásu*.²⁰⁾ A tak božnost byla Palackému úhrnem ideí neb konečných účelův života duchovního, kteréž jsou: svoboda, pravda, dobro a krása. Touha po těchto ideálech byla mu tím, co jest hledati království božího dle slov Kristových.²¹⁾ Ideou svobody zabýval se ve svém filosofování nejméně, a teprva v pokročilě již době života svého vyvozoval z ní své snahy politické. Ideou

¹⁹⁾ Gedenkblätter 7, 8.

²⁰⁾ Radh. I. 349; Ged. 14.

²¹⁾ Radh. III. 298.

krásy zaměstnával se nejvíce, ano po několik let, dříve než se oddal dějepřevě, pokládal vypracování krasovědy za hlavní vědecký cíl svého života. Úkolu toho sice nedokonal, ale základy, jež k němu položil, byly mu filosofickou oporou a útěchou v myšlení a konání všem po celý další života běh; idea božnosti poskytla mu souladného názoru o světě, ona byla mu vodítkem při posuzování dějin člověčenstva vůbec i dějinných osudů národa českého zvláště, ona také byla mu stálou pobudkou, aby znamenité síly své věnoval vlasti a národu svému.

Všimněme si otázky, odkud v člověku berou se ty idey, jichž souhrn Palacký nazývá božnosti. Odpověď napovězena jest ve výkladu Palackého: „Božnost není něco předmětného v tom smyslu, že by nezávisela od bytu člověckého; aniž jest oučelem nějakým mimo člověka postaveným. Ona sama v sobě nese oučel svůj, a bytuje cele v podmětnosti.“²²⁾ Jindy pronáší svůj chod myšlének srozumitelněji v tento smysl: „Bůh jakožto reálná bytost nekonečná nemůže se nám nikdy státi jevem: my však jsme nuceni, vše na Boha potahovati, co nekonečného známe a tušíme. Mluvíme o božské všemohoucnosti, všudypřímnosti a věčnosti; o jeho vševedoucnosti, jeho nejvyšší dobrotivosti, spravedlivosti a svatosti; avšak všechny tyto výroky jsou toho způsobu, že jejich *zárodky jsou v člověku samém*; jsou to kladné ale podmíněné statky našeho života duchovního, jež my vypovídáme o Bohu v naprosté nekonečné mohutnosti. Náš vlastní kladný byt jest tedy pramenem našeho poznání o Bohu; kteréž následovně i u člověka nejmoudřejšího jest toliko člověcké,²³⁾ tedy nedokonalé. Obrazně mluví Palacký o *jisvěře božství*, která v nejnitřnější svatyni člověka svítí jemu a zahřívá ho; „zjevení její jsou naše idey, zárodky její jsou naše tužby a snahy.“²⁴⁾

Tedy člověk v sobě samém nachází malé zárodky těch svrchovaných vlastností, jichž nejvyšší stupeň přičítá Bohu. Je-li tomu tak, pak jest již vysvětleno,

²²⁾ Radh. I. 350—351. — ²³⁾ Ged. 13—14. — ²⁴⁾ Radh. I. 347.

proč v soustavách náboženských brzo menší brzo větší měrou vyskytá se *anthropomorfismus*, člověkotvárné představy o Bohu. Palacký shledával tento zjev pochopitelným, ale neschvaloval ho; pojem jeho o Bohu naproti nedokonalosti lidské byl převznešený; přenášení mnohých vlastností a vztahů lidských na Boha nelíbilo se jemu. Hned u pohanských Slovanů přijímal, že působením představ člověkotvárných přešli od prvotního monotheismu k polytheismu, tedy od něčeho lepšího ke špatnějšímu. Ve vývoji katolické církve za středověku vytýká, že „pod autoritou církevních otců počalo záhy vzdělávati se anthropomorfické představení o Bohu co nějakém mocnáři nebeském, který na způsob pozemských sedí na trůnu na nebesích, otočen jsa kůry andělskými a hojným svatých a světic dvořanstvem“. On souhlasil s odporem, který proti tomu částečně nastal v reformaci 15. a 16. věku, ba on pokládal protivu mezi katolicismem a protestantismem za nedokonanou, a uznával za oprávněnou „vědeckou kritiku i písma svatého, zda učení Kristovo jest tam pravě a čistě pojato a vysloveno, či snad anthropomorfickými přídávky zakaleno“; v čemž má rozhodovati rozum, jako vůbec ve sporech mezi autoritami.²⁵⁾ „Rozum a svědomí prýští se bezprostředně z onoho prazřídla, jež dalo vzniknouti člověku jakožto člověku.“²⁶⁾

Přesvědčením takovým Palacký vybočoval poněkud z křesťanského theismu; proto však nezašel na půdu pouhého deismu, jenž zamítá zjevené náboženství vůbec a křesťanské obzvláště. Již sice v letech jinošských, jak sám vyznával, zažil duševní boj mezi rozumem a autoritou, mezi vědomím, věrou a pochybami, a „znedůvěřil si náboženství nadpřirodně zjevené“; při tom však přece nikdy s očí nespustil nábožného zřetele na svět a na život, i pokládal se za šťastna, že víra a vědění došly u něho již v oné mladosti svého míru a setrvaly v něm po všechn dalším věku; zásluhu toho šťastného výsledku

²⁵⁾ Dějiny I. a. 207; III. a. 11. Geschichte des Hussitentums 61, 64.

²⁶⁾ Hussitentum 60.

přičítal s povděkem hlavně studiu filosofie Kantovy.²⁷⁾ Bůh jest Palackému nejenom bezvýminečnou příčinou veškerenstva čili *stvořitelem světa*, ale i jeho *ředitel*, z jehož vůle jmenovitě také vyšlo, co jest nám ve světě nepochopitelného; a s druhé strany zřetel k Bohu pokládá Palacký za nejvyšší povinnost i přednost člověka, a v konání lidském jenom tomu přičítá cenu, čím se člověk přibližuje k dokonalosti božské. Bůh a božnost jsou v Palackého názoru světa pojmy nejhlavnější, theoreticky nejdůležitější a prakticky nejučinnější. Filosofie jest mu „správa člověckého života k božnosti“. S téhož hlediska důsledně pohlížel také na dějinstvo a je posuzoval. „Postupování k božnosti jest vlastně, ač v nekonečných stupních, obsahem veškerých dějin, jak člověčenstva tak i jednotlivců,“ tak vyměřuje Palacký *předmět historie*. Pročež po jeho úsudku „jen tam, kde ušlechtlejší částka člověka vládne nad oborem činnosti pouze zvířecí, kde život lidský touhou po ideách a bohovosti nabývá významu vyššího, a duch ani v kalu tupé všednosti netone, ani jedem přebroušené smyslnosti se nevyvíjí, kde jméno Boha a vlasti, zákonův a ctnosti, práva i svobody budí v duších takový ohlas, že obec celá hotova bývá i krví svou o ně se zasazovati: jen tam dítí se mohou skutkové, které připomínati potomstvu i milo i hodno jest. Život bezidejný všude jest nepamátelný, a protož ani vypravován býti nezasluhuje.“²⁸⁾ Řízením božím vysvětloval Palacký ten bolestný úkaz, že hnutí husitské, ač podle jeho přesvědčení směřovalo k dobrému, mělo mnoho zlých následků. Právě o tom: „Naprosté dobré jest idea, kteréž člověčenstvo nikdy dosáhnouti, ale ku kteréž jen snažiti a více neb méně blížit se má i může. Čechové XV. století učinili aspoň paměti hodný začátek. Že tím vzburzen záhy fanaticismus

²⁷⁾ Vlastní životopis Fr. Palackého, zvl. otisk z Osvěty 1885 str. 17. Zur böhm. Geschichtschreibung 176. Několik slov o náboženství, otisk z Pokroku 21. října 1873, 3. S polemickou příchutí proti těm, kteří se odvolávají na pozitivně zjevení boží, ukazuje na bezprostředně zjevení boží v přírodě a v dějinstvě v Gedenkbl. 302 pozn.

²⁸⁾ Radh. I. 351—352. Gedenkbl. 15. Děj. I. a. 8.

na obě strany, jehož ohlas ani podnes ještě nezaniká, v tom seznati a ctíti jest nám vůli svrchovaného ředitele osudův lidských, jehožto rady a cesty nedostihlé jsou rozumu našemu.“ A se vztahem k témuž dějstvu opakuje jinde: „Bůh sám ví, proč na světě často tolik zlého předcházeti musí, aby následovalo dobré.“²⁹⁾

Palacký, ač co do nauky o zjevení nesrovnával se zúplna s křesťanským theismem, nebyl nikterak popěračem nebo protivníkem *náboženství křesťanského*, nýbrž ctitelem, velebitelem, i — ovšem v jistém obmezení — upřímným jeho vyznavačem a horlivým vykonavatelem. Vlastní jeho vyznání o tom zní: „Církev křesťanská tvořila se na základě Kristovy nauky náboženské. Já jsem úplně přesvědčen, že tato nauka náboženská sama v sobě jest nejčistší, nejvyšší a nejdokonalejší, jakáž může býti, a že ona náboženské potřebě člověčenstva na všelikém stupni jeho vzdělanosti dokonale vyhovuje a věčně vyhovovati bude.“ Nauku Kristovu, jak o víře tak i o mravech, Palacký představoval si jakožto „nejvyš jednoduchou, zároveň vznešenou a prostonárodní, i nejvyš obsažnou; ona netoliko nestavěla se na odpor rozumu, nýbrž byla zároveň jeho nejvyšším projevem“. I ačkoli skutečný další vývoj historický ubíral se namnoze cestami, jichž Palacký nechválí a přílišnému působení citu a představ anthropomorfických přičítá, přece s nelíčeným nadšením velebí účast, kterou tato historická církev křesťanská měla ve vývoji lidstva vůbec. Po soudu Palackého „nejznamenitější a nejvznešenější výsledek a úkaz celé dávnověkosti bylo dokonalé spojení a ujednocení se náboženství Kristova se vzdělaností řeckou ve světovládném někdy panování římském“. A rovněž u Slovanův a zvláště u Čechův v 9. a 10. století shledává životní otázku v pokřesťanění. „Křesťanská Evropa byla (prý), shodou Bohem danou, osobila sobě dědičně všecku ně-

²⁹⁾ Děj. II. b. 380; III. a. 301. Gottes unerforschlicher Rathschluss lässt die Menschen auf Erden entstehen, praví v Gedenkbl. 288, a výraz ten klade naproti jinému způsobu mluvení (die allwaltende ewige Natur), kterého užívá novověký materialismus, jež Palacký zamítá.

kdejší vzdělanost Řekův a Římanův. Jakkoli časem zuzena i zkalena, byla přece vzdělanost tato sama v sobě takové dokonalosti schopna i nade všechny jiné výtečna, že nad ní a vedle žádný jiný způsob osvěty dařiti se a prospívati nemohl. Bylo tedy Slovanům aneb přilnouti k ní dobrovolně, aneb zahynouti v boji s ní konečně... Že Čechové znikli osudu Obodritův, Luticův, Ratarův a jiných pokrevencův svých, za to nejvíce děkovati mají včasnému a upřímnému pokřesťanění svému.“³⁰⁾

Nevěrecké popírání Boha a filosofický materialismus měl Palacký vždy v ošklivosti; nauky takové odmítal vždy slovy nejostřejšími, jakéž v jeho spisech vůbec se najdou. Francouzský materialismus 18. věku poznal z Holbachova *Système de la nature* již roku 1817, ve dvacátém roce věku svého; jakž ve vlastním životopise vypravuje, čtení tohoto spisu utvrdilo jej v přesvědčení zrovna opačném, než jaké se v něm hlásá; „vida já zajisté,“ dí Palacký, „na jakových lichých a slabých základech celá tato soustava spolehla, tím ochotněji a mocněji postavil jsem se na pevnou skálu náboženství, naděje a víry.“³¹⁾ O deset let později nazval materialismus soustavou jak škodlivou tak zpozdilou.³²⁾ Byla to ovšem na jiné straně také zpozdilost, že když Palacký v letech padesátých staral se o vydání českého slovníka encyklopedického, tehdejší správcové státu domnívali se, že by ten slovník byl atheistický a protináboženský, jako encyklopedie Diderotova; proti tomu podezření bránil se Palacký, ujišťuje, že by zamýšlené dílo chránilo národ český „jedovaté oné nákazy, která stavíc sebe na místě Boha, moří víru, lásku i naději, a jako červ zžírá kořeny samy života křesťanského, socialního i státního.“³³⁾ Obcovav s Palackým v posledních jedenácti letech jeho života, pamatují se, že vždy přicházel do opravdového

³⁰⁾ Hussitentum 60, 61. Děj. I. a. 10, 227, 229.

³¹⁾ Vlastní životopis 17. Proti „rouhání se každému tajemství srdce, světa i náboženství“ vyslovil se 1820, Radh. I. 353.

³²⁾ Gedenkbl. 15.

³³⁾ Radh. I. 238, 241, kdež doloženo, že „oumysl náš nic nemá společného se školou Diderotovou“.

rozhorlení, kdykoli se mu nahodilo mluvit o pokusích, aby původ člověka odvozován byl z opice, duch vykládán jakožto úkon hmoty, myšlenky jakožto účinky fosforu v mozku. Tehdáž (1874) napsal svoje mínění o té věci v tento smysl: „Je-li kněžská vláda ve všem světě sama v sobě něco zlého, což nikterak nepopírám, přece obávám se, že to, co u nás nyní nejhorlivěji usiluje posadit se na to místo, hrozí státi se zlem ještě nesrovnale větším: míním úplnou beznáboženskost, kteráž rychlým postupem se šíří, a nyní sice ještě pohodlným štítem bezkonfessijnosti se přikrývá, avšak nebude dlouho prodlévati a odhalí se jako naprostá nevěra, atheismus, pantheismus nebo surový materialismus, i povýší radikálně sobectví Maxa Stirnera od r. 1845, jenž jak známo, ‚svou věc postavil na nic‘, za nejvyšší a všeobecně platné pravidlo života. Každý rozumný však musí uznati, že tu, kde není Boha ani mravouky, ni ctnosti ni hříchu, ni práva ni bezpráví, ni cti ni hanby, tam člověk pozbývá své nejvyšší přednosti, totiž přednost mravného povolání, i musí sklesnouti k pouhému zvířeti.“³⁴⁾ Také to vyznal Palacký, že ačkoli sám pokatoličiti se nemůže, přece „i každý sprostě věřící katolík, který jinověrcův zeloticky nezatrácuje“, byl mu mnohem milejší, „nežli vysoce učený bezvěrec, jenž domýšlí se, že nedorozumem svým dovede obořiti a zase postaviti celé světy, Boha z nich ovšem vyloučiv.“³⁵⁾ Ano „pověra, mysl lidskou všelijak šálící“, byla u Palackého v menší ošklihosti, nežli „nevěra, duši a city vysušující“; tak sice, že „kdybychom mezi oběma rozumně voliti mohli, pro první bychom bez rozpaku sáhnouti mohli.“³⁶⁾

Palacký nevěru zavrhoval, a *víru* požadoval; byl však toho dalek, aby zároveň jistý určitý obsah víry nebo určitou formu náboženství u někoho požadoval, nebo naopak zavrhoval. Podle obyčeje českých prote-

³⁴⁾ Gedenblätter 304—305, podobně v Několika slovích o náboženství str. 2.

³⁵⁾ Několik slov str. 6.

³⁶⁾ Psáno 1829, Radh. I. 273.

stantů 16. věku, Palacký nazýval víru *darem božím*, i vysvětloval také svůj smysl toho výrazu. Tak v úvodě k dějinám husitským ukládaje sám sobě nestrannost za povinnost, odůvodňuje tu povinnost úvahou, „že víra nikdež není vědomím, kteréhož by lze bylo nabýti vlastním úsilím, ale že jest skutek duševný sám sebou nevyhnutelný, čili dar boží“; a protož držeti se chce slov Spasitelových: Nezatrácujte, a nebudete zatraceni. Podobně rozhovořil se o tom v jednom z posledních projevů svých v tato slova: »Poznav já za povoláním svým lépe než jiní ohromné to zlé, co z rozbrojův a půtek o víře uvalilo se na ubohý národ náš, již dávno snažím se odvoditi mysli od nich, a navoditi více k tomu, co přední jest známkou pravého křesťanství, totiž láska k Bohu a k lidem vůbec. Nečiním toho z indiferentismu, ale z úvahy té, že víra nikde není vědomím, ježto by apodikticky dokazovati se dalo, ale že jest jak pravíme dar boží, na rozumu a vůli člověka vesměs málo závislý. Proto však nezamítám při tom rozumu, kterýž dán jest člověku vůbec za vodítko na pouť jeho života.“³⁷⁾ Kdežto v chlapeckých letech mysl Palackého ničím nebyla tak zaujata, jako hádkami o víru,³⁸⁾ filosofie později tak jej změnila, že tuto zálibu netoliko vykořenila, ale postavila na její místo nechuť jak ke sporům náboženským, tak i k jich rozebírání a k vypravování o nich. Tak daleko šla tato nechuť k hádkám o víru, že Palacký vyhýbal se i v historii výkladům o nich a ukračoval jich, jak jen mohl, i více, nežli bývá vhod čtenáři, když hledá zevrubného poučení o tom, oč vlastně předkové naši tak urputně se svářili a čím odůvodňovali ukrutný bratrovražedný boj, jehož želíme. A ježto při vši nechuti ke sporům o víru Palacký přece přišel do Prahy především za tím účelem, aby zde badal v dějinách husitských, a vždy dějiny husitské vysoce cenil i za nejslavnější dobu v celé minulosti národa českého pokládal: nelze jinak než souditi, proč Palacký miloval dobu husitskou, to že nejsou

³⁷⁾ Děj. III. a. 10. Několik slov str. 7.

³⁸⁾ Vlastní životopis str. 8.

hádky o víru samy v sobě, ani divé boje a jiné kruté a škodlivé okolnosti, nýbrž že jiné stránky to musí býti, pro které nalézal zálibu v zápase husitském. Byl to vznešený cíl, ideální účel, jež Palacký ve hnutí husitském nalezl a velebil.

Hlavní vodítko ku posuzování dějinstva vůbec bral Palacký z té úvahy, že jak v přírodě, tak i v člověku a ve všem člověčenstvu vládou *síly dvojité*. Dvojitost tuto pojímá obyčejně jako polaritu dvou sil stejně dobrých, stejně oprávněných i potřebných, ač vzájemně proti sobě působících, zřídka nebo nikdy jako protivu mezi živly tak naprosto různými, jako v obecném ponětí jsou dobro a zlo, kdež by jedna strana byla naprosto zavržitelná nebo škodlivá.³⁹⁾ Palacký požaduje od historika, aby byl toho pamětliv, „že v bytosti lidské ani to

³⁹⁾ Tento způsob pohlízení na síly působivé v dějinstvě upomíná na všeobecnou dualitu čili polaritu, kterouž Schelling ve druhé době svého vývoje 1799—1801 přijímal za hlavní zásadu filosofické přírodovědy. V deníku Palackého dva záznamy zdají se mi ukazovati na stopu, kudy on dospěl k pohlízení na život v přírodě i na jednání lidské jakožto na výsledek sil dvojitých. Dne 13. prosince 1818 zaznamenal si, kterak památná zdá se mu býti idea aneb spíše zkušenost, že příroda nemiluje odloučenosti, čili že v přírodě nenacházejí se hmoty čisté o sobě, nesmíšené s jinými, ano jsou-li člověkem uměle odlišeny a prostočisté připraveny, opět rády slučují se s jinými, jakož ku př. fosfor nebo kalium dychtivě se okysličují. Možná, že Palacký tuto analogii z mineralogie a z chemie přenesl na lidstvo, jistě pak nalézal v ní oporu ke své nauce často opakované, že žádné hýbadlo v činnosti lidské nepůsobivá samojediné, nýbrž obyčejně ve spojení se silou jinou rozdílnou. Druhý pokyn pochází nejspíš z r. 1820; tehdyž Palacký četl Görresův spis: *Teutschland und die Revolution*, a vypsál si z něho větu: *Dem allgemeinen Weltgesetze zufolge muss jedes Aeusserste seinen Gegensatz nothwendig und unausbleiblich hervorrufen*. Palacký nejednou našel tuto zásadu v dějinách uskutečnou. Mohl však k tomuto způsobu nazírání a vykládání býti přiveden také přímo od Schellinga, jehož spisy v oněch letech studoval, jako Görres o 15 let dříve. Ostatně tato Schellingovská zásada obsažena jest již v starém obecně známém přísloví: Čeho mnoho, všecko škodí; omne nimium vertitur in vitium. Tomu pravidlu moudrosti podoben jest filosofem Aristotelův, že každá ctuost drží prostředek mezi dvěma krajnostmi, kteréž jsou nectnostmi sobě na vzájem protivnými. — Všecky tyto zásady jsou vespolek spřízněny, všecky zakládají se na empirii a na indukci, všecky osvědčují se k dedukcím velmi příhodnými a plodnými, všecky však také trpí tou vadou, že při důsledném provádění narážejí někde na překážky a nesnáze veliké.

nejdokonalejší není úplně dokonalé, a také to nejspatnější nikdy není docela špatné, jakož sice den toliko na rozdíl proti noci stává se dnem.⁴⁰⁾ Ve sporu katolictví s protestantstvím Palacký uznával a velebil „působení ruky páně, která pro zachování života i rovnováhy všehomíra, založivši v něm všude síly dvojité a proti sobě působící, postavila pokoj proti ruchu a odstrkavost proti přitahavosti, stvořila člověka mužem a ženou, ba i ducha zavázala zákonem polarity, pokudkoli moc jeho ve světě smyslném se jeví, a konečně uznala i bouře za potřebné mezi živly, aby síla jejich se vždy zotavovala.“⁴¹⁾ Vytouženým ideálem Palackého ovšem není zápas, nýbrž vzájemná snášenlivost, klidné soupůsobení sil protivných, jich vzájemné se pronikání a přiznění, soulad mezi nimi.⁴²⁾

Palacký stopuje v dějinstvu rozmanité dualismy, rozmanité páry sil dvojitých. Jeden z nich jsou *duch a hmota*. Člověk se skládá z duše a z těla; spojení jejich Palacký přijímal „za původní skutečnost, kterou nelze ani upřítí ani vysvětliti“. Úlohou života lidského po jeho mínění „jest věčný zápas mezi svézakonností ducha a nevyhnutelností přírody;“ konečným účelem jeho byla mu naprostá nadvláda ducha nad přírodou.⁴³⁾ Tak shledával také v dějinách, že „síla duchovní a mravní vítězívala konečně nad tělesnou.“⁴⁴⁾ Příkladů nacházíme uvedeno několik. „Vniterné síle a přirozené převaze ducha i života slovanského podlehlí ode dvou tisíciletí i ti nej-

⁴⁰⁾ Würdigung str. IX. S tím dlužno srovnati výroky jako: „Člověk jest bytost rozumná i mravní, již voliti jest mezi dobrým a zlým,“ Děj. III. a. 301; „činnost lidská rozchází se dvojm směrem, k dobrému i ke zlému, ku pravdě i ku křivdě,“ Radh. III. 296. I těmto výročkům má se rozuměti tak, jak jest vysvětleno ve Würdigung: Palacký uznával naprosté dobré i naprosté zlé, ale jenom v ideji; avšak ve světě a v životě lidském shledával ty protivy vždy vespolek pomíšené. O protivě dobrého a zlého zmiňoval se vždy mimochodem, a nikdy s ní nestavěl v úměru ty příklady polarity neboli sil dvojitých, o kterých dále v hořejším textu bude řeč; v těchto párech vždy oba směry pokládá za dobré, ale každý mimovolně vede k zlému, když panuje sám výlučně bez přimíšení druhého.

⁴¹⁾ Děj. III. a. 9. — ⁴²⁾ Hussitentum 65. — ⁴³⁾ Gedenkbl. 15, 16.
⁴⁴⁾ Děj I. a. 9.

mocnější a nejdivočejší národové starosvětští: Scythové, Sarmati, Huni, Avaři, Bulhaři, Chazaři, Vařezi, Pečenězi, Tataři a jiných světoborcův více, rozplynuli se tu co vítězi a páni, tam co porobenci, v živlu slovanském, a poslovanili se sami.“⁴⁵⁾ Vítězství husitská nad přemocí nepřátelskou Palacký vysvětloval netoliko válečným uměním a genialostí vůdcův, ale zároveň také větší osobní svobodou a vzdělaností lidu obecného.⁴⁶⁾ O říši Velkomoravské poznamenal Palacký, že toto dílo meče Svatoplukova zahynulo hned v pohromách věku následujícího, „ale dílo ducha, Methodovou apoštolskou horlivostí vykonané, odolává ještě i tisíciletím.“⁴⁷⁾ Velkých úspěchů dociluje se tam, kde obojí síla ke společnému cíli působí, jako u Karolingův, kterým pomáhali bojovníci mečem netoliko tělesným, ale duchovním.⁴⁸⁾

Důležitý v Palackého nazírání na dějiny byl jiný dualismus, jež on vyjadřoval slovy *svoboda a autorita*, nebo *rozum a autorita*, i jinak. Náhled svůj o této dvojici protipůsobivých činitelů vyslovil v tato slova: „Život duchovní veškeren řídí se buď rozumem neb autoritou, tudíž buď důmyslem a vědomím, aneb návykem a věrou; a následkem rozdílu tohoto panuje v něm buďto právo a svoboda, aneb moc a pořádek. Nedíme, že by odpor zásad obojí strany byl neskrotitelným: anobř máme za to, že spása lidského pokolení záleží právě na jejich obapolném spříznění a pronikání sebe, tak aby rozum požíval autority, a zase autorita aby byla rozumnou; jakož pak vůbec ve všech věcech lidských zásada jedna málo kdy jevívá se beze všeho přimíšení druhé.“⁴⁹⁾ V dějinách českých Palacký spatřoval, krom bojův o jiné statky, jmenovitě také zápas o svobodu naproti absolutismu v státě a v církvi.⁵⁰⁾ Palacký ovšem přál svobodě, měl ji za jednu z dokonalostí božských, po nichž člověk má se snažiti. Neboť „jen svobodný člověk bývá schopen nadchnouti se pro idey a obětovati jim statek i život

⁴⁵⁾ Děj. I. a. 224. — ⁴⁶⁾ Děj. III. a. 304—307. — ⁴⁷⁾ Děj. I. a. 150.

⁴⁸⁾ Děj. I. a. 112. — ⁴⁹⁾ Děj. IV. b. 3; též Děj. I. a. 79; Hussit. 59. —

⁵⁰⁾ Z. b. Geschichtschreibung str. 1.

svůj; parobek nemívá mnoho smyslu pro ně, opoután jsa péčemi hmotného živobyťi“;⁵¹⁾ což oboje lze doličiti ukázaním na léta 1420 a 1620 a rozličné jich výsledky v dějinách českých. Palacký však uznával za škodlivou jak samovládu autority, tak i samovládu svobody; neboť „kdekoli svoboda, tam bývá pohříchu i nejednota i nesvornost; jen autoritou tvoří a drží se pohromadě každý spolek lidský, jak státní tak i církevní; za jejím zrušením rozpadá i drobí se nutností přirozenou do nekonečna.“⁵²⁾ Potvrzení toho pravidla shledává také v tom, že husité, odvrhše od sebe autoritu církevní, drobili se ve strany, jež na vzájem se potýkaly, až po několika letech „sama svoboda duchovní, přičic se prospěchům hmotným a potřebám vezdejšího života, ostudila se byla mnohým, a reakce táhla se již netoliko proti upřílišení v novotách, nýbrž i proti novotám samým v sobě.“⁵³⁾

V dějinách zhusta vidí se působení *autority duchovní* a *autority světské* vedle sebe. Také o pohanských Slovanech vůbec a o Čechách zvláště mnil Palacký, že původní prameny veškeré moci veřejné u nich byly náboženství a otcovství, i odvozoval z toho některé domysly o vzájemném poměru a moci kněží a starostův u dávných předkův našich.⁵⁴⁾ K vývoji nesrovnale důležitějšímu dospěla tato dvojice moci na jiné straně. Známe již váhu, kterou Palacký přičítal tomu, že křesťanství se smířilo se vzdělaností staroklassickou a s ní se spojilo. Když pak svět starý odumíral, Němci osvojili si „jako dědickým nápadem, cokoli zbývalo jarého z římského světa; horlivost náboženství křesťanského a umění panovnícké jaly se vzdělávati oustřednost novou a dvojitou sice, ale skrze mnohá století aspoň svornou: *císařství* totiž a *papežství*“.⁵⁵⁾ Korunováním Karla Velikého od papeže za císaře „obnovena byla idea starořímské světovlády ve způsobě nové a zvláštní. Za příčinou idey té měl celý obor zemský, uveden jsa do lůna církve Kri-

⁵¹⁾ Děj. III. a. 308. — ⁵²⁾ Děj. III. a. 308; též III. b. 4; IV. a. 373.

O roztržce v národě Českém, Pokrok 1875, II. května. — ⁵³⁾ Děj. III. b.

46, 274. — ⁵⁴⁾ Děj. I. a. 187. — ⁵⁵⁾ Děj. I. a. 11.

stovy, spravován býti z Říma mečem duchovním i hmotným, čili slovem i skutkem. Duchovním mečem vládl papež, co posel pokoje a spasení ke všem národům; meč hmotný svěřen císaři, co hajiteli církve a pokořiteli všech, kdo nepřijímali neb neposlouchali slova spásy. Protož měla sice panovníčí moc císařova vztahovati se ke všem knížatům a národům na zemi, on ale sám měl podřízen býti papeži, tak jakož tělo má býti duchu poddáno⁵⁶⁾ Ve středověku tato dvojice mocností římských, totiž císaře a papeže, vévodila tou měrou, „že veškeren státní a církevní život západního křesťanstva vyvíjel se, ač ne naprosto a bezvýminečně, vždy pod mocným jejich vlivem a působením“. Dlouhé věky trvalo jejich panství téměř bezesporné, tak že vedle nich žádný živel třetí nemohl nabyti působení rozhodného. Až teprve okolo r. 1400 „obě ty mocnosti, jak skrze nesvornost a roztržky, tak i skrze nemravy a nestatečnost nejvyšších svých působitelův a representantův ocitily se spolu v tak hlubokém oupadku, že mocí věkovitých zákonův přírody konečně v lůně národův mohla i musela utvořiti se mocnost třetí, jejížto zjevení se a působení neodolatelné mělo za následek podstatné změny v životě státním i církevním všeho téměř křesťanstva, nejprve v Čechách, potom bezmála i ve všech zemích evropských“. Roku 1410 tři papežové římské přeli se o meč duchovní, a tři králové římské o meč světský. Palacký poznamenává o tomto divadle nikdy před tím ani potom nevidaném: „Až v této potvornosti musila se ocitnouti plodná někdy Karla Velikého idea o dvouviádě papežové a císařové v křesťanech — idea to základní celého křesťanstva středověkého — aby zbavila se konečně i poslední vnady své a přesvědčila svět, že se nehodila do života více a že, jakož vůbec porušení toho, co se přežilo, dává příčinu zniknutí novým, tak i zde pokroky ducha časového vyvíjaly ústavy nové“⁵⁷⁾

⁵⁶⁾ Děj. I. b. 224—225.

⁵⁷⁾ Děj. I. b. 225; II. b. 225—226; III. a. 4—5, 129. Polemicky dotýká se téhož předmětu Z. b. Geschichtschreibung 189, 190, 199.

Mnohé důležité zjevy v dějinstvích člověčenstva Palacký zahrnoval v jiné dvojici snah navzájem sobě odporných, z nichž jedna směřuje k *centralisaci*, druhá pak bývá označována jmény rozmanitými, jakož jsou rozdrobenost, rozmanitost, svézákonnost, samospráva, federace, svoboda, a jindy ještě jinak bývají nazýváni ti živlové, jimž bývá brániti se proti centralisaci. Palacký v mladých letech, dokud pracoval, abych tak řekl, o své soustavě filosofické, tuším nepojal této dějtvorné dvojice v obor svého přemýšlení; aspoň výroky jeho o ní pocházejí teprve z let pozdějších, kdy puzen býval k politice, a nejčastěji bývají pronášeny právě při příležitostech, k nimž souvěká politika zavdávala podnět. Ale ovšem vrátil svůj názor o centralisaci a její protivě také do své filosofie dějin, a vykládá jej v úvodě k Dějinám Českým v tato slova: „Na samém počátku věku historického spatřujeme již nejen rozdrobenost veškerého člověčenstva v nesčíslné národy a národky, jazyky a nářečí, obce a státy od sebe rozdílné a nezávislé, ale spolu i patrný směr dějinstva k umenšení této rozmanitosti, ke smíšení a sjednocení rodův a plemen.“⁵⁸⁾ „*Pokrok centralisace* jest ve všem dějinstvích patrný, a tvoří takofka jeho hlavní obsah;“⁵⁹⁾ tak napsal Palacký roku 1846 v pamětném spise o proměnách ústavy české. Avšak směr k sjednocení a soustředění nemá jíti až do krajnosti; překročí-li jistou mezi, rodí *záhubu* sám sobě. Palacký vysvětloval tento úkaz důsledně ze své filosofie theistické tak, že „všemoudrý Bůh, neučiniv ani dvou zrnek pískových dokonale stejných, tím méně chtěl pouhé jednotvárnosti v nejušlechtlejším tvorů svém, jež k obrazu svému poněkud připodobnil“. Na doklad dotčeného pravidla o zkázonosnosti přílišné centralisace uvádí pád světovlády starořímské. Císařský Řím prý „sestřediv veškeru veřejnou moc a vůli v jediné hlavě, udusil konečně všecko samostatné vyvíjení se ducha, všecku samočinnost a

⁵⁸⁾ Děj. I. a. 9. Srv. výrok z r. 1863 o nemožnosti, aby drobní státové zachovali se v Evropě při úplné samostatnosti, Radh. III. 126.

⁵⁹⁾ Gedenkbk. 136.

samohybnost, jak jednotlivých osob, tak i celých obcí a národův. Všeobecné vysílení a zakrsání, ochablost na těle i na duchu byly nevyhnutelné následky oustřednosti přepjaté a mnohověké, a konec všeho neuchranný pád říše římské⁶⁰⁾

Postup centralisace v novém věku Palacký vykládal také jako následek jistých pokroků v oboru *vzdělanosti* a vynálezův technických; nacházíme i výrok, dle kterého také bitvu bělohorskou pokládal za „účinek pokročilého zatím ducha času a centralisace, kteráž šla ruku v ruce se vzdělaností“. A kde moc ústřední neutilizovala nových prostředků, „aby se zbavila součinnosti feudálních stavův, tam stát zahynul, jakož se stalo v říši římsko-německé a polské“⁶¹⁾ V tom leží jistě především myšlenka, že také *nedostatek centralisace* (jakožto druhá krajnost naproti přílišné centralisaci) jest záhubný; myšlenka tato jest jistě pravdivá, a jako význačný příklad osvětluje mínění Palackého o silách dvojitých, že se navzájem doplňují jako dva póly, že jest potřebí obou, a že ani jedna ani druhá sama o sobě nemůže vésti ke zdaru. Palacký však při této příležitosti r. 1846 šel ve chvále centralisace i dále; praví, že „centralisace a civilisace vůbec jdou spolu ruku v ruce a podporují navzájem jedna druhou; obě jsou vlastně *vítězstvím ducha nade hmotou*, jednotného a sjednocujícího rozumu nad nekonečnou rozmanitostí předmětův“⁶²⁾ Pomníme-li, že panství ducha nad přírodou, tedy patrně hlavně nade hmotou, jest v myslí Palackého posledním cílem ideálních snah lidských, zdá se nám, jakoby v posledně uvedeném výroku mluvil o centralisaci vedle civilisace jakožto o směru naprosto dobrém, který by ke zdárnému působení nepotřeboval protiváhy v síle druhé, jemu na odpor působící. Výrok onen, jenž centralisaci takto příliš velebí, vybočuje z obvyklé teorie Palackého o silách dvojitých, nesrovnává se s ní, a ovšem nesrovnává se také s jinými úsudky, jež Palacký sám o centralisaci pronesl. V témž pamětném spise z r. 1846 vyslovuje také mínění, že centralisace „v našem věku

⁶⁰⁾ Děj. I. a. 10—11. — ⁶¹⁾ Gedenkbl. 139 — ⁶²⁾ Gedenkbl. 136.

netoliko již dosáhla vrcholu svého, ale jej také již překročila“, a jakožto důkaz na to hned uvádí, že ústřední moc státu, byvši stupňována až k nemíře, podle věčného přirozeného zákona polarity vzbudila již proti sobě síly odporové, především moc *veřejného mínění*, z něhož Palacký dle téhož zákona polarity odvozoval mocného nového činitele v dějinách světa, totiž princip *národnosti*.⁶³⁾ Podobně prohlašoval Palacký r. 1848 v manifestě Národního Výboru o žádoucím spojení zemí Moravské a Slezské s korunou Českou, že „politická centralisace nesmí nikde býti neobmezena, tím méně ve velkém Rakousku, složeném z tak rozličných částí; zásada národnosti klade jí nevyhnutelné přirozené meze, nepomní na rozdílnosti materiálních interessův s ní spojené“⁶⁴⁾ Tím přesvědčením řídil se pak Palacký v celé své působnosti politické, jakkoliv rozmanité byly okolnosti, do kterých svým hlasem zasahoval.

Nejdůležitější příklad dvojitých sil, jež Palacký sledoval v dějinách člověčenstva, záleží v protívě *katolictví* a *protestantství*. Kořeny této protivy stopuje on daleko až v samé přirozené povaze člověka, jmenovitě v té stránce, že člověk v činnosti své řídí se buď podněty zevnějšími, nebo podněty vnitřními. Podněty zevnější, jako když člověk jedná z návodu cizího nebo z připuzení od jiných anebo z nutnosti přirozené, Palacký zahrnuje v principu *autority*; pakli jedná z popudu vnitřního neboli dle vlastního rozhodnutí, v tom vidí princip *rozumu, svobody* nebo i *svobody*. Podle toho Palacký také náboženskou víru rozeznával dvojí, jednu autoritní, druhou roz-

⁶³⁾ Gedenkbl. 141. Krom neshody mezi centralisací, pojatou jako vítězství ducha nade hmotou, a mezi zákonem polarity, sic důsledně sledovaným, také jinak zdá se mi, že pamětný spis 1846 o proměnách ústavy Palackému ze všech spisů nejméně se podařil.

⁶⁴⁾ Radh. III. 22; Gedenkbl. 159. Srv. výrok Palackého, učiněný ve výboru sněmu říšského v Kroměříži v lednu 1849, že by ve Francii byl centralistou, ale Rakousko, kde jsou rozličné národnosti, že nemůže býti v jednotě udržováno nucením, nýbrž pouze svazkem přirozených zájmů každého národního kmene; Boh. Rieger v Osvětě 1898, 299 pozn. 68.

umovou;⁶⁵⁾ onu shledával více při katolicích, tuto více při protestantech.⁶⁶⁾ Ty dva směry ve křesťanstvĕ liší se také způsobem učení; jedni spoléhají více na ústním podání, druzí na písmĕ svatĕm. Palacký oba způsoby učení neboli prameny poznání uznává za oprávnĕné, jak tradici, kteráž jest starší a prvotnější, ponĕvadž Kristus nepsal, tak i písmo, v kterĕm učení Kristovo bylo pro pamĕť zaznamenáno. Způsob »první spolĕhá více na autoritĕ učícího, druhý více na samočinnosti učícího se; onen hoví povaze přirozenĕ *vĕtšiny lidí*, potřebujících návodu jak vŭbec, tak i zvláštĕ ve víře, tento svĕdĕí více duchŭm toužícím po samostatnosti a svobodĕ“. Ve sporu a boji, jenž z rozdilu toho nastal, Palacký vidĕl působení ruky Pánĕ, kteráž pro zachování života a rovnováhy všehomíra všude založila síly dvojité.⁶⁷⁾

Jako u sil dvojitých vŭbec, tak také při katolictví a protestantství Palacký pokládal za nejlepší případ ten, když oba směry vedle sebe působí, vzájemně se doplňující a pronikající; jednostrannĕ pak a výhradnĕ působení jednoho směru až do krajnosti mĕl za škodlivĕ. Doklad takovĕ škodlivĕ jednostrannosti vidĕl ve vývoji katolické církve za středovĕku, kdež jednak nadužívání autority vedlo ke zlým zlořádŭm a spolu zavinilo náказu mravŭ, jednak i věrouka dle mínĕní Palackého „vytvářela se čím dále tím nezávisleji jak na rozumu, tak i na písmĕ svatĕm“, a papežové byli by snad na konec uzpůsobili se za „jakési křesťanské Dalai-Lamy, kdyby na štĕstí v samých základech křesťanství nebyl se nacházel spasný prostředek proti tomu: uplatnĕní zásady svobodného rozumu, nejprve ve spojení se svatým písmem“.⁶⁸⁾ Počátek k tomuto obratu učinil Hus. Zejmĕna Palacký vidí ducha protestantismu v odporu, jež Hus projevoval proti záповĕdi přijímání pod obojí způsobou, čímž jak sboru kostnickĕmu, tak i církevnímu podání nebo obyčĕji odepíral moci zákonodárnĕ ve věcech víry.⁶⁹⁾ Palacký nazývá

⁶⁵⁾ Hussitentum 59, 60. — ⁶⁶⁾ Hussitentum 63—64.

⁶⁷⁾ Děj. III. a. 8—9; Hussit. 63. — ⁶⁸⁾ Hussitentum 62—63.

⁶⁹⁾ Děj. III. a. 224.

Husa „pŭvodcem a zakladatelem protestantismu, zástupcem svobody duchovní, křisitelem zásady o právu osobního přesvědĕení ve věcech víry“. Husem dle přesvědĕení Palackého „počal se nový věk v dějinách křesťanských, kdežto víra a náboženství, přestavše zakládati se na pouhé autoritĕ hierarchické, staly se pokladem duší a myslí svobodných, a kde přesvědĕení lidské i svĕdomí mĕlo ne tak vnĕjším návodem, jako radĕji vnitřní potřebou a snahou, dle písma svatého i rozumu vzdĕlávati se“.⁷⁰⁾ Že Hus v zápase s protivníky ocitnul se na půdĕ jiné, než na které církev katolická stála a stojí, totiž že ocitnul se na půdĕ protestantské, to dovozuje Palacký přesvědĕivĕ, řka: „Přijav a stanoviv písmo svatĕ za jedinĕ jistĕ a pevnĕ pravidlo víry, musel důslednĕ část po částí zamítati vše to v církvi, co nebylo založeno na základĕ tomto.“⁷¹⁾ S tohoto hledištĕ poziraje na vývoj křesťanství, Palacký cenil Husa vysoce a pokládal husitismus za nejdůležitĕjší zjev v dějinách českých i za hlavní zásluhu, kterouž Čechové přičinili se ku pokroku křesťanského lidstva. Století patnáctĕ dle jeho přesvědĕení „zjevy svými v Čechách netoliko vyniklo nade všĕcky domácí epochy, ale vlast naši postavilo na čas do popředí dějin evropských, a národu českĕmu pojistilo čestnou památku v historii vzdĕlanosti lidské. Z Čech tehdáž vyšla valná pobudka, za kterouž duch lidský počal svobodněji a samostatněji rozhlĕdati se v oboru pravdy a práva“.⁷²⁾

Tím však není řečeno, že by byl Palacký věc katolickou zavrhoval, anebo že by byl husitismus a protestantismus pokládal za dobro naprostĕ. „Naprostĕ dobrĕ,“ tak vysvĕtluje on sám, „jest idea, kteréž človĕčenstvo nikdy dosáhnouti, ale ku kteréž jen snažiti a více neb ménĕ blížiti se má i můžĕ.“⁷³⁾ V rozepři Husovĕ s církvi katolickou není sice o tom pochyby, že vnitřní sympathie Palackého nacházely se jen na jedné stranĕ, na stranĕ nešťastného utrpenĕ; přes to však nedával mu a jeho stoupencŭm za pravdu úplnĕ, aniž zavrhoval jeho pro-

⁷⁰⁾ Děj. III. a. 226—227. — ⁷¹⁾ Děj. III. a. 199. — ⁷²⁾ Děj. II. b. 379.

⁷³⁾ Děj. II. b. 380.

tivníky, říká: „Pře té odvěké a nekonečné my ani rozuzlovati, ani které straně v ní straniti nechceme. Příznávámeť i jedněm i druhým dobrých úmyslův i nedobrých skutkův hojně, neomylnosti pak a bezouhonnosti nenalezáme. nežli u Boha.“⁷⁴⁾ Náš dějepisec při vši lásce k husitství zůstal důsledně věren svému přesvědčení o nezbytnosti polarity, kterou Bůh vložil všude do všehomíra k zachování života a rovnováhy v něm. Kdyby předešlý vývoj církve byl býval jednostranně protestantský, Palacký byl by snad začínatele směru katolického uvítal s rovnou úctou a vážností, a jednal by v důsledné shodě se svým filosofickým názorem o světě. Vyznávalť o sobě výslovně, že on „ani katolicismu ani protestantismu úplně a výlučně za pravdu nebo za nepravdu nedává“.⁷⁵⁾ Velebí husitismus jakožto potřebný a oprávněný; ale jako tuto oprávněnost odůvodňuje špatnými následky dřívějšího jednostranného vývoje katolického, tak i na druhé straně rovněž nepokrytě ukazuje na zlé následky jednostranného protestantismu. „Každá i sebe volnější společnost lidská drží se jen autoritou pohromadě; pozitivních ouvazkův a řádův bývá všude zapotřebí, aby zachoval se pokoj a pořádek, aby předešly se spory a boje všech proti všem a každému. I husité musili, po zamítnutí staré, podnikati pod nějakou autoritu novou.“ To byla předně autorita bible starého i nového zákona, uznané za slovo boží, za nezměnitelné pravidlo víry i veškerého živobyčí křesťanského. „Písmo svaté,“ tak vykládá Palacký, „jest celek jednotný sice, avšak ve svých částech netoliko rozmanitý, nýbrž i skutečně rozdílný. Obsahujeť naučení a příkázání platnosti dílem povšechné a věčné, dílem i obmezené na jisté časy a místa, na osoby a stavy zvláštní; jest v něm nalézti návodů k míru i k válce, ke svobodě i ku porobě, k trestu a ku pomstě neméně než k lásce a k milosrdenství. V takových neshodách není nedůvodné obávání, aby v pojímání písma svatého rozum lidský, svobodný sice, ale pobádaný různými smysly a chťiči, vášněmi a náru-

⁷⁴⁾ Děj. III. a. 300—301. — ⁷⁵⁾ Hussitenthum 59.

živostmi, nerozcházel se různě, nezabloudil tytýž do scestí, a nepokládal někdy omylu za pravdu. Tím ale otvírá se brána ke sporům a rozbrojům, ke stranám a půtkám bez počtu a bez konce.“⁷⁶⁾

To vše ukázalo se skutečně hned v husitství, jakmile počalo vítězí nad autoritou starou.⁷⁷⁾ Jakož Palacký staršímu vývoji církve vytýkal, že důmyslem otcův církevních „nejedny nábožné více pocity nežli pomysly vzrůstaly a odívaly se poznenáhlu v určité vědomí“, i že papežové ve středověku „ve sporu rozumu a citu dávali obyčejně přednost citu nábožnému“; takž shledává také opět u husitů, že „pramen různic a rozbrojův prýštil se, jak obyčejně, ze sporu mezi rozumem lidským a citem nábožným“, čímž husité rozdvojili se mezi sebou v radikálnější tábory a v mírnější kališníky.⁷⁸⁾ Války vzniklé jednak odbojem husitským proti autoritě církevní, jednak „hříšným dítětem svobody, nejednomyslností a nesvorností“ mezi husity samými, doprovázeny byly skutky žalostnými, kterých dlužno litovati také zvláště z ohledů vlastenských: naše vlast krvácela, drásána jsouc jak od cizích nájezdníků tak i od vlastních nesvorných synů. A že se Čechové odvážili zasaditi se za věc novou, že byli začínateli ve směru protestantském, za to upadli na dlouho v hroznou nenávisť západní Evropy, zvláště u Němců. Zlých těchto následků Palacký želel hluboce, jakož také na druhé straně litoval toho, že duch český v době husitské oddávaje se příliš na hádky náboženské a na umění válečné, v jiných oborech lidské vzdělanosti na čas namnoze zjalověl.⁷⁹⁾ Když pak Jiří Poděbradský vynasnažil se do státu husitského uvésti pořádek monarchický i proti vůli stolice papežské, jakž právě v daných okolnostech bylo lze, Palacký vidí v tom první pokus

⁷⁶⁾ Děj. III. b. 4—6. — ⁷⁷⁾ Děj. III. a. 308; III. b. 46, 274.

⁷⁸⁾ Děj. III. a. 11, 309. Zde při rozporu rozumu a citu Palacký klade na stránku citovou obřady, okrasy a všeliké zevnější řády a zvyky, jakými vyniká církev katolická a ještě více pravoslavná naproti církvím protestantským; vysvítá to také z výtky, kterou v Radh. III. 314 učinil církvi ruské, že mluví „jen k citu a nikoli také k rozumu“.

⁷⁹⁾ Děj. IV. a. 373, 374, 379.

státu laického ve křesťanstvu, a poznamenává opět s vlasteneckým politováním: „Dějiny vůbec svědčí, že každý pokrok osvěty ve společnosti lidské kupuje se obětmi pro původny jejich více méně bolestnými. Král Jiří také, k zastání své zásady, přinucen byl přinést v oběť nejen domácí a osobní blaho své, ale i pokoj a květ vlasti, o kterýž pečoval byl celou duší svou ode mládí.“⁸⁰⁾

Palacký nelíboval si v bojích a zápasích, které se vedly mezi katolictvím a husitstvím; srdci jeho lahodila součinnost obou směrů, katolického i protestantského. Dle jeho přesvědčení čas *koncilia kostnického* byl „ona doba kritická, okamžení nejdůležitější v dějinstvu posledního pětistiletí, kdežto muselo rozhodnouti se, zdali v životě křesťanském zásady rozumu a autority měly přijímáním oprav od ducha věkův žádaných přízniti, aneb odpíráním obapolným různiti se mezi sebou čím dále tím více“. Palacký na tomto místě oznamuje také svoje mínění o tom, kolikeré neštěstí mohlo býti odvráceno, kdyby koncilium kostnické bylo provedlo tu opravu, kterou již svolavatelé koncilia pisanského slibovali a kterou skutečně nařídilo teprve koncilium tridentské. „Kdyby do volebního programu papeže Martina V.“ praví, „byla se přijata reforma, jakož o ni usilováno, dějiny světa byly by od té doby braly se jiným směrem, nežli který známe; sbor sienský a basilejský byly by měly jiné následky, nebylo by ani gallikanismu, ani konkordátu vídeňského r. 1448, ani války proti králi Jiřímu, ba ani Luthera, ani třicetileté války, a co více odtud viselo. Zmeškaná v Konstancii příležitost nedala se již napravití snadno ani v Basileji, ani ovšem ve Tridentu, tak že dotčené zásady rozcházejí se ještě podnes více a více, aniž předvídati jest, jaký osudného sporu toho konec bude.“⁸¹⁾

Že koncilium kostnické neposkytlo žádaných oprav, toho Palacký ovšem nechválil; že koncilium tridentské nemohlo již napravití, co předchůdcové zavinili (*roztržku církevní*), to jej sice netěšilo, ale také z míry nermoutilo,

⁸⁰⁾ Děj. IV. b. 5—6, 580. — ⁸¹⁾ Děj. IV. b. 4.

nýbrž on to přijímal jakožto dopuštění boží, jehož potřebu v řádě světovém tušil a připouštěl. Praví o následcích českého pokusu o opravu církevní: „Že tím zbuzen záhy fanaticismus na obě strany, jehož ohlas ani podnes ještě nezaniká, v tom seznati a ctíti jest nám vůli svrchovaného ředitele osudův lidských, jehožto rady a cesty nedostihlé jsou rozumu našemu; jen tolik jest nám pochopno, že zápasem také duch člověka se sílí, a jakož vítězství bez boje, tak ani pokroku nebývá bez úsilí.“⁸²⁾ V trvalé roztržce, která v církvi křesťanské nastala reformací, Palacký „nespatřoval žádného tak velikého neštěstí, za jaké téměř obecně bývá pokládána. Dualismus v církvi srovnává se s dualismem v přirozenosti ducha lidského. Také v oboru ducha panuje přírodní zákon polarity, jenž ve všech ústrojných útvarech dává vznikatí protivě mužskosti a ženskosti... Mně platí rozštěpení křesťanstva takorůzka ve dva tábory za skutek prozřetelnosti, za nutný a nevyhnutelný účinek vzdělanosti lidstva, poněvadž přílišná vláda jedné zásady přivolala do života její opak, tak jako i v životě státním zhusta despotismus a anarchie se navzájem střídávají.“⁸³⁾

Palacký tedy smířil se s rozkolem v církvi; ale jednota by mu nepochybně byla milejší. Náruživé boje, jež z toho rozštěpení vznikly, oškřivily se jemu nanejvýš; s nimi snášenlivé srdce jeho nevědělo si jiné rady, než aby je Bohu poručilo. „Bůh sám ví,“ dí Palacký, „proč na světě často tolik zlého předcházeti musí, aby následovalo dobré.“ A hned k tomu připojuje svoje mínění o tom, *co dobrého pošlo z protestantismu* na té straně, která obyčejně pokládá se jenom za poškozenou, totiž *na straně katolické*. Píše o tom takto: „Také z reformace 15. a 16. století následovalo mnoho dobrého, netoliko pro ty, kdo ji vítali, ale i kdo jí zlořečili. Zrušeno jest svůdné a nebezpečné domnění o bezprostředném náměstnictví božím na zemi, a bezvýmínečná někdy autorita lidská podřídila se zákonům vyšším a věčným.“ Co tím mínil, vyložil sám v tato slova: „Náuce o náměstnictví božím na zemi a

⁸²⁾ Děj. II. b. 380. — ⁸³⁾ Hussitentum 63—64.

plynoucí z ní neobmezené autoritě pozemské zasazena námluvami Chebskými (r. 1432) první smrtelná rána, když oekumenický sbor křesťanský sám musel konečně uznati a uznal mimo sebe a nad sebou soudce svrchovaného; slovu božímu, jak tomu chtěli husité, získáno tím skutečné vítězství.“ Dále pokračuje Palacký v líčení očišťovací proměny, která v církvi katolické za posledních věků následkem protestantismu se provedla: „Či mní-li kdo, že stalo se jen náhodou a mělo by lehce váženo býti, že za naší doby ku př. hierarchie Římská již nesazuje více panovníkův světských dle libosti s trůnův jejich, že nerozpisuje válek krvavých pod znamením svatého kříže, že nedává páliť kacírův, neprodává odpustkův, nesvatokupčí veřejně a nedopouští se i jiných nepříslušností, jichžto výčet více nevhodným byl by, nežli nesnadným?“⁸⁴⁾ Kdyby bylo Palackému dáno bývalo, pokračovati v líčení dějin českých dále za rok 1526, aspoň za vlády krále Ferdinanda I, byl by nejspíš plněji vypsal předůležitou reformu řádů církevních, kterou koncilium Tridentské k usilování dotčeného krále a císaře a k naléhání jeho zástupce v Tridentě, arcibiskupa Pražského Antonína Brusa, v letech 1562—63 konečně opravdově nařídilo, a která potom skutečně se provedla. Palacký byl by při tom nevyhnul se srovnávání a posuzování, když by byl viděl podobu ba jednotejnost mezi dlouhými seznamy zlovyků a zlořádů v středověké církvi provozovaných, jež vytýkali čeští reformátoři okolo r. 1400, jichž odstranění bylo navrhováno od prozíravější menšiny na konciliu Kostnickém, a jež teprve v Tridentě byly k vykořenění odsouzeny. Rozumné důvody nejhorlivějších katolíků v 15. století nic neprosplávaly, ani revoluce husitská nestačila otevřítí oči vrchní správě církevní; až když revoluce lutheranská a kalvinská odvrátila od církve katolické severní polovici západní Evropy, tu teprv papež a koncilium svolili k nápravě, které předchůdci jejich nikdy odpírali. Církev reformou Tridentskou zachránila se

⁸⁴⁾ Děj. III. a. 301—302; Hussit. 65.

a opatřila proti dalšímu odpadání, odstranivši u sebe prvotní a hlavní jeho příčiny, a zároveň tou očistou ozdravěla aspoň na zmenšeném okrsku světa, který jí zbýval, a osvěževši mohla mravními prostředky získávati si nových stoupenoův, jakož vidíme za našich časů ve svobodných zemích.

Palacký sám rodem a vychováním byl protestant vyznání Augšburského, ale v dospělém věku nikdy nejevil nějaké zvláštní náklonnosti k této konfessi, k níž předkové jeho přistoupili jako maně, byvše dlouho na váhách, které z dvou vyznání evangelických patentem tolerančním 1781 dovolených měli by si voliti. Theoreticky dával mezi křesťanskými vyznáními přednost *konfessi českobratrské*, ku které dle rodinného podání přiznávali se v skrytosti jeho předkové před r. 1781. Náš dějepisec netajil se tím u veřejnosti, že jednotu bratrskou cení mezi křesťanskými církvemi nejvyš. Při tom však vysvětloval, že nemíní jednotu bratrskou po roce 1722 od Sinzendorfa v Herrnhutě obnovenou či přetvořenou, nýbrž že rozumí onu jednotu, která se tvořila v Čechách a na Moravě v 15. a 16. století, „kdež věnovala péči svou více praxi křesťanské než věrouce, a v příčině věrouky držela zásadu zdokonalitelnosti na základě křesťanském“.⁸⁵⁾ Též chválil při jednotě bratrské, „že odvodila věrné své vždy od přílišného hloubání a hašteření se o člancích víry, ana chtěla jen prostě věřiti, cokoli jí v písmě svatém zračilo se co nauka Kristova“. Chvála tato zdá se mi býti poněkud uveličenou; pocházelať zdokonalitelnost právě ze hloubavosti; též pokud spor hned níže připomenutý mezi Lutherem a bratrem Lukášem týkal se přítomnosti Kristovy v eucharistii, prostá víra ve slovo písma byla spíš na straně Lutherově, a rozumující hloubavost na straně bratrské.⁸⁶⁾ Vysvitá to i z dalších slov Palackého, jež pokračuje ve výkladě o svém vyznání takto: „Když Luther r. 1523 chtěl ji

⁸⁵⁾ Hussitentum 66.

⁸⁶⁾ Srv. Čihula, Poměr Jednoty Bratří českých k Lutherovi, ve Věstníku kr. č. Spol. Náuč 1897 IV. str. 14, 16—18, 22—26.

(jednotu bratrskou) učiti, že kdekoli mluví písmo svaté, tam rozum lidský naprosto mlčeti musí: bratr Lukáš Pražský jal se proti němu zastávati právo rozumu i při výkladu písem svatých. S ním souhlasím i já, i nepochybují, že za našeho věku, za velikými pokroky biblické kritiky a exegese, i konfesse bratrská byla by dávno nabyla přiměřeného své době roucha rozumně křesťanského, kdyby jednota sama byla přede dvěma stoletími odolala vlivům zevnějším ji umoživším.“ Když r. 1873 Palacký v metropolitanském kostele sv. Víta účastnil se gooleté oslavy založení biskupství Pražského, bylo to se strany protestantské za zlé bráno jemu jakožto prý českému bratrovi. Palacký bránil se těm útržkům, prohlašuje, že on českým bratrem není, „poněvadž za naší doby oné jednoty dávno více není“,⁸⁷⁾ a dávaje slovy výše uvedenými zároveň na jevo, že by k jednotě bratrské nepřistoupil také ani v tom případě, kdyby v 19. století trvala v tom způsobu, jak byla ve století 15. a 16.; avšak kdyby se byla vyvíjela bez přetržky, nadál by se do ní, že by za posledních století „byla nabyla přiměřeného své době roucha rozumně křesťanského“. Jakého způsobu proměnu zde mínil, které by se nadál do zásady zdokonalitelnosti v jednotě bratrské, kdyby byla nezahynula, to naznačeno jest v mínění jinde projeveném, že po objevech Koperníkových „staly se nemožnými dávné anthropomorfské představy o Bohu, a cokoli s nimi souvisí“.⁸⁸⁾ Proto ovšem nemohl býti českým bratrem ani ve smyslu staré jednoty, kteráž ze starého vývoje církve katolické podržela nejpodstatnější část představ člověkotvárných; a proto vůbec „nehorlil pro nižádnou z nyní stávajících církví křesťanských“. Dle jeho mínění náboženství jest to „pravé, které k Bohu vede. Cesty mohou býti rozličné, jen cíl budiž tentýž a vůle upřímná“.⁸⁹⁾

V katolicismu převládá zásada autority (ač samojediná nevládne), a podobně v protestantismu převládá

zásada rozumu. Mezi dvěma krajnostmi, v tomto případě jako ve všech jiných, jest stupňův bez počtu, a rovněž bez čísla jest rozmanitost potřeb, které z nich vznikají. „K ukojení jich jest povoláno katolictví jako i protestantství.“⁹⁰⁾ Palacký sám co do své osoby stál v tom rozestavení na straně rozumu, a to na místě valně posunutém, valněji, než byla stará jednota bratrská anebo kterákoliv dosavadní církev protestantská. Avšak uznával, že způsob učení křesťanského ústním podáním, které spo-
*léhá více na autoritě učícího, hová přirozené povaze většiny lidí,*⁹¹⁾ čili že většině hodí se lépe církev katolická. Rovněž byl toho dalek, aby zavrhoval církev pravoslavnou, ačkoli měl za to, že by nynějším Čechům se nehodila, poněvadž bohoslužba její mluví jen k citu obřadem a nikoli také k rozumu kázáním, a též že by náramná přísnost postův pravoslavných byla Čechům protimyslná.⁹²⁾ Mínil, měly-li by nynější způsoby církve ruské státi se pro Čechy vnačnějšími, že by se dříve musela odhodlati k reformám, ne ve věrouce, ale v řádech bohoslužebných právě dotčených a těm podobných. Patrně Palacký při tom více myslil na opravy v ten způsob, jaký církev katolická u sebe dávno znenáhla uvedla, než na další reformy takové, jaké si oblíbily církve protestantské, zvláště radikálnější z nich, jako byla i bratrská, kteréž zbavivše se všech obřadův a celého tradičního zevnějška církve katolické, pokud nenacházejí o něm určitého příkazu v písmě, mluvívali skoro jen k rozumu, a velmi málo k citu. —

Chtěje vytknouti hlavní ráz dějin českých vůbec, Palacký učinil to památnými slovy, jež po něm často bývají připomínána, že „hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvem a Němectvím; a jelikož Římanství dotýkalo se Čechův ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem, čili na pojímání a zmitání způsobův

⁸⁷⁾ Několik slov o náboženství a víře str. 2, 7—8. — ⁸⁸⁾ Radhošť III. 297. — ⁸⁹⁾ Několik slov 8. Děj. III. a. 301.

⁹⁰⁾ Hussit. 63—65. — ⁹¹⁾ Děj. III. a. 9. — ⁹²⁾ Radh. III. 314.

a řádův německých od Čechův“. *Slovanství a Německví* pojímal Palacký jakožto dvojici rázův národních velice rozdílných, jako vzor polarity dvojí národní povahy. Za dlouhého, více než tisícletého přátelského i nepřátelského dotýkání se jich na zdejší půdě „stránka česká byla více trpná nežli činná, živel německý nabýval v ní čím dále tím větší moci, netoliko v jazykovém, ale ještě více v politickém ohledu“;⁹³⁾ a ježto náš dějepisec celou svou bytostí v tomto zápase byl oddán straně české, není divu, že více prodlévá při líčení zlých nežli dobrých následků věkovitého styku těchto sil dvojitých. Spatřoval v minulosti české „skoro nepřetržitý boj protiv politických, náboženských a národních, zápas o svobodu naproti absolutismu ve státě a v církvi, postupování a zastavování přemocných vlivů německých na půdě slovanské“.⁹⁴⁾

Staré Slovaný, jmenovitě také Čechy na úsvitě jejich historie, Palacký představoval si velmi ideálně; stál v tom spolu se Šafaříkem pod vlivem polských zpytatelů práva slovanského, Rakowieckého, Maciejowského, snad i Lelwela. Často a při každé příležitosti Palacký pochvalně líčil dávných Slovanův mírnost, pracovitost, milovnost pokoje a svobody, demokratického ducha, rovnost všech osob před zákonem, nebytí rozdílných stavův, výsad a poroby; přičítal jim také vrchní vládu odpovědnou sněmům, stejné dědické právo všech dědiců kteréhokoli pohlaví a stáří, soudy porotců, i jemnou lidskost, která nikdy nezdvihala zbraně k útoku a k výboji, ale užívala ji toliko k obraně. A ježto svobodství pokládal za hlavní rys povahy slovanské, vytýkal i zlý jeho následek, nedostatek ústřednosti, zvláště pak nesvornost, svéhlavost a urputnost jakožto nectnosti Slovanům vlastní obzvláštní měrou.⁹⁵⁾ Dobré vlastnosti a řády, přičítané dávnověkým

⁹³⁾ Děj. I. a. 12, 175; srv. Gedenkbl. 20, kdež ty myšlenky čtou se vysloveny jinými slovy již r. 1822.

⁹⁴⁾ Zur b. Geschichtschreibung str. I.

⁹⁵⁾ Děj. I. a. 12—16, 76—81, 182—186, 214; I. b. 221—222; Radh. III. 108—109, 137—138, 269; Gedenkblätter 20, 137, 289; Hussit. 81; O roztržce, Pokrok 11. kv. 1875.

Čechům, myslil si tak srostlé s povahou slovanskou, že také v pozdějším opačném vývoji byl náchylen, snahy svobodomilovné a odpor proti porobě odvozovati z pravěkých zvyklostí slovanských. A když roku 1848 pojednou ustal věkový nátlak, a Palacký s jinými vlastenci oddával se nejkrásnějším nadějím do budoucnosti, tu ideál nastávající svobody představoval a označoval výslovně jako návrat k těm řádům, jaké Slované před tisícem let měli mezi sebou uskutečněny,⁹⁶⁾ ano „staroslovanský způsob politie s malými výminkami“ zdál se jemu býti „právě ten, po kterémž za našeho věku nejvalněji touží národové nejen germanští, ale i romanští“.⁹⁷⁾ Že tyto nadlepšující představy o způsobu života starých Slovanů srovnávaly se více s ideálem novověkého velkého dějepisce a vlastence, nežli s dávnou skutečností slovanskou, o tom nyní po padesáti letech není mezi badateli žádné pochyby. Nebyl však Palacký v takovémto způsobu růžového líčení dávnověkosti vlastenské nikterak ojedinelý; také jiní současní spisovatelé čeští, Šafařík, Kollár, Vocel, (ač nikoli Jungmann, Tomek), šli v tom za vkusem dosti přirozeným, a rozšířeným u spisovatelů mnohých národů starých i nových, kteříž rádi představovali si dávné své předky idyllicky, ve světle co nejpěknějším, ctností jejich zveličující, nectností a nedostatky namnoze zakrývající. Velmi bujela tato snaha také v Němcích, kdež chatrní i znamenití učenci své germanské předky někdy z míry přeceňovali.

Prvotní vlastnosti *národa německého* Palacký líčil větším dílem jako protivu povahy slovanské; za hlavní rys národní povahy německé pokládal výbojnost a panovačnost, ze kteréž pocházelo nadprávi jedněch a poroba druhých, tudy rozdílnost stavů, panství privilegovaných a útisk ovládaných.⁹⁸⁾ Výbojnost, pokud pochází ze so-

⁹⁶⁾ Radh. III. 31—32, 35.

⁹⁷⁾ Děj. I. a. 176.

⁹⁸⁾ Děj. I. a. 177—180, kdež v pozn. 137 uvádí filippiky Guizotovu a Wirthovu proti snaze historiků německých, aby život staroněmecký vyličili jako idyllický a pokročilý ve vzdělanosti. Gedenkbl. 289.

bectví a panovačnosti, zavrhoval bezvýminečně, téměř jakoby ji pokládal za zlé naprosté.⁹⁹⁾ I dělil s tohoto hlediska národy vůbec ve dvě řady; do jedné stavěl *národy bojovné a výbojné*, kteříž byli „prvotně národy loupežnickými“, a za takové pokládal staré Římany, Němce, Hunny a Avary, Mongoly a Tatary, Turky a Maďary; do druhé řady kladl *národy pokojemilovné* a pracovitě, za jakéž počítal Židy, Řeky a zvláště Slované.¹⁰⁰⁾ Pojmenování národů loupežnických odůvodňoval otázkou: „Což jest výboj jiného, než loupež provedená velkou měrou s přemocným násilím?“ Též dovolával se toho, že také Montesquieu uznal, kterak Římané prvotně byli národem loupežnickým. Když z příčiny těchto vývodů bylo se strany německé na Palackého prudce útočeno, on hájil se, upozorňuje na plné znění svého výroku, že národové výbojní byli „původně loupežnickými“; připustil, že dopustil se chyby proti jazyku německému, ježto měl mluvíti o národech loupeživých (Raubvölker), a ne o národech loupežnických (Räubervölker); v podstatě však setrval při svém rozeznávání národů výbojných a mírumilovných, i při výměru, že výboj jest loupež.¹⁰¹⁾ Byla to hádka částečně vedená jen o slova. Palacký užíval výrazu ostrého, jež již roku 1846 uznal za nejvhodnější, když vykládáje původ feudalismu z výboje, užil přirovnání k loupežnické bandě.¹⁰²⁾

⁹⁹⁾ Zur b. Geschichtschreibung 188; srv. Děj. III. a. 10.

¹⁰⁰⁾ Hussit. 76—81 (psáno 1868).

¹⁰¹⁾ Zur b. Geschichtschreibung 204—208, 216.

¹⁰²⁾ Gedenkbl. 138. Možná, že si ten výraz oblíbil ze sv. Augustina (remota justitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? De Civitate Dei I. 22), jež v posledních letech života, kdy mysl jeho byla rozdělením monarchie pod panství maďarské a německé velice roztrpčena, rád citoval; Radh. III. 300; O roztržce, Pokrok 1875, II. května. Pamatují se, kterak Palacký v aule university Pražské horlivě přisvědčoval, když kardinál Schwarzenberg při slavné promoci hraběte Schönborna za doktora práv dovolával se téhož výroku Augustinova; bylo to nedlouho před vydáním zákona z 27. dubna 1873, kterým starobylý kancléřský úřad arcibiskupa pražského při universitě obmezen byl na fakultu theologickou. Také císař Ferdinand III. ve svých pacholetských letech pod návodem učitele-jesuity psal latinský úkol na thema: Tolle justitiam, quit erunt regna, nisi latrocinia? Dudík, Forschungen in Schweden 237.

Co se týče věcné stránky toho sporu, není ovšem žádné pochyby o tom, že někteří národové vynikají bojovností a výbojem více, nežli jiní. Římané vedli války a podmaňovali si cizí národy bez přestávky skrze mnoho set let; také jiní národové od Palackého v té řadě jmenovaní prosívali na dráze výbojův, avšak z pravidla jen na kratší dobu. Náš dějepisec ovšem měl hlavně na mysli Němce; kdokoli na mapě porovná, kudy šla hranice mezi živlem německým a slovanským od moře Severního a Baltického až k moři Adriatickému jednak za Karla Velikého r. 800 a jednak r. 1800, každý uzná za věc bezespornou, že za ten tisíc let Němci veliké krajiny slovanské opanovali a větší část jich již dokonale zněmčili. Není divu, že z tohoto pomýšlení vznikla představa o protivě mezi národními povahami, při čemž Němcům připadla za úděl činná podnikavost, výbojnost a panovačnost, Slovanům pak trpnost, mírumilovnost, anebo holubičí povaha,¹⁰³⁾ jakž metaforicky bývalo také mluveno. Avšak při vyhledávání takovýchto protiv a při rozdělování národův podle jejich povahy dlužno jest přihlížeti ke zjevům mnohým, netoliko k těm, které se hodí do jisté theorie, ale i k četným jiným, které mluví na jinou stranu. Mnozí Slované ovšem podleli Němcům pro nedostatek soustředěné moci státní a jsou odnárodněni úplně; ale Čechové i po všech pohromách svých s větší část dosud zachovali svůj byt a vyčnívají nyní jako polouostrov do moře německého,¹⁰⁴⁾ Poláci pak vytvořili říši velikou a panovali v ní skrze několik set let: k úspěchům takovým zajisté bylo potřebí také jiných a rozdílných vlastností, nežli jest mírumilovnost. A když Rusové v posledních stoletích zřídili si říši, která náleží k největším na světě, nepřestali tím přece býti Slované; a ježto Rusův samých jest více, než všech ostatních Slovanů

¹⁰³⁾ Výraz a pojem ten jest starší, nachází se již u bratří v Historii o protivěnstvích církve kap. 44 § 4 (holubičího národu našeho sprostnost). Kollár v III. zpěvu zn. 62 snad měl na mysli tento výrok bratrský, ač sám směřoval k jiné vlastnosti holubů, totiž k družnosti.

¹⁰⁴⁾ Na příčinu rozdílného osudu Slovanů při dolejších Labi a v Čechách ukázal Palacký již 1822, viz Gedenkbl. 22—23.

dohromady, nemůže se říci, že by slovanská povaha vůbec byla nerozpínavá, pravý opak povahy národů výbojných.¹⁰⁵⁾ Řekové za samostatnosti své zůstali sice vždy rozdrobeni, ale panovačností bylo u nich nazbyt. Také Židé za prvních králů byli velice výbojní. Na druhé straně v historii německé nesvornost a partikularismus jsou hybadlem skoro tak mocným, jako dobývavost. A tak všude vezme-li se všechna dějepisná zkušenost do úvahy, rozeběře-li se všestranně a použije-li se k opatrné indukci, výsledek valně rozvikle rozdělení národův v mírumilovné a v panovačné. Palacký dospěl k tomu rozdělení jednak zjevnou skutečností tisícletého německého postupu proti Slovanům, jednak zásadnou náklonností svou, vyhledávati v dějinstvích protivy a síly dvojité; oprava k tomu naskytala se mu z druhé jeho zásady, rovněž podstatně náležitě k jeho názoru světovému, že žádný činitel nepůsobí samojediný, nýbrž skoro vždy ve spojení s činiteli jinými, jmenovitě také se svým opakem. Podle toho v každém národě jsou rozmanité povahy a rozličné síly a směry, kteréž v něm působí někdy současně, někdy střídavě. Tou úvahou Palacký skutečně vývody své mírnil, a mohl je zmírniti ještě více. A jakkoli po celý věk svůj důsledně hlásal mínění, že v povaze slovanské nikdy nebyla výbojnost a panovačnost, a přičítal mírumilovnost Slovanům k obzvláštní chvále, přece v praxi bývalo mu nesnadno setrvati důsledně při tomto způsobu posuzování; jakož zejména vysoko cenil králi Přemyslovi II. jeho známou podnikavost, chrabrost a ctížádost, a nedostatek těchto vlastností, přičítaný jeho synovi Václavovi II., pokládal za chybu.¹⁰⁶⁾

K utkvělému obrazu, jež Palacký pojal o národní povaze slovanské, náleželo také mínění, že žádný národ slovanský nikdy ve svém nitru neudržoval otroctví nebo nevolnictví, a jmenovitě v národě českém že před 16. sto-

¹⁰⁵⁾ Palacký byl náchylen přičítati veliký vzrůst státu ruského vlivu živlu cizího, varjažského, Radh. III. 307—308; avšak i ostatní Slované větším dílem jsou podobně pomíšení s cizí krví, tu s německou, tu s římskou i s mnohou jinou.

¹⁰⁶⁾ Děj. II. a. 299.

letím nebylo osobní poroby.¹⁰⁷⁾ Ve starší době, před r. 1200, připouštěl sice od tohoto pravidla některé výjimky u Čechů, ale připouštěl jich velmi málo,¹⁰⁸⁾ a vykládal si původ jich tak, že Čechové „nelidské Němcův se slovanskými zajatými nakládání, jehožto způsob z posavadního u nich ponětí otroctví (die Sklaverei) se vyjevuje, vábilo Čechy k odměnnému neb podobnému sobě počínání.“¹⁰⁹⁾ V pozdějších stoletích, počínaje 13tým, kdy v českých zemích již není zmínky o otroctví, připisoval zlý vliv feudalismu do země uváděnému; dle jeho mínění „manské řády německé, a v jich družině zvláště patrimonialní soudy, staly se onou tak říkaje branou, skrze kterou v dobách pozdějších vloudila se do Čech tělesná poroba lidu obecného.“¹¹⁰⁾ Snahy vyšších stavův o utužení poddanství lidu obecného, kteréž se jeví během 14. a 15. věku, Palacký pojímal jakožto útoky zásad feudalních, ježto k nám přišly z Němce, na zbytky demokratických zásad staroslovanských.¹¹¹⁾

Též jiný, od tohoto rozdílný názor o původu tělesné poroby, jak byla v Čechách uzákoněna ku konci 15. věku, nacházím vyslovený u Palackého, a ten zní takto: „Převrat takový, ačkoli potřeboval k uskutečnění svému celé téměř století, byl nicméně nad míru náhlý, když povážíme, že nestal se omračivým podmaněním pod meč dravých cizincův, ale vypučil se jakožto *z lůna národu pouhým nadužíváním okolností*. Bylyť to arci okolnosti mimořádné, kteréž hověly převratu takovému; bylyť bouře a války neslýchané i několikrát opětované, ježto zasahovaly až do jádra života i bytu národního, a v nichžto rozhodovala ne spravedlivost, ale hmotná hrubá síla i chytrost válečná.“¹¹²⁾ V tomto názoru zdá se mi býti více pravdy obsaženo; příklady cizozemské, kde lid obecný největším dílem byl stížen porobou stále přítěžovanou, mohl ovšem nejednomu zákonodárci českému v 15. věku tanouti na mysli jakožto důvod podpurný;

¹⁰⁷⁾ Gedenkbl. 94, 290; Děj. I. a. 16. — ¹⁰⁸⁾ Děj. I. b. 270—272.

¹⁰⁹⁾ Děj. I. a. 200. — ¹¹⁰⁾ Děj. II. a. 387. — ¹¹¹⁾ Děj. III. a. 305; V. a. 189, 265. — ¹¹²⁾ Děj. IV. a. 462—463.

však nicméně nepochybuji, že panující stavové uvalili na lid poddaný v Čechách nebyvalou osobní porobu nevlivem německým nebo proto, že takový řád byl v Němcích obvyklý, nýbrž proto, že z něho nadáli se většího užítku pro sebe, tedy hlavně ze sobectví, a méně následováním špatného příkladu Němcův.¹¹³⁾ Výklad tento, že zlý vývoj ku porobě většiny národu vypučel z lůna národu pouhým nadužíváním okolností, (kterýžto starý pojem novým jménem bývá nazýván ústředí, milieu), zdá se mi býti tak dostatečný a přirozený, jak slušné a pravdivé jest připomenutí Palackého, že přednosti, kterými husité osvědčili se v bojích, „nezakládaly se na nějaké výsadě přirozené povahy jejich, ale byly nabyté v daných okolnostech zvláštní příčinnivosti národní“.¹¹⁴⁾ A tak tuším i leckteré jiné zjevy, jež bývají sčítány na původní povahu národní, jsou spíš vlastnosti vypěstované ze zárodků všudybylých užíváním okolností; proto zase týž národ neužíváním okolností anebo jich změnou pozbývá těch vlastností, výbojce bývá podroben. Buď tomu ostatně jak buď, vším právem Palacký počítal ujařmení obecného lidu za pramen nejhoršího zlého v národě českém. Srovnáváje pohromu Bělohorskou, jejíž hrozné následky živě mu tanuly na mysli, s vítěznými válkami husitskými, spatřoval příčinu toho rozdílu v tom, že do 15. století národ byl zachoval ještě neporušené jádro bytu svého, kdežto o 200 let později přistoupil k boji, „spronevěřiv se sám sobě“, i poražen jest hlavně proto, „že již massy obecného lidu porobou byly sklíčeny“.¹¹⁵⁾

¹¹³⁾ Podobně A. N. Jasinskij, Падение земского строя въ чешскомъ государствѣ (X.—XIII. вв.), v Kijevě 1895, dovozuje, že základy zřízení, spočívajícího na privilegovaných stavech, kladeny byly v českém státě v 10.—13. století pod vlivem potřeb, kteréž samostatně se zrodily a uzrály uvnitř toho státu; připouští, že od prostředka 13. věku značnější měrou počalo se jevití působení německého práva na společenský a státní byt českého národa, má však za to, že i v pozdějším vývoji toto působení bylo iniciátem jenom druhého řádu.

¹¹⁴⁾ Děj. III. a. 304—305.

¹¹⁵⁾ Děj. I. a. 15; III. a. 308. Kterak Palacký r. 1822 soudil o následcích bitvy Bělohorské, čte se v Gedenkbl. 33; kterak 1848 doufal v nápravu, tamže 160, 166, a kterak hrubě se sklamal, srv. Radh. III. 299;

Palacký vedle Šafaříka byl nejhornlivějším obráncem Slovanův naproti nevraživosti mnohých spisovatelů německých, kteří svůj národ vynášejí vysoko nad slovanský, jakoby tento byl plemenem sprostším, samou přírodou ustanoveným k nevzdělanosti a k porobě. K obraně naproti takovéto vypínavosti dobře se hodil pomysl právě dotčený, jenž výtečnou vlastnost národa historicky zjištěnou nepokládá za výsadu přirozené povahy jeho, ale za statek nabytý v daných okolnostech zvláštní příčinnivosti národní. Souhlasně s tímto stanoviskem Palacký r. 1848 napsal v manifestě Sjezdu Slovanského: „Byť i dějepis přířknul *dokonalejší lidské vyvinutí* některým národům před jinými, vždy přece ukazuje, že schopnost k vyvinování se těchto jiných národů nikoli není obmezena.“¹¹⁶⁾ Určitěji vyslovil se o tom na sklonku života, rka: „Upíratí Němcům dějinný předskok a předek v civilisaci, umravnělosti a vzdělanosti, to nenapadne žádnému Slovanovi, a nejméně mně; jinak by však bylo, kdyby se chtělo připisovati tuto superioritu nikoli poloze zeměpisné a dějinné, t. j. dřívějšímu a vroucnějšímu spojení s Římem, nýbrž snad nějaké krvi specificky ušlechtilejší.“¹¹⁷⁾ Národu a duchu německému Palacký přiznával již v dávné minulosti dvojí povahu a dvojitý směr, tak že se nesl „s jedné strany k výboji, ke hrubému násilí, ku panovačnosti a ke hrabivosti, s druhé zase ke všelikým ctnostem národův pokojemilovných, ku prospěchům na dráze osvěty a průmyslu“.¹¹⁸⁾ Výslovně uznával, že Němci, kteříž v 13. věku stěhovali se do zemí českých, předčili nad Čechy v promyslnosti a v obchodě, že hlavně pro tuto svou přednost byli od králů Českých do země voláni, i že přinesli zemi nemalé prospěchy vzděláním půdy, zvelebením hornictví, zakládáním měst i uvolněním stavu selského prostředkem práva zákupního.¹¹⁹⁾ Netajil ovšem, že kolonisace německá měla také svůj rub méně potěši-

Gedenkbl. 295; O roztržce, Pokrok II. kv. 1875. — Podobně E. Denis (Georges de Podiebrad, les Jagellons, v Paříži 1890, str. 260) kořen pohromy Bělohorské vidí v předešlém ujařmení lidu.

¹¹⁶⁾ Srv. podobný výrok z roku 1865 v Radh. III. 165.

¹¹⁷⁾ Hussit. 81. — ¹¹⁸⁾ Děj. II. a. 164—5. — ¹¹⁹⁾ Děj. II. a. 19, 386—7.

telný, ano i škodlivý národnosti české; přece však onomu předvěkému stýkání a pronikání se obou národních živlův připisoval účinky blahodárné, „ana česká jemnost a čilost přísadou německé chladné rozmyslnosti a setrvalosti nemohla než získati a zjednati národu našemu poněkud i přednost, jak nad jinými Slovany, tak i nad Němci samými“; ¹²⁰⁾ jakož dle jeho postřehu vůbec „míšení se a splývání různých národův zdařovalo se i daří se konečně ku prospěchu člověčenstva“; ¹²¹⁾ I tu zůstal věren svému pravidlu, že součinnost sil protivných mívá výsledky nejzdrárnější.

Filosofie dle výměru Palackého má pro člověka význam netoliko *zkumný*, ale i *konavý*, ježto ona „učí nejen poznávati byt náš a jeho účely, ale i spravovati živobyti jak člověka jednotlivého, tak i celých národův podle účelův těchto“; ¹²²⁾ Dosud uvažovali jsme hlavně o theoretické stránce filosofie Palackého, rozebírajíce jeho názory o světě a o dějinách. Názory tyto mohou u rozličných lidí potkati se s rozmanitým přijetím a s nestejným úsudkem. Důležitější však, než tato zkumná stránka filosofie Palackého, jest *praktický účinek* této filosofie na Palackého samého. A tento účinek záležel v stálém nadšení pro idey neb ideály, jež ve své filosofii poznal, v neunavující horlivé snaze k nim se nesoucí, v obětovnosti a práci vždy za tím účelem konané, aby svět k těmto ideálům se blížil a ony uskutečňovaly se v něm. Odtud pocházely ctnosti Palackého jakožto vlastence a člověka. Nechtě sic jest jakýkoli úsudek o theoretickém základě, o stromě, na němž toto ovoce vyrostlo: ovoce toto jest hodno chvály naprosté, obdivu všeobecného; ovocem tím byla Palackého účinná snaha po pravdě, dobru a kráse, jeho láska k vlasti a národu, jeho šlechetná vlídnost a humanita.

Sloužiti vlasti a národu, z něhož posel, ten byl hlavní a nejvyšší cíl Palackého od Vesny až po Moranu. Službě té zasvětil znamenité síly své hned z mládí určitě a s celým sebevědomím. Když na počátku ledna 1819 v horujícím

¹²⁰⁾ Děj. II. a. 393. — ¹²¹⁾ Děj. I. a. 10. — ¹²²⁾ Radh. I. 351—2.

zanícení zaznamenával si jásotné pocity, jež v něm vzbudil Rukopis Kralodvorský při prvním čtení, zavazoval se vlasti slibem: „Tobě, dobrotivá máti, posvěcen buď znovu život můj i dech můj.“ ¹²³⁾ Když v mladistvé mysli usnesl se na velkých spisovatelských plánech, na počátku roku 1820 modlil se za jich zdar těmito dojemnými slovy: „Ó, by mi požehnal Bůh shůry, abych život svůj vlastenskému snažení tomuto posvětití mohl; aby uskutečnil ve mně onen ideál spisovatele a vlastence, ježž ustavičně nosím v prsou svých.“ ¹²⁴⁾ Prosil za požehnutí s nebe; jsa chud a bez stálého úřadu, nevěděl tehdaž ještě, bude-li mu možno působiti ve vlasti přímo ku prospěchu národa českého; obával se, že jakožto protestantovi snad nepodaří se mu nalézti obživu mezi Čechy, a na ten zlý případ byl tehdaž odhodlán, zajíti k jinému slovan-skému národu a tam pracovati na poli spisovatelském, nechť jsou to Poláci, Rusové nebo Srbové. Jakmile zachytil se v Praze a ukazovala se možnost, zůstati mezi Čechy, byly jeho síly bezvýminečně zasvěceny službě vlasti české. On nikdy nepřipouštěl si otázku, přináší-li české vlastenectví užitek, a nebylo-li by snad prospěšnější, plavati s velkým německým proudem. Když Dobrovský a hrabě Kašpar Šternberk minili, že již bylo pozdě mysliti na vzkříšení národa českého a všecky o to práce že jdou na zmar, Palacký rozhorleně hájil své opačné mínění (20. prosince 1825) a osvědčoval o sobě: „Já aspoň kdybych byl třeba cikánského rodu, a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal, přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách člověčenstva.“ ¹²⁵⁾ Z řečí těchto zrodil se časopis Českého Musea, v němž Palacký roku 1827 vyznal o sobě: „Ode mládí horlivě zamilovav národ svůj, jehožto dějiny, řeč i literatura byly mé největší kochání, nemělt jsem toužebnější žádosti na srdci svém, nežli službám jeho, pokud mé síly stává, cele a stále obětovati se.“ ¹²⁶⁾ Roku 1848 psal parlamentu Frankfurt-

¹²³⁾ Vlastní životopis str. 22. — ¹²⁴⁾ Viz výše str. 178 pozn. 4. —

¹²⁵⁾ Vlastní životopis 29. — ¹²⁶⁾ Radh. I. 5.

skému: „Jsem Čech rodu slovanského, i se všim tím nemnohým, co mám a co mohu, oddal jsem se zcela i na věky ve službu svému národu.“¹²⁷⁾ Tato a podobná vyznání nebyla u Palackého jalovým slovem, (onť nikdy na prázdno nemluvil), nýbrž stálým nezměnitelným pravidlem skutečného konání.

Cílem vlastenecké činnosti Palackého bylo *vzkříšení národa českého z jeho bývalé umrtvéllosti, povznesení jeho z tehdejší odstrčenosti k lepšímu postavení v ohledu osvětovém, společenském, politickém a každém jiném.* Hlavním prostředkem k dosažení tohoto cíle v úmyslech Palackého byl *dějepis národa českého*, jehož sepsání bylo nejznamenitějším a konečným cílem jeho snažení spisovatelského. Privil o tom r. 1848 v předmluvě k prvnímu svazku *Dějin českých*: „Ode mládí neznal jsem tužby vřelejší ani vyšší pro vezdejší život svůj, nežli abych posloužil milovanému národu svému věrným obrazem minulosti jeho, ve kterémžto by jako v zrcadle poznal sebe sám a spatoval se v tom, čeho mu potřebí jest;“ zároveň projevil toužebné přání, „aby Bůh požehnatí ráčil dílu tomuto, tak aby hojně posloužilo národu našemu ku poznání sebe samého a k uvědomění se v tom, čím jest a *čím býti má*“. Z dějepisu svého měli tedy Čechové se učit, netoliko čím někdy byli, ale také čím nyní a příště býti mají. Dějepis takový musil ovšem býti psán jazykem českým. První svazky musil Palacký sice vydati napřed po německu, jsa k tomu puzen zevnějšími okolnostmi; ale české vydání, k němuž přistoupil r. 1848, pokládal „za hlavní a poslední oučel veškerého dosavadního snažení svého“. Avšak netoliko vydání české, ale i německé psáno bylo Palackým *v duchu českém*; co to znamená, o tom vyslovil se sám pádně a určitě v tato slova: „Já jsem vždy za to měl a dosud mám, že český národ bytuje z milosti boží a nikoli z milosti jiných národů, i že tudy jest oprávněn, hájiti a zdokonalovati svůj byt i také bez ohledu na Němce, ba i proti jejich vůli. Pročež především jeho blaho a žel, a nikoli blaho

¹²⁷⁾ Radb. III. 11; Gedenkbl. 150.

a žel Němcův, musily mně býti průvodní hvězdou a vůdtkem, podle kterých mně bylo úspěchy i nehody vážiti a ceniti.“¹²⁸⁾ Historik chce-li povzbuzovati, a ne odpuzovati od sebe i od předmětu svého, nesmí se jeviti netečným a lhostejným k dobrému nebo ke zlému, ale musí chváliti dobré a tupiti zlé. Ku pravdě tato stránka dějepisectví nemusí míti žádného nepříznivého vztahu; obraz minulosti musí býti věrný, má-li zač státi; pravdomluvnost jest u historika požadavkem, který se rozumí sám sebou. Tendenčnost přípustná i žádoucí, drží-li se ve slušných mezích, leží v úvahách o skutečích věrně vypravovaných. Palacký v úvahách se řídil zřetelem českým, skutky chválil a haněl podle toho, kterak prospívaly nebo škodily národu českému. Proto jeho dějiny slouží Čechům netoliko ku poznání toho, co bylo, ale i ku poučení a ku povzbuzení, co by měli činiti a čeho nechati. Ovšem i samo holé poznání lepší národní minulosti, nežli byla smutná přítomnost, bývalo Čechům potěchou a povzbuzením, vnukajíc jim heslo: Čím jsme byli, budme zas!

Pojem a výměr historie Palacký připouštěl dvojí; v nižším prostším smyslu dějiny byly mu představa toho, co se stalo, obnovená řečí; ve vyšším smyslu dějinami rozuměl věrné a tudy také ústrojné neboli pragmatické vypravování jednotlivých stránek, vynikajících z celého množství toho, co se stalo.¹²⁹⁾ Sám vynasnažil se všemožně, aby dějiny jím psané vyhovovaly požadavkům v poslednějším výměru naznačeným. Všimněme si zde jen požadavku věrnosti čili *pravdivosti a nestrannosti*. Kritickou průpravu k tomu uznával ovšem za nezbytnou, ale zároveň upozorňoval, že ona nemá přestávati na záporných výsledcích, „neboť n koli odložení bludu, nýbrž živé poznání pravdy vzdělává ducha a oplodňuje srdce“.¹³⁰⁾ Pravdu v dějepise kladl výše než vlastenectví a jakékoli ideály pozemské; pročež vytýká Dalimilovi, že „počínal si proti Němcům horlivěji, než spravedlivé bylo“, a o Balbinovi pronáší s politováním ten soud, že „jeho lehk-

¹²⁸⁾ Z. b. Geschichtschreibung 164.

¹²⁹⁾ Würdigung str. VII—VIII. — ¹³⁰⁾ Würdigung XI.

věrnost držela skoro stejný krok s jeho pílí, a jeho vřelá vlastnilovnost často okřídlovala jeho obrazotvornost na útraty střízlivé pravdy¹³¹⁾ Strannosti takové vystříhal se Palacký zásadně a všemožně. Když ku př. uvedl Kosmova pochvalná slova o knížeti Svyatopluku II., že si počínal moudře, uměje chovati se v hod i přísně i laskavě, i že byl muž cele hodný, dokládá k tomu významně: „Chválu takovou bylo by potřeba poněkud určitěji obmeziti, kdyby zakládala se na skutku stará pověst ta, že sotva dosednuv na trůn, hned první den panování svého vydal rozkaz, aby Němci všickni vyhostili se z Čech za tři dni.“¹³²⁾ Básníkovi Jaroslava v Rukopise Kralodvorském vytýká, že chtěje oslaviti hrdinu svého, „zamlčel se o zásluhách i krále Václava i knížete Bedřicha Rakouského, ačkoli oběma bylo nejvíce děkovati za vyhnání Mongolův ze země Moravské.“¹³³⁾ Jiří Poděbradský náleží jistě k osobnostem u Palackého nejoblíbenějším, tak že jej někde i poněkud idealisoval, a spravedlivě vzdal o něm tu nejvyšší chválu, „že věk celý neměl muže ke vládě povolanejšího“; ¹³⁴⁾ však nicméně chtěje přirovnati pana Jiřího k jeho hlavnímu soupeřovi, panu Oldřichovi z Rosenberka, ukládá si sám velikou opatrnost, řka: „Nehádejme na kvap, kdo z nich měl oumysly lepší a zastával stranu spravedlivější; oba šli jistě, kam kterého vedlo přesvědčení a svědomí jeho.“¹³⁵⁾ A když Jiřímu podařilo se přemoci všechny překážky, jež mu Rosenberk stavěl v cestu, a tento v rozmrzení vzdal se veřejného života i správy statkův a odebral se do ústraní, Palacký s patrnou soustrastí ku přemoženému poznamenává o Rosenberkovi, že odevzdal všecko svým synům, „aby mohl napotom v pokoji Bohu sloužiti a pečovati o spasení duše své.“¹³⁶⁾ Neustrannost v posuzování těchto dvou osob zdá se nám býti až přílišná, a najisto můžeme se domnívati, že by Palacký své soustrasti k Oldřichovi Rosenberskému uskrovnil, kdyby k jiným nechvalným

¹³¹⁾ Děj. I. a. 25; Würdigung XVIII. — ¹³²⁾ Děj. I. a. 314.

¹³³⁾ Děj. I. b. 180. — ¹³⁴⁾ Děj. IV. a. 176. — ¹³⁵⁾ Děj. IV. a. 130.

¹³⁶⁾ Děj. IV. a. 271.

projevům povahy Oldřichovy bylo jemu známo bývalo, jako nám nyní jest, že přemožený Rosenberk ve svém ústraní 1452—62 zabýval se mnoho také falšováním listin panovníků českých.¹³⁷⁾

Povinnost historika jakožto soudce nestranného odůvodnil Palacký těmi vážnými slovy: „Poněvadž každý skutek dějinný záleží na zápasu, tudíž na sporu dvou stran, do kterého vždy vášně lidské všelijak se vplétají, věcnými zákony práva i spravedlivosti vyhledává se, aby *svědectví obojí strany* vyslyšáno a nepředsudně uvažováno bylo.“¹³⁸⁾ Když r. 1844 censura nechtěla propustiti dějiny husitské, leč s některými změnami, Palacký osvědčil se v odpovědi na ty výtky, že by raději zanechal všeho dějepiscectví, nežli by se k tomu propůjčil, malovati Husa jenom černě a potlačiti všechny momenty jemu příznivé, i když jsou historicky úplně zabezpečeny.¹³⁹⁾ Když v tom ohledu nastala svoboda, Palacký pokládal rozepří husitů s katolictvím za tak choulostivou, že nechtěl jí ani rozsužovati ani které straně v ní straniti;¹⁴⁰⁾ nechuť pak svou k vyličování sporů bohosloveckých odůvodňoval snahou, aby ve sporu stran zachoval všemožnou neobojetnost, tak že v této stránce chtěl býti více zpravodajem než soudcem.¹⁴¹⁾

Druhou pomůckou k probuzení vědomí národního u Čechův bylo Palackému a jeho vrstevníkům *vědomí slovanské*, vědomí, že Čechové nejsou ve světě osamělí, nýbrž mají mnoho příbuzných, z nichž někteří ovšem úpěli v podobné podřízenosti pod cizími národy, jiní však buď dědictvím zachovalým po otcích nebo novými úspěchy požívali slušné platnosti ve světě. V tom vědomí Palacký ode mládí čerpal potěchu a posilu ve snaze ku povznesení národnosti české.¹⁴²⁾ V ideji slovanské byl Palacký

¹³⁷⁾ Pangerl, Urkundenbuch von Goldenkron 406. Schmidt v. Mittheilungen d. Vereins f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 1894, XXXII. 317—337, XXXIII. 181—202. Mareš v Čas. Histor. 1895, 371—384.

¹³⁸⁾ Děj. I. a. 8.

¹³⁹⁾ Z. b. Geschichtschreibung 101—2. — ¹⁴⁰⁾ Děj. III. a. 300. —

¹⁴¹⁾ Hussitentum 2—3.

¹⁴²⁾ Gedenkbl. 19, 37.

s Janem Kollárem asi za jedno; byli šířiteli vzájemnosti slovanské, totiž té snahy, aby Slované na vzájem se poznávali, se milovali, a sobě nápomocni byli; myšlenka vzájemné pomoci tanula na mysli zvláště od roku 1848, kdy se počalo ukazovati, že monarchie Rakouská nezůstane již na dlouho ovládána národností jednou nebo dvěma bez rovného účastenství národností ostatních, ale že chtěj nechtěj musí bráti útočiště ke sboru zastupitelskému, v němž Slované jakožto přirození spojenci budou moci společně se hájiti a na vzájem si pomáhati. Charvátí i Srbové, Poláci i Rusové byli mu stejně milí; sporův a záští mezi nimi litoval, nestavěje se na žádnou stranu.¹⁴³⁾ Panslavistou nebo panrussistou Palacký nikdy nebyl, ani ve smyslu národním, ani ve smyslu politickém. K návrhům, aby menší národové slovanští přijali ruštinu za společný jazyk spisovný, choval se vždy zamítavě, odpovídaje: „Čechové od více než tisícletí neproto hájili a uhájili národnost svou zápasem a obětmi nesčíslnými i nevýslovnými, aby pak odřekli se jí za jakékoli dobré slovo. A totéž dá se předpokládati také o jiných Slovanech, zvláště na jihu.“¹⁴⁴⁾ Rovněž zamítal myšlenku, podle níž by všichni národové slovanští měli se spojití politicky v říši Ruské čili myšlenku universální monarchie ruské, jakž on to nazýval, pokládaje ji za „nepřehledné a nevyslovitelné zlé“, za „neštěstí bez míry a hranic, ne proto, že by monarchie ta byla Ruská, ale že by byla universální“. Při mínění tom o universální monarchii trval jednotejně, i když se možnosti její strachoval (1848), i když ku konci života přestal se jí obávatí.¹⁴⁵⁾

Důležitou pomůckou ke vzkříšení národnosti české bylo šíření užitečných *vědomostí* v lidu českém, množení jeho zručnosti k praktickému zaměstnání, a povznášení jeho vzdělanosti duchovní. Kniha a škola byly buditelům našim hlavními prostředky k tomu cíli. Jako vítězství husitská Palacký přičítal dílem vzdělání duševnímu, tak také k vítězství v souvěkém zápase pokládal vzdělání

¹⁴³⁾ Radh. III. 123—8, 145—157, 306—7. — ¹⁴⁴⁾ Radh. III. 310.

¹⁴⁵⁾ Radh. III. 13, 305.

za hlavní výminku. To kladl národovcům na srdce také v poslední své veřejné řeči 23. dubna 1876, řka: „Teď potřebí, abychom se vzdělávali a podle vzdělaného rozumu jednali. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému, takořka umíraje, odkázal.“¹⁴⁶⁾ Ku prostředkům násilným neradil, nýbrž zrážel od nich, že v našem postavení nevedou k lepšímu, ale k horšímu.¹⁴⁷⁾ „Obrana,“ tak radil, „jest a zůstaniž našim heslem: ale obrana rozhoďná a důkladná. K tomu jest však především zapotřebí, abychom se vycvičili ve všech uměních míru ještě více než v uměních války a nikdy neskládali rukou v klín; abychom hleděli oživití ducha mezi sebou, tak abychom zase my od něho byli oživováni. A když by pak boj konečně přece stal se nezbytným, nesmíme užívatí než jen zbraní počestných.“¹⁴⁸⁾

Co se týče *původu a počátku národního hnutí českého*, Palacký již r. 1822 pokládal jej za nepřímý a nezamýšlený účinek vypuzování češtiny z posledních útulků jejích, jež se provozovalo zvláště v letech 1776—1790 ve školách i jinde, čímž nastávalo nebezpečení, že jazyk český úplně vyhyne, a milovníci jeho, jsouce tím pobodnuti, počali se starati o jeho zachování i opětné vzdělání.¹⁴⁹⁾ Novému ruchu, jenž současně v druhé polovici XVIII. století vycházel z Francie, Palacký nepřipisoval žádného příznivého účinku na české probuzení, spatřuje v onom spíše kosmopolitismus filantropický.¹⁵⁰⁾ Českovlastenský ruch jednou počatý, ač z počátku byl mdlý a podněcován

¹⁴⁶⁾ Pokrok 1878, 26. května.

¹⁴⁷⁾ Varovný hlas jeho z května 1848 v Radh. III. 30. Roku 1872 napsal: „Každý to uzná, že násilím nedodělali bychom se ničeho dobrého. Jest nás 5 millionův, obklíčených nepřátely téměř odevšad; kdyby nás bylo 50 millionův, a to svorných, nesměl bych ovšem tak mluvití.“ Radh. III. 300.

¹⁴⁸⁾ Hussitentum 164.

¹⁴⁹⁾ Als man aber durch offenkundige Anstalten diesen Zeitpunkt (kdy čeština vyhyne) zu beschleunigen suchte, erwachte endlich, wie unter den Magyaren, so auch unter einigen Čechen, der längsterloschene Eifer für die verkannte Muttersprache wieder. Gedenkblätter 35 (z roku 1822), srv. 273 (z roku 1862).

¹⁵⁰⁾ Radh. I. 26.

byl více obavami než nadějemi, během času nezanikal, nýbrž spíše pomalu se zmáhal. Takž i v duši Palackého r. 1813 rozžehl se oheň lásky k rodnému jazyku od jiskry, která do ní přišla čtením Jungmannovy rozpravy.¹⁵¹⁾ Tehdáž vlastenský duch český mohl se opíratí o podobné vzpružení ducha národního, jež skoro u všech národů evropských nastalo odporem proti světovládě Napoleonské, sáhající od Lissabonu po Moskvu.¹⁵²⁾ Valnější vzchop národnosti české kladl Palacký do r. 1818, kdež dvorským dekretem nařízeno, kdo příště přihlásí se ku konceptní praxi v úřadech, že má se vykázati znalostí jazyka českého, jenž zároveň poněkud připouštěn byl na gymnasia jakožto předmět vyučování.¹⁵³⁾ Krom toho dvě jiné skoro současné události, „založení Českého Národního Musea (r. 1818), jež svými stanovami bylo poukázáno na pěstování dějepisu národního, a objevení i oznámení nevyrovnaného Rukopisu Kralodvorského a jiných výborných památek literatury staročeské působilo nadšení u tehdejšího mladšího pokolení, kteréž ve svém vlasteneckém smýšlení a obětovnosti brzo uvědomilo si, že má právo působiti k tomu, aby slovanský národ v Čechách a na Moravě byl vyrván hrozící záhubě a veden k novému životu národnímu“.¹⁵⁴⁾

Novým životem národním rozuměl Palacký především zvelebení jazyka českého ve všelikém ohledu, jak zdokonalení a uzpůsobení jeho ku potřebám novověké vzdělanosti, i rozšíření a užívání jeho v národě, tak i pořízení důstojné literatury. Vzkříšení národnosti české bylo tedy především (ač nikoli toliko) *obrodou jazykovou*. „Že dějiny, řeč a literatura,“ tak psal Palacký r. 1827 v Musejníku, „jsou ten nejdražší poklad, který jsme po předcích svých zdědili, že chováním a vzděláváním jich národnost naše nejlépe se chová a vzdělává, o tom nepochybuje jistě žádný vlastenec“.¹⁵⁵⁾ V týž smysl Pa-

¹⁵¹⁾ Viz Vlastní životopis Palackého 1885 str. 10—11; životopis jeho při I. svazku III. vydání Dějin 1876 str. XI—XII.

¹⁵²⁾ Radh. I. 5, 27; Gedenkbl. 273. — ¹⁵³⁾ Gedenkbl. 35.

¹⁵⁴⁾ Gedenkbl. 273—4 z pamětného spisu složeného r. 1862.

¹⁵⁵⁾ Radh. I. 6.

lacký r. 1862 vykládal nejmenovanému státníkovi, že při probouzení národním bylo zvláště potřebí vzdělání češtinu lexikálně, což vykonal Jungmann, sepsati dějepis český a zjednati krásnou literaturu.¹⁵⁶⁾ Pracovati k tomu cíli pokládal za potřebno a záslužno i také na ten případ, jež držel za možný, ač ne podobný pravdě, že by čeština měla vymizeti z počtu jazyků živých; neboť prý také v tom případě soudilo by se o duchovní povaze zaniklých Čechův podle výšky, na kterou vystoupila jejich národní literatura.¹⁵⁷⁾

Ovšem při pouhém a samojediném vzdělání jazyka českého připravované vzkříšení národní nemělo a nechtělo zůstatí. Palacký hned z počátku klade důraz ne toliko na jazyk národní, ale i na potřebu dějepisu českého a vůbec *literatury*, a to literatury nejen zábavné a krásné, ale i vědecké; již r. 1822 hájil snahy vlastenců českých naproti nevráživosti sousedův, aby jazyk svůj vzdělali za orgán vědecký; zároveň požadoval, aby novočeská literatura obdržela živou národní barvitost, neboť prý jako každý člověk, tak i každý samosvojný národ „má svůj vlastní názor světový a svůj způsob pocitu, jichž zvláštní ráz vtiskuje se jeho dílům tak jako i jeho řeči“.¹⁵⁸⁾ Prodlením času úkol rostl pod rukama, a rozšířil se valně jmenovitě r. 1848 náhlou změnou okolností. Zakládána literatura hned prvotně byla myšlena jako prostředek k docílení jistých účinků uvnitř národa i v jeho zevnějších poměrech. Šlo o probuzení citu národního ve vrstvách, jež i v dobách nejhorších setrvaly při jazyce národním; šlo dále o získání vrstev ostatních, jazyku národnímu již více nebo méně odcizených, tak aby jimi národ český se doplnil; šlo konečně o zjednání politické platnosti národu českému takto docelenému a vzděláním i hospodářsky povznesenému. Lid selský i měšťanstvo,

¹⁵⁶⁾ Gedenkbl. 274—6.

¹⁵⁷⁾ Gedenkbl. 61 (z roku 1826). Touž myšlénku Palacký položil roku 1831 do provolání o Matici; viz Tieftrunkovy Dějiny Matice České str. 32 pozn. Jest to střídlivá parafrasis toho výroku, jež Palacký ve vášní učinil 20. pros. 1825 u hrabě Šternberků, viz výše str. 219.

¹⁵⁸⁾ Gedenkbl. 36—7.

duchovenstvo, šlechta i dělnictvo mělo býti získáno účelu národnímu; nikdo neměl býti odpuzován, každý byl volán k národnímu dílu, neboť bylo potřebí všech. Šlo o vzkříšení *národa vůbec*, o probuzení k novému *životu*, a to k životu volnému a plnému, v němž jest potřebí všech živlů, stavů a zaměstnání, v němž mocí svobody politické každý jest volán k účastenství ve společném díle, a v němž svoboda náboženská umožňuje pokojné vedlebyťi rozličným přesvědčením a věrám. Naproti tomu dokonce nejednalo se o to, aby národ český navrátil se k některé dřívější obměně svého vývoje a v ní pokračoval, tak jako by nebylo vývoje pozdějšího a jako by nový věk neměl svých zvláštních nových cílů. Palacký stál o to, aby šlechta přivinula se k lidu a účastnila se jeho zápasů politických a snah národních; ale nikterak si nepřál, aby obnovila se šlechtovláda v zemi, jaká bývala před rokem 1620. On byl demokratem v ušlechtilém smyslu toho slova, a zřízení staroslovanské představoval si jako ideálnou demokracii; ale nikdy na to nepomyslel, že bychom u sebe mohli obnoviti demokracii ve formách staroslovanských. On vysoce cenil husitské snahy náboženské i husitské úspěchy válečné, ale že bychom nyní měli obnoviti husitské spory náboženské a husitskou válku, to mu nikdy nepřipadlo na mysl. On byl rodilý evangelík, ale že by nyní katolická většina Čechův měla býti přivedena k lutheranismu podle majestátu z r. 1609, to nemínil, již proto ne, že proměna víry bez velkých bojů nedá se mysliti, a Palackému všeliký svár a hašteření o víru nanejvýš se ošklivil. On jednotě bratrské ze 16. věku dával přednost před jinými církvemi, ale že by tato zaniklá církev měla nebo mohla se nyní obnoviti, o tom nikdy nemluvil. Vzkříšený národ měl míti možnost a volnost ke vši rozmanitosti vývoje, tak jak jej skutečný život národní přináší s sebou, a jenž napřed nedá se určit ani vypočísti. Že si Palacký přál, aby jako on sám, tak i celý národ český šel za ideami pravdy, dobra a krásy, o tom nemůže býti pochyby; přálť si toho o celém člověčenstvu. Ve vývoji společenském, národním a politickém jde nejvíce o *dobro*; a kterak v té

stránce Palacký byl zásadným protivníkem všeliké jednostrannosti, toho nejlepší důkaz leží v rozebrané výše náuce jeho o silách dvojíých, o škodlivosti samovlády síly jediné a o zdárných účincích součinnosti zásad rozdílných i protivných.

I *vlastenectví*, jehož skutkům Palacký svůj život zasvětil, bylo v jeho filosofické soustavě součinem dvou přerozličných činitelů v člověku působících, hmoty a ideálu, přirozenosti zvířecí a jiskry božské v duchu lidském ležící. „Patriotismus,“ tak definuje Palacký, „jest všude nejpřirozenější střední stupeň, který člověka vede od zvířecí sobeckosti ke všeobecnému lidumilství, k *humanitě vůbec*.“¹⁵⁹⁾ Humanita v tomto vlastním smyslu jest ideál, po němž člověk má se snažiti, ale jehož nikdy nedosáhne. Všeobecné lidumilství jest patrně blahověle prokazovaná všemu lidstvu; dobře činiti všem lidem na světě jest však nemožno jednotlivému člověku, i kdyby byl sebe mocnějším. Pročež humanitou slove také snaha dobře činiti třeba jedinému člověku nebo několika lidem, kteří příliš potřebují pomoci, nebo snaha dobře činiti velkému počtu lidí, anebo většímu počtu na rozdíl od menšího. V tomto smysle Palacký vyslovil se proti universální monarchii Ruské, že by jí pro dobré lidské neméně těžce želel, byť i prohlašovala se za slovanskou, ježto dobré lidské a vědecké ještě výše cenil, než dobré národní; z toho smyslu vyplynul také proslulý jeho výrok, že „kdyby státu Rakouského nebylo již ode dávna, musili bychom v interestu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil.“¹⁶⁰⁾ Že lidstvo činí pokroky směrem k humanitě, třeba jen nenáhlé, o tom byl Palacký plně přesvědčen; shledával toho důkazy jednak v dějinách světových, jako že již u nás nepálí se ani kacíři ani čarodějnice, jednak i ve své vlastní zkušenosti; v tomto ohledu vzpomínal na sklonku života, že před padesáti lety mival „hádky s mužem dosti vzdělaným a i šlechtetným, jenž tvrdil, že svobodě bez poroby

¹⁵⁹⁾ Würdigung 135.

¹⁶⁰⁾ Radh. III. 12—14; Gedenkbl. 151—2.

nikde obstáti nelze, a že této potřebi jest v každém státu svobodném, dovolává se na příklad starých Řekův a Římanův, na středověké pány a parobky, a na novověké demokraty otrokářské v Americe“; i radoval se náš patriarcha, že za dnův nynějších nenašel by již snad ani v Americe muže vzdělaného, „jenž by nestyděl se tvrditi, že pokolení lidského část jedna musí roditi se co pouhá věc a co dobytek prodajný, aby druhá požívati mohla práva svobody a člověctví“.¹⁶¹⁾

Podobá se, že Palacký pokládal *zásadu humanity za totožnou se základní naukou Kristovou*, aspoň tak, že ona jest obsažena v této a s ní se shoduje. K tomu ukazuje, že kladl společný důraz na potřebu, aby „zásady pravé humanity a křesťanství hlouběji vnikly do ducha lidu“.¹⁶²⁾ O humanitě jsou vlastní slova jeho: „Rozum jde za vnitřním napomenutím: Čiň, co chceš, aby všichni činili, a co nechceš aby se ti dalo, toho také jiným nečiň; čili jinými slovy, on jde za citem nebo vědomím pospolitosti lidí a humanity.“¹⁶³⁾ Na druhé straně vytykal středověkému vývoji církve, že nejvyšší naučná věta Kristova: „Miluj Boha nade všechno, a bližního svého jako sebe samého“, nadužíváním autority ku panování v myslích ustupovala do pozadí.¹⁶⁴⁾ A na slovanském sjezdu r. 1848 prohlašoval za hlavní jeho úlohu, „abychom upamatovali pobouřený za dnův těchto svět na prostičkou ale věkověkou pravdu: Čeho sobě nechceš, jinému nečiň, — božský to pramen všeho práva i vši spravedlivosti“.¹⁶⁵⁾ Rovněž v pozdních letech svých vyznával o sobě: „Já jsem Slovan a věřící ctitel nauky Kristovy, kteráž káže bližního svého nikoli vražditi nebo ujařmovati, nýbrž milovati jako sebe samého.“¹⁶⁶⁾ Vysvětluje, že zásady humanity neboli lidskosti v mysli Palackého byly ty tři

¹⁶¹⁾ Radh. III. 298—9.

¹⁶²⁾ Zur b. Geschichtschreibung 172. — ¹⁶³⁾ Hussitenth. 60.

¹⁶⁴⁾ Hussitenth. 61. Týmž citátem bránil se 1873 proti útoku se strany protestantské, Několik slov 36.

¹⁶⁵⁾ Radh. III. 32.

¹⁶⁶⁾ Z. b. Geschichtschreibung 187—8.

nejvyšší příkazy Kristovy, v nichž apoštolové zahrnovali všechnen zákon i proroky. Jedno z těch pravidel dí: Co chcete, aby vám lidé činili, to číňte i vy jim.¹⁶⁷⁾ Druhé dva příkazy bývají pronášeny pohromadě: Milovati budeš Boha svého z celého srdce svého, a bližního svého jako sebe samého.¹⁶⁸⁾ A jsou to zákony věkověké: první a třetí (skoro souznačné) vysloveny jsou již v Starém zákoně, ač jen jako mimochodem; křesťanství položilo na ně největší váhu, a valně tím předělalo svět. Kantův kategorický imperativ (jednej tak, aby pravidlo tvé vůle hodilo se za zásadu všeobecného zákonodárství) co do obsahu srovnává se s nimi, co do formy a účinnosti stojí daleko za nimi, ježto jest srozumitelný jen nemnohým lidem, a k působivosti schází mu autorita. A co francouzští a angličtí altruisté, vrstevníci Palackého, chtějí postavit na místo křesťanské mravouky (Žij pro druhého!), to jest opět jen potud dobré, pokud se s ní srovnává, ostatně však přemrštěností svou jest nerozumné a ovšem neúčinné.

Zásady humanity, jak jim Palacký rozuměl a je skutkem provozoval, srovnávaly se se základními příkazy Kristovými i v tom, že ostře se lišily od *kosmopolitismu*, jež nověji někteří nazývají internacionalismem, jiní k většímu pomatení pojmu také humanismem, kterýmižto jmény prosté sobectví rádo zakrývá nahotu svou. „Svoji k svému, a vždy dle pravdy,“ bylo heslem Palackého. Všeobecnost příkazův humanity, kterýmž jednotlivému člověku nelze vyhověti vzhledem k lidem *všem*, blízkým i vzdáleným, nebyla Palackému nikdy záminkou, aby vytahoval se z povinnosti k *částce lidí*, ku kterým ji skutečně konati mohl. Kristus přikázal účinnou lásku k *bližnímu* (*ὁ πλησίον σου*, proximus), kteréžto slovo dle svého původního významu znamená zvláště příbuzného a souseda; a dle mravouky křesťanské tento příkaz lásky nemění řádu přirozeného, nýbrž jej zdokonaluje, tak že

¹⁶⁷⁾ Ev. Matth. 7. 12; Luc. 6. 31; podobně již Tob. 4. 16.

¹⁶⁸⁾ Matth. 22. 37—40; Marc. 12. 30, 31; Luc. 10. 27; Rom. 13. 9; Gal. 5. 14; Jac. 2. 8; srv. Levit. 19. 18.

při dobročinnění máme před vzdálenějším dávatí přednost bližšímu, totiž tomu, kdo jest nám bližší pokrevností, vlastí, zaměstnáním, věrou, obcováním a jinými vztahy, které lidi vespolek sblížují. V podobenství o milosrdném Samaritánovi tři lidé nahodili se k raněnému od lotrův, ale jen třetí byl nebo stal se jemu bližním (*τις δοκεῖ σοι πλησιον γερονεται*;). Při mnohočetnosti lidí na zemi leží to v samém pojmu bližního, že jen někteří lidé stanou se našimi bližními, ač by z ostatních kterýkoli také se jim státi mohl. Svůj jest bližší než cizí, ač i cizí může se státi bližním. Dle toho jednal i Kristus; i on jest vzor vlastence, na rozdíl od kosmopolity. Učení Kristovo bylo arcit ustanoveno pro celý svět, i skutečně během času dostalo se již ke mnohým národům světa; ale Kristus sám působil hlavně jen ve svém národě a ve své vlasti.

Palacký v provozování zásad humanity počínal si jako pravý křesťan; konal mnoho skutků milosrdenství, na své síly činil mnoho, velmi mnoho dobrého těm, kdož potřebovali jeho pomoci, neohlížeje se při tom na osobu; ale nejobětovnější byl ke svému národu a ke své vlasti. Vlastnosti a veliké účinky, jež nový zákon přičítá lásce, nacházejí se také ve vlastimilství Palackého. Vlastenectvím jeho, tak vroucím a účinným, vyplnila se na něm slova evangelia sv. Jana (13. 35): „Po tomť poznají všickni, že jste moji učedníci, budete-li mítí lásku jedni k druhým.“ A naopak, konáním pravé lásky křesťanské docílil toho největší Čech XIX. století, že měrou velkou a zřídka vídanou uskutečnil v sobě ideál spisovatele a vlastence, ježž ode mládí v srdci svém nosil.

XXIII.

Několik zmínek o Palackém ve spisích anglických spisovatelů.

Když jsem poprvé přistupoval k těmto krátkým poznámkám o předmětě naznačeném v nadpise, zpomněl jsem si na starou vyprávětku o kapitole, týkající se hadův na Islandě.¹⁾ Jestitě ovšem jisto, že angličtí historikové zanedbávali používati Palackého monumentálního díla o dějinách českých. Vytknul jsem již jinde,²⁾ že i takoví dějepisci, jako Carlyle a J. R. Green, mluvíce o vládě Karla IV., ježž my Čechové tolik ctíme, pojednávali o věci se stanoviska historiků německých. Aby spisovatelé takové váhy opakovali stará obvinění proti Karlovi, jakoby byl pobožnůstkářem a neslušně podkládal se kněžstvu, bylo by nemožno bývalo, kdyby byli četli Palackého mistrnou zprávu o panování toho velikého krále.

Tušim jediným anglickým dějepiscem, jehož díla ukazují zevrubné studium spisův Palackého, jest Dr. *Creighton*, nynější biskup Londýnský. Jeho Dějiny papežství v době reformace³⁾ jsou dílo důležité, kteréž, ač jest v Čechách neznámo, přece zasluhuje pozornosti v naší vlasti. Pojednáva je o české částce svého předmětu, *Creighton* hojně užíval velikého díla Palackého. To se týče zvláště

¹⁾ Jest stará anglická anekdota o spisovateli, jenž skládaje popis Islandu, jednu kapitolu nadepsal „O hadech na Islandě“, a do té kapitoly pod ten nápis položil jenom slova: „Na Islandě není žádných hadův.“

²⁾ V mé knize: *Bohemia, an historical Sketch*. Chapman and Hall, London 1896, str. 107.

³⁾ *History of the Papacy during the Period of Reformation*. London, Longmans Green and Co, I. vydání 1876—1880, II. vydání vychází nyní.

kapitol IV. a V. prvního svazku, ježto jednají o Janu Husovi a českých reformatořích (str. 314—359). Ve svazku druhém (str. 508) učený biskup vyslovuje se takto: „Přítomné století spatřilo otvírati se dějinné paměti také země České. Palackého Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber (1830) byla počátkem badání, jichž výsledek jest uložen v desíti svazcích jeho dějepisu českého (Geschichte v. Böhmen). Ježto já neznám jazyka českého, následoval jsem Palackého ve všech vývodech, jež činí ze spisů psaných v tom jazyce.“ Málo později (str. 509) dr. Creighton vyznává: „Mezi novověkými spisy o Čechách Palackého Geschichte Böhmens zastihuje všechny ostatní.“ Pojednává o sboru Basilejském, učený biskup připomíná, že „práce Palackého a štědrost rakouské vlády přivedli na veřejnost řadu zpráv, kteréž nám umožňují sledovati dopodrobna jednání koncilia s Čechy“. Vypravování o vládě Jiřího Poděbradského, obsažené v díle biskupa Creightona, jest také hlavně založeno na spisech Palackého, a vyniká nade všechno ostatní, co Angličané napsali o panování krále Jiřího.

Professor *Dyer* ve svých Dějinách novověké Evropy často dovolává se Palackého.⁴⁾ Shledává ovšem, že Palackého Geschichte von Böhmen jest nejlepší dějepis český a zakládá se na mnohých listinách netištěných. Ve čtvrtém svazku dr. *Dyer* praví s neplnou zevrubností: „Professor Palacký, dějepisec země České, byl duší strany české, jako Košut ruchu maďarského v Uhřích. Palacký byl pozván Vorparlamentem, aby zaujal místo mezi nimi; on však odpověděl, že jest Čech a nechce se míchat do záležitostí německých.“ Arcíť srovnání mezi Palackým a Košutem bude se zdáti českým čtenářům nemálo nevhodné.

Nemnohá anglická díla, jež zvláště zabývají se Čechami, obsahují ovšem častěji zmínky o Palackém. Na prvním místě mezi takovými jsou spisy anglického duchovního *A. H. Wratislawa* již zesnulého, jehož zásluhy o seznámení Angličanů s Čechy jsou veliké. Jeho spis

⁴⁾ History of Modern Europe, vol. I. p. 32, 33, 85, 329.

o Janu Husovi⁵⁾ zakládá se zcela na Palackém. V předmluvě *Wratislaw* vypravuje, kterak „r. 1831 stavům českým bylo dovoleno ustanoviti si vlastního historiografa. Jejich volba padla na muže, nad nějž nikdo hodnější nemohl býti zvolen, na Františka Palackého již nehožtíka. Výsledkem jeho práce byl znamenitý dějepis země České v osmi hrubých svazcích, zdělaný hlavně z listin a rukopisů od nejdávnějších časů až do roku 1526“. Netřeba připomínati, že v tom spise *Wratislaw* stále se dovolává Palackého a cituje z něho. Též ve spise o literatuře české 14. století⁶⁾ *Wratislaw* často spoléhá na autoritě Palackého.

Pan *Morfill* vydal stručné dějiny slovanských literatur,⁷⁾ kdež v oddíle jednajícím o Čechách, jakž jest přirozeno, také často táhne se ke spisům Palackého.

Pan *James Baker* nedávno uveřejnil dílo nazvané: *Obrazy z Čech*,⁸⁾ kteréž svědčí o velké obeznanosti s dějinami českými, nabyté na mnoze z Palackého. Mluvě o své návštěvě v Kutné Hoře, pan *Baker* praví: „V Palackého obdivuhodných Dějinách Českých jsou částky, v nichž mohutně vypisují se události, jichž středem byla Kutná Hora, a ty nás hlavně pohnuly k návštěvě toho města.“ V historické novelle pojmenované *Gleaming Dawn* (Zářivý úsvit, 1897) pan *Baker* rovněž podal důkazy, že důkladně četl Palackého názorné popisy z válek husitských; jedná ta novella hlavně v Čechách, a mohu ji Čechům velice doporučiti.

Pan *Maurice*, jenž loni uveřejnil prstonárodní dějepis země České,⁹⁾ spolehá také hlavně na Palackém, pokud jedná o době před rokem 1526.

⁵⁾ John Hus. Vydala Society for Promoting Christian Knowledge, v Londýně 1882.

⁶⁾ Native literature of Bohemia in the Fourteenth Century; George Bell and Sons, v Londýně 1878.

⁷⁾ Slavonic Literature, vydala Society for Promoting Christian Knowledge, v Londýně 1883.

⁸⁾ Pictures from Bohemia. Vydala Londýnská Religious Tract Society.

⁹⁾ Bohemia. T. Fisher Unwin v Londýně 1896.

Totéž mohu říci o svém vlastním spise „Bohemia, an Historical Sketch“. ¹⁰⁾ Když jsem měl na nemnoho stránek shrnout příběhy několika věkův, spoléhal jsem hlavně na nevyrovnaném vypravování Palackého. S radostí četl jsem úvahy Londýnského kritického týdeníka *Athenaeum*, jenž napsal o mé knize: „Pohřešujeme v tom svazku úplné podrobnosti Palackého, kteréž dělají jeho Dějiny tak vlnadně svůdnými ke čtení; avšak pro anglické čtenáře, kteří nemohou dostati se k desíti svazkům tohoto dějepisce, dílo hraběte Lützwowa jest knihou velice vhodnou ke čtení, neboť žádná důležitá okolnost nebo obměna českých dějin není v ní opominuta.“

Než zavřeme tyto krátké poznámky, bude snad zajímaví, když připomenu, že dle katalogu tištěných knih, jež se chovají v Britickém Museu, tato knihovna má 37 děl Palackého; z těch jest 20 německých, 12 českých, 1 maďarské, 2 latinská, 2 ruská. Vidno, že v těch knihách není žádná anglická, ježto pohříchu ani Palackého Dějiny České ani jeho menší díla dosud nebyla přeložena do jazyka anglického. Doufejmež, že větší zájem, jež nyní Angličané pociťují k Čechám, povede snad k vydání anglického překladu monumentálního historického díla Palackého.

V Žampachu, dne 12. září 1897.

František hrabě Lützwow.

Z anglického originálu přeložil Josef Kalousek.

¹⁰⁾ Chapman and Hall v Londýně 1896.

XXIV.

Palacký a Evropa.

Napsal W. R. Morfill.

Mezi znamenitými muži, kteří přivodili obrození národa českého v přítomném století, František Palacký zaujímá místo nejpřednější. Veliké dvě zásluhy, jež on si vydobyl, jsou: předně že své krajany uvědomil o ušlechtilé minulosti, kterou zapomínati bývali pečlivě vyučováni; a podruhé že vyložil podání a národní život český cizozemcům. Při dnešní příležitosti chci pojednati o této druhé zásluze. Jeho krajané sami nejlépe usoudí, pokud zdařilo se jemu dílo mezi nimi, a kterak přivedl k plnému rozvoji to, oč Balbin a Pelcl mohli jenom zavaditi.

Šafařík odlišil slovanské národy od směsice okolních národností, které je byly na polo zahladily. Kollár svou poesí vyburcoval ducha slovanského, a Jungmann jazyku českému dodal přesnosti a důstojnosti. Knihy české, tištěné v předešlém století, cizincovi, a nepochybně i novověkému Čechovi, připadají jako nespořádané, jsouce znetvořeny německým písmem švabachovým. Touž měrou Němec přemáhal národní cit český a téměř přemístil Čecha v jeho vlastní vlasti. Onť dal německá jména jeho městům a vesnicím, a jazyk jeho vydával za nářečí sedlské. Zpomínáme si, kterak před lety bylo nám v Praze vypravováno, že kdo mluvil česky, musival za to snášeti urážky. Avšak jakkoli nesnadnou bývala sama v sobě úloha, povznést živel slovanský v Čechách za činitele, jemuž by se rozumělo, cizozemcům ona byla nesrovnale nesrozumitelnější. Jazyky slovanské byly do nedávna takofka vyhostěny z okresu evropského jazykozpytu.

Angličané v celku málo se zabývají cizími jazyky, a měli byti v nich vzbuzen zájem k jistému národu, musilo se vykonati něco více, nežli ukázati, že on měl pěkný samorostlý jazyk s dobrou starou literaturou, která sahá několik věků nazpět. Bylo tedy štěstím, že zde bylo německé vydání velkých Dějin Palackého, vedle vydání českého, zrovna tak, jako Slovanské Starožitnosti Šafaříkovy vešly ve známost mnohem lepší německým překladem od Mosiga z Aehrenfeldu.

Německé vydání Dějin činilo je přístupným mimočeské Evropě, a Palacký mohl dobře zastávati se vlasti, když ukázal, kterak zajímavou minulost ona měla, jaké vznešené zápasy ona vedla za svobodu občanskou i náboženskou, kterak Čechové za doby velmi ranní prokázali nejudatnějšího ducha v obraně své víry, ústavy a řeči.

Jeden anglický historik církevní, Milman v History of Latin Christianity, vypsav koncilium Kostnické a hrdínskou smrt Husovu, výmluvně shrnuje veliké naučení, plynoucí z jeho života, v ten rozum, že on byl apoštolem svobody věření, práva vlastního úsudku o věcech náboženských. Jak ušlechtilá to nauka ke hlásání, jak slavná to věc, že byla hlásána Husem tak časně, v patnáctém věku!

České zápasy o ústavu též nás velice zajímají, zvláště v době Jiřího Poděbradského, krále všešlého z volby národní, jež Palacký, možno říci, teprve uvedl v známost Evropy. On při své smrti r. 1471 cítí, že statečné vlasti bude procházeti hroznými zápasy; a ty jsou pak zřejmější po trvalém spojení se zeměmi Rakouskými a Uherskými. Století šestnácté jest dobou zasahování v práva stavovská, o níž není mi potřebí se šířiti, poněvadž ty události jsou povědomy každému čtenáři dějepisu. Ferdinand I. brzo začíná dotýkati se svobod zemských, a roku 1547 vydá na smrt několik náčelníkův, že chtěli je rozšiřovati. Neustálé zápasy končí se více nebo méně nezdarem. Jak dojemný jest pokus sněmu z r. 1615, aby zachován byl národní jazyk! Pak následuje strastná bitva Bělohorská. Ale Palackého Dějiny české končí se skoro o sto let dříve.

Slohem jasným a průzračným, jenž nikdy nebývá zatemňován velkou učeností, kterouž oplývá jeho dílo, tento dějepisec vypsál minulost země České od časů nejdávnějších. On ukazuje, že skoro vše, co jest pamětihodné v jeho vlasti, jest slovanské anebo takové, že přirozeně se protivilo germanisaci.

Každému, kdo četl Palackého Dějiny, jest zřejmo, když psal, že měl po ruce netoliko historické prameny ze své vlasti, ale že nešetřil nižádné námahy, aby prohledal archivy mnohých cizích zemí; cesty, jež za tím účelem konal, jsou ovšem povědomy všem, kdož četli jeho životopis. Často jsme se zarazili vidouce, kterak náhledy, rozšířené o té neb oné historické události nebo o tom neb onom historickém charakteru, bývají Palackým vyvráceny v leckteré poznámce, založené na svědectví rukopisů, jež on první našel. A v jak temných dnech rakouské censury vycházelo jeho dílo! Musel potlačovati některá místa, jež mohl doplniti teprve později, když vhlídka stala se vlídnější. Byla censura netoliko politická, ale i církevní. Děje Husovy nesměly se vypravovati zevrubně nebo doslovně.

To vše má ten účinek, že Palacký jeví se cizím národům ve svých Dějinách tím, čím byl naproti parlamentu Frankfurtskému, totiž jakožto prorok a tlumočnick svého národa.

Po vyjití jeho velkého díla nemůže býti výmluvy pro mělké nedoučence, kteří netoliko překrucují česká jména osob a míst, ale pohlízejí také na Čechy jako na malou větev německou, pohříženou v dějinách německých, kterou by slušelo pojímati toliko s toho hlediska.

Palacký jest netoliko dějepisec; onť vystupuje v evropském areopagu jakožto právní zástupce jednoho z nejzajímavějších národů na pevnině evropské.

Hledě naň způsobem takovým, a cítě velikou jeho zásluhu, cizinec odvažuje se klásti tuto skrovnou obět k nohám pomníku jeho.

Z anglického originálu přeložil Josef Kalousek. — Pan doktor W. R. Morfill jest professorem slovanské filologie při universitě Oxfordské.

XXV.

Kterak pohlíží anglický historik na dílo Palackého.

Pro lidi, kteří jsou vychováni ve stálém styku s jistými tradicemi a kteří od útlého mládí vzdělávají se studiem určitých fakt historických, jest zajisté nesnadno učiniti si správný názor o úplné neznalosti těchto věcí, jež vládne v jiných zemích. Vyložiti obyvatelům některé země dojem, jaký jejich dějiny činí u cizinců, je asi nejněsnadnější úkol, jež kdo podniknouti může. Másti neznalost s obmezeností je pokušení, kterému přístupni jsme všickni, a to stává se téměř neodolatelným, shledáme-li se s dospělými lidmi, kteří měli aspoň obyčejnou příležitost se vzdělati důkladně, a přece matou věci, jež se nám zdají tak různé jako černá barva a bílá.

Toto píšu částečně na obranu proti soubornému, celkovému odsuzování anglické intelligence, nebo povím-li vám o chybách a zmatcích, jichžto se mnozí z nás dopouštějí o vás, první, co vás napadne, bude domnění, že jsme příliš obmezeni, abychom stáli za poučování; a v tom případě nebudete moci správně oceniti, co veliký spisovatel, ježž oslavujeme dnes, učinil pro některé z nás, a učiní snad ještě pro větší počet našich; a kterak dílo jeho zasluhuje, aby v něm bylo pokračováno v té naději, že i „toto divisos orbe Britannos“ naučí rozuměti životu ve státě, jenž jest z nejsložitějších v Evropě.

Pročež dovolu mi nejprve, abych vám připomenul, že vy a vaši všickni spoluobčané jste předmětem rozpakův a nesnází porozumění i pro historiky, politiky a filology. Vy máte panovnický rod, jenž obecně znám

jest jménem, jehož poslední mužský nositel zemřel již r. 1740; jehož státní znak a barvy náležejí říši Římsko-Německé, ježž stín uložen byl do hrobu na počátku století nynějšího; a přece tato dynastie jest jediným uznaným spojídlem mezi kmeny a zeměmi, jež málo co jiného mají společného; a přes podmínky, jež zdá se, že by jinde svobodu činily nemožnou, v tomto státě drží se různé tvary parlamentární vlády a patrná schopnost svobody, které neznají národové více sjednocení plemenem a více vyznačení moderními znaky národního života.

Je-li takový stav věcí nesnadno pochopiti i vědeckým historikům a politikům, jaký beznadějný zmatek musí skýtati rozumu obyčejných lidí. K jakým podivným koncům tento zmatek vodívá, doložím vám vlastní zkušeností. Právě když vyšly moje dějiny České, přistouplil ke mně jeden známý, gratuluje mi k vydání knihy, a připomenul, že jemu zvláště byla zajímavá, poněvadž známost jeho se mnou začala před mnoha lety při mé přednášce o „komsí z těch lidí“. Na mně bylo vidět rozpaky, pročež on doložil: „Inu, buď to byl Čech nebo Uher.“ Po té jsme se rozpomínali a srovnávali své domněnky, a konečně vyšlo na jevo, že domnělý „Čech nebo Uher“ byl tyrolský vlastenec Ondřej Hofer!

Než mylná domněni, která jsou rozšířena o Rakouské říši vůbec, množí se vzhledem k Slovanským národům dvěma příčinami. Že Německý národ a německý jazyk Angličané cítí sobě býti bližší nežli kterýkoli jiný národ nebo jazyk na pevnině, je snadno pochopitelné; a doložiti můžeme, že německá poesie a německá filosofie měly v první části nynějšího století zvláště mocný vliv na některé z nejčilejších našich myslitelův a vynikajících spisovatelů. Ale musí budit mnohem větší podivení, že národ Český s jazykem svým obdivuhodně rozvinutým, s tradicemi o styku s Anglií v důležitých krisích XIV. a XVII. století může býti méně znám a oceňován u nás, nežli národ, který ani není evropský plemenem nebo jazykem, a jehož jediným pojítkem k Anglií za dřívějších dob snad byli saští osadníci v Sedmíhradech.

Tato prazvláštní přednost způsobena byla skoro

úplně jediným mužem, Ludvíkem Košutem. Tento nejvýmluvnější řečník moderní přišel do Anglie v kritické době, kdy anglický cit byl nejhloběji pohnut sympathií s utiskovanými národy evropskými. Přišel se září mučedníka svobody; přišel také s velikou výhodou nevšední znalosti angličtiny, znalosti získané ne pouze slovníkem a mluvnicí, nýbrž studiem velikých spisovatelů naší vlasti.

Nadšení, jež vzbudil v Anglii pro Maďary, samo sebou tenkrát neslo se k šíření buď lhostejnosti nebo nepřátelství ke Slovanům; a odtud to, že z nevalné části anglického obecnstva, která se tou věcí zajímala, většina dívala se na Slovanské národy rakouské jako na nepřátele německé osvěty a maďarské svobody.

Uvažte tedy, jak se zarazití musili za těchto okolností, když jim podána historie Slovanského národa, jenž má osvětu tak starou, jako je německá, a lásku ke spořádané svobodě, jež ovoce nesla v době, kdy Maďaři byli hordou surových nájezdníků na evropskou civilisaci!

Vylíčení plný a dokonalý vzrůst takového národa v nejčilejších dobách jeho života; ukázati jej ne pouze, jak Pelcl učinil, v jednotlivých obrazech, nýbrž v souvislých jeho dějinách; nade vše to předvésti nám skutečný historický význam mužů, jako byli Hus a Žižka, a takových králů, jako Vratislav, Vladislav, Přemysl Otakar II. a Jiří z Poděbrad: to byla služba vlasti, kterou dobře si zasloužil Palacký čest, jež se mu dnes vzdává. Ovšem z připomínek, kterými jsem zahájil tyto řádky, a z příkladu, jež jsem podal o zmatcích, které se dějí podnes, vyrozumíte, že jsem dalek toho, abych myslil, že vítězství jest již dobyto. V Anglii a snad také ve Francii je ještě potírati mnoho nevědomosti a lhostejnosti. Pokusy oceniti, čím který národ přispěl k pokroku humanity, právě teprve se začínají konati v tomto století, a k mužům, jako byl Palacký, můžeme býti spravedliví jen, představíme-li si živě, že drží velmi časné místo v pořadí nové epochy.

Možná, že už tím, že na světlo vynesl jednu takovou postavu, jako byl poslední český král Jiří z Poděbrad,

Palacký větší službu Čechům prokázal, nežli tím, že na pravou míru uvedl leckterou dříve záhadnou stránku dějin. Ale já při této příležitosti na dosaženou toho, co je mým zvláštním úmyslem (že totiž Palacký má zásluhu o správnější posuzování Čechů v Anglii), uvedu raději za příklad jinou osobu historickou, kterou angličtí historikové vidali jen skrze velmi matnou mlhu, utvořenou jednak starodávnými pojmy o královské velikosti, jednak německou zlomyslností, jednak velmi hrubým a krátkozrakým protestantismem.

První stránku tohoto zmatku doložím citatem z historie minulého století, jehož jméno aspoň je všem známo. Miním *Gibbona*, který ve III. sv. svých dějin na str. 114 až 115 vyličuje křiklavými barvami mdlobu, ve které nacházela se ve XIV. století moc císařů Římských, jednak i pyšné nároky spojované s tím titulem; také pokořující podmínky, pod kterými Karel IV. dosáhl království a pak císařství Římského; pestrý obraz ten dokončuje tímto přirovnáním: „Srazíme-li mezeru času a prostoru mezi Augustem a Karlem, veliký a nápadný bude kontrast mezi oběma césary: *Čech, jenž ukrýval svou slabost pod škraboškou okázalosti, a Říman, jenž zastíral svou sílu pode zdáním skromnosti.*“

Tu vidíme první pramen obtíží, s nimiž českému dějepisci je zápasiti. Gibbon psal maje na očích obraz nádhery staré Římské říše, a soudil o panovníku, jenž do jakékoli míry dědil tyto tradice, nikoli podle moderního měřítka jeho moci k rozvíjení blahobytu a svobody svých národů, nýbrž podle zastaralého měřítka rozsahu jeho říše, a přísnosti, se kterou vládu svou v této říši vnucoval. A přece Gibbon byl vrstevník Voltairův a byl by mohl věděti o jeho slavném epigrammu, že svatá římská říše je hlavně pozoruhodna tím, že není ani svatá, ani římská, ani říše.

Avšak Karlova pověst utrpěla ne pouze velebením svaté římské říše, nýbrž úzkoprsým a drsným druhem protestantismu, který nevšímá si žádné mravní nebo náboženské reformace, leda která na se běře tvář lhostejnosti nebo nepřátelství k naukám a moci papežské. Ně-

mecký historik Mosheim, jehož kniha byla přeložena do angličtiny na sklonku minulého století, shrnuje panování Karlovo v tato slova: „Karel IV. byv povýšen na trůn přízni papežovou, o své újmě zas byl ochoten hověti choutkám dvora římského, a dle toho i svými příkazy i zbraněmi podporoval inkvisitory vysílané papežem proti nepřátelům, kteří jim přišli pod ruku.“

Než ještě mnohem prudčí ton antagonismu proti Karlovi ozval se za našich časů. Tomáš Carlyle, nejpestřejší z moderních dějepisců, byl vždy tak horlivým filoteutonem, že se dokonce pokoušel i poněmčiti naši angličtinu. V díle o Bedřichu Velikém (v I. sv. 12. kap.) dotknuv se vtípem hloupým zlaté bully, pokračuje v tato slova: „Málo více je pověděti o Karlu v dějinách říše. Člověk málo vážený, jenž snažil se svou dobu na tomto světě učiniti klidnou, rozdávaje (z majetku) svaté římské říše oběma rukama každému, kdo přišel drze žebrat anebo platil hotovými... Smutné znamení toho, kam římská říše dospěla a dospívala. Císařský štít, postavený přímo na Ronkalských polích za dob Rudovousových hlásal a to do opravdy: Sem každý, kdo utrpěl křivdu! a teď hlásá: Sem každý, kdo umí naléhat a hrozit nebo kdo má peníze v kapse! Obdivuprázdňené potomstvo potvrdilo přezdívkou tohoto Karla IV. a nazývá ho (pfaffenkaiser) popsčím císařem. Karel zdržoval se hlavně v Praze, pohotově jsa přijímati peníze, a dobře v ústraní od všelikých útoků. Za mladších let mnoho býval při dvoře francouzském; v Itálii poznal strachy ze zavraždění; mnoho býval zmitán sem a tam, ubohá lodice lehká, pružnými větry své doby — nespravuje běh svůj žádnou hvězdou stálíci... Karel, císař jalový, byl by velmi rád vykonal něco na podporu obchodu v Branibořích; ačkoli není viděti, co by byl udělal, jestliže vůbec co udělal... Chuděra starý! byl císařem na podmínky liché. Sem každý, kdo umí naléhat a hrozit nebo kdo má peníze v kapse! císař, jenž nemohl leč býti jalový.“ — Nevázaná nadsazující rhetorika této ukázky je právě podle toho, aby učinila hluboký dojem na lidi, kteří se otázkou touto neobírali, a pojednání pouze polemické, které by bylo

uvažovalo a vyvracelo jednotlivá tvrzení, nebylo by dovedlo zmařiti jeho účinky.

Co učinil Palacký? podal světu obraz Karla jako oprávcе mravního, náboženského, politického; ukázal, že tento jalový císař vykonal mnoho, aby zachoval pořádek; že tento popsčý císař vykonal mnoho, aby zarazil výstřednosti kněžstva a aby obmezil moc papežovu nad Německem; a že dalek jsa toho, aby zasluhoval býti odstrčen stranou jako člověk nedůležitý a neužitečný, naopak přispěl značně ke hnutí vychovávácímu, které mocně zasáhlo v myšlenky a život evropský. Ovšem do člověka tak hluboce předpojatého, jako Carlyle byl, nebylo se nadíti, aby upustil od svého německého nazírání na českého císaře krále; ale působení díla Palackého snad přece jest stopovati v koncessích pozdějšího anglického posuzovatele Karlova. Abyste porozuměli, jakou cenu tyto koncesse mají, třeba jest připomenouti, že v Anglii povstala škola historiků, kteří pokoušejí se spojovati velebení svaté římské říše s moderními pojmy o národní svobodě a neodvislosti. Zakladatel této školy Edward Freeman vyznačil se pečlivou podrobností svého studia a prudkostí útoků na protivníky. Jiný, po některých stránkách slavnější, spisovatel je James Bryce, professor občanského práva na universitě oxfordské a kdysi člen Gladstonova ministerstva. Poprvé obrátil pozornost na se pojednáním o svaté římské říši, jež vyšlo roku 1860. V tom vidíme stejné nadšení pro svatou římskou říši, jaké Freeman se přičinil způsobiti, a touž náchylnost pohlížeti na všecko německými skly, kterou pozorujeme u Carlyla. Přes to v Brycově líčení se shledáváme s následující — neochotnou — přípustkou, která dle všeho rozumného výkladu zajisté nesrovnává se s Carlylovým tvrzením: „Německu byl nepřímou dobrodincem tím, že založil universitu pražskou, matku všech jeho škol — jinak jeho zhoubou.“ A na jiném místě pravi: „Klid a pořádek patrně byl rozmnožen institucemi Karla IV.“ Než stále třeba na mysli míti, že přípustky tyto obsaženy jsou v přehledu panování Karlova, jenž jest jinak plný starých výtek obecné prý podplatnosti a slabosti vlády a nade

vše také sobectví v tom prý, že podporoval zájmy Čech na škodu zájmů německých.

Proti této poslední domněnce vlastně Palackého dílo má pracovati nejvíce. Jestliže Čechy, pro něž Karel tolik se vynasnažoval, a které učinil středem všech svých snah pro Evropu, byly pouze kusem soukromého majetku při rodě Lucemburském, pak třeba souditi, že Karel hlavně pečoval o svůj vlastní prospěch na újmu říše, nad níž panoval; pakli však Karel měl proč se domnívati, a pakli pozdější dějiny domněni toto potvrdily, že na Čechy připadla práce důležitá pro Evropu, která nemohla stejně dobře býti vykonána bez nich, pak přednost, kterou Karel dával Čechům v říši, a čas, který vynaložil výhradně na jejich prospěch, snad tolik neublížil Evropě, snad nebyl tak vyplýtván na sobeckou ješitnost a vlastní povýšení, jak kritikové, jichžto jsem se dotkl, by nám rádi namluvili.

Proto tedy, že Palacký objasnil vztah panování Karlova k minulosti a budoucnosti české, a zároveň ukázal účinky hnutí českého ve XIV. století na pokrok vzdělanosti a myšlenek v Evropě, proto jeho dějiny zůstanou na vždy zvláště úspěšné a jeho služba památce Karlově zvláště cena. A proto mi jest vzácně milé, že mi dnes popřáno účastniti se holdu, jež Čechy vzdávají Palackému.

C. E. Maurice.

Pisatel této stati jest původce anglického díla o dějinách českých pod názvem *Bohemia from the Earliest Times to the Fall of National Independence in 1620, with a Short Summary of Later Events* (vyd. v Londýně 1896, stran 533 v 8°). Narodil se v Londýně 29. VI. 1843, studoval v Oxfordě a přednášel o dějepise v kolleji Královnině (Queens College) a na některých jiných ústavěch v Londýně, kde nyní obírá se studii dějepisnými soukromí. Napsal a vydal životopisy anglických prstonárodních vůdců *Wat Tylera*, jenž s lidem selským opanoval Londýn r. 1381, wiklefského kněze *Johna Balla*, jenž byl polním kaplanem v téže vzpouře selské, a rytíře *Johna Oldcastla*, který pro šíření wiklefsismu byl umučen roku 1417. Dále Maurice vydal Historii revolucí r. 1848—49 ve Vlaších, v Rakousko-Uhersku a v Němcích; pak *Richard Lacy*, pověst z dob pozdějších lollardů; konečně tři dramatické „Hry pro lid, čili o obecném právé a jeho zastáncích“. Také k dějepisu českému, jak se podobá, přivedla ho záliba v dějinách pro-

stonárodního odporu proti útiskům a záliba v samostatném smýšlení náboženském. Jeho dějiny české vyznačují se zvláště lahodným slohem a vřelou sympathií k našemu národu.

Překlad hořejšího příspěvku jeho pořídil

V. E. Mourek.

XXVI.

Palackého Würdigung.

Napsal Jaroslav Goll.

Budoucí životopisec Frant. Palackého bude míti zámavou, ale také, nenajde-li se s dostatek pramenů, nesnadnou úlohu vyložiti, jak se Palacký vzdělal na historiku. K tomu, co Palackému dáno bylo shůry, přistoupily rozsáhlé vědomosti a mnohostranná příprava. To není podivuhodné, že Palacký, než přistoupil k spisování svých Dějin, konal dlouhé přípravy, nýbrž to nás naplňuje obdivem, že se u něho ony vědomosti objevují tak záhy, že jeho příprava byla tak mnohostranná a tak systematická. V ní byl již napřed dán pracovní program pro něho samého a hned také pro jiné, program tak rozsáhlý a bohatý, že dosud, když se zavírá sto let po narození Palackého, není vyčerpán.¹⁾

Již konče školy Prešpurské r. 1819, měl Palacký úmysl vedle krasovědy věnovati se také dějepisu, avšak nepomýšleje hned na vypsání celých dějin českých; vábilať jej k studiu a k vypsání doba husitská.²⁾ Proto 1823 přišel do Čech, do Prahy sbírat prameny, doufaje, že mu postačí jedna návštěva, jeden delší pobyt, po kterém, navrátě se do Uher, minil dopsati již započatou krasovědu. Než bylo mu souzeno zůstatí v Čechách pro

¹⁾ Objevuje se hned r. 1825 v plánu pro Musejníky, *Gedenkbblätter* 47. Srovn. Goll, Palackého program práce historické *Český Časopis Historický* IV. I. sešit.

²⁾ *Gedenkbblätter* 3.

život a věnovati se dějinám českým úplně. Že se tak stalo, bylo přede vším zásluhou Šternberků a „jich přítele“ Dobrovského.

Onen životopisec Palackého, jehož čekáme, snad ukáže, jakou přípravu Palacký již do Prahy přinesl. Že, chystaje se k vypsání husitské doby, o celém průběhu českých dějin přemýšlel, patrně z pojednání, které nedlouho před tím (1822) byl zaslal Kopitarovi.³⁾ Z něho vidíme, že si byl Palacký již tehdy utvořil určitý názor o dějinách českých, spatřuje v nich od počátku a všude zápas mezi slovanstvím a němečtstvím. Není zde úlohou vyšetřovati, zdali Palacký později beze změny setrval při tomto názoru, bližší jest nám, jak naznačeno, otázka, odkud se dostalo Palackému tak hojně oněch rozmanitých vědomostí, jimiž potom jako dějepisec vynikal. A tu rádi bychom věděli, na jaké výši stálo ono lyceum Prešpurské, na kterém r. 1819 skončil svá studia. Než i kdybychom o něm měli soud co nejpříznivější, nejvíce děkoval Palacký sobě, svému přirozenému nadání, své pili a svému systematickému studiu. Neprošed žádnou universitou, zaujal mezi historiky své doby místo v první řadě, mezi historiky, kterým jich úkol byl usnadněn školou, kterou byli prošli. Palacký sám sebe nazval výslovně autodidaktem.⁴⁾ A to jistě právem. Nicméně jednoho muže uznával za svého učitele, téhož, kterého nazval Goethe „Altmeister der kritischen Geschichtsforschung in Böhmen“;⁵⁾ Josefa Dobrovského, leda bychom přidali jako druhého také hraběte Františka Šternberka!⁶⁾ S Do-

³⁾ Pro *Wiener Jahrbücher*, kde však nevyšlo. Vydáno teprve v *Gedenkbücher* 19.

⁴⁾ R. 1854 ve článku proti Büdingrovi *Gedenkbücher* 250. Podobně 1871 Zur Böhm. Geschichtsschreibung 176: Ich habe in fast allen Fächern so ziemlich als Autodidakt mich bilden müssen.

⁵⁾ V *Berliner Jahrbücher* 1830. Citátem odtud se počíná Palackého životopis Dobrovského. V životopise tomto se vypravuje, že si dal Dobrovský z Rejhradu do konce r. 1828, tedy nedlouho před smrtí, přinést Vincencia a Jarlocha. Poslední, co připravoval, bylo vydání Jordana. K nevykonaným plánům Dobrovského náležel také životopis Rokycany.

⁶⁾ Ve své přednášce o obou hrabětech (1842) praví Palacký o hraběti Františkovi: er besass tiefere und gründlichere Kenntnisse der gesammten

brovským Palacký se stýkal již před svým příchodem do Prahy za pobytu ve Vídni 1820—21, a potom v Praze stal se mu Dobrovský učitelem v pravém slova smyslu . . . „Dobrovský — napsal později Palacký sám — dovolil mi choditi k němu každodenně na cvičení se ve čtení starých písem a *pro poznání pramenův dějin českých*.“⁷⁾

Šternberkové, zvláště František, a Dobrovský Palackého připoutali ku Praze a tím jej pro dějepisectví získali úplně. Oba mužové, hrabě František a Dobrovský, byli zároveň spolupůvodcové jeho obou prvních prací v tomto oboru, vydání Starých letopisů a oně knihy, které tyto řádky zvláště jsou věnovány.

Hrabě František, jenž dle svědectví Palackého byl netoliko milovník, nýbrž také „nepovrchný znatel historie národní, kteroužto ve původních pramenech studovati již ode mládí míval zalíbení“;⁸⁾ postaral se o to, aby Palacký obdržel od Společnosti nauk nařízení k sestavení *Starých letopisů*, které potom (1829) vydány byly jako třetí svazek starší sbírky Pelcloy a Dobrovského

Geschichte Böhmens, als irgend einer seiner Zeitgenossen ohne Ausnahme . . . Známost jeho dějin českých se zakládala také na pramenech dosud tiskem nevydaných. Palacký tu lituje, že hr. Šternberk sám nebyl také v literatuře činným, než pokládá sebe sama za důkaz, že jeho snahy nezůstaly bez účinku. Jak z následujícího patrně, míněno tím hlavně, že hr. František Palackého připoutal ku Praze a tak získal pro dějepis úplně. V autobiografii řečeno ještě více; že totiž Šternberk, muž ve veřejných politických záležitostech zběhlý, otvíral mu jasnější pohled na životy národův. — Ještě r. 1871 (Zur Böhm. Geschichtsschreibung 20) jest Palackému Frant. Šternberk „der damals grösste Kenner und competenteste Richter im Fache der vaterländischen Geschichte“.

⁷⁾ Vlastní životopis 27. — Srovn. Würdigung XII, o Dobrovském: Er war in der That ein Mann, wie ihn die Natur nur selten erscheinen lässt; denn er verband ein ausserordentliches Gedächtniss mit unermüdeter Thätigkeit, und einen durchdringenden Scharfblick mit stets gleicher Lebhaftigkeit des Geistes. Er schrieb zwar kein eigenes Werk über Böhmens Geschichte, wirkte aber um so vielseitiger durch einzelne kritische Aufsätze, durch Abhandlungen, Recensionen, ja selbst durch ausgebreitete Correspondenz und *durch mündliche Mittheilungen* (srovn. Würdigung 174 o notáři Otovi).

⁸⁾ Vlastní životopis 27.

*Scriptores rerum bohemicarum.*⁹⁾ Jaké účastenství měl při tom Dobrovský, že totiž udal, co nový svazek starší sbírky má obsahovati, a že upozornil také na rukopisy, ze kterých St. let. mají býti vydány, naznačeno ve *Würdigung*,¹⁰⁾ v kapitole jednající o Starých letopisech, a pověděno určitěji ve vlastnoručním poznamenání Palackého následujícího znění, které přiloženo k zachovanému dosud rukopisu *Würdigung: Abbé Dobrowsky gab das Werk, und grösstentheils auch die Handschriften an, welche im dritten Bande der Scriptores rer. boh. editi werden sollten; er war zugleich ein eifriger Beförderer dieser Unternehmung. Im Übrigen bin ich für den darin befolgten Plan und für die dabei versuchte neue* (prvotně napsáno: nicht gewöhnliche) *Art von Kritik*¹¹⁾ *(da die gewöhnliche hier nicht zureichen konnte) allein verantwortlich,*¹²⁾ *hatte mich aber der Billigung dieses Meisters zu erfreuen. Ich glaube diese Bemerkung hier zur Vermeidung aller künftigen Missverständnisse schuldig zu seyn. F. Palacky.*

⁹⁾ První dva svazky vyšly nákladem kapituly, třetí nákladem Společnosti; Šternberk dal na vydání peněžitý příspěvek (*Jos. Kalousek, Děje Společnosti nauk 110, 147*); vlastně užito k tomu peněz již dříve od něho darovaných.

¹⁰⁾ Str. 251. — V rukopise *Würdigung* takto: Hr. Palacky (tak všude; teprve v tištěné knize mluví Palacký v první osobě) erhielt im J. 1825 aus besonderer Veranlassung Sr. Excellenz des Grafen Franz von Sternberg Manderscheid und des Abbé J. Dobrowsky — tak se to místo počínalo v rukopise; ale slova ta hned mezi psaním přeškrtnuta, a psáno dále, jak potom vytištěno: von der kön. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften den Auftrag... Také dále, co již bylo napsáno, přeškrtnuto mezi psaním, že totiž Dobrovský schválil způsob vydání. Prvotně bylo napsáno: Palacky bearbeitete nun diesen so verschiedenartigen Stoff nach einem eigens dazu entworfenen, von Dobrowsky gebilligten Plane... Vydání St. Letopisů bylo — až na některé změny a dodatky, které potom přibýly — připraveno již roku 1826 a kolovalo mezi členy Společnosti. Dobrodzání Dobrovského, ku kterému se přidal hr. Šternberk, se počíná: *Da gegen die Grundsätze, nach welchen die in den böhmischen Chroniken verzeichneten Begebenheiten chronologisch zusammengestellt worden sind, nichts zu erinnern ist...*

¹¹⁾ Miněn tím nejspíše zprůsob vydání, jehož pravidla vyložena na konci předmluvy.

¹²⁾ Podškrtnuto v rukopise.

Ještě větší podíl měl Dobrovský na povstání druhého díla Palackého, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*.¹³⁾ Hned roku 1804 od Společnosti byla vypsána cena 300 zl. na spis, jenž by podle návrhu Dobrovského obsahoval ocenění všech pramenů dějin českých spolu s posouzením nejpřednějších historických spisů o Čechách,¹⁴⁾ tedy dílo, které by přinášelo jak kritický rozbor pramenů, tak přehled vývoje historické literatury, jednající o dějinách českých. Konkurs zůstal bez výsledku. Teprve více než po 20 letech Společnost se k vypsání otázky vrátila, když tu byl někdo, od koho se rozřešení očekávalo, totiž Palacký. Popud k obnovení konkursu vyšel od Frant. Šternberka.¹⁵⁾ Ve schůzi Společnosti dne 25. června 1826 stalo se usnesení, aby vypsána byla cena (25 dukátů a 250 exemplářů knihy, kterou Společnost vydá svým nákladem) za spis, jenž by obsahoval ocenění — *Ausführliche Würdigung* (jak zapsáno v protokolle) *der böhm. Geschichtsschreiber vom ersten derselben bis zur Hagekischen Chronik herab*. Tím prvotní program Dobrovského, než podle jeho vlastního návrhu, omezen na ocenění ne již *všech* pramenů, nýbrž toliko dějepisců starších od Kosmy do Hájka; druhá část prvotního návrhu odpadla docela.¹⁶⁾ Dobrovský předložil také ihned návrh na znění vypsání, které potom podle usnesení Společnosti bylo tištěno i rozesláno rozličným časopisům k uveřejnění a které později přešlo do předmluvy, jak ji čteme v knize r. 1830 vydané.¹⁷⁾ Když vypršela

¹³⁾ *Jos. Kalousek, Děje Sp. n. podle protokollů, ze kterých čerpáno i to, co zde na některých místech pověděno více.*

¹⁴⁾ Kalousek 108. — Dobrovského návrh zněl: Kritische Prüfung und Würdigung der Quellen der böhmischen Geschichte nebst einer Anzeige und Beurtheilung der vorzüglichsten historischen Werke Böhmens.

¹⁵⁾ Palacký v autobiografii 28: Hrabě Frant. Šternberk staral se při Společnosti nauk, že sem obdržel nařízení k sestavení, za dobrý honorar, Starých letopisů českých... a že vypsána od ní cena na spis kritický o starých kronikách českých.

¹⁶⁾ Kalousek 147.

¹⁷⁾ Ve vypsání, jak rozesláno, se výslovně žádá práce složená *jazykem německým*. Tím se nejspíše vylučovala latina. České práce asi nikdo neočekával.

lhůta ustanovená do konce r. 1827, tedy dosti krátká, a žádný spis nebyl odevzdán, stalo se snesení nové, nejprve dne 27. ledna 1828, odložití na pozdější dobu rozhodnutí, má-li konkurs býti prodloužen, potom dne 24. února, aby byl prodloužen do konce března 1829.

Nevím, zdali Palacký, hned když byl vypsán konkurs od Společnosti nauk, byl odhodlán ujmouti se práce. Již r. 1825 byl sice přijal do programu Musejníků¹⁸⁾ také kritické rozbory pramenů dějin českých, a studiem historickými na základě pramenů se zanášel od svého příchodu do Prahy, tak že z této práce potom pro své dílo těžil; než r. 1827 Palacký převzal redakci obou časopisů, českého i německého, které Museum počalo vydávati, a téhož roku počalo se jednání o jeho ustanovení jako historio- grafa. Ačkoli tedy spis takový, jako Společnost žádala, dobře se srovnával s tehdejším pracovním programem Palackého,¹⁹⁾ pochopili bychom přece, že on sám, zanesen jinou prací a máje jiné plány, na sepsání jeho hned nepomýšlel, až jej, jak čteme v autobiografii, když vypsána otázka cenná zůstávala bez odpovědi, domlouvání hrab. Františka Šternberka přemohlo, že se uvázal v tu práci, ačkoli byl redakcí časopisů a vydáváním Starých letopisů již dosti zaměstnán. Zdá se tedy, že cenná otázka nebyla hned vypsána určitě pro Palackého, ačkoli Dobrovský a Šternberk odpověď sotva očekávali od někoho jiného, že však potom r. 1828 lhůta byla pro Palackého prodloužena, když totiž Palacký Šternberkovi práci již byl slíbil. Tak by byl Palacký své dílo počal spisovati v prvních měsících roku 1828; že čas zbývající stačil, vysvětluje se, jak již řečeno, systematickou prací, již delší dobu trvající. V březnu 1829 odevzdal Palacký první část své práce, něco později druhou, v červenci

¹⁸⁾ Gedenkblätter 51, kde najdeme již také titul díla vydaného potom roku 1830: Kritische Untersuchungen über die Quellen der böhm. Geschichte, über alte Denkmäler aller Art, Münzen, Wappen, Inschriften, Urkunden usw.; *Würdigung* der historischen Quellschriftsteller Böhmens.

¹⁹⁾ Srovn. pamětní spis Šternberkův z ledna 1828 (*Zur Böhm. Geschichtsschr.* 22.), kde se spis, na který cena byla vypsána, nazývá důležitou předběžnou prací (Vorarbeit).

Společnost již napřed udělení ceny připověděla, poslední snesení odkládajíc, až by Palacký ještě některé změny v práci své, jak si sám přál, provedl.²⁰⁾

Dne 8. listopadu 1829 ve Společnosti nauk na novo jednáno bylo o práci Palackého, kterou byl Palacký, vykonav změny, jež uznával za potřebné, odevzdal hraběti Frant. Šternberkovi. Prof. Maximil. Millauer, který byl práci posuzoval hned po jejím prvním předložení, vyžádal si ji ještě jednou k přehlídnutí. K tomu konci poslána také ještě jinému členu Společnosti v této schůzi nepřítomnému, totiž Kalinovi z Jaethenštejna.²¹⁾ Bylo to v témže sezení, že ustanoveno k dotazu zemského výboru, kdo by se lépe hodil za historiografa, zdali Palacký či Jos. Horký, od dvorského kancléře hrab. Mitrovského doporučovaný, odpověděti zcela rozhodně ve prospěch Palackého.²²⁾

Ve schůzi dne 20. pros. rozpečetěn lístek s heslem „Plus ultra! — Nil mortalibus arduum est!“²³⁾ Jméno Palackého jako spisovatele nebylo ovšem tajemstvím nikomu. A přece tato schůze se stala pramenem mrzutostí, na které Palacký ještě po letech vzpomínal s trpkostí, jak patrně z autobiografie, kde čteme: „Když v březnu

²⁰⁾ Dne 12. července 1829 přijato: die Gesellschaft werde sich durch den Umstand, eine einzige Beantwortung erhalten zu haben, nicht abhalten lassen, derselben den Preis zuzuerkennen, wenn sie nach dem freyen Antrage ihres H. Verfassers vervollkommet und der Gesellschaft neuerdings vorgelegt seyn wird.

²¹⁾ V protokollu ze dne 8. listopadu zapsáno, že mají oba zadanou práci rychle přehlédnouti, „damit in der nächsten Sitzung ihr Gutachten abgeben und der Beschluss gefasst werden könnte, ob die Abhandlung zu krönen und unter welchen Bedingungen sie gedruckt werden sollte“. — Prvotně však bylo napsáno a potom škrtnuto: „damit er (vztahuje se na předcházející *Aufsatz*, t. j. práci, jinde lépe Abhandlung) gedruckt werden könnte“. Rozdíl obojího znění je patrný, ale nelze se domnívati, že se tak stalo z nepřízně k Palackému, když Šternberk byl ve schůzi.

²²⁾ V odpovědi (dat. 10. listop.), jejíž koncept k protokollu (8. listopadu) přiložen, dává se přednost Palackému „nach einer strengen und unbefangenen Würdigung mit Recht und in jeder hier erforderlichen Beziehung“.

²³⁾ Tak znělo heslo. V předmluvě Würdigung čte se jen *Plus ultra*.

r. 1829 podal jsem práci sekretáři společnosti, byl jediný kompetentní její posuzovatel, Dobrovský, již mezi nebožtíky. Ostatní oudové třídy historické divně se v té věci chovali, a jen rázným hraběte Františka Šternberka vkročením stalo se, že spis můj korunován konečně 24. ledna 1830.“ Že chování členův historické třídy — běží o dva již zmíněné, Millauera a Kalínu — bylo dosti divné, patrně z protokollů Společnosti a jejich příloh, ale neví se přece podle těchto pramenů tak, že by snad byli chtěli Palackému ceny nepřisuzovati. K porozumění toho, co po schůzi dne 20. prosince 1829 následovalo, je však třeba znáti protokoll této schůze podrobněji. Práví se v něm, že práce s heslem *Plus ultra* etc. hodna je ceny, *ač nevyhovuje svému úkolu úplně*, totiž co se týče kritiky pramenů, o kterých jedná.²⁴⁾ Dále se stalo snesení, aby místo předmluvy Palackým sepsané, kterou on sám však byl přeškrtnal, Millauer sepsal jménem Společnosti předmluvu jinou.²⁵⁾ Nazejtří, dne 21. prosince, poslán Palackému ze Společnosti přípis, který neobsahoval nic více než otázku, zdali míní svou práci, jeho přičiněním již také „inprimatur“ censury opatřenou, Společnosti „zur weiteren Verfügung“ přenechati, otázku ovšem zbytečnou, jakož také Palacký (dne 7. ledna 1830) odpověděl, že se to přece rozumí samo sebou. Odpovídaje, měl Palacký ovšem již vědomost o sneseních ze schůze dne 20. prosince, proto ton poněkud podrážděný jeho odpovědi. V ní Palacký — ne jako výminku vydání své práce, ale jako přání — vyslovil žádost, aby do jeho knihy, na začátku úvodem nebo na konec dodatkem, přijato bylo pojednání otištěné v německém Musejníku r. 1829. Pojednání toto, které s některými změnami přešlo do knihy jako úvod, podává přehled dějepisectví českého od nej-

²⁴⁾ Die Mitglieder der hist. Classe erklärten, dass die Abhandlung ... obgleich sie die einzige eingebrachte ist, und die Aufgabe nicht ganz erschöpft, besonders in den Absätzen zur Kritik des Werkes, doch in Hinsicht der Reichhaltigkeit ihrer historischen Daten und der erschöpfenden Angabe der Ausgaben und Handschriften des Preises und der Drucklegung würdig sei.

²⁵⁾ V protokolle: H. Prof. Millauer liesz sich herbei ...

starší doby do Dobnera, Pelcla i Dobrovského, čímž její programm rozšířen podobně, jak byl prvotně r. 1804 vyměřen od Dobrovského.

Ve schůzi dne 24. ledna 1830 vtělení onoho pojednání schváleno a Palackému přisouzena cena ještě jednou neb definitivně.²⁶⁾ To jemu oznámeno přípisem dva dni později (26. ledna), ve kterém však také — tedy teprv nyní — ohlášena výtka obsažená v protokollu ze dne 20. prosince.²⁷⁾ Palacký by byl ani nemusil odpovídati; dalť za něho a pro něho odpověď hrabě František Šternberk, který ve schůzi dne 20. prosince konané přítomen nebyl.

Slíbenou ve schůzi dne 20. prosince předmluvu složil mezi tím Millauer ve smyslu snesení z řečeného dne, obsahující vedle podobné chvály také podobnou výtku.²⁸⁾

Ve vypsání navrženém od Dobrovského bylo žádáno, aby práce obsahovala 1. životopisná data starých kronikářů, 2. kritiku dosavadních vydání a zprávu o rukopisech ještě neužitých, 3. kritiku starých spisovatelů s ohledem na jich hodnověrnost a spolehlivost.²⁹⁾ Jest-

²⁶⁾ Zde se však přisouzení ceny datuje od 20. prosince.

²⁷⁾ Práci dána cena — obgleich sie die einzige eingebrachte ist, und die Aufgabe nicht ganz erschöpft hat, besonders in den Absätzen zur Kritik des Werkes.

²⁸⁾ Předmluva je dosti nešťastně stilisována. Hlavní její místo zní: ...Indem die Resultate jener Prüfung (t. kritiky zadané práce) es bewährten, dass jener Aufsatz über die in der Preisfrage selbst bestimmten Gegenstände eine bedeutende Anzahl von ganz neuen, wichtigen und in jeder Hinsicht ausgezeichneten Angaben enthalte und bloss bei dem dritten Absätze der Wunsch erübrige, womit der H. Verfasser tiefer in den Geist desselben eingedrungen wäre, und denselben in seinen diesem Absätze entsprechenden Abschnitten (zur Kritik des Werkes) in höherem Grade dargestellt hätte: byla práci v řádném sezení dne 24. ledna cena přisouzena ... Dále navrhoval Millauer následující titul: *Würdigung der böhmischen Geschichtsschreiber von Cosmas bis Hagek*. Eine von der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften veranlasste, gekrönte und herausgegebene Preisschrift von Franz Palacký, Redakteur der Zeitschriften des vaterländischen Museums.

²⁹⁾ Tento odstavec, míněný Millauerem v jeho předmluvě, zní takto: eine auf den ganzen Inhalt und Ton der Erzählung, auf den Zweck des Schriftstellers und das Verhältniss seiner Lage gegründete Beurtheilung seiner Glaubwürdigkeit, oder Treue in Benützung früherer Quellen.

liže tedy práce Palackého nevyhovovala, co se týče třetího — velmi důležitého — požadavku, byl to nedostatek velmi patrný. A tato výtka měla z protokollu přejít do předmluvy díla samého!

Byla to výtka nezasloužená, a není divu, že s Millauerovou předmluvou, kterou Kalina schvaloval, Šternberk spokojen nebyl: má-li práce Palackého tu chybu, pak neměla jí být dáována cena!³⁰⁾ Kdo však — praví hrabě František ve svém vyjádření³¹⁾ o nepodařené předmluvě Millauerově — směl by tvrditi, že by nebyla vyhovovala — Dobrovskému, který se již výsledku konkursu nedočkal...³²⁾ A není dále divu, že nespokojen byl také Palacký sám a že svou nespokojenost dal nepokrytě na jevo v odpovědi (15. února) na přípis sekretáře Společnosti ze dne 26. ledna, prohlašuje zároveň právě tu část svého díla za nejlepší, proti které směřovala kritika Millauerova. Odpověď Palackého končí se přáním, aby jemu důvody této kritiky, bez bližšího odůvodnění přednesené, byly oznámeny.³³⁾ A tak o práci, které Společnost trojím snesením³⁴⁾ již byla cenu přisoudila, jednáno dále, a nastávalo nové posuzování a přesuzování její... Millauerova předmluva měla být nahrazena jinou od Kaliny navrženou, ve které ona výtky,

³⁰⁾ Das in Betreff des 3. Absatzes gefällte Urtheil... klingt, in so wenig Zeilen abgefasst, etwas hart. Verdient der Autor den Vorwurf, gerade der wichtigsten Forderung der Aufgabe nicht entsprochen zu haben, so hätte man ihm den Preis nicht zuerkennen, oder wenigstens in einem ausführlicheren, motivirten Urtheile die Mängel angeben sollen, die das Bedauern der Gesellschaft, ein von ihr ausgestecktes Ziel nicht erreicht zu sehen, rechtfertigen.

³¹⁾ Ze dne 17. února: psáno je tužkou.

³²⁾ Der befugteste Richter in der Sache, deren Urheber er war, sitzt leider nicht mehr unter uns. Wir, die überlebenden Collegen, sollten uns kaum zutrauen entscheidend abzusprechen, dass die Lösung seiner Aufgabe, wie sie vor uns liegt, ihm nicht entsprochen hätte. — Srovnej autobiografii Palackého (str. 31), kde Dobrovský se uznává za jediného kompetentního posuzovatele.

³³⁾ Šternberk žádost Palackého schvaloval.

³⁴⁾ Šternberk pokládal již snesení ze dne 12. července 1829 za dostatečné, jak patrně z listu jeho Palackému d. 1. srpna.

něco zmírněna, se opakuje v jiných slovech.³⁵⁾ Avšak konečně od toho upuštěno. V témže sedění, ve kterém Palacký jakožto spisovatel díla poctěného cenou zvolen byl za člena Společnosti (21. března), uloženo jemu, aby předmluvu k svému dílu jménem jejím složil sám. A tak se také stalo. Dne 12. dubna 1830 předmluva Palackým napsaná byla schválena, v témže sedění, ve kterém ohlášeno — úmrtí hraběte Františka Šternberka. Jako Dobrovský se nedočkal odpovědi na otázku vypsanou podle jeho návrhu, tak se hrabě Šternberk již nedožil konce sporu (ač lze-li to tak nazvati), ve kterém se byl rozhodně postavil na stranu Palackého. Zbývalo by ještě vysvětliti, co by bylo pohnulo Millauera (neb Kalina šel jen za ním), že Palackému, jak praví Palacký sám ve svém listě ze dne 15. února 1830, pokazil radost z ceny, kterou mu Společnost přisuzovala. Jak již řečeno, protokolly a jich přílohy žádných hlubších motivů, jako by byla nepřízeň k Palackému, neobjevují. Snad to bylo jen sebevědomí muže staršího, svých zásluh vědomého a je snad i přeceňujícího,³⁶⁾ stojícího proti muži mladšímu, který hned svou první samostatnou prací nad své tehdejší okolí tak znamenitě vynikl, že by jej byl směl a mohl, jak hrabě Šternberk neváhal uznati, právem posuzovati a kritisovati jen ten, kdo byl krátce před tím (v lednu 1829) na věčnost odešel, Josef Dobrovský. Za-

³⁵⁾ ... Diese Vorzüge der Abhandlung behalten ihren Werth, wenn gleich in selber nicht immer auf die aus der Lage und aus den Verhältnissen des Schriftstellers wahrscheinlich werdende Glaubwürdigkeit desselben hingedeutet wurde, was aber dem Verfasser im Ganzen genommen aus dem doppelten Grunde nicht verargt werden kann, weil die Mehrzahl der vorkommenden Historiker ihrem Nahmen, Stand und Lage nach mit historischer Gewissheit nicht nachgewiesen werden kann und weil eine ausführliche Lösung der Aufgabe in diesem Punkte die Grenzen einer Abhandlung überschritten hätte...

³⁶⁾ Srovn. konec vyjádření Šternberkova ze dne 17. února 1830: ... Überhaupt glaube ich, es sey gerathener, das Werk, das wir krönen und verbreiten, nicht selbst herabzuwürdigen. Bey Vergleichung mehrerer Aufsätze wäre eine eindringende Kritik allerdings nöthig gewesen (t. j. kdyby se bylo sešlo více prací). Im gegenwärtigen Falle scheint die kurze Abfertigung blos der Dignität wegen da zu stehen.

dostučinění, kterého se Palackému dostalo, záleželo nejen v tom, že mu konečně přenechána předmluva, nýbrž mohl je najítí také v tom, že jeho zvolení za člena Společnosti platilo jemu jako spisovateli díla, za které byl cenu od Společnosti obdržel.³⁷⁾

Obsah a také dispozice díla, které mělo od Společnosti nauk býti poctěno cenou, byly napřed stanoveny programmem od Dobrovského navrženým. V něm se na prvním místě vyžaduje stručné sestavení biografických dat starých spisovatelův, snesení toho, co již bylo v díle *Balbínově* (Bohemia docta), v *Knollových* Mittelpuncte der Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Böhmen und Mähren, v *Meinertových* pojednáních ve Wiener Jahrbücher für Literatur XV. a XVI., jakož i doplnění tím, co by se našlo v jiných pramenech.

Josef Linhart Knoll, učitel všeobecného a domácího dějepisu v Olomouci (jak čteme na titulu jeho 1821 vydaného spisku) — před tím professor v Krakově, později 1832 až 1838 v Praze, konečně ve Vídni, kde zemřel r. 1841³⁸⁾ — jest dnes jméno tuším zapomenuté. Spisek jeho, ke kterému měl Palacký přihlížeti,³⁹⁾ počíná se Kosmou a provází čtenáře až k Pavlu Stránskému a Komenskému; opakuje namnoze jen to, co pověděli dříve jiní, o starších kronikářích zejména Dobner, a mohl Palackému poskytovatí jen malou pomoc.⁴⁰⁾ Jináče, co se týče *Meinerta*,⁴¹⁾ jehož jméno dosud v paměti pozdějších žije, připomínajíc dobu, kdy se synové této země bez

³⁷⁾ Přípis, kterým sekretář Palackému oznamuje jeho zvolení, počíná se takto: Die k. böhm. Gesellschaft der Wiss. hat sich aus der von Euer Wohlgeboren beantworteten Preisaufgabe über die Schriftsteller von Böhmen von den vielen und ausgebreiteten Kenntnissen in der vaterländischen Geschichte vollkommen überzeugt...

³⁸⁾ Riegrův Sl. N.

³⁹⁾ Vydán byl v Hormayrově Archivu 1821 a také o sobě (140 str. 8°) jako úvod k chystaným Dějinám Moravy, které však potom nevyšly.

⁴⁰⁾ Citován je Knoll ve *Würdigung* na str. 140.

⁴¹⁾ Sl. Naučný. — O Knollovi i Meinertovi viz též *D'Elvertovu* Historische Literatur-Geschichte Mährens.

rozdílu národnosti setkávali ve společné práci.⁴²⁾ Když Palacký spisoval své dílo, byl J. Jiří Meinert — a to již od r. 1806, od odchodu Augusta Gottl. Meissnera — professorem na Pražské universitě. Palacký ve svém životopisu Dobrovského, vydaném 1833, nazývá Meinerta přítelem Dobrovského; napsal na náhrobku Dobrovského sepsal Meinert. Nestalo se však pouze z přátelství, že Dobrovský Meinerta přidal k Balbínovi a Knollovi. Pojednání jeho mohla býti a také byla Palackému pomůckou užitečnou; k nim Palacký přihlíží všude, z nich cituje mnoho, často i delší kusy a doslovně.⁴³⁾ Palacký v knize své provedl podrobnou revisi pojednání Meinertových, která tím ovšem byla daleko předstížena, nicméně zasluhují, aby zde připomenuta byla jako nejlepší práce toho druhu o pramenech českých dějin před knihou Palackého. Že Palacký si pojednání Meinertových tak cenil, patrně z toho, jak jich užíval, patrně také, že si Meinerta vážil, z toho, že, když proti němu polemisoval, polemisoval vždy s velkou šetrností,⁴⁴⁾ a to i tam, kde se v Meinertovi, jak se zdá, hlásil Němec, na př. v kapitole o Dalimilovi, kterému sice všichni, Meinert, Dobrovský i Palacký sám,⁴⁵⁾ vytýkají jeho nenávisť proti Němcům, kterého však Pa-

⁴²⁾ O Petru Žitavském napsal Meinert, že jeho letopisy dokazují, „dass man ein sehr warmer, und, was mehr ist, geistreicher Vaterlandsfreund seyn kann, ohne gerade ein geborner Tschech zu seyn“.

⁴³⁾ Tak u Petra Žitavského třetí odstavec (Zur Kritik des Werkes) celý přijat z Meinerta. V rukopise zadaném při konkursu o cenu tento odstavec ještě chybí docela; poslední kus jeho (str. 157.) přidán k tomu, co poskytl Meinert, teprv mezi tiskem. Týká se Závěše, o kterém Palacký již tehdy měl mínění podobné, jako potom vyložil ve svém pojednání z r. 1831. — Srovn. též článek o Františkovi Pražském. Na str. 155. také 2. odstavec (Was den übrigen Werth...) je doslovný citát z Meinerta a má v rukopise *Würdig.* uvozovky, které však při tisku vynechány nedopatřením.

⁴⁴⁾ Srovn. na př. začátek článku 5. o Vincenciovi, kde se Palacký vyslovuje proti mínění Meinertovu, že byl Vincencius Němec; na konci str. 88. a na začátku 89. polemisoje Palacký proti Meinertovi, neuváděje ho výslovně; konec článku o Jarlochovi v rukopise zněl (místo tištěného: werden wir unten zu bemerken Gelegenheit haben): hat ja H. Meinert selbst umständlich auseinandergesetzt.

⁴⁵⁾ Viz konec článku.

lacký proti výtce prohanosti hájí.⁴⁶⁾ Vedle Meinerta Palacký všude má zřetel k pojednáním Dobrovského, kterého na jednom místě své knihy nazval slovy Goethovými „Altmeister der kritischen Geschichtsforschung in Böhmen“.⁴⁷⁾ S Dobrovským Palacký se obyčejně srovnává, kdežto proti jinému ze svých předchůdců — *je to Gelasius Dobner* — nejčastěji se obrací polemicky, obzvláště v druhých odstavcích jednotlivých článků či kapitol, kde podle plánu Dobrovským navrženého měl starší vydání posuzovati a z rukopisů opravovati,⁴⁸⁾ a kde se nejednou Palacký edicí Dobnerových dotýká soudem zaslouženě nepříznivým,⁴⁹⁾ jako vydání Dobrovského soudem příznivým. V této části své knihy uložil Palacký výsledky mnohé a namáhavé předcházející práce, své opravy z tištěných textů podle rukopisů, z nichž mnohé zde ponejprv byly přibrány,⁵⁰⁾ práce, kterou vděčně ocenili všichni, kdo od té doby vydávali prameny dějin českých. Co se konečně týče třetích odstavců (*Zur Kritik des Werkes*), proti nezasloužené výtce Millauerově svědčí všeska pozdější práce na poli dějin českých, i těch, qui

⁴⁶⁾ Meinertovi je Dalimilova kronika „ein Gewebe von Lügen und Erdichtungen“. — Podobně již Dobrovský: „Lügen und Erdichtungen nahm er zu Hilfe . . .“ — Ve článku o Františku Pražském poměr tohoto ke kronice Zbraslavské vytýká se podle Meinerta a na mnoze jeho vlastními slovy; jen věta, že František nepřijal mnoho, co se mu *jako Čechovi* nehodilo, od Palackého vynechána.

⁴⁷⁾ Ve svém životopise Dobrovského Palacký praví o něm: Die Richtung seines Geistes war überhaupt mehr kritisch als dogmatisch.

⁴⁸⁾ Ve svém životopise Dobrovského praví Palacký: In der kritischen Geschichtsforschung Böhmens hatten Dobner und Pelzel bereits die Bahn gebrochen, als Dobrowsky auch dieses Feld betrat. Seine Thätigkeit darin war jedoch um so nothwendiger, als Dobner in späteren Jahren offenbare und auffallende Rückschritte that . . . Najdeme však v Palackého Würdigung také pochvalné zmínky, jako na str. 33. o Dobnerově kritice, co se týče 2. knihy Kosmovy kroniky; podobně na stránce 120. v kapitole o Petru Žitavském. — Palackého posouzení díla Pubičkova — pro 13. století — ve Würdigung 191. zní tu příznivě.

⁴⁹⁾ Na př. o jeho vydání Vincencia, kde však Palacký chválí po známky od Dobnera přidané, Marignoly, Pulkavy.

⁵⁰⁾ Srovn. na příkl. kapitolu „Der Mönch von Opatowic“, kapitoly o Jarlochovi, o Petru Žitavském, o Bartoškovi.

non iurant in verba magistrī. V mnohých otázkách v tomto, jakož i v odstavcích prvním a druhém, řečeno od Palackého slovo poslední, v mnohých naznačeno rozřešení anebo dány úkoly dnes rozřešené, anebo také ještě ani dnes k úplné shodě nevyřízené⁵¹⁾ Palackého *Würdigung* patří k těm knihám, které zasáhly účinně do všeho dalšího průběhu studií historických. Lze říci: byl to čin vědecký!

Palacký měl pro svou knihu plán od Dobrovského, měl v Meinertových pojednáních dosti vydatnou pomůcku, ale neměl žádného vzoru; aspoň nevím o žádném podobném díle před dílem Palackého, které by bylo mu mohlo býti vzorem.⁵²⁾ V Německu společnost — Gesell-

⁵¹⁾ Tak u Kosmy (str. 19.) vyložen plán nové edice, podobně, jaké jsou pozdější, dotčeno otázky, jak se mají k sobě Kosmas a Regino, upozorněn nový vydavatel na pravopis jmen vlastních. — Že první pokračovatel Kosmův byl kanovníkem ne Pražským, nýbrž Vyšehradským, ukázáno proti Pelclovi, Dobrovskému i Meinertovi definitivně. — Při tak zvaném druhém pokračovateli Kosmovy kroniky ozývá se otázka po počtu spisovatelů. Místo na str. 94. zní v rukopise něco jináče, totiž: Ich *glaube* also in dem zweiten Fortsetzer des Cosmas zwei Berichte . . . *zu erblicken*; následující „vielleicht erst im XIV. Jahrhunderte“ přibýlo teprva v tištěné knize. A podobně jinde na př. v kapitole o Petru Žitavském, o Neplachovi, o Pulkavovi, kterému Palacký ještě r. 1869 věnoval zvláštní pojednání, a j. Celá kapitola o Eneáši Sylviovi je stkvělý příklad historické kritiky atd. Pokrok po Palackém (velmi často se tu setkáváme s Jos. Emlerem) najdeme obyčejně tam, kde vzrostl počet známých rukopisů. — Rukopis *Würdigung* (nyní v Museu) nekryje se s tištěnou knihou úplně, jak již vytčeno na několika místech. Přidám ještě některé příklady. Na stránce 102. citáty z německého Dalimila přidány teprva v tisku, rovněž poznámky pod textem na str. 113., 116., 142. (druhá), 294., 296. (druhá), a v textu na str. 234. odstavec o rukopisech kroniky Eneášovy, na str. 237. o španělském překladu jejím, na str. 301. odstavec poslední (o Ziegelbauerovi), na str. 305. odstavec o Adamovi z Nežetic, na str. 304. poslední věta.

⁵²⁾ *Rankeho* epochální spis „Zur Kritik neuerer Geschichtsschreibung“ (1824) je přece jiné povahy. Kolik Palacký měl ze své již tehdy, než sepsal svou *Würdigung*, rozsáhlé známosti literatury historické, to vložiti bude úlohou budoucího jeho životopisce. Co se týče kritiky historické (zvláště kritického upravení textů), Palacký, jak za to míti lze, nejvíce děkoval Dobrovskému. O něm napsal v životopise jeho: Eine besondere Vorliebe hatte er für die sogenannte kleine Kritik, deren Zweck die Ermittlung und Herstellung des echten Textes eines alten Schriftstellers ist, und er pflegte jüngere Geschichtsforscher häufig auf ihre Wichtigkeit aufmerksam zu machen.

schaft für ältere deutsche Geschichtskunde — která připravovala *Monumenta Germaniae Historica* (Dobrovský pro ně sliboval a připravoval vydání Jordana), byla již založena (1819), než teprve, když od ní mnoho práce bylo vykonáno, když jednotliví spisovatelové byli probráni kriticky, když Jiří Waitz byl vydal své pojednání o vývoji německého dějepisectví ve středověku (1844 a 1845), — teprve potom (1858) se dostavilo dílo podobné, *Viléma Wattenbacha Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter* (do 13. století). U nás přišlo takové dílo napřed. Impuls, který odtud vyšel, co se týče nových vydání i co se týče kritiky pramenův, trvá dosud a potrvá i v budoucnosti.⁵³⁾

Dagegen ist es kaum zu läugnen, dass er der höheren Kritik selbst weniger Aufmerksamkeit schenkte, so meisterhaft er sie auch in einzelnen Fällen anzuwenden wusste.

⁵³⁾ R. 1838 Pappencordt, obdržev od Palackého *Würdigung* darem, napsal: Wollte Gott, wir hätten für die ganze deutsche Geschichte einen solchen kritischen Prodrömus, wie Sie für die böhmische Geschichte geschaffen haben!

XXVII.

Formuláře středověké, důležitý pramen historický.

Sepsal Ferdinand Tadra.

K nepomíjejícím zásluhám Františka Palackého, které uznává i spravedlivá cizina, náleží zajisté, že upozornil na nové prameny historické, dříve nepovšimnuté. K takovým počítáme i formuláře středověké. Písaři ve středověku, kdy dobrá listina, hlavně právní, dosti obtížně dělala lidem v umění písařském a ve spisování listin (*ars dictaminis*) nedosti obeznámeným, sestavovali sobě neb ku potřebě svých žáků a jiných písařů sbírky listin dobrých, skutečně platných, buď dle originalu samého neb dle register kancelářských, v nichž takové listiny byly zapisovány. Poněvadž účel takovýchto sbírek byl pouze ten, aby písařům pro různé potřeby v životě dány byly dobré vzory pro listiny a dopisy, k jichž sepsání byli dožádáni, nezáleželo sestavovatelům ovšem na jménech osob a míst, o nichž se v listině skutečně zmínka děla, ani na čase (datum), kdy listina psána byla, i vynechávali jména místní a osobní i datum listiny buď zcela neb částečně, aneb kladli jen začáteční písmeny jmen těch, ba někdy je i libovolně měnili. Sbírký takovýchto vzorů povstávaly v Čechách již ve 13. století, kdy jmenovitě působením známého Vlacha Jindřicha (*Henricus Italicus* neb *Henricus de Isernia*) umění písařské, pěstované mimo jiné i ve škole k tomu účelu na Vyšehradě od něho zvláště zařízené, vyvinulo se k dokonalosti takové, jaké v okolních zemích v té době nenalézáme. Ve 14. století pak sestavování formulářů jak při kanceláři královské tak i při jiných úřadech světských a duchovních stalo se velmi častým, tak že počet formulářů jest značný a důležitost jejich tím větší, poněvadž se nám z registratur kancelářů těch až na některé zlomky žádné knihy a z originálních listů a listin jen některé zachovaly.

Před Palackým od historiků pramálo bylo dbáno formulářů co pramenů historických. Z českých formulářů uveřejněn pouze jediný a sice »Codex epistolaris Primislai Ottocari II. Bohemiae regis, complectens semicenturiam literarum ab Henrico de Isernia ejus notario . . . scriptarum, quas in manuscripto bibliothecae Palatinae Vindobonensi eruit et . . . edidit *Thomas Dollner* (Viennae 1803. 4°)«; z historiků

pouze M. Pelzel ve svých dějinách Karla IV. a Václava IV. použil listů a listin z formulářů doby té, z nichž některé důležitější kusy při spisech svých v přílohách dal otisknouti. Palacký záhy seznal důležitost formulářů pro badání historická a věnoval jim zvláštní pozornost, tak že již r. 1842 v král. Společnosti náuk četl a potom tiskem vydal první část spisu svého »Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. Nebst Beilagen. Ein Quellenbeitrag zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im XIII., XIV. und XV. Jahrhundert«. (Abhandlungen der Kön. Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. V. Folge Bd. 2) a brzy na to část druhou (tamtéž Bd. 5), dílo to, které *poprvé* o formulářích vůbec jednalo, z nichž mnohé ukázky přineslo, a které doposud i také co pramen historický plnou cenu svou podrželo.

Palacký rozeznává dle toho, jak jednotlivé listy do formuláře jsou přepsány, čtvero druhů formulí: 1. Takové, kde psán pouze všeobecný úvod (arenga), vlastní obsah listiny však úplně vynechán, z kterýchžto zbytků historik ovšem pramálo vytěžiti může; formule takové nenalézají se často. 2. Kde přepsána jest s arengou i listina, kde však pravidelně vynechána jsou všechna jména osob i míst, tak že naznačena jsou buď tečkami, písmenou t. (někdy celým slovem »talıs«) aneb libovolnými písmenami (A, B, C); z formulí takto přepsaných jen málo lze historikovi použiti. 3. Nejčastěji vyskytují se ve formulářích formule přepsány tak, že buď vždy aneb z větší části jména osob a míst buď několika předními aneb aspoň začátečními písmenami jsou naznačena a zároveň titul osob uvedených jest přepsán neb aspoň tak naznačen, že osoba sama pomocí jiných pramenů určena a listina takto doplněna býti může; záleží tedy ovšem na tom, aby — jak Palacký dobře praví — badatel již mnoho znal, by ještě více se dozvědět mohl. 4. Konečně nalézají se v některých formulářích listy a listiny přepsány skoro úplně se všemi jmény, ba někdy i s udáním roku a dne, kdy listina dána byla; formuláře takové jsou tedy skorem registra.

Jinak rozeznává Palacký formuláře též dle obsahu; některé totiž obsahují sbírky listů či dopisů, jiné listin, jiné oboje smíšené, jednotlivé formule jednájí o věcech a záležitostech právních, historických, církevních, horních atd. Z těch před Palackým největšího povšimnutí našly formule právní.

Dále jedná Palacký o původu a rozšíření formulářů vůbec a v Čechách zvláště. Zde jmenovitě v druhé polovici 13. století velmi rozšířen a znám byl formulář Petra de Viney, dle něhož kolem roku 1270 mistr Bohuslav sebral a přepsal listy královny české Kunhuty; o něco málo později povstaly sbírky listů a listin krále Přemysla Otakara II., sepsané Vlachem Jindřichem, jakož i formulář Zdeňka z Třebíče (kolem r. 1292). I v okolních zemích povstaly v té době formuláře, které mnohé zprávy pro dějiny české nám dochovaly. Ještě více rozmnožil se počet formulářů ve století čtrnáctém, tak že již není

možno všechny jednotlivě uváděti. Tak nalézá se na př. v knížecím Schwarzenberském archivu v Třeboni patero formulářů z doby předhusitské, jichž před Palackým pro dějiny české užito nebylo; četné jsou rukopisy formulářů v c. k. universitní knihovně i v archivu metropol. kapitoly Pražské, jakož pak vůbec není snad sbírky rukopisů středověkých, v níž by podobné formuláře se nenalézaly.

V 15. století ubývá formulářů sestavených dle původních listů a listin i začíná se pak ujímati způsob, užívati co vzorů formulí smyšlených a k tomu účelu zvláště sepsaných. Brzy po rozšíření se umění knihtiskařského tištěny byly formy takové spojené s titulaturami osob pod názvem »Notule, Notuláře, Tituláře«.

Důležitost a věrohodnost formulářů dovozuje Palacký hlavně z té okolnosti, že listy přepsané čerpány byly obyčejně buď z register aneb z originalů samých. Tisíce listin a listů, jichž originaly neb jiné přepisy se ztratily, zachovalo se nám pouze ve formulářích. Pro poznání zřízení státního, poměrů právních, mravů a obyčejů jsou formuláře pramenem neocenitelným, neboť sestavovatel, jemuž záleželo na tom, aby měl pokud možno pro všemožné případy v životě dobré vzory listů a listin, sebral nejrozmanitější příklady a někdy je i dle obsahu uspořádal, tak že formuláře jsou mnohdy úplnější a hojnější než samy diplomatáře. Důležité jest též, že jmenovitě listů a dopisů originalních ze 13. a z první polovice 14. století vůbec jen pramálo se nám dochovalo, a přece jsou právě listy takové pro mnohé obory historické, hlavně pro všechna odvětví kulturních dějin důležitější než listiny.

Formule přepsané ve formulářích jsou tedy skoro vesměs věrohodny, jelikož přepsány jsou z listin skutečných. Padělky listin povstávají obyčejně jen tenkrát, když jedná se o získání zvláštních práv neb o potvrzení nároků jinak neodůvodněných; účel takovýto byl ale spisovatelům formulářů dalek, neboť sbírky jejich neměly práv nějakých dokazovati, nýbrž jen materiál písařům přístupný ku případnému používání zachovati. Oni listin ani formálně neměnili, jakož dokazují četné originaly, jichž přepisy ve formulářích se zachovaly, tak že přepis takový často i pravost listiny samé dokazuje. Poněkud jinak má se věc u přepisů listů, neb při těch nedá se vždy určitě za to míti, že list v té formě, jak ve formuláři jest přepsán, skutečně byl vyhotoven, neboť jest možné, že písař přepsal do formuláře někdy i koncept, který nebyl v té formě approbován a tedy ani skutečně poslán. Pro badání historické a pro známost věci samé, o níž se v dopise jedná, jest to však lhostejno, byl-li dopis skutečně poslán čili nic, neboť písař zajisté znal dobře věc, o kterou šlo, a napsal koncept úplně věrohodný, jehož při historickém badání bez rozpaků lze použiti.

Značné pozornosti zapotřebí jest však při používání formulářů takových, které ze starších podobných sbírek teprve byly sdělovány. Tu častěji se stávalo, že novější písař jména osob a míst i data v starší předloze vynechaná libovolně, někdy i jmény vymyšlenými, často velmi

nevhodnými, doplňoval a nahrazoval, a tu jest lehce možno, že důvěřením písaři tomu aneb nesprávným výkladem doplňků jeho omyly — někdy dalekosáhlé — povstati mohou, jakož Palacký na třech listinách formuláře Zdeňka z Třebíče ukazuje.

V dalších kapitolách, připojených k všeobecnému pojednání o formulářích, které jsme tuto v hlavním obsahu naznačili, pojednává Palacký o jednotlivých důležitých formulářích většinou v Čechách povstalých a uveřejňuje z nich zajímavé listy a listiny u výtazích a (v 1. sešitě) 170 čísel v plném znění. Na prvním místě uvádí *formulář královny Kunhuty*, zachovaný v rukopise c. k. dvorní knihovny Vídeňské, který povstal kolem r. 1280 a obsahuje důležité pro historii českou listy a listiny z let c. 1265—1273, pro poznání poměrů osobních mezi králem Přemyslem Otakarem II. a manželkou jeho Kunhutou i příbuznými jejich v Uhřích, Polsku, Braniborsku a Bavorsku tím důležitější, jelikož nikde jinde těch a podobných zpráv se nám nedochovalo (110 čísel uveřejňuje z něho Palacký v plném znění). 2. Formulář *krále Albrechta I.*, rukopis c. k. tajného státního archivu ve Vídni, s formulemi z posledních let 13. století, a dva jiné formuláře císařské dvorní knihovny Vídeňské, z nichž kusy Čech se týkající zvláště uvedeny jsou. 3. Formulář *kláštera Oseckého* s listy a listinami císaře Karla IV., arcibiskupa Arnošta a jiných současnů, týkajícími se hlavně klášterů českých, Zbraslavského, Pomuckého a j. 4. Formulář *kláštera Wilherinskeho* s formulemi z první polovice 14. století, většinou o věcech církevních. 5. Dva formuláře kníž. Schwarzenberského *archivu v Třeboni* s formulemi z téže doby a různého obsahu.

V druhém sešitě, který vydán byl od Palackého r. 1847, podává slavný badatel výpisy z jiných formulářů českých a sice 1. z formulářů *metropolitního archivu Pražského*, jichž dle staršího katalogu sbírky té uvádí celkem 23, k čemuž dodává, že výčet ten není zcela správný ani úplný, jelikož některé z uvedených rukopisů se ztratily, jiné zase nově objeveny byly. Nejdůležitější z nich jest *formulář Přimdův* (Jana Přimdy z Domažlic), jedna z nejobsáhlejších sbírek vůbec, obsahující snůšku z několika starších formulářů s mnohými dodatky pozdějšími přerozmanitého obsahu. 2. Ze dvou jiných formulářů knížecího *archivu v Třeboni* s formulemi ze 13., velikou většinou však ze 14. století, imenovitě z doby krále Václava IV., pro dějiny doby té veledůležitými. V sešitě tomto otištěno v plném znění 252 listů a listin, v obou sešitech tedy celkem 422 kusů, četné výtahy (regesty) nepočítaje.

Látky historické v uveřejněných tuto formulích obsažené užil Palacký ovšem při spisování svých Dějin národu Českého; však posud tvoří tato publikace jeho zdroj nevyčerpaný pro různé otázky, jmenovitě pro kulturní dějiny Čech.

Důležitost formulářů uznána byla brzy i od jiných badatelů historických národů sousedních, jmenovitě v Německu, práce o nich a vydání důležitějších sbírek takových množily se po Palackém hojně; základní studie našeho badatele osvědčila se však ve všech směrech

a oceněna i přijata byla všeobecně. Chceme některé hlasy zde zaznamenati.

Tak přední a vynikající badatel o formulářích německých Dr. L. Rockinger ve spise svém r. 1855 vydaném »Über Formelbücher vom 13.—16. Jahrhundert als rechtsgeschichtliche Quellen« na stránce 11.—13. odvolává se výhradně k pojednání Palackého — (»wie sich der verdienstvolle Forscher ausdrückt, welcher über Formelbücher vorzugsweise nach der Seite der politischen Geschichte handelte«) — otiskuje doslovně celé rozdělení formulí ve čtvero tříd dle Palackého. V druhém spise svém »Briefsteller und Formelbücher des 11.—14. Jahrhunderts« (»Quellen und Erörterungen zur bayrischen Geschichte sv. IX. 1. 1863) též spisovatel na několika místech dovolává se Palackého. Tak na str. XXI. praví: »Wie endlich im Osten von Europa Briefsteller und Formelbücher gehegt und gepflegt wurden, dafür genügt ein Blick in die Abhandlungen darüber, welche wir mit besonderem Bezuge auf böhmische (und ungarische) Geschichte und Verhältnisse der Forschung Palacký's verdanken.« Mluvě pak o používání formulářů v dějepisectví, jmenovitě takových, kde jména osob a míst jsou vynechána, aneb kde místo jména položeno jest »talis« a pod., praví na stránce LIV.: »Ja wäre der fragliche Grundsatz (totiž vynechávání jmen) — bemerkt daher Palacký mit vollstem Fuge — überall vollständig und genau durchgeführt, so könnte man die Formelbücher wohl nicht zu den historischen Quellen rechnen; allein das Mass dieser Auslassungen ist sehr verschieden« a otiskuje opět v plném znění Palackého rozdělení formulí ve čtvero tříd (strana LIV.—LV.); a na str. LXIV. praví, že ve formulářích mnoho důležité látky nejen pro kulturní ale i pro politické dějiny naléztí lze, dodávaje: »Die umfassenden Forschungen, welche hier Palacký für Böhmen angestellt hat, beweisen das zur Genüge.«

Jiný vynikající badatel německý, prof. W. Wattenbach, ve článku »Iter Austriacum« otištěném r. 1853 v Archiv für österr. Geschichtsquellen XIV. v přídávku »Über Briefsteller« na str. 66. odkazuje jmenovitě k výtečnému pojednání Palackého slovy: »Übrigens verweisen wir in Betreff der Formelbücher dieser Zeit (13. a 14. století) auf Palacký's treffliche Abhandlung, wo die Besonderheiten dieser Sammlungen hervorgehoben sind« atd.

Podobně Dr. Otto Stobbe ve vydání formuláře »Summa Curiae Regis, ein Formelbuch aus der Zeit König Rudolfs I. und Albrechts I.« (Archiv für österr. Gesch. XIV. str. 308.) doslovně přejímá Palackého rozdělení formulí a praví: »Unter den 4 Classen von Formelbüchern, welche Palacký unterscheidet, gehört unser Formelbuch zu der bei weitem zahlreichsten, zur dritten, zu derjenigen, in welcher in der Regel wenigstens einige Anfangsbuchstaben der Eigennamen beibehalten sind« atd.

Taktéž Joh. Voigt v úvodě ku vydání »Das urkundliche Formelbuch des königl. Notars Heinricus Italicus« (Archiv für österr

Gesch. XXIX. 1863) praví mezi jiným, že středověké formuláře v době novější obrátily k sobě pozornost badatelů v takové míře a bylo jmenovitě od Fr. Palackého v Praze a od L. Rockingera v Mnichově o jejich ceně historické, právní a kulturní tolik výborného a důkladného napsáno, že by bylo těžko něco nového a podstatného k tomu dodati, i přijímá úplně rozdělení Palackého a cituje je doslova.

I jiní pozdější badatelé a vydavatelé formulářů německých, na př. Dr. H. Baerwald (Zur Charakteristik und Kritik mittelalterlicher Formelbücher, Wien 1858), Ferd. Kaltenbrunner (Ein Fragment eines Formelbuches König Rudolf I. v Archiv für österr. Gesch. LV.), H. Bresslau (Urkundenlehre I. str. 624.) a jiní uznávají zásluhy Palackého a odvolávají se k pojednání jeho citují slovně i celé odstavce z něho.

Také u nás v té příčině po Palackém pokračováno. Do velké sbírky Regest českých (vydávané od Dra. Jos. Emlera sv. II.) pojatý listy a listiny z formulářů 13. století, důležité pro dějiny krále Přemysla Otakara II. (z obou formulářů Vlacha Jindřicha, vydaných od Dollinera a Voigta); v nejnovější době vydány co doplněk sbírky té některé listy z rukopisu král. dvorní knihovny Mnichovské, důležité hlavně pro dějiny vývinu městských knih Pražských (Mnichovský formulář Vlacha Jindřicha ve Věstníku kr. České Spol. nauk 1890 vydal pisatel t. čl.). Některé formuláře dříve neznámé nově objeveny (viz: Nově nalezené rukopisy formulářů 13. a 14. věku v Rozpravách kr. C. Spol. nauk 1887), některé úplně vydány, tak jmenovitě: Summa Gerardi, formulář z doby krále Jana Lucemburského (Archiv für österr. Gesch. 1882), Cancellaria Arnesti, formulář kanceláře arcibiskupské za Arnošta z Pardubic (tamtéž 1880), Cancellaria Johannis Noviforensis, formulář kanceláře biskupské v Olomouci za Jana ze Středy (tamtéž 1886), Summa Cancellariae Caroli IV. jinak Cancellaria Caroli IV., formulář kanceláře královské z doby Karlovy, kterýž v přemnohých rukopisech po kancelářích střední Evropy býval rozšířen (Historický Archiv České akademie 1895 čís. V.) a jiné menší, v nichž obsaženo množství zpráv důležitých, odjinud úplně neznámých.

Zbývá ovšem i v oboru tomto ještě mnoho práce, aby úmysl Palackého, by formuláře české na prospěch vědy dějepisné všeobecně přístupnými učiněny byly, uskutečněn byl.

XXVIII.

Palacký jako vydavatel německého časopisu vlasteneckého musea v letech 1827—31.

(Hlavně na základě korespondence Palackého, kterou se svolením příbuzných a na náklad III. třídy České akademie k vydání chystá dr. Vojt. Nováček), sestavil V. E. Mourek.

Myšlenka vydávati musejní časopisy byla Palackého vlastní. Co ho na ni uvedlo, vyložil sám nejlépe ve sborníku „Gedenkblätter“ (vydaném r. 1874) na str. 47. Byl dne 20. prosince r. 1825, jako jindy často, na obědě u hraběte Kašpara Šternberka, kde po jídle vznikla živá rozpráva mezi hrabaty Kašparem a Františkem Šternberkem s Dobrovským a Palackým a sice o to, že nový tehdáž ještě ústav vlasteneckého musea netěšil se takovému účastenství v národě, jaké zasluhoval. Palacký hlavní vinu shledával v tom, že museum nemělo skutečně činné vzájemnosti s národem, a ukázal k tomu, ta že by se poříditi mohla právě časopisy. Vyzván byv na rozchodu od hrab. K. Šternberka, aby myšlenky své o tom v hovoru pronesené sepsal a jemu předložil, učinil tak, a v musejním výboru hned po té stalo se usnesení vydávati časopisy, a žádost o povolení podána k úřadu 15. února r. 1826. Jádro své argumentace Palacký pak sestavil v soukromém dopise ke kancléři hraběti Ant. Bedř. Mitrovskému ze dne 18. února 1826 a sice, jak praví, podrobněji, nežli se mohlo státi v úřední žádosti. „Museum má, prý, dle jeho mínění sbírkami a knihovnou nejen dorůstajícímu pokolení poskytovatí prostředky k dokonalému vzdělání, nýbrž i duchu všeho národa vštěpovati snahu po vědomostech, pud po vyšším vzdělání, od spekulativního vědění naváděti k prakti-

ckému, pozornost všech stavův obraceti k tomu, co příroda ve vlasti podává k ušlechtnění, průmyslná píle ke zlepšení; má sebevědomí národa památkami minulosti popouzeti ke snaze po vyšším vzdělání.“

K tomu konci museum musí míti prostředek stálého styku duševního s obecnstvem buď již jsoucím, buď teprve se sbírajícím. Sbírký a knihovna jsou však přístupny pouze Pražanům. Zprávy jednací, které dosud jediné se vydávaly, jsou sevřeny v příliš úzké meze; výroční zpráva jednatelská vyčítá jen přírůstky a líčí finanční stav musea; řeč presidentova uvažuje vědecky pokrok s časem a je srozumitelná jen obecnstvu vědecky už vzdělanému; a v českém překladě, který zhusta pro vědy tímto jazykem ještě nepěstované musí tvořiti nové výrazy, málo se na venkově čítá a málokdo jí rozumí. Tím se děje, že snahy a účel tohoto ústavu po kraji ještě nejsou dostatečně známy, že není pro ně účastenství vůbec, nebo kde bylo, že ho ubývá s úbytkem novoty a že odumírající členové jen s nesnází se nahrazují, kdežto v Anglii, Francii, Polsku podobné soukromé ústavy vědecké rozkvétají.“

Aby se dosáhlo mnohonásobných účelů musea — jež Palacký znova vyčítá přidává ke zmíněným výše ještě jeden nový: „buditi vkus vybranými vzory ze starších spisovatelů nebo zdařilých statí od vrstevníků — aby se touto měrou vědomost o museji po vši zemi rozšířila a takto větší účastenství zjednalo, bez něhož ústav nemohl by ani se udržeti, tím méně s vědami postupovati: navrženo prý, vydávati dva časopisy a sice dle rozdělení národa ve dva jazyky, jeden německý a český, a tím že se doufá, že spojen bude užitek ústavu s prospěchem národa“.¹⁾

¹⁾ Podstatou týmž směrem se nese provolání, které výbor musejní o podniku časopisů rozeslal v červenci r. 1826, a které pak také otištěno bylo v prvních sešitech. Přidán je podrobný program časopisů. Že i tento je zcela duševním majetkem Palackého, dosvědčeno jest záznamem v jeho denníku (ke 8. V. 1826): „u hrab. Kašp. Šternberka, kterýž mi vyhotoviti kázal plán k časopisům musejním, neohlédaje se na cizí plány, což mně k veliké radosti bylo.“

Se zřením k tehdejší poměrům politickým přidán jest v tomto soukromém dopise Palackého ještě důvod jiný, velmi obezřele stilisovaný: „V zemi, kde se tak málo cizích časopisů čísti smí, nebo protože jsou drahé, může odebíratí, je potřebí zaraziti časopisy vlastní, aby národ se udržel na přiměřeném stanovisku vzdělanosti. A takovéto časopisy pod dozorem musea, jež z nich nedomáhá se zisku, než jen chce šířiti větší o sobě známost a buditi větší účastenství ke svým vlasteneckým snahám, budou moci býti ryzejší, nežli kdyby vycházely se psacího stolu soukromníka, který po přízni čtenářstva se pachtě, musí hověti jeho choutkám. Museum bude moci přísněji vybíratí a dle svých účelů zachovávatí směr, jenž srovnávati se bude i se zásadami vlády.“

Už za týden po tomto dopise Palackého (dne 23. února 1826) došlo předsedy musea, hraběte Kašpara Šternberka, od nejvyššího purkrabí hr. Fr. G. Kolowrata povolení k podniku obou časopisův, ovšem s nařízením „obezřelé a přísné censury přijímaných článků“ a zejména s výhradou, že „články politické, ať dějepisné ať jinaké, beze zvláštního vyššího povolení otiskovati se nesmějí“.

V sedění výboru Společnosti vlasteneckého musea v Čechách, odbývaném dne 15. května 1826, Palacký „se zřením k jeho výborné a již osvědčené způsobilosti“ ustanoven byl redaktorem obou časopisů, jež museum vydávati hodlalo. Podrobněji o tom, kterak se časopisy vydávati mají a co do nich přijímati, redaktor měl na místě celého výboru musejního jednati s užším komitétem trojčlenným, v němžto zasedali jednatel musejní prof. Millauer, prof. Steinmann a Jos. Dobrovský. Vskutku k tomuto jednání s užším výborem nikdy nedošlo. Palacký všecku redakci vedl sám.

V dekretu jmenovacím výbor vyslovuje naději a důvěru, že redaktor opatrností a horlivostí osvědčí svou účast v čestném oboru činnosti musejní. Že důvěra tato byla oprávněna, viděti už z duchaplného výkladu příčin podniku a m. j. zvláště z dopisu (20. I. 1827), kterým Palacký podává hraběti K. Šternberkovi rozpočet

celoročního nákladu na oba časopisy a velmi skromně narážejí na hmotnou odměnu, které se naděje za svou práci, prozrazuje také, jak vysoké ponětí měl o svých povinnostech. Praví, že „oddává se cele na službu musea“, doufá, že sl. výbor zřetí obrátí k tomu, že „služba tato všechn čas a stálou péčí jeho zabírá, že nemůže a nesmí býti nijaké pouhé opus operatum, protože on po svém svědomí jest odpověden za všecko, co by snad škodilo veřejné důvěře ve Společnost, jejížto jméno oba časopisy ponosou, ano i cti národa v cizozemsku, jež kulturní stav český posuzovati bude hlavně podle těchto časopisů — pročez že dále nucen se vidí, na vlastní groš opatřovati si co možná nejúplnější znalost literárních plodů současných, zejména také časopisectva německého“.

Že Palacký přes to nebyl nikterak domýšlivý a nepřeceňoval svých schopností, viděti zřejmě z dopisu (10. V. 1828) k hraběti K. Šternberkovi, ve kterém nepokrytě uznává, že „přírodovědecký odbor do té doby v měsíčníku (t. j. německém časopise) příliš byl zanedbáván, poněvadž on z neznalosti těchto věd ani s odborníky nemůže si dopisovati, ani výkony jejich náležitě oceňovati, pročez že velmi žádoucí jest, aby ze Společnosti musejní, která tolik výtečných přírodovědcův a technologů ve svém středu má, někdo byl ustanoven, kdo by opatřoval, zkoumal a upravoval články přírodovědecké a technologické, aby měsíčník, jenž po přání nakladatelstva (tou dobou již Calve!) vždy více měl býti obecně vědecký, nezůstával výhradně historicko-statistickým“.

Prozíravost praktickou a široký rozhled Palacký dokázal také, když německému časopisu, jemuž od počátku vedlo se hůře nežli českému, hleděl zjednatí pevnější půdu rozšířením zájmů jeho. Píše o tom (4. IV. 1828) hraběti K. Šternberkovi v tato slova: „Kdyžtž navržené rozšíření programu německého časopisu musejního od Vaší Excellence a správního výboru Společnosti jest schváleno, zdá se mi přede vším žádoucí, aby tento měsíčník, vždy zvláště si všímaje všeho česko-vlaste-

neckého, přece znenáhla snažil se vytvářeti v orgán všech zemí Rakouského mocnářství, po výtce ve příčině historické, statistické a přírodovědecké. Z původních pramenů čerpaná data statistická o celém mocnářství, jakož i o částech jeho integrujících zdá mi se, že by výborně měla a mohla pevněji zakotviti vážnost, důvěru a odbyť našeho německého měsíčníku.“ I vyjadřuje důvěru, že by hrabě Šternberk svým vlivem dovedl zjednatí musejníku data *úřední*, a hned jmenuje sedmero druhů příspěvků, které uznává za žádoucí: data o lidnatosti; o sňatcích, porodech a úmrtích; data o dobytku; o plodinách, průmyslu a obchodu; „pokud by uznáno bylo za přípustné“ data o daních rozmanitých; o pracích topografického úřadu; o literárním ruchu v německorakouských zemích dědičných, zvláště ve Vídni. A končí: „Kdyby V. Excell. ráčila vyzvati vynikající učence vídeňské k účastenství při našem časopise, a zvláště zjednatí spolehlivé korrespondenty o literárním ruchu v zemích dědičných a ve Vídni, zajisté by to časopisům způsobilo velikou výhodu.“

Že Palacký sám z povinnosti své redaktorské pilně příspěvky sháněl, toho jsou přímým důkazem četné záznamy v jeho denníku (na př. dne 22. IV., 13. V., 23. VI., 25. VI., 31. VIII., 3. IX., 22. IX. 1826 a mn. jiné). Ale také v korespondenci jeho jsou toho některé patrné stopy zachovány, ač zajisté většina dopisů jeho v této příčině rozeslaných zanikla. Ale v listopadu někdy r. 1827 známý básník V. A. Svoboda píše Palackému (německy): „Zde Vám posílám *slíbenou* báseň.“ Je zřejmo, že Palacký si příspěvek tento dříve zamluvil. Ještě patrněji týmž směrem svědčí dopisy Jul. Viléma Schwabenaua z Olomouce (8. VII. a zvláště 21. VIII. 1827): „Dále bych prosil, nebylo-li by mi dovoleno, nežli bych z důvodů v předešlém psaní uvedených mohl vyhověti *Vašemu návrhu* ve příčině náčrtku o době markrabí Jošta, abych poslal několik menších pojednání. . . Zatím nikterak neopominu sbíratí na onen náčrtek.“ A týž Schwabenau píše dne 20. XI. téhož roku m. j., že „podle *vyzvání* Vašeho již jsem počal sbíratí na pojednání o Joštovi, jen

bych prosil o podrobnější navedení, k čemu při tom hleděti mám nejvíce“. Palacký tedy i podrobnější návody dával spolupracovníkům, kterak příspěvky skládati.²⁾

Že vedle toho na redaktora spadala také všechna práce administrační, za tehdejších poměrů rozumělo se samo sebou a četné zápisy v denníku tomu výslovně svědčí. V korespondenci toho doklady podávají rozpočty, přehledy účtů a j., které předkládal hr. K. Šternberkovi a jeho prostřednictvím výboru musejnímu, pak svědectví o vyjednávání s tiskárnou, s kommissionáři knihkupci, později, když německý časopis hmotně neprosplival, s nakladatelem Calvem a pod. Ano i na vědeckých cestách svých do Němec vedle jiných zájmů vždy pečoval také o odbyt časopisů musejních. Aspoň Jos. sv. p. Hormayer dne 16. VII. 1827 Palackému píše: „Vy jste byl v Lipsku a v Drážďanech? Pořídil jste dobře? ... Kterak jste celkem spokojen s odbytem obou časopisů, českého jak německého? Bezpochyby jest asi nejvíce obmezen na Čechy? Ale Vaše lipská cesta byla by přece měla upozorniti i německý sever!“

Předním podporovatelem Palackého v záležitostech obou časopisů byl hrabě Kašpar Šternberk a to v administraci i v redakci. V první příčině hlavně tím, že přímluvou svou opatřil u nejvyššího purkrabí a u konsistoří biskupských svolení, aby prospekty nových časopisů rozosílány a šířeny byly také krajskými úřady a vikariaty; ale i jinak finančního stavu časopisů si všímaje. (Srv. o tom dopisy hr. Šternberka ze 14. IX., 15. XII. 1826, a výboru musejního s podpisem Šternberkovým 1. a 17. března 1829 a celou řadu jiných kratších.) Ještě důležitější bylo účastenství ve příčině redakční. Už 14. IX. 1826 Šternberk vyslovuje přání, „aby do prvního sešitu sami členové výboru musejního přispěli články, by se takto podniku zjednálo více důvěry“. Sám slibuje příspěvek,

²⁾ Nejpotěšitelnějším při tom úkazem jest, že i rození Němci čeští tehdejší jevíli upřímné účastenství s časopisy a činné je osvědčovali příspěvky. Nejčelnější mezi nimi místo zabírá básník Karel Egon *Ebert*, se kterým Palacký dle zápisu v denníku k 13. V. 1826 i také o plán časopisů se radil, a který po té skoro ke každému sešitu nějakou prací přispěl.

pojednání „oekonomicko-botanické: O vlasti bramborův a jejich rozšíření po Evropě“; ³⁾ hraběte Františka Šternberka že požádal o „Něco o českých mincích“ a: „potkáte-li pana abbé Dobrovského, požádejte ho mým jménem, aby třeba jen maličností přispěl, by jméno Dobrovského v cizině jako doma velebené mezi spolupracovníky bylo v popředí.“ ⁴⁾ Nyní hleďte látku schystati a vybrati, abychom důstojně vystoupili; Si canimus silvas, silvae sint consule dignae.“ Dne 24. VIII. 1827 zase upozorňuje, že pro „velmi smíšené čtenářstvo“ měsíčníku třeba je řecká a latinská slova a frase překládati do němčiny. A že „cizí čtenáři, kterým české dějiny nejsou zcela známy, potřebují nějakou pomoc, aby uvedeni byli v dobu, na př. při básni Pomsta Vršovců; ano česká božstva pohanských Slovanů bezpochyby mnozí naši „krajané“ na venkově asi jakživi poprvé zde četli. Taková místa potřebují maličkou poznámku pod textem“. A v jiném dopise z r. 1827 (určitěji nedatovaném) Šternberk radí: „O něco více oznámení knih bude Vám do časopisů dávatí, jinak neudržíme kroku s časem“. Sám ostatně už před tím (10. XII. 1826) a zase později (23. ledna 1828) nabídl se, že bude taková oznámení psáti, žádá, aby mu redakce knihy k tomu konci posílala, a skutečně mnohými takými statěmi přispěl. 23. I. 1828 také píše, že „antikritiky nenáležejí do našeho časopisu, poněvadž z nich vznikají spory, které větší část obecnstva nezajímají, nybrž nudí“. V nedatovaném dopise z r. 1827 upozorňuje na potřebu nekrologu hraběte Clam-Martince, a 7. I. 1829 posílá redakci přípis Dominika Kinského Václavu Hankovi oznamující úmrtí Dobrovského, „jehož použití můžete v českém časopise, kde třeba bude o něm zprávu dáti“. Palacký ostatně znaje vřelou účast Šternberkovu, pravidelně k němu se obracel také sám a posílal mu články k revisi. Tak mu Šternberk vrací 10. XII. 1826 „chronologickou kompilaci p. Opice“

³⁾ Srov. Monatschrift, Febr. 1827, str. 19.—31.

⁴⁾ Dobrovský v prvním ročníku něm. časopisu měl 6 kratších delších příspěvků, ve druhém dva delší.

se svými poznámkami, žádaje zároveň, aby obojí předložil Dobrovskému, „by se na posudek můj nehledělo jako na strannický. Mně aspoň se práce v této podobě nezdá vhodnou pro měsíčník“. 15. XII. a 17. XII. 1826 opravuje zprávu o museji; 26. XII. 1826 duchaplně kritizuje úryvky z Ebertovy Vlasty, a charakteristicky pro svou praktičnost vyslovuje se v nedatovaném dopise z r. 1830 o „učené stati o museji“ a hned dává návod, kterak myslí, že by podobné články měly býti psány pro smíšené čtenářstvo časopisů.

Ještě cennější byla slova povzbuzení a pochvaly, jimiž K. hr. Šternberk Palackému při nesnázích spojených s počátky časopisů dodává myslí. Dne 17. prosince 1826 píše mu: „Na tomto světě vše vzniká znenáhla a vespolným působením: sběratelé dělají sbírky, sbírky dělají sběratele; spisovatelé dělají časopisy, časopisy dělají spisovatele; čas dokonává všecko. Nuže tedy jen bez omrzení v před; „první míle jest nejdelší,“ praví přísloví. V každém obláčku vězí jiskry, ale viděti je pouze, když se křeše. Duševní život člověka není leč takové křesání: myšlenka, moudré slovo vykřeše jiskry z jiných hlav, do kterých tepe.“ A 26. XII. 1826 chválí tištěné už archy a zase povzbuzuje: „byť Vám první sešity dělaly mnoho práce, nedejte se odstrašiti; přísloví praví: Der markt lernt kramen.“ Pochvalou dodává myslí vůbec při každé příležitosti, m. j. také v dopise 24. VIII. 1827 a ještě 22. III. 1838, kdy mu „vzdává nejvřelejší díky jménem českého musea za to, kterak redakcí časopisů musejních po 12 let vedl ke cti tohoto ústavu“. A když r. 1828 v březnu Palacký nějakým nedorozuměním ve příčině účtů cítil se uražen, Šternberk sám napsal mu dopis chlácholivý: „Nikdo (z výboru) při tom zlého nemyslí. Vy jste asi z celé společnosti jediný, který se domníval slyšeti a viděti více... Mladá krev obíhá poněkud prudce a neponechává vždycky rozvaze kdy lépe se rozmyslíti. Až jako já budete míti 68 let za zády, bude Vám jistě také snáze dřív rozmyslíti a pak teprve psáti.“

Jak neobyčejně zdárného úspěchu Palackého práce

a péče o časopisy, a zejména také o měsíčník německý měla, tomu nejlépe svědčí svazky jeho obsahem na tu dobu velmi bohatým, rozmanitým, důkladným i zajímavým, do jehožto rozboru tuto ovšem nelze se pouštěti.⁵⁾ Ale svědčí tomu také dopisy, jež v korespondenci Palackého jsou dochovány. Sem spadají už také oznamy příspěvků, jež mezi dopisy jsou: od hraběte Šternberka (6 X), od prefekta píseckého J. Schöna, od děkana v Kopidlně, nad jiné horlivého příspěvatele Fr. A. Vacka (5 X), od básníků Dräxlera-Manfreda, A. V. Svobody; od historiků Schwabenaua, Meinerta, Schottkyho (3 X), Sommera. — Ale měsíčník německý také brzy zjednal si vážnost v kruzích literárních nejen doma ale i za hranicemi. Z domácích publicistů první Rittersberg, vydavatel životopisů slavných vojevůdců, projevil, jak mu časopisy Palackého vnukaly úctu tím, že už 17. III. 1827 posílaje první dva sešity svých biografii pro knihovnu musejní, zároveň žádal, aby Palacký o nich hned v dubnovém sešitě německého měsíčníku a v nejbližší příštím

⁵⁾ Se stanoviska moderního dělení práce nanejvýš bychom se mohli pozastaviti nad složitostí úkolů, kterým redaktor zadost učiniti hleděl přestuje nejen belletrii i historii se zeměvědou, místopisem a statistikou, ale také přírodní vědy, technologii a zájmy obchodní. Ale tím více obdivu hodno jest, že se mu vskutku výborně povedlo sehnati látku cennou, zejména ve 3 prvních běžících měsíčníků. Ostatní dva ročníky a hlavně poslední prozrazují těžkou ruku censury, na kterou Palacký sám trpce žaluje O tom viz níže.

Obsah českého musejníka byl poměrně ještě lepší nežli německého Proto právem rok 1838, když Palacký pro mnohonásobné práce jiné sám žádal, aby redakce časopisu (od roku 1832 jen českého) byl zbaven, výbor musejní vydal mu skvělé svědectví a uznání v tato slova: „Čím pevněji správní výbor jest přesvědčen, že „Časopis českého musea“ za pověst a vážnost, které dosáhl, díkem povinen jest horlivosti a pili, se kterou Vaše Blahorodí vedlo redakci po dvanáct let, s tím větší lítostí přijal Vaši žádost dne 4. (III. 1838) podanou, abyste další redakce řečeného časopisu byl sprostěn. Jen nerad, a jen proto, že důvody Vámi uvedené uznávati musí, správní výbor vyhovuje tímto Vaší prosbě a zbavuje Vás další redakce, ale vždy ještě místo dává naději, že snad Vašemu Blahorodí při změnách okolnostech někdy možno bude zase v ni se uvázati. Jinak s radostí přijímá se Váš návrh a redakce českého časopisu vlasteneckého musea svěruje se nyní panu dru. Pavlu Josefu Šafaříkovi.“

číslu českého časopisu dle jeho vlastních prospektů pověděl „něco účelného a doporučujícího“.

V září téhož roku (6. IX. 1827) Hormayer oznamuje zasilku svého Taschenbuchu a vyslovuje přání, aby Palacký o jeho tendenci v českém i německém časopise něco řekl. Rittersberg mimo to byl o vážnosti Palackého v Němcích tak přesvědčen, že v dopise 4. VIII. 1827 prosí takto: „Poněvadž vím, že máte styky s Brockhausem, a sice cum pondere jsa u něho pověřen, dovoluji si Vás obtěžovati prosbou jeho se týkající.“ Aby totiž Palacký Brockhause požádal, by přijal do časopisu „Zeitgenossen“ životopisy dvou vojevůdců, jichž R. doma vydati nesměl. R. dokládá: „Udělal bych to sám, ale jméno, které v literárním světě je tak málo známé jako moje, málo svede, a mimo to jsem asi před dvěma lety ve příčině Bouquoie Brockhausovi psal a on mi ani neodpověděl. Nechtěl bych takové zdvořilosti zažiti podruhé.“

Také učený svět německý brzo začal měsíčníku si všimati. J. G. Eichhorn, vydavatel Učených zpráv Gottingkých, v dopisu ze dne 7. VI. 1827 slibuje recenzi zaslanych časopisů, jakmile se prý uzdraví, co doufá, že bude za nedlouho. (Eichhorn se tenkrát neuzdravil; zemřel už 25. téhož měsíce.) Hormayer, vydavatel Archivu für Geschichte, Statistik et cet., slibuje recenzi v dopisech ze dne 16. VII. a 22. VIII. 1827, a lituje pouze, že nemůže recenzovati také časopis český, nejsa znalý jazyka. Charakteristicky o tomto nedostatku svého vzdělání píše v listu ze dne 16. VII.: „Za doby mého vzdělávání učili jsme se psáti jen vídeňský (wienerisch) nikoli národový (volkstümlich) dějepis, nanejvýš události dynastie a velké slovanské a maďarské říše episodicky pozadu přivázané (majíce) k německému vozu. Pro historiografa pokládáno za mnohem důležitější, aby se učil řecky nebo anglicky nežli česky a uhersky — ano bylo by se mohlo mysliti, že tyto jazyky jsou *mrtvé*, latina však a hellenština živé. Co chvíli pykám za tuto nezaviněnou chybu neznalosti jazyků, chci-li se důkladně poučiti o české a uherské minulosti.“

Podobně stěžuje si ostatně také Schwabenau 8. VII. 1827: „jsem ještě příliš málo obeznámen s řečí slovanskou, neboť jakkoli jsem Slovan a hrdý na to, že jím jsem, musil jsem se mateřštině teprve učit.“

Jiný, kdo si časopisů povšiml, byl K. A. Böttiger. Už 1. XI. 1827 Palackému poslal dopis plný pochvaly: „Tímto časopisem vane duch svěží, mrtvé oživující, živé krásněji vyzdobující. Jest zajisté jen povinnost o něm veřejně promluvití a pokud možná celé Německo upozorniti, že za hranicemi, které příliš ukvapeně bývají viněny, jakoby byly závorami myšlének, působí spolek básníkův a vědců, který bez odporu náleží k úcty nejhodnější. Já vyčkávám jen, až vyjde celý ročník, poněvadž se pak pořídí nejlépe přehled všeho, co za celý rok vykonáno. Kdyby ostatně velectěná společnost musejní chtěla vynaložiti ještě jeden výtisk, radil bych poslati jej professoru dějepisu Böttigerovi do Erlanek. . . Můj syn by s radostí postaral se o návštěví všecken podnik dle zásluhy oceňující v „Brockhausische Blätter für die Literatur“, které jsou velice rozšířeny a kterých on je spolupracovníkem. Neboť Váš časopis musí raziti si cestu ke všem kruhům německého čtenářstva.“ Dne 8. IV. 1828 Böttiger starší píše, že „už chtěl napsati oznámení celého obsahem bohatého, vědě a umění prospívajícího ročníku, ale že nemá leč devět sešitů, pročž žádá o pokračování“; dne 30. IV. pak recenze už byla hotova a Böttiger oznamuje Palackému: „O měsíčníku Vašem, jenž bohatstvím a důkladností pojednání neustále prospívá, právě napsal jsem oznámení pro oblíbenou vůbec Allgemeine Zeitung.“ Po té zas v otevřeném psaní dto. 22. VIII. 1828, jež otisknouti dal Palacký v měsíčníku 1828 na str. 273—5 (týkajícím se Kollerovských sbírek starožitností v Obříství), Böttiger vydává měsíčníku svědectví, že „co do rozmanitostí a důkladností obsahu má málo sobě rovných a směle může se stavěti do první řady“.

Nejnámější z cizozemců přítel musea a časopisů musejních byl veliký básník německý Goethe. O účastenství jeho obšírně pojednal dr. Arnošt Kraus ve spise

„Göthe a Čechy“ na str. 120—126, k čemu zde stačí prostě poukázat. Jen tolik je třeba podotknouti, že Goethe o časopise korrespondoval pouze s hrab. Šternberkem, nikoli s redaktorem Palackým a v listech Palackého pouze dopisy Šternberkovy o tom obsahují zmínky. První někdy koncem máje r. 1828, že jedá do Výmaru pro Goetha poslední tři sešity vzal s sebou; pak zase 28. ledna 1830; a tento dopis je velice zajímavý proto, že Šternberk v něm mluví velmi rozhorleně. Zdržel, prý, zásilku Goethovi, „poněvadž se stydím, že tomuto úctyhodnému starci mám říci, že v celé Praze nikdo se nenalezl, kdo by za šest měsíců vykonal přípravnou práci, již on si přál. *Goethe* se nabídl napsati oznámení měsíčníku musejního, a ve hlavním městě Praze nikdo se neuvolil spořádati mu k ruce látku! Credite posteris! Ale já za těch 20 let, co neustále žiju v Čechách, už tolik jsem zažil zkušeností, že už vůbec ničemu se nedivím!“ Rozhorlená tato slova táhnou se k dopisům, jež Goethe Šternberkovi poslal dne 29. VI. a 8. VII. 1829 se zlomky referátu svého již dříve začatého, žádaje, aby některý „statečný spolupracovník časopisu je jaksi upravil a doplnil“. Úpravu tuto po rozhořčeném listu Šternberkově Palacký dal opatřiti prot. Müllerem. Proč to neučinil dříve a sám, není zcela jasno. Šternberk Göthovi psal dne 28. července 1829 z Březiny: ⁶⁾ „Přání vyslovenému ve příčině výtažků z časopisu musejního bude vyhověno, jakmile redaktor p. Palacký se vrátí z Františkových lázní.“ Nebyl tedy Palacký v Praze, když dopis Goethův Šternberka došel. Ale to ještě nevysvětluje úplně odklad šestiměsíční. Zdá se však jisto, že Šternberk Palackého nevyzval přímo, aby tu práci na se vzal sám, sice by to Palacký jistě byl učinil. Snad bylo v tom jen pozapomenutí v tísni všelikých prací jiných; snad Palacký také byl už rozmrzen vnějším neúspěchem, jímž přes uznávanou od znalců doma i v cizině vnitřní cenu německý mě-

síčník byl stížen. Že na mínění Goethovo velkou váhu kladl, to na jevo jde z jeho dopisu Kopitarovi 5. XI. 1829, kde m. j. praví, svědče také o chatrném hmotném úspěchu měsíčníku: „Goethe se našemu předsedovi nabídl sám, že podá podrobnější ocenění našeho měsíčníku v Berlínských Jahrbücher, co mi také od berlínské společnosti už bylo oznámeno. Jsem na ně velice dychtiv (gespannt) — skoro více z příčiny hmotné nežli duševní; neboť počet našich předplatitelů už nehradí nákladu.“ Než o tom hned níže. Zde ještě připomenouti jest, že ovšem i doma redakční činnost Palackého docházela obecného uznání. Hormayer v dopise ze dne 6. IX. 1827 lichotivě mu dosvědčuje, že „klid a umírněnost ve výkladu je vůbec ozdobou všech jeho prací“. Děkan kopidlanský F. A. Vacek dne 27. XII. 1827 kontrastuje nedbalou redakci Hormayerova Archivu, která jeho příspěvek znešvařila tiskovými chybami, s péčí Palackého, která v tom mnohé redakcí je vzorem!“ O rok později píše ještě více lichotivě (14. VIII. 1828): „Je vskutku krásno, že učenci čeští mají nyní hojně příležitosti ukládati svá badání v našich vlasteneckých časopisech a projevití se takto ve vlasti vůbec užitečnými. Kéž by v tom jen probudila se pravá horlivost! Vy v tom dáváte překrásný příklad a působíte a pořizujete pro naši literaturu tolik, že si tím v naší drahé vlasti velkolepý pomník stavíte.“ Také Meinert dne 14. I. 1828 píše s uznáváním zásluh Palackého, a Schwabenau dne 20. XI. 1827 děkuje Palackému za redakci svého článku, praví: „Cítím se Vám velice k díkům zavázán, ježto bych si byl otisk, jenž Vašimi malými přířadky jen získal srozumitelností, skutečně ani nebyl mohl lépe přát.“ Ještě výrazněji za redakční úpravu díky vzdává Vacek 27. VIII. 1828, nazývaje Palackého poprvé „přítelem“, poněvadž, prý, „zachoval se k němu dle pravé povinnosti přátelské, ukázav věrně a upřímně na nedostatky jeho pojednání o kancléři Kašparu Šlikovi“ a prosí ho dále, aby sám ve článku učinil změny, které za dobré uzná, Vacek že vděčně se vším souhlasí.

Úkazův opačných také nebyl nedostatek, a z dopisů

⁶⁾ Srv. F. Th. Bratranek, Briefwechsel zw. Goethe u. K. Gf. von Sternberg, str. 217.

k Palackému na jevo jdou všeliké menší i větší radosti redaktorské. Dne 23. III. 1827 Rittersberg píše rozhorleně v doušce k dopisu: „Kdo pak si to v mé práci, kterou jste mi přece úplně ponechal na vůli, dovolil ty všeliké libovольné výpustky a přídavky?“ Poněkud zdvořileji, — ač vlastně jen suaviter in modo, fortiter in re! — ohrazuje se Schwabenau 8. III. 1827: „Nestojím na maličkostech... ale spolehám na Vaši šetrnost (Delicatesse), že mým zvláštnostem neublížíte, a to tím více, že se mi zdá, že jsem technickému výrazu Vašemu „zmírniti“ porozuměl. Věc vedlejší může se obětovati, jen pravdu samu nelze zmírniti, neboť ona je duší dějepisu.“⁷⁾ Za to básník Dräxler-Manfred v dopise ze dne 24. VII. 1827 vytahuje celé stavidlo a pouští na Palackého proud invektiv a to proto, že v červencovém sešitě otiskl pod jeho básně nikoli pseudonym Manfred, nýbrž celé jméno K. F. Dräxler. Píše: „Připustíte mi, že jen já jakožto pisatel mám právo pseudonymitu zachovati neb odložití, a že tudy takové zasažení ve své právo, o němž ani mne zpraviti neuznáno za hodno... nemohu schvalovati... Pročež, abych mluvil mírně, jednal jste nešetrně (unzart) se mnou.“ Dalšími slovy listu Dräxler své rozhorlení obšírněji odůvodňuje, až na konec dodává: „ostatně doufám, poněvadž tento můj dopis týká se jen redaktora ve Vás, že jinak naše přátelské srozumění proto nebude porušeno.“ Palacký připsal na tento list, že jej obdržel a zodpověděl dne 28. VII. večer. Bylo by velmi zajímavo vědět, kterak se rozkohoutěnému básníku omlouval. Že se mu podařilo jej smířiti, vidět z toho, že už v lednu následujícím Dräxler sám redaktora navštívil a doma nezastihnuv zase mu zcela přátelsky píše, a také zase příspěvky své posílal a dával otiskovati.

Nespokojenost velikou projevuje také Meinert v dopise ze dne 9. VII. 1828: „Po půl létě dovidám se konečně, že jste můj článek obdržel a že dopsána jest stať

⁷⁾ Zdá se, že se horlení Schwabenauovo týká článku „Conrad II., Fürst zu Znaim“, jenž otištěn byl pak v říjnovém čísle Monatsschrift 1827 str. 30—59.

jemu odporující; přiznejte se: to znamená vodit ješitnost auktorskou do školy. Bylo by bývalo slušno, aspoň se mne zeptati, spokojím-li se s odkladem. A co by bylo sešlo na tom, kdyby můj objev byl vyšel o šest měsíců dříve nežli odpověď. Co dělat, nemám-li se dočkat, že mi veřejně odpor kladen, nežli jsem veřejně promluvil?.. Tož mi tedy aspoň na účet honoráře opatřete zvláštní otisk i také otisk odpovědi mého odpůrce, jenž je mi zajisté vítán.“⁸⁾

K radostem redaktorským nepochybně také přičísti sluší, že týž Meinert dne 24. I. 1828 zasílaje příspěvek, patrně týž, jež Palacký dal nejprve posouditi a pak teprv i s posudkem otisknouti, čím se věc o půl léta zdržela, hned také se hlásil o honorář a prorokoval, že se časopis udržeti nemůže, nedá-li museum fond na honoráře. Podobně také Jul. Max. Schottky dne 15. VIII. 1828 hned se zásilkou příspěvku píše z Plzně: „Chcete-li mne za to honorovati 15ti nebo 10ti zlatými stříbra, ponechávám laskavému Vašemu uvážení; toliko prosím velmi snažně, abyste mi obratem pošty na účet toho poslal aspoň 20 zl. šajnů do Plzně pod mou adressou (dodati u arcivévody Ferdinanda), protože peněz nezbytně potřebuji.“ Není tudíž divu, že už v dopise Hormayerově ze dne 22. VIII. 1827 (ač tam je to v odpovědi na nějakou poznámku Palackého o Lipsku a obchodu knihkupeckém) dočítáme se m. j. narážky této: „Je to zlá věc, musí-li se člověk více báti přátel nežli nepřátel.“

Než to všecko byly nesnáze jen podřízené, které snadno bylo překonati. Objevily se však překážky větší, které konečně vedly k zaniknutí německého časopisu a to za krátko. Německý časopis dle všech záměrů původních měl býti hlavním podnikem, český jen jako supplementem. Je to vidět už z toho, že německý vycházel každý měsíc, český jen každé čtvrtletí. Bylo to přimě-

⁸⁾ Jde tu o článek „Beiträge zur Kritik der böhmischen Münzkunde“, který Palacký dal nejprve posouditi (prof. St(einmannovi?) a pak teprve jej i s posudkem otiskl v zářijovém sešitě Monatsschrift 1828 II. strana 205—233.

řeno tehdejšímu stavu vzdělanosti v Čechách, při němžto němčina měla úplnou převahu. Mimo to doufalo se také, že časopis odebírán bude i v Němcích; to patrno už z jednání Palackého s kommissionáři knihkupci Kronbergem a Webrem, ve kterém opět a opět vrací se k mnohostranným stykům jejich knihkupeckým doma i v cizině a doufá, že budou moci „starati se o největší co možná rozšíření známosti o těchto podnicích cizozemskými knihkupci a časopisy“; to patrno dále z toho, že Palacký časopisy nepochybně sám posílal předním mužům v Německu, do nichžto se nadál podpory, jako Eichhornovi, Böttigerovi a j., a že na cestě v Lipsku a Drážďanech sám s knihkupci vyjednával. Proto také, jak ukazuje už předběžný rozpočet, jež Palacký hraběti K. Šternberkovi podal 21. I. 1827., hlavní část nákladu 1065 zl. stříbrných spadala na německý měsíčník, kdežto na český kvartálník rozpočteno bylo jen 547 zl. stříbrných. Skutečné vydání za první ročníky bylo dle účtu z 26. I. 1828 o něco větší, za německý měsíčník 1204 zl., za český kvartálník 577 zl. Ale už výsledky předplácení, ještě než časopis skutečně vyšel, začaly se ukazovati nepříznivě. Hrabě Šternberk už 17. VI. 1826 Palackého musí těšiti v tato slova: „Že německá subskripce postupuje zvolna, nedělá mi úzkosti; mnozí přihlásí se a zašlou peníze, až bude vydán první sešit, a cizina teprve po nějaké recenzi.“ Palacký pak v témže dopise (21. I. 1827), ve kterém podává rozpočet, určitě oznamuje, že „český kvartálník už má více nežli 400 předplatitelů, německý měsíčník ještě ne zcela 300“ a mezi těmi „skoro docela žádné cizozemce“.⁹⁾ Počítá také, že nanejvýš 400 předplatitelů německých lze očekávati. A že se věc nikterak nenapravila, tomu výmluvně svědčí rozhorlená slova ve psaní K. A. Böttigera 30. IV. 1828: „Je to hřích a hanba, že takového časopisu nežadají a neužívají v celém Německu.“ Při druhém ročníku bylo ještě hůře. V účtech ze dne 10. V. 1828 redaktor vykazuje už jen prodej 224 exemplářů německých. Pa-

⁹⁾ Bylo těch cizozemců dle „Gedenkblätter“ str. 65. vlastně jen 6, a mezi těmi někteří Češi mimo vlast žijící.

trně z tohoto nezdaru hmotného vznikla myšlenka odevzdati finanční stránku časopisů zkušenému knihkupci, a skutečně od července r. 1828 náklad časopisů převzala zcela firma Calve. Že však ani to měsíčníku nepomohlo na nohy, prozrazuje hrabě Šternberk v dopise Göthovi dne 22. I. 1829,¹⁰⁾ kde praví: „Účastenství s tímto časopisem v Německu, kde se nechtějí přesvědčiti, že v Rakouských státech se smí tisknouti rozumné volné slovo, je doposud velmi nepatrné.“ A 28. VII. 1829 píše: (časopis) „potřebuje hlasu mocně působícího, aby překonal vládnoucí předsudek proti záhorským zjevům (ultramontane Erscheinungen!), neboť za valem našich prahor už se nic neočekává.“¹¹⁾ Ještě drastičtěji mluví o tom Palacký sám ve zmíněném již dopise Kopitarovi 5. XI. 1829 v tato slova: „Mnohá německá knihkupectví domnívají se tím konati repressalie za censurní zákazy naší vlády, že překážejí odbytu rakouských tiskopisův u sebe a v oboru svého působení; to nám někteří pověděli výslovně, (jiní) nejčetnější to osvědčili skutkem, vrátivše nám balíky ani jich neotevřevše a neprohlédnuvše. Göthe psal, že severního Němce předsudek proti nám a proti všem literárním plodům z našeho císařství je větší a více zahanbující, nežli si troufá říci; a Böttiger se mi přiznal upřímně, zlá vůle německých soudruhů proti Rakouské literatuře že je nepřekonatelná. Takto tedy od ciziny jsouce odstrkovány, ve Vídni s nepřízni pozorovány a skoro pronásledovány, v Čechách samých ne skvěle podporovány, časopisy mnou redigované mají boje s většími nesnáze, nežli by kdo na pohled tušil — zvláště také proto, že společnost musejní už dávno se vši péče o ně zbavila a na mne jediného ji složila. Ještě je štěstí, že mne podporuje vlastenectví aspoň některých jednotlivců.“ Stejně zaznívá i třetí Šternberkův stesk ještě pozdější v dopise Göthovi ze dne 4. II. 1830, když mezi tím už i z německého měsíčníku musil učiněn býti kvartálník:¹²⁾

¹⁰⁾ Srv. Bratranek, Briefwechsel, str. 205.

¹¹⁾ Srv. Bratranek, Briefw. str. 217.

¹²⁾ Srv. Bratranek, Briefw. str. 223.

„Posílám tři poslední sešity měsíčníku a první časopisu musejního; skrovný odbyt onoho způsobil tuto změnu. Knihkupci němečtí z nenávisti k rakouské censuře, více méně odůvodněné, se takořka zapřísáhli, se vším bez rozdílu, co se jim z rakouských států posílá, hned předem nakládati jako s raky; jsme tudy obmezeni na tak skrovné domácí obecenstvo, že jsme musili také snížit cenu a uskrovniti počet archů.“ Je známo, že kvartálník německý udržel se pouze dvě leta. V posledním sešitě jeho oznámeno bylo sice, že bude vycházeti dále „in zwanglosen Heften“, ale nevyšlo nic a od té doby vydáván pouze časopis český, jemuž se aspoň s počátku také příliš skvěle nedařilo.

Podle tohoto neutěšeného finančního stavu obou časopisů je pochopitelné, že také honoráře, kterých se dostalo spolupracovníkům za příspěvky a Palackému samému za redakci, nebyly valné. V rozpočtu ze dne 27. I. 1827 Palacký výslovně doufá „ve vlasteneckou horlivost většiny a v osobní úslužnost některých spolupracovníků“ aspoň pro první rok. I na ostatní ročníky naděje se bezplatných příspěvků; jen za zvláště obsažné stati, po výtce básnické a kritické počítá na honorář nejvýše čtyř dukátů za arch (paušálně 500 zl. stříbra za celý rok). V účtu ze dne 26. I. 1828 (za přípravy a za celý ročník 1827 obou časopisův) o honoráři spisovatelském také není nejmenší zmínky. Teprve ve druhém účtu za první polouletí 1828 je rubrika 146 zl. stříbra za honoráře, ve které však také zahrnuty jsou „honorární a separátní výtisky“. Co se osobní redakční remunerace dotkne, Palacký při rozpočtu (27. I. 1827) nabízejí se, že všeliké kancelářské práce, topení, porto a podobná vydání prozatím bude platiti ze svého, pouze vyslovuje důvěru, že slavný výbor musejní slušně uváží, že on se podniku a službě musejní oddává celý, vším svým časem a vší svou odpovědností. Určitého návrhu nebo požadavku ani nečiní. Výbor musejní, který mu na samém počátku dal zálohu 100 zl. stříbra, v odpovědi na tento rozpočet ukazuje jen k tomu, že teprve na konci roku, až redaktor podá podrobný přehled příjmův a vydání, „vyšetření stá-

lého služného pro něj bude se moci zařídit bez nesnází“. Když pak Palacký hodlají se oženiti téhož roku patrně hraběte Šternberka požádal o definitivné upravení platu, Šternberk dne 24. VIII. 1827 sice srdečně mu gratuluje „k novému stavu, v nějž hodlá vstoupiti“, ale zase jen ho těší slibem do budoucna, že „výbor musea, jak pochopitelné při novém pokusu, se nemohl vyjádřiti s větší určitostí; avšak že nehledaje ostatně pro museum jiného leč jen duševního prospěchu, bude moci z výročního účtu zjednat si rozhled o tom, co ve příčině hmotné bude možno ustanoviti“. Zatím tedy zůstalo při usnesení ze dne 21. I. 1827, kterým výbor musejní Palackému nařídil, aby z běžného předplatného vrátil do pokladny musejní zálohu 100 zl. stříbra a ze zbytku aby všecka vydání platil. Ještě i v účtu závěrečném za první ročník, jež Palacký podal 26. I. 1828, není zmínky o remuneraci redaktorské; uvádí se v něm pouze vydání. Teprve v květnu 1828 Palacký skládá počet z vydání a příjmů dospívá k výsledku, že mu za polouletí nového ročníku vybývá redaktorské remunerace 108 zl. stříbra, jež však, prý dalšími výplatami honorářů spisovatelských, snad ještě se zmenší.¹³⁾ I doufá, že výbor musejní uzná, že to je příliš málo; ale poněvadž, prý „má zásadu, že pokladna Společnosti musejní při časopisech nikterak nemá brána býti v potaz“, podává zároveň výboru musejnímu návrh, při němž nyní neubráníme se úsměvu, aby jemu za redakci od 1. července 1826 (kdy se začaly přípravy), do konce června 1828, t. j. za dvě léta činnosti, mimo vykázaný přebytek 108 zl. stříbra ponechány byly neprodané výtisky prvního ročníku, a nábytek, který byl pořízen pro kancelář redakční v Anenském dvoře. Kdyby mu výbor ponechal i neprodané exempláře za polovici druhého ročníku, k čemu si vůbec práva nedělá, že by se zavázal zaplatiti z nich, co by snad ještě přišlo na honoráře za celý ročník 1828 nad umluvenou s Calvem summou 250 zl. Výbor musejní připsal ze dne 30. V. 1828

¹³⁾ Do konce polouletí skutečně se poměr příjmův a vydání změnil tak, že redaktoru zbylo jen 25 zl. stříbra.

na tento finanční plán skutečně přistoupil a teprve od 1. července 1828 (kterým dnem časopisy přešly v náklad Calveho) Palackému ustanovil stálé služné 600 zl., a to si ještě za první polouletí měl vybírat u Calve, a teprve od ledna r. 1829 přímo u pokladny musejní.

V dopise hrab. K. Šternberka Göthovi 4. II. 1830 určité udává se za příčinu špatného odbytu musejních časopisů v Německu „nenávisť k rakouské censuře“. I v korespondenci Palackého jsou neklamné doklady toho, že censura skutečně byla velikou překážkou, ano že na ni spadá největší část viny, proč německý časopis vůbec zanikl. Nehledíc ani k obecným výhradám obsaženým už v prvotném povolení k vydávání časopisů: 23. II. 1826, „aby při všech pojednáních zavládla obezřelá a přísná censura“ a pod., hr. Šternberk znova 17. IV. 1829 Palackému oznamuje, že „nejvyšší purkrabí si vyhrazuje censuru historických článků v časopisech musejních“, a že je musí redaktor budoucně dodávat přímo do úřadu presidiálního. Patrně měla se tímto opatřením zabránit větší libovůle censorského úřadu. Drastickou ukázkou, která censura pracovala, podává úřední přípis 17. VII. 1829. č. 437, kterým se „z rozkazu centralního úřadu ve Vídni“, redakci měsíčníku ukládá, aby pojednání C. J. Czoerniga „Albrecht von Waldsteins Versuch eine ständische Verfassung in seinem Herzogthume Friedland einzuführen“ spisovateli vrátila a vyzvala jej, aby titul změnil takto: „Albrechta z Waldštýna listinně dokázaný pokus, zříditi vévodství Friedlandské jako samostatné území a odtrhnouti od koruny české“; zároveň nařízeno, aby listina, jež ten důkaz podávala, v celém rozsahu a s notariátním potvrzením spolu byla otištěna.¹⁴⁾ Za celé svazky konečně mluví Palackého psaní témuž Czoernigovi ze dne 3. IX. 1832, kdy už i kvartálník německý byl zanikl. Palacký vykládá v něm příčiny, ze kterých německý časopis vzal za své, a praví: „Ovšem byl chatrný odbyt hlavní překážkou žádoucího zdaru;

¹⁴⁾ Tak skutečně se stalo v prosincovém sešitě měsíčníku 1829 str. 447—461.

to bylo následkem jednak programu obmezeného na věci domácí, jednak také zvláštních poměrů časových, ve kterých žijeme... Přes to však vlastně je to přísnost pražské censury, poslední dobou k neuvěření stupňovaná, která pokračování časopisu ve staré způsobě učinila skoro nemožným. Nevím, jakou příčinu P. Zimmermann měl, aby byl na musejní časopisy mnou redigované zvláště přísný; ale že skutečně byl, sám doznal. Kdyby při tom aspoň byl býval rozumný a nestranný, nebyla by mne přísnost jeho u mých spolupracovníků tak často uvedla v rozpaky, jakož se vskutku stalo, tak že jsem konečně z tohoto důvodu musil ponavrhnouti zmenšení německého časopisu, poněvadž mi bylo nemožno jej i jen na polo slušně vypraviti. Výbor musejní však za těch příčin uznal za lepší, německý časopis zcela zastaviti. Avšak český vychází dále, poněvadž jeho programm není obmezen a výbor článků tudíž, jaké i P. Zimmermann musí propustiti, při tom je snáze možný.“ Dokládá, že o další vydávání něm. časopisu vyjednával s musejním výborem i s Palackým jistý domácí knihkupec, ale konečně že „hlavně se zřením k obtížným poměrům censurním“ i od tohoto záměru musilo být upuštěno. Nezničil tedy německé časopisy pouze slabý odbyt, ještě méně nedostatek přispěvatelů, nýbrž to, co oba tyto nedostatky způsobilo, a to byla po výtce a hlavně — censura!

XXIX.

Z redaktorských příhod Palackého

při časopise společnosti vlastenského museum.

Napsal Ant. Truhlář.

Palacký, sbíraje látku pro první sešit nového „Časopisu společnosti vlastenského museum“, obrátil se listem, psaným dne 28. září 1826 na svého přítele Jana Kollára do Pešti. „Prosím Vás, přispějtež mi přátelsky plodinami výborného ducha svého a pomozte mi dosáhnouti cíle, jistě hodného šetrnosti. Dejte mi, cokoli se Vám zdáti bude, buď veršem neb prosou, zvláště co by vzdělané čtenáře příjemně baviti mohlo, k novotám, většímu dílu čtenářstva nesrozumitelným se příliš neuchylující.“ Tak znějí srdečná slova redaktorova, a neméně srdečná v brzku dochází odpověď: „Co tíseň mého přítomného položení dopustí, to, věřte, vděčně položím na Váš oltář,“ píše Kollár do Prahy dne 4. října, a zároveň připojuje rozpravu »*O jméně národa Slovanského*«, kteráž, jak myslí, „právě se hodí do počátečního svazku, jako nápis nad branou do chrámu Časopisu“. Tato rozprava původně byla určena pro Výklad k Slávy Dceři, na němž Kollár tehdaž pracoval, a to ku znělce 66 (dle nynějšího počtu II., 117.), kdež se velebí Jungmann, „tichý genius, jenž jest ale srdce všechněch Slávů“; v časopise musejním měla tedy býti jaksi ukázkou, a podati se třeba také v překladě „do německého Časopisu pro Němce“, uzná-li redaktor za dobré. Zásilka náhodou v Pešti se zdržela, pročež Kollár mohl ještě po 14 dnech k ní připojiti „některé kusy básnické, Mistivoje, Zlomek z ódy a Nápisy“.

Není sice známo, co vše obsahoval Kollárův náčrtek o jméně Slovanů; avšak z pozdějšího věci průběhu tolik možno na určito souditi, že Palackého neuspokojil, nýbrž libovolnými výklady a domněnkami rozpaky mu způsobil. Odmítnutím příspěvku byl by citlivého přítele nad míru trapně urazil, a z druhé strany hrozila neúprosná kritika Dobrovského, jenž dle usnesení musejního výboru (21. května 1826) měl dozor nad hodnotou článků pro Časopis určených a slabin práce, v nejvlastnější obor jeho sahající, byl by nestrpěl. Ba stalo se dokonce, ať již náhodou anebo, což jest pravdě podobnější, přímým podnětem z Kollárova článku, jehož tajiti redaktor nemohl, že Dobrovský sám přislíbil pojednati česky o téže látce v Časopise musejním a danou příповěď skutečně také dosti brzo vyplnil (6. pros.).

Zůstal tudíž tvrdý oříšek, jak zachovati se ke Kollárovi. Mezitím, prve ještě než ve věci vůbec něco mohlo býti podniknuto, přišel z Pešti nový dopis (15. listopadu) s četnými doplňky k dřívější rozpravě; poněvadž prý ono „thema ourodné, ovšem nevyčerpateľné jest“, vyskytly se autorovi nové myšlenky, „které v připojených dodatcích poslati za povinnost pokládal“. Prosi tedy, by redaktor zasilce ráčil „několik tichých, pilných okamžení obětovati a všecko do pořádku přivesti“; mohou prý se „přidavky na stránky a řádky, kam přislouchají, rozpoložiti a umístiti“, což arci pouze Palacký má vykonati, „pozorně a nesvěře práci neposvátným rukoum“; ať prý, „buď každý dodatek na zvláštní cedulku odpišíc přilepí, kam patří, ku textu aneb jen sazeče předem na to pozorna učini“. Jednu část rukopisu dlužno prý vyškrtnouti a novou nahraditi; jiné potřebné doplňky a opravy ponechávají se ochotě přítelově. Bude-li rozprava již vytištěna, nežli zásilka dojde, nechť prý se dodatky položí na konec sešitu.

Palackému asi sotva bylo po chuti, aby hned vyhověl žádosti; byl by také prací onou čas zbytečně promařil, neboť již po několika dnech (24. listop.) Kollár znova naspěch oznamuje, že se nemá dávatí do tisku „první onen rukopis s dodatkami“, nýbrž aby se čekalo

na nový, který „pozejtří v Budíně na diližanci bude odevzdán k odprovození do Prahy“. Předmět rozpravy vzrůstá prý tolik pod rukami, „že již téměř troj, ba čtvernásob větším se stal, nežli původně byl“.

Z toho viděti, že sama náhoda Palackého sprostila mrzutého vyjednávání s přítelem, jehož velikých zásluh na jiných stranách nepokrytě si vážil; i kdyby s pojednáním byl souhlasil, nebýval by ho přece mohl za takových okolností použití, nevěda, na čem Kollár ustaví se konečně. Bylo nutno vyčkati dalšího rozvoje.

První svazek Časopisu vyjítí měl počátkem r. 1827; očekávání se strany vlastenecké bylo napjaté, a každý odklad byl by způsoboval nevrle reptání. Pospíchalo se tudíž dle možnosti. Sazbou v tiskárně Pospíšilově počali dne 21. listopadu, neboť bylo v zásobě několik článků, censurou bez obtíže propuštěných; dne 2. prosince dotiskli první arch, a ten jako pamětihodnou zvláštnost Palacký přímo donesl horlivému sběrateli podobných památek, bar. Jeníkovi z Bratřic. Arch obsahoval »*Ohlášeni*« výboru musejního o potřebě a způsobu Časopisu, t. j. úřední návěští, které také již před třemi měsíci na zvláštních listech bylo rozesíláno, potom projev loyality »*Hlas Čechie ke slavným jmeninám J. M. Císaře Františka I.*«, od profesora Vojt. Sedláčka, balladu »*Kurcius*« od Šim. Karla Macháčka a »*Nápis*« Jana Kollára, 14 čísel, každé v elegickém dvojverší. Do nového roku 1827 svazek o 152 stranách šťastně byl dokonán a dne 2. ledna předplatitelé již ho dostávali. V téže době vydán byl i sešit časopisu německého.

Nabyv oddechu po neobyčejné námaze, kteréž vyžadovala nejen redaktorská povinnost, ale i všecka příprava k novému, dvojitému podniku, Palacký neváhal omluviti se u Kollára, že opětovaná psaní jeho zůstala bez odpovědi. Upřímně děkuje za všecka posláni a zprávu dává, že z příspěvků veršovaných »*Nápis*« větším dílem v Časopise jsou vytištěny a vhodné pochvaly docházejí; některé na radu praesidenta Kašpara ze Šternberka byly vypuštěny, „abychom hned na počátku Němců podezřívých proti sobě nepopudili“. Rozpravy o jméně Slovanů

vydati prý nemohl z trojí příčiny: 1. Poněvadž o této otázce byl dostal pojednání české, Kollárovu stanovisku odporne, od Dobrovského, kteréž pro nevidanost samu, anof »*české*« bylo, od *Dobrovského* psané, do prvního svazku s radostí položil; dvoje pak o témž předmětu sobě odporne pojednání do jednoho svazku dáti nezdálo se slušné; 2. poněvadž Kollárova poslední zásilka již nečas byla došla, a posléze 3. i proto, že sám od osoby své s Kollárovým názorem ne veskrz se srovnává. Zejména nechtěl by pochváliti, co dle mínění Kollárova „z pravidel vyšší filosofické etymologie“ v rozpravě se vyvozuje; „příbuznost mezi halal, Schall, salus, *γλωσσα*, Heil, cultus, sláva, Lob, laus zdá se býti příliš daleko hledaná, a nemnohem bližší nežli ku př. pokrevnost všech lidí po arciotci Adamovi“. Proti výkladům toho způsobu „tolikéž příkladů odporne uvéstí dalo by se, také posléze nelze určití, co zákon, co výjimka“. Nyní prý Dobrovského pojednáním Kollárovi naskytuje se příležitost, aby své vývody nově zvážil a důkladněji postavil; nechtěl-li by nijaké změny předsevzíti, chce Palacký „rozpravu celou, ačkoli dlouhá jest“, dáti vytisknouti a některá vlastní svá poznamenání připojiti, poněvadž nemůže souhlasiti se vším (10. ledna).

Odpověď na tuto zprávu nepřikvapila náhle, ale byla za to jak náleží peprná a tím říznější, poněvadž na jedné straně vskutku tala do živého. Příčin, pro které Palacký rozpravu odložil, Kollár neuznává. Takové jednání neshoduje se prý s úkolem svědomitého redaktora, jenž svému časopisu květ a trvalost dáti chce; tomu nestranným a snášelivým býti povinno. „Redaktor opravdový má býti jen ředitelem a prostředníkem, nikoli *stranobijcem*“; nesmí nikdy zapomínati, že „slušno jest v literatuře, aby každé domnění průchod svůj mělo“. Proti této zásadě Palacký zřejmě prý se prohřešil, když Kollárovu práci odmítl a přijal Dobrovského pojednáníčko — *Slovou-li Slované od slávy čili od slova?* — kteréž přece „ani jedné hodné myšlénky, ať nedím důvodu, v sobě neobsahuje, naproti tomu prázdných imperativů až kopa“! A nedosti na tom, že příspěvek onen „velice páchne Aristarchis-

mem“, ještě prý pln jest „i ošklivého hrubianství a ublížení“. Hned také uvedeno, kde viděti hrubé porušení obvyklého řádu: „My všickni zde rozpáliti jsme se museli hněvem a nevolí, čtouce ten výraz na str. 84., že velebný pán Jos. Král knížce české tak *ohybný* (horrendum, inauditum!) titul dáti mohl, totiž: *Slávové, praotcové Čechů!*“ Kollár totiž sám, nezvratně jsa přesvědčen, že jméno *Slovan* pochází od *slávy*, právě tenkrát v rozpravě obšírně odůvodňoval své domnění; přirozeně tedy spatřoval v poznámce Dobrovského pohrdlivou narážku.

Další návrh Palackého, že by rozpravu dal vytisknouti s proměnami anebo s poznámkami redakčními, Kollára očividně rozčiloval; ani slyšeti o tom nechce. „Výslovně a neproměnitelně žádám, aby, kdekoli rozprava tato vyjde, buď v Kroku, buď v Časopisu, bez všelikých cizích poznamenání, bez proměny, bez újmy tištěna byla. Taková drobnůstková poznamenání já nemohu vystáti. Chcete-li ale vy, anebo kdokoli jiný, celé obzvláštní pojednání proti mé rozpravě psáti, tomu neodpírám, ba těšiti se budu, jestli kdo něco lepšího pronese. — I sám sloh, orthografia a konstrukcie mé aby nepohnuté zůstaly, chci; poněvadž já v podobných věcech nic bez důležitých příčin nečiním.“ Nemůže-li Palacký sám těchto výjimek dodržeti, ať prý odevzdá vše, rozpravu i dodatky, Jungmannovi anebo Preslovi pro Kroka.

V celé této části dopisu jeví se vlastně jen podrážděná umíněnost, ze které nebylo potřebí mnoho vrtochů si činiti. Ale Kollár připojil ještě jednu výčitku, jež opravdu zamrzela Palackého: že totiž o své újmě provedl některé změny v *Nápisech*. Rozhorlený básník nalezl tu vítanou příležitost, aby si poněkud, jak říkáme, záhu zchladil. „Já vůbec nerad posílám do Prahy své práce k tištění,“ podotýká štiplavě, „kde ta nezdvořilá moda panuje plody spisovatelů tak obstříhávati, proměňovati a kaziti, že je potom sám původce za své uznati nemůže. Nikdy Vám více žádných veršů nepošli, jestli mi je tak zjinačovati budete, jako jste to nyní s některými mojimi Nápisý učinili, kp. *Slovotepci*, *Homer* a ob-

zvláště *Básnivá řeč*, kde ve všech těchto, zejména v posledni, i metrum i smysl tak jest porušen, že já sám nyní ten nápis, jak vytištěn stojí, nerozumím. V mém rukopise takto zní:

Jednomu básníři šťastně když prošla přes ústa
Řeč, to potom básní již z polovičky sama —

a to jest i srozumitelné i metrické, kde naproti tomu v Časopisu Vašem:

Jednomu když básníku šťastněji řeč skrze ústa
Prošla, tu hned básní již z polovičky sama —

obojí zlé a chybně!“ — Podobně horší se Kollár nad změnami v nápisu *Slovotepci*, jež v rukopise zněl:

Zastaralé ve novém káráte-li jen kroji hadry,
Ne slova, dejte vy nám radše myšlénky nové —

u Palackého:

Zastaralé ač jen dáváte v novém kroji hadry,
Ne slova, dejte vy nám radše myšlénky nové.

Posléze *Homér*, v rukopise:

Tatry, přijdu i k vám, nositi chci i roucho slovanské,
Jen dle mojí řecké ať šito míry bude!

u Palackého:

Tatry, přijdu i k vám, odějit se i v roucho slovanské atd.

Všude jsou prý metrické chyby, nelibé přílepky a nepříjemné shluky souhlásek. „Co pak Vás pohlo,“ zakončuje žalobu, „tyto nevinné dítky tak poraniti? A proto prosím Vás, napravte v příštím svazku tyto verše tak, jak jsou v mém rukopise a tyto vytištěné položte mezi omyly tisku. Budoucně pak, jestli něco tak velice proměníte, tedy učíte to v notě pod textem a položte své jméno tam. Cizí práce a moje jméno pod tím — to já netrpím.“ I v přípisku na závěrce listu uražený cit se ozývá: „Vidíte, že mám příčinu s takovými proměnami nespokojeným býti. Publico debetur reverentia. Kdo najde myšlénku, ten ji nejlépe oděje. Nenapravíte-li tyto chyby v Časopisu, přinucen budu je v Kroku napravit.“

Obrněný tento dopis Kollárův Palackého došel dne 2. února 1827 a pobouřil jej tou měrou, že „hned za čerstva, jiných prací sobě neváže“, na něj odpověděl.

Nenadál prý se, že by první a jediný cit Kollárův při obdržení časopisů musejních byl hněv a prchlivost. Vidí, že při vášni, která předem odsuzuje, důvodů protivných neslyšíc, žádná omluva nemůže mítí úspěchu; nepokouší se tudíž o nic takového, ale hotov jest každé chvíle podat veřejný počet ze svého jednání. Byl-li pojmenován *stranobijcem*, přiznává se, že opravdu tělem i duší oddán je straně, a to té, která „věrně a neošemetně o prospěch literatury naší a dobrého národa našeho vůbec stojí“. Avšak osobního strannictví je zcela prázden; k tomu svého časopisu nikdy nepropůjčí; naopak, jest ochoten i odporným smyslům v něm popřátí místa, byť i sete sama zapřítí měl, jen když poslouží národním potřebám. Na nějakou přepjatost kritickou se strany Dobrovského prý si náříkati nemůže; „spíše na nekritičnost mnoha našinců“. Rozpravu odevzdá Preslovi, jakmile času nabude; aby ještě osvědčoval, co se mu v ní líbí nebo nelíbí, pokládá již za zbytečno.

Vyloživ takto své stanovisko, Palacký přechází k výtkám, jež mu byly učiněny pro změny v „Nápisech“. Ospravedlňuje své počínání hlavně z příčin metrických, že se mu „nepříjemné vidělo na slabiky krátké nejen posicí nucenou, ale zvláště iktus klásti, ku př. básniř, nositi...“ Frasi „řeč prošla přes ústa“ nemohl jinak rozumět než ve smyslu „über den Mund (hinüber) fahren“, což patrně Kollár nemínil; odtud proměna „skrz ústa“. Aby tyto úchylky, jež uznával za důvodné, vyhlásiti měl za omyly tisku, toho nemůže učiniti a nechává Kollárovi na vůli, co chce dále dělati. Ostatně nezapírá, že *v první horlivosti snad dále pokročil*, ač bez ošemetných příčin, nežli *snad kráčetí měl*, avšak od přátel svých nadál se, že tím, co se jen přátelským úmyslem stalo, k hněvu popuditi se nedají. „Ale,“ dokládá, „opravdu tuze nelaskavě obořil jste se na mne v psaní svém, na mnohé žádosti a prosby mé ani se neohlédnuv. Jest-li to k dobrému literatury a národu, sám, prosím, rozvažte. Mne, ač již drahně časů od Čechů s mnoha stran bolestně dotýkaného, proto přece jak před tím stále horlivého najdete, aniž se tím odstrašiti dám, že úsilí mé dosa-

vadni v češtině mně téměř žádné uznalosti od vlastenců, ale mrzutosti tím více způsobilo. Každý jen k svědomí svému hled a tím se říd a měř; takovým způsobem i nesnášlivosti i nesmířlivosti se vyhneme. Bohužel, *není nás tak mnoho, abychom na tomto světě vedle sebe v pokojí obstáti nemohli.*“

Mužně důstojnou a zároveň dojemnou Palacký dává tímto listem odpověď. Hned na počátku své redaktorské činnosti dokonale se přesvědčil, že nastupuje dráhu trnitou a nevděčnou; avšak obtíže nedovedly zadržeti jeho kroků, nýbrž byly podnětem nového úsilí, které konečně domohlo se vítězství a se všech stran došlo uznání.

Dokončený list byl teprv pozdě, bez mála za tři měsíce, doručen Kollárovi. Palacký totiž, jsa churav, dopisu hned neposlal, a snad z opatrné rozvahy ve věci ani nekvapil; potom nějak pozapomněl a na list připadl až ke konci dubna, když prohlížel své papíry. Nebylo mu sice již ledaco vhod, co byl v prvním rozčilení načrtnul; ale přece na důkaz upřímnosti vše odeslal Kollárovi, připojiv několik srdečných vět a ujistiv přítele, že nikdy již se neodvážil něčeho měniti na jeho příspěvcích do Časopisu (24. dubna).

Kollár neodmítl ruky podávané k smíření; již dne 12. května dochází od něho vítaný dárek pro Časopis, 12 nových znělek ze Slávy Dcery. Z přiloženého dopisu jest patrné, že přátelské slunéčko již opět s oblohy se usmívá, a dřívější burácení doznívá jen z dálky výstrahou: „Aby se nic neproměnilo, to Vám již známo jest. Přátelům já jen mé srdce, celé srdce dávám; než aby mi hlavu na jejím místě nechali, jakátkoli ona jest, to nic není než přirozené právo a slušná žádost.“ — Palacký ovšem neměnil, ale censura nedala si poroučeti. Znělka „o Praze v řetězech, pěknobřehé Němoův otrokyni“ (Slávy Dcera II., 111) nedošla milosti a byla škrtnuta; ostatní Palacký položil hned na počátek třetího sešitu.

Uplynula tři léta. Nejednu potýčku v té době Palackému bylo přestáti s Kollárem, zejména když si tento usmyslil, že ve čtvrtém zpěvu Slávy Dcery (Lethe) ne-

bešťané musí mluvit zvláštní řeči, obsahu přiměřenou, totiž „nebeslávskou“, na př. „pruvní, mlučelivý, smerti, sardce“ a j.; ale spory nenabýly příkrosti a poměr přátelský se nezkalil, až osudná rozprava o jméně Slovanů vše opět zbouřila. Práce tato byla vzrostla Kollárovi poněmáhlu v knihu valně objemnou, známé „Rozpravy o jménách, počátkách i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů“ (1830), ale cenou kritickou se nezlepšila; zůstávajíc jako dříve slavoslovným pokusem na půdě básnické. Palacký, jsa dobře povědom, že tato kniha jest hotové Kollárovo „noli tangere“, zdržoval se s úsudkem; když pak, byv požádán, soukromým listem mínění své pronesl, že v hlavních věcech s výsledky díla se nesrovnává, stal se v očích autorových germanomanem a odpovědným nepřitelem snah, aby slovanská historie „už jednou z německých pazourů byla vytržena a na čistou slávskou půdu přesazena“ (12. října 1830).

Prudký výbuch zkypělého citu Palacký dle svého způsobu dosti klidně odrazil a hleděl zameziti roztržku; ale tenkrát marně o to se přičiňoval. Nic nebylo platno, že některé dodatky k Rozpravám, Kollárem dříve poslané, v Časopise (1830 str. 463) bez námítky uveřejnil, nepomohlo ani čestné posouzení Slávy Dcery, které tamže podal Čelakovský (1831 str. 39): Kollár aspoň zdánlivě zůstával nelaskav. Avšak zlaté srdce velikého pěvce slovanského neznalo zaryté nevraživosti; jakmile zmizela lítost, že mnoholetý jeho trud nedošel očekávaného uznání, byl právě Kollár mezi předními, kdož nestranně, ba s nadšením pozdravovali činnost Palackého vůbec a při Časopise zvláště. „*Ředte jen a spravujte zkušenou svou rukou veslo lodě naší literatury v těchto trudných dobách, nezapomínejte nikdy na trpělivost a snášelivost k našincům, jináče v některých věcech smýšlejícím, jestli jen upřímně s národem svým sami smýšlejí! ... Věřte, že Vám podám ruku k Časopisu, k mé potěše nevadnoucímú, ale vesele pokračujícímú. Musíme míti takové ohniště, jako jest Časopis.*“

Toť slavné, vzácné uznání po příkrých neshodách!

XXX.

Palacký o Janu A. Komenském.

Podává Jan V. Novák.

Známa píseň exulantů českých, že na pout do ciziny vzali s sebou jen bibli a spisy Komenského, potvrzení dochází též v tom, co Palacký dí o svém vlastním mládí, že tu čítal hlavně bibli a díla Komenského. Bylyť spisy ty nejen v době první po vyhnání nekatolíků českých, ale také v minulém století nejhodněji čítány a také v cizině tištěny, a z ciziny slavil Komenský teprve v našem věku zase slavný návrat svůj do vlasti, když dostalo se mu v cizině obecného uznání a rozšíření. Neutuchla ovšem ani v době nejtěžší poroby národní, kdy knihy české nejkrutěji byly pronásledovány, památka Komenského v Čechách úplně. Osvojil si jesuité jeho „*Bránu*“ a vydali ji několikrát i v Praze (1694, 1716), hned po vydání tolerančního patentu vychází tiskem jeho „*Labyrint světa*“, nejpobulárnější ze všech děl Komenského (v Praze 1782 nákl. V. Stacha, opět pak od Jana Nejedlého r. 1809, kteréžto vydání však v letech dvacátých nedovoleno prodávati), „*Hlubina bezpečnosti*“ vydána v Hoře Kutné r. 1785, „*Praxis pietatis*“ roku následujícího v Praze, posléze pořídil K. Thám roku 1805 také nové vydání „*Brány jazyků*“.

Avšak vydavatelé tito nepoukázali na pravý význam Komenského, ba Nejedlý vydal Labyrint hlavně pro pěkný jeho jazyk. Vždyť prof. Jos. Chmela ještě roku 1846 vydal v Hradci Král. „*Orbis pictus*“ bez významné předmluvy spisovatelovy, bez níž nelze ani celému spisu náležitě porozuměti.

Pro vlast tento vedle Husa největší Čech pracoval, sám dí o sobě, že mu původně ani nepřipadlo na mysl, aby jazykem cizím něco sepsal, natož pak vydával, a přece osudy životními byl odsouzen většinu spisů napsati jazykem cizím, ba i to, co určeno bylo krajanům, převésti na jazyk cizí, aby vůbec bylo mu lze to vydati. Německo, Anglie, Francie, Uhry, Polsko, Švédsko s uznáním přijímají ještě za živobytí jeho spisy, jež určil vyučování mládeže, a také u nás uveden ve školy národní prostřednictvím cizím („*Orbis pictus*“ vydán ve Vídni r. 1779). A tak i muž, jenž opět na prvním místě u nás poukázal na význam Komenského pro náš národ, i *František Palacký* zakládá výzkumy své o Komenském hlavně na spisech cizích a mimo to jako

jednatel musejní dává z ciziny opět přivéztí do vlasti vzácné ostatky ducha jeho, přes nepřízeň časovou až po naše časy značným počtem v Lešně zachované.

Vyskytli se ovšem i Komenskému již za živobytí někteří protivníci a utrhači, kteří hlavně pro vydání prorocství Kottarových a Drabíkových naň útočili, a právě zpráva u nás v době Palackého nejprístupnější čerpána byla bez vlastního studia spisů Komenského především z takových zpráv nepříznivých. Bylo to ve známé sbírce *Hormayrově* »Oesterreichischer Plutarch«, kde v V. svazku (vyd. roku 1807) str. 189—196 věnována jest Komenskému, ale podána způsobem povaze jeho naprosto nepříznivým.

Proto Palacký pokládal za svou povinnost, jakmile se v Praze pevně usadil a nabyl i listu důstojného, poukázati náležitým způsobem nejen na literární význam svého slavného krajana, ale i na osobní jeho povahu a zásady životní, jimiž se ve všem svém snažení řídil.¹⁾

Zajisté vedla jej k tomu především četba jeho mládí, že v Praze brzo pátral po všelikých zprávách ze života Komenského, že ohlížel se také po jiných spisech jeho, jichž se mu před tím nedostalo.²⁾ Ze zpráv cizích také záhy seznával, proč veškero ocenění Komenského v cizině zůstati musilo kusé, neboť právě ty spisy, v nichž povaha osobní nejvýznačnější se jeví, spisy mateřským jazykem psané, zůstávaly cizincům neznámy.

O bedlivém sbírání pomůcek i pramenů nového životopisu svědčí okolnost, že Palacký všechny důležitější spisy z minulého a XVII. stol., které i nám slouží ku poznání osudů života Komenského, shledal a jich užil, přece však vedle toho a vlastně na prvním místě vždy pramenem hlavním mu zůstávají vlastní spisy Komenského.

Pro svůj životopis Palacký zevrubně prohlédl především »*Sebrané spisy didaktické*« (Opera didactica omnia, vyd. v Amsterdamě roku 1657), které podávají množství důležitých zpráv o Komenském, učinil si z nich obšírné výpisky a ve zprávách životopisných i knihopisných hlavně na nich vše zakládal. Vedle toho znal však z pokladů pražské knihovny universitní *Adr. Wegierského* (Regenvolschia) »Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum« (Trajecti ad Rhenum 1652), *Pierre Bayle* »Dictionaire historique et critique« (v Rotterdamě 1695—97), jenž ovšem nepříznivě mluví o Komenském, *G. C. Riegera* »Die alten und neuen Böhmischen Brüder« (Züllichau 1740), *J. Th. Elsnera* »Martyrologium Bohemicum oder Böhm. Verfolgungsgeschichte« (Berlin 1766), *Davidu Cyanze* »Alte und neue Brüderhistorie« (Barby 1771), *J. G. Müllera* »Bekenntnisse merkwürdiger Männer« (I., Winterthur 1791) a j. Vedle toho Palacký užil také známých slov-

¹⁾ V »Monatsschrift des vaterländ. Museums 1828«, prosinec, podán také byl již známý list Leibnitzův, obsahující úsudek o Komenském, ve své chvále od starších svědectví nepříznivých značně odchylný.

²⁾ Co znamenala zajisté pro otce jeho díla Komenského, dokazuje právě nyní vydaná zpráva o něm od dra. V. J. Nováčka v ČČM. 1898.

níků biografických, jakož i encyklopaedií, jako bylo »Theatrum Europaeum« (o Komenském díl X., str. 404), Jöcherův »Gelehrtenlexicon« a »Lexicon« Theophili Georgii a j.

V pozůstalosti Palackého zachovaly se obšírné výpisky z těchto pomůcek, z nich také pilně vybíral tituly knih pro bibliografii (vyd. v »*Časop. společn. vlastenského Museum v Čechách*« roku 1829, sv. III., str. 113 sl.), s péčí nemalou sebranou, kde ku konci spisovatel sám se přiznává, že nebylo mu lze z knih těch leckterou dostati do rukou, ale že jen z pomůcek svých názvů jejich se dočetl.

Pokud se týče životopisu, patrně, že prostudoval všechny své předlohy velmi bedlivě a že rozeznal i šťastně pravdu, kde nebyla přímo jasná. Sám o tom svědčí, že ze studií konaných o Komenském dobral se nejedné věci nové a že tedy může přistoupiti právem k vyprávění běhů života muže tak vynikajícího.

Vydal pak Palacký vlastní životopis jazykem českým (v *Čas. spol. vlast. Mus. r. 1829*, sv. III., str. 19—55), uznáváje hlavně potřebu lepšího poznání Komenského u svých krajanů, pro německý časopis musejní (*Monatsschrift der Gesellschaft des vaterländ. Mus. in Böhmen*) ponechal si odůvodnění odchylek od zpráv posavadních (vyd. r. 1829, September, p. 255—268 a October, p. 330—343). Tím způsobem tedy oba životopisy se doplňují, a Palacký docela vhodně činí rozdíl mezi čtenářstvem českým a čtenářstvem listu německého.

Ze starších spisovatelů nepříznivě o Komenském psal nejprve *Bayle*, který však leckde nechtěl vyhlásiti zprávy své za autentické, nýbrž přijímal o Komenském pouze za pravdu vše, co protivníci proti němu zvláště po stránce náboženské na světlo vynesli, poukazující zejména k vydaným prorocstvím Drabíkovým, v nichž i mnoho proti říši a panujícímu rodu rakouskému bylo proneseno; proto mu i vlastizrada vyčítati se pokoušeli a zase při pobytu jeho v Polsce svalovali naň vinu vypálení Lešna. Ze zuřivých protivníků jeho náboženských zvláště ti naň doráželi, jimž nechtěl povolití v jich sektářství. A tak vyvinul se i v jeho době již směr mínění dosti nepříznivý, kteréžto zprávy bystrý jinak Bayle vesměs přijal a zaznamenal. *Adelung* pak podal životopis Komenského ve své knize »Geschichte der menschlichen Narrheit« (vyd. v Lipsku 1785) a promlouvá o něm nelaskavě a tvrdě, ač ze spisů jeho velmi málo bylo mu známo.

Mezi vychvalovateli Komenského naproti tomu Palacký uvádí *Herdra*, jenž o něm svědčí (ve sp. »Briefe zur Beförderung der Humanität«. V. Samml. Riga, 1795 p. 31—51), že v dobách neobvyčejně pohnutých choval se »s důstojností apoštolského učitele«, a zkoumal i jeho myšlenky lidumilné. Členové Jednoty bratrské ovšem nemohli jinak než o posledním biskupovi svém mluvit s největší chválou. Proto pokládá Palacký za svou povinnost ukázati, do jaké míry jedné i druhé straně přísluší dáti víru a co při tom uvéstí na míru náležitou.

V životopise českém Palacký vypsál ovšem veškeré osudy životní Komenského, pokud je seznal, ale klade tu důraz především na

jeho spisy české, jež čtenářstvu aspoň částečně byly známy, oceňuje vedle nich spisy pro krajany skládané, ale potom na cizí jazyk převedené, z nichž nevědělo se tehdy ještě nic o osudech „*Didaktiky*“ a „*Informatoria školy mateřské*“ v českém originále; poukazuje na činnost náboženskou ve prospěch Jednoty a podává z toho i ukázky. Že se mu sloh Komenského český velmi zamlouvá, ba že přímo mluví u něho o mistrovství slohovém ve spisech českých, shledáváme vysvětlitelně z toho, že podobných spisů v době té ze starší doby málo bylo známo, a přirovnáme-li živost a duchaplnost slohu Komenského k formální dokonalosti, ale obyčejně bez ducha, u jiných spisovatelův tak zv. »zlaté doby«, i nám zejména v »Labyrintě« tuto stránku jest uznati. Latinský sloh Komenského nestaví Palacký na stejnou výši. Shledal v jeho spisech didaktických, že mu i proti vrstevníkům bylo se hájiti pro leckterou novotu, v latině klassické nepřípustnou, a mimo to Palacký sám znal se opravdu v jazycích klassických od let mladých potud, že poměr latiny Komenského k latině klassické sám dobře mohl posouditi. Důkazem toho jsou nejen pokusy jeho básnické, ale i znamenitý spisek „*Počátkové českého básnictví, obzvláště prosodie*«, r. 1818 spolu se Šafaříkem vydaný.

I o jednotlivostech života se týkajících Palacký nalezl nejednu zprávu novou a postavil na jisto leckterou podrobnost.

Pokud se týče rodiště samého, rozhoduje se pro Nivnici proti starším zprávám, jež Komnu pokládaly za rodnou ves Komenského. Důvodem jest mu, že Rieger, jenž má nejurčitější zprávy o Komenském, toto městečko za rodiště jeho uvádí. Jméno rodové právem vysvětluje dle původu rodiny, která přijala odtud jméno. Že pak Komenský také sám v době studií poukazoval na původ svůj z Nivnice, jest nyní dosti známo.

Z vlastních slov jeho poznal též Palacký, že rodiče mu záhy zemřeli a že tedy nebyl od nich poslán na studie do ciziny. Spíše se domnívá (dle Balbína), že poslán byl Komenský na první studia někam do Čech, a to dosti pozdě, teprve v 16. roce. Nemaje polemických spisů všech po ruce, nemohl odtud³⁾ vyzvědět, že Komenský učil se nejprve ve Strážnici zároveň s Drábíkem, jehož tedy znal již od mládí a podléhal později značně jeho vlivu, již Kotterovým proroctvím uvěřiv, latině pak že učil se v Přerově, odkudž teprve zároveň s p. z Kunovic poslán na akademii Herbornskou. Balbín uvádí vychování v Čechách bez dostatečného důvodu, nebo Wegierski, zmiňuje se o vychování v cizině, míní tím pobyt na vysokém učení v Němcích, nejprve v Herborně, později v Heidelbergu. Z tohoto města vydal se Komenský na peregrinace, ale na moře tehdy nepřišel, neboť pěkný výklad o nesnázích na moři, podaný v Labyrintě, povstal teprve při II. (Amsterodamském) vydání, když měl Komenský již několik zkušeností o moři a také bouři mořskou sám zažil. Pokud se týče pobytu

ve Fulneku, věděl ovšem Palacký o vpádu španělských vojáků do toho města, soudil však, že Komenský teprve později odtud zcela odešel, příslužuje aspoň tajně Bratřím rozptýleným a skrýváje se po samotách a po lesích. Opravdu se ukazuje až posud ve vsi Žerotině u Šternberka na Moravě mohutný strom (lípa?), o němž zachovala se pověst lidová, že v něm Komenský delší dobu se skrýval a jenž tedy posud má jeho jméno. Také o pobytu jeho ve Fulneku Palacký jako chlapec, pobýváje ve svých letech dětských v tom městě, zvěděl některé povídky, ale nepamatoval si jich. Týkaly se asi dobrotivosti »pastýře beránků« (Lampelhirt), jak říkali Komenskému, jeho pečlivosti o svěšené stádece atd. Tu tehda poznal Palacký též místo, kde Komenský pobýval. V naší době ovšem dům ten jest již úplně zmařen. Že není v pobytě na panstvích p. Karla St. z Žerotína jmenován také Brandýs, vysvětliti lze z toho, že teprve později se určilo, co znamená »sub Klopot«, ač i v naší době někteří ještě tvrdí, že se tím myslí zcela jiný vrch, mnohem vzdálenější od Brandýsa a ve skutečné samotě. Zřízený od pána z Žerotína útulek pro kněží bratrské v Brandýse poznán byl zevrubněji teprve na základě zprávy protireformační v pražském archivu arcibiskupském (ČČM. 1878, 413). „*Hlubinu bezpečnosti*“ Palacký právem klade později než Labyrint, neboť nejedna myšlenka z »Ráje srdce« zvláště v tom spise zevrubněji je vyložena a rozvedena, právě tak jako narážky na Labyrint nacházíme již i v nejstarších spisech Komenského. O cestě, kterou Komenský z Čech konal na sever ještě v dobách pobytu svého v českých krajích pohraničních, Palacký ovšem také zvěděl, ale není mu tak zevrubně znám účel této cesty, také pro styky Komenského s visionáři významné. Za to dověděl se ovšem dle vlastního vypravování Komenského o pobytu na statcích p. Sadovského a přímém podnětu k sepsání *Didaktiky*, již klade do r. 1628. Zoubek o tom soudí poněkud jinak, domnívaje se dle některých známek, že spis ten v jádru svém pořízen byl ještě v Čechách, v cizině pak že doplněn byl teprve posledními kapitoly, když Bratřím svítala naděje návratu do vlasti.⁴⁾ Že pak i překlad díla toho Palacký klade nedlouho potom, zajisté je správnější než mysliti, že by byl pořízen býval teprve před samým vydáním spisů didaktických v Amsterodamě.⁵⁾ Do prvních let pobytu Lešenského s Palackým lze klásti také knížky, sepsané pro školu národní, bohužel nezachované, jež byly-li vůbec úplně provedeny dle úmyslu Komenského, nebyly asi nikdy vytištěny. Za to teprve po »Bráně jazyků« klásti jest »*Informatorium školy mateřské*« k vydání připravené, třeba český originál také připadal do prvních let bydlení Komenského v Lešně, t. j. hned po *Didaktice*, jak soudí Kvačala. Naproti tomu Zoubek, odvoláváje se na vlastní slova Komenského (v řeči »O vzdě-

⁴⁾ ČČM. 1877, 31 sl.

⁵⁾ Nově nalezenou korespondencí Komenského potvrzeno, že rukopis latinský posílal přátelům na posouzení již r. 1639 (viz Kvačalova *Korespondence Kom.*, str. 73).

³⁾ „De questione, utrum Dom. Jesus propria virtute a mortuis resurrexerit“, etc. Amsterod. 1659, p. 56—57; „Lux e tenebris“, p. 7.

lávání vtípů»), klade i sestavení českého originálu znamenité knížky té do r. 1632. Jinak z osudů Komenského vnějších je známo, že nebyl hned roku 1628—29 správcem školy Lešenské, nýbrž za rektorování J. Rybiňského a O. Węrgierského se obíral učením mládeže šlechtické. Mimo to záhy mu byla svěřena péče o jinochy, kteří měli z Jednoty býti posíláni jinam na vyšší studia. O poměru »Brány jazyků« k »Didaktice« Palacký soudí dobře, že tím mínil provést část úmyslů svých didaktických, pokud zejména se týkal škol latinských. Avšak bylo to také první provedení pansofických myšlenek, jimiž Komenský obíral se již od mládí, pro něž mu hibernská »Brána«, kterou před tím dostal do rukou, nedostí hověla. Právě pokus parallelismu slov a věcí »v Bráně« poukazoval k tomu, jak si Komenský představuje pokrok v obecném vědění, jež později chtěl shrnouti jednak v nevelkou knihu, po mnoho let připravovanou a stále přestrojovanou, vydanou však opravdu teprve po jeho smrti, jednak chtěl také přístupným v knihách svých učiniti to, co se vůbec o všech věcech vědělo. Toť především slavná jeho »Brána věcí«, do nedávna zcela neznámá, jednak i díla vševědná, k nimž úvodem byl list Hartlibovi poslaný, který dle líčení Palackého také vzbudil ohromné nadšení a rozruch po vsi Evropě. Ovšem výsledek skutečný těchto snah, ve kterých Komenský shledával úkol hlavní svého života, daleko zůstal za tím, co vykonal na poli školském, kde se mu zdálo, že zbytečně čas maří malichernostmi leckomu známými, avšak třeba těmto myšlenkám přece věnovati náležitou pozornost pro význam, jež měly mezi vrstevníky, jimž také na Komenského upozorněno zvláště mezi Angličany. Bohužel právě v té zemi, kde vědění bylo tehdy nejpokročilejší, která také pěstovala je ponejvíce jazykem národním, nebylo doby příhodné ku pěstování věd, any nepokoje vyžadovaly něčeho zcela jiného nežli zřízení kolleje vše- vědné, jaká byla slibována. Proto Komenský přijal pozvání do Švédska, kamž se také záhy odebral, a Palacký obšírně líčí setkání a rozhovor jeho s kancléřem Oxenstiernou, poněvadž v dobách pozdějších se ukázalo, že právě tento »orel severní« nejlépe posuzoval význam didaktických snah Komenského, dává jim přednost před pansofií, která přece tolik vábila svého neunavného přítele a pracovníka.

Pokud se týče prací v Elblagu dokonáných, Palacký právem klade důraz na »Metodu jazyků«, po Didaktice nejvýznamnější a nejpracovanější spis Komenského, v němž sama jediná t. zv. »Didaktika analytická« (kap. X.) vyniká nad jiné didaktické pokusy své doby tou výborností, jakou vůbec zakladatel novověkého školství vyšinul se nejen nad vrstevníky, ale i nad mnohé paedagogy pozdější. Avšak i jiné části toho spisu poukazují k tomu, jakou měrou původce jeho povznesl se nad mechanické grammatisování své doby a jak rozumí filosofii jazyka, odkazuje však při tom učení jazykové v náležité meze pouhých prostředků proti učení věcnému, jemuž v té době málo péče se věnovalo. Proto i zasluhuje dílo to vřelých slov, jimiž se ho Palacký proti Adelungovi ujímá, jemuž se zdálo, že Komenský za těch šest let, jež byl ve službě pana L. z Geer, velmi málo vykonal vý-

znamných prací, tak že prý nelze se diviti, býval-li někdy nedosti vydatně podporován, a neměl-li tento štědrý pán dosti chuti zříditi slíbený sbor pomocnictva pro Komenského. Právě ze zachované korespondence Komenského vychází na jevo, jak málo skromný učelec podržel tehda pro sebe z toho, co mu bylo určeno, jak velice si přál najíti vhodné pomocníky a jak nedostávalo se těch, kdož by mu byli s ochotou delší dobu pomáhali, byť i mladší lidé byli. Ostatek připadal v tu dobu též nejvelikolepější úmysl, jež Komenský pojal, totiž vědění a vzdělaností přivesti k nápravě pokolení lidské a dovésti je na cestu, jež i naše doba jedině pokládá za správnou dráhu k opravdovému polepšení a smíření všech protiv mezi lidstvem. O tom byl by Palacký bezpečně se dověděl z listů Komenského, kdyby mu byly přístupny bývaly, bohužel však dostaly se do Prahy teprve později, a co tu praví na obranu slavného pansofa, vychází z četby jeho spisův a hlavně ze sebraných spisů didaktických. Osudy Komenského v Šaryšském Potoku vylíčeny u Palackého dosti zevrubně i správně, nebo tu Komenský o sobě mluví obšírněji než jinde; bylať to doba, kdy mnil prakticky uskutečniti své úmysly pansofické, kdy zejména hmotné prostředky nabýzely se mu v hojnosti takové, jaké se snad ani sám nenadál. Tolik však nyní víme, že nepřipravuje se na pobyt příliš dlouhý v Uhrách, ana církev sama jako biskupa ho potřebovala, nepřivedl s sebou do Potoka své rodiny, nýbrž cestoval toliko se svým zetěm Figulem, který se brzo potom zase vrátil do Lešna. Rodina opatřena byla v tomto městě, kde Komenský též pro ni zakoupil dům, aby nebyla jeho starost tak přílišná. Že ovšem i ze své značné remunerace dodával jí, čeho potřebovala, netřeba připomínati.

Při požáru Lešenském, jež Komenského stihl asi měrou nejhorší, poněvadž ztrávil nejen jeho majetek hmotný, ale také výsledky čtyřicetileté práce literární, svalována vina pohromy té na něj jakožto přítele Švédův, a to nejen v době jeho, ale i v naší době, a právě Poláci poukazovali na nevděk Komenského za jejich pohostinství. Palacký ukazuje, že při tom protivníci jeho dopustili se rozličných omylů, zvláště pak vytýkajíce mu vydání prococtví Kotterových a Drabíkových, jež se stalo teprve r. 1657; nemohlo tedy rozšíření jich způsobiti nižádného pohoršení. Jinak vysvětluje Palacký neblahé celkem uveřejnění těchto snů z ducha té doby, jež nakloněn jsa mysticismu následkem dlouholetého utrpení nezaviněného nakloněn byl víře v takovéto zjevy nadpřirozené, což patrně jinak i na Petru Juricnovi, odpůrci Bayleově, pro něž tento zanevřel i na Komenského. A jakou měrou již vrstevníci právě z tohoto díla Komenského dovedli proti němu těžiti, jasně se ukazuje na Mikuláši Arnauldovi, professoru ve Franekru, Samueli de Maresiovi (Maresiiovi) v Groninkách a zvláště Soci-niánu Danieli Zwickerovi. A jak i v naší době právě této okolnosti bylo využitkováno proti největšímu lidumilu a opravdovému příteli člověčenstva, toho nedávné jubileum podalo patrné doklady.

Po nešťastné události Lešenské Komenský uchýlil se do Slezska
 Památník Palackého. 20

k šlechtici, jehož jméno Palacký znal jen začátečními písmeny; teprve v těchto letech našel F. Menčík dlouhým pátráním, že to byl mladý pan Václav Theodor z Budova, jenž se postaral i o to, aby Komenskému pozůstalé v jámě rukopisy opět byly opatřeny. Rokem úmrtí Komenského Palacký stanovil dle staršího podání r. 1671, v naší době nalezeno, že zemřel o rok dříve.

Celkem patrně, že po stránce osudů životních právě vylíčení Palackého odstranilo ne jeden blud a že tu poukázáno na stránky v povaze Komenského, jichž si ani příznivci jeho mezi životopisci nevšimli. Právě předností Palackého hlavní při líčení života Komenského bylo, že znal i česká díla, jimiž nejprve a vlastně Komenský chtěl prospěti svým krajanům, čímž všestranná činnost ku blahu bližních posledního biskupa bratrského lépe vysvitla. Že pak ovšem i poslední krásný spis jeho, »Unum necessarium«, nabyl zcela jiného významu, než protivníci mu přikládali, rozumí se samo sebou, a Palacký právem kus jeho položil v závěrek svého českého životopisu.

Pokud se týče bibliografie spisů J. A. Komenského, jež od Palackého vydána v českém Musejníku r. 1829, sv. III., str. 113 sl., patrně již z pozůstalosti jeho, s jakou péčí vybíral tyto spisy jednak ze zpráv životopisných, v rozmanitých pomůčkách zachovaných, jednak i ze starších seznamů knih, pokud se kde nabízely. Ale sám svědčí o nich, že těchto knih mnohých neviděl sám, tak že ani nemůže roku vydání jejich stanoviti, a kromě toho neměl ani známého listu Komenského Montanovi, jenž v mnohé příčině jest nám hlavním pramenem pro poznání těch spisů, jež nešťastnou pohromou Lešenskou vzaly za své. Těch ovšem Palacký neuvádí, zejména o slovníku, nazvaném »Poklad jazyka českého« a »Divadlu veškerenstva věcí«, jež částečně nedávno bylo nalezeno a již také je vydáno, z prvních spisovatelských let Komenského není u něho zmínky.

Z této první doby Komenský sám ještě o několika svých spisech mluví, avšak není o nich buď vůbec zprávy, aneb teprve v době nejnovejší povedlo se je nalézt, a tak po spisku »Listové do nebe« u Palackého hned nalézáme »Nedobytečný hrad jméno Hospodinovo«. Ani původního vydání mapy Komenského neměl Palacký v ruce. Právě tedy o této činnosti za pobytu ve vlasti zprávy byly nejneúplnější, poněvadž o spisech později vydaných, zvláště v oboru didaktickém, zevrubné zprávy obsahuje vydání Amsterodamské. Komenský tu zajisté, uváděje příležitost k sepsání svých děl, i ta uvádí, o nichž nemáme až posud bližších vědomostí, buď že vůbec nebyly vydány, nebo že se zcela ztratily v tisících v nevelkém počtu vydávaných. Omylem klade Palacký do pobytu Komenského v Elblagu sestavení knih k učení latinskému, jež nově byly po třetí přepracovány v Uhřích a tu teprve přijaty v sebrané spisy didaktické. Těch knih, které Komenský sestavil pro Švédy a vydal pak částečně po svém návratu do Lešna, nepřijal do vydání sebraného, nepokládaje tohoto sestavení za definitivní, jak sám dí. Také mělo toto druhé zpracování poněkud odchýlné názvy

že lze je od Potockého i dle toho rozeznati. Celkem vypočítává Palacký spisů Komenského přes 90, nyní však počet jich rozmnožil se na více než 140, z čehož nejlépe viděti rozdíl mezi tím, čeho se dopátral Palacký a co již víme my. Také prameny jeho to vysvětlují. Vedle sebraných spisů didaktických byla to Jungmannova Historie literatury české, z níž tituly vypisoval, a co kde ještě v pomůčkách a knihovnách pro svou bibliografii nalezl. Obnova obliby Komenského a dvojí jubileum jeho života, úmrtí r. 1871 a narození r. 1892, velmi mnoho přispělo k doplnění zpráv nejen o jeho životě, ale i o spisech od něho sepsaných. A kdyby Palacký do I. dílu »Radhosta« byl životopis Komenského chtěl měniti, jež tam přijal beze všech oprav, zajisté byla by vypadla práce ta zcela jinak. Ale v té době již jiní vystoupili pracovníci o Komenském, již chystal se do tisku výborný životopis Zoubkův (vyd. od Besedy učit. r. 1871), již i přední naši mužové o filosofii pracující objasnili jeho význam ve filosofii a v dějinách vzdělanosti lidské.

Avšak Palacký spolupůsobil ještě při jiné příležitosti ve prospěch Komenského, když totiž se jednalo o získání jeho pozůstalosti v Lešně chované českému národnímu Museu. O tom, zdali se české prvopisy didaktických spisů Komenského zachovaly, nevědělo se až do našeho věku ničeho. Teprve *Jan Purkyně*, jsa professorem ve Vratislavi, navštívil roku 1841 Lešno, kde Bratří měli po vyhánění z Čech přední své sídlo, a našel při evangelickém chrámě sv. Jana v archívě a knihovně mnohé rukopisy potud neznámé. Zprávu o tom podal hned Palackému, tehdy jednateli Musea, jenž dne 18. listopadu 1841 v listě Purkyňovi líčí dojem té zprávy o nálezu Lešenském v Praze a naléhá ovšem, aby věci nejdůležitější koupí hleděly se získati tam, kam nejvlastněji náležely, Museu království Českého. Proto přiložena hned k listu poukázka na 300 tolarů, aby Purkyně získal za ně tolik věcí nalezených, kolik bude lze, a to ovšem pro Museum. Hlavně se jednalo o autografy Komenského a o Didaktiku, jejíž význam dobře byl znám. Nebylo-li by lze získati originály, Purkyňovi dána plná moc, aby aspoň přepisy za ty peníze pořídil.

Sbor evangelický zdráhal se zprvu něco prodati, ale půjčil některé rukopisy do Prahy, jež tam Purkyně poslal dne 31. ledna 1842. Palacký dostal je dne 7. února 1842, a hned následujícího dne odpovídá Purkyňovi, že ovšem zaslání rukopisů způsobilo radost, avšak oslabeno bylo to potěšení zprávou, že prozatím nelze jich pro Museum získati. Přece však měl za ně nabídnouti 200 tolarův a o věci sám jednati v Lešně. Opis má se poříditi také v tom případě, poněvadž ho třeba pro vydání. Domnívá pak se Palacký, že by příhodno bylo spisy Komenského české vydati po sobě v několika dílech, neboť jsouce vzácné zajisté prý by našly s dostatek odbytu.

Posledního dne toho roku Palacký vrací opět ty rukopisy, zvláště Didaktiku, která zatím byla přepsána. Za ni byli ochotni z Musea dáti třebas 100 tolarův.

Avšak vyjednávání se patrně tenkrát nedařilo, ani o vydání Didaktiky z přepisu se nejednalo. Žádat zase dne 23. března 1843 Fr. L. Čelakovský, jenž mezitím též se stal professorem ve Vratislavi, Václava Staňka, aby se optal Fr. Palackého, nehodlají-li vydati v Praze Didaktiku Komenského? Ovšem pak má pochybnost, zdali by ji censura celou propustila. Nemohlo-li by se to tedy pořídit v Praze, míní ji s Purkyněm vydati ve Vratislavi, a rádi by se dali hned v opisování, kdyby toho měli jistotu. Rád by ovšem zprávu tu měl záhy. (ČČM. 1871, 241.) Z odpovědi týden potom poslané se dovídáme vzkazu Palackého, chtějí-li Purkyně a Čelakovský ve Vratislavi celého Komenského vydati, aby ovšem při tom vydali i jeho Didaktiku, jinak aby toho zatím nechali, protože Matice míní ji vydati a k účelu tomu ji má již opsánu. Jinak mělo se asi o tom jednati ústně, neboť Palacký t. r. minil v červnu nebo v červenci jeti do Berlína a odtud navštívit Čelakovského ve Vratislavi na několik dní (ČČM. 1871, 242 a 368). K vydání tehda nedošlo, Matice pak v tehdejších poměrech sotva as se pokoušela Komenského vydati.

Vyjednávání o zakoupení rukopisů opět obnoveno r. 1844, kdy pastor Schiedewitz oznámil z Lešna (29. června), že by evangelický sbor za 200 tolarů prodal české rukopisy Komenského, ale nikoli latinské listy. A tak ani tehda na koupi nedošlo.

Mezitím za poměrů takových úplně změněných došlo r. 1849 k vydání Didaktiky, patrně dle opisu, neboť vydání to od rukopisu na několika místech dosti jest odchylné, a pořízeno jest přičiněním prof. Jos. Chmely. Teprve pak r. 1851 po jednání obnověném o prodeji rukopisů v Lešně chovaných uskutečněno, co Palacký již deset let před tím zamýšlel, že totiž za 300 tolarů všechny téměř hlavní rukopisy Komenského přešly v majetek Musea království Českého, kdež náležejí k největším vzácnostem, jak se nyní obecně uznává. Vřelý způsob, jehož Palacký v listech o tom jednajících užívá, nejlépe svědčí o upřímné jeho snaze, aby vrátily se spisy Komenského do vlasti a staly se tu majetkem národním. Náleží mu tedy také v té příčině zásluha nepopíratelná.

XXXI.

O básnické činnosti Fr. Palackého.

Napsal Jan Jakubec.

Psátí o Palackého činnosti básnické je jistě úloha málo vděčná. Jeho pokusy v oboru poesie ztrácejí se v ostatní jeho činnosti spisovatelské, politické a organizatorské jako několik nevyspělých květů v krásně rozkvětlé koruně mohutného stromu. Ale přece z tohoto stromu vypučely také.

Sám básník v dobách pozdějších tuto svou činnost z ostatní své působnosti spisovatelské vylučoval. V jednom projevu z pozdějších let prohlásil své výtvořiny básnické za mladistvé poblouzení,¹⁾ za scestný krok od vlastní dráhy, jejíž pravý směr pronikavý, přísně kritický duch jeho záhy postřehl. Do sbírky svých drobných spisů spisovatel pojal jedinou básničku; a to ještě asi proto, že zavedla mu podnět k titulu jeho sbírky („Radhost“).²⁾ Mohlo by se tedy zdáti hrubou nepietou k památce našeho největšího buditele odkrývati, čeho on sám nechtěl „před zapomenutím chrániti“.³⁾

Proti možným výtkám toho druhu mohli bychom se zastříti neúprosnými požadavky vědy. Ta přichází s vyššími právy. Chce poznati rozvoj celého člověka, chce zachytiti všechny záchvěvy ducha od prvních jeho počátků, pokud jsou znatelné stopy po něm, až do posledního konání. Čím byl tento duch silnější, s tím větším zájmem shání se po každé podrobnosti po něm.

1) Radhost, Doslov, 257.

2) Tamže, str. 257.

3) Tamže, 257.

A kdybychom vytrhli těchto několik kvítků poetických z pozeňnané činnosti Palackého, vzdali bychom se vděčného prostředku, abychom poznali do podrobná, „jaké touhy a snahy, pravidla i zásady vodily mne (Palackého) ve všelikých dobách duchovního působení mého“. ⁴⁾ Tak Palacký o sobě chce sám svými spisy zůstaviti potomstvu obraz celý.

Ale Palacký sám dal literárnímu historikovi plnou sankci k takovému stopování i té činnosti jeho, která jemu samotnému později objevovala se mladickým poblouzením. Zajímavý doklad nacházíme v jeho autobiografii. ⁵⁾ Tam na str. 13. vykládá, kterak 2. ledna 1816 po prvé veřejně přednášel vlastní svou *slovenskou* báseň „o staveném lidokupčení na sjezdu Vídeňském“. Z básně této Palacký liboval si jako nejkrásnější výtěžek ten, že jí získal přátelství znamenitého jinocha Jana Benediktioho čili, jak se počestil, Blahoslava. Poprosiv ho za soud o své básni, mladý náš poeta dostal přísný a otevřený posudek. K tomu pak Palacký v pozdějších letech připojuje tento přídavek, charakteristický pro náš účel: „I zničil sem báseň svou ohněm; nepamatovav na to, že ač neměla ceny básnické, měla však *aspoň dějinnou pro mne, jakožto památný příběh mého života*“ (str. 13).

Co zde Palacký vyslovil theoreticky, to prováděl sám prakticky. Stopy své básnické činnosti náš veliký buditel nechal po sobě svému biografu úplně znatelné. Zaznamenává nám totiž nejen v uvedeném již Vlastním životopise velmi pilně všechny své první pokusy básnické, nýbrž zachoval nám většinu svých pokusů básnických v rukopisné pozůstalosti. Ač básník sám měl v pozdější době o své činnosti básnické velmi skromné mínění, zaslouží přece podrobnějšího rozboru. Zaslouží ho i k vůli autorovi, jehož dobře charakterisuje, ale zaslouží ho též se širšího hlediska literárně historického. Mezi ostatní současnou poesii českou Palacký vyniká svým význač-

⁴⁾ Radhost v Doslovu, str. 258.

⁵⁾ Vlastní životopis Františka Palackého. Z pozůstalosti jeho vydala Marie Červinková-Riegrová. V Praze 1885. Otisk z Osvěty.

ným rázem; hlásí se též o jedno z předních míst na tehdejší českém Parnase. Právě vydané básně Palackého ⁶⁾ podávají nám o jeho činnosti básnické obraz úplnější, nežli byl až posud. Pokus o podrobnější rozbor je jimi také dostatečně vysvětlen.

* * *

K činnosti básnické Palacký připravoval se horlivě studiem. Za svých studií Palacký již v utlém mládí odával se se zvláštní horlivostí a chutí čítání různých básníků. Klasiky latinské osvojil si tou měrou, že již ve čtrnáctém roce svého věku byl schopen skládati latinskou báseň, ve které opěvoval jaro. ⁷⁾ Ale školské knihy brzy mu nedostačovaly; toužil též po jiných zdrojích. Z Landesovy bibliotéky v Prešpurce již r. 1815 vypůjčoval si a čítal „samé hrdinské veliké zpěvy: Homéra, Ariosta, Tassa, Camoense, Klopstocka i jiné méně slavné básníky německé“. ⁸⁾ Brzy ponořil se vedle Klopstocka ve studium zvláště řeckých klasiků. Ohlas tohoto studia ukazují nám zejména listy Palackého (1., 2. a 5.) v „Počátcích českého básnictví“. Dokládá se tam podrobně Pindara (na př. na str. 11., 82.), Aischyla, Eurypida, Sofokla (str. 82., 83. a j.). Spolu s Blahoslavem čítali prý Homera, Pindara, Theokrita (VI. živ., 25.). Že objevují se tam citáty a odkazy na latinské klasiky, není třeba zvláště vytýkati. U některých z těchto studovaných vzorů Palacký pronikal ještě hloub tím, že se pokoušel sám o český překlad jejich. Tak poznamenal, že již r. 1816 počal překládati Virgiliovy eklogy časoměrně, ⁹⁾ začátek jejich nám je také zachován. Taktéž máme zlomek z jeho překladu Bionovy elegie. Tyto studie zůstavily též na vlastních pokusech Palackého znatelné stopy.

⁶⁾ Básně Fr. Palackého. Vydal dr. J. Jakubec. V Praze 1898.

⁷⁾ Vlastní životopis, str. 9.

⁸⁾ Tamže, 12.

⁹⁾ V Přípise běžných myšlenek, jež budou uveřejněny v Zápiscích Fr. Palackého; k tisku chystá je dr. V. J. Nováček.

Ve svých pokusech básnických Palacký jeví se také pilným následovatelem *antických klasiků*, zejména co do vnější formy — u něho plno reminiscencí, jednotlivých obrátů, představ ze světa antického.

Kolikrát objevuje se na př. v nečetných jeho básních Musa jako bohyně zpěvu, umění a vzdělanosti vůbec! Ač mladý potomek Českých Bratří a nadšený ctitel Klopstockův proniknut byl hluboce křesťanským náboženstvím, přece i v jeho verších pozdějších neustále ozývá se Osud a Losy úplně ve smyslu starého názoru pohanského. Mračný Osud vznáší se nad člověkem a přísný Los určuje mu smrt. V několika těchto málo básničkách objevuje se na př. obraz s palmou nebo laurem jako symboly vítězství a slávy asi šestkrát („palmy nevadlé“). A kolikrát básník čtenáři uvádí na mysl starý Olymp jakožto sídlo nesmrtelnosti! Mluví se o tom „Marsova zuření času“, uvádějí se „Eola lítí větrové“, milostné Gracie obletují učitele moudrosti; personifikace na př. Vojny (trochu podle vzoru Virgilovy Pověsti), Smrti, Nehody, Zoře atd. zcela ve smysle antických poetů plní jeho umělé slohy. Jinde mluví se o mrtvých stínech, o amarantů háji a pod. Každou chvíli čtenář naráží na nějakou allusi z antického světa, nám často dost vzdálenou; ale tehdy probíhaly jako běžná mince stránkami všech sbírek básnických. Dnes jsou nám takové věci buď otřepané nebo příliš vzdálené.

A celý jeho sloh drží se úzkostlivě vyjetých kolejí básnické tradice. Už to přeházené, roztrhané sestavení jednotlivých členů věty, jež napřed nutno teprve sestavovat, zní modernímu čtenáři příliš cize. Čtème na př. začátek básně „Slavěna“:

Jak bledou mlhy svolané Nehodou
když v nadvětrné kladou se prostoře
z svých bleskolícé paprsků
szuté jsa slunce, jen temně žíří ...

Nebo z „Ideálů říše“:

Ztřítí ve snět osudů jemu vítězi pouta otrocká
dáno, zlosti světů zuřící zrážeti outok a j. v.

A když čtenář členy věty pracně sestavil, musí se ještě přeplněnými obrazy probírat k vlastní myšlence.

A tak i syntaxi básníkově někdy bez starých jazyků nesnadno bychom porozuměli; na př. utíkáš ji (Ctnost, Slavění pok., 29.¹⁰) Mnohé ustálené obrazy ukazují zřejmě svůj původ antický: „noci rouškou skvící se země kruh“ (Slavěna), „(Radošť) kryje ve střevách země základy své“ (Radošť); „let můj vznáší se zpívati tvé chvály“ (Id. říše). A ten, co zvěčněv nezkaleným okem radostně zbíhá teď světa končiny (U hrobu př.); „mrákotě jej za kořist odeslal“ (týž); „Tobě střílí (!) z tváří bledé hydry Megéřiny“ (Radoslav) atd.

Podle starých básníků Palacký oblíbuj si podrobně provedená přirovnání se širokým líčením objektivně popisným; zejména bývá to na začátku básni. Tak na př. „Slavění pokoje“, druhý oddíl „Upokojení“ obsahuje líčení bouře, v němž snadno lze poznati jeho vzor, Virgila:

Jakož na moři nebezpečném když Eola lítí
větrové ze všech přitekou stran a se do sebe davše
vesmír v směsici uvozují a pěníte vlny
v černé se mísí oblaky; hrůzou zmatení plavci
v korábu obnaženém svou vidouce záhubu jistou
kvílení přežalostné v tom pojí k rachotu bouře;
smrtná jich sevřených srdcí se zmocňuje ouzkost,
moře když rozvzteklené je v propasti bezedné hříží,
aneb vrchové strašných vln je v oblohu mísí;
dobrotivý však Bůh v tom nezbedné pohroze bouři,
rozpěněné hned ukojí vlny a zděšený koráb
k zemi přivede přeblažené — ó radosti plavců
nesmírné kdož vypsati můž? — jich okřálá srdce
vroucí jen Osvoboditeli díky cítiti mohou:
takto pokojem potěšený se raduje vesmír.

Taková obšírná přirovnání najdeme i jinde (na př. v básni „Slavěna“, „Na smrt Baloga“ a j.).

V tomto líčení Palacký patrně už jako student cítil svou dovednost; proto vložil na př. do básně, společně

¹⁰) Básně jednotlivé ze sbírky uvedené podávám zde ve srozumitelných zkratkách.

s přítelem Gegušem skládané (VI. živ., 12.) právě místo tohoto obsahu — líčení.

Znalci objevuje se dosti reminiscenci i na jednotlivé myšlenky, u starých básníků vyslovené; připomínám jen konec „Modlitby“: „Nezemru věčnou nikoli já smrti“ a známou odu Horacovu „Non omnis moriar“. Mocnému vlivu antické poesie tehdy ještě podléhalo mnoho současných básníků; není to tedy pro našeho pěvce tak význačná vlastnost.

Záliba Palackého v líčení vykládá nám i to, že se zájmem v mladých letech čítal básně Kleistovy; jeho báseň „Jaro“ („Der Frühling“) jal již r. 1815 překládati (VI. živ., 12). Kleist ovšem nebyl ducha antické poesie tak dalek. V jeho duchu začal i skládati, jak lze souditi aspoň ze zlomku „Vítání máje“, kde žádá si docela:

»Zvuky Kleistovy citary ó bych Svou též nadchnout mohl.«

Ale brzy otevřelo se mu poznání o jiných směrech v poesii. Ukázal mu k nim cestu přítel Blahoslav, jež básník náš po přednesení své české básně požádal za posudek. Ten objevil mu zejména cenu „zvolné hry obrazotvornosti“, vytýkal jeho básni „jen obecný rozum, a na něm štípené též obecné, ale prudké city“ (VI. živ. 13.). Palacký vzal si napomenutí Benediktioho k srdci. Od té doby vidíme, že náš mladý básník je víc a více *Klopstockův*,¹¹⁾ na němž také znáti silný vliv staroklasické poesie.

I ten v poesii Palackého zanechal velmi znatelné stopy. Klopstocka Palacký uvádí mezi básníky, které již za svého útlého mládí studoval (VI. živ., str. 12.); v „Počátcích“ objevuje se nám přímo zbožňování tohoto velikého básníka německého. Je to zejména v listech Palackého. Celý tento spis napodobuje podobnou snahu Klopstockovu v literatuře německé, uvésti do německé literatury časoměrné rozměry antické — už motto vzaté

¹¹⁾ O tomto vlivu pověděl již V. Zelený v almanachu Májí na rok 1860 (str. 102.): „Tímto směrem kráčí Palacký i v původních básních, jimžto Klopstock jest svítícím vzorem. Vysoký vzlet myšlenek, vroucí vlastenectví, krok vážný, vznešený značí básnické plody jeho“.

z Klopstocka k celému spisu a na titulním listě významně uvedené: „Gesänge des höhern Flugs In dem Lautmaass der Natur“ — hlásí se zřejmě ke Klopstockovi. První a druhý list, psaný od Palackého, nalazuje čtenáře jako prvními tony zase slovy Klopstockovými; jeho dovolávají se oba spisovatelé velmi často jako zákonodárce v poesii. V prvním svém listě Palacký nazývá tento svůj vzor „bohem nadšený Klopstock“ (Počátkové, str. 11). Totéž mínění o Klopstockovi utvrzuje v něm i Šafařík. On ve svém listě (VI.) praví na př.: „...u koho Genyus Slávie sídlí, povstaň medle, buď Klopstockem národu svému, opoj nás rytmem slovanským...“ (str. 108). Klopstock stává se našim spisovatelům vůbec heroem v umění básnickém.

Chci vliv Klopstockův na Palackého stopovati trochu podrobněji. Klopstock i u nás těšil se velikému jménu, ale také u nás býval asi více slaven nežli čítán, jak ho charakterisoval vzhledem k německému čtenářstvu Lesing. Jen tu i tam některá báseň ukazuje nahodile jeho vliv; ale Palacký vlivem poesie Klopstockovy byl mocně zasažen; on je jediný konsekventní napodobitel Klopstockův v české literatuře; on jeho poesii procítil a prožil. Klopstock odpovídal jeho vážnému pojmání života a jeho náboženskému vychování. Pod duchem Klopstockovým vážněl ještě více, jako kdysi zanícený kruh přátelský Gottinského Hainbundu.

Palacký už volenými druhy poetickými připíná se těsně ke Klopstockovi: antikisující óda a elegie je skoro výhradní pole, ve kterém se jeho lyrika pohybuje. S Klopstockem má ovšem to společné, co u tohoto podávalo se snadno k napodobení: Klopstock vede ho v bezmezný svět ideálů, který vymyká se co možná z prosaické skutečnosti — ze všedního světa náš básník nedovedl vylouditi poetických tónů. Antický ideál *τὸ καλὸν καγαθόν* ukazuje se tu jako u Klopstocka v podobě jiné. Podle Klopstocka i Palacký dal se dost ovládati vlivem biblické poesie hebrejské.

Palacký básnil v letech, kdy první verše z pravidla zasvěcují se nějakému dívčímu ideálu; ale v jeho verších

není ani stopy po tomto motivu. K vážnějším věcem nesly se ideály jeho mládí. Všecko jeho poetické konání je zasvěceno nejvznešenějším snahám člověčenstva: ve velikém tonu znějí tu hesla: ctnost! moudrost! krása! Mladý básník blouzní s touží ideální adorací po ctnosti jako Klopstock. Z nastalého světového míru slibuje si jako nejvyšší výtěžek návrat ctnosti, jak tlumočil to v první své dochované básni „Slavení pokoje“; v říši posmrtné „vějí Ctnosti nevadlé palmy“ („Jesenák“), „ctnosti rozkoše“ žádá si horoucně od Boha v Modlitbě; ctnost vévodí v jeho „Ideálů říši“:

»Krásný jest ideálů kraj; vysoké jeho chvály!
Slávou věncovaná božskou své rozbila věčně
sídlo milé zde Ctnost; a její bezmračně se svítí
krása, velebnější nad valné oblohy jasnost.«

Adorací ctnosti duch jeho tak se okouzluje, že užívá o ní výrazů, jaké vroucí cit křesťanský vložil do Marianských litaní:

... O velebná,
tvůj to triumf, o Ctnosti! Ty vyšší's nad světy padlé.
Dcero Boží, jediný všehomíra ty poklade, jasná
studnice anjelské blaženosti, ty vládkyně kúrů
oslavných, — ty chodíš po hvězdné dlažbě, Všemocná?
Neb ve chrámě světů kolujících sídliti ráčíš?
Ach tvůj chrám je šlechetné srdce, ty s hůry paprsků
sešla jsi, ve klidné důvěrně chaloupce obývat,
krásiti zemský byt do nebes, smrtníka slabého
v spolky duchů mocných uvodit, jej vjasniti slávou
nesmrtnosti.

Klopstock učil ho prohlížeti mělkost obyčejných radostí světských a požitků, naproti tomu potápěti se v hloubku moudrosti. Na moudrost Palacký dívá se úplně očima Klopstockovými: mluví o „svaté moudrosti“ (Fabry); „z eterské studnice plynou proudové Moudrosti božské“ („Moudrost“); moudrost popřává přístup do svatyně — svatyně jakožto ideálů říše. Jako u Klopstocka i u Palackého objevuje se rozplývavé blouznění po přírodě, jejíž tajnosti otevřeny jsou jen oku zasvěcence.

Jeho německé verše, v nichž oddává se Musám a přírodě, byl by mohl dobře podepsati i Klopstock:

Schön ist's im Kreise liebender Seelen sich
Den Musen weihen, und der Natur! Da weht
Ein hehrer Geist, verklärt im Bilde,
Weckend der Ewigkeit hohe Keime.

Und herrlich ist's, den flüchtigen Augenblick
Zu fesseln, Gnade spendend und Segnungen.

(Am Namenstage der Fr. von Csuzy v. 25—30.)

Klopstock nejvíce v našem mladém básníkovi živil uměle vypěstovanou sentimentálnost — neboť duševnímu základu Palackého byla naprosto cizí. Podle Klopstocka i on theoreticky prolévá hojně posvátné slzy ať ze štěstí, jímž oblažuje přátelství, ať ze slasti, jakou podává moudrost. S moudrostí zároveň velebí vznešený úkol umění, umělecké tvoření. Mezi uměními nejvýše podle Klopstocka trůní básnictví; také Palacký z umění jediné pro básnictví má v této době smysl. Klopstock sesazuje knížata s povýšeného stolce a na jejich místo povznáší vyvolence básníka — ten ze svých „hodin posvěcení“ lidstvu přinese požehnání. Tak i Palacký volá v oslavné své básni („Jesenák“):

Důstojných umění kdo milovník ochranný,
svým ramenem k jejich oltářům vede národy valné,
jiskry budí tajené, vlast osvěcovati mající,
šlechtí mrav a blaží člověčenstvo a vznáší
k důstojenství nesmrtdlníků:

Šťastná Muza radostně slaví jeho jméno a valné
národy žehnáním provodí ho vděčným,
vzhůru v Olymp ve slávě se vznášejícho.

Nebo jak volá k zoufajícímu Radoslavovi:

»O třikrát blažený ten, komu plápolem
božským nádra se dmou, geniové čelo
vlídní obletují v káru milostném.«

V duchu Klopstockově i nad našim básníkem neustále vznáší se genius ve své mlhavé nejasné podobě — představa o něm polopohanská, polokřesťanská: geniové

trůní v eterovém nebi (Id. říše v. 31. a n.), v jejich střed přicházejí vyvolení šlechtění smrtelníci („Balog“, 35), „blahočinný genius, anděl“ připomíná se tamže; geniové smrtelníku obletují čelo („Radoslav“, v. 24.). Od Klopstocka učí se ceniti veliký dar přátelství (na př. „U hrobu přítele“ a v „Modlitbě“).

Co potomku Českých Bratří Klopstocka činilo nade vše sympatickým, je procítěná vážnost náboženská a pravá zbožnost. Stránka náboženská i z těchto několika málo básní Palackého silně proniká. Je zajisté odleskem tehdejšího citění a myšlení mladého spisovatele, jak vyličil nám ve svých pamětech (str. 17.). Metafysické úvahy jeho v této době věnovány především otázkám náboženským. Srdce jeho zasaženo skepticismem, základy jeho zjeveného náboženství se bortily, ale Kantova kritika vykřesala mu jiskru světla „o nejdůležitějších pravdách člověčenství“; „šťastný jsa v tom“, líčí nám tehdejší stav své mysli, „že i znedůvěřiv se náboženství nadpřirodné zjevenému, nábožného zřetele na svět a na život přece nikdy s očí sem nespustil, anobřž jej za hlavní předmět svého skoumání pokládal“. A dále vykládá, kterak „Holbachův pověstný system náture“ jen ho co nejvíce v pravdách náboženských utvrdil; „tím ochotněji a mocněji postavil sem se na pevnou skálu náboženství, nádeje a víry“.

Náboženstvím proniknuty jsou skoro všechny básnické výtvoary Palackého: ve svých elegiích těší se na konec vždy tím, že Bůh přijal zemřelého v lůno své blaženosti nebeské; milostí Boží těší zoufajícího samovraha. Básníková vroucnost náboženská vyproudila plným tokem v básni „Modlitbě“. V těžkém okamžiku svého života čerpá útěchu ze svých citů náboženských.

Ale tento křesťanský duch náboženský básníkovi nejví se jako ohlas tehdejší filosofie náboženské, nýbrž působila tu mocněji tradice básnická. Jako Klopstock, buduje si i náš mladý básník svůj náboženský citový svět s celou konvenční výstrojí antického básnictví, s představami mythologickými. Často mysle na křesťanskou říši posmrtnou jmenuje Olymp. V uvedeném již

zlomku z básně „Slavení pokoje“ líčí na př. podle antického vzoru bouří na moři, jak „Eola lítí větrové ze všech přitekou stran“ — čtenář na konci čeká boha Neptuna s hrozbou: „Quos ego, —!“ jak upokojuje bouří; ale básník uvedl jeho představy v jiný směr: dobrotivý Bůh pohrozí bouří a upokojí ji. V „Ideálů říši“ blažení šlechtění lidé pohybují se ve zidealizovaném antickém elysium: hluboké křišťálové zdroje Moudrosti, zde na světě nevystihlé, jsou jejich pohledu otevřeny až na dno; božská Ctnost odkrývá jim své oblažující poklady, jasná Krása bez mráček je osvěcuje; na konec pak blížícímu se Hospodinu celá říše ideálů živá i mrtvá jásá oslavně „hosianna“, k němuž užívá i biblického výrazu:

Co zřím? Aj, tvými nebeštany hlučné
pleší vrchole háje svatého, a studnice všechny
obživené a v nádherném stali lesku pahorci.
Slyš! hlasitou zvučný háj rozléhá se radostí,
slyš! aj, v září tiché sám Pán se milostivě blíží.
Sklouňte se, skály! Sklouňte, pahorci! ty věčné živoucí
cedře a palmo! Boží přede tváří sklouňte se vroucně.
On přemilé navštívití své, a do srdce radostí
nadzemských, neuhasnoucích sám prouditi ráčí.

Ideální posmrtný svět křesťanský!

V Klopstockovi našly oporu i humanitní snahy mladého básníka. Boj uznává jen, aby se jím dobylo člověčenstvu svobody: „Z číše duchů blažených tu Hrdinství síly dobývá Ocelivé; ne k rozboření k nebi krásné se pnoucích Měst a věží, ne k vylévání krve bratra nevinné: Ztřítí ve snět osudů jemu vítězi pouta otrocká Dáno a zlosti světů zuřící zrážeti outok.“ („Ideálů říše“.)

Někdy až násilně Palacký své humanitní stanovisko přizvukuje. V rozvrhu tragedie o Ivanu ruském v posledním aktu na Ivana ve vězení dorážejí strážcové, aby jej z rozkazu Orlovova zabili. On se jim statečně brání holýma rukama; pak vytrhne jednomu z vražedníků meč a ač byl od nich již poraněn, přece meč — rozlomí.

Humanitě má být zasvěceno i veškeré snažení umělecké.

Studium Klopstocka v Palackého verších zůstavilo zřejmé stopy i po stránce formální. U něho jako u Klopstocka, ač menší měrou, objevuje se nesnadno srozumitelný a těžkopádný výraz, nekonečné věty, přecpané starožitnickou učeností, jen určitými hesly napověděnou, nakupení představ, rhetorismus; a vedle toho stručné, úsečné výrazy, nejvíce zvolání. Po Klopstockovi opakuje častý symbol harfy nebo řídčeji lýry místo zpěvu básnického. Takových drobných motivů často opakovaných našli bychom ještě více. V podrobnostech i v celkovém pojmání stačí na př. srovnati si báseň Klopstockovu „Aganippe und Phiala“, z níž vzato motto k „Počátkům“, s básněmi Palackého.

Podle Klopstocka Palacký oblíbil si i metrum. Zajímavé je, že z dochovaných jeho básní žádná není rýmovaná. Dva nejstarší pokusy básnické psány jsou podle prosodie přízvukné, ostatní podle časomíry. Volil k nim verš heroický, strofy antické, obzvláště strofu alkajskou, i volné rytmy, jako to činil Klopstock. Je to zcela ve shodě s theoretickými jeho zásadami, jak formulovali je se Šafaříkem v „Počátcích“. A v tom byl Palacký důsledný: co uznal pro jazyk český za vhodné, to také prováděl prakticky.

Světlý vzor Klopstockův náš básník měl hlavně před očima, když ve svých básních věnoval takovou péči technice básnické a vzdělání řeči. Této zásluhy Klopstockovy je si též theoreticky povědom. Naším básníkům vytýká zároveň se svým přítelem jako nejtěžší hřích, že chtějí skládat své básně beze vší práce. „V technice básnické ani Pindarův ani Klopstockův Genius bez dlouhotrvanlivého cvičení neprospěje,“ učí Šafařík (v listě IV. „Počátků“, str. 55.). A podobně Palacký v V. listě ukazuje příklady těžké práce v poesii světové: „Eurypides jednou na složení tří veršů tři dni pracoval. Ale ti tam panáčkové, kteří by za hodinu celou smutnohru sepsati chtěli, nevědouce jak těžké a nesnadné jest vytvoření jen jediného klasického monologu, pověz, nejsou-li to šumaři? To jest právě zkáza naše, že ta nová prosodie tak prachsnadná jest: tudy každý, ukovav

mizerný řádek, kterýž on však v řeči své veršem zove, básnířem se býti mní, a po básnířství se shání. A však technika básnířství právem a přirozeně musí nesnadná býti: básnířství zajisté pěkné, estetické, ne obecné a trivialní býti má, jak z ohledu jeho ducha, myšlének, tak i z ohledu roucha, rytmu a metrum. I k jednomu i ke druhému se vyhledává důmyslná, tvorčí hlava (Genie); ku poslednímu, jelikož mechanické jest, i dlouhé a rozumné cvičení přistoupení musí. Tak bylo právě u mistrovských Řeků a Římanů; ode mládí v technice básnířství vycvičení tolikou předce vynaložili na veršování samo práci, brousíce, opravující, přetvořující, že by se nám až zámezné zdálo. Jest to vůbec velmi zpozdilé, ba smutné, že naši básníři se práce urputnější a stálější tak hanebně štítí, nevedouce nižádné o zdokonalení veršů svých péče. Kdyby si jen říci dali, že lehkou prací i ten největší duch přece nic výborného nestvoří, a že mizerný básnířček jest to nejbídnější a nejpotupnější pod sluncem stvoření — kdyby sobě jen říci dali — ale proč nadarmo mluvím? Kdo toho ještě sám neucítil, kdo neucítil mizernosti řemesla takového, toho můj slabý hlas na poušti k rozumu nepřivede: toho jen vlastní zkušenost poučiti musí, že plod okamžení jednoho nemůže nesmrtečnosti zasloužiti, ani hříčka dětinská světa podiv na sebe neobráti.“¹²⁾

Co Palacký hlásal theoreticky, hleděl především sám prováděti prakticky. Jeho pokusy básnické jeví mozolné studium jak co do výrazu básnického, tak zejména co se týká péče o *český jazyk spisovný*. V tom ukazuje se nejen učedníkem Klopstockovým, ale zejména horlivým stoupencem domácích snah, zastoupených nejvýznačněji J. Jungmannem. V té době, kdy Palacký básnil, všecky snahy našich buditelů soustředily se k tomu, obohatiti a zdokonaliti českou mluvu; chtěli národu svému utvrditi především jazyk spisovný. A po této stránce Palacký je věrným ohlasem tohoto jazykového úsilí buditelského.

¹²⁾ Počátkové čes. bás. 86—87.

Palacký hleděl si nejen osvojití důkladně znalost fondu jazykového pilným čítáním starých spisů českých, on zasažen byl přímo jazykově tvořivými snahami Jungmannovými a jiných buditelů. Nový jazykový fond soudobých spisovatelů českých Palacký již v mladém věku osvojil si plnou měrou. On však v jejich smyslu šel dál: kde nedostávalo se potřebných výrazů, tvořil si je na základě daného fondu jazykového sám.¹³⁾

Tím vysvětlíme si též pozdější jeho hojně úvahy o jazyce, zejména co se týká tvoření nových slov, přejímání cizích atd.

* * *

Zbývá nám odpovědět na otázku nejdůležitější.

Byl Palacký básníkem? Ustálené mínění literárně historické odpovídá nám, že nebyl. Spisovatel sám zodpověděl tuto otázku záporně, vida ve svých pokusech básnických mladistvé poblouzení.

Myslím, že Palacký v pozdějších letech sám sobě dělal křivdu. Nebyl bez nadání básnického. Dvě tři básně jeho musí se přece počítati mezi nejlepší plody básnické té doby.

Většina jeho veršovaných prací jsou ovšem básně příležitostné; v základní myšlence zachovávají v celku též postup, konvenční roucho elegií a ód Horacových, tolikráte s malými obměnami od nesčíslného počtu různých básníků napodobovaných. Jsou silně pod vlivem současného esthetického theorisování. A to je u mladého našeho básníka vysvětlitelné. Studoval v Uhrách, kde tehdy do starého zkostnatělého vychování školského nepronikly ještě moderní proudy osvětové. Básnické pokusy, za takových podmínek vzniklé, bývají obyčejně pouhé napodobeniny, protože se mladý horlivec do básnění nutí. Ale některé okamžiky podají mu přece posvěcení básnického. A takové chvíle měl také mladý Palacký.

Jeden podobný okamžik poznamenal nám básník určitým datem: „Modlitba má dne 26. července 1818“.

¹³⁾ Podrobněji rozebral jsem básnickou mluvu Palackého v „Úvodě“ k vydání *Básní Fr. Palackého*.

Ta vroucí slova, která vysílala ústa jeho v tuto chvíli, prozrazují mocné hnutí jeho duše. Co as dělo se tehdy v jeho nitru? Myslím, že nám jeho memoiry osvěcují tento jeho stav duševní jasným paprskem. Z té doby vypravuje nám spisovatel, co musel vytrpěti pro zlobné pomluvy. To, že jich vzpomíná ještě po letech, že je pojímá do svého životopisu, ukazuje, jak hrozné to byly pro něho chvíle. Palacký vylíčil nám onen výjev ve *Vlastním životopise* (str. 19. a n.). Jistá žena jinochem odmítnutá mstila se docela po příkladě biblické Putifarky: pomluvou, namířenou proti jeho čistotě mravní; potuluje prý se v noci po nečestných místnostech. „Já sem naproti tomu,“ vypravuje Palacký, „nikdy duchovnějšiho a světějšího života nevedl, jako právě tehdaž, a jakož bych, pln jsa ještě myšlének o nejsvětějších záležitostech člověčenstva, byl mohl ihned vrhnouti sebou do ohavnosti zvířeckých“. Pomluva uváděla proti němu i nepravé svědky. Pronikla i k osobám, jichžto si Palacký vážil jako svých rodičů, pronikla ve společnost, ve které žil do té doby velmi blaženě. Ale u těch pomluva nedochází víry; u nich je pevné přesvědčení o bezúhonnosti jinochově. A to byl asi okamžik, ve kterém se mu vyřinula ze srdce jeho Modlitba.

Mladý básník, jehož duše hořela v duchu Klopstockovy poesie pro ideál ctnosti a nevinnosti, postaven nestoudnou pomluvou na pranýř nemravnosti. Jsa si vědom svého bezúhonného života, těžce nese mstivé nařčení a místo odvety a vyhledávání spravedlivého trestu uchyluje se k Bohu — potomek Českých Bratří! Jak vroucně děkuje Bohu, že jeho nevinnost zvítězila nad zlobivou pomstou pomlouvačů!

»Opuštěný jsem v životě bráně stál,
an černě vůkol mračna se snášela,
jedoblivé i zlobné hrůzy
hnaly na nebrojenou nevinnost:
Tu aj útrpné, vlídné co máтино,
mne pojme rámě; z viru, propasti té
vyňat, za ním na lásky křídlech
k cíli letím směle palmovému.«

Tak vroucně poeticky i nábožensky, jak je to v této hymně Palackého, dovede tlumočiti své city jen pravý poeta. O poetickém nadání svědčí též báseň „Ideálů říše“, kterou Palacký pokládal asi za svůj nejdokonalejší výtvar. Básník je v ní ovšem silně ve svých názorech pod cizím vlivem. Působilo na ni též jeho theoretisování esthetické; obzvláště viděti na ní provedený požadavek fantasie, jak to bylo ve smyslu tehdejších názorů o poesii — a Palacký nejednou v theorii i v praxi význam obraznosti v básnictví vytkl.

V některých básních, zejména v ódě „Na horu Radošť“, pěvec objevuje se nám v jiné podobě, nežli jsme ho viděli pod vlivem proudů z poesie světové. A právě tato stránka jest nám nejlepším důkazem o skutečném jeho talentu básnickém.

Míním *ohlas domácích snah a tužeb* v básnické činnosti Palackého. Za příkladem jiných horlitelů hledí i on rozplameniti v srdcích svých sourodáků lásku k české řeči a k vlasti; neboť žár ten plál i v jeho prsou:

»Kdo své vlasti milovatel hodnější,
hlasy její s útechou slýchává,
a, k ní rozplameněn, ji udatněji chrání:
laurů nesvadlých čelu důstojnému dobývá.«

(Báseň k slavení jubileum konviktu Jesenákov.)

Ponořuje se již v bohatý zdroj české historie, aby odtud pro své krajany vynesl občerstvení a posílení. Jemu jako duchu zanícenému zápalen náboženským, jemu jako potomkovi Českých Bratří tane na mysli veliký příklad českého mučenníka kostnického:

Smělou nevinny kráčeje odvahou
k oltáři chvátal Hus; a milostivé
na tváři jasné tkví ještě
úsměchy, k říší kvapíc nebeské.

»Ty prach jsi, outlá schráno! I buď tedy
prachem; a duch můj k Pánu se vyvznese,
nesvadnulé dosáhne palmy!«
dí, a ve plápolu jest co fénix.

Hořká se, bratří, vám slza rdí v oku!
Zhoubnou že berlu nad člověkem vina
mračný Osud vítězně náší
tamto v obět krvavou nevinnost?

(Moudrost.)

Ale zraky mladého básníka nesly se šíře — *po celém světě slovanském*. Šel tu ve stopách svých předchůdců, zejména Jungmanna, Ant. Marka, jichž v tomto smysle vzpomínají počátky (str. 107., 110.; v listě VI. sice Šafaříkově, ale Palacký seznámen byl s každou větou svého přítele); snahy ty utuženy přátelským stykem se Šafaříkem, Blahoslavem a Kollárem.

Jako osmnáctiletý jinoch sestruje si v duši obraz *Slávie*,¹⁴⁾ jižto chce překřtiti domácím jménem „Slavěna“. Učinil tak v básni stejnojmenné, věnované na den 24. dubna J. Palkoviči. Tento náčelník buditeckých snah na Slovensku za studií Palackého v Prešpurce již ve svém horlení vlasteneckém chladl a z literární činnosti dělal si znenáhla dojnou krávu, jak to mladý student Palacký na něm vyzoroval; oslavnou básní mladého vlastence měl býti povzbuzen k větší horlivosti vlastenecké (Vlast. životop., 13.). Libozvučná Slavěna jeví se mu jako podobné představy podle konvenienčního pojímání poetického co bohyně nebeské velebnosti. Nesmrtelnost je její družkou. Kolem ní jsou její bůžkové. Skvoucí její tvář je zasmušilá; i pyšné družky — allegorie jiných národů — nad ni se vypínají;

»ba vlastní dítky, jasnosti nevidouc
své libomluvné Bohyně, bloudily:
jen v tichu hořké slzy linul
vlastenec pro osud řeči milé.«

Však jen na čas. Milostivý genius rozpláshuje husté mrákoty a ji ozařuje. Plesají její bůžkové a i její dítky přinášejí jí na oltář hojné oběti.

¹⁴⁾ Týž duch vane i z Počátků, zejména z listů Palackého: vzpomíná se tu „hlavy všech učených Slávů“ (míněn Dobrovský, str. 13.); mluví se o všech Slávech (str. 89.), o geniech Slávie (str. 9.) a v úvodě těší se vypravatel, že „vějící polousvětem procitlé Slávie dech šepce“, mluví se o „čistém životě slovanském“ atd. Je v tom zřejmý vliv předchůdců buditelů.

Hle! několik rysů z té veliké představy, jak ji o několik let později v podobě nádhernější, dokonalejší a zářivější vykreslil jeho starší přítel, Jan Kollár.

A v dokonalejší, mocnější podobě představil nám Slávii — tento název Palacký má stále od r. 1817, kdy objevuje se v jeho básni „Na smrt Fabryho“ — Palacký asi po roce sám v ódě své „Na horu Radošť (Rade-gast)“:

»Tak světovládná Slávie stojí!
Oceánové se pění pode trůnem
panujícím věčně, a nízce hrdé
družky se kofí před vládkyní:
Tak vysoký pne vzhůru se Radošť!...«

A vyličiv horu tuto apostrofuje ji jako „Slovanů oltář a Slávie věrnou památku“. Jako Klopstock, Herder, romantici rádi ponořovali se v mlhavou minulost svého národa, tak i náš mladý básník vzpomíná slavných dob pohanských Slovanů — i domnělého pohanského boha Slovanův chce oslavit starým jménem „Radogost“:

»Přestali valných kouřit obětí
rodové hostinští; více ni zvučné
»Radogosti!« háj svěcený nevolá;
věčně oněměl i chrám i kněz.«

Mladý pěvec vidí v tomto posvátném pozůstatku staré slávy vzácný odkaz velikých předků; starožitný dub „do srdce potomkům... sílu věje otců zesnulých“. Básník z této slavné minulosti slovanské chce čerpat pro budoucí svůj život sílu a nádšení:

»Tu z pramenů já čerpati živých
chci slovanskou sílu...«

Zase znějí nám tato slova podobně jako mocnější jejich ohlas ze Slávy Dcery. Kollár je tu pod přímým vlivem Palackého poesie jako některých jiných svých předchůdců. Kollárovi byly známy nejen všecky básně Palackého z Počátků,¹⁵⁾ nýbrž Palacký sdílel se s ním

¹⁵⁾ Jak Kollár studoval bedlivě Počátky, ukázal jsem ve svém článku »O básnické erudici J. Kollára«, ČČM. 1895, str. 102.

též o své rukopisné práce. V dochovaných poznámkách Kollárových nacházíme na př. též báseň „K samovražděvému Radoslavovi“.

S Kollárem Palacký v těchto letech má ještě jednu snahu společnou: *snahu dosti pro svůj národ takové kultury, jakou honosili se staří Řekové*. Tím vyznačují se již věkové předcházející, zejména 18. stol., že vzdělaným národům stává se stará kultura řecká ideálem, kterou by rádi vočkovali na strom vzdělanosti svého národa. O tento ideál mocně usiloval vzor Palackého Klopstock; tento ideál mluví k nám obzvláště jasně z mladistvé útočných listů v „Počátcích“. Tam oba naši spisovatelé, Šafařík a Palacký, duchem svým tkví ve starém světě antickém, kdykoli obírají se esthetickým ideálem umění. Musa řecká je jim ideálem nejen ve svém celkovém dojmu a základu, nýbrž i ve všech svých podrobnostech. „... Tu tížící na nynějším hypogryfu českém krutý zákon, an nemožný činil jemu onen lehký, spanilý let, kterýmž se na řeckých křídlech tak hrdě na Helikon vznášival, a z jiné strany ušlechtilé básnictví českého roucha, jímž okrášleno někdy jalo se důstojně podle věčně kvetoucí Řekyně umístiti...“¹⁶⁾ Naše řeč ve spolku řečtiny a latiny prý vysoko nad německou hrdě vznášeti se může.¹⁷⁾ Spisovatel (Šafařík) raduje se z toho, že „slovanské dialekty“ mají některé podobnosti s řeckým jazykem větší nežli s nordickými (str. 43.). Ještě více horlí mladý zastance časomíry v VI. listě (str. 115) o „hudebné a zpěvné, duchem svým s Řecí pobratřené Čechy“ atd. Tato snaha je též jedna z nejsilnějších příčin, proč Palacký a Šafařík usilují tak o časomíru.

Ohlas této tužby ozývá se nám též z básnických pokusů mladistvého Palackého:

... a skály Olympské
ožijíc roznášeti divně budou
hláholy slovanské lýry mé.
(Radošť.)

¹¹⁾ Počátkové, str. 9.—10.; list Palackého.

¹⁷⁾ Tamže, str. 12.

Slované přejmou dokonalost umění, vyvinuté básnictví, jaké ve staré době dali světu jen staří Hellenové.

Takto znenáhla Palacký propracovává se k ideálu, jaký měl o kulturním poslání Slovanů již v tomto prvním období své činnosti spisovatelské; chce ducha slovanského, vyplývajícího ze samého základu povahy slovanské, který by nebyl ve vzdělanosti odvislý od jiných národů. „Mé největší snažení bylo by,“ pověděl v listě ke Kollárovi (z roku 1820 o sv. Duchu¹⁸⁾), „poučiti příkladem, že nám potřebí již jednou mysliti, mluvití a konati *slovansky*, odhodícím nezdárné slabikáře německé.“

A ještě jednu stránku třeba v básnické činnosti Palackého se zvláštním důrazem vytknouti. Jeho pokusy poetické, vzniklé za útlého mládí, jsou již zcela zřejmým ohlasem ideí a nazírání na svět ze zralého věku našeho buditele. Vyznívá z nich *jednotný, základní ton, jednotný názor na svět, určitě přesvědčení*, často od běžného názoru odchýlné, které zachoval si po celý život. Vzácná to konsekvence velikého života. Mladý poeta Palacký je už týž jako pozdější Palacký historik a myslitel. Ovšem proto jeho činnost básnická vyznačuje se jistou jednotvárností, hrozí upadnouti v manýru.

* * *

Proč tedy nevyměřeno náležité místo Palackému mezi českými básníky? Pohltila je jako u Šafaříka ostatní jeho činnost spisovatelská a politická, nad tuto daleko více vynikající. Šafařík teprve v novější době jako básník rehabilitován. Palacký sám nestál o slávu básnickou; proto většina jeho plodů básnických zůstala až po tuto dobu veřejnosti skryta. Ale je toho ještě jiná příčina.

Palacký oživuje ve své poesii — až na několik tonů vlasteneckých a slovanských — směry literární již vymírající, překonané již jinými. K nim přiveden byl jednak svou náklonností, jednak svou erudicí básnickou a okolnostmi, v nichž žil. Jemu na př. vedle Klopstocka za-

¹⁸⁾ ČČM. 1879, str. 381.

mlouvá se idealisující Schiller — zbožňuje ho také v jedné své německé básni — více nežli Goethe; k němuž neproniklo nic z tak rozvité již poesie romantické — naopak on je theoreticky uvědomělý její odpůrce, protože odporovala jeho ideálu, obrození totiž slovanské kultury v duchu antické krásy a vzdělanosti; on zůstal uzavřen obrozujícímu vlivu zásad Rousseauových; k němu ještě nedoniklo nic z proudů, na nichž právě evropskými kraji roznášela se bouřlivá rozvratná poesie velikého poety anglického, Lorda Byrona.

Ale jeden obrozující zdroj moderní poesie velmi mocný přece pro našeho mladého poetu nezůstal uzavřen: byla to *lidová píseň*. Všeobecné hnutí odkrylo mu tento zdroj. Již roku 1816 o prázdninách sbíral prstonárodní písně horlivě ve svém okolí, jak o tom podal zprávu v listě svém k Blahoslavovi, který potom Šafařík uveřejnil v Hromádkových Prvotínách (1816, č. 5. a 6.). Ale nedovedly ho zvláštním způsobem nadchnouti. U Palackého jeví se v tom zvláštní úkaz. Sbíral prstonárodní písně, theoreticky naučil se je brzy vysoko ceniti, jak svědčí jedno místo v jeho listě (V.) v Počátcích (strana 100.), ale ve svých pokusech básnických nebyl vlivem jejich ani dost málo zasažen. Týž zjev vyskytuje se též u Kollára.

U Palackého možná vysvětliti si tento úkaz tím, že v době, kdy pronikal hlouběji v povahu písně prstonárodní, kdy začal chápati pravou její podstatu, jako výkonný básník přestal být už činným. Mezeru tuto básník brzy si vyplnil aspoň theoreticky. Jako ve všech oborech, ve kterých Palacký byl literárně činný, hleděl si získati rozhled světový po tom, co v takovém oboru vykonáno bylo v jiných literaturách, tak i v poesii. Svědectví o tom máme zachována v některých jeho posudcích, z nichž obzvláště charakteristický je jeho posudek o Ohlase písní ruských od Frant. L. Čelakovského,¹⁹⁾ který je zároveň částečně soudem o jeho vlastní činnosti básnické.

„Jest to již zastaralá vina učeného vychování na-

¹⁹⁾ ČČM. 1830, I., 108—112; Radhost I., 31—32.

šeho, že jsme až příliš navykli zakládati sobě cenu poetickou básní a zpěvův právě v tom, v čem ona nikoli nezáleží, a že tudy často tratíme i jemnost chuti pro vyšší a spanilejší půvaby poesie. Vzorové námi vládnou a formy mrtvé; domníváme se, že básniti nám nelze, nehodí-li se verše naše pod rubriku ody, neb zpěvu, balady, elegie, idylly, a co těch jmen více. Ale živý obor poetických forem jest tak nesmírně rozmanitý, jako jest rozmanitost květin ve přírodě; a duch poetický podobá se tvorné síle organické, která samovolně zdobí všechny sady a květnice v nestíhlé rozmanitosti ušlechtilěji, nežli jakékoli naše umění a namáhání učiniti může. Tato tvorná božská síla, založená na citu čistě člověckém a na spojené s ním jemnosti moci obrazotvorné, jevívá se i v písních obecného lidu často tím spanileji a živěji, čím méně se umění do výtvorův jejich vtírá; protože lidu obecnému neschází ani jemnost citův, ani živost fantasmie. Mnohé písně národní jsou krásnější, nežli všechny ody a hymny anebo elegie, co jich která literatura dohromady počítá. Jevíť se v nich spanilost mysli lidské v nekonečné živosti a rozmanitosti; a to tím mileji, čím méně z oumysla pochází. Ale tím nesnadnější jest také jejich nápodobení (imitace), leč kdo tou mocí ducha vládne, kterou bůh „ku podobenství svému“ člověčenstvu udělil.“

Právě tak trefný soud Palacký osvědčoval při jiných příležitostech. Jak dovedl si právě poesie vážiti, ukázal vedle jiných též v posudku Erbenovy romance „Pokladu“²⁰⁾ nebo Rubešovy „Květinoválky“,²¹⁾ kde významná jsou zejména tato slova: „Všeliká poesie má původní základ svůj jen v srdci lidském, v citech a tužbách čistě člověckých, v poměru života našeho k časnosti i věčnosti; co na tomto základu se nestaví, co z této půdy nutností organickou se nepučí a nevzrůstá, to jest a zůstane prosou, třebaš verši sebe ozdobnějšími šperkovanou.“

²⁰⁾ V posudku Vesny na r. 1838 v ČČM. 1838, I, 121 a n.; v Radhostu I., 79.

²¹⁾ ČČM., 1837, I, 129 a n., Radhost I., 77.

Z těchto výroků viděti jasně, jak hluboko Palacký prohlížel v pravou podstatu poesie.

* * *

Zajímavé je pozorovati u mladého Palackého zápas duše jeho, má-li se oddati básnění nebo vědecké činnosti spisovatelské. Nejednou odloučil se od výkonného básnictví, ale zase se k němu navrácí, až později odvrátil se od něho zcela. V mládí svém nemohl se, ač vynikal vždy přísnou autokritikou, ustáliti na tomto odmitavém stanovisku. Četba vynikajících klasiků, úspěchy mladistvých jeho pokusů básnických posilují v něm mínění, že je určen Musou k vyšším úkolům. Brzy dostavily se okamžiky pochybnosti, zejména když pronikal hloub v poesii samu. Již jako osmnáctiletý jinoch chtěl se od poesie odtrhnouti a věnovati se české literatuře vědecké, protože poznal její ohromné nedostatky (Vlastní živ., 14.). Brzy však odhodlal se pohozené lýry uchopiti se znovu. Vysoce vzdělaný přítel jeho, P. J. Šafařík, nedávno ze studií universitních se navrátil, dovedl ho přesvědčiti o tom, aby práci svou zasvětil znovu českému básnictví. Podle jejich společného názoru mohla českou poesii zachrániti a povzněsti jen poesie časoměrná; nadšení mladí přátelé chtěli jí tyto nedostatky nahraditi a dali se usilovně do práce. „Tak naveden sem opět Šafaříkem na stezky básníkův,“ praví o tom Palacký sám. (VI. živ., 15.) S úspěchy svými patrně sami byli spokojeni. Jmenují se v Počátcích mezi reformatory, od kterých poesii české kyne nová epocha (str. 107.). Ký div, že v Palackém vzrostlo vědomí o skutečném poslání básnickém. Při pohledu na stověkého svědka staré slávy slovanské, na horu Radhošť, slibuje si pro budoucnost, že „skály Olympské ožijíc roznáseti divně budou Hláholy slovanské lýry mé“.

Jeho vědomí o skutečném nadání básnickém povznesl ještě úspěch Počátků. „Což div,“ praví o tom (VI. živ., 19.), „že nejsa prázden snářské obraznosti, opět jsem se do básnictví, zvláště do tragedií zamýšleti počal.“

Ale jeho aspirace básnické nesly se k velikým cílům; nechtěl se spokojiti slávou průměrného básníka. Vypravuje o sobě, že poznal „nemožnost svou státi se kdy *velikým* básníkem“ (VI. živ., 14.). Než přesvědčení toto, že by se nemohl státi velikým básníkem, v duši básníkově neutvrdilo se hned.

Na veliké činy básnické mladý duch Palackého pomýšlel ještě v letech asi 1819 a 1820. Po těch zůstavil nám aspoň stopy. Pišeť o těchto plánech ještě v březnu r. 1820 ve svém „Každodenníčku“²²⁾: „V těchto časích obíral jsem se ustavičně s návrhy pro větší díla básnická.“ Vykládá pak o plánu tragédie níže uvedené. „Jiný předmět smutnohry byl mi již od dávna *Jan Hus*, jenž ale, jakožto mé hlavní poetické dílo, na pozdější časy by se odložil. — Epická báseň „Jaroslav, vítěz nad Tatary“, také již před lety hodlaná mne velmi zanášela, nevědoucího, zdali bych od Ivana, či od Jaroslava začítí měl. První jest rádnější, pro větší snadnost.“

K této tragedii učinil si také již podrobný rozvrh.²³⁾ Plán tragédie vypracován je ovšem v běžné tradici starší literatury dramatické. Je to výplod rozečtelého jinocha — četl francouzskou *Histoire de Catherine II.* od Castéry, jak sám piše — ne výtvar člověka proniklého ideami své doby a obrněného nutnými zkušenostmi života skutečného. Volba látky, celá kompozice a invence, charakteristika osob, technika dramatická — samá konvence. Pro látku sáhnuť do tajného vření a úkladů v palácích stále roztoužené energické carovny Kateřiny ruské: krvavá hra o trůn — věznění vlastního nápadníka trůnu za to jen, že mu jeho rod zaručoval jeho práva — konečná moc bezcitného milostníka carovna Orlova — nelidské týrání a pikle, spiknutí, noční porady, všecko podle osvědčených velkých vzorů zrovna tak jako v tisícerych napodobeninách těchto silných umělců, v denní literatuře

²²⁾ Vyjde v Zápiscích Fr. Palackého, jež připravuje k tisku dr. V. J. Nováček.

²³⁾ Uveřejněn jest, jakož i následující plán »Epopey« v mém vydání *Básní Fr. Palackého*; »Epopea« tato otištěna je ze »Zápisů Fr. Palackého«, chystaných k tisku drem. V. J. Nováčkem, str. 42.—44.

efemerní. Všude plno děje, málo, co by pronikalo k zápasům citů, vůle a ideí. Přečteme jednu scénu a vidíme před sebou celou exposici, zauzení i konec. A právě tak umělecký aparát celé hry: monology, děsivé sny, vidění, vražda hrdiny od najatých holomků za zavřenými dveřmi právě v okamžiku, když z venku už osvobozující spiknutí burácí na dvěře. A tím způsobem objevuje nám již pouhý plán známé prostředky a efekty dramatické. Schillerova Marie Stuartka tanula básníkovi podle vlastního přiznání nejvíce na mysli.

Básník nedovedl se již volbou látky vymaniti z vyběhaných kolejí: chtěl mít drama historické, drama dvorské; ale sáhl pro ně — do dějin slovanských.

Za vyšším cílem však šel básník v naskizzovaném plánu »Epopey«. Ač je z doby o půl roku dřívější, přece v ní je Palacký nepoměrně výše. Epopei této je ovšem na prospěch také to, že načrtnuta rysy co nejstručnějšími — vystižen její ideový a filosofický základ — a v tom už tehdy Palacký byl silný. Od tohoto plánu k podrobnému provedení bylo ovšem ještě daleko. „Napadl mi,“ piše o tom náš básník, „na mysl ideál veliké epopey všenárodní nové, v nížto by poslední národů válka s Napoleonem se opěvovala docela podle ideí nejdokonalejších, nejživějších a nejkrásnějších našeho věku.“ Vnější rámec její měly tvořiti děje posledních válek Napoleonských od vtrhnutí Napoleona do Moskvy až do ustoupení Napoleona s dějiště světového. Zájmy jednotlivých činů měly být spojeny „v osobách nemnohých“ a z těch jeho vědomí slovanské chtělo zvláštní roli svěřiti obzvláště Slovanům: Alexandrovi, Kutusovovi, Švarcenberkovi a j. Básník měl na mysli podati vedle veliké události politické plastické scény života válečného, politického a společenského.

Ale všechno toto vnější dění přibráno za vyšším účelem. Mladý pěvec chtěl ve svém epose zobraziti »*idey nejdokonalejší, nejživější a nejkrásnější*« svého věku. A v tom má tento rozvrh obzvláštní význam. Básník chce tu vložiti do svého díla nejen současný život, nýbrž i současné snahy a ideje, a tím objevuje se hlasatelem uměleckého ideálu,

který teprve za zralého a kmetského věku Palackého ovládl zúplna literatury evropské. A do jakých podrobností si tyto současné ideje rozvrhl!

„Opisovali by se živě a podlé vzdělanosti ideální našeho století bojové, úsilí knížat a národů, jejich důstojné pěkné horlení pro svobodu a důstojenství člověčenstva, pak duch jejich národní a vlastenecký ve vši jeho síle a rozmanitosti. Následoval bych ideálu nynějšího věku — svobody a vzdělanosti atd. — a však volnými obrazy, ne filosofováním, a to by jednotilo básně rozmanitost. Život, talenty, skvostnost, moc a síla tolika mužů a národů v nejvyšším stupni vyražené podávají pole nepřehlednuté, nevyměřené a nevyvážené rozmanitosti.“ „Celý život člověčenstva tu krom toho se ukazuje, motivy věku našemu přiměřené.“ Věku svému chce přizpůsobiti i fakt historický. „Divadlo skončí se v Paříži s dobrovolným ustoupením Napoleona — tak toho vyhledává věk náš — a s usnešením se knížat, že svobodu dají národům svým — a s ohledu Prozřetelnosti zde zjevně působivší, svatá alianci.“ Idey věku svého náš básník ani na chvíli nespouští s mysli. „Zpěvec by se vždy musel z ohledu vyššího považovat — jako genia, vypodobujícího mínění, žádosti a city všech národů, jenž bojovali spolu pro svobodu. — Slovem: ideál časů našich, v nejpamátnějším světa boji.“

Ale tradice jeho národní i rodinná káže mu nezapomínati na stránku nejvznešenější v lidském snažení — na *náboženství*; chce do svého eposu pojmuti též *nejvyšší výsledky ve vědě i v umění*. „Všecka velebnost náboženství, všecka svatost a tajemství vznešeněmystické, všecka neobsáhlost známostí ve hvězdářství, ve filosofii, v umělectví, v přirozenosti, v dějinách světa, — všecky květy věků křesťanských a evropejských v lásce, v enthusiasmu, v hrdinství, v romantismu, v belletristice, v národní hrdosti atd. bylyby tolikéž barvy k velkému obrazu tomuto, z nichžto živý, skladný, duchaplný a vznešený výraz co zrcadlo všech věků zpodobí se. I nadpřirozeného působení nepotřebí zapřítí — ale podlé ponětí našich časů, jakožto bdící Prozřetelnosti. Ta se jeví v oné strašné porážce,

zimou přivedené, hned z počátku, čímž i velikost té věci o mnoho se zvýší; pak v roznícení všech vůbec národů, spojivších se pěkně pro zákon ducha původní — roznícení to od Boha pochází.“

Tedy hotová „Vojna a mír“ ve své koncepci již tehdy, hned po ukončení válek Napoleonských. Ba ještě daleko více; byla by to „Božská komedie“ našeho věku, ovšem kdyby byla také s pravým uměním básnickým provedena. „Zdetě pole neorané ještě,“ mohl básník právem tvrditi.

Velikosti díla svého autor byl si úplně vědom; byl si však vědom též hojných nesnází, jež dříve bylo by třeba přemáhati. „Ale všeho doletí se pravý enthusiasmus“; „myslím, že by se mi nějak podařiti muselo“, kojil se při tom blahou nadějí. K dílu svému chtěl se přiměřeným způsobem připraviti. Uznával za vhodné, shlédnouti vlastnímá očima místa, na nichž dály se veliké děje. Chtěl také dříve ovládnouti „epický sloh, aby potom nebyl překážkou“, chtěl cvičiti se na drobnějších pokusech, chtěl při tom „poznávati více vznešenost života národů, ducha století a ducha dějin veškerých ve člověčenství z ohledu epického“. O ohromnosti své látky dobře ví; třeba ji prý ne rozšiřovat, nýbrž spíše se obmezovat.

Theoretické povědomí o úkolech esthetických silně tu proniká, třeba že se v něm ozývá ohlas zásad, za které bojoval už německý „Sturm und Drang“ a který vlivem některých veleduchů, zejména Byrona, v té době stával se kredem uměleckých nadšenců. Regule a příklady jiných působí prý v něm bázlivost a odnímají v něm chuť k dílu. „První ale zákon jest pro mne: nevázati se, nýbrž volně následovati, anť genius vodí nás ideály svými,“ dodává si sám ducha, když připomněl si veliké nesnáze zamýšleného díla. Ale přece stanovil si napřed některá pravidla, kterých při své skladbě chce šetřiti: chce udržovati vždy jednotu v hlavním ději a v jednotlivých příbězích „pro usnadnění obraznosti“, jeho historické epos nechce se „vázati cele historickými pravdami“, nýbrž chce vystihnouti pouze ducha veliké

události. V ní pak chce vytvořiti plasticky „jakožto volný plod obraznosti jadrné obrazy života válečného, politického a pospolitého“. Ideje současné — svoboda a vzdělanost atd. — mají býti pojítkem v rozmanitých volných obrazech; ne filosofováním, nýbrž současnými ideami chce si zjednatí jednotu básně. Ale je mu v tom pořád ještě největší závadou nedostatek zkušeností. Jakou důvěru chová na př. ke knížatům tohoto světa! U nich vidí snahu, národům svým zajistit svobodu, povznášet, zušlechtovat a zdokonalovat všechno lidstvo — svatá alliance! Palacký tehdy patrně upřímně věřil tomuto přívlastku. —

Co by byl Palacký provedl, kdyby se byl dal do řešení svého plánu, těžko usuzovat; co chtěl však provésti, to máme jasně podáno. Je nám to svědectvím, jak již tehdy pronikal hluboko v podstatu umění básnického. A kdyby jen z polovice bylo se mu dílo takové zdařilo, přisvědčili bychom mu, že „toto bylo by epos národní, dílo pak nemenší, nežli byla Iliada; dílo všech věků trvajících. Příkro to; ale všeho doletí se pravý entusiasmus, a mně nelze v lyrickém, nýbrž v epickém toliko pokolení prospěti, obživuje daných předmětů, *usiluje k velikým ideálům*, a zdržuje se již jednou neko-
nečného rozumování v básněch“.

Ejhle, tvořivý duch, jenž propracovává se k velikosti! Už i talent svůj dobře vystihuje; odvrací se od lyriky, ví, že může „prospěti toliko v epickém pokolení“ (oboru). Veršovanou Iliadu národu svému nedal, ale dal mu za ni náhradu, k jaké dospěl vývoj vzdělanosti lidské — osudy národa vypravované ve velikém díle vědeckém. Avšak i to nese stopy skutečného básníka. —

* * *

Napsal jsem podrobnější rozbor básnické činnosti Palackého. Bylo třeba podrobnějšího rozboru, protože tím má býti opraveno dosavadní ustálené mínění, že Palacký byl bez nadání básnického. Článek můj chtěl o jubilejním roce největšího našeho buditele zachrániti též jeho básnickou čest. Slávy se mu tím arcit' mnoho nedodá — jestiž jméno jeho již příliš veliké.

XXXII.

Snahy Františka Palackého o vydání české encyklopedie.

Napsal Rud. Dvořák.

Dobu od roku 1823 do roku 1848 označil Palacký sám jako druhou periodu literárního snažení a působení svého. V ní žil dle svých slov téměř výhradně dějinám českým.¹⁾ Ale pro badání o minulosti české nezapomínal nijak přítomnosti, a tak náleží právě této době převahou i činnost z oboru řeči a literatury české, mimo jiné pak i snaha o dílo, jež v první řadě mělo hověti potřebám národa českého — míníme českou encyklopedii.

Myšlénkou české encyklopedie zabývali se již první literární křísitelé národnosti české na počátku XIX. století. Jakési, ač nejasné, zprávy o tom máme od Jungmanna o Faustinovi Procházkovi; později dovidáme se jich o Jungmannovi samém z doby jeho pobytu v Litoměřicích.²⁾ Tím pochopitelnější jeví se snaha ta u Palackého. Doba, v níž on o encyklopedii českou počal usilovati, byla nejen pokročilejší a tím podobného díla potřebnější, ale i podmínky pro jeho uskutečnění byly aspoň zdánlivě příznivější. Mimo jiné Palacký, byv r. 1826 pověřen redakcí časopisů musejních, nejen nabyt a nadále požíval měrou potud nezvyklou důvěry u předních vzdělancův národu našeho, nýbrž jako redaktor obou časopisů musejních musil vstoupiti do stykův osobních

¹⁾ Radhost III. 258.

²⁾ Sr. Zelený, Život Josefa Jungmanna, str. 104., 170. a 200.

s veškerou inteligencí v Čechách a tudíž postaven byl jako do centrum veškeré literární činnosti v Čechách, jak české tak i německé.³⁾ Větší počet pracovníků, již byli mu k dispozici, byl přirozeně i lepší zárukou, že k dílu nejen dojde, ale že se i provede. Kdežto ještě Jungmann, pomýšleje r. 1820 na vydání všenaučné encyklopedie české, měl pouze dva pomocníky, Purkyni a Presla, měl Palacký, jak uslyšíme, r. 1829 již 28 pomocníků.⁴⁾

Důvody Palackého pro vydávání encyklopedie byly 1. povahy všeobecné, 2. zvláštní, speciálně české. Obé vyložil nejprve ve svém německém podání k nejvyššímu purkrabímu hraběti Karlu Chotkovi ze dne 4. října 1829, jímž vůbec veřejná diskuse o české encyklopedii zahájena, ke druhým vrátil se opětovně i později.

„Potřeba českého díla reálně encyklopedického stává se každým dnem citelnější. Obor věd rozšířil se za našich dob tou měrou, že jest to jednotlivcům nesnadno, jej celý přehlédnouti; vědy samy jsou však vespolek v tak těsném spojení, že chce-li někdo znáti důkladně jednu, musí znáti aspoň základy všech ostatních. Nad to panuje za naší doby tak čilý zájem pro vědu, umění a veřejný život a jest potřeba rozmanitého rychlého poučení se o nich tak všeobecná, že díla, jež hoví obému, považují se všudy za nutná pro domácí potřebu a jsou hledána. Důkazem jsou nyní již nesčetné encyklopedické slovníky francouzské, anglické a německé, jež všude jdou na dračku.“⁵⁾

K tomuto důvodu všeobecnému, platnému pro všechny encyklopedie vůbec, přistoupily dva důvody zvláštní, svědčící o zvláštní potřebě encyklopedie české.

Němčina byla tehdy sice všem Čechům známou; spíše byli, jak Palacký výslovně doznává, lidé, kteří,

³⁾ Radhost III. 362 a n.

⁴⁾ Čenský, Z dob našeho probuzení, 278.

⁵⁾ Gedenkbätter, 77, Zur böhm. Encyklopädie (1829). Českou reprodukci místa tohoto obsahuje První návrh o slovníku naučném z r. 1829. Radhost III. 232.

ačkoli krví a srdcem věrní Čechové, nebyli jazyka českého ani dosti mocni. Palacký nevyjímá z počtu jejich ani hrabat Šternberkův obou, ani hraběte Chotka, nejvyššího purkrabího, ba ani Dobrovského samého, jež označuje sice jako mistra v theorii, ale ve praxi dosti nedostatečného. Okolnost, že zvláště přední osoby, od nichž záviselo rozhodnutí, nebyly dosti mocny českého jazyka, přinášela to přirozeně s sebou, že kdokoli té doby působiti chtěl ve prospěch národnosti české, musil užívat k tomu cíli němčiny. Palacký vyznává sám, že z téhož důvodu v letech 1824 až 1830, ba i 1840, pro dobré národu Českého napsal více statí po německu, nežli po česku, tak že i Radhost sám po ta léta, jak praví, stal se nedostatečným a jednostranným zrcadlem jeho činnosti vlastenecké.⁶⁾ I pokud encyklopedie se týče, konstatoval Palacký, že německá díla toho druhu jsou každému vzdělanci našeho národa přístupna.⁷⁾ Prohlásil-li nicméně, že potřebuje i Čech podobné literární pomůcky, byla důvodem jeho jednak drahota dotyčných děl německých, jednak, a to hlavně, cizáctví těchto děl, jež šmahem psána byla cizinci pro cizince, bez ohledu na Čechy. Palacký konstatoval výslovně, že i nejnovější vídeňský konversační slovník přestal na tom, že otiskoval prostě články týkající se Čech z Piererova Slovníku, se všemi jejich nedostatky a omyly.⁸⁾ Přál si tedy Palacký českého konversačního slovníka v prvé řadě proto, by dostalo se jím Čechovi spolehlivých zpráv o jeho vlasti.

Zadruhé měl se slovníkem státi pokus, ustáliti ještě neúplnou vědeckou a uměleckou terminologii v jazyce českém dle požadavků přítomnosti.⁹⁾ Palacký odůvodňoval potřebou touto vydání české encyklopedie ještě r. 1852, tedy v době, o níž sám konstatoval, že působením Sboru matičního jako centra, přes to, že zabíráno již téměř do všech oborů naučných a terminologie dosti hojná i prostranná počala vcházeti v oběh u národu, udržena v ní jednota v pokroku vědecké mluvy české, která dotvr-

⁶⁾ Radhost III. 263. — ⁷⁾ Gedenkbätter, 77. — ⁸⁾ Gedenkbätter, 78.

⁹⁾ Tamže.

zena té doby známou kommissí vládní pro vědeckou terminologii českou. Tenkrát nepostačily mu již ani rejstříky terminologické, ani systematické knihy jakkoli výborné, poněvadž se mu jednalo o rychlé poučení i širších vrstev.¹⁰⁾ Tím oprávněnější byl požadavek ten r. 1829, kde téměř ničeho takového nebylo.

Ve druhém německém podání hraběti Karlu Chotkovi ze dne 4. října 1829¹¹⁾ shrnuje Palacký své důvody pro vydání slovníka, jak následuje: „Nemáme jiného účelu, než vhodným reálně-encyklopedickým dílem přispěti k osvětlení svých krajanů, sdělit jim, pokud nám možno, výsledky vědeckého badání v Evropě, odstraniti posavadní nedostatky v pěstování řeči a literatury naší vlasti, zvláště pak zameziti eventuelní přehmaty vyplývající z neoprávněného nebo zbytečného purismu a neologismu.“ Kdežto důvodu jazykového v prvním podání téměř jen mimochodem dotčeno a v podání druhém, kde již příslušně akcentován, jen povšechně uveden, rozepsal se o něm Palacký obšírně v nejbližším německém podání adresovaném presidentu musejnímu Kašparu hraběti Šternberkovi ze dne 6. ledna 1830, jímž zahájil jednání o Matici, s výslovným podotčením, že úvaha o něm přiměla jej podniknouti prvý krok a vyzvati stejně smýšlející muže k společnému zpracování české reálné encyklopedie.

Zmíniv se o dávném přání nejsoudnějších českých spisovatelů, připravití svým krajanům reálně-encyklopedické dílo v jazyce národním, pokračuje: „Přání to živeno bylo potřebou, dodělati se ve vědeckém vývoji českého jazyka, jenž od 12 let tak horlivě a mnohostranně zahájen, cíle, jenž osvědčil by se zdárným pro osvětlení lidu. Nebo ježto se nemohlo ani nesmělo brániti touze nové generace po tom, vysloviti se i o předmětech vědy jazykem mateřským, musila nésti se péče těch osvěcených mužů, již myslili to současně poctivě s pěstováním naší národní literatury, tím směrem, by uvedená touha ne-

¹⁰⁾ Radhost I. 234 a n.

¹¹⁾ Gedenkbätter 82 a n.

vedla na scestí, jež mohlo by se státi nebezpečným jazyku i literatuře. Nastala jim proto nutnost, projíti jednou při společné dohodě k tomu oprávněných celý obor vědy a sebrati všechny hlasy pro konečné ustálení vědecké terminologie, by se učinila přítrž nezákonnému a zhoubnému purismu a neologismu. Nyní nadešla asi pravá doba, přikročiti k dílu; dvanáctileté pokusy činí nám možným, podjati se ho již s jakousi zkušeností; kdyby se déle váhalo, dostavila by se z posavadního stavu věcí neodvratně škoda.“¹²⁾

V českém prvním návrhu „o Slovníku naučném“ (z roku 1829) praví Palacký v témže směru, konstatovav potřebu dotknouti se všech nauk bez rozdílu, když mateřčinu svou vědecky vzdělati a k naukám vůbec působnou učiniti máme, že „obor mluvy a obor vědomostí lidských jsou stejně ukončeny“ . . . ježto „rozum lidský jest všudy pospolu ploditelem nejen myšlének, ale i slov, do kterých je odívá. Že zákon tento přirozený u nás se nesplnil, ano v skutku větší slov a výrazův nežli ponětí a známosti potřebu v národě svém cítíme, toho vina jest naše cizí a nepřirozené ode mnoha století vychovávání. Nyní, což od věkův zanedbáno, najednou opatřiti, a národy šťastnější, kteří přirozenou cestou vedeni jsou, nás daleko předběhli, jedním tak říkaje skokem stihnouti usilujíce, plodíme již od několika let na prospěch slova i výrazy u větší nežli přirozené ourodnosti. I jsouce opuštění ode vši porady a pomoci vyšší, jestliže v běhu takovém často klesáme a bloudíme, což v tom divného aneb nelásky a kárání hodného? Avšak jak veliká škoda z poklések a bludův takových na řeč a na literaturu naši vyplývá, zkušenost až příliš patrná i trpká nás učí. Spisovatelé porůznu pracujíce jedni od druhých se dělají a strani; co jeden staví, druhý boří a třetí zavrhuje; a národ — quem penes arbitrium est et jus — aneb pomaten, anebo rozmrzelý jsa novotami a zmatky těmi, více jich se a literatury vesměs odcizuje, nežliby shovával a pomáhal zniku jejímu. Jižtž čas svrchovaný, abychom všem

¹²⁾ Gedenkbätter 84.

těmto zmatkům mezi sebou učinili konec. Společnou poradou a svorným ustanovením vyměřímež tedy aspoň povrchně i krátce všecka pole nauk a věd lidských, dokonce i vědecké vzdělání mateřčiny své v tomto encyklopedickém díle aspoň tak, aby napotom český spisovatel každý, co do naučné terminologie, na něm se zakládáti a národ k úplnému dorozumění nových i starých slov vědeckých a řeči své naveden býti mohl.¹³⁾

Posledně vrátil se Palacký k této otázce r. 1852 (7. února), konstatuje, že usiloval již r. 1829 o slovník naučný, ne „z marné myšlénky té, poněvadž jiní národové honosí se díly podobnými, že proto potřebí jest, abychom i my je měli“, ale „doháněn jsa k tomu úvahou potřeby nevyhnutelné, aby počaté téhdáž vzdělávání všelikých nauk jazykem naším mateřským dalo se v dorozumění, jednotě a svornosti všech ochotníkův jak vůbec, tak i zvláště co do vědecké terminologie, aby nezralé choutky a libůstky, pocházejší více z neumění nežli ze svěhlavosti, odstraněny byly pomocí většího počtu zkušenějších mužův, aby toho, co jedni stavili, jiní nebořili zase a nejalí se ploditi zmatky ve čtenářstvu, kteréžby konečně celou nově zrozenou literaturu naši byly v nechuť uvéstí musily.“¹⁴⁾

Pojav Palacký myšlénku české encyklopedie, počal ihned vážně přemýšleti o jejím uskutečnění, hledaje nejen vhodné síly pracovní, ale staraje se i o zjednání prostředků peněžních. Především bylo nutno podati rozvrh díla a tak již v prvním z uvedených podání nejvyššímu purkrabímu hraběti Karlu Chotkovi ze dne 4. října 1829 nalézáme následující jako obsah projektovaného díla:

1. Základní pojmy a soujem nejnütnějšího ze všech oborů vědy a umění.
2. Vlastivěda v ohledu historickém, statistickém, topografickém a průmyslovém.
3. Výklad české terminologie vědecké, umělecké a úřední.¹⁵⁾

¹³⁾ Radhost III. 233 a n. — ¹⁴⁾ t. I. 234.

¹⁵⁾ Gedenkbllätter, 78.

V nejbližším podání témuž ze dne 21. listopadu 1829 stanovil Palacký, po předchozím dohodnutí s 12 českými vědci pražskými dne 12. listopadu t. r. v bytě Jungmannově, bližší plán a provedení díla. Sneseno, že má míti chystané dílo tendenci solidně vědeckou, při tom však býti dílem co nejsrozumitelnějším a všeobecně prospěšným; má týkati se sice všech věd, ale všude bráti zřetel v prvé řadě na otázky týkající se vlastivědy. Tím samým byl přirozeně vyloučen překlad z cizích děl i rozhodnuto se pro původní spracování všech článků.

Celá massa látky měla se rozdělití na 3 hlavní třídy a sice: I. historickou a zeměpisnou, II. přírodnickou a technickou, III. filologickou a filosofickou.

Pro jednotlivé třídy zvoleni hned i redaktoři a svěřena jim „hlavní péče o náležitě všech částek ve třídě své opatření“, tedy v celku tři, a sice Palacký pro prvou, J. S. Presl pro druhou a Jos. Jungmann pro třetí. Palackému měla připadnouti i poslední celková redakce (chefredaktorství).¹⁶⁾ Bližší rozvrh nalézáme v české zprávě v Radhosti.¹⁷⁾

První třída měla obsahovati v sobě:

1. Historii všech věkův a národův, zvláště pak domácích a slovanskou, vždy spolu s ohledem na vzdělanost v náboženství, v literatuře i v krásoumách.
2. Statistiku, národopis a topografii jak cizozemské tak i domácí; v čemž největší péče bude o známost vlasti a o českoslovanská jména zeměpisná.
3. Životopisy mužův památných, panovníkův, vůdcův, umělcův a učencův, se zvláštním ohledem na říši Rakouskou a národ Českoslovanský.
4. Rodopisy zvláštní a důležité rodův předních v Čechách a v Moravě, v říši Rakouské a ve Slovanstvu.
5. Pomocné nauky historické, jakožto archaeologii, mythologii, diplomatiku atd., vše jen krátce a stručně.

Ke druhé třídě počítati se mohou:

6. Přírodopis veškeren spolu s zeměznanstvím.

¹⁶⁾ Gedenkbllätter, 80; Radhost III. 236.

¹⁷⁾ t. III. 234 a n.

7. Matematika, zvláště upotřebená, fysika vůbec, a základy astronomie.

8. Chemie, zvláště řemeslnická, technologie vůbec a strojnictví; též hornictví a hutnictví.

9. Stavitelství jak domácí tak i vodní a vojenské.

10. Obchodoznalství, zvláště pak známost kupeckých zboží a fabrikátův.

11. Hospodářství domácí a polní, též lesnictví atd.

12. Lékařství, zvláště prstonárodní.

Ke třetí třídě:

13. Staroklassická filologie, studia humanitní.

14. Theorie řeči a literatury, zvláště českoslovanské.

15. Theorie básnictví a krásoumy vůbec.

16. Filosofie jak theoretická tak i praktická, politika i národní oekonomie.

17. Právnictví a policie, zvláště domácí.

18. Terminologie vůbec a smíšeniny.

O látku měli se rozdělití a k vykonání jí se mezi sebou ctí a věrou zavázati všickni, co jich v Praze bylo, „spisovatelé i redaktoři, každý podlé dosavadních studií svých“; vedle nich měli pozváni býti ku přispívání i přespolní spisovatelé, hlavně v naukách, „ku kterým mohli by býti spůsobilejší nežli spolupracovníci pražští“.¹⁸⁾

V rukopisné pozůstalosti Palackého nalézají se dva seznamy týkající se přispěvatelů slovníka zamýšleného a jejich oborů. Seznam první obsahuje asi prvopis projektu Palackého, vypracovaný patrně pro zmíněnou již schůzi dne 12. listopadu 1829 v bytu Jos. Jungmanna,¹⁹⁾ v níž asi přednášel Palacký i svůj první návrh o Slovníku naučném, uveřejněný v Radhosti²⁰⁾ a datovaný právě 12. li-

¹⁸⁾ Radhost III. 236.

¹⁹⁾ Sr. k tomu F. L. Čelakovského Sebrané listy, 254: „Ondyno bylo hlučné rokování u bátušky. Palacký přednášel projekt, abychom se spolu a dohromady usnesli a usnesše se mezi sebe rozdělili a rozdělivše (vše to alla (!) Zimmermann) pracovali na nějakém konverzačním neboli encyklopedickém slovníku. Hlasy se o tom rozdílne pronesly, většina však zůstala při chuti; bojím se však, aby brzy nepřešla.“ (Čelakovský Kamarytovi, 18. listopadu 1829).

²⁰⁾ III. 230—239.

stopadu 1829. Stránka první obsahuje výčet spisovatelů a sice uvádějí se:

1. v Praze bydlící:

Čelakovský, Černý, Chmelenský, Fährnich, Hanka, Hraběta, Jungmann Jos., Jungmann Ant., Palacký, Presl Jan, Presl Kar., D. P. Václavíček, Vaněk, Vinařický, Svoboda V. A., Tomášek. Tužkou připsáni vedle Hraběty Hýbl, pod Jungmannem Ant. Linda. Protější sloupec obsahuje spisovatele přespolní. Jsou to:

Bergner, Chmela, Kinský, Kliepera, Kollár, Macháček, Marek (tužkou připsáno Ant. a Jindřich), Palckovič, Pešina, Polák, Sedláček, Sláma, Šafařík, Schön, Ziegler.

Tužkou připsáni mezi ně Černý, Grolmus, Gabulka, na okraji pak řada jmen: Friez de Ronse, hr. Berchtold, Doležálek, Hölzel (přeškrtnut tužkou), Javornický, Kernerové, Hněvkovský, Horčička (tužkou přeškrtnut), Kuřák (přeškrtnut), Kamarýt, Kubat, Kučera, Loos, Klučák, Nejedlý, Purkyně, Patrčka, Ryba (přeškrtnut), Schützové (přeškrtnuti), Šádek, Štěpánek (přeškrtnut), Štěpán, Štěpnička, Seidl, Sír, Sychra, Turinský, Vacek, Vetešník, Žitek.

Stránky 2. a 3. obsahují Palackého plán díla s rozvrhem ještě podrobnějším, nežli je uvedený již rozvrh z Radhostě. Jména navržených přispěvatelů připsána i zde k původnímu náčrtku tužkou. Návrh zní:

A. Třída historická.

I. *Historie*, spolu s *životopisy*.

1. Všeobecná stará: Fährnich.
2. Středního věku:...
3. Vseslovanská stará: Šafařík.
4. Všeobecná nová: Klučák.
5. Česká i moravská: Palacký, Schön.
6. Biblická i církevní: Kernerové.

II. *Zeměpis*, spolu se *statistikou*, *národopisem* a *topografií*.

7. Zeměpis starého světa: Fährnich.
8. Nový všeobecný: Vetešník.
9. Slovanský: Hanka.
10. Český, moravský atd.: Schön, Grolmus.

- III. *Rodopisy*.
 11. Cizí, všerakouské a slovanské: Hanka.
 12. Domácí: Palacký, Schön, Kalina, Vacek, d'Elvert.
- IV. *Archäologie, též mythologie*.
 13. Staroklassická: Chmela.
 14. Slovanská, česká: Ant. Jungmann.
 15. Nordická, orientální: Šír.
- V. *Chronologie, diplomatika* atd.: Palacký.
 B. Třída přírodnická i technická.
- VI. *Přírodopis, též zeměznanství*: pp. Preslové.
- VII. *Mathematika*: Sedláček.
Fysika: Sedláček.
Astronomie: Jos. Černý v Chodovicích.
 Tužkou připsáno: Fysik. geogr. Vaněk.
- VIII. *Chemie*: J. Presl.
Technologie, strojnictví, fabriky: Presl, Hölzel, Patrčka.
Hornictví, hutnictví: Gabulka.
- IX. *Staritelství domácí* atd.: Šembera.
 » *lodní, též plavba vůbec*: ...
 » *válečné, též umění válečné vůbec*: Poták.
- X. *Obchodnictví, známost kupeckých zboží*: Bergner, Kučera v Hradci.
- XI. *Hospodářství domácí a polní*: Vaněk.
 Chování dobytka: ...
 Lesnictví, lovba atd.: ...
 (Tužkou připsáno) Veterinářství: Dr. Kuřák.
- XII. *Lékařství*: Ant. Jungmann, Purkyně, Kuřák.
 C. Třída filologicko-filosofická.
- XIII. *Řeč a literatura*.
 Theorie její vůbec: ...
 Řeči a literatt. cizí: Vinařický.
 » » slovanské: Hanka, Čelakovský.
 » » česká: J. Jungmann.
- XIV. *Theorie básnictví*: Macháček.
 » *obraznictví*: V. A. Svoboda.
 » *hudby*: Tomášek.
- XV. *Filosofie theoretická i praktická*: Marek.
 Politika, národní oekonomie: Chmelenský.
- XVI. *Právnictví a policie domácí*: Vaněk, Hanka.
Terminologie vůbec. Smíšeniny: J. Jungmann.

Seznam uvedený se svými doplňky, připsanými a ojedinele opět vyškrtanými jmény, jeví se nám výsledkem čilé debaty, o níž od Čelakovského se dovídáme. Lite-

rárnímu historikovi, obeznámenému důkladně s literárními poměry této doby, nebylo by nesnadno, dle nich, aspoň částečně, i debatu samu si zobraziti.

Seznam druhý jest čistý přepis tohoto seznamu v pořádku alfabtickém, v němž ke hlavním jménům spisovatelů pražských, podškrtnutým inkoustem, připojeny i příkázané jim obory. Jména tří hlavních redaktorů podškrtnuta dvakráte.

Výsledek porady oznámil Palacký nejvyššímu purkrabímu hr. Chotkovi podáním ze dne 21. listopadu 1829. V něm mimo uvedené již svrchu vůdčí zásady i osoby sdělil jména hlavních pracovníků, jichž spolupůsobení z části již slíbeno, z části s určitostí se může očekávati, i s obory jim příkázanými. Jsou to:

1. *Josef Jungmann* (redaktor filolog. a filosof. třídy) články z oboru českého jazyka a literatury (český seznam: řeč a liter. česká. Biografie spisovatelů českých).
2. *Ant. Jungmann*, MDr., univ. prof., vědy lékařské, slov. mythol. a archaeologie (český seznam vynechává vědy lékařské).
3. *Jan Sv. Presl*, (redaktor přírodovědecké a technologické třídy), přírodopis, zeměznanství, chemie atd.
4. *Karel Bor. Presl*, kustos musea, přírodopis.
5. *V. Hanka*, bibliotekář musea, česká archaeologie, dějiny slov. zemí. (seznam český podrobněji: slovanská historie, zeměpis, rodopisy, řeč a literatura, staré právo české).
6. *V. A. Svoboda*, humanitní professor na malostranském gymnasiu, theorie krásných uměn (český seznam: krásoumy, obraznictví).
7. *Norb. Vaněk*, skriptor veřejné knihovny a český vládní překladatel, domácí právo a policie, oekonomie, fysikální geografie (český seznam: hospodářství, fysikální zeměpis, právnictví a policie).
8. *K. Vinařický*, kníž. arcib. ceremonář, jazyk a literatury vůbec, zvláště evropské (český seznam: řeči a literatury vůbec a cizí).

9. *Frant. L. Čelakovský*, redaktor theol. časopisu, řeč a literat. slovanská.
10. *Jos. Chmelenský*, doktor práv, státní vědy vůbec (český seznam: politika, nár. oekonomie).
11. *Ant. Fährnich*, adjunkt starom. gymnasia, historie a zeměpis starého světa.
12. *V. F. Tomášek*, hud. skladatel, theorie hudby.
13. *F. Palacký*, redaktor histor. třídy, historie vůbec a domácí (dějiny, biografie, genealogie a t. d.).
Mimo Prahu:
14. *Hrabě Bedřich Berchtold*, přírodopis (český seznam neudává žádného oboru).
15. *Václav Bergner*, c. k. úředník bankovní ve Vídni, obchodnictví (český seznam bez údaje).
16. *Jos. Chmela*, humanitní prof. v Hradci Králové, řecká a římská archaeologie.
17. *Fan Körner*, rektor bisk. semináře v Česk. Budějovicích, dějiny církevní, theologie vůbec (český seznam: Kernerové, historie biblická i církevní).
18. *Fan Kollár*, evang. kazatel v Pešti, uherské dějiny a topografie (český seznam bez údaje oboru).
19. *K. S. Macháček*, human. professor v Jičíně, theorie básnictví.
20. *Ant. Marek*, farář v Libuni, filosofie theoret. i prakt.
21. *F. Purkyně*, univ. prof. ve Vratislavi, vědy přírodní a lékařské (český seznam bez udání oboru).
22. *M. Z. Polák*, nadporučík a prof. akademie v Nov. Městě, vědy vojenské vůbec (český seznam: umění a stavitelství válečné).
23. *V. Sedláček*, prof. v Plzni, mathem., fysika.
24. *K. Šádek*, učitel na hlavní škole v Hradci Králové, mechanika (český seznam bez udání oboru).
25. *P. F. Šafařík*, prof. v Novém Sadě, dějiny středověku, pravěk Slovanů (český seznam bez údaje oboru).
26. *Jos. Schön*, gymn. prefekt v Písku, topografie, biografie a genealogie vlasti (český seznam: česká a všerakouská).

27. *Fr. Šír*, gymn. prof. v Jičíně, archaeologie a mythologie nordická i orientální.
28. *Fr. Vetešník*, farář v Markvarticích, zeměpis nový všeobecný a statistika (český seznam bez statistiky).
V českém seznamu alfabetském připsány obory ještě u následujících jmen pražských:
Kuřák. Lékařství, umění veterinární.
Šembera. Stavitelství domácí a t. d.
Mimo Prahu:
Černý v Chodovicích (astronomie).
Gabulka. Hornictví.
Klučák. Historie nová vůbec.
Kučera (ve Hradci) obchodnictví.
Patrčka. Technologie.

Podání nejvyššímu purkrabímu obsahuje místo toho poznámku, že pro chybějící odbory budou buď jiní spolupracovníci pozváni (jako vůbec ze mnoha stran dalších přispívání slíbeno), nebo že se obsadí ze středu jmenovaných spisovatelů. „Zvláště jest ještě naší snahou pro veškeré obory průmyslu nalézt osoby, znalé jak rozsáhlého a důležitého toho oboru tak i mocné jazyka.“²¹⁾

Již ve zmíněné prvé schůzi podal Palacký i rozpočet celého podniku. Bylo to nutno, poněvadž vedle nedostatku sil byl to i nedostatek hmotných prostředků, na něž nejvíce bylo lze poukazovati. Palacký sám uznal, jak svrchu uvedeno, přílišnou cenu německých konveršálních slovníků jako jeden z důvodů, pro který pocítována potřeba slovníku domácího. Český slovník musel býti nejen snadno přístupný svým obsahem, ale i svou cenou. Ze zmíněného již listu Čelakovského Kamarytovi dovidáme se, že mělo dílo obsahovati asi 6 dílů po 60 arších,²²⁾ jež měly se vydávati na předplacení. Pa-

²¹⁾ Gedenblätter, 80—82.

²²⁾ »Abychom strojili opis obšírnější, brání nám ohled slušný nejen na dostatečnost naší, ale i na náklad, ku kterému by čtenáři naši postačiti mohli. Následovně potřebí jest nám ukládati sobě oučely podmíněné, a z neobmezeného pole všech nauk jen to sbíratí, čeho nyní v národu svém nejpotřebnější jsme.« Radhost III. 232. Totéž již v prvním podání nejvyššímu purkrabímu.

lacký počítal s tím, že „všickni spisovatelé práci svou národu darem obětují“, takže by nebylo jiného nákladu nežli 1. na dvoje přepsání rukopisu (arch 40 kr.); 2. na tisk a papír; 3. na ohlašování a 4. na rozeslání díla. Sazbu a tisk 500 exemplářův jednoho archu ve velikém oktavu vypočetl asi na 8 zl., s papírem (1 rys asi 4 zl.) na 12 zl. ve stříbře, celého dílu šedesátiařchového na 720 zl. K tomu náklad za přepis rukopisu asi 40 zl., ohlašování a rozeslání 40 zl. Celkový náklad jednoho dílu 800 zl. vyžadoval 400 předplatitelů po 2 zl. na díl, při čemž by zbylo 100 výtisků k budoucímu prodeji.

Pro případ, že by se našlo jen 300 předplatitelů, navrhol Palacký buď zvýšení předplatného za díl na 2½ zl. nebo zmenšení objemu dílu na 45 archů. Pro případ většího počtu předplatitelů (než 400) chtěl podržeti předplatní cenu 2 zl., výtěžek pak obrátiti na kamenopisné mapy a obrazy.²³⁾ Předplacení mělo „pojištěno a polehčeno“ býti tím způsobem, že by každý předplatitel hned při prvním ohlášení svém složil 2 zl. stříbrnou jakožto základ a rukojemství na poslední díl encyklopedie; za každý svazek, jichž 4 měly tvořiti díl, mělo se platiti při odebírání 30 kr. ve stříbře, poslední díl, kryt zálohou, šel by předplatitelům darmo. Předplatitelé měli se hledati ne cestou knihkupců, „již zdražováním knih posavad české literatuře více vadí, nežli rozšiřováním jí pomáhají“, nýbrž měli tak učiniti po všech krajích muži známí, šlechtí a správní, kteříž by tu práci z lásky vlastenecké podnikli a také rozdáváním exemplářů se obírali.²⁴⁾

Takový byl plán Palackého. Z opětovně již zmíněného listu Čelakovského dovidáme se, že nesdíleli všickni

²³⁾ V podání hraběti Šternberkovi ze dne 6. ledna 1830 konstatuje Palacký, že vzhledem k okolnosti, že spolupracovníci vzdávají se všech nároků na honorář, stačí v nehorším případě již 250 předplatitelů, číslo, jež možno považovati za minimum při odebírání českých knih, ku krytí všech výloh nákladu. Čím více bude předplatitelů, tím lacinější bude kniha. Naprosto však není se při nákladu díla tohoto za takových poměrů obávatí přímé ztráty (Gedenklätter, 86).

²⁴⁾ Radhost, III. 238 a n.

účastníci schůze stanovisko Palackého. Mluvě o hlučném rokování, praví Čelakovský: „Hlasy se o tom rozdílně pronesly, většina však zůstala při chuti; bojím se však, aby brzo nepřešla.“ Jak soudil o tom on sám, dovidáme se z pokračování listu: „Abych i já tobě mínění svěřil, řeknu zhola, ač žádaje srdečně, abychom takové dílo měli, že na jeho vyvedení pochybuji. Obtížností tu tolik, že síly ustati musejí. Především jsou všickni z našich literátorů valnějších až po krk v jiných a snad neméně potřebných pracích pohříženi, aby se tuto veliké naděje na ně skládati mohly; potom tolik haluzí nauk a věd posud u nás leží ladem, kterých se péro české netknulo, že věru i rukou i schopností a pomocí k nim valně se nedostává, nechceme-li starou slámu opět mlátiti. U Němců a jiných národů to jinaké, kde pracovníků na pohotově až na zbyt, a mimo to k takovým pracím valná je láká odměna, — zde žádná. Myslí bych tedy, aby se s tím ještě k lepším a dozralejším časům posečkalo. Poláci takový slovník právě vydávati začínají. Zde jsme ho však ještě neviděli. Obšírnější vědomost o tomto našem budoucím slovníku čísti budeš v musejním časopise.“²⁵⁾

Budoucnost dala Čelakovskému za pravdu, naproti tomu byl Palacký pln nejlepších nadějí pro zdar podnik, třeba i sám byl si dobře vědom jeho obtíží. Při účelném obmezení a přiměřeném rozdělení práce, při horlivosti všech spolupracovníků a pomůckách, jež byly k dispozici, doufal již od samého počátku, že se dílo nepotká aspoň s úplným nezdarem.²⁶⁾

²⁵⁾ Sebrané listy Čelakovského, 254.

²⁶⁾ Gedenklätter, 80 (ve druhém podání hraběti K. Chotkovi); t. 85 (v podání hraběte K. Sternbergovi) mluví Palacký o ochotě českých spisovatelů, působiti dle svých sil nadále, i konstatuje, že výměna názorů o něm „uvedla podnik na dráhu, jež slibuje pro budoucnost nejlepší zdar“. Tamže o něco dále, zmíniv se o povzbuzení, jehož se dostalo podniku přípisem nejvyššího purkrabího ze dne 28. list. 1829, jakož i o horlivosti, se kterou se mnozí spolupracovníci již pustili do práce, prohlašuje, že „o konečném zdaru podniku nelze již pochybovati“. Ve stejném smyslu psal Palacký před tím (17. listopadu 1829) J. Kollárovi do Pešti (Český Mus. 1879, 394).

V poměrech, jaké tehdy vládly, nebylo ovšem vyloučeno, že mohou i přes nejusilovnější i nejobětavější snahu českých literátů vyskytnouti se, mimo kruh jejich, obtíže, jež nový podnik co nejvážněji mohly by ohrožovati.

Přes to, že někdejší tlak již dávno pominul, nepřestaly vyšší kruhy tenkrát chovati podezření ku všelikému snažení českému a to tím spíše, čím horlivěji snahy ty nepovolanými a nepřátelskými činiteli domácími byly osočovány a denuncovány. Toho obával se i Palacký, a proto vidíme, že prvním krokem jeho v záležitosti slovníka bylo uvedené podání nejvyššímu purkrabímu ze dne 4. října 1829 a v něm vzhledem k nutnosti častých schůzek a společných porad v záležitosti slovníka vyslovená prosba za ochranu díla — „bychom se k novému účelu spojití a nerušeně, kdykoli bylo by tak nutno, scházeti mohli“, přes to, že, jak Palacký hned podotýká, nejedná se tu o uzavřenou společnost se stanovami, nýbrž pouze o dílo, s jehož vytištěním i jakýkoli závazek vzájemný přestane.²⁷⁾ I ve zmíněné opětovné schůzi literátů dne 12. listopadu konané navrhl, jak Čelakovský sděluje,²⁸⁾ že „dílo to má se počítí, růsti a dokonati pod ochranou nejvyššího purkrabího“. Za týmž účelem Palacký po slibu svém sdělil i v nejbližším podání ze dne 21. listopadu 1829 nejvyššímu purkrabímu nejen plán díla, nýbrž i jména hlavních přispěvatelů „k vysokému schválení“.

Výslovně konstatuje v podání svém, že jedná se tu jen o předběžnou úmluvu bez konstituování se a jednání o něčem psaném: „Nechtěli jsme vejíti v žádný vzájemný svazek, aniž jsme prve udali Vaší Exc. přesně povahu sdružení toho a obdrželi jeho povolení a schválení.“²⁹⁾ Na konec prosí jménem svých pražských spolupracovníků o „ochranný souhlas“.

Toho dostalo se Palackému rozhodnutím král. česk. zemského gubernia ze dne 28. listopadu 1829, ovšem s výslovným připomenutím na zákony i „aby se v po-

²⁷⁾ Gedenkbblätter, 79. — ²⁸⁾ Sebrané listy, 254. — ²⁹⁾ Gedenkbblätter, 82.

radách těchto o ničem nejednalo, než co se k provedení díla tohoto vztahuje“, načež uznána toho potřeba (Jungmann, Presl a Palacký) zpraviti i policejní ředitelství o zamýšleném podniku, by se „předešlo nepřijemným kollisím“. Osobní intervence Palackého u c. k. městského hejtmana rytíře Hocha (v prosinci t. r.) osvědčila se ve svých následcích pro českou literaturu nejvýš významnou.

Rytíř Hoch, jenž zatím cestou úřední o všem byl zpraven, přijal Palackého laskavě, v průběhu řeči však pronesl, jak Palacký praví, několik poznámek, jež měly pro celé naše zařízení velmi blahé následky. Prohlásil, že, třeba není překážek, „nemůže zaručiti, že nedojdou do Vídně o podniku našem nepovolané a nepříznivé zprávy, jež mohly by se státi původem nepřijemnosti pro něho i pro nás. Náš císař (František I.) ochraňuje velkomyslně všechny stávající ústavy; k ústavům novým nebo se teprve tvořícím chová však tak dlouho pochopitelnou nedůvěrou, dokud se nekonstatuje jejich legální chování. Radil proto, pokusiti se o to, nedal-li by se nový spolek spojití s jedním z obou existujících již vědeckých spolků, král. českou společností nauk nebo museem, a jím takřka adoptovati“.³⁰⁾ Palackému zamlouval se návrh i navštívil ještě téhož dne hraběte Františka Šternberka, jenž oběma společnostem náležel a v obou měl velký osobní vliv. Šternberk prohlásil se pro museum a slíbil sám v té věci jednati s jeho presidentem Kašparem hrabětem Šternberkem, jemuž i Palacký sám učinil oficiální podání ze dne 6. ledna 1830.

V podání svém konstatoval Palacký nejprve potřebu slovníka encyklopedického slovy na str. 338. uvedenými, vymezil dosah jeho a v dalším dovodil i možnost jeho vydávání; zmínil se i o účastenství a ochotě českých spisovatelů a vylíčil i doklady doložil své posavadní kroky v té věci. Hlavní váhu položil při tom na „úmysl všech spolupracovníků, nabídnouti jednou nejen vlastnictví a právo nakladatelské české encyklopedie, nýbrž i literární zásluhu vlasteneckému museu“ jako ústavu,

³⁰⁾ Gedenkbblätter, 83.

jenž od samého počátku (§ 3. a 13. stanov) pojal vzdělávání českého jazyka mezi předměty své působnosti a od tří let i českým časopisem musejním blahodárny vliv na českou literaturu vykonává. Při okolnosti s jedné strany, že dle § 12. stanov příslušelo správnímu výboru společnosti výslovně, jmenovati vlastní komitěty pro zvláštní obory vědecké, se strany druhé, že spojení několika činných spisovatelů k vypracování české reální encyklopedie musilo mít bez odporu nejdůležitější vliv na vědecké vzdělání českého jazyka a literatury, stýkaly se účely obou i byla prosba Palackého, „by velesl. správní výbor musea jejich sdružení spisovatelské jako vlastní komitét pro vědecké vzdělání českého jazyka k sobě připoutal a jemu ochranný dozor poskytl“, zajisté oprávněna. Palacký očekával odtud pro své sdružení upevnění a větší vliv, kdežto pro museum, hovicí tím jen úkolu svému, za ochranu blahodárného podniku vyplýval bez velkého namáhání a nijakých obětí nicméně nárok na vděk českého světa, současného i následujícího.³¹⁾

Výbor musejní uznal stanovisko Palackého a ve schůzi konané 11. ledna 1830 vyřídil jeho podání v tom směru, že Jos Jungmann, Jan Sv. Presl a Palacký jmenování byli zvláštním „musejním komitětem pro vědecké vzdělání českého jazyka a literatury“, s povinností, sledovati tento cíl a o svých jednáních a podnicích pravidelně výboru musejnímu zprávy podávati.³²⁾

Palacký byl tím u cíle svých tužeb. Výslovně konstatuje, že tím nejen splněno jejich přání po zákonném se konstituování, nýbrž že poskytnuta jim možnost, přijímati úkol s vyššího, méně obmezeného stanoviska, ježto nejen reální encyklopedie, ale vůbec vzdělávání českého jazyka a literatury tvořilo předmět jejich péče. Budoucnost ovšem ukázala, že právě tento rozšířený obor působnosti byl nejvíce na újmu vlastnímu podniku, totiž slovníku encyklopedickému.

³¹⁾ Gedenklätter, 83—87.

³²⁾ Tieftrunk, Dějiny české Matice, 23.

Následovala práce na slovníku, jež přirozeně vedla k dalším krokům. Především přišlo se k poznání, že nemůže to jíti dále tak jako posud, kdy „všecka česká díla, jež za nové doby vytištěna, děkují svou existencí jen vlastenecké horlivosti několika spisovatelů, již nejen svou prázdeň, ale často i své malé jmění vlastní v oběť přinášejí, bez naděje na odměnu i slávu“; a i při tom často ochromuje nedostatek zdatných nakladatelů zvláště pro vyšší potřeby a pokroky národní literatury, jež ani v úvahu nepadají,³³⁾ literární činnost i nejlepších spisovatelů, v téže době, kdy na druhé straně vychází mnohé dílo nezralé a bezúčelné, jež literatuře více škody než prospěchu přináší.³⁴⁾ Poznání to vedlo Palackého a jeho druhy jako „musejní komitét pro řeč a literaturu českou“ k „provolení na přátele a podporovatele vlastenecké literatury“ ze dne 4. března 1830 s účelem, založiti z dobrovolných příspěvků zvláštní fond pro vydávání a podporu dobrých vědeckých i všeobecně užitečných knih českým jazykem, t. zv. *Matici českou*.³⁵⁾ § 8. stanov navržených ustanovoval, že má péče komitétu směřovati hlavně k tomu, podati časem „úplný, kriticky spracovaný slovník českého jazyka, jakož i reální encyklopedii“.³⁶⁾

Na druhé straně dostavilo se i poznání, že pro encyklopedický slovník, který dle plánu Palackého „neměl se překládati z cizích encyklopedických slovníků, — jež měly sloužiti nejvýše jen ke srovnání a k vytčení rozměrů — nýbrž měl každý spisovatel nauku svou podle nejnovějších a nejlepších knih systematických pokaždé sám vyvésti, rozvrhna celou nauku v tolik článkův, kolik hlavních a základních ponětí v ní se obsahuje“³⁷⁾ nedostává se potřebných knih v oborech, jež potud u nás systematicky nebyly spracovány, jakkoli jevíly se zvláště s ohledem na terminologii nutnými. Poznání to vedlo

³³⁾ Gedenklätter, 92.

³⁴⁾ t. 88.

³⁵⁾ O něco podobného usílovali již před tím Pešina (1821), Purkyně (1822) a na základě jeho návrhu Presl, konečně 1830 Vinařický hlavně se zřetelem na Jungmannův slovník. — ³⁶⁾ t. 90.

³⁷⁾ Radhost III. 236.

dříve, než by ku slovníku samému se přistoupilo, k sepsání *Malé encyklopedie nauk*³⁸⁾ (r. 1842).

Zatím pracováno i na slovníce a r. 1833 mohl Palacký uveřejnit v *Musejníku*³⁹⁾ jako „Ukázky českého slovníku encyklopedického“ články: Abeceda, Apatekářství, Balbin, Dampierre, Lupáč, Pivo, beze jmen příspěvatelů.

Květy z r. 1835 přináší jiné ukázky: Ambrož J. (hudebník), Anderle Fr. (hudebník), Angelo Mich., Bauer Fr., Bečvařovský, Beneš J., Buffon, Bocaccio a j. Z dopisů Amerlingových Burianovi,⁴⁰⁾ v jehož pozůstalosti našel Čenský řadu na čisto vypracovaných článků pro písmenu *A* z oboru vojenství, dovidáme se, že ještě r. 1838 panovala zimničná činnost: „Kdyby bylo možno slyšeti spisovatele naše, ani píšou, jako kováříky, zajisté že byste z toho radost měl, co jich již klepe a tepe a kuje na tom všenaučném díle, které před 4 lety sotva dokončeno býti může.“

V následujících sděluje, s přáním, by Burian to nikam u veřejnost nesděloval — raději více práce než hluku — jména hlavních spolupracovníků a jich obory. Vedle toho, co slyšeli jsme z rozvrhu Palackého, dovidáme se tu již řady dalších spolupracovníků. Staněk píše pitvu, ranhojičství, léčení, životopisy; Štorch básnictví literatur všech národův; Jan Vlček, kněz, klassiky řecké, řecký dějepis a mythologii; Šumavský gramatiku, styl, rhetoriku; J. Sl. Tomiček státnictví, novější životopisy, dějepis

³⁸⁾ Tieftrunk, *Dějiny Matice české*, 92 a n.

³⁹⁾ *Časopis Českého Museum VII* (1833), str. 316—328. Do téže doby spadá Palackého účastství na Brockhausově slovníku (1832). Palacký podal sem, prý zprostředkováním Goetheovým, články rukopisně zachované: Joseph Bergler (ředitel pražské umělecké akademie), Böhmen, *Böhmische Literatur* ve dvojím zpracování (obširnější obsahuje dějiny Čech a zeměpis na 6 stránkách folio a *Böhmische Sprache und Literatur* 8 str. folio), Ritter Johann de Carro (lázeňský lékař Karlovarský), Karl Graf Chotek, Die Grafen Clam-Martinitz, Dobrovský, W. Hanka a Joh. Gottfr. Sommer, celkem 32 stran fol. s nadpisem: *Zum Conversationslexicon der neuesten Zeit*, Leipzig, b. Brockhaus 1832. Se snahou o český slovník není zde pravděpodobně žádná spojitost.

⁴⁰⁾ Čenský, *Z dob našeho probuzení*, 39.

státův; justiciár Pelikán právnictví a životopisy právníkův; děkan Hnojek liturgii katolickou i protestantskou; farář Jirsík morálku všech náboženství, bez polemiky; Havránek a Votýpka dogmatiku, exegetiku, ascetiku atd.; Malý míry a váhy a p., angl. belletristiku; Tyl divadelnictví, dramatiku a sem náležející životopisy; Svoboda vychovatelství a životopisy zasloužilcův; Štúr, Kuzmány, Fejérpataky články Panonska se týkající; Zap, oučetník ve Lvově, Čech, články Polska se týkající; Merklas zeměpis celého světa, mapařství, ryctví.⁴¹⁾

Co chybuje, píše Amerling, té doby patrně pověřený vedením prací přípravných (in spe redaktor, jak jej nazval Havlíček), doklepávám já, rozpisují, vytahují, hmoždím a nutím se. Vy byste tu již nyní hojných klep a klep, ťuk a ran slyšel, jak to v té naší dílně se daří.⁴²⁾ I o formální stránce slovníka se tu dočítáme. „Encyklopedie naše hotoví se napřed abecedně, pak po vydání dílu prvního soustavně. Sám uznáte, že pro počátek a pro obecenstvo ještě nerado studující kouskovitě, hledáním neunavující sestavení předmětův a věcí se hodí mnohem lépe než něco přísně provedeného...“⁴³⁾ Slovník ten prostřední cestou kráčetí musí mezi encyklopedií pro svět učený a neučený; nesmí to býti slovník konversační jen na krátký čas trvající, nýbrž i k delší potřebě ohled beroucí, tedy encyklopedický; ne tuze učený, lidu srozumitelný atd...⁴⁴⁾ Jméno článku ať pod sebou má německý nebo jinojazyčný význam, vedlé synonyma a jména jihoslovanská...⁴⁵⁾ Bude pak míti náš všenaučný slovník zadu index, kde i dvoj-, trojmenné články

⁴¹⁾ Dovidáme se, že i obory starších spolupracovníků byly doplněny: Jungmann píše i životopisy latinských literátorů, Palacký krasovědu a všeobecné mudřectví, Čelakovský národní básnictví, slovanské vůbec, etymologii slovanskou, kterouž svět ještě ani netušil, tím méně viděl, Hanka numismatiku, grafiku, sfragistiku, Presl řemeslnictví atd. (t. 39).

⁴²⁾ Jako nedostatek uvádí námořnictví a lodnictví, jak kupecké tak válečné, naproti tomu postarano o pořízení z Uher, z Labe a Vltavy a vojařství a pltnictví (t. 40). I na nedostatek právníků nařiká a těší se na Strobacha, až z jara doktorát dožene (t. 48).

⁴³⁾ t. 38. — ⁴⁴⁾ t. 39. — ⁴⁵⁾ t. 41.

vytknuty budou, takže i Němec tam vše podle své řeči najde, Francouz, Angličan, Vlach a j., však jen slova civitate donata a necessaria. Zadní nomenclator bude tedy polyglottový a jako že doufám nedoukům vhodný.

Matice po vydání Jungmannova „Slovníku“ českým, pak jiného slovníku něm.-českého a Čelakovského slovníku etymologického vezme ve čtvrté řadě náš věnaučný slovník na své útraty a tenkrátě snad i odměna pro spolupracovníky bude k očekávání.⁴⁶⁾ Dovídáme se i o počtu 35 spolupracovníků, pro něž Amerling musí teprve články rozepisovati.⁴⁷⁾ Ještě 29. pros. roku 1840 vybízí Amerling Buriana, by třeba ne pořád, ježto i gramatika ho času stojí, aspoň časem i slovníku popřál místečka v paměti... Ostatní pracují všickni.⁴⁸⁾

Zatím nastal ve věci neočekávaný obrat, o němž čteme v listu ze dne 4. list. 1841:⁴⁹⁾ „Nikoliv pro veřejné pronešení, ale co tajnost bez křiku a hluku služíš Vám toto. Za nějaké čtvrtléto pošlu Vám něco na prohlídnutí a doplnění, totiž slovník encyklopedický překrátký, jen asi na dva silné svazky vypočtený. Již napořád se překládá od sboru zcela jiného, než našeho starého; ale tento to prohlídne a brzo vydá. Vydání to bude regulativem či předběžníkem díla druhého, velikého. Budou to takřka en definice, ale ostatně velmi ouplny co do článkův. Angličané mají takový a Němci po nich.“ Leč ani k tomu nedošlo a v listě ze dne 20. února 1844⁵⁰⁾ konstatuje Amerling, že „s tím encyklopedickým slovníkem to od té doby, co v časopisech návěští bylo, docela vážne“. Za důvod uvádí „příliš mnoho plánů patrně nedostižitelných, zdá se tedy všecko daleké budoucnosti zůstaveno“. Konečně v listě 16. června 1844⁵¹⁾ k vyzvání Burianovu prohláší „jako přítel příteli upřímně“, že „věc ta bez dostatečných peněžitých prostředků vyvolána, daleka ještě jest cíle, ba počátku svého, že tedy na ten čas prázdné chvíle na cosi jiného, potřebného a užitečného vynalo-

⁴⁶⁾ t. 42. Podřízenější zprávy ke Slovníku se vztahující obsahuje i list ze dne 19. června 1838 a 3. dubna 1839.

⁴⁷⁾ t. 43. — ⁴⁸⁾ t. 47 a n. ⁴⁹⁾ t. 50. — ⁵⁰⁾ t. 142. ⁵¹⁾ t. 144.

žiti radno“. V zápětí dovidáme se sice, že činila Matice přípravy k všeobecné encyklopedii, svěřivši 1844 a 1845 sbírání článků k ní Dru. Čejkovi, ale i tentokrátě brzy ustala v podniku síly její přesahujícím, a rukopisy, z části již zaplacené, jsou spisovatelům vráceny (Malý, Naše znovuzrození V. 61), dle jiné verse uloženy v Matici. (Doslov ke Kobrovu Slovníku Naučnému.)

Příčinou neutěšených poměrů bylo asi hlavně, že chyběl podniku Palacký, který v té době pracuje o historii české, úkolem svým plně byl zanesen, tím spíše, že tento i častých a dlouhých studijních cest vyžadoval. Tím scházel nejen vůdce podniku, ale i muž, jehož vliv za těch dob platil nejvíce nejen mezi literáty, ale i nahoře. Amerling psal výslovně dne 19. června 1838 Burianovi:⁵²⁾ „Tyto dny navrátil se Palacký ze svých cest a bezpochyby pokusí se, povědět o slovníku našem bohatému hraběti Hanušovi z Kolovratů, vlastenci horlivému, i jest naděje, že tento pán outraty a spisovatelské honoráry na sebe vezme, jakož i to, co letos Matice restuje. Až jistější toho bude stávatí zpráva, neopominu Vám o tom psátí.“⁵³⁾ Ve skutečnosti nepsal více o tom, patrně k tomu nedošlo. Roku 1849 oznámily Havlíčkovy Národní Noviny, „že bývalý *in spe* redaktor všenaučné encyklopedie všechny rukopisy, jež mu před lety spisovatelstvo bylo svěřilo, odevzdal do Českého Musea“.

Zatím dostavil se r. 1848 se svými následky. Po mohutném rozmachu dostavilo se zklamání a jako následek jeho ochablost. Palacký, který rokem 1848 povolán byl na dráhu politickou, pocítoval naléhavou potřebu povzbuzení ducha národního. Úkol ten měl v daných poměrech vykonati Slovník encyklopedický.

⁵²⁾ t. 42.

⁵³⁾ Sr. i co psal Chmelenský Palackému z Olomouce 10. pros. 1837 na jeho zprávu o tom, že několik ušlechtilých vlastenců již opravdově slovník encyklopedický pro Čechy, Moravany a Slováky chystají počínají: „O brzkém vydání slovníku encyklopedického mi ještě nějaký čas pochybovatí dovolíte. Když z celého jeho chystání několik dobrých článků pro časopisy se dočítá, to bude tuším celý účinek, *jestli Vy se sám v čelo pracovníků pro toto obrovské dílo nepostavíte.*“ (Tieftrunk, Dějiny Matice české, 134.)

V podání svém Sboru českého musea pro vědecké vzdělávání řeči a literatury české dne 7. února 1852 Palacký, konstatovav, kterak od té doby, co život celého pokolení lidského vynalezením a užíváním parostrojův a parochodův, jež strhaly staré hráze mezi zeměmi a národy, nové tvárnosti nabývá, stala se potřeba vzdělanosti a osvěty životní otázkou národu našeho, ježto v řevnosti vzbuzené mezi národy. „kdo nepoběží o závod se sousedy svými, zakrsá i zahyne konečně a neúchranně“,⁵⁴⁾ pravi dále doslova: „Čas jest, aby povzbudil se znova národ náš a orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzke meze své otčiny, a nepřestáváje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světaobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my oučastniti se v obchodu světovém a kořistiti pro sebe z pokroku všeobecného; musímeť opustiti ne starou víru a poctivost svou, ale starý a zarytý onen zvyk šlendrianský, onu dávnou ochabělost a zahálku, která jest příčinou chudoby a malomyslnosti naší; musíme nastoupiti cesty nové a zotaviti se průmyslem všichni, netoliko fabrikanti, kupci a řemeslníci, ale i selští hospodáři, učenci a ouředníci... Nemáme-li zakrsati a octnouti se na mizině, musíme ztrojnásobiti příčinnost svou a staviti se co nejvíce možná v roveň s jinými národy, kteří podnikavostí svou opanovali kraje světa.“⁵⁵⁾ Poněvadž, jak Palacký pravi, cesty posavadní (školy a jiné ústavy, knihy naučné a pod.) ve zvláštních našich okolnostech nepostačují a následkem jich nepostačitelnosti nedostává se hlavně středním třídám, jež mají vzdělávati a voditi lid obecný (kněží, učitelé, ouředníci, správcové, ředitelé továren a živností, hospodáři atd.) „potřebného rozhledu v oboru naukovém a myslném“ leda výjimečně cizími jazyky a často se ztrátou vlastní národnosti, mělo se nedostatku tomu čeliti levným příručným podnikem domácím; vzhledem k další okolnosti, že v celku „spisy různé a specialní o naukách málo k sobě vábí, ba větším dílem nečítané se odkládají aneb ani do rukou ne-

⁵⁴⁾ Radhost, I. 235 a n. — ⁵⁵⁾ t. 236.

berou“, nemohlo býti pro účel ten „vnady pohodlnější a oučinnější nad slovník všennaučný“... „Slovník má vzbuditi touhu po dalším čtení a všestrannějším vzdělávání se; duch národa má jim v hojnější míře povzbuzen, na vyšší a širší rozhled povýšen i do jařejší činnosti uveden“; vzrnajícím se žádostem budou ovšem museti vyhověti spisové jiní důkladnější.⁵⁶⁾

Těmito důvody veden podal Palacký ve spolku s jinými (Gabler, A. Springer, Nebeský, Čejka a Erben, Rieger a Tomek dleli právě mimo Prahu), již sestoupili se předběžně pod předsednictvím jeho ve výbor redakční, Sboru matičnímu první návrh dne 14. pros. 1850.⁵⁷⁾ Tentokrát navrhoval slovník „více konveršiční než pouze realní“, tedy více knihu vábící ke čtení, nežli „suchopárnou rukověť k pouhému vykládání pojmvů a vyjasnění smyslu slov cizích neb méně známých“. Měl zasahovati do všech oborův vědeckých a naučných, ač nikoli stejnou měrou. Exaktní vědy měly se podávati toliko ve stručném přehledu, kdežto historické a mravní vědy v nejširším smyslu měly míti pole mnohem rozsáhlejší.

Politické a státní vědy měly zaujímati místo potřebám a žádostem doby přiměřené. Dílo nemělo býti „nikterak spisem stranným neb tendenčním, nýbrž více objektivně sestavování oněch resultátů, kterých duch lidský na poli svobodného badání až posud dobyl, co obecného jmění lidského pokolení“. Dílo, jež mělo hověti duchovním potřebám národa našeho po Čechách, Moravě, Slezsku a Slovensku, musilo si ovšem všimati v prvé řadě co nejpilněji všech poměrů domácích, musilo býti *českoslovanským*, nejen řečí a vnější formou, ale i obsahem a vnitřním jádrem svým. K tomu družil se zvláštní ohled na říši Rakouskou, dále na vých. Evropu, u většině slovanskou.

V původním programu nastala vlivem politických událostí v samém počátku pronikavá změna, jež i průtah jeho zavinila. Roku 1850, píše Palacký,⁵⁸⁾ byli sme ještě

⁵⁶⁾ Radhost 238. — ⁵⁷⁾ t. 225. — ⁵⁸⁾ t. 232.

občané státu konstitučního, ačkoli ve stavu výmínečném, a zákonný byt náš zakládal se na jiných zásadách, nežli nyní; tudíž také jiné měli sme ohrady a výminky při vedení díla svého, nežli se nám nyní naskytují.

Pravdy naučné zůstávají sice, jak Palacký praví, v každé formě státní vždy tytéž: ale hlásání jich vázáno bývá výminkami, které v celku svém zase visejí více méně od ústrojí státního.⁵⁹⁾ Z poměrů politických vyplynulo především rozhodnutí, nauky politické, třeba neměly naprosto býti vyloučeny, přednášeti „co nejskromněji, a to beze článkův doktrinárních i beze vši polemiky“,⁶⁰⁾ tak „jakobychom živi byli v časech předbřeznových, hotoví jsouce i k censuře je podávati, bude-li potřeba. Uzavření toto mělo ten následek, že obmyslený dříve Slovník konverzační proměnil se nám ve *slovník pouze naučný*, t. j. takový, ve kterémž t. ř. „sciences exactes“ stejnou pilností jako nauky mravní a historické mají šetřeny býti“.⁶¹⁾

Palacký byl, přes uvedené poměry a opačný názor jiných, přesvědčen, „že nikdy nebylo, aniž kdy bude doby příhodnější ku předsevzetí takovému, nežli je nyní, ač budeme-li jen chtítí sami“.⁶²⁾ Dostatek spolupracovníků a plodnost jich spisovatelská „téměř věcí než konsumce v národu“, jež dala by se nad to co nejsnadněji ještě zesateronásobiti,⁶³⁾ dodávala mu naděje, že i odvrátí-li se někteří od nich, vždy jich ještě zůstane bohda dosti, aby v díle počatém setrvali a je s prospěchem pro národ ku konci dovésti mohli.⁶⁴⁾ Pozvání měli býti všickni spisovatelé českoslovanští, kteří mohou v něčem platně pomoci, dále i jiní mužové znalí v oborech dotyčných a zvláště v zemích slovanských.⁶⁵⁾ Toho bylo potřeba, ježto nemělo býti dílo ani překladem ani pouhou kompilací z knih jinojazyčných, „ale dílem, co nejvíce možná, původním a národním“.⁶⁶⁾ V podání ze dne 14. prosince 1850 kladen zvláštní důraz na to, „aby pánové Če-

⁵⁹⁾ Radhost 233. — ⁶⁰⁾ t. 231 a 233. — ⁶¹⁾ t. — ⁶²⁾ t. 244.

⁶³⁾ t. 242: Kéž bychom my ve vlasti naší na všechny potřebné věci tak bohatí byli, jako na síly spisovatelské! volá Palacký.

⁶⁴⁾ t. — ⁶⁵⁾ t. 227. — ⁶⁶⁾ t. 226.

lakovský, Fabian, Palacký, Petřina, Purkyně, Šafařík, Strobach a Vocel netoliko napomáhali k dílu pracemi svými, ale přijali i úřad censorů vědeckých pro jednotlivé obory, jak z větší části již slíbili“.⁶⁷⁾

V podání z r. 1852 dovidáme se o rozdělení oborů a práce mezi způsobilé k tomu pražské spisovatele. Převzali: Erben právo, Gabler články historické a smíšené, Hanuš filosofii, V. Lambl přírodopis vůbec, Nebeský filologii a literaturu staroklassickou a něm., Palacký bohemica vůbec, Palacký Jan zeměpis povšechný a cizí, Řezáč theol. nauky,⁶⁸⁾ Rieger nár. oekonomii, Springer krásoumu a dějiny novověké, V. Šafařík chemii, fysiku, astronomii a geologii. Mimo Prahu měli psáti: Kuzmany ve Vídni články uhersko-slovenské a p. a evang. theologii, K. Lambl v Děčíně hospodářské, Krejčí mineralogické.⁶⁹⁾

Pokud objemu díla se týče, vyměřen tentokráte na 8—10 dílů asi 50archových, v celku 4—500 archů velkého oktávu o dvou sloupcích. Arch měl obsahovati dvojnásob tolik tisku co arch časopisu musejního. Ročně mělo vycházeti až k 70 archům, takže celé dílo v 6 letech mohlo býti dokončeno. Náklad za arch měl obnášeti nejvýše 100 zl. stř. (z toho sazba a tisk 30 zl., honoráře 40 zl.), za celé dílo (500 archů) 50.000 zl. stř. při 4000 exempl.⁷⁰⁾

Z nákladu toho měla nésti Matice ročně 5000 zl. stř., tedy za 6 let 30.000 zl. stř.; k uhrazení ostatku bylo by třeba, aby 2000 zakladatelův přispělo ku každému dílu po 1 zl. stř., což pro 10 dílů dělá 20.000. Obojím byl by uhrazen celý náklad, Matici pak zbylo by 2000 exemplářův ku prodeji.⁷¹⁾ Ve druhém podání (z r. 1852) počítal Palacký již s 3800 odběrateli při Matici, již by zaplatili, při témže způsobu jako prve, 38.000 zl., z prodeje dalších 200 exempl. bylo by 8000 zl., v celku 46.000 zl., jež by Matice časem zpět obdržela, kdežto by dle uvedeného

⁶⁷⁾ Radhost 227.

⁶⁸⁾ Mimo něho slíbili přispívati i Daneš, Doucha, Frost, Hašek, Kratochvíl, Krbec, Kropfel, Mudra, oba Náhlovští, Pokorný, Schneider, Špachta, Stangler, Veverka, Fabian uvolil se k revisi článku o církvi katolické (Radhost I. 231).

⁶⁹⁾ t. 230. — ⁷⁰⁾ t. 227. — ⁷¹⁾ t. 227.

vyplatila 50.000, tak že skutečná ztráta, připočítajíc k ní také ještě provisi knihkupeckou aneb náklad na expedici zvláštní, bude na tak veliké podniknutí velmi nepatrná a i zde daly by se s povolením výboru spol. musejní vynalézti takové způsoby věci této, že stav kassy matiční vydání toto nové jen málo pocítí⁷²⁾

Pro dílo samo měl se nejprve zhotoviti rejstřík všech aspoň důležitějších článkův veškerého díla, načež mělo se ihned přikročiti k vypracování písmen A. B. V říjnu 1851 měl býti první svazek dán do tisku a po novém r. 1852 vydání slovníku zahájeno.

Sbor Českého musea přistoupil 16. prosince r. 1850 úplně na návrh Palackého,⁷³⁾ „uznávaje důležitost a velikou potřebu spisu takového k národnímu vzdělání“ a podvolil se i k nákladům, jichž dílo dle podaného rozvrhu bude vyhledávati; Palackým žádaný honorář na přípravné práce měsíčních 100 zl. povolen, počínajíc 1. lednem roku 1851 z pokladnice matiční.

Palacký pustil se ihned do práce. Zakoupeny pomocné knihy, mimo jiné i Encyklopaedie Ersch a Gruberova.⁷⁴⁾ Předchozí rejstřík všech článků dle slovníku Brockhausova, doplněný hesly z rak. nár. encyklopedie, Šafaříkovy historie slov. literatury, z Pelcla, Diabače, Kollára a j. pod., z rejstříku k Zapovu zeměpisu a Šafaříkovu národopisu, z juridicko-politické terminologie vládní kommise z roku 1850 pro Čechy vydané, z Majláthovy Geschichte des österr. Kaiserstaates, jakož i ze Šafaříkových Starožitností a Jungmannova slovníka českého, v celku 50.000 hesel, pořídil Dr. Gabler (náklad 620 zl.). Užší výbor sám pak spracoval 700 článků písmeny A, jež při povaze písmeny bylo lze i malému počtu spolupracovníků z pramenů cizích spracovati, by ukázal skutkem, „kteraký té věci způsob býti má, dříve než spisovatelstvo

⁷²⁾ t. 243.

⁷³⁾ t. 229. O námitkách Čelakovského, který usnesení to popíral, jakož i o tom, co následovalo, viz podrobný výpis na základě původního materiálu u Tieftrunka, Dějiny Matice české, 137 a n. Tamže strana 139 i podobný hlas Tomkův.

⁷⁴⁾ Radhost I., 232.

vůbec ku pomoci a oučastenství zváti budeme“ (honoráře vyplaceno předběžně 150 zl.). Palacký sám podnikl revisi, i mohl 7 února 1852 s druhým podáním svým nejen rejstřík celku, ale i část A—Al pro tisk až na některé maličkosti definitivně upravenou Sboru musejnímu předložiti. Část ta měla se vydati na ukázkou jako barchovy sešit, načež mělo se přikročiti k definitivní organizaci redakce. Další mělo vycházeti čtvrtletně.⁷⁵⁾

Leč již počaly se stahovati mraky nad podnikem tak nadějně zahájeným. Někteří členové Sboru musejního, nepamatující, jak Palacký jim vytýká,⁷⁶⁾ usnesení ze dne 14. pros. 1850, počaly usilovati, aby podnik nedošel k místu. Námitky jejich — z části pokoutně šířené — o nichž z druhého podání Palackého se dovídáme,⁷⁷⁾ zněly: že dílo takové, jakéž se připravuje, jest nejen nepotřebné, ale i škodlivé, že síly naše spisovatelské ani peněžné k němu nepostačují, konečně že aspoň nynější doba není ku provedení díla příhodná. Palacký vyvrátil námitky způsobem, jemuž, čtouce nyní jeho vývody, nemůžeme upříti oprávněnosti, ale protivníky díla nepřesvědčil. Dne 3. července 1852 stalo se ve Sboru jednohlasné snesení přítomných, že na ten čas hlavně také z příčin materialních Matice encyklopedický slovník vydávati nemůže.⁷⁸⁾ Palacký, jemuž to oznámeno 4. července t. r., podal 7. července účty z peněz povolených na práce přípravné (200 zl.). Žádal toliko ještě, aby podání jeho Sboru ze dne 7. února 1852, nyní s Radhosti I., 228—244, uveřejněno bylo v čas. musejním. Z počátku dal k tomu Sbor svolení, by vyšlo s „Poznamenáním“ prof. Tomka, 2. října 1852 však uznáno, že ani to není radno, a Palacký vyrozuměn o tom 7. října t. r. Palacký nedosáhl již ani toho, aby aspoň Sboru oznámeno bylo,

⁷⁵⁾ Radhost 232. Rukopis dodaný odevzdán k posouzení, Fabianovi, Purkyňovi a Štorchovi. Úsudky jich podává Tieftrunk m. u. 139 a n. Hlavně Purkyňův vyzníval v ten smysl, že síly české ještě nestačí na podnik ten.

⁷⁶⁾ t. 233. — ⁷⁷⁾ t. 239 a n.

⁷⁸⁾ Tieftrunk, m. u. 140.

že vydání encyklopedického slovníku přece povinností jeho zůstává.⁷⁹⁾

Palackému dala za pravdu skutečnost. Co Sbor Matice netroufal si podniknouti, považuje to té doby za nemožné, to podnikl a provedl brzy potom, za poměrů nevalně změněných, jednotlivec — Ignác Kober, zakoupiv k tomu účelu od Matice všeliký pro encyklopedii shromážděný materiál.⁸⁰⁾ Podniku jeho účastnil se i Palacký článkem o dějinách českých se šifrou *P*s. Tento článek však nebyl jediným, co nový slovník Palackému děkoval. Plán Palackého se nezdařil, ale zásady, na nichž on podnik svůj zbudovati chtěl, zůstaly vůdčími pro Slovník Koberův, právě tak jako zůstanou jimi pro každý nový encyklopedický slovník český.

⁷⁹⁾ Tieftrunk, m. u. 141.

⁸⁰⁾ Sr. Malý, Naše znovuzrození V. 63 a n.

XXXIII.

Fr. Palackého esthetické studie
1816—1821.

Napsal O. Hostinský.

Františka Palackého studie a práce esthetické na pohled zdají se býti pouze mladickou epizodou v jeho velkém díle životním, epizodou v tom okamžiku, kdy vkročil na dráhu dějepiseckou, r. 1823, na dobro již odbytou. Skutečně Palacký esthetikou zabýval se od let svých studijních toliko do r. 1823 a pak ani v spisování své „Krasovědy“, tehdy již dosti daleko dospějším, nepokračoval, tak že i všechno to, cokoliv z oboru toho později ještě vydal, bylo psáno před jeho příchodem do Prahy.

Avšak Palacký dobu svých studií a prací esthetických nejen že nikterak nepovažoval za ztracenou, ale k výsledkům jejich hlásil se velmi rozhodně, ba nemálo si na nich zakládal i tenkrát ještě, kdy v dějepisectví a v politice stál již na vrcholu slávy své. Za básníka dávno již přestal se považovati, a jak se zdá, ani na tom příliš mnoho mu nezáleželo, co o prosodii psal kdysi v „Počátcích“, tak že mnohým z těch, kteří ještě v posledních letech s ním obcovali, nebylo dosti jasno, trvá-li bez výhrady na stanovisku, jež v otázce prosodické r. 1818 byl zaujal — za to však „Krasovědu“ svou nezapřel nikdy, ano s plným sebevědomím u muže tak skrz na skrz vážného a opravdového zajisté dvojnásob významným říkal, že by byl „také něco dokázal“, kdyby byl zůstal při esthetice a nebyl se kdysi obrátil k dějepisectví. Říkal to zejména, když ostře kritisoval

novější literární zjevy esthetické, jichž původci prý „ani nevědí, co je krásno“. Palacký sotva činil to z pouhé konservativní setrvačnosti, která prostě lpí na tom, co bylo vyřknuto, jen proto, že to vyřknuto bylo — on zajisté měl důvody, jež ho plně k tomu opravňovaly.

Vždyť ona esthetická epizoda v jeho životě nevznikla nejistým hledáním životního cíle jako odbočka nějaká na plano vyběhající, pro celé ostatní působení jeho bezvýznamná a neúčinná, která by tudíž velkému dílu, jež vykonal, ztrátou několika let spíše na škodu byla, nežli na prospěch. Naopak: Ona epizoda stala se důležitým stupněm celého duchovního rozvoje Palackého, stala se přímo blahodárnou průpravou pro pozdější působení jeho na poli historickém.

Již r. 1823 Palacký sám přechod svůj od básnictví k vědám, k němuž odhodlal se r. 1816, vyložil: „Tyto ferie poznávám já z jedné strany bytnost pravé poesie a nemožnost svou státi se kdy velkým básníkem, s druhé pak strany náramný nedostatek naučných knih ve literatuře české, . . . ustanovil jsem se na tom, že již cele a jedině naukám se odevzdám a vši silou na tom budu, abych někdy, pokud mně stačiti bude, nedostatku onomu poulevil; což jsem i vše Blahoslavovi v prvním svém listě obšírně předložil.“¹⁾ A v známém listě tomto, jež prostřednictvím Benediktio-Blahoslava na vždy spřátelil Palackého se Šafaříkem, zevrubněji a ovšem i ohnivěji praví mimo jiné: „Popatřte na celou literaturu naši! Jaké mezery k vyplňování! Jaké poskvrny k vymazování! Kolik polí nevzdělaných! . . . Zdaliž (dle počtu) básníků českých není legio? A kde který zeměpisec? Kde přírodopisec? Kde hmotoslov? Kolik pak asi dějopisců? Kolik mistrů v jiných uměních? Hanba nám, pravím. . . Já tedy od básnění k umění zcela přestupuji.“²⁾

To znamenalo pro Palackého zajisté veliký převrat. Rok 1816. sám prohlašuje za počátek nové doby v mláde-

¹⁾ Vlastní životopis Františka Palackého. Z pozůstalosti jeho vydává M. Červinková-Riegrová 1885, str. 14.

²⁾ Srv. s tím i obdobné místo v „Počátcích“, str. III.

nectví svém a při tom nemalý vliv přičítá stykům svým s Blahoslavem. A to právem. Vždyť teprve před třemi lety, na podzim r. 1813, byla se udála pronikavá změna v něm: zahořel tenkrát láskou k národu svému, začal dbáti přesnosti mateřského jazyka, a od té doby jím pak i básnil. Na tomto stanovisku, na němž tehdy přirozeně byli (ale ovšem také zůstali) přemnozí z vrstevníků doby probuzení, Palacký tudíž dlouho nesetřval. Již r. 1816 nestačilo mu česky psáti, poněvadž to bylo česky, on chtěl, aby se národu vlastním jazykem jeho poskytovala literatura i obsahem cenná a užitečná, on již tenkrát plnou měrou směl o sobě říci, co poznamenal o snahách svých o nemnoho let pozdějších: „já nemohl nežli ku pokroku přidati se, ale snažil jsem se od počátku odvoditi myslí od forem jazykových k naukám věcným, ke vzdělanosti novověké vesměs;“ bylať se již tenkrát v něm vyvinula ona „neoblomnost ve směru praktickém (ke vzdělání naukovému)“, o které sám mluví s jakousi oprávněnou hrdostí.³⁾

Snad i k tomu smí zde býti poukázáno, že kladl-li Palacký později čím dál tím méně váhy na své účastenství v „Počátcích“, činil to patrně jen potud, pokud tento „mladistvý spis“, jak on sám ho nazývá, týkal se stránky čistě zevnější, formální, t. j. prosodické, a že naproti tomu zase na př. posudek svůj o Turinského „Angelině“ ještě plné půlstoletí po jeho sepsání, tedy v okamžiku, kdy tragedie ta sama dávno již mladším pokolením byla takořka z obzoru zmizela, za hodna uznával prvního otištění v „Radhošti“, do něhož z „Počátků“ přijata pouze báseň „Na horu Radhošť“ na místě úvodu — a to z příčiny hned na první pohled zjevné. „Přehled dějin krasovědy“ pak a „Krasovědu“ (ovšem pokud tato byla hotova) otiskl v „Radhošti“ právě tak celé, jako

³⁾ To týkalo se hlavně pútek jazykových mezi J. Nejedlým a Jos. Jungmannem, do nichž vtahován byl Palacký hned po svém příchodu do Prahy a s nimiž měl své svizele i později ještě, jako redaktor „Musejníka“ až do let třicátých. VI. živ. str. 27, 30. Sr. též „Slovo k vlastencům“ od redaktora v Musejníku, 1827, Radhošť I. str. 1.

německý spisek „Uiber das Schöne“ ve svých „Gedenklätter“ (1874)

Postup oné zajímavé přeměny v Palackém, pokud se konstatovati dá, byl asi ten: Studie literární a esthetické, jimž přálo ovzduší, do něhož se všestranně nadaný a snaživý, vnímavý a vznětlivý mladík v Prešpurku byl dostal, neposilňovaly jako u jiných nějakou ctižádost a domýšlivost básnickou, nýbrž právě naopak probouzely v něm autokritiku přísnou, nelibostnou, která ho pak odkazovala zcela jinam: již to svědčí o vzácné hloubce a opravdivosti oněch studií — povrchnost byla by ho spíše zaháněla vždy dále do proudů krásné literatury.⁴⁾ Ale na esthetiku pohlížel jako filosof, sě stanoviska co možná nejvyššího, nejvznešenějšího — a tudíž nejinak smýšlel též o umění: odtud jeho přísné požadavky v oboru tom, netoliko proti jiným, nýbrž i proti sobě samému.⁵⁾

Do studií filosofických uvedl Palackého především professor lycea Prešpurského Jan Gross, jenž přednášel psychologii, esthetiku a klassickou filologii. On a Žigmondy, jenž zase logice učil, zásobovali ho knihami filosofickými, posléze jmenovaný pak seznámil ho zejména s filosofií Kantovou, která se mu stala východiskem dalšího badání vlastního.⁶⁾ Sám o tom praví Palacký: „Pohříživ se já předešlého léta [1817] do metafysického hloubání, brzy jsem pocítil, že kdokoli opravdově a důkladně mysliti počíná, celou soustavu vědomí svého sám sobě znova založiti a vystaviti musí. I mnou tu daemon jakýsi tak náramně zatřásl, že všecka jistota, víra, vě-

⁴⁾ Arci neodvrátil se Palacký jedním rázem od pokusů básnických hned r. 1816; přispěl i potom ještě do „Počátků“ svými básněmi „naveden opět Šafaříkem na stezky básníkův“, a když básně ty došly chvály a souhlasu paní Zerdahely měrou od mladého autora neočekávanou, znova vábila ho poesie. „Což div,“ praví sám, „že nejsa prázden snářské obraznosti, opět jsem se do básnictví, zvláště do tragedií zamýšleti počal?“ (VI. živ. str. 15., 19.) Arci ne na dlouho.

⁵⁾ Sr. na př. ještě zničení slovenské básně „O staveném lidokupčení na sjezdu Videňském“, VI. živ. str. 13.

⁶⁾ VI. živ. str. 14, 26.

domost a jestota má v nepochopitelný rum se mi sesuly. Mnoho mě krutý boj ten proti skepticizmu stál, ale vítězství mi po zápasu popřáno. Není možná, aby člověk v opravdovém a samoshodném [důsledném] skepticizmu dlouho setrval . . . jestotné spojení podmětného znanstva našeho s předmětenstvím jest ta otázka, která filosofy mezi sebou věčně rozdvouje. Já jsem i brzy uvrhl se na zásadu pouhé podmětности naší, na citelnost, za to uznávaje, že ona původním rodištěm jest celého našeho jestotného života. I ohledav se pilně v Kantově kritice, ačkoli mi tato ve všem po mysli nebyla, srozuměl jsem sobě sám o nejdůležitějších pravdách člověčenství; šťastný jsa v tom, že i znedůvěřiv se náboženství nadpřirozeně zjevenému, nábožného zřetele na svět a na život přece nikdy s očí jsem nespustil, anobřz jej za hlavní předmět svého skoumání pokládal.“⁷⁾ A jestliže hned k tomu připojuje, že i sám Holbachův „Système de la nature“ v pravdách náboženství ho jen potvrdil, smíme zde zajisté vzpomenouti i toho, že při esthetických rozhovorech v domě paní Géczy míval tehdy za oponenty čirého racionalistu Fábryho a materialistu Šimka, aniž byli by ho mohli zmásti v pevně založeném směru jeho, ba naopak přiznává se Palacký, že právě těmto spory ve krasovědě nemálo prospíval.⁸⁾

Vedle filosofie poutaly ho ovšem také ještě mnohé jiné obory vědecké, netoliko historie a filologie, ale i nauky přírodní — vždyť víme na př., že do astronomie dal se uvésti Šafaříkem. Zvláštní pak zřetel v této Palackého horlivé snaze po všestranném moderním vzdělání zasluhuje ovšem historie; ani ne tak pro to, že sám kromě esthetiky poměrně nejvíce pozornosti jí věnoval, jako spíše pro zajímavé vztahy její k samotným studiím jeho esthetickým. V „Krasovědě“ dospěl totiž k tomu, že ideu krásy spatřovati sluší ve „formě božnosti“, která jest „obraz svrchovaného člověckého bytu“, a že kraso- citem po této formě božnosti toužíme;⁹⁾ ale také poznal,

⁷⁾ VI. živ. 16, 17. Srv. též: Gedenklätter, str. 3., 4. pozn.

⁸⁾ VI. živ. str. 18. — ⁹⁾ Radhošť, I. str. 375. 377.

že snažení po božnosti vůbec, „jakkoli málo uspokojeno bývá, neustává předce; nýbrž vždy z nova počínajíc, zakládá běh jak jednotlivého živobytí, tak i veškerého dějinstva“,¹⁰⁾ a tím netoliko jen teorii umění, nýbrž i přímo esthetiku samotnou přivedl do nejužšího styku s filosofií dějin. Na veškerý pokrok lidstva v jeho dějinách hledí s tohoto svého, vysoce povzneseného stanoviska filosofického. A jestliže celé dějepisecké dílo Palackého svědčí o zralém, jednotném filosofickém názoru osobním, musíme uznati, že netoliko základ názoru toho položen v oněch letech 1816—1823, nýbrž z nemalé části i vybudována stavba sama. Proto právem možno říci, že málokterý historik tak dokonale filosoficky připraven, tak sám v sobě hotov započal odbornou svou práci badatelskou, jako Palacký po svém příchodu do Prahy. Na tom však není dost. I politická činnost Palackého, kromě přirozené ovšem souvislosti nepřímé skrze názory historické, také přímo spočívala na jeho filosofii měrou zajisté větší, než na pohled by se zdálo. I sluší tudíž filosofické studie doby Prešpurské považovati za důležité, nejedním směrem i rozhodující, trvalý podklad veškeré jeho další působnosti, rozsahem i pronikavostí svou pro národ náš tak významné.

* * *

Účelem těchto řádků jest jenom poukázání k této zajímavé době života Palackého s hlediska, abych řekl: retrospektivního. Cenu jeho mladických studií v oborech nejvážnějších poznáváme dokonale teprve z výsledků jejich, patrných i na osobnosti i na díle velkého muže. Podrobné, úplně vylíčení doby té však v stati této hledáno nebudiž; je snad v tomto okamžiku i nemožné nebo aspoň velice nesnadné: tím vděčnější kapitolou bude ovšem v budoucím velkém, veškeré prameny vyčerpávajícím životopise.

Zde budiž zatím podán malý, ale tuším poutavý pří-

¹⁰⁾ Radhošť, I. str. 351.

spěvek. Bylo mi laskavou ochotou rodiny dopřáno seznámiti se s vzácnou, pro léta, o něž zde běží, nad míru významnou památkou po Františku Palackém: s dvěma silnými knihami formátu čtvercového, do nichž, hlavně v letech 1817—1821 vepisoval si rozmanité excerpty a aforismy jakožto výtěžek rozsáhlé četby své. Z dob ještě starších jen málo zde nalézáme; zápisky pozdější jsou však četnější, ačkoliv čím dále tím řidčejší, a jednotlivé sahají dokonce až do r. 1865 a 1872.

Nadepsány jsou obě knihy na hnědých zevnějších deskách: „Literaria“ a sice I. a II. Starší z nich má uvnitř nejprve titul: „Anmerkungen über verschiedene Gegenstände der Aesthetik. Pressburg, in May 1818.“ Pak následuje asi po šedesáti listech druhá o něco menší část, opět se zvláštním titulem: „Bemerkungen über verschiedene Gegenstände der Geschichte und Politik. Aus verschiedenen Schriften gezogen von Franz Palacky. Pressburg. 1818 etc.“ Titulní list třetí značně menší částí má nadpis: „Maximen und Wahrheiten aus der Lebensphilosophie und der höheren Menschenkunde, wie auch aus dem Gebiete der schönen Kunst. Pressburg, 1817.“ Poslední asi stejně objemné, t. j. něco přes třicet listů čítající oddělení nadepsáno je na první stránce excerptů: „Auszüge und Bemerkungen aus philosophischen Schriften;“ v něm právě objevují se i některé zápisky rokem 1816 označené.

Druhá, mladší kniha nemá již oddílů zvláštními titulními listy opatřených. Po prvních 31 listech s výtahy ze spisů valnou většinou esthetických a vůbec filosofických následuje poloviční list se seznamem zápisů předcházejících a s letopočtem: „1820. 1821.“ na první straně, s obsahem pak následujících několika listů a rokem: „1821.“ na straně druhé. Obsah celé této knihy nejvíce týká se esthetiky a filosofie, pak v druhé řadě dějin a politiky, a právě mezi těmito jsou zmíněné již zápisy nejpozdější. Konečně i v tomto svazku pohromadě nalézá se větší řada aforismů drobnějších. V knize první jen málo je listů nepopsaných, v této druhé však část dosti značná.

Obrátme se již ke knihám, o jejichž pilném čtení tato dvousvazková „Literaria“ svědčí. Víme již, že professoři, zejména Gross a Žigmondy, mladého filosofa knihami opatřovali; zajisté však i jinde dovedl je sháněti a sám zmiňuje se zejména o knihovně paní Zerdahely — dámy to, která tak velikým dojmem na něho působila, že přímo s nadšením jí vzpomíná, a jejíž blahodárný vliv na rozvoj Palackého jest nepopíratelný. Z ostatních pramenů budiž zde uveden pouze Angličan Egan, podkoní to knížete Gražalkoviče, a sice proto, poněvadž od něho právě na počátku r. 1819 půjčeny měl mimo jiné i Blairovy „Lectures on Rhetoric and Belles-lettres“, v nichž našel onen výrok Baconův, který dle vlastních jeho slov stal se mu „tak říkáje klíčem k veškeré jeho krasovědě“. ¹¹⁾ Ovšem že Palacký i sám ze svých skrovných prostředků kupoval si především knihy, kdykoliv jen mohl.

Ačkoliv v obou svazcích „Literarii“ nalézáme asi ke stu nejrozličnějších jmen autorských, nehledě k anonymním knihám a článkům časopiseckým, přece excerpty, o nichž tuto je řeč, nikterak nemohou nám podati úplný obraz Palackého lektury v oněch letech. Neboť přirozeně nejsou zde zastoupeny ty knihy, které sám měl ve svém majetku a jež tudíž excerpovati nemusil — leč že z nich vypisoval anebo do češtiny překládal nejvýš krátké aforismy, jako z Jungmanna nebo ze Schillera. A mezi těmi je ovšem leckterá kniha, o níž jinak, zejména z „Přehledu dějin krasovědy“, psaného r. 1821, víme, že dobře ji znal a velice si jí vážil. Pro vlastní pak myšlenky své, které mu přicházely při čtení spisů, jež třeba neexcerpoval, měl Palacký od 25. listopadu zvláštní „Každodenníček“, jež si byl zařídil dle příkladu Gibbonova ¹²⁾ a jímž patrně tato „Literaria“ měla se doplňovati.

Za to již pouhá zevnější forma výpisků v těchto obou svazcích obsažených je znamenitý příspěvek ku

¹¹⁾ O účasti totiž člověka na božství a o přizpůsobení obrazů uměleckých požadavkům ducha lidského jakožto podminec krásna uměleckého Viz poznámky v Radhošti, str. 310, 311, a 397, 398. — Gedenkbätter, str. 3, 4. pozn. — VI. živ. str. 22. — ¹²⁾ VI. živ. str. 21, 22.

charakteristice Palackého: samo pěkné, čitelné písmo po řadu let takořka se nemění, drobná to latinka i pro češtinu a němčinu, a vůbec celá všude stejně čistá, úhledná úprava beze stopy ledabylosti nebo nestálosti nějaké, činí dojem sympathický. Většinou je excerpováno do slova, někdy ovšem souvislost mezi citáty takovými způsobuje se stručným toliko výtahem. Kde vyskytnou se vlastní myšlenky Palackého — valnou většinou české, i uprostřed mezi jinojazyčnými výpisky — skoro vždy pečlivě odděleny jsou od myšlenek cizích, často pak přímo označeny bývají „Pal.“ nebo i pouze „P“, někdy dokonce i datovány, tak že jen zřídka kdy vzniknouti může pochybnost o autorství.

Nejzajímavější stránkou excerptů je ovšem výběr jednak spisů, jednak vypsáných míst. V té příčině potvrzuje se, co shora již bylo naznačeno: Palacký byl tehdy filosof, jenž živý smysl měl i pro umění i pro dějiny — a proto právě tato „Literaria“ obsahem svým zcela pochopitelným činí, že původce jejich před usídlením svým v Praze byl ještě „poněkud na vahách“, má-li přední snahy svého života obrátiti ku krasovědě a kritice krasoumy, neboli k dějinám národu svého. ¹³⁾ Výňatky esthetické většinou týkají se záhad nejpřednějších, zejména pojmu krásy samotného; pak zajímá Palackého ovšem hlavně to, co sám ve své esthetice staví do předí: cit, entusiasmus, ideal, poměr krásna k Bohu — ale také rád zapisuje si pozoruhodné výroky o podstatě a původu umění, o jeho podmínkách a kulturním významu a nalézá příspěvky takové třeba v literatuře jazykozpytné. Z dějin umění vybírá si nejraději buď úvahy esthetické a kritické — jako na př. zejména z Winkelmannova proslulého díla — buď zase pouhé stručné ale bohaté orientační přehledy, — na př. malířských škol dle Fiorilla. Takové přehledy vůbec miloval; vyskytují se i v nejrozličnějších oborech jiných, a to nejen jako pomůcka bibliografická, nýbrž také pro rozhled věcný, nechť jsou to na př. data z Davida Kranze „Alte und

¹³⁾ VI. živ. str. 26.

neue Brüderhistorie“ (1772), na půl třetí stránky stěsnaná, nebo tabulky astronomické, nebo chronologický seznam zeměpisných výzkumů od Mojžíše až po Cooka, nebo řada formulek stereometrických.

Z knih dějepisných a politických nejčastěji vypsána jsou taková místa, v nichž pojednává se o důležitých záhadách vědy historické: na př. z A. Ferrandova „L'esprit de l'histoire“ myšlenky o rovnosti; z Blairových „Lectures“ úvahy o rozvoji a významu angličtiny a o podstatě a úkolech dějepisu; o těchto posledních pak i z Karamzinových ruských dějin; dále z Jenischova „Geist u. Charakter des XVIII. Jahrhunderts“, z Montesquieuova „De l'esprit des lois“, z Görresova „Deutschland u. die Revolution“ a od jinud hlavní zásady běžných tehdy názorů politických; z předmluv, z časopisů, z kritik zase hojně myšlenky o umění dějepiseckém a posudky vynikajících, vzorných jeho zástupců. Na druhé straně z nejrozmanitějších pramenů zachyceny jsou někdy i poučné náčrtky o věcech odlehlejších, jako o rozvoji světového obchodu z Robertsonových dějin Ameriky atd. V druhém svazku týkají se výpisky častěji velké revoluce a událostí časových, v pozdějších letech nejednou věcí ruských a ovšem — i otázky národnostní. Sem spadá především řada aforismů o významu národní literatury, zejména historické, z Jungmannova překladu Jahnova „Deutsches Volksthum“, jež patrně na nastávajícího historiografa českého národa učinily hluboký dojem; sem patří i dnes ještě — a snad právě dnes¹⁴⁾ — zajímavý

¹⁴⁾ Nemohu si zde odepřít citování alespoň několika posledních řádek tohoto výpisku. Arndt vyšel ze zásady, že „zášti národnostní je přirozené a nezbytné jako život, ba že je život sám“, dochází k těmto koncům: „So bleibe denn der Hass als ein heiliger und schützender Wahn im Volke. Was durch Tugend, Wissenschaft und Kunst bei dem einen Volke in seiner Art vortrefflich ist, das Grosse und Menschliche, was die erhabene Einheit und Göttlichkeit der Welt ausmacht, wird darum auch dem andern Volke angehören und als Gemeingut der Menschheit von ihm angenommen und geehrt werden. — Auf dieser Höhe hört der Volkshass auf; da beginnt die grosse Gemeinschaft der Völker, die allgemeine Menschheit, und da wird die Menschlichkeit und Liebe nimmer fehlen, die uns alle zu Kindern Eines Gottes und Einer Erde macht. Jede Tugend und Grösse durchbricht

excerpt z Arndtova spisku „Uiber Volkshass und über den Gebrauch einer fremden Sprache“ (1814); sem konečně poslední zápis vůbec: ten týká se autokritiky Gervinovy z jeho pozůstalých spisů r. 1872. vydaných, a mimo jiné naráží i na splněné Gervinovo někdejší proctví „o ztrátě národní skromnosti“ Němců. —

Zběžný tento přehled toho, co Palacký z knih historických nejraději si vypisoval, stačí, abychom poznali, oč běží: že totiž nade všechno jiné poutaly ho — a zajisté také k vlastnímu přemýšlení nabádaly — otázky a zásady jednak filosofie dějin, jednak techniky umění dějepiseckého se dotýkající. Budoucí biograf nalezne zde v myšlenkách a motivech z cizích luhů nasbíraných dožajista přehojně styků s tím, co později Palacký jakožto dějepisec i politik ve velkém slohu sám prováděl.

Než vraťme se k excerpovaným v těchto dvou svazcích spisům esthetickým. Samo sebou se rozumí, že výpisky ty byly částí onoho materialu, jež Palacký po ruce mítí musil, když r. 1821 v Čúzu jal se spisovati svůj „Přehled dějin krasovědy“. A tím arcí vysvětlíme si také to, že po roce právě jmenovaném nejen excerptů vůbec ubývá, ale esthetické že nenáhle přestávají, ustupující historickým a politickým. Uvádím zde pouze řadu jmen některých nejčelnějších anebo alespoň historicky pozoruhodných spisovatelů z oboru esthetiky a umění, jejichž díla v „Literariích“ zanechala stopy svědčící o pilném čtení, po případě i o bystrém posuzování. Z italské literatury XV. a XVI. století: L. B. Alberti, Lionardo da Vinci, Ag. Nifo, Nicolo Franco, Gius. Betussi, Nicolo Vito di Gozze, Torquato Tasso — všeobecné to úvahy o krásnu, skoro vesměs dialogy. Ze starší literatury anglické Shaftesbury (Characteristics), z francouzské Rousseau (Sur l'origine des langues), z německé předkan-

von selbst die Schranken, welche zwischen Menschen und Völkern stehen: wer da noch hassen kann, der ist ein Barbar oder ein Thier. Ein solcher bin ich nicht, wenn sie auch sagen, dass ich es bin. Předposlední větu vyznačil jsem zde tiskem já: právě ona je to, která poskytuje zajímavé podněty k časovým úvahám a porovnáním.

tovské Lessing, Winkelmann, Herder. Kanta samotného Palacký arci nemusil si excerpovati; proto nalézáme zde jen několik aforismů přímo z jeho spisů čerpaných a pak ovšem citáty z Kiesewetterova výkladu kritiky soudnosti jakož i z anglického referatu o Villersově „Philosophie de Kant“. Z esthetiků pozdějších nejvíce místa do-
 přáno Bouterwekovi (Aesthetik a Geschichte der Poesie u. Beredsamkeit): jméno to zahajuje oba svazky „Literarií“ a pak často ještě se vrací v čele delších výpisků. Rovněž hojně jsou výňatky ze spisů paní Staělové, zejména o věcech esthetických a psychologických; také Jean Paula, A. W. Schlegela, Tiecka kromě dalších ještě vrstevníků romantických sluší zde zvláště zaznamenati. Studie o výtvarném umění zastoupeny jsou Fiorillem a Fernowem (Römische Studien), o hudbě Schubartem Michaelisem a opět Tieckem.

* * *

Palackého „Literaria“ však nepoutají pouze tím, že jsou snůška cizích myšlenek pro dozrávajícího muže a celý jeho směr duševní tak charakteristická, nýbrž i tím, že zde onde nalézáme i výsledky vlastního, samostatného jeho přemýšlení a posuzování. Dotknul jsem se toho již. Bude tudíž na konec zajisté vítáno, jestliže z poznámek, jichž autorem Palacký jest beze vší pochybnosti, vyberu některé esthetické a vůbec filosofické, zejména ovšem kritické, jakožto nevelký ale přece zajímavý doplněk toho, co dosud tiskem bylo uveřejněno v „Radhošti“ a v „Gedenklblätter“.

Především zajímá nás zde malá stať o blaženosti, chiffrou Palackého označená, která následuje po výpiscích z Bouterwekovy esthetiky hned na samém začátku prvního svazku „Literarií“. Stať ta vede nás však k jiným ještě zápiskům, obsaženým na dvou volných půlarchích, z nichž něco přes pět čtvercových stránek popsáno je „Krasovědnými myšlenkami“. Dle všeho Palacký odhodlal se sebrati své v „Literariích“ roztroušené a jinak se namanující myšlenky esthetické v zvláštní sešit —

ale zůstalo při pouhém začátku, neboť sebráno pouze deset čísel, vesměs z r. 1818 datovaných, ačkoliv v nadpisu prozrazen úmysl v sbírání tom pokračovati. Tyto „Krasovědné myšlenky“ jsou však velice zajímavé z dvojí příčiny. Předně již formou svou, slohem totiž a názvoslovím, pokud porovnány mohou býti s původními zápisky v „Literariích“, jeví značný pokrok, patrné to svědectví pile a péče, jež mladý Palacký i této jejich stránce věnoval. Za druhé pak i obsahem svým náležejí době usilovné práce průpravné; neboť páté číslo jejich ukazuje vliv Kantův a Schillerův směrem formalistickým (ovšem vedle živlů Platonských) mnohem rozhodněji, nežli později v „Krasovědě“ samotné nalézáme. V té do popředí již se dostal vlivem Baconovým a Blairovým pojem božnosti, a esthetický formalismus ustoupil pak do řady druhé, ba v jistém smyslu byl i odmítán. „Krasovědné myšlenky“ představují tudíž přechod od východiska kantovského k pozdějším vlastním názorům Palackého.

Podávám zde pro tuto zajímavost jejich úplný otisk „Krasovědných myšlenek“. Stať o blaženosti z „Literarií“ převzatá nalézá se v odstavcích 2.—4.¹⁵⁾

Krasovědné myšlenky.

Od léta 1818 a sl.

1.

Na *citech* a citění přemnoho záleží, a nevím, zdali vše, co člověk má a ví a doufá, naposledy v citu založené se nenachází. Myšlení naše není absolutně, samosobné; onoť ještě začátek svůj běže v citění. Čím právěji cítíme, tím dokonalejší a ostřejší bývají všechny činnosti moci naší poznávací.

Virtus ex aestimatione legis moralis sive sensione morali oritur, adeoque *sensione*. 1818.

2.

Blaženost jen jedině z *činnosti* [volné] pocházeti může, ačkoli jen v *citu* a povědomí této činnosti, k níž přirozením a bytím moci našich puzení býváme, záleží. Moci naše leží-li, nemohou-li se zvolně jeviti, nešťastni jsme; v bolesti se nám všecka zvolná činnost od-

¹⁵⁾ Otisk řídí se lepším, vytříbenějším textem oněch volných půlarchů; v hranatých závorkách položené doplňky přibrány jsou z prvního svazku „Literarií“, aby otisk byl alespoň věcně úplný.

jímá a cizost nad silami našimi, nad povědomím bytnosti naší panuje. Kde největší bývá naděje ke cvičení a jevení moci podmětných, tam i největší bývá rozkoš. Činění sice samo v sobě, zvláště ousilnější, nepodává ještě rozkoše; ale jednak z uskutečněních zákonů ducha, jednak z vyplněného popudu duchovního pochází, jako v těle po každém dráždění [Reiz], jakési zvolné a harmonické složení duše naší, jesto jest cit blaženosti. 1818.

3.

V citu blaženosti logický pořádek a určitost ponětí mizí; lehké, ale živé a milostné idey předletají myslí v magické záři, jako za povětrnou rouškou, věncem růžovým jsouce spojené; an mezitím každý nerv se sladce třese a celé přirození lidské, duchovní i tělesné, v jednotu bytnosti rozjihnouti se zdá. 1818.

[Podle hodnosti, mnohosti a stupně sil jevených, rozličná jest hodnost, příjemnost a stupeň blaženství. Podle rozličnosti, za níž více neb méně moci našich do hry uvedeno bylo, líbeznější a ouplnější aneb jednostrannější a sušší jest rozkoš.]

4.

Člověk přirozenou bytností svou všudy po pokoji dychtí, čili po harmonickém složení sil našich, které do činnosti uvozujeme. Naše tělesné, rozumné a mravní bytí žádá harmonického pokoje. My fysicky toužiti nepřestáváme, dokud naše tělesné moci uvolněny a potřeby vyplněny nejsou; myslí nespočineme, dokud moci naše poznávací nade předmětem zvítězic a jej sobě podmaníc, mezi sebou do harmonie nevstoupí; mravně spokojeni nejsme, dokud praktického rozumu idey mezi sebou a se svědomím shodné nejsou. A jestliž i takový stav ducha lidského, v němž všechny tyto harmonické moci spolu rozehrány, aniž buď v nečinnosti, buď v ousilí unavujícím položeny bývají: i budeť mu proto nad jiné milý, že mu toho dává užiti, po čemž právě celé bytí a přirození jeho touží. Tak všudy živá harmonie a činnost jest oučelem podmětným života lidského.

[Radost ze spatřování uměleckých věcí dvoje má obzvláštní: jedno, že bez předešlého úsilí moci naše k lehké hře přivodí, což v jiných rozkoších není; druhé, že všechny naše netělesné moci do hry uvodí, nelípouc na neprostředném smyslném požívání, — zvláště obrazotvornost, kterážto jest první původní moc, z nížto jiné vyšší moci své substrata berou, nižší ale, aneb smyslnost, čím více se jí blíží, tím čistější a jasnější bývají. Rozkoš z pěkných kunstů jest hrající moci našich život a harmonický jejich pokoj.]

5.

Ponevadž čistě krásocitná rozkoš jen z formy jakékoli, buď vidné nebo slyšné (jen zrak a sluch jsou schopní předmětných forem) pochází, a jen ve vnímání těchto forem duchem naším zá-

leží, tedy tuším především potřebí bude jemnost duše naší pro formy vyskoumatí. Tím se snad jediné k základu aesthetiky dostati možná. I jsouť formy to nejčistější, nejduchovnější, nejvyšší a nejbožtější v celém oboru předmětů poznání našeho. Ony nic nemají společného se hmotným tímto světem; čisté, nepoškořené vylily se z rozumu Božího na svět tento, a jsou jeho jediní, ustaviční repraesentanti na světě. Naše pak všechny činnosti, které z původní vyšší lidské náture pocházejí, a jež tedy původně z jiného světa přinášíme, jsou formální. Jestliť tedy jistý svět forem pro všechny lidské duchovní moci a působnosti. Z těchto forem kteréši dokonalejší, ouplnější, skladnější jiných jsou, a obraznosti jak větší činností (skrže rozmanitost), tak i větší lehkostí lahodí. Ty jsou čisté krásné.

Ideál krásocitný ale vše, což náture naše vyhledává, a čeho k citu blaženosti potřebí, v sobě obsahovati musí. Rozmanitost, skladnost, život, příjemnost, ušlechtilost, samostatné bytí a důstojenství, a pak shodnost s rozumnými a mravními zákony; slovem musí býti výraz celého přirození člověčího v ouplné jeho vzdělanosti a v dokonalém požívání. Tak teprv jsa zdokonalen, bude moci i v nás předcitu aneb i svědomost takového stavu oné probuditi, jehož názor, jakožto názor dokonalosti a uskutečnění našeho ideálu, přirozeně musí rozkoš ploditi.

Odtud se poznati dává, proč předmětové krásného umění bez všeho pověcného interesse líbiti se mohou a musejí, pokud krásní jsou. Neboť ona rozkoš jen z idey pochází, ne z předmětu samého neprostředně. Předmět krásný bezprostřednou skutečnou přítomností svou více jestoty pro obraznost nenabývá; toto jen ve praktickém světě a ve předmětech smyslně příjemných místo má. 1818.

6.

Die blosser Täuschung hat gar keinen ästhetischen Werth: dann wäre die platteste Nachbildung alltäglicher Sitten, und diese selbst, eben so sehr Poesie, als Schillers Tragödien. Nicht von der Wirklichkeit soll der Dichter das Gesetz hernehmen, sondern ergreifen soll er das veredelte, erhöhte Bild des Lebens; und uns in vollendeter Menschheit unter Heroen wandeln lassen, welche in uns ein höheres Gefühl und das Bewusstsein wahrer Menschheit erwecken. 1818.

7.

I komičné i tragičné idey ve svědomosti sil našich se zakládají a jeví se tam, kdežto vnitřní svoboda naše s potřebou přírody v zápasu jest. Jeli spor žvlů těchto takový, že svědomost převyšujících sil nám odjata není, třebas potřeba přírody na ujmu jest samovolné svobodnosti života i rozumu, tedy ukaz ten jest komičný a působí nám rozkoš; kdež ale potřeba ta vítězí na ujmu samovolnosti životní a jí záhubou hrozí v zápasu onom, tam tragičnost jest; tragičnost od nešťastnosti tím se rozděluje, že v oné pro-

středkem ideí naše vznešenost nadě všeliké zápsy časné ve svědomosti procitá, odkudž rozkoš se smutkem smíšenou působí. Komičnost tedy s pěknoutou, tragičnost se vznešeností zpříbuzněné jsou. Pěknota zajisté a vznešenost podávají povědomost čistou nezkalenou sil našich, pročť také nezkalenou rozkoš působí; komičnost a tragičnost postavují tytéž do zápasu s potřebností přírody, a rozkoš smíšenou podávají. Proto vidíme, že u lidí častější bývá i prvnější cit a jemnost pro tyto nežli pro ony; an k čistému oněch požívání již nějaké zdělání myslí i citů a harmonické ducha složení se vyhledává. 1818. V podletí.¹⁶⁾

8. Básnictví.

Kolikera bludům jest to příčinou, že lidé nevědí čili necítí dobre, co jest poesie; ten ji drží za umění rýmovní či slabykomerní, onen za umění ozdobného a neobyčejného mluvení; jiný za umění výrazů náruživosti a vášní, některý za opisování předmětů přírodných buďto hrozných buď příjemných; jiný opět za zahradu romantickou a čarodějnou, a ještě jiný za vplyv náboženství přirozeného. Takto všickni částečně majíce toliko ponětí o poesii, a zdajíce se sobě, jakoby již znali vnitřnosti její, podle téhož obmezeného domněně básnějí a kritisují. Mně se zdá, že básnictví, vykvétajíc z půdy enthusiasmu, záleží původně v duchu jemném a jadrném, za nímž my s celou přírodou a se srdcem lidským obzvláště zpříbuzněni jsme, všudy všecko v harmonii a kráse spatřujeme, každý sličnosti, ušlechtilosti a vznešenosti výraz živě znamenáme, a právě člověcké city své veždy neobmezenou rozmanitostí obrazů a nástinů harmonicky vyjadřovati umíme; že tedy poesie záleží vlastně ve právě člověckém cítění a v jadrné pěkné podobitelnosti citů. Protože rozhorlený básník na všech předmětech, i domněle lhotejných, veždy nějaké pěkné, ušlechtilé stránky odkrývá, i všudy na ideální člověčenstva určení ukazovati se zdá, proto někteří zavedeni jsou, aby věřili, že náboženství a poesie původně jedno jsou. Ale bytnost a snažení poesie jde jinam nežli náboženství; toto veždy vážně a s pokorou se nese zhůru k onomu jedinému Nepojmenovanému, a klade cíle své v obořích nedohledných v neskonalé věčnosti: onano ale prolétá se rozkošně po všech rozmanitostech světa tohoto, požívá květín všudy jako včelička, líbá i kolébá je jako lichořivý zefyr, a vznese-li se do hůry, i k samému Nejvyššímu, tedy jest to veždy jen jako milostný anděl, v srdečné prostotě kadící u trůnu věčnosti a obětující tu harmonii, kterouž mu dáno bylo viděti v celé světě veškerosti; zatím pak touž volností snáší se opět dolů, pohrávat mile se zemorodci, a opojovati se těmi libozvuky, kterýmž odpovídá srdce člověka. 1818.

¹⁶⁾ Srv. s tím kapitolu Krasovědy: „O stádivosti života čili o původu komičnosti a tragičnosti“ v Radhošti, I. na str. 403—409.

9. Krásocit.

Krásocit jest brána k rozumnosti a vůli, jest poupě, z něhož vynikají květy ducha, jest sen, z něhož procitáme ku pravdě a ctnosti, jest centrum čili indifferenci všech mocí našich, z ní jednotlivými vystřelujících paprsky. 1818.

10. Ton ve prostranství.

P. Chladný (v Akustice své) dokazuje, že což věřeno, že by při každém pěvném zvuku celý souzvuk zněl, to ne veskrz pravda jest. Slyšeti arci spoluzníci zvuky, jelikož jiné částky zničícího těla svým způsobem se třesou: ale kdyby se jiní v těle zvucném uzlové utajili, zněl by jen jeden sám čistý ton. — Proč ale souzvučí? Poněvadž ton zde ve prostranství se zjevuje a vztřesení těla zničícího celé shodné jest, po čemž i skladné figury se tvoří, jakéž i na jiním pomrzlých oknách v zimě viděti jest: i dá se tuším i zde zpozorovati onen všudybytný organismus, ona všepronikavá moc podobivosti, ana v organických bytostech skladné, ve krystalisací i pravidelné figury vynáší na jevo; ono tajemství jakési tvorné síly, jednotliví a obživující celý hmotný svět. Proč některá tělesa, když je ku př. smyčcem aneb čimkoli ke znění přivedíme, nepřijemné zvuky vydávají? Protože částky zvucné a uzlové třesaví nejsou shodní a nedávají skladných figur. Proč jiná tělesa švižná jen chřest, ne ton vydávají? Protože nesčíslné jsou uzly a figury třesavé, neshodné mezi sebou a zmatené. Proč jiná tělesa příjemně znějí? Protože figury třesavé z nich pravidelné a mezi sebou skladné jsou. — 1818.

Než vraťme se k „Literariím“. Shora uvedeno z vlastního životopisu Palackého, že i sám Holbachův „Systeme de la nature“ v pravdách náboženských ho jen co nejvíce potvrdil, an viděl, „na jakových lichých a slabých základech celá tato soustava spoléhá“. Nebude tudíž zbytečno uvésti zde jakožto zevrubnější doklad opravdivého rozhorlení, s nímž Palacký četl tuto knihu, původně r. 1770 pod jménem Mirabaudovým vydanou a tak ovšem i v excerptech (dle německého překladu z r. 1791) citovanou. Čteme nejprve přípisek in margine:

Des Herrn von Mirabaud schändliche Vermessenheit ist es zwar nicht werth, dass ein ehrlicher Mensch bei seinem tückischen Spinnewebe Zeit, Papier und Tinte verliere, doch damit das Licht der Wahrheit neben dem Schatten desto heller leuchte, und die heilige Religion der Gottheit über den niedrigen schadenfrohen Irrthum desto glänzender siegen könne, so mögen auch diesem

sophistischen Unsinn voller Widersprüche, einige honette Blätter aufgeopfert werden.

Dále pak, opět na kraji, skoro již na konci dosti obširných excerptů při místě, kde Holbach tvrdí, že člověk má býti ctnostný a střídmý, aby se nezničil a opovržení hodným neučinil:

Warum denn eben verächtlich, und nicht lieber nur bedauernswürdig? Er schadet ja nur sich selbst, und wäre daher aus den Principien des H. Mir. nur zu bedauern, und gar nicht zu verachten. Sehr inconsequent nimmt hier H. M. ein allgemein geltendes und apriorisch verbindendes Sittengesetz an, ohne sich dessen bewusst zu sein. So befolgt er unwillkürlich dienend die Gesetze des Heiligen in der Menschheit, und stillschweigend erkennt er (bonitate naturae victus) dasjenige an, was er so frech bestreitet.

Z Federových pojednání o lidské vůli vypisoval Palacký německé citáty, ale mísil je i českými poznámkami; mezi „Myšlenkami při čtení Federovy vůle člověčí“ pak nalézáme tento odstavec přímo značkou autorovou opatřený:

Jak bídný byl by člověk, kdyby umění kosmických a obzvláště přírodosloví nestávalo! Ona zajisté, jak obor ideí jeho rozšiřují, a jej se silami věcí okolo sebe oznámivše, buď bezpečnosti mu dávají, buď varují a stěhou, buď pohodlnosti jeho pomáhají; tak i vyšlakováním šlepějí a znamení dobrotivého Tvorce, jeho nadějí, jeho o hodnotě a důstojnosti svého přirození smýšlení, jeho poznání svého častějšího určení zveličují. I nemá tedy moralista jiných umění potupně odbývat. Sokrates, tvrdě protivné tomu, nebral toho v tomto ohledu. Pal.

Ještě dvakrát je připsáno k excerptům z Federadata, na konci jejich přímo: „den 1. Dec. 1816“, směje proto zajisté v této reflexi Palackého spatřovati jeden z nejstarších jeho projevů filosofických.

Následujtež zde dva německy psané aforismy z r. 1820, první po výpiscích z Bouterweckovy, druhý po výpiscích z Krugovy esthetiky se objevující:

Kunst u. Natur. Die Kunst soll ihre Gesetze nicht aus der Hand der Natur empfangen; denn sie selbst bildet eine höhere, idealische Natur aus. Sie soll aus der gemeinen Natur nur die einzelnen Töne aufnehmen, die sie nach den Gesetzen des Schönen zur Har-

monie verbindet; nur einzelne Farben gibt ihr die Natur: die Anordnung dieser Farben zu einem Gemälde unterliegt den Gesetzen der Idealität, nicht der platten Wirklichkeit. Ein hoher Sinn muss alle Kunst beleben.¹⁷⁾ (Pal. den 16. Febr. 1820.)

Ich glaube, ohne *Bedeutsamkeit* sei weder eigentliche Schönheit, noch das Erhabene möglich. Die blosse Form, ohne ein geistiges, belebendes, idealisches Prinzip, gibt im ersten Falle das Symmetrische, Harmonische, welches kalt lässt und den Begriff von Schönheit nicht erschöpft; im zweiten Falle gibt sie das Grosse und Starke, aber dieses ist weit verschieden vom Erhabenen. Das *Ideale* ist Grundlage sowohl bei dem Schönen als bei dem Erhabenen. — (Palacký den 1. März 1820.)

A dále ještě charakteristický pro směr pisatelův záznam příkladů rozličných druhů krásna:

Beispiele zur Aesthetik.

1. Beispiel der *Schönheit mit Rührung* verbunden: Euripides Iphigenie, wo diese den Agamemnon um's Leben bittet: »Mein Vater, hätt' ich Orpheus Mund, etc. — bis: Der raset, der den Tod herbeiwünscht.« —
2. Der *Lieblichkeit mit Schönheit*: Matthisons Sylfen: Die Sylfen entwallen etc.
3. Des *Schönen mit Reiz*:
4. Des *Schönen mit d. Lächerlichen*: Lessings Lob der Faulheit.
5. Des *Erhabenen*, des hohen Geistesschwunges, der doch ungekünstelt dargestellt wird, so dass gemeine Seelen es für Prosa halten möchten: Göthe's Prometheus: Bedecke deinen Himmel, Zeus, etc.
6. Des *Naiven* mit d. Sch.: Die Spinnerin von Voss: Ich sass und spann vor meiner Thür, Da kam ein junger Mann gegangen etc.
7. Einer *musikalisch ästhetischen Idee*: Klopstock's Die frühen Gräber: Willkommen, o silberner Mond! etc. — Rukopis Králov. Jelen: Leži jinoch v chladnej zemi, na jinoši roste dubec — dub etc.

Kritické poznámky o spisech esthetických, jež v „Přehledu dějin krasovědy“ bývají velmi stručné, doplňují se vhodně zapsanými v „Literariích“ posudky poněkud zevrubnějšími. Platí to zejména o skupině italských spisů XV. a XVI. století již shora dotčené.¹⁸⁾

¹⁷⁾ Srv. shora na str. 380. a 381. otištěn č. 5. „Krasovědn. myšlének“.

¹⁸⁾ O spisech těch jedná Palacký v „Přehledu dějin krasovědy“ (v Radhošti I.) na str. 297—300.

Proto nebude od místa, otisknou-li se zde příslušné Palackého poznámky, arci pokud jsou kritické a charakteristické pro posuzovaného neb posuzovatele, ne však pouhé parafráze cizích názorů.

O Albertim praví:

Jakkoli neporušeným soudem jedná L. B. Alberti o uměních, tak že nelze neznámenati v něm ducha jemného i teplého: krasovědec však v jeho spisu nenachází pro sebe ničeho. Vše jen jsou naučení pro řemeslnost umění.

Latinská rozprava: Augustini Niphi Medicis de pulchro et amore libri 2 (1531) dochází posouzení přísného, odmítavého:

Bystrý tento mudrlant, chtěje snad především zavděčiti se kráse své, Joanně Aragonie Colonně, kněžně Tagliacozzi, vešken svůj vtíp vynaložil na to, aby dokázal, že není jiné krásy kromě děvčat a panen, a ta že jest jen podpalem požívání se obojího pokolení. Pročež naposledy o slizkých věcech bez pokrývacosti rozpráví. Krásovědné tedy ceny nemá kniha jeho; ale potřebí krásovědci znáti rozumování čili raději mudrování jeho, jelikož i ono se dotýká některých krásovědy částek prostředně. Nejprv zamítá spisovatel všecka ušlechtilější domnění o kráse, zvláště Platonická, a chce jmn býti za následovce Aristotelesova, obrácej v pravé, co Aristoteles nepravým býti soudil.

... Cele po mudrlantsku odvozuje on, že prý krása jest jen předmět pouhé čitelnosti... [A jelikož Niphus učí, že krásné je pouze to, co smyslnou lásku budí, ať vlastnostmi duše nebo těla, končí posudek Palackého:] Dosti to; všechny sofismy spisovatele tohoto na to směřují, co zde vyřčeno; filosoficky toho nedováděno, pročež ani obšírné zmínky, ani opravdové kritiky a refutací nezasluhuje spis tento.

Zcela jiný duch vané z poznámek k dialogu „delle bellezze“ od Nicolý Franka (1524); zde Palacký našel netoliko mnohé myšlenky, s nimiž souhlasiti mohl, nýbrž i celé stanovisko sobě dosti sympathické. Píšet o něm:

V rozmlouvání tomto platonském zajímá paní Buona osobu ženské jemnoty, která pěkně cítívá, však v soudu teoretickém u temnotě vězí. Rozumuje p. president soudem zdravého rozumu, jemuž ostatní muži jen pro rozmanitost přidání jsou, až v druhé částce rozmlouvání teprv zádumčivý Cinisco a učený Vallora o ideální kráse vypravovati začnou.

Nejprv činí se rozdíl jemný mezi krásou, dobrotou i příjemností... Obrací se dále spisovatel k opisování zvláštnému krásy a

milostnosti jednotlivých oudů těla lidského: ruk, úst, vlasů a očí. Pěkně opravdu i jemně vypočítají se mnohými příklady vděky ruk v pohybování, ve všelikých duševných a krasocitných postavách (: jejichžto půvaby ale přece nejvíce od veškerého harmonického rozpoložení duše i těla pochází :). — Neméně bystře i s pěknou sokratickou žertovností mluví se o všelikých půvabích úst i vlasů; nade vše ale o kráse a půvabnosti očí. Chváli se ze znamenavosti jejich duševné...«

V druhém dílu rozmluvy této rozumuje se o kráse ideální čili jak ji spisovatel jmenuje, nebeské; jest to divná směsice ideí Platonových se křesťanskými středních věků. Cinisco rozpráví, jak, když ostatní mluvili, duše jeho okřídlená zdvihla se do nebes... Dále...uvodí Franco, že krása se nevyměřuje ni vyvažuje pouhou skladností; »quantunque velle cose proporzionale e concordanti si trovi la bellezza, la bellezza è oltre la loro proporzione«...¹⁹⁾ V objevení krásy netělesné, nezaložené na pouhém skladu, spisovatel jest neurčitý, nepevný a temný; viděti, že zde nepronikl až do jádra. O kráse umělecké jemně rozumuje... Skonává spisovatel s napomináním k šetření svrchované krásy, jenž jest Boží... Naposledy mluví způsob hymnu na krásu svrchovanou sv. Panny v nebesích. Zde vypsaný jest ze všech stran ideál krásy in concreto, za kterýmž všecka vystavování Madonny od umělců, i od samého božského Rafele, daleko zady zůstávají. Zmínka věčného života. — Konec.

Takovéto subjektivně zbarvené výpisky a posudky zajisté přispívají k lepšímu pochopení i vlastních názorů Palackého samotných.

O Giuseppa Betussiho „La Leonora, Ragionamento sopra la vera bellezza“ (1557) pak praví:

Obsah knihy této, kteráž jest slabé následování Francových rozmluv, tamže se nalézá celý vyjevený takto:... — Následuje způsob, jak dojíti té krásy, kteráž ale vlastně jen mravnost jest. Pravdy některé, týkající se krásy, ode Franco vzaté jsou; mluví se o vychování, atp. pak o krásných pannách i paních rozmlouvačům souvěkých etc.. Praví se, že Annibal Caro naučil těm pravdám osobu hlavní té rozmluvy, Leonoru. On jen obrátil na zpět návod Francův, počínaje odtud, kde on skončil, totiž od Boha, a scházeje po anjelích k lidem, u nichž jen mravní krásu ohlédá. —

A o dialogu Torquata Tassa „H. Minturno ovvero della bellezza“:

V rozmluvě této mezi Minturnem a Rossellim následuje Tasso

¹⁹⁾ Sr. toto místo, již v originalu tužkou zvláště zaškrtnuté, s Palackého polemikou proti esthetickému formalismu v jeho „Krasovědě“ (Radhošť, I. str. 364).

podál formu rozmluvy Platonské v Hippiasu starším: všeliké domnění se tu zpytuje a zavrhuje, zvláště Nifovo ...

Dále ještě o Nic. Vita die Gozze „Dialogo della bellezza, detto Anthos“ (1581):

»Nového a původního vlastně zde nic není, ale vše opětvování řečí Platonových podle Plotina, Procla, Jamblicha a Marsilia Ficina; staví se spisovatel Nifovi naproti a zmínku činí August. Sessy, který psal o kráse a milosti...«

Konečně pro důležitost vlivů Kantových na Palackého stůž zde i několik slov, jimiž uvádí se v druhém svazku „Literarií“ anglický výpisek z „The Edinburgh Review“ (1803), a sice z recense Villersovy knihy „Philosophie de Kant, ou principes fondamentaux de la philosophie transcendente“ (1801):

Památná tato úvaha mužem důmyslným a soudným psaná zdá se býti. Vady soustavu Kantova dosti bystře se vyšetřují a protrásají, zvláště ono míšení skepticismu a dogmatismu, jemuž se nedostává samoshodnosti jak v návodu tak i v zásadách prvotních. Ale uvážitel zdá se an schválně hledá přesvědčiti čitatele své, že Kantova filosofie není tak původní, ani tak hluboká i výborná, jak o ní temná pověst roznáší. Pročež nemůž za cele nestranného soudce jmin býti.

* * *

Palackého „Každodenníček“ seznal jsem blíže, když tato stať již byla v tisku. Z přehojných příspěvků, jež k poznání zevnějšího i vnitřního života Palackého všemi směry poskytuje tento nad míru zajímavý denník, podávám zde tudíž jen jediný doplněk: přesnější zprávu o vzniku „Krasovědy“.

Původně na samém začátku roku 1819 „zhotoven plán ku poetice a začata prvního dílu kapitola první“. Avšak „plán ten potom změněn“; neboť již během února a března téhož roku Palackému „idey o esthetice se vyjasňují“, on horlivě zabývá se novým systemem, pomýšlí na „filosofické založení a udůstojnění esthetiky“ a zhotovuje její plán. Tak původně zamýšlená poetika záhy rozšířila se na esthetiku a již posledního března 1819 počal

mladý badatel „některé idey z ohledu esthetiky na papír skládati“.

V Prešpurku až do července dohotovena toliko „knih první, vyjma literaturu posledních tří století“ — z poznámky té a z pozdějšího zápisku, že dne 19. ún. 1820 dovršena celá tato první kniha statí o Schellingiánech, plyne, že Palacký měl původně úmysl, podati dějiny esthetiky v první knize své „Krasovědy“ a že teprve později — r. 1821 v Csúzu — rozhodl se učiniti z nich spis zvláštní, samostatný.

Spisování však druhé knihy, „o krasocitu“, poodloženo bylo tenkrát až do Csúzu, kdež skutečně dne 30. srpna 1819 ráno učiněn začátek. O kapitole, již sám považoval za „nejdůležitější částku“ krasovědy, t. j. o citu, psal Palacký v první polovici září t. r., o idealnosti pak v únoru 1820. Vedle toho pilně pokračoval ve svém studiu dějin esthetiky a v sestavování „katalogu biblioteky esthetické“ — patrně onoho bibliografického přídatku, jímž později zakončil „Přehled dějin krasovědy“.

Při této literární práci byly mu milým povzbuzením sympathické projevy z Prahy, zejména listy Jungmannovy²⁰⁾ a téhož „Slovesnost“. Palacký tuto knihu objektivně posuzoval. Velice ho zajímala a potěšila, tak že první den, 17. února 1820, ani „podle předsevzetí dříve pojatého do teatru nešel ku představení Shakespearova Makbetha. Nalezl jsem tam,“ praví dále, „nové, z větší částky šťastné názvosloví, mnohé výborné místo v teorii, dosti dobrou sbírku příkladů... Jadrnost a život slovenský jsou charakter té knihy; s teorií ale nejsem ovšem spokojený, jakož i s některými básnickými příklady.“ Tyto zde naznačené námitky proti „Slovesnosti“ Palackému byly ihned výstrahou: pojal okamžitě plán spracovati své vlastní dílo esthetické „kriticky, aby tak proti outokům odporů obstáti mohlo“, ale zanechal toho prozatím, až by vše bylo hotovo, a začal pracovati znova.

²⁰⁾ I., str. 425.

Výslovné sdělení Palackého v „Radhošti“,²¹⁾ že „Krasověda“, pokud ve sbírce té otištěna jest (až do zlomku první kapitoly třetí knihy, o kráse), dopsána byla „před spisovatelovým příjezdem do Prahy dne 11. dubna 1823“, a že „od té doby nebylo lze pokračovati v díle tom pro studia historická, ježto stala se na potom výhradným předmětem jeho péče a zaměstnání“, na první pohled zdá se býti v odporu s několikerymi zmínkami v „Každodenníčku“ o tom, že Palacký i v roce 1825 ještě „obíral se svou Krasovědou“ a že zejména třetí knihu její psáti počal (3. října 1825, v zámku Trojském). Avšak sotva asi pochybíme, vyložíme-li si to v ten smysl, že Palacký v Praze jednak ob čas, ve chvílích prázdně, na spisu svém rád piloval, an ještě v letech 1827, 1829 a 1830 části jeho („O krasovědě“, „O kraso-citu“, „O původu komičnosti a tragičnosti“) v Musejníku otiskoval, jednak zase k zamilovanému plánu, dopsati dílo to se sice vracel, ale při tom dále nedospěl, než že dle svých starších prací přípravných, skizz atd. začátek třetí knihy přioděl toliko v slovesné roucho definitivní, tak že to vlastně sám za skutečné „pokračování“ ani nepovažoval.

Německou stať „Über das Schöne“, stručný to přehled svých základních názorů esthetických, sepsal Palacký teprve r. 1828 „k žádosti dvou osob velmi milých“, jimž tehdy nezvyklá česká terminologie českou „Krasovědu“ činila poněkud nepřístupnou.

²¹⁾ Zejména list, jež Palacký dostal 18. prosince 1819. — O tom, jak v Praze hned po otištění prvních ukázek »Krasovědy« v Kroku, 1821, s nadějemi nemalými obraceli se k mladému literatu prešpurskému, svědčí slova, jež Čelakovský na konci prosince 1821 psal Kamarýtovi: »Palackého sem z jara máme dostat za profesora esthetiky, posud musíme býti spokojeni s neesthetickým supplementem.« (Listy Čelakovského, 1865, str. 74.)

XXXIV.

Palacký jako aesthetik.

Napsal Leander Čech.

I.

Přípravná studia Palackého. Stručný přehled dějin krásovědy.

Když byl Palacký r. 1816 o prázdninách se přesvědčil, poznáv pravé poesie bytnost, že se nestane nikdy velkým básníkem, ustanovil se na tom, že již cele a jedině naukám se odevzdá a usilovati bude, aby odpomohl náramnému nedostatku naučných knih v literatuře české.¹⁾ Od té doby aesthetika čili krásověda se stala hlavním předmětem jeho studií.

O směru a průběhu krásovědných studií Palackého máme vlastní jeho zprávy. Když roku 1817 paní Géczy v domě svém »zarazila spolky učené«, stal se i Palacký jejich členem a obrav si krásovědu, přednášel nejprve Schillerova krásovědná pojednání. (Osvěta XV., str. 590.) Roku 1818 v těchže spolcích přednášel ze Sulzerovy theorie krásoumy (Osvěta XV., str. 594.), neboť tento, jak později dí, dle jeho vědomí byl první, kdo, ač ne soustavně, učil obšírněji vše, co ku krásovědě a ku krásoumě náleží. (Radhost I., str. 317.) Téhož roku seznámil se v Landesově bibliothece s Angličanem P. Eganem, podkoním knížete Gražalkoviče, a ve výborné jeho knihovně četl Blairova čtení, Addisonova Spectatora i velikou encyklopedii britanickou. (Osvěta XV., str. 594.)

Dokončiv pak studia na lyceu prešpurském, Palacký hleděl vedle historických studií starých dob husitských hlavně badáním v oboru krásna prospěti literatuře české, posvětit se úplně službě české národní literatury. (Gedenkblätter str. 3.)

¹⁾ Marie Červinková-Riegrová: Vlastní životopis Františka Palackého. Osvěta r. 1885 str. 586. — Kdekoli později ku vlastnímu životopisu Palackého bude poukazováno, k vůli stručnosti vždy bude uvedena pouze: Osvěta. XV.

Ve své krásovědě dovozuje Palacký, že jest potřebí, aby každý krásovědec »měl ouplnou a dokonalou známost každé krásoumy ve všech jejích i řemeslných potazích, a každý zázvuk, ve kterém krása věje, každá čárka spanilosti, každý sklad podob a výraz duše milostné má především jímati jemného ducha jeho mocné: neboť jen pocítiv a poznáv dříve sám v sobě působení krásy, může ohlédati všeobecnou její působnost«. (Radhost I., str. 360.) Vlastnímu tomuto svému požadavku Palacký vyhovoval, pokud jistě víme, ve příčině dvou uměň: umění básnického a hudebního. Než ještě ke studiu aesthetiky vůbec přistoupil, vlastním čtením poznal r. 1815 Homera, Ariosta, Tassa, Camoensa, Klopstocka i jiné méně slavné básníky německé (Osvěta XV., str. 584.) a r. 1816 s Blahoslavem (Janem Benediktim) četl Homera, Theokrita i Pindara, poznal Stefanovičovu »prostonarodnu Pesnariču« (Osvěta XV., str. 585.), ano sbíral doma i národní písně. (Osvěta XV., str. 586.) Že však znal i jiné básníky, o tom, třebať nelze zrovna doložití rok, kdy je četl, nelze pochybovati, dosvědčuje to i směr jeho studia i citáty různě uváděné i sama jeho krásověda. K tomu hojně mu byly nápomocny jeho vědomosti jazykové. Vedle němčiny, latiny, řečtiny znal angličtinu, frančtinu i vlaštinu, cvičil se v ruštině, srbštině i staroslovančině a znal ovšem i maďarštinu. A tak Palacký seznal zajisté vše, co tehdy platilo za nejvýznamnější a nejkrásnější plody na poli básnické literatury a veden jsa i vlastní krasochutí i příkladem některých básníků k literatuře antické zvláště přilnul a se vším nadšením mladistvého ducha pro klasicismus horoval a jej i za cíl a metu básnické literatury české vystavil.²⁾ Avšak Palacký netoliko v básnických výtvorech slavných básníků se kochal, nýbrž i sám původní básně skládal a básníkem se státi chtěl, a to i po r. 1816, zejména r. 1818, když »chvála a dobré účinky« Počátků nemálo jej i Šafaříka blažily a když paní Zerdahely báseň jeho »o ideálův říši« velmi sobě oblíbila.³⁾

²⁾ V tomto přesvědčení Palackého nutno také hledati původ jeho spisu: »Počátkové českého básnictví«. Pokusím se jinde dokázati, že v díle tomto máme na českou půdu přenesenou »querelle des anciens et des modernes« a ohlas literárního hnutí známého ve Francii, Anglii i Německu. Také jen s tohoto literárně-historického hlediska lze pravdivý vznik a význam dotčeného spisu vysvětliti.

³⁾ »Což div« — volá Palacký — »že nejsa prázdnen snářské obraznosti, opět sem se do básnictví, zvláště do tragedií zamýšleti počal?« — (Osvěta XV. str. 591.) — Básnití počal Palacký dosti záhy. Již v Trenčíně r. 1812 opěvoval latinsky chvály jara. (Ibd. str. 581.) R. 1813 vděčnost ku professorovi Baderovi vaukla mu báseň latinskou ku jmeninám jeho, kterouž jemu ve škole veřejně peroroval. (Ibd. str. 581.) K novému roku 1815 pomohl příteli Jegušovi složití jeho hexametrickou českou báseň o pokoji Evropě zjednaném skrze pád Napoleonův; kteráž ke slavnosti novoroční v lyceu veřejně Jegušem perorovaná, když pochvaly všeobecné došla, Palacký větší blaženosti než Jeguš pocítil. (Ibd. str. 584.) Téhož roku jal

Pokud se týče umění hudebního, tu Palacký jednak byl praktickým hudebníkem a zpěvákem,⁴⁾ jednak měl i jisté theoretické vědomosti.⁵⁾

Takto tedy hlavně s uměním básnickým jsa seznámen i co do požívání i co do tvoření, dříve ještě než vlastní krásovědu psáti počal, chtěl zvěděti, co v oboru tom bylo již vykonáno a k jakým výsledkům předchůdcové jeho došli. I studoval veškerá hlavní díla aesthetická, a jeho znalost všech téměř jazyků, v nichž význačné spisy aesthetické byly napsány, dovolila mu čísti spisy ty v originale. Studium toto mělo za následek nejen dosti úplné sestavení aesthetické literatury řecké, latinské, vlašské, francouzské, anglické i německé, ale i stručný nárys dějin krásovědy (krátký nárys dějepisu krásovědy), první spis toho druhu po velmi řídkém a málo známém spisu Kollerově: Entwurf zur Geschichte und Literatur der Aesthetik (srovn. L. Čech: Palacký jako filosof. Osvěta XV., str. 1054), jehož také Palacký neznal.

se překládáti do češtiny Kleistovo Jaro. (Ibd. str. 584.) R. 1816 2. ledna peroroval sám čtvrtý ke slavnosti novoroční lycea přešpurského prvníkrát v životě svém veřejně svou slovanskou báseň: »O staveném lidokupčení na sjezdu Vídeňském«. Téhož roku složil ódu ku jmeninám Palkovičovým, kteráž byla poslední jeho přízvucnou básní. (Ibd. str. 585.) R. 1817 přeložil dvě písně Ossianovy a uveřejnil je ve Hromádkových »Prvotinách pěkných umění neb Vídeňských učených novinách« téhož roku; překlad tento i s úvodem přejal též do Radhostu, ovšem s poznámkou, že »takto soudil a psal mladík ještě ne cele 19letý, r. 1817: mladý však jeho smysl nemeškal dlouho postoupiti místa úvaze mužné; proto také nepokračováno dále u překládání díla Macphersonova... Za novější doby již není pochybno, že domnělé zpěvy Ossianovy zrodily se z pera Jakuba Macphersona, spisovatele anglického málo proslulého († 1796)«. (Radhost I. str. 436.) — Roku 1817 obíral se již Palacký spolu se Šafařkem svými listy o prosodii české a tu skládal také své časoměrné básně. »Počátkové« vyšli r. 1818 a tu máme také časoměrné básně Palackého, hlavně: »O ideálův říši« a »Radhost«. Jedinou tuto báseň pod názvem »Na horu Radošť (Radhošť, Radegast)« přejal na místě úvodu do svého Radhostu. Mimo zmínku, že báseň tato v »Počátkách« vyšla, ničím Palacký se víc o Počátkách nezmiňuje. Neznáme dosud pozdější přímé zprávy, jak o tomto jinošském spisu svém soudil, v němž I., 2. a 5. list od něho pocházejí.

⁴⁾ Již na škole v Kunvaldě, panské vsi za Jičínem (škola byla založena Marií Valburgou hraběnkou Truchsesovou na Zeilwaldburku, roz. Harrachovou), kamž jej otec byl poslal roku 1807 k vůli němčině, učil se »klavirovati« u varhanisty Richtera (Osvěta XV. str. 580). V Trenčíně u varhanisty Sam. Šúfra naučil se hráti na varhany a počal »varhanovati« ve chrámě při službách božích a brávan byv p. Zoubkem k různým slavnostem církevním na několika místech složené od něho slovenské kantaty na varhanech hrál a takofka správcem choru býval. (Ibd. strana 581.) Že pak ve hře na klavír nabyl značné dovednosti, potvrdil i dr. F. L. Rieger ve své přednášce na podzim r. 1897 v učené společnosti konané.

⁵⁾ O tom svědčí poněkud v »Počátkách« na str. 90. a 91. vyžadování shody mezi rytmem hudebním a rytmem básně, více však jeho rozbor slyšné krásy čili útvarnosti zvuků hudebních, o čemž jeho krásověda jedná v kapitole nadepsané: »Potah útvarnosti předmětův k citu.« (Radhost I. str. 392—394.)

Tak r. 1821 vznikl Palackého spis: *Přehled dějin krásovědy a její literatury*, jenž byl vytištěn r. 1823 v Kroku dílu I. částce 4., na str. 21.—75. a znovu otištěn r. 1871 v Radhostu částce I., str. 286.—332.

Napsati dějiny krasovědy asi na 46 stránkách není snadnou věcí, mají-li alespoň nehlavnější věci, byť i co nejstručněji, býti podány. A tu věru jest se diviti ostrovtipu mladého Palackého. Nedát se upřítí, že všiml si téměř všech důležitějších aestheticů, že nehlavnější a základní jejich principy vytkl sice stručně a všeobecně, ale i dosti ostře a zřetelně a že při typických zástupcích vědy aesthetické připojil i se svého stanoviska poznámky kritické, ukázav, »co každý právě nebo neprávě učil, ale i proč totéž bylo pravé nebo neprávě«. Že mnohdy též mladý spisovatel z klidného uvažování dal se unést horováním a mimo nadšenou chválu nic neřekl o spisovateli podstatného a rázovitého, jest snadno pochopitelné. Dějiny své rozdělil na dvě části, a sice na dějiny krásovědy ve starověku (ve starožitnosti) a na krásovědu za dob novějších. Toliko o krásovědě ve středověku ničeho nepřipomíná, ba přímo mylně tvrdí, že ve středním věku marno krásovědy hledati. »Politování hodní scholastikové neměli kdy přemýšletí o kráse a umění, pro své ustavičné půtky mezi oblaky a povětrím; anobrž podlé domněni mnohých bylo by nevelmi slušelo na křesťana, mudrovati snad o hrách světských a nepobožných, jako to básnění, divadlo a hudba.« (Radhost I., str. 295. a 296.⁶⁾) V dějinách aesthetiky starověké mluví o Platonovi, Aristotelovi, Longinovi a Plotinovi, krátce se dotknuv Cicerona, Horace, Quintiliana, Dionysia Halikarnaského, Plutarcha, Jamblicha a Procla. Všude se obmezuje přesně jen na to, co se vztahuje k záhadám všeobecné aesthetiky a hlavně pojmu i výměru krásna, a opomíjí otázek speciálních nebo věcí jednotlivých uměn se týkajících; proto na př. šíře se nezmiňuje o Aristotelově poetice a jeho nauce o tragedii.

Dějiny krásovědy novější po čtyřech národech, kteří se zkoumáním krásovědným před jinými obírali, rozděluje ve čtyři věky, podle toho, kdy a jak každý z nich pokaždé předčil. Od počátku XVI. století byli to Italové, od polovice XVII. Francouzové, asi od polovice XVII. Angličané, od posledních desíti let téhož století Němci. Úsilí Slovanů nedostatkem obchodu a spolku literárního tajno mu zůstalo. O Čechoslovanech dí, že u nás o dějinách krásovědy pohřchu ještě mluvití nelze. »Nás Němci, jako je Francouzi, dosavad vodili a jen až příliš často, snad naší vlastní vinou, zavodili.« (Radhost I., str. 326.) Práce Štítného byly mu ještě neznámy.

⁶⁾ Ve své krásovědě Palacký uvádí i definici krásna sv. Augustína. (Radhost I. str. 364.)

Jinak jsou však i dějiny krásovědy novější značně úplny. Z Italů rozebírá Palacký názory, jež hlásali Marsilius Ficinus, L. B. Alberti, Leonardo da Vinci, Nic. Franco, Torquato Tasso, Muratori, Bettinelli, L. Cicognara; více méně stručně však jsou připomenuti i Ag. Nifo, Vito di Gozze, Betussi, Vasari, Borghini, Comanini, Zuccaro, Lomazzo, Gravina, Metastasio, Maffei, Quadrio, Algarotti, Spaletti, Spagnio, Malaspina di Sannazaro, St. Arteaga.

Z Francouzů Palacký obšírnější rozbor věnuje názorům, jimž učili Boileau, Batteux, André, encyklopedisté, Montesquieu, Rousseau, paní Staělová. Celé řady spisovatelů dotýká se Palacký buď velmi stručně, buď jen pouhá jich jména uvádí. Jsou to: Perrault, Fontenelle, La Motte, Racine, paní Dacier, Dubos, Crousaz, Rollin, De Piles, Le Brun, Laugier, Voltaire, Helvetius, Diderot, Marmontel, La-harpe, Dubois-Fontanelle, Lemercier, Mercier, Levesque de Pouilly, Seran de la Tour, Barthez, Bonstetten, Droz, Millin, Em. David, Leuliette, Landon, Ginguené, Grétry, Castil-Blaze. Nizozemčana Hemsterhuisa (1721—1790) Palacký řadí mezi Francouze; podotýká sice o něm, že něco lepší cestu ke krásovědě nastoupil, rozjímaje povahy a přirození rozkoše a snahy lidské vůbec (Radhost I., str. 308.), blíže se však o jeho názorech nešíří, ač Hemsterhuis jest významný svým vlivem na Jacobia a Herdera a ač sám Goethe Hemsterhuisův výklad krásna v díle svém »Wahrheit und Dichtung« s jistou obměnou za svůj přijímá. Palacký vůbec aestheticů francouzských, jak zřejměji ještě bude ukázáno, velmi málo sobě váží. I jest dosti podivno, že samého Dubosa, jehož spis: *Refléxions critiques sur la poesie et la peinture* zná a v aesthetické literatuře uvádí (Radhost I., str. 330.), jmenuje mezi těmi, jejichž všechna tehdejší nekonečná rozumování a dovozování o předmětech krásy nemohla osvojití Francouzům krásovědy filosofické, důkladné a svobodné. (Radhost I., str. 305. a 306.) Ne proto, že Dubos platí právem za prvního badatele, který hleděl vysvětlovati umění jako zjev sociální (Grosse, *Die Anfänge der Kunst*, Freiburg und Leipzig 1894, str. 12.), ale že zároveň kladl tak velikou váhu na cit, jenž u něho zastupoval právě to místo, které u Boileaua rozum (dr. H. v. Stein, *Die Entstehung der neueren Aesthetik*. Stuttgart, Verlag der Cotta'schen Buchhandlung 1886), což v jistém směru je s Palackým přibližovalo. Že pak i Palacký sám aspoň slabou předtuchu měl o sociálním významu krásna, bude ještě pověděno.

Mnohem více Palacký byl spokojen se směrem, jakým se bralo aesthetické badání Angličanů. Bacon, Addison, Shaftesbury, Burke, Home, Johnson podrobení jsou delšímu rozboru. Avšak známi jsou mu i Dryden, Akenside, Pope, Hutcheson, Spence, Hogarth, Hume, Smith, Harris, Cooper, Donaldson, Stedman, Webl, Beattie, Gerard, Stockdale, Hugh Blair, Price, Knight, Thomson, Arthur, Dugald Stewart, Haspur, Alison, Prince Hoare,

Barry, Reynolds, Fuseli. Toliko o Reidovi se nezmiňuje, za to však mocný duch geniálních básníkův Anglie, Byrona i Waltra Scotta, dávají Palackému naději, že i v Anglii krásověda nabude brzy nového života. (Radhost I, str. 315.) Jen mimochodem budiž podotknuto, že v rozboru Johnsona, u něhož se Palackému nelíbily jeho utilitarismus a moralisování, se diví, že Shakespeare používal u něho toliké ještě vážnosti. (Radhost I, str. 314.)

O krásovědě u Němců Palacký tvrdí, že dospěla soustava nauky této ke mnohem větší zralosti a dokonalosti nežli ve kterékoli jiné krajině (Radhost I, str. 315) a že německý národ bude první před jinými chlubit se moci dokonalou krásovědou národní. (Radhost I, 326.) Počínaje Gottschedem a usilováním strany švýcarské Bodmerem i Breitingerem probírá esthetiky německé až po Schellinga a esthetické názory romantiků, šíře prodlévaje u myslitelů směrodatných, ostatních dle významu a zásluhy zcela stručně připomínaje neb i na pouhé jméno, jako byl dříve činil, se obmezuje. Baumgarten, Winkelmann, Kant, Herder, Schiller, Goethe, Schelling, August Vilém Schlegel jsou ti, jež mezi esthetiky prvního řádu počítá. Lessing, Mendelsohn, Sulzer, Ast, Görres, Wagner, Bachmann, Eschenmayer, Tieck, F. Schlegel, A. Müller, Z. Werner, Cornelius i Overbek, Clodius, Solger, F. Bouterwek, Jean Paul více méně stručnými poznámkami jsou poděleni. Pouhými jmény připomenuti jsou Klopstock, Engel, Eberhard, Moritz, Flögel, Heydenreich, dva Dalbergové, Zschokke, Pörschke, Ramdohr, Bendavid, Heusinger, Michaelis, Delbrück, Krug, Kiesewetter, Wieland, Richter, Grimm, Hagen, Büsching, Docen, W. Humboldt, Fries, Körner, Poelitz, St. Schütze, Fernow, A. Schreiber, Seckendorf, Fiorillo, Falk, Schorn, Riepenhausen, Michaelis, Wendt; nicméně i tu ještě k tomu onomu pochvalná zmínka připojena.

Krásovědná literatura jest seřaděna v 5 skupinách. Skupina první obsahuje spisy řecké a latinské z doby antické o krásě vůbec, skupina druhá spisy téhož druhu novější, a sice po pořádku vlášské, francouzské, anglické, německé. Tento pořádek zachován i v ostatních třech skupinách: třetí totiž uvádí spisy jednající o poetice, při čemž dlužno připomenouti, že schází známá báseň Horatiova De arte poetica, jakož i poetika Scaligerova, čtvrtá skupina obsahuje spisy jednající o uměních výtvarných, do skupiny páté konečně zařazeny jsou spisy mající za předmět umění hudební.

Již i z tohoto stručného přehledu dosavadních nauk krásovědných jest patrné, jakým směrem se bráti mělo zkoumání Palackého. Vyslovujet s některými názory úplný svůj souhlas, ba o mnohých přímo dí, že jen v nich pravdu naléztí možno. Tak plnému jeho souhlasu se těší především božský Platon, jenž prý o krásě smýšlel nejdůmyslněji a nejjemněji (Radhost I, str. 289.) a kromě jehož prvních povšechných zásad krásovědných pravdy

ve krásovědě ani není. (Radhost I, str. 290.) Platonova »říše ideální« — učí Palacký — »měla za ideal a vzor náčelní krásu božskou, bezvýminečnou. V tomto ideálu svrchované krásy bytuje mo původně a volně pravda i dobro; on jest formou svrchované dokonalosti bytu člověckého, a tudíž i oučelem člověčenství, ku kterémuž my dospívati můžeme po cestě moudrosti a ctnosti, bohu podobní býti se snažíce. Krásověda tedy, v tomto smyslu důstojném, byla jemu vrchem všeho vědomí a cílem všeho zkoumání lidského. Neboť on krásy ode mravnosti aneb raději ode blahoduší, ač rozeznával, avšak neloučil; maje to za nejvyšší dobrost, kde všechny naše náklonnosti vstupují volně se zákony rozumu v jednotu a shodu«. (Ibd. 290.)

V těchto slovech máme skutečně samotný krásovědný názor Palackého stručně vyslovený. Krása dle Palackého vyplňuje původní a nepodmíněnou snahu v duchu lidském, pramen její jedině jest v duchu lidském, ve kterém jedině pravá krása sídlí a v jehož povaze a přirozenosti založena jest veškerá krasocitu zákonnost. Jen v duchu jest sídlo krásy a k poznání jejímu »nepotřebí než to, co nám vniterná jemná zkušenost užívání krásy sama poskytuje, ostrozračně zpozorováti a umístiti rozumně ve všeobecnou soustavu pravd«. (Ibd. str. 292.) Jest tedy Palacký přívržencem čirého intelektualismu a hlasatelem pouhé psychologické metody ve krásovědě. Jen ti z krásovědců, kteří podobným směrem se brali a podobných výsledků se dopracovali, těší se jeho souhlasu a chvále. Proto podrobně cituje celá místa z Nic. Franca a Torquata Tassa, proto chválí hlavně anglické intelektualisty, a to hlavně ony, kteří z Platona čerpali, jako na př. Shaftesburya, o němž dí, že k samému prameni krásy vnikl. (Ibd. str. 312.) S pochvalou vytýká, že všichni téměř krásovědci angličtí a škotští dušeslovní jsou pokračovali (ibid. str. 310.) a čta i rozjímaje slova Baconova, na něž byl upozorněn Hugh Blairem (ibid. str. 397): »Accomodando rerum simulacra ad animi desideria, non submittendo animum rebus, quod ratio facit et historia« veden byl k tomu poznání, že co Bacon spatřoval jen v básnické dějepravě, to nachází se i v jiných všech oborech krásy a krásoumy. I stala se mu slova: »rerum simulacra ad animi desideria accomodantur« klíčem k veškeré jeho krásovědě. (Ibd. str. 310. a 311., str. 398.; Gedenkblätter str. 3.) Z té příčiny rovněž vysoce si váží Winkelmanna, o němž prý lze říci, že »on a Home, v témže času, ale cestou rozdílnou, udělili nového ducha krásovědě«. (Ibd. str. 317.) Proto také od Palackého vysoce se velebí Herder, tento duch všeobšáhly, jenž »přítomný měl sobě celý svět, bylý i jsoucí, hmotný i duchovní; ostrému zraku jeho zjevila se každá pravda, jemné duši odkryla se krása každá; všeliké pole vědomostí lidských jím zárodně, a čerstvé símě pučilo se bujně, kamkoli ho uvrhla síla jeho. Duch

čistého člověčenství zdál se spočívat na něm jako na svatém knězi svém, a mluvit z něho i ve krásovědě«. (Ibd. str. 319.)

Nicméně jakkoli idealismus Platonův a anglický intelektua-
lismus tvoří základ badání Palackého, nezůstaly na jeho názory
beze vlivu i výsledky krásovědců jiných soustav a směrů.

II.

Palackého kritika dosavadních soustav aesthetických.

Palacký prozkoumav výsledky krásovědného zkoumání svých
předchůdců, nabyt přesvědčení, že »krásověda posavad ještě jen
takořka nedochůdčetem jest mezi vědami«. (R. I. str. 287.) Seznav
dosavadní nedostatky její a valné mezery, jal se psáti svoji krásó-
vědu a měl v úmyslu »podle možnosti své vyplniti nedostatky
dotčené a chybám káraným se vyhnouti«. (R. I. str. 366.) Aesthe-
tické soustavy, jež Palacký poznal, krátce se obyčejně nazývají
těmito názvy: intelektualismus, sensualismus, rationalismus, kriti-
cismus či subjektivismus, Schellingův idealismus a aesthetika tak
řečené školy romantické. Všem těmto soustavám Palacký činí
mnohé výtky.

V nejpříkřejší protivě jest zajisté názor Palackého s názory
aesthetického sensualismu. Ale přímo nikde Palacký sensualismu ne-
vyvracuje; toliko výroky jeho, že »ačkoli krása skrze smysly nás do-
chází, jimi však samými dorozuměna neb i vytvořena býti nemůže«
(R. I. str. 304.), a že »pravá krása jen v duchu jest, aniž může vlastně
smyslem čili zvířecí člověka částkou, pojímána býti« (R. I. str. 312.),
dovodějí, že sensualismus v krásovědě má za překonané stano-
visko. O Edm. Burkeovi pak, hlavním sensualismu hlasateli, který
dovozoval, že vznešenost a krása mají vlastně základ svůj jen ve
smyslnosti a v popudech tělesných, onano sice v popudu k za-
chování sebe samého, tato ale v popudu k obcování pospolitému,
podotkl Palacký, že nemohl se uchrániti, aby nepomísl vzneše-
nosti s pouhou toliko hrůzou, krásy pak s lahodností. (R. I. str. 413.)
Přímo pak učí, že krásno s příjemnem se nemá stotožňovati.
»Ačkoli názor krásy každý plodí cit libosti v názorci; však proto
ne vše, co plodí libost, krásným jest. Cokoli lahodně jen do
smyslův tělesných padá, nemajíc potahu na ducha, jest příjemné,
ale není krásné. Kdoby v tom krásu hledal, schválně by lidská
ponětí a tudíž i veškero poznání naše mátl.« (R. I. str. 422.)
Více se však Palacký otázkou příjemna nezabýval a také nikde
se nedotekl otázky zájmu (interessu), ač právě Kant v boji svém
proti sensualismu veškerý zájem ze záliby na krásnu vyloučil.

Ostře však jak proti sensualismu tak proti rationalismu Pa-
lacký se vyslovuje v kritice aesthetiky francouzského klassicismu.
Jakáž prý to mohla býti krásověda, »splozená ode dvořanů ve hluku
skvostné pospolitosti, anobř ve královském předsíní?« »Krása mu-

sela býti něčím, coby se měřiti a počítati dalo, coby každý mohl bez
těžkosti rozumem svým pochopiti a dostihnouti. Vystavena tedy pra-
vidla souměrnosti, správnosti, zdvořilosti, čistoty a zdravého roz-
umu za pravidla krásy; příroda by krásnou byla, kroužena i ostří-
hována podle provázkův, nejen v zahradách Lenotrových, ale
i ve hrách divadelních, v básních, v umění výtvarném, ba posléze
i v hudbě.« V tomto duchu mudrovali prý »všichni francouzští krásó-
sudci již za zlatého Ludvíkova věku, a mudrují vůbec až posavad
nejináče.« (R. I. str. 302—304.) Vůbec v oboru rozumnosti pouhé
nenajde se nic vlastně krásného, ježto zde panuje jen zákonnost
pravdy a dobra. Tak často co jen vlastně pravdivé, důmyslné ne-
boli trefné jest, krásným nazýváno bývá, jakož i to, coby vlastně
dokonalým, dobrým neboli mravně šlechetným slouti mělo. (R. I.
str. 423.) Kantův boj proti ratioanilismu v aesthetice směřoval
hlavně proti Baumgartenově výměru krásna jakožto dokonalosti
smyslně poznané a vrcholil ve tvrzení, že krásno se líbí bez
pojmu a že také žádná představa objektivního účelu nesmí určo-
vati soud aesthetický, jenž není theoretickým soudem poznávacím,
jímž vůbec poznatka žádného nenabýváme. Vše, co tedy má logi-
ckou platnost pro poznání, jest vyloučeno ze soudu aesthetického.
I Palacký vesměs brojí proti veškerému objektivnímu určení
krásna. Četní aestheticové chybovali prý právě v tom, že vyhle-
dávali zákonnost krásy v pouhém toliko uspořádání předmětů
zevnějších, že hledali pro ni objektivních znaků v předmětech.
Sem patří předně výměr Aristotelův, že krása záleží ve velikosti
a řádu, jakož i výměr Augustinův, že jest krása jednotou v roz-
manitosti. Oba výměry jsou dle Palackého nepřiměřeny. Jistou
velikost a jistý řád naléztí jest prý v každém předmětu našeho
poznání, jakáž tedy velikost a jaký řád zakládá vlastně bytnost
krásy? Podobně prý v každém poznání vůbec cosi rozmanitého
v jednotu jest spojeno: jakáž tedy rozmanitost vlastně zakládá
krásu? Také Wolf a Baumgarten nazývajíce krásu dokonalostí
smyslně poznanou, vysvětlovali krásu ideami logickými, tudíž také
předmětnými; ve výměru tomto jest však i odpor, neboť doko-
nalosti absolutní není kromě bytu božského, dokonalost relativní
(vztažná, potažná) závisí od poměru jistého názoru k jeho pojmu
a nemůže tedy smyslem, nýbrž jen rozumem býti poznána. (R. I.
str. 364.)

Krásu tedy dle Palackého nikdy se nedá jednotlivými úkazy
ve předmětenstvu vyměřiti a bytnost její staví se vlastně v pod-
mětnosti. Jakkoli Palacký tímto názorem se blíží ku Kantovu
subjektivismu, přece však není spokojen s výsledky Kantovy kri-
tiky soudnosti, ač jinak se stal rozhodným cítelem mudrce Králo-
veckého. (Gedenkblätter str. 3.) Pohřešoval ve kritice soudnosti
patričního ohledu na subjektivní činnost ducha lidského, že které
původ vzal i sám Kantův kategorický imperativ. Nepoznal prý

Kant neb aspoň nešetřil onoho zvláštního významu krásy vůbec pro každého čistě člověckého ducha, za kterýmž ona vyplňuje bezprostředně původní jakousi a bezvýminečnou ač jen podmětní snahu jeho bezde všeho vztahu na různé člověka mohutnosti, aniž pak pod podmínkami zákonů samých toliko působností výstředních (R. I. str. 318.), čili abychom blíže slova tato vysvětlili, Palackému se nelíbilo, že viděl krásu toliko ve shodné hře rozumu a obraznosti (= působnosti výstřední) a nepřihlížel k citu, k této mohutnosti střední, samé v sobě působící. Neboť krása dle Palackého, jak bude později ukázáno, jest cosi zvláštního, podstatného a bytného v duchu člověka, jest podstata svézákonná. (R. I. str. 356., 363.) Neukázal tedy Kant, co krása jest a proč tak či onak v duchu působí; neboť propověděv jako jiní krásovědci ještě, že krása jest to, co v duchu našem tak a tak působí, prostě řekl, že krása v duchu našem tak a tak působí, čímž o podstatě (bytnosti) krásy nic nebylo dokázáno. (R. I. str. 365.) Aesthetika pak dle Palackého právě má odpověděti na otázku: co jest krása. Nazývá tedy Kantovy zásady v aesthetice přímo nevhodnými a nedostatečnými (R. I. str. 319⁷⁾ a pronášeje i velmi příkrý soud o Schillerovi, ospravedlnění úsudku svého končí výrokem, že krása sama v sobě, jsouc tatáž a nedílná všude, cestou kritické filosofie aspoň posavad ještě nedala se vyzkoumati, an rozum čistý původně přírodou svou rozborný jsa, jen v částečných povsechnostech se jeví. (R. I. str. 320.—321.)

I přisuzuje více zásluhy filosofii Schellingově pro její důvtipnost, rozsažnost a svobodu. Názor této filosofie, že krásoumy i nauky neberou zákonův i předmětů svých ze zevnějška čili ze samé předmětnosti, nýbrž že je čerpají toliko z mohutnosti duchovní, aspoň co do krásy sblížuje se s důležitou jeho zásadou, že bezvýminečná i neskonalá podmětná snaha žádá také bezvýmineč-

⁷⁾ Schillerovi Palacký vytýká více nedostatky než omyly. V pojednání „Über Anmuth und Würde“ dokazoval Schiller, že krása vzniká tím, když rozum slučuje idey své s úkazem předmětným podmětnou jakousi nutností, neukázal však, nenapsav slíbené analyticky krásna, jakou ideu rozum ve krásno vnáší a kterou objektivní vlastností krásný předmět jest schopen, aby idey této se stal symbolem, ač na důkazu nejen slučování tohoto, ale na jasném důkazu duševní nutnosti jeho vše záleží. — V rozpravě: „Über die aesthetische Erziehung“ nazvav krásu předmětem popudu hravosti (Spieltrieb) jakožto spojení příkře proti sobě stojících popudů formy (Formtrieb) a „hmoty“ (Stofftrieb) nejen prý neukázal možnost tohoto spojení, ale ukázal naopak jeho nemožnost, přijav bytí tohoto spojení za skutek, od rozumu prý z nadsmyslných příčin požadovaný. Uznává pak Schiller důsledně, že možnost krásy jest rozumu nepochopitelná. — V pojednání „Über naive und sentimentale Dichtung“ Schiller připustil, že jest vyšší pojem, který v sobě zahrnuje oba možné druhy básnictví, a že tento pojem jest shodný s ideou člověctví. O tomto pojmu však Schiller více nemluvil; i vytýká Palacký, že právě toto jakožto pravý klíč ke všemu ostatnímu bylo především potřebné.

ného uzpůsobení předmětů duchem samým a že zákonnost krásy jen v původní zákonnosti ducha lidského má svůj pramen. Avšak Palacký uznáváje tři realní principy: boha, ducha i přírodu, a pokládaje na nemožné, bludné i záhubné, chtíti je stotožniti mezi sebou, odmítal vůbec názor absolutna, jakožto věčné nerozdílnosti ducha i přírody, podmětu i předmětnosti. I vytyká soustavě této, že dle ní ne lze nalézt ani bytného a nutného rozdílu mezi myšlením a bájením, mezi učením, uměním a náboženstvím, což prý vše vésti musí k nesčíslným zmateninám a tak posléze k záhubě všech nauk a umění. Mimo to jelikož v soustavě této krása jen skrze umění jest možna, muselo by vše, cokoli uměleckého jest, tím samým již býti krásno. Ačkoli však názory filosofie této zejména stoupence školy romantické vedly k mysticismu a mnohé jiné krásovědce k divným zámeznostem, nedají se přece duchu této nové nauky odepřiti veškeré zásluhy, z nichž největší byla ta, že krásovědě touto revolucí teprve dokonale bylo uvolněno. »Zámeznosti ty, jako nějaká horečka, nemohly se dlouho udržeti: ale zaplativše daň svou pravdě, po utišení hluku toho postoupily rozšířené po sobě divadlo dozornějšímu zkoumání.« (R. I. str. 322. až 323.) I chválí Palacký hlavně Aug. V. Schlegela, jímž dle něho sudba krásy vůbec nabyla pravého života. Jím však stanovený ostrý rozdíl mezi antickým a romantickým uměním nezdá se mu býti ani filosoficky ani dějinně přiměřným. Jako prý člo věčenství samo jen jedno a totéž jest, tak i poesie jedna, jakkoli se rozmanitě vyskytá u všelikých národův a věků. Proto měl prý také Schlegel dříve, než jal se ohlédati podřízené druhy poesie, nejprve vyvinouti bytnost jednotné krásoumy, která spoléhá na bytnosti člověka vůbec. Konečně pak se táže Palacký: »I k antičkému-li či romantickému básnictví náležejí staroasiatské a staroslovanské poesie?« (R. I. str. 324.)

Zbývá ještě připomenouti rozdíly, kterými aesthetiku svoji různí sám od nejbližších mu anglických intelektualistů, kteří s ním sídlo krásy jen v duchu hledali a všecku zákonnost krasocitu a všecka pravidla pravé kritiky jen v přírodě ducha lidského zakládali. Tu vytýká pouze, jako na př. Homeovi, že nevstoupili dosti hluboko do duše (R. I. str. 313.), buď stanoví rozdíl patrnější v otázce o poměru dobra a krásna. Tak připomíná právě u Shaftesburya, jenž prý až k samému prameni krásy vnikl, že dobra a krásna nerozeznával. Jest prý sice jeden a tentýž dobra i krásy v duchu pramen, oborové pak, do kterých se oboje vlévají, velmi jsou rozdílní. Mezi dobrem a krásnem jest bytný rozdíl; neboť v oboru dobra mravního panuje přísná určitost a nutnost rozumu, v oboru pak krásy bezvýminečná volnost celého ducha našeho. (R. I. str. 312.)

Kdežto dosud vzpomenuté výtky se týkají jednotlivých aesthetických soustav, několik jiných obírá se patrnými nedostatky ob-

jevujícími se v badání aestheticckém vůbec. Za hlavní vadu Palacký pokládá tu okolnost, že se nedostávalo takové soustavy krásovědy, která by pravdou svých vět uspokojila i filosofa i umělce, a nejen vědeckou důkladností a úplností, ale i jemným a stejným šetřením všech oborů krásoumy se poroučela. (R. I. str. 365.)⁸⁾ Toho nedostatku pak hlavní příčina dle Palackého v tom spočívala, že dosavadní krásovědci jen na jedno umění obyčejně se obraceli, nešetříce uměním ostatních a neodpovídajíc na otázku, v čem záleží stejnost krásy »vidné a hudební, básnické a řezbářské«. Námítka tato se Palackému viděla býti tak podstatnou, že ještě i ve svých *Gedenklblätter* (str. 3.) poukazuje na slova v české své krásovědě v kapitole o kráse pronesená: „V čem záleží stejnost krásy básnické, hudební a obraznické? co, na příklad, mají předmětně společného madonny Rafaelovy a symfonie Mozartovy, vatikánský Apoilo a Shakespearův Macbeth, vznešená pokrají Alp a ušlechtilá Desdemona? jaká jednota víže kouzelný pás Armidina a rozmary Fallstaffovy, Beethovenovu Adelaidu a smrt Ugolinovu, jemné toužení Petrarkovy lásky a krutou bolest Laokonta?“ (R. I. str. 424.) Právem tedy nařiká, že význam slova krásný nemá dosud určité souznačnosti, výtku, kterou pronesl ještě i Mill ve své logice. (Log. IV., 4., §. 5.)⁹⁾ Odpověď Palackého ovšem jinak zněla než odpověď Millova. Tomu jest s otázkou, zda vůbec jest nějaká společná vlastnost ve všech těch věcech, které dle jazykového zvyku krásnými můžeme nazývat, mimo vlastnost příjemna, kterou výraz tento také spoluznačí, která však nikterak nemůže býti vším tím, co lidé obyčejně tím chtějí vyjádřiti, jelikož jest mnoho příjemných věcí, které nikdo nezve krásnými. Palacký však odpovídá, že tu jest cosi stejného a společného. Krása jest mu jakýsi pojem rodový a nemá se stavěti proti vznešenosti, tragičnosti, komičnosti atd. Vše to, co pěkného, ušlechtilého, vznešeného, komického i tragického jest, jest i vůbec krásným; neboť jest cosi stejného, cosi společného ve všech těchto rozdílech, což vlastně činí a stanoví jednotnou bytnost krásy, a třebať rozdílů těchto dlužno šetřiti, nesmí se pokračovati tak, aby již ta »stejnost čili jednota v rozličnosti pocitů těch stálá upadla v nepozor«. (R. I. str. 423.) Proto by i k jednostranným úsudkům byl zaveden ten, kdoby zpytovati chtěl jen uměleckou krásu a ne spolu přírodní. (R. I. str. 424.)

Konečně Palacký dosavadní aesthetice vytýká, že neodpovídá na tyto důležité otázky: »Jakýť důvod a účel krásy v ideji a bytu člověka vůbec? Potřebna-li mu ona, i proč? Jak vážný jest obor

⁸⁾ Podobně praví i v *Gedenklblätter*: „Ich suchte nämlich eine Definition der Erklärung des Schönen, welche dem praktischen Künstler ebenso zur Richtschnur dienen, wie den forschenden Philosophen befriedigen könnte.“ (str. 3.)

⁹⁾ Srv. L. Čech: Palacký jako filosof. *Osvěta* XV. str. 1069.

její v duchu a jak blahoděnné následky v celém dějinstvu člověčenstva?» A právě odpověď na poslední otázku značné jest důležitosti a velkého významu; neboť má Palacký za to, že k tomuto poslednímu cíli »všecko a každé zkoumání naše zaměřovati povinnou; a kdokoli neobrací usilování svého ku prospěchu člověctva, že by ovšem raději odřící se ho měl«. (R. I. str. 366.)

Souhrnem tedy spočívaly vady a nedostatky dosavadní aesthetiky v těchto věcech: 1. nepoznán duch jakožto jediné sídlo a rodiště krásy; 2. nebyla určena podstata a bytnost krásy, nebylo ukázáno, co krása jest a proč tak a tak působí; 3. krása zaměňována byla s pojmy jinými, hlavně příjemnem a dobrem; 4. nedbáno a nešetřeno stejnosti krásna nejen v přírodě a v umění, ale i v jednotlivých uměních, jakož i nedbáno společné podstaty v různých zjevích krásna (pozměny či modifikace krásna); a konečně 5. bez odpovědi zůstaly otázky o účelnosti, o individuálním i sociálním významu krásna.

III.

Aestheticcké spisy Palackého. — Možnost aesthetiky jakožto vědy. — Úkol aesthetiky.

Vlastní svoji krásovědu, která všem těmto nedostatkům měla se vyhnouti, Palacký začal psáti r. 1820. Spis má název: *Krásověda čili o kráse a umění*, knihy patery. Není však dokončen; neboť Palacký, přestěhovav se r. 1823 do Prahy, oddal se cele studiím historickým a nepokračoval dále ve spisování krásovědy. Vše, co napsáno, pojato jest do *Radhostu* a vytištěno v díle I. této sbírky spisů drobných Palackého na str. 333—425. Jednotlivé části však otištěny byly již dříve v různých časopisech; počátek: »Povšechná zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech« v *Kroku* (díl I, částka 2, na str. 127—140); kniha první: »O krásovědě« v *Časopisu česk. Museum* 1827 (I. sv. str. 86—108 a II. str. 9—19), kniha druhá necelá: »O krásocitu« tamže roku 1829 (I. 82—99) a konečně v témž časopise roku 1830 (III., 261—266) rozprava: »O původu komičnosti a tragičnosti«.

Roku 1828 Palacký k žádosti dvou milých osob, jimž vědecká terminologie česká činila obtíže, napsal německy: »Philosophischer Versuch über das Schöne«, jenž uveřejněn v »*Gedenklblätter*« (Prag 1874, Verlag von F. Tempsky) na str. 3—18. Toto abrége nezahrnující ani obsahu celé první knihy jeho české krásovědy, zasláno bylo r. 1870 prof. dru. Clementovi Hankiewiczovi, který ho užil ku svému spisu: »*Grundzüge der slavischen Philosophie*« (2. Auflage. Rzeszow 1873), v němž na jeho základě Hankiewicz vykládá o filosofii Palackého (str. 79—82).

Jakožto prameny aestheticckých názorů Palackého mohou sloužiti ještě: *Posudek tragedie Angeliny* (1821), poprvé vytištěný

v Radhostu (I. str. 426—433) a veškeré literární zprávy a posudky o různých básních a spisech souborně vydané v Radhostu (I. str. 21—82) Ano i »Počátkové« vydaní r. 1818 tu i tam se dotýkají otázek aesthetických.

Palacký přistoupiv ku psaní své krásovědy, musil především odpověděti si na otázku, zda vůbec věda o kráse jest možna. Bylť právě Kant veškeru možnost krásovědy popřel na základě své nauky, že krásno jest to, co se líbí bez pojmu, a že proto nelze kritické posuzování krásna přivésti na principie rozumové. »Nemůže býti,« praví Kant, »objektivního pravidla vkusu, které by pojmy vyjadřovalo, co jest krásno. Hledati princip vkusu, který by všeobecně kriterium krásna udával určitými pojmy, jest marné namáhání.« (Kritik der Urtheilskraft. Berlin und Liebau, str. 52.) »Není ani krásovědy, jest jen kritika, ani krásné vědy, nýbrž jen krásné umění.« (Tamtéž str. 166.) Proti Kantovi tedy Palacký dokazuje, že krásověda jest možna. Jestota¹⁰⁾ krásy se sice myšlením nedá pochopiti, ale jestota krásy není předmětem krásovědy. Krásovědec zkoumá pouze zákonnost (t. j. pravdu) krásy, tak jako mravní filosof zkoumá jen zákonnost (t. j. pravdu) dobra. Jsou-li však zákony krásna, jeví-li se krása pod jistou zákonností, jest také věda o kráse možna. Jedná se tedy o to, dokázati, že krása má skutečně svou zákonnost. O tom dle Palackého vůbec nelze pochybovati. Nicméně v důkaze jeho jest petitio principii; neboť tvrzení, od něhož Palacký vychází, potřebovalo by důkazu. Krása — praví Palacký — jest původní a základní idea ducha, která působností ducha na venek jen vzbuzena, ne však zplozena bývá, čili k nížto člověk ne zvenku bývá pobuzen, ale sám sebou se pobuzuje. Jelikož tedy cit krásna založen jest v původní zákonnosti ducha, mají i jeho zákony platnost všeobecnou, jako zákony ducha lidského vůbec. Jsouc však krása cosi samostatného, má jako každý samostatný předmět svoji vlastní působnost, založenou na jednotě a stejnosti své podstaty; neboť co nepůsobí jakkoli, jest ničím, a jen pokud něco stejně působí, jest tím, čím jest. Stejnost pak působnosti jisté věci jeví se ve stejnosti ukazů jejích, ať ukazové ti padají do smyslů zevnějších, ať jen duchem samým v duchu pozorování bývají. Tuto jednotu v rozmanitých ukazech pojímati jest dílo rozumu lidského. Ale tato jednota v oné stejnosti zjevů pojatá jest právě zákonnost věci, intelektuelní poněť tvoří pojem věci. Krása tedy jakožto cosi samostatného samostatně působí a působnost její jeví se ve stejnosti jejích zjevů, které v duchu pozorovati můžeme. Tato jednota v oné stejnosti rozmanitých zjevů pozorovaná jest zákonnost krásy; intelektuelní pochopení této jednoty tvoří pojem

¹⁰⁾ Jestota znamená u Palackého především: das reale Sein. (R. I. strana 388.)

krásy. Pojem krásy musí tedy býti tak zřetelný a určitý jako její vlastní zákonnost: neboť obě jest vlastně jedno a totéž. Má tedy krása vůbec svou zvláštní zákonnost, která se rozumem dá pochopiti, a protož i nauka o kráse jest možna. Zákony krásna neleží tedy mimo hranici lidského poznání. (Gedenblätter str. 5.—6.; R. I. str. 357.—359.)

Krásověda nemůže býti ovšem takou vědou, jako matematika, kdež prý všechny věty se vyvíjejí vnitřní nutností a patrností ze svých »prvovět« takřka mechanicky. Ale pravdou není jen to, co se dá měřiti a počítati, vždyť nejdůležitější pravdy života lidského nedají se v míru a v počet pojití. Také pouhá soustavná shodnost pojetí ještě není neklamnou známkou pravdivosti. Žádná pravda vůbec není tak předmětná (»neohraňuje se v předmětnosti tak cele«), aby od ducha lidského dokonce nezávisela, a i matematikové sami přinuceni jsou »prvověty« své zakládati na podmínětnosti, na citu člověckém. (R. I. str. 358.) Ostatně učí Palacký vůbec, že i každého poznatku důvod, jsa vždy kromě poznatku samého, naposledy jen v bezprostředním citu naléztí se dává. Každý poznatek jest nějaký soubor, nějaký soud, skládající se z podmětu a přísudku; příčina, proč se tyto v soud spojují, zůstává vždy kromě soudu, a má posléze v jestotě citu člověčího základ svůj. (R. I. str. 343.)

Palacký ohraničuje meze krásovědy proti jiným vědám. Tak krásověda nemůže odpověděti na otázku, zda krása i kromě člověčí přírody jestotně bytuje či jen pouze člověcká jest; tuto otázku rozhodnouti má metafysika. Kterak pak předmětové hmotní, ve kterých krásu spatřujeme, dorážeti mohou vůbec na naši smyslcnost, to vysvětliti má fysika i fyziologie. (R. I., str. 361.—362.)

Dokázav možnost krásovědy Palacký zevrubně určuje platnost a obor její. Krásověda má objeviti původní zákonnost idey krásy a ukázati, kterými zákony idea krásy v duchu vzniká i se zjevuje (= v ukaz vychází). Úkol její jest naučný, nikoli kritický a umělecký. Krásověda není pouze theorie krásoumy. Prvním jejím předmětem jest vždy krása, ne umění. I vztahuje se krása na veškerý život lidský a zákonností krásy má se řídití veškeren náš život. Ale poněvadž idea krásy co nejpřesněji se zjevuje v dílech uměleckých, krásovědec musí pozor míti i na krásná umění, kteráž konečně činí pravdu nebo nepravdu jeho zásad patrnou. Proto má každý krásovědec znáti všechna umění i po jejich stránce technické (= ve všech řemeslných jejích potazích). (R. I., str. 360. a 361.)

Jest pak krásověda potřebna i filosofovi i umělci. Filosofovi, objevujíc ducha v jeho působnosti nejzvolnějši, pomáhá, aby vrozuměl a vyzkoumal bytnost i určení člověka. Umělci nevynahradí sice genialnosti, ale jelikož umělec působí ne přírodou, ale

zámyslem, musí jeho umění spoléhati na jistých zásadách krásovědných, a kdo co krásného vytvořiti chce, musí to dříve znáti, maní se mu nezdaří. Krásověda umělci neudílí moci krásotvorné, ale moc jemu od přírody propůjčenou vystřihá před poblouzením. (R. I. str. 361.)

Zní tedy Palackého výměr krásovědy takto: Krásověda jest nauka o původní zákonitosti krásy: aneb vědecká soustava všeho toho, co nám o kráse ve všech jejích potazích rozumem vědomo-

Úkol krásovědy souhrnem pak takto vyměřuje: Krásověda zkoumá kořen a vznik krásy v citu a v myslí, vyšetřuje spojení a poměr její s působnostmi ducha vůbec a ukazuje na její obrazy ve světě předmětném, naší zkušenosti podrobeném. Obírá se dále obšírným zkoumáním zákonů krásoumy, zvláště pak básnictví, hudby, malířství a řezbářství. Odpovídá na otázku: »co jest krása?«, ne »co jest krásného?« Skrze vysvětlení krásy chce posloužit jak filosofovi tak i umělcovi k dorozumění, proč daní předmětové jsou krásní nebo nekrásní a proč jemnou duši pozorovatele buď citem ušlechtilým rozněcují, buď nelibostí svou od sebe odvracují. (R. I. str. 356—357.)

IV.

Methoda aesthetiky.

Poněvadž krása závisí od zákonů a působností ducha a původní zákony krásy podmíněny jsou zákoností ducha, nelze dle Palackého v krásovědném zkoumání užívatí metody jiné leč psychologické.¹¹⁾ Ne však metody, jak ji Palacký nazývá, empiricko-psychologické (Gedenkblätter str. 6.), neboť touto pouze poznáváme, co a jak krásno působí v konkrétních případech, nikdy však, co krásno jest a proč tak působí. Methodou empiricko-psychologickou nabýváme pouze historických známostí o krásnu, které sice mohou jednotlivé zákony dobře znázorniti, ale nikdy známostí filosofických, které jediné jsou s to, aby odhalily celou

¹¹⁾ O důležitosti metody psychologické pro filosofii vůbec Palacký velmi záhy byl přesvědčen. „Učení dušeslovné u prof. Grossa“ — praví — „naučilo mě pozorlivým býti na všechny úkazy v duši člověka, i na veškeru jejich zákonost. Od té doby neměl jsem více prázdné a zahálivé hodinky. Sebe samého zpytoval jsem v každé okolnosti, na své vlastní náruživosti a jich tajemné i zjevné účinky pozoroval jsem neustále, až tento způsob pozornosti naposledy dokonale přírodním se mi stal. Všudy, kdež zákonové ducha zpytováni byli, užil já takového zkušenosti své; začav pak hned potom krásovědě a logice i metafysice se učiti, pocítil jsem tudíž veliké pomoci, tak že jsem se přesvědčil, že do filosofie vůbec není lepší brány nad převzdné dušesloví.“ (Osvěta XV. str. 568.)

původní zákonost krásna. I nazývá Palacký methodu svoji racionelně-psychologickou. (Gedenkblätter str. 6.)

Tato methoda Palackého liší se i od psychologického badání aestheticův anglických 18. století, které Palacký chválí, že vždy sobě jen dušeslovně počínali, i od všech těch, kdož zvláště v době novější o zbudování čistě psychologické aesthetiky (a poetiky) usilují. I Palacký i tito zmínění aestheticové principie vědy své hledí obdržeti z psychologie, z pozorování duševního dění a duševních stavů při aestheticickém si počínání. Palacký na jednom místě praví, že »pravda i ve krásovědě jen jedna jest a prostá; ku poznání jí nepotřebí než to, co nám vniterná jemná zkušenost v požívání krásy sama poskytuje, ostrozračně zpozorovati a umístiti rozumně ve všeobecnou soustavu pravd«. (R. I. str. 292.) Tím by se zdálo, že od nynějších některých psychologických aestheticův se liší jen tím, že obmezuje se pouze na požívání krásna a v obor svého zkoumání nebere též duševní dění při tvoření krásna. (Dilthey. Die Einbildungskraft des Dichters. Bausteine für eine Poetik. Philosophische Aufsätze Eduard Zeller zu seinem 50jährigen Doctorsjubileum gewidmet Leipzig, 1887. str. 416.) Ale rozdíl jest značný. Angličtí i novější psychologičtí aestheticové vycházejí pouze od empirických principů zkušeností daných, od rozboru dojmův aesthetických předmětů, pokládajíce i Herbartovo psychologické počínání za pochybené, jelikož na špatné psychologii založené. (Dr. J. Obermann. Grundlinien einer psychologischen Aesthetik str. 10.) Palacký však ku svým principům dochází spekulativně, konstruuje si napřed pojem krásna, jehož správnost chce dokázati. Z bytnosti ducha Palacký vyvozuje bytnost krásy i krásocitu, a sice spekulativně (»s podsazením toliko všeobecných zákonů myšlení«. R. I. str. 306.). V dané jednotě ducha musí zprvu dokázána býti nutně genese krásna, chceme-li najíti zásadu, která odůvodnití a držeti má soustavu krásovědy.¹²⁾ Aesthetika Palackého závisí nejen na psychologii, ale i metafysice jeho.¹³⁾

¹²⁾ Gedenkblätter str. 7. — O nutnosti takového nejjistější čelné věty, z níž plyne pak jistota ostatních, Palacký praví již v „Počátcích“: „Základ učení kteréhokoli musí taková všeobecná pravda býti, o kteréž by jasný, schopný rozum nijakým právem pochybovati nemohl; kteráž by tak utvrzena byla, aby nejen celé učení v jednotu spojití, ale i sama sebou proti všem útokům odporů ostati a nepohnutá trvati mohla. Na ní tedy všecko učení tak záleží, že vyvrátí-li se ona, i celé učení, měžž ono sobě jakkoli krásný sklad, nevyhnutelně vyvráceno a v nic uvedeno bývá.“ (Počátkové str. 22.) — Jest tu jako i jinde patrný vliv Fichteův.

¹³⁾ Zu besserem Verständniss der nachfolgenden Untersuchung ist die metaphysische Frage von dem Unterschiede zwischen der realen Wesenheit und der Erscheinung, zwischen Gehalt und Form, wohl in's Auge zu fassen. (Gedenkblätter str. 7.)

V krásovědě české dotýká se také otázka, zda krásovědec souborně či rozborně si věsti má, a hovoří vůbec o souboru a rozboru ve zkoumání filosofickém. Veškeré naše poznání jest vespolné pronikání a střídání se souboru i rozboru. V každém nabytí známosti však ono sbírání čili souboru hledání jest prvnější než rozebírání, v každém souboru jistý přezvěd již, třebať nesevdomě,¹⁴⁾ musel státi se a minouti. Tedy i soubor v ponětí krásy obsažený nestal se původně samým přemyslem, nýbrž předešel ho jistý přezvěd duševědný. I v ponětí krásy soubor tedy jest podmíněn přezvědem, »sluší-li tedy v této vědě filosofické« — táže se Palacký — »zacítí tím, co vymíněno, či raději výminkou samou?«. Filosofovo povolání dvojí jest: zkoumati a učiti. Při zkoumání si počíná souborně, při vyučování rozborně. Ale jen za předešlým zkoumáním může se dáti do vyučování. I jest prý pak snáze cestou naučnou, počna od souboru, uvést zřetelně do soustavy pravdy obsažené v jednotě souboru toho, což Palacký srovnává se snazším přehlédnutím celé pyramidy s jejího vrcholu. Avšak kdo neprohlédl k základům jejím a nepozoroval spojení všech částek, nenabude přesvědčení o stavbě (ustavě) a pevnosti její. Kdož tedy chce vystaviti celou soustavu krásovědy, počne se základy pyramidy a ne vrchem. Základy krásy však dlužno hledati v duchu, proto tedy návod dušeslovného zkoumání ve krásovědě jest tím potřebnější. (R. I. str. 362.—363.) Že tu otázka souboru a rozboru (indukce a dedukce) neprávem spojena s jinou, jest patrné; proto také Palacký v Gedenkblätter otázky indukce a dedukce se vůbec nedotýká.

Vytkl pak Palacký aestheticce svojí tento postup:

1. zpytovati o sobě všechny působnosti, které přispívají do pojímání a posouzení krásy, vyhledávati jich zákony a uvésti je na jich pramen (»ku pramenu jich zpět vésti«) — podmětné vztahy krásna;

2. ukázati, jakými způsoby krásna se zjevuje (»v ukaz vychází«) ve vši její rozmanitosti; — předmětné vztahy krásna;

3. zkoumati zákony krásoumy (theorie jednotlivých uměn).

¹⁴⁾ I sám výraz nesevdomě připomíná tato slova Hartmannova v téže věci: Fechnerem v posměch uvedení „aestheticové s hora“ vystoupili rovněž po cestě s dola, dříve než mohli přednáseti deduktivně své takto nalezené principie: celý rozdíl v tom spočívá, že myslitel pro své indukce potřebuje tím užšího podkladu zkušenosti, čím spekulativněji jest nadán, a že se člověk tím déle zdržuje sbíráním zkušeností, čím méně důvěry chová k syntetické síle svého spekulativního myšlení. Máme-li tedy se širší neb užší základnou zkušenosti pracovati, máme-li později nebo dříve vystupovati, není tedy otázka principii, nýbrž pouhá otázka opportunity, kterou jest pro každé individuum jinak rozhodnouti; jest vůbec jen jediný druh aestheticky, která zkušenost i spekulaci v sobě obsahuje, a domnělá protiva aestheticky s hora a s dola scvrká se na relativní více nebo méně ve spojení obou stejně nevyhnutelných stran.“ (Hartmann, Die deutsche Aesthetik str. 329—330)

V.

Duch a duševní mohutnosti. — Božnost a čisté člověctví. — Idey.

Základní větou a zásadou aestheticy Palackého jest, že krásna jest idea, že jest cosi zvláštního, podstatného a bytného v duchu člověka; že jí duch náš, ne pak tělo naše, cítívá, po ní touží, v ní se rád kochává; že krásna se bytně dělí ode všech jiných ideí v duchu; že tedy obor ten, ve kterém se krásna jevívá, jest jakýsi zvláštní obor duchovních úkazů, a předmětové krásní, pokud krásní jsou, že náležejí pod svou jakousi zvláštní zákonnost ve světě skutečném. (R. I. str. 356.)

Jest nám tudíž nejdříve obeznámiti se s naukou Palackého o duchu a ideách.

Duch jest jedním ze tří realních principů, které Palacký jakožto jestotně předpokládá; jsou to duch, příroda, Bůh.

V nejnvtirnějším sebevědomí svém jsme si vědomi realní jistoty své samosti, svého jazství, svého já. Ne cogito, ergo sum, ale jsem, tedy cítím, myslím a snažím se; neboť myšlení jest již jakési působení, a předpokládá tedy jsoucnost (jistotu) působícího principu. Realní jsoucnost naší samosti, jakési působící podstaty, jest nejjistější skutek našeho nejnvtirnějšiho sebevědomí, jest jediná věc na světě, kterou jestotně a jistotně poznáváme, jest poznatek, který musí každou reflexi předcházeti a býti jejím důvodem a podmínkou (»ji podmiňovati«). Já, naše samost — toť v nejnvtirnějším sebevědomí se zjevující subjektivní princip, duch lidský.

Realní jestota ducha, jakožto podstaty působící, nutně však svědčí o realní jestotě jiného principu, jiného realního předmětu, na kterém a ve kterém by naše já mohlo působiti, jinak by toto já bylo totožné s veškerenstvem, nebylo by více já. Této jestoty mimopodmětné či předmětné jsme si rovněž, byť i prostředně, vědomi, neboť jeví do jestoty naší své vlivy. Tento prostředně, svým působením na nás, zjevný objektivní princip jest svět vnější nebo příroda.

Oba tyto principy po zákonech našeho myšlení však předpokládají ještě třetí vyšší princip, který oba předešlé podmiňuje: jsoucnost boží, Boha. »V čisté svědomosti člověka ohlašuje se byt božství touž nutností duchovní, kterou byt veškerenstva vůbec.« (R. I. str. 370.) Jelikož podmínka (příčina) a podmíněné nemůže býti totožným, nemohou oba předešlé principy tímto principem býti zrušeny, a nemohou rovněž všechny tyto tři principy ani býti stotožněny ani jeden druhým zrušeny nebo theoreticky zničeny, Všechny snahy skepticismu, pantheismu, idealismu a naturalismu v této příčině rozřešení jen zmátly a zatemnily.

Realní poměr ducha k Bohu a k přírodě leží mimo hranici našeho poznání, také vnitřní spojení ducha s tělem ve skutečně naší osobnosti zůstane navždy nepřestupnou hranicí veškeré naší spekulaci. Zastřena jest nám říše jestot. zde jen tušiti a věřiti můžeme.

Avšak zákonnost, kterými vzájemná působnost těchto tří principů se zjevuje, jest přístupna našemu badání a tvoří vlastně předmět lidského poznání. (Gedenklätter str. 7. a 8.)

Duch o sobě čili čistý duch jest sice princip reální, ale všeobecný, ne individuální; teprve nevyzpytatelné spojení jeho s tělem tvoří v sobě uzavřenou skutečnou individualitu osob. Odtud jednota, harmonie a všeobecná platnost všech čistě duševních úkonů, ač s těžší se dá určití zevrubná hranice oboru čistě duševního a duševně — smyslného. (Gedenklätter str. 9.)

Duch lidský jest jediná a jednoduchá působící síla (= moc), jediná moc na světě, kterou my jestotně a jistotně poznáváme. Rozdílný však směr a poměr ducha ku předmětenstvu činí, že jediná a nedílná tato moc se nám oznamuje v rozličných formách. Kdykoli se mluví o mohutnostech ducha, musejí tyto jen za formy bytí pokládány, jimiž ona nedílná jestota duchovní se nám zjevuje (= vychází v úkaz). (R. I. str. 337.) Duch lidský jediný a nedílný jest, neboť i bezprostřední vědomí lidské jest jediné.¹⁵⁾

Protiva ducha a přírody, podmětnosti a předmětnosti, podmiňuje působení a život lidský. Každé působení jest však boj čili vzájemná snaha dvou protivných sobě principů na vzájem se určovati a podmiňovati. V životě lidském jedná se o to, utvrditi a uplatniti princip ducha v boji s přírodou, t. j. podmítniti a určití veškerenstvo předmětů jednotou ducha. (Gedenklätter str. 9.)

Jelikož tedy ducha lidského si mysliti musíme ve vzájemném zápase s přírodou, duch náš dvojití míti musí stránku, jednu, již sám v sobě se zakládá i zůstává, sílu samu o sobě, druhou, kterou se stýká se světem předmětným: stranu střední (subjektivní, absolutní nebo centralní) a stranu výstřední (objektivní, relativní neb excentrickou). Zjev oné (onu v úkazu) nazýváme citem, zjev této myslí (Vernunft in einem gewissen Sinne). Mysl však s předmětenstvem ve dvojitím může býti poměru: buď mysl

¹⁵⁾ Na rozhodné stanovisko Palackého proti různým mohutnostem duševním ukázáno bylo ve článku: Palacký jako filosof. (Osvěta XV. str. 1055) Ve příčině historické M. Dessoir (Geschichte der neueren deutschen Psychologie. Berlin 1894.) ukázal velmi podrobně, jak znenáhla proti teorii o psychologických mohutnostech povstávaly odpory, řka: „Jako vždy ve středověku, i pod nejvyšším tlakem hierarchie, byla osvícenost (Aufklärung), podobně nescházeli ani v době rozkvětu theorie mohutností předzvěstové čistější duševědy.“ (Str. 223.) Mezi předními hlasateli jednoty psychických funkcí jmenuje Schütze, Hissmanna, Struva a mnoho jiných, zejména také Herdera a Jacobia, s nimiž Palacký mnoho má společného a z nichž mnoho čerpal. Nemusel tedy Palacký psychologie Herbartovy znáti a patrně neznal.

předmětem bývá určena, buď sama jej určuje; jest tedy objektivní činnost ducha dvojití, buďto poznávací, kde duch předmětnost do sebe vnímá, buďto snaživá, kde ji ze sebe vyvíjí. Prvá jest působnost rozumu, druhá působnost vůle. Jedině tedy různé postavení a vztah ducha lidského jest příčinou, že můžeme rozeznávati mohutnost citicí, poznávací a volicí (citelnost, poznávajicnost, snaživost). (Gedenklätter str. 9.—10., R. I. str. 336.—337.)

Středem veškerého života duševního, veškeré duševní jestoty jest cit. Jest to prvopůvodní skutek ducha, ohnisko, ze kterého naše působnosti všechny co paprsky vystřelují a v němž opět se tratí v jedno všechny. Působnost naše jen tím jest naší působností, že ji cítíme. Jedině v citu člověk nachází bezprostředně jestotu Dříve všeho pomyslu cit oznamuje nám naše bytí, naši podstatu, samovolnost a osobnost. V něm jest původní základní přesvědčení, nespolečující na důvodech, alebrž předcházející všeliké rozumování; jestota, již nelze ani strhnouti a zapírati, anať jest samým kmenem bytu našeho. Také jestoty mimopodmětné čili předmětné jen citem se můžeme docítiti. I cítíme skutečně nejen jestotu svou vlastní, ale i jestotu předmětenstva a sice prostředně, jelikož jevíva do jestoty naší své vlivy. Cit těchto předmětenstva vlivů jest jestotný a podmětný, pročež naň jen ukázati, nikoli pak jej důvody provésti nepotřebí. (Gedenklätter str. 10.; R. I. str. 337.—338.) Cit nesmí se pokládati za cosi pouze trpného nebo za výplod činnosti předmětné. Neboť cit podmiňuje i činnost předmětnou. I jest cit původním pramenem veškeré působnosti duchovní, pravé a jediné hýbadlo celé bytnosti naší. »Citelnost vůbec jest dílna, ve kteréž se tvoří život náš duchovní; ona schovává důrazy všechny, které vcházejí odevšad rozličnými cestami do života našeho; ona je kryje v oblaky tajemnosti své, ažby zrodily se v ponětí a v idey, v žádost a vůli; v ní složené leží jiskry vši známosti, naděje a víry, jichž ale drahá část neprocitá k vidomému plápolu.« (R. I. str. 339.)

Jeden jest toliko cit samosti naší, jako jest jedna samost naše. Ovšem bytnost citu zůstává rozumu nevystihlá, neboť jinak by poznání prvější bylo citelností. Nemůžeme o skutečném citelnosti stavu míti ponětí průměrného. Tato nerůznitelnost a tajemnost citu jest však potřebna, nemá-li veškeré bytí člověčí, jsoucí i nadějně, stavěti se pochybovateli jako pouhý přelud myslí. »Tak tedy svaté tajemství zakládá život náš; kámen úhelní bytu člověka kryje se oku smrtelnému. Ale oko nesmrtelné a božské objevuje nám jestotnost jeho; zde udělil nám Svrchovaný částky poznání svého, nesoucího v sobě bezprostřednou jistotu.« (R. I. str. 341.)

Jakkoli jen jediný cit samosti naší jest nevystihlý, rozum přece pochopiti může různé vztahy podmětnosti ku předmětům a k výstředním ducha činnostem a tím zároveň rozeznávati rozmanité city jakožto zjevy (v úkazu). Podmětnost s předměten-

stvem jest, jak bylo řečeno, ve sporu: vítězí-li podmíněnost ve sporu, vzniká cit libosti, nevítězí-li, vzniká cit nelibosti. (R. I. str. 340.)

Avšak Palacký cit libý a nelibý uvádí ve spojení i se snaživostí a vůbec s každým působením ducha našeho, jest nám tedy stručně i o mohutnosti poznávací (poznávajicnosti) a snaživosti, rozumu a vůli, se zmíniti.

Rozum a vůle, poznávajicnost a snaživost, tyto výstřední a objektivní působnosti ducha, nejsou s to, aby objevily realní jestotu. I učí Palacký, ve shodě s Kantem, ale z jiných důvodů (R. I. str. 343.), že principie rozumu jsou toliko pravitelské (formální, regulativní),¹⁶⁾ nikoli však konstitutivní (realní). (Gedenkblätter str. 11.)

Poznávání jest pojmání předmětnosti způsobem jistým do samosti naší. Působnosti této říká Palacký »poznávajicnost«. Co jí v pomyslu s citem pojí a ku předmětnosti víže, nazývá se povědomostí (vědomí); bez povědomosti není nižádného znání pro nás, ať jen skrze ni do podmětu může vcházeti. Aby však rozmanitost předmětnosti vcházela do ducha bytností svou jej nezaplnila a nesestěžila, musí v duchu samém býti zásada, která by samočinně, podrobíc tuto rozmanitost své jednotě, vnášela jednotu svou myslnou do poznání našeho. I má poznávajicnost dvojí směr původní: jeden k rozličnostem, druhý k jednocení.

První stupeň poznávací jest čitelnost a názornost, které k jestotné předmětnosti nejbližše dostupují. V čitelnosti se staví tedy cosi předmětného do smyslů tělesných, a naléhajíc na samost naši, nejen jeví svou jestotnost v citu, ale i obrací naši samočinnost k sobě. Každý předmět má však, jak Palacký dí, svou jestotu a formu. (R. I. str. 341—342.¹⁷⁾ Jestoty samé však nemůžeme vsobiti do podmíněnosti naší, jinak bychom byli veškerenstvím a ne jednotou. Formy jednotlivých předmětů prostě pojatí do ducha jmenují se názory. I mohl Palacký tvrditi, že čitelnost a názornost se úkazně jeví obě spolu v jednom činu. (R. I.

¹⁶⁾ Jako rolník hospodář vládne plodinami přírody a podle vlastních účelů svých je spravuje a pořádá sice, ale tvorné síly života sám ode přírody s důvěrou očekávatí musí: tak i rozum v duchu člověka hospodář sice veškerou jestotu života našeho, ale jestoty této samé stvořiti aniž mohl, aniž kdy moci bude. (R. I. str. 343.)

¹⁷⁾ Znamená-li jestota dle Palackého „das reale Sein“, forma zajisté brána jest pak ve smyslu širším. Palacký na jiném místě česky opisuje význam slova forma, jakožto „pořád i způsob svého býti“; u jiných však míst (viz pozn. 13.) souditi dlužno, že pojmem tímto dlužno rozuměti obsah i formu, jak jistí filosofové němečtí slova toho užívali, blíže se scholastické forma substantialis, Aristotelově *επιπέχημα*. Avšak uvážíme-li, že Palacký na př. praví, že „jestotu i obsah ideí vyměřiti nestačí naše poznávajicnost“ (R. I. 347), vidíme, že užíváno slova forma zase v užším smysle. Ježto pak jindy zase jestota tolik znamená u Palackého co obsah, trpí jeho filosofování značně touto pojmovou neurčitostí.

str. 341.) Názorové stejnorodí v jednotu obrazu spojení dávají nám představy, které tím stanou se dokonalejšími, čím více stejnorodým názorům budou přiměřeny.

Srovnáváním, determinací a abstrakcí (»skrze srovnání, přemítání, odtahování a podbírání znaků pod jednotu«) mysl naše dospívá k pojům, soudům a úsudkům (»ponětím, soudům a rozsudkům«). Tato jednotu však, která se dokoná ve »vidách a zásadách«, vytvořena podle určitých forem myslí, plynoucích nutně z jednoty bytnosti poznávající, jest pouze formální a nemůže jestotných předmětů ani pokládati ani nepokládati. Tak povstává zvláštní svět poznání našeho, svět přemyslný, formální, založený na původních formách myslí a potud nutný. Jej zakládá, obsahuje a nese původní jednotu myslí naší čili rozum, kterýžto jsa neosažený předmětenstvím samým, jeví se nám co neskončený, ale ve všech zásadách a činnostech svých sám o sobě neuvodí jestoty. alebž jest toliko pravitelský čili správu vedoucí. (R. I. str. 342.)

Toto pravitelské povolání rozumu, a tudíž přísná určitost ve všech jeho činech a účincích vyplývá nutně ze samé bytnosti zásady rozumné ve člověku. Neboť tato, jakožto jednotu myslné moci, neochránila by proti předmětnosti své bytnosti a nevláda by nad nimi ani zkučně ani konavě, kdyby jich své jednotě nepodrobila. Tuto vládu však vykonávati může jen vztahy a poměry, kterými se stálost a jednotu ducha oproti předmětenstvu stále zachovává. To pak jsou zákony a formy, čili tak nazvané kategorie čistého rozumu, ve kterých vládne dokonalá a přísná určitost. Poznávajicnost tedy nemůže a nesmí pokračovati zvolně, ale musí vždy šetřiti co nejpřísnější určitosti. (R. I. str. 344—345.)

Rozumem, touto původní jednotou svojí, duch však vnáší jednotu také do všech svých účelův a shodnost do všech svých prostředků. Účely jsou to, k čemu duch se nese, po čem se snaží. Snaživostí zásada podmíněná na předměty bývá pronášena. Snaha jest něco vystupujícího ze samé vnitřnosti naší a nesoucího se k něčemu, což jest kromě nás, totiž ku předmětenstvu. Snaživost jest sic opak mohutnosti poznávací, ale obě působnosti jsou jen výstřelkové jediné duchovní moci a v jestotě od sebe jsou nerozdílny; ničeho bychom nepoznali, kdyby nás nevedla snaha k něčemu mimo podmíněnost naší, a nesnažili bychom se, kdybychom nevěděli, že jest vůbec ve světě cosi, ježto mimo nás má svůj byt. (R. I. str. 344.)

Jelikož duch náš jest moci podstatnou, ode všech předmětů v bytnosti své různou i nezávislou, musila mu vstřípena býti zásada zachovací podstatnosti jeho. Jest tedy láska k sobě samému duchu původně vsobena. Tuto samolásku svou duch jevíti musí i ve svém působení, totiž v potýkání se s předměty, neboť každé působení jest potýkání mezi dvěma věcmi, působící a působenou. Duch tedy původně se nese k zachování, ale i k obživení, zmoc-

nění a rozšíření bytu svého. Cokoli tomu pomocné jest, to žádá, co protivné, zavrhuje. Co duch chce, jsou jeho účely, naskytuje-li se mu jich více, volí mezi nimi. (R. I. str. 345.)

Člověk jest však nejen duch, ale i tělo, které má své popudy. Snahy ducha a popudy těla zakládají náš život. Ač účelem konečným obou jest zachování, zmocnění a rozmnožení života lidského, mohou jednotlivé účely i prostředky ducha a těla býti rozdílné. Ano tělesnost nemajíc v sobě jednotčícího zákona, může se sebou býti neshodna a vejíti sobě samé v odpor. Duch však svým rozumem vnáší jednotu do všech účelův a prostředků svých. Jakožto moc podstatná jest duch i s obodný a svézákonný a určuje ze sebe veškeru předmětnost, tělesnou i netělesnou. Tito jeho zákonové, nosící na sobě ráz původní jednoty a všeobecnosti, jsou zákonové ctnosti a spravedlnosti. Poněvadž i ve snáživosti rozum zákony dává, panuje tu tatáž určitost jako v mohutnosti poznávací, i tu předmětnost zásadě podmětné se musí přizpůsobovati (přiměřivati). Pročež i při volení duch musí se vázati k jistým formám mravnosti a práva Forem těchto, jako kategorií, Palacký blíže nezkoumá. (R. I. str. 345.—346.)

Člověk tedy původní zásadou působení svého nezávisí od předmětnstva. On jediný má takový do sebe život, že může nejen s povědomím a samovolně jednati, ale samostatně a záměrně voliti; on sám jediný podrobuje veškeren obor samovolného působení a trpení svého jednotě myslné, totiž rozumu; on sám pokládá zákony stálé všemu konání svému za pravidlo a vnáší tím záměrnou spojitost do veškeré rozmanitosti života. Člověk chová tedy v sobě cosi zvláštního, nade všechny smyslné úkazy vznešeného a jím tudíž panujícího: jiskru božství, původ jeho samostatné moci a působnosti. Zárodky této jiskry božství jsou naše tužby a snahy, zjevením jejím jsou naše idey. Idey jsou nám ty obrazy svrchovanosti, ty účely, ku kterýmž usilují moci naše a kterými se řídí co hvězdami na obloze nebeské. (R. I. str. 347.) Idea u Palackého není tedy ani vzorný pojem,¹⁸⁾ ani umělecký pomysl, ani Platonova metafysická podstata, světa ani Kantův »Vernunftbegriff«, ale účely, ku kterým působení ducha našeho směřuje. Sídlo jejich jest ve kmenu našeho duševního života působícího mocí nevystižitelnou. Proto také naše poznávací mohutnost nestačí vyměřiti jestotu a obsahu ideí. Jsoucnost ideí nelze dokazovati, jsme si jí však bezprostředně vědomi, působení jejich jest nepopěrným skutkem, danou skutečností.¹⁹⁾

¹⁸⁾ Ovšem Palacký užívá slova „idea“ jinde ve smyslu vzorný pojem; na př. praví-li, že směr poznávajících k rozličnostem v úkazu, ačkoli ne tak v ideí, prvotnější jest (R. I. str. 341), nebo „o božném člověku vlastně jen v ideí může býti mluveno“ (R. I. str. 350) a jinde.

¹⁹⁾ „Neb odkud jináče“ — táže se Palacký — „má člověk onen zápal, onno ustavičné dychtění po dokonalosti, po šlechtnosti a důstojnosti? odkud onnu nenasyčenou žádost věděti a proniknouti do hlubiny

Ale ač nemůžeme rozumem pojati a vyzkoumati jestoty a obsahu ideí, dá se přece rozumem vyzkoumati způsob, jak se idey v životě jeví a kam ukazují, čili formální a regulativní (pravitelská = správu vedoucí) jich platnost a potud i původ a účel jejich.

Jelikož totiž duch jest pouze jediná a jednoduchá síla, musí také jeho konečný účel býti jeden a jednoduchý. Duch náš pak jest si vědom nepodmíněné snahy a proto také účel této snahy musí býti nepodmíněný a nekonečný. Tento poslední účel musí býti také cosi kladného a jestotného, ne záporného aniž formálního; neboť rodiště snahy, jestota citu, nemůže toužiti po samém toliko záporu neb i pouhé toliko formě, aniž ta touha její dá se upokojiti cele samými toliko záporů čili nevěcnostmi a formami myslnými. Nesmí tedy tento poslední účel nazýván býti ani neskonalostí ani absolutností, neboť pojem neskonalosti jest pojem záporný, pojem absolutnosti pojem formální. Dlužno tedy nazvati tento poslední účel života božností. Jako všecko pozitivní a realní, co lidský duch může cítiti, mysliti a konati, v absolutní jednotě a plnosti v Bohu jest: proto také nekonečné snaze člověka může postačiti toliko postupování jeho k bytosti Bohu podobné. Božnost jest tedy jestotný obsah všech konečných účelů života duševního, jest jakoby srovnost a podobnost Bohu čili účastenství přírody boží a obraz bytu božského ve člověku. (R. I. str. 349.) Božnost není něco objektivního v tom smyslu, že by nezávisela od bytu člověckého, aniž jest účelem mimo člověka postaveným. Božnost sama v sobě nese účel svůj a bytuje cele v podmětnosti, jakožto jistý stav čili jistá doba života a to sice ta nejsvrchovanější, bezvýminečná. V ní se završují dokonale všechny poznání, citěné a tušené jestoty veškerého života člověckého, a člověk božný se jmenuje ten, ve kterém božská bytnost, mocnost a účinnost působí co nejpřesněji a nejživěji. (R. I. str. 351.)

Božnost však totéž jest co svrchované člověctví, idey tyto nejsou sobě odporné, ale v jistém smyslu stejné. (R. I. str. 371.) Člověk ovšem ustanoven býti člověkem; »bloud jest, kdo něco vyššího na něm vyhledává, hanebník, kdo jej se zvířaty sestejniti chce.« (R. I. str. 367.) Člověk jest bytost podivná, dvousvětá, sama sobě nevystihlá; skládá se z těla hmotného se smyslnými popudy, potřebnými k zachování člověctva a podrobujícími člověka zákonům a účinkům zevnější přírody, a z ducha s citem podstatnosti, rozumem a svobodnou vůlí. Božské i zvířecí povahy jsou v něm spojeny v jednotu nedílnou a dokonalou. I mohou jen takové ukazové a skutkové, ve kterých se obojí příroda naše

moudrosti, ve spořádání všehomíra zjevené? odkud ono toužení po krásě, onno zapírání sebe samého, onno spoléhání na nesmrtnost? Zde, jak pravěno, jiskra božství padla do duše jemné a osvěcuje stezky putování jejího.« (R. I. str. 348.)

jeví spolu a nerozdílně, čistě a právě člověcké slouiti. Opravdové člověctví také jen tam se ukazuje, kde všechny moci naše působí v nedílné i živé celosti. Tím se důstojnost přírody člověčí nezkracuje. Tělesná příroda svými účely člověka sice ponouká, avšak způsob dosažení účelů těchto zůstává svobodné vůli člověka, kterouž může uslechniti všechny skutky a obyčeje, ku kterýmž jej tělesná jeho vede příroda. (R. I. str. 368.)

Ale v jedné a téže svědomitosti osvědčuje se nám nejen byt náš vlastní podmětný, ale i byt božství, jakožto bezprostřední příčiny veškerenstva; obé stejným přesvědčením, stejnou nutností duchovní. (R. I. 370.) Bůh sice jakožto realní nekonečná bytost nemůže nikdy pro nás býti zjevem, proto také naše známost o Bohu není absolutní, nýbrž podmíněná, známosti této neobjektivní, ale pouze subjektivní nutnost dlužno přisouditi. Ale jsme nuceni Bohu přisuzovati v absolutní nekonečné potenci různé vlastnosti, jejichž zárodky člověku přísluší. Jsou to sice kladné, ale přece jen podmíněné dokonalosti našeho duševního života, které Bohu přivlastňujeme v míře nejvyšší a nekonečné. Naše vlastní jsoucnost jest tedy pramenem poznání Božího, které i u nejrozumnějšího z lidí jen lidské jest. (Gedenklätter str. 13. a 14.)

Proto božnost a svrchované člověctví vlastně jedno jest a totéž, a pravíme-li, že určení člověka jest pouze býti člověkem, a stanovíme-li s druhé strany, že božnost jest konečným účelem života lidského, není tu sporu. Znamená to pouze, že člověk má býti obrazem božím, to jest má se starati, aby vše pozitivní ducha lidského, co Bohu přisuzujeme v míře nejvyšší, přivedl v sobě k absolutní dokonalosti (Gedenklätter str. 14.); všechny jestoty ducha našeho, které v Bohu poznáváme, máme také v sobě zmocniti, rozšířiti a ustáliti. (R. I. str. 371.) Jen tedy v božnosti dochází člověctví úplného rázu bytnosti své; zde sídlo svrchované dokonalosti. Čím božnějšími se stáváme, tím blíže dostihujeme k dokonalému člověctví, tím více býváme, jakovými býti máme. »V tomto smyslu jest to ta nejsvětější člověka povinnost, býti člověkem, totiž úplným člověkem, jevícím všechny jestoty, moci a působnosti, kterýchž svrchované člověctví schopno jest.« (R. I. str. 372.)

Božnost jest tedy obsah jestotný všech konečných účelů života duchovního. (R. I. str. 349.) Konečné účely, ku kterýmž mohutnosti naše usilují, nazvány byly ideami. Základem všechny tyto idey jsou vlastně jen jedno a totéž snažení k božnosti, a jen rozličný vztah a směr ducha to činí, že idey určitými jmény slovou rozličně. (R. I. str. 351.) Toužíce po božnosti, toužíme po absolutní svobodě záporné i kladné (nezávislosti a všemohoucnosti), absolutní pravdě, absolutním dobru a absolutním krásnu. (Gedenklätter str. 13., R. I. str. 349.) Po nich tedy toužíme zákonem vnitřním, zákonem člověctví vůbec. Veškerá rozmanitost

života zevnějšího závisí od jednoty vnitřního života. Člověk podobuje předmětenstvo zákonům ducha svého, a vráží na ono vlastní ráz svůj, hledaje uskutečnění své idey. (R. I. str. 351.)

O božném člověku však jen v idej mluveno býti může, ve skutečnosti jest jen člověctví k božnosti usilující. Nikdo v božnosti tak nedospěl, aby byl dosáhl všech účelů života duchovního jestotně a nesl na sobě plný dokonalý obraz bytu božského. Jest zajisté božnost pro člověka cosi neskonaleho, k čemuž my v neskonalém postupování se blížíti, ale nikdy dostihnouti nemůžeme, jsouce božské a zvířecí přírody účastni a tudíž ve svém postupování k božnosti člověctvím vůbec vázáni. (R. I. str. 350.) Ale snaha tato, jakkoli málo uspokojena bývá, neustává přece, zakládá běh jak jednotlivého živobyť, tak i veškerého dějinstva. (R. I. str. 351.)²⁰⁾

Bylo řečeno, že jen dle různého poměru a vztahu idey mají rozličná jména. Ku všem činnostem duševním kořenně a základně se vztahuje svoboda. V poměru bytosti své k předmětům hledáme pravdy, dobra, krásy: pravdy jakožto jestotného poznání, dobra jakožto samozákonné určitosti a vlády ducha nade předmětenstvem, krásy čili »bezvýmínečné svrchovanosti úkazu ve zvolné jednotě bytu našeho.« (R. I. str. 349.) Blížším objasněním významu slov zde užitých jest nám nyní se obrátiti.

VI.

Krása a krásocit dle Palackého. — Ideal. — Enthusiasmus.

Jelikož člověk se skládá z těla a ducha (rozumnosti a smyslnosti),²¹⁾ jest úlohou života²²⁾ lidského stálý boj mezi autonomií

²⁰⁾ Jelikož však i zásada tělesná vítězí nad duchem (převládá ducha), valná část člověčenstva zdá se živa býti beze všeho tušení božnosti. Jest tedy potřebna lidem nauka, která by nejen budila svědomost idej, ale i učila i ulehčovala usilování po nich. Nauka tato jest filosofie, kterou Palacký definuje jakožto nauku idej čili správu člověckého života k božnosti. (Viz o tom R. I. str. 351.—356.; neb i článek: Palacký jako filosof, Osvěta XV. str. 1059.—1062.)

²¹⁾ Jelikož cit zprostředkuje a jednotí v téměř vědomí (v téže svědomosti) jak zákony rozumu tak i popudy tělesnosti, jest cit nejen středem, ale i pákou a nositelem veškerého našeho bytí („středek a spojiště veškeré bytnosti naší“); „jest tajuplné ohnisko, kde jiskra nebeského světla se rozžehuje a svítí“. V citu se nám oznamuje snaha i postupování k božnosti, ale i pokoření pod nutnost přírody. (Gedenklätter str. 16.; R. I. str. 373.)

²²⁾ Život vůbec dle Palackého v tom záleží, že jestotná a samostatná nějaká zásada zachovává svou původní jednotnou činnost v čase proti všem bytostem, se kterými se stýká. Jelikož pak každé působení jest neustálé potýkání mezi dvěma věcmi, působící a působenou (trpící), i život záleží v ustavičných změnách působení a trpení. V životě rostlinném působení a trpení se děje nepovědomě a bezvůlně, v životě živočišném vědomě a svědomě. Zvíře však působí a trpí bezrozumně, není u něho ani poznávající

ducha a nutností přírody; jeho konečným účelem jest božnost, to jest absolutní vláda ducha nad přírodou. (Gedenkblätter str. 16.)

Jestotná (reelní) vláda ducha nad přírodou, poznávání a chtění děje se pouze kategoriemi rozumu; toto jsou však formy a zákony duševní činnosti, která v jich užívání nepřipouští nic neurčitěho, nic libovolného, neboť boj mezi podmětem a předmětem jest vždy individuální i jestotný. (Gedenkblätter str. 17.) Zde tedy, kde se jedná o to udržeti a zachovati autonomii ducha proti nutnosti přírody, vládne přísná vážnost. Proto nazývá Palacký také tento určitý směr ducha našeho vážnou stranou života lidského. (R. I. str. 374.)

Konečným účelem této vážné a určité strany života lidského jest jestota božnosti, to jest skutečná, reelní všemohoucnost, vševědoucnost a všespravedlivost (Allgerechtigkeit) člověka. Ve skutečnosti ovšem jen známe snažení a postupování k božnosti, skutečné snažení a postupování k jestotě božnosti jest skutečný vzrůst v moci ducha, ve vědě²³⁾ a spravedlnosti. Snažení toto jeví se tedy v činnosti rozumu a vůle a má za účel pravdu a dobro a jest těmito účely podmíněno a určeno; neboť tyto účely jsou mimo činnost samu, která jest jen prostředkem k nim, tedy na nich závislá a jimi podmíněná. A jako s jedné strany postupování k jestotě božnosti, ačkoli ve svých účelech volné, duševní činnost přece jen přivádí ve stav přísné určitosti: s druhé strany zase podrobení pod nutnost přírody odnímá mu všechnu spontaneitu. I jest tedy předmětná činnost ducha v poznávání a chtění vesměs určitá. (Gedenkblätter str. 17. a 18.)

Vedle toho však jsou v životě lidském také doby, kde duch a příroda nejsou spolu v boji, nýbrž kde takměř mezi sebou se udržují v rovnováze. Tento zjev života Palacký nazývá stranou života zvolného a nevázaného, směrem harmonie hravé a samoučelné, ve které již nenutí rozum ani přísnosti svých zákonů ani tělesnost slepou popudů prudkostí, alebrž obě spolu se podrobují nové vládě, nové jednotě. (R. I. str. 374.)

I tato zásada samobytné zvolnosti sídlí zcela v podmětnosti naší. Nenabýváme jí z venku, ač se nevztahuje jen k duchu našemu, nýbrž má původ svůj a pramení v bytnosti lidské. Za příčinou jednoty ducha tato zásada života nemůže býti na odpor zásadě první, nýbrž obě zásady jsou jen dva výlevy jednoho a téhož pramene. I jejím konečným účelem musí býti božnost.

nosti ani vůle. Toliko člověk může nejen samovolně a s povědomím jednat, ale i samostatně a záměrně voliti. (R. I. str. 346—347.)

²³⁾ „Jest to hledání poznatků, jimiž sobě podrobujeme svět předmětný zkumně, pojímající rozumem zákony ty, které spravují veškeré jeho spojení. Jest to dále ona jestotná konavá vláda ducha nad předmětností, kdežto postavujeme sobě zákony jeho jako formy, podle kterých hledáme us působiti veškeren svůj svět.“ (R. I. str. 375.)

Kdyby však i tato zvolná a nevázaná působnost ducha směřovala také k jestotě božnosti, byla by přísná rozumnost nejen obtížna člověku, ale i neužitečna a závadna, ano nejvyšším zákonem pro člověka bylo by nešetření více zákonů rozumnosti. Tato zvolná zásada nemůže míti tedy za účel usilování k jestotě božnosti, my následující jí neprospíváme ani ve známostech, ani ve mravnosti. (R. I. str. 375.)

Usilování této zvolné zásady může proto býti pouze usilování k formě božnosti. Forma pak božnosti nic jiného není než způsob bytování božného čili způsob, jakým se duch božný vůbec pronáší a jak každé hnutí v duchu buď podmětne buď předmětne se zjevuje. (R. I. str. 375.) Jinak určuje Palacký formu božnosti jakožto zvláštní zákonnost ideálního člověka nebo způsob, jak by v člověku všemohoucnost, vševědoucnost a všespravedlivost se mohla zjevovati. (Gedenkblätter str. 16.) A poněvadž na božnosti jest založeno svrchované člověctví vůbec, Palacký také praví, že forma božnosti jest obraz svrchovaného člověckého bytu. (R. I. str. 375.) Usilování pak po formě božnosti jest představitelnost (Vorstelligmachung) onoho ideálního způsobu lidského bytu. (Gedenkblätter str. 17.)

Tato zvolná zásada života založena jsouc původně v bytnosti člověka, avšak nezávislá od zákonů rozumu, musí míti také svou vlastní působnost. I povstává nový poměr mezi podmětem a předmětem, podstatně rozdílný od poměrů a vztahů povstalých působením mysli (= rozumu a vůle). Tento poměr může býti jen zestejnění podmětnosti a předmětnosti. Jelikož však podmětnost se nejpřesněji představuje v citu, předmětnost však v obraznosti, lze poměr tento nazvati též nejdokonalejším ujednocením citu a obraznosti. (R. I. str. 376.; Gedenkblätter str. 18.)

V tomto ujednocení citu a obraznosti není žádného boje více, činnost tato tudíž nemá žádného účelu mimo sebe, nýbrž jest sama sobě účelem. Duch v této činnosti jest nepodmíněn a volný. Poněvadž pak právě ve formě božnosti boj mezi duchem a přírodou jest zrušen a ustupuje vyšší harmonii, jest usilování k formě božnosti činnost zvolná, samoučelná. (Gedenkblätter str. 18)

Činnost určitá a podmíněná měla za předmět pravdu a dobro, činnost takto zvolná nemůže býti ani poznáváním pravdy ani chtěním dobra, ač oběma jest analogická a příbuzná. (Gedenkblätter str. 18)

Co jest tedy předmětem této zvolné činnosti? Krása — odpovídá Palacký. I nalézáme tu výměr: Forma božnosti jest naše idea krásy vůbec. Ona pak zásada původní v duchu, za jejímžto působením my po formě božnosti toužiti a v ní se kochati neustáváme, nazývá se krásocitem. (R. I. str. 377.)

V »Gedenblätter« pak praví Palacký: »Genese krásna jest podmíněna a určena zvolným usilováním člověka k formě božnosti — jeho původní zákonnost pak ujednocením citu a obraznosti. V těchto slovech jest vlastně celý obsah mého filosofického pokusu o krásu.« (Str. 17.)

I nastávají otázky, zda usilování po formě božnosti, nezávisle na jestotě božnosti, jest možno? to jest, zda forma božnosti také bez jestoty může býti představena (vorstellig gemacht werden)? a je-li tomu tak, zda takováto představa jest také pravdivá? (Gedenblätter str. 18.)²⁴⁾ »Odpověď na tuto otázku« — dodává Palacký — »zároveň ukáže, zda krása jest cosi bytného o sobě, zda má objektivně platnou zákonnost a význam a jakého by tato zákonnost mohla býti způsobu (wie diese beschaffen sein könne). I vidno, že se tu jedná o základ veškeré filosofie krásy. Avšak tato odpověď jest možna jen po předchozím rozboru citu a obraznosti v jich ujednocení.«

Tím končí také německý pokus filosofie krásy, který pro svoji stručnost velice usnadňuje vniknutí v názory Palackého, anť ustálenějším německým filosofickým názvoslovím objasňuje význam českých slov, jež si Palacký musil sám tvořiti.

Požadovaný rozbor citu a obraznosti jest již obsažen jen v české krásovědě.

Obraznost jest působnost ducha našeho, která se pohybuje v oboru názorlivosti samovolně, nevázaně a tvorně. (R. I., 380.) Vstupuje do světa předmětů jako názorlivost; ale kdežto tato představuje duchu předměty tak, jak jsou se všemi jednotlivostmi, nedostatky a neshodnostmi a podrobuje se všude přísné oné určitosti, která panuje v oboru rozumnosti (R. I. str. 379.), obraznost tvorná²⁵⁾ vstupující do světa předmětů skládá a vystavuje plné a živé obrazy dle vůle své, doceluje všechny částky, odstraňuje všechny nedostatky, dohlédá i doslýchá, cokoli okem nedohledného, cokoli uchem nedoslyšného. (R. I. str. 381.) Jest to názorlivost působící z důvtipu, tudíž i volně. (R. I., 383.) Známkami jejími jsou celistvost (celotnost), individualnost (osoblivost), plnost a živost obrazů a výtvorů jejích, hlavně však svoboda a zvolnost. Nicméně není bezzákonná a bezuzdná. Zákony jí předpisuje naše snaha k božnosti. (R. I. str. 382.) Tať žádá, aby zásada podmětá vždy přemáhala předmětnost, proto i obraznost musí míti v podmětu

²⁴⁾ V Radhošti otázky tyto jsou stilisovány takto: „Může-li pak forma božnosti sama o sobě bez jestoty její býti pojímána? může-li způsob života božného bez jestoty jeho staviti se v úkaz? a úkaz takový, ač možný, není-li klamlivý?“ (Str. 376.)

²⁵⁾ Jest totiž i obraznost obnovná, která obrazy nebo názory již dříve nabyté opět ve vědomí obnovuje (ke svědomosti budí). Tato dle Palackého však má sloužiti paměť názorní a jest jako paměť myslná vždy vázaná, nikoli tvorná. (R. I. str. 380.)

svůj základ a svou převahu. Bezuzdnost její byla by protiúčelna, i pokračuje záměrně tam, kde pomocna jest ve spolku zvolném účelům rozumu a citu.

Jelikož cit, jakožto jestotný ukazatel našeho postupování k božnosti, provází každé působení jednotné moci naší (Palacký praví: spolkuje vždy s působením jednotné moci naší; R. I. str. 379.), provází cit i každou samopředmětnou (objektivní) působnost ducha našeho. Na samé hranici předmětnosti stojí názorlivost, ale tato sloužic mohutnosti poznávací, podrobena jest přísné určitosti v oboru rozumu panující a proto vliv názorlivosti na city není ještě takový, jakého vyžaduje bezvýmínečná a zvolná k božnosti snaha

Neboť tam, kde není zvolné činnosti, nemohou povstávati citové libí.²⁶⁾ (R. I. str. 379.) Proto jest duchu lidskému žádoucí taková působnost, která by se pohybovala v oboru názorlivosti samovolně, nevázaně a tvorně, jejíž činnosti byly by pouze předmětné, ale původem svým v potřebě duševní založené, která by tedy bezvýmínečna byla, čerpajíc zákony své jen ve snažení ducha k božnosti. (R. I. str. 380.)

Takovou vlastnost má právě obraznost a tím jest možnost spojení obraznosti a citu dokázána i vysvětlena. V obraznosti zjevuje se předmětnost duchem dokonale uspořádaná i závisící jen od působnosti ducha samočinné. Shoda tedy potřeby podmětne bezvýmínečné s úkazem předmětným, jest to spojení obraznosti a citu, které nazýváme krásocitem vůbec. (R. I. str. 383.) Obraznost slouží potřebám citu ve tvoření obrazů předmětných a sama také doléhá na cit nejvíce. Přecházení citu v obraznost a obraznosti v cit jest tak okamžité a skryté, že předstihuje naši rozjímavou působnost. Cit a obraznost sestupují spolu vždy volně do světa úkazů názorných, tam kde přebývá původní sídlo čilosti životní; i dá se říci, že duch náš tu pohrává veškerým světem a všemi jeho úkazy podle dobrolibezné vůle své. (R. I. str. 383.)

²⁶⁾ Zde Palacký při své nedostatečné psychologii si odporuje, a měla by zde vlastně býti řeč o jakémsi superlativu libosti. Učil Palacký dříve, že libost vzniká, kdykoli podmětnost ve sporu s předmětenstvem vítězí (R. I. str. 340.), kdykoli snaha po božnosti se zmáhá a uvolňuje. Proto i dle něho každé jestotné rozšíření známostí a vědomostí našich dává nám rozkoše, ba každá naděje vyplněná, každé zotavení moci, každý skutek ušlechtilý a velikodušný, každé zvítězení ducha nad okolnostmi krutými, ba každé pohnutí čistě duševně naplňuje nás radostí jasnou a jsou nejpevnějším základem našeho blaženství. (R. I. str. 378.) Kde největší a nejzvolnější bylo jevení moci podmětne, tam největší bývá rozkoš. Konání sice samo v sobě, zvláště úsilnější, nebláží ještě; ale jednak z uskutečněné vlády ducha, jednak z vyplněné snahy podmětne, pochází vždy jakési zvolné rozložení duše, jakýsi pokoj silovládny, jenž jest cit blaženosti. (R. I. str. 380.) — Tu však cit liby obmezen na činnost zvolnou: „Moc naše leží-li stíněna, nemůže-li se volně jeviti, nešťastni jsme; v bolesti odejímá se nám celá činnost samovolná, a cizost panuje nad silami našimi, nad povědomím bytnosti naší. (R. I. str. 379.)“

Že však skutečně pouhá forma božnosti bez jestoty její může býti pojímána, ukazuje Palacký takto. Ony doby života našeho, ve kterých pocítujeme své k božnosti pobuzení nebo zblížování, mohou sloužit božné doby života našeho. Vědomí těchto božných dob života vzbuzuje se, třebaš i potmě, vždy tam, kdekoli věje čistý duch člověčenství. Spůsob, jak tyto doby božnosti se označují buď ve vědomí, buď v úkazu předmětném, zakládá to, co můžeme formou božných dob nazývat. Povšechná forma božných dob jest pak formou božnosti vůbec. V citu čili v podmětnosti o této formě nabýváme vědomí (osvědčuje se nám), obraznost pak, která rozmanité tvary pojímá v ideální živou jednotu čili která má do sebe platnost idealisující, formu tuto vytváří a zpředměťuje, mohouc tvořivostí svou ve zjevný úkaz vyvoditi všecky nedoznané a skryté tužby naše. Může tedy obraznost pojímati formu božnosti o sobě a vystavovati ji sobě. (R. I. str. 377.)

Platnost vytvářené takto formy jest platnost ideální, ale potud také bytná a neklamivá. (R. I. str. 377.) Duše jest to, co těmto formám bytovati dává, jen v duši mají základ a jestotu svou. Nemohouce my jestotné předmětnosti nikdy cele zdolat, nemohouce uděliti tvorně světu skutečnému zákonosti své vlastní: tvoříme sobě svět nový v ohledu ducha svého, určený předmětnou naší potřebou bezvýminečně. »V tomto světě věje tvorná volnost, věje čilost života, rozkoš a ušlechtilost. Tu se proměňuje duch náš bleskem nebeským, tu dosahuje všech oučelův neuhaslé tužby své; tu poddána příroda a dějinstvo zákonům člověčenství bezvýminečně.« (R. I. str. 384.)

Možnost však nebo lépe skutečnost onoho svrchu řečeného zestejnění podmětnosti a předmětnosti vysvítá ještě ze dvou zvláštních vztahů mezi přírodou a našimi city. Jestť předně jakási harmonie světa vnitřního a zevnějšího, ne ona Leibnizova zázračně předurčená (předustavená), ale přirozená a k našemu bytí nevyhnutelně potřebná. (R. I. str. 386.) Jest to jistá bezprostředná vespolnost naší podmětnosti se vším, co spatřuje živého neb ústrojného ve světě předmětů. (R. I. str. 384.) Jest to jakési hnutí onoho jediného ducha života, vanoucího po veškerenstvu světa (R. I. str. 384.), jakási pospolnost vnitřního života čili podmětných stran ve světě. (R. I. str. 388.) Svět vnitřný a zevnější zdají se Palackému býti dvěma stejnoladnými nástroji hudebními, z nichžto zazní-li jeden, ozývá se i druhý. (Radh. I. str. 385.²⁷⁾

²⁷⁾ I kdyby tento výklad — praví Palacký — byl chybný, skutkové sami, na kterých založen, nedají se duševědci bráti v pochybnost. (R. I. strana 384.) Patříme-li na přírodu, cítíme jakýsi cit lahody a spokojenosti, vzniká cit tichého požívání v duši naší, který přechází často v nábožnost a tužbu jakousi nevyslovitelnou. Celá naše bytost hledí se jaksi sjednoroditi s přírodou a pojati do sebe život její buď lahodný buď i ohromný. City

Za druhé mezi citem a přírodou jest úzký vztah i potud, že vnější tvary přírodních předmětův odpovídají formám našeho vlastního bytu. V celé přírodě jest viděti, že všechny formy (tvary) bytostí ústrojných i předmětů neústrojných vytvořeny jsou dle jisté zákonosti (sklad, symmetrie = souměří) spojené ovšem s jistou svobodou a bezzákoností, což poukazuje na zvláštní tvořivou sílu přírodní, kterou Palacký zve útvarnosti (Gestaltungskraft). A právě tato útvarnost světa předmětného jest v úzkém vztahu k našemu citu, tak že my i nepovědomě přenášíme formy svého vlastního bytu na předměty. (R. I. str. 390.) Palacký praví proto, že se jeví i pospolnost předmětných stran bytostí pozemských čili shodnost a příbuznost jakási zevnějších forem bytování, které dorážejí počátečně na smyslnost naši a zvláště na zrak a na sluch. (R. I. str. 388.)²⁸⁾

Pospolnost těchto dvou zásad zakládá dle Palackého všecky úkazy útvarnosti vidné, jakož i útvarnosti zvuků hudebních. Tato ještě úže a vnitřněji souvisí s citem naším, neboť tvary hudební nejsou plody zevnější přírody, ale vytvořují se v ní jen

tyto vznikají beze všeho zprostředkování zkumného nebo mravního rozumu. Palacký ukazuje na dítky, na učence s citem dětinným, na národní básnictví slovanské, na zosobňování přírody národů starých, na počínání básníků, kteří přivlastňují přírodě život i soucit. Vše v přírodě cit náš dojmá, vše od jednotlivých barev a zvuků počínaje; čím však předmět jest živější a lahodných obrazů plodnější, tím více se množí to účastenství, které roste podle stupňů dokonalosti životní u předmětův a dovršuje se v živém soucítění s lidmi.

Dokazuje se sice toto soucítění i tou pravdou, že člověk nemoha porozuměti ve světě ničemu, leč z analogie svého vlastního bytu, hledá i nachází všude podobnosti k bytu svému, že půjčuje všemu svého života, cítí vše dle sebe samého a na vše vtačuje vlastní obraz svůj. Ale právě tato okolnost osvědčuje dle Palackého onu přirozenou harmonii mezi světem vnitřním a zevnějším.

Ono soucítění s člověkem pak vztahuje se jen ku přírodě ve člověku, a jen právě co lidského jest ve člověku, obrací k sobě všech srdcí účastenství. Vždyť i samo zjevení dokonalosti nadpřírodních jen velebiti a ctíti, sotva však důvěrnou srdečností k němu se míti můžeme.

Cit tento není následek pouhé soustrasti, již jen za základ slouží, aniž jest to druh nějaký citu mravního. Cit ten jest cit celosvětový, jest soucit k veškerenstvu bytostí, jest pohnutí ducha živého, jenž naplňuje obory všehomira. On činí nás opět přírodou v sobě samé shodnou a dokonalou; on staví nás opět do stavu původní neporušenosti, uvodě moci a působnosti naše v rozložení zvolné a jasné, vymezující ze sebe všecky oučely, poklésky, potřeby a neřesti světa obecně pospolitého.

V tom také dle Palackého „zakládá se onen život básnický, plynoucí klidně a čerstvě ve vnitřné své dokonalosti, nevázaný časem ani místem, a založený na samých záležitostech čistého nepřevrhlého člověctví; život, představený nám jen poněkud v obrazech a vidinách tak nazvaného zlatého věku a krajův arkadie; kteréhož nenalzáme arci v dějinstvu nikde, ale kterého zázvuky a vidy měli bychom nacházeti v každé básni a v každém uměleckém díle.“ (R. I. str. 388.)

²⁸⁾ Formy našeho bytu jsou stejnost a rozmanitost čili klid (spocívání) a ruch (pohybování); ty pak jsou duchu našemu tak vnitřné a srodilé, že

jemnou toliko člověka působností. Nesou tedy na sobě ráz lidské duševní snahy a působnosti a formy člověckého bytování jsou tu ještě patrnější.²⁹⁾

V těchto dvou zjevech, v »těchto kořenech vidné a slyšné krásy« viděti jest památnou shodu ducha i těla, citu a předmětnosti, podle které obě tyto zásady následují zvolně týchže

je pojímáme více citem nežli myslí. (R. I. str. 390.) Stálost čili klid představujeme si jako bod klidně v sobě samém bytující a zásadu stálosti klademe do středu (centra, přítku) každého předmětu, vedeni k tomu jsoucne naukou o těžišti.

Pohybování pak čili ruch si představujeme jako přímku (čáru) do nekonečna vedenou (čára bezkonečně protažená). Avšak ani bezvýmínečný klid ani bezvýmínečné pohybování nezjevuje se nikdy ve světě úkazů, nýbrž obě tyto formy si představujeme v nějakém spolku. A poněvadž každé působení si představujeme, jako by ze středu (přítku) vycházelo a do něho se opět vracelo, rozeznáváme proto i v každé hmotě dva původní druhy působnosti: rozprostíravost a stažlivost.

Rovnováhu jejich vidíme v kouli a v kruhu. Zde ze středu na všechny strany vystřelují čáry a obracejí se k němu jednotejně všechny. Tvar koule je tedy ze všech nejdokonalejší: obraz jednoty, neskonality a obmezenosti.

Každá přímka jest ukončené prosté pohybování, každá křivka jest pohybování složené. K obmezení nějaké podoby však se stýká vždy více čar, i povstávají ve tvarech přímočárných rozličné hrany, v křivočárných rozmanitá vlnění a záhyby. Nejprotivnější citu našemu jest stejnostranný (stejnohranný) trojúhelník, ano tu pohybování najednou násilím jest zastaveno a do šikmého směru, v němž nikdy není bezpečí, násilně bývá převráceno. Čtýrhelník však (čtverohranník) o mnoho jest příjemnější, anaf v něm stálá základna (podloha) i stejné na obou stranách hrany. Kostka jest obraz stejného a stejně skončeného pohybování, obraz stálosti a pokoje.

Na citelnost vlastně jen křivočárné tvary mohou působiti, neboť jen pohybování rozličných mocí činí dojem životnosti (uvodí za sebou život), a jen křivé naokrouhlé čáry jest pohybování složené. Mezi těmi nejprostší jest kruh, rozmanitější elipsa (dlouhokruh) a jiné tvary nalézající se ve světě ústojněm. Zde pak dvojitý zákon jest památný: skladu a číplosti. Jen takový tvar se líbí, ve kterém po obou jeho stranách naproti sobě stojících se jeví nějaká stejnost, jelikož jen takový tvar objevuje rovnováhu a stejnost působení, k samostatnému bytu nevyhnutelně potřebnou. Všude jinde se nám zdá, jakoby předmět ze středu svého byl stržen a tím zbaven nejen volnosti, ale i samostatnosti a vlastního života svého. Zákon pak číplosti (štíhlosti : stepilosti) uvádí délku a šířku v takový poměr, že se podobá nejen lahodně dá přehlédnouti, ale i vyjadřuje více ruchu a života. Číplost známkou jest lehké vlády a ukazuje na sobě čerstvost a ohebnost. Kde délka nad šířku přílišně vyniká, vzbuzuje se dojem ochablosti. (R. I. str. 390—392.)

²⁹⁾ Ve vzduchu vznikajícím ze chvějícího se tělesa. ohlašuje se živé vnitřní jeho čílost a pružnost (švižnost). Zvukem se měří vnitřní energie předmětů na smysly naše dorážejících a vlada ducha našeho jest vladou nad energiemi světa. I v oboru zvuků příroda sama stanovila jisté základní formy pohybování, které formám bytování člověckého jsou nejen příbuzné, ale i potřebné. Ve tvarech zvukových vše jest postupem a pokračováním buď melodickým (pěvným) buď harmonickým (souplevným). Postup melodický vystupuje a sestupuje po rozličné výši hlasů jako v kruhu ve stupnicích. V hloubce hlasů jest moc vážná čím více se vystupuje, tím se stává prudčí a švižnější. Harmonický postup se řídí trojzvukem a malou septimou (malou sedminkou). Pokračování po témže trojzvuku jest jako přímá čára,

zákonů. Zde my se stáváme přírodou a příroda účastňuje se duchovnosti. Proto Kant neprávě zavrhoval pravdu shody této, domnívaje se, že bychom tudíž již ne duchem a citem poznati, ale jen ode přírody samé učiti se měli, co krásného. Vždyť v ideí světa musí býti jednota. Jestliže harmonie v duchu jest potřebna, zdali ne také mezi duchem a světem? Nemají-li tedy zákonové naší podmětnosti shodni býti se zákony veškeré přírody? Jen o to může býti otázka, zdali při harmonii této duch jest tělo zvukčné, příroda pak ohlasné či naopak. (R. I, 395.) Duchovnost a tělesnost nemusí tedy tak přísně naproti sobě býti staveny; a je-li mezi nimi odpor, tu ne jako nebe a peklo, ale jako nebe a zemi dlužno je rozlišovati, neboť nelze vykázati čáru, kde se dělí tělesnost od duchovnosti.

Nícméně nelze přece říci, že by krása byla jen lahodný těla pokrm i nápoj, a že by krásouma naše, přírodou puzena jsouc, podobala se umění včel a bobrův i mravenců.

Duch člověka důstojnější jest veškerého světa smyslného. Neboť má-li člověk právem vítěziti v zápasu s předmětností, musí něco míti v sobě důstojnějšího, čehož by uděliti mohl předmětnosti, jináče byl by sám povinen jí sloužiti. Zákony ducha musí tedy ve všem nositi na sobě ráz důstojnosti, kterého příroda zevnější sama nedostihuje. Pročež může i duch náš zdůstojniti formy zevnější přírody po člověcku a představit sobě i vystaviti v nich nejsvrchovanější obrazy vlastního bytu svého, kteréžto obrazy nazývají se idealy; tyto pak jsou tedy zpředmětněná obrazností božnost. Idealy nejsou obrazové zevnějšíška, třebať i do předmětného světa byti postaveny, nýbrž samotvorně vytvářeny jsou obrazností důvtipnou (genialní), jakožto vzorové toho, po čem nám vždy toužiti jest.

Úlohou rozumu jest, aby v tuhém, přísném zápasu podrobil předmětnost všecku jednotě své konavě. Úloha tato jest nekonečna a vyžaduje také nekonečného zápasu. Ale zápas sám pro sebe nemůže býti posledním účelem bytu člověckého; on jen jest prostředkem k dostižení stavu vyvýšenosti a pokoje, kdež by veškeren zevnější smyslný svět poddával se ochotnou povolností potřebám

nedadoucí nikde rozkoše; proto malý septimový akord nutí postupovati od dissonancí k assonancím (souhlasům k různohlasům), což jest obraz ustavičného vstávání a léhání, pobuzování a uspokojování. Ale život a krása vlastně vane v pokračování melodickém; jen toto tvoří tvary hu-debné, ve kterých se objevuje skladnost. Sama stupnice se dělí ve dvě části, z nichž první končí quartou (na čtverce), druhá začíná quintou (na pětince). Tyto s lahodou odpovídají sobě v postupu melodickém; za to quintový postup v harmonii plodí svrchovanou nelibost, jelikož tu, jako ve tvarech hranatých, z jednoho akordu (prozvuku) do druhého násilně se přeskakuje. Tuto melodickou skladnost, podle které jednotlivé věty a úryvky (nářezy) hudební ve změřeném času sobě vespolek ozývají se zdají, pozorovati jest v každém nápěvu nechybém. Ona uvodí jednotu, rovnovážnost a lahodnou pochopnost do hudby. (R. I. str. 393—394.)

ducha. Toť stav božnosti, jenž rozumu našemu jest idea nevyčerpatelná (nepřebraná) a věčný účel činů jeho. I žádá to sobě život náš, aby ona idea stala se idealem, aby onen nepřebraný přemyslný pojem proměnil se v obraz názorný, onen svrchovaný pomysl stal se úkazem živým. Kdekoli zajisté duch dosáhl vlády nad okolnostmi, tam i vždy potřebí mu vyššího přesvědčení a půvěření se jestotě, která by jemu ručila za důstojnost určení jeho. Pročež i ustavičnou má touhu viděti a poznávati životně aspoň v obrazu tuto jestotu božného člověčenství. (R. I. str. 398.)

Snaha tato potkává se již i ve přírodě i v životě dějinném často s úkazy výtečnými, které, jako poslové z jiného světa, zdají se vyplňovati všechny nejvyšší tužby její. Ale tito jednotliví úkazové slouží jen za zápal té snahy, která zbezvýmičniti chce veškeren celek života člověckého; spolu však také jsou důkazem jestotným, že tušení pokrásných idealů není toliko přeludem myslí. (R. I. str. 399.)

Idealy člověka živě však před oči naše vystavuje umělec. Ale netvoří jich logickou abstrakcí, ani spojováním krás jednotlivých, nýbrž dovtipuje jich návodem citelnosti. Životně, ne naučně, zná i cítí význam a dokonalost každé formy tělesné i duchovní, ve které se život náš pohybuje. Čím volnějším, plodnějším a čerstvějším jest jeho obraznost, čím jemněji umí se přivínouti pokaždé individualnosti (osoblivosti) citu, tím jadrněji se vyskytá ideal svrchovaný pod tvornýma rukama jeho, tím mocněji výtvar, pošlý z uslechtilého ducha, proniká do jasné duše pozorovatelovy. Ochotně, jako kouzelnou mocí vyvábený, staví se umělcovu duchu ideal, kdykoli genius jeho zavolá. Čím více ve výtvoru tomto práce rozumu, čím více viděti v nich úmyslu a úsilí, tím více ztrácejí ráz idealnosti. »Oni jsou a budou vždy jen darem božím; anebo, vlastněji mluvě, jen výtvořem ducha čistě člověckého, ve božném jeho pohnutí.« (R. I. str. 400.)

Povahy vystavovaných idealů závisejí pokaždé od vzdělanosti ducha tvořivšího je. Idealové lidští nemohou býti absolutní. Ideal absolutní jest ideal Boha, který nikdy nemůže býti vyobrazen. Idealy lidské mají dokonalost vždy jen stupňovou, ale čím se více blíží k absolutnímu tomu idealu, tím jsou vyšší a dokonalejší. Není blud mysliti, že s postupováním člověčenství k vyšší dokonalosti také idealové krásy zveličejí a zdůstojnějí, což dosvědčují dějiny krásoumy. (R. I. str. 400.)

Jinaké idealy měl Phidias a Plato, jinaké si staví chudý Eskimo a divoch Indián. Jednu však vlastnost všechny idealy mají společnou. Jestli bytnost i příroda člověčí jedna i táž ve kterýchkoli okolnostech místa a času. I jest také jeden prvotní základní ton v duši člověka, vyplývající z jednoty ducha i těla, k jehožto zaznění každé srdce se ozývá, každá duše samovolně

se pohybuje. Jest to onen ton čistého člověčenství, vždy tentýž při vši své neskonalé rozmanitosti, nabyté ode zvláštností okolí toho, kde zavěje. (R. I. str. 401.) Jest tedy povšechnost, záležející v tomto čistě člověckém významu, jedna vlastnost idealu. Jemný a jasný smysl člověcký postačí k porozumění idealu, není tu třeba zvláštní učenosti aneb umluvivosti.

Druhou vlastností idealův jest určitost jejich, která závisí od síly a jasnoty obraznosti, která je vytvořila. Obraznost zajisté nic polovičatého a nedokonaného nenechávajíc, vše docelujíc a samo-
statným životem naplňujíc, činí, že idealní charakterové mají skutečnou bytnost organickou, nezávislou od umělce je vytvořivšího a individuální (osoblivý) ráz, po kterémž ode tisícera jiných charakterův na vždy rozeznati se dají.

Idealnosti charakterističnost není tedy na odpor. I rozhoduje Palacký známý spor o idealnosti a charakterističnosti, od Winckelmannna v aesthetice obvyklý, objasněním dvojího významu pojmu charakterističnosti. Charakterističností jedni rozumějí souhrn případných známek některé osoby, nezaložených ve přírodě člověka vůbec a nevztahujících se ke způsobu veškerého jejího bytí. Tu charakterističnost idealnosti staví se naproti. Avšak rozumíme-li charakterem osoby zvláštní způsob projevoování předmětnosti, smýšlení a konání, založený na povahách pouze člověckých, tu ideal zároveň musí býti charakteristický. Neboť ideal představuje pokaždé nejušlechtlejší, čistě člověcké doby lidského bytu; tento v původu svém sice jeden jest, ale v objevování svém nekonečně jest rozmanitý. A umělec právě za předmět má vždy živé konání, napodobí zevnější úkazy věcí, nemůže se obejít bez určitosti smyslných, hledá povšechnosti citelné a životní, naplňuje čas i prostor svými výtvoři, klada rozmanitost a plnost životní vždy za předmět svůj. Umělec tedy ve všem se liší od filosofa. Proto ani manequin tělesní a mravní, ani Polykletův kanon za ideal pokládati se nemůže. (R. I. str. 402.)

Idealové proto pravdě neodporují. Naopak v nich se jeví vyšší a živá pravda, ne sice skutečnosti, ale vyšší potřeby, kteráž lidskému pokolení za vzor do srdce vštípena jest. Idealové nejsou vzati z oboru nemožnosti; neboť obraznost za příčinou jednoty ducha nemůže ve svých konečných účelích odporna býti rozumu, nýbrž také cestou svou následuje volně účelův jeho. (R. I. 403.)

V dílech krásného umění potkáváme se tedy s čímsi, co dotýká se srdce našeho. Jest to bytnost netělesná, duch věčný, život oslavný a bezejmenný, jenž vane ve krásoumě, povznášeje ji vysoko nade všeliké přirovnání ku přistvořené živočišné útvarnosti. Tento život bezejmenný v dílech uměleckých jako v zrcadle zobrazený s potěšením nacházíme. Toť ona idealnost pokrásná, toto dítě nebes, jež chová v sobě svatyně krásocitu, a tato ideal-

nost tvary božskými a hlasem lásky nepřebrané upomíná člověka velebného i původu i určení jeho. (R. I. str. 396.)

Bez ideálnosti nemůže být enthusiasmus (roznět pokrásný), stále totiž vroucí oddání se ducha celého všemu, co krásného jest. Od něho se liší tak řečené nadšení krásoumné, jež jest jakožto okamžité citů zahofení a zepnutí se ve zvláštních dobách krásocitných. Roznět pokrásný, jež jest každé ušlechtilější duši přirozený, odřiká se všeho, což individuálním osobním záměrům slouží, a nese se za všechny časy a prostory ku pramenům samým, ze kterých se člověku prýští velikost a krása. Enthusiasmu toho neschopno jest srdce, kteréž není více, leda pouhá krev a pouhé maso. Palacký slovy básnickými vylučuje význam enthusiasmu pro vše, co krásného jest a velikého, cituje výroky paní Staělové o nadšení a rozlišuje enthusiasmus od fanatismu, třeštivosti a citlivůstek. Fanatismus jest zuření rotničí, které obětuje slepě vládě jediného ponětí dobro a štěstí tisícera lidí. Třeštivost jest šálenost mysli, tápající jen bezuzdnou obrazností po domnělém dobru svrchovaném. Citlivůstkářství pochází z porušenosti těla i duše, jest to převertáčená ochábllost citův a zbědovaná plačtivost. Enthusiasmus, roznět ducha pravý, připojuje se k harmonii veskerenstva a potkává se všude se srdcem lidským přátelsky a blahočinně. Enthusiasmus jest všude, i v nejhlubším pohnutí, vědom sobě své síly, naděje své i nebes svých. (R. I. str. 412. až 416.)

VII.

Ostatní obsah aesthetiky Palackého.

Palacký rozeznává několik druhů či rozdílů krásna. »Vše to, co pěkného, ušlechtilého, vznešeného, komického i tragického jest, jest i vůbec krásným.« (R. I. str. 423.) Zná ještě i jiné druhy, na př. naivnost čili prostosrdečnost, vtip, humor (= rozmara), pojednává však jen o některých z nich, a sice o komickém a tragickém, o humoru, naivnosti a vtipu.

Možnost tragického a komického záleží rovněž na spojení svobody a nutnosti v bytnosti lidské. Tragičnost i komičnost stojí naproti ideálnosti. V ideálnosti vyskytuje se člověčenství vyniklé ze zápasu s předmětností, v ní svět zevnější povolně se podrobuje pod vládu ducha, ideálnost vždy něco kladného vynáší. V tragičnosti však a v komičnosti člověčenstvo postaveno jest přímo do zápasu svobody a nutnosti, v nich svět nad duchem vítězí, ony založeny jsou na záporu. Kdežto ideálnost jest obrazem božného člověčenství, tragičnost i komičnost jsou obrazem života strádavého; v ideálnosti člověk dosahuje, po čem touží, v komičnosti a tragičnosti žádost jeho vždy bývá zničena. Komičnost i tragičnost jevívaly se pokaždé jen v jednání, a sice v jednání

lidském čili smyslnoduchovním; založeny pak jsou na strádavosti života, to jest, na té straně života našeho, kdežto svobodná vůle naše příkořím zevnější přírody trpěti a strádati odsouzena.

Člověk neustále se musí brániti proti nutnosti přírody a svobodnou vůli svojí musí předmětnost a přírodu podrobovati osobnosti své. Jestliže však někdo v boji tomto tak se zachová, že chtěje zvítěziti nad nutností přírody, aneb i jen uchrániti se jí, z nedojípky svěří se k tomuto cíli opět zákonům samé této nutnosti, a tudíž proti sobě samému působě, úmyslu svého nedochází: tu názor toho budí u nás cit komičnosti. Vše, co jest komické, ukazuje vždy na jakousi chybu buď ve mravnosti, buďto i v rozumu, kteráž chyba v tom se jeví, že podnětové původně smyslní bývají rozumem tak říkaje odívání aneb raději pobarvení, a lichotivá mámení smyslů pokládána za předmětnou pravdu. Ten tedy, kdo komicky jedná, musí co do účelův i prostředků, proti domnění svému, vězeti v omámení, za to však pozorovatel všeho toho sám musí býti prázděn. Čím kdo bystřeji zakrývá svůj omyl barvou rozumnosti, tím déle uchází komičnosti: ale tím také více smíchu ztropí, jakmile omámení jeho pozorovatelé se odhalí. Každý tedy proti vůli a vědomí svému se stává komickým a nad sebou samým sám se nikdo nesměje. Jen tehdy, když někdo na okamžik vynikl nad omámení své a spolu také do sebe vědom jest dostatečně té ušlechtilosti, že k tomu, co komického na sobě ukázal, ne tak individuálně jeho charakter, jako raději překvapení křehkosti lidské vůbec dalo příčinu, může někdo sám sobě jeviti se komickým. Cit komičnosti možný jest jen za přirozeným účastenstvím člověka se vším, co člověku se přihodí; potřebí nám dověrnost jakousi míti s tím, kdo komicky jedná, má-li jednání jeho u nás ploditi smích. Vážný filosof, který z obzoru vyššího pozoruje vždy každý zápas člověka dle všeobecných ideí, osudů a určení člověctva vůbec, smíchu se vždy zbavuje. K citu komičnosti konečně jest třeba, aby ten, kdo v zápasu s nutností přírody svěřil se jí z nedojípky, konečně v úmyslu svém byl oklamán a strádal. Toto strádání však jest lehké a pomíjející, nepřestupuje oboru smyslnosti, aniž hrozí komu opravdovou záhubou, aniž zničuje rozumu člověka skutečně, aniž pak sahá hlouběji do svatých zákonů cnosti. Zde rozumná částka naše vidí jen porážku odbojné sobě tělesnosti, a strádání komičnosti nezastihuje ještě samého čistého člověctví do víru svého. (R. I. str. 404.—407.)

Když však samostatný člověka duch vědomě a svobodně, postaviv své chtění a své úmysly naproti tělesnosti nebo zlobě a násilí cizímu, aneb proti vyrážejícím ze mrákoty přísných osudů pohromám, ve vážném zápasu tom klesá, tu u pozorovatele toho zápasu vznikají citové tragičnosti. V tragičnosti vždy jest krutý zápas v oboru pozemstva mezi božností a zevnější přírodou, neb

i lidé ti nešlechtní, kteří stojí na straně přírody, jen tím jsou nešlechtní, že samochťíc se podrobují přírodě zevnější a její nutnosti. Tragické pohnutí jest čistě a všeobecně člověcké; pro strádání ušlechtilé strany člověctví vůbec vzniká za přirozeným účastenstvím člověka s člověkem. Hrdinové tragičtí usilují pouze o dobro života člověckého, jednají v záležitostech srdce lidského, nikoli v záležitostech sobectví a smyslnosti. V tragičnosti zobrazuje se veškera vážná strana života našeho. Myšlenky tu vznikající vztahují se na veškeren osud lidstva, na vyšší zákony světa, které zachvacují do oboru své všeobšíhlé působnosti nejen tělesnost, ale i ducha. Cokoli nejvyššího a nejsvrchovanějšího člověku k božnosti usilujícímu zjeví se může, smí v tragičnosti býti představováno. Představení tragického ač v pozemstvu se pohybuje, vyniká významem svým nad meze smyslnosti. Hrdina tragický představuje nám i důstojnost i křehkost bytu lidského. Strádání však hrdinů tragických může jen dít se v pozemstvu, poněvadž se také jen v pozemstvu snažili k božnosti. Třebas jejich usilování zde na světě bylo zmařeno, není vyvrácena naše naděje a důvěra k jestotě života nadzemské, ba vyniká tím silněji a jasněji pod naléháním pozemských osudů. Hyne, co světu jest poddáno: ale duch, důstojnější jsa světa vnějšího, slaví jen přece nad ním své vítězství. V tragickém jeví se božská Psyche, vězená nevyzpytatelnou vůlí osudu v pozemském těžkém obalu; kteráž ale v tom okamžení, když klesla pod tíží hmotu, vzletá na zvolněných nesmrtelných křídlech opět vzhůru k domácím polím slávy božské. I nelze říci, že by strážně tragičnosti byla jen obyčejnou soustrastí s nešťastníky. V citu tragičnosti jest cosi vysokého a velebného, což se vyskytá v pobuzené svědomosti svrchovaného důstojenství člověka nade všechny úkazy tohoto světa. Ne veškeren člověk tu strádá, nýbrž jen člověk na tomto světě žijící: my ale svědomi jsme do sebe bezprostředně, že svět tento ještě nezasahuje celé bytnosti naší. Tím se pochopiti dá ta výtečná libost, již nás cit tragičnosti kochává. (R. I. str. 407.—409.)

Spojiště citu komičnosti a tragičnosti jest humor, zvláštní a podivné rozložení ducha; pohnutí pravého humoru (rozmary) jest v jisté příčině to nejvyšší ve člověku. Humorista jest si vědom důstojného určení člověka a proto buď hněvem, buď pohrdáním, buď i smíchem strašným, jenž se zdá pocházeti často ze zoufalství, naplňuje jej vše, co s určením člověka jest nesrovnatelné. Humorista ozbrojiv se zbraní všepotroucí vrhá se do směsice a kalu života lidského a postaviv jeho všechny odbojné neladné živly mezi sebou do zápasu, rozmaňuje a zničuje je skrze ně samy. Ze záhuby té nezůstává pro naděje člověka nic, kromě lepší citu jeho jestoty, kromě onoho ducha, který živ jsa věrně pro božnost, může ve své důvěře k této vyšší jestotě pohrávati a pohrdati všemi úkazy konečnosti. Humorista pravý nic sobeckého a osoblivého

nemůže míti za podnět a za předmět, vždyť vysmívá se nejen světu vůbec, ale i sobě samému, pokud zákonům konečnosti jest podroben, vysmívá se, ať již vystupuje jako satyrik, ať se zakrývá ironií, ať se odívá ve směšnou sentimentalnost. (R. I. str. 409. až 410.)

V životě pospolitém z nutnosti opatrného rozumu, pocházející ze stranných záměrů, z umlovitosti styků lidských a z převrácenosti vůle a zvyku, pokládají se četné obyčeje za nutné, kterých prostá příroda sama pro sebe nezná. Jestliže pohnutí této prosté přírody člověcké i jen na okamžik protrhne onen lichý opatrnosti závoj, mluví se o zjevu tom jako naivním či prostosrdečným. Naivnost se tedy zakládá v dětinné nevině a prostotě; jemné srdce postupuje tu jen podle vlastního svého vnuknutí a zákonodárství, bez ohledu, zdali to se záměry rozumnosti shodno bude čili nic. I tu tedy zásada vniterné svobodné činnosti, založené na citu neporušeném, staví se ve spor s nutností, ale ne s nutností přírody, ale s nutností opatrného a vypočítavého rozumu. Naivnost tedy u lidí pospolitých se pozoruje, a to jen u těch, kteří jednají dle jiných pravidel, než kterých od prostého a nepodezřívavého srdce bývá šetřeno. Vyskytuje-li se naivnost proti vůli podmětu a z překvapení, blíží se ku komičnosti a plodí smích; vyplývá-li s plným vědomím z ušlechtilého podání se pod zákony jemného srdce ve všelikých života okolnostech, jest příbuzno více tragičnosti a působí u nás smutnolibé (elegické) pohnutí. (R. I. str. 410.—411.)

Rozdílný od komičnosti i tragičnosti jest vtip. Ten zjevně pronáší trefný o věcech soud, odhalující nezjevné ve přírodě poměry. Palacký přidává, že soud ten vtip »slídí a vynáší v úkazu i v pomyslu«. Zachraňuje tedy jeho aesthetickou platnost a rozeznává skutečně vtip dvojího druhu, pokud totiž rozum neb obraznost při pronášení vtipu jest činna; buď — praví Palacký — jest to rozum, co páří částečné ty podobnosti, aneb obraznost. Vtip totiž páří spolu věci různorodé pro jejich částečnou shodnost a podobnost; bere zdánlivě z předmětnosti poměry a idey, které v té míře vlastně on sám do nich vnáší. Tím zjevuje se také ve vtipu svoboda i vláda ducha nad předmětným světem, která sama poskytuje veliké zalíbení, jelikož i tím činnost podmětná zvýšena, i obor poznání a obraznosti novým okamžitým bleskem osvěcen a rozprostraněn bývá. (R. I. str. 411.—412.)

Tato ducha vlada — dodává ještě Palacký — staví vtip i genioví samému v bok, tak že oba tito společníci v obecném životě i drasně pomateni bývají. O genioví pak čili důvtipu také ještě v krásovědě své české Palacký šíře se pronáší, rozhorliv se především nad tím, jak »tento božský dar v duchu člověka, to živé spanilé poupě, ten mocný, ale i jemný genius, od filosofů ve pláští násilně a nemilosrdně na vše strany sápan a mořen byl«.

Není pak dle Palackého *genius* čili důvtip, jak to jméno samo v sobě nese, nic jiného než dovtipování čili snadné vynalezení »potahů« nezjevných, ale přirozených. *Genius* jest duch sám ve své původní neporušené, jasné, úplné, dokonalé působnosti; genialnost jest zvolná, mocná, tvorná ducha působnost. Vlastně každý člověk, pokud člověkem jest, má do sebe něco genialního, každý zajisté tímž duchem člověckým dařen jest. Toliko stupeň jeho neboli stupeň ducha vůbec rozdílný bývá u lidí, jakkoli v bytosti své jeden. Kdo má více ducha, má více důvtipu, poněvadž má větší, volnější, samostatnější moc a působnost duchovní. Ale obyčejně o *geniovi* se mluví jen tam, kde působnost tato dosáhla jistého znamenitě výtečného stupně moci a svobody. Důvtip jest rozdílný podle rozdílných oborů své činnosti; mluvíme o důvtipných filosofech, zákonodárcích, vojevodách, umělcích. Všude pak důvtip se poznává záměrnou jakousi vládou duchovní, jížto příroda obecná neschopna. K účelům svým nachází vždy takové prostředky, ježto dovedí k nim prostě, co nejbliž a nejšťastněji. Stává se proto často celému století pobuditel a vůdcem k výtečnějšímu duchovnímu snažení.

Podrobněji konečně obírá se Palacký ještě líčením *genia* uměleckého, důvtipu pokrásného (krásoumného). Ten zakládá se předně na čistém citu člověctví, na té šťastné shodě ducha, když neoddaný záměrům a náruživostem jednostranným, harmonický v sobě sám, nese se dětinnou vroucností ke všemu, což ušlechtilého jest v ideách, ve přírodě a v člověčenství; spolu také vlastní jest mu ve tvoření uměleckém svoboda i vláda nad veškerou říší krásy neobmezené. V jeho dílech spatřiti jest druhý svět, ideální, ale na přírodě založený; neboť *genis*, tvorný jako příroda, vtlačí na každý zevnější obraz své vlastní moci, svých vlastních idealů ráz. *Genius* jest tlumač přírody, a duch její všeobživující ozývá se v dílech jeho věrněji a jadrněji než kde jinde. (R. I. str. 417. až 421.)

VIII.

Nedokončenost *aesthetiky* Palackého. — Vědecký význam *aesthetiky* jeho.

S dvojího stanoviska lze posuzovati význam *aesthetiky* Palackého. I bude zníti zajisté různě úsudek náš, budeme-li hleděti na dílo Palackého se stanoviska všeobecně vědeckého, snažíce se určití místo, jaké spis tento zaujímá v dějinách vědy *aesthetické* vůbec, — anebo budeme-li pohlížeti na dílo Palackého pouze jakožto na určitý literární plod ve vědecké literatuře české. Proto dílo Palackého jak se stanoviska povšechně vědeckého tak i se stanoviska literárně historického dlužno vzíti v úvahu.

Posouzení vědeckého významu *aesthetiky* Palackého poněkud jest stíženo tím, že spis není dokončen. Neboť z pěti knih, z nichž »*Krásověda* čili o kráse a umění knihy *patery*« se měla skládati, napsána pouze kniha první, větší část knihy druhé a zcela nepatrná část knihy třetí. Kniha první jednající o krásovědě jest rozdělena v 5 oddílův a sice: 1. Povšechný ohled ducha v jednotě, 2. citelnost, poznávajicnost, snaživost, 3. božnost, poslední oučel života lidského, 4. o filosofii, 5. krásověda. Kniha druhá napsaná: »*O krásocitu*« rozdělena v 10 částí a sice: 1. Svrchovaná idea člověctví, 2. o krásocitu vůbec, 3. o citu a obraznosti zvláště, 4. zvláštní potah citu ku přírodě a k člověctvu, 5. potah útvarnosti předmětů k citu, 6. o idealnosti pokrásné, 7. o strádávosti života čili o původu komičnosti a tragičnosti, 8. o roznětu pokrásném (enthusiasmu), 9. o důvtipu (*geniovi*), 10. o krásocitu a krásochuti zvláště, z kteréžto poslední části napsány pouze dva odstavce. Z knihy třetí: »*O kráse*« napsána pouze nepatrná část; dle původního rozvrhu kniha tato měla záležeti z těchto nadpisů: 1. O kráse vůbec, 2. o významu krásy v životě člověckém, 3. o zásadách krásy obraznické, 4. o zásadách krásy hudební, 5. o zásadách krásy básnické, 6. o rozdílech krásy. O čem měly jednati kniha čtvrtá a pátá, Palacký výslovně nepodotýká; ale vezme-li zřetel k výslovné zmínce o postupu *aesthetického* zkoumání Palackého čili k programu jeho *aesthetiky*, byl by Palacký tu jednal především o zákonech krásoumy čili o umění a jeho družích.³⁰⁾

Jelikož pak mezi výtkami dosavadním krásovědcům činěnými i ta se nalézá, že neodpověděli na otázku, jak blahoděnná krása měla následky v celém dějinstvu člověčenstva (R. I. str. 366.), i o tom by asi byl Palacký promluvil, jakož i o kráse přírodní, o níž celkem v díle napsaném málo mluví. Konečně pak jelikož uznával, že veškeren život člověcký má se řídití zákonností krásy a že vzdělání krásy v životu člověka jest bytná částka vzdělání člověka vůbec (R. I. str. 360.), byl by snad i těmto věcem věnoval v krásovědě své pozornost. Ale to jsou ovšem pouhé domysly a nezbyvá než spokojiti se s tím, co skutečně máme a jen dle toho vykonané dílo posuzovati.

Palacký byl sice přesvědčen o tom, že *aesthetika* jako věda jest možná, ale důkaz o možnosti této provedl tím, že krása jako idea ducha jsouc cosi samostatného musí mítí a má svoji působnost a zákonnost. Nevyvracel však Kantova tvrzení, že krásno

³⁰⁾ Praví Palacký: „Pročež nutno mi nejprv ty všechny působnosti, co do pojímání a posouzení krásy přispívají, o sobě zpytovat, jich zákony vyhledávati a ku prameni jich zpět vésti; pak vystoupiti z podmětosti ven. a uváděti, jakými způsoby krása v úkazu se jeví, ve vši její rozmanitosti. Potom kdyby se oznámily předmětné i podmětne potahy krásy, teprv za dobré soudím přistoupiti k ohledání zákonů krásoumy, kteří závisěji od oněch potahů.“ (R. I. str. 366.)

jest to, co se líbí bez pojmu, a že tedy, poněvadž soud aesthetický nemůže míti objektivního principu, také vědy o kráse býti nemůže. Krása dle Palackého zakládá se ve snažení po formě božnosti. Forma božnosti jest způsob, jak si člověk představuje způsob božného života. Jest tedy zase jen něco ideálního, jen v duchu se rodícího a hlavně obrazností povstávajícího. Duchem nevyhnutelně a nutně po kráse toužíme, obrazností své idealy si vytváříme. Snažení po kráse jest úkon duševní a proto všeobecný. Dalším důsledkem mohli bychom býti vedeni ku tvrzení, že v přírodě, v dějinstvu i v dílech uměleckých shledáme pak krásu tehdy, když připomenou nám nebo když zobrazí formu božnosti. Ale jest snadně ukázati, jaký spor logický vězí v těchto základních větech zaviněný právě dvojím významem, v jakém Palacký užívá slova idea. Značít mu idea nejen snahu a účely, kam naše mohutnosti usilují, ale skutečně také pojmy vyšší (vzorné). Proto jednou dí, že obor krásy zakládá se ve snažení po formě božnosti (R. I. str. 372.), jednou že idea krásy jest vůbec forma božnosti. (R. I. str. 377.) Tím jednou krása jest jakousi samostatnou mocí a působností našeho ducha, po druhé spadá pouze v obor našeho představování a jest jakýmsi konečným jeho výsledkem, jako Kantův »Vernunftbegriff«, nebo spíše jeho aesthetická idea.

Na této dvojakosti významu slova idea u Palackého spočívá veškerá jeho dedukce. Palacký domnívá se, že liší se značně od Kanta a že se přibližuje k Platonovi a jeho anglickým stoupenům v aestheticce, ve skutečnosti však jednou Platóna se přidruhuje, po druhé Kanta, ale spojovacího mostu mezi nimi nepostavil.

A tak jako celá Palackého noetika ku Kantovi ukazuje, podobně i jeho krásověda beze znalosti zkoumání Kantova by nebyla vznikla. Právem dí Hartmann, že »všechny principiálně důležité směry, které jsou zastoupeny v moderní aestheticce, u Kanta nalézáme zpracovány, byť i částečně jen embryonicky zpracovány«. (Die deutsche Aesthetik str. 23. a 357.) Při Palackém musíme pak všimnouti si výsledků Kantovy »Kritiky soudnosti«, kterých dějepisci krásovědy dosti málo si všimají, a sice těch, které hlavně v dialektice aesthetické soudnosti jsou obsaženy. V kritice aesthetické soudnosti Kant řeší tak řečené antinomie vkusu. Thesí jest tu věta: Soud aesthetický (soud vkusu, Geschmacksurtheil) nezakládá se na pojmech; neboť jinak dalo by se o něm disputovati (důkazy rozhodovati). Antithesis pak zní: »Soud aesthetický zakládá se na pojmech; neboť jinak, nehledě ani k různosti jeho, nedalo by se o něm také přiti (činiti nárok na nutný souhlas jiných s tímto soudem). Avšak na nějaký pojem musí se soud aesthetický přece vztahovati; neboť jinak nemohl by vůbec činiti nároky na nutnou platnost pro každého. Proto však nemusí

přece z pojmu býti dovoditelný, poněvadž pojem buď může býti určitelný buď také sám o sobě neurčitý a zároveň neurčitelný. Prvního rázu jest pojem rozumový (Verstandesbegriff), který se dá určití praedikaty smyslného názoru, jenž mu může odpovídati; rázu druhého jest však transcendentální rozumový pojem (Vernunftbegriff) o nadmyslném, jež základem jest každému onomu názoru, kterýžto pojem však dále theoreticky určen býti nemůže. I zmizí rozpor v obou antinomiích, řekne-li se: soud aesthetický zakládá se na pojmu, z něhož však nic ve příčině předmětu nemůže býti poznáno a dokázáno, poněvadž jest o sobě neurčitelný a k poznatku nevhodný; soud aesthetický však právě tímto pojmem nabývá zároveň platnosti pro každého (u každého sice jako jediný, názor bezprostředně provázející soud), poněvadž určující jeho důvod leží snad v pojmu o tom, co může býti pokládáno za nadmyslný substrat lidstva. Thesis pak by měla zníti: soud aesthetický nezakládá se na určitých pojmech; antithese pak: soud aesthetický zakládá se na pojmu neurčitém (pojmu o nadmyslném substratu zjevů). Proto — jak Kant sám dí — v kritice soudnosti, jako v kritikách čistého a praktického rozumu, antinomie bezděčně nutí pohlížeti nad smyslnost a v nadmyslném hledati spojidlo všech našich apriorických mohutností.

V posuzování krásna vůbec máme tedy měřítko apriorické v sobě samých a aesthetická soudnost ve příčině soudu, zda něco jest krásného čili nic, jest sama zákonodárná; i tu se jedná o autonomii a ne heteronomii. Krásno není vlastnost předmětů, nýbrž má důvod svůj v nadmyslném.

Čím se nyní liší Palacký od Kanta? Dle Kanta rozum nutí nás k pojmu o nadmyslném, ale poněvadž právě o nadmyslném nemáme názoru, nazval tyto pojmy ideami rozumovými (Vernunftideen). Vedle nich rozeznává idee aesthetické. V nejvšeobecnějším významu totiž idee jsou představy vztahované dle jistého (subjektivního neb objektivního) principu na předmět, pokud však nikdy nemohou vésti ku poznání předmětu tohoto. Vztahují-li se dle pouhého subjektivního principu shody mohutností poznávacích mezi sebou (obraznosti a rozumu) na názor, služí aesthetické idee, jakmile je však vztahujeme dle objektivního principu na pojem, ač tímto pojmem poznání nenabýváme, služí idee rozumové. Idea aesthetická jest názor, k níž nemůže býti nalezen adaequatní pojem; idea rozumová jest pojem, k němuž přiměřený názor dán býti nemůže. Proto o nadmyslném nemůže býti vědy, proto není metafysika jakožto věda o nadmyslném možna a proto také jsoucnost nebo nejsoucnost nadmyslného nemůžeme dokazovati.

Palacký sice také byl přesvědčen, že o nadmyslném nemůže býti žádného poznání, ale učil, že jsme si vědomi jsoucnosti čili jestoty ducha, předmětenstva i Boha, a to jestoty ducha bezprostředně, přírody a Boha prostředně citem, tedy v duchu,

kteřý jest jediný princip, jež jestotně a jistotně, poněvadž bezprostředně poznáváme. Duch sám jest sice princip realný a všeobecný, avšak ne individuální. Teprve nevyzpytatelné spojení ducha s tělem tvoří skutečnou individualitu osob; odtud však pochází jednota, souhlas a všeobecná platnost funkcí čistě duševních. Ale v tomto spojení, jež má za následek stálý styk mezi duchem a přírodou, duch podmaňuje si přírodu, vítězí nad ní, dává jí své zákony, nezávisí na předmětenstvu, ale toto se podrobuje duchu. Duch jsa moc působící, má i své účely, po kterých se snaží a usiluje a tyto účely, toť jsou naše idey, mezi něž patří též krása. I krása má tedy kořen svůj v duchovním našem životě, v duchu našem, jest nezávislá od předmětů, jest tedy něco pouze subjektivního, čistě duševního, nadsmyslného, neboť sídlo ideí jest nad oborem smyslného poznání. Pokud tedy názor Kantův se zove subjektivismem, jest zajisté subjektivismem i názor Palackého, který jest v této příčině pokračovatelem nejvlastnější Kantovy myšlenky, na níž i Kant sobě nejvíce zakládal. V německé aesthetice po Kantovi ve všech směrech, jichž zárodky u Kanta se nalézají, dále bylo myšleno, aesthetický idealismus, formalismus i citová aesthetika dále byly vzdělávány, jen Kantův subjektivismus dále zpracováván nebyl. Toliko Palacký zde nasadil páky a pokročil dále: ale ovšem řekl-li Kant, že určující důvod aesthetického soudu leží snad v pojmu nadsmyslného substratu zjevů, Palacký za zcela určité prohlásil, že sídlo krásy jest jen duch lidský, že krása jest původní, nutná, duchu lidskému vrozená a Bohem vštípená snaha a svrchovaný účel, ku kterému duch lidský spěje a kterým se řídí jako hvězdami na obloze nebeské. Palacký ovšem pravil, že klíč ku své krásovědě nalezl ve slovech Blairových a Baconových, o čemž ovšem pochybovati netřeba, ale Palacký našel v nich jen potvrzení toho názoru, ku kterému jej pudilo vlastní jeho myšlení, které se dalo na základech Kantových pod vlivem Jacobiho, Herdera a Fichtea.

Proto tedy Palacký vytýkal Kantovi, že málo dbal té okolnosti, že krása jest cosi původního a samostatného v duchu našem. Proto nemohlo se mu líbiti u Kanta, že kladl krásno ve shodu obraznosti a rozumu. Neboť dle Palackého nejprvější strana ducha našeho jest cit; citem duch náš sám v sobě se zakládá i trvá, v citu samostatná bytnost našeho ducha se jeví, v něm se tvoří veškeren život náš duchovní; v citelnosti leží jiskry vši známosti, naděje a víry, a proto duchovní zvaň citu mnohem jest větší nežli mysli. V citu tedy rodí se idey, a proto i krása musí s citem v nějakém býti spolku a sice vzniká, když obraznost a cit jsou úplně ujednoceny, z úplně shody našeho citu a obraznosti. I Kant při kráse na cit kladl důraz; ale cit u něho nebyl mohutností prvotní a základnou, nýbrž cit rozkoše a záliby prováděl některé představy předmětů a sloužil této představě jakožto

praedikat, čímž vznikají soudy aesthetické, které nejsou soudy poznatkovými. Ale soudnost u něho jest mohutnost poznávací, soudy aesthetické však nejsou poznatkové a přece všeobecné, i hledí ve své kritice hlavně dokázati, jak jest aesthetický soud možný, který pouze z vlastního citu záliby na předměť, nezávisle na pojmu, může o zálibě této souditi tak, že ji smí a priori očekávati s touto představou u každého subjektu; čili jak jsou soudy aesthetické možny? Jen tím, že duchu lidskému jako čisté formy nazírací a kategorie čistého rozumu, dle nichž upravuje svoje poznání, vrozena jest jakožto forma soudnosti záměrnost, dle které musí souditi o oněch zvláštních zákonech empirických, které zákony všeobecnými zůstaly neurčeny, a sice vedle logické či realní záměrnosti, též záměrnost formální či aesthetická. Neboť pojímáme předměty i tak, že představ jejich nevztahujeme ku předmětu za účelem poznatku, nýbrž pouze ku podmětu; což tenkrát se děje, vnímáme-li formy předmětů. Při tomto vnímání ozve se v nás mnohdy cit libý, který jen tím se vzbudí, že bezprostředně obraznost jakožto mohutnost názorů s rozumem, mohutností pojmů, přivedena jest v souhlas. Neboť pojetí forem v obraznost nemůže se díti, aby soudnost jich nesrovnávala s rozumem. Jestliže toto srovnání má za výsledek cit libý, předmět jeví se sice záměrným, ale jen pro soudnost. Při krásnu tedy vnímáme záměrnost bez záměru, jen formu záměrnosti, a ta mohutností naše v souhlas přivádí, což v nás libý vzbuzuje cit.

Palacký, jehož psychologie již nevězela tou měrou v poutech theorie o mohutnostech a který na jednotu ducha velkou kladl váhu, o soudnosti jako duševní mohutnosti více nemluví. Neukazuje tedy na shodu obraznosti s rozumem, ale na shodu obraznosti, kterou jako Kant nepokládá za produktivní mohutnost poznávací, nýbrž za produktivní názornost, s citem. Krásno tedy i u Palackého převedeno na shodu. Ale viděli jsme svrchu, že Palacký rovněž činnost tuto zve samoučelnou.

Srovnávání podobné mohlo by dále býti prováděno a stále by na jevo vycházelo, jak Palacký se pohybuje v okruhu tehdejšího způsobu badání. Kant koncem konců prohlásil krásu za symbol mravnosti a podrobněji ukazuje analogie mezi krásnem a mravností. Palacký za konečný účel veškerého snažení člověka prohlásiv božnost, přivedl ovšem i krásu ve vztah s božností, nazvav ji snažením po formě božnosti. Ale i k pojmu tomu již Winckelmann ukazuje, i on má pojem »vom Göttlichen« (nejvyšší krása jest v Bohu).

Protivu podmětnosti a předmětnosti, Kantovo dogma o smyslné a nadpřirozené povaze lidské, nalézáme též u Palackého. Protivu tuto Schiller vyrovnati hleděl, k pudu látkovému a formodatnému přidav pud třetí, pud hravosti (Spieltrieb), v němž původ má krása, vznikajíc za souhlasu pudu látkového a pudu formodatného.

Souhlas ten pak výrazem jest pravého člověctví. S pojmem hravosti pod jiným jménem shledali jsme se též u Palackého; jeho zvolná či nevázaná stránka života, jejímžto představitelem jest obraznost, patrně vznikla vlivem hravosti Schillerovy; mimo to Palacký doslovně mluví o harmonii hravé, samoúčelné.

I jest zřejmo, jak Palacký stál pod vlivem tehdejšího estetického filosofování, a to i německého. Ovšem důraz, jaký kladl na obrazotvornost, svědčí o tom, že patrný jsou tu vlivy anglické. Ale Palacký, který tolik sobě vážil Klopstocka a zajisté znal dobře působení Švýcarů — o tom svědčí jeho Počátkové — zejména tedy zajisté všechny ty pátky o obraznost v této škole za vzorem anglických spisovatelů vedené, o důležitosti obraznosti byl přesvědčen dříve ještě, než sám z vlastní četby poznal Addisona a jeho Spectatora. Máme o tom vlastní svědectví v jeho životopise; již r. 1816 Blahoslav posuzuje jeho báseň »O staveném lidokupčení na sjezdu Vídenském« pověděl mu důvěrně, že »citové prudcí, jakovýmiž celá báseň má hořela, ještě sami jí básnické ceny zjednatí nemohou, nesprovází-li a nenese-li je zvolná hra obrazotvornosti; zde ale jen obecný rozum a na něm štipené též obecné, ale prudké city se jeví«. (Osvěta XV. str. 585.)

Palacký tedy krásu za ideu vyhlásil a sídlo její v duchu vykázav a za samostatnou ducha působnost ji prohlásil, byl by musil ukázati, jak to možno a čím to jest, že krása přece v předmětech se jeví. Byli bychom se toho dočkali asi v knize jeho »O kráse«. Ale jak těžko by mu bylo asi bývalo, důsledně setrvati při svém výlučně subjektivním stanovisku, již z toho vidíme, že i v tom pokuse, jenž nám zachován, najednou setkáme se i s tvrzením, že »krása vězí kořeny svými ve půdě smyslnosti« (R. I. str. 395.) a že přes to není povinna trpěti ujmou důstojnosti své. Skutečně pak chtěl Palacký krásu na předmětech zkoumati, »aby se ukázalo, kterak idea krásy může ve předmětenstvu se zjevití, čili kterak předmětové mohou formu božnosti na se vzítí a tím buditi idey krásy ve svědomosti naší. Jest tu vyhledávati zákonnost, za kterou jeví se předmětně podmětný život náš, naše snažení k božnosti; jest tu objeviti, v čem zákonnost ducha se zákonností přírody se stýká i v čem sobě odporuje, a kterakými rozdíly ohlašuje se v úkaze svém shodnost neboli spor obou zásad ohledem na citelnost naši. Poznání této zákonnosti vede blíže k porozumění, zda-li daní předmětové jsou krásní nebo nekrásní, a proč o krásnosti předmětů dá se jistý úsudek nejen vynésti, ale i ospravedlniti a předmětně platným činiti«. (R. I. str. 425.)

I jest vidno, že právě nejzajímavější a nejdůležitější část estetiky Palackého není dopracována, domyšlena a dohotovena. Tím ovšem také zbaveni jsme možnosti, ukazovati na nedostatky estetiky Palackého, neboť slíbil je odhaliti, ale nemohl se ku

práci konečné dostati. Otázky právě tu se hromadí v míře netušené. Krásno jest dle Palackého idea vrozená a přece zase dle něho pravda jest, že »rozum náš působností svou původní vytváří ji sobě z úplné jednoty úkazů v předmětnosti«, ač »idea krásy nikdy nejdá se jednotlivými úkazy ve předmětenstvu vyměřiti«. (R. I. str. 424.) Neboť i to Palacký opakuje po Kantovi, že »příroda, ač jevíva tytéž krásu v úkazích svých, jí však neklade sobě za vlastní účel«. (Tamtéž.)³¹⁾

Jelikož tedy právě nejdůležitější část estetiky od Palackého nemohla býti vypracována, nelze estetické výzkumy Palackého pokládati za směrodatné ve vývoji této vědy. Se stanoviska přísně vědeckého aesthetika Palackého jeví se sice pouze jakožto zajímavý, nedokončený pokus estetického zkoumání, které také jiným směrem než německý idealismus a ostatní vědecké soustavy dále by bylo provedlo jistý směr v Kantovi rovněž obsažený. Vedl zpět ku Platonovi a anglickým intelektualistům, zůstal vězeti v subjektivismu, v koncích svých však ukazoval přece na jisté objektivní známky krásna v předmětech a nedovoluje pro nedokončenost díla určitého soudu o celkové váze a platnosti své.

Proto přece náleží Palackému místo v dějinách estetiky. Již proto, že dokazoval možnost estetiky jako vědy, že s důrazem vytkl váhu obraznosti a citu při vzniku dojmu krásy, a že platnost zákonů krásy vztahoval na veškeren život lidský.

IX.

Význam estetiky Palackého v historii národní literatury české.

Daleko většího významu však nabývá krásověda Palackého ve vývoji národní naší literatury, a jakožto dílo, které nám svědectví podává o duševní organisaci mladého Palackého v době, než ještě do Prahy přišel.

Sledujme národní význam tohoto díla! Palacký, jak bylo svrchu připomenuto, již roku 1816 si pevně umínil pouleviti nedostatku naučných knih v literatuře české. Jako mladík pojal tedy úmysl a úkol, jenž později stále hlásal spisovatelstvu českému. Těm zajisté stále kladl na srdce, aby »vyšší vzdělání mezi námi uvozovali ujímáním se všeho, co člověku, nejen co učenci a vlastenci důležitého jest« (R. I. str. 10.), aby »usilovali rozprostraniti češtinu a uspůsobiti ji k vyšším potřebám osvěty novo-

³¹⁾ Kant praví: »Vlastnost přírody, že poskytuje nám příležitost, abychom pojímali, posuzující jisté výtvoř, její vnitřní záměrnost v poměru našich sil duševních a sice jako takovou, která z důvodu nadmyslného má býti pokládána za nutnou a všeobecnou, nemůže býti účelem přírody nebo spíše nemůže od nás za účel přírody býti pokládána«. (Kritik der Urtheilskraft str. 221.)

evropejské« (R. I., str. 17.), šířiti, velebiti a dokonaliti obor nauk samých a přináseti čistě a bohubilé oběti své na oltář vlasti, ale i člověčenstva a snažiti se s ostatními národy evropejskými zároveň a v závod o palmu skutečné osvěty, i vědecké, i krásocitné i průmyslové«. (R. I. str. 19.) Palacký však úmysl tento nejen pojal, ale svojí aesthetikou i prováděti začal, setkav se tu v stejných úmyslech a snahách s jinými ještě českými vzdělanci. A v tomto úmyslu a v jeho provádění spočívá Palackého pokrokový význam pro vývoj národní naší literatury a národního našeho života. Neboť Dobrovský svým časem pochyboval rozhodně o tom, že by jazyk český bylo lze přivésti k větší dokonalosti a že by tedy naučná literatura jím mohla býti vzdělávána.³²⁾ Palacký byl si vědom, že tímto úmyslem, seč síly jeho byly, vzdělávati česky národní literaturu staví jaksi na odpor »národním vůdcům a účastníkům«,³³⁾ a nepřestal toužiti po vědecké literatuře české. Vylíčovali, jak potom Palacký vůbec se postavil jak proti staromilcům zpátečnickým i proti nesrozumitelným přátelům novot, nenáleží vypravovati na těchto místech. Ale bez Palackého

³²⁾ Srv. slova Dobrovského: „Ob nun durch alle diese neuen Aufmunterungen, Bemühungen, Anstalten und Antheilnehmungen einiger patriotisch gesinnten Böhmen die böhmische Sprache, früher oder später, zu einem merklich grösseren Grade von Vollkommenheit, als derjenige war, den sie in ihrem goldenen Zeitalter unter Maximilian und Rudolph II. erreicht hatte, sich emporschwingen werde, will ich, da dies von so vielen Umständen abhängt, die nicht in unserer Gewalt sind, der Zukunft zu entscheiden überlassen. Bei der seit 1780 bestehenden Verordnung, nach welcher keinem Böhmen, welcher der deutschen Sprache nicht kundig ist, der Eintritt in die lateinischen Schulen gestattet wird, ist es wohl kaum mehr möglich. (J. Dobrovský: Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur 1792 str. 217.) — Roku 1780 ještě určitěji se byl prohlásil, řka: „Nun aber ist es um die fernere Kultur der böhmischen Sprache geschehen; folglich sind alle dergleichen Bemühungen fruchtlos. Künste und Wissenschaften lernet man hier in Böhmen aus lateinischen, französischen und neuestens deutschen Büchern; daher ist die weitere Ausbildung der böhmischen Sprache nicht mehr möglich. Unsere Sorge soll nunmehr ganz dahin gehen, die böhmische Sprache so, wie sie war und wie sie ist, zu erhalten, und sie nicht durch unmäßige Künsteleyen verächtlich und unkenntlich zu machen.“ (Böhmische und Mährische Litteratur auf das Jahr 1780. Des 2. Bandes erstes Stück str. 106.)

³³⁾ V Počátkách čteme toto místo: „Nechci odkrývati rány sotva zacelelé, ale nemohu zplameněných uchlácholiti prsí, abych nepověděl, abych nehlásal hlasitě, že jest truchlé synu vlasti pohledění na vlast zpustlou léta 1620, truchlejší ale pohledění na touž vlast zotavující se ode čtyřiceti let na konci léta 1817: anto pracující na osvicení jejím národu vůdci a ústavníci zíznicímu a lačnicímu lidu svému ničeho krom špatných rýmů k okušení podati neumějí; ant se našincům ani jen jedné dokonalější geografie, fiziky, technologie, ekonomie, chemie, historie přirození, historie všeobecné a domácí etc. — filosofie, matematiky a estetiky ani nezpomenou — po tolikém prosení i napominání dočekati nelze“ (str. III.). Vidno z toho, že Počátkové i přes svou bludnou teorii prosodickou hlásají literární pokrok.

a ostatních s ním stejně smýšlejících nebylo by bývalo tehdy vědecké české literatury. Se vším pak důrazem na to budíž poukázáno, že Palacký chtěl naučnou literaturu vzdělávati jazykem českým, ne k vůli tomu, abychom tu onu nauku měli napsanou česky, nýbrž abychom vzdělávající různé nauky vstoupili hned v závod s ostatními národy evropejskými, to jest abychom naučnou literaturu pěstovali samostatně a vlastní prací, vlastními myšlenkami ji obohacovali.

A tento směr Palacký také ihned svojí aesthetikou nastoupil. Jeho aesthetika neměla býti jen překladem některého památného díla aesthetického, ale samostatnou budovou a stavbou, značící pokrok v badání aesthetickém.³⁴⁾

V české literatuře vědecké má tedy krásověda Palackého ten význam že jest to první opravdový pokus pěstovati filosofii v rouše českém, a že tento pokus vypadl šťastně, že k nám tu nemluví jen pouhá reprodukce tehdejší filosofie, ale i duch samostatný, který na základě Kanta, Platona, Schillera a Herdera pracuje soustavu svoji. Mladému Palackému nedostatek filologické terminologie české musil působiti zajisté obtíže; Palacký však pokusil se téměř všechny pojmy vyjádřiti případnými názvy českými, z nichž mnohé se ujaly, mnohé jinými názvy byly nahrazeny. Tolik však jisto jest, že hned tehdy v letech dvacátých podán důkaz, kterak dobře mateřštinou naší též moderní filosofickou vědu zdárně lze pěstovati.³⁵⁾

³⁴⁾ Tím se liší Palacký na př. od Marka a Jungmanna, kteří ve přičině metafyziky spokojili se, jen když některý spis podobného druhu v češtině bude spracován. Tím se ovšem neumenšují zásluhy těchto a jiných mužů, neboť k provedení úmyslu Palackého bylo by bývalo třeba, aby hned ve všech odborech byli bývali po hotově genialní odborníci. Ale ani na poli české vědy nemohly se díti skoky, i tu bylo třeba náhlého vývoje, bylo třeba toho, co se v teorii velkých mužů nazývá přípravou prostředím (okolím). A jak tu znenáhla se kráčí, o tom právě na př. ve vývoji aesthetiky a psychologie jsem byl znovu přesvědčen již dříve citovanými spisy Dessoira a Steina, a mimo to spisem: Fr. Breitmaier: Geschichte der poetischen Theorie und Kritik von den Diskursen der Maler bis auf Lessing. 1888—1889.

³⁵⁾ V článku svém „Palacký jako filosof“ (Osvěta XV.) tvrdil jsem, že Palacký prohlašuje soustavu svoji za slovanskou, odvolává se na slova jeho v listu psaném r. 1820 Janu Kollárovi: „Co dělám? Co horlivec pro vlast a umění dělati může: čtu, cvičím se a píši estetiku svou. — Mé největší snažení bylo by poučiti příkladem, že nám potřebí již jednou *myslet*, mluviti a konati slovansky, odhodícim nezdrámé slabikáře německé.“ (Čas. Musea 1879 str. 381.) — Že skutečně, ne-li specificky slovanskou, tedy aspoň specificky českou krásovědu měl na zřeteli, z toho vidno, že národní krásovědu připouští. Tak zajisté podav rozbor aesthetiky u Němců připomíná, že národ německý bude „spamatovav se posléze v pouhé pravdě, první před jinými chlubit se moci dokonalou krásovědou národní“. (R. I. str. 326.) Podotknuv pak, že u nás Čechů o dějinách krásovědy pohříchu ještě mluvíti nelze, dokládá: „Nás Němci, jako je Francouzi, dosavad vodili, a jen až příliš často, snad naší vlastní vinou, zavodili.“ (R. I. str. 326.)

Překvapuje pak nás skutečně při vši neobvyklé často těžkopádné terminologii Palackého nejen lehkost a snadnost, s jakou pojednává o věcech odtazžitých, ale i mladistvé nadšení, které všude zanechává patrné stopy, láska, s kterou se předmětu svému oddal, jakož i obrazný, básnický sloh, kterým oživuje látku tak abstraktní a usnadňuje pochopení a vniknutí v obsah dosti nesnadný. Touto příjemnou vnější formou liší se zajisté měrou prospěšnou od těžkopádného Kanta.

Krásověda Palackého svědčí o tom na každém místě, že ji psal, jak Palacký sám dí, horlivec pro krásu a umění, plný onoho rozkvětu, jež v knize své tak velebí. Již v mladém Palackém vidíme plnost duše, dychtící po všem, co pravého, krásného a šlechtného, opravdové srdečné usilování k božnosti, obětování sebe samého účelům světa ideálního. U něho tedy i později byla jasná i vysoká mysl, nedostupná nijaké ošemetnosti, upřímá důvěra k vyšším jistotám a nadějem; oddanost ke všemu, co nese na sobě ušlechtlejší ráz a význam. (R. I. str. 413.) Krásověda Palackého učíc nás znáti ducha Palackého jasně nám ukazuje duševní výši a velebné snahy toho, jenž mezi buditeli našimi zaujal přední místo, a vysvětlující nám zároveň, proč snahy Palackého se potkaly se zdarem, ukazuje, co i nám potomkům má býti majákem v práci národní. Božnost — zdokonalování národa všeobecné, nejen vědecké a praktické, ale i aesthetické a mravní — toť ta meta velebná, k níž i národ i jednotlivec brátí se má prací usilovnou. Vzdělání aesthetické, vzdělání krásy v životu člověka i národa jest jen jednou stezkou, která k tomu cíli vede. Ale proto přece jest »bytná částka vzdělání člověka vůbec«. I lze souhlasiti s Palackým, dí-li, že »krásověda, kteráž dopomáhá ku poznání způsobu tohoto vzdělání, nabývá v tom ohledu důležitého významu pro člověčenstvo veškeré, od národův do pronárodův«. (R. I. str. 360.)

Konečně s tím se srovnává i Palackého názor o filosofii vůbec, jež krásověda jedním jest oborem. Dle Palackého totiž filosofie není vědou pouze theoretickou, ani vědou pouze objektivní. Jsouc správou člověckého života k božnosti, učí nejen poznávati byt náš a jeho účely, ale i spravovati život bytí jak člověka jednotlivého, tak i celých národů podle účelů těchto (str. 352.). Jest vážnou učitelkou osob i národů, vodící je k moudrosti a zaujímá se o všechny důležitosti lidstva. Nelze za pravdu dáti těm, kdož veškerou filosofii jen rozumem, pro rozum a na rozum, na zásadách přemýšlých anebo z jediného domyslu vyvedených zakládati a dovršiti hodlají. I nenalezají potřebné ve hlavních zásadách jistoty bezprostředné jinde kromě citu prvního, nemůž také nikdy od života podmětného cele se oddělití, nikdy pouhým předmětem a skutkem pouhého domyslu se státi (str. 354.). Majíc tedy filosofie spravovati i život jednotlivých národů, musí přihlížeti k určitým zvláštním podmínkám toho kterého národa, může i z tohoto důvodu míti svůj jistý specifický národní ráz, zrovna jako z toho důvodu, že rázu jest podmětného a subjektivního. Co pak platí o filosofii, může platiti i jejímu odboru, krásovědě. Slovo tedy »mysliti slovansky« není jen tak ledabylo proneseno.

XXXV.

Frant. Palacký a náš nepřítel.

Napsal Fr. Dvorský.

Trotz seiner nationalen Schrullen war er doch ein grosser Mann,“ napsal po úmrtí Palackého zahraniční list, tuším že Augsburgers Allgemeine Zeitung. Národnostním vrtochem nazval cizinec lásku k vlasti, kteráž u všech národů slavena byla po tisíce let jako přední ctnost člověka, jen Čechové byli po všechn věk od r. 1621 pro lásku k vlasti kaceřování, pronásledování. Ano v době, kdy národ český v přežalostné upadal ponížení, bídu, považováno ve Vídni v rozhodujících kruzích narozenu býti Čechem za nákazu dědičného hříchu.¹⁾ A předce ten utýraný, umořený a ve světě již jako zapomenutý národ český probudila opět k novému životu jen nadšená láska k vlasti několika chudých apoštolů, mezi nimiž byl z nejpřednějších František Palacký. Jungmannovým „Rozmlouváním o jazyku českém“ v Hlasateli uveřejněným k vlastenectví povzbuzený mladý Moravan stal se celým srdcem, duchem svým zvěstovatelem k smrti již odsouzeného českého národa. „Život můj a duch můj posvěcen budiž vlasti, a jen vlasti a národu budiž dýchání mé“, napsal zletlý Palacký dne 7. srpna 1819 do svého denníku. A s nadšením, s neoblomnou vytrvalostí

¹⁾ Dne 26. února 1665 oznamoval Jan Frant. hrabě z Vrba hraběti Humprechtovi Černínovi, že kníže Lobkovic má býti císařským nejvyšším hofmistrem, čemuž nechťel Vrba věřiti: 1. poněvadž Lobkovic jest Čechem, což při dvoře považuje se jako za nákazu dědičného hříchu, a 2. že moudrost knížete Lobkovice vzbudila by žárlivost při všech ostatních ministrůch. (Orig. v arch. Jindřichohrad.)

pracoval pro dobro vlasti, národa až do posledního svého dechnutí. Však jako jiní mnozí Čechové bývali pro vlastenecké snahy pronásledováni, takž i Palacký byl stíhán, podezříván. S nejedním setkáváme se v životě jeho příkořím, kteréž vždycky vytrvalý, láskou k vlasti nadšený jeho duch vítězně přemáhal, když jiní stávali se malomyslnými anebo docela již zoufali. Známy jest jeho výrok, jež učinil dne 20. prosince 1825 v domě Šternberském v Praze, domlouvaje horlivě Dobrovskému, proč po celý život nenapsal a nevydal ničeho jazykem českým „Jáť aspoň,“ doložil, „kdybych byl třeba cikánského rodu a již poslední jeho potomek, ještě za povinnost bych si ukládal přičiniti se všemožně k tomu, aby aspoň čestná po něm zůstala památka v dějinách člověčenstva.“ Jakého to byl ducha muž, jenž odvážil se vůči nejslavnějšímu tehdy učenci Dobrovskému a hr. Kašparovi ze Šternberka říci, že neuznává jich náhledy, že by všechna práce již byla marna, aby oživen byl národ; i dovedl toho, aby založením časopisů při národním museu uvědomění národa se sílilo. Palacký stal se redaktorem německého i českého časopisu musejního. S jakými nesnáze a odporem musel v prvních letech zápasiti, aby přemohl umíněnost literátů a netečnost obecnstva, toho vzpomínal sám v pozdějších letech s nemalou trpkostí a steskem.

Po založení, zabezpečení vědeckého časopisu staral se s předními učenci Jungmannem, Preslem a jinými o založení národního podniku, kterýž by literaturu českou zvelebil a uvědomění národní povznesl. Dávno kýžený cíl horlivých vlastenců se uskutečnil. Maticе Česká stala se vytrvalou snahou Palackého ústavem národa. Jako časopisu musejnímu takž i Matici nedařilo se valně v prvním začátku. Za první rok 1831 přihlásilo se pouze 32 zakladatelů. Vlažnost, lhostejnost vzdělanějšího obecnstva k věci národní, nepřízeň vlády a nějací tajní škůdcové kazili snahy vlastenců, kteříž horlivě se starali o zachování, zachránění národního jazyka, ježž úřednická německá soustava všude dusila. Řeč česká byla, zůstávala vyhostěnou ze škol, úřadů i ze všech jiných

ústavův. Rozhodující kruhy nedůvěřovaly volnému národnímu hnutí. Vyššího duševního vzdělání nebylo možno dosíci českým jazykem. Poněvadž pak vzdělanost vedla k hmotnému blahobytu, rodičové čeští, kteříž chtěli, aby děti jich k něčemu v životě se dostaly, posílali je, kde normální hlavní školy nebylo, do míst německých k naučení se němčině. Nepřátelé národa těšili se a radost svou také zřejmě projevovali, že řeč česká již určena jest na zahynutí. Za takových poměrů naděje vlastenců do budoucnosti počínaly mizeti; podobalo se, že předpovídání slavného slovanského jazykozpytce Dobrovského stane se skutkem. I nejpřednější křisitelé národní zachvěli se někdy až zoufalstvím. Tušili, viděli říkaje zkázu jazyka českého se blížit. Naděje skládané do Maticе české jako pokladnice pro zachování a zvelebení jazyka českého se nesplňovaly; příliš skrovné účastenství bylo svědectvím, že vzdělanější, zámožnější třídy málo zajímaly se o ústav, ježž někdy Jungmann jako svatý národu doporučoval. Aby zdar Maticе podporován býti mohl nejen skrovničkou a těžce nabytou obětí chudší vrstvy národa, ale aby také získáni byli příznivci mezi vyššími, bohatšími stavy, sepsal Palacký ve srozumění s členy sboru matičního pozvání německé k rozličným osobám s žádostí, aby k Matici se přihlašovaly. Vyzvání, jehož originál máme před očima, datováno dnem 17. března 1832. Písemní tato žádost proto jest vysoce důležitá, že vyslovena v ní možnost zahynutí jazyka českého podepsaným m. pr. Josefem Jungmannem, Františkem Palackým a Janem Sv. Preslem. Tedy několik let ještě po smrti Dobrovského obávali se přední učení vlastenci ne bezdůvodně zahynutí jazyka českého. K. Tieftrunk v dějinách Maticе české a Nebeský v Riegrově slovníku naučném uvádějí jen hlavní větu přípisu jako důkaz malé důvěry na vznik české národnosti: my však neváháme pro nemalou důležitost památnou listinu položit zde slovo za slovem. Čte se:

Euer Wohlgeboren! Wir haben die Ehre Euer Wohlgeboren beiliegend den zum Theil bereits ins Werk gesetzten Plan zur Gründung eines besonderen Fonds bei dem vaterländischen Museum zur

geneigten Einsicht vorzulegen. Sein Zweck ist wirksame Hilfleistung für die in ihrem Aufblühen vielfältig gehemmte böhmische National-litteratur.

Möge es immerhin über die Anstalten zur Erhaltung und Wiederbelebung der böhmischen Sprache verschiedene Ansichten geben: ihre zeitgemässe Nothwendigkeit kann bei edlen Vaterlandsfreunden keinem Zweifel unterliegen. Von jeher war es ja zunächst die eigenthümliche Sprache, welche die Böhmen zu einem besonderen Volke stempelte, einem Volke, das trotz seiner geringen Zahl dennoch durch seine geistige Thatkraft mehr als einmal ein weltgeschichtliches Interesse zu erregen wusste. Diese Sprache ist noch immer das unterscheidende Eigenthum der Nation.

Und sollte es auch in den Rathschlüssen der Vorsehung liegen, diese Sprache und somit auch die Nation aus der Reihe der Völker verschwinden zu lassen — was nach den seit fünfzig Jahren zur Germanisierung des Landes getroffenen Anstalten nicht unmöglich ist — so wird doch diejenige Höhe, welche unsere Nationallitteratur jemals erstieg, für alle Zukunft stets den nächsten Masstab zur Würdigung des Volkes selbst und seiner Culturstufe bilden, wie sie ihn denn auch gegenwärtig schon bei dem Auslande bildet.

Wir schmeicheln uns daher mit der Hoffnung, dass Euer Wohlgeboren eine mit den geistigen Interessen und selbst mit der Ehre der Nation so innig verbundene Anstalt Ihrer geneigten Aufmerksamkeit und Unterstützung gütigst würdigen werden.

Vom Comité des Museums für böhmische Sprache und Litteratur.

Prag, den 17. März 1832.

Josef Jungmann Prof. m. p.
Franz Palacký m. p.
Johann Sv. Presl m. p.

Jací to byli a jakého obdivu hodní mužové, kteříž, když by jim souzeno bylo zemřítí s národem, nechtěli do hrobu položití se beze cti, nýbrž jako hrdinové se zbraní v ruce, kterouž bránili, chránili mateřský jazyk svůj jako nejvlastnější známku svého národa, aby zachován mohl býti mezi živými! Proto také přes všechno to pracoval Palacký s neúmornou pilností a vytrvalostí. Vydal historický pramen „Starí letopisové čeští“, „Přehled nejvyšších úředníků zemských“, sepsal, uveřejnil celou řadu historických článků; a poněvadž r. 1829 jmenován byl stavy českými historiografem království, sbíral, sháněl historický materiál k pragmatickému sepsání dějin národa českého, jichž první díl jazykem německým vyšel

r. 1836. Palacký s jasným sebevědomím vyhledával spásu národa v práci, vytrvalosti, kterouž posvěcovala nadšená láska k vlasti, již nazval po smrti Palackého německý časopis „nationale Schrullen“. Nám však neumírající jeho láska k národu ozařuje památku Palackého jako velkého Čecha.

* * *

Všechna tato více méně známá data ze života Palackého napsali jsme jako úvod, poněvadž na nich založena byla jiná tajná literární činnost, kteráž až dosud zůstávala před veřejností ukryta. Zmínili jsme se, že nějakí neznámí živlové počínali mařiti výsledky českého časopisu musejního a Matice české. Jednoho máme před sebou. Vidíme všechnu tajnou jeho činnost, čteme jeho listy, pamětní spisy,²⁾ kteréž nám ukazují, jakým zchytralým byl českého národa a Fr. Palackého nepřítel. Představme ho a slyšme jeho generalie:

Josef Linhart Knoll narodil se r. 1775 v Králíkách. Od r. 1806 do 1809 byl profesorem v Krakově, potom v Olomouci, od r. 1832 profesorem dějepisu rakouského a obecného na universitě Pražské, od l. 1838 ve Vídni, kdež zemřel 1841. Za času svého profesorování pořádal se studenty veřejné německé deklamace, konal s nimi vycházky, povzbuzoval je k spisování německých prací básnických, historických, sám obíral se klasickou literaturou, aesthetikou a historií. Jakým duchem odchovával studující mládež, jakým způsobem vykládal historii, poznati můžeme z nejvnitřnějšího jeho přiznání, z jeho listů, pamětních spisů, kteréž zasílal již z Olomouce, potom z Prahy, vynikajícím osobám při vládě ve Vídni, aby obviňoval český národ z velezrady, podezřívával čelnější české spisovatele a všechnu národní činnost vykládal v nejhorším smyslu. S nejponíženější úctou smývá, k nohám se klade na začátku listův, aby užřel kouzlo, paprslek milostivé přízně, na konci pak listu umírá jako nepokornější sluha, otrok jeho Excellenci. A rozuměl

²⁾ Opisy v archivu zemském.

tomu, jak má své jedem podezřívání potřísněné listy předložiti a doporučiti.

Palacký byl v dobrých, přátelských stycích s Jos. Hormayrem, historiografem říše a císařského rodu, kterýž nemálo si vážil a vysoce cenil českého dějepisce.³⁾ Při- spíval také drobnými pracemi zvláště rodopisnými do Hörmayrova „Taschenbuch für vaterländische Geschichte“. Ve svazku na r. 1832 uveřejněna při článku „Die Stadion“ Palackým napsaná nota str. 445—47, v níž ukazuje na germanisační úsilí císaře Josefa II. a nezda- řené toho v Čechách výsledky. Zmiňuje se o založení r. 1774 německých normálních škol, o nařízení z r. 1780, že jen němčiny znalý hoch přijat býti může do škol la- tinských. Českým jazykem vyučovalo se jen v nejnižších třídách a ve škole pro porodní báby. Na hlavních a nor- málních školách v čistě českých městech musel učitel častokráte dorozuměti se s žáky a vykládati posuňkem. Někdy jen směl vysvětliti německý přednes několika českými slovy, však stále takové vypomáhání nebylo dovoleno. Ze škol vysokých, z gymnasií, akademií, ze všech ústavů učitelských byl český jazyk vypuzen. Tím stalo se, že věda, umění, umělá řemesla, obchod, prů- mysl byly Čechům němčiny neznalým nepřístupny. Žáci z normálních škol v českých městech němčinu brzy za- pomínali, a poněvadž česky ničemu se neučili, byl rozum jich spíše otupen nežli zbystřen. Na takové poměry Če- chové nemálo si postýskávali, vlasti své lítovali, ano někdy i nevoli svou trochu důrazněji projevíli, když jasně viděli, že Němci, kteříž do Čech přišli pohostinně, do- mácí původní obyvatelstvo Čechy chtějí zardousiti. Sotva

³⁾ L. 1829 dne 19. ledna psal Hormayr z Mnichova Palackému: »Sie sind der Erbe seines (Dobrovský's) Sinnes und seines Ruhmes und müssen daher um so eifriger für die gute Sache eintreten.« A dne 24. dubna t. r. opět: »Mir brennt das Herz, Sie neuerdings aufzufordern, mich ja gewiss von Zeit zu Zeit in Kenntnis zu setzen von den wissen- schaftlichen und von den Kunstneuigkeiten Prags und überhaupt Böhmens, das jetzt wieder mächtige Schritte thut sich emporzurichten aus der seit der Prager Schlacht am Weissen Berg auf ihm lastenden Nationalvernichtung.«

dva ze sta úředníků byli českého jazyka slovem i písmem dokonale znali. Zmatek z toho někdy povstalý jevil se při správě politické, mnohem však více při soudech, poněvadž každý Čech německého jazyka nepovědomý byl v nebezpečnosti, že výpověď jeho nebude správně zapsána a vykládána. Nejsmutnější následky však byly při vyučování náboženství, poněvadž kněží nebyli také znali českého jazyka. Germanisační opatření císaře Jo- sefa II. způsobila mnohé pohromy, žádoucího výsledku však se nedosáhlo, neboť za 50 let plné činnosti ani jediné město, ani jediná vesnice před tím české nebyly poněmčeny. Všichni Němci toho času (1832) v Čechách žijící (výjimkou kteříž za dob Otakarových při hranicích se usadili, na Moravě pak při horách Sudetských, Kar- patských a pod berlou Olomouckou) byli osadníci po třicetileté válce v 17. a 18. století do Čech přišli. Jeden mladý kněz nadšený apoštolskou horlivostí sepsal pa- mětní spis o pohromách mravních i náboženských, jakéž povstávají z německého vyučování českých dětí. Spisek s nemalou skromností až pokorou napsaný byl zakázán, kněz vyhlášen za revolucionáře i pohrozeno, kdož by o tom třeba v přátelském jen kroužku rozmlouvati chtěl, že denunciaci N. zapíše anebo klatba hierarchie jednoho P. a druhého P. srazí každého do „černé knihy“, z níž není po celý život žádného vysvobození, vykoupení.⁴⁾

Taková obsahem zde věrně podaná, šířeji trochu rozepsaná poznámka uveřejněna byla bezejmenně. Knoll však, jenž r. 1832 přesazen byl do Prahy, vyslídil brzy autora a úlisně se vinul s psaním do Vídně, vloživ do něho „Historisch politische Betrachtungen über eine Stelle in Hormayrs Taschenbuche“ (1832, S. 445 cc.). V psaní datovaném dne 20. června 1833 a nadepsaném

⁴⁾ Znamenitý vlastenec, obhájce národního českého jazyka kněz Frant. Sláma napsal listy důvěrné: »O škodách plynoucích z německého vychování české mládeže na našich národních, zvláště pak venkovských hlavních školách«, kteréž uveřejněny byly v »Časopise pro katolické duchovenstvo« r. 1831—32. Později napsal odpověď na návrh učiněný krajským hejtmanem Pracheňského kraje Maschkem, aby vyučování německým jazykem zavedeno bylo již i v nejnižších třídách vesnických.

nejvyššímu kancléři Ant. Bedř. hraběti Mitrovskému z Nemyšle velebí okamžik, že může osvědčiti svou neproměnnou, stálou věrnost „mocnářství slávou ozářenému a slavnému domu císařskému“ přiloženou historicko-politickou úvahou. Vizme, jaký to byl věrný služebník, jenž falešnými zprávami udával své známé, s nimiž přátelsky obcoval, a zradcoval národ, v jehož středu žil.

Přehnané, nepravdivé, nehodné nazval výtky a udání, kteréž Palacký v střízlivé úvaze byl učinil: že německý učitel s českými dětmi dorozuměti se musí někdy posuňkem, že by při politické a soudní správě pro neznalost českého jazyka nějaké zmatky se staly, že by pro touž příčinu kněží na kázáních nemohli dokonale vyplnití vznešené povolání křesťanských učitelův. Mínil-li pak „český hlasatel (der českische Stimmführer“), píše Knoll, aby na odpomožení takových nedostatků snad vláda zavedla do škol vysokých, gymnasijských, akademií, ústavů učitelských češtinu: musí na nebezpečností takového převratu býti poukázáno. Slovanství (Slavismus) nebo dokonce nově se vynořující rusismus (Rusniakismus) není, nesmí býti nevinnou, směšnou anebo lhostejnou věcí mocnářství, v kterémž žije 13 milionů Slovanů, z nichž někteří náboženstvím i písmem velice jsou blízcí Rusům. Pohledme jen na nově probouzející se Čechy. Jak kdyby tito vlasteneckým duchem posílnění Čechové se vším svým bývalým separatistickým vzdorným smýšlením stali se předním vojem veliké, po třech dílech světa zchytrale rozložené, slovanské Ruské říše, jako někdy Poláci byli avantgardou francouzské revoluce? Nemohla-li by číhající zbraň Čechův v době nějakého nebezpečí se svým nevraživým smýšlením napadnouti mocnářství, jako někdy zbraň Poláků? Čtyřikráte již povstal strašlivý, zhoubný Čechismus proti Německu a Rakousku: jako loupežníci a drancovníci za husitských válek, za Jiřího z Poděbrad, proti Ferdinandovi I. i Karlovi V. za války Šmalkaldské, a v odbojných dobách za císaře Rudolfa II., Matyáše a Ferdinanda II.

Může-li a smí-li panovnická rodina trpěti, aby zárodkové, živlové separatismu, nevraživosti, zpurného vzdoru

opět se tvořili, sílili a po celé zemi rozšířili? Historie ukryvá čerstvý, oživující pramen, aby povzbuditi, nachnouti se mohl národ pro starou samostatnost a svobodu, pro bývalou vznešenost i slávu; jazyk pak národní ukazuje pravou cestu, aby toho mohlo býti dosaženo. Čech povždy považovati bude za zlatý věk národní své slávy, kdy český jazyk vyhnal Němce z Karolína, kdy Jiří král s utrakvistickými pány říše česky mluvil a vyjednával, a konečně kdy stavové čeští vzdorně domáhali se práva, aby s okolními sousedy přes práva panovníků smlouvy zavírali, vojsko najímali a vyzdvihovali mohli.

Není-liž prý charakteristickou známkou čistě českého smýšlení výrok v notě té, že Čechové jsou v Čechách doma, Němci pak jen hosté a kolonisté ze 17. a 18. století? Myslí snad český hlasatel, že německé, každým dnem se množící a rozšiřující obyvatelstvo, kteréž jest pravým majitelem umění, vědy, podnikavosti, průmyslu, humanity, civilisace a jež především s vrozenou věrností a vroucí láskou lne k panovnickému rodu ze svého národa, myslí snad ten Čech, že německé obyvatelstvo, kteréž domovskou svou zemi zušlechtilo, okrášlilo, že Němci v Čechách jsou jako bez práva a mimo právo?

Z ducha protivládné české strany, z její nevraživosti a separatismu viděti, že opatření císaře Josefa, aby němčina co nejspíše zavládla vši vzdělaností a smýšlením rakouských národů, nebyla pochybena, scestna: nýbrž jediná stala se chyba tím, že blahodárná zařízení taková nebyla v Uhřích, Čechách a Haliči se stejnoměrnou horlivostí až do dnešního dne prováděna. Jak by vypadala jednota celé říše, co by stalo se s rodinou panovnickou, německým obyvatelstvem tak věrně milovanou, kam by děl se pokrok v umění, vědě a v evropské civilisaci, kdyby v Karolinu a v Klementinu na místě němčiny stala se čeština jazykem vyučovacím se svou „Umnici“ a nedokončenou „Krasovědou“? Jaké obecenstvo odchovává „Časopis musea“, jaké má cíle, jaký budí ohlas a jaké doby oslavuje s největší vřelostí? Jeden básník rozlévá své nadšení v „Má vlast“, druhý v „Hlase po Slavii“ anebo „Krajanům“: však tato vlast a tito „krajani“ jsou

Čechové z doby Otakarů, Prokopů, Kaplířů, Pětipeských, jichž povzbuzováním má se probuditi slovanský duch, znovu vzkřísiti dávný český věk, staré české smýšlení a připravit oddělení, odštěpení. Stará Čechie se svými neurvalými, vzdornými pány z Budova, z Roupova, z Thurnu, s Kaplíři, s Pětipeskými, s třidceti direktory a se svržením místodržících s oken nehodí se do rámu mocnářství Rakouského. A poněvadž kultura Čech obyvatelstvem německým ve vědě, umění, průmyslu přivedena až k rozkvětu, od času pak Marie Teresie i Josefa II. dostoupila výše lesku a slávy: protož musí české vždy více se šířící snažení s největší bedlivostí a pečlivostí býti stopováno, střeženo, aby z nevinné hry nevytvořilo se nebezpečné smýšlení. Dlouhý seznam odběratelů „Časopisu musea“ (mezi nimiž každou chvíli posluchač práv nebo filosofie se nachází) ukazuje, jaký živý a daleko rozvětvený jeví se zájem na smýšlení takového fanaticko-českého ducha.

Má-li Rakousko duchem, podstatou svou v zákonech, správě, umění, vědě, v panovnické rodině na dále zůstati mocnářstvím německým, má-li Rakousko za Čechy, Moravu a část Haliče, jako za země spolku německého ve spolku německém za předního a nejznamenitějšího knížete německého považováno býti; má-li Rakousko v mocném německém spolkovém státu (jemuž svěřena ochrana evropské civilisace na všechny strany) míti přední mocný hlas: musí veřejný, společný duch těchto zemí (Čech, Moravy, Haliče) býti a zůstati skutečně německým. Pro sesílení, upevnění německví jestiž pak zapotřebí, aby mimo dosavadní všechna opatření v českých městech na školách normálních a hlavních založeny byly nadace pro odměňování českých dětí, kteréž by v německém jazyku nejvíce prospěly a takovým také smýšlením se významenaly.“

Abychom spravedlivě posouditi, oceniti mohli tyto „historicko-politické úvahy“ o notě Palackého (německým jazykem mnohem šířeji napsané), učiníme některá připomenutí. Jakého srdce, ducha to byl člověk, v Čechách rozený (k čemuž Knoll v listu ze dne 30. dubna 1837

se přiznává: „obgleich ich ein geborner Böhme bin“), jenž radoval se nad pokořením, utlačením českého lidu, schvaloval páchaný útisk, olupování Čechův o jazyk mateřský, a velebil, ztotožňoval násilí prováděné nad bezbranným národem s oslavou německé kultury a všeho německva! Nic mu vši té duševní bídy české nebylo žel, nýbrž on ještě navrhuje, ukazuje, jak by oloupený, zmořený, sotva dýchající národ mohl býti dotlučen! Jak máme nazvati člověka, kterýž při přátelských rozhovorech českých i německých učenců a spisovatelů každou středu s Palackým se stýkal, týmž za člena české učené společnosti byl navržen: a předce z úkrytu svého posílal do Vídně úvahy, zprávy, kterýmiž podezřívá literární činnost „českého hlasatele“ jako původ všeho možného zla; v nenávist uváděl muže, jenž vysoko byl povznesen vším svým veřejným jednáním nad nízké útoky žalobníkovy. Jediné Knollovi přiznati musíme, že vystihl, jaký platný úspěch skutečně přineslo národu českému tehdejší působení Palackého.⁵⁾

Však sledujme další jeho literární tajnou činnost, kteráž od nastoupení císaře Ferdinanda V. Dobrotivého, kdy národu českému dovoleno poněkud volněji dýchati, stávala se ještě útočnější a úskočnější. Patriotismus Knollův byl „durchaus kein beschränkter“, nýbrž obzírál všechno, celé mocnářství, a „poněvadž říše Rakouská nebyla italská, uherská, polská nebo česká, nýbrž rakouská“, a podle logiky Knolovy „tudíž německá“: bylo také jeho vlastenectví čistě německé, kteréž nemilovalo mimo Němce žádného, především však nenávidělo Čechy. Německé a jen německé mělo býti celé Rakousko,⁶⁾ a proto byly mu všechny snahy českých vlasteneckých učenců hotovou velezradou. „Celá česká literatura pod-

⁵⁾ O tom také zmiňuje se sám Palacký v knize »Gedenblätter« str. 130.

⁶⁾ ... »Diese Monarchie ist keine italienische, unger'sche, polnische oder czechische, sondern eine oesterreichische, folglich teutsche; Oesterreich bildet den glänzenden Mittelpunkt derselben; von ihm gieng jene organische Spring- und Bildungskraft aus, die ein so ausgedehntes berühmtes Reich hervorzubringen, und bisher durch alle Stürme der

něcuje k boji proti Němcům, Čechům jest jen doba vzpoury, povstání nejslavnější chvíli v historii; Jiří z Poděbrad, Václav z Budova, Albrecht z Valdštejna jsou jim nejznamenitější jména celého světa: proto také neznám v celé Praze ani jediného českého literáta, jemuž by censura českých spisů s nějakým jen uspokojením mohla býti svěřena.“ Ačkoliv úřad censora v Praze byl obsazen člověkem, jehož pověst a činnost také dosud na světlo ještě nevyšla (Zimmermann), domýšlel se prof. Knoll, že on a jedině on by byl a jest svědomitým a spravedlivým posuzovatelem vši české vědy, literatury i všeho veřejného konání. A podle toho také jednal. Nejen všechny učence české podezřívál, ale také všechno vzdělanější obecnstvo a zvláště akademickou mládež nenáviděl, poněvadž „rýmovačkami, povídačkami Vesny a Květů odvraceli se od německé vědy, vzdělanosti“. Nej přednější však jeho úlohou bylo, aby podával zprávy o „českém hlasateli“, kterýž všude „popuzoval“; nejbližší příležitost naskýtila se mu v učené společnosti české.

Přijetím Palackého za člena téže společnosti (dne 21. března 1830) nastal nový ruch. Již r. 1831 25. prosince při učiněných různých návrzích sekretářem Kalinou z Jäthensteinu chopil se Palacký vhodné příležitosti, aby stanovy r. 1784 stvrzené nově přehlédnuty byly, o čemž usnešení se stalo dne 4. března 1832. Dne 1. dubna t. r. započato s podrobnou rozpravou o návrhu, kterýž sepsal Palacký; však 1. července téhož roku odloženo vy-

Jahrhunderte, durch die gefährvollen Zeitpunkte gegen Türken, Schweden und Franzosen zu behaupten verstand; teutsch ist ihr Herrscherhaus, teutsch sind Oberwaltung und Gesetze, teutsch Wissenschaft und Kunst, teutsch sämmtliche das Ganze durchdringende Anstalten und Ideen; die teutsche Sprache darf daher in keinem ihrer Theile als fremd oder als Gast betrachtet werden; im Gegentheile, sie muss sich in allen jenen Punkten, wo sie bereits festen Fuss gefasst, auch behaupten, ja sie muss sich neu kräftigen und stärken in allen Theilen des majestätischen Ganzen, damit sie sich als das unwiderstehliche Band der Einheit bewähre, unterstützt durch den übermächtigen Genius der Wissenschaft und der Ideen, der immer die Massen bezwingt und ihnen Form, Richtung und Einheit verleiht.« List hraběti Ant. Mitrovskému nejvyšš. kanclíři, ddo. 30. Apr. 1837.

řízení všeho toho, až dne 1. března 1834 opravené stanovy skutečně zaslány státnímu ministrovi hraběti Františkovi z Kolovrat, jenž také byl presidentem královské učené společnosti české.⁷⁾ Vedle stylistických, syntaktických oprav záležela hlavní změna stanov v § 20., dle něhož spisy společnosti k uveřejnění předkládané sepsány býti mohly vedle německé, latinské nebo francouzské řeči také českým jazykem. Taková změna, že také českým jazykem napsaná pojednání mohla by býti uveřejňována, pobouřila velice prof. Knolla, jenž stal se, jak připomenuto, po návrhu Palackého členem 5. ledna r. 1834. Viděl v takové novotě „zchytrale, zlým obmyslem, s největší lstí, nepoctivým způsobem a jako zakrytě k potvrzení předložené“,⁸⁾ nenávisť proti německému jazyku a Němcům vůbec, úplné převrácení učené společnosti a nebezpečí státu. Ústně⁹⁾ i písemně počal ve vši tajnosti před takovým nebezpečenstvím varovati a líčiti „až zuřivý fanatismus“ některých českých literátů, kteříž prý se zapřísáhli, že po všechem život ani jediného nenapíší slova německého; jiní zase prý naříkali, že německá řeč pohlcuje český jazyk, host Němec že konečné hospodáře Čecha zaškrtí: zatím však neustálým pobuřováním sami zničili by jednotu, svornost země České; chtěli by, když zaveden již pořádek, království opět počestovati, legitimní část obyvatelstva České země, Němce, urážeti a mocnářství rozkotati. A všechno jich jednání tomu prý nasvědčovalo. Podle pozorování Knollova zřídili si při museu „nějakým libovolným výkladem sta-

⁷⁾ Viz o tom spis univ. prof. dra J. Kalouska: »Děje král. České Společnosti Náuk« 1885 str. 142.

⁸⁾ »Diese Neuerung wird in dieser Geschichte der Gesellschaft auf die listigste und zugleich unredlichste Weise ganz mit Stillschweigen übergangen, und auch im § 20 wird die Sache so schlau versteckt, so anscheinend demüthig und unwesentlich stilisiert, als sei das Ganze dieses Zusatzes folgenlos und ohne alle Bedeutung. So ist es aber nicht.« Erinnerungsschrift ddo. 9. Apr. 1837.

⁹⁾ »... seit ich im September des Jahres 1835 zum letztenmal das Glück genossen, von Euer Excell. einer der huldvollsten persönlichen Unterredungen gewürdigt zu werden...« List ddo. 30. Apr. 1837 nejvyšš. kanclíři hr. Mitrovskému.

nov“ zvláštní odbor, „Matici“ pro vydávání a rozšiřování české literatury. „Tam jest hlavní sídlo nového fanatismu. Nejen že přepjatci toho odboru zmařili vydávání německého časopisu musejního, oni dobývají se také do starého slávy plného ústavu, aby zmocnili se nějakou zlou lstí jeho pokladny pro vydávání českých spisů. Královská česká společnost náuk jest původem i zřízením ústav německý, kterýž založen byl za šťastné doby panování obdivované velké panovnice Marie Teresie a velkomyslného jejího syna.¹⁰⁾ Aby na útraty učené společnosti výstřední strana českých literátů dosíci mohla účelu Matice české, rozšiřování totiž českých spisů, navrženo v § 20. nových stanov, aby pojednání také v českém jazyku tištěna býti mohla. A takž by sepsání česká, dobrá i špatná, v hojnosti na světlo byla vydávána, čímž němečtí spisovatelé byli by zkráceni a převráceno bylo původní zřízení společnosti, kteráž až dosud 24 svazků pojednání v německém jazyku na veřejnost vydala.“ Na jiném místě praví: „Učená společnost jestiž nejdražším odkazem Teresiánské a Josefinské doby. Čistě německá to byla společnost, kteráž vědeckého ducha v Čechách probudila, byl to spolek, střed učenosti a duševní snahy

¹⁰⁾ »Nicht nur dass die Überspannten dieser Section die Erscheinung der teutschen Monatsschrift des Museums bereits verdrängten, so brechen sie nun auch in die bisher heilig verwahrte Sphäre eines andern viel älteren ruhmvollen Institutes ein und suchen sich seiner Hilfsmittel und seiner Kasse zur Beförderung des soeben bezeichneten besonderen Zwecks durch eine Art von Arglist zu bemächtigen. Dieses Institut ist die königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, durch ihre Gründung und den Zweck derselben auf andere für Böhmen wahrhaft glorreiche Zeiten und auf eine viel allseitigere Wirksamkeit ihr Streben gerichtet. Es waren die glücklichen Regierungsjahre der mit Recht ewig bewunderten grossen Frau Marien Teresiens und ihres ebenso hochsinnig waltenden Sohnes, als eine wahre Wiedergeburt des Landes begann, als eine Fülle der wohlthätigsten Anstalten ihren Anfang nahm, die Morgenröthe einer alle Classen des böhmischen Reichs umfassenden Gesittung, ein Aufschwung ohne Gleichen, der seine segensreiche Fortbildung noch bis auf den jetzigen Augenblick fortsetzt.« Patriotisches Bedenken gegen den § 20, ddo. 29. Aug. 1836.

pro celé mocnářství. A čím jest nyní? Pražská společnost náuk jest jen osadou, kolonií výboru českého národního musea, kterýž má za účel rozšiřování slovanských knih a opětne počestování (Rečechisierung) země. Učená společnost v původním německém způsobu hlásila se k vzdělanému světu západnímu, nynější společnost obrací se pohrdavě proti Německu, mluví stále o rodných sestrahách akademii Petrohradské a Varšavské, ráda by s nimi jen slovansky obcovala: a takž učená společnost jest v opravdovém rozkladu. Původně byla stráží německou mezi národy mocnářství a takovou musí také zůstatí.“¹¹⁾

Úvahy tyto, kteréž „puzen hlasem svědomí a svatou povinností“ sepsal a s titulem »Patriotisches Bedenken gegen den § 20 des von der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften der allerhöchsten Sanction unterlegten Vorschlags zu neuen Statuten“ hraběti Chotkoví dne 29. dubna 1836 zaslal, opsány a zaslány úředně státnímu ministroví knížeti Metternichovi a hraběti Kolovratovi. Včasným předložením „vlastenecké úvahy“ před příchodem císařovým do Prahy chtěl zameziti potvrzení změněných stanov, kteréž státi se mohlo při návštěvě císařově slavnostní schůze učené společnosti. Nepodařilo se. Císař pro churavost nemohl osobně účastniti se slavnostního zasedání.¹²⁾ Takovým neúspěchem znepokojen trápil se Knoll starostmi, proč na jeho „vlasteneckou“ úvahu žádná nedocházela písemní odpověď a ani jiné neukazovalo se úřední vyřízení. Obával se věci nejhorších, hrozné viděl nebezpečství, kdyby obavy měly se vyplniti. Horlivost některých spisovatelů českých o zachování jazyka českého byla vedle jeho úsudku hrozná, fanatická,¹³⁾ a kdyby ponechala se zvuře fana-

¹¹⁾ »Denkschrift über die Principien einer österr. Geschichte« ddo. v květnu 1837.

¹²⁾ Viz Kalouskův spis Děje kr. č. společnosti náuk str. 134.

¹³⁾ »... dass der Eifer einiger českischen Schriftsteller in Beziehung auf die Verbreitung ihrer Sprache und Litteratur in der That masslos ist, alle Grenzen überschreitet und häufig in wahren Fanatismus ausartet.« Patriotisches Bedenken ddo. 29. Aug. 1836.

tikům, mohla by i říše se rozkotati.¹⁴⁾ Přípravy již k tomu se děly. K návrhu Palackého opisován byl nákladem učené společnosti Skála ze Zhoře, ten pikardistický exulant, jehož historie srší záští proti Němcům a jest jen panegyrickým spisem Bratří českých. Však daleko horší toho bylo, že „ruský rytíř“ Václav Hanka předložil v učené společnosti k uveřejnění kroniku Dalimilovu, aby českým i německým jazykem vytištěna byla. Censura sice žádala, aby podáno bylo vyjádření o příčinách, proč má býti opět vydána, a o povážlivých pochybnostech proti její politické tendenci: ale Palacký všechno důkladně vyložil, námitky vyvrátil a vydání doporučil.

Všechny úspěchy, jichž dosud docílil,¹⁵⁾ byly by zmařeny, všechno nebezpečí, kteréž dosud odvrátil, by

¹⁴⁾ »So viel scheint als unbezweifelt sich herauszustellen, die Frage der Nationalitäten und ihrer Sprachen sei eine Haupt-, sie sei eine Lebensfrage für die österreichische Monarchie; dem österreichischen Staatsmann dürfte daher jeder Beitrag von Ansichten hierüber ebenso willkommen, als das Ergreifen einer irrigen Massregel hierin von unermesslicher Folgen sein!« List nejv. kancl. hr. Mitrovskému ddo. 30. Apr. 1837. ... »Die Sache ist kein leeres Schreckbild einer einseitig aufgeregten Phantasie. Die Monarchie löst sich mitten im Frieden in grosse Trümmer auf, wenn derselbe Fanatismus spröder, kalter, ja wahrhaft feindseliger National-Absonderung, der vulkanisch kochend unser Italien und Polen unterwühlt, der ganz Ungarn in so drohenden trotzigen Gegensatz mit dem übrigen Kaiserstaate bringt, auch Böhmen und Mähren ergreift, wo die Trompete des Teutschenhasses, wie beiliegende Erinnerungsschrift andeutet, bereits so ungescheut geblasen wird. Müssen diese Trompetenstösse nicht in kurzem auch für unsere Monarchie ihre českischen Repeals, ihre Schills und O-Conells wecken? Wo warnen die Blätter der Geschichte lauter und nachdruckvoller, wenn nicht gerade hier?« Erinnerungsschrift ze dne 9. dubna 1837.

¹⁵⁾ Podařilo se Knollovi tajným oznámením r. 1835, když učená společnost po návrhu Palackého dala litografovati dva snímky zlomku staré básně Libušina soudu a opisovati prameny dějin českých, že nejvyšší purkrabí hrabě Chotek z nařízení nejvyššího kanclíře hraběte Mitrovského přispisem ze dne 16. ledna 1836 zřejmou učinil společnosti výtku, aby studium slovanských jazyků nenabývalo převahy nad ostatními vědami, a drahé opisování a litografování aby ponechalo se péči musea. Viz o tom dra J. Kalouska Děje kr. č. společnosti náuk str. 138., 139., a Palackého Gedenkblätter str. 129.—131., kdež s titulem

opět znovu vystalo, kdyby ve IV. díle publikací učené společnosti císaři Ferdinandovi věnovaném a do Vídně zaslaném (v dějepisném úvodu vědeckých výkonů za poslední tři léta) obsažená desideria o vydání kroniky Dalimilovy, o potvrzení změněných stanov vyplněna byla. Aby zapudil starosti, kteréž stále ho hryzly, napsal „Připomenutí o vlastenecké úvaze“ (Erinnerungsschrift an das Patriotische Bedenken gegen den § 20), kterýmž na námitky své znovu upozorňoval.¹⁶⁾ Ukazoval opět na „lstitivost a nepoctivý způsob“, kterým chtějí pomocí § 20. Učenou společnost přeměnit v nějakou českou akademii („mají stále ideál akademie Varšavské před očima“) přibíráním členů Matice české, a jako zmařili vydávání německého časopisu musejního, učiniti nemožným ve společnosti uveřejňování spisů německým jazykem. Nenávist popouzí prý české literáty ke všemu proti Němcům a zvláště k zamýšlenému vydání kroniky Dalimilovy, kterouž jen poštvati chtějí lid. A takové spisy doporučuje, pochvaluje Palacký, jenž sám také o Němcích hanebně, potupně píše a Slovy přehnaným nehistorickým způsobem idealisuje a do nebe vychvaluje. „Lstitivým a zjevně nepoctivým způsobem má poctivě nestrádané základní jmění německé učené společnosti býti vykořistěno pro rozšiřování nepřátelských spisů českých a pro rozmnožení šiků českých fanatikův. „Známť já všechny pány té strany bez maškary, všechny jich záměry bez zakrytí“, píše profesor Knoll, jenž vedle svého „Připo-

»Eine Knolliade« uveřejněno připomenutí a list Palackého o Knollovi, v němž čteme, že když přednesen přípis Chotkův, všichni členové učené společnosti projevíli hlasitě svou nevoli a přítomný Knoll také s ostatními tajnou denunciaci odsuzoval. Žádnému nenapadlo, že sedí s nimi společně za stolem. Relace Knollovy, kteráž s výnosem hr. Mitrovského poslána byla asi hr. Chotkovi, neznáme.

¹⁶⁾ »Neuere Schritte einer bis zum Fanatismus überspannten und in ihren Bestrebungen rastlosen Partei bestimmen jedoch den Verfasser, den Gegenstand von neuem in Erinnerung zu bringen, um hiedurch vielleicht eine Veranlassung zu geben, auf dass die damals vorgelegte Vorstellung von neuem in Berathung gezogen werde.« Erinnerungsschrift an das patr. Bedenken ddo. 9. Apr. 1837.

menutí o vlastenecké úvaze“ ze dne 9. dubna 1837 také ještě psal obšírné psaní o všem tom hraběti Mitrovskému dne 30. dubna t. r.

Knoll byl chytrý jako liška, avšak naděje ho předce někdy zklamala. Změněné stanovy s § 20. byly stvrzeny císařským rozhodnutím ze dne 15. dubna 1837, Dalimil však nedostal „imprimatur“.

Dne 12. března 1836 podal Palacký výboru zemskému zprávu o výsledcích svého historického badání za r. 1835 a předložil zároveň druhou část svého I. dílu Dějin českých s připomenutím, že s tiskem celého prvního dílu započítí se bude moci v měsíci červnu, koncem srpna že bude ukončen.¹⁷⁾

A skutečně se stalo. Předmluva I. dílu „Gesch. von Böhmen“ datována dnem 23. srpna 1836. Snad byla také v rukopisu výboru zemskému předložena a odsud zaslána do presidia gubernia hraběti Chotkovi k nahlédnutí, kterýž nejspíše asi z vyššího nařízení dal odevzdati ji prof. Knollovi, aby o ní podal své dobré zdání, kteréž týž již dne 29. srpna hraběti Chotkovi odevzdal.¹⁸⁾ Úsudku Knollova o předmluvě Palackého neznáme, můžeme však říci s jistotou, že byl rozhodně nepříznivý, poněvadž v posudku celého dílu předmluvu také odsuzuje. Zmínka Knollova, že mu dána předmluva Palackého k posouzení, jestiž nemálo charakteristickou známkou, že jeho udání, výstrahy o probouzení se české národnosti i návrhy na zamezení toho nacházely ve Vídni v rozhodujících kruzích sluchu, a že zvláště „český hlasatel“ Palacký sledován se vši možnou bedlivostí. Vlasti a pokroku milovný Karel hrabě Chotek byl při tom všem úředním jen prostředkovatelem; nejvyšší však kanclíř hrabě Mitrovský,

¹⁷⁾ Viz Palackého Zur böhm. Geschichtsschreibung str. 70.—72.

¹⁸⁾ »Es war am 29. Aug. 1836, als zugleich mit der von dem hohen Landes-Praesidium durch den Herrn Gubernial-Praesidialconci-pisten Klar aberlangten gutächtlichen Äusserung über die Vorrede zur böhmischen Geschichte des Herrn Franz Palacký das in gegenwärtiger Überschrift erwähnte, gewiss rein patriotische Bedenken an den erhabnen Landeschef überreicht war.« Erinnerungsschrift an das patriotische Bedenken ddo. 9. Apr. 1837.

jenž byl horlivým podporovatelem historického badání moravského, ale také protičeským stranníkem, odměňoval někdy lichotivými slovy a pochvalou stále se hlásícího nepřítel českého národa.¹⁹⁾ Ministr zahraničních záležitostí kníže Metternich, jemuž také relace zaslány, nebyl přítelem Čechů. Knoll věděl, *komu* udání zaslal, a podle toho také vždycky je upravil. Od prvního svého vystoupení byl a zůstal neusmířitelným nepřitelem národa českého: a poněvadž Palacký byl toho času nej-přednějším spisovatelem, buditelem českým, byl zase Knoll jako centralista a germanisator nejrozhodnějším jeho odpůrcem.

O osobních stycích obou dovidáme se z tajných relací, že Knoll přišel s tím úmyslem do Prahy, aby prý přidružil se jako historický pracovník k Palackému. Zlatý však jeho sen brzy se rozplynul. Nejen že historio-graf prý na výzkumné cestě ve Vratislavi vzbudil u tamějších učenců nedůvěru proti němu výrokem, že historii 17. století nepřednáší duchem objektivním, ale také různé národnostní jich obou snahy a konečné cíle rozvedly je s cesty. Palacký byl ve všem svém jednání zřejmým, Knoll dovedl chytrácky zakrývatí svou mysl, své zá-měry. Vidíme ho někdy opřáhati se na Čechy a zase stahovati se a krčiti před velkými pány.

Dne 3. října 1835 vyzvala studijní dvorní komise Knolla, aby napsal učebnici rakouského státního práva,

¹⁹⁾ »Dass ich aber das teutsche Bevölkerungselement der Mon-archie so verletzende Gesinnung hervorgehoben und auch gegen die Umgestaltung unserer Gesellschaft der Wissenschaften den entschei-denden Schritt gewagt, dazu ward ich einigermassen dadurch ermuthigt, das Euere Excellenz vor mehreren Jahren meine Aufmerksamkeit auf diesen Gang des öffentlichen Geistes in Böhmen zu beloben und sich vortheilhaft hierüber auszusprechen geruhten.« List ze dne 21. června r. 1837 nejv. kanclíři. Jakým rozhodným byl separatistou hrabě Mitrovský, vidíme z listu Palackého z r. 1833, kdež nejmenovanému píše: »Über dieses sonderbare Benehmen [des H. Boček] erhielt ich nun erst kürz-lich von Freundeshand den Aufschluss, das Se. Excellenz Graf Mitrowsky Herrn Boček bei seiner Anwesenheit in Wien aufgefordert habe, alle Verbindung mit Böhmen überhaupt aufzugeben, da Mähren, eine eigene Provinz, auf jenes keine Rücksicht zu nehmen habe.«

a dne 21. června 1837, tedy za dvacet měsíců, podal týž hraběti Mitrovskému „Pamětní spis o zásadách, na nichž zakládati by se měla historie mocnářství Rakouského“, kterýž vlastně věnován, namířen proti Palackému a prvnímu jeho dílu „Geschichte von Böhmen“. V přípise ku „Pamětnímu spisu“ přiloženém praví, že jeho i jiné německé čtenáře popudily, rozdráždily Dějiny české měrou nejvyšší.²⁰⁾ „Žádný z německých spisovatelů celého mocnářství Palackého neurazil, k boji nevyzval, a předce týž výbojně útočí proti německému národu, proti německému panství a německým císařům nepřátelským, bezohledným způsobem. A to všechno že dítí se má z usnešení slavných stavů českých, jakož hned na začátku předmluvy asi se vyjadřuje, že děje se s jich plnomocenstvím. Není možné, aby to, co vytknu z jeho líčení, bylo nařízením stavů. Palacký překročil hranice mu vykázané a úmyslně podvrhl osobní své smýšlení historickému líčení. Neboť stavové mluví skoro vesměs německy, vychování a vzdělání jich jest německé, Čechy jsou nejpřednější zemí německého spolku, přírodozpytci přijíždějí do Prahy jako do znamenitého města Německa: jakž by tudíž historikovi mohl býti dán rozkaz, aby německý národ byl ze cti loupen, hanoben a Slované slávou ozářeni?“

Z prvního kousku jeho posudku vidíme, že ne Palacký, nýbrž Knoll podkládá zúmyslně historickému vypravování falešnou, nepravdivou tendenci. Předmluva prvního dílu „Geschichte von Böhmen“ praví: „Infolge

²⁰⁾ »Dennoch überraschte mich beim Erscheinen des ersten Bandes die Aus- und Durchführung des Geschichtsscheibers dergestalt, dass sie auf mich und auch auf andere teutsche Leser den aufreizendsten Eindruck machte. Dies war um so mehr der Fall, als diese Aufreizung durchaus offensiv und durch keinerlei von Seite teutscher Schriftsteller in der Monarchie geschehene Beleidigung oder Herausforderung bedingt ist. Noch mehr überraschte mich, dass, indem der Historiker über die teutsche Nation, teutsche Herrschaft und teutsche Kaiser seiner feindseligen Gesinnung so unumwunden freien Lauf lässt, dieses im hohen Auftrage der hochlöblichen Herren Stände von Böhmen geschieht, wie er gleich im Anfange seiner Vorrede die Bevollmächtigung hiezu auszusprechen scheint.« List nejv. kanclíři ze dne 21. června 1837.

eines Beschlusses der hochlöblichen Herren Stände in ihrer Versammlung am 7. März 1831 erhielt ich den ebenso erwünschten als ehrenvollen Auftrag, die Geschichte Böhmens von der ältesten bis zur neuesten Zeit herab zu bearbeiten und herauszugeben.“ Kdo, který člověk soudného rozumu vidí, vyčte z těchto jasných slov, že by Palacký přiosoboval si právo, plnou moc od stavů, aby ztupil německý národ? Naopak v předmluvě na str. 3. čteme: „Über die Grundsätze und Absichten, welche mich bei Bearbeitung dieser Geschichte leiten, habe ich kaum ein Wort zu sagen. Ich kenne keine anderen, als welche aus dem obersten Grundsätze der historischen Wahrheit und Treue sich von selbst ergeben.“ Slovo těch Knoll jakoby nečetl, nehodila se mu do krámu.

A takovou podkládanou tendencí „jako obhájce německé cti, německé slávy“ soudí Palackého a vyzovuje z toho důsledky i v „Pamětním spise“ na 67 stranách. Nebylo mu po chuti, že „Palacký psal Dějiny české s hlediště jako Čech, že nebyly sepsány v duchu doby Teresiánské a Josefínské, v kteréž jsme se zrodili a byli vychováni“. Ani titul knihy se mu nelíbil, na místě „Geschichte von Böhmen“ mělo by prý býti: „Der Slaven Alleinsein“ a jich nenávisť proti Němcům. S ničím nebyl spokojen. Prohlásil dějiny německé říše za nejvelkolepější historii všech národů,²¹⁾ a protož nemohl pochopiti, jak Palacký odvažil se pohlížeti na všechno německé „hyperkriticky a na záležitosti slovanské zase nekriticky“. Což jeví se i při citování německých kronikářů. Proč na str. 144. v notě nazývá Fuldské mnichy Rudolfa a Reginharda nevzdělané, proč povídá, že „vzáctnému opatu Prumskému více bylo činiti o řeč ozdobnou než o věrné vypravování a správnou chronologii“? Palacký má na Knollovo „proč“ odpověď

²¹⁾ »Die Habsburgischen Stammlande sind so innig verwebt und verschlungen mit der grossartigsten aller Geschichten, mit der des teutschen Reichs, dass man sie durchaus hievon nicht zu scheiden vermag.« Denkschrift über die Principien v měsíci květnu 1837.

slovem „bekanntlich“ (dle obecného seznání), spravedlivý však pan profesor takovou interpretaci zamlčel. „Proč v téže notě (vytýká dále) udává se, že letopisy Metské, Sigebert Gemblacký, letopisec Saský a jiní dějepisci němečtí se mýlili?“ Palacký opět odvolává se v té příčině na výrok Němce Schlözera, ale toho si Knoll nechtěl povšimnouti, poněvadž by nemohl výtku učiniti. Ani se mu nelíbily citáty z Helmolda, Adama Bremského, že Němci s rozšiřováním křesťanství šířili, upevňovali své panství, že křesťanství vynášelo jim daně a robotu.

Že Palacký se osmělil a vystoupil proti cechu německých kronikářů a někdy jednoho nebo druhého trochu pocuchal, považoval Knoll za přečin pokárání hodný; že však opovážil se protiviti majestátu německých císařů a ledacos jim vytýkati, bylo hotovou velezradou. „Vždyť předce němečtí obyvatelé Čech lnou celým srdcem k německému císaři a jsou vrozenou, nevyhladitelnou věrností mu oddáni, třebaš v zemi české neměl svého sídla: ²²⁾ jakž může tudíž spisovatel v knize německým jazykem sepsané německého císaře nazvati nejnebezpečnějším nepřitelem české země a hroziti mu mečem? Jakých křiklavých užívá barev, jakýchž opovržlivých výrazů při svém líčení, aby nepřátelské své smýšlení proti nim vyjevil a jich lakomství odkryl! Takž vypravuje na str. 212., že císař Otto I. Veliký poslal do Čech na výpravu válečnou loupežníky; na str. 357. děsný namaloval obraz, jak císař Jindřich V. šantročí se Svatoplukem Moravským o knížecí trůn český; na str. 383. píše, že kníže Soběslav při císaři Jindřichovi ničeho nepořídil, poněvadž přišel k němu bez peněz;

²²⁾ »Der teutsche Bewohner Böhmens, der mit ganzem Herzen und mit angeborner, unvertilgbarer Treue einem teutschen Kaiser ergeben ist, wenn dieser auch nicht unmittelbar im Lande selbst seinen dauernden Wohnsitz hat, kann sich in das übersprühende Zürnen des Geschichtsschreibers durchaus nicht weder hineindenken noch hinein-fühlen, und muss sich billig wundern, wie in einem teutsch geschriebenen Werke ein teutscher Kaiser der gefährlichste Feind Böhmens genannt und mit der Schärfe des Schwerts gegen ihn gedroht werden konnte.« Denkschrift über die Principien v květnu 1837.

podobně na str. 421., když přijal Kunrát III. válečnou náhradu od knížete Vladislava, napsal: „za několik dní obdržev umluvenou náhradu, vrátil se pokojně do Němec“; a na str. 486., že biskup Jindřich poslán na počátku léta 1192 do Řezna k císaři Jindřichovi VI., aby od něho Přemyslu Otakarovi vyprosil a koupil panování v Čechách; za 6000 hřiven stříbra svolil císař k trhu.“

Jako na německé kronikáře, na německé císaře, tak i na všechno německé pohlížel podle Knolla „nový dějepisec český“ závistivým okem a s nevolí, ano na str. 424. podezřívá listinu olomouckého arcibiskupského archivu jen proto, poněvadž kníže Vladislav II. nejevil prý dosti nenávisti a zášti k německému císaři. Zaznamenává nejraději do Dějin českých takové události, jako na str. 304., když kníže Vladislav II. ve vojenském ležení u Dobenína probošta Lance Litoměřického za biskupa Pražského zvolil, že přítomní pánové na místě pochvaly reptali. Při čemž opakuje nevraživá slova předního mezi pány českými Kojaty, jenž drbnul knížete Otu, jemuž po boku stál, a pravil: „Co tu stojíš? proč nezastáváš bratra? nevidíš-li, kterak syn knížecí se zamítá a cizinec, kterýž otrhaný do této země přišel, na stolicí biskupskou se sází? Nehodí-li se bratr tvůj Jaromír dosti k důstojenství takovému, proč nelíbí se zástup našich kněží, rovně tak učených jako Němec tento? Bude-li pak cizozemec nad krajana upřímněji přátí vlasti této?“ A jaký bolestný působí dojem na německého obyvatele německého mocnářství, když na str. 263. Boleslav Polský ukazuje na ohavnost německého jha vůbec, a na str. 282., když kníže Břetislav osvědčuje, že raději cokoli podstoupí, nežli by k novému jhu na-proti Němcům se zavázal. „Což pak jest,“ přidává k tomu profesor Knoll, „každé jho něco potupného? i nynější poměry Čechův?...“

Takovým tedy duchem vyplněn jest první díl knihy Geschichte von Böhmen, v kteréž líčeny jsou doby ze známých, již tištěných listin a rukopisů, kdy krutý boj nepřátelsky proti sobě stojících národností plným ještě nevyšlehl plamenem: jakými pak barvami a slovy líčiti

bude věky, kdy oheň boje národnostního všechno zachvacoval, jako na př. za války mezi Otakarem II. a Rudolfem Habsburským, za tažení křížáckých, jež vedl císař Zikmund s kardinály Jindřichem z Winchesteru a Julianem Cesarinim, dále za odboje stavů českých ve válce Šmalkaldské a za Bedřicha Falckého? Jakým duchem využítkuje stranických spisů mistra Vavřince z Březové, Sixta z Ottersdorfu, Skály ze Zhoře? Jakou vynese na světlo kořist z archivů Třeboňského, Jindřichohradeckého, Roudnického, Duchcovského, z Lipska, Mnichova, Vratislavi a ze samého Říma?

Po vyčtení falešných a neoprávněných výtek, z nichž některé význačnější jsme uvedli, porovnává Knoll českého historiografa s bývalým suplentem české řeči a literatury na universitě Pražské, jenž chtěje prý učiniti se patrným napsal českou gramatiku, do jejíž části o výslovnosti nahromadil všechnu nenávisť, ošklivost proti Němcům, kterouž po 30 let z české literatury byl nasbíral. „A takový škandál vlastním přičiněním a intervencí jsem zamezil,“ chlubí se Knoll. Gramatika nesměla býti tiskem vydána. Jemným tímto způsobem ukázal slavné vládě, co by vlastně státi se mělo s dalším vydáváním „Dějin českých“.

Ukončiv čistě tendenční kritiku píše, že ústně a zřejmě českému historiografovi projevil své pochybnosti, že nezamlčel i výtky; nad čímž prý autor velice se rozhorlil, a přátelé jeho takový zřejmý posudek od-suzovali nedostatkem patriotismu. Palacký však vypravuje,²³⁾ že Knoll (jenž nepřátelství proti němu na jevo nikdy nedával) před studenty na katedře na první díl Dějin českých zéhrál, při společném pak večeru učenců pražských obou národností byv spisovatelem i přítomnou společností několikráté požádán za sdělení příčin, proč jest s Dějinami českými nespokojen, odpovídal, sliboval, že tak učiní, ale slovu nedostál, tak že pro takovou neshodu společnost střeďeční konečně se rozešla. Viděti, že v podkládání smýšlení, tendence, v převracování

²³⁾ Gedenklätter str. 129. »Eine Knolliade«.

smyslu Knoll byl mistrem a že, aby dosáhl cíle, nebyl zrovna v prostředcích vybíravým. Znamenitým toho dokladem jsou jeho vývody, kteréž z posudku prvního dílu Dějin českých vládě vídeňské předkládal. V „Pamětním spisu o zásadách“ zachytil se slov „nedostatek patriotismu“, jež mu právem vytýkali hosté přátelské střeďeční schůze. „To-li zváti se má patriotismem, když jednostranný spisovatel neustále sočí, snižuje a tupí německý národ? Má německý po staletí zákonem chráněný obyvatel povzbuzen býti k českému patriotismu takovými potupnými dějinami? Pravý patriotismus jevil by se nejlépe pro Čechy tím způsobem, kdyby bděli nad vychováváním mládeže, aby naučila se německému jazyku a takž domohla se zlatého klíče k hodnostem a povýšení. Anebo chce snad vláda, poněvadž kniha Geschichte von Böhmen honosí se autoritou českých stavů, kteříž předce jsou v radě koruny, zamýšlí snad vláda proti demokratickým tendencím západní Evropy a Němectva postaviti třinácte millionů fanatismem národním a nenávistí proti Němcům hořících Slovanů? Kdo může za to ručiti, že takový čtyřmi milliony Maďarů a tolikéž Vlachů rozmnožený Babel, až rozbouří se v dravý proud, bude opět moci býti utišen? Nenapadlo ještě vládě, že by těch našich třinácte millionů Slovanů mohlo učiniti pokus, aby připojili se k nezměrné, po třech dílech světa rozložené ruské říši? Nepovšiml si ještě nikdo toho, jak až marnotratně rozdávají se vyznamenání ruských křížů rytířských? Komu by nebyla nápadna horlivá snaha slovanských literátů, kteří by rádi všechny různosti nářečí slovanských kmenů vyhladili a tak jako jeden jazyk připravili, jenž by spojoval všechny Slovany od Adriatického moře až k Ledovému a od Šumavy až po Kamčatku? Známa jest rozšířená pověst, že souvěrci náboženského vyznání řeckého v Uhřích a v Polsku považují patriarchu Moskevského a cara ruského jako za svou vrchnost a také za ně se modlí. A poněvadž boj Evropy za svobodu proti Rusku a za volné užívání Dunajského ústí jest nevyhnutelný, nebylo by na čase přemýšleti, zdali nehrozí nebezpečí, když národnostní snahy

zfanatisovaných 13 millionů Slovanů se podporují a podněcují? Rakouské mocnářství jest německým státem, předním členem německého spolku. Aby spisovatelé a obyvatelé Německa nemuseli si stýskati, že Rakousko zastoupeno jest ve Frankfurtě slovanskými národy, že první díl „Geschichte von Böhmen“ naplněn jest nenávisť a ošklivostí proti Němcům: bylo by nejlepším prostředkem, aby německé spolkové země Rakouského mocnářství očištěny byly ode všech machinací, osočování fanatických Čechomanů; Čechy pak by nemohly více býti počestěny, poslovaněny, panující německá část obyvatelstva v Rakousku nesměla by od přemoci slovanské a od Maďarů i Vlachů býti zadušena, a nejváženější, nejpłodnější literáti čeští mohli by přestěhování býti do Uher, kdež by Šafařík vykládal své děje a starožitnosti Slovanské, Čelakovský esthetiku, Vinařický překlady klasiků a Jan Holý dvanácte zpěvů svého Svatopluka.“

Žádné námítky, odpory a obrany by neměly býti proti tomu ani slyšány. Zbytečné jest poukazovati na to, že Dobrovský při slavnostní schůzi společnosti náuk (1791 v září) za přítomnosti císaře samého četl řeč o oddanosti a příchynosti národů slovanských k panujícímu rodu Rakouskému; rovněž nepřipadné jest připomínati zprávu českého kněze, jaké přinášeli Slované mocnářství oběti a jaké snášeli svízele po všechen čas francouzské války. Ani množství českých básní, kteréž při návštěvě císařů Františka a Ferdinanda nadšenou lásku k císařskému domu opěvaly, není žádným podstatným důkazem patriotismu čechomanie; a co s korunovační básní Egona Ebertha, kteráž prosí panovníka, aby s důvěrou na český národ pohlédl? Kdo může a chce býti tak dětinským a nezkušeným, aby státní moudrost takových věcí si povšimla? Byli za starých časů jinší básníři, kteříž také opěvali panovníky z Rakouského domu: jakž slavila Pražská akademie Ferdinanda I. „De triumphali adventu“, jak Math. Collin „Ad potentissimum imperatorem Ferdinandum I.“ Kterak Petr Codicillus, Jindřich z Písnice panegyricky slavili chválu císaře Rudolfa II.? Saphi-

rides a Pěčkonides opěvali válečnými písněmi boj téhož proti Turkům, Pontan z Breitenbergu pozdravil svým „Applausus ad advenientem“ císaře Matyáše. A také nebyli mocnářové Rakouští nevděčni za takový hold básnický: Collin byl císařem Ferdinandem I. do stavu šlechtického povýšen, rovněž Bydžovinus císařem Maximilianem II. a David Crinitus jako básník korunován. Císař Rudolf II. ozdobil lavřínem Lomnického a mladšího Carolidesa, nobilitoval Grylla z Gryllova oc; Ješinský a Hájek stali se tělesnými lékaři císařovými, Harant z Polžic byl říšským dvorním radou. A zamezili všichni tito čeští básníci odboj Čechů proti Ferdinandovi I., proti Matyášovi a Ferdinandovi II.? Nebyli-li císařští místodržící z oken vyhozeni? nebyl-li Harant z Polžic, někdy panoše arciknížete Ferdinanda, císařem Rudolfem a Matyášem všelikými hodnostmi vyznamenaný, nebyl-li Harant jeden z prvních, kteříž přešli k zimmému králi Bedřichovi Falckému, nepřevodil-li žoldněře téhož ze Slezska do Čech, nevelel-li hrubé střelbě při obléhání města Vídně Matyášem Thurnem, nepřiváděl-li dobře mířenými výstřely v nejvyšší nebezpečí císařský hrad i život Ferdinandův?“

Historické takové vzpomínky nejsou proto na paměť uvedeny, aby neoblomná věrnost a nesčíslné oběti 13 millionů rakouských Slovanů ani jich velkomyslné šlechty byly podezřívány, zasluhujít naprostou důvěru: však aby jich oddanost byla zachráněna před svůdci, pobuřovateli a fanatiky, káže potřeba, aby přísné oko vlády nad Čechomany stále bdělo a jim nedovolilo, rozsévati símě nesvornosti. Nerozumem nazvati by se muselo, kdyby ujišťované věrnosti českých agitatorů mělo se důvěřovati.

Pisatel „Pamětního spisu“ nebyl „jako někteří“ toho náhledu, aby lidu ponechána byla zvůle, svoboda k volnému vzrůstu ducha, aby genius národa mohl svobodně se rozvinouti: hájil zásadu, aby volnost vzdělávání byla obmezena pro snadnější poněmčení různých kmenů, národ aby byl veden a cesta mu předepsána. Přední jeho snaha byla, aby národové slovanští v Rakousku nikdy vespolek se srozuměti, spojití nemohli na újmu

německé centralisace, nadvlády, aby němectví v Rakousku zůstalo ve svém dominujícím postavení a nikdy nepřišlo v nebezpečí, že by mohlo Slované býti podvráceno, a aby poněmčení zvláště Čechů co nejdříve a jistě bylo provedeno. Jako v „Historických úvahách“ o notě v Hormayrově almanachu z r. 1832, takž také v „Pamětním spisu“ po nekritických poznámkách, tendenčních výkladech o spisu Palackého předkládá Knoll své návrhy, jak by národnost česká mohla býti udolána. Jaká mládež, taková nejbližší budoucnost národa; jaký štěp, takové ovoce. Němci vychvalovaný vychovatel universitní mládeže tomu rozuměl a na předním místě dával radu, aby na místě Pražského studentského konviku, jenž nevyhovoval účelům, zřízeny byly nadace pro studující na Vídeňské universitě v „císařském městě“, kdež city a záměry v českém mladém srdci přemění se brzy a uzrajou v společnou lásku k německému mocnářství. Se stejně zdárným prospěchem osvědčí se zřízení učitelského německého semináře ve Vídni pro školy českých měst, v kterémž by zvláště přednášeny býti musely dějiny německé literatury a historie říše německé; pro české dívky ústavy německé, pensionaty; nejnižší pak vrstvy lidu aby také proniknuty byly znalostí němčiny, musí býti založeny vzdělávací školy pro poddůstojníky. Německé pluky musí pokládány býti do čistě českých měst, aby obyvatelstvo němčily, a čistě české zase do německých měst, aby poněmčeny byly. Takovým li způsobem a duchem připravován, vzděláván-li bude český lid, nebude nikdy možné, aby Němci, třebaš počtem mezi národy v Rakousku nejslabší, oloupení byli o svou převahu, moc nad ostatními kmeny Rakouska, neboť mocnářství musí opírat se o němectví v budoucím boji proti barbarskému východu. —

Při pořádání zůstalých písemností po smrti nejvyššího kanclíře hraběte Mitrovského († 1. září 1842) zapůjčil rytíř Jan z Neuberga některé do Vídně zasílané Knollovy „Pamětní spisy, historické úvahy a listy“ českému historiografovi k přátelskému nahlédnutí, poněvadž jeho se týkaly. V listu ze dne 5. srpna 1844

napsal Palacký příteli svému Neubergovi: „Seit lange schon habe ich nichts gelesen, was so anregend, erhebend und aufheiternd auf mich gewirkt hätte, wie diese beredten Blätter. Unter den vielfachen Genüssen, welche sie mir verschafften, muss ich den aesthetischen, wie billig; obenan stellen: es trat mir daraus in allen Zügen das Bild der Niederträchtigkeit, unübertrefflich wahr, weil durch sich selbst gezeichnet, entgegen; und des Fuchses oft wiederkehrende salbungsvolle fromme Zerknirschung... Ich sehe, wie mein tückischster Feind, dessen eigentliche Gesinnungen gegen mich ich nicht einmal ahnte, insgeheim zu den niederträchtigsten Kunstgriffen seine Zuflucht nehmen musste, um mir zu schaden... Ich finde bei der ganzen Geschichte nur einen Punkt, der zu ernsterer Betrachtung führt: Sind wirklich solche Knolliaden jene geheimen Hebel, welche unsere Regierungsmaschine in Bewegung setzen? Dann wehe nicht allein dem Volke, sondern vor allem der Regierung selbst, die sich ihrer bedient! Die Früchte davon werden über kurz oder lang nicht ausbleiben, und man wird dann nur sagen können: ‚Tu l'as voulu, Georges Dandin.‘“

K slověm Palackého, jimiž posoudil a odsoudil tajné spisy Knollovy, nemusíme ničeho přidati; otázku českého historiografa, zdali vláda návrhů nám nepřátelských si povšimla a podle nich se řídila, zodpovědí mnohé skutky vládní, kteréž možno vykládati za srovnalé s míněním Knollovým. Spravedlnost však káže také připomenouti, že skrytý boj Knollův proti připuštění jazyka českého ve spisech Společnosti nauk vyšel na prázdno; vláda vídeňská neosvojila si jeho rady a proti výstrahám jeho potvrdila nové stanovy i s § 20., proti němuž nečiněno úředně žádných námitek.²⁴⁾ Ano jeden z tehdejších ministrů výslovně schvaloval to, co Knoll hleděl vylíčiti jako zkázu státu; státní ministr hrabě Fr. Ant. Libštejnský z Kolovrat totiž deputaci Společnosti nauk, když dne 11. října 1840 v Praze se mu předsta-

²⁴⁾ Kalousek, Děj. Spol. nauk 143.

vila, výslovně doporučil k obzvláštní její péči právě řeč a literaturu českou.²⁵⁾ Byl to týž muž, kterýž jako nejvyšší purkrabí v království Českém vydal r. 1818 provolání „Vlastencům umění milovným“ o zřízení národního musea v Praze a jenž Jungmannovi a Preslovi, když t. r. doprošovali se jeho přízně a pomoci, co se zvelebování řeči a literatury české při museu týče, odpověděl a posilnil naději věrných vlastenců slovy: „Jsme ještě národ.“

XXXVI.

Fr. Palacký a české divadlo v Praze..

Napsal Karel Kadlec.

Málo komu ze širší veřejnosti jest známo, že jméno slavného historiografa českého jest v úzkém spojení se základy českého divadla v Praze. A přece byl on jedním z prvých českých vlastenců, kteří usilovali o to, aby pro české dramatické umění položen byl pevný základ. Trpce to nesli, že Němci pražští mají již od minulého století nádhernou — na tehdejší dobu — divadelní budovu, kdežto Češi spokojiti se musejí jen pouhým popelkováním. Zajímavé jsou v té příčině aforismy Fr. Palackého, nalézající se v literární pozůstatosti jeho.¹⁾ Uvádíme je tu v doslovném překladu (jsouť psány německy): »Čeští páni stavové vydržují ze zvláštních prostředků divadlo, které se proto nazývá »českým stavovským« a kromě pouhého uměleckého požitku má též výslovný účel, aby působilo na estetické a sociální vzdělání národa.

Že české stavovské divadlo přes to není divadlem *českým*, nýbrž *německým*, — tato contradictio in adjecto vysvětluje se českými dějinami ode dvou století, a ani horlivým Čechům dnes nenapadá, aby činili pánům stavům proto nějakou výčitku. Avšak od dob císaře Josefa II., který si vytkl za účel své politiky poněmčení Čech, probudil se znenáhla v národě také odpor (eine Opposition) proti takovému účelům, odpor, který každým rokem intensivněji roste, a jehož celého budoucího vývoje nelze ještě ani dohlédnouti. Následkem tohoto víc a více se probouzejícího národního sebevědomí jeví se čím dále tím silněji a hlasitěji potřeba českého Národního divadla. Důkazem toho jsou již na př. česká ochotnická divadla, ve všech českých krajích a městech venkovských víc a více se vzdávající, o jejichž trvání a výkonech český časopis »Květy« po léta téměř pravidelně zprávy podává.

Ona potřeba však, jež se tak hromadně po všech koutech země (in allen Ecken des Landes) projevuje, vystupuje ve hlavním městě

²⁵⁾ Ibid. 157.

¹⁾ Jest to vlastní rukopis Palackého (pouhé dvě půlstránky archového formátu).

s tím větší silou, čím všeobecněji naše venkovská města jdou obyčejně pouze za impulsem daným z Prahy. Zde však mají páni stavové divadelní monopol, a pokusy činěné od r. 1824, aby v Praze zřízeno bylo lepší české jeviště, ztroskotaly se právě tak následkem tohoto monopolu jako následkem neschopnosti a zvrácenosti dosavadního režiséra Štěpánka.

Ješitnost tohoto režiséra, který neprovozuje jiných kusů než jen své, a je-li někdy nucen provozovati něco cizího, činí to tak nebdale, že kus zpravidla propadá; zákaz, daný od pánů stavů, aby se přednějších zpěváků německého divadla neužívalo při českých operách; konečně nevkus (Misgeschmack) režiséra, který myslí, že musí na české jeviště uváděti jen věci populární, avšak populárnost sledává jen ve fraškách, fadésách, rvačkách a oplzlostech: všechny tyto příčiny učinily z pražského českého divadla v posledních letech pravý skandál. Stížnost na žalostný stav českého divadla jest všeobecná a rozšířena jest i v sousedních zemích, kmenově s námi spřízněných (in den stammverwandten Nachbarländern). Vzdělanější část českého obecnstva zdržuje se již ode dávna veškerého účastenství na Štěpánkovských fraškách, rytířských hrách a českými býti majících pantomimách (!), a sám prostý lid horší se často nad pošetilostmi a neslušnostmi, jež se mu k domnělému pokochání podávají na stavovském jevišti.«

Škoda, že tyto výtečné aforismy Palackého jsou tak stručné. Nicméně postačují k tomu úplně, abychom seznali stanovisko Palackého k českému divadlu, a vysvětlují nám také, proč Palacký na podzim roku 1844 byl jedním z českých vlastenců, kteří se radili o to, jak by konečně založeno bylo trvalé české divadlo. Porad účastnili se tenkrát mezi jinými hlavně Fr. L. Rieger, tenkrát absolvovaný právník, Dr. Jos. Frič, advokát, Alojs Pravoslav Trojan, který se v brzkou stal intendantem českých představení ve stavovském německém divadle, Fr. Palacký, český historiograf a j. Společně s jinými agitovali mužové uvedení ve vlasteneckých tehdejších kruzích, až sehnali 140 podpisů na žádost sepsanou Drem. Jos. Fričem a domáhající se toho, aby páni stavové vzdali se ve prospěch samostatného českého divadla jednoho divadelního privileje a prodali na stavební místo část pozemků mezi Přívozní ulicí a Železným mostem (kde jest nyní palác hrab. Lažanského). Dne 29. ledna 1845 byla žádost podána u stavovského (zemského) výboru, a dne 9. dubna 1845 bylo o ní jednáno ve sněmovně. Tam došla myšlénka českého divadla příznivého ohlasu. Za české divadlo přimlouvali se velmi horlivě zejména hrabata František Thun, Josef Matyáš Thun a Bedřich Deym. Již dne 27. května 1845 dodáno bylo Dru. Jos. Fričovi od stavovského výboru příznivé rozhodnutí. V nejbližší době měla býti zřízena akciová společnost, která by provedla stavbu divadla. V létě r. 1845 sepsány byly základy stanov. Akcie rozebrati měli zejména bohatí čeští měšťané a pak ona část šlechty, jež byla českému hnutí nakloněna. Také

v čele spolku státi měl šlechtic. Českým vlastencům běželo o to, aby vynikajícím jménem připoutána byla k novému podniku nejširší veřejnost a jmenovitě kruhy vládní a úřední. K naléhání Fr. L. Riegra dal se pohnouti Josef Matyáš hr. Thun, že vstoupil v čelo celého hnutí, jehož duševním vůdcem zůstal arci Rieger sám. V měsíci září r. 1845 konati se měla ustavující valná hromada nové akciové společnosti, v níž se mělo jednati o návrhu stanov. Zatím se však věc protáhla přes zimu, a valná hromada konala se teprve 3. května 1846. Jest to ona památná schůze v Platýze, do níž se dostavila neobyčejně četná a vybraná společnost — na 90 mužů — sestávající nejen z bohatého měšťanstva pražského, nýbrž i z vynikajících zástupců vysoké šlechty. Reprezentanti staré vysoké šlechty ochotni byli pracovati se zástupci politicky nově se tvořícího měšťanstva. Schůzi svolal a zapisovatelem byl Fr. L. Rieger. Za předsedu zvolen byl Josef Matyáš hr. Thun. Celý zvolený výbor čítal 30 členů. Uvádíme jej v plném složení. Jeť zajímavo dnes po půl století slyšeti některá jména, jejichž pozdější nositelé přešli do tábora našich úhlavních nepřátel. Dle početního pořadu hlasů zvoleni byli do výboru kromě Josefa Matyáše hr. Thuna, který obdržel nejvíce hlasů, tyto mužové: ryt. Neuberk, Karel kn. Schwarzenberg, Leopold šl. z Laemmelů, Frant. Palacký, Frant. hr. Thun syn, Antonín Veith, pán na Liběchově, Fr. L. Rieger, kandidát práv a majitel mlýna, Martin Brabec, měšťan a dřevař, Vojtěch Lanna, velkoobchodník a c. k. šifmistr, Dr. Josef Frič, advokát, Jan Slavík, mlýnář, Jan Jindřich sládek, Kamil kn. Rohan, Frant. Pštross st., měšťan a representant, Albert Klein, podnikatel staveb, Robert bar. Hildprandt, Emanuel Zdekauer, velkoobchodník, Václav Veith, pán na Kolíně, Hanuš hr. Kolovrat, Jindřich hr. Kolovrat, Pavel Šafařík, Ph. Dr. a c. k. kustos, Eduard Pleschner, velkokupec, Josef Jungmann, rytíř řádu Leopoldova, Frant. Vaňka, sládek, bar. Lexa z Aehrenthalu, Jan Svatopluk Presl, c. k. professor, Dr. Jan Kaňka, advokát, hr. Lev Thun a kn. Hugo Salm.

Zvolený 30členný výbor podal k císaři a králi Ferdinandu Dobrotivému žádost za povolení akciové společnosti ke stavbě českého divadla. Ve vládě vídeňské byl však proud věci české docela nepřiznivý. Žádost nebyla panovníkovi ani přednesena a zůstala ležeti až do bouřného roku 1848, ve kterém nebylo ani času mysliti na podobné věci, jako jest divadlo. Během uplynulých dvou let se beztoho na celou záležitost již zapomnělo. Alojs Pravoslav Trojan stal se sice zatím členem zemského výboru a jmenován byl »prozatímným intendantem českého jeviště« (prvním to intendantem českého divadla), avšak českým jevištěm rozuměly se pouze české hry provozované v podruží německého stavovského divadla, jehož intendantem byl hr. Albert Nostic. Trojan činil na zemský výbor nátlak, aby vystavěl aspoň prozatímné české divadlo, docílil však jen toho, že zemský výbor vyzval ředitele německého divadla Hofmanna, aby žádal za povolení ke stavbě arény pro české hry na čas od 1. května do konce

září 1849. Ředitel učinil tak, poněvadž mu byla zaručena hmotná podpora. V krátkce na to vystavěna aréna ve Pštrosce, jež měla býti oním prozatímným českým divadlem. Potřebě se však nijak nevyhovělo. V aréně hráti se mohlo pouze v létě. Naléhali tedy oba intendantové na to, aby zřízeno bylo v Praze prozatímné české divadlo, ve kterém by se mohlo hráti i v zimě. Ubíhal rok 1849, a záležitost českého divadla nepostoupila ani o krok vpřed. Na podzim téhož roku usnesl se sice zemský výbor, že z jara příštího roku má se počítati se stavbou, avšak usnesení schváliti měl ještě zemský sněm, a ten se do konce března r. 1850 ani nesešel. Neustálé průtahy rozhořčily již české vlastence. Na pouhý zemský výbor nebylo již spolehnutí. Obrácen tudíž zřetel ku svépomoci. Přisídící zemského výboru a intendant českého divadla A. P. Trojan obnovil myšlénku z roku 1845 a ve srozumění s předními vlastenci, kteří se usnesli, že se sestoupí za účelem vystavění českého divadla ve zvláštní spolek, podal dne 10. července 1850 u městského a pevnostního velitelství — v Praze byl tenkrát stav obležení — žádost za povolení spolku ke zřízení českého divadla v Praze. Žádost psána byla ovšem německy. Mezi vlastenci, jejichž jménem A. P. Trojan jednal, byl na předním místě Frant. Palacký. Fr. L. Rieger, později hlavní osoba ve Sboru pro zřízení Národního divadla, byl tenkrát na cestách v cizině. Zajímavá jest poznámka na konci dotčené žádosti, že k přistoupení ke spolku, jakmile bude povoleno, pozváni budou: pp. dvorní rada a městský hejtman (táž funkce jako nyní policejní ředitel) Sacher-Masoch, purkmistr pražský (Vaňka), c. k. státní zástupce Dr. Ambros, J. J. kn. Jan Lobkovic a j. Již dne 29. srpna 1850 oznámilo místodržitelství A. P. Trojanovi, že spolek povolilo. Svolal tudíž Trojan na 7. září 1850 schůzi vlastenců, jejichž jménem jednal, aby jim oznámil výsledek žádosti. Na »zápisnici« (protokolu), »učiněné« v místnostech Čes. Musea dne 7. září 1850, podepsány jsou tyto osoby: na prvním místě Sacher-Masoch, pak pod sebou Palacký, Trojan, Pícek, Jungmann (Jan, nikoli Josef), Hanka a Tyl. Předloživ nejprve povolení místodržitelství ze dne 29. srpna 1850 č. 2484, přenesl A. P. Trojan dotčené své právo povolením nabyté na přítomné osoby jakožto »spoluzakladatele« komitétu ke sbírání příspěvků na vystavění českého Národního divadla v Praze. (Později nazýval se spolek ten Sborem pro zřízení Národního divadla v Praze.) Jako přítomní uvedeni jsou v protokolu tyto spoluzakladatelé: František Palacký, c. k. dvorní rada Masoch, J. K. Tyl, Jan Vyskočil, mlynář, V. Nebeský, J. ryt. z Neuberku, Fr. Dittrich z Podskalí, Mart. Brabec, Jan Slavík, mlynář, MUDr. Pichl, Ferd. Fingerhut, Jakub Malý, prof. Jan Jungmann, MUDr. V. Staněk, Dr. Bělský, Jan Richter, kupci Dudek a Huleš, prof. Václav Kl. Klicpera, V. Hanka, prof. Hanuš, V. Pícek, Dr. Horáček, Dr. Gabler a Fr. Pšross ml. (Fr. L. Rieger byl tou dobou na cestách.) Zároveň však poznamenáno, že se spolek má doplniti podle vlastního uznání.

Ustavující valná hromada spolku, v níž čteny byly stanovy a volen výbor, sezvána byla na 12. září 1850. Jako se prvých kroků

o české divadlo z r. 1846 účastnila šlechta, tak mělo se státi i v r. 1850. Bylo to aspoň přáním českých vlastenců. V čele spolku státi měli členové vysoké šlechty za týmž účelem, za kterým volen byl do výboru policejní úředník éry absolutní! Obavy nedůvěřivé Bachovské vlády, jakoby české národní hnutí bylo protidynastické, měly tím býti zaplašeny. Prvé hodnosti ve spolku měly býti svěčeny Karlu kn. ze Schwarzenbergů a Janu hr. Harrachovi. Oba však prohlásili, že funkcí jim nabízených přijmouti nemohou. Dostaliť z nejvyšších míst pokyn, aby s českým hnutím neměli nic společného, ba řeklo se jim zrovna, že by to nebylo ani dost loyální, aby stáli v čele podobných českých podniků. Poměry utvářily se od roku 1848 docela jinak než dříve. České hnutí, které do r. 1848 nevyklučovalo šlechtu, proměnilo se ve hnutí ryze demokratické aneb lépe řečeno ve hnutí uvědomělého nižšího měšťanstva. Šlechta se zatím myslence české téměř úplně odcizila a s ní šla zároveň i pražská měšťanská plutokracie. Povstání svatodušní uškodilo národu našemu neobyčejně. Nepráteleům národa českého byla to voda na mlýn. Mohli aspoň ukazovati na nás jako na národ buřičský. A s buřiči nechtěl nikdo nic míti, zvláště když by byl tržil za to jen nemilost vlády a byrokracie. Již tato situace byla by postačila, aby se šlechta trhla od české myšlénky. Avšak byla tu příčina ještě jiná, daleko vážnější. Intrika Maďarů, dávných nepřátel našeho národa, hrála tu velikou roli. Již od samých počátků nové ústavní doby setkáváme se s tímto národem na různých cestách. V Praze měl býti slovanský sjezd. Maďari chtěli jej zmařiti a vyslali k nám svého emisara, aby tu způsobil rebelii. Poněvadž emisarem mohl býti pouze člověk, který by vzbuzoval důvěru, vyhlídli si Maďari Slovák Marcella Turaňského, krásného velikého muže, který již svým zevnějškem se doporučoval. Turaňský hrál v Praze dosti velkou roli. Když zpozoroval, že by se plán jeho mohl zdařiti, dal se chytiti a při vyšetřování udával s rafinovanou vyhaností, že běží o spiknutí Slovanů proti rakouské dynastii, která má býti zbavena trůnu. Do protokolu uváděl takové podrobnosti celé konspirace, že ve vládě musel nevyhnutelně vzbuditi víru, že vyhané zprávy spočívají na pravdě. Konečně byl Turaňský přece propuštěn, avšak podezření lpělo nejen na českém měšťanstvu, nýbrž i na šlechtě. Sešla se tudíž šlechta a bojíc se ještě stínů z minulého století, kdy bavorský Karel Albrecht rovněž od šlechty byl zvolen (proti Marii Terezii) za krále českého, počala vyčítati hr. Josefu Matyášovi Thunovi, že se dal voditi od Riegra za nos. Běželo prý o konspiraci chystanou od měšťáků proti rakouské dynastii, a s tím že oni nechtějí nic míti. Hrabě Thun zapísal se následkem toho, že od té chvíle se z Prahy vzdálí a nikdy více se nenavráti. Slova svá také splnil. Odstěhoval se do Salcpurku a žil tam až do smrti. Rozumí se, že přešel pak do tábora německého, v němž se octli také jeho syn Osvald i vnuk Osvald, stojící ještě dnes v čele strany německé. (Jest zároveň předsedou německého divadelního spolku pražského, jenž spravuje zdejší německé divadlo.)

Šlechta stála tedy roku 1850, kdy založen byl Sbor pro zřízení Národního divadla, v řadách našich národních odpůrců. A byl-li přes to jednotlivý šlechtic hnutí českému nakloněn, vysvětlují tehdejší poměry, proč se nechtěl spolkovati s českými vlastenci. Za takových okolností nebylo lze provésti myšlenku, aby aristokrat stál v čele Sboru pro zřízení Národního divadla. Zakladatelé spolku ohlédnouti se musili po osobě jiné. A tu nestál tenkrát nikdo z Čechů na té výši veřejného mínění jako František Palacký, osvědčený vlastenec a bojovník za práva národní. Zvolen byl tudíž ve valné hromadě ze 12. září 1850 František Palacký jednohlasně za předsedu Sboru, aby novému podniku propůjčil váhu svého zvučného jména. Palacký byl, jak se říká, dobrá firma, avšak křivdil by mu, kdo by myslil, že byl předsedou a členem jen nominálním. Po celou dobu nejen svého předsednictví, nýbrž i členství pracoval horlivě o vytčeném úkolu Sboru, jak dokazují četné schůze výboru i valné hromady, jež dílem řídil, dílem se jich účastnil, vystupuje mnohdy i s iniciativou. Sotva byl zvolen za předsedu, odebral se Palacký ve druhé polovici října 1850 k návrhu členů výboru Dra. Daníčka, ryt. Sacher-Masocha a jednatele A. P. Trojana do Vídně, aby prosil u Jeho Veličenstva císaře a krále Františka Josefa I. a po případě i u ministrů za podporu nového spolku, a aby u ministra financí vymohl osvobození Sboru od porta a kolků. Dvorní a soudní advokát vídeňský Dr. Dvořáček byl zároveň požádán, »aby s panem předsedou co „obeslanec“ patřící kroky u dotčených nejvyšších a vysokých osob dělal«. Žádost k císaři vypracoval Palacký společně s ryt. Sacherem. Ve Vídni však nepořídil. Dne 30. října 1850 podal již ve výboru zprávu, »že u Jeho Veličenstva audienci dostatí nemohl, ačkoli se dvakrát ohlásil, poněvadž se žádná audience v onom týdnu neudělovala«.

Za místopředsedu Sboru zvolen byl ve valné hromadě dne 3. října 1850 Jan kn. Lobkovic, avšak hodnosti této nepřijal, zůstává nicméně členem Sboru, kterému věnoval na vystavění českého divadla celých 6000 zl. Zvolila tudíž valná hromada ze 14. listop. 1850 místo Lobkovic za místopředsedu Rudolfa hr. Vratislava z Mitrovic, okresního hejtmana. Avšak i tento vzdal se hodnosti nař vznesené, zvolen byv za vojenského zemského komisaře. Musil Prahu opustiti a jíti za vojskem. Také hr. Vratislav setrval však ve spolku. Kromě obou uvedených aristokratů byli členy spolku ze šlechty jen Jan hr. Lažanský a J. ryt. z Neuberka. Později přistoupil ještě Karel Maria baron Villani. Hrabata Jindřich Chotek²⁾ a Hanuš Kolovrat Krakovský nevstoupili sice do Sboru, avšak upsali také značnější sumu (po 4000 zl.)

²⁾ Z dopisu hr. Jindřicha Chotka, daného ve Veltrusích 28. srpna r. 1851, kterým daroval Sboru 4000 zl., vyjímáme závěrek: „Co se týče mně příslíbené lože, odhodlal jsem se tomu právu (sic) docela se odřeknouti, an pán kníže Lobkovic, který ještě větší příspěvek dal než já, žádnou loži si nevymínil, a taková výminka se mi zdá býti spekulace soběcká a nehodná účelu tomu všeprospěšnému (sic)“.

Z ostatní šlechty nepřijal vůbec nikdo pozvání, aby se stal členem Sboru. Jeden za druhým odřikal se české myšlenky, a některý, nemaje na tom dosti, provázel zamítací prohlášení své ještě různými výklady o poměru české a německé národnosti v Čechách. Nejzajímavější v té příčině jest dopis Josefa bar. Westphalena z 15. května 1851. Polemisuje v něm tím, že v německém provolání ke sbírkám na české divadlo stojí »das böhmische Volk«, kdežto prý má státi »die chechische Nationalität in Böhmen« atd.³⁾

O nic lépe než šlechta nezachovala se ke Sboru pro zřízení Národního divadla plutokracie a vyšší úřednictvo. Ačkoli ve výboru Sboru zasedal sám policejní úředník Sacher-Masoch, a nebylo se tudíž obávati, že by spolek měl tendenci státu nebezpečnou, zřikali se ho šmahem státní úředníci i zámožnější měšťané, různým způsobem jednání své omlouvajíce. Tak psal na př. finanční rada Falk, který sám o sobě přiznal, že matka jeho byla Češka a že on sám jako hoch jen česky mluvil, v listě ze 2. října 1850 doslovně takto: »Böhmen kann nie slavisiert werden. Wozu also für einen Böhmen der Traum eines Slavenreiches?«

Již z této malé ukázky jest viděti, jak pohlížela v letech padesátých pražská veřejnost na Sbor pro zřízení Národního divadla a vůbec na otázku českého divadla. Jaké útrapy bylo spolku snášeti kromě toho ještě od místopředsedy Mecséryho, který pod rouškou náklonnosti byl úhlavním jeho nepřítelem, o tom nebudeme se rozepisovati. To vylíčeno jest důkladně v díle F. A. Šuberta »Národní divadlo v Praze« (Dějiny jeho i stavba dokončená, 1881) a nepatří do rámce této stati. Zde stačí jen připomenouti, že celých deset let pronásledován byl Sbor pro zřízení Národního divadla byrokratickým aparátem Bachovým, jehož representantem v království Českém byl baron Mecséry společně s policejním ředitelem ryt. Sacher-Masochem který již 10. března 1851 poděkoval se z výborství Sboru. Ironicky

³⁾ V provolání ignorují se prý již předem skoro 2 mill. Němců, »ein Umstand, der ohnmöglich veranlassen kann, wie mir scheint, dass der Teutsche zu diesem Ignoriren aufmunternde Beiträge liefern möge«. Ke konci ulevuje si baron Westphalen těmito slovy: »Gewiss würde es im Gegentheil ein grosses Glück für das ganze Vaterland sein, wenn die Čechen sich ihren teutschen Brüdern mehr näherten und ein gemeinschaftliches Band aller österreichischen slavischen Nationalitäten sich in der teutschen Sprache fände; sie ist den Slaven bei ihrer grossen Sprachfähigkeit unendlich viel leichter zu erlernen, als die obwohl harmonische, doch aber unendlich viel schwerer auszusprechende slavische Sprache dem Teutschen; sie würde mehr mit dem ganzen Teutschland das seit Jahrhunderten mit diesem Lande verbundene Böhmen beider Mundarten verbinden, welchem Oesterreich sich wieder anzuschliessen auf dem Punkt steht, oder vielmehr den bestehenden Verband mit ihm zu erhalten strebt; und diese historische Verbindung mögte der Monarchie heilbringender sein als „die Blicke des grossen Völkerstammes ausser derselben in Europa — miní se tu Rusko, — welche sich auf Böhmens Čechen wenden“, wie im Aufrufe gesagt wird, und welche stets Blicke aus sehr weiter Ferne bleiben mögen“.

vyznívají dnes slova Masochova z abdikačního jeho listu: »Bylo mně radostnou úlohou při projednáních tak dalece účinkovati, že nyní pevný základ k dalšímu zdárnému působení položen jest.« Tedy rytíř Sacher-Masoch kladl základy k českému Národnímu divadlu!

Po vykonání předběžných formálností zahájil výbor Sboru od samého počátku spolku nejhrošlivější činnost. Měrou velice vydatnou účastnil se jí i starosta Dr. František Palacký, který nejen schůze řídil, nýbrž i mimo ně pracoval. Podobně jako ostatní členové výboru byl sám také sběratelem příspěvků a rozumí se složil rovněž ze svého značnější sumy. S rodinou svou odvedl 540 zl. Fr. L. Rieger, který se zetěm jeho stal teprve r. 1853, byl mu horlivým pomocníkem od prvních měsíců r. 1851, jakmile se navrátil z cest. Byl také on zvolen do výboru. Dne 31. května 1851 podal výbor Sboru (německy psanou) žádost o podporu k Jeho Veličenstvu a k arcivévodovi Františku Karlovi, avšak vláda žádosti nedoporučila.

Ve výborové schůzi dne 9. února 1852 oznámil Palacký, »že od konce tohoto měsíce složí předsednictví Sboru«, a žádal proto, aby ke konci toho měsíce veškeré účty byly uvedeny do pořádku. Přes to setrval však Palacký k prosbám výboru v čele spolku až do příští valné hromady, která se konala 15. dubna 1852. Pohnutkou k tomu, že se poděkoval z předsednictví, byly intriky proti němu — tenkrát strojené i v samém kruhu českém.

V dotčené valné hromadě ukázalo se však zároveň, jaké oblibě a účtě se Palacký ve Sboru pro zřízení Národního divadla těšil. Trojan navrhol jménem výboru, aby tou dobou nebyl volen žádný předseda, nýbrž jednatel, který by spolu zastával úřad místopředsedy. Sám totiž se Trojan zároveň poděkoval z jednatelství. Návrh Trojanův přijat byl jednohlasně a za jednatele a místopředsedu zvolen byl horlivý vlastenec p. Maxmilian Berger. Do výboru byl však Palacký volen i nadále a účastnil se i jako prostý člen výboru velice pilně všech porad a prací výboru. Byl na př. členem komise, která vyjednávala s Drem. K. v. Schlosserem a jeho chotí Eleonorou Schlosserovou rozenou Richterovou o koupi staveniště, na němž stojí nyní Národní divadlo.

Ve výborové schůzi dne 22. dubna 1852 jednalo se o místo pro české divadlo. Za nejvhodnější staveniště pokládal výbor jednak místo na Josefském náměstí, jednak místo, kde stojí nyní Národní divadlo. K návrhu Palackého usneseno učiniti dříve pokus, zdali by císař a král propůjčil spolku bezplatně místo na Josefském náměstí. Vyslána tedy za předsednictví Bergrova nová deputace k císaři. Dle zprávy Bergrovy podané ve výborové schůzi 10. června 1852 ubezpečil císař deputaci, že věc stran pozemku na Josefském náměstí dá vyšetřiti. Přes to neměla přece žádost výsledku. Dne 18. července 1852 oznámilo městské hejtmanství Sboru, že »žádost došla vysokého ministerstva vojenství zůstala bez nejvyšší poznámky neb určení, a že také vysoké ministerstvo vojenství nemělo pohnutky vůbec v ní rozhodnouti«.

Když v září r. 1852 s pí. El. Schlosserovou uzavřena byla trhová smlouva o staveniště, jednalo se ve valné hromadě ze 14. října 1852 o velikosti českého divadla a o stavebních plánech. Mezi účastníky debaty byl také Palacký. Poukázav k tomu, že divadlo německé v Praze není stavěno ekonomicky, poznamenal, že v novém divadle českém musí to býti jinak. Není prý třeba tolik loží jako v divadle německém, a parterních loží vůbec není třeba.⁴⁾ Galerie pak mohou prý se stavěti hlubší, čímž všim se při nezměněné obsažitosti přece může ušetřiti místa. — K návrhu Riegrova usneseno bylo tenkrát, aby se divadlo stavělo pro 2500 osob.

Také rozpravy stran vypsání konkursu na plány divadla se Palacký účastnil. Právě, že »cesta konkursu nezdá se býti aspoň u nás nejpraktičtější, ale k veřejným sbírkám že také náleží veřejný konkurs a veřejné posouzení; vytýkala by se sice strannost v posuzování. Konkurs nedá se na Čechy neb na Rakousko obmeziti. Jak by bylo možná hleděti k tomu při pracích beze jména zaslati se majících?« — Přijat byl návrh, za nějž se přimlouval Palacký, aby totiž konkurs byl všeobecný a veřejný.

Přes zimu r. 1852—53 a jaro r. 1853 meškal Palacký v Nizze a v Paříži a nemohl se tudíž činnosti Sboru účastniti. Téhož roku (usnesením valné hromady z 15. června 1853) zůstalo k návrhu Riegrova při dosavadním způsobu zastávání předsednictví. Nebyl volen předseda, nýbrž předsedající jednatel, a tím zvolen k návrhu Palackého opět Max. Berger. Palacký s Trojanem voleni do výboru.

Roku 1853 byl Sbor nucen nátlakem policejního ředitelství změnití stanovy. Vyšel zatím spolkový zákon ze 26. listopadu 1852 a policejní ředitelství chtělo, aby Sbor pro zřízení Národního divadla přizpůsoben byl novému zákonu.

Od r. 1853 počal Sbor pro zřízení Národního divadla živořiti. Sám výbor byl již přesycen úředním týráním a nejevil ani stopy po dřívější horlivosti. Od 30. července r. 1855 až do 7. července r. 1860 nekonala se vůbec ani žádná valná hromada. Bylo-li třeba nějakého společného dohodnutí, dělo se tak mezi členy výboru per rollam. Poslední výborová schůze před r. 1860 konala se, pokud stačí náš listinný materiál,⁵⁾ 13. prosince r. 1855. Palacký byl v ní také přítomen. Vyřizování per rollam počíná se ve Sboru pravidelně od r. 1856. Rozumí se, že také Palacký se vyřizování toho účastnil právě tak horlivě, jako dříve navštěvoval schůze.

Nový život započal ve Sboru od r. 1860 po pádu absolutismu. Výbor zahájil na novo pravidelné schůze, pořáde ještě pod vedením Bergrovým. Palacký se těchto prvních schůzí účastniti nemohl, meškaje od zimy r. 1859—60 v cizině. Dlel s nemocnou chotí svou nejprve

⁴⁾ Kdo by tenkrát byl mohl předvídati nynější rozvoj českého divadla!

⁵⁾ Registrátor zemského výboru p. J. Malý dal nám laskavě nahlédnouti do písemností Sboru pro zřízení Národ. divadla.

v Nizze, a když pak na cestě domů v měsíci dubnu 1860 znova se roznemohla, zdržel se s ní až do července postupně za sebou v Marseille, v Ženevě, v Bazileji a Heidelbergu. Valné hromady ze 7. července 1860 se již účastnil, a to jako navrhovatel. Běželo tenkrát o změnu stanov. Mecséry přistříhl Sboru křídla. Aby činnost jeho byla co nejvíce omezena, nedovolil, aby kromě městských starostů a vesnických představených mohl někdo jiný na venkově býti sběratelem příspěvků, a vedle toho ustanovil, že Sbor smí čítati nanejvýš 120 členů. Těžkých těchto pout měl nyní spolek býti zbaven. Obě omezení měla v nových stanovách odpadnouti. Změny tyto byly již odhlasovány, a tu navrhoval Palacký ve zmíněné valné hromadě ze 7. července 1860, aby výboru dána byla plná moc zkoumati stanovy a požádati kromě dvou již odhlasovaných změn zároveň o všechny další případné změny oněch článků stanov, které by nebyly na prospěch spolku. Návrh Palackého byl také přijat.

V protokolech a presenčních listinách výborových schůzí konaných po dotčené valné hromadě až do 13. srpna 1861 nečteme jména Palackého. Vstoupil Palacký po návratu z ciziny a po úmrtí své choti (18. srpna 1860) na novo na jeviště politické, jež na celé desetiletí před tím byl opustil. Roku 1861 zvolen byl na český sněm za okres Karlínsko-Brandýský a 18. dubna téhož roku jmenován byl od císaře doživotním členem panské sněmovny říšské rady, v níž však setrval jen krátkou dobu. Seznav, že hlas jeho jest tam hlasem volajícího na poušti, zdržel se veškerého účastenství. Jakou váhu mívala přítomnost Palackého ve schůzích Sboru, seznati můžeme z toho, že výborová schůze ze 13. srpna 1861 schválně k vůli němu byla svolána. Sekretář Sboru prof. Jan Jungmann píše v pozvání k řečené schůzi doslovně takto: »Poněvadž přítomnost pana ouda výboru, velectěného pana Dra. Frant. Palackého, ouda panské sněmovny, avšak jenom na několik dnů omezená, již dlouho žádaná, velmi příhodnou příležitost podává k důkladné poradě o nejdůležitějších záležitostech brzkého zřízení českého Národního divadla v Praze: nížeapsaný ve jménu pana předsedy pány oudy výboru v Praze nyní přítomné uctivě žádá, aby v této schůze na zítřek 13. t. m. určené s ohledem na přítomnost našeho slavného ouda jakož i na důležitost předmětu zajisté podílili brali.« Počínajíc podzimem r. 1861 účastnil se Palacký opět pravidelně schůzí výboru a vícekrát i předsedal za nepřítomnosti M. Bergra.

Na 27. ledna 1862 ustanovena byla valná hromada Sboru. Mělo se v ní jednati především o změněných stanovách a pak měl býti volen nový výbor. Tentokrát dostavil se neobyčejně velký počet členů. Přišlo jich 124. Po přečtení zprávy jednatelské a účetní vylíčil Palacký krátce dosavadní činnost Sboru. Debat bylo tolik, že skončilo se rokování pouze o stanovách. Volba výboru odročena na 29. ledna. Zatím bylo se stalo opětně dohodnutí se zástupci historické šlechty, aby se postavili v čelo Sboru pro zřízení Národního divadla. Rieger vzdal se vůbec kandidatury, a Palacký chtěl býti volen

za pouhého člena výboru. Za předsedu zvolen byl Karel kníže Schwarzenberg, za jednatele Jan hr. Harrach. Do výboru zvoleni byli mezi jinými František Palacký a ze šlechty kn. Rudolf Thurn-Taxis a kn. Jiří Lobkovic. Ani tentokrát nebylo souzeno, aby vyšší aristokracie podporovala snahy české. Absolutismus sice padl, avšak smýšlení ve Vídni se nezměnilo. Kn. Schwarzenbergovi na novo dáno na srozuměnou, aby se vzdal funkce mu svěřené. Učinil tak již za dva měsíce po své volbě. Také hr. Harrach oznámil (v květnu 1862), že nemůže ve výboru setrvati. Co se týče kn. Lobkovic, nedošlo výboru vůbec žádné oznámení, chce-li kn. Lobkovic přijmouti funkci mu nabízenou. Tak zůstal výbor Sboru až na kn. Thurna-Taxise opět demokratickým. Za dosavadního jeho složení nemohl v něm nikdo jiný předsedati než Palacký. Byl ve výboru nejstarším a požíval vůbec největší autority. Na listinách, na př. na přepracovaných stanovách ze 29. prosince 1862 podepsán jest „na místě předsedy starší výboru Dr. Frant. Palacký“. Četnými funkcemi i stářím byl však již Palacký unaven. Umínil si tudíž, že ve valné hromadě dne 3. ledna 1863 voliti se již nedá, a to ani za předsedu ani za jiného funkcionáře. Právil také, že bude lépe, když mladší síly se uvážou v úřady Sboru. Zvolila tudíž zmíněná valná hromada ze 3. ledna 1863 za předsedu Dra. Fr. L. Riegra. Palacký však přece byl zvolen za člena výboru.

V době následující upadl Sbor pro zřízení Národního divadla do stagnace. Po celá dvě léta (1863 a 1864) nekonala se vůbec ani žádná valná hromada. Vypisovati příčiny toho, nespadá do této práce. Teprve na 23. ledna 1865 svolána byla opět valná hromada. Mezi jinými věcmi debatovalo se také o návrhu F. Palackého (přijaté již ve výboru), aby z příspěvků, jež budou přístě pro Národní divadlo odváděny, věnována byla 2½% pensijnímu fondu pro členy kr. českého zemského divadla, který tenkrát byl založen. Návrh Palackého byl valnou hromadou přijat.

V uvedené valné hromadě konaly se také volby nového výboru. Ve Sboru pro zřízení Národního divadla vyrostl zatím nový proud nespokojený s dosavadní správou spolku. Od r. 1863 tvořil se v české společnosti zárodek rozkolu na stranu staročeskou a mladočeskou. V čele oné byli Dr. Palacký, Dr. Rieger a Dr. Brauner, v čele této Dr. Julius Grégr a Dr. Karel Sladkovský. Do výboru nově voleného dostali se stoupenci nového směru. Když Fr. Dittrich, náměstek starosty Pražského, zvolený za předsedu Sboru, funkce se vzdal, zvolen byl v nové valné hromadě 5. února 1865 za předsedu továrník Ferd. Urbánek. Místopředsedou v novém výboru byl Karel Sladkovský. Ani Palacký ani Rieger nebyli již voleni do výboru.

Roku 1865 končí se také činnost Palackého ve Sboru pro zřízení Národního divadla. Teprve v květnu 1868 setkáváme se se jménem Palackého ve spojení s českým divadlem. Ve dnech svatojanských téhož roku konány byly velkolepé slavnosti kladení základního kamene

k Národnímu divadlu. Palacký nesměl při nich scházeti. Byl první z těch, kteří dne 16. května 1868 přistoupili ke kameni základnímu. Pozdvihnuv kladivo, pronesl tato slova: „Ve jménu národa v Čechách i na Moravě jednotného požehnejž pán Bůh dílu svatyně této, ve které národu českému zjevovati a před oči stavěti se má všeliká mravní pravda i krása.« Den na to účastnil se Palacký i slavnostní hostiny a pronesl při ní též krátkou řeč.

Otevření Národního divadla se šedý kmet arci nedočkal.

XXXVII.

Palackého práce o dějinách právních.

Napsal Hermenegild Jireček.

Ze prací svých čistě historických zabočil Palacký s patrnou zálibou občas na pole dějin právních; vedlo jej k tomu studium dějin politických, kdež záhy znamenal, že se nemůže obejít bez poznání institucí právních, hluboce zasahujících do politických poměrů země české. Nenalézaje při tom skoro žádných přípravných prací, nucen byl sám rozhlédati se po oboru tom, což bylo tím trudnější a namáhavější, poněvadž sami prámenové práv ještě skoro vesměs dleli v úkrytu rukopisův, jak listiny tak i vlastní památky právní. Palackému ovšem šlo především o český středověk, jehožto dějinami se zanášel; ale právě pro tu dobu nebylo skoro ničehož pracováno. Co zde bylo, naprosto nepostačovalo; dílečko benediktinů Rajhradských „Jura primaeva Moraviae“ z r. 1781 ničím neprospělo nauce té doby, a Voigtova kniha „Ueber den Geist der böhmischen Gesetze“ (z r. 1788), kterou Palacký případně charakterisuje řka, že tu psáno o duchu zákonů českých, anož sklada- telovi samo tělo jejich, t. j. zákony a řády, zůstaly neznámy, nebylo ani stínem toho, oč vlastně šlo.

* * *

Práce Palackého v oboru práva českého dvojím směrem se nesou, jednak že mu bylo z listinného materiálu dobývati známostí právních, jednak že sám se

viděl nucena, aby staré prameny práva na jevo vynášel a z rukopisův uveřejňoval.

Listinný materiál poskytoval sice dosti velkou hojnost podrobných zpráv, ale případnému porozumění přemnohých těchto dat bránily záhadné namnoze výrazy právní, hotové to runy, kterýmž bez další známosti práv u jiných národů slovanských přetěžko bylo rozuměti.

První pokus právníckého studia na základě materiálu listinného vyšel z péra Palackého r. 1831, ku kterémuž hlavní podnět zavedl rukopis okolo r. 1828 v tajném archivu Kraloveckém v Prusích objevený a formule listin z kanceláře české za Václava I., Otakara II. a Václava II. obsahující. Rozprava tato, mající název „Pomůcka ku poznání řádův zemských království českého z 2. polovice XIII. století“, vyšla v ČČM. 1831 i obsahovala tyto jednotlivé články: 1. Sněmy. Vláda zákonodárni. 2. Úřady zemské a dvorské. 3. Desky zemské. 4. Úřadové krajští. 5. Stavění a hrazení měst. 6. Důchody komory královské. 7. Mincí česká. 8. Tažení do pole. 9. Úřad šestipanský v Praze. Co tu Palacký vykládá a píše, skoro vše založeno jest na řečeném formuláři Kraloveckém; obraz, kterýž tu vykreslen, zahrnuje hlavně dobu 2. polovice XIII. věku. Stal se tím zjevný pokrok v historii práva českého; leč doba předcházející, doba knížecí, nedošla tím valného osvětlení. Hlavním pramenem tu též byly listiny, ale diplomatář český ještě ani r. 1830 nebyl uspořádán, tím méně uveřejněn, tak že, jak Palacký dobře praví, „staří obyčejové právní a celé zemské zřízení za knížat z rodu Přemyslova jsou ještě vždy tmou pokryty“.

Míni zde Palacký onu dobu země české, kde v ní panovaly ještě obyčeje, zvyky a názory čistě národní, domorostlé, slovanské, ještě nesmíšené s obyčejí a řády jinonárodními, cizozemskými. Jinonárodní, zvláště pak německé právní názory, obdržely přístup do země koncem XII. a počátkem XIII. století, těmi dobami, co se ustálilo důstojenství královské v Čechách, a to tím, že tou dobou započalo se usídlování živlů německých po Čechách i po Moravě.

Divnot poněkud, že pro dobu čistě národní Palacký opomíjel všimati si památek právních, kteréž dobu tuto dosti případně osvětlují; míníme Dekreta Břetislavova z r. 1039—40, obsažená v kronice Kosmově, a statuta knížete Kunráta-Oty z r. 1189; ovšemž že ukazuje také ke kronistům, kteří se věcí právních dotýkají, a ke statutům Kunráta-Oty vrací se sám v pozdějším pojednání o „Právu staroslovanském“ z r. 1837; ale prostudování obou řečených památek bylo by podalo dosti dobrého světla pro dobu čistě slovanskou.

Druhý pokus v oboru historie práva připadá do r. 1835. V tomto pokuse stojí Palacký na stupni již určité vyšším, na stanovisku rozšířenějším, na základě práva již ne samotného českého, ale slovanského. Tím dospěla věc onoho místa, se kterého jediné možno správně zpytovat starodomácí právo české: míníme tu porovnávací metodu, jenž panuje všeslovanskému materiálu historicko-právníckému a porovnávajíc jedno se druhým dodělává se výsledků vlastních a pravých. Pobudka vyšla tentokráte z vlasti polských, z Varšavy. Ve Varšavě, za působení university, ještě tehda polské, Alexandrovské, objevily se okolo roku 1830 současně síly, jenž postavice se na stanovisko sourodnosti národů slovanských jaly se zpytovat práva a zákony jednotlivých těchto národů methodou porovnávací.

I jest záhodno pomeškati při tomto důležitém ději a rozložiti původ a význam jeho. Již r. 1822 proslavil se ve Varšavě učený Rakowiecki vydáním staroslavného pomníku ruského práva „Pravda Ruská“ z XI. věku. K tomu přidružila se r. 1826 druhá práce: „Das älteste Recht der Russen“, kdež spisovatel Evers v Dorpatu uveřejnil ještě jiné dva texty Ruské Pravdy. Roku 1828 vydána kniha Lelewelowa „Początkowe prawodawstwo polskie“, po čemž brzo (r. 1831) následovalo dílo Bandtkieho: „Jus polonicum“.

V tž čas universita Varšavská, a sice právníká její fakulta, vyhlásila cenu na řešení otázky o dědění ab intestato podle práva římského a germanského, při tom pak také i podle práva slovanského. Cenu obdržela

rozprava profesora Josefa Hube ve Varšavě, zadaná hned počátkem r. 1830, mající název „Wywód praw spadkowych slowiańskich“, pod kterýmžto titulem vytištěna jest o rok později v Themidě polské skrze bratra spisovatelova, Romualda Hube. Romuald Hube označil r. 1874 v díle svém „Prawo polskie w wieku trzynastym“ spomenutou rozpravu bratrovu jakožto „první práci na základě povšechně-slovanské historie“.

Josef Hube v úvodě ke své rozpravě takto se vyslovuje o značení slovanského práva: „Kdo ví, v jakém stavu nalézá se věda, toho nezůstalo tajno, že právní dějiny Slovanů zahaleny jsou neproniklou rouškou; pochopí také, že převeliké obtíže ztěžovaly šťastné rozřešení dané otázky. Vyloživ nejprve základy římského a germanského práva, přistoupil jsem k podrobnějšímu rozboru ruského, srbského, českého a polského dědického práva. Nedostatečnost pramenů před rukama jsoucích, též i novost samého předmětu bohdá že omluví četné mezery v této mé práci. Budu šťasten, ponuknu-li jiné znalce, aby předmětu tomu sil svých věnovali a důkladněji i s větším výsledkem ji prozpytovali, nežli mně bylo dopřáno, nežli jsem já sám mohl učiniti.“

Současně jala se uskutečňovati velkolepá idea jiného učence polského, mladého Alexandra Václava Maciejowského, jenž — jakž dí Romuald Hube — s jarou odvahou „powziął olbrzyny zamiar skreślenia pełnej historyi praw slowiańskich“. Epochální dílo Maciejowského „Historya prawodawstw slowiańskich“ začalo vycházeti tytéž ve Varšavě, kdež první díl vydán r. 1832 a čtvrtý r. 1838. Palacký ihned, bez okolků a bez obalu, uznal převelikou cenu díla toho jakožto plodu porovnávací metody. „Snášíme se,“ dí r. 1835, „s Maciejowským, že řády a obyčeje národu jednoho teprve srovnáním s řády a obyčeji příbuzných a sousedův jeho nabývají světla i určitosti, a protož že ani českým, jakožto částce, veskrz porozuměti nelze, pokud slovanské vůbec, jakožto celek, zůstávají neznámy“. Palacký uznával, že Maciejowski byl první mezi zpytatelí, jenž o vyobrazení celé někdejší ústavy v Čechách se pokusiv, zvláště stránku

její právní pilněji rozjímal. — „Příčinění jeho“ — dí Palacký dále — „jakož samo v sobě těžké, tak i velice chvalné jest, a zásluha ta mu navždy zůstane, že první dráhu prorazil tam, kde před ním ještě vše neschodno, zmateno a tmou pokryto bylo.“ — Ovšem že znalec Palacký nemohl mlčením pominouti slabších stránek díla Maciejowského, co se týče líčení a tlumočení řádů a ustanovení staročeských, dokládaje, „že k náležitému těch věcí vyskoumání a vyložení ještě příliš mnoho zbývá činiti“.

Pochybnosti Maciejowského v názoru o právnickém stavu země české přiměly ostatně Palackého k tomu, že pojednal o některých právních institucích českého středověku, chtěje tím vyvrátiti námitky Maciejowského anebo lépe osvítiti a vysvětliti tu i onu instituci českou. Rozprava o tom vydána v ČČM. r. 1835, jedná předně o otázce, bylo-li v Čechách jakého kodexu práv až do Vladislavova zřízení zemského z roku 1500. Kodexu takového, dle Palackého, sice nebylo, ale všeliká snešení sněmovní i všelící nálezové soudu zemského již konec XIII. století zapisovány jsou do desk zemských, tak že vlastně staré desky zemské byly takovým kodexem práva českého ze středověku. Vedle toho zachovalo se několik psaných výkladů na právo zemské: Kniha starého pána z Rožmberka, Ordo judicii terrae (Řád práva zemského), Výklad na právo české pana Ondřeje z Dubé, konečně velkolepé dílo Všehrdo: Knihy devatery o právích a soudích země české.

Ve spomenuté rozpravě zastal se Palacký také názvů „župa“ a „cúda“, o nichž Maciejowski pochybnosti pronesl, až jej vývody a doklady Palackého přiměly k osvědčení, že v té věci sám byl na omylu. Dále pokusil se Palacký v rozpravě té o odpověď na otázku páně Oldřichovy z Rožmberka, jež pán tento brzo po válkách tábořských úředníkům zemským byl předložil, aniž by se která stopa odpovědi úředníkův těchto nás dochovala. Tázal se pán z Rožmberka o původu desk, o počtu kmetů zemských a o rodech kmetských, o souzení v suché dni, o krajích. „Škoda velice,“ dokládá Pa-

lacký, a to plným právem, „že odpověď na otázky tyto nás se nedochovala.“ Není-li jí v archivech Rožmberských, nebude jí nikde jinde; byla-li u desk, zhořela se dskami r. 1541; snad že zápiska v rukopise Talmberském obsažená a slovy „Krajův jest dvanácte“ nadepsaná jest zlomkem této odpovědi. Palacký s horlivostí jemu přirozenou shledal všecka svědectví a všechny doklady, aby po čtyřech letech dal žádanou odpověď; ale kdyby se nás byla dochovala úřednická odpověď z téhož věku, byla by nám ona sama převzácným pramenem ku poznání několika právních institucí české minulosti.

* * *

Idea Josefa Hube a Václava Maciejowského o studium práva slovanského methodou porovnávací našla — jakž praveno — živého ohlasu u Palackého. Palacký s rázností vědeckou sobě skoro vrozenou chopil se myšlénky té, a kdežto posud zpytoval starobylé instituce české toliko na základě pramenů českých, bez ohledu na instituce ostatních národů slovanských, jal se již roku 1836 porovnávat srbský zákonník cíře Stefana Dušana, současnika císaře Karlova IV., se starými řády právními v Čechách. Rozpravu svou o tom zdělanou nadepsal významným slovem „Právo staroslovanské“ i vydal ji v ČČM. na počátku roku 1837. „Skoumatel český — takž dí Palacký — musí světla, kterého se mu nedostává doma, hledati v cizině, oznamovati se s zákony i obyčejí jak sousedních, tak i jiných příbuzných národův. Zvláště pak obrátí zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským, a ve shodě nebo neshodě řádův i obyčejův jejich vyšlakovav to, co všichni zdědili někdy ode společné matky Slavy, cítiti je bude od toho, co později porůznu buď sami sobě byli ustanovili, buď od sousedův svých přijali. I nalezne-li ku př. něco starým Čechům a starým Srbům zadunajským společného, čehož u cizích národův nikde nestává, s důkladem zavíratí bude, že ono vzalo počátek svůj původně z dávnověkého slovanství, jelikož mezi oběma těmito národy nebylo již

od tisíciletí žádného více spolčení a žádné vzájemnosti, a protož ani jeden od druhého nemohl v tom čase nic přijímati nového.“

V této rozpravě pojednává Palacký o některých důležitých institucích práva českého, polského, ruského i srbského, dokazuje sourodnost a slovanský původ jejich. Vysvětlen tu význam t. zvané „obecné poruky“ (okoliny srbské, opolí polského, honitvy polské, k čemuž ještě přičísti sluší „vrv“ ruskou); význam „hlavy“ (polské głowy, české a srbské glavy, ruské gólovy); význam „svodu“ a „líce“ všem Slovanům společných; význam české „osady“ soudní, vedle čehož stojí polská „osada“ ve smyslu „vicinia“, význam srbského slova „porota“ a českého „slibný soud“. Dále rozpisuje se spisovatel o průvodních prostředcích při soudech, o právu dědickém, o dědinách kladských, o župách, o zemských robotách.

Na závěrku rozpravy své praví spisovatel, že nejbližším účelem jejím bylo obrátiti pozor skoumatelův ku předmětům těmto a předložiti aspoň některé příklady k tomu, jak by se právní starožitnosti naše měly objasňovati a vysvětlovati.

Rozprava tato důmyslným postupem svým dokazuje zřejmě a zjevně správnost porovnávací metody při studování slovanského práva; a věru jen touto methodou bylo lze spisovateli vyjasniti mnohé posud záhadné instituce právní, jako na př. svod a líce, opolí neb okolinu, hlavu a poruku obecnou, porotu i porotníky, při čemž spisovatel ukázal také na shody a neshody mezi právními institucemi slovanskými a germanskými. Podařilo se tu „laikovi v právnictví“, jakž Palacký sám se označuje, ukázati hlavně následníkům, kterak při takových otázkách a studiích má se postupovati, aby se dospělo k výsledkům vědeckým. Jedním z nejpřednějších následníků byl Palackému sám Šafařík, jenž roku 1844 v ČČM. uveřejnil rozpravu o soudním vdání staroslovanském.

* * *

Praveno od nás, že práce Palackého v oboru historie práva českého záležely jednak v rozpravách jednotlivé otázky právní rozbírajících, jednak ve sbírání a uveřejňování pomníků právních samotných. Druhá tato stránka činnosti Palackého tím jest závažnější, poněvadž ní teprvé důkladné a pramenné studium práva českého možným učiněno jest. I zde osvědčil se Palacký nejen dokonalým znatelem právních pomníků, ale i svědomitým vydavatelem těchto skvělých památek jazykových. Publikace ty jsou následující: I. Kniha starého pána z Rosenberka (Arch. český I. 1840). II. Řád práva zemského, latině i česky (Ib. II. 1842). III. Pana Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české (Ib. II. 1842). IV. Majestas Carolina latině i česky (Ib. III. 1844). V. Zřízení zemské za krále Vladislava z r. 1500 (Ib. V. 1862).

„Kniha starého pána z Rosenberka“ spočátku neměla tohoto jména; toto nazvání pochází od Palackého, jenž knihu tu zprvu (r. 1838) sám sice pojmenoval „knihou Radoslavovou“, avšak brzo (1840) přešel k názvu svrchu řečenému, ježto shledal, že v několika rukopisích, kterýchž jest vůbec dvacet, nadpis stojí: „Kniha starého pána z Rosenberka“, a na závěrku se dodává: „A takž se skonávají ta práva, ješto je jměl pán z Rožmberka. Amen.“ Knihu připisuje Palacký dle dohadu panu Petrovi z Rožmberka, jenž byl nejvyšším komorníkem království mezi r. 1312 a 1346, do které doby text sám dle věcných známek také připadá a náleží. Otisk v Archivu stal se na základě nejstaršího známého rukopisu z r. 1360, kdež vepsána kniha sama po boku jiných památníků právních, a to pro potřebu úředníků desk zemských. Otisk Palackého nad míru jest pečlivý, správnější nežli otisk Ondřeje Kucharského v Nejdávnějších pomnících pravodavstva slovanského (Varšava 1838), a než otisk Václava Maciejowského v Historii pravodavst slovanských (1838). Ve svém vydání pokusil se Palacký též o vysvětlení některých těžších výrazů právních, jakož i dobře postřehl, že text není dokonán, alebrž místy jen jako nastíněn, tak že nám značná částka (asi 30 kusů) celého díla schází, k nemalé škodě věci samé.

„Řád práva zemského“ = „Ordo iudicii terrae“ otištěn u Palackého jak textem latinským od něho za starší a původní pokládáným, tak i textem českým, od něho za překlad pozdější, ač i z doby Karlovy, usouzeným; avšak i Palacký ukazuje k tomu, že se český text namnoze liší od latinského, někde zkracujíc, jinde rozšiřujíc, ano i dokonce v opak měníc. I tento pomník otištěn byl hned před publikací Palackého, ve Varšavě, a to r. 1838 ve sbírce Ondřeje Kucharského.

„Pana Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české“ otištěn Palackým na třetím místě. Dílo toto zpořizeno za krále Václava IV. okolo r. 1400, kdežto spisovatel jeho nejvyšším sudím zemským byl mezi r. 1394 a r. 1412. Pan Ondřej r. 1400 nazývá sám sebe již „člověkem starým“, i chopil se péra, aby „ta ctná paměť a zemský řád se mnú, starým člověkem, neminula; nebo mním, že jest málo pánův českých, by pomněli, co sú jich otcové měli za právo“. Pán z Dubé dovršil dílo své ještě před r. 1402, ačkoliv na závěrku nacházejí se některé dodatky až i z r. 1411. Rukopisy mají na závěrku přípisek: „Tuto jest konec Práv české země.“

„Majestas Carolina“, t. j. zákonník, jež Karel IV. mínil zůstaviti zemi české, k čemuž sice nedošlo, ješto pánové zemští na zákonník tento rovněž tak vzpírali se přistoupiti, jako předkové jich králi Václavovi II. odpřeli schválení podobnému psanému zákonníku od něho chystanému. Avšak pomníkem práva českého dílo toto zůstalo i zůstává převelice závažným, také i proto, že se v XV. věku sami stavové povolávali na některá ustanovení v něm obsažená. S bystrostí u Palackého obvyklou stanovení v předmluvě k vydání Archivnímu, že Karel při spisování díla tohoto užil návrhu, králem Václavem II. zpořizovaného, ješto sloh a celý způsob díla srovnává se se slohem a způsobem užitého v Právu horničím krále Václavovým. Všaktě Karel v Úvodu sám praví, že měl před rukama stará sepsání, ačkoliv nesouvisle a roztržitě složená, a to z dob předchůdcův svých, což se jen o králi Václavovi II. slyšeti může. — Český text jest dosti slabým překladem textu latinského.

„Zřízení zemské“ z roku 1500, tak zvané Vladislavovské, první to zákonník zemský, rozdílný ode všech tuto napřed zpomenuých právních pomníků, kteříž jsou ponejvíce díla soukromá, aniž měly jaké závazné moci v zemi. „Po zmařeném někdy úsilí krále Václava II. i císaře Karla IV. byloť toto Zřízení zemské první zdařilý pokus pravého zákonníka českého i též vzor a základ, dle kteréhož a na kterém později strojena byla všecka zřízení zemská netoliko v Čechách, ale i v jiných zemích sousedních.“ Podávají se tu zákonové, nařízení a nálezy sami v původním svém znění, tak jak zapsáni byli ve dskách zemských, odkudž jsou čerpáni; i sestaveni jsou pořádkem věcně systematickým. Latinský překlad, ježž Palacký otisknul po boku textu českého, pochází od Rodericha Doubravského z Doubravy, doktora obou práva i řečníka při soudu zemském v Praze, jenž pořídil práci tuto k rukoum krále Ferdinanda I. okolo r. 1527.

Právní věda česká nekonečnými díky povinna jest Palackému za těchto pět pomníků práva domácího, vydaných s nejvyšší horlivostí a svědomitostí. Avšak ještě živější byla u Palackého touha, aby také desky zemské r. 1541 požárem zničené z trosk a zbytků po různu zachovaných, pokudž možná, zase obnoveny byly a své zmrtvýchvstání slavily. Dskám věnoval Palacký všecku péči svou od r. 1831, kdež poprvé o nich psal v rozpravě „Pomůcka ku poznání řádův zemských“, až do r. 1863, kdež ve shromáždění Musejní společnosti četl „o historické důležitosti starých desk zemských a o potřebě i způsobu obnoviti je, pokud možná, zase“. A jakož vůbec zvyklý byl nejen pronášeti přání, alebrž ihned samočinně přiložiti ruky a pracovati, takž i zde v otázce desk. Již před r. 1842 jal se s pomocí několika mladších přátel sbírat zbytky pohořelých desk; výsledky prací těch uloženy jsou v archivu Č. Musea. Celé řady výpisů z desk zemských otištěny také v Archivu českém, a sice ze století 13., 14. i 15. Že pak po roce 1848 Palacký jinými pracemi byl zavalen, aniž mohl dskami se více zanáseti, alespoň upozorňoval, napomínal, pobízel i prosil,

aby mladší síly nemeškaly obrátiti pozornost svou vážnému tomuto předmětu i aby co nejdříve přikročilo se ku vydávání zbytků. Velikou radostí naplnilo jej objevení zbytků desk půhonných, ze samého počátku XIII. století pochodících, jež nalezeny jsou v archivu Jindřichohradeckém a uloženy nyní v archivu Musejním. Tím živější bylo přání jeho, aby dočkal se, ať ne ukončení, alespoň zdárného a slibného započetí publikace „Pozůstatky desk zemských r. 1541 ohněm zničených“. Radosti té bylo jemu opravdu od Boha popřáno, neboť r. 1870 vydán první díl zápisů deskových, prací dra. Emlera, nákladem hrab. Jindřicha Clam-Martince.

Krásnými slovy vyjádřil se Palacký o povaze starších desk zemských: „Dsky sloužily od jakživa co archiv netoliko celé zemi vůbec, ale i každému obyvateli zvláště; jimi určena, zapsána i pojištěna byla netoliko veškerá práva národu a všelikých jeho stavů, ale i každé rodiny a každého jednotlivce, ježto drželi jaké dědiny po zemi přímo nebo nepřímou. Mýlil by se velice, kdo by sobě staré dsky zemské, co do jich obsahu a skladu, představoval dle toho způsobu, ve kterém za naší doby se vedou, t. j. co ústav hlavně hypotekární. Určení a účel starých desk byl mnohem širší a povýšenější; do oboru jich padalo hned od počátku vše, co se vztahovalo jak ke státnímu, tak i ke společenskému životu národu našeho, k zabezpečení všech a každého, že jen zákon a právo panovati a každá výtržnost, každé bezprávi a násilí zamezeny a trestány býti mají. V nich původně zapisovány byly všecky zákony, které platnost měly ve veřejném a státním životě národu, tedy hlavně nálezy sněmovní a tudíž i soudní, jelikož sněmové za nejstarší doby bývali spolu i vrchní instancí soudní.“

Co se týče původu desk, byl Palacký toho mínění, že původně při každé cůdě, t. j. při každém župním soudu, chovány byly dsky krajské, a že dsky zemské Pražské, jsouce zprvu obmezeny na župu neboli kraj toliko Pražský, teprvé tehda počaly nabývati platnosti celozemské, když obzvláště za Přemysla II. centralisace soudní v zemi zavedena jest a ze soudu Pražského vy-

vinul se soud celozemský. Počátky desk krajských zakryty jsou rouškou posud sice neprohlednou; první zjevné stopy pochodí z 1. polovice XIV. století, ježto známe zemské dsky Nimburské z r. 1322, Mělnické z r. 1348, Plzenské z r. 1389, Žatecké z r. 1381, Kralohradecké z r. 1394, i bude třeba ještě dalšího zkoumání, aby se na jisto postavilo, stávalo-li desk krajských hned před založením desk celozemských a jakého byly působu.

Správné jest, co Palacký pravi o obsahu desk zemských, jenž se s počátku dělily na dsky půhonné a na dsky prostě tak řečené neboli trhové. Do půhonných kladeno půhony a všeliká zapsání, ježto se týkala vedení pře v rozličných jejích stadiích, až do rozsudků a do vedení práv neboli exekuce rozsudků potom následujících. Do desk prostě tak řečených zapisování jsou rozsudkové právní, snešení sněmovní, vkladové statků svobodných, až se koncem XV. stol. vyvinuly samostatné dsky zápisné (hypothekární).

* * *

Rozumí se samo sebou, že Palacký, muž vědomostmi vysoko nad své současníky vyvýšený, spisovatel pérem právě klassickým vládnoucí a osobnost jemností společenských mravů vynikající, v Praze byl jako osa, okolo níž otáčel se duchovní život hlavního města českého. Vyhledáván byl od profesorův i šlechticův, hledajících poučení o veřejných věcech minulosti české. Sem náležely také i otázky starého práva a právních poměrů českých. Sám Palacký příležitostně poznamenal, že jej často navštěvoval universitní profesor Michal Schuster, právník na slovo vzatý a vysoce slavený, jenž okolo roku 1827 byl také řádným professorem českého státního práva na universitě Pražské, a tu že nejráději rozmlouval o otázkách prvního dějepisu českého. Roku 1844 dotazoval se hrabě Bedřich Deym, jakého rázu bylo v Čechách soudnictví trestní, načež Palacký stručně odpověděl, že soudní trestní moc vždy byla výhradou moci zemské a že nikdy jinak nebyla vykonávána nežli ve jménu panovníka. R. 1830 napsal pojednání o poddanství

v Čechách, jenž byvši ustanoveno pro letopisy Českého Musea, Vídenskou censurou zamítnuto jest, „aby prý se pokoutním písařům po venkově nedalo vítaného materiálu k častým beztoho žalobám poddanského lidu proti vrchnostem“! Kdo nyní čte pojednání toto, musí žasnouti nad nedůtklivostí tehdejší censury; nynějšímu pokolení takové záповědi naprosto jsou nesrozumitelné, nepochopitelné! Ovšemž že Palacký na základě historických zpráv vykládá, že v Čechách do XIV. věku žádného poddanství nestávalo, naopak že sedláci čeští vesměs byli svobodní, dokonce žádní otroci ani žádní nevolníci. Poddanství že zavedeno teprve po válkách tábořských, hlavně za panování krále Vladislava II. Jagellončíka, tou dobou, kdež moc šlechty bezmála převýšila samu moc královskou a kde také města vedla s panstvím zápas na život a na smrt. Po našem názoru bylo by k objasnění socialních poměrů v Čechách za doby čistě slovanské velice přispělo, kdyby se bylo ukázalo k tomu, že za věku slovanského obyvatelstvo jinými břemeny bylo ztíženo, totiž robotami zemskými a povinnostmi dvorskými, kteréž nedopouštěly, aby obyvatelstvo ještě komu jinému bylo poddáno než jedině moci zemské. V Čechách roboty zemské (*munera publica*) byly dosti četné, jako hradozdění, stráže hradské, hotovost válečná, vojenská stráž na pomezí, přeseka ve hvozdech pomezních, opatrování cest a mostů. Jiné byly povinnosti dvorské: Povez a pojezdy, průvod, nocleh, nářez, osep, práce lovecké.

Zvláštní úloha připadla Palackému při vydání právníckého arcidíla českého, Všehrdových Kněh devaterých okolo r. 1839—1841. Text díla toho k tisku upraven jest V. Hankou, jenž za toho času vyniknul byl horlivostí a pečlivostí o právní texty české; jeho prostřednictvím dostávaly se opisy starých právních pomníků do rukou vydavatelů Varšavských, Rakowieckého, Kucharského i Maciejowského. Vydání textu Všehrdova mělo býti živým svědectvím, kterak se v Čechách pokročilo v publikacích tohoto druhu; také se jednalo o skvostný, ba nevyrovnaný pomník jazyka českého. A čeho se dodělal Hanka? Kniha byla již již dotištěna, ana nastala nezbytná

potřeba, předmluvu k dílu již vytištěnou změnit, ne tak pro pravopis, ale pro nedostatečnost a nespůsobnost svou; neboť o nejpotřebnějších věcech, jako o poměru spisovatele a díla jeho k věku svému, ano i o poměru vydání samého k rukopisům ani zmínky v ní nebylo! Ale také již dříve musel Palacký zastati se Všehrda, ovšem na jiné straně, totiž vůči censuře, jenž pro některá rčení v díle tom obsažená nechtěla dopustiti, aby bylo uveřejněno. Palackého obrana nedošla sice úplného vítězství, ale dovoleno jest přece, aby dílo bylo v Čechách vydáno; jen že za obět padlo několik rčení. Ale horší byla a osudnější zůstala nelepá neznalost, ano i nepečlivost Hankova!

Již počátkem r. 1843 začal Palacký, ponuknut přímluvami rázného vůdce stavovské opposice v Čechách, právě jmenovaného Bedřicha hrab. Deyma, vybranému kruhu pánův českých přednáseti o proměnách, kteréž se udály ve zřízení zemském, počínajíc od Obnoveného zřízení z r. 1627. Přednášky tyto držány jsou v paláci knížete Karla ze Schwarzenberka. V jedné takové rozpravě (konec r. 1846 složené) vyložil Palacký v kratičkém přehledu ony tři doby, kterýmiž ústava země české prošla od nejdávnějších časů až na dobu krátce před r. 1848. První a původní ústava byla starodomácí, slovanská, a to od nejstarších dob až do krále Přemysla II., druhá doba byla doba ústavy feudální, jenž trvala od Přemysla II. až do Ferdinanda II.; třetí konečně, doba absolutismu, od tohoto krále až po ten čas, co rozprava psána. (Rozprava tato, širě rozpředená, nalézá se otištěna v Gedenklblätter č. XV. pod titulem: Denkschrift über die Veränderungen der böhmischen Landesverfassung.)

A tak již dávno před rokem 1848 připravovala se politická činnost a politická platnost Palackého, kterouž na jevo dával rokem 1848 a po všecka následující léta. Dějepiscům práva pak zůstane Palacký učencem bystrého umu, pracovníkem vytrvalé pile, skoumatelem ve všem svědomitým, jemuž děkovati máme za první zdárné počátky domácí historie práva!

XXXVIII.

Palacký jakožto historik slovanského práva.

Podává Th. Zigel.

A bychom určili vynikající význam Palackého jakožto historika slovanského práva, k tomu jest nezbytno všimnouti si stavu, v jakém nacházela se historicko-právní věda v třicátých letech nynějšího století.

Ku konci XVIII. věku celá řada příčin způsobila znovuzrození rozličných národností slovanských, což hned vzbudilo tužbu, aby nejstarší společenský byt Slovanstva byl znova před oči postaven. Avšak v pracích rozmanitých slovanských učencův XVIII. století živel právnícko-politický nebyl ještě rozlišen; popisy měly na sobě ráz národopisný; vědomosti braly se větším dílem z cizích spisovatelův, kteří byli povrchně obeznámeni s bytem slovanským; k samým právníckým památkám pozornost téměř ani se neobracela. Teprv v XIX. století objevují se práce učených právníkův, kteříž hleděli netoliko podati obraz nejstaršího společenského bytu slovanského, ale i také vyzpytovat jeho rozvoj další; u týchž spisovatelův zároveň vznikla otázka o původu práva slovanského. Některá podoba rozličných ustanovení Ruské Pravdy, statutův Kazimíra Velikého a litevských statutův k ustanovením zákonníkův národů barbarických (leges barbarorum), a rovněž blízkost některých slovanských zřízení s germanskými a normanskými přiváděly k myšlence o výpůjčkách. Tato myšlenka našla sobě soustavného zobrazitele v ruském

akademikovi, Němci Schlözerovi, jenž dokazoval, že ruští Slované stáli na velmi nízkém stupni rozvoje, že Varjazi, byvše přizváni do Ruska, položili základ netoliko k pevné vládě knížecí, nýbrž i ke všemu pořádku právnímu, i že proto v osnově Ruské Pravdy přirozeně musejí se nacházeti obyčeje skandinávské. Mínění o cizím původě právního a politického bytu slovanského vyskytly se také v Polsku (Naruszewicz, Ossoliński), i osvojili si je polští učení právníci Czacki a Jan Vincenc Bandtkie. Patrně takové názory opíraly se o theoretický předpoklad, tehďáž velice rozšířený v učeném světě, že zákonodárství jest jediným pramenem práva; vůbec tehďáž pokládali za možné, aby právo v celosti přeneslo se z jedné země do druhé prostředkem skutku zákonodárského.

Naproti spisovatelům, kteří vyhledávali základy slovanského práva u národů germanských, vyskytla se celá řada učencův, kteří uznávali samostatnost slovanských zásad právních a politických. Tito učenci patřili na veškeré Slovanstvo jako na celek jediný, jenž v časech nepamětných oddělil se od obecně-arijské rodiny národův i jest ještě poměrně blízký k dávným Arijcům. Odtud pošla myšlenka, že by bylo možno objasniti slovanský byt pomocí památek indických (Majewski). Samostatnost slovanského společenského ústrojí patrně vedla k tužbě, aby prozkoumány byly mravy a obyčeje, víra, jazyk, i aby vykopány byly hmotné památky Slovanstva (Majewski, Jan Potocki, Sapieha, Surowiecki, Chodakowski, Hanka, Jungmann a jiní). Konečně jednota plemene slovanského, od níž toliko během času oddělili se rozliční národové, naváděla k srovnání. Mezi těmito pracemi zvláště vyniká dílo *Rakowieckého*¹⁾ jakožto první pokus srovnání Ruské Pravdy s jinými slovanskými pa-

¹⁾ Prawda Ruska czyli prawa w. x. Jarosława Władymirowicza, tudzież traktaty Olga y Igora ww. xx. Kijowskich z cesarzami greckimi, y Mścislawa Dawidowicza x. Smoleńskiego z Rygą zawarte, ktorých texta obok z Polskiém tłumaczeniem poprzeda rys historyczny zwyczajów, oby- czajów, religij, praw i języka dawnych słowiańskich y słowiańsko-ruskich narodów, przez J. B. Rakowieckiego, tt. I. i II. Warszawa 1820 a 1822.

mátkami, i jakožto první práce, kde mluví se o jediném duchu, jenž proniká zákonodarstva slovanská. Avšak ani v tomto díle nenacházíme, že by právo dělilo se od badání jazykozpytných, kterýmž věnována jest větší polovice druhého svazku (str. 149—316), a theoreticko-právnícké známosti nejdou dále než do Hugona Grotia a Montesquieu.²⁾ Jest patrné, že podobnost jednotlivých slovanských ustanovení zákonodárských vedla k myšlence o jednotném duchu práva slovanského, kterémuž pod vlivem znovuzrození přičítaly se nejsympatičnější vlastnosti: pokojemilovnost, pracovitost, úcta k lidské osobnosti, něžnost, hostinnost.³⁾

Údaje dobyté již v XVIII. věku od vydavatelů památek a dějepisců, a pak rozmnožené na počátku XIX. věku od národopisců, cestovatelů, starožitníků, sběratelů národních podání i od srovnávatelů zákonův, vedly ku předpokládání jednotného ducha ve společenském bytě slovanském. Avšak tento pomysl, dobytý induktivně, nenacházel ještě filosofického odůvodnění; a skutečně znamenáme u historikův se slovanským odstínem (Anton, Rakowiecki) jednak tužbu srovnávatí Slované výlučně mezi sebou, i předpoklad o pokojemilovném duchu slovanském, ostře rozdílném od bojovného a krvežíznivého ducha německého, jednak zase myšlenku o prostotě životních poměrů na prvopočátečném stupni vzdělanosti, i o pochodící odtud podobnosti zákonův slovanských se zákony Atheňanů, Římanů, Frankův i Gotův.⁴⁾

Převrat v té stránce nastal, když ukázala se historická škola v Němcích. Do té doby panovalo přesvědčení, že um diktuje zákonodárci zásady vespolečného života lidského, kteréž založeny jsou na rozumu, hodí se všem časům a všem národům. Naproti tomu Savigny r. 1814 pronesl myšlenku, že právo jest výsledek národního ducha, i že ono, podobně jako jazyk, rodí se, žije a umírá zároveň s národem, jenž je stvořil. Tak každý

²⁾ Tamže t. I. str. 199, 200.

³⁾ Tamže t. I. str. 198—226, zvláště str. 241—254.

⁴⁾ Viz ku př. tamže str. 198—200.

národ vládne svým národním právem, kteréž jest oživeno národním duchem tomu národu vlastním. Savigny neustanovil se na zevrubnějším výměru národního ducha; toliko ukazoval k tomu, že právní obyčeje jsou nejdokonalejší formou, v níž se on jeví, i že v nejstarším právě, v jeho symbolech a formulích, nejplněji a všestranně vyrazí se národní duch. Odtud byl již jeden krok k určení národního ducha jakožto duše vložené samým Bohem do národního těla, a nikoli jakožto jednoty převšedčení, kteráž se vytvořila v jisté společnosti pod vlivem jednotejných podmínek života. Skutečně v prvních představitelích historické školy nejvíce bylo rozšířeno metafysické pojmání národního ducha, t. j. jakožto duše vložené samým Bohem. Pod těmito vlivy v dvacátých letech dokončovali v Berlíně svoje vzdělání někteří polští právníci, Václav Alexander Maciejowski i bratři Hubeové. Tyto osoby byly bezprostředními žáky Savignyho, a vracejíce se do Varšavy, pláli nejvřelejší tužbou, aby objevili, v čem národní duch slovanský záleží. Význam jich pro slovanské právo je ohromný. Všichni šli k svému cíli poněkud jinými cestami. Později přidružil se k nim Lelewel, starší než oni, tehdež již proslulý.

V. A. Maciejowski skoro hned po svém návratu z ciziny zabýval se Slovanstvem, a plodem jeho prací byla znamenitá Historie práva slovanského.⁵⁾ Tuším, že jeho vědecké názory projevíly se s dostatečnou jasností již v první jeho vědecké práci. Pod vlivem tehdejší učené literatury, kteráž byla vzbuzena vzkříšením Slovanův a proto idealisovala Slovanstvo, on především určil povahu národního ducha slovanského v ten způsob, že pří náleží národu mírumilovnému, rolnickému a milovnému svobody, který nejvíce žije v obecní formě správy. Potom snažil se najít ve Slovanství zemi, která by svou zeměpisnou polohou poskytovala největší jistotu své

⁵⁾ *Historia prawodawstw słowiańskich przez Wacława Alexandra Maciejowskiego*. Warszawa I—IV. 1832—1835. V předmluvě ke IV. sv. V. A. Maciejowski sám praví, že zásady historické školy sloužily mu za vodící nit.

samostatnosti; na konec vzal rozvoj práva a státu této země za typického představitele všeho Slovanstva, i užíval ostatních slovanských práv k doplnění a lepšímu objasnění rozvoje ducha slovanského ve slovanské národnosti od něho vyvolené. Již v prvním vydání své historie ukazoval k tomu, že u Slovanův, za příčinou jich sousedství s Němci, bývá někdy velmi nesnadno oddělití své od cizího, a že „historie a *národnost slovanská*, vyzpytovaná v nejmenších podrobnostech, musí rozsvítiti pochodeň pravdy zpytateli slovanských ustanovení“.⁶⁾ Tamže on ukazuje na Polsko jakožto na takovou zemi, kde mohl nejlépe rozvíti se duch slovanského práva i politických řádův slovanských, neboť ono bylo méně podrobno vlivu práva německého i okolnostem, které zdržují osvětlu. „Pročež lépe pochopíme zákonodárstvo ostatních národův, jestliže napřed seznámíme se s polským; potom dostačí u jiných národův toliko naraziti na podobná, s polskými srovnalá zřízení jakožto na vyplývající z téhož zřídla.“⁷⁾ Na konec on původní povahu slovanskou popisuje rysy krásnými, nám již povědomými;⁸⁾ ale základních rysů práva slovanského nabývá srovnáním všech zákonodárstev, jak západních tak i východních Slovanů, neboť každé zvlášt jeví se býti velice neúplným, zlomkovitým;⁹⁾ během věkův prvotní povaha změnila se po té stránce, že národ takoruka se rozdvouje, lid selský a městský se kazí následkem přílišného útisku, tak že skutečnou povahu slovanskou lze pozorovati jenom ve vyšších vrstvách společenských.¹⁰⁾

Snadno jest usouditi ze všeho, co bylo řečeno, že názory tyto, jimž Maciejowski zůstal věren až do poslední chvíle svého života, jsou nevědecké. V nich se

⁶⁾ Tamže t. I. str. 3. § 3.

⁷⁾ Tamže str. 35.

⁸⁾ Tamže str. 70—78.

⁹⁾ Tamže t. II. předmluva str. VI, VII.

¹⁰⁾ Tamže t. III. str. 42—49. Nezbytným doplňkem k Maciejovské historii práva slovanského bylo vydání důležitějších slovanských památek Kucharského (*Antiquissima monumenta juris slovenici*, ve Varšavě 1838); památky samé s překladem a vysvětlením některých byly dodány z Prahy.

svrchovanou libovůlí, čistě metafysicky určuje se takořka duše těla slovanského, a vše, co nesrovnává se s tou charakteristikou duše, odvrhuje se jakožto cizozemské; s nemenší libovůlí slévají se v nich všechna zákonodárstva slovanská v jeden celek, tak že dokonale ztrácejí se individuálně-národní rysy jednotlivých národů slovanských, a dostáváme něco obecného, co nikdy nikde nebylo; a konečně rovněž libovolně volí se v nich jedna země jakožto specificky slovanská. Náš autor později v těchto svých libovolných konstrukcích přišel až do krajnosti; kdekoli zahledne nějaká zřízení, přiměřená povaze pokojemilovné a rolnické, on je připisuje osadníkům slovanským; tak anglická porota v jeho očích vzala vznik a počátek ze vlivu slovanského; tak obecní vlastnictví půdy, třeba by ono vzniklo v Hollandě, svědčí o původním slovanství obyvatelův. Pakli Maciejowski přece někdy osvobodil se od těchto svých předpojatých mínění, bylo to následkem jeho ohromné sečetlosti v slovanských památkách, kteráž mimovolně napravovala jeho předpojaté náhledy, ale též následkem některé slabosti logického myšlení, kteráž jemu dovoľovala někdy uchýliti se od přísné důslednosti logické.

Lelewel sestrojil svou soustavu práva slovanského s nemenší libovůlí, ač s větší silou logiky; jeho vědecké názory vycházejí na jevo s dostatečnou patrností v jeho učených pracích. Po jeho mínění národové vládnou přirozenými vlastnostmi, kterýmž zůstávají věrni po všechněch svých životě. Obzvláště jasně vystupují tyto vlastnosti v prvopočátečných dějinách národův, kdy tito nejméně podléhali vlivům cizozemským. Základní ústrojí Slovanův, vyplývající z jejich národní povahy, *Lelewel* představoval si ve způsobě *obce*, kteráž se rozprostírá na své vlastní půdě, skládá se ze samých svobodných rolníkův (kmetův), a spravuje se sama prostředkem obecních hromad a správcův volených v těch hromadách. Tak žili Slované ještě v čas Prokopia, a takový jest jejich ideál, dokud nesejdou s jeviště dějinného. V Polácích *Lelewel* nachází národ, který nejvíce zůstával věren svým prvotním zásadám, však i tam stát kvete

toliko tehdaž, když se nejvíce přibližuje k slovanskému pravzoru svému. Tyto názory pronikají všechna díla *Lelewelova*, ale s obzvláštní silou a důsledností jsou vysloveny v jeho Úvahách o politickém stavu dávného Polska.¹¹⁾ Jak vidno, náš autor soustřeďuje pozornost svou toliko na Polsko; ostatních Slovanův dotýká se ve svých spisích jen zběžně. Však nicméně silně opřel se proti učencům, kteří se vyslovili pro cizí původ právního a politického bytu slovanského, i dává znáti, že Polsko připoutává jeho zvláštní pozornost proto, poněvadž v té zemi ideál slovanský nejčistěji vyšel na jevo.

Bratři *Romuald* a *Josef Hube* šli jinou, správnější cestou, než *Maciejowski* a *Lelewel*. *Romuald* umístil v Themidě Polské r. 1829 dva nevelké články: „O starých sbornících práva českého“, a „Pokora (smíření dvou rodův po vraždě) podle práva českého i polského“. *Josef* napsal spis o dědickém právu ze zákona u Římanův, Germanů i Slovanů, kterýmž účastnil se konkursu rozepsaného Alexandrovskou universitou ve Varšavě r. 1830 k obsazení stolice historie právní.¹²⁾ Těmi pracemi oba bratři jaksí projevíli svůj nesouhlas s deduktivním sestrojováním práva slovanského. *Romuald* přál si, aby před srovnáním bylo objasněno každé slovanské právo samo o sobě. *Josef* pokládal za možné, aby všeslovanský pojem rodiny a dědictví byl vyměřen známými příznaky, avšak zastavil se toliko při některých řádech práva slovanského, a to ještě jenom při takových, kteréž podle svědectví všeobecné historie právní vyzna-
menávají se nehybností.

Polské povstání roku 1830 mělo velice škodlivý

¹¹⁾ *Considérations sur l'état politique de l'ancienne Pologne*. Liile 1844. Po polsku vyšly v Poznani 1855 pod názvem: *Uwagi nad dziejami Polski i ludu jej.* v VIII. svazku sbírky: *Polska, dzieje i rzeczy jej.*

¹²⁾ Část toho spisu byla umístěna v časopise *Themis polska* roku 1832 pod nadpisem: „*Wywód praw spadkowych słowiańskich*“. Kterak ten článek svého času byl důležit, viděti jest z toho, že známý znalec slovanského práva V. V. *Bogišić* na začátku své rozpravy o rodinném právu dubrovnickém skoro doslovně opakuje vývody *Josefa Hube*; *Rad Jugosl. akad.*, t. V. str. 123.

účinek na historii slovanského práva, kteráž ve Varšavě počínala se rozvíjeti. Jediný Maciejowski šel neodchylně po cestě jednou vyvolené až do samé smrti své. Lelwel musil opustiti Polsko a tudy byl zbaven možnosti, aby zaměstnával se rukopisnými prameny, ba i aby sledoval další rozvoj učené literatury polské. Josef Hube též opustil vlast, ba vstoupil i do kláštera. Konečně Rom. Hube byl povolán do Petrohradu, dlouho byl zúplna pohřížen do prací zákonodárských, a od let sedmdesátých nabyl zvučného jména svými spisy o historii polského práva; jiná práva slovanská zajímala jej až do smrti; on psal kritické poznámky, ale samostatných spisů o veškeru právě slovanském nezůstavil. Od let třicátých proměnil se i sám směr polských badání historických. Již r. 1847 počal vycházeti spis nejmenovaného spisovatele, kde se ohlašovalo zřejmě, že pravé Polsko jest Polsko křesťansko-katolické, kteréž přijalo a osvojilo si vzdělanost západoevropskou, i že předkřesťanské Polsko zaniklo v slovanském světě, ba že ani jméno Polákův nebylo povědomo.¹³⁾ Ačkoli tento směr změnil se od sedmdesátých let krásnými pracemi přesně vědeckými, však ani v nich neposkytuje se místa právu všeslovanskému, nýbrž znamenati jest náruživou snahu, aby vše individuálně-polské bylo s důrazem vytknuto na rozdíl od všeslovanského. Že takto zájem ku právu slovanskému zanikl, to patrně pocházelo z příčin čistě politických.

Když objevila se slovanská historicko-právní literatura ve Varšavě, současně s ní účinkoval v české Praze s velkým úspěchem kroužek slavistův s *Fungmannem* a *Hankou* v čele. Jeho význam byl valný. On vždy zastával se samostatnosti řádův slovanských, vybízel polské a ruské učence, aby se zaměstnávali vědou o Slovanech, i posílal jim výborné překlady právních památek slovanských s učenými jazykozpytnými vysvětlivkami, což potom také se tisklo ve Varšavě (Kucharski). Ale činnost kroužku Pražského netýkala se práva obzvláště; ona byla pohřížena do Slovanstva vůbec, do jeho dějin,

¹³⁾ Przegląd poznański 1847—1849, pod nadpisem: Obraz rządu i prawodawstwa dawnéj Polski.

literatury a jazyka, i byla povahy skoro výlučně jazykozpytné. K tomuto kroužku přináležel znamenitý *Palacký*. Věnovav celý svůj život dějinám národa českého, on musil určití sám povahu historického procesu, jehož jevištěm byla země Česká, i také zobraziti rozvoj právních a politických poměrů českých. Vizme, kterak vykonal tento úkol.

„*Dějiny české* jsou dějiny národu slovanského, bydlícího nejzápe na západu a jako v srdci Evropy, a zachovávího byt svůj na způsob půlostrova v moři německém.“ Z toho vyplýval vývod logický, že na půdě českého státu stýkají se, potýkají se a pronikají se jeden s druhým až podnes dva živlové, slovanský a německý. Co se týče charakteristických známek obou živlův, *Palacký* podotýká, když Slovanstvo vstupovalo na jeviště historické, že trvala v něm svoboda lidu obecného; naproti tomu němectví při prvním styku s Čechy vyznamenávalo se silou a zřízeností politickou. Charakteristický rys slovanství vyplýval z jeho národní povahy. Slovan jakožto mírný rolník netoužil po moci, a nejšťastnějším cítil se v rodině a v obci; odtud pocházela volnost a rovnost všeobecná, ale zároveň také nedostatek vyšší autority, hierarchie, kázně a pořádku. A tak „hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského jest ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Němectvím, a tudy vnikání živlův německých, jež Čechové přijímali dobrovolně i mimovolně do svého života veřejného i soukromého, následovně poněmčování, avšak více ve zřízeních, právích a poměrech státních a společenských, nežli co do jazyka a národní povahy“. Rozličné stupně a příčiny tohoto poněmčování tvoří také přirozené rozdíly v dějinách českých. Avšak ve veškerém vývoji českého národu odlišuje se doba více než dvoustoletá, v níž přiměřuje se k národnímu životu a vévodí v něm živel náboženský, probuzený prvopočátečně též odporem proti poněmčování. A tak periody rozvoje národu českého mohou se představití způsobem následujícím:

1. Od časů nejstarších až do r. 1403; obsahem té doby jsou záležitosti světské a státní, při čemž od r. 451

do r. 1253 uvnitř mají převahu řádové slovanští, od r. 1253 do r. 1403 řádové němečtí.

2. Od r. 1403 do r. 1627 nejskvělejší doba v českých dějinách. Jest to doba sporův náboženských za převahy kališnické; moc královská jest slabá, účastenství národa ve vrchní moci značné; feudální řádové němečtí vždy více mohutní, i vedou k vytvoření stavův a k porobení lidu obecného.

3. Od r. 1627 Čechy a Morava staly se dědičným majetkem Habsburkův; církev římsko-katolická stala se výlučně panující; moc zákonodárná, soudní a správní soustředila se v rukou králových; účastenství národa v životě veřejném značně bylo obmezeno.¹⁴⁾

Takové definování samé povahy historického vývoje v Čechách zdá se mi býti velice důležité pro celé právo slovanské. Zde se vztahem na jedinou a poměrně nevelkou slovanskou zemi poprvé byla vyslovena myšlenka, kteráž s nevelkými změnami může sloužiti za rukověť k rozvržení nekonečného množství fakt právního a politického života Slovanstva. Palackého definice povahy dějin českých patrně se zakládá na názoru, že národ vstupující teprv na jeviště dějin nezbytně musí duchovně podřídit se národu druhému, který si již přisvojil předchazející vzdělanost a proto má lepší kázeň a zřízení. Místo toho, aby utkvěl na více zevnějších známkách rozvoje, na př. na převaze jedinovlády, šlechtovlády, rytířstva, nebo na významu osobnosti, stavův a státu, čili na způsobách vlády, náš autor pronikl v samu hlubinu historického procesu, postřehnuv, že tento u nových národů skládá se po výtce ze dvou stránek, totiž z národních představ, vzniklých následkem jistého hmotného prostředí (podnebí, půdy atd.), a z těch vlivův vzdělanosti, na které pracovalo a pracuje neustále všechno lidstvo.

K lepšímu objasnění poznámek mnou učiněných vyložím krátce jediné správnou, po mém přesvědčení, periodisaci práva slovanského, z níž čtenář uvidí, že ona,

vlastně řečeno, může se pokládati za upověchnění myšlenky Palackého.

Slovanstvo před přijetím křesťanství, ačkoli pod vlivem místních okolností poněkud se různilo ve mravích a obyčejích svých, přece tvořilo jeden celek s jedním jazykem, s jednotejnými ve svém základě představami náboženskými, politickými i právními. Jakmile přijalo křesťanství, Slovanstvo rozpadá se ve dvě skupiny, neboť podřídlilo se kulturním ideám Západu v polovici jedné, a Východu v druhé. Tyto kulturní idey vyvinuly se rozličně jmenovitě následkem rozdílův ve vzdělanosti řecké se strany jedné, a ve vzdělanosti římské s druhé. Obě vzdělanosti byly tou měrou mocné, že způsobily rozdíl v organizaci obcí křesťanských, a potom i v dogmatech, a vytvořily tak katolictví a pravoslavi. Ke všemu tomu přistoupily ještě zvláštní okolnosti, ve kterých na počátku středověku vyvíjeli se národové západní Evropy se strany jedné, a národové všedší v okruh duchovního života říše Byzantské na straně druhé. To všechno dohromady stvořilo rozdíl v základních názorech o společenském životě lidském na Západě a na Východě, a rozdíl tento ještě více se přiosťřil následkem nadobyčejného soupeřství obou polovin Evropy. Nemáje místa k popisu, kterak názory Západu a Východu se tvořily, přestanu na jich vytknutí:

1. Na Západě následkem zápasu moci světské s mocí duchovní vyvinul se pomysl, že státní moc jest toliko zevnější síla k ochraně před nepřátely a k zabezpečení výchovy národův v umravněnosti křesťanské, pročež ona má se nacházeti pod kontrolou moci duchovní. Naopak na Východě převládalo přesvědčení, že moc duchovní, tak jako každá jiná moc společenská, podřizuje se hlavě státu, a správa církve jest toliko částkou správy vůbec.

2. Na Západě v čele společnosti stála spolu s duchovenstvem vyšší třída jakožto chránitelka mravnosti a duševních pokroků člověčenstva, neboť k nabývání vědomostí bylo nezbytno znáti jazyk latinský, což bylo dostupno jenom vrstvě majetné. Na Východě nebylo toho znamenatí, neboť chránitelkou osvěty byla toliko církev,

¹⁴ Radhost, v Praze 1872, díl II. str. 488—493. Palackého dějiny národu českého, v Praze 1862, dílu I. částka I. str. 15—18.

kteráž jednala s každým národem jeho národním jazykem.

3. Na Západě společnost dělila se ve stavy, kteréž hluboce lišily se mezi sebou ve všech projevech společenského života, neboť rozdíl ten pocházel z rozdílu v zaměstnáních a opíral se o rozličné názory světa. Takž duchovenstvo po zavedení celibátu dokonale oddělilo se od společnosti světské a opíralo se o zásady práva kanonického a římského; šlechta byla přesvědčena, že sám Bůh povolal ji spolu s císařem a králi k vládě nad národy, a opírala se o staroněmecké vzpomínky na krále jakožto prvního mezi sobě rovnými; rytířstvo tvořilo ohromnou všeevropskou společnost zvláštní povahy, ve kteréž svým způsobem jednotily se zásady křesťanské s východní fantasií, i opíralo se o feudalismus; měšťané, zaměstnaní průmyslem a obchodem, vládli právy a zřízeními, kteráž postupně vypracovala se na zásadách germanských a římských, a zúplna byla přizpůsobena potřebám městským; konečně sedláci nemnoho pokročili ve svém rozvoji od časů pohanských, a počítali se více za pracovní dobytek než za lidi. Naproti tomu Východ neznal rozdílu stavovských, a představoval společnost nerozrůzněnou stavovským duchem a svázanou jedním náboženstvím státním; při vši národopisné pestrotě byl tam jediný pramen vzdělanosti, byzantská literatura, kteráž se snažila starořeckou moudrost slíti s křesťanstvím v právé, v politických řádech, mravích a obyčejích. A tak vzdělání národův, kteříž připadli pod duchovní vliv Byzance, velice se různilo co do kolikosti, ale nikoli co do jakosti

Po tom všem, co bylo řečeno, můžeme upověchniti své these. Od chvíle přijetí křesťanství duchovenstvo, jediný to ústroj osvěty ve středním věku, postavilo sice jeden a týž ideál pro Západ i Východ, totiž ohromnou monarchii, kteráž měla pojmouti všechny křesťany v jediný svazek, založený na zásadách křesťanské lásky, vzájemné pomoci a věčné spravedlnosti, ale ukazovalo docela jiná cesta k jeho uskutečnění v obou polovicích Evropy. Na Západě kázán byl ostrý rozdíl duchovenstva

od společnosti světské. Duchovenstvo bylo jediným chránitelem nábožensko-mravních zásad, pročež mělo býti úplně nezávislé na moci světské; jsouc zřízeno hierarchicky, musilo býti zabezpečeno hmotně, aby výlučně mohlo starati se o nábožensko-mravní výchovu a umný rozvoj národův. Společnost světská musela býti organizována taktéž hierarchicky, aby vyšší vrstvy, jakožto více zabezpečené a lépe vzdělané, mohly na sebe vzíti částku péče o prospívání lidu obecného. A tak společnost v západní Evropě za středního věku upomínala poněkud na kastové ústrojí starého Egypta. Naproti tomu Východ tvořil společnost, kde nebylo ostrých rozdílů ani mezi duchovními a světskými; stát pokládal se za jedinou od Boha ustanovenou formu vespolečného života, a poněvadž věci světské a duchovní nebyly od sebe odděleny, i sama moc státní nosila na sobě známku netoliko světskou, ale i náboženskou. Ježto nebylo protivy mezi záležitostmi duchovními a světskými, stát tam vůbec zachoval více ráz staroklassický, a byl on co nejpilnější pospolitostí všech životních zájmův občanstva, jak duchovních tak i hmotných. A tak před Slovanstvem vystupujícím na jeviště dějin byly postaveny dva vzory k napodobení: mohutná, plně rozčleněná společnost se slabou mocí státní na Západě, a přemocný stát se společností nevyvinutou na Východě.

Další historie slovanského práva představuje postupné přisvojování si těchto vzorů Slovany katolickými a Slovany pravoslavnými a výsledek toho přisvojení. Slovan sotva zanechav pohanství, nemohl se hned státí západním Evropejcem nebo Byzantincem, a proto vidíme po dlouhou dobu zápas zásad původně slovanských se zásadami příchozími. Doba tato u dvou nejvyvinutějších národů slovansko-katolických, Čechův a Polákův, končí se v Čechách r. 1253, v Polsku r. 1300 vítězstvím zásad cizozemských. Na Rusi ta doba s touž povahou a s týmž výsledkem prodlužuje se do utvoření knížetství Moskevského.

Druhá doba se vyznamenává značnou převahou vzorův cizích. V Čechách to přisvojení bylo tak úplné,

že způsobilo strašnou reakci staroslovanských zásad v husitství, kteréž z té příčiny já počítám k druhé době. Pomalu z úplného bezvládní vyvinují se dvě strany, demokratická a šlechtická; jejich vzájemný zápas končí se r. 1434 vítězstvím šlechty. Ten výpadek velice usnadnil sblížení k západní Evropě a upevnil její vliv. V Polsku druhá doba prodlužuje se do r. 1505, t. j. do konečné organizace státu Polského na sněmu Radomském. U Slovanů východních Moskva snaží se státi druhou Byzancí zvláště po pádu Cařihradu, a ve všem napodobuje zahynulou říši Byzantinskou. Skutečně za druhé doby u Slovanův katolických vidíme krále rázu středověkého jakožto pomazané Páně, kteříž však musejí se podřizovati církvi a poslouchati šlechty, i společnost rozčleněnou na stavy ve smysle středověkém nám již známém. Naproti tomu u Slovanův pravoslavných samovláda neobmezená vždy více upevňuje se i prohlubuje se, stát stává se modlou, kteréž se obětuje vše, to pak vede k dokonalému potlačení svobody osobní a k tomu, že všechny stavy jsou upoutány ke službě státní. Při tom všem stát, hlavně pomocí státního náboženství, utvoří jednotu společnosti, a ta společnost, nerozdílná a jediná, dá r. 1612 také nerozdílnou a jedinou moc.

Třetí doba zjevuje nám následky přijetí vzorův cizích. V Čechách společnost, kteréž již v druhé době vytvořila se zcela podle vzoru západoevropského a šťastně obstála krisi válek husitských, maří stát prostředkem sil cizozemských (1627). V Polsku události vytvářejí se jináč, ale jen na první pohled: tam rytířstvo následkem převahy cizích živlů ve městech nabývá plného vítězství již na konci 15. a na počátku 16. věku nad ostatními částkami společnosti, pak v 16. století i nad státní mocí, a prohlašuje se za národ samovládný, kterýž v sněmě stvoří sobě novou moc státní; ostatní stavové proměňují se v polovičné otroky, král v představitel moci výkonné ve státě a jen třetiny moci svrchované (1573). Takový stav věci musel neodvratně vésti ku pádu, neboť státní moc rozdrobila se na dobro, a naposledy dokonce přestala (1795). U východních Slovanů (v Ru-

sích) třetí doba počíná se úplným podrobením společnosti k službě státní za Petra Velikého. Dlužno však podotknouti, že již v druhé době následkem připojení Malé Rusi, kde skrze Polsko byl silný vliv západoevropský, Západ začal podkopávati výlučnou převahu vzorův byzantinských. V 18. věku vliv západoevropský vždy více mohutní, a vede k vytvoření šlechty v západoevropském smysle slova, t. j. ne jako třídy služebné, lišící se od jiných společenských vrstev jen jakostí povinností konaných na prospěch státu, nýbrž jakožto stavu svobodného, vzdělanějšího i více zabezpečeného a proto povinného pečovati o prospívání lidu obecného. Po osvobození šlechty od státní služby následuje osvobození také ostatních vrstev společenských, což se zakončuje osvobozením lidu selského od poroby tělesné za císaře Alexandra II.

Přehlédneme-li mžikem vše, co bylo řečeno, vidíme, že historie práva slovanského dosud nebyla než snahou přisvojiti si západoevropské nebo byzantinské vzory ústrojí společenského. To bylo Slovanstvu nezbytné, neboť k samostatnému vývoji vespolečného života lidského především bylo potřebí zcela osvojit si poslední pokroky vědomostí společenských. Pročež ta doba tisíciletá připomíná nám poněkud takovouž periodu od zahynutí říše Západořímské až do objevení Ameriky; také u západních národův byl to čas přijímání nejzralejších plodův římské vzdělanosti a křesťanství. Slovanům cesta vykonaná byla jako výchovou k činnosti samostatné, úplně zralé. Jest pochopitelno, že v něm nebylo možno očekávati kritického ocenění vzorův předkládaných; takového ocenění skoro nepozorujeme ani na západě ve středním věku. Před našima zrakoma teprv se počíná taký rozbor: u Polákův pochopování potřeby silné státní moci pro společnost, v Rusích pak kritický směr v literatuře. Ta kritika velice se usnadňuje Slovanům katolickým tím, že na slabé stránky západoevropského stroje společenského ukazují radikálové, socialisté atd., a Slovanům pravoslavným zase tím, že mohou srovnávati vliv vzorův západoevropských se vlivem vzorův byzantinských,

což přirozeně může vésti k slabým stránkám jedněch i druhých.

A tak velická zásluha Palackého o slovanské právo záleží v tom, že on první obrátil zásady námi poznamenané na dějiny národu českého. Skutečně při pozorném čtení jeho charakteristiky germanismu vychází na jevo, že mluvě o styku Slovanů s Němci na české půdě, on měl na zřeteli Němce nikoli jakožto celek národopisný, nýbrž Němce jakožto ty, kteří si přisvojili vzdělanost římsko-křesťanskou a proto byli organisováni a silní. Palacký také výborně rozuměl, že vzdělanost západoevropská skládá se z dvou živlův, římského a germánského, a že jmenovitě tento poslednější jakožto blízký obzvláště účinkoval na Čechy. Tím jmenovitě český společenský byt značně liší se od polského, v němž zvláště převládaly živly románské: katolictví, právo kanonické, humanismus. Konečně před jeho bystrozrakem nezůstalo ukryto, že zásady západoevropské, ježto vedly k postupnému úpadku moci státní a k nadobyčejné rozrůzněnosti stavův, nedaly a nemohly dáti Slovanstvu ni zevnější mohutnosti, ni spokojenosti uvnitř.

Druhá zásluha Palackého záležela v tom, že uhodil na zcela správné názory o vývoji práva slovanského, jež prováděl jak ve hlavním díle svém o dějinách českého národu, tak i ve zvláštních rozpravách. Vykládáje o historické důležitosti českých desk zemských r. 1541 pohořelých, pravil, že vědecká kritika našeho věku velí při zpytování jednotlivých zřízení právních postoupiti do té doby předhistorické, kde národové slovanští všickni ještě zděděnými od předkův svých řády sourodými a svérodými pospolu řídili se; stalot se ovšem přirozeným věcí během, že po rozpojení svém jednotliví kmenové, neměvše více svazku vespolečného, vzdělávali zárodky své zděděné napotom každý způsobem jiným a jiným. — V těch slovech a v celém vylíčení dějin českých není ani zmínky o národním duchu slovanském, který mohl projevovati se více nebo méně plně, podle toho, byly-li cizí vlivy a byly-li okolnosti překážející osvětě, či nebylo takových (Maciejowski, Lelewel). Jest patrno, že

Palacký stojí na půdě pevné, reálné; on předpokládá jednotu Slovanstva jakožto výsledek společných podmínek bytu při jednostejném hmotném prostředí a při vzdálené příbuznosti pokrevní; on nepřipouští nic metafysického, nedostupného chápavosti našich smyslův, na způsob zvláštního ducha národního. Rozvoj Slovanstva představoval si Palacký zcela správně jakožto vzrůst jednoho celku, kterýž jmenovitě účinkem tohoto vzrůstu vždy více se rozčleňuje, abychom užili slov Spencerových.

Třetí zásluhou Palackého jeví se neveliká, ale miistrovsky psaná rozprava pod záhlavím: „Právo staroslovanské, aneb srovnání zákonův cara Srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách“, tištěná poprvé roku 1837, t. j. právě v ten čas, když utichala literární činnost na poli práva slovanského, kteráž tak mocně byla se projevila ve Varšavě. Náš autor praví, že následkem usazení německého obyvatelstva v Čechách v 13. věku mnozí právní obyčejové a řádové staročeští upadli v zapomenutí, tak že nastává potřeba hledati jim světla za hranicemi země České. „Zkoumatel český zvláště obrací zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským, a ve shodě neb neshodě řádův i obyčejův jejich vyšlakovav to, co všickni zdědili někdy ode společné matky své Slávy, cítiti je bude od toho, co později porůznu buď sami sobě byli ustanovili, buď od sousedův svých byli přijali.“ Tak na př. příbuznost mnohých ustanovení cara Dušana s českými právními pravidly, a zároveň nebytí podobných zásad u cizích národův ukazuje na dávnověké Slovanství jako na pramen, neboť za dob historických nebylo svazkův mezi Čechy a Srby.¹⁵⁾ Řídě se touto svojí methodou, Palacký zastavuje se při společné poruce; při hlavě čili pokutě za vraždu; při svodě čili svedení se sebe nářku krádeže tím, že držitel věci narčené za ukradenou ukázal na toho, od koho ji koupil; při soudech a příslušnosti jejich; při porotě, pomocnících a očistnících; při slibném soudě; při útočisticích neb asylech, průvodních prostředcích; při

¹⁵⁾ Radhost II. str. 213—216, srv. též str. 147—149.

dědickém právě, dědinách, župách a krajištích; při zemských robotách a sedlácích. Z tohoto výčtu jest viděti, že Palacký ve své nevelké rozpravě dotekl se všech důležitějších otázek práva slovanského, a to tak, že mnohé z vývodův jeho mají platnost ještě i dnes. Toliko některé se neosvědčily, jmenovitě společná poruka ukázala se býti dobře známou netoliko Němcům, ale i všemu lidstvu na jistém stupni rozvoje; v platě za vraždu ne snadno jest s našim autorem uznati útlé rozdíl mezi vírou a hlavou; svod rovněž náleží k řádům všelidským, nikoli k národně-slovanským.

Avšak nikoli v těchto zvláštních předmětech vidím já nadobyčejnou důležitost této rozpravy. Onať záleží v dokonale správném ustanovení metody ke spracování práva slovanského a v jejím užití k jednotlivým otázkám; v tom jmenovitě viděl význam své práce také sám autor.¹⁶⁾ Jsa toho dalek, aby stavěl ideál pospolitého života slovanského, jenž prý v dobách předhistorických byl skutečněn (gminowładstwo Lelewelovo, dílem i Maciejowského), Palacký ohlásil následující požadavky ke zpytání práva slovanského:

1. Ustanoviti původní momenty u všech slovanských národův srovnáním všech památek práva slovanského; co u všech slovanských národův, i při odlehlosti jich jednoho od druhého, najde se jednostejného, to bude jejich společným dědictvím z časů předhistorických. V tom společném dědictví lze jest dále oddělití živly národní od živlův obecně-lidských srovnáním zásad slovanských se zásadami bývalými u jiných národův; jest patrné, že takové srovnání ukáže nejlépe, co jest vlastní toliko Slovanům samým.

2. Východiště ze všeslovanských názorův na právo a stát objasní další rozvoj společenského bytu v každé jednotlivé národnosti slovanské. Dlužno poznamenati, že čeští učenci, jmenovitě znamenitý Hermenegild Jireček, na rozdíl od deduktivních soustav Polákův a Rusův (jakož jsou obščinné zásady Chomjakova, Ivana Kirějev-

¹⁶⁾ Radhost II. str. 258.

ského, Samarina, K. Aksakova¹⁷⁾ šli právě po této jediné vědecké cestě, kterou ukázal Palacký.

Nyní již můžeme význam Palackého pro dějiny práva slovanského sformulovati nemnohými slovy. Náš autor zastavil se při třech základních otázkách této nauky, vznikající před našima očima, kteréž jsou: co bylo nejhlavnějším hybadlem v rozvoji práva českého; jak vysvětliti sobě vznik rozdílných slovanských práv z prvotní jednoty slovanských názorů o vespolném životě lidském; a jakého způsobu badání náleží se držeti při spracování práva slovanského. Všechny ty tři otázky bývaly kladeny i řešeny také před Palackým, ale on jediný, zdá se mi, podal nám k nim odpověď zúplna uspokojující, kteráž zároveň skýtá možnost, aby slovanské právo bylo samostatným vědeckým celkem. Přisvojování kulturních zásad, jež předešlým životem člověčenstva byly dobyty, Palacký pokládal za obsah dějin českých; odlišení rozdílných slovanských práv od všeslovanské jednoty jest výsledek samostatné činnosti jednotlivých národův, kteráž byla způsobena cizozemským vlivem a změnami okolností; a konečně metoda podle mínění Palackého má záležeti nikoli v tom, aby povaha slovanského ducha byla vyměřena, z něho aby logickým myšlením byly vyváděny známé these, a potom aby bylo vyhledáváno, kde ty these zachovaly se v největší čistotě, — nýbrž v tom, aby jednotlivé slovanské památky byly prozkoumány, i aby tou cestou ustanoveny byly společné názory Slovanův o právě a státě, jakožto původní momenty k vývoji práv jednotlivých národností slovanských.

Z ruského originálu přeložil Josef Kalousek. — Pan Theodor Zigel jest professorem historie práva slovanského na universitě Varšavské.

¹⁷⁾ Ruských učencův jsme se nedotýkali, poněvadž vystoupili později, než polští a čeští, a ne bez vlivu těchto. Oni, tak jako Poláci, viděli v obci rázovitou zvláštnost ducha slovanského; od Poláků liší se toliko tím, že byli přesvědčeni, že čisté obecní (obščinné) zásady zachovaly se toliko v Rusku, poněvadž nebylo podrobeno vlivu katolicismu a práva římského a vůbec zásadám západoevropským. Viz o ruských učencích I. M. Soběstjanského: Учение о национальных особенностях характера и юридического быта древних Славянъ. V Charkově 1892 str. 148—187.

XXXIX.

K české historiografii.

Podává Jaroslav Haasz.

Vývoj a osudy české historiografie nastínil Palacký rázovitým svým způsobem ve spise »Zur böhmischen Geschichtsforschung« (v Praze 1871) a snesl tam i nejdůležitější materiál listinný, pokud byl jemu přístupným, tak že zbývá přičinit pouze některé podrobnosti, které buď jemu zůstaly neznámy, nebo kterých nechtěl snad ještě uveřejnit, protože v době, kdy sebral dotyčný materiál, mnohé osoby, jichž se týkal, ještě žily, nebo působnost jejich byla ještě v čerstvé paměti.

Nicméně takové podrobnosti, ba i suché číslice o vydávání příslušných spisů nepostrádají snad úplně zajímavosti, protože můžeme z nich seznati mnohé stránky tehdejšího života veřejného a vědeckého, poměry učencův a knihkupcův a proudy věcné i osobní, jež oživovaly časem zdánlivě nepohnutou hladinu některých dob.

I.

Roku 1770 vydal kněz František Pubička, bývalý jezuita, jak v žádostech svých se podpisuje, první díl »chronologických dějin českých« (Chronologische Geschichte Böhmens) u knihkupce Františka Aug. Höchenbergra a spol. Nakladatel věnoval dílo to Karlu Egonovi knížeti z Fürstenbergu (jenž byl nejvyšším purkrabím od r. 1771—82) předmluvou velice pochlebnou, v níž jej líčí jako ochránce a příznivce věd, jehož opětý příjezd do Prahy vítá učenec, kupec, umělec, zkrátka každý vlastenec. Roku 1771 vydán druhý a r. 1773 třetí díl ve formátu čtvercovém, s mědirytinami na listech titulních, poněkud fantastickými a provedenými dosti hrubě, jak bylo tehdy pravidlem. Roku 1774 přerušeno další vyjednávání, protože věřitelé zavřeli Höchenbergrovi krám pro dluhy, jak uvádí Pubička v žádosti podané k *čís. král.* zemskému výboru ze dne 25. února 1777 (otištěné u Palackého »Zur böhmischen Geschichtsschreibung«, str. 5), kterou se domáhal u »jejich vysokých knížecích milostí, excellencí, velebností a milostí«, aby se ujali díla jeho a postarali se o další vydávání.

Zcela podobnou žádost podal Höchenberger sám (datována již 24. února 1777, má však čís. exh. 154, kdežto žádost Pubičkova nese čís. 153), tak že obě podány patrně zároveň.

V žádosti uvádí, že vydal první díl r. 1771, druhý r. 1772 (patrně omylem, neb na výtiscích jsou roky 1770 a 1771, jak i sám Pubička uvádí) nákladem po 1000 exemplárech za 2 zl. 30 kr. a protože každý svazek vyžadoval nákladu 1000 zl., musil sobě peníze vypůjčiti, načež věřitelé naléhali najednou na zaplacení, připravili jej o úvěr a dovedli k úpadku. Krám v Menším městě Pražském odhadnut dle soudní inventury 16.476 zl. 53 kr., sklad na Starém městě 2500 zl. a v Lipsku 4371 zl. 3 $\frac{3}{4}$ kr., celkem tedy 23.347 zl. 56 $\frac{3}{4}$ kr., a měl pro dluhy (6000 zl.) býti prodán dražbou, na kterou již učiněno první podání (3000 zl.). Čtvrtý svazek díla Pubičkova byl již připraven a měly následovati ještě 3 další. Z prvních 3 svazků zbývalo ještě po 600 výtiscích, jež nabízel Höchenberger pánům stavům ke koupi, ujišťuje, že budou míti při tom zisk 100 procent, že on tím uspokojí své věřitele a zachová svůj obchod. Nescházely při tom ovšem obvyklé fráse o slávě vlasti, jež se spisem tím šíří po všech dílech světa, o světě učenením, o milostivých otcích vlasti (mildeste Landes-Väter), požeňání nebes a slávě nesmrtelné.

Právem uvádí Palacký (Zur böhm. Gesch.-Schr. 4), že tento podnět, z něhož pak Pubička jmenován historiografem, byl mnohem méně slavným, než když soupeři jeho Dobnerovi udělila Marie Terezie titul c. k. historiografa za jeho zásluhu o dějepis český; bylť to prostě — konkurs.

Zemský výbor byl ve věci také dosti opatrným; uznával sice, že dílo Pubičkovo je velice užitečným k objasnění dějin českých a že by mělo obecenstvu býti předloženo úplně, že by také se mělo pomoci Höchenbergrovi a jeho věřitelům — patrně tu působil vliv osobní, snad i nejvyššího purkrabí kníž. Fürstenberga, jemuž první díl spisu byl dedikován — avšak požádal hraběte Kristiána Šternberga, aby věc vyšetřil s přísedícím z Ubelli a ředitelem vrchního berního úřadu z Leinerů, pak s magistrátními komisary ustanovenými při kridě Höchenbergrově, syndikem a věřiteli, bez újmy fondu stavovskému. Při komisi konané 13. března 1777 ukázalo se, že mnoho svazků je neúplných, a po delším smlouvání slevili věřitelé s ceny, tak že svazek oceněný průměrně 2 zl. 30 kr. měl býti prodán po 1 zl. 40 kr., při čemž komise uváděla, že vydané již 3 svazky by se staly bezcennými a neprodejnými, kdyby se stavové neujali díla, které by pak zůstalo kusým. Svazky nalézající se v Praze měly být odevzdány do 4 neděl a svazky z Lipska až po ukončení příštího veletrhu velikonočního, t. j. do konce května. Höchenberger se zavázal, že doplní svazky neúplné, jež by massa konkursní odvedla.

Skutečně pak odvedeno 2024 svazků magistrátem malostranským za 3373 zl. 20 kr.

Höchenberger domáhal se pak opětně toho, by jemu byl zadán tisk dílů příštích, protože doslechl, že má tisk býti zadán jinému. Vyžádal si od Pubičky prohlášení, že sám dal podnět ku vydání díla a že by byl nejpůsobivějším, by je dále tiskl, však Pubička velmi opatrně dodal, že se jinak úplně podvolí tomu, co páni stavové ráčí milostivě v té věci zaříditi. Tisk dalších svazků pak odevzdán Janu Karlu Hrabovi, knihtiskaři stavovskému, jemuž byly již r. 1775 vůbec zadány všechny práce tiskařské.

Pubička požádal r. 1778 svým ozdobným a poníženým způsobem, by směl dílo své věnovati pánům stavům, protože ujali se práce jeho, jež měla býti ponechána chmurnému zapomenutí a prachu vše šířícímu. Podal dvě osnovy tohoto věnování, předstihující se uctivými frásemi, jako že odevzdává dílo to opět do jejich slavných otcovských rukou, které se ho tak milostivě ujaly jako děcka a k nádrům je přivinuly (in Ihren Busen geworfen). Jedna z osnov schválena a povoleno, by byla vytisknuta, avšak zároveň upozorněn »duchovní žadatel«, aby příště dílo pokračovalo s větší píli a horlivostí, nežli dosud. Snad tato výtka způsobila, že při IV. svazku, vydaném r. 1778, se objevilo pouhé suché věnování pánům stavům jako milostivým maecenům, jež pak opakováno při svazcích ostatních; pouze při svazku VIII. vynecháno »milostiví maecenové«, snad pro průtahy a nesnáze povstale při vydávání spisu.

Za IV. svazek obdržel Pubička graciál 253 zl. 49 kr. (za arch 3. zl.) a 12 výtiskův, a tiskař mzdy za tisk tisíce výtisků 787 zl. 30 kr. (za arch 7 zl.). Roku 1781 žádal Pubička za přímlyvu u komise ustanovené při c. k. knihovně Klementinské, by jemu na revers byly zapůjčovány knihy, jichž by potřeboval, neb aby jemu v koleji té byl poprán byt. O této žádosti měla býti vyslechnuta veleslavná komise studijní prostřednictvím gubernia, avšak později věc změněna a žadateli sděleno, by sám žádal u této komise.

Pečováno též o reklamu: gubernium r. 1781 požádáno, by v novinách byla uveřejněna zpráva (avertissement) pro učené publikum, že V. svazek právě vyšel, že jedná o událostech od r. 1197 do r. 1306, kdy vymřel rod českých vévod a králů z kmene Přemyslova, že VI. svazek bude brzy následovati a že nepotřebuje zvláštního doporučení, protože zasluhuje pro klassický sloh dějepisný příznivého přijetí a stojí jen 2 zl. 15 kr., ač má 50 až 60 archův a několik mědirytin, že lze jej dostat u kniháře veleslavných pánů stavů Jana Elsenwangra a v c. k. normálním knihoskladu (Normal-Schulen-Buchladen). Zvláště dějiny krále Otakara II. že jsou zpracovány nad obyčej pečlivě a že se vykládá též o sporných otázkách některých. — »Však nechceme vyčalovati spisovatele: nestranný čtenář sám se přesvědčí o jeho píli.«

Reklama — též úřední — nebyla tehdy lepší, než nyní, snad jen trochu naivnější.

Roku 1781 vyšel V. svazek, za nějž zapláceno 1239 zl. 13 kr. Zatím zakázány dvorským dekretem ze dne 7. května 1782 veškeré

nesystemisované výdaje stavovské. Avšak stavové vykládali zákaz tak, že se týká pouze nových výdajů příštích, a protože nečiněno u dvora žádných námitek proti protokolům o schůzích, kde jednáno o dalším vydávání díla Pubičkova, pokládáno to za souhlas mlčky a za VI. svazek r. 1784 vyplaceno 1301 zl. 28 kr.

Ale když vyšel roku 1788 VII. svazek, nechtělo gubernium dopustiti výpiatu nákladu na něj, odkazujíc k uvedenému dekretu, a k žádosti jeho zjistila společná účtárna, že prvých 6 svazků stálo 6951 zl. 28 1/2 kr., VII. svazek 1197 zl. 6 kr. a dalších 5 svazků, které spisovatel sliboval až k ukončení díla, že by stálo asi 5720 zl. 25 kr., tedy celé dílo 13.868 zl. 59 1/2 kr. Stavovský výbor žádal pak za nejvyšší schválení nákladů těch a gubernium ve zprávě ze dne 13. listopadu 1788 podané spojenému úřadu dvorskému (vereinte Hofstelle) doporučovalo to, protože by jinak náklad již učiněný byl úplně ztracen. Náklad ten nemohli páni stavové uhraditi prodejem tohoto všeužitečného, dobře sestaveného díla, protože nebylo dosti známo, avšak gubernium slibovalo, že překážku tuto odstraní, bude-li povolení dáno.

Ale povolení odepřeno (dekretem z 1. prosince 1788), protože vydání učiněno bez nejvyššího svolení, a sděleno, že Pubička má hledati nakladatele pro svazek VII. nebo vydati jej nákladem vlastním. Nespomohl ani opětný důkladný rozklad gubernia (19. prosince 1788), v němž uváděny podobné důvody, jako ve zprávě podané shromáždění stavovskému 5. ledna 1793 (Palacký, »Zur böhm. Gesch.-Schr.« str. 6.). V dekretu ze dne 16. února 1789 odvoláváno se k zakazu nových výdajů, danému r. 1782 a ku značnému nákladu 13.000 zl. na celé dílo.

Po znovuzřízení stavovského výboru domáhal se Pubička i tiskař Hraba zaplacení a dalšího vydávání, ukazující ku značným nákladům za překládání, opisování spisu pro cenzuru, papír, tisk, mědirytiny a opatřování potřebných knih. Pubička uváděl, že žije pouze ze skrovné pense, které požívá jako bývalý jezuita, že časy jsou zlé atd. atd. Protože koncem května 1792 měli stavové míti ve fondu domestikálním přebytek 7607 zl. 7 1/4 kr. a později ročně uspořenéňých úrokův až 14.000 zl., které jim měly býti k dispozici pro účely všeobecně užitečné (dle dv. dekretu z 12. srpna 1791), navrhl stavovský výbor pánům stavům, by požádali u dvora za opětné povolení nákladů již odepřených.

Po příslušném usnesení stavů vyžádán dekretem ze dne 30. března 1793 výkaz o nákladu, jehož bude ještě potřebí na toto »ovšem velmi užitečné dílo«.

Ku příznivějšímu obratu u dvora přispěl tehdy podstatně ministr Kamil hr. Kollaredo. Výkaz žádaný byl již dříve podán guberniu, však přehlédnut tam patrně, a aby nyní opět značná suma 13.868 zl. 59 1/2 kr. na celé dílo nezpůsobila ve Vídni překážky, oznámeno pouze, co bude asi státi VII. díl a další vydávání spisu (6917 zl. 31 kr.) Tento další náklad povolen pak z Vídně (dekretem z 27. července 1793,

u Pal. str. 10.) a nařízeno, by stavové postarali se o lepší odbyt díla, načež Pubička vyzván, aby spis brzy dokončil.

Výbor stavovský požádal c. k. radu a bibliotekáře abbé Karla Ungara, by podal návrhy, jak by se dosáhlo lepšího odbytu díla, a aby uschoval svazky již vydané. Ungar odepřel sice toto, ježto v c. k. knihovně místa nebylo, avšak navrhl (23. března 1794), aby dílo bylo dáno do komise pouze jedinému knihkupci, který by byl spolehlivým a neměl mnoho vlastních spisů, tak že by se staral o odbyt jeho, zvláště oznámeními v katalogu trhu frankfurtského a lipského, v žurnálech, v časopisech knihtiskařských a učených, což by se mohlo státi již v katalogu, jenž se bude tisknouti k velikonočnímu veletrhu lipskému. Bylo by nutno zjistiti, kolik je výtiskův úplných a knihkupec by podával půlletně zprávy o prodeji. »Protože pak zkušenost učí, že ve vlasti naší, kde se bohužel! romány, komédie a brožury čtou více, než učená díla historická a kde proto právě každého mizerného škrabáka pokládají za pravého učence, prodáno dosud velmi málo výtiskův p. Pubičkova díla v pravdě učeného a v každé příčině užitečného, bylo by nutno, by všem pp. stavům a majitelům statků bylo doporučeno, aby je zakoupili sobě nebo venkovským knihovnám a hospodářským úřadům nalézajícím se na jejich statcích.« Ungar doporučil knihkupce Herrla v Praze, jenž byl ochoten převzít dílo za odměnu 10% pro tuzemsko a 40% pro cizinu, protože mnoho výtisků zasláných do ciziny se ztratí náhodou nebo nepořádností knihkupců. Knihkupectví ve Vídni, Drážďanech, Lipsku a Frankfurtě, s nimiž Ungar jednal, žádala také 40—50%.

Výhradný prodej díla zadán pak Janu Herrlovi, jenž se zavázal smlouvou, že pp. stavům bude platit přídavek 10% nad dosavadní cenu, a sám směl prodávati dílo s přírůžkou 20%.

Obtíže způsobilo zjištění svazků nalézajících se ve skladišti stavovském. První svazky převzaty od magistrátu malostranského v balících jen úhrnečně tehdejším účetním Demlem ještě v účtárně stavovské v královském hradě a r. 1784 přeneseny do archivu stavovského v zemském domě a ve spěchu nečitány opět kusy, tak že se nevědělo, kolik jest úplných výtisků každého svazku.

K radě Ungarově spočteny a prohlédnuty svazky ty faktorem knihtiskárny Valentou, což vyžadovalo 21 dní. Věc se protáhla, protože knihy byly složeny v »kryptě« zemského domu, kde nebylo možno pracovati v zimě a protože účetní rada Hähnl, jemuž věc uložena, měl na starosti také válečnou daň respectu 4. generis hominum, jež vyžadovala mnoho práce.

Průměrná cena (při 6024 svazcích, jež vyžadovaly nákladu 8963 zl. 26 kr.) navrhována 1 zl. 30 kr. a stanovena pak pro knihkupce 1 zl. 34 kr. a pro obecenstvo 2 zl., později snížena na 1 zl. 48 kr., kdežto knihář stavovský Elsenwanger, jenž knihu dříve prodával, měl jí za 2 zl. 15 kr. a mohl sobě odčítati ještě 25% (27 kr.), tedy odváděl za svazek 1 zl. 48 kr. Při častém dřívějším přenašení knih ztratilo se

42 svazků. Toho si všimli ve Vídni, prohlížejíce protokoly stavovské, a gubernium r. 1795 sdělilo výboru stavovskému, že se očekává, že se výbor postará o náležité uschování a účtování knih, aby páni stavové i zeměpanské úřady přístě neměli obavy, že bude nějaká část knih opět zpronevěřena, když zemský výbor se byl usnesl, aby knihy byly uschovány na témž místě nebo týmž způsobem jako dříve. Knihy totiž musily pro svou tíži býti srovnány na zemi v naznačené »kryptě« a patrně tím trpěly, protože později některé titulní listy byly »nahnilé« a v příčině žádosti účtárny, aby bylo pro ně vykázáno jiné místo, odpověděno, že to bude možno, až budou míti stavové dům vlastní.

Při přehlížení knih zjištěno, že titulní listy 6. a 7. knihy byly nesprávně vytištěny, označen totiž 6. svazek jako IV. dílu 2. svazek (podobně jako byl již označen svazek 5.) a 7. svazek označen jako první svazek V. dílu. Správně měl 6. svazek být označen jako 5. díl a 7. svazek jako 6. díl.

Vyslechnut o tom Pubička, jenž podal zprávu, že dle plánu původního, uvedeného v předmluvě a I. dílu, měl spis býti rozdělen na 7 dílů, z nichž by byl jednal 1. o Čechách pohanských, 2. o Čechách křesťanských až k biskupu Dětmarovi, 3. o prvním biskupu v Čechách až k prvému králi Vratislavovi, 4. od Vratislava do Karla IV., 5. až k válkám náboženským, 6. o nepokojích až do Ferdinanda II., 7. o událostech až do »našich dob«. První 3 díly tvořily také 3 svazky, později však látka rostla tak, že díl musil býti rozdělen na několik svazků. Tak 4. díl »královský« má první svazek: od korunování Vratislavova až k Otakaru I. a pak svazek následující (5.) od Přemysla Otakara až k vyměření Přemyslovců je 2. svazkem 4. dílu. Však některé věci náležející ku 4. dílu zbyly a jednáno o nich ve svazku (6.) příštím, jenž zároveň obsahuje první svazek dílu 5., totiž dějiny Karla IV. Svazek 7., obsahující dějiny Václava IV., je 2. svazkem dílu V. Svazek 8., jednající o válkách náboženských, je prvním svazkem dílu 6. Toto rozdělení by však mnohého zmátlo, a proto chtěl Pubička vytisknouti upozornění (avertissement), obsahující tituly dosavadních svazků. Avšak stavovský výbor rozhodl, aby titulní listy svazku 6. a 7. byly přetištěny dle návrhu Valentova (5. dílu svazek 1. a svazek 2.), protože náklad by byl stejný a upozorněním by kniha byla zohyžděna.

R. 1795 zasláno poštou dílo vázané v červeném safiánu francouzském (karmazínu) panovníkovi a odevzdáno mu státním, konferečním a kabinetním ministrem Kamilem hr. Kolloredem, i vysloven za to stavům blahosklonný dík. Vazba stála za svazek 6 zl., tedy celkem 42 zl. Avšak také president nejvyšší státní kontroly a později direktoriální ministr Prokop hr. Lažanský, jemuž dílo rovněž zasláno, odevzdal je panovníku a sdělil stavům, že přijato velmi milostivě. Na to sdělili stavové hr. Lažanskému, že dílo bylo určeno pro něho a že jsou ochotni zaslati mu jiný exemplář, kdyby se mu prvního exempláře zase nedostalo. Podobně zaslán diligencí spis direktoriál-

nímu a později státnímu ministru Leop. hr. Kolovratovi, direktoriálnímu a později státnímu ministru Jindřichu hr. Rottenhannovi, říšskému místokanceléři kníž. Kollaredo-Mansfeldovi, kabinetnímu ministru Frant. hr. Kollaredovi, prezidentu nejvyššího úřadu justičního hr. Leopoldu Clary, dvornímu radovi hr. Saurau, českému referentu a později prezidentu komory, pak dvor. radovi Ant. svob. p. z Mayern, českému korreferentu. Všechny svazky ty byly ve vazbě z ozdobené kůže (po 2 zl. za svazek). Později zasláno dílo i dvor. radovi hr. Wallisovi, českému referentu. Ode všech došla lichotivá poděkování chválící vlastenecké dílo a obětavost stavů.

Dvorní knihovně ve Vídni zaslán spis k ruce hr. Saurau jako referentu českému při c. k. direktoriu dvorním vzhledem ku předpisu, aby každý spis vytištěný v c. k. zemích dědičných byl knihovně té odevzdán, a proto, aby nemusil být ještě jeden výtisk zaslán prezidentu svob. p. ze Swiettenu.

Odbyt díla nebyl tehdy vůbec valný: knihař Elsenwanger od r. 1779 do 1793 měl v komisi pouze 190 svazkův, z nichž prodal 134, a proto rozdáváno dílo toliko výjimkou: tak inženýr prof. Herget r. 1791 obdržel je pro posluchárnu inženýrskou ku stavovským kolegům inženýrským.

Proto také zamítnuta žádost sekretářův (Davida Wachsmanna, Jos. Sehera) a radních protokolistů (Vincence Tannauera a Jos. Günnera) zemského výboru, by spis byl jim darován, aby synové jejich mohli z něho čerpat povzbuzení k lásce vlastenecké. Za důvod zamítnutí uváděno, že by pak také všichni ostatní stavovští officianti byli svedeni k tomu, by se toho domáhali a že by výbor mohl proto jistě očekávat od úřadů dvorských nemilé výtky. Proto uloženo stavovské úctárně, by nevydávala zdarma žádného výtisk, leč J. Exc. panu předsedovi, přisedícím výboru a řediteli kanceláře. Vrchním officiantům a personálu sedícímu při radním stole měl být výtisk dán za sníženou cenu 1 zl. 22 kr., přihlásí-li se o to do 14 dní. Ovšem že se nikdo nepřihlásil, nýbrž čekali klidně na lepší časy, kdy přece obdrželi dílo zdarma. Neboť odbyt byl při značném nákladu 1000 výtisků stále slabý. Když vyšel r. 1796 díl VI. (svazek 8.) u tiskáře Straschiripky, nástupce Hrabova (nákladem 899 zl. 20 kr. za tisk), nebylo již místa, kam by byl uložen.

Nařízeno tedy úctárně, by uložila nové svazky v prázdných pokojích majorátního domu hrabat Thunův a aby se v té příčině shodla s ředitelstvím kanceláře.

Knihkupec Herrl žádal r. 1796, aby dle smlouvy byl spis doporučen majitelům statkův a stavům. Vypracována tedy vyhláška, kterou by gubernium uveřejnilo, a jiná pro pp. stavy ve sněmu. Při tom odvoláváno se k dekretu dvorskému z r. 1793, jenž nařizoval rozhlášení díla novinami a jiným obvyklým způsobem. Majitelé statkův žádání, by tuto vzácnou památku vlasteneckou opatřili sobě a k uscho-

vání v archivech na statcích venkovských, a měli k tomu býti povzbuzováni krajskými úřady.

Když r. 1798 vyšel svazek 9. (VI. dílu svazek 2.), uváděl knihkupec Herrl, že prodal posud jen 7 úplných exemplářů díla a několik jednotlivých svazkův, ač všemožně pečoval o rozhlášení díla. Každý učený spis, jehož cena přesahuje 8 zl., má odbyt velmi povolný, nenaleznou-li se tu mimořádné prostředky, a žádal opět za vyhlášku k majitelům statků.

Proto cena snížena na 1 zl. pro knihkupce a 1 zl. 12 kr. pro obecenstvo, s Herrlem učiněna nová smlouva, dle níž měl dostávat vždy 100 exemplářův a účtovat čtvrtletně. Náklady na rozhlášení díla měly jemu býti nahražovány.

Nyní vyzval sám stavovský výbor (10. září 1798, č. 3208) všechny krajské úřady, by dílo doporučily všem majitelům statků pro knihovny venkovské a úřady hospodářské. Každému krajskému hejtmanu věnován úplný exemplář díla, za nějž hejtmani uctivě a nadšeně děkovali, velebíce znamenitý spis, ač jest otázka, zdali v krátké té době rozvláčné a místy nezáživné dílo vskutku přečetli. Avšak přihlášky nebyly valné. Nejprve došlo 8 z krajského hejtmanství Prácheňského v Pisku. Jen málokterí majitelé větších panství: kníže Schwarzenberg, hr. Sweerts-Spork, a později arcibiskup pražský objednali větší počet exemplářů. Krajský hejtmán omlouvali se, že přes opětná vyzvání nemohou dosíci většího počtu přihlášek, protože prý hospodářské úřady teprve se musí dotazovati vrchností, má-li spis být odbírán, nebo že statek je příliš malý, že nepotřebuje podobného díla, jak se později vymlouval úřad Záběhlický, který prý je ve stálé korespondenci s ostatními panstvími, a opatří sobě tímto způsobem vše, čeho potřebuje. O některých majitelích statků tvrdili krajský hejtmán, že bydlí na panstvích jiných a že si již opatřili knihu tam anebo přímo v Praze, anebo přiznávali přímo, že dílo »nenalézá milovníků«.

Výjimkou také někteří páni direktoři, vrchní a správcové objednali dílo pro svou osobu, při čemž arci nejhůře pochodil autor díla, Pubička, protože jméno jeho při tehdejších rozkošném pravopisu německém všelijak zkrucováno: již první nakladatel jeho, Höchenberger, psal jej Bubitschka, venku psali jej Bubiczka, Pubistko, Pupitzka, ba přímo Pupiczek, jak jej také zval důsledně jeho mědirytec Stelzenberg. Některé úřady hospodářské a magistráty měst (na př. Tábor) přímo odpovídaly, že nebudou díla odebírat, jiné vymlouvaly se na drahotu potravin a dříví (Libeň 1799), nebo na nehody živelní, jako magistrát král. města Nového Kolína 1799 (požár roku minulého, poškození mostu ledem a trvajícím zmatky válečné Kriegs-Troubl), pro které sotva lze dostati běžným povinností. Hejtmánům krajským sdělil výbor stavovský na zprávy jejich, že očekává větší odbyt tohoto vlasteneckého díla přiměřený poměrům kraje a že se o to postarají účinným způsobem a důrazným doporučováním. Někde odvolávají také přihlášky, jako v Loketském kraji, kde r. 1800 prohlášeno 3 úřady,

že správcové omylem snad se přihlásili (nejspíš aby se zalíbili krajsk. úřadu, nebo poměry se změnily). V Dubu nemohli na př. pochopiti, proč by byl úřad objednal 4 exempláře, uvádělo se, že bývalý správce snad pro svou osobu se předplatil a že nástupce jeho nemůže ručiti za nerovné jednání podobné. Jiný byl zklamán: doufal, že je to krátký přehled dějin, který by mohl čísti každý, a seznal, že dílo je přístupno pouze těm, kteří jsou velmi dobře znalí lektury, tak že poddaný by tomu nerozuměl vzhledem ku slohu a obsahu; proto objednával nyní pan ředitel pouze 1 exemplář pro sebe sama. Bílou vranou byl ředitel v Pakoměřicích, Jan Svoboda (1799, jenž žádal 1 výtisk český a 1 německý; sděleno mu, že dílo vydáno pouze německy, a dostal tedy 2 výtisky německé.

Do 15. července 1799 prodáno však jen 133 výtiskův a ještě s nesnáze. Neboť výtisky expedovány krajskými pokladníky, kteří je měli vzíti s sebou na venek, když v Praze odváděli daně a měli také vybírat peníze za knihy. Mnozí se arci tomu vzpírali, protože mohou na př. vzíti s sebou pouze 2 exempláře (18 svazků) a ne hned 7 neb 8 (63 a 72 svazků foliových), neboť 1 exemplář (9 svazků) vážil 50 liber a zaujímal prostor velmi značný. Knihkupec Herrl navrhl proto r. 1799, aby knihy byly na venek dováženy vozky, to však zamítnuto vzhledem k tomu, že cena díla byla snížena, a vloženo to dále na pokladníky krajské za přiměřenou odměnu (gegen eine billige Abfindung); tak obdržel Litoměřický krajský pokladník za balení čtýřech svazkův odměnou 1 výtisk.

Roku 1799 požádány konsistoře, by doporučily dílo kněžstvu, a žádán i zemský výbor markrabství Moravského, by je odporučil majitelům panství, podobně, jako se stalo v Čechách, a to proto, že dějiny moravské jsou úzce spojeny s českými. Návrh, aby také zem. výbor horno- a dolnorakouský byl za to požádán, nebyl přijat.

Moravský zemský výbor obrátil se sice k zemské správě, by krajskými úřady doporučila dílo majitelům statků, avšak nemělo to účinku, aspoň přímého.

Konsistoře doporučily dílo latinskými oběžníky, výsledek byl rovněž nepřatrný, a proto požádány za to opět r. 1801. Pražská konsistoř vymlouvala se na zlé časy, pro něž i ti, kdož sobě váží takového ovšem drahého díla, musí obmeziti svá vydání; při novém doporučení díla se tam zas o ně nepřihlásil nikdo pro běhy válečné a protože duchovenstvo farní vůbec mělo mnoho platů jiných; konsistoř královéhradecká tvrdila, že se některá »individua diécesní« přímo obrátila ke krajské pokladně, by sobě opatřili dílo. Z budějovické diécese r. 1801 přihlásilo se sedm odběratelů, většinou z Šumavy, a z litoměřické dokonce 30, pročez jí vzdán dík za účinné doporučení spisu; a tak asi mnozí faráři v pustinách šumavských a v Rudohoří krátili si dlouhé zimní večery různými domněnkami o stěhování národů, důkazy, že staří Čechové nebyli totožni se Zichy na Černém moři a mnohými převraty válečnými v rozvlácném slohu Pubičkově.

Když odbyt díla nebyl takový, jaký očekáván, byla větší náchyllost dávati jednotlivé exempláře zdarma vynikajícím osobám i zasloužilým úředníkům. Již r. 1798 vyhověno opětné žádosti obou sekretářův i radních protokolistů, podacího protokolisty (Fr. Hrona z Leuchtenbergu a r. 1817 Čenka z Treumuthu) za věnování díla za příčinou vlasteneckého vzdělání dětí jejich; dáno i registrátoru Šebastiánu Platzrovi, jemuž byl svěřen prodej map Müllerových a místo-registrátoru Kašparu Thinellimu z Löwensternu. Z úředního podnětu zasláno dílo také panství okrouhlickému a faráři krásnohorskému i lokalistovi skalskému; panství libčanskému (2 výtisky pro úřad a 1 pro faráře) a rovněž teplickému (Weckelsdorf), jež byla stavům podřizena, pak purkrabskému hospodářskému úřadu a farářům v Kovarech, Liboci, Bohnicích, Hostivařích, Předním Ovenci a Volešce (kde země je podnes patronem), protože zbývala ještě značná zásoba knih a sotva asi budou hojněji odebírány. Nejdokladněji děkoval za dar ten farář ovnecký vysoce ctěným vlasteneckým dobrodincům (tief zu verehrende patriotische Wohlthäter). Z úřadů věnováno dílo c. k. hejtmanství německých lén a ze spolků společnosti vlasteneckých přátel umění.

Kromě stavovských úředníků (jako byl adjunkt podacího protokolu Limbek z Lilienau, rektifikační registrátor Václ. Růžička a adjunkt Jan Molly a Adam Hammer) darováno dílo též úředníkům cizím, kteří uváděli, že mají zásluhy o pány stavy. Tak r. 1802 c. k. inspektor zámecký Jos. Rudolf dovozoval, že po 23 let pečoval o síň sněmovní na hradě, kterou stavové jemu byli svěřili, že při dvou korunovacích postaral se o obnovení její dle přání a ku spokojenosti pp. stavův, aniž se odvážil požadovati odměny. Žádal za dílo, aby mohl syny své učiti lásce a oddanosti k vlasti, poměrům a vynikajícím vlastnostem jejím, a protože jsou mnohé doklady toho, že zasloužilým mužům prokázána podobná milost. Tento stereotypní důvod uváděla většina žadatelů. Tak stavovský vrchní pokladniční revident Fr. Bretschneider naznačoval, že neschetné odměny, kterých se dostalo zasloužilým úředníkům, pohnuly jej k žádosti a že již jako přísedící zemský inženýr při hornofalckém řízení rozhraničovacím, při rekvisicích, pragmatikálních a regulačních komisích daňových získal sobě zásluh, že měl přiděleni revisi čtyř krajů, jež byly v dobrém pořádku, a čtyř jiných, jež byly v největším nepořádku, i s městy Pražskými a jež vesměs uvedl úplně do pořádku. Také získal sobě zásluh při slavnostech korunovačních jako aktuár a účetní a při ohraničení statků purkrabských. Potřeboval dílo pro pět dětí, z nichž dvě studovaly již gramatiku na gymnasiu. C. k. bibliotékáři Ungarovi zaslány dva výtisky a jeden darován piaristovi Jindřichu Hájkovi, jenž už 25 let vyučoval mládež. Roku 1809 obdržel dílo c. k. ředitel staveb navigačních Frant. Traxal, který získal sobě zásluh o pp. stavy při různých stavbách občanských i vodních, třeba nepřímou. Potřeboval spisu, aby šetřiti mohl mnohých památek uměleckých při stavbách a opravách, jako

při přestavbě radnice novoměstské, opravách kostela karlovského a slupského. Za to však nevyhověno žádosti praktikanta u stavebního ředitelství, který žádal dílo za poloviční cenu, protože by jiní následovali příkladu toho.

Roku 1813 požádal Marian Frank, rektor piaristický a prefekt gymnasia novoměstského, aby koleji jeho byl dán úplný výtisk díla Pubičkova k vyučování v gymnasiu a potřebě všeužitečné, protože obmezené příjmy koleje nedovolují, by sobě opatřila nutných knih pomocných. Spis věnován následkem toho také gymnasiu staroměstskému a malostranskému (prefekti Tadeáš Wolrab a Norbert Karoli) a zpraven o tom převor maltézský František Wilhelm, ředitel studií gymnasiálních, jenž vzdává díky za dar požádal také za věnování tří výtisků veliké Müllerovy mapy Cech za příčinou vyučování dějepisu vlasteneckému, čemuž také vyhověno. C. k. dvorní komise studijní vzala dary ty s uspokojením na vědomí. V kruzích profesorských bylo dílo Pubičkovo hledáno: tak r. 1818 *Josef Jungmann*, professor rhetoriky na gymnasiu staroměstském, žádal, aby mu byl vydán k jeho potřebě a studiu jeden výtisk za cenu určenou, a tu odkázán na knihkupce Widtmanna a Themského; žádost se bohužel nezachovala, protože vrácena žadateli. Větší byl počet žadatelů, kteří se domáhali darování díla toho ku potřebě školské a důvody jejich osvětlují mnohou stránku poměrů tehdejších, zvláště školských.

Tak r. 1818 uvádí *František Josef Svoboda*, c. k. professor na akademickém gymnasiu a školní dozorce u sv. Štěpána, že má k nejvyššímu rozkazu vyučovati veřejně dějinám českým a že k tomu potřebuje tohoto výtečného a důkladného díla, jehož vydáním vele-slavní pp. stavové obdařili milenou vlast naši a pořídili sobě nejtrvalejší památku své lásky vlastenecké a moudrosti; avšak opatření díla toho by velmi těžce stihlo žadatele při *známých nepatrných příjmech profesorů gymnasiálních* (würde ihm wirklich sehr weh thun). Svoboda připomíná, že již po 16 let hleděl vzbuzovati v mládeži, náležející nejšlechtetnější a nejzasloužilější rodinám, vlastenecké smýšlení, z něhož vznikaly také krásné skutky. Gymnasiální prefekt *Benedikt Steinhauser v Plzni* žádal dílo Pubičkovo pro knihovnu určenou professorům a žactvu, již císař František při návštěvě své v Plzni byl slíbil podporu. Žádostem těm vyhovováno, protože úmyslem stavů bylo, by znalost dějin vlasteneckých se šířila, a do Plzně zasláno také popsání korunovace císaře a krále Františka a Dlabáčův slovník. Podobně vyhověno žádosti P. Karla Bergmanna, kooperátora v Úžicích (Oschitz) v kraji boleslavském, jemuž požárem farní budovy zničeny veškeré knihy, zvláště z oboru českého dějepisu.

Roku 1827 požádal také *František Palacký*, redaktor časopisů vlasteneckého musea v Čechách, za věnování díla toho, jehož musí v povolání a v úřadě svém často užívati. Též úřady užívaly díla Pubičkova: r. 1812 vydáno c. k. appellačnickému radovi Fr. Kašparu Brožovskému z Pravoslavy, protože »při různých jednáních u soudu toho

bylo potřeba přihlížeti k zemskému zřízení naší vlasti a k údajům historickým«, a r. 1823 opět dáno c. k. guberniálnímu archiváři Kajetánu Nádhernému, který ho často potřeboval při podávání úředních zpráv zasahujících do minulosti.

Zdá se, že knihkupec Herrl staral se dost o reklamu díla. V účtech svých počítal náklad na ni a r. 1801 předložil tři letáky reklamní tištěné švabachem na hrubém papíru v osmerce a čtvrtce, jichž vydal po 6000 exemplárech. Náklad i s rozesláním činil 6 zl. 54 kr., dílo Pubičkovo bylo sice prvním v reklamě té, však ne hlavním. Vedle něho doporučován i spis *Abbildung von mährischen Gelehrten und Künstlern* a *Nové básně vydané od Antonjna Puchmayera* (jednou tištěno Buchmayera), 2 díly za 1 zl. a na zvláště krásném papíře 1 zl. 30 kr. Aby se každý mohl přesvědčit o ceně této sbírky, doporučována ku čtení tato báseň, která se počínala:

P o w ě t ě j .

Černá se k západu zdvihá haj mračna,
Výchorec rozdírá vsta švá dračná,
Žamětá w kotauče na cestách prač,
Pohánj předřebau hrázu a strach.

Zebeša wypanuštj ohnivé hady
Brzy tu, brzy tam, brzy zas tadý.
Očj ten zawjrá pro welfy blešf,
Dšj ten zacpává pro hrozny třešf.

Nalézáme tu odporučeny také jiné zajímavé knihy: Dobrovského »Die Bildsamkeit der slawischen Sprache«, 45 kr.; Pelzel »Grundsätze der böhmischen Grammatik« 2. Aufl., 1 zl.; Ssijchera J. P. »Krátká katechetická kázanj na neděle přes celý rok, k užitku wenkowského lidu zřízená«. Díl první 1 zl. Díl 2. 45 kr.; »Tma we dne gako, w nocý na rozumu lidském, w národu francauzském wčiněná, po wssem swětě rozhlášená, aneb: nyněgssi Wogna francauzská w Czechách mezy sedláky w prostných rozprávkách wvažowaná, od Franka Jana Wawáka, sedláka a rychtáře we wsy Milčicých na k. komorpanstwí Poděbradském. Druhé vydání 8. 1799, 18 kr. (na 9 výtisků 10. zdarma) a různé knihy německé, jako Fr. Fuss »Beiträge zur Verbesserung der Landwirthschaft Böhmens«; »Das ärgerliche Leben und schreckliche Ende des Johann Faust v. G. Widmann«, Nürnberg 1717, 54 kr.; francauzské (Tableau de l'amour consideré dans l'état du mariage. 12. Paris 1791, 1 zl. 15 kr.) a latinské. R. 1808 vydal Herrl na katalogy 17 zl. 36 kr. R. 1801 vyšel X. svazek (77 archů), jenž se zdržel pro churavost Pubičkovu a jiné překážky. Pubička sliboval, že se přičiní, by v něm pokračoval, pokud připustí pokročilý věk jeho; obdržel honoráře 280 zl. 33 kr., tisk stál 898 zl. 30 kr. (rys papíru 2 zl. 15 kr.). Dlouhá nemoc, do které upadl (měl přes rok »obtíže na prsou a plících«, léčen po 10 neděl a byl po několik týdnů v nebezpečí života),

přinutila jej, že požádal za výpomoc a povoleno mu (do kláštera sv. Anny) ze summy 3000 zl. ponechané stavům ročně k volné dispozici 200 zl. vzhledem ku věku jeho 83 let a k zásluhám, jichž si získal; nežádáno na něm ani lékařského vysvědčení. Ovšem vysloveno očekávání, že po uzdravení svém se přičiní všemožně o pokračování.

Do r. 1810 obdržel Herrl do komise 991 svazků; některé poslal knihkupačům do Brna a Vídně na celoroční účet, nepodával však řádně účty čtvrtletně, nebo byly vadné, a chyby ty sváděl na krajské pokladníky, kteří prostředkovali prodej na venek, anebo na své odběratele. Proto r. 1810 upomenut, aby se postaral o lepší odbyt díla, sice mu bude prodej odňat. Roku 1811 odeprána jemu náhrada výloh za reklamu (36 zl. 45 kr.) a za katalogy (17 zl. 36 kr.), protože dílo je již dosti známo a když požádal knihkupec Fr. Widtmann, aby mu byl dán spis do komise, protože nemůže od Herrla jej dostat, vyhověno mu; podobné povolení dáno pak Bedř. Tempskému (majiteli knihkupectví Calveova), avšak vždy jen po 25 exemplářech, což nyní zavedeno též u Herrla a pak u nástupce jeho Kajet. z Mayereggu; r. 1817 svěřeno k prodeji také Jos. Krausovi. Roku 1811 stoupla cena papíru a tisku a cena spisu měla býti zvýšena. Účtárna vypočítala, že svazek měl průměrně 73 archy a »paimár« spisovatelův činil by tedy (po 3 zl. za arch) 219 zl., sazba a tisk při nákladu 1000 výtisků (po 24 zl.) 1752 zl. a za papír (152 $\frac{1}{12}$ rysu velikého mediánového papíru po 12 zl. = 1825, takže by náklad 1000 výtisků byl při svazku 3796 zl. a cena by měla činit 4 zl., protože některé výtisky dány také zdarma k účelům vlasteneckým. Roku 1804 placeno tiskaři Hladkému, nástupci Hrabovu, za tisk archu (při 1000 exempl.) jen 8 zl. 50 kr. a za rys papíru 4 zl., tedy ceny se ztrojnásobily. Cena stanovena pak za svazky dřívější 2 zl. s přírůžkou 24 kr. jako výdělků knihkupačů a pro příští vydání 4 zl. a 48 kr. (4. března 1811). Když však hned na to finančním patentem z 20. února 1811, prohlášeným dne 13. března 1811 snížena cena bankocetlí na $\frac{1}{3}$, určena cena svazku 5 zl. v bankocetlích (čili 1 zl. v hodnotě šajnu) s přírůžkou 20% pro knihkupače: 1 zl. v bankocetlích (12 kr. šaj.). Přisedící a referent pokladniční Ant. svob. pán Bretfeld jako komisař ustanovený presidiem vyšetřil pak, kolik svazků prodali knihkupci ještě za starou cenu. Když byl r. 1811 druhý svazek až na několik výtisků rozebrán, vytištěno u tiskaře Haaseho nové vydání v 500 výtiscích dle zvýšených cen (náklad činil 3600 zl. v bankoc., čili 720 šaj.). Počet svazků na skladě činil tehdy úhrnem 4502. Protože také jednotlivé svazky prodávány, byl i 3. svazek r. 1818 již rozebrán a vytištěno u stavovského knihtiskaře Bohumila Haase opět 350 exemplářů jeho. Z 2024 exemplářů prvých 3 svazků, jež r. 1775 byly odvedeny, zbýval r. 1831, kdy konečně upuštěno od myšlenky, aby dílo bylo dokončeno, počet jen nepatrný, totiž kromě pouze 69 úplných exemplářů celého díla asi po 100 až 200 výtisků jednotlivých svazků. Nicméně setrváno na původní ceně, protože dílo stalo se vzácným a že nemělo již býti opět vydáno.

Knihkupci, kterým svěřován prodej díla Pubičkova, měli v komisi také jiné knihy vydané pány stavu, jako *Dlabačův dějepisný slovník umělec ů* (7 zl.), *popis korunovace Leopolda II.* (4 zl.) se 12 mědirytinami (12 zl.) a *Hallaschkovo dílo Calculus eclipsis solis observatae die 19. novembris 1816* obsahující výpočet zatmění slunce do r. 1900 (7 zl. 55 kr.). Roku 1832 dáno dílo Pubičkovo c. k. prof. Aloisu Klarovi, řediteli zaopatřovacího ústavu pro slepce pro knihovnu ústavu určenou ku předčítání slepčům; k žádosti guberniálního posla komorního vychovatelně c. k. pěšího pluku arcivév. Rainera č. 11, a r. 1835 k vyzvání zemského presidia čítárně pro lázeňské hosty v Karlových Varech.

Ještě r. 1839 hlásilo se c. k. velitelství 3. praporu 18. pěšího pluku hrab. Lilienberga v Josefově o 11. a 12. díl spisu Pubičkova, protože měl pluk v knihovně pouze 10 dílů sahajících až k r. 1618 a nemohl v knihkupectvích ani v Praze ani ve Vídni tyto dva svazky »vlasteneckých dějin pluku« obdržeti, ježto prý vůbec nebyly vydány, nýbrž po smrti spisovatelově zadrženy u stavů v některých exemplářech. Pluku velice prý se jednalo o to, aby měl tyto tak dobře zpracované dějiny své vlasti úplny a chtěl svazky ty koupiti; sděleno mu arci, že Pubičkova práce dále nesahá a že nebylo v ní již pokračováno, nýbrž že sepsání dějin vlasteneckých způsobem přiměřeným době bylo svěřeno historiografu Palackému a že vyšly již dva svazky díla jeho.

II.

Stavovský výbor zemský staral se všemožně, by dílo Pubičkovo bylo dokončeno, avšak marně. Pubička odevzdal 10. července 1805 knihtiskaři Bohumilu Haasemu část rukopisu XI. svazku, jenž měl obsahovati 70 archů; rukopis vydal 36 archů tiskových a na jeden arch ještě zbývalo rukopisu; více Pubička nenapsal pro chorobu a smrt, jež jej 13. června 1807 stihla. Tiskárně zapláceno za tisk 36 archů po 8 zl. 50 kr. = 318 zl. a za 72 rysů papíru po 4 zl. = 288 zl., celkem 606 zl. Referent Ant. svob. pán Bretfeld jednal s bývalým jesuitou a emeritovaným professorem *Ignácem Cornovou*, by pokračoval v díle Pubičkově. Cornova se zdráhal pro chatrné zdraví odporučuje k tomu profesora všeobecných dějin světových Mikuláše Titzeho. Přece však požádán Cornova, by se v to uvázal za podmínek povolených Pubičkovi, protože překladem, opravou a doplněním díla Pavla Stránského o státu českém osvědčil svou znalost dějin vlasteneckých. Vyzvání to (z 12. října 1808) nebylo ani vypraveno, poněvadž Cornova zatím (19. října 1808) písemně odůvodnil své zdráhání. Právil, že bylo by mu sice velmi sladkým, kdyby mohl vyhověti čestnému vyznání moudrých representantů šlechtitého národa, jenž je mu drahým, ačkoli není tak šťasten, aby k němu náležel, že však pro pokročilý věk svůj (68 let) nemůže pokračovati v díle nezapomenutelného učitele svého. Boj s nepřiznivým osudem, školská práce více nežli třicetiletá, při níž neměl téměř zotavení jiného, nežli spisování a četbu vyžadující

opět přemýšlení, nedovolovaly, by ještě pracoval. Poslední dílo jeho vyžadovalo práce tří let, protože mu sil ubývalo a trávil k radě přátel celý rok kromě zimy na venkově v náručí vděčných žáků svých, aby v posledních dnech svých neživořil, neměl tedy dosti prostředků a času ku práci takové. Oči jeho byly stálým čtením a psaním tak oslabeny, že by byl hrabáním se v rukopisech a knihách s drobným tiskem, zvláště v zimě za světla svíček přišel o zrak.

Požádán tedy Cornova, by navrhl vhodnou osobnost, jež by pokračovala v díle Pubičkově. Cornova byl by rád doporučil některého slavného veterána v oboru tom, avšak bibliotékař Procházka byl zaneprázdněn úřadem svým tak, že nemohl tolik času věnovati »spisovatelství a své nesmrtelnosti«. Dobrovský a Dlabač měli tehdy (26. listopadu 1808) některé práce rozdělané, a »sláva národu nedovolovala, by je přerušili«, zvláště úplný slovník českých umělcův a mnohé věci sloužící k rozšíření znalosti *naši řeči*. Navrhl tedy profesoři Titzeho a Němečka, své žáky. Prvý byl veřejným professorem dějin v Linci a pak v Praze, druhý spisovatelem různých menších zdařilých statí. Vyzván pak Titze za podmínek dřívějších (12. prosince 1808) a Cornova, jenž si získal vynikající zásluhy o dějepis vlastenecký přeužitečnými spisy svými, požádán, aby dílo jeho přehlížel. Titzemu zasláno dílo Pubičkovo a 36 tištěných archů z XI. svazku. R. 1810 (22. října) požádán Titze »lichotivými slovy«, aby pokud možná urychlil práci důležitou pro pány stavy, a dovoláváno se jeho lásky vlastenecké, r. 1814 (28. pros.) upomenut opět, aby podal zprávu do 8 dnů. Titze (18. ledna 1815) vymlouval se četnými povinnostmi jako veřejný profesor, tak že prý často neví, má-li skrovného času zbývajících jemu užiti k dalšímu pokroku v oboru svém, či v pokračování v dřívějších pracích literárních, či k dokončení díla Pubičkova, či konečně k péči o četnou rodinu, nebo k nutnému zotavení ducha i těla, jež by jinak brzy musili podlehnouti. Musil přecísti celé Pubičkovo dílo i 36 archů XI. svazku, by se vmyslil v ducha a plán celku, což byla práce nemalá a přerušeno také chorobou oční. Musil se postarat o látku další, protože Pubička nezanechal ničeho, ani prý onen arch rukopisu, k němuž tiskař a zemský výbor byli odkazovali. Kromě veřejné c. k. knihovny neměl Titze jiné knihovny nebo *spořádaného* staršího archivu, bez nichž přece historiograf nemohl nic podstatného objeviti v dějinách XVII. věku. Vždyť již pilný Pubička, jenž neměl jiné hlavní práce, často po 3 roky nevydal žádného svazku. Dílo Pubičkovo pokládal Titze za zdařilé většinou, třeba sloh byl rozvlácným a nesprávným, a nemohl tedy práci ukvapiti, protože nebyl zvyklým spisy své hned vydávati na světlo, jak vyšly z péra, nýbrž je »po delší dobu *přežvykovati*, opravovati a zdokonalovati radou svých literárních přátel a znalců«. Radil tedy, by dílo bylo svěřeno někomu, kdo je zběhlejší v dějinách českých, má více pomůcek a času a rychleji pracuje.

Konečně naznačil, že je honorář 3 zl. za arch příliš nepatrným a že by historiograf český měl míti přiměřený roční honorář, za nějž

by ročně odvedl 10 tištěných archů, vedle ostatních výhod. Zvláště bylo by nutno přičinit se u těch šlechtických rodů, jež mají archivy hojné a sbírky, by historiografa podporovaly při sbírání pomůcek. Požádán Cornova za dobré zdání o vyměření honoráře, při čemž uznáváno, že honorář dávaný Pubičkovi nebyl již přiměřen poměrům. Cornova uznával, že psati novější dějiny vlasti je dvojnásob těžko, neboť čím důležitější byla úloha, kterou měli zvláště »naši rakouští králové« na velikém jevišti světovém, tím více jsou domácí události spleteny s cizími. Tak prý nepokoje za Matyáše nebyly jistě zaviněny jen útlakem náboženským, jenž připravil pouze půdu, nýbrž sémě jejich zaseli spojená knížata německá a Nizozemci odpadlí od Španěl, vesměs úhlavní nepřátelé Rakouska. Nebyl by sám mohl vyhověti čtenářům svého »státu českého« v době od Maxmiliána až do Ferdinanda II., kdyby nebyl se seznámil na př. s objemnou prací Khevenhillerovou. Musil promysleti celé svazky, než mohl spolehlivě napsati jediný paragraf. Sám podal pouze knihu příruční, kterou zatím zručnější spisovatelé učinili zbytečnou a jež měla připravit akademiky k dalšímu studiu a obchodníku podati zábavu; na historiografa stavovském se žádá díla přesného, úplného, vyhovujícího kritice. Pomůcky musí hledati i v cizině, jako činil Cornova; roční honorář 300 zl. za 10 archův a 30 zl. za každý další arch byl by přiměřeným. Honorář ten povolen Titzemu (23. dubna 1815), jenž se podepisoval »jako jmenovaný historiograf království Českého« i v úředních podáních, ač stavové jemu názvu toho nedávali, právě jako Pubičkovi. Titze však nevyhověl nadějím skládaným v něj.

Po opětém naléhání stavů žádal Titze r. 1818, aby závazku svého byl zproštěn, a aby mu byl ponechán výtisk díla Pubičkova, odevzdaný jemu k tomu účelu. Za důvody uváděl, že práce ta ruší veškerou ostatní činnost jeho a přece že nepokračuje, že vyučování ve všech 3 ročnících filosofie, zkoušky, zastupování mimořádných předmětů po celé 2 roky, práce spisovatelské z oboru dějepisu a klasické literatury, zabírají jemu příliš mnoho času a že nechce snad z 20 knih složit 21, protože dějiny české vyžadují, aby užito bylo *pramenů posud nepracovaných a snadno přístupných*.¹⁾ Prohlásil, že očekává, že páni stavové najdou mezi učenci ve vlasti osobu způsobilou, jež by se mohla této práci věnovat úplně. Doba bude tomu příznivější, ježto se právě provádí myšlenka, aby založeno bylo české národní museum, tak že badatel bude míti po ruce mnoho látky, které posud postrádal. Zároveň předložil Titze *rukopis* 4 archů, jež byly pokračováním 36. archu vytištěného ještě Pubičkou (z dílu XI.) a sahaly až do r. 1630, aby ušel výtice, že nezaslouženě byl pokračovatelem Pubičkovým a aby usnadnil práci svému nástupci.

¹⁾ Podobně vyjadřuje se Palacký 24. ledna 1828 (Zur böhmischen Gesch.-Schr. str. 17., 18. a jinde); názor ten, jenž uvádí také Josef Edm. Horký, byl tehdy patrně všeobecným přesvědčením, arci Palacký předložil také podrobný a dalekosáhlý program své práce historické.

Výbor stavovský vyhověl sice žádosti Titzově (15. června 1818, č. 1797), však nezatajil, že odmítnutí to, jež se stalo teprve po 9 letech, přijato bylo s nelibostí, protože tímto odkladem zabráněno, by v čas se stala náležitá opatření za příčinou pokračování v díle důležitém jak pro pány stavy, tak i pro obecnost a protože měl pan professor to oznámíti dříve, když byl tolikrát upomínán. Za toto obtížné a neuctivé chování (lästiges und achtungswidriges Benehmen) vyslovena mu zvláštní nelibost nejvyššího purkrabí.

Prof. Cornova navrhl již r. 1808 (26. listopadu) za pokračovatele Pubičkova vedle Titzeho i profesora filosofie *Františka Němečka* (Niemetschek), a přisedící stavovského výb. bar. Bretfeld, jenž vedl příslušný referát, jednal za souhlasu nejvyššího purkrabího s Němečkem, jenž ale prosil, aby byl toho zproštěn pro nedostatek času máje 2 professury: filosofie a paedagogiky, tedy více hodin, než ostatní professoři, a poněvadž vedlejší práce spojené s professurou byly asi hlavní příčinou resignace Titzovy. Dále ukazoval že je censurem a má největší obor, genus mixtum, a protože umí česky, také všechny české rukopisy, které se nyní vyskytují velmi často, což mu pohlcuje veškeré volné chvíle, pak že beze své vůle se stal vrchním ředitelem ústavu hluchoněmých a ústavu vdovského spojeného s ním. Ústav nalézal se v úpadku a vyžadoval mnoho práce, zvláště mnoho psaní. Němeček vyučoval sám své děti a musil — což je charakteristické pro poměry tehdejší — nedostatečně své služně doplňovati vyučováním a opakováním v některých rodinách panských! Zrak jeho byl tak slabým, že čtení při svíče bylo mu již obtížným, nad to svěřeno mu dvojí poručenstvo; i doporučoval profesora pastorální theologie *Millauera*, který by posláni to rád přijal a má k němu dosti času a rozhodný talent, významnav se již na poli dějepisu vlasteneckého; nebo svob. pána *Bedřicha z Hennigeru*, suplujícího profesora v Jičíně, který s láskou (con amore) pěstuje české dějiny, nebo *doktora Kallinu*.

Pakli by tito odmítli, převzal by úkol, ale jen s největším sebezapřením.

Vyzván tudíž 1. června 1818 professor Maximilián *Millauer*, aby pokračoval v díle Pubičkově. Avšak i ten odmítl, protože sice se zabývá dějepisem vlasteneckým ve volných chvílích, ale nemohl by se věnovati dílu tomu úplně, tak že nelze pak očekávati díla, jež by vyhovělo přísnějším požadavkům současné kritiky. Bylo by potřebí prozkoumati c. k. tajný státní dvorský a rodinný archiv ve Vídni a také některé archivy v Čechách a vyhledati prameny posud nesebrané, nebo dokonce neznámé. K tomu bylo by potřebí několika let, protože práci tu by mohl podniknouti vždy jen o prázdninách podzimních. Tím méně mohl by látku tu zpracovati, ač by rád se jí věnoval z vlastenectví, ochoty a záliby, avšak jest učitelem předmětu praktického a má tolik žáků, jako na žádném jiném ústavu v císařství rakouském, je synodálním examinátorem pro zkoušky farářské v rozsáhlé arcidiécesi pražské a jmenován guberniálním dekretem z 9. dubna

1818 č. 27.530 i *historiografem theologické fakulty*. Z osob navržených Němečkem nebyl vyzván ani svob. pán Henniger, protože v Jičíně nebyly mu přístupny potřebné prameny, ani doktor práv Kallina z Jäthensteinu, protože byl jinak zaměstnán, a výbor stavovský dovolával se tudíž opět vlastenectví Němečkova (12. července 1818), by dostal slibu za podmínek povolených už Titzemu, a připomínal, že jedná se o zvěčnění slavných činů předků našich a oslavení národa a že by bylo na újmu universitě, kdyby úkol ten měl býti vznesen na některého cizince.

Němeček stal se na to c. k. radou, odešel r. 1821 náhle do Vídně a pensionován k žádosti své, avšak seznal, že nemá ve Vídni dosti pramenů původních, aby mohl s úspěchem pracovati, a vzdal se proto úkolu 22. dubna 1822.

Po několik let nepodniknuto ve věci dle všeho úředně ničeho.²⁾

III.

Roku 1826 vypsala královská česká společnost nauk (25. června) dle osnovy Dobrovského cenu na práci v příčině ocenění českých dějepiscův až po Hájkovu kroniku, aby oživila kritické studium vlasteneckého dějepisu v širších kruzích. Ve lhůtě určené do konce r. 1827 nedošla žádná práce, ve lhůtě prodloužené do konce března r. 1829 došla práce jediná s heslem »Plus ultra«, které též udělena r. 1830 cena. Byla to práce Frant. Palackého, redaktora časopisů musejních (*Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* 1830), na niž už naráží zpráva zem. výboru z 29. března 1829 (Palacký, Z. b. G., str. 31., pozn.). V době té jednáno také s Palackým ve příčině dalšího vydávání dějin českých. Palacký pustil se v jednání to s ochotou, protože se již od mládí oddal dějepisu vlasteneckému, ale netajil se nesnázi úkolu takového. Dílo Pubičkovo bylo již zastaralé a líčení doby, ku které dospělo, bylo velice obtížným a choulostivým, nicméně chtěl Palacký provésti práci tu tak, aby přes veškeru pravdymilovnost nebylo ublíženo ani státu, ani církvi, ani cti národní.

Veškeré pokusy stavů, aby dosáhli dokončení díla Pubičkova, tříštily se o překážku dvojí: jednak že nebyly vykonány práce přípravné, totiž sebrání a kritické ocenění pramenů, jednak že nesvěřen úkol posud osobě způsobilé, která by se jí mohla úplně věnovati. To postřehli mnozí, kteří byli vyzváni, aby dílo Pubičkovo dokončili, Palacký s jemným taktem svým naznačil to v dopisu zaslaném baronu Bretfeldovi 8. října r. 1827 (Zur b. G. str. 13.), však nechtěje odstrašiti povolané kruhy, připravoval zvolna půdu myšlenky, že se nedoporučuje pouhé pokračování v díle Pubičkově, nýbrž že musí práce býti provedena znova od základův, a podařilo se mu také při neobyčejném vzdělání všeobecném i odborném, rozhledu a bystrozraku získati pro

²⁾ Palacký (Z. b. G. str. 12.) uvádí, že jednáno po r. 1822 ještě s jinými spisovateli a r. 1827 s bar. Janem Stentschem; úředních dokladův o tom není, bylo to tedy asi předběžné soukromé jednání, jaké podniknuto z počátku s předchůdci, i s Palackým.

myšlenku tu kruhů rozhodné. Na to svěřeno Palackému r. 1827 (29. října) pokračování díla Pubičkova za podmínek dřívějších (300 zl. za 10 archů ročně atd.), protože dosavadními pracemi dějepisnými prokázal, že je pragmatickým badatelem a »zdálo se, že je mužem, jenž by byl s to, aby vykonal tento úkol«.

Obširný návrh, jež pak Palacký podal (24. ledna 1828), týče se také vydávání úplného a stručného pragmatického dějepisu Čech, úplné sbírky snesení sněmovních a stavovských jednání veřejných, vydání diplomatáře, listáře a monografií o jednotlivých předmětech vlasteneckého dějepisu, historického místopisu, rodopisu atd., a žádal tu za roční plat 1000 zl., podporu na cesty archivní a na kopie listin a za potřebná doporučení. Jak rozsáhlý program ten ani do dneška není vyplněn, poukázal prof. Goll v zajímavém článku »Palackého program práce historické« (Český časopis hist. IV. 1., leden 1898) a právě v rok stých narozenin Palackého povolil sněm král. Českého částku 1000 zl., aby mohlo být brzy přikročeno k vydání *diplomatáře česko-moravského*, připravovaného již Palackým a jeho spolupracovníky. Programm (otištěný v »Zur b. G.« str. 15., 27.) odevzdán (2. března 1828 č. 259) nejvyššímu komořímu Frant. hr. ze Sternberga-Manderscheidu, předsedovi soukromé společnosti vlasteneckých přátel umění, jež se také zabývala věcmi historickými, aby jako skutečný znalec jej pečlivě prozkoumal a podal o něm dobré zdání.

Avšak zatím podal *Jos. Edm. Horký* návrh týkající se některých věcí podobných nejvyššímu purkrabímu. Podporován byl dvorním kancléřem hrabětem *Mitrovským*, jenž také později jevil nepřiznání k dílu Palackého a přispěl asi vedle jiných k nesnázím, jež u dvora činěny v příčině jmenování Palackého historiografem. Horký v promemoriu datovaném v Běšínově u Kouřimí 10. listopadu 1828 praví, že by již dávno byl učinil osobně svůj návrh, kdyby jemu nepřekážela nedostupnost.

Když před 5 lety meškal v Praze, činěny některým dějepiscům návrhy v příčině pokračování díla Pubičkova, jež se ztroskotaly, protože *původ války 30leté* a korunování Karla VII. byly kamenem úrazu a povstával tu rozpor mezi pravdou historickou, censurou a soukromými tendencemi potomků těch rodů, jež se účastnily dotyčných převratů, také honorář nabízený nebyl dostatečný. (Palacký *Zur b. G.* str. 2. uvádí hlavně *první příčinu* a censuru.) Také Horkému nabízena práce ta z *třetí ruky*, avšak odmítl, protože věci rodinné volaly jej opět na Moravu. V Čechách je sice dosti mužů, kteří by klassickým způsobem zpracovali dějiny zemské, avšak jsou někteří příliš staří (jako abbé Dobrowský, zasloužilý o kritiku dějepisnou), nebo pro zaměstnání své nemohou se věnovati práci vyžadující námahy několikaleté a upřené pozornosti — nebo činí podmínky, které sotva asi budou splněny s ochotou (to jest asi narážkou na návrhy Palackého).

Horký obíral se dějepisem již od mládí a povzbuzován k tomu hrabětem *Mitrovským* napsal sice pouze některé monografie, avšak

činil přípravy pro diplomatář, jenž byl by jaksi kostrou díla dějepisného. R. 1819 obdržel doporučující listy od hr. Mitrovského, tehdejšího guvernéra, pak od biskupa brněnského a arcibiskupa olomouckého k cestování po kraji znojenském, jihlavském, brněnském a části kraje olomouckého. Zmocněn kreditivou těmi, by zkoumal knihy, listiny, rukopisy a starožitnosti; hospodářské úřady, duchovní správy, města a obce žádány, by jej podporovaly a svěčily mu předměty pro Františkovo museum. C. k. mor.-slez. společnost ku podpoře zemědělství, přírodopisu, zeměpisu, jež členem byl, přijala totiž návrh jeho na prozkoumání země a dala mu instrukci až příliš rozsáhlou. Měl počítí krajem Jihlavským jako nejdůležitějším historicky a probrati kraj Znojenský jen pokud by dopouštěla dovolená jeho. Měl vésti drobný denník o důležitých předmětech a vedle historie přihlížeti také k zemědělství, prospěchům a zvláštnostem jeho druhů na panstvích i u podaných, přírodopisu, zeměpisu v nejširším rozsahu, také ku statistice, poměrům podnebí, půdy a fysikálním, obyčejům, živnosti a průmyslu, obyvatelům i k místopisu a doplňovati výzkumy Schwoye a Bayera (*Repertorium* a *mappu*). Měl získávati předměty museumu a zasílati je přímo, nebo krajskými úřady, a rozšiřovati *schematismus*, časopisy, kalendáře společnosti, zvláště latiný kalendář rolnický v každé obci a upozorňovati na společnost.

Náklady cestovní směl sobě účtovat, avšak kromě zálohy nebyly mu zaplaceny ani ještě r. 1828, ač byly nepatrný. Cesta jeho měla výsledek uspokojivý. Seznal některé archivy v zemi a jednal o to, by směl prohlédnouti archivy zrušených klášterů v pruském Slezsku. Chtěl v 1½ roce, nejdéle pak ve 30 měsících opatřiti si na místě samém potřebná data, za rok (!) prohlédnouti archivy sousedních zemí. Chtěl dokončiti dílo Pubičkovo, jež se stalo »modlou davu«, ač nezaslouženě, protože je psáno způsobem, jakým dějepisec *nemá* psáti a slabiny jeho již dávno odkryty, dále sliboval zvláštní dějiny Čech dle kritického badání dosavadního bez polemiky a nájezdů, přepracování *Schallerova* místopisu, podporu dějepiscům domácím a podrobné návrhy na urychlení prací těch a zmenšení nákladu.

Na to vyzván Palacký (31. prosince 1828), aby naznačil, jaké podpory by žádal k cestám do archivův a knihoven cizích, a Horký, aby podal podrobné návrhy; neboť uváděno (opatem *Pfeiffrem*), že ovšem by příštím historiografu bylo milým, by nákladem stavovským konal veliké cesty do Říma atd., že by však vypracování dějin pak asi příliš odkládal.

Palacký 24. ledna 1829 žádal pouze za úhrnečnou částku jako podporu k mimořádnému nákladu na cesty archivní a to po 200 zl. konv. měny na každou z 3 cest, jež by vždy v létě podnikl, totiž 1. na Moravu, do Uher a Vídně, 2. do Mnichova a jihozápadních Čech, 3. do severovýchodních Čech a Vratislavi, z nichž každá by trvala 5 měsíců, kdežto ostatní archivy buď jsou na ten čas nepřístupny (*Drážďany*, *Řím*), nebo méně důležitý (polské).

Horký vykládal rozvláčně (6. února 1829), že dotčnému historio-
grafu mělo by zachováno býti místo registrátora, nebo jiné s ročním pří-
platkem 200 zl. konv. m. z fondu domestikálního, nebo podobného
fondu, a nejlépe aby byl jmenován dozorcem nad veřejnými knihami
a služné jeho rozvrženo bylo na panství a magistráty. Neboť velmi
by jej odstrašovalo, kdyby měl pouze dokončiti dílo Pubičkovo právě
v částech nejtěžších (Ferdinand II., Karel VII.) a potom byl propuštěn
bez zaměstnání; mohl by některého pomocníka připravit za svého zá-
stupce a kdyby doplnil místopis český, vyvaroval by se chyby mnohých
českých dějepisců, zvláště Pubičky, kteří neznali míst, kde události
se sběhly. Bylo by tedy třeba zjistiti, jaký tištěný a rukopisný materiál
dějepisný a místopisný je v Praze v archivu na staroměstské radnici,
v deskách zemských a lenních, museu zemském, c. k. knihovně a
knihovnách klášterních, doplniti dle toho Pelclův přehled pramenů,
zříditi přehled pramenů místopisných (map, monografií, větších spisů)
v Praze, srovnati a doplniti vadné výpisy Balbínovy z Libri erectionum
chrámu metropolitního a vyhledati si mladšího pomocníka a spolu
opisovače. Musil by badatel také navštívit každé sídlo úřední, město,
městečko, klášter a ves farní za jakékoli pohody a vše tam zjistiti;
ku procestování jednoho kraje potřeboval by něco více než 2 měsíce
a na celé království méně než 3 roky, ač je k tomu třeba neobyčejné
odvahy, protože nutno rozvířiti staletý prach v archívech nenavští-
vených od nepaměti, hledati v listinách a balících spisů, které polity
patrně octem, ježto za moru kolovaly z ruky do ruky, namáhati oči
čtením drobného písma na ztrouchnivělem papíru. Také styk s úřady
je při tom obtížný, neboť stěžují často provádění úmyslu úřadův
ústředních, dlužno bojovati proti zakořeněnému kocourkovskému tajem-
nůstkářství tušícímu všude nepřátelské slídičství. Pomohla by tu snad
nařízení vydaná krajskými úřady a doporučující listy, jaké dány na
Moravě.

K urychlení badání měla by panství a magistráty připravití tabe-
lární seznam měst, městysů, vsí, samot s počtem domů, rodin, duší
dle posledního sumáře konskripčního, kostelů, kaplí, klášterů, špitálů,
gymnasií, škol, továren, mlýnův a jména jejich a naznačiti paměti-
hodnosti; pak opis (!) výsad místních, cechovních, svobodnických,
rycht dědičných. Badatel by měl si všimati při kostelích, modlitebnách,
klášterech a farách: listin, knih kostelních, matrik, starých missálův a
kancionálův, antifonářů, knihovny kostelní, památek, nápisů na zvonech
a jinde, pozoruhodných obrazů, nádob, náhrobků; při zámcích a domech
úředních, v radnicích měst a městysů: archivův, urbárií, knih pozem-
kových, knihoven, obrazů a nápisů, v obcích židovských: starých a
zajímavých rukopisů, náhrobků, thór, nápisů, pověstí a podání. Tak
Horký našel v dílech hebrejských dáta k dějinám moravským, a v Tře-
bíčci astrologický rukopis hebrejský od rabbiho Davida Ganze, jenž byl
současníkem Tycha de Brahe. Konečně sluší přihlížeti ku zříceninám,
nápisům, mincím, prvotiskům, obyčejům, pověstem lidovým i písniím,

pak ku starým vazbám vzhledem k náhodě, jež vedla k nalezení ruko-
pisu královědvorského a jiných památek české literatury. Tím způ-
sobem našel Neapolitán Giovanni Pinelli vzácné rukopisy a Krejssig
zlomek listů Pliniových, o čemž podal zprávu (Lipsko, 1812). Horký
našel tak zlomek staročeské básně, jenž přiložen k jeho zprávě po-
dané hraběti Mitrovskému. Badatel podával by zprávy měsíčně; za
rok by prohlédl archivy v zemích sousedních a za 2—3 měsíce by
spořádal materiál. Každým rokem by odevzdal svazek dějepisu a místo-
pisu komisi znalecův, a kdyby pak censura chtěla změny, upravila by
se místa ona tak, aby znalec věc snadno uhodl, ale obecenstvo ne-
nalezlo ničeho, co censurní úřad stíhá klatbou. (Provádění tohoto vý-
borného vynálezu bylo by ovšem asi bývalo poněkud nesnadným.) Pří-
pravná práce v Praze by vyžadovala i s koupí knih atd. 100—140 zl.
k. m., cesta po Čechách denního platu 2 zl. badateli a 48 kr. pomoc-
níku, v cizině 3 zl. a 1 zl., k dopravě obou a materiálů by se koupil
vůz a pár koní, jež by se po cestě prodaly.

Optimismus jeví se v návrhu tom, k jehož provedení úplnému
nestačí celé věky, a fantastičnost jeho a nemožnost, plynoucí asi také
z nedostatečné znalosti poměrů českých, odsouzeny ve zprávě podané
stavům dne 29. března 1829 (Zur b. G.-Schr., str. 25., 30.), jež srovnává
střízlivé a skromné návrhy, které podal Palacký, tehdy 30letý, a sok jeho,
jenž r. 1828 čítal 33 let. Programm Palackého byl také rozsáhlý, však
zachovával určitý a pevný postup, zakládal se na důkladných vědo-
mostech a částečné znalosti archivů, jež měly býti prozkoumány, a ne-
slučoval místopis, vlastně popis země, badání národopisné, kulturně-
historické atd. s badáním dějepisným, ač Palacký nezbytné práce pří-
pravné (k diplomatárii, k místopisu) pak průběhem své práce skutečně
provedl.

Stavové přijali 13. dubna 1829 návrh, aby bylo požádáno za nej-
vyšší svolení ku jmenování Palackého historiografem s ročním platem
1000 zl. a cestovným na 3 léta po 200 zl., pak aby 37 archův Pubičkova
svazku XI. a 4 archy doplňku Titzova byly vydány (viz Zur b. G.-
Schr. str. 32.).

Výpis z protokolu sdělen guberniu, by vymohlo schválení, a
usnesení oznámeno Palackému (26. dubna 1829), by vrátil rukopis
Titzova. Palacký vrátil rukopis dokládaje, že na okraji jeho není místa
pro poznámky, od kterého spisovatele pochází dotyčná část spisu a
že toho také není potřeba, protože to význameno v textu při r. 1630
a může býti uvedeno i na listě titulním.

Dvorská kancelář sdělila guberniem, že nemůže doporučiti schvá-
lení ku jmenování historiografa (2. července 1829) a že stavové mohou
opatřiti si pokračování díla Pubičkova dle rozhodnutí z r. 1793 za
smluvený honorář (Zur b. G.-Schr. str. 33.). Proti tomu zvedl se tuhý
odpor. Zemský výbor uvažoval, že pp. stavové mají ústavní právo,
by se ve věcech svých obraceli k panovníku, který vždy sám rozho-
doval o žádosti jejich, tak že se nelze spokojiti s rozhodnutím dvorské

kanceláře, nýbrž dlužno žádati, by věc byla předložena panovníku. Za honorář placený Pubičkovi nenalezl by se nyní žádný historiograf, jak dokazují zamítavá prohlášení Cornovy, Titzeho, Millauera a Němečka.

Aby pak žádost mohla býti ještě více odůvodněna, požádána c. k. společnost nauk 5. října 1829, č. 1785, aby se vyslovila o způsobilosti Palackého a Horkého. Společnost nauk 12. list. 1829 vyslovila se pro Palackého dokládajíc, že kromě obou není jiné osoby způsobilé k tomu. (Přípis podepsán ředitelem společnosti prof. Drem. Max. Millauerem a tajemníkem prof. Davidem.) Palacký požádán tedy, by se prohlásil, zdali by pokračoval v díle Pubičkové za honorář. Odepřel to 26. listopadu 1829, protože by k tomu bylo potřeba studii archivních a podpory k cestám takovým (Zu b. G. 39.).

Stavovský výbor zemský podal věc opětně guberniu 29. listop. 1829, č. 2997 žádaje, by byla předložena panovníku z důvodů naznačených už shora, dokládaje, že jiným způsobem nelze dosíci pokračování díla Pubičkova povoleného již r. 1793, že zde nejde o obyčejnou spekulaci knihkupeckou, nýbrž o dílo vědecké, jež by mělo cenu klassickou, jaké podporovaly také vlády v jiných zemích. Dějiny české nepřednášejí se na vyšším učelišti, ani professoři, ani studující nemají podnětu, by je studovali; před 40 lety bylo v Čechách aspoň 5 vynikajících dějepiscův, od více než 20 let z nich zbyl pouze jediný Dobrovský, jenž r. 1829 zemřel, a tento obor vědy je tudíž úplně opuštěn. Ve příčině vydání fondu domestikálního obmezují se stavové na nejnnutnější a spoří se při běžných potřebách, zvláště kancelářských. Připojený výkaz svědčí o tom, že vydání činila r. 1826 14.232 zl. 7³/₄ a r. 1829 pouze 8730 zl. 47¹/₂ (5501 zl. 20¹/₄), zvláště uspořeno při platech diurnistů (8728·50, 6283·30 = — 2445), protože nejvyšší purkrabí nařídil, aby místa uprázdněná propuštěním anebo smrtí byla obsazena praktikanty, značně klesla potřeba papíru, inkoustu a *posypátka* (z 1636 zl. 18¹/₄ na 904 zl. 2 kr. — o 732 zl. 16¹/₄), a *sviček voskových* (z 3310 zl. 37³/₄ na 1375 zl. 9¹/₂ kr. o 1935 zl. 28¹/₄) a ztenčí se ještě více, protože presidium nařídilo r. 1829 frekvenci od 8—2 hod. Potřeba tužek, rudky, *perořízků*, nůžek na papír a *kratíknů* (z 241 zl. 29¹/₂ kr. na 57 zl. 28¹/₂ o 184 zl. 1), motouzu (z 254 zl. 20³/₄ na 84 zl. 28¹/₂ o 169 zl. 52¹/₄ kr.), *pečetního vosku* (z 60 zl. 41¹/₂ kr. na 25 zl. 59 kr. o 34 zl. 42¹/₂ kr.) zmenšila se, protože presidiální připomínkou z 5. ún. 1828 č. 611. upravena výměra při rozdělování předmětů těch personálu kancelářskému.

Přes příznivé sliby dané r. 1830 Palackému ve Vídni nejvyšším kancléřem hr. Saurau a ministrem hr. Kolovratem odloženo rozhodnutí pro schodek fondu domestikálního v r. 1831 (Zur b. G.-Schr. str. 40—41).

Zemský výbor navrhl sice 2. srpna 1830, by žádost byla opakována, avšak stavové upustili od ní, protože panovník se o ní již vyslovil, a usnesli se (7. břez. 1831), aby v díle Pubičkové nebylo pokračováno, protože by novými svazky dílo příliš vzrostlo a koupě a

užívání jeho se stížily; nýbrž aby Palacký sepsal místo toho celé dějiny české ve 4 až 5 svazcích. K tomu účelu měly jemu býti poskytovány přiměřené zálohy k vyhledávání a sbírání pramenů. Zálohy i s honorářem neměly přesahovati roční částku 1000 zl. a na první 3 léta příspěvky po 200 zl. k. m. Zemský výbor měl vykázati, jaká je zásoba díla Pubičkova, kolik bylo za ně přijato a prodávati je za poloviční cenu, by se tak zřídil malý fond pro nové dílo. Toto se ukázalo nemožným, protože celého díla bylo již jen 69 výtisků, II. svazku 136 a III. 134 výtiskův, ač svazky II. a III. vyšly v 2. vydání 500 a 350 výtisků (1811 a 1818), počet svazků následujících činil 79, 105, 120, 144, 150, 152, 154 a pohrobního svazku XI. — 565. Zásoby u knihkupců byly také nepatrné a proto cena nesnížena.

Palacký byv vyzván 28. břez. 1831, č. 798, by udal náklady a čas, ve kterém by nové dílo provedl a jakému doзору by se v té příčině podrobil, odpověděl 8. dub. 1831 (Zur b. G.-Schr. 45.), že dobu určití nemůže, protože Dobner, Pubička a Pelzel pracovali o svých dílech 30, 40 a přes 10 let, že však bude podávati zprávy o svých přípravách a cestách každého 2. nebo 3. měsíce; i chtěl cesty archivní podniknouti v létě 1831 až 1833. Podmínky ty pojaty do dekretu z 18. dub. 1831 č. 1037 (Zur b. G.-Schr. 47.), čímž věc prozatím ukončena.

Jednání obnoveno teprve r. 1838 (Zur b. G. Schr. 84.). Zatím vyšel r. 1836 již první svazek dějin Palackého a jmenován prof. Ant. Boček historiografem moravským. Nástupce hr. Saurau, hr. Ant. Bedř. Mitrovský, nejv. kancléř dvorní, kdysi ochránce Horkého, nebyl sice ani později soku jeho Palackému přízniv, ale nechtěl, aby místo moravského historiografa bylo osamotnělé, a k podnětu jeho vyzval hr. Kašp. Šternberg Palackého, by žádal opět, aby byl ustanoven historiografem a aby tak postavení jeho bylo zajištěno.

Na žádost z 21. ledna 1838 podanou nejvyššímu purkrabímu hrab. Chotkovi obrátil se zemský výbor 4. ún. 1838 k zemskému výboru moravskému, by jemu sděleny byly podmínky, za nichž Boček jmenován historiografem, zvláště stal-li se skutečným úředníkem stavovským s nárokem na pensi pro něj i rodinu. Zemský výbor moravský sdělil 22. břez. 1838, č. 516, že profesorovi češtiny na stavovské akademii v Olomouci Ant. Bočkovi, jenž tam měl plat 550 zl. k. m., povolen s nejvyšším schválením (z 1. dubna 1837, dle dekretu presidia dvor. kanceláře z 6. dub., č. 8256) osobní přídavek 200 zl. z fondu domestikálního a dán název moravského stavovského historiografa, se závazkem, aby psal dějiny moravské. Stalo se to pro záslužné vydání díla Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, dle usnesení stavů z 28. pros. 1836. Přídávku měl požívat, pokud bude profesorem a nesměl z titulu svého činiti nějaký nárok na kterýkoli fond veřejný. Jako professor byl arci stavovským úředníkem a měl nárok na pensi.

Požádáno tedy gubernium 25. června 1838, č. 1217, aby prostřednictvím dvor. kanceláře předložilo panovníkovi prosbu, by Pala-

ckému byl dán název českého stavovského historiografa. Vylíčen celý postup věci od usnesení stavovského z r. 1829, ukazováno k tomu, že dílo Palackého bylo příznivě přijato, že Palacký získal sobě velikých zásluh o dějepis neunavným badáním, že podnikl archivní cesty se vzácnou obětavostí, sebral hojný materiál, jenž se stal majetkem stavův a jenž usnadní pokračování díla, že vzdal se redakce musejníka, aby se dílu svému věnoval a že tedy zasluží, by za odměnu provedeno bylo původní stavovské usnesení. Tím se nestane úředníkem, nebude mít nároku na plat z fondu veřejného a lze očekávat, že panovník neodepře stavům českým, co povolil moravským, zvláště vzhledem ku chvalné pověsti literární, které Palacký požívá i v cizině.

Zatím c. k. spojená dvorská kancelář se dověděla, že stavové vyslali Palackého do Říma, by sbíral opisy listin historických a zemský výbor vyzván (připomínkou presidia z 23. srpna 1838), by podal do 15. října zprávu bližší, zvláště o nákladu na cestu, podmínkách jejich a fondu, z něhož placena, a seznam listin (!), jež vypsal Palacký z vatikánských archivův a zemskému výboru byl zaslal. Zemský výbor sdělil zemskému presidiu 12. listopadu 1838, č. 3155, že c. k. česká společnost nauk a museum národní měly v úmyslu přispěti $\frac{3}{5}$ k sumě 1000 zl., které bylo potřeba na prozkoumání důležitých listin v archivech vatikánských, jak bylo zemskému výboru sděleno připomínkou presidia z 22. říj. 1835, č. 7626. Společnost nauk že k tomu určila historiografa Palackého a proto zemský výbor a pp. stavové vzhledem ke dvor. dekretu z 27. července 1793, dekr. dv. kanceláře z 11. června 1829, č. 12.972 a usnesení stavů z 3. břez. 1831 uvázali se v dotčný příspěvek považující věc za velice příznivou a užitečnou pro sepsání dějin českých, tak že příspěvek připadající na fond domestikální je velmi nepatrným vzhledem ku prospěchu, jehož získá věda těmito důležitými opisy. Jinak odkázáno k tištěné zprávě Palackého o cestě římské (Literar. Reise nach Italien im J. 1838), jejíž výtisk připojen. Dle dekretu dvor. kanceláře ze dne 29. listopadu 1838, č. 30.462 dán sice Palackému nejv. rozhodnutím ze dne 24. listopadu 1838, č. 5191 titul českého historiografa, což zemský výbor sdělil stavům zprávou ze dne 26. ledna 1839 č. 21., avšak c. k. spojená dvorská kancelář (dle dekr. z 19. pros. 1838, č. 30.202) neshledala zprávu zemského výboru o cestě Palackého do Italie dostatečnou. Neboť stavové nebyli oprávnění, by bez vyššího svolení dali Palackému honorář za příčinou cesty, nýbrž měli žádati za zmocnění k tomu. Neboť dle dekr. dv. kanceláře z 26. června 1830, č. 14.710 neschváleno *na ten čas* honorování Palackého a přece stavové dali mu r. 1835 až 1837 honorář po 1200 zl. a od té doby 1000 zl. Výnos dvorské kanceláře ze dne 5. října 1835, č. 24.943, jímž vzaty na vědomí vysvětlivky o výtkách v příčině dřívějších rozpočtů, neopravňoval stavy k tomu a neospravedlňuje jednání jejich.

Nyní však, kdy se Palacký stal českým stavovským historiografem, je nutno spořádati věc tu a stavové vyzvání (připomínkou

presid. z 3. ledna 1839), by pro návrhy své v příčině ustanovení stálého platu Palackému vymohli sobě nejv. schválení. Zpráva měla být podána do 15. března 1839 a měly být připojeny 2 exempláry spisu o cestě do Italie pro knihovnu c. k. spojené dvorské kanceláře a c. k. dvorskou komisi studijní. Zemský výbor podal obšírnou zprávu zemskému presidiu (14. ledna 1839 č. 69), v níž vylíčil průběh celé věci, zastaralost a nedostatečnost díla Pubičkova, zásluhy Palackého a význam jeho díla i práce, jež vykonal zvláště v Římě, a připomenul, že nejv. rozhodnutím ze dne 18. června 1830 zamítnut návrh, aby Palacký byl stále ustanoven, pročť ani stavové tak již učiniti nechtěli, což naznačili, když r. 1838 žádali, by Palacký byl jmenován historiografem. Proto nemohl zemský výbor předložit návrhůž žádaných. Způsob nynější je také lacinější než ustanovení trvalé a teprve, až Palacký provede své dílo, mohlo by se uvažovati, zdali by měl obdržeti stálý plat.

Spojená dvor. kancelář setrvala ovšem (1. bř. 1839 č. 4203) na svém dřívějším názoru, že stavové měli se u ní neb u panovníka domáhati schválení úmluvy učiněné s Palackým, protože nešlo o pokračování v díle Pubičkově, nýbrž o vydání nových dějin. Ježto však úmluva se již stala, měla věc být ponechána ve své míře, ale vysloveno očekávání, že stavové budou stále dbáti toho, aby Palacký rádne pokračoval při vydávání dějin, aby tedy roční příjem jeho nebyl placen déle, nežli potřebí a dílo nezůstalo snad zase neukončené. Presid. připomínka ze dne 13. břez. 1839 č. 1387, kterou tyto *výtky* sděleny zemskému výboru, vzata na vědomí a uložena, čímž celá věc ukončena.

IV.

Není úkolem této stati vylíčiti práce, jež Palacký podnikl pro dílo své, osudy díla toho a názory vídeňské o něm, odkud i později naléháno na rychlejší postup při vydávání. Snad bude k tomu příležitost jinde.

Po smrti Palackého zastaven jeho plat 1050 zl. r. č. a osobní výpomoc 630 zl. r. č. (pro adjunkta povolena r. 1847) koncem května 1876 u fondu domestikálního. Proč nebyl jmenován nový historiograf, vylíčil prof. Dr. Goll v Čes. čas. hist. (1898, led.) ve článku zmíněném shora.

Teprve r. 1896 jednáno úředně opět o historiografii české. Rozpočtová komise sněmu král. Českého uvedla ve zprávě své o rozpočtu zemském na r. 1897, č. tisku CXLV., toto:

»Poněvadž již po léta pro dějiny království Českého sbírají se materiále a vydávají pomocné sbírky listinné a náležité zužitkování všech těchto pomůcek pro další soustavné, důkladné a obsáhlé sepsání dějin českých i pro revisi toho, co již bylo slavným dílem zvěčnělého historiografa království Českého Frant. Palackého vykonáno, pokud by následkem nových výzkumů potřeba toho se ukázala, bude musiti jedenkrátě svěřiti se rukám povoláním k soustavnému věde-

ckému propracování, by veliké dějiny tohoto království byly občanstvu podány v úplné a důstojné představě celkového soustavného díla vědeckého, poněvadž dále by bylo lze vhodnou přípravou na provedení takového veledůležitého díla vzbuditi zejména také u mladší generace historiků našich takové prohloubení snahy a chuti k práci i takové napjetí vědecké soutěže, že by snad i více zvlášť způsobilým pracovníkům stal se onen úkol dějepiseckého dobudování dějin království Českého úkolem životním, a že by postupem času dospělo se k dovršení díla toho, kdežto jinak věc sama sobě zůstavená bude odkázána vždy jen na kusý výběr látky a na osobní chuť toho kterého nahodilého pracovníka, při čemž dlužno také ještě uvážiti, že v naší době nastalé zřízení a subvencionování České akademie věd, slovesnosti a umění řešení celé této otázky může velice usnadniti a že může velice platná součinnost České akademie v tom býti získána, navrhuje rozpočtová komise tuto resoluci:

Zemskému výboru se ukládá, aby vyslechnuv o tom historickou komisi zemskou v úvahu vzal, jaká vhodná přípravná organizační opatření pro další postup v úkolu dějepiseckého dobudování dějin království Českého byla by na místě, a aby o tom zprávu podal.«

Sněm vyřizuje rozpočet na r. 1897 přijal návrh ten. O těchto opatřeních pro postup dějepiseckého dobudování dějin král. Českého podala historická komise zprávu, v níž dle jednohlasného usnesení se vyslovila, že nepovažuje se za možné, aby o zmíněné záležitosti zvláštní návrhy předložila; ukazuje v té příčině zvláště, že stav pramenův a nedostatek obširných publikací archivního materiálu působí nejtěžší překážky jednotnému a soustavnému zpracování novějších dějin českých.

Důvody, jež vedly historickou komisi k dobrému zdání tomu, jsou blíže naznačeny ve zmíněném článku Gollově. Zemský výbor připomenul ve své zprávě o činnosti archivu zemského v r. 1897 (ze 7. února 1898, tisk CXCv), že z příčin uvedených nemohl učiniti nějakého opatření v tomto směru a že pokládá i na dále účinné podporování archiválních studií a publikování výsledků jejich za hlavní úkol země v oboru dějin království Českého.

Rozpočtová komise přisvědčila k tomu při tomto stavu věcí (tisk CCCXX, str. 6.) a sněm při vyřízení rozpočtu na rok 1898 vzal zprávu zemského výboru na vědomí, tak že patrně nebude v době dozríné o nějakém jmenování příštího historiografa jednáno. Vždyť se poměry a názory za sto let tak změnily a pak nebude asi tak hned — druhého Palackého!

XL.

Politická činnost Frant. Palackého.

Podává Adolf Srb.

V trudných dobách předbřeznového absolutismu, kdy i samo obírání se studii politickými bylo nebezpečné, a kdy poučování lidu o věcech politických bylo naprosto nemožné, nezbyvalo mužům, jimž osudy českého národa na srdci ležely, než povzbuzovati lid k lásce k rodnému jazyku a k vlasti a přestávati na činnosti pouze literární. A i tato záslužná, tichá činnost vlastenecká byla na nejvyšší proti mysli nedůvěřivým orgánům Metternichova vládního systému, kteří v ní věřili smýšlení neloyální státu nebezpečné a horlivé vlastence podezírali z úmyslů velezrádných. Právo nic neplatilo, rozhodovala jen zvůle germanisujících byrokratů, o jichž názorech nejlépe svědčí cynická slova jednoho z předních strážců systému toho: „Aj, co právo; právo jest široký pytel, do kterého se mnoho vstrčiti může!“¹⁾

V dobách oněch staral se František Palacký s přáteli svými o skutečné vzdělání národa svého v duchu národním vůbec. „Znali a vážili sme,“ praví ve svém Radosti,²⁾ „i slabé postavení své i sílu mocností protivných, a věděli sme dobře, že nadejde-li kdy doba příznivější, národ náš, bude-li jen prvé duchovně vzdělán,

¹⁾ Tak vyjádřil se tehdejší policejní ředitel pražský, pověstný Muth, vůči dru Riegerovi, když pořadatel prvního českého bálu r. 1841 se vzpírali rozkazu policejnímu, aby na plakátech zvoucích k hudební zkoušce nalézal se také text německý.

²⁾ III., str. 275—276.

dovtípí se potom i uhodí nejlépe sám na pravé cesty k dalším svým prospěchům. Takovými nadějemi snažili sme se také udržeti na uzdě bujaré mysli nedočkavých několika vlastenců mladších.“

Zasvětiv již ode mládí svého život svůj službám českého národa, pohroužil se v minulost jeho, aby podal mu obraz její, „ve kterémžto jako by v zrcadle poznal sebe sám a zpatoval se v tom, čeho mu potřebí jest“. Otevíral národu vřele milovanému knihu velké jeho historie a prohlédaje okem jasným do budoucnosti vzbuzoval a sílil v něm vědomí, že nezahyne, že bude žíti, bude-li jen sám chtíti.

Záhy varoval, aby národ se vystříhal těch chyb, které předkům jeho se staly osudnými. Tak již r. 1843 napsal za příčinou tehdejších sporů gramatických: „Znám já tuším lépe než jiní vlastenci starý ten nespůsob Čechův, ba Slovanův, že rady svých starších, kdekoli jim není po chuti, neposlouchají, aniž považují, že v každé hromadě lidu, která cokoliv hodného vyvésti chce, potřebí jest především *autority, jednoty a kázně*. Nedostatek této jest od věkův příčinou i hlavní známkou *věčné naší nedospělosti politické*. Jiní kmenové slovanští proto již zahynuli, my pak ještě hyneme. Téměř zoufám, kdykoli rozjímám na mysli osudnou tuto povahu národa svého. Pokud v této věci neoblíbíme sobě proměny, *nadarmo bude usilování naše, nemnohých a nesvorných, proti mnohým a svorným*, prodlužujeme snad jen sami krutý zápas ku vlastní bolesti své, konečné záhuby předce uchrániti se nemohouce.“

Bezpečnou záruku k zachování národnosti shledával jediné *ve vzdělanosti* a nepřestával národu svému na srdce klásti, *aby se stále vzdělával a dle vzdělaného rozumu jednal*. Na základech *vznešených zásad křesťanských, na humanitě, mravnosti, na právu historickém i přirozeném* zbudoval politický program českého národa. *V citu a uvědomění národnosti a solidnosti slovanské* spatřoval posilu v jeho zápasech přítomných i budoucích a záruku jejich zdaru. Žádal pro národ svůj *politickou samostatnost* v pevném svazku s Rakouskem, ale *s Rakouskem v ničem na Německu nezávislém*

a ke všem svým národům stejně spravedlivém, určení svého a podmínek svého bytu nezneuznávajícím. Byl národu svému otcem vždy k největším obětem ochotným, učitelem moudrým a laskavým, vůdcem obezřetným a prozíravým. Rady a pokyny jeho zůstanou českému národu *politickým evangeliem*, v němž vždy nalezne posily, kdykoli nepřízeň poměrů naň těžce dolehne, jež vždy skýtatí mu bude útěchy v dobách protivenství všelikých a jež ukazovati mu bude cesty, kterými bráti se má, aby bezpečně dospěl k cíli svému...

— — — — —
Muž, jakým byl Palacký, muž neúporné práce, universální vzdělanosti, širokého rozhledu světového, zanicený pro národ svůj a jeho blaho veškeré síly své věnující, byl zajisté nad jiné povolán, aby postavil se v čelo národa, když otevřelo se mu opět pole činnosti politické, a pro národ český bylo štěstím, že Prozřetelností dán mu vůdce takový!

Dávno před tím, než památného 11. března r. 1848 v Praze dáno znamení, že absolutistický systém Metternichův úlohu svou dohrál, naskytla se Palackému příležitost, aby bohatými historickými vědomostmi svými přispěl k oslabení soustavy té. Roku 1842 stavové čeští, chtějíce povznést český sněm opět z úpadku jeho, požádali Palackého, aby je poučil o proměnách, které se v působnosti sněmu sběhly. Palacký žádosti té vyhověl a přednášel v měsících únoru a březnu roku 1843 o proměnách těch šlechticům v paláci knížete Karla Schwarzenberga a politický účinek přednášek jeho zdál se slibovati ovoce znamenité.³⁾

V pamětním spise, jež později hraběti Deymovi o věci té podal a jenž nese datum 27. prosince 1846, vyslovuje se rozhodně proti *feudalismu* jakož i proti *centralismu*. Dokázav, že povaha původní ústavy stavovské spočívala v systému politické oprávněnosti všech tříd národa, že pokusy, na místo staré slovanské rovnosti před zákonem zavéstí v Čechách německé řády feudální

³⁾ J. Kalousek v »Nástinu životopisu Palackého«.

teprve za krále Otokara II. se podařily a že k tomu bylo ještě dvou set let zapotřebí, než feudalismus ve všech svých formách v Čechách platnosti nabyl, tvrdil, že *feudálním stavům* veškeré živly dalšího trvání v naší době scházejí a vždy scházeti budou, že tedy veškeré pokusy, je v staré jejich formě udržeti aneb opětně v život uvéstí, budou marné. Podotkl výslovně, že mluví o *feudálních stavech*, nikoli o aristokracii, která jest přirozeným produktem každého společenského řádu, který od věků všude trval a vždy a všude trvati bude. O *centralismu* vyslovil se, že po jeho zdání svého kulminačního bodu nejen dosáhl, ale jej již překročil. Protiváhu proti centralismu spatřoval ve vzrůstající síle veřejného mínění a v *principu národnosti*, který jako nový činitel světových dějin právě vyvíjeti se počal.

Na konec dával stavům na uvážanou, aby, poněvadž další trvání a životní vývoj feudálního stavovského tělesa jest absolutně nemožným, se rozhodli, o který ze tří principů opíráti se chtějí: buď o centrální moc státní proti veřejnému mínění, aneb o toto proti oné, aneb o princip národnosti. Palacký dával stavům jasně na srozuměnou, kterou cestu si zvoliti mají.

Prvního hnutí březnového Palacký se nesúčastnil a sice, jak sám praví,⁴⁾ hlavně proto, že hr. J. N. Thun, tehdejší president českého museum, jehož Palacký byl jednatelem, ho byl napomínal a prosil, aby ústavu toho, péči jejich svěřeného, nějakým snad ukvapením nekompromittoval; také nabyt záhy přesvědčení, že jeho pomoci mu toho dne nebylo zapotřebí.

Avšak hned po oznámení slibu císařského, že v říši rakouské uvedena bude konstituce, spěchal, aby poučil lid o tom, *co vlastně konstituce jest*. Učinil tak prostonárodním výkladem, uveřejněným dne 19. března 1848 v „Pražských Novinách“, tehdy Havlíčkem redigovaných. Poučiv lid srozumitelně o budoucích právech i povinnostech jeho, těší ho, že skrze konstituci nabude hojně prospěchu i co se týče činnosti jeho v Čechách i na Mo-

⁴⁾ Radhost III., str. 276.

ravě: „Že Němec napotom nebude míti žádné přednosti před Čechem, že oba národové budou sobě rovni, že ve všech školách jazyku českému jako německému řádně učiti se bude, úředníci nebudou více mluvíti a úřadovati řečí lidu nesrozumitelnou, že i dosavadní ta hatlanice kancelářská, která sice českou bývati má, které ale pro nemotornost její ani úředník ani sedlák, ba tuším ani Pánbůh sám porozuměti nemůže, v brzkém čase docela zmizí, postupujíc místo češtině národní.“

Do akce vstoupil teprv, když ho hrabě Vojtěch Deym povolal do porad Svatováclavského sboru, „kdežto přes odpor předních několik řečníků provedl tu zásadu, že *svoboda, které jsme se těšiti počali, neměla býti privilegium některých stavův, vyznání neb stran, nýbrž společným majetkem lidu veškerého*, pročež že i židé měli voleni býti do zastupitelstva obce Pražské“.

Abý zásadě *národní rovnoprávnosti*, kterou právem považoval za pevný základ, na němž upravit se měly veřejné poměry v Rakousku a jež byla mu nezbytnou podmínkou zdárného vývoje říše, zjednal horlivé a vlivu požívající zastánce, obrátil se na spisovatele obou národností k tomu účelu, aby stala se u věci té shoda mezi nimi. Dne 18. března odbývána první schůze spisovatelů, v níž však pro hojně a různé návrhy žádného usnesení se nestalo. Ke dni 20. března svoláno shromáždění od českých spisovatelů a tu schválena po návrhu Palackého pravidla, jichž spisovatelé při plném užívání svobody tisku vždy šetřiti chtějí.

Po stránce politické byla to pravidla: 1. „aby svornost mezi obyvatelstvem českým i německým ve vlasti naší tyto dni šťastně se objevivší nebyla rušena, nýbrž udržela se pevně, a to na zásadě *ouplné rovnosti*, tak aby ani Němcové před Čechy, ani Čechové před Němci neměli žádné přednosti; protož horlení a domáhání se strany české, aby této rovnosti ve všem teprv skutečně oučastni se stali, nebude za rušení té svornosti považováno, aby spojení koruny České s říší Rakouskou svazkem konstituční monarchie nebylo nikde a nikterak ani ve spor, ani v pochybnost uvozováno, nýbrž všemožně hájeno.“

Tyto zásady přijaty také spisovateli německými ve společné schůzi dne 21. března v hostinci u arciknížete Štěpána odbývané. Byl to velký úspěch Palackého, že přiměl spisovatele německé, aby spokojili se s národní rovnoprávností a nepožadovali žádného nadprávi. „Kterak měl jsem — napsal později Palacký v „Doslovu“ ve svém „Radhosti“⁵⁾ — po tak utěšené zkušenosti nedomnívati se, že Němci spokojí se i na dále s požíváním rovného s námi práva v Čechách, zvláště ano usnešení naše toho dne potkávalo se s pochvalou všeobecnou, jak ode vlády, tak i od publikum národnosti obojí.“ Pohříchu, že úspěch ten měl jen krátké trvání, a že Němci, byvše z ciziny dráždění a popuzování, v brzku slovu danému se zpronevěřili. Palacký později opětně toho litoval, že důvěřoval ve snášelivost Němců a v jejich cit pro právo a spravedlnost. Jakmile u Němců první nadšení pro všeobecnou svobodu, pro rovnost a bratrství potuchlo, jakmile si počali uvědomovati, že přestati má jejich nadvláda a Čechové že se státi mají s nimi ve všem stejně oprávněnými, změnili smýšlení své a skutky panovační počaly se opět jeviti způsobem nanejvýš odporným. Ve Vídni vydáno heslo, že Rakousko pevně se má spojití s Německem a „inniger Anschluss ans Deutschland“ stal se také toužebným přáním Němců v Čechách. Ve Frankfurtě měly se upravit poměry „vlasti“ a k přípravným pracím zvolený „výbor padesáti vlastenců německých“ vyzval také Palackého, aby prací těch účastným se stal. Palacký poznal ihned, že říší Rakouské a tím i Čechám hrozí nebezpečí veliké, napsal presidentu onoho výboru, Soironovi, proslulý svůj list odmítací, daný dne 11. dubna, ve kterém

„Může se říci — píše Palacký v Doslovu k Radhostu,⁶⁾ že většině obyvatelstva *idea říše Rakouské* teprv tímto psaním tanula zřetelněji a živěji na mysl, a že slova má podstatně napomohla k udržení a upevnění kolotajícího se té doby státu. Vědomo jest, že ministerstvo

⁵⁾ Radhost III., str. 277—278.

⁶⁾ III., str. 278.

vídeňské teprv z nich vzalo sobě příčinu, památným prohlášením dne 21. dubna 1848 ohraditi sebe a Rakousko proti budoucím dekretům parlamentu Frankfurtského.“

V úvodu⁷⁾ vyznačil krátce a jasně účel shromáždění Frankfurtského: „na místo dosavadního svazku knížat prohlásiti svazek Německého národa, národ Německý uvésti ve skutečnou jednotu, udržeti cit německé národnosti a tímto způsobem rozmnožiti sílu a moc říše Německé“ — a podotkl, že nejen Němec musil by ve Frankfurtě buď city své zapíratí a se přetvařovati aneb, kdyby přišlo k tomu, hlasitě odporovati. A nyní pojednává důsledně a obšírně o poměru Čech i Rakouska k říši Německé a uvádí politické příčiny, z kterých nemůže sám osobou svou přijítí, ani jak žádáno bylo, na místě svém odeslati jiného „bezpečného vlastence“.

První příčinou jest, že národ český, ač malý, jest od jakživa zvláštní a sám o sobě stávající, že panovníci jeho účastnili se od věkův ve svazku knížat německých, národ ale sebe sám nikdy k národu německému nepočítal, aniž také od jiných po všecka staletí kdy k němu byl počítán; celé spojení země české nejprve se svatou říší německou a potom s německým spolkem že bylo od jakživa pouhé regale, o kterém český národ, čeští stavové sotva kdy chtěli věděti, aniž toho sobě všímali; že tudíž celé dosavadní spojení země české s říší německou pokládáno i považováno býti musí nikoli za svazek národa s národem, ale za svazek panovníka s panovníkem, a žádá-li kdo, aby nad tento dosavadní svazek mezi knížaty nyní spojil se národ český sám s národem německým, že jest to požadavek nový, nemající žádného historického základu právního. Za druhou příčinu odmítnutí svého účastenství uvedl, že podle všeho, co posud o záměrech a úmyslech „německých vlastenců“ veřejně se prohlásilo, směřovati se má k tomu, aby navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou.

Nyní činí onen proslulý výrok, jehož se od oné doby

⁷⁾ Uveřejněn německy v »Gedenkblätter« str. 149—155, česky v »Radhostu« III., str. 10—17.

tak často dovoláváno, kterýž proti snahám národa českého neprávem vykořisťován byl, a kterýž Palacký, nabyv později mnohé přetrpké zkušenosti, poopravil a na pravou míru uvedl, že totiž *zachování Rakouska, celost i upevnění jest a musí býti věcí velikou i důležitou netoliko národa českého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé.*

Palacký obává se, že kdyby Rakousko přestalo býti říší samostatnou, byla by zplozena *univerzální monarchie*, t. j. „nepřehledné i nevyslovitelné zlé, neštěstí bez míry a hranic, jehož bych já, Slovan tělem i duší, pro dobré lidské neméně želel, byt i tato monarchie prohlašovala se za slovanskou“. Odmítaje od sebe nařčení, že jest nepřitelem Rusův, prohlašuje, že s radostným účastenstvím pozoruje každý krok, jež tento veliký národ ve svých přirozených mezích ku předu činí po dráze vzdělanosti; „však ale při vši vřelé lásce k národu svému *vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké, než národní, z té příčiny již pouhá možnost univerzální monarchie Ruské nemá žádného odhodlanějšího protivníka i odpůrce, nežli mne; ne proto, že by monarchie ta byla Ruská, ale že by byla univerzální.*“ Přemocné říši ruské čeliti může toliko svazek národův, jehož pravá životní žíla jest Dunaj, jehož ústřední moc nemá se od řeky této nikdy daleko uchylovati, má-li skutečně vůbec platna býti a zůstatí. *„Zajisté, kdyby státu Rakouského nebylo již od dávna, musili bychom v interessu Evropy, ba humanity samé přičinili se co nejdříve, aby se utvořil.“* Nyní klade Palacký otázku, proč jsme viděli tento stát v kritickém okamžení bez pomoci a skoro bez rady před návaem bouře nastávající — a odpovídá: „Proto že v nešťastném zaslepení již od dávna sám nepoznával skutečného právního i mravního základu jsoucnosti své a jej zapíral: Základní totiž pravidlo, aby všechny pod žezlem jeho sjednocené národnosti i vyznání víry požívaly vespolek úplné rovnoprávnosti práva i vážnosti.“ A vytknuv, že *právo národův jest skutečné právo přírody*, že příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národův, a že, má-li svazek, který spojuje více národův v jeden politický celek, býti pevný a trvanlivý, nesmí žádný národ míti příčiny, obávati se,

že tímto spojením přijde o některý z nejdražších statků svých, naopak, že každý musí míti jistou naději, že v ústřední moci nalezne ochranu i záštitu před možnými přechvaty sousedův přes čáru rovnosti — vyslovuje přesvědčení své, že není ještě nyní v Rakousku pozdě, by základní toto pravidlo spravedlnosti, tato sacra ancora ve hrozícím utonutí lodí, prohlásila se zjevně i upřímně, a provedena byla spolu ve všem důrazně.

Třetí příčina byla, že pokládal všechny dosavadní projekty, říši německé dáti nové zřízení na základě vůle národní, u vykonávání za nemožné a na dlouhé časy za nestálé, nechce-li se v Německu provolati republika, byt i ona byla jen formou přechodní. Co se týče zřízení republiky v Německu, nechce o tom Palacký mínění své pronésti, poněvadž věc ta leží zcela mimo okres kompetence jeho, co však se týče Rakouska, praví: „Ode hranic říše Rakouské ale musím každou myšlénku o republice již napřed odhodlaně i důrazně zamítati. Pomyšlete si říši Rakouskou rozdělenou na množství republik a republiček, — jaký to milý základ k universální Ruské monarchii!“

Na konec prohlásil, že, kdo žádá, aby Rakousy (a spolu s nimi i Čechy) připojily se národně k říši Německé, požaduje od nich samovraždu, což nemá ničeho morálního ani politického smyslu. Vysloviv pak přesvědčení své, že nezbývá nic, než aby obě mocnosti vedle sebe rovnoprávně se ustrojily, svůj dosavadní svazek aby proměnily ve věčný spolek k obraně i ke vzdoře, a bude-li v tom jich obapolný prospěch zemský, aby třeba také zřídily mezi sebou jednotu celní — projevil ochotu ke všem prostředkům, kteří samostatnosti, celosti i vyvinování se říše rakouské, zvláště k východu, nejsou nebezpečni, každého času podati pomocné ruky své.

Věren zásadám svým liberálním, snažil se Palacký přiměti stavy české, aby se dobrovolně vzdali výsad svých. Navrhoval jim, aby podepsali prohlášení, že dle jejich přesvědčení i. císařem Ferdinandem II. roku 1627 vydané obnovené zřízení zemské císařem a králem Ferdinandem V. dne 15. března ve Vídni prohlášeným konsti-

tučným patentem virtuelně jest zrušeno a tudíž přestalo tvořiti státní základní zákon pro Čechy; 2. že proto také veškeré na onom zemském zřízení se zakládající stavovské instituce, privileje a nadprávi od nynějška za zrušené pokládati sluší; 3. že na místo dosavadních stavovských institucí musí býti zavedena na skutečném národním zastoupení založená, požadavkům doby vyhovující zemská ústava; 4. že čeští stavové vzdálení jsouce toho, utvoření takového národního zastoupení na nejširších základech překážeti, je spíše co nejochotněji podporovati chtějí; 5. že právě proto žádná jakákoli frakce národa sama o sobě, nýbrž veškerý na sněmě svobodně zvolenými zástupci representovaný národ povolán jest, platný návrh na konstituci požadavkům doby odpovídající podati a o něm se raditi; 6. že tudíž především musí býti vyzvána vláda, aby na odpovídající době zastoupení lidu založený provisorní volební zákon co nejdříve vydala.⁸⁾

K takovému prohlášení stavové odhodlati se nechtěli, avšak docíleno alespoň toho, že podepsali prohlášení toho způsobu jiné, méně závazné.

Když zemský president hrabě Stadion k vyřízení otázek časových a ku připravování předloh pro sněm zemský sestavil zvláštní komisi, která se spojila s výborem Svatováclavským a nazvána byla Národním výborem, účastnil se Palacký vynikajícím způsobem prací sboru tohoto; zvláště v sekci „pro poměry Čech k zemím koruny České, k Rakousku a ke spolku Německému“ měl, jak sám praví, působení závažné. V debatách sekcí rozbíral *sásady a pravdy programu federalistického*. Když na Moravě následkem petice, na níž se shromáždění dne 11. března v siní lázně Svatováclavské usneslo a v kteréž se mezi jiným žádalo, aby Čechy, Morava a Slezsko spojeny byly pod jednou správou v Praze a obdržely společný sněm, působením nepřátel národa českého vzbuzena byla nedůvěra k Čechům a rozšiřováno, že Čechové si chtějí osobovati panství nad Moravou, usnesl se Národní výbor, aby Moravané o lepším poučení byli, a vznesl

⁸⁾ Gedenkblätter str. 147—148.

úlohu tu na Palackého. V *manifestu Českého Národního výboru o žádoucím spojení zemí Moravské a Slezské s korunou Českou*,⁹⁾ vydaném dne 6. května 1848, vysvětloval Palacký krajanům svým, oč se jedná. Vykládal jim, že „ovšem není Morava nikoli země od Čechů odvislá, tedy snad nesvobodná, byvši od jakživa považována i chována co stejnořaděná, co stejně oprávněná část jednoho, v historii pod jménem koruny České čestně známého celku. Tento celek co takový přináleží k velikému svazku Rakouského mocnářství; žádná část nemůže o své újmě od něho se oddělit, ač jestli zachovati chce věrnost před celým světem tak často zaslíbenou bez poskvrny. Od více než tisíciletí stáli Moravané a Čechové, jakožto oudové jedné rodiny, věrně spolu ve všech proměnách osudů; otevřemež jen písmo slavných dějin jejich a tažme se, lze-li moravské bez českých, a naopak, jen pomyslití neb jim rozuměti?“ Dokázav, že i oboustranná budoucnost pevného svazku toho vyžaduje, a poukázav k stejnosti přirozených základův státního i národního života v Čechách i na Moravě, vysvětlil Moravanům, že žádosti o spojení všech českých korunních zemí směřují zejména k tomu: „1. aby místo posavadních úřadův dvorských pro vnitřní politickou správu, kteréž napotom nesrovnávají se s vyvinutím našeho konstitučního života, odpovědné centrální úřady, nejv. kabinetním listem dne 8. dubna 1848 království Českému s rozšířenějším oborem činnosti již povolené, dostaly se zároveň také Moravanům, a tak měly platnost pro všecky korunní země české; a 2. aby konstituční vyvinutí těchto zemí, jakož kořen svůj má v jediné, stejné národnosti, bylo také stejné, tedy aby sněmové zemští, jakožto napotom nejdůležitější faktorové zákonodárství vnitřního, jednali v plném srozumění. A jakžby tak činiti mohli lépe, než periodickým, buď v plném počtu, buď skrze obzvlášť volené výbory, společným se scházením?“ Na konec manifestu vyslovil přání, aby „svobodný národ Moravský právě nezmatený vlivy cizími vzal před sebe toto uvážení, aby rozhodnul se

⁹⁾ Radhost III., str. 19—25.

svobodně a samostatně“, neboť „spojení naše nemohlo by pro nás býti radostným, pro obě strany blahodějným, kdyby nemělo vzejíti a chováno býti láskou a důvěrou!“

Záhy dána mu příležitost, aby zásady své a politické přesvědčení také na rozhodujících místech v Rakousku otevřeně projevil.

Povolán byv telegraficky dne 8. května k předsedovi ministerstva, Pillersdorfovi, dostavil se tam dne 9. května a obdržel vlastnoruční list císařův v ten smysl, že J. Milost na radu svého ministeria uzavřel povolati ho *do ministerské rady za ministra vyučování*. Pillersdorf mu pravil, že ministerium při návrhu vycházelo hlavně z toho hlediště, aby byl do ministeria povolán muž z národa českého, aby tak osvědčila vláda, že uznává důležitost Čechův, a jak pravil výslovně, Slovanův vůbec. Palacký vyžádal si čas na rozmyšlenou až do druhého dne. Po zralém uvážení — ve své zprávě praví, že tu noc ztrávil beze spaní — rozhodl se, postavití podmínky svého vstoupení do ministerstva a podal k tomu cíli Pillersdorfovi památné své „*promemoria*“.

V tomto pamětním spise praví, že nebaží po jiné cti, leč po té, aby byl a slul *mužem poctivým*, a poctivost že žádá především otevřenost a netajivost. Pak sděluje s ministrem otevřeně zásady své a klade podmínky svého vstoupení do ministeria. Prohlásil, že jest *rozhodně liberální*, t. j. že naléhá na to, aby ve veškerém životě národním byla *svoboda nejvyšším zákonem*. Poněvadž zásada poručníkování nesnáší se s přirozeným vývojem národního života, doléhal na *zrušení všech zbytků feudalismu*, neboť mají-li býti psaná práva ubezpečena i chráněna, nesmějí se uváděti nadprávími v pochybnost. Čeho žádá jednotlivcům a třídám národa, toho přeje také národnostem a zvláštním jimi utvořeným gruppám zemí. Chce, aby se jim povolilo v zásadě tolik *samosprávy*, kolik se koliv snášeti může s bezpečným trváním mohutné dědičné monarchie, a má za to, že se musí vedle jednotné říšské ústavy připustit a volně nechat se rozvíjeti více od sebe se značně lišících ústav provinciálních. Svému přesvědčení o nutnosti Rakouska dává i zde výraz, an

praví, že svobodné Čechy nejsou možné bez mocného a silného Rakouska, ale také naopak. Projeviv dobrou vůli svou a vysloviv se, že mu nebude žádná osobní oběť těžká, pokud se jen nějak snáší s poctivostí ve svrchu naznačeném smyslu, upozorňuje ministra, že vládě samé by mělo záležeti na tom, aby nebyl povolán do ministeria, aspoň ne v tomto okamžiku. „Povolání mé — píše ministroví — bylo by nyní, daleko nad vlastní svůj význam, doma i za hranicemi bráno za osvědčení vlády pro Slavismus. To se mi zdá při posavadním ovšem nejasném poměru monarchie k otázkám nyní ve Frankfurtě přetřásaným zcela nevhodné, ač jest-li se zároveň neodhodláte rozhodovati otázky ty určitým a všechnu nejistotu navždy zapuzujícím osvědčením, a ustanoviti se na chování přiměřeném osvědčení takovému.“ Jednání, které pak nastalo, vedlo k vyjádření, že se ministerstvo ve věci samé s Palackým srovnává, jenom o včasnosti že soudí jinak. S jmenování Palackého sešlo. Ve zprávě své Národnímu výboru podané vyslovuje Palacký přesvědčení, že vítězství není více pochybné, ač neučiníme-li je sami pochybným, a prosí všechny vlastence, aby „vším svým vlivem pracovali k tomu, abychom přestali na pokojném sjednávání, a abychom se varovali všech násilných prostředkův, leč by přišlo k nejhoršímu“.

Jak dobře znal poměry a jak moudré bylo rozhodnutí jeho, vysvitá z toho, že jakmile povolání jeho do ministerstva bylo rozhlášeno, nastalo ve Vídni pravé vzbouření. „Nejen od zuřivých Němcův, — píše v Radhostu¹⁰⁾ — zvláště z Čech, nejen od auly universitní, ve spojení s národní gardou tehdejší všemohoucí, ale i od ministerstva uherského hrnuly se byly protesty a hrozby co nejdůtklivější na ubohého Pillersdorfa za to, že chtěl být spravedlivosti poněkud také ke Slovanům. Pro vídeňské demagogy byla to příležitost velevítaná, nastrojiti v massách lidu povstání proti vládě, ještě nedosti povolné, ana prý až i Rakousko poslovaniti chtěla. Pověst rychle rozhlášená, že já nepřijav ministerství, již i Vídeň byl

¹⁰⁾ III., str. 280.

sem opustil, přišla buřičům těm velmi nevhod. Slyšel sem potom z úst profesora Exnera, že v jedné jejich poradě již se byl nabídnul jakýs řezník Vídeňský k zavraždění mému.“

Zemský president hrabě Lev Thun, chtěje se od zastrašené vídeňskými událostmi vlády emancipovati, zřídil v dorozumění s knížetem Windischgrätzem provisorní vládu v Čechách, a také Palacký byl jmenován jejím údem. Avšak když vládě té nedáno do rukou mocí potřebné proti vzrůstajícímu se brojení a nepořádku v zemi, vzdal se Palacký, nechtěje na prázdno nésti břímě zodpovědnosti, úřadu toho ještě dříve, než hrabě Alb. Nostic a dr. Rieger se vrátili z Inšpruku s odepřením sankce ke zřízení jeho.

Když 1. května 1848 svolán *sjezd slovanský*, neměl Palacký v sepisování prvního svolání účastenství, ale určitější o něm vyjádření ze dne 5. května pochází z pera jeho. Vyjádření bylo z té příčiny nutné, poněvadž nepřátelé uvalovali na svolavatele podezření separatismu, panslavismu, rusismu atd. Svolavatelé prohlásili zjevně a svatosvatě, že jsou pevně i neodvratně odhodláni k dědičnému domu Habsbursko-Lotharinskému zdržeti bez porušení stavu věrnosti i hájiti zachování celosti a samostatnosti říše rakouské; že nikdy nebyl úmysl jejich ani kdy bude, aby některé neslovanské národnosti ubližovali aneb ji potlačovali, ale že snažení jejich od jakživa směřovalo k tomu, aby se zásadě rovného práva všech národností v říši zjednala praktická platnost; že jsou odhodláni práv svých v úplném jich obsahu pohledávati, je sobě zachovati a před každým útokem hájiti a že proto shromáždění slovanské nemá v sobě žádné jiné příčiny, nežli žádost, aby přátelským srozuměním se rozdělených od sebe kmenův tohoto cíle dosáhli.

Byv zvolen předsedou sjezdu, uvítal shromáždění dne 2. června vřelým proslovením,¹¹⁾ v kterém dal výraz citům radosti nad tím, že „čeho otcové naši nikdy nenadáli se, co za mládí sotva jako krásný sen tanulo na

srdci našem, co před nedávnou ještě chvílí ani za vřelou tužbu vyjevovati jsme si netroufali, to den dnešní oblaženým očím našim stává již co skutek živoucí“. A položiv důraz na *rovnoprávnost národů*, kteráž Slované, nebaživše nikdy po panování nad jinými, vždy šetřili, vyznačil hlavní úlohu sjezdu: „bychom upamatovali pobouřený za dnův těchto svět na prostičkou ale věkověkou pravdu: „Čeho sobě nechceš, jinému nečiň“, — božský to pramen všeho práva a vši spravedlnosti“, a vyslovil přesvědčení, že Slované jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojení svobody a rovnosti ozývati se bude v srdci jeho.

V *manifestu sjezdu slovanského*¹²⁾ jsou to opět nepromlčitelná *práva člověka i lidskosti*, jichž se dovolává, jest to opět *politika násilí*, kterouž zavrhuje. Zavrhuje všechna privilegia i nadprávi, jakož i všechny rozdíly stavův a žádá bez výminky *rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého*. Spatřuje v Rakousku ve spolek národů úplně rovnoprávných proměněném spásu netoliko národů slovanských, alebrž i svobody, osvěty a lidskosti vůbec, a důvěřuje se v ochotné přispění vzdělané Evropy k uskutečnění jeho.

Pohřichu, že Slovanskému sjezdu nebylo popřáno, aby práce své, tak mnohoslibně započaté, ke zdárnému konci přivedl. Události, které se sběhly o svátcích Svato-dušních, učinily poradám jeho náhlý konec. „Nevím o žádné události za naší paměti — píše Palacký roku 1872¹³⁾ — kteráž by měla byla následky osudnější a škodnější pro národ, nežli tato bouře o svato-dušních svátcích (dne 12. června); jsemť podnes dokonale přesvědčen, že kdyby prosby mé v Národním výboru 12. máje (a jindy častěji) přednesené, bychom neopouštěli mravního svého postavení a varovali se každé appellace k násilí, — kdyby, pravím, prosby té bylo náležitě se šetřilo, národ Český byl by již během roku 1848 dosáhl oné míry práv národních i krajinných, kterých až po dnes

¹¹⁾ »Radhost« III., str. 34—37. Palacký podotýká, že uvádí jen to, co vyšlo z jeho úmyslu a pera.

¹³⁾ Radhost III., str. 281.

¹¹⁾ Radhost III., str. 31—33.

nadarmo se domáhá, i že by tudíž veškeré dějiny, jak země České, tak i Rakouské říše, vzaly byly směr utěšenější, nežli se stalo.“

Ačkoli Palacký nemohl býti v nejmenším podezření, že měl nějaké viny na nešťastných bouřích těch, které ihned odsuzoval, byl nicméně udán z velezrády u tehdejšího vojenského soudu na Hradčanech. Palacký zvěděl o tom hanebném nařčení teprve na kroměřížském sněmu r. 1849 a chystal se žádati za ně dostiučinění, avšak právě toho dne byl sněm násilím rozptýlen.

Na říšském sněmě v letech 1848 a 1849 ve Vídni i v Kroměříži stál Palacký opět v popředí. Právě sice,¹⁴⁾ že „neskvělá byla osoba“, kterou tam hrál, avšak sám doznává, že shodou okolností připadla právě jemu mezi všemi sněmovníky úloha nejtěžší a nejdůležitější. Byv sněmem zvolen do třicetičlenného „konstitučního výboru“, který vypracovati měl návrh budoucí konstituce, povolán byl do pětičlenné komise, jež raditi se měla o tom, „kterak země říše Rakouské v jednotu uvedeny a moc zákonodárná, vykonávací a soudní v ní rozměřeny býti měly“. Každému členu této komise uloženo, aby sepsal návrh, o němž by se společně rokovalo a usneslo. Avšak tři členové nedali se ani do práce, čtvrtý „vylíčil dílo své v takové abstrakci a povšečnosti, že hodilo se spíše pro ideální nějakou říši na měsíci, nežli pro velmi konkrétní poměry říše Rakouské“,¹⁵⁾ i podjal se Palacký úlohy té sám. V obtížné práci své odkázán byl sám na sebe, neboť neměl s kým se poraditi. Stěžuje si,¹⁶⁾ že lidí v politickém ohledu skutečně vzdělaných bylo v Rakousku vůbec a ve sněmě říšském r. 1848 tuze málo a ti, kdo za takové se měli, že vynikli nejvíce jen horlením liberalistickým o tak řečená základní práva, ježto přemílána byla před tím v parlamentech zahraničných a vykládána ve státním slovníku Rottecka a Welckera; že šablona centralistické ústavy

¹⁴⁾ Radhost III., str. 287.

¹⁵⁾ Radhost III., str. 288.

¹⁶⁾ Radhost III., str. 288.

franké neb belgické považována za vzor, za vrch politické moudrosti, a nikdo že na to nepomýšlel, hodila-li se pro poměry státu různonárodového. Palacký nemohl pojímati úlohu svou jinak, než ve smyslu zásad *federalistických*, jichž se od hnutí březnového tak vřele byl zastával. Ve vlastním životopise svém¹⁷⁾ praví, že 5. srpna 1848 rozjasnily se v duchu jeho ony myšlenky o potřebě rozdílu centrální moci říšské a moci zemských, kteréž pak často přemítány byvše, našly později sankci svou v diplomu 20. října 1860. Dne 2. září byl opět volán do ministerstva, ale poradiv se s přátely svými odepřel opět, a sice z té příčiny, že by stranu vládní byl nebezpečně oslabil.¹⁸⁾

Palacký vypracoval svůj návrh ústavy,¹⁹⁾ avšak pro vypuknutí dne 6. října ve Vídni revoluci nemohl ani výbor, ani sněm o něm jednati. Teprve, když říšský sněm přeložen do Kroměříže, vzal jej konstituční výbor opět v poradě. Původní návrh Palackého byl však již v komisi valně pozměněn: člen komise dr. Mayer přijal sice hlavní rozdíly a věty Palackého, ale rozmnožil je zvláště příbráním všelikých ustanovení konstituce belgické a zjinačil některé články ve směru centralistickém. V konstitučním výboru objevila se převaha ducha i směru centralistického. „Málo bylo těch — píše Palacký²⁰⁾ — kteří obraceli zřetel ku přirozeným výminkám a požadavkům celku říše, k upokojení slušnému a rovnému všech i každého; většinou prohledáno sobecky jen k výhodám neb závadám, ježto z jednotlivých ustanovení plynouti měly pro účastníky, a hlasováno dle toho.“

Dne 23. března 1849 podal Palacký v říšském sněmu dotaz ke vládě ohledně jejího stanoviska k otázce německé a k frankfurtskému parlamentu, avšak sněm říšský byl rozehán dříve, než vláda dala odpověď. Po rozptýlení sněmu uveřejnili poslanci čeští osvědčení o pů-

¹⁷⁾ Str. 36.

¹⁸⁾ Vlastní životopis Fr. Palackého, str. 36.

¹⁹⁾ Otištěn v »Gedenkbätter«, str. 169—176.

²⁰⁾ Radhost III., str. 290.

sobení svém ve Vídni a v Kroměžíři. Osvědčení to pochází z péra Palackého a jest obranou jeho *zásad federativních*. Palacký praví, že poslancové čeští chtěli nové Rakousko vystavěti na základě federativním, co stát spolkový, kterýž ve způsobu svém neměl se jmenovati ani německým, ani slovanským, ani maďarským, ani románským, neboť měl právě spočívat na spolčení svobodných a docela stejně oprávněných národů. Chtěli tomu státu hned od počátku co dědičnému již stávajícímu *mocnářství*, přesvědčení jsouce nejen, že nesluší odchýliti se od pozitivního základu státu dále, nežli ku pojištění panství pravého a skutečného práva nutně jest potřebí, nýbrž že i tato forma státu sama sebou nejvíce podává jistoty pro stálé zachování celku. Poněvadž pak tím samým odprva neměli na mysli, žádati pro jednotlivé části toho celku plné suverenity, mělo slovo „federace“ v ústech jejich smysl ovšem zvláštní a obmezenější. Na obviňování a osočování, že snahy federativní jsou stranické, ano že se za nimi skrývají úmysly vlastizrádné, odpovídá Palacký: „Výčitku, že bychom byli obmýšleli Rakousko oslabiti a od něho se odtrhnouti, zůstavujeme po všem tom, co za tento jeden rok od nás předsebráno, psáno a mluveno, na její váze; působití zajisté rozumu těch lidí, kteří ji zdvihají, ještě menší čest, než jejich srdci. *My považujeme federativní zřízení Rakouska za nevyhnutelný a nutný následek velké rozdílnosti národův jeho a zásady úplně stejného jejich práva.* Či může-li stejné právo panovati skutečně, kde řeč a tudy národnost jednoho ouda v celém ústrojí státu povýší se zákonem nebo skutkem za panující? Nemá-liž proto potřebná ovšem jedna řeč oustřední obmezena býti právě jen na obor předmětů jednacích, které nutně náležejí k jednotě státu, naproti tomu pak věci jednoty této se netýkající pozůstaveny býti svésprávě jednotlivých oudův? Zdaliž nebudou správy zemské tak dobře státi pod společným mocnářem, jako správa říšská? Či má ona politování hodná a nikdež neslýchaná věc, že veliká část oudův ústavodárného sněmu ani nerozuměla řeči, ve které se rokovalo, zůstávati i budoucně a na vždy?

Anebo snad má na odpor přirozenému právu, jakož i pozitivně zásadě stejného práva do volebního zákona přijat býti také census jazyka? Tutě patrno, že již sama *jazyková otázka vede v Rakousku důvody nevyvratnými k federaci*, o motivech pocházejících z rozdílnosti zeměpisné polohy, dějepisu, stupně vzdělanosti, mravův a náklonnosti ani nemluvic. Jsmeť také pevně přesvědčeni, že Rakousko nenabude míru a spokojenosti potřebné k dalšímu zdaru svému, než až *nešťastné ony centralisační snahy uvedeny budou na potřebnou míru.*“

Dne 21. prosince 1849 uveřejnily Havlíčkovy „Národní Noviny“ článek z péra Palackého »*O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku*«, který právem pokládáti dlužno za první jasné formulování politického programu českého.

Palacký dovozuje, že každé jakékoli nadprávi, každá jakákoli výsada (Vorrecht, privilegium), každá jakákoli podrobenost, která neplyne přirozeně a nutně z potřeby dosažení účelu státního, nejsou nic jiného, než skutečné vyjmutí z práva, tedy negace práva, t. j. nepravost, křivda, bezprávi. Každá takováto výsada může jen pouhým násilím, nikoli právem, uvedena a udržena býti ve státu; násilí pak vede všude za sebou stav války, v nížto všecko přirozené právo se zapírá, mizí a hyne. Obracuje tyto věty na skutečné poměry národů v Rakousku, shledává, že při toliké rozličnosti národů těch úplná jejich rovnoprávnost nejen za neodbytnou výminku celé konstituce, ale i za mravní základ samé říše vůbec považovati se musí.

„*Centralisace* — pokračuje pak — *již z té příčiny pro Rakousko se nehodí, poněvadž stojí ve přímém a nevyhnutelném odporu s mravním základem celé říše a konstituce, s rovnoprávností národův.* Vláda mluví sice o rovnoprávnosti, ale povážíme-li způsob, kterým ji provéstí usiluje, museli bychom formulovati smysl jeho po pravdě takto: „rovnoprávnost všech národností v Rakousku s nadvládou němčiny“... Neněmečti národové nemohou svoliti k centralisaci, poněvadž skutkem takovým po-

depsali by sami ortel smrti své a spáchali by samovraždu.“

Nyní dovozuje Palacký, že „potřebí jest dopřáti jednotlivým národům tolik *autonomie*, tolik *svobodného politického pohybování*, tolik vlastního *parlamentárního života*, kolik stačí, aby *bez újmy jednoty říše* rovnoprávnost národův stala se pravdou a kolik potřebí, aby odstranilo se nejen skutečné nebezpečnosti, ale i bojeplodná tvářnost helotismu u jedněch, panství u druhých“. „*Pokudkoli národové budou mít příčinu, báti se o národnost svou, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru.*“ Palacký činí pak pozitivní návrhy, jak by říšská moc centrální a moci zemské a národní v soulad uvést se daly. Dle jeho přesvědčení jednota říše rakouské, má-li býti neklamná i nezvratná, požaduje pro své centrum, čili pro „říši“ vůbec, nutně a naprosto, jen následující záležitosti a předměty: 1. císaře a dům čili rodinu jeho; 2. záležitosti zahraničné; 3. vojenství pozemské a námořní; 4. finance říšské; 5. záležitosti obchodu a tudíž 6. orgány čili prostředky komunikační v říši vůbec. Dále uznává, ač ne za naprosto potřebné, alespoň za velmi žádoucí, aby to, co v jedné části říše za právo jest, ve druhé za křivdu považováno nebylo. Všecky ostatní záležitosti státní a národní měly by ponechány býti mocem a sněmům zemským čili autonomii národův — rozumí se, že pod řízením a štítem též moci exekutivní, která i v říši činná jest a výhradně jen mocnáři čili panovníkově přísluší.

Kterak by zemské vlády organisovány býti měly, o tom naznačuje Palacký jen povšechně zdání své. Netají se tím, že by si přál, aby ministeria, která tehdy Bach, Schmerling a Thun ve Vídni zaujímali, buď dokonce zrušena, buď aspoň ve područí svém obmezena byla na ten způsob, aby všecka jejich běžná řízení odbyvána byla ve zvláštních *ministeriích zemských* neboli *národních*. Každý větší komplex neb každá národní gruppa zemí korunních měla by v čele veškeré administrace své jednoho ministra, jenž by přebýval ve hlavním městě zemí sobě podřízených, maje pod sebou rady

ministeriální pro všechny větve administrací zemských. Takových ministerstev muselo by v celé říši býti při nejméně sedm a sice pro země: 1. německé, 2. československé, 3. polskorusínské, 4. maďarské, 5. rumunské, 6. jihoslovenské a 7. italské; vedle nich pak tolikéž sněmů zemských a soudův kasačních. Hlavní výhodu, která by ze zřízení takového plynula, vidí Palacký v tom, že všechny záležitosti státní a národní, stojící pod ministerstvem zemským, daly by se odbývati až do instance nejvyšší v řečech národních, a že zásada rovnoprávnosti národův přestala by býti pouhým mámidlem.

Palacký uznává dále, že potřeba *říšské rady* stala by se ještě mnohem vážnější a pilnější při zřízení ministerií zemských. Představuje si ji takto: „Rada ta, složená z mužův nejzkušenějších a nejváženějších u všech národův Rakouských, a záležející asi z rady užší, oudův totiž stále ve Vídni přebývajících, a rady širší, roztroušené po všech krajinách, — měla by za povinnost, sloužiti dobrým zdáním svým v každé státní potřebě jak ministrům, tak i mocnáři samému, avšak pod výminkou, aby i císař pán i ministrové jeho měli dokonale vždy na vůli, dle vlastního uznání svého, šetřiti a poslouchati rady té čili nic. To by pak tuším nad jiné mnohé prostředky napomohlo k jednotě, stálosti a blahobytu říše, utvrdilo by politiku její uvnitř i zevnitř, aniž by vadilo a vaditi mělo zásadám konstitučním a svobodě národův rakouských.“

Na konec vyvrací Palacký tvrzení, že vláda rakouská musí býti silná a důrazná, a protož především sestředěná na jednom místě a v rukou jedněch. „My sice nevíme — praví — bývá-li vždy silný ten, kdo se pouští do boje s přírodou a právem: že ale v boji takovém konečně vždy klesnouti musí, o tom nepochybujeme. Zdá se však, že naši odpůrcové matou v řeči své snad mimovolně rozličná ponětí dohromady, mluvíce totiž o vládě *silné*, a míníce pod tím jen vládu *pohodlnou*. Jest-li tomu tak, nechceme jim v tom odpírati na prasto, máme však za to, že pohodlí nenáleží mezi přední požadavky vlády konstituční. Pohodlný, co do státního ří-

zeni, jest jen despotismus a barbarství; vlády osvícené a svobodomyšlné bývávaly od jakživa pilny v šetření tisícerych intressův státních a občanských, a protož nemohly ani nechtěly vyhlašovati pohodlí svého za věc ve státním organismu nad jiné důležitější.“

Článěk ten působil ohromnou sensací. Vláda dala odpověď na něj tím, že — Národní Noviny zapověděla a Palacký málem by se byl octnul před vojenským soudem. „Když protivenství proto na mne se válící — tak píše ve vlastním životopise svém²¹⁾ — zhoršilo znamenitě stav milé manželky mé, tehdáž právě nebezpečně nemocné, abych poněkud ukojil ji, slíbil jsem, že politických hádek již dále dotýkati se nebudu... V letech 1851—1860 veškerým působením svým ani nezavádil jsem o politiku, jakož to v dobách absolutistických jinak býti ani nemohlo; nebyl jsem opět ničím více, nežli soukromým literátem a dějepiscem...“

Roku 1861 po návratu konstitučního života započal Palacký opět všestrannou politickou činnost a stál v čele svého národa až do smrti své, ačkoli se prohlásil, že kdyby šlo vše dle žádosti srdce jeho, varoval by se hluku světa a obětoval by, cokoli mu zbývá živobyti, studiím pokojným. Ve volebních provoláních k národu a v důležitých politických osvědčeních poslanců českých zachovávány jsou známé zásady jeho založené na mravnosti a spravedlnosti. Hned v prvním veřejném osvědčení svém²²⁾ ke svým voličům na sněm zemský — byv zvolen na Novém Městě Pražském a v okrese Karlínsko-Brandýském, rozhodl se pro přijetí mandátu za okres později jmenovaný a vyložil v osvědčení důvody rozhodnutí toho — praví, že již od mládí obrátil všecky síly a snahy k tomu, aby posloužil národu svému k lepšímu se uvědomění o všem, čeho žádá *duchovní a mravní prospěch jeho*; že, znaje důležitost momentu národního v souvěkém živobyti Evropy, staral se s přátely svými především o *vzkříšení zase citu národnosti*, co hlavního

²¹⁾ Str. 37.

²²⁾ Radhost, III., str. 79—84.

léku proti egoismu všeпоžíravému, co pravé matky vlastenectví a hojných ctností občanských. Národ bez pocitu národnosti přirovnává k člověku neznajícimu citu pro čest; můžeť nebýti zlým, ale k velkým obětem a činům, ježto rozechřívají srdce lidská, zakládající spolu blahobyť občanský, málo kdy schopným bývá. Praví, že totéž klíč ke všem tajnostem jeho mnoholetého působení, za kteréž dostalo se mu tolik lásky a důvěry u jedněch, kolik nenávisti a pronásledování u druhých Voličům svým a celému národu klade na srdce, aby netajil se tím, že nastávají dnové vážní, dnové zápasův těžkých a téměř nekonečných. „Neprozřetelným hospodařením — tak zakončuje svůj list — uvedena říše již již na kraj záhuby, a nepřátelé téměř zjevně rokují o blízkém prý pádu jejím. Pomoc není nemožna, ale bude vždy nesnadna: neb ne všude pojí se síla hmotná se silou duchovní, a do boje neuchranného přimísí se vždy vášní a předsudkův drahně, ježto brániti budou rozhledu jasnému a pravému. Já nepřestávám skládati důvěry své v prozřetelnost božskou: povedeť ona konečně vždy k dobrému, třebaš bychom my konce ani nepředvídalí a mezi tím mnoho trpěti musili. Za jedno aspoň ručiti mohu: že nic pro sebe sám hledati, a také pro vlast a národ ničeho žádati nebudu, nežli k čemu má právo i spravedlivost před bohem i před lidmi. O míře toho budou arci rozcházetí se úsudkové: doufejmež, že volným o tom rozmlouváním a vyjednáváním ubude nedorozumění a sporu a přibude míru a pokoje!“

První jeho snahou bylo, aby veškeré vrstvy národa se spojily na vymáhání svých práv, a znaje velkou váhu šlechty staral se o to, aby tento důležitý činitel se zástupci národa společně postupoval. V poradách, jež se k tomu cíli v měsíci lednu 1861 konaly — jedna z nich odbývána dne 19. ledna v obydlí jeho — dosažena shoda: zástupce šlechty hr. Clam-Martinič kladl důraz na historické právo a považoval za nejbližší nejdůležitější úkol, aby zachovala se kontinuita mezi sněmem stavovským a jeho právy a mezi budoucím útvarem veřejného práva koruny České. K tomu zástupci lidu českého přistoupilí

a docílili na vzájem tolik, že šlechta má přátelsky podporovati snahy české o dosažení úplné rovnoprávnosti se živlem německým.²³⁾ Když ve schůzi dne 11. dubna 1861 konané přijat jednomyslně návrh kardinála knížete Schwarzenberga, aby sněm se obrátil s prosbou k mocnáři, by se v Praze na krále českého slavně korunovali, dal, zvolen ovšem také Palacký členem deputace, která za tou příčinou do Vídně se odebrala. Také do poslanecké sněmovny říšské zvolen, avšak mandátu toho užití nemohl, an povolán byl do panské sněmovny jako člen doživotní. Jasným dokladem přízně vlády Schmerlingovy vůči národu českému bylo, že Palacký z 39 jmenovaných doživotních členů této sněmovny byl jediný Čech občanského rodu.

V panské sněmovně promluvil Palacký dvakrát, a sice dne 27. srpna 1861 a dne 28. září téhož roku. První řeč promluvil v debatě o adrese císaři o věcech uherských a o centralisaci. Poukázav k tomu, že čím dále tím méně udržeti se může v Evropě trvání malých státův a že poměry, které ve středověku velmi dobře potrvati mohly, nyní se neudrží, litoval toho, že státníci uherští pravdy té se vzdalují, a pravil, že Uhry právě tak jako Čechy na příští osudem k tomu hnány jsou, aby se státně připojily k většímu celku. Vysloviv díky císaři, že očekává konečné rozřešení této otázky cestou pokojnou od lepšího náhledu a srozumění svých národů, nesl těžce, že z návrhu adresy zavívá trpký, nelaskavý duch k uherskému národu. Návrhu na změnu nepodal, ježto dle rozumu jeho celý návrh měl a mohl být jiný. Chtěl pak zevrubněji promluvit o zásadách politiky, kterýmiž se dle císařského poselství činy vlády na příště řídití mají. Vytknul, že posud ze žádné úřední listiny nevynikl takovým zřejmým způsobem rozhodný směr vlády k centralisaci, jako v této, k centralisaci, která jest všem neněmeckým národům rakouským tolik jako germanisace. Opakoval, co již dávno byl řekl, že soustředěním všeho života parlamentárního ve Vídni nutně

²³⁾ »Kalousek«: Řeči Dra. Frant. L. Riegra, seš. X. str. 2.

by přišli až k záhubě co do své národnosti a že by proto jejich souhlas byl roveň samovraždě. Pravil dále, že patent ze dne 26. února v Čechách proto nalezl poslušnosti, že jeden jeho § ustanovuje proměnlivost stanov těch a že se slibují proměny; že Čechové mohli tím více důvěřovati ve proměny, kdyby se byli sešli zástupcové celého Rakouska mocí toho patentu, jak se však okolnosti změnily, že se to očekávati nemůže, protože nynější většina poslancův určena jest k tomu, aby pomalu řídila celým mocnářstvím, že však většina tato jest skorem výlučně německou. . . Po slovech těchto přerušil ho předseda zapovídaje mu kritiku sněmovny, načež se Palacký slova vzdal. Druhou řeč proslovil, když se jednalo o právu manském. V řeči této, kterou popíral sněmovně právo velitelsky zasahovati do smlouvy dobrovolné, již manská držebnost jest, ohradil sebe a přátele své proti obviňování, že se smluvili s feudály, o kterých mu v našem čase ničeho známo není, a prohlásil, že od mládí svého ve svobodomyšlném smýšlení vyrostl a že byl vždy přívržencem svobodomyšlných zásad i v dobách mnohem horších.

Vida osamocenost svou v panské sněmovně a nahlížeje, že není mu možno zájmy svého národa úspěšně hájiti, vyžádal si dne 30. září 1861 dovolenou a nevrátil se více.

Neutěšené poměry vídeňské roztrpčovaly také poslance české a myšlenka opustiti říšskou radu nabývala vždy víc a více vrchu. Jak vysvítá z některých dopisů Palackého a dra. Riegra, radil Palacký, aby z Vídně odešli. Koncem července 1861 psal Palacký zeti svému: „Ve Vídni není již pro nás naděje a odvahy potřebí v čas. Že Giskra štěká proti koruně České, jest ovšem irrelevantní, nikoli ale, že majorita jemu tleská a vládá tacens consentit.“ Když na sněmě r. 1863 dne 21. března se jednalo o doplňovacích volbách do rady říšské, odpřeli poslanci čeští své účastenství, a když říšská rada na 17. června 1863 svolána, konány porady důvěrníků českých a usneseno, že se na říšskou radu nepůjde.

Na sněmu českém promluvil dne 29. ledna 1863

odůvodňuje svůj návrh o potřebě revize řádu volebního²⁴⁾ pro sněm zemský. Oktroyovaným tímto řádem stala se národu českému veliká křivda, a Palacký se pokusil o to, přiměti německou většinu, odvoláváje se na spravedlivost její, k odstranění křivdy té. Učinil tak řečí obšírnou, v které nutnost opravy se všech stran objasnil. Dokázal na základě úředních statistických dat, že ač Čechové mají převahu v počtu a daních, nachází se ve volebním řádu v jich neprospěch taková nesrovnalost, že jest to podivné specimen justitiae distributivae. On dokázal dále, že Čechové netoliko co do počtu a daní, ale i v jiném faktoru, který jest ve státu velmi důležitý, totiž v inteligenci, ve vzdělání, v osvětě nejsou pozadu za svými sousedy, a že, co se v tom směru stalo, stalo se a provedeno jest vlastní silou tak říkáje obecného národa našeho. S největší rozhodností odmítl pak v německých listech často pronášené tvrzení, že Němci nesmějí Čechům nechati převahu, poněvadž by jimi utiskování byli. „Tento náhled — horlil Palacký — toto smýšlení je alespoň nám Slovanům docela cizí: my tomu jináče rozumíme. My tomu rozumíme tak — a myslím, že to můžeme dokázati — že umíme velmi dobře vedle sebe bydlet a neutiskovat druhého, že dovedeme dáti každému, co je mu právem.“ Dokázav z historie — i ze svědectví německého spisovatele z 10. věku — že Čechové nikdy nevedli válek výbojných, nýbrž vždy jen války ochranné, obranné, že po každém vítězství podávali se ku pokoji, k narovnání, nežádajíce nic, než aby uznání byli za rovné a rovnoprávné, a že to neleží v duchu národa našeho, aby se činil násilníkem komukoli jinému, aby křivdil jiným národům. A ručil za to, že když budeme míti úplnou rovnoprávnost, bude s naší strany pokoj, že bude svornost a láska mezi námi panovati, ale nikoli dříve. Zakončuje řeč svou jazykem německým apelloval na německou většinu: „Pánové, zde stojí celý národ před vámi, jenž koji se nadějí ve vaši spravedlivost. V tomto ohledu zajisté nesklamete národ, a vyna-

²⁴⁾ Radhost III., str. 97—116.

snážíte se, aby se tyto naděje uskutečnily. Každý muž ve státu, jenž mysliti dovede, zajisté uzná, že mají-li se naše ústavní poměry pokojně a mírně vyvinouti, že se za základ toho a za první krok považovati musí opravení volebního řádu; protož dnešní hlasování v záležitosti této vskutku podá důkaz, zdali naše ústavní poměry, a to netoliko v Čechách, na základě stávajících institucí jsou opravitelné čili nic.“ Sněm odkázal sice návrh komisi, ale tato navrhla přechod k dennímu pořádku, kterýž většinou sněmu přijat.

Po vypuknutí polského povstání proti Rusku sympathisovaly časopisy české s povstalci, Palacký s Riegrem však odsuzovali povstání, poněvadž k cíli vésti nemůže. Časopis „Boleslavan“ uveřejnil ostrý článek proti Palackému, ve kterém tvrzeno, že Palacký v soukromé rozmluvě s jedním poslancem sněmu českého se pronesl v tato slova: „Nevíte ani, jak nám sympathie projevené Polákům škodí v Petrohradě. Já vidím spásu Slovanstva jen v Ruském caru. Nevěřím, že by Poláci měli zvítěziti v nynějším boji; stane-li se to ale, bude to naším největším neštěstím.“ Pak dal se Boleslavan do obšírné polemiky proti slovům těmto a připomenul, kterak prý Palacký se změnil od roku 1848. Palacký odpověděl článkem uveřejněným v čísle 132. „Nár. Listů“.²⁵⁾ Vyvrací tvrzení, že mu někdy tanulo na mysli, hledati spásu Slovanstva v ruském caru, a praví, že ji spatřoval od jakživa jen ve Slovanstvu samém, v jeho vlohách a právech přirozených, ale pro zvláštní historické okolnosti ještě nedošlých úplného vyvinutí ani platnosti.

Příznává, že pokládá povstání polské za veliké neštěstí netoliko pro nás, ale zvláště také pro Poláky, a má za to, že jen revolucionáři z instinktu a nepřátelé Slovanstva, pak lidé, kteří nemají samostatné úvahy a vlastního soudu, dají se vésti učením orgánův jejich, mohou těšiti se z výjevů na bojišti polském. Od této pravdy neodvislou činí v každém šlechetném srdci soustrast ba i úctu ke všem těm, kteří zachvácení jsouce

²⁵⁾ Radhost III., str. 123—128.

kteroukoli nutností do boje osudného, z citu jakkoli zavedeného, avšak upřímně vlasteneckého, nasazují v něm síly, jmění i životy své. Ač nechce upíratí polské udatnosti a statečnosti v boji, poukazuje k tomu, že větší díl rozhlášených vítězství polských existuje toliko v novinách, a jest přesvědčen, že, i kdyby se Polákům podařilo zvítěziti — což očekávati nelze — nebudou pak předce samostatni. Kdyby mělo býti Polsko obnoveno pomocí cizí, má Palacký za jisté, že by v něm mistrovali obnovitelé jeho a že by se stalo krvavým bojištěm války, z níž by vystoupilo konečně ještě zpustlejší a zmrzačenější, nežli někdy vlast naše. Kdyby nastalo v boji tom opravdové nebezpečí pro národ a stát ruský, povstali by „noví Mininové a Požarští, kteří by setrvali déle v zápasu osudném, než stateční páni dobrodziejí“.

Co se týče domnělé proměny jeho smýšlení, doložil, že když z jara 1848 psal své psaní do Frankfurtu, kojil se ještě důvěrou v konečnou spravedlivost národů osvobozených proti sobě vespolek; po nabytých od té doby zkušenostech že by ale byla další důvěra nebezpečné klamání sebe, a míní, že dříve nadíti se jest, že i vláda ruská za nedlouho podlehne vlivu zásad slovanských, tudíž svobodomyšlných.

O otázce polské rozepsal se Palacký později ještě jednou a sice 5. února r. 1864 v časopise „Národu“, poněvadž otázka ta vedla více než která jiná k rozdělení myslí v národu našem. V článku tomto stojí na tomto stanovisku jako dříve a lituje toho, že našinci vědouce, že oba bojující jsou v národním ohledu naši příbuzní a přátelé, na místě co by mezi nimi prostředkovati se snažili, příliš hrubým jedním straněním zomysla urážejí druhého, který proti nám aspoň ničím se neprovinil. Že od roku 1863 rozhlášen co Poláků nepřítel, toho lituje tím více, čím méně si jest povědom, že by toho zasloužil. Domnívá se, že slova „stateční dobrodziejí“, jichž v dříve uvedeném článku byl užil, přispěla zvláště k rozhořčení myslí proti němu. Prohlašuje slova ta za neprozřetelná, pouze z příčin stylisace užitá, aby neopakoval tuze často jméno Poláci, a ubezpe-

čuje, že neměl ani opodál tušení, že by to mohlo za posměch, za urážku od kohokoli jminó býti. Prose o prominutí poklesky mimovolné končí: „Však ti, kdož mne znají, nemohli a neměli mne míti za schopna té podlosti, abych dělal si žert neb posměch z národa sbratřeného, obětujícího se pro národní svou ideu a zasluhujícího ušetření a lásky naší i v poblouznění svém“

V časopise „Národu“, který společně s drem Riegreem na konci roku 1863 založil, když nastala vážná nehoda mezi nimi a „Národními Listy“, uveřejnil mnohé pozoruhodné články, — tak článek „O demokracii“ 8. ledna 1864, v němž prohlašuje tehdejší boj proti šlechtě, jako každý boj proti přírodě, za marný a škodlivý, a trvá v tom přesvědčení, že národ náš teprve tehdá utvrdí byt svůj na základě pevném, když veškery vrstvy obyvatelstva ve pravém poměru k němu přiznávají se budou; dále zmíněný již článek o otázce polské a konečně nad jiné důležité a významné články, kteréž nazval *»Idea státu rakouského«*,²⁶⁾ širší odůvodnění *programu federalistického*, již v letech 1848—1849 založeného.

V této řadě článků rozebírá otázku „je-li stát rakouský, jak v minulosti, tak i za naší doby, nositelem a zástupcem jisté idey, ježto ukládajíc mu zvláštní povinnost, činí se spolu zárukou jeho trvání, — aneb visí-li toto také jen od náhody, od štědrosti přírody při nadání ducha jeho panovníkův a vladařův, od ménivé přízně bohyně Bellosy a od nestálých choutek národův domácích i zahraničných?“

V článku prvním dokazuje, že těm, kdož ještě se kochají na návrat doby starého absolutismu a feudalismu, tratí se pod nohama půda čím dál tím volněji, a že formy tyto vládní stávají se čím dále tím určitěji pouhým anachronismem, nenalézajícím více ni podpory ni života v duchu věku našeho. Proto však nejistí, že by uvedení absolutismu jiného způsobu a ve formách posud nevidaných také již nemožným se bylo stalo. Jest ale přesvědčen, že nenajde se ve Vídni státník tak „geniální“

²⁶⁾ Radhost III., str. 158—230.

jenžto by se pokusil o vytrhnutí let 1848—1865 ze života národů rakouských a o přivstípení tohoto k roku 1847 zase v bývalé jeho podstatě a formě.

V druhém článku zabývá se *zásadou rovnoprávnosti národův*, která jest rovně tak stará jako nauka přirozeného práva vůbec. Uniforma všehomíra nebyla i nebude nikdy příkázáním božím, protož i zásada národnosti má a podrží úlohu svou v oekonomii světa na věky a všecko lidské horlení i brojení proti ní bude vždy jen jako foukáním proti větru. V době tak řečené Rakouské zásada rovnoprávnosti národní nezapřena sice nikdy výslovně s hůry, ale zásada jiná s ní neshodná, ba přímo jí odporná, nabývala jak v theorii, tak v praxi vždy valnější platnosti. Bylať to zásada o šíření *německé kultury na východ*. To byl ale pouhý eufemismus, zakrývající snahu, povýšiti národnost německou na to místo, kdežto by nejen panovala národnostem ostatním v Rakousku, ale málo po málu podrývala je a připravila konečně o život jejich. Národové mají ale přirozené právo k zachování sebe. Mají povinnost vzdělávati se, to jest křísiti a rozněcovati jiskru božskou v sobě. Vzdělání myslí bez vzdělání řeči jest holý nesmysl, a ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního. I poněvadž povinnost bývá spolu matkou práva, tedy my, majíce povinnost vzdělávati jazyk svůj, kteréž povinnosti nikdo nás sprostiti nemůže, máme i právo činiti tak a nikdo nemá protiviti se tomu. Zachování a vzdělávání národnosti jest příkazání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné příkazání pozitivní. Položíme-li následující praemissy: 1. ve státu Rakouském panovati má právo a zákon a nikoli hmotné násilí neb libovůle jedněch nad druhými; 2. stát Rakouský skládá se z národností různorodých; 3. žádný národ nemá práva nad národem jiným, aniž má neb může užívatí toho k oučelům svým zvláštním: tedy nedá se bez makavého paralogismu vyvoditi z toho čto jiného, než zásada rovnoprávnosti národův v Rakousku.

V článku třetím uznává, že utvoření říše Rakouské před více než třemi staletími, a sice cestou dobrovolných

úmluv, národové tak různorodí spojili se v jeden celek státní, bylo dobrodiní od prozřetelnosti božské pro ně všechny. Kdyby každý z nich byl podržel pro sebe plné právo suverenity, v kolikerych a jak krvavých pŭtkách byli by od té doby se octli, a snad ne jeden byl by dokonce zahynul. Pak pojednává o svých slovech ve svém osvědčení sboru Frankfurtskému dne 11. dubna 1848 pronesených, „kdyby státu Rakouského nebylo, musili bychom v prospěch Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil“. Ubezpečuje, že jakživ ani na okamžení nezapřel pravdy těch slov, a dává jim širší výklad. Rozumí se samo sebou, že přál-li sobě od jakživa existenci státu Rakouského, míval vždy na mysli Rakousko všem svým národům spravedlivé, a vládu, kteráž by jim všem stejně dokazovala se býti matkou a nikterému z nich macechou. Požadovati, aby výhodami, které k vyvinutí ducha národního poskytuje stát veliký, žičil se vždy ten neb onen vyvolený národ, ostatní pak aby se spokojili tím, co kdy uráčí se uděliti jim jen z milosti — požadování takové jest nejen zjevné rušení zákonův práva a spravedlnosti, ale rovnajíc se výpovědi „my jsme páni a vy sluhové“, stává se i urážkou pro ty, kterým křivdu činiti se neostýchá. Neméně urážlivé jest, říká-li se, že Slované a Románi jsou méně vzdělání a ve svém vlastním prospěchu že se učiti musí německy a maďarsky. Plýtvati frásami modního liberalismu, chvastati se vyšší osvětou a konstitučním smýšlením, mluvíti krásně o spravedlnosti a humanitě a při tom držeti se zuby nehty všech nadprávi a výhod materiálních, nabytých někdy jen právem libovůle a násilí, a vypínati se hrdou myslí nad těmi, kterým posud křivda se děje: věru takové politické farisejství jest jeden z nejneutěšenějších zjevův nynějšího života rakouského.

V článku čtvrtém pojednává *o jazykové stáze při sněmích*. Aby poslancové všech národů scházejíce se dohromady užívali každý jazyku svého, jest holou nemožností; byl by to pravý Babel, vedoucí ne k srozumění a sjednocení, ale k různění a rozptýlení. Když nelze naprosto, aby národové rakouští scházejíce se

dohromady mluvivali k sobě každý jazykem přirozeným, nedalo by se nehodě té vyhověti způsobem jiným, nežli urážlivým privilegováním jedněch naproti druhým? Potřebí-li, aby se na generálních sněmích brávaly na přetřes všechny rozmanité potřeby života veřejného? Nebylo-li by záhodno, aby se odmísily záležitosti společné, bez kterých jednota státu nemožná jest, od těch, které jednotného vyřízení nepotřebují, ba ani nenesou? Tedy ať sněmovníci a zákonodárci hojných národův rakouských scházejí se a rokují ve skupeních více méně stejnorodých. Jaká mají ale tato skupení býti? Co má jim sloužiti za základ, jazyk čili historie, zeměpisná poloha i sousedství, či shoda potřeb duchovních i materiálních? A jsou-li historicko-politické individuality, jako na př. Slezsko, Bukovina, Salcbursko atd. dostatečné, aby tvořily takové skupení samy pro sebe? Palacký zmiňuje se nyní o svém návrhu, aby ona skupení stavěna byla na základě *ethnografickém*, a praví: „Návrh můj byl právě důkazem, že my Slované nebažíme po panství nad jinými národy, ani po utiskování jich.“ Pak vyvracel výtky, které mu z té příčiny činěny byly:

„O mně jakožto historiku mnozí lidé ani dovtipiti se neuměli, kterak já mohl v takové míře zapřítí historické zásady, a přimlouvati se za stroj patrně revoluční, jakový bylo roztržení říše rakouské dle národnosti. Ovšem, že návrh můj souvisel s revolucí a stal se možným jen předešlými ohromnými bouřemi, které byly otráslly a rozryly všechny základy monarchie rakouské až do dna; já skutku toho nespůsobil, ale hleděl jen užiti jeho a obrátiti ku prospěchu obecnému. Avšak já uznávám, že od té doby, co konsolidovaly se opět geograficko-historické základy říše naší, návrh ode mne 1849 činěný stal se již netoliko nevhodným, ale i nemožným. Ale zásada rovnoprávnosti národní potká se proto v praktickém provedení svém s nesnázeami ještě mnohem většími nežli prvé, a předce na provedení jejím visí, ať tak dím, bytí a nebytí Rakouska co jednotné a mohutné říše.“

V člancích dalších přistupuje k rozjímání o *centralismu*, *dualismu* a *federalismu*. Slovanským Čechům jest

mravně a politicky nemožno podrobiti se požadavkům centralismu. Jdeť jim o zachování života národního; požaduje se od nich, co v sobě nese implicitě podepsání ortele smrti, čili národní samovražda; chce se, aby samovolně poddali se a nastoupili cestu, kteráž znenáhla sice, ale tím jistěji a neodolatelněji vede tam, odkudž není návratu aniž z mrtvých vstání více. Čechové trvají od půldruhého tisíce let v ustavičném zápasu o zachování národního bytu svého, setrvávají v něm i na dále do vůle boží. Patentem únorovým zkracují se zemské sněmy, ano i takové předměty zákonodárství, které netýkají se společných záležitostí říše, čili jednoty a moci celku státního, přikazují a dělí se mezi ústřední říšskou radu a sněmy zemské, ovšem tak, že lví podíl připadá radě říšské. Kdož pak tu nevidí, že při takovém rozdělení mezi dva faktory nemůže sporům o kompetenci býti ani počtu ani konce, pokud jeden z nich nebude uveden do stavu takového, ve kterém podobati se bude pouhému stínu bez reality.

Na sněmích zemských již bylo slyšeti, že politické otázky vůbec nenáleží do kompetence jejich. Kdo může pochybovati, že za takových okolností život parlamentární, bez kterého budoucně žádný národ netoliko prospívati, ale ani v bytu udržeti se nemůže, za nedlouho zmizeti musí naprosto ze sněmovny české, kdežto všechny důležité věci potahovány budou do Vídně k vyřízení tam jednotvárnému a německému. Že ale živel národní, zbavený života parlamentárního, padnouti musí dřívěji později v obět živlu s ním se stýkajícímu a požívajícímu takové výhody v ouplné míře, jest pravda do očí bijící.

Co se týče *dualismu*, jest Palacký přesvědčen, že se v jakékoli formě prokáže záhubným býti pro celou říši, ba ještě záhubnějším, než ouplná centralisace. Dualismus jest dvojí centralisace, jedna jako druhá proti přírodě i proti právu, a dvojí zlé horší jest, než jedno.

O *federalismu* má Palacký za to, že v něm hlavně zakládá se i spočívá moderní idea státu rakouského. Hlavní zárukou a spolu podstatou federalistického zřízení jest rozdíl, který se činí mezi záležitostmi říšskými a zemskými

a tudíž mezi jednotnou *vládou říšskou* a rozličnými *zemskými vládami*. Pod centrální vládu říšskou náležejí výhradně dle zásad federalistických záležitosti týkající se 1. panovníčího domu Rakouského, 2. poměrův říše zahraničních, 3. války, a tudíž i vojenstva i námořstva státního, 4. financí a dluhův říšských, 5. obchodu jak zahraničního tak i domácího mezikrajného, a tudíž i celních záležitostí i všech k obchodu takovému potřebných prostředkův komunikačních. Pro ústavní jejich vyřizování bude tedy potřeba jak zvláštních orgánův vládních, zejména ministerií říšských, tak i ústředního sněmu říšského.

Ostatní záležitosti veškery, zejména ku př. politická správa zemí, školství vyšší i nižší, soudnictví veškero atd. náležejí do područí vlád a sněmův zemských.

Rozdělení vlád a sněmův zemských v Rakousku in concreto a ohraničení veškero působení jejich do podrobnosti, uznává Palacký za těžkou úlohu a vyslovuje některé své myšlenky. Má za to, že při zřizování organismu všech vlád zemských v Rakousku bylo by velice prospěšné, vzíti sobě starožitnou uherskou ústavu za příklad, ovšem s uvarováním mnohých vad, které se časem do ní vloudily. Státníkům dalo by se vůbec položití za pravidlo: čeho země uherské dle vašeho vlastního citu a soudu odepřítí nelze, téhož dopřejte zemím ostatním také. Nutný požadavek federalistického zřízení jest, aby země rakouské dělily se v několikero skupení dle zásad a poměrův historických, geografických i ethnografických spolu. Hlavní věc jest, že každé skupení má mítí svého vlastního kancléře neboli ministra při ústřední vládě říšské, že zákonodárství týkající se vnitřní správy, vyučování, práva vedení atd. zřizovati se bude nejen rychleji ale i přirozeněji a přiměřeněji rozličným potřebám národův, nežli posavad se dalo, a konečně že nestane se žádné národnosti křivda, jelikož každý národ bude přirozeně moci účastniti se veřejného života parlamentárního. *Společný sněm říšský*, pokud se zakládáti bude na diplomu říjnovém a na zásadách federalistických, bude nic více a nic méně, nežli *deputace od sněmův zemských*

posílaná vždy a pravidelně ad hoc, t. j. k vyřizování společných záležitostí říše. Palacký nemní, že by se k tomu hodil systém dvoukomorní, naproti tomu ale myslí, že by se federalističtí sněmové zemští mohli skládati z komory dvojí. Nedbá na křiky, které myšlenka ta vzbudí u privilegovaných liberálův, žádá si především instituce netoliko svobodné, ale i stálé a trvalé. Ovšem dělení malých sněmův, ku příkladu Opavského, ve dvě komory, považuje za směšné. Sněmové zemští nemají jednati o centrálních záležitostech říše, nežli pokud jim nastane povinnost, napomáhati ku provedení nálezův sněmu říšského a uspůsobovati dle nich své zákonodárství domácí; zase pak sněmové říšští nemají vkládati moc svou do záležitostí, kteréž diplom říjnový přikazuje sněmům zemským. Jen co se týče financí, ty musejí se jakož nervus rerum dělití mezi sněmy obojí kategorie. V tom ohledu zdá se mu nejvhodnější způsob ten, aby daně a dávky nepřímé přikázány byly všechny do područí vlády říšské, daně pak a berně přímé pod vlády zemské; rozumí se pak, že pokud by nestačily příjmy říšské, musely by kasy zemské přispívati k nim dle kvoty, která by mezi zeměmi, v poměru s jejich přirozenou silou a možností, společným ustanovováním pokaždé jednou na delší řadu let, napřed vyměřena byla.

Hlavní ale zásluha i známka federalismu jest ta, že on sám jediný mocen a způsoben jest uvéstí u nás v ouplnou platnost *zásadu rovného všem práva*.

V listu závěrečném pozdvihuje svůj varovný hlas: „Když proveden bude opak moderního státu rakouského a když říše ta různorodá i jediná svého způsobu na světě přiřkne ne stejnou všem spravedlivost, ale nadvládu a moc jedněm nad druhými, když Slované skutkem prohlášeni budou za plémě podřízené a za materiál pro jiné dva národy: tu vejde také příroda ve své právo, a odpor její nevyhnutelný promění domácí pokoj v nepokoj, obrátí naději v zoufalství a zbudí konečně třenic a zápasy, jichžto směru, objemu ani konce předvídati nelze... *Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!*“

Palacký sůčastnil se u vynikající míře všech vyjednávaní, která čeští důvěrníci s ministry měli, a jeho hlas byl v poradách důvěrníků rozhodující. Když po pádu Schmerlingově nastoupil Belcredi, doufali čeští vůdcové, že nastane rozhodný obrat k lepšímu a že naděje jejich dojde splnění. Ještě před nastoupením jeho odbývaly se u Palackého v Malči porady, jichž se sůčastnili také důvěrníci moravští, jejichž výsledkem bylo formulování přání českých. Belcredi byl ochoten přání tato vyplniti, jak vysvítá z psaní ze dne 31. července 1865 svědčícího dru. Riegrovi, v němž praví: „Neopomenu ono formulované přání při vhodné příležitosti Jeho Veličenstvu přivésti k vědomosti, a zajisté, že též já sám co nejpečlivěji uvažovati budu myšlenky a přání mužů úctyhodných, pro blaho země a národa nadšených.“

Po válce roku 1866 odebrali se důvěrníci čeští do Vídně k novým vyjednáváním. Dne 27. července měli Palacký a Rieger slyšení u Belcrediho. Palacký píše dceři své, paní Riegrové: ²⁷⁾ „Včera (27. Juli) rozhodnul se osud vlasti a národa: stávka zbrání prodloužena do 2. srpna, odtud pak nastane pravidelné příměří do konce srpna i umluví se mír konečný... Jsou zde přední notability z Haliče i z Chorvatska, máme s nimi rozličná vyjednávání i čekáme k nim některé naše šlechtice. Nastane nám jiná politická budoucnost, až jen se zotavíme z nynějších neřestí.“

Dne 8. srpna zajel s Riegrem do Badenu, kdež se sešli s polskými důvěrníky k poradě. Před odjezdem svým z Vídně odebrali se Palacký, Pražák a Rieger k Belcredimu a oznámili mu, na čem se s Poláky shodli. Avšak mezi Poláky nebylo souhlasu, někteří totiž žádali, aby povolán byl Goluchowski, tehdy místodržitel v Haliči, do ministerstva, jiní uváděli, že Halič nemůže postrádati jeho řídicí ruky. Ve Vídni vál patrně již jiný vzduch, a Belcredi vzal si z neshody Poláků záminku k odpovědi odmítavé. Palacký zaznamenal do svého denníku: „10. srpna s drem. Pražákem audiéncie u Belcrediho neutěšená.“

²⁷⁾ J. Jahn: Dr. Fr. Lad. Rieger, I., str. 279—280.

Povoláním Beusta do služeb rakouských nastal opět obrat pro Čechy rozhodně nepříznivý. Dne 7. února 1867 byl slabý, nerozhodný Belcredi donucen, postoupiti mu také předsednictví v kabinetu. Palacký a Rieger navštívili Beusta, aby jeho záměry seznali. Beust konstatuje sám ve svých Pamětech, ²⁸⁾ že nebyli valně uspokojeni. Palacký přičiňoval se o to, aby zjednána byla úplná solidarita všech rakouských federalistů. Porada k tomu cíli v únoru 1867 ve Vídni odbývaná vedla sice ke shodě, ale solidarita neměla pohříchu dlouhého trvání. V Rakousku proveden dualismus a českému národu nastala nyní doba krutého pronásledování.

Roku 1867 naskytl se Čechům vítaná příležitost, dokázati nepřátelské vládě, že národ český není opuštěn, že má také mimo hranice své vlasti přátele a že čerpá sílu svou a naději v budoucnost z myšlenky vzájemnosti slovanské. Toho roku pořádána v Moskvě výstava národopisná a pozvání k ní rozeslána do všech zemí slovanských. Čechové usnesli se, pozvání tomu vyhověti a čelní mužové vypravili se s Palackým a Riegrem v čele na pouť do Ruska. Poutníkům českým dostávalo se všade na Rusi nadšeného uvítání a byli i od carských manželů v slavné audienci přijati. Ačkoli cesta tato neměla rázu politického — Palacký a Rieger navštívili v Petrohradě rakouského vele vyslance, aby o účelu jejich cesty nebylo falešného mínění — podali předce nepřátelům národa českého vítanou příležitost k obžalobě českých vůdců ze záměrů velezrádných. V časopisech i v parlamentě žádáno, aby vláda proti „velezrádcům“ co nepřísněji zakročila. Vláda měla k tomu ovšem tisíc chutí, ale, jak se zdálo, nedosti odvahy.

Roku 1868 v měsíci červnu zavítal císař do Prahy, a baron Beust, který byl již říšským kancléřem, dostavil se také, a sice, jak úřední listy tvrdily, „v záležitostech svého oboru“. Hned po svém příjezdu, dne 22. června, měl Beust s Palackým a Riegrem schůzi v saloně místodržitele bar. Kellersperga. Předseda tak zvaného „občan-

²⁸⁾ Beust: »Aus drei Vierteljahrhundertern«, II, str. 109.

ského“ ministerstva, kníže Karel Auersperg byl tímto „neoprávněným vměšováním se“ Beustovým velmi popuzen a vyslovil se vůči jistému vídeňskému žurnalistovi, že císař má k Beustovi patrně větší důvěru, než k ostatním rádcům koruny. Ve svých Pamětech²⁹⁾ tvrdí Beust, že mezi císařem a ním byla kolikráte řeč o tom, že by bylo žádoucí, aby živlové, kteří se zdráhají do říšské rady vstoupiti, pro vstoupení to získání byli. Císař prý se vyjádřil, že by Beust mohl v tom směru prospěti. „Nahodilo se — píše Beust — že právě, když kníže Auersperg císaře do Čech provázal, došly od barona Meysenberga, který ve zvláštní komisi do Říma poslán byl, depeše, které vyžadovaly rychlého vyřízení. Oznámil jsem císaři svůj příchod do Prahy a J. V. učinil o tom sdělení místodržiteli baronu Kellerspergovi s tím podotknutím, že by rozhovor mezi mnou a pány Palackým a Riegrem byl žádoucí. Baron Kellersperg — a to bylo neštěstí a od něho velkou chybou — pozval jmenované na druhý den, když jsem přijeti měl, do místodržitelství k setkání se se mnou, aniž o tom knížete Auersperga zpravil.“ Že líčení toto jest nesprávné, netřeba podotýkati.

Palacký a Rieger zachovávali úplné mlčení, když ale časopisy říšským kancléřem inspirované jaly se nyní u větší ještě míře je osočovati a ze záměrů velezrádných je podezřívati a když i jistý časopis patrně následkem indiskretnosti Beustovy uveřejnil obsah rozmluvy, kterou prý měli při schůzce s Beustem, opřeli se tomu rozhodným prohlášením datovaným dne 8. a 10. července 1868 v Malči a takto znějícím:

„Neváháme prohlásiti, že toto resumé D. Allgem. Ztg. co do sdělených dat velmi nesprávné jest; schází tu kromě toho mnoho pro hodnověrnost důležitého, a co ještě horšího, uvádějí se tam věci, na něž při té příležitosti ani se nepomyslílo, aniž o nich zmínky jaké bylo. Nebudeme zprávy tyto ani opravovat ani doplňovat, abychom snad uspokojili zvědavce, kteří pronášejí nesprávnosti za tím účelem, aby takto vynucenou odpo-

²⁹⁾ Beust: »Aus drei Vierteljahrhunderten«, II., str. 191 a násl.

vědí pravého stavu věci se dopídili, aniž chceme vyvrácením jednotlivých dat zjednati průchod jiným námi uznaným. Ale jednoho místa oné zprávy novinářské nemůžeme pominouti mlčením, kterýmž se nám ve zvláštním a jak se zdá, dobře vypočítaném sestavení slov rozmluvy podkládá úmysl, v dalším průběhu naší oposice užiti pomoci cizozemské a dle něhož prý jsme vyslovili své politování nad tím, kdyby Rusko za jistého předpokládaného případu (totiž rozpadnutí se Rakouska) o nás nechtělo státi.

Tím, že se nám takové naivní vyjádření podkládá, podezřívá se naše loyálita, o kteréž, tím jsme jisti, J. V. náš legitimní král není v pochybnostech, a zároveň podkládá se nám přání, aby národ náš vzdal se své po tisíciletí slavně uhájené historické a jazykové individuality na prospěch jiného národa.

Vyjádření toto nutí nás, abychom několika slovy odpověděli. Kdekoli jsme obcovali s politickými osobnostmi, v Petrohradě rovněž jako v Paříži, vyslovili jsme přesvědčení zřejmé, že *spojení koruny české s velmocí rakouskou jest národu našemu nejbezpečnější zárukou jeho historicko-politické a jazykové individuality, předpokládáme-li ovšem federativní ústavu rakouského státu*; nikde jsme také nezapírali, že národ náš po svém úplném znovuzrození národním nikdy nebude s tím souhlasiti, aby beze jména zanikal v rovněž bezejmenném novém útvaru politickém. Kde toho bylo potřebí, vyslovili jsme též svoje přesvědčení, že národ náš nespokojí se s nuznou autonomií správní, nýbrž pevně a obětovně vytrvá až k nejkrajnějším mezím a všemi zákonnými prostředky bude bojovati za záruky volného sebeurčování jakožto politická a státoprávní individualita ve svazku rakouském, a za úplné národní zákonodárství ve všech záležitostech, jichž společnost není nevyhnutelně potřebna jednotě a moci státní.

Kdyby snad vytrvalost jeho v té příčině tížeji byla zkušena, než se to bez nebezpečí diti může, uvalena bude zodpovědnost za to na onu stranu, která k vlastnímu udržení za nutné pokládala, potíratí tyto v poměrech a státoprávním podání odůvodněné návrhy.

Vůči velikému kolísání, jemuž Evropa kráčí vstříc, nejsou nám sympatie sousedních národův a vlád nijakž lhostejné; jelikož však našimi politickými protivníky placené novinářstvo neustálým, nejrozsáhlejší měrou ve všech jazycích světa rozšířeným osočováním národ náš skoro o všechny sympatie západních národů připravilo, pochopí zajisté každý nepředpojatý člověk snadně, že jsou nám sympatie ruského národa, kteréž zvláště od poslední návštěvy moskevské co den živěji se nám jeví, velmi drahocenné. Museli bychom rovněž tak nevděční jako zbabělí a nemoudří býti, kdybychom se své strany chtěli zapíratí sympatie k tomuto příbuznému, velikému a nadějnému národu k vůli křiku našich protivníkův. Ovšem není nemožno, že kdyby naši tísnitelé způsobili plemenný boj, o němž opětně se rozepisují někteří z jich novinářův, a kdyby národ náš dohnal v zápase o své bytí k zoufalství, mocně by mohlo působiti na váhu našich osudů vědomí kmenové příbuznosti k nám, které proniká již celý národ ruský.

S vládou ruskou neměli jsme nižádného vyjednávání, tím méně takového, kterým by se trvání Rakouska v pochybnost uvádělo, nebo kteréž by naši loyaltitu poskvrniti mohlo. Tolik však dověděli jsme se spolehlivě, že Rusko nepomýšlí nižádným způsobem na připojení Čech, a byla by nás tedy mohla taková zpráva se strany říšského pana kancléře nejméně překvapit.

J. Exc. prý nám též dále řekl, že kdyby Rakousko bylo děleno, „žádný německý panovník by nemohl pustiti Čechy“. Na to odpovídáme, a to — klademe na to důraz — nikoli říšskému p. kancléři, nýbrž rozšiřovateli zpráv domnělého „vysokého přítele“,³⁰⁾ že stát, který napsal na svůj prapor zásadu národnosti a tím velikosti své se domáhá, nemůže současně toutéž zásadou vůči Evropě opovrhovati vzhledem k uvědomělému, síly životní plnému a historicky oprávněnému, ale též úplně nevybojnému národu, který si ničeho nepřeje toužebněji,

³⁰⁾ Od tohoto »vysokého přítele« pocházela ona zpráva v D. Allg. Zeitung.

než žíti se svými krajany německého kmene ve svrchovaném míru na základě obapolného šetření práv a takých zařízení, kteráž nemožným činí všeliké násilí, všeliké majorisování v otázkách národního jazyka se týkajících.

Ostatně byla by otázka tato, tím způsobem položená, otázkou mezinárodní a nezáviselo by její rozhodnutí na pouhé libosti jednoho státu. Poněvadž běží tu o rovnováhu mocí ve velmi značné míře, rozhodovaly by tu zajisté i jiné velmoci. Důvěřujeme v uznání našeho dobrého práva, všude již dráhu si razícího a našich v každém směru spravedlivých nároků, především pak v naši vlastní sílu národní.

Kdyby ostatně doba rozpadnutí se Rakouska a připojení jeho cizími mocemi tak blízka byla, jak s mnohé strany se předpokládá, hrozilo by nebezpečí rakouským Němcům, Maďarům a Polákům jakož i Chorvatům zajisté neméně než nám Čechům; pak ale zdá se nám, že obapolnou závistí a popíráním starodávných a jednotlivým těmto národům nevyhnutelných práv nebezpečí toto se neodstraní. Spíše máme za to, že trvání říše a dynastie a budoucnost nás všech nejlépe se pojistí obapolným šetřením práva historických národností a jazykových kmenů národních v přirozeném, opravdově autonomním svazku rakouských států, po čemž my právě toužíme. Úlohou naší jest, v neunavné činnosti očekávati den, kdy poznání toto ode všech účastníků přijato a provedeno bude. Dej Bůh, aby se tak stalo brzy a pro nikoho pozdě!“

Roku 1868 oslavil národ český sedmdesáté narozeniny Palackého. Děkuje za pocty jemu prokázané pravil Palacký dne 14. července: „Musím se vám upřímně vyznati, že teprve nyní plně chovám přesvědčení, že národ náš živ býti chce a že také živ bude. Nic horšího není v životě národa kteréhokoli, jako duševní otupělost a neprocitlost, jaká panovala u nás ještě do nedávna. Ve všem tom stal se však poslední čas rozhodný obrat k lepšímu. Hledme jen povzbuzovati v národě našem ducha pravého vlastenectví a pravé osvěty a vítězství jest naše.“

Že Palacký měl vynikající podíl na památné *deklaraci*, již čeští poslanci dne 22. srpna 1868 sněmu podali,

vysvítá s důstatek z celého obsahu jejího. Když hrabě Potocki české důvěrníky k obeslání říšské rady přiměti chtěl a za tím účelem do Prahy přijel, byl Palacký nejrozhodnějším odpůrcem obeslání toho. Napsal dne 29. května 1870 do Schuselkova týdeníku „Reform“ pozoruhodný článek, v kterém vyslovil, že „žádati na Čechy, aby vstoupili do tak zvané říšské rady, jest tolik, co chtítí zničení a konečné splynutí Čech se státním útvarem, který jest tak novým a netvorným, že nedovedli pro něj dosud naléztí ani přiměřeného jména“, že „jedná se o mediatisování svrchované posud koruny České, o odstranění a zničení tisícileté historicko-politické osobnosti království Českého a o konečné pohlcení národnosti české jinou, neb tak zvanou prosincovou ústavou přetvořuje se království České ve skutečnosti v pouhý departement cislajtánský a ukládá se mu, aby od Cislajtánie přijímal zákony“. A dokládá: „V tom vězí zrušení a popírání české národnosti pro všecku budoucnost, neboť národ, který svůj jazyk nemůže ani ve svobodném státě k platnosti přivéstí v zákonodárství a ve správě, nemůže dříve či později ujítí národní smrti své. Kdo na světě má však právo, brátí Čechům jich národnost?“ List svůj končí: „Čechové od nepaměti podali hojně důkazů své loyálnosti: přes to však byli a jsou v Rakousku před očima vlády stále škádlení, tupeni a uráženi; národní čest jejich vydána jest ve Vídni ve psí a vyznamenávání jsou hlavně jen nepřátelským nakládáním s nimi. Nicméně doufali až do poslední chvíle stále, že konečně předce přijde se k nahlédnutí, že spravedlnost a stejné právo pro všechny jest nejlepší politikou pro Rakousko. Kdyby však kalich sklamaných nadějí vypili až na dno, bylo by tu divu, kdyby konečně lhostejně hleděli na nebezpečí, do něhož se vrhá stát sám, a nad jeho zahynutím ani nezaplakali? Žádané na nich národní samovraždy však zajisté nikdy se nedopustí.“

Když za Potockého jednalo se o to, mají-li poslanci čeští obeslati sněm, byl to Palacký, který přiměl poslance české k obeslání sněmu uváděje, že musí se vyslyšeti slovo královské, a tím odůvodnili poslanci také

krok svůj. Za ministerstva Hohenwartova byl Palacký členem třicetičlenné komise, která vypracovala památné návrhy vyrovnací z r. 1871.

Po zmaru akce Hohenwartovy uchýlil se Palacký roztrpčen v zátíší své a psal onen památný „Doslov“ k svému Radhosti, ve kterém pojednává o všech veřejných věcech českých a o činnosti své a o němž praví, že jsou to slova poslední závěti a loučení.

Objasniv v první části své působení do roku 1849, pojednává v části druhé o věcech politických, které na sklonku života na srdci mu ležely.

Nejprve pronáší svůj soud o *otázce dělnické a o právu ke hlasování všeobecnému*.

Co se otázky dělnické týče, projevuje srdečné potěšení z toho, že české dělnictvo pražské nedalo posavad rozdílení se k veřejným demonstracím buřičským. A jest to opět ono pravidlo: „Čeho sobě nechceš, jinému nečin“, kterého se zde dovolává, a o němž očekávati nelze, že by se jím věsti dali v soukromých poměrech, pokud ve velikých sporech světových nedá se výhost onomu domnění, že převaha hrubé moci a násilí stává se pramenem práva mezi národy. Uznává z plna, že i kapitálu v rukou boháčových nadužívá se často naproti těm, kteří jen z práce rukou svých živi býti nuceni jsou a že co v poměrech mezi fabrikanty a dělníky násilného a křivého jest, musí konečně dle spravedlivosti zákonně zřízeno a napraveno býti. „O potřebě a oučelu takové nápravy — tak píše — není a nebude mezi námi sporu ani pochybnosti: ovšem ale o prostředcích a cestách k ní vedoucích. Tu pak ty, které navrhuji stoupenci pověstné tak řečené „internacionály“, totiž zrušení práva vlastnictví, práva rodinného, dědičnosti a pod., byly by nejen bezbožné a hříšné, ale i pošetilé samy v sobě a nevedly by k cíli.“ Odsuzuje kommunismus, který by v krátce celé pokolení lidské uvedl do stavu zhovadilosti, a chválí socialismus jen potud, pokud se rozumí a provozuje jen ve smyslu prvověké církve křesťanské, aneb někdejší Jednoty bratří českých.

Že by právo všeobecného hlasování posloužit mohlo dělníkům k nápravě, má za klam. Praví, že právo veřejného hlasování ve státech konstitučních není přirozené, ani všelidské, ale že jest právo *politické*, že jest ouřad veřejný, ku kterémuž se povolávají jen ti, kdo k němu nad jiné schopní a spůsobní bývají. Jest přesvědčen, že by zvolením několika dělníků za poslance do sněmův posloužilo se více ctižádosti osob některých, nežli prospěchu celého dělnictva. Dělníci domohou se záštity prospěchův svých cestou zákonodárnou jen tehdy, když přesvědčí veřejné mínění o spravedlivosti požadavkův svých. Toho dovedou jen rozumným a důkladným objevením a předkládáním skutečné pravdy a křivdy. Vyzývá pak dělníky, aby spolehali na konečné vítězství pravdy.

V dalším odstavci uvažuje důkladněji o naději *konečného vítězství pravdy a spravedlivosti ve věcech lidských*. Za novější doby zmáhá se nauka pantheismu a materialismu. Kdežto dávné učení usilovalo člověka povýšiti k božnosti, strhuje a pudí ho škola tato naopak upřímo do bestiality. Naprosté sobectví jest jí jediným cílem, jedinou realitou. Jediné pravidlo a vzor činnosti jsou jen „edle Raubthiertriebe“ (popudy dravcův ušlechtilých), tedy sobectví, ostražitost, oušek a násilí. Za dnů našich ujímá se heslo „kdo s koho, ten s toho“, „moc předčí právo“ („Macht geht vor Recht“) u vítězných sousedů našich, a hrozí netoliko uvrhnouti Evropu opět do barbarství, ale i zaplaviti ji nevidanou dosud krve povodní. Palacký nevěří v trvalý zdar pekelného díla moderních Čingischanů a Tamerlanů a zakládá naději svou na všedějinném svědectví o pokroku ducha lidského; jiskra božství do něho vstípená nedá se nijakou mocí udusiti a umožiti cele. Jest ale potřebí činnosti a boje světla proti tmě, práva proti násilí, mysli ušlechtilé proti bestiálnímu popudům. Palacký nepřestává napomínati a prositi, ba zaklínati každého dobrého, aby neoddával se nečinnosti, ale vzdělával se, pracoval a přičiňoval se ze vsí síly, kudyby pomohl rozšířiti a upevniti na zemi říši pravdy a spravedlivosti. Trváje na přesvědčení takovém

vyznává, že při prvním svém vystoupení na dráhu politickou upadl sám v omyl těžký a osudný. V zápalu nabyté náhlé svobody choval do budoucnosti vůbec důvěru hojnější nežli se slušelo; nepamatoval ani neuvažoval, že lidé i ve krisech velkých dají se voditi více popudy a vášněmi, nežli rozumem a pravdou, a protož že k žádoucímu rozřešení nastalých tehdy sporův mezinárodních že nepostačí pouhé objevení a důkaz pravdy i spravedlivosti. Vyzývá národ svůj, aby jen setrval a držel se a neutíkal se k násilí, nedodělali bychom se ničeho dobrého, neboť jest nás jen 5 millionův obklíčených nepřátely téměř odevšad. Palacký prohlašuje za *hlavní svou chybu důvěru v rozumnost a pravotnost Němců*. Píše pak: „*Pověstné někdy slovo mé: Kdyby Rakouska nebylo, museli bychom přičiniti se co nejdříve o utvoření jeho — proneseno bylo za předpokládáním, ba za nepochybnou důvěrou, že ve spolku tom osvobozených národův napotom panovati má i bude spravedlnost, an věděl sem, že ‚remota justitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia?‘ — jakož svědčí již svatý Augustin (de Civitate dei l. XXII.). Pod panovníkem, jehož heslo bylo ‚Justitia regnorum fundamentum‘, mohlo-li mně jen na mysli tanouti, že by staroslavná říše naše mohla kdy změnit se ve smyslu svatého Augustina v oslavných oněch dnech obnovení svobody, jak bych mohl byl domýšleti se, že od Němcův nám Slovanům bude souzeno, abychom z absolutismu panovníčího přešli jen zase pod absolutismus mnohem krutější — pod diktaturu totiž nepřátelského nám plemene? kterak možné bylo předvídati, že Němci vzdělaní mluvíti budou o svobodě a konstituci, a prováděti jen panování jedněch nad druhými? že velebiti budou práva osob, ale práva národův šlapati nohama? že tedy budovu svého státního práva zakládati budou na lži a nesmyslu? že prohlásí rovné právo všech, nám Slovanům ale přisoudí jen povinnost poslušnosti? Zpozdilé bylo a jest jejich domnění, že nám národnost vlastní nebude pokladem právě tak drahým, jako jim, a že ani litovati nebudeme, ba nepocítíme vyloučení jejího z života veřejného; a sprostá čaka ta, že oněch několik drobtův a odpadkův*

kteří milostivě nám se propůjčují, postačí ke potřebě naší, svědčí jen o bláhové pýše a nadutosti.“ Němci a Maďaři zmocnili se říše rakouské a založili v ní jednostranný despotismus plemenný a vinou jejich ocitla se říše již tuze daleko na ploše šikmé, která vede do propasti. O národ svůj se Palacký nebojí. „Třebas mu souzeno bylo podniknouti opět zkoušku ohněm a železem, chováť on v sobě již jádra živého a zdravého dosti, aby nezahynul v ní, ale vzkřísil se k životu čilému opět, budiž to v okolnostech jakýchkoli!“

Palacký lituje Němců, že „klesají ve mravnosti a vášnivěji čím dále tím více, ježto spustivše se příkladu i učení velikých někdy výtečnickův svých, dávají se nyní vésti jediné od zvrhlé žurnalistiky své a od šmokův z větší části židovských, lidí to pohříchu bez svědomí a studu, kteří naprosto nehledí ku pravdě a právu, ale jen k okamžitému zdaru a zisku svému i k liché oblibě u čtenářstva, tak že jedni před druhými o závod snaží se, hověti a lahoditi jich vášním, národní pýše a udatnosti. U příležitosti té vyslovuje se o plemeni židovském, které na způsob všech vymaněncův — výminky jsou vzácné a ovšem vítané — nyní v Němcích již všeobecně panuje a kterému vždy a ve všem stačí jen legálnost; co nad ni vyniká ve světě mravním, smýšlení spanilém, velikomyslném a po rytířsku čestném, toho neznají a mají v ohavnosti vše, co během věkův historicky se ustrojilo a ustálilo, protože historie neposkytuje jim nikde titulův pro jejich choutky a pretense. O *Madarech*, kteří jeví v každé příležitosti chtíče i plány obrovské, vyslovuje se, že budou-li na dlouho chováti se k sousedům svým jako štiky v rybníce, při druhém tisíciletí nezbude ani potomka, jenž by ještě oslaviti chtěl a mohl jejich památku.

Na konec rozepisuje se o smýšlení svém a chování se co do národa a *státu ruského*. Především vyznává, že dosud nelituje ale žehná okamžiku, ve kterém se odhodlal *k pouti do Petrohradu a do Moskvy*. Nabyl příčiny k opravě nejedněch domnění svých a k důkladnějšímu nahlédnutí do všech otázek, ježto úzce dotýkají se našeho života

národního. Že nepřátelé naši větrili úmysly netoliko politické, ale i konspirační, tomu se nediví. Svědomí jejich vlastní učilo je, jaké měli bychom příčiny proti nim, kdybychom smýšleli rovně jako oni. Soudit oni jen dle slepých popudův a vášní, nikoli dle rozumu a skutečného vědomí. — Palacký pokládá si za nemalý zisk, že již *nenachází příčiny báti se budoucí nějaké universální monarchie Ruské*. Osvícení Rusové všichni nejen netouží po rozšíření říše své na západě, ale považovali by je i za nehodu, kdyby k němu jakoukoli příčinou donuceni byli. Co ruští politikové sobě přejí ohledem k Evropě, jest jen to, aby na západních končinách svých nestýkali se a neměli co činiti se státy tuze mocnými a jim nepřátelskými. Nešťastný poměr k Polákům nemění v tom ničeho. Pro nás, kteří jsme přátelé Rusů i Poláků, jest každý pohled na toto vzájemné vraždění a ničení se předních kmenů slovanských velmi žalostné, zvláště ohledem na společné naše nepřátely. Palacký doufá, až jen *pravý duch slovanský* nadchne obě strany lépe než posavad, že i této neřesti bude konec. Uznává, že Slované vůbec musili osobiti sobě a následovati umění nepřátel svých, neměli-li od nich dáti se nejen podrobiti, ale i zničiti, a uznává, že Slovanům ruským bylo toho tím více zapotřebí, čím hojnější a mohutnější obkličovali je nepřátelé, a že bez přemožení a podrobení těchto, tehdy bez výboje a centralisace, byla by nikdy ani povstati nemohla mohutná říše Ruská. Nyní pak, když již netoliko utvořila se, ale nabyla i sankce trváním dlouhověkým, nepraví, že by měla rozplynouti a rozdrobiti se zase, ani zanedbávati umění válečného, potřebného k obraně své, ale za to má, že návrat k zásadám slovanským, jichžto přední známka jest mírumilovnost a nebažení po panství, poslouží výtečně ke všestrannému prospěchu netoliko Ruského národu, nýbrž i veškeré humanity.

Co se týče *poměru Rusů k ostatním národům slovanským* a zejména *k Čechům*, odpovídá Palacký těm, kdož mluví o ouplném ujedineání Slovanů a kteří by — rovně jako Němci a Maďaři — zničiti nás chtěli co národ,

že Čechové od více než tisíciletí ne proto hájili a uhájili národnost svou zápasý a obětmi nesčíslnými i nevyřslovnými, aby pak odřekli se jí za jakékoli dobré slovo. Sny o utvoření a uvedení jednoho jazyka všeslovanského prohlašuje za pouhé sny.

Idea federativního Rakouska předpokládá vždy pokojné přátelství jeho s Ruskem, jakož i s jinými mocnostmi. U Slovanův rakouských a zvláště u Čechův zakořenila se idea federativního spojení jejich pod vládou zděděnou v myslích veškerého lidu tak hluboce, že k uskutečnění a zachování jejímu přinášeli ochotně i dosti těžké oběti. Zdali po tom, co zakusili návodem ciziny trpkého, ještě vždy k tomu hotovi zůstanou, Palacký téměř pochybuje. Do valné budoucnosti Rakouska zvláště od té doby, co Němci a Maďaři udělali z něho hrubou despotii plemennou, nenaděje se. Práví z úplného přesvědčení svého, že Čechové co národ, kdyby upadli v podrobenost a v poddanství buďto ruské neb pruské říše, nikdy by se nespokojili s osudem svým; nikdy jim nevyšlo z paměti, že dle práva mají od jakživa poddání býti jen sami sobě, t. j. své vlastní vládě, svému vlastnímu panovníku. Jestliže ale hnilý pokoj čili status quo udrží se ještě drahně času na východě, bude Čechům setrvati ve svém trapném postavení. Palacký nepochybuje, že v takové poslední zkoušce zůstanou věrni sobě, a praví, že v takové případnosti nebude moci se objeviti mezi Čechy a Rusy poměr, nežli *platonické lásky*, jako až posud. Tu potřebí jest rozeznávati dvojí ohled, jeden co do vlády, druhý co národa ruského. Co do vlády ruské nelze posavad mluvíti ani o platonické její k Čechům lásce. Ačkoli známo jest celému světu, že děsná mohutnost říše ruské jest, ne-li hlavní, aspoň znamenitou příčinou a pramenem hojných utrpení našich: vláda ruská nicméně ignoruje skutek ten a diplomacie její netoliko neztratila ještě ani slovíčko pro nás, ale hledí pořád všemožně vděčiti se nepřátelům našim. Jiný jest poměr od národa k národu. Tu upozorňuje Palacký na skutek rozhodný, o kterém nikde ještě řeči nebylo: netoliko příbuzenství, ale na úplnou identitu ducha ruského i če-

ského co do víry a náboženství aspoň se stránky subjektivně. Nemaje o původní totožnosti ani té nejmenší pochyby, uznává jinak velké rozdíly, způsobené různým vychováním. Dokládá pak, že z dotčené totožnosti ducha ruského i českého nesluší hned uzavírat, že by Čechové dle přání mnohých Rusův mohli také přilnouti k církvi pravoslavné. Rovněž odmítá i přání ruské, abychom se srovnali s Rusy aspoň písemně. Ale obojí ta neshoda neruší ani příbuzenství, ani obapolné náklonnosti mezi Čechy a Rusy. Palacký končí „Doslov“ svůj: „Jakož Čechové nežádají a žádati nemohou počestění Rusův, tak ani vzdělání Rusové vesměs nechtějí, abychom my odřekli se národních zvláštností a dějin svých, ježto v dějinách Evropy a civilizace vůbec ne na posledním stojí místě, a proslují bohda ještě více, až jen německá řevnivost a domýšlivost nebude jim na závadě. Rostoucí nyní každým rokem pýcha, panovačnost a hrabivost Němcův, hlásajících již beze studu, že jsou povoláni panovati Slovanům, nemůže než čím dále tím více buditi a tužiti netoliko cit Vseslovanství, ale i obapolnou oddanost a přízeň mezi Rusy a Čechy. Proto já s uspokojením hledím v oustřety budoucnosti, čím další, tím utěšenější, věda, že po boji dlouhém a krutém Slovan, co vítěz konečný, k nepřátelům spravedlivěji a šlechetněji chovati se bude, nežli činili Mongol, Maďar a Němec.“

Poslední slovo jeho bylo srdečné a vroucí přání, aby jeho národovci milí v Čechách i na Moravě, v jakémkoli postavení se octnou, nikdy nepřestávali býti věrni sobě, pravdě i spravedlnosti. „Doslov“ dopsán v Malči 31. července 1872.

Roku 1873 uveřejnila Schuselkova „Reform“ článek jí od nepodepsaného autora (prof. Makuševa ve Varšavě) zaslaný, o poměrech severozápadních Slovanů pojednávající, v němž se horlí na „krátkozrakou“ politiku jejich a tvrdí se, že od „obmezených aneb sobeckých vůdců špatně vedeni jsou“. Proti tomu ozval se Palacký v článku de dato 2. června v témže listě uveřejněném. Klade opět důraz na dávné své přesvědčení, že spatřuje trvání Rakouska jedině ve federativním spojení všech jeho ná-

rodů, a vyvrací náhledy prof. Makuševa, jehož snažení směřuje k tomu, aby národ náš jiným absorbován a zničen byl. „Kdybychom jednou museli přestatí býti Čechy — tak píše — mohlo by nám býti úplně lhostejným, zda se staneme Němci, Vlachs, Maďary neb Rusi . . . *Čechové zachovají svou národnost, jak dlouho sami budou chtítí* . . . Pan Makušev musí se tím spokojiti v nás Češích nespátrovati budoucí Rusy, nýbrž jen upřímné jejich přátele — předpokládajíc, že se přátelství navzájem osvědčí.“

Nebylo to naposled, jak za to měl, co mu v „Doslou“ dáno o věcech politických pojednávatí veřejně před krajany svými. Prozřetelností určeno, že ještě několikráte promluvití měl k národu svému slova závažná a rozhodovati o směru politiky české. Téhož roku 1873, když účastniv se oslavy devítistiletí památky založení biskupství Pražského, byl ostře napadán jako zpátečník a klerikál, odmítl útoky v článku, v němž pojednal o náboženství a víře, a napomínal, aby ani šlechta ani kněžstvo odpuzováno nebylo od společné práce národní. Proti pokusům, přiměti poslance české k opuštění pasivní opozice vůči sněmu českému, stavěl se co nejrozhodněji a ve schůzi dne 24. listopadu 1873, v níž stalo se v té věci rozhodnutí, které mělo v zápětí roztržku v národě, rozhodl váhou svou, že většina pro setrvání v pasivní opozici se vyslovila. Když z toho v časopisech vášnivá polemika se rozpoutala a národ ve dva nepřátelské tábory se rozstoupil, podal Palacký společně s drem Riegrem přátelům svým obšírné odůvodnění,³¹⁾ proč vstoupení do sněmu v tehdejší složení za nemožné pokládají. Článek tento propadl však konfiskací a sice tak důkladné, že jen málo exemplářů se zachovalo. Můžeme se zmíniti jen o těch místech, která nebyla shledána závadnými.

Na počátku nalézáme definici státního práva: právo toto zakládá se hlavně na tom, že království České se zeměmi příslušnými jest od více než tisíce let zvláštním

³¹⁾ »Pokrok,« 4. prosince 1873.

státem, že jím býti nepřestalo, když politický národ český svobodnou volbou i pod kapitulací povolal s Ferdinandem I. dům Habsburský k trůnu svému a když tak království to se dostalo mezi státy domu Rakouského; že co samostatná osobnost politická a právní má království České výhradné právo rozhodovati samo o sobě a nemůže býti bez svobodného a platného svolení svého ani vtěleno do jiného státu, aniž takovému podřízeno. Toto *právo sebeurčení* vykonal sněm český zejména, když schválil jemu předloženou *sankci pragmatickou*, na jejímž základě přenešeno právo k trůnu českému na rod Lotrinský. Nikdo nepopíral posud, že národ český má právo po vymření rodu toho zvoliti sobě krále a že tudíž spojení jeho s ostatními státy rakouskými není reálné, věčně nedílné, nýbrž toliko dočasné, totiž trváním rodu Lotrinského. Toto *jak přirozené tak historické právo* schváleno patentem císaře Františka I. ze dne 1. srpna 1804 a korunovační přísahou Ferdinanda V. Též diplom říjnový stvrdil historické právo to, zaslíbiv neobmezovati jeho více, než žádá velmocenské postavení monarchie a společné sněmování všech zemí rakouských v jistém obmezeném, výslovně vytknutém oboru záležitostí všem společných.

Cena státního práva českého spočívá v tom, že pokud zůstává národ náš sám pánem svého osudu, nemůže býti připoután k osudu jiných zemí a národů, aniž budoucnost jeho obětována prospěchům národa jiného.

Státní právo národa našeho není snad pouhou historickou libůstkou, ono jest hlavní *ohradou naší národnosti*.

Kdo uváží sběhší se politické události, nemůže se rozpakovati, že od roku 1867 význam a dosah účastenství ve sněmu zemském jest docela jiný než před tím, že uzná-li se zákonodárná moc sněmu v nynějším jeho složení s nynějším úkolem a nynějším značně obmezeným ústavním právem a s podřízením jeho, tím se skutečně ohrožuje a vydává v nebezpečenství státní právo české a národnost česká. Toto přesvědčení své vyslovili poslanci čeští jasně v *deklaraci*. Námitka, že i po deklaraci poslanci čeští šli do sněmu, nemá místa. Ovšem, že tam

šli dvakráte, ale *ne k zákonodárství*, alebrž toliko k vyslyšení poselství královských a vyslovení mínění svého, ale při tom výslovně opakovali vždy, že sebe sami nepokládají za pravé zastoupení země. Ještě o novém roce 1873 prohlásily všechny časopisy české, že cesta pasivního odporu posud zachovávaná jest jediné pravá a že činnost jinak ovšem potřebná musí se vyhledávati ne opuštěním této cesty, ale v oborech jiných, pokroku národa potřebných. Co tehdy bylo pravdou, nemůže dnes býti lží. Pak dokazuje se, že vstoupením do sněmu v tehdejší jeho složení a s tehdejší úkolem neprospěje se ani státnímu právu ani národnosti české, že se od většiny nám nepřátelské nedocílí ničeho na prospěch národa a že se vstoupením na půdu ústavní učiní všecko narovnáni nemožným. Nesmí se zapomínati, že co národ zadal dobrovolně, je proň ztraceno na vždy, a co mu odňato jen násilím, že může za poměrů příznivějších reklamovati.

Když ukazovaly se povážlivé následky rozdvojení se v národě, napsal Palacký článek „O roztržce v národě českém“.³²⁾ Žaluje na starou chybu Slovanů, že co známe jejich dějiny, drobili se mezi sebou, že každý chtěl sám býti o sobě, aniž spojoval se s jinými a nepodřizoval se účelům společným, leda v největším teprv nebezpečí o to jen na chvíli. To mohlo stačiti, pokud Slované žili jenom pro sebe, a neznajíce panovačnosti mezi sebou, nechávali v pokoji jedni druhých. Ale jakmile se přiblížili k nim nepřátelé silně spojení, tu již neuměli ani sami odolat jim, ani spojití se proti nim v síle dostatečné a tak, nechtějíc dříve poslouchati přátel, upadali u nepřátel do kruté poroby, ve kteréž pak větším dílem zahynuli. A neopakuje-li se co podobného po dnes? Bývá-li kde ve světě tak zhusta slýchati jako u nás „Co pak ten onen má mi co poroučeti? Ba právě, že on tomu chce, já neuposlechnu!“ Avšak komu pak neznámo jest takové *furiantství* mezi námi. Jinak chovají se Němci a Maďaři. Také oni chtějí svobodě, ačkoli jen sami

³²⁾ »Pokrok,« 11. května 1875.

pro sebe, a provádějí své *furiantství*, ale *umějí se podřizovati autoritě*, bez újmy své svobody...

Aby objasnil, v čem záleží podstata sporu, předesílá krátké líčení o stavu našich věcí vůbec. Práví, že předvídáje z únorových patentů hrozící národu našemu křivdy považoval *obeslání říšské rady* hned z počátku velmi povážlivým a svolil k němu jen z těchto příčin: 1. poněvadž ovšem předvídati bylo takové obeslání nejen od klubu velkostatkářů, ale i v klubu českém mnozí poslanci (Krása, Čupr, Sadil a jiní) prohlašovali, že každým způsobem do říšské rady vstoupí, tak že odpor by byl vedl jen k rozkolu malomocnému; 2. poněvadž „základní zákon o zastupitelstvu říšském“ zřejmě mluvil o možnosti změny své; 3. poněvadž obeslání slibováno bylo také z Uher a z Chorvat a tudíž 4. pomocí těchto zástupců byla naděje na opravení patentů únorových ve smyslu diplomu říjnového. Avšak naděje na provedení rovného práva byly sklamány. Němci majíce většinu prostředky všelijakými odpírali Čechům spravedlnost. A zvláště za posledních let *pocit práva* u národa toho již vůbec zaniká v pocitu *pouhé moci*. Když pak německé panování a naše služebnost již tak upevněny jsou, že veškeré naše jak snažné tak i loyální úsilí proti tomu neprospěšnými býti se ukazují, někteří našinci počali rozpakovati se, zdali způsob boje, který národ náš vede k obraně své, a zbraně, kterých posud užíval, jsou pravé a potřebné. Palacký nyní mluví o oné schůzi dne 24. listopadu 1873 konané, která způsobila roztržku. Píše: „Já byv toho dne churav, nedočkal jsem se byl konce debaty, ale osvědčiv se nahlas, že *mne aspoň živého v tom sněmě nikdo nespattří*, an bych volil raději odřici se všeho působení v politice, nežli bych ublížil svědomí svému, veda národ do jisté záhuby, opustil jsem klub před skončením posezení.“ Dále s politováním podotýká, že způsobený rozkol slouží jen těm ku potěšení, kteří našeho jestli ne umožení, alespoň pokoření sotva se dočkati mohou, aby nás rozdvojené a zeslabené tím bezpečněji dusiti mohli. Odmítá pak tvrzení, že by Staročeši byli feudály, klerikály a ultramontány, a praví, že nepravda jest, že

by který známý Staročech nechtěl svobodě tak dobře, jako kdokoli z jiných lidí. O sobě může tvrditi, že jest svobodomyšlnějším, nežli kterýkoli Mladočech a že byl jím již za těch dob, kdy u nás vídeňská liberálnost nebyla ještě v modě. Pak horlí proti brojení proti šlechtě a kněžstvu a uvádí za jediný pramen a původ veškerého neblahého sporu otázku, kdo má řídit politiku českou. Přejíždí k otázce obeslání sněmu, varuje Mladočechy, aby nedůvěřovali Němcům. Praví, že byl to hlavní, jestli ne jediný, omyl a hřích jeho politický, že věřil ve spravedlivost Němců k Čechům, a předpovídá mladočeským vůdcům, že se sklamou jako on. Palacký šel by rád kamkoli na světě, kde by mu kynula podstatná naděje o dosažení spravedlivosti pro národ náš ale domáhati se jí ve sněmu českém za jeho složení po volbách charbušových, očekávají ji od Němců k Čechům, pokud k ní mocí jakoukoli donucení nebudou, pokládá za blud osudný a hříšný sebeklam. Za dob absolutistických bývali jsme co do národnosti všelijak utiskováni, svolíme-li, aby také konstituce vedla k těmž cíli, a odřekneme-li se sami práv národnosti své, dáme-li se vlákati do sborů zákonodárných, ve kterých, ač na oko svobodných, vždy a cele jen na milosti nepřátel svých viseti budem, pak řekne se právem, že jsme národní helotismus obľbili sobě sami a že se nám křivda nikoli neděje. Naděje své do budoucnosti zakládá Palacký v tom, že dynastie i monarchie rakouská nevyhnutelně potřebují národa českého, že by bez něho zůstaly malomocny a nemohly čeliti žádnému opravdovému nebezpečí. „Ostatně — praví na konec — národ náš co do národnosti své stál a stojí vždy ne Rakouskem, ale sám sebou: přičiňuj se on jen o své vzdělání napotom ještě pilněji nežli posavad, hled' povznésti a upevniti ducha svého víc a více, a neměj pak strachu před katastrofami jakýmikoli. Konečný los jeho záviseti bude jen na něm samém.“

Roku 1874 vydal pod názvem „Gedenklätter“ výběr svých pamětních spisů, článků a dopisů jazykem německým a napsal ke sbírce té jako k svému Radhosti

doslov — dopsaný 4. května — v němž opakuje slovy lapidárními známé zásady a náhledy své.

Táže se: Věřiti v humanitu a spravedlivost Němců: — kdož pozvedne první kámen proti mně? Všemi zjevy a úkazy táhne se jako červená niť snaha, živel německý na útraty druhých národův učiniti vládnoucím. Prostředky k tomu jednak centralisace, jednak svobodomyšlný humbug. Aby se dokázala blahodárnost centralismu, hází se frasemi o „vyšší myšlence říše“, jež má se brániti proti zlým federalistům, tak jakoby říše v programu federalistův i v diplomu byla velmi chudě obmyšlena. Svobodu Němci vždy rádi vítali, zvláště když dostavila se k nim v podobě nějaké výsady a měla příchut' panovačnickou. Slovanům přiznati totéž právo, tutéž svobodu jako sobě — to není myšlenka německá. Kmeni německému přísluší panství, Slovanu poroba. Proto nesmí se vzdělanost u Slovanů podporovati, neboť vzdělanost jest moc a moc může za okolností býti nebezpečnou. Němci nahraňují liberalismem, co jim se nedostává smyslu pro právo a spravedlivost. Oni jsou přes míru liberální, proč by byli ještě spravedliví? Ve velikých politických krizích od r. 1848 konečně jen panství bylo změněno: na místě často mírného absolutismu jednoho panovníka nastal u nás nejsobečtější, nejbezhlednější absolutismus kmene nám nepřátelského. Německý parlament ve Vídni jest našim svrchovaným pánem a jeho první příkazání zní: „Není království Českého více, země česká jest jako jiné země toliko departementem Cislajtánie, s kterýmž mohu bezvýminečně nakládati a jemuž mohu toliko povinnosti přiznávat, aneb nejvýše milosti uděliti...“ Podivné jest, že nejen mluví, ale i věří, že nám svobodu přinesli, jim že máme za ni děkovati. Dobrá, jsme-li svobodni, nechceme vám sloužiti jen za pouhou stafáž a zapřáhnouti se především před váš triumfatorský vůz. Nechte nás požívatí práv, která nám přísluší, nepopírejte každé historické právo v státu, objevte dříve, že jste spravedlivými a humanými k nám a nebudeme otáletí srozuměti se s vámi. Čechové nezaprodají svého prvorozenství svému »drahému« bratru v zemi, židovsko-německému Jakubu.

Palacký odmítá pak výtky, že jest feudálem a klerikálem. Dnes není feudálů v Čechách; staří tak zvaní karabáčníci zemřeli, a mladší potomstvo dobrovolně se shodlo s moderními poměry. Ultramontáni jsou ve všech stavech a vrstvách společnosti, ačkoli jen v malém počtu. Přičítá-li se také Palacký k nim, musí zvolati; „Pane, odpusť jim . . .“

Na sněmu za nynějších poměrů nedá se pro národnost ničeho docílit. My chodili na sněm tak často a tak dlouho, dokud jsme mohli mít naději, že přijdeme tam k dorozumění se a k dohodnutí o našich právech; s našimi protivníky vystoupili jsme, když nám tato naděje byla důkladně vzata. Zjednejte nám ji opět — ale ne jen klamající zdání — a my půjdeme ochotně nejen do sněmu, ale konečně i do říšské rady . . .

Veřejně promluvil Palacký ještě jednou k národu svému. Bylo to, když dne 23. dubna 1876 oslavováno hostinou dokončení velikého jeho díla dějepisného. Hostina ta stala se skvělou manifestací politickou. Jsa churav děkoval krátkou řečí za pocty jemu prokázané a pravil: „Chci upozorniti přátele své — a všichni jsou moji přátelé, kteří pracují k povznesení národa — na velkou potřebu, a ta jest následující: Máme mnoho vlastenců, kteří rádi se honosí vlastenectvím, ale nečiní ničeho ve prospěch vlasti a národu svého. Náš národ jest v nebezpečí velikém, všude obklopen nepřáteli, já však nezoufám a doufám, že národ náš dovede odolati všem, bude-li totiž chtít. Není dost říci ‚Já chci‘, ale každý musí se přičiniti, musí pracovati, obětovati, co může, k obecnému dobrému, *zvláště k udržení národnosti*. Minulost má národ český za sebou skvělou. Doba Husova slavná jesti doba, tenkrát předčil celý český národ vzděláním duševním všecky ostatní národy Evropy. To děkovati má Karlu IV., avšak nejen jemu, ale i sobě, že užíval příležitosti k vzdělání. *Teď potřebí, abychom se vzdělávali a dle vzdělaného rozumu jednali*. To jest jediná závěť, kterou bych národu svému takřka umíraje odkázal. A když všichni naši vlastenci upřímně a pravou vzdělaností pracovati budou, pak nemám strachu o naši národnost a národ náš. Ten

se udrží sám, pokud bude chtít, a co více, než jeho nepřátelé si přejou. A aby všichni synové pracovali ve prospěch vlasti rozšiřováním osvěty, to dejž Bůh!“

A v písemném poděkování dne 28. dubna napsaném a 30. dubna v listech uveřejněném praví lidu svému: „Vyznávám, že na sklonku života mého nic mne potkati nemohlo blahodárnějšího a radostnějšího nad zkušenost tudíž nabytou, *že cit a uvědomění národnosti a solidárnosti slovanské* probudily se již jak u nás, tak i u příbuzných našich na severu i na jihu v dalekých končinách tak živě a utěšeně, že nám ani rostoucí den co den sveřeposti nepřátelské obávati se není, zvláště ana ta jest pravá slovanstva povaha, že nechtějíc trpěti křivd od jinorodcův, sama jim nikdy křivditi nezamýšlí.“

Ta byla slova jeho poslední k národu, jež k novému životu vzkřísil, jež uvedl v nový život politický, jež miloval láskou nevýslovnou a jemuž nezištně věnoval celý život svůj.

XLI.

Ústava Rakouska dle Frant. Palackého
v l. 1848—49.

Napsal Bohuš Rieger.

Politické náhledy Palackého shodovaly se s jeho filosofií dějin. Pozoroval v dějinách světových, že zároveň s pokroky novodobé civilisace vzrůstá »centralisace státní moci« (že malé státy seskupují se ve větší, a že i uvnitř států víc a více vzrůstá se soustředěná a absolutní, ano též omnipotentní moc státní). Avšak prozíraje k budoucnosti, pozoroval již a ještě více předvídal, že přirozeným zákonem polarity povolán jest do světových dějin také činitel nový, nynější civilisací ještě mocněji podporovaný: moderní demokratická mocnost mínění veřejného. Z lůna jeho viděl zase zvláště vystupovati mohutnou ideu národnosti, která utvoří nevyhnutelnou protiváhu proti zjednotěující moci světové centralisace. Uniforma všehomíra prý nebyla a nikdy nebude přikázáním božím; v oekonomii světa vždy má svou úlohu podržeti přirozené právo národnosti, individuální bytí národův i malých, které mohou býti intensivně velikými a vždy zůstávají mravními a právními osobnostmi, rovnými od přírody.

Z této historické a státní filosofie vyplývala Palackého *idea státu Rakouského*. Malé státy, jako Čechy, nemohly naproti státní centralisaci obstáti; úplná jejich samostatnost nebude více možna mezi novými většími sousedy, za změněných poměrů světa evropského. Národové evropského jihovýchodu: Slované, Rumuni, Maďaři a Němci, vůbec nejsou o sobě dosti mocni; oni potřebují ochranného sdružení — federace uznávající jejich rovné přirozené právo. Svazkem

tím má býti Rakousko, když za své moderní poslání, za svůj mravní a právní základ uznáváti bude zásadu přirozené rovnoprávnosti všech národů. Takto samostatná státní bytost Rakouska stane se teprve nevyhnutelnou nejen v zájmu národa českého a rakouského Slovanstva (čekajícího svého osvobození od národního jha Němcův a Maďarův), ale i v zájmu celé Evropy (jako pevná záštita proti utvoření Velkoněmecka a Velkoruska čili ruské universální monarchie), ano v zájmu lidskosti a vzdělanosti samé.

Dle toho politický program Palackého byl *rakousko-federalistický*. Nejednou rozhodně prohlásil se federalistou; hned od počátku politického hnutí v březnu r. 1848 idea národnostní prý jej naváděla k federalismu. Tohoto výrazu užíval však jen v nevlastním smyslu. Federace rakouská neměla míti vzor svůj v Německu, Švýcarsku nebo v Severní Americe; nepředpokládala svrchovaných států, bylyť tu jen země dávno již spojené dědičnou monarchií. Měla býti zvláštní, svéradou, vyhovovati především přirozenému právu všech národností; tudíž povolovati těmto potřebnou míru vlastního politického života, jistou zemskou autonomii; a proto spojené autonomní územky měly ustrojiti se zvláště se zřetelem na poměry národností. Palacký nebyl federalistou ve vlastním smyslu slova; byl spíše decentralistou či autonomistou, a to ne tak z politických a právních důvodův o sobě (vyslovil se dokonce, že by ve Francii byl centralistou), jako proto, že Rakousko bylo státem různonárodovým.¹⁾ Ještě v Idei státu Rakouského r. 1865 vykládal svůj odpor proti centralismu a dualismu zvláště tím, že v Rakousku vedly k německé a maďarské národní hegemonii; federalismus jediný zdál se mu způsobilý, uvésti zásadu rovného práva všem ve platnost úplnou.

¹⁾ Zvláštní smysl, v jakém Palacký užíval slova federalismus, vyložil sám v ústavním výboru Kroměřížském dne 22. ledna 1849: tam také dne 28. ledna t. r. vyslovil se, že by ve Francii byl centralistou (viz Palackého Spisy drobné, díl I., číslo 19.). Ke zvláštnímu smyslu onoho slova ukázal též v osvědčení českých poslanců z 21. března 1849; později zvláště v Idei státu Rakouského (Radhost, III., 46—47; 210). Proto též na podzim 1849 byl hotov program svůj nazvati *unionistickým*, aby tím byly vyloučeny námítky věsící se ke jménu federalismu. (Doslov k Radhostu, III., 291.)

Jako poslanec konstituujícího sněmu r. 1848—49 a člen ústavního výboru Palacký uvázal se také v úkol podati *návrh rakouské ústavy*, jak by odpovídala jeho politickým názorům, jeho idej státu Rakouského. Učinil to nejprve ve Vídni v měsíci září 1848. Tento *první* návrh, obsahující pouze jeho vlastní názory, nedošel však souhlasu; i sestavil v Kroměříži v lednu 1849 ještě *návrh nový*, ve kterém přihlížel také k názorům druhých členů ústavního výboru. Ani ten většinou výboru nebyl přijat za základ rokování, a zápasilo se jen o některé jeho články; následkem rozpuštění říšského sněmu pak zásady Palackého ani v plném sněmě vůbec nebyly hájeny. K těmto osudům zde nehledíce, chceme jen z obou těch návrhů rakouské ústavy ukázati, v čem záleželo vlastní jádro politického programu Palackého v l. 1848—49.²⁾

Rozumí se, že Palacký jako politik nekráčel ve všem vlastní původní cestou. Jako syn své doby bezděky přijímal též běžná mínění, panující politické nauky; jeho individuální zásluhou bylo toliko to, co v konkrétních poměrech vlastním způsobem hleděl teprve nově přivésti ku platnosti. Ani nesluší mýliti se jeho ostrými posudky panujícího tehdejšího učení konstitučního — dle doktriny německých publicistů Rottecka a Welckera, resp. dle ústavy francouzské a zvláště belgické z r. 1831.³⁾ Odpor ten týkal se hlavně centralistické šablony — v jiných ohledech Palacký sám nevyprostil se z okruhu tehdejšího politického myšlení a smýšlení; také on držel se liberálních individualistických theorémů, jakož i obvyklých forem a zásad tehdejšího konstitucionalismu. I sám také namnoze používal právě vzoru ústavy belgické z r. 1831, jako to učinil před ním Pillersdorf při první oktrojované ústavě rakouské z 25. dubna 1848, vedle něho větší měrou referent ústavního výboru Kroměřížského Mayer, a po

²⁾ Oba návrhy rakouské ústavy podávají se v českém překladu v Palackého Spisech drobných I, pod číslem 16. a 18. V čísle 19. uvedeny řeči Palackého v ústavním výboru Kroměřížském; ostatně srov. naši studii: *Náš ústavní vývoj od r. 1848; Kroměřížská osnova říšské ústavy* (v *Osvětě* 1898).

³⁾ Tak v *Idej státu Rak.* 1865 (Radhost, III., 188, 216), v *Doslovu* z r. 1872 (III., 288, 290).

něm svým způsobem ještě Stadion při druhé oktrojírce ze 4. března 1849.⁴⁾ Byl to právě přirozený následek neobyčejné časové působnosti individualismu (hlavně t. zv. základních práv občanských) a idej státu konstitučního, tak jak se tehda pojímala. Jmenovitě v mocném, takřka epidemickém hnutí r. 1848 nebylo ani snadno ubrániti se teoriím, jejichž základ položili jednak Montesquieu, jednak Rousseau, a jež v Německu zdomácněly filosofií Kantovou (zejména jeho učením o státu pomyslném, státu v idej či o sobě). Tenkrát tedy takřečené rozumové, přirozené právo osobilo si přímé uvedení v život, ve skutečnou platnost (posledníkrát ještě se zdáním neomylné pravdy).

Palacký souhlasil s racionalistickou naukou, která dávala státní moci základní původ demokratický. Článek základních práv, že »všechny moci státní pocházejí z lidu a vykonávají se způsobem v ústavě určeným«, proti kterému ministerstvo stavělo nedotknutelnost práva monarchického, pokládal ještě po rozpuštění Kroměřížského sněmu za politický axiom, který sám v sobě je zřejmý a sám sebou se rozumí.⁵⁾ Proto však Palacký (a podobně jiní) ještě nikterak nedomníval se

⁴⁾ Doklady toho, že Palacký použil vzoru belgické ústavy (při druhém návrhu více než při prvním), najdou se níže, jmenovitě ve příčině vnitřního řádu a mechanismu parlamentárního, avšak také ve příčině zásad t. zv. monarchie parlamentární. Lze to shledati i tam, kde bychom myslili, že jde o ustanovení speciální pro poměry rakouské; tak dle druhého návrhu Palackého § 20. císař nesmí bez kvalifikovaného přivolení říšského sněmu státi se zároveň hlavou jiného státu — čímž naráželo se na říši Německou, a přec i tento článek měl svůj vzor ve čl. 62. ústavy belgické.

⁵⁾ Viz osvědčení poslanců českých z 21. března 1849 (Radhost, III., 53—4, 58). Tu také Palacký doufá, že theorie práva i přes oktrojované skutky bude zase usazena ve své přirozené právo; ku konci pak vyzývá své spoluobčany, aby obezřelým vlasteneckým jednáním v bouřlivých časech právě podali důkaz, že moc a síla Rakouska pochází skutečně od národu jeho. — Článek I. zákl. práv Kroměřížských (§ 3. Vídeňských) měl svůj vzor v § 25. ústavy belgické r. 1831. Palacký dokonce souhlasil, aby ještě před tento článek postavily se dva články ze starší osnovy Vídeňské, obsahující abstraktní hesla o vrozených nezczizitelných právech jednotlivce a o přenášení práv těch na stát pouze potud, pokud toho potřebí, aby stát mohl jich účinně hájiti (v. Černý, *Boj za právo*, str. 476).

stavěti na stanovisko svrchovanosti lidu se všemi toho důsledky. Nejednou rozhodně vyslovil se pro monarchii; spatořoval v ní historický pozitivní základ státu Rakouského, od kterého nesluší odchýliti se více, než nutno k pojištění práva. Ovšem toto dědičné mocnářství mělo přijmouti napříště povahu demokratické, konstituční monarchie.⁶⁾ Jinými slovy: mělo vlastně zaříditi se jako *monarchie parlamentární* ve smyslu konstitucionalismu francouzsko-belgického, na rozdíl od německého, kterýžto jediný snaží se důsledně zachovati státní princip monarchický.⁷⁾ Stanovisko to aspoň

⁶⁾ Osvědčení pro monarchii najde se mimo jiné ve psaní do Frankfurta z 11. dub. 1848 a v prohlášení poslanců z 21. března 1849 (Radh., III., 46—47). Federativní zřízení Rakouska pojímal Palacký vůbec jen tak, že státi má pod jednou mocí monarchickou (tak v ústav. výboru dne 22. led. 1849; v osvědčení poslanců z 21. břez. 1849). — V rukopise Vídeňského návrhu ústavy Palacký chtěl mocnářství zprvu označiti jako demokratické (místo konstitučního); v osvědčení z 21. března 1849 pak nazývá je konstitučně demokratickým (srov. i osvědčení českých poslanců z 12. říj. 1848). Tu však demokratická povaha hledá se spíše ve vyloučení zvláštních práv či výsad stavovských, v rovném právu všeho občanstva, nežli v konstitučním podílu lidu ve státních mocech.

⁷⁾ Dle principu toho monarch ze samostatného vlastního práva je hlavou státu a spojuje v sobě zásadně veškeru moc státní; toliko při vykonávání státních funkcí váže sebe ústavním spolupůsobením orgánů jistou měrou samostatných, jako národního zastupitelstva, odpovědných ministrů a neodvislých soudců. Tu panovník své právo neodvozuje z ústavy, a sněm toliko jej obmezuje (aby vládl ústavně), sám však za spoluvládce pokládati se nemůže. — Naproti tomu parlamentární monarchie francouzsko-belgická, vzniklá na půdě revolucí, přidržujíc se omylné nauky Montesquieuovy, spatřuje základ politické svobody v dělbě a rovnováze tří různých státních mocí, formálně koordinovaných. Tu (nehledíc k moci soudní) exekutiva připadá monarchovi, legislativa vlastně lidu, resp. parlamentu (buď samotnému nebo společně s panovníkem); a vzájemná rovnováha těchto zvláštních subjektů opatřuje se z jedné strany zákonodárným vetem panovníka, z druhé politickou odpovědností ministrů závislých na většině parlamentu. Panovník právo své (třeba dědičné) odvozuje vlastně z ústavy a vládne její mocí. Jako nejvyšší moc konečně rozhoduje lid, i když ústava výslovně to nepraví; dle vnitřní podstaty jest tu spíše stát t. zv. suverenity lidu. K takovému výsledku naváděly také radikální nauky Rousseauovy.

prosvítá již v prvním návrhu Palackého a soustavněji vloženo jest ve druhém.

V návrhu Vídeňském suverenita nepřipisuje se ani panovníkovi, ani lidu, nýbrž organisované veškerosti říše.⁸⁾ Ale praví se, že uvnitř je vzájemně podmíněna neodpovědností císaře a »autonomií« sněmu říšského, sněmů zemských a kommun (§ 37.); tím zajisté naznačeno jisté samostatné právo lidu ve vedení státu.⁹⁾ Theoretické otázky o původu moci státní je zde pominuto, a rovněž o ní mlčí návrh Kroměřížský, jenž spadá do doby, kdy sněm (dne 10. ledna 1849) již upustil od § 1. základních práv a uložil ústavnímu výboru pouze uvéstí v ústavě náležité předpisy o »rozdělení a vykonávání« státních mocí. A tu Palacký, tak jako referent výboru Mayer, vycházeli oba z téže theorie; stáli stejně na stanovisku monarchie parlamentární, že panovník — jakkoli dědičný — nemá práv, která by se nedala odvoditi z ústavní listiny, že vládne pouze mocí ústavy, na které se lid v dohodnutí s panovníkem ustanovil. Pravíť se stejně, že »veškerý moci vládní směřj vykonávati se pouze způsobem v této konstituci určeným«, a že »císař nemá žádné jiné moci, než kterou mu přiděluje ústava a zákony mocí její dané«. Palacký pak sice v ústavním výboru navrhl znění jiné, že »práva a moci císaři náležející určují se konstitucí a zákony mocí její vydanými«; avšak přijetím pozitivní formy podstaty věci hrubě se nezměnila.¹⁰⁾

⁸⁾ Palacký zde (§ 37.) správně zamítá t. zv. suverenitu knížecí (jinde prohlašuje hádku o suverenitě knížat nebo národů za zbytečnou i pohoršlivou; Radh. III., 65). Také při státech spolkových přisuzuje se plná státní suverenita pouze spolku s jednotlivými státy dohromady.

⁹⁾ Zajímavé jest organické pojímání státu, jako vyššího svazku podmíněného svazky zemskými a obecními. Avšak záhadným zůstává vnitřní podmínění suverenity autonomií sněmů. Patrně nemíní se zde t. zv. vnitřní autonomie zastupitelstva. Také asi nepostačí výklad pouze formální, že zastupitelstva jsou orgány složené (či volené) neodvisle od vůle hlavy státní; nýbrž patrně myslí se i na způsob jejich účastenství ve státě, tedy asi přiznává se jim samostatné či vlastní právo na účastenství ve státě, po příp. i v moci nejvyšší.

¹⁰⁾ § 1. a 12. návrhu Palackého, § 7. a 32. Mayerova; srov. § 33. a 41. dle usnesení výboru. Podobná ustanovení měla ústava belgická z r. 1831 ve čl. 25. a 78.

To zajisté byly důsledky hesla, že veškerá moc státní pochází z lidu, resp. důsledky souvislé praetense konstituujícího říšského sněmu na vlastní moc ústavadárnou.¹¹⁾ Dle toho také samo monarchické právo ne snad jenom podléhalo ústavnímu upravení (rozdílně od práva historického), nýbrž přímo dáván jemu nový právní základ (neb aspoň teprve potvrzení mocí ústavy).¹²⁾

S tím také shodovala se ustanovení druhého návrhu o vykonávání státních funkcí, resp. o dělbě mocí mezi zvláštní subjekty. Jen o jedné moci praví se určitě, že »přísluší jedině císaři«; jest to moc výkonná, která však vykonává se odpovědnými ministry. Moc soudní vykonává se soudci nesaditelnými »jménem« hlavy státní. Naproti tomu moc zákonodárná

¹¹⁾ Sněm mluvil o své svrchovanosti. Jakkoli byl svolán vůli panovnickovou, přece samozvaně (způsobem vlastně revolučním) jako konstituanta domníval se, že jeho ústavní dílo nepodléhá obvyklé sankci panovnickově (jako jiné zákony), — nejvýše že závisí na dohodnutí či umluvení s ním. Tomu pak rozuměno většinou tak, že panovník konečně povinen bude přijmouti sestavenou ústavní listinu, jelikož slíbil »za jedno kráčeť se zákonně vyslovenou vůli veškerenstva národů rakouských«, kterou představuje konstituující sněm říšský. Srov. interpellaci Palackého z 23. ún. 1849 (Radhost III., 38—39); dle osvědčení českých poslanců z 12. říj. 1848 měl ústavu dáti »nerozpustitelný« ustavující sněm říšský ve sjednocení s ústavním panovníkem. Palacký sice v § 14. druhého návrhu mluvil o »sankci« ústavy, ale když ve výboru místo toho navrženo »přijetí«, neodporoval tomu, ačkoli právě sám zastával referenta.

¹²⁾ V druhém návrhu Palackého prohlašuje se dědičnost »koruny Rakouska« a to ne na základě pragmatické sankce r. 1713 a jejího přijetí, nýbrž jen »dle pravidla« v ní obsaženého (§ 11., vzatý z ústavy Pillersdorfovy); v nedostatku oprávněných členů dynastie pak císař může se svolením říšského sněmu jmenovati nástupce (§ 32.). Císař po schválení ústavy a každý nástupce po nastoupení přísahá na ústavu (§ 14., sr. 29). Plnoletost stanoví se na dokonanych 18 let; říšský vladař pro případ nezletilosti nebo nezpůsobilosti k osobnímu panování stanoví se říšským zákonem, po případě říšským sněmem samotným (§ 29.; také dle prvního návrhu sněm ten rozhoduje o dosazení vladařstva, § 61., 4.). Vladař po přísaze na ústavu má všechna práva císařská; avšak práva koruny mezitím nesmějí se ztenčiti (§ 30., 31.). Záležitosti cis. domu prohlášeny vůbec za záležitosti říšské (§ 3., 1.). — V prvním návrhu Palackého obmezen panovník a nástupce ve příčině cest do ciziny (§ 61., 3.), i co do vyměření civilní listy, apanáží a výbav (§ 62.; ve 2. návrhu § 27.).

dárná vykonává se císařem »společně« se sbory zákonodárnými.¹³⁾ Patrně pokládá se (ne-li formálně, aspoň věcně) za moc vlastně společnou; a podíl říšského zastupitelstva jest na konec také rozhodující. Formálně sice panovníkova sankce je k plné moci zákonů vždy nezbytna; nicméně materiálně je možno, aby sněm říšský (nikoli však zemský) trojím usnesením dle jistých předpisů přivedl svoji vůli k platnosti zákona proti vůli panovníkově, kdy tedy tento svou sankci prostě dáti musí. To tedy v podstatě je méně, než kdyby měl absolutní veto; rovná se to spíše vetu suspensivnímu či relativnímu. A toto stanovisko, které ovšem se neshoduje se zásadou práva monarchického, zaujal Palacký hned ve svém prvním návrhu ústavy. Ale nečinil toho nikterak sám; běžné náhledy konstituční byly tehdy tak mocné, že totéž ustanovení přijímal nejen Mayer, ale i většina ústavního výboru Kroměřížského, ano souhlasili s ním (aspoň v praxi, byť i ne v theorii) i poslanci konservativního středu, jako Lasser.¹⁴⁾

Ostatně také z formální stránky Palacký chtěl ve svých návrzích zabezpečiti říšskému sněmu jistou neodvislost obmezením t. zv. praerogativ panovnickových určitými předpisy o svolání, odročení a rozpuštění tohoto zastupitelstva (menší měrou sněmů zemských). Ústavní výbor Kroměřížský šel v tom ohledu ještě dále.¹⁵⁾

¹³⁾ O moci zákonodárné § 5. Palackého, § 9. Mayerův, § 35. výboru; podobně § 26. ústavy belgické. O moci výkonné § 8. P., § 12. M., § 38. výb.; § 29. úst. belg.; o moci soudní § 9. P., 13. M., 39. výb.; § 30. úst. belg.

¹⁴⁾ § 59. prvního a § 56. druhého návrhu Palackého (§ 60.—63. Mayerova, § 87. a 88. dle usnesení výboru). Každý přijatý návrh zákona prý musí císaři k sankci býti předložen; jestliže sankce se odepře neb odročí, nesmí též návrh v témže ročním zasedání býti znova podán. Pakliže v následujícím zasedání jest opět přijat beze změny, musí císař odepíraje sankci říšský sněm rozpustiti, a když nová sněmovna zase beze změny jej přijme, nesmí více sankci svou odpřítiti. — Mayer mínil, že absolutní veto nesnáší se s odpovědností ministrů a s životem ústavním vůbec.

¹⁵⁾ Říšský sněm má pravidelně svolán býti každoročně na jaře, sněmy zemské na podzim (a nikdy současně s oním); § 45., 63. prvního a 42., 65. druhého návrhu. Beze svolání schází se říšský sněm ve 4 týdnech po úmrtí císařově; odročení jeho obmezeno na dobu

K francouzsko-belgickému konstitucionalismu přirozeně pojil se vůbec směr *demokratický a liberální*, ve vzájemné podpoře; vřadně namnoze scházely se na společné půdě individualismu a práva přirozeného. Také v tomto ohledu Palacký nelišil se od obecného směru, neboť sdílel racionalistickou nauku o vrozených právech lidských, rovnosti a svobodě nezczizitelné jednotlivcův, a spolu s Kantem přikládal prapravu svobody přímo ráz povinnosti. On odchyloval se leda v tom, že svobodu občanskou a politickou rozšiřoval ještě také na svobodu národní; jeho národnostní idea byla vlastně použitím panující nauky na národy, tak že jim přisuzoval stejné přirozené právo, kteréž pokládal také za povinnost. Tím ovšem zase již přesahoval stanovisko mechanického individualismu (vyvozujícího stát z jednotlivcův), povznášel jej a takto svou měrou blížil se již ponětli organické povahy národa i státu. Národy byly mu samostatné zvláštní osobnosti, a měly jako takové nejen mravně, ale i právně a státně býti uznány.¹⁶⁾

1 měsíce a nesmí se beze svolení sněmu opakovati v témže zasedacím období; při rozpuštění nutno zároveň naříditi nové volby tak, aby nový říšský sněm sešel se ve 3 měsících (§ 28., 22., 23. druhého návrhu). V odročení a rozpuštění zemských sněmů panovník se neobmezuje; rozpuštěním říšského sněmu rozpouštěly se i zemské, které jej tvořily (§ 67. prvního, § 70. druhého návrhu). — Srov. §§ 74., 56., 59., 51. osnovy Krom.

¹⁶⁾ O přirozeném a rovném právu všech národů Palacký častěji mluví. Tak praví v manifestu sjezdu Slovanského r. 1848: »Neměně svatý, nežli člověk ve svém přirozeném právu, jest nám i národ, s ouhrnkem duševních svých potřeb a prospěchův. Byl i dějepis přífknu dokonalejší lidské vyvinutí některým národům před jinými, vždy předce ukazuje, že schopnost k vyvinování se těchto jiných národů nikoli není obmezena. Příroda neznajíc ani ušlechtilých ani neušlechtilých národův sama v sobě, nepovolala nižádného z nich ku panování nad druhými, ani určila kterého k tomu, aby sloužití měl druhému za prostředek k jeho zvláštním oučelům; stejné právo všech k nejušlechtlejší lidskosti jest zákon boží, jehožto žádny z nich bez trestu přestoupiti nesmí«. (Radhost III., 36.) Zvláště jedná se o národnosti ve druhém článku Idey státu Rak. 1865; tu mimo jiné praví se: »poněvadž povinnost bývá spolu matkou práva, tedy my, majíce povinnost vzdělávati jazyk svůj, kteréžto povinnosti nikdo nás zprostiti nemůže, máme i právo, činiti tak, a nikdo nemá protiviti se tomu, ani klásti nám v tom překážky. Zachování a vzdělávání národnosti jest příkáz-

Palacký nejednou výslovně se hlásil k liberalismu, obzvláště zamítaje všeliké výsady, nadpráví a stavovské rozdíly. Při tom jeho liberalismus byl zbarven po slovansku: svobodu a rovnost pokládal za samorostlý štěp domácí, za původní dědictví Slovanů. V jich starobylé historii nacházel právní rovnost všeho obyvatelstva; nyní po tisíciletí rodila se znovu a Slované měli býti těmi pravými učiteli jejími (arci také v poměrech mezi národy).¹⁷⁾ Tento směr jen proto nenašel zvláštního výrazu v ústavních návrzích Palackého, že bylo to spíše úkolem »základních práv«, která byla sepisována zvláštní subkomisí výboru ústavního, a která tudíž ke své práci pouze přiřadovol. Třeba i vytýkal, že tehdejší politické vzdělání soustředilo se hlavně v liberalistickém horlení o základní práva dle vzorů obvyklých odjinud, přece o souhlasu jeho není pochybnosti.¹⁸⁾ Mimo jiné byl tehdež pro zrušení šlechty jakožto stavu, i všech předností stavovských; neměně byl pro rovnost všech náboženských vyznání, vyloučení církve státní i všeho světského nucení ve věcech víry.¹⁹⁾

Jestliže Palacký v těchto ohledech shodoval se s obecným míněním, za to v jiných krácel svou cestou a v konkrétních poměrech mocnářství hleděl nově formulovati a ku platnosti přivesti to, co nazval svérodým *federalismem rakouským*, nepodobným vzorům cizím. Tu ukazuje se nám v celku jako samostatná politická hlava, jako nový konstruktér; také práce jeho vymyká se z obvyklých schemat či kate-

zání a zákon mravní, kterému nemůže derogovati nižádné příkázání pozitivně« (tamže 173). Viz i doslov k Radhostu, III., 288., a výše pozn. 9.

¹⁷⁾ O liberalismu srov. promemoria z ro. května 1848 (Radhost III., 27); k tomu řeč při zahájení Slovanského sjezdu z 2. června a manifest sjezdu toho; tuto praví se: »Ano, svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest, jako před tisíciletím, tak i dnes zase heslem naším« (u. m. 36).

¹⁸⁾ Doslov k Radhostu III., 288. S tím srovnej výše poznámku 5.

¹⁹⁾ Na zrušení šlechty lze vztahovati též vyjádření Palackého o demokratické povaze mocnářství v osvědčení českých poslanců z 21. března 1849 (Radhost III., 47). O základních právech vůbec sr. Černý, Boj za právo, 475—488; k tomu Osvěta 1898, str. 406. sl. Trest smrti chtěl Palacký připustiti pro vraždu kvalifikovanou.

gorií forem státních, pokud se týče státu složeného. Podstata myšlének Palackého vyzívá jednak z toho, jak dělí území říše a skládal říšský sněm, jednak z jeho rozdělení zákonodárné působnosti mezi říší a zeměmi neb skupinami zemskými, a spolu ze zvláštního zařízení a poměru exekutivy říšské a zemské.

Palacký záhy postřehl, že federativní zřízení Rakouska nedá se zbudovati prostě na historickém rozdělení zemí, t. j. na tehdejší soustavě *provinciální* (také dnes trvajíc), která veliké i malé země mocnárství bez rozdílu staví vedle sebe na roveň. Na takové půdě není faktorů vesměs dosti mocných, způsobilých k vydatné míře svézákonnosti a samosprávy, faktorů, které by ve společné federaci mohly zaujmouti postavení soudruhů rovné váhy a rovného práva. Souřadné srovnání různých zemí sice dovede jedny ponížiti a druhé povýšiti, ale přirozeně nevyhovuje ani těm ani oněm v jejich rozdílných potřebách historických, politických, národních a hospodářských. Či mohou snad poměry malého Vorarlberska nebo Terstu podávati měřítko rozhodující pro království České, druhdy tak mocné, které rakouskou monarchii spoluzaložilo a dle historického práva své státní povahy nepozbylo? a naopak je-li možno ta práva, která toto království může požadovati, přiznávatí jednostejně nově nabytému Solnohradsku aneb anektovanému kusu Multanska, t. zv. Bukovině? ²⁰⁾

Jestliže federalismus je nemožný na půdě stávající provinciální soustavy, jestliže nedá se s prospěchem provésti federace všech historických provincií, nutno mysliti na federaci *skupinovou*, kde by společníci byli způsobilejší k rozsáhlé autonomii. A takové větší zemské obvody neb skupiny buďto lze poříditi ze stávajících teritorií, když se za základ přijmou země větší zvláště o sobě a zároveň skupiny zemí menších, aneb snad možno skupiny ty utvořiti nově dle roz-

²⁰⁾ O nevhodnosti a poměrně nezpůsobilosti zemí malých vyslovil se Palacký v ústavním výboru dne 25. a 30. ledna 1849 (Spisy drobné I., číslo 19); viz Ideu státu Rak., čl. VII.: »příliš malé země nejsou s to, aby ve školství a soudnictví stály samy o sobě« atd. (Radhost III., 215).

hodujícího moderního živlu národnosti, dle poměrů ethnografických. V skutku Palacký, odvrátiv se od soustavy provinciální, dospěl ve svých náhledech nejprve k federaci větších obvodů a skupin teritoriálních, později v Kroměříži k federaci skupin ethnografických. V obou případech posledním cílem i vodítkem jeho byla vlastně idea národnosti, jen že v prvním případě bylo jí podrobiti se soutěži s historicko-politickými poměry zemskými, v druhém byla povýšena na přední a vlastní moment tvůrčí.²¹⁾

V prvním návrhu rakouské ústavy Palacký rozeznával v Předlitavsku čtyři skupiny: 1. země polské, 2. české, 3. německorakouské a 4. illyrské, a ku každé této skupině počítal k ní příslušné země (§ 1.). Rozeznávání to sluší asi pokládati za dělbu dle převládající národnosti; nicméně skupiny ty daly se také srovnati s politickými poměry, jak trvaly před březnem r. 1848.²²⁾ Palacký zřejmě hleděl pokud

²¹⁾ Palacký sice již v promemoriu z 10. května 1848 (kterým odepřel přijmouti ministerský portefeuille) mluví o samosprávných gruppách zemí, utvořených dle národností (Radhost, III., 28). Přes to asi zprvu stavěl se ještě na půdu historického rozdělení zemského. Aspoň zdá se tak dle návrhu příští konstituce pro království České z 29. května, resp. 7. června 1848, na kterém jistě měl značný podíl; tu jednotlivými částkami mocnárství rozumějí se asi stávající země (Černý, Boj za právo, 287 sl.).

²²⁾ Země české (národně: českoněmecké), t. Čechy, Morava a Slezsko, byly státoprávně korunou Českou. Země polské (polskoruské) nabyty z království Polského (Krakov, Halič) nebo jako domnělé jeho příslušenství (Bukovina). Země rakouské, zvané též německorakouskými, rozlišeny Palackým ve dvě skupiny: vlastní země německorakouské (německé: Rakousy, Solnohradsko, Tyrolsko, Vorarlbersko, Štýrsko) a illyrské čili jihoslovanské (Korutansko, Krajina, Přímoří, Dalmácie), — tu patrně národnost byla vedoucí ideou této dělby, ač ne samojediná (neboť slovanská část Štýrska zůstala při skupině německé, kdežto Korutansko, ačkoli většinou německé, celé připadlo druhé skupině). Tu Palacký jednak šetřil historických hranic zemských, jednak hleděl k novějším dějům od válek francouzských, kdy Napoleon z nabytých jím územků r. 1809 utvořil provincie »illyrské«, a tím potom císař František r. 1816 veden byl k utvoření »království illyrského«. Ovšem bylo to království zavedené pouze z vlastní panovnické moci a vlastně jen titulární; v administrativním ohledu bylo jeho dbáno potud, že v něm byla zřízena dvě gubernia: v Lublani (i pro Korutany) a v Terstu, — kdežto Dalmácie byla královstvím zvláštním.

možno hověti zároveň historickému i ethnografickému momentu; váhal i zarazil se před důsledným provedením konstrukce národnostní. Skutečně nebral za základ ani ony 4 zemské skupiny, ani ne všechny země, nýbrž 10 větších *zemských obvodů* (§ 3.) — jak byly dány tehdejšími 10 guberniálními obvody, které již absolutismus utvořiti byl uznal za dobré pro veřejnou správu, kdežto počet všech zemí ovšem byl větší. Větší země byly takovými obvody samy pro sebe; jinak tvořily se vždy z více menších zemí pospolu; tak země polské tvořily jediný guberniální, resp. zemský obvod, země české však 2, illyrské 3 a německorakouské 4.²³⁾

Nebyla to území stejně veliká; avšak největší rozdíl přece byly zmírněny, i bylo to seskupení administrativně již obvyklé a svou měrou srovnávalo se s poměry národností. Každý z těch 10 zemských obvodů měl míti svůj sněm a svého zemského ministra, v jehož úředním sídle právě náleželo konati zemské sněmy (§ 40. 63.). Koruna Česká tedy dle prvního návrhu Palackého nebyla zvláštním celkem; země její, podřízené tehda dvěma guberniím, Pražskému a Brněnskému, měly i nadále tvořiti dva zvláštní celky zemské, vespolek nespojené a nesouvislé. Pouze počet zemských obvodů a sídla jejich vlád byla určena říšskou ústavou; hranice obvodů těch mohly býti upravovány zákonem říšským, kdežto zákonům zemským ponechávalo se upravití vnitřní rozdělení dle krajů, okresů a obcí.²⁴⁾

²³⁾ Guberniální a tudíž i zemské obvody (Ländergebiete, Regierungsgebiete) tvořily: Halič s Krakovem a Bukovinou, Morava se Slezskem, Čechy, Rakousy p. E., Rakousy n. E. se Solnohradskem, Tyrolsko s Vorarlberskem, Štýrsko, Krajina s Korutany, Přímoří, Dalmácie. Dle toho byla sídla zemských vlád ve Lvově; v Brně a v Praze; ve Vídni, v Linci, Inšpruku a Št. Hradci; v Lublani, Terstu a v Zadru (§ 3.). — Administrativní spojování menších zemí pocházelo zvláště od času Josefa II.

²⁴⁾ O hranicích zemských obvodů § 4., o vnitřním rozdělení § 5. Dle § 36. (posl. alin.) administrativní rozdělení zemí a zemských obvodů mělo býti upraveno zvláštními zákony se zřetelem k zeměpisné poloze, národnosti a k dějinám. Ke změně hranic zemských obvodů patrně měl stačiti prostý říšský zákon, bez kvalifikované většiny, kdežto změna sídel a počtu zemských vlád byla by vyžadovala většiny $\frac{2}{3}$ přítomných poslanců (dle § 55.).

Avšak v Kroměříži Palacký již odhodlal se přijmout za svůj politický program federaci *národnostní* čili *ethnografickou*. Byl to vlastně ideál Slovanského sjezdu (v Praze v červnu 1848), aby Rakousko proměnilo se ve spolek rovnoprávných národů; a základem jeho byla ne pouze solidarita všech rakouských Slovanů, ale i humanitní zásada přirozeného a rovného práva národnosti vůbec, jejíž hlasatelem již dříve Palacký byl.²⁵⁾ Po zmaření říjnové revoluce a po Windischgrätzově vítězství v Uhrách pouhá ta idea zdála se oblěkati v roucho praktické možnosti. Když i někteří Němci začali vyslovovati se pro národnostní konstrukci, a když zvláště mohlo se pomýšleti na připojení Uher, tu v ústavním výboru v Kroměříži vskutku již uvažovala se možnost zvláštní politické existence a organizace jednotlivých národností uvnitř veškerého, jednotného mocnářství.²⁶⁾

Právě uherské poměry asi zdály se Palackému, který měl styky zvláště s Jelačicem, podnětem přímo rozhodujícím.²⁷⁾ Když na půdě uherského státního práva, jak bylo upraveno zákony r. 1848, zkvétalo pouze národní panství

²⁵⁾ Srov. manifest Slov. sjezdu (po 10. červnu) z pera Palackého (Radhost, III., 34 sl., výše pozn. 16. Idea Rakouska jako spolkového státu národnostního vyslovena určitě teprve v programu sjezdu z 27. května 1848, sestaveném hlavně Františkem Zachem (pozdějším generálem.)

²⁶⁾ Tak českoněmecký poslanec Löhner dne 18. listopadu 1848 vystoupil s návrhem, aby Rakousko přeměnilo se ve federativní stát, složený z 5 národních států (Nationsstaaten), s vlastními sněmy a odpovědnými státními sekretáři pro vnitro, spravedlnost, kultus a vyučování, zemědělství a finance, i také zastoupených v radě koruny vlastními ministry bez portefeuille. Tyto národní státy byly: 1) Rakousko německé (Rakousy, sev. Tyrolsko, německé části Štýrska a Korutan, Čech a Moravy, kraj Opavský); 2) české (slovanské části Čech a Moravy, kraj Těšínský); 3) slovinské; 4) italské (jižní Tyrolsko, Dalmácie a Istrije) a 5) polské. Helfert, Gesch. Oest. III., 316—7; Springer, Gesch. Oest. II., 615. — V ústavním výboru Kroměřížském i sám Brestel zprvu klonil se k rozdělení říše dle národností; a již před Palackým Kautschitsch dne 23. ledna 1849 navrhl podobné rozdělení, avšak ve 14 zemí (viz Osvětu 1898 str. 11 sl.).

²⁷⁾ Hned v prvé poradě ústavního výboru dne 22. ledna 1849 Palacký přál si konstituci pro jednotné veliké Rakousko, Uhry v to počítaje (Spisy drobné I., č. 19.).

Maďarů, druhé národnosti povstaly vybojovat si své dobré právo; měl-li se tam na příště zabránit podobný boj kmenový, zdálo se nejlepší, na místě poměrů starých, se kterými Chorvátí a Srbové, Slováci a Rumuni nebudou již spokojeni, postavití útvary nové, kterými by rovné právo všech kmenů, také Maďarů, spravedlivě bylo provedeno, t. j. tedy rozdělití území koruny Svatoštěpánské dle národnosti, a poskytnouti územkům takto utvořeným dostatečnou vnitřní autonomii a samosprávu. A mělo-li se tak státi v Uhrách, proč by to podobně nebylo možno též v ostatních zemích příštího zase jednotného mocnářství? To stanovisko aspoň na začátku r. 1849 zaujímal Palacký, opouštěje již svůj původní návrh, aby Předlitavsko mělo 10 zemských obvodů.²⁸⁾

Ve druhém návrhu rakouské ústavy Palacký sice ničeho neuvádí o rozdělení státního území. Avšak v ústavním výboru sněmu Kroměřížského dne 23. ledna navrhl, aby se utvořily zemské skupiny dle národnosti, a sice v Předlitavsku pět, které celkem shodovaly se s 5 národními státy německého poslance Löhnera, totiž: 1. země německorakouské, 2. české, 3. polské, 4. illyrské a 5. vlašské; pro připojení koruny uherské mohly ještě přibýti: 6. země jihoslovanské, 7. maďarské a 8. rumunské. Uvnitř těchto národních skupin připouštěly se dle potřeby ještě menší národní oddíly: kraje. Skupiny ty tedy měly tvořiti rakouskou federaci; měly míti tatáž práva, jako dle prvního návrhu zemské obvody (dle stávajících gubernií), totiž vlastní sněmy a zemská či národní ministerstva pro obor vnitřních záležitostí.²⁹⁾ A na těchto návrzích Palacký trval i po rozpuštění Kroměřížského sněmu

²⁸⁾ Původní návrh byl sice v Kroměřížském ústavním výboru obnoven Riegrem; ale byl zamítnut rovněž tak, jako ethnografická federace Palackého.

²⁹⁾ Palackého Spisy drobné, I., číslo 19. Ve Vídeňském návrhu Palacký lišil v Předlitavsku pouze čtvery země dle národnosti, nyní patery, totiž také vlašské, což se vysvětluje připočtením Lombardska a Benátska i rozdělením Tyrolska. Nyní počítal ke skupině 1) německorakouské: Rakousy n. i p. E., Solnohradsko, Vorarlbersko, německé Štýrsko a Korutansko, německé Tyrolsko, pak německé části Čech, Moravy a Slezska; 2) k české: české části Čech, Moravy a Slezska, i uherské Slovensko; 3) k polské: Halič, Krakov, Bukovinu a uherské Rusínsko; 4) k illyrské: Slovenii, t. slovanskou část Štýrska, Korutan,

a oktrojování nové říšské ústavy (Stadionovy); a znova vyslovil je v proslulém článku o centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku z 21. prosince 1849, jen s tím rozdílem, že žádal nejméně 7 národních skupin zemských (připouštěje také spojení skupiny illyrské s jihoslovanskou³⁰⁾.

Není pochyby, že to vše byly návrhy novotářské, pokud se týče revoluční proti zeměpisně-politickým základům, proti historickému právu. Zvláště může mnohé překvapovati, když ten, kdo opouštěl historické tradice, byl právě sám Palacký, veliký český historik, který teprve v pravdě vylíčil slavnou historii království Českého a České koruny. Palacký sám později to přiznal, že takovéto návrhy souvisely s dobou revoluce, a že později zase již nebyly dobře možny.³¹⁾ Avšak v Kroměříži odůvodňoval své návrhy také s historického stanoviska, lépe řečeno své filosofie dějin, neboli, jak pravil, historie »živoucí«, která prozírá také k příštímu vývoji, k budoucnosti, a které tehdež dával přednost před historií »pergamenovou«.³²⁾ Dle své filosofie dějin byl zajisté přesvědčen, že duch světa rokem 1848 uvedl do rakouských dějin novou mocnou zásadu: rovnoprávnost národní, která v praxi značila zvláště emancipaci Slovanův a Rumunův od kmenové nadvlády Němcův a Maďarů. Zásada ta sice byla dříve theoreticky a prakticky popírána, ale nedá se více potlačití, ano záhy dosáhne vývoje obrovského, tak že konce jeho nelze předvídati.

Rakousko prý tedy musí býti tak konstruováno, aby národové jeho rádi v něm existovali, aby žádný neměl příčiny báti se o svou národnost, a spíše spojeno bylo, co

Krajinu a Přímorí; 5) k vlašské: vlašskou část Tyrolska, Lombardsko a Benátsko; 6) k jihoslovanské: Dalmácii, Charvátsko, Slavonsko a Vojvodinu; 7) k maďarské: maďarské území v Uhrách a Sedmihradsku 8) k rumunské: rumunské a valašské územky v Sedmihradsku, Uhrách a v Bukovině. — Co do Čech také Kautschitsch žádal v ústavním výboru rozdělení na »Czechowien« a »Bojerheim«. Požadavek t. zv. uzavíraného území německého v Čechách datuje tedy již z r. 1848. Viz i text před pozn. 26.

³⁰⁾ Radhost, III., 67; Spisy drobné I., číslo 23.

³¹⁾ Idea státu Rak., článek IV. (Radhost III., 191).

³²⁾ Slova ve výboru Kroměřížském z 24. ledna 1849 (Spisy drobné, I., č. 19.).

národně chce býti pospolu. Potřebí vyhověti jim zvláště ve školství a v soudnictví, ano zjednati každému pokud možná jistý vlastní život politický. Proto — na místě destruktivní rozdrobenosti provinciální — nutno konstituovati ony větší skupiny, které Palacký původně nazval »národnostně-historickými« skupinami zemskými, jelikož prý ve svých základech odpovídaly ohledům na historii i ethnografii, kdežto při bližší úpravě chtěl připustiti změny z ohledů na konvenienici. Později skupiny ty však sluly prostě národními, čím v celku také byly; trefně také možno nazvati je národně-politickými.³³⁾ Ovšem nebyly to vesměs skupiny jednojazyčné, nýbrž také smíšené, hlavně dvojjazyčné; ale dle daných poměrů přece dosti stejnorodé. Některým národnostem dosavad provinciálně rozdrobeným mělo dostati se konečného sjednocení národně-politického; tím tak říkajíc řešena životní otázka menších kmenů v Rakousku. Šlo tu především o pojištění osobnosti či individuality národních kmenů jako takových v celku; a právě ono skupení hovělo právu národů jako celků, — menším jejich částem ovšem nemohlo veskrze vyhověti; ale i uvnitř skupin mělo o rovnoprávnost býti dle potřeby postaráno, zvláště zařízením krajů dle národnosti.³⁴⁾

Ostatně historicko-politické úvazky zemí byly navrženými národními skupinami někde více, jinde méně porušeny. Tak státní jednota a celistvost království Uherského brala úplně za své na měřítku ethnografickém. Naproti tomu při

³³⁾ Srov. vyjádření z 23. ledna a článek z 21. pros. 1849; v Idei státu Rak. r. 1863 praví Palacký, že ku konci r. 1849 měl na mysli skupiny »na základě čistě ethnografickém« (Radhost III., 190.).

³⁴⁾ Tak zejména skupina česká byla českoněmecká; polská pak polskorusínská — tu pouze kraje měly sloužiti k uspokojení národnímu obou kmenů. Co do Slezska Palacký byl hotov připustiti kraje 3: německý, český a polský. Že by byl pomýšlel na zavedení národních kurií, nelze nám doložiti. — Ostatně Palacký ani ve Vídeňském, ani v Kroměřížském návrhu rakouské ústavy neměl žádného článku, který by ex professo jednal o národní rovnoprávnosti, — v té příčině základní práva Kroměřížská obsahovala článek 21.: »Všichni národové v říši jsou rovnoprávní. Každý kmen má neporušitelné právo k hájení a pěstování své národnosti vůbec a svého jazyka zvláště. — Rovné právo všech jazyků v zemi obvyklých ve škole, v úřadě a ve veřejném životě zaručuje se státem.«

království Českém, vůbec při českých zemích dělitko to bylo by namnoze selhalo. Palacký v zásadě ovšem nebyl proti rozdělení království Českého, proti odtržení německých Čech od Čechie; ale pochyboval o praktické možnosti úplného provedení věci: pokládal Čechy celkem za kotlinu a kotel prý dělit se nedá.³⁵⁾ Tu historické území koruny České bylo by se snad zachovalo, avšak ne jako takové ve svých státoprávních základech, nýbrž fakticky, jen ve svém jádru a za to s připojením uherského Slovenska, pouze na národním základě a to proto, že rozmíšení Čechů a Němců z velké části bylo těžko provésti. Proto tu také nešlo o skupinu jednojazyčnou, pouze československou, snad o nějaké národní panství Čechův, nýbrž jen o to, aby národ československý jako celek mohl vésti vlastní národní a politický život — byt' ne sám o sobě, nýbrž dle odvěké sudby své jen ve spolku s krajany německými, dle zásady rovného práva

Palacký nemýlil se o podstatě takovéto konstrukce; byl si vědom, že jedná proti historickému státnímu právu, i když dle zevnější podoby mohlo se někomu zdáti, že jde jen o moderní útvar staré koruny České. Ve své »Idei státu Rakouského« r. 1865 praví, že prý to snad uráží »historický cit národův, když by ku př. Čechy neb Uhry přestaly sněmovati co království České neb Uherské«. Nicméně návrh svůj vysvětluje dobou revoluce, která byla všechny základy monarchie až do dna otrásla; i dodává: »a však my, aspoň v Čechách, u německých spoluobčanův svých bohužel jen na mále pozorujeme onen historický cit pro království České, a neníť vůbec tajno, že ne jeden z našich sousedův nerozmýšlel by se ani na okamžení prodati Prahu za Vídeň nebo Frankfurt. Uhři pak upadají ne bez příčiny v podezření, že hlavně proto hájí historicko-politické individuality své, aby neutrpělo ujmy panování žilvu maďarského. Návrh můj právě byl důkazem, že my Slované nebažíme po panství nad jinými národy, ani po utiskování jich.«³⁶⁾ Přes to

³⁵⁾ Slova ve výboru Kroměřížském z 23. ledna 1849 (u. m.); k tomu někdo ozval se, že přece možno kotel záplatovati.

³⁶⁾ Idea státu Rak., článek IV. (Radhost, III., 190 sl.); místo to vztahuje se na návrhy Palackého ve článku z 21. pros. 1849 avšak hodí se úplně i na návrhy z 23. ledna t. r.

Palacký, když v ústavním výboru Kroměřížském řeč o koruně České byla pokládána za země- a státozrádnou, neopominul odmítnouti to, poukazuje ještě ke korunovaci Ferdinanda V. za krále Českého v r. 1836 a k organickému zákonu z 8. dubna 1848, který Čechy od svého krále dostaly.³⁷⁾

Palacký pokládal národní skupiny svého Kroměřížského návrhu za základní jednotky rakouské federace a organizoval je tímže způsobem, jako zemské obvody svého Vídeňského návrhu. Každý ten autonomní územek měl dostati svůj zemský sněm a vlastní zemskou vládu: svého ministra nebo ministerského guvernéra. *Zemské ty sněmy*, zasedající v sídle každé zemské vlády, měly zakládati se na moderní soustavě repraesentativní, a měly býti útvary novými, pomíjejíc nepřetržitý právní vývoj z historického zřízení stavovského, které ve všech zemích mocnářství prostě mělo přestati. Zachovati kontinuitu nedalo se namnoze již proto, že mnohé historické země měly zaniknouti ve větších skupinách.³⁸⁾

Nové národní zastoupení mělo dle Palackého býti

³⁷⁾ Vyjádření z 25. ledna 1849 na u. m.

³⁸⁾ O stavovském zřízení § 44. prvního a 64. druhého návrhu; stavovské ústavy a fondy měly připadnouti vždy dotyčné zemi. Palacký již v prohlášení, které navrhl českým stavům dne 2. dubna 1848, nedbal nepřetržitosti historického práva (Spisy drob., I., č. 5.). — Dle § 63. prvního a § 65. druhého návrhu měl na mysli utvoření sněmů větších, k federaci se hodících; bylo by mylno domýšleti se, že v prvním návrhu nemyslí se na jeden společný sněm celého guberniálního, resp. zemského obvodu, že se předpisuje toliko, aby v sídle zemského ministra konalo se po případě několik sněmů téhož obvodu vedle sebe, ku př. v Brně moravský i slezský. Nicméně výslovně to není řečeno, že uvnitř zemských obvodů, resp. národních skupin menší sněmy naprosto se vylučují (v ten smysl dal by se snad rozuměti v prvním návrhu § 36., 3. al.). Aspoň později, již na půdě historických tradicí, Palacký mluvě o obnovení generálního sněmu koruny České, mnil, že by přes to potrvával také zvláštní sněmy český a moravský, a že by i jinde bylo podobně (Idea státu Rak., Radhost III., 216.). Neméně dle prvotního státoprávního programu z r. 1848 Čechové domáhajíce se společného sněmu koruny České, chtěli Moravanům dopřáti také zvláštní sněm zemský, jak to též Palacký osvědčil v prohlášení o spolení zemi koruny České ze dne 6. května 1848.

demokratické. Zemští poslanci měli býti voleni přímou volbou lidu a prostě dle počtu obyvatelstva, také pouze na dobu 3 let. Všeliké zastupování zvláštních stavů, korporací nebo zájmů bylo vyloučeno. Výjimkou připouštělo se pouze poměrně silnější zastoupení větších měst, zase jen dle lidnatosti; jeden zemský poslanec totiž měl býti volen na každých 15.000 duší, avšak ve městech čítajících 20.000 a více duší již na každých 10.000. Z druhé strany Palacký nemínil v říšské ústavě stanoviti jaké jednotejné zásady o volení a volebním právu do zemských sněmů; v té příčině mělo rozhodovati zákonodárství zemské. Protož v jednotlivých zemských obvodech, resp. národních skupinách mohly býti rozdílné volební řády, a to bez ohledu na to, že jak uvidíme, sněm říšský měl tvořiti se ze zemských (do říšského sněmu vůbec nemělo býti zvláštního práva voličského.³⁹⁾

Při této soustavě zemské sněmy nepochybně měly býti jednokomorní. Nicméně je známo, že Palacký přál tomu, aby zemské sněmy měly komory dvě; a snad nemělo býti vyloučeno, že by ze sněmovny poslanců tvořil se zvláštní senát. Tak by jednotná soustava zastupitelská nebyla přímo rušena; a vzájemná kritika a kontrola dvou sborův obecnou důvěrou volených přece mohla podporovati věcnost a zralost práce zákonodárné, a jednosvorná usnesení obou sborů požívala by větší váhy. Palacký zajisté od soustavy dvou komor očekával jistě povznesení zemských sněmů proti vládě i lidu.⁴⁰⁾

³⁹⁾ § 64, resp. § 66. Jisté přednosti větších měst hájil Palacký již v Národním výboru, když se jednalo o hlavních zásadách české konstituce 1848. Dle těchto měl býti voličem každý zletilý občan plátcí daně nebo způsobilý k národní obraně; za poslance volitelným byl každý občan 28letý, v zemi zrozený neb naturalisovaný (za senátora pak poslanec dosáhnoucí 36 let). Černý, Boj za právo, 287 sl.; k tomu Spisy drobné I., číslo 11. (II., k 7. červnu).

⁴⁰⁾ V návrzích Palackého není stopy, která by ukazovala k soustavě dvou komor. Avšak známo, že začátkem června 1848 Palacký v Nár. výboru hájil dvojkomornost českého sněmu proti Karlu Havlíčkovi. Dle zásad české konstituce ze 7. června 1848 sněm zemský měl míti 2 komory tím způsobem, že sněmovna složená pouze z poslanců na 3 léta volených sama ze svého středu voliti měla zvláštní senát, o 60 členech na dobu 6 let s roční obnovou jedné šestiny (Černý,

Na rozdíl od zemských sněmů *sněm říšský* neměl zakládati se na volbě lidu, nýbrž na volbě zemských sněmů, a zasedati jen v jedné komoře, tedy tvořiti samojedinou komoru zemí. K jednotnému zastoupení celé říše zvolena právě jen forma federalistická, forma delegací z jednotlivých sněmů zemských (delegace zemských obvodů, resp. národních skupin). Historický vzor k tomu podaly sice kongresy a konfederace zemí z XVI. a začátku XVII. století; avšak moderní vývoj ústavy říšské směřoval především k utvoření komory lidu, a Palacký, tuto docela odmítaje, odchyloval se tím od panujícího časového proudu.

Obecné mínění jistě spatřovalo v komoře lidu princip demokratický (vlastní repraesentaci rakouského lidu), a zároveň nutné pojiťko i protiváhu odstředivých snah zemských a národních, tudíž pravé vtělení jednoty říše veškeré. Budťo přálo se komoře lidu samojediné, aneb jen vedle ní připouštěla se druhá komora zemí, tak aby jak jednota celku tak i rozmanitost částí došla svého zastoupení a náležitého výrazu.⁴¹⁾ Naproti tomu Palacký viděl v zemských (skupinových) sněmech přímo základní faktory veškerého společného zastoupení. Organicky skládal a spojoval říši ze zemí, říšský sněm ze zemských, očekáváje, když oba orgány zákonodárství nebudou míti základu rozdílného, že budou sobě bližší a že bude mezi nimi méně sporů a více harmonie — ke společnému mravnímu i hmotnému prospěchu jak moci a síly veškeré spojené říše, tak i přirozené autonomie ná-

Boj za právo, 287 sl.). Palacký mínil také v Idei státu Rak. (čl. VII), že by federalistické sněmy zemské (skupinové) za příkladem sněmu uherského mohly pravidelně skládati se ze dvou komor: z komory poslanců a ze senátu, kdežto malé sněmky, ku př. Opavský, Solnohradský nebo Terstský, dělití ve 2 komory ovšem bylo by téměř směšné. Takto prý by se dosáhlo instituce netoliko svobodné, ale i stálé a trvalé, kdežto zřízení jednokomorní historicky nikde dlouho netrvalo. (Radhost, III., 220.)

⁴¹⁾ Pouze konstituční patent z 15. března 1848 měl na mysli delegace zemských sněmů. Při dvojkomorním říšském sněmě ústavy Pillersdorfovy a při jednokomorním konstitučním sněmě říšském r. 1848 neměly zemské sněmy žádného účastenství; dle Kroměřížské osnovy a dle ústavy Stadionovy r. 1849 měly voliti pouze komoru zemí, kdežto komora poslanců měla býti přímo lidem volena.

rodův a zemí tak rozdílných. Nebylo to nikterak ze separatismu, z odstředivých snah, k zeslabení celku, že chtěl samojedinou komoru zemí. Jemu do pravdy záleželo na mohutnosti svazku, který měl chrániti menší národy a země; ale jednota říše byla mu organickou vyšší formou a synthesí národní a zemské autonomie.

Přesvědčení Palackého, že delegace zemských resp. národních sněmů (skupinových) jsou jedině přiměřenou formou říšského zastupitelstva pro Rakousko, mělo své kořeny zvláště v jeho idej státu Rakouského a pokud se týče v idej rovnoprávnosti všech národů, která byla jemu mravním a právním základem všeliké konstituce, zvláště Rakouska. Z jazykových a národních důvodů nepokládal početnou komoru lidu v Rakousku za dobře možnou. Musilo by se v ní jednati 9 jazyky, a to buď vedlo by ke směsici u věže Babel, anebo byl by fakticky zaveden jeden jazyk ústřední, jenž by napotom také ve vyšší administraci víc a více se rozšířoval. Avšak tím, jakož také sestředčováním zákonodárství v jednom středisku ostatní jazyky zemské byly by trvale vyloučeny z politického, parlamentárního života, a stav ten choval by smrtelné nebezpečí pro národnosti samy. Potřebí tedy říšský sněm obmeziti na delegace sněmů pro záležitosti vskutku společné, a v ostatku sněmovati jen v zemských neb národních skupinách, kde rovnému právu národností lze vyhověti, jelikož by se tu nejednalo než v jednom nebo ve dvou zemských jazycích (výjimečně ve 3).⁴²⁾

Nedostatek komory lidu při říšském sněmě Palacký nepokládal za poklesek proti zásadě národního zastoupení, ani proti demokratickému požadavku blízkého spojení sněmu s lidem. Jemu stačilo, když sněmy zemské (skupinové), do jichž oboru spadaly všechny záležitosti vnitřní, vycházely

⁴²⁾ O jazykovém Babelu mluví Palacký ve článku z 21. prosince 1849 i v Idej státu Rak. 1865 (Radhost III., 64, 186); tuto praví se, že sněm říšský nemá býti »nic více a nic méně, nežli deputace od sněmův zemských, posílaná vždy a pravidelně ad hoc, t. j. k vyřizování společných záležitostí říše« (u. m. 220. — Návrh Palackého na jedinou komoru zemí byl v ústavním výboru dne 8. února 1849 obnoven a (marně) hájen Riegrem zvláště z důvodů jazykových.

z přímé volby lidu, a ty pak dále organicky tvořily zastoupení celé říše. Tím způsobem bylo dosaženo též některých výhod, které jinak poskytuje soustava dvojkomorní (při skupinových sněmch zemských snad prospěšná); proto netřeba v tom směru hledati nedůslednost. Také nebylo tu unikum; však i říjnový diplom z r. 1860 (ovšem ten jediný) podobně jako Palacký měl na mysli jedinou komoru zemskými sněmy obeslanou.⁴³⁾

Početnost takového sněmu měla (na způsob delegací) přirozeně býti skrovná, menší než při skupinových sněmch. Počítalť Palacký v obou návrzích, že sněmy voliti mají jednoho říšského poslance teprve na každých 150.000 duší svého územku (tedy z 10 zemských poslanců jednoho).⁴⁴⁾ Zastoupení tedy bylo poměrné k lidnatosti; větší zemské, resp. národní skupiny měly více zástupců, nežli menší. V tom ohledu Palacký neuznával rovnosti všech skupin jakožto zvláštních individualit, ačkoli při federalistické komoře zemí neb států tyto obyčejně požívají stejného zastoupení (právě na rozdíl od komory lidu). Také v tom lišil se od přesné formy federativní, že nejen poslancům říšským zapovídal přijímati instrukce od sněmů, ale výslovně prohlašoval je jen za zástupce říše veškeré. Rozpuštěním říšského sněmu nutně byly rozpuštěny sněmy zemské; ale opak nebyl nutný. Byliť říšští poslanci voleni na 3 léta, tak že každoročně obnovovala se jedna třetina.⁴⁵⁾

Stačí zde připomenouti, že Palacký hleděl také zabezpečiti obvyklé svobody a řády parlamentární, celkem jednotejně při sněmě říšském i při zemských, — tak zejména co do volby praesidia, stanovení jednacího řádu, poslancecké

⁴³⁾ Nicméně diplom ten mluvil o říšské radě, a tím navazoval na tuto stávající instituci, složenou dosud z radů jmenovaných. Toho použil Schmerling při únorovce 1861, tak že živly jmenované (a k tomu také dědičné) odkázal do zvláštní sněmovny panské.

⁴⁴⁾ § 46. prvního a § 43. druhého návrhu; naproti tomu ústavní výbor Kroměřížský — při komoře lidu — počítal jednoho poslance již na 60.000 obyv. venkovského a ve velkých městech už na 15.000.

⁴⁵⁾ O zastupování říše § 51. prvního a 48. druhého návrhu. O částečném obnovování sněmu § 48. resp. 45.; výše viz pozn. 15.

immunity,⁴⁶⁾ jakož i co do formálních práv v poměru k vládě.⁴⁷⁾ K platnému usnesení říšského i zemského zastupitelstva bylo potřebí přítomnosti absolutní většiny poslanců a absolutní většiny hlasů přítomných; toliko doplnění, vysvětlení nebo změna ústavní listiny (říšské) vyžadovaly svolení nejméně sedmi desítin přítomných poslanců říšských.⁴⁸⁾

Co se týče *působnosti* hmotné, byla Palackým dělena mezi říši a zemskými skupinami s hlediska, které možno nazvati autonomistickým či federalistickým. Avšak byl to federalismus jen v tom zvláštním smyslu, v jakém Palacký slova toho pro rakouskou ústavu užíval. Ve svém známém článku o centralisaci z 21. prosince 1849 prohlásil za marnou, nepraktickou hádku, zdali v Rakousku moc říšská jest původnější a podstatnější nežli moci zemské a národní nebo naopak; však prý z obou stran potřebí dobré vůle.⁴⁹⁾ Do pravdy ve

⁴⁶⁾ O praesidiu a jednacím řádu § 47., resp. 44., při zemských sněmch § 65., resp. 71. Zemské sněmy samy rozhodovaly o platnosti voleb svých členů, § 65., resp. 67.; státní úředníci volbou do zemského sněmu dostávali sprostění od úředních povinností na čas zasedání, kdežto poslanci přijetím státní služby vzdávali se mandátu, ale byli znova volitelní, § 66., resp. 68. Poslanci nesměli býti voláni k odpovědání za vyjádření při svých sněmovních funkcích, ani za trvání sněmu bez jeho svolení býti soudně stíháni nebo zatčeni, vyjímajíc postižení při skutku, § 52. 53. 68., resp. 49. 50. 71. O dietách není řeči.

⁴⁷⁾ O právu interpellačním, požadování zpráv, výkladů a návrhů, pojednávání peticí, komissionálním vyšetřování, podávání adress panovníkovi § 57, 69 resp. 54, 72.

⁴⁸⁾ § 54. 55. 68. prvního, § 51. 52. 71. druhého návrhu. V říšském sněmě každý návrh zákona musil býti napřed ohlášen, a když byl náležitě podporován, mohl býti vzat do porady teprve po uplynutí nejméně 8 dnů, § 58, resp. 55. O veřejnosti schůzí § 50. 68., resp. 47. 71.

⁴⁹⁾ »Otázka, co v Rakousku podstatnějšího a pramenitějšího jest, říšská-li moc centrální, čili moci zemské a národní, a má-li onano sloužiti za míru těmto, čili naopak — zdá se nám v samém skutku právě tak zbytečná, zahálčivá a pohoršivá býti, jako jiné podobné otázky, na př. o suverenitě knížat aneb národův. Staviti zoumysla tyto zásady proti sobě, hledati v nich odpor a hádati se o přednost jedné nad druhou, nemůže než vésti konečně k nesmyslům a nepravostem. Jako u člověka při skutečném oddělení duše od těla nastává smrt, tak i v organismu státním, kdyby organické jeho prvky a zásady počaly potýkati se vespolek... Diskreci a dobré vůle s obou stran tu v každém pádu potřebí bude.« (Radhost III., 65—66.)

svých návrzích ústavy nevycházely pouze zdola od autonomie zemských skupin; při vši svobodě částí nikterak nezapomínal též organického spojení a sestředění říše veškeré: byla tu přece jen konstituce jedné nerozdílné monarchie pod jednou vládou císařskou; a byl to říšský sněm, který vykonává pro celou říši moc konstituující, ze středu či shůry dopouštěl ony autonomistické základy sněmů a vlád zemských, které jako součástky říšské ústavy mohly zase ústavními zákony říšskými (mocí kvalifikované většiny) býti pozměněny.

Palacký v prvním návrhu mluví ovšem o samostatnosti a autonomii zemí a obvodů zemských tak, že prý ony »postupují«
ústřední moci pouze to, co nezbytno jest k pevné vnitřní souvislosti a k zevnější mohutnosti vespolečného státu (§ 36.). Zdáli však říše nestanovila sama svůj obor působnosti (ostatek zemím ponechávajíc)? však ona také určovala vůbec trvání i hranice těch obvodů a skupin zemských.⁵⁰⁾ Proto také ve druhém návrhu Palackého mluví se o právu sebevlády, které zemím (rozuměj skupinám) je přiznáno či ponecháno; a moci zemské poukazují se vesměs do mezí vytknutých říšskou konstitucí a základními právy.⁵¹⁾

Jednota mocnářství zajisté zabezpečuje se předpisem, že všechna vláda vykonává se jménem císařovým, nechať se v ní užívá říšských nebo zemských ministrů; a ministři zemští (jak níže vyložíme), jsouce kollegy říšských, odpo-

⁵⁰⁾ Mimo to Palacký v § 37. mluví o autonomii zemských sněmů. Palacký ono »postoupení«
vlastně praesumuje neb anticipuje (ačkoli všechny země ani neměly podobné základní samostatnosti); buď mělo snad aspoň legálně se předpokládati, anebo jest tu výrok abstraktní, ukazující vlastně jen k tomu, že i země měly jisté vlastní právo. Jinak vyslovena jest myšlenka Palackého o zásadách české konstituce z r. 1848, kdež se dí, že »samozákonnost (autonomie) a právo samosprávy, jakož i stávající svobody a práva království Českého zachovají se potud, pokud společná říše Rakouská při nich silna a na venek mocna býti může«. (Černý, 287.) Tehdáž pak zemský sněm v oboru záležitostí zemských měl býti konstituujícím; v záležitostech říšských měl míti hlas pouze poradný, tak že ovšem nebránilo se, aby říše z vlastní moci svůj obor si vyhradila.

⁵¹⁾ § 2. (jedem Lande zugeständenes Selbstregierungsrecht) a § 4. Slova »sebevlády«
užito zde na rozdíl od svézákonnosti (autonomie), aby se označil i nárok na odpovědnou zemskou exekutivu; ale proti výrazu tomu dalo se namítati, že zasáhá do práv koruny.

vedni jsou také sněmu říšskému.⁵²⁾ Rovněž legislativa říšská i zemská vykonává se císařem, arci společně se sněmem říšským, resp. zemským. Druhý návrh ovšem praví, že císař vykonává zemskou legislativu se zemským sněmem »jakožto hlava země«
(§ 5.), a to s jednotným státem vskutku srovnati se nedá. Jest to odchylka jednotlivá, kterou mělo se naznačiti samostatné vlastní právo zemí (skupin) v jistém oboru; tuť arci zákony zemské nejví se býti partikulárními zákony říšskými (jak je tomu dnes). Avšak celý theoretický dosah tohoto ustanovení nebyl asi dosti uvážěn, když bylo bez odporu přijato také Mayerem, ano i ústavním výborem Kroměřížským, jehož většina byla přece centralistickou.⁵³⁾

Prakticky ustanovení to mělo svou protiváhu v monarchické nerozdílnosti a výhradě vši exekutivy císaři; tu zajisté nepravilo se, že zemská exekutiva přísluší císaři jakožto hlavě země (různá ta úprava dá se vysvětliti dělbou státních mocí). Také moc soudní měla v celé říši býti vykonávána jménem státní hlavy podle týchž zákonů soudci nesaditelnými. Neméně t. zv. základní práva, která uznávala pouze jedno občanství říšské a zásadami svými zasáhala do všech oborů státního života, tvořila mocnou záruku společného státního svazku.⁵⁴⁾ Ano, také říšskému sněmu (jehož poslanci, byť i zvolení zemskými sněmy, přece byli zástupci říše) vůbec

⁵²⁾ § 38. a 42. prvního návrhu. Dle druhého návrhu výkonná moc říšská i zemská přísluší jedině císaři a vykonává se odpovědnými říšskými a zemskými ministry (§ 8.); ministr-gubernér odpovídá říšskému sněmu za provádění říšských zákonů a vykonávání ústřední vládní moci (§ 62).

⁵³⁾ V. i § 72. prvního návrhu Palackého. Ostatně § 5. druhého návrhu uvážiti sluší v souvislosti s § 2 (zugeständenes Selbstregierungsrecht); shoduje se s § 9. Mayerovým, kdežto konečné usnesení výboru v § 35. praví, že zákonodárnou moc zemí »přenechanou«
(überlassen) vykonává císař jakožto hlava země společně se sněmem zemským »nebo krajským«.

⁵⁴⁾ O moci soudní § 9. druhého návrhu; srov. § 3. ad 9. — S hlediska pouze federalistického byla by bývala na místě jistá revize základních práv dle potřeb autonomie. Avšak Palacký celkem je přijímal bez výhrad (vyjímajíc snad jen zemské zákonodárství v záležitostech obecních, v. n. 73.).

byly v politickém i národním ohledu přiděleny úkoly obecného a nejvyššího významu pro celý stát. Palacký zajisté ukládal říšskému sněmu pečovat v celé říši o to, aby všechna práva i lidu i císaře zůstala neztenčena a neporušena, aby rovné právo všech národností ve státě bylo chráněno, a aby jednotlivým zemím (skupinám) nedávala se přízeň nebo přednost před jinými. Proto také pro sporné otázky mezi národnostmi nebo zeměmi mohl k žádosti dotyčných stran v říšském sněmu zřízen býti soud smírčí; mimo to při volbách náleželo těmto stranám dáti vůbec přiměřené zastoupení.⁵⁵⁾ Podobně bylo říšskému sněmu brániti přehmatům moci říšské do moci zemských a naopak. On též mohl ujmouti se zemských sněmů tam, kde jejich moc naproti koruně přestávala; když totiž císař některým bodům v jejich usneseních sankci odepřel, náleželo odkázati je k řádnému projednání říšského sněmu. Ostatně ovšem platné zachování jednoty a moci Rakouska jakožto veškeré říše vespolečné mělo býti jednou z předních jeho starostí.⁵⁶⁾

V tomto vysokém pojmání říšského sněmu jakožto nejvyšší záštity všeho práva občanského, politického i národního není zajisté stopy nějakého rozporu mezi říší a zeměmi, mezi celkem a částmi; obojí organicky spojeno jest v jedinou vyšší osobnost. Bylo to ideální stanovisko upřímného vlastence rakouského, který existenci moderního ústavního Rakouska pokládal za politickou, národní a humanitní nutnost, který tedy přál pevné vnitřní souvislosti a zevnější mohutnosti mocnářství, důvěřuje tehda v přirozenou moc pravé jeho státní idey.⁵⁷⁾ Proto věru se spravedlivým roz-

⁵⁵⁾ § 60. 2. a 3. a § 56. prvního, § 57. a 53. druhého návrhu; v tomto též § 3. ad 8. vyhrazuje říši zaručení platnosti základních práv lidu ve všech částkách mocnářství, i kontrolu nad tím.

⁵⁶⁾ § 60. 1. 4., resp. § 57. K tomu o projednávání zemských záležitostí při odepření sankce § 72., resp. 75.; ustanovení to vyplývalo z toho, že sněmy zemské nemohly trojím usnesením sankci vynutiti, jako to mohl sněm říšský. Ústavní výbor Kroměřížský jeho nepřijal, jelikož by sněm říšský stal se instancí nad zemskými sněmy.

⁵⁷⁾ Budiž zde také připomenuto, co Palacký pravil ve svém memoriu Pillersdorfovi z 10. května 1848: »Interessy našeho přirozeného císařského domu a Českého národu od 15. března b. r. již se nerozcházejí, nýbrž jsou nejoužeji spojeny, ba téměř identické. Svo-

horlením odmítnouti jest hlasy těch slepých nenávisníků, kteří Palackému přičítají až státozrádný separatismus, jakoby tehda za příkladem Uhrů bylo jemu nezáleželo než na plném uvolnění společného svazku říše Rakouské.⁵⁸⁾ A přece jeho tak řeč. federalismus byl zcela svérodý, rakouský, v jistém oboru spíše centralisticky založený!

Palacký zaujal stanovisko autonomistické napřed v tom, že v prvním návrhu rakouské ústavy vyměřoval obor působnosti *říšské* taxativně, a že vše, co nebylo výslovně vyhrazeno říši, náležeti mělo zeměmi. Jest to stanovisko, které přijal i říjnový diplom r. 1860 a prosincová ústava r. 1867.⁵⁹⁾ Avšak Palacký v této formální otázce netrval tvrdě na svém: ve druhém návrhu upouštěl od podobné generální klausule pro příslušnost zemí; hleděl vytknouti všeobecné zásady jak

bodné Čechy nejsou možné bez mocného a silného Rakouska, a naopak; a chceme-li oučel, musíme také chtít prostředky k němu, nehádajíc se o ně malicherně v podrobnu.« (Radhost III, 28.)

⁵⁸⁾ Tak Springer v úvodní zprávě k »Protokolle des Verfassungsausschusses im öst. Reichstage 1848—1849« (str. 5—6) vedle jiných úsměšků praví, že Palacký zamýšlel »die denkbar loseste Foederativverfassung und die Vorherrschaft der Slaven«; a pak dodává: »Er besass kein starkes Interesse an dem Zustandekommen einer Reichsverfassung (sic). Scheiterte die letztere, so trat nach seiner Ansicht die sogenannte böhmische Constitution, welche eine Prager Deputation dem eingeschüchterten Pillersdorf im April 1848 abgepresst hatte, in Kraft. Diese bot aber den Czechen ungleich grössere Vortheile, als sie jemals von einem gekräftigten Reiche erwarten konnten, verlied der »Krone Böhmens« dieselben Rechte, welche die »rebellischen« Magyaren für sich verlangten (sic)«. Tu také diviti se jest, jak nesprávně může líčiti se smysl kabinetního listu z 8. dubna 1848; týž autor činil to i v Geschichte Österreichs (II, 230), kde dří, že tímto listem Čechy proměnily se z rakouské provincie ve stát s Rakouskem volně spojený, že utvořeny z nich druhé Uhry. Avšak když r. 1848 šlo o českou konstituci, Čechové s Palackým právě na rozdíl od Uhrů uznávali řadu záležitostí za společné záležitosti celé říše (jak to mimo jiné ukazují zásady předložené Nár. výboru dne 29. května t. r.; v. n. 61.).

⁵⁹⁾ § 70.; totéž stanovisko bylo vysloveno již v zásadách české konstituce z 29. května 1848, sepsaných druhou sekcí Národního výboru za předsedání Palackého. (Černý, u. m. 287.) — Nicméně Palacký v prvním návrhu přiděluje říšskému sněmu rozhodování případných pochybností o kompetenci jednotlivých mocí ve státě, § 62. in fine (v rukopise bylo: »dle § 55.«, t. j. pouze kvalifikovanou většinou, ale pak škrtnuto).

o oboru mocí říšských, tak i zemských a potom jmenovitě vypočítati hlavní záležitosti oborů obou. Mocem ústředním čili říšským přiděloval záležitosti trojí povahy: 1. ty, které týkají se říše jako jednotného celku, 2. které jsou nezbytny k zachování státní jednoty uvnitř a státní moci na venek, 3. které od zemských mocí samých jim se přikazují k prostředkování neb odpomoci (§ 3.). Sebevláda zemská pak obsahovala záležitosti, které buď jednotlivé země výhradně se dotýkají, anebo bez porušení jednoty říšské mohou v každé zemi dle jejích zvláštních poměrů samostatně býti založeny nebo svérázně utvářeny (§ 4.).⁶⁰⁾ Při tom vyjmeme-li kompetenční klausuli, materiální podíl říše a zemí (skupin) vypadl v obou návrzích Palackého celkem stejně, neboť druhým návrhem byl sněmům zemským výslovně zabezpečen značný obor působnosti, jak dříve vyplýval jen z obecné zásady prvního návrhu. Shoda vysvětluje se přirozeně tím, že Palacký přihlížel vždy ku prospěchu nejen rozdílných autonomních částek, ale i společné říše, jež měla býti celkem nejen zevně mocným, ale i uvnitř souvislým a pevným.⁶¹⁾

Z autonomistického hlediska rozsah záležitostí říšských nikterak nebyl úzce nebo nedostatečně vyměřen; obsahoval i více, než říjnový diplom počítal k záležitostem říše veškeré (s Uhry). O zákonodárství ústavním, jakož o záležitostech císařského domu, říšského teritoria a o ochraně základních

⁶⁰⁾ V § 3. po vytknutí zásady uvádějí se záležitosti, které »zvláště« (demonstrativně) náležejí »výhradně a pouze« k příslušnosti moci říšské; dle § 58. říšskému sněmu připadá ovšem zákonodárství v záležitostech »vypočtených« v § 3. Do zák. příslušnosti zemského sněmu spadají dle § 73. záležitosti »zejména uvedené« v § 4.

⁶¹⁾ Podobně zásady české konstituce z konce května roku 1848 počítaly k působnosti císaře a říšského zastupitelstva záležitosti: 1. které z Rakouska měly činiti mocný celek proti jiným státům, 2. ty, na jejichž stejném zřízení záleží pravá souvislost jednotlivých částek celého mocnářství. K prvním prý náležely: záležitosti vojenské, státní a obchodní smlouvy a všechny záležitosti zahraničné, též státní úvěr; k druhým: záležitosti obchodní, celní, poštovní, mincovní, mírové a váhové, hlavní státní silnice a železnice, pak zákonodárství materiálního práva civilního a trestního, jakož i přiměřený státní budget s vyměřením podílu, kterým země měly přispívati. — To byl prvý vzor, jehož Palacký i později se přidržoval. O některé odchylce ve článku o centralisaci z 21. prosince 1849 viz níže.

práv byla řeč již výše.⁶²⁾ Mimo to spadaly sem nejprve všeliké věci zahraničné a vojenské, ve kterýchž ostatně koruna po způsobu parlamentární monarchie měla říšským zastupitelstvem značně býti obmezena; ale Palacký v druhém návrhu činil to mnohem méně než v prvním.⁶³⁾ Dále byly říši vyhrazeny záležitosti celní a obchodní, jakož i poštovní, železniční a telegrafní, říšské silnice a vodní cesty, neméně mince, míra a váha.⁶⁴⁾ K tomu všemu přistupovaly potřebné říšské finance; při tom Palacký koncem r. 1849 přál si, aby všechny daně nepřímé odevzdány byly zcela kompetenci říše, daně přímé zcela zemím, byť i s povinností odváděti určitou část do důchodů říše.⁶⁵⁾ Konečně (a to bylo víc, než říjnový diplom vyhradil říši veškeré) i mate-

⁶²⁾ Srov. § 4. 55. 60. a 61. prvního, § 3. ad 1. et 8., § 20. a 52. druhého návrhu. Viz výše pozn. 12. 24. 48. 54. a 55.

⁶³⁾ Dle § 62. prvního návrhu říšský sněm měl ve všech důležitých mezinárodních otázkách vespolečného státu míti rozhodující slovo, udělení nebo odpírání schválení spolků, státních a obchodních smluv i ujednání míru, které vláda učinila nebo učiniti má. Naproti těmto nemírným obmezením panovníka dle druhého návrhu jen diplomatické a obchodní poměry k cizině, jakož i právo války a míru vyhrazuje moci říšské (§ 3. ad 2. et 3.), kdežto pak císař vypovídá válku, uzavírá spolky, smlouvy míru a obchodní, a jakmile to možno, uvádí je na vědomí říšského sněmu spolu s potřebným vysvětlením (§ 18.); toliko obchodní a jiné smlouvy, kterými se ukládají státu břemena nebo jednotlivým státním občanům povinnosti, nabývají platnosti teprve po přivolení říšského sněmu (§ 19.). — Dle § 62. prvního návrhu říšský sněm kontroloval vojenství pozemní i námořní a užití jeho, jakož i určoval sílu stálého vojska vždy jen na rok. Druhý návrh vyhrazuje všeliké vojenství říši (§ 3. ad 4. et 5.), a uvádí prostě, že císař vede vrchní velení a rozhoduje o vojsku a námořní moci (§ 16.). Palacký sám však neměl zvláštní kapitoly o ozbrojené moci, jako Mayer; ostatně také základní práva dotýkala se branného zřízení.

⁶⁴⁾ Mezi oběma návrhy (§ 62., resp. 3.) jsou některé rozdíly. Tak prvý nemluví o železnicích a telegrafech (sotva úmyslně); za to mluví o jednostejnosti mince, míry a váhy, kdežto druhý návrh mluví jen o »mincovnictví« (v tom as obsaženy také cedulové banky). O záležitostech obchodních vyjma celní mluví se vlastně jen při státních smlouvách.

⁶⁵⁾ Palacký nemá zvláštní kapitoly o financích (jako Mayer). Dle prvního návrhu říšský sněm upravoval říšské bernictví, stanovil roční rozpočet a povoloval důchody vždy na rok, i zmocňoval vládu k uzavření říšských půjček (§ 62.). Druhý návrh vyhrazuje říši říšské

riální právo civilní a trestní mělo býti upravováno jednotně zákony říšskými. Prvý návrh připojoval k tomu také říšské zákony o organisaci soudův; avšak druhý od toho upouštěl. Ostatně naposledy Palacký ve článku o centralisaci z 21. pros. 1849 nepokládá jednotnost právního zákonodárství za naprosto nutnou, ale za velmi žádoucí.⁶⁶⁾

Z druhé strany obor *autonomie skupin* zemských (resp. národních) byl tak vyměřen, aby úplně mohl vyhověti jejich rozdílným potřebám politickým a hospodářským, najmě pak národním. Materiální podstata autonomistického programu Palackého záležela právě v tom, že skupiny zemské samy měly řídit svou vnitřní politickou správou a soudnictví, jakož také vyučování, kultus a zemědělské i živnostenské zákonodárství. Tím způsobem Palacký doufal, že později bude možno připojiti k mocnářství též Uhry, kteří dle svých avítických náhledů bez zemské autonomie ani nemohou živi a šťastní býti.⁶⁷⁾ Byl přesvědčen, že bez autonomie »svoboda občanská i politická nikde dlouho státi a

finance a veškeré říšské hospodářství, státní monopoly; také hornické záležitosti zvláště se uvádějí (§ 3. ad 7.). Dle obou návrhů říšský sněm ustanovuje civilní listu vždy hned na celou dobu panovníkovy vlády (§ 62., resp. 27.; ve příčině apanáží tuto malá odchylka). — Koncem r. 1849 Palacký přál si ve financích jisté rozdělení či roztřídění a izolování, tak aby buďto daň říšská nebo přirážky zemské nebyly pokládány za mrzutou supererogaci (Radhost III., 68—9; též 221). V. i n. 76.

⁶⁶⁾ § 62. prvního, § 3. ad 9. a 59. druhého návrhu. V uvedeném článku praví se způsobem toliko povšechným: »Dále ještě jest, ač ne naprosto potřebné, alespoň velmi žádoucí, aby to, co v jedné části říše za právo jest, ve druhé za křivdu považováno nebylo.« (Radhost III., 66.) V Idei státu Rak. připouštějí se i stejné předlohy zákonů o věcech zemských, ale bez nucení, tak aby sněmy zemské mohly je dle domácích potřeb modifikovati (tamže 221).

⁶⁷⁾ Ve vlastním životopise (1865) praví Palacký: »Ačkoli pak sněm svolán byl jen pro země mimouherské, já předvídaje nemožnost trvání říše za dualismu a konstituce pospolu, pomýšlel jsem hned od počátku na takové státní ústrojí, do kteréhožby časem svým také Uhři vstoupiti mohli; pročež jistý stupeň oné autonomie, kteréž oni od jakživa zvykše tím méně postrádati mohli, čím více podstata oné občanské svobody právě v ní se zakládala, položil jsem za přirozenou a nevyhnutelnou basis celého budoucího stavení« (str. 36.). O ohledu na Uhry viz i výše pozn. 27 a 29. K tomu srov. Ideu státu Rakouského (Radhost III., 213—4), pokud je prospěšno ústavu uherskou míti za příklad.

trvati nemůže«. Především pak soudil, že stát by nebyl vskutku konstitučním, kdyby svobodu občanskou a politickou nevztahoval též na právo národnosti: v rovnoprávnosti viděl národní svobodu. A tomuto rovnému právu národnosti nelze prý vyhověti, leč když zejména vyučování a justice nebudou řízeny centralisticky, nýbrž autonomně. Hlavní výhoda skupin zemských, resp. národních měla právě v tom záležitosti, že záležitosti jim přidělené dají se až do nejvyšší instance vyřizovati v řečech národních, a že »zásada rovnoprávnosti národův přestala by tudíž býti pouhým mámidlem«.⁶⁸⁾

Při tom Palacký sám nečinil při zemském zákonodárství nějakého rozdílu mezi oborem samostatným a působností v mezích všeobecných zákonů říšských, jak to ve svém návrhu činil Mayer. Autonomie, kterou Palacký stanovil, nebyla omezena leč říšskou ústavou a základními právy. Neméně pokládá za povážlivé, dělití totéž správní odvětví (ku př. věci školní) mezi moc říšskou a zemskou; přál úplnému roztřídění a izolování příslušnosti, aby se zabránilo třenicím.⁶⁹⁾ Avšak centralistická většina ústavního výboru Kroměřížského pokládala právě za podstatný požadavek, aby některé záležitosti ponechávaly se zemím pouze v mezích zákonů říšských; k samostatné působnosti referent Mayer počítal pouze zákonodárství agrární, úpravu ústavů humanitních, nemocenských a chudinských, zemské komunikace a stavby, i zemské finanční hospodářství. Ve výboru tedy vedl se boj nejen o rozsah zemské působnosti vůbec, ale i o samostatnou její povahu; a pokud autonomistické

⁶⁸⁾ Palacký již ve článku z 17. března 1848 dovozoval z pojmu konstituce také národní rovnoprávnost (Radh. III., 6), tuto nazýval též národní svobodou (Gedenkbl. 213). V Idei státu Rakouského praví, že neuznávati práva národnosti nesrovnává se se základní myšlénkou konstitucionalismu (u. m. 223). Dle doslovu z r. 1872: »konstituční svoboda bez autonomie ani mysliti se nedá« (u. m. 291); dle doslovu z r. 1874: »Autonomie znamená sebeurčení státních příslušníků, rozhodování dle vlastního zdání, v sobě a ze sebe sama — tedy svobodu« (Gedenkblätter, 297); o svobodě národní tamže (294). O hlavní výhodě zemských skupin v. článek z 21. pros. 1849 (u. m. 68); srov. Ideu st. R. (u. m. 216—7).

⁶⁹⁾ Článek o centralisaci z 21. pros. 1849 (Radhost III., 68—69); Ideu st. R. (tamže 221). Výše pozn. 51.

požadavky Palackého nebyly zamítnuty, připouštěny většinou jen ve formě obmezeného oboru zemské působnosti.⁷⁰⁾

Palacký požadoval pro zemské skupiny vlastní soudnictví a soudní správu (ač jen na základě téhož materiálního práva), aby měly své vlastní soudy kassační, aby dozavování byli soudcové jazyků zemských znalí, a tudíž aby spravedlnost byla v jazycích těch konána až do instance nejvyšší. Avšak tento požadavek byl zamítán s hlediska státní jednoty a základních práv občanstva.⁷¹⁾ S národního stanoviska Palacký také záležitosti vyučování nedával říši, chtěl, aby zemské skupiny mohly řídit školy všeho druhu až po universitu, mimo to své zemské ústavy pro vědu a umění; k tomu pak pojily se i záležitosti kultu. V tom směru vskutku nebylo lze sněmy zemské docela vyloučiti, ale Kroměřížský výbor i Stadion s Bachem (jako později Schmerling) odkazovali je do mezí zákony říšskými vytčených.⁷²⁾

Co do záležitostí obecních základní práva ovšem slibovala obcím jisté svobody s ohledem na obecní zákon říšský; nicméně Palacký chtěl, aby rozhodovalo celkem zákonodárství zemské. Ústavní výbor však vyhradil záležitosti ty pouze sněmům krajským v mezích zákona říšského, kdežto Stadion přiznal je v těchže mezích zase zemím.⁷³⁾

⁷⁰⁾ Spisy drobné I., číslo 19.; Kroměřížská osnova říšské ústavy v »Osvětě« str. 299 sl.

⁷¹⁾ § 4. ad 2. druhého návrhu, srov. § 9. V prvním návrhu kompetence nebyla blíže vypočtena; uvedeno pouze 5 hlavních oborů zemské správy, mezi nimi i justice (§ 41). O kassačních soudech v. Radhost III., 67.

⁷²⁾ V článku z 21. pros. 1849 Palacký přál si, aby ministeria Bachovo, Schmerlingovo a Thunovo (t. vnitra, spravedlnosti a vyučování) buď byla zrušena, neb aspoň obmezena, tak aby všechna jich běžná řízení (správní) byla odbývána v ministeriích zemských čili národních (u. m. 67); srov. Ideu st. R. (215). — Zemské ústavy pro umění a vědu byly v Kroměříži připočteny zprvu k obmezenému oboru; na posled přidáno k samostatnému: zvelebování umění a věd.

⁷³⁾ Dle § 4. a 8. druhého návrhu náleželo mocem zemským: »das Communalwesen im Lande« (rozumí se v mezích říš. ústavy a zákl. práv); naproti tomu praví se v § 10., že obcím zaručuje se sebeurčení ve všech záležitostech, které dotýkají se zájmů výhradně obecních, i samospráva v nich v mezích »říšského zákona obecního«. Rozpor ten patrně pochází z § 25. zákl. práv. Avšak Palacký podal votum

Dále do samostatného oboru zemského byl Palackým kladen »průmysl v nejširším smyslu«, resp. zákonodárství agrární a industriální; byltě toho náhledu, že i péče o průmyslová odvětví má se přizpůsobovati zvláštním poměrům zemským. Avšak namítány mu všeobecné prospěchy jednotného zákonodárství živnostenského a průmyslového; země pouze v zemědělství, kde rozdily byly největší, domohly se uznání své působnosti, a sice samostatné.⁷⁴⁾

Záležitosti zemské policie, které Palacký zemím volně vindikoval, kladeny v Kroměříži zprvu jen do obmezeného oboru; teprve v poslední chvíli některé její větve přiděleny k oboru samostatnému, totiž řády čelední, hasičské a stavební, kde rozdílnost poměrů v zemích popíratí se nedala; avšak ústava oktrojovaná od podobné působnosti zase veskrz upustila.⁷⁵⁾ Konečně, že samostatná moc zemí přirozeně vztahuje se jednak na zemské ústavy humanitní, zdravotní a chudinské, na zemské komunikace a veřejné stavby k účelům zemským, jednak na zemské finance, to ani tehda, ani později nebylo popřeno.⁷⁶⁾

minoritní, aby »základní práva obce« vůbec byla vypuštěna ze zákl. práv a přijata do vlastní ústavy, jakož po případě aby na místě »zákona o obcích« (říšského) položilo se »obecní řády« (zemské) — to poslední navrhol i při § 10. zákl. práv, kde pravilo se, že obmezení svobody stěhování obsažena jsou v zákoně o obcích. V skutku autonomistům podařilo se při § 10. substituovati tu »řády obecní« (dle dodatku Jonákova; § 8. dle usnesení říš. sněmu).

⁷⁴⁾ § 41. prvního, § 4. ad 5. druhého návrhu; k tomu slova Palackého v ústavním výboru dne 31. ledna 1849. Teprve koncem února výbor přece rozšířil samostatnou moc zemskou o »zvelebování průmyslu a obchodu uvnitř země« a počítal k ní výslovně také zřizování spořitelců, záložních ústavů a hypotečních bank (§ 114.); avšak ústava Stadionova nechávala zemím pouze zemědělství (v oboru samostatném).

⁷⁵⁾ § 4. ad 1.; i tu Palacký ve výboru dne 30. ledna 1849 ukazoval k rozdílným ve zdravotnictví na př. Čech a Dalmácie.

⁷⁶⁾ V § 4. ad 6. Palacký uváděl jmenovitě silnice a průplavy, splavnění řek a jiné vodní stavby; ad 7. pak zemský budžet, zemské fondy a statky, zemský úvěr. Ve výboru ukázal dne 29. ledna 1849 k právní povaze českých statků korunních. Dne 31. t. m. souhlasil s návrhem Ziemialkowského, aby zemím ponecháno bylo ukládati říšské berně na ně připadající podle jejich poměrů, i odůvodňoval to nejen dosavadním povolováním berní zeměmi, ale i ohledy na zemský úvěr a poplatnickou nezpůsobilost při živelních škodách. Viz i výše pozn. 65.

Ostatně sněmy zemské mohly dle Palackého říšskému sněmu činiti předstávky proti jeho usnesením, ač bez suspensivního účinku, jakož také zákonem zemským nemohl říšský býti zrušen. Rovněž mohly s jinými sněmy uvnitř říše uzavíratí smlouvy, pokud nebyly říši na škodu a daly se srovnati s říšskými zákony.⁷⁷⁾

Zcela souhlasně se zařízením říšské a zemské legislativy mělo býti upraveno i vykonávání *exekutivy* odpovědnými orgány říšskými a zemskými. V tom byla podstatná záruka celého rozdělení legislativy, a v skutku právě význačný zjev onoho zvláštního, rakouského federalismu, jakého Palacký se přidržel. Veškeru exekutivu přiznával nerozdílně témuž monarchovi, tedy císaři; proto všechny orgány vlády vycházely od něho a byly jím jmenovány. Záleželť mu na zachování společného monarchického vrcholu.⁷⁸⁾ Avšak exekutivu vykonávati náleží odpovědnými ministry a odpovědnost jejich má po způsobu parlamentární monarchie široký rozsah. Ministři pak jsou buďto říšští nebo zemští.⁷⁹⁾

⁷⁷⁾ Tak oba návrhy stejně: § 71. a 69., resp. 74. a 72. Ustanovení prvé jest svou měrou předchůdcem § 19., odst. 1. nynějšího zřízení zemského

⁷⁸⁾ V. osvědčení poslanců z 21. břez. 1849 (Radhost III., 48, 56) a článek z 21. pros. t. r. (tamže 66—67); tuto praví se: »Podle toho mohly a měly by všechny ostatní záležitosti státní a národní v Rakousku ponechány býti mocem a sněmům zemským čili autonomii národův — rozumí se, že pod řízením a štítem též moci exekutivní, která i v říši činna jest, a výhradně jen mocnáři čili panovníkovi přísluší. Nám zajisté ve sporu tomto nejde nikoli o nějaké obmezení moci a praerogativy panovníkovy, nýbrž naprosto jen o jiný přiměřenější a přirozenější mechanism působení jejího.«

⁷⁹⁾ § 38. prvního, § 8. druhého návrhu. Žádný vládní akt nemá platnosti bez spolupodpisu některého ministra, který se tím stává za akt odpovědným (§ 15. druhého návrhu). Vedle právnícké odpovědnosti šlo též o politickou odpovědnost, ježto zejména zastupitelstvo říšské mělo značné právo parlamentární kontroly, a vůbec velikou moc proti koruně. Dle toho také každý usnesený návrh zákona musil císaři býti předložen (§ 59., resp. 56.; srov. § 72., resp. 75.). Náhled Palackého o politické odvislosti ministerstva od sněmu vysloven jest zvláště v osvědčení poslanců z 21. března 1849, kde dí, že nikoli sněmovní většina, nýbrž vlastně ministerstvo stálo v opozici. (Radhost III., 54.) Srov. též § 34. a 38. druhého návrhu v pozn. 82.

Říšské ministerstvo měli dle prvního návrhu tvořiti ministerský předseda a 4 odborní ministři říšští, totiž ministři: 1. záležitostí zahraničných, 2. vojenství, 3. financí, 4. obchodu a veřejných prací. Palacký pomýšlel sice připustiti ještě jednoho: říšského ministra vnitra — pro zvláštní vnitřní záležitosti, ale upustil od toho; uvedený počet pokládal patrně za dostatečný, ježto některé péče a potřeby vnitřní, jako též materiální právní zákonodárství, mohly se přiděliti oboru ministerského předsedy samého.⁸⁰⁾ Později však nemínil počet ministrů říšských podobně obmezovati; mohl býti větší, pokud toliko nebude překročen vyměřený rozsah příslušnosti říšské. Tak dle druhého návrhu císaři jedinému náleželo ustanoviti počet říšských ministrů a rozdělovati záležitosti mezi ně. A podobné bylo asi mínění Palackého v prosinci 1849.⁸¹⁾ Říšským ministrům pak mělo vůbec náležeti »vedení odpovědné vlády říšské«. Jsou odpovědní za všechno své úřadování, a císař nemůže odpovědnosti jich zbaviti; obžaloba vznáší se na ně před nejvyšší říšský soud.⁸²⁾

⁸⁰⁾ § 39. druhého návrhu. Předseda ministerský slove též Premier-Minister; v rukopise stálo zprvu »bez portefeuille«, ale bylo to pak škrtnuto, rovněž byl tam připsán a zase škrtnut ministr vnitra, sám šestý. — Zásady české konstituce z konce května 1848 skládaly ministerskou radu ze 4 státních ministrů s těmiže obory, beze zvláštního předsedy (Černý, u. m. 289).

⁸¹⁾ § 33. druhého návrhu. Ve článku o centralisaci přivlastňují se říši naprosto jen tyto záležitosti: 1. císař a dům čili rodina jeho, 2. záležitosti zahraničné, 3. vojenství pozemské i námořní, 4. finance říšské, 5. záležitosti obchodu a 6. říšské komunikace; za žádoucí pak pokládá se jistá srovnalost v právním zákonodárství — protož vyslovuje se přání, aby říšská ministerstva vnitra, spravedlnosti a vyučování byla buď docela zrušena, »buď aspoň ve područí svém obmezena« (Radhost III., 66—67).

⁸²⁾ Druhý návrh obsahuje zvláštní kapitolu o říšských ministrech, kde postavení jejich blíže je určeno (§ 33.—41.; srov. i § 15. 16. 29.) a to s ohledem na předpisy ústavy belgické. Ministrem nemůže býti žádný člen císař. domu a nikdo, kdo není rakouským státním občanem od narození. Ministři jsou odpovědní za všechna jednání i návrhy ve svém úřadování (§ 34.); říšský sněm může přítomnost jejich požadovati. Císař nijak nemůže je odpovědnosti zbaviti, ani ministru říšským soudem odsouzenému milost uděliti, leč k žádosti říšského sněmu samého (§ 37. 40. 24.); obžalování mohou býti buďto císařem (!) nebo usnesením říšského sněmu (§ 38.). Podrobnější ustanovení o od-

Po boku ministrů možno zříditi ještě zvláštní radu říšskou jako sbor pouze poradný.⁸³⁾

Z druhé strany v čele každé vlády zemské měl státi *ministr zemský*. Ve druhém návrhu Palackého slul ministrem-governérem; a pokud skupiny zemské měly býti složeny dle národností, bylo lze nazývati jej i ministrem národním. V jednotlivých zemích mohl vésti také titul jiný, a sice prý v bývalých královstvích, jako v Čechách, titul místokrálovský.⁸⁴⁾ Po jeho boku měli ještě státi odpovědní *radové* pro jednotlivá odvětví zemské správy. Prvý návrh nařizoval 5 ministerských radů: 1. pro politickou správu zemskou, 2. pro justici, 3. pro vyučování a kultus, 4. pro zemské finance a 5. pro průmysl v nejširším smyslu. Dle druhého počet radův a obor jejich působnosti měl býti ustanoven zvláštními zákony zemskými (jmenování vyhrazeno ovšem císaři). Tam kde by byl místokrál, mohli tito odpovědní ministerští radové míti také titul ministrův.⁸⁵⁾ Ostatně podobá se, že Palacký ve svém prvním návrhu zamýšlel provésti zároveň jistou rozlukou mezi úřednictvem říšským a zemským,

povědnosti měla býti dána zvláštním zákonem; za zločin zvláště klade se jim porušení ústavy, zrada a podplacení. — O nejv. říšském dvoru soudním zmiňuje se druhý návrh Palackého pouze při obžalobě ministrů, ministerských guvernérů a odpovědných radů (§ 40. 63.).

⁸³⁾ O prospěšnosti zvláštní rady říšské, užší a širší, mluví Palacký v pros. 1849 (vzhledem k dotyčným ustanovením oktrojované ústavy Stadionovy), v. Radhost III., 69, kdežto v německém článku: Union, nicht Centralisation, noch Foederation o zřízení takovém se mlčí.

⁸⁴⁾ § 40. prvního a 59. (srov. § 8.) druhého návrhu ve věci stejné. Dle rukopisu onoho návrhu byli by místokrálové v Praze a Lvově, pak snad (po připojení ostatních zemí) v Pešti a Miláně; v Brně a v Hradci mohl trvati titul zemského hejtmána atd.

⁸⁵⁾ § 41. prvního a § 60. druhého návrhu; v rukopise prvního návrhu dáván ministerským radům také název sekčních chefů. V prosinci 1849 Palacký žádal ministeria zemská nebo národní, složená z jednoho ministra a z ministerských radů pro všechny větve správy zemské Radhost III., 67). — Také dle zásad české konstituce z konce května 1848 měla po boku náměstka neb místokrále býti »odpovědná místodržící rada« s 5 rady: 1. pro politickou zemskou správu, bezpečnost, národní obranu, 2. pro náboženství, národní vychování, vzdělávací ústavy, 3. pro spravedlnost, 4. pro zemské kasy a zemský úvěrek, 5. pro průmysl v nejširším smyslu a veřejné práce (Černý, u. m.).

tak aby prvé bylo podřízeno ministrům říšským, druhé pak ministerstvu zemskému.⁸⁶⁾

Zemské ministerstvo mělo se říšským spojeno býti tím způsobem, že ministr či guvernér zemský měl býti zároveň kollegou říšských ministrů (exponovaným ministrem říšským), a tudíž prostředkem předsedy říšského ministerstva býti odpovědným také říšskému sněmu — což však dle druhého návrhu rozumí se jen ve příčině provádění říšských zákonův a vykonávání ústřední vládní moci. Vedle toho zemský ministr zaujímá postavení ministerského předsedy naproti odpovědným radům zemským, a spolu s nimi odpovídá zemskému sněmu; ministerští ti radové sami odpovědní jsou toliko tomuto.⁸⁷⁾

Takovýmto zařízením Palacký doufal autonomii zemskou platně doplniti: opatřiti ji vlastní odpovědnou exekutivou, aniž by se tím ničila jednota říše a mátna příslušnost ústřední moci. Zvláště zemský ministr ve svém dvojakém postavení měl býti spojícím článkem odpovědné vlády říšské a zemské. Když sněmy zemské mají svůj vlastní obor zákonodárný, má tu býti také vlastní ministr, aby působil jako povoláný rádce koruny, kdykoli jde o sankci zemských zákonů, a aby byl též odpovědný za jejich vykonávání; kdyby byli pouze ministři říšští, zemskému sněmu neodpovědní, mohli by zemskou autonomii paralyzovati. Naproti

⁸⁶⁾ § 43. mluví o zvláštním jak říšských, tak zemských úřednicích »ve všech zemích, krajích a okresech«. Provésti takové dualistické rozdělení a izolování dle oborů byl ovšem úkol nesnadný; druhý návrh o něm mlčí. Podobně však již v zásadách české konstituce 1848 rozeznávaly se »královské zemské úřady« pod místodržící radou a »cís. král. úřady« pod říšskými ministry.

⁸⁷⁾ § 42. prvního, § 61. a 62. druhého návrhu. Dle tohoto ministr-governér odpovídá zemskému sněmu za provádění zemských zákonů a za vykonávání zemské vládní moci; říšskému sněmu odpovídá »skrze říšské ministerstvo a spolu s ním«. Také ve článku z pros. 1849 Palacký míní, že ministr stojící v čele veškeré administrace národní skupiny zemské byl by kollegou ministrů říšských čili Vídenských, ale přebýval by v hlavním městě své skupiny; dostával by řádně důvěrné zprávy o poradách a uzavření kollegův svých říšských, a v čas potřeby musil by arci zajížděti také sám k nim do Vídně (Radhost III., 67.).

tomu také říší podává se jistá záruka v tom, že ministr zemský je zároveň říšským; že má státi v kollegiálním do-
rozumění s říšskými ministry, s nimi státi a padati, odpo-
vidati také říšskému sněmu. O odpovědných radech zem-
ských totéž arci neplatí — v nich nejuplněji jeví se autonomie
zemských skupin v některých těch oborech; avšak oni po
případě nemohou jednati bez zemského ministra či guvernéra,
jenž je jejich ministerským předsedou a spolu ministrem říš-
ským, jenž jediný v oboru zemských záležitostí je vlastním
rádcem koruny.⁸⁸⁾ Protož ani odpovědná exekutiva zemská
neměla býti výlučně federalisticky zařízena. I tu Palacký dů-
myslným sepletím či sčlankováním říšských i zemských vy-
konavatelů jedné monarchické exekutivy chtěl býti práv
organické souvislosti říše veškeré.

Avšak i tato zvláštní konstrukce potkávala se v ústavním
výboru Kroměřížském pouze s částečným porozuměním.⁸⁹⁾
Pozdější oktrojírky dokonce nechtěly znáti vůbec žádných
zemských ministrů nebo kancléřů. Stěží připuštěny konečně

⁸⁸⁾ Zemský ministr nemusil býti vždy přítomen ministerským
konferencím ve Vídni; i tak stává se odpovědným, když něco kontra-
signuje, a v této kontrasignaci jeho je záruka, aby Vídenští ministři
samí ve svých opatřeních nezasahali do oborů zemské autonomie.
Zemští radové mohli sice míti každý svůj vlastní zemský portefeuille,
ale přes to býti obmezování kontrasignaturou guvernéra, jemuž ná-
leží pečovati též o vykonávání ústřední vládní moci v dotyčné zemské
skupině. Ve své podstatě tvořili by kollegium ministrů, ač jaksí jen
druhé řady; guvernéř sám byl by ministrem prvé řady, stejnořadným
s říšskými.

⁸⁹⁾ V osnově Mayerovč byla sice celkem přijata instituce zem-
ských ministrů guvernéřů, aspoň pro země větší nebo několik menších
pospolu (v. § 79. 80. 81.); ale kollegium odpovědných radů zemských
odmítnuto. Výbor usoudil, že zemský chef — místopředseda — nemá býti
exponovaným říšským ministrem; také kontrasignatura zemských zá-
konů měla příslušet říšským ministrům, ačkoli se připouštěl spolu-
přepis zemského chefa, po případě jeho radů. Výbor totiž z druhé
strany konečně usnesl se vyhraditi zemským ústavám rozhodnutí,
mají-li kde býti zavedeni odpovědní radové místopředsedové, obmezení
na své obory zemské autonomie, odpovědní za vykonávání zemských
zákonů. V tom případě žádný akt místopředsedův dotýkající se vykoná-
vání zemských zákonů neměl míti platnosti bez spolupřepisu odpověd-
ného místopředsedského rady. — Námitky protivníků směřovaly jmenovitě

jisté zárodky říšských ministrů-krajanů, kteří by hájili zvláštních
potřeb zemských a národních, a snad i zaujmouti mohli
postavení ministrů pro zemskou autonomii (neexponovaných
ministrů říšských a svou měrou snad zároveň zemských). —

Přehledneme-li úhrnem rakouskou konstituci, tak jak
vysvítá z návrhů Palackého v l. 1848 a 1849, dlužno o tom
pochybovati, že by bylo šlo o zařízení Rakouska jakožto
spolkového státu, ačkoli i tohoto názvu bylo někdy užito.⁹⁰⁾
Jakkoli spatřili jsme některé základy státu složeného (sou-
státí), zase v jiných ohledech neméně byly zřejmy živly státu
sice decentralisovaného (se značnou zemskou autonomií),
ale vždy přece ještě jednotného, kterýž autonomních územků
za zvláštní osobnosti státní neuznává. Není tu federace států
ve vlastním smyslu, ačkoli jsou četné analogie federativního
zřízení. Však i Palacký sám užíval výrazu toho jen ve
zvláštním smyslu; a po případě dalo by se mluvíti též
o »centralistické federaci«, kteréhož výrazu (jakkoli zdá se
kontradikcí) v ústavním výboru Kroměřížském vskutku uží-
valo se k naznačení kompromisní povahy navržené konstituce
Kroměřížské, — arci konstituce, která mnohem méně přála
autonomii či decentralisaci, nežli návrhy Palackého. Ostatně
známo jest, že reální útvary (a tím více praktické pokusy
o ně) nelze vždy posuzovati vesměs dle kategorií a schemat
v doktríně obvyklých.

Avšak nechať jakkoli theoreticky možnou jest hádka,
zdali návrhy Palackého z r. 1848 a 1849 vycházejí ze státu
složeného nebo jen decentralisovaného, naopak zcela jasno
jest, že poměr jejich k programu historického státního práva
českého je negativní; že t. zv. federalistický program Pa-
lackého v této době nikterak se státoprávním v jedno srovnati

proti dualistické odpovědnosti zemských chefů a proti uznání jich za
ministry (že by to vedlo ke kollisím s říšskými ministry, k rozkladu
státní jednoty) a neméně proti kollegiu zemských radů (v nichž ně-
kteří spatřovali až i zrušení odpovědnosti říšských ministrů, zrušení
jednotné ústavy říšské). Hlavním hájitelem náhledů Palackého v těchto
příčinách — tak jako ve příčině jediné komory země a j. — byl dr. Rieger.

⁹⁰⁾ Na př. v osvědčení českých poslanců z 21. března 1849,
z péra Palackého (Radhost III., 46); zvláště na Slovanském sjezdě
v Praze v červnu 1848 tento výraz byl oblíben.

se nedá. Shoda obecného programu federalistického či autonomistického se státoprávním za jistých poměrů jest možná; mohou na čas hledati v sobě vzájemnou podporu, vcházejí v alliance či koalice, poněvadž prakticky oba mohou směřovati k zabezpečení přiměřené autonomie a národní rovnoprávnosti. Avšak v základní podstatě i v posledním útvaru svém zůstávají v Rakousku nutně rozdílnými. Při té podobě, jakou Palacký v l. 1848-49 navrhoval, nutno říci, že Palacký nikterak nezůstal státi na programu státoprávním; on aspoň od zahájení konstitučního sněmu říšského podřizoval historický program *česko-státoprávní* modernímu a širšímu programu: *rakousko-federalistickému*.

Stačí nám v té příčině připomenouti, že dle prvního návrhu koruna Česká měla se rozpadati ve dvě nesouvislá autonomní území, a že druhý návrh tvořil na místě ní novou zemskou skupinu dle národnosti. Avšak rozdíl nejví se jen ve výsledcích; tkví hlouběji v základech samých, ve východisku: Palacký tehda nedbal historické nepřetržitosti právní, on moderně, racionalisticky vycházel z přirozeného práva lidu a národnosti. Ve své — lidové a národní — politice kráčel více cestou sociálního a státního filosofa, nežli po cestách právníka a historika. Nacházel se při tom ve shodě se svými ethickými náhledy o pořádku tohoto světa, ano, co více jest, v dokonalé shodě s celým svým životem, jež byl záhy již posvětil vzkříšení a stálé službě svého lidu a své národnosti. V tom byl ten vyšší moment, který mu v pohnutých dobách revoluce dovoloval spouštěti se půdy pozitivního historického práva, aby v ideální důvěře spoléhal v přirozenou mocnost ideí v sobě dobrých a spravedlivých.

Nacionalismus Palackého nebyl nic jednostranného, byl jen zvláštní, nejbližší formou humanitního a spolu jistě křesťanského altruismu. On nestál na stanovisku výlučně českém nebo pouze slovanském; jeho heslo ovšem bylo: »Svoji k svému«, ale s dodatkem: »a vždy dle pravdy«, a tou pravdou rozuměl úhrnem netoliko pravdu samu, ale i právo a spravedlnost. Proto nechtěl pouze právo národnosti české nebo slovanské; byl pro rovnoprávnost všech národů. V té kotvila také jeho idea státu Rakouského; od

této »spravedlivosti před bohem i před lidmi« zdálo se mu záviseti tak říkajíc »bytí a nebytí Rakouska co jednotné a mohutné říše«.

Ale jak trpkého sklamaní přinášel mu právě politický život, do něhož r. 1848 byl vstoupil s důvěrou tak idealistickou! Nebylo dosti na tom, že s novým absolutismem i otázky národní zdály se utlumeny. Když v letech šedesátých ústavnost zase začínala, staré naděje arcíť obživly zase, ačkoli musily hledati z části jiné formy a prostředky, cestu více historickou. K tomu ukazuje sama »Idea státu Rakouského« z r. 1865; ale i tu zase bylo nutno, vážně varovati před vývojem dualisticko-centralistickým, který plemennou hegemonií Němcův a Maďarův ohrožuje ideu moderního spravedlivého Rakouska. A jak prudce i trpce vyznívají myšlenky Palackého teprve v jeho doslovecích z roku 1872 a 1874, kde vyznává, že r. 1848 upadl v omyl těžký a osudný, že jeho největší politickou chybou, které je si vědom, byla důvěra ve spravedlnost, v přirozenou mocnost dobrých ideí — u Němců naproti Slovanům!⁹¹⁾ — — —

Proto přece není dovoleno prostě říci, že by Palacký r. 1848 vůbec nebyl přikládal váhy historickému státnímu právu a jeho programu, jenž zprvu byl u nás formulován drem Braunerem ve Pražských peticích. I Palacký tehdaž namnoze jej přijímal, jak ukazuje zvláště manifest jím sepsaný o žádoucím spojení Moravy a Slezska s korunou Českou. O zmaru konstituce české, chystané na základě kabinetního listu z 8. dubna 1848, prohlásil později, že »neví o žádné události za naší paměti, kterážby měla byla následky osud-

⁹¹⁾ Tak: »Hlavní má chyba byla, řeknu to bez obalu, důvěra v rozumnost a pravotnost národu Německého.« »Já bohužel nyní již i sám pouštím naději o trvalém zachování říše Rakouské« (proto že Němcům a Maďarům dáno založiti jednostranný despotismus plemenný) Radhost III., 299—301. Roku 1874 Palacký mluvě o své největší politické chybě, praví: »Důvěra v humanitu a lásku Němců ke spravedlnosti: — kdo za to pozdvihne na mne první kámen? Či mám se za ni i dnes ještě hanbiti?« — Mají snad Slované v Rakousku zůstatí heloty a »rovné právo pro všechny« má tu býtí nesmyslem? — »Ale Slovanům povoliti stejné právo, stejnou svobodu jako sobě samým — to není myšlenka německá.« (Gedenkblätter, 295, 297, 299.)

nější a škodnější pro národ«. Avšak Palacký zprvu přídržoval se programu tohoto spíše z pohnutek národnosti, nežli z důvodů historismu a pragmatického práva; a sám nám to praví, že idea národnosti již od března r. 1848 vedla jej k federalismu.⁹²⁾ Proto když program státoprávní, jenž obnoviti chtěl historickou státní bytnost a povahu koruny České (neb aspoň nejprve království Českého), Pražskými bouřemi svatodušními na ten čas byl ztroskotán, a když na půdě sněmu říšského slibováno si aspoň dobytí svobod politických i národních, Palacký nemeškal podati nám program nový, jenž jinými způsoby zabezpečiti měl naši národní samobytnost. Jakožto hlavní představitel moderního programu rakousko-federalistického byl uznán za vedoucí hlavu Čechův.⁹³⁾ To byla vlastní doba jeho samostatné politické a státnické působnosti, jaká později tou měrou se nevrátila.

V letech 60. zase poněmáhlu (ne hned) začal u nás rozvíjeti se program státoprávní. Historická šlechta sama jediná osvědčila jej hned v dubnu 1861 a tím dala nám teprve podnět k tomu; sblížení mezi Jindřichem hrabětem Clam-Martiničem a národními poslanci stalo se základem ke společnému postupu na půdě práva historického, která

⁹²⁾ Doslov k Radhostu III., 288 sl. 279 o Pražských bouřích tamže 281. Palacký již v osvědčení spisovatelstva z 20. a 21. března 1848 osvědčil se pro »spojení koruny České s říší Rakouskou svazkem konstituční monarchie«. V manifestu z 6. května t. r. uvádí nejprve důvody historické a právní pro spojení zemí koruny České, potom však i jiné moderní, společný prospěch národní. Srov. pozn. 21. — V. »České státoprávní snahy r. 1848«, v Osvětě 1897 str. 765. sl.

⁹³⁾ Známo jest, že za Vídeňského sněmu r. 1848 Palacký nazván byl »hlavou« Čechů a Rieger »ústí« jejich. Palacký sám r. 1862 napsal o sobě, že okolnostmi byl povolán sestaviti »pevný a jasný národně-politický program«; že však byli to Fr. L. Rieger a Karel Havlíček, onen jako řečník, tento jako žurnalista, kteří programu tomu zjednali obecné přijetí v národě (Gedenkbl., 277). Tu ovšem pominuto je doby či epizody starší, kdy český program navržen byl dr. Braunerem; ten byl ovšem potud kusý, že nevyslovoval se bliže o zařízení říše veškeré; v tom směru teprve zásady pro konstituci českou z konce května 1848 podávaly více světla, a tu již vlivem Palackého přibližováno se obecnému stanovisku federalistickému.

prve byla námi opuštěna. Tu také Palacký napotom účastnil se nového směru. V Idei státu Rakouského r. 1865 přiznal, že návrhy jeho z r. 1849 (na základě ethnografickém) staly se nevhodnými i nemožnými »od té doby, co konsolidovaly se opět geograficko-historické základy říše naší, a co theorie barona Eötvöse o historicko-politických individualitách došla oblíbení jak u vlády tak i u většiny národův«. Ale i potom přál si vlastně jen přizpůsobiti svůj starý program novým poměrům; a soudil, že provedení národní rovnoprávnosti na nové cestě potká se s ještě většími nesnázemi. Také nejednou vždy zase mluvil o federalistických základech Rakouska.⁹⁴⁾ O tom všem snad možno dnes souditi různě. Ale v jednom Palacký zajisté neklamal se: idea národnosti stále jest namnoze osou v politickém vývoji a životě Rakouska; v národní otázce v nejšířším, vysokém smyslu slova, jak Palacký ji pojímal, tkví i konečný osud našeho národa.

⁹⁴⁾ V. Ideu st. R. v Radhostu III., 191—2; o federaci a federalismu čl. VII., zvláště o zemských skupinách dle poměrů historických, geografických a ethnografických pospolu tamže 216 sl. Sama ta Idea byla jen provedení a časové přizpůsobení programu federalistického z roku 1848—9 (tamže 292). O federalistickém Rakousku srov. na př. ještě vyjádření k r. 1867 Radhost III., 304, k r. 1873 (Gedenkbl. 285). — Ostatně budiž zde připomenuto, že kdežto r. 1848 a 1849 nejedno obecné osvědčení českých poslanců bylo sepsáno Palackým, od let 60. nemáme z péra jeho ani jediného osvědčení (státoprávního; první bylo sepsáno Tomkem, ostatní většinou Riegrem. Že Palacký ani r. 1861 nikterak nestál na půdě práva historického, to nejpádněji ukazuje jeho úmysl, vystoupiti naproti osvědčení šlechty z 20. dubna 1861 připomenutím, že novou (Schmerlingovskou) proměnou zemského sněmu historická půda prý nebyla opuštěna; stal prý se spíše návrat k staršímu politickému zřízení, které neznalo výsadních stavů (Radhost III., 138—9); dle toho Palacký tehda ještě neměl na mysli potřebu toho, aby moderní sněm český jevil se právním nástupcem starého, a nemusil základy svého práva vyhledávati teprve a pouze v novodobé oktrojírce. Srov. pozn. 38.

XLII.

Palacký und die Censur.

Von K. Köpl.¹⁾

Palacký's literarische Thätigkeit fällt zur Hälfte noch in jene Zeit, da das geschriebene Wort erst eine Überprüfung durch den weltlichen und den geistlichen Censor durchmachen musste, bevor es an die Öffentlichkeit gelangen konnte. Selbstverständlich musste auch Palacký seine zur Publication bestimmten Schriften der Censur vorlegen, aber er befand sich gegenüber anderen Schriftstellern insofern in einer günstigeren Lage, als er sich schon in jungen Jahren in der wissenschaftlichen Welt einen geachteten Namen erworben hatte und die hervorragendsten und einflussreichsten Mitglieder des böhmischen Adels, insbesondere den Oberstburggrafen Karl Grafen Chotek, zu seinen Gönnern und Förderern zählte. Er bekennt denn auch selbst, dass sich die Censurbehörden den Schriftstellern keineswegs stets unheimlich und unnahbar entgegengestellt hätten: denn nicht nur seien seine Reclamationen ziemlich oft wohlwollend berücksichtigt, sondern in wichtigeren Fällen manchmal auch die schriftlichen Gutachten oder Anträge der Censoren ihm zur Äusserung zugestellt worden, ehe man darüber endgiltig entschied.²⁾ Bei der Beurtheilung der Thätigkeit der Censoren darf der Geist ihrer Zeit nicht ausser Betracht gelassen werden, und für diesen ist es charakteristisch, dass, als im Jahre 1832 Palacký's »*Synchronistische Übersicht der höchsten Würdenträger, Landes- und Hofbeamten in Böhmen*, von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart«, deren Manuscript von

¹⁾ Die folgenden Zeilen wollen nichts weiter, als das den in der Überschrift bezeichneten Gegenstand betreffende, mir zur Zeit bekannte und erreichbare Material dem künftigen Biographen Palacký's zugänglich machen. Bei dieser Gelegenheit mich in Ausführungen über die Censur einzulassen, hielt ich für überflüssig und zog es vor, die Akten selbst sprechen zu lassen.

²⁾ Palacký: Gedenkblätter (1874) 103.

der Censur geprüft und vom Oberstburggrafen Chotek selbst zum Drucke zugelassen worden war, erschien, bei der k. k. Polizei- und Censurhofstelle in Wien eine anonyme Anzeige einlief, in welcher der Anonymus »die Unschicklichkeit rügt, dass unter den höchsten Würdenträgern auch die Könige in Böhmen und selbst Sr. k. k. Majestät aufgeführt sind.«³⁾

Die erste uns bekannte Controverse zwischen Palacký und der Censur betrifft den Aufsatz, in welchem Palacký die 1830 von Alexander Wostokow in der Bibliothek des russischen Kanzlers Grafen Rumjancow entdeckte *altslavische St.-Wenzelslegende* kritisch würdigt. Das der Censur vorgelegte Manuscript dieses Aufsatzes war von dem geistlichen Censor mit dem ominösen »*Damnatur*« versehen zurückgelangt. Welche Gründe den Censor zu diesem harten Urtheile veranlasst hatten, entnehmen wir bei dem Abgang der bezüglichen Censuracten der Äusserung Palacký's vom 5. Mai 1834, mit welcher dieser das ihm mitgetheilte Gutachten des Censors nachstehend beantwortete:

»Löbliches k. k. Bücherrevisionsamt! Die altslavische, von Herrn Wostokow in Russland im J. 1830 entdeckte und edirte, dann von Hrn. Hanka ins Böhmisches übersetzte und im Časopis českého Museum (1830, IV. Heft) abgedruckte Legende vom heil. Wenzel ist, nach grundhaltiger historisch-kritischer Induction, nicht nur der einzige Überrest der in Böhmen einst (im X. und XI. Jahrhundert) gepflegten altslavischen Literatur, sondern auch das älteste bisher bekannte Bohemicum überhaupt. Aus diesem Grunde verdient sie bei allen vaterländischen Alterthumsforschern hohe Beachtung und kann in Zukunft weder in der Landes- noch in der Literatur-Geschichte Böhmens ignoriert werden.

Lange fühlte ich, als böhmischer Geschichtsforscher, die Pflicht, eine kritische Würdigung dieser so wichtigen Schrift vorzunehmen: aber erst nachdem ich mir einige hiezu unentbehrliche Daten verschafft hatte, konnte ich mich an diese Arbeit wagen, und reichte sie dann unter dem Titel »O umučení sv. Wáclawa, podle legendy slowanské, úwaha kritická«, zur Censur ein.

Der hochwürdige Herr Censor, dessen schriftliches Gutachten ich unter einem hiemit zurückstelle, hat bei aller Humanität und Milde seines Vortrags, die ich dankbar anerkenne, dennoch entschieden auf ein »*Damnatur*« meines Aufsatzes angetragen und zwar aus dem Grunde, weil darin Draho-mira, Mutter des heil. Wenzels, nicht als Heidin und nicht als

³⁾ Joseph Graf Sednitzky an den Oberstburggrafen Chotek, Wien 21. Feber 1833.

Mitschuldige an dem Morde des heil. Märtyrers geschildert wird. Dies stehe im Widerspruch

1. mit dem Christannus, dem angeblichen Sohne Boleslavs I., und somit ältesten böhmischen Geschichtschreiber, dessen Ächtheit P. Athanasius im J. 1767 erwiesen habe,

2. mit Witikind, Benedictiner von Corvei, der ums J. 980 eine deutsche Geschichte schrieb, und

3. mit dem römischen und böhmischen Brevier auf den 28. September, wo es ausdrücklich »matre hortante« heisst, — und dadurch auch mit dem durch Jahrhunderte festgebildeten religiösen Volksglauben.

Obgleich ich die Frage über die Ächtheit des Christannus längst für abgemacht halte, so lasse ich sie hier dennoch dahingestellt sein und bitte nur dasjenige zur Kenntniss zu nehmen, was drei der achtbarsten neueren Forscher in Böhmen, Dobner (Annales Hayec. IV., 328—332), Pfrogner (Einleitung in die christliche Religionsgeschichte I., 135) und Dobrowský (Kritische Versuche, I., 14. 23—27), sämmtlich wahrheitliebende Männer und Priester, darüber geschrieben haben. Konnte doch P. Athanasius selbst nicht umhin, zu gestehen (p. 4), dass Christannus aus älteren Legenden *vieles* ausgeschrieben habe. Allein auffallend ist es, dass der hochw. Hr. Censor, als er Christann's Auctorität mir entgegenstellte, es nicht gewahr wurde, dass Christann selbst weit entfernt war, Drahomira der Mitschuld an S. Wenzels Tode zu zeihen; vielmehr stimmt Christann gerade mit der slavischen Legende am meisten überein, indem er sagt, Drahomira habe mit Hilfe einiger Getreuen ihren Sohn sehr ehrenvoll begraben: »Ejusdem exanime corpus mater (quam nuper [S. Wenceslaus] peccatis ipsius exigentibus pepulerat, rursumque in pace pro Christi amore revocaverat), quibusdam cum fidelibus rapientes, in tumba tandem projicientes, humo cooperuerunt, non ut decebat martyrem, sed ut assolet quisquam honoris aut beatitudinis mortalium.« Derselbe Christann behauptet von Drahomira, sie habe die S. Michaelskirche zu Tetin gestiftet: wie konnte sie also eine Heidin gewesen sein? Überhaupt sagt weder Christann, noch sonst irgend eine *alte* lateinische Legende, dass sie zu jenem Morde gerathen oder ihn angestiftet habe; Pulkawa († 1380) ist der erste, der dies behauptete, — und es ist wahrlich zu bedauern, dass ein so später Schriftsteller darin mehr glauben fand, als seine sämmtlichen Vorgänger.

Der zweite vom Hrn. Censor angeführte Grund wäre freilich entscheidend, schlagend, — wenn die von ihm angeführten Stellen wirklich von Witikind herrührten und nicht von Aeneas Sylvius, einem Schriftsteller des XV. Jahrhunderts. Hätte der Hr. Censor nur die Columnen-Überschriften auf der Seite 140

und 141 des von ihm citirten Buches angesehen, so hätte er ja darauf lesen müssen: »Aeneae Sylvii historia bohémica«; denn Witekinds Werk reicht in jenem Buche nur bis zur S. 52. Dieses auffallende Versehen, dieser Missgriff, ist fast unerklärbar. Von der Drahomira sagt dieser deutsche Chronist nicht ein Wort.

Gegen den dritten von dem hochw. Hrn. Censor angeführten Grund habe ich nichts vorzutragen. Nur besorge ich, wenn die Aussagen späterer Legenden und des gemeinen Volksglaubens als Richtschnur für die Geschichte aufgestellt werden, dass man dann mit allen historischen Forschungen zu Ende sein wird. Dies kann aber weder in den Grundsätzen unserer aufgeklärten Regierung, noch in den Absichten des gewiss hochgebildeten Hrn. Censors liegen. Die Regierung hat ja längst selbst die Abschaffung der ehemaligen Drahomira-Säule auf dem Hradschin veranlasst; und auch jenen gemeinen Volksglauben, dass Drahomira lebendig von der Erde sei verschlungen worden, wird wohl heutzutage ein weiser Priester zwar schonen, aber gewiss nicht nähren und unterstützen.

Mein historisch-kritischer Aufsatz ist offenbar nicht für das gemeine Volk berechnet: er soll in einer Zeitschrift erscheinen, die von einem an Zahl beschränkten aber gebildeten Publicum gelesen wird. Drahomira erscheint darin nicht als eine Frau von gutem Lebenswandel: wenn sie aber von dem widernatürlichsten, gräulichsten Verbrechen, dem Sohnesmord, an dem sie wahrlich unschuldig war, losgesprochen wird, — wie könnte das die religiösen Gefühle unseres Volkes verletzen?

Wenn gleichwohl das hochwürdigste Consistorium jene bloss historischen Äusserungen über die Drahomira aus religiösen Gründen unzulässig findet, so unterwerfe ich mich willig dessen competentem Urtheile und erbiere mich, Stellen in meinem Aufsätze, die etwa Anstoss geben könnten, zu ändern oder zu streichen. Ich habe nie die Absicht gehabt, etwas zu sagen oder zu behaupten, was in irgend einer Weise wirklich schädlich oder anstössig werden könnte.

Zur Damnrung meines ganzen Aufsatzes ist meines Erachtens gar kein Grund vorhanden; denn rein wissenschaftliche Discussionen sind ja nach allen unseren Censurgesetzen gestattet. Ich müsste ein solches Verbot schon selbst im Interesse unserer Volksreputation höchlich bedauern. Denn wenn durchaus keine kritische Würdigung jener so wichtigen slavischen Legende bei uns erscheinen kann, so geben wir damit selbst zu der ungerechten Meinung im Auslande Anlass, wir Böhmen seien Leute ohne Kenntnisse und ohne Sinn, die einen so werthvollen Fund nicht zu würdigen verstehen.«

Mit dieser Replik war die Sache nicht abgethan, wie man aus der Bemerkung Palacký's in seinem Sammelwerke »Gedenblätter« Seite 104 schliessen könnte, vielmehr hat Palacký sein Manuscript aus unbekanntem Gründen zurückgezogen und erst im Herbste des Jahres 1836 hat Graf Kaspar Sternberg die Angelegenheit unmittelbar bei der Censurhofstelle in Wien wieder anhängig gemacht, wie aus der nachstehenden Zuschrift des Grafen Sednitzky an den Oberstburggrafen Chotek vom 21. September 1836 erhellt:

»Mit der zur persönlichen Einsicht Euerer Excellenz gegen gefällige Zurückstellung anverwahrten Eingabe hat der Herr Graf Kaspar Sternberg meine Aufmerksamkeit auf das hier angeschlossene Manuscript von Franz Palatzky unter dem Titel: »O umučenj Sw. Wáclawa, podle legendy slowanské etc. etc.« und auf die darüber zu Prag gepflogene, gleichfalls angebotene Censur-Verhandlung mit der Bitte geleitet, diesen Censursgegenstand einer neuerlichen Revision unterziehen zu lassen.

Wie ich aus dem diesfälligen Verhandlungsakte ersehe, hat der Verfasser Palatzky sein Manuscript, ohne die Censurerledigung abzuwarten, selbst zurückgenommen, ist aber anderer Seits erbötig, die darin allenfalls von dem theologischen Censor anstössig erkannten Stellen abzuändern oder zu streichen. In dieser Bereitwilligkeit des Verfassers scheint allerdings ein Auskunftsmittel zu liegen, um den Anforderungen der Censur, mit Rücksicht auf den dortlandes seit Jahrhunderten im Volksglauben festgewurzelten Inhalt der Legenden vom heil. Wenceslaus und der heil. Ludmilla, vollständig Genüge zu leisten, ohne deswegen der sprachlich-kritischen Forschung zu enge Schranken zu setzen.

Wenn der Verfasser in seinem Manuscripte den Seitenblick und die Reflexion über die bloss ascetische Tendenz der heimischen Legenden beseitigt, und allenfalls auch die in historischer Beziehung eben nicht sehr wichtige Untersuchung über die Bosheit der Fürstin Drahomira, diese möge schon als Christin oder Heydin gelebt und gewirkt haben, angemessen mildert oder lieber ganz weglässt: so dürften die wesentlichsten Bedenken gegen die Aufnahme des in »Rede stehenden Aufsatzes in die böhmische Zeitschrift: Časopis českého Museum« entfallen.

Ich stelle es daher Euerer Excellenz anheim, dem Verfasser Franz Palatzky unter Zurückstellung seines vorliegenden Manuscriptes zu bedeuten, dasselbe werde, wenn er die der obigen Andeutung entsprechenden Abänderungen darin vorgenommen haben wird, nochmals der Censur unterzogen werden, und ich ersuche Sie hiernach gefälligst verfügen zu wollen, dass, sobald er das solchergestalt abgeänderte Manuscript exhibirt, dasselbe eben so wie früher vorschriftsmässig in die Censur ge-

leitet werde. Das Ergebniss dieser Amtshandlung bitte ich Euere Excellenz zum Behuf der hierortigen Entscheidung über dasselbe mit Ihrem verehrlichen Gutachten unter Rückschluss der Communicate anher einzusenden.«⁴⁾

Das Manuscript wanderte nun wieder zu dem Bücherrevisionsamte,⁵⁾ von welchem es Palacký zur Durchführung der oben angedeuteten Änderungen übergeben und sodann dem Landespraesidium zur Ertheilung des Imprimatur vorgelegt wurde.⁶⁾ Da aber das Bücherrevisionsamt den abgeänderten Aufsatz nicht neuerlich der Censur zugeführt hatte, wie dies ausdrücklich vom Polizeipräsidenten vorgezeichnet worden war, musste das Manuscript abermals dem Bücherrevisionsamte zur Einleitung der Censur und unverweilt Vorlage des Ergebnisses mittels gutächtlichen Berichtes zurückgestellt werden.⁷⁾ Eine Frist von mehr als einem halben Jahre verstrich, bis von dem fürsterzbischöflichen Consistorium und dem theologischen Censor die Erklärung abgegeben wurde, dass sie nunmehr »gegen die Druckbewilligung dieses Aufsatzes nichts weiter zu erinnern« hätten.⁸⁾ Damit waren nun alle Wünsche der Censurhofstelle er-

⁴⁾ Sednitzky an Chotek, Wien 21. Sept. 1836.

⁵⁾ Landespraesidium an das k. k. Bücherrevisionsamt Prag 3. October 1836.

⁶⁾ Bücherrevisionsamt an das Landespraesidium, Prag 20. October 1836.

⁷⁾ Landespraesidium an das Bücherrevisionsamt, Prag 24. October 1836.

⁸⁾ Das Bücherrevisionsamt legte unterm 22. Mai 1837 dem Landespraesidium das Manuscript der abgeänderten Abhandlung Palacký's und die Gutachten des Prager fürsterzbischöflichen Consistoriums und des k. k. theologischen Censors [Zeidler?] mit nachstehenden Bemerkungen vor: »Das hochwürdige fürsterzbischöfliche Consistorium bemerkt in seinem hierüber beiliegenden Gutachten, dass die von dem Herrn Alexander Wostokow in der gräflich Rumiancow'schen Bibliothek im Jahre 1830 entdeckte altslavische Legende des heiligen Wenzel, mit russischen Lettern gedruckt, in der Bibliothek des hiesigen Nationalmuseums sich vorfindet. Diese Behauptung hat ihre Richtigkeit; denn Herr Wostokow hat diesen einzigen Überrest der altslavischen Literatur von Böhmen sogleich nach der Entdeckung desselben in eine russische Zeitschrift, jedoch in unveränderter Sprache, einrücken und davon auch noch einzelne besondere Abdrücke besorgen lassen, von welchen ein Exemplar dem hiesigen Nationalmuseum zugekommen ist. Herr Hanka Bibliothekar hat diese Legende in's Böhmische übersetzt, und diese Übersetzung wurde in die böhmische Museumszeitschrift 4. Heft Jahrgang 1830 aufgenommen, daher der Inhalt dieser Legende hierlandes als schon ziemlich bekannt angenommen werden dürfte. Die vorliegende Bearbeitung derselben aber von Herrn Palacký hat nur ihre kritisch-historische Würdigung zum Gegenstande. Das hochwürdige fürsterzbischöfliche Consistorium behauptet ferner, dass Herr Palacký in seiner Geschichte von Böhmen 1. Band. Seite 202 und 206 Prag 1836 in 8° — diese Legende als eine Urkunde anführt. Dieselbe verdient unstreitig als ein sehr schätzbares schriftliches Denkmal unserer historischen Vorzeit in der böhmischen Geschichte eine Erwähnung, und Herr Pa-

füllt, und Graf Sedlnitzky nahm »nach der von dem Verfasser veranlassten Durchstreichung der bei der ersten Censurirung des gedachten Aufsatzes für unzulässig erkannten Stellen« weiter keinen Anstand, unterm 28. Juni 1837 dem Oberstburggrafen die Weisung zu ertheilen, »das diesfällige Manuscript mit dem Imprimatur omissis deletis erledigen zu lassen«. ⁹⁾ Dieses Schreiben des Präsidenten der Polizei- und Censurhofstelle ist jedoch erst am 5. August in Prag eingelangt, vom Landespräsidium aber noch am selben Tage erledigt worden. ¹⁰⁾ In diesem von der Censur genehmigten Wortlaut wurde denn endlich die im Jahre 1834 verfasste Abhandlung in dem vierten Hefte des Jahrganges 1837 (S. 407—417) des »Časopis českého Museum« abgedruckt. ¹¹⁾

lacky, dem man wohl unbezweifelt einen richtigen Begriff von einer Urkunde zutrauen kann, sagt doch ausdrücklich in seiner Geschichte Böhmens I. Band, Vorrede Seite VII: »wenn ich die, erst von den folgenden Bänden (meiner Geschichte) geltenden Worte »grösstentheils nach Urkunden und Handschriften« (bearbeitet, schon dem I. Bande vorsetze, so bitte ich den Leser deshalb um Verzeihung: es geschieht nur um der Gleichförmigkeit des Titels willen«, daher diese Legende gewiss eben so wenig von irgend Jemand, wie von dem hochwürdigen fürsterzbischöflichen Consistorium als eine Urkunde angesehen werden dürfte; übrigens hat dasselbe in seinem Gutachten nach den von Herrn Palacky selbst in Folge höherer Weisung sehr sorgfältig durchstrichenen und daselbst wörtlich genau wieder ausgehobenen Stellen gegen die Druckbewilligung dieses Aufsatzes nichts weiter zu erinnern, und der k. k. theologische Herr Censor pflichtet auch dem gegenwärtigen Consistorialgutachten, wie dem früheren, ganz bei; daher man Einem Hochlöblichen k. k. Landespräsidium diesen abgeänderten Aufsatz unter Anschluss der sämtlichen Verhandlungsacten zur hochgeneigtesten Erwirkung des nachgesuchten Imprimatur ehrfurchtsvoll in der Anlage wieder vorlegt.«

⁹⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 28. Juni 1837.

¹⁰⁾ Landespräs. an das Bücherrevisionsamt, Prag 5. August 1837.

¹¹⁾ Der Wiederabdruck dieser Abhandlung in Palacký's »Radhost« II. Bd., S. 131—144 enthält auch die von der Censur gestrichenen Stellen, von welchen wir hier die zwei wesentlicheren Stellen in Cursivdruck folgen lassen: »Co do podrobných dějů největší rozdíl mezi oboujimi legendami vyskytá se ve zprávách o Drahomíře, matce Václavově, kteroužto latinské legendy vůbec za bezbožnou, pozdější pak z nich i za spolupřívoda vraždy nad synem spáchané pokládají, ana podle slovanské nejen vraždou tou vinna nebyla, anobř sama i s synem svým od týchže vrahvů k smrti souzena byvši, jen rychlým outěkem život zachovala.« (Čas. č. Mus. XI. 408. = Radhost II. 133—134.)

»O nevoli mezi sv. Lidmilou a mezi Drahomírou legenda dokonce mlčí. O této pak svědčí, že radovala se víře syna svého. Vůbec domněni to, žeby Drahomíra v Čechách pohankou byla zůstala, nezakládá se na žádném historickém důvodu, a již i Dobrovským vyvráceno jest (viz jeho Kritische Versuche atd. II. str. 29, 30). Vždyť sama chránila na Tetině vystavití dalu. Usmrcení pak syna svého neoučastnila se ani podle Gumpoldovy legendy. Potřebil tedy, chcemeli spravedliví býti, ač ne pobožnou, alespoň za méně bezbožnou ji uznati, nežli v ústech lidu našeho dosavíd se děje.« (Čas. č. Mus. XI. 415. = Radhost II, 141.)

In einem zweiten Falle griff Palacký im amtlichen Auftrage in eine Censursverhandlung zu Gunsten Hanka's ein. Dieser hatte nämlich im Jahre 1839 das grosse Werk des *Mag. Victorin Cornelius von Věšhrd* über das Recht und das Gerichtswesen in Böhmen, welches die Reihe der von der »Matice Česká« begründeten Sammlung »Staročeská Bibliotéka« eröffnen sollte, zum Drucke vorbereitet und der Censur eingereicht. Das Prager Bücherrevisionsamt hatte das Manuscript mit dem — offenbar günstigen — Gutachten des Prager Censors, der niemand anderer als Dr. Paul J. Šafařík war, der Censurhofstelle in Wien vorgelegt, wo es einer neuerlichen Überprüfung unterworfen wurde. Diese fiel nun für das Werk nicht günstig aus, wie aus dem nachfolgenden Schreiben des Polizeipräsidenten zu ersehen ist, mit welchem dieser dem Oberstburggrafen das Manuscript übersendete. Es lautet:

»Das Prager Bücherrevisionsamt hat das anverwahrte Manuscript, betitelt: *Victorina ze Věšhrd o Práviech a Súdech i o deskách zemie české knihy dewatery, nebst Anhang, sammt dem beiliegenden Gutachten des Prager Censors zur Entscheidung über die Druckzulässigkeit dieses Manuscriptes* der hiesigen Centralcensurbehörde eingesendet. Wie ich aus dem Gutachten der hierorts darüber vernommenen Censoren entnehme, rührt dieses Manuscript aus jener Zeit her, wo Böhmen noch nicht unter österreichischem Scepter stand. So schätzbar dieses Werk einerseits in nationalhistorischer Beziehung erscheinen mag, so lässt sich andererseits doch nicht verkennen, dass dasselbe das Gepräge der in der Zeit seiner Abfassung in Böhmen herrschenden Abneigung und Intoleranz gegen die Deutschen an sich trägt und überhaupt in einem Geiste abgefasst ist, welcher mit den jetzigen Staatsverhältnissen der österreichischen Monarchie nicht im Einklange steht. Unleugbare Belege dafür finden sich in den Seiten IV, V, VII, dann S. 140 und 141, 159 und 160, 181 und 182 u. s. w. angezeigten Stellen. Unstreitig liegt, wie einer der betreffenden hiesigen Censoren ganz richtig bemerkt, in diesem Umstande der Grund, warum das in Rede stehende Manuscript seit dessen Abfassung im Jahre 1495 (also über 340 Jahre), ungeachtet dessen angerühmter Vortrefflichkeit, bisher nicht in Druck erschienen ist, und es lässt sich wohl nicht in Abrede stellen, dass die Drucklegung desselben auch in der jetzigen Zeit und in der Art, wie es vorliegt, unliebsame Eindrücke hervorbringen würde. Euere Excellenz dürften hiernach, wie ich voraussetze, mit mir die Überzeugung theilen, dass die Drucklegung dieses Manuscriptes in seiner vorliegenden Gestalt, mit Rücksicht auf die Verhältnisse und Grundsätze der österreichischen Regierung, nicht gestattet werden kann, und erlaube mir daher Hochdieselben

zu ersuchen, dasselbe mit *Non admittitur* erledigen und sofort dem Prager Museumsbibliothekar W. Hanka, welcher die Herausgabe desselben bezielte, mit dem Bemerkten zurückstellen lassen zu wollen: dass — wenn gleich die Drucklegung dieses Codex *in seiner vorliegenden Gestalt* mit Hinblick auf die bestehenden Censurvorschriften nicht zugelassen werden könne, doch die zweckmässige Benutzung desselben als Quelle bei allfälliger Abfassung einer Geschichte der alten böhmischen Gerichtsverfassung ihm unbenommen bleibe.«¹²⁾

Welches Interesse der Oberstburggraf an der Sache nahm, beweist die von seiner Hand herrührende Bleistiftnotiz auf der Rückseite des obigen, am 3. Juli in Prag eingelangten Schreibens: »Ich wünsche über diesen Gegenstand mit Palazky zu sprechen.« Das Ergebniss dieser Besprechung war ein unterm 9. Juli 1839 erstattetes schriftliches Gutachten, in welchem Palacký gleich einleitend bemerkt, dass er, »so unzulässig einzelne wenige Stellen in dem beiliegenden böhmischen Manuscript, »über das Gerichtsverfahren in Böhmen« an und für sich erscheinen, dennoch glaube, dass der Druck des Ganzen unter bestimmten Bedingungen gestattet werden könne, indem er die Drucklegung dieses Werkes im Ganzen als unschädlich, das Censurverbot dagegen als schädlich und dem Zwecke nicht entsprechend ansehe. Der Verfasser Victorin Cornelius von Wšehrd, böhmischer Vicelandschreiber, hat die vorliegende *zweite* Bearbeitung seines Werkes im Jahre 1508 dem Könige Wladislaus II. selbst zugeeignet. Dies lasse schon glauben, dass er in loyalem, der damaligen Verfassung angemessenen Geiste geschrieben. Und in der That bewähre er diesen loyalen Sinn im ganzen Werke, bis auf wenige Stellen, wo sein damaliger Standpunkt als *Böhme* und als *Utraquist* ihn parteiisch machte. Diese Stellen aber, deren Zahl gering ist, seien für das Ganze nicht wesentlich und könnten vor dem Drucke gestrichen, geändert oder durch Gegenbemerkungen neutralisirt werden. Das Werk eigne sich weder in Inhalt, der rein archäologisch-juristisch, noch in Sprache, die veraltet ist, zu einer Lecture für den gemeinen Mann: es habe nur für ein bereits gebildetes, daher bei den Böhmen noch beschränktes, Publicum Interesse. Dies sei wohl auch der wahre Grund, warum es bis jetzt ungedruckt geblieben sei; zumal die bald nach dessen Abfassung durch den St. Wenceslai-Vertrag von 1517 und durch die Ereignisse unter K. Ferdinand I. eingetretenen Veränderungen im böhmischen Gerichtswesen es zum grossen Theil antiquirt und somit auch für die alten praktischen Juristen Böhmens unbrauchbar gemacht hatten.

¹²⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien den 24. Juni 1839.

Unter solchen Verhältnissen seien von der Bekanntmachung dieses Werkes keine unliebsamen Eindrücke zu besorgen. Im Gegentheile möchte das Druckverbot diese in grösserem Masse hervorbringen; denn es würde der durch einige ähnliche Verbote in neuerer Zeit geweckten Meinung neue Nahrung geben, dass die hohe Regierung den Böhmen ihre nationalen Denkmäler und Erinnerungen zu verkümmern suche. Das Umsichgreifen dieser Meinung wäre aber den Interessen des Staates nachtheiliger, als der Druck eines im Ganzen harmlosen Werkes, das zumal bei gebildeten Lesern, für welche allein es Werth habe, keinen Schaden stiften könne. Zudem würde das besagte Verbot seinem Zwecke kaum entsprechen; denn man würde dasselbe Werk im Auslande nächstens eben so aus der Presse kommen sehen, wie erst ohnlängst (J. 1838) Kucharski in Warschau die ältesten böhmischen Rechtsquellen veröffentlichte. Das Studium der slavischen Rechtsalterthümer werde in neuerer Zeit in Polen und in Russland eifrig betrieben. Es scheine auch, dass die böhmischen Verleger vorzüglich auf Absatz in jenen beiden Ländern rechnen, da der inländische kaum die Kosten des Druckes decken dürfte. Palacký sei daher der unmassgeblichen Meinung, dass der Druck des fraglichen Werkes unter der oben herührten Bedingung — dass nämlich die von den Wiener Censoren hervorgehobenen Stellen entweder gestrichen oder durch Gegenbemerkungen neutralisirt werden — gestattet werden könne.¹³⁾

Im Sinne dieses Gutachtens wies denn auch der Oberstburggraf das Bücherrevisionsamt an, da es, »um eine günstigere Censursentscheidung über dieses in nationalhistorischer Beziehung allerdings schätzbare Werk zu erlangen, rathlich wird, die obbemerkten und noch andere Stellen zu streichen, zu ändern oder durch Gegenbemerkungen zu neutralisiren«, das rückfolgende Manuscript »zur Vollziehung dessen dem provisorischen Herrn Censor Dr. Schaffarik wieder zuzustellen.«¹⁴⁾ Erst nach vier Monaten legte das Bücherrevisionsamt das Manuscript mit dem neuerlichen Gutachten des Censors dem Landespräsidium wieder vor,¹⁵⁾ worauf es Graf Chotek abermals an die Censurhofstelle leitete. In seinem bezüglichen Berichte an den Polizeipräsidenten sagt der Oberstburggraf: »Da die Drucklegung dieses von vielen vaterländischen Literaturfreunden hoch geschätzten Werkes, das jede politische Tendenz ausschliesst, bloss im Interesse der Wissenschaft unternommen werden will,

¹³⁾ Auch dieses Gutachten hat Palacký in seinen »Gedenkblättern« S. 107–109 abgedruckt.

¹⁴⁾ Gf Chotek an das Prager Bücherrevisionsamt, Prag 21. Juli 1839.

¹⁵⁾ Bücherrevisionsamt an das Landespräsidium, Prag 24. November 1839.

und da es nach der umständlichen Auseinandersetzung des Censors als ein rein wissenschaftliches klassisches Nationaldenkmal mit Recht angesehen wird; so erlaube ich mir dasselbe Eurer Excellenz erneuert zur günstigeren Censurentheilung mit dem gehorsamsten Gutachten vorzulegen, dass alle vom Censor im Manuscripte und im Anhange desselben bezeichneten Stellen um so füglicher wegzubleiben hätten, als dadurch dieses so lehrreiche Werk in seinem Zusammenhange keine Störung erleidet.«¹⁶⁾ Im Sinne dieses Antrages bewilligte denn auch der Polizeipräsident unterm 24. Februar 1840 die Drucklegung des Werkes gegen dem, »dass die S. IV und V, dann S. 140, 141, 159, 160, 181, 182, dann im Anhange S. 14 bezeichneten anstössigen Stellen gänzlich weggelassen, übrigens aber das Manuskript mit Beibehaltung des altnationalen Gepräges, mithin ohne orthographische und anderweitige Korrekturen abgedruckt werde.«¹⁷⁾

So gelangte denn endlich 1841 das mit einer das Werk und dessen Verfasser würdigenden Einleitung Palacký's¹⁸⁾ versehene Manuscript mit Hinweglassung der beanstandeten Stellen, aber ohne Rücksicht auf die Anordnung des Polizeipräsidenten, dass beim Abdruck die alte Orthographie des Originalen beizubehalten sei, zur Veröffentlichung.¹⁹⁾

Die von Palacký 1840 begonnene Quellenpublication: »Archiv Český« scheint nur in Prag censurirt und nie beanstandet worden zu sein. Diesbezüglich liegt nur ein Akt vor, demzufolge das Landespräsidium auf Grund der Gutachten der Censoren Dr. Šafařík und Dr. M. Millauer dem 1. Hefte des I. Bandes dieser Publication das »Imprimatur« ertheilte.²⁰⁾

Im selben Jahre veranlassten die gegen ihn gerichteten Angriffe Kopitar's Palacký, sich bei der Polizei- und Censur-Hofstelle über die Wiener Censoren zu beschweren. Er beginnt seine anderthalb Bogen umfassende, vom Oberstburggrafen

¹⁶⁾ Der Oberstburggraf an den Polizeipräsidenten, Prag 6. Dezember 1839.

¹⁷⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 24. Feber 1840. Das Schreiben langte am 1. März 1840 in Prag an, und noch an demselben Tage wurde es vom Landespräsidium erledigt.

¹⁸⁾ Es ist auffallend, dass Palacký diese vom 28. Dezember 1840 datirte Einleitung nicht in die unter dem Titel »Radhost« herausgegebene Sammlung seiner Abhandlungen aufgenommen hat.

¹⁹⁾ Die in der Ausgabe Hanka's durch das Eingreifen der Censur verstümmelten Kapitel sind dann neuerlich vollständig in dem 1864 erschienenen 3. Hefte des II. Bandes des »Výbor z literatury české« Sp. 1039—1075 durch Erben zum Abdruck gebracht worden.

²⁰⁾ Bericht des Bücherrevisionsamtes an das Landespräsidium, Prag 9. Mai 1840; Landespräsidium an das Bücherrevisionsamt, Prag 12. Mai. — Den Antrag Palacký's auf Herausgabe des »Archiv český« siehe in dessen »Zur böhmischen Geschichtschreibung« S. 87—89.

unterm 21. Mai 1840 an den Polizeipräsidenten geleitete Beschwerde mit den Worten:

»Herr Barthol. Kopitar, Custos der k. k. Hofbibliothek, wird seit Jahren nicht müde, mich sowohl öffentlich als privatim zu verfolgen und zu verläumden. Den Beweis liefern mehrere, zum Theil anonym und pseudonym in auswärtigen Blättern erschienene injuriöse Artikel, zu denen er sich als Verfasser nachträglich bekannt hat; vor allen aber seine neueste, in Wien gedruckte Schrift: »Hesychii glossographi discipulus« u. s. w. (bei Gerold 1840, und darin vorzüglich das Postscriptum II (auf Seite 67—72), wo er neben anderen Schimpfnamen, die er mir beilegt, mich meist als »Pantilius cimex, Horatiano et re et nomine simillimus« anführt; letzteres ohne Zweifel mit Beziehung auf die Ähnlichkeit des Namens Palacký und des ungrischen Wortes *palaszka*, eine Wanze. Doch auch wer diese Beziehung nicht kennt, muss schon aus der Fassung des ganzen Postscriptums deutlich abnehmen, dass unter jenem Pantilius Niemand anderer als ich gemeint sei.« Palacký wendet sich dann gegen den Vorwurf ein »fanatischer Protestant« zu sein, weiter gegen die in den Worten: »Lipsiae de persecutione papistica lamentantium« liegende Beschuldigung, und schliesst: »Wenn ich aber auch nicht in alle die Injurien eingehe, welche Hr. Kopitar mir in seiner neuesten Schrift anthut, — denn es gibt fast keine Art von Schlechtigkeit, die er mir nicht andichtete, — so kann ich doch nicht umhin, mich darüber zu beschweren, dass, nachdem das h. Hofdekret vom 27. März 1792 den Censoren die Beseitigung jeder Persönlichkeit in den zum Druck bestimmten Werken zur Pflicht gemacht hat, es dennoch einem k. k. Hofbeamten und Censor in Wien möglich war, mit Hintansetzung dieser Pflicht eine Schrift voll der beleidigendsten Persönlichkeiten gegen mich und Andere drucken zu lassen und an alle Welt gratis zu versenden. Da nun Hrn. Kopitars Benehmen gegen mich, ohne irgend eine Veranlassung von meiner Seite, (denn niemals habe ich ihn im mindesten provocirt, und nur einmal mich gegen ihn vertheidigt), mit jedem Jahre insolenter wird und es gar nicht abzusehen ist, welche Art von Beleidigung mir von ihm noch bevorstehen mag: so bitte ich ehrfurchtsvoll Eine hochlöbliche k. k. Polizei- und Censur-Hofstelle, ihm dieses ebenso ehr- als rechtswidrige Betragen zu verweisen und für die Zukunft ganz zu untersagen.«²¹⁾

Welchen Erfolg diese Beschwerde hatte, ist aus dem nachstehenden Schreiben zu entnehmen, welches Graf Sedlnitzky

²¹⁾ Die Beschwerde Palacký's trägt das Datum: »Prag den ... Mai 1840« (der Raum für das Tagesdatum ist freigelassen); sie ist ganz in Palacký's: »Zur böhmischen Geschichtschreibung« (1871) S. 151—153 abgedruckt.

unterm 18. Juli 1840 an den Oberstburggrafen von Böhmen richtete: »Über die von Eurer Excellenz mit dem geehrten Schreiben vom 21. Mai d. J. gefälligst an mich geleitete Beschwerde des böhmisch-ständischen Historiographen Franz Palacky gegen den Custos der k. k. Hofbibliothek Bartholomäus Kopitar wegen der Ausfälle, welche sich derselbe in seiner neuesten hier in Wien gedruckten Schrift: Hesyehii glossographi discipulus etc. gegen ihn, Palacky, erlaubt hat, fand ich mich vor Allem bestimmt, dem betreffenden hierortigen Censor dieser Brochure die rechtfertigende Äusserung über die unbeanstandete Zulassung der gedachten beleidigenden Stellen abzuverlangen. Dieser begründet sein, auf die Zulässigkeit der Drucklegung der erwähnten Schrift und ihrer gerügten Stellen abgegebenes Gutachten zuförderst mit der Erklärung, dass er von den zwischen Kopitar und Palacky obschwebenden Differenzen keine Kenntnis gehabt hat, daher bei der Beurtheilung des in Rede stehenden Manuscriptes in dem daselbst ohne alle Beziehung vorgekommenen Ausdruck: Pantilius cimex irgend eine beleidigende Persönlichkeit nicht vermuthen konnte, und zwar um so weniger, als das Wort palazka im Ungarischen keine Bedeutung hat und bloss in einigen Gegenden Ungarns das Wort polozka so viel als cimex heisst, dagegen das mit dem Namen Palaczky Ähnlichkeit habende ungarische Wort palaczk eine Flasche (lagena) ist, auf welche Bedeutung jedoch in der vorliegenden Schrift nirgends angespielt wird. Er, Censor, habe bei der Lesung des in Rede stehenden Aufsatzes in demselben bloss eine zeitgemässe und gerechte, wenn gleich scharfe Rüge des universellen Slavismus oder vielmehr Illyrismus erkannt, zu deren Unterdrückung er sich auf dem Standpunkt der Censur nicht berechtigt hielt. Unter den hier dargestellten Verhältnissen kann dem betreffenden Censor rücksichtlich der Zulassung des gedachten Aufsatzes nichts zur Last gelegt werden; wohl aber verdient Kopitar für seine darin gewagte unziemliche Schreibart und wegen der sich dabei erlaubten Irreführung der Censur-Behörde eine strenge Rüge, welche ich demselben nunmehr auch mit der Weisung ertheilen lasse: sich in Zukunft in seinen Schriften und Äusserungen aller beleidigenden Ausfälle und jeder Feindseligkeit gegen den Beschwerdeführer Palacky sorgfältig zu enthalten. Ich bitte Eure Excellenz, diesen letzteren hievon gefälligst in Kenntnis zu setzen, und indem ich mir vorbehalte, den genauen Vollzug der obigen, dem Custos Kopitar ertheilten Weisung zu überwachen, habe ich die Ehre etc.«²²⁾

²²⁾ Der Polizeipräsident an den Oberstburggrafen, Wien 18. Juli 1840. Am 26. Juli wurde »der Historiograph Palacky von dem Inhalte dieses Schreibens brevi manu in Kenntnis gesetzt«, wie auf der Rückseite des am 25. Juli in Prag eingelangten Schriftstückes vermerkt ist.

Bald darauf wieder sah sich Palacký in Gemeinschaft mit Šafařík veranlasst, die Intervention des Landespräsidiums gegen eine Beschuldigung, welche ein Artikel aus Oberungarn enthielt, der in der Leipziger allgemeinen Zeitung veröffentlicht worden war, in Anspruch zu nehmen. Die bezügliche, von Palacký geschriebene und von diesem sowie von Paul Joseph Šafařík gefertigte Eingabe lautet: »Die in der Beilage zur Leipziger allgem. Zeitung vom 8. Febr. 1841 (S. 410) gegen uns vorgebrachte Beschuldigung, als hätten wir Beide einst in Presburg mit dem Dichter Joh. Kollar eine *Verbrüderung* für slavische oder gar panslavistische Interessen geschlossen, ist zu ernst und weitgreifend, als dass wir sie auf sich beruhen lassen könnten. Wie ganz falsch und erdichtet sie sein müsse, lässt sich schon aus dem einfachen Umstande abnehmen, dass wir es erweisen können, uns in unserm Leben niemals alle drei in Presburg zusammen befunden zu haben. Wir können auch nicht begreifen, was uns jemals hätte veranlassen können, eine geheime Verbrüderung zu schliessen, da dasjenige, was wir von jeher wollten und noch wollen, nämlich das Studium und die Pflege unserer Geschichte, Sprache und Literatur, uns auf offenem, gesetzlichem Wege immer gestattet gewesen ist. Ferner ist es allen genaueren Kennern der böhmischen Literatur nicht unbekannt, dass wir Beide das Unglück hatten, uns mit unserm ehemaligen Freunde Kollar zu überwerfen, und zwar wegen abweichender Ansichten bei der von uns geführten Redaction der böhmischen Museumszeitschrift, Palacký schon seit 1827, wo diese Zeitschrift begann, Šafařík seit 1838, wo er sie nach Palacký übernahm. Jene Verbrüderung müsste somit auch ganz und gar unwirksam gewesen sein. Wir bitten daher Ew. Excellenz ehrfurchtsvoll, beiliegende Erklärung an die Redaction der Leipziger allgem. Zeitung, wo möglich auf *amtlichem Wege* gnädigst befördern und deren Aufnahme in jene Zeitung veranlassen zu wollen.«²³⁾

Graf Chotek hatte gegen diese Erklärung nichts einzuwenden, aber in der Annahme, dass der obenerwähnte Zeitungsartikel auch die Aufmerksamkeit des Polizeipräsidenten auf sich gezogen haben wird, erachtete er es für zweckmässig, die Erklärung dem Grafen Sedlnitzky mit der Bitte zu überreichen, sie nach genommener Einsicht der Redaction der Leipziger allgemeinen Zeitung zur Aufnahme zuzusenden oder mit Beschleunigung nach Prag zur weiteren Veranlassung zurückgelangen lassen zu wollen.²⁴⁾ Auch der Polizeipräsident billigte voll-

²³⁾ Franz Palacký und Paul Joseph Šafařík an den Oberstburggrafen Chotek, Prag 12. Februar 1841. Von der beigelegt gewesenen Erklärung ist keine Abschrift für die Akten zurückbehalten worden.

²⁴⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 13. Februar 1841.

ständig die Veröffentlichung der ihm vorgelegten Erklärung und begleitete die Rückstellung derselben mit nachstehendem Schreiben:

»Mit besonderem Interesse habe ich von der mir mit dem schätzbaren Schreiben Euerer Excell. vom 13. d. M. zugekommenen, in der Nebenlage danknehmigst zurückgebogenen Erklärung der slavischen Literaten Franz Palacky und Paul Joseph Schafarik Einsicht genommen, und ich bin vollkommen einverstanden, dass diese Erklärung, mit welcher die genannten Verfasser den in der Leipziger Allgemeinen Zeitung vom 8ten d. M. erschienenen, die Verbindungen der Slaven in Ungarn betreffenden Correspondenz-Artikel zu widerlegen bezielen, zugleich aber ausdrücklich in Abrede stellen, jemals einer geheimen Slavenverbrüderung angehört zu haben, zum Behufe ihrer von den beiden obigen Literaten bezielten Einschaltung in die Leipziger Allgemeine Zeitung an die Redaction dieses Blattes befördert werde. Diese der Öffentlichkeit durch den Druck übergebene Erklärung wird hoffentlich die Aufmerksamkeit der dem Slavismus im Übermasse huldigenden Schriftsteller, Gelehrten und dgl. erregen, und ich kann nur lebhaft wünschen, dass ihnen dieselbe ein nützlicher Fingerzeig sein möge, künftighin bei ihren Bestrebungen für das Studium und die Vervollkommnung der slavischen Geschichte, Sprache und Literatur jeden, auch den entferntesten Schein politischer Befangenheit behutsam zu vermeiden, damit sie nicht zu Vermuthungen Anlass geben, die möglicherweise hinsichtlich ihrer staatsbürgerlichen Stellung und ihres politischen Leumundes nachtheilige Folgen nach sich ziehen könnten.«²⁵⁾

Am 20. October 1842 las Palacký in der Versammlung der kgl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften neue, aus Handschriften geschöpfte Nachrichten über das Leben, die Lehren und Schriften der sogenannten *Vorläufer des M. Johann Hus* in Böhmen; insbesondere über Konrad Waldhauser aus Österreich, Milič von Kremsier, Mathias von Janow und Johann von Štěkna.²⁶⁾ Eine diesem kurzen Berichte über die Sections-sitzung beigefügte Notiz besagt, dass »der Aufsatz im Actenbande (V, 3) erscheinen werde«; dies geschah jedoch nicht, weil die Censur der Abhandlung die Druckbewilligung versagt hatte. Als dann zwei Jahre später der bekannte Dr. J. P. Jordan das Manuscript bei Palacký sah, erwirkte er von diesem die

²⁵⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 20. Februar 1841. Am 26. Februar erhielt der Prager Stadthauptmann den Auftrag vom Landespräsidium, die Einleitung zu treffen, dass die Erklärung in die erwähnte Zeitung aufgenommen werde.

²⁶⁾ Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. V. Folge 2. Band. Geschichte der Gesellschaft S. 70.

Zustimmung, die Arbeit im Auslande unter seinem (Jordans) Namen in deutscher Übersetzung veröffentlichen zu dürfen. So gelangte denn die 87 Druckseiten umfassende Schrift im Jahre 1846 als ein Werk Jordans in die Öffentlichkeit; den ursprünglichen Wortlaut des Aufsatzes veröffentlichte Palacký selbst erst 1871 in der Sammlung seiner zerstreuten Schriften, wobei er in einer beigefügten Bemerkung seine Autorschaft der Jordan'schen Publication feststellt.²⁷⁾

Akten über die Censurirung der »Vorläufer« konnten wir nicht auffinden; vielleicht hatte nur die Censurcentralstelle in Wien damit zu thun. Auch darüber, dass die unter dem Namen Jordan's erschienene Schrift verboten worden wäre, findet sich nirgend eine Andeutung vor.

Das Hauptwerk Palacký's, seine epochemachende »*Geschichte von Böhmen*«, stand nur bezüglich der beiden ersten Bände und der ersten Abtheilung des dritten Bandes unter dem Einflusse der Censur, die diesem Werke gegenüber ihres Amtes mit besonderem Wohlwollen waltete, welches sich nicht nur in sachlicher Beziehung, sondern auch in der zumeist raschen Erledigung der einzelnen Hefte des Manuscriptes äusserte.²⁸⁾ Nur mit der ersten Abtheilung des dritten Bandes gieng die Censur strenger ins Gericht, und das wird niemanden wundernehmen, der sich die damaligen Verhältnisse und Zustände und die von der bisherigen grundverschiedene Auffassung der Geschichte des Magisters Johannes Hus, wie sie in diesem Buche zum Ausdruck gekommen war, vor Augen hält.

²⁷⁾ Radhost. II. 297 - 356.

²⁸⁾ Wir lassen hier eine Zusammenstellung der Daten, wann die einzelnen Hefte des Manuscriptes der »Geschichte« vom Landespräsidium an die Censurhofstelle und von dieser wieder zurück geleitet wurden, folgen:

I. Band,	1. Heft:	22. April	1836	—	19. Mai	1836
	2. »	12. Juli	»	—	10. August	»
	3. »	2. August	»	—	14. »	»
	4. »	10. »	»	—	26. »	»
	5. »	20. »	»	—	17. September	»
	6. »	28. »	»	—	11. »	»
II. »	I. Abth.	1. »	29. Mai	1838	—	11. Juli 1838
	2. »	2. »	20. August	»	—	29. September »
	3. »	3. »	7. October	»	—	6. Februar 1839
II. »	2. »	1. »	7. April	1840	—	29. April 1840
	2. »	2. »	19. September	»	—	3. October »
	3. »	3. »	5. August	1841	—	2. September 1841
	4. »	4. »	7. September	»	—	3. October »
III. »	I. »	1. »	1. September	1843	—	30. September 1843
	2. »	2. »	26. November	»	—	23. März 1844
	3. »	3. »	30. Juni	1844	—	19. September »
	3. »	3. »	(geändert) 4. October	1844	—	7. November 1844.
	3. »	3. »	(Auszug aus Poggio) 7. Dec.	1844	—	20. December 1844.

Der Oberstburggraf, Graf Chotek, brachte dem Werke sein wärmstes Interesse entgegen. Dies zeigt auch das Schreiben, mit welchem er gleich das erste Heft des Manuscriptes bei dessen Übersendung an den Polizeipräsidenten begleitete: »Bis itzt besitzt das Königreich Böhmen keine vollständige Geschichte, in der die Begebenheiten des Landes von den frühesten Zeiten her bis auf die Gegenwart in einer den dormaligen vorgeschrittenen Anforderungen intellectueller Bildung entsprechenden Form umständlich und treu geschildert und hiebei alle die zarten Rücksichten sorgfältig gewürdigt würden, die in den früheren Jahrhunderten, wo Böhmen in religiöser, politischer und wissenschaftlicher Beziehung so äusserst wichtig war, vielfach erwünscht und nothwendig bleiben. Dies bestimmte die Stände Böhmens, die Abfassung einer eigenen umfassenden, allen diesen Anforderungen genügenden Gesamtgeschichte auf ihre Kosten zu beschliessen und hiemit den als Litterator vortheilhaft bekannten Franz Palacky zu beauftragen. Nach den bereits vier Jahre währenden Vorarbeiten ist der erste Band dieses Werkes, enthaltend die Urgeschichte Böhmens, vollendet worden, welches Heft ich Eurer Excellenz im Anschlusse mit dem ergebensten Ersuchen überreiche, hochgefälligst vermitteln zu wollen, dass dieses Werk baldmöglichst die vorschriftsmässige Druckbewilligung erhalte und mir wo möglich binnen sechs oder acht Wochen zukomme, um die Drucklegung selbst unverweilt veranlassen zu können, da die Herrn Stände das erste Heft dieses grossen Geschichtswerkes des Königreiches Böhmen bei der nächstbevorstehenden Krönung seiner Majestät Unseres Allergnädigsten Kaisers Allerhöchstdemselben in aller Ehrfurcht darzubringen wünschen.«²⁹⁾

Vollständig unbeanständet langte dieses Heft bereits am 24. Mai wieder in Prag ein.³⁰⁾

Auch bei der Übersendung des zweiten Heftes an den Polizeipräsidenten ersuchte Graf Chotek abermals, »dessen Druckbewilligung mit thunlichster Beschleunigung aussprechen zu wollen.«³¹⁾ Bevor aber noch diese herabgelangt war, legte der Oberstburggraf der Censurhofstelle ein weiteres Heft vor und benützte die Gelegenheit, die Erledigung nachstehend zu urgiren: »Da bei der bevorstehenden allerhöchsten Krönung der aus mehreren Heften bestehende ganze erste Band dieser Geschichte Seiner Majestät dem Kaiser gedruckt überreicht

²⁹⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 22. April 1836. — Das Concept dieses sowie der folgenden Berichte des Oberstburggrafen an den Polizeipräsidenten aus dem Jahre 1836 rühren von der Hand P. A. Klar's, des Herausgebers der »Libussa« her.

³⁰⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 19. Mai 1836; Landespräsidium an das Prager Bücherrevisionsamt, Prag 28. Mai 1836.

³¹⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 12. Juli 1836.

werden möchte, so würden mich Eure Excellenz recht verbinden, wenn mir das anverwahrte dritte Heft sammt dem bei Eurer Excellenz bereits befindlichen zweiten Heft sammt der Druckbewilligung *baldmöglichst* zukommen könnte, und — wenn es gestattet wäre — mir die Ermächtigung zu ertheilen, ausnahmsweise die übrigen Hefte des ersten Bandes censuriren und mit der Druckbewilligung versehen zu dürfen, um diese unaufgehalten zum Drucke bringen zu können.«³²⁾ Seine Bitte um baldmöglichste Censurerledigung wiederholte der Oberstburggraf am 10. August bei Vorlage des vierten Heftes.³³⁾ Am selben Tage sandte Graf Sedlnitzky das censurirte zweite Heft mit dem folgenden Schreiben nach Prag an das Landespräsidium:

»Die Drucklegung des mir von Eurer Excellenz mit dem geehrten Schreiben vom 12. Juli d. J. zur Censurenentscheidung eingesendeten, in der Anlage danknehmigst zurückgeschlossenen *zweiten Heftes* der von Franz Palacky bearbeiteten »Geschichte von Böhmen« unterliegt mit der von der k. k. geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei angetragenen Modifizirung, dass zur Vermeidung jeder Beziehung auf Volks-Souveränität in der Seite 236 vorkommenden Stelle: »das ihm vom Volke anvertraute Land« statt des Ausdrucks: »*vom Volke*« gesetzt werde: »*von den Böhmen*«, keinem Anstande. Ich bitte demnach Eure Excellenz, das gedachte Manuscript in dieser Gemässheit mit Imprimatur correctis corrigendis gefälligst erledigen zu lassen. — So viel es den mir von Eurer Excellenz bei Einsendung des dritten Heftes dieser Geschichte von Böhmen in dem schätzbaren Schreiben vom 2. August d. J. geäusserten Wunsch betrifft, dass ich Eure Excellenz von der ferneren Einsendung der übrigen Hefte des ersten Bandes entheben möchte, so finde ich mich bei dem Umstande, dass es sich hier um ein Werk handelt, in welchem wichtige staatsrechtliche Beziehungen und den Kaiserstaat wie das allerhöchste Kaiserhaus berührende Interessen besprochen werden, und dass eben desshalb die Begutachtung und Beistimmung der geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei vor der Censurerledigung desselben nicht umgangen werden darf, ausser Stande, diesem Wunsche zu entsprechen, und muss vielmehr Eure Excellenz um die fernere ordnungsmässige Einsendung der noch folgenden Hefte des in Rede stehenden Manuscriptes ersuchen. Ich werde jedoch dafür Sorge tragen, dass die Prüfung derselben sowohl von Seite des hierortigen Censors als der k. k. geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei und die hierortige Censurenentscheidung darüber mit

³²⁾ Der Oberstburggraf an den Polizeipräsidenten, Prag 2. August 1836.

³³⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 10. August 1836.

thunlichster Beschleunigung erfolge.«³⁴⁾ Diesem Verprechen entsprechend, sandte Graf Sedlnitzky schon am 14. August das censurirte dritte Heft, mit der Bemerkung zurück, »dass dasselbe mit gänzlicher Hinweglassung der auf den Seiten 283 und 296 roth bezeichneten Stellen und mit Beachtung der nöthig befundenen S. 287 angedeuteten Abänderungen, wo anstatt des Ausdruckes: »Missbräuche in der Kirche« entweder »Missbräuche in den böhmischen Kirchen« oder aber »kirchliche Missbräuche«, dann anstatt: »üblichen Priesterehen« vielmehr der Ausdruck: »bei den Priestern damals noch fast allgemein üblichen Ehen« zu setzen oder der ganze Satz dahin abzuändern ist: »die noch bestandenen Hindernisse gegen die canonische Anordnung des Cölibats zu bekämpfen etc« in Druck gelegt werden könne.«³⁵⁾ Wie sehr Graf Chotek über die rasche Erledigung erfreut war und welch' lebhaften Antheil er an dem Werke Palacký's und dessen baldiger Fertigstellung nahm, bezeugt die von seiner Hand herrührende Bleistiftnotiz auf der Rückseite dieses Schreibens: »Sehr dringend. Auf der Stelle brevi manu dem Herrn Palacký zustellen, da ich die Änderungen schon besorgte. Nun kann der erste Theil doch fertig werden!« Bald darauf, am 28. August, langte das vierte, das 5. Kapitel des dritten Buches enthaltende, Heft mit der Bemerkung beim Landespräsidium ein, »dass die Drucklegung desselben keinem Anstande unterliege, wenn die im Einvernehmen mit der geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei für unzulässig befundenen, Seite 313 und 315 bereits durchstrichenen Stellen hinweggelassen, und jene auf den Seiten 318 und 360 bezeichneten in der Art abgeändert werden, dass statt »Apostel« der Ausdruck: »Fanatiker« und statt des Satzes: »die Mönchskutte angezogen hatte« die Variante: »Mönch ge-

³⁴⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 10. August 1836.

³⁵⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 14. August 1836. — Palacký schreibt in seinem Buche: »Zur böhmischen Geschichtschreibung« (1871) S. 94; »Das Manuscript meiner Geschichte von Böhmen musste von jeher bis zum J. 1848 an die oberste k. k. Censurbehörde nach Wien eingesendet werden. Da jeder Theil des MS. dort Monate lang der Erledigung harren musste, so hatte der Oberstburggraf Graf Chotek schon bei Einreichung des Abschnittes, der die Jahre 1061–1092 umfasste, sich angeboten, die Censur in Prag selbst zu besorgen, und hatte eine Probe seines Verfahrens dabei an eben diesem Abschnitte geliefert: aber es kam eine abweisliche Entscheidung, und zum Beweise, dass er dabei nicht mit gehöriger Umsicht verfahren sei, wurden in meinem MS. eine Menge Verstöße gegen Gott weiss welche Gesetze und Rücksichten vorgefunden, die er unbemerkt gelassen hatte. Man hat damit wohl nur constatiren wollen, dass Provinzial-Einsicht in solchen Dingen ungenügend und unzulässig war: denn in den folgenden Abschnitten meiner Geschichte verfuhr die Wiener Censur in der Regel ziemlich glimpflich mit mir.« Diese Angaben stehen mit dem oben mitgetheilten aktenmässigen Sachverhalte im Widerspruch.

worden war« gewählt wird.«³⁶⁾ Die beiden letzten Hefte des I. Bandes blieben vollständig unbeanständet. Zu der am 7. September 1836 stattgefundenen Königskrönung konnte allerdings der I. Band nicht mehr fertig werden, denn das letzte Heft (offenbar mit der vom 23. August datirten Vorrede zum I. Bande) gieng erst am 28. August von Prag ab und wurde vom Polizeipräsidenten am 17. September wieder zurückgeschickt,³⁷⁾ so dass das Buch wohl erst Ende October oder Anfangs November zur Ausgabe gelangen konnte.³⁸⁾

³⁶⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 26. August 1836. Auf der Rückseite die von Chotek flüchtig hingeworfene Bleistiftnotiz: »Sehr dringend. Sogleich brevi manu an Palacký. Ich bin nicht für lange in der Kirche; wenn es etwas gibt, lassen Sie mir es wissen, ich komme dann in's Bureau. Sprechen kann ich heute keine Parthey.«

³⁷⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 20. und 28. August 1836; Sedlnitzky an Chotek, Wien 11. und 17. September 1836. — Noch in dem Schreiben vom 20. August bittet Graf Chotek den Polizeipräsidenten, die Druckzulassung des beiliegenden fünften Heftes »baldmöglichst aussprechen und ihm bekannt geben zu wollen, um die Drucklegung dieses Geschichtswerkes noch vor der a. h. Krönung Seiner Majestät des Kaisers bewirken zu können.« Da die Krönung bereits am 7. September stattfand und das Schlussheft des ersten Bandes erst am 28. August von Prag abgieng, war an eine Erfüllung des Wunsches des Oberstburggrafen nicht zu denken. Es scheint dies überhaupt nur ein Wunsch Chotek's gewesen sein, denn Palacký spricht nirgends davon, dass der erste Band seiner Geschichte gelegentlich der Königskrönung dem Kaiser Ferdinand überreicht werden sollte. Es ist auch möglich, dass Chotek diese Absicht nur vorschützte, um die Censurerledigung umso mehr zu beschleunigen.

³⁸⁾ Palacký hat ein Exemplar dieses Bandes am 10. November 1836 an den König von Sachsen geschickt. Wie diese Sendung aufgenommen wurde, darüber berichtet der österreichische Gesandte am sächsischen Hofe Freiherr von Binder aus Dresden unterm 28. März 1837 an den Oberstburggrafen: »Von dem Privatgelehrten Franz Palacký zu Prag ist Sr. Majestät, dem Könige von Sachsen unterm 10. November vorigen Jahrs der erste Band der von ihm bearbeiteten Geschichte von Böhmen übersendet und dieses Werk von Sr. Majestät so werthvoll anerkannt worden, dass Höchstdieselben dem Verfasser nicht nur die königliche Zufriedenheit mit dieser Sendung, sondern auch die Erwartung der ferneren Übermachung der folgenden Bände des Werkes durch Ihr Haus-Ministerium haben erklären lassen. Das diesfällige Ministerialschreiben vom 20. Dezember vorigen Jahrs enthielt zugleich, als Beweis der königlichen Anerkennung, einen Brillantring von ungefähr 100 Reichsthaler an Werth und ward am 3. Jänner dieses Jahrs unter dem königlichen Ministerialsiegel und mit der Angabe des Inhalts und Werths an Herrn Palacký nach Prag abgesendet. Von Seite der dortigen k. k. Mauthbehörde wird nun aber von diesem königlichen Geschenke ein Einfuhrszoll von 60 per Cent verlangt, zu dessen Berichtigung Herr Palacký durchaus unvernünftig ist; weshalb er denn bei der k. k. Hofkammer zu Wien das Bittgesuch um Erlass dieses Zolls eingereicht, hierauf aber noch zur Zeit einen Bescheid nicht erhalten hat. Ich bin von diesem Ereignisse durch den königl. Herrn Minister der auswärtigen Angelegenheiten von Zeschau mit dem Ersuchen gestern in die Kenntniss gesetzt worden, mich dahin zu ver-

Zwei Jahre später begann der Druck des zweiten Bandes. Das erste Heft desselben wurde unterm 29. Mai 1838 dem Polizeipräsidenten vorgelegt, von welchem es am 11. Juli mit dem Ersuchen zurückgeschickt wurde, »diesem Manuscripte nach vorläufiger Correctur der auf Seite 22 angezeigten und nach Weglassung der auf Seite 25 roth angestrichenen Stelle das Imprimatur om. del. corr. corr. ertheilen lassen zu wollen«. ³⁹⁾ Bei Übersendung des zweiten Heftes sprach der Oberstburggraf die Bitte aus, der Polizeipräsident möge zur Censur dieses Heftes »denselben Censor bestimmen, welcher das mit dem h. Schreiben vom 11. Juli d. J. herabgelangte 1. Heft des zweiten Bandes beurtheilt hat und dessen gediegenen und sehr zweckmässigen Bemerkungen von ebensoviel Takt als Sachkenntniss zeugen, da hiedurch für das Werk und für den Verfasser der Vortheil einer gleichmässigen, in einem und demselben Geiste unternommenen Beurtheilung und Correctur erreicht wird«. Graf Chotek unterliess auch diesmal nicht, in einem dem Concepte dieses Schreibens eigenhändig beigefügten Zusatze um »die möglichste Beschleunigung dieser Censurirung« zu bitten. ⁴⁰⁾ Das Heft kam am 4. October unbeanstandet zurück. ⁴¹⁾ Am 7. October gieng das Schlussheft der ersten Abtheilung des zweiten Bandes an die Censurbehörde in Wien. Mit der Revision des Druckes und mit der Herausgabe dieser Abtheilung hatte Palacký den durch seine literarische Thätigkeit bekannten pensionirten Hauptmann Johann Ritter von Rittersberg betraut, da er sich wegen Kränklichkeit seiner Gattin im October 1838 mit der Familie nach Italien begab, wo er sich hauptsächlich zu Rom und Neapel aufhielt. Da die Druck-

wenden, dass die k. k. Mauthbehörde zu Prag zur Aushändigung dieses Ringes und zum Erlasse des verlangten Zolls bestimmt werden möge, um dadurch die mit der von dem königl. Haus-Ministerium beantragten diesfälligen Einschreitung der königl. sächsischen Gesandtschaft zu Wien verbundenen Weitläufigkeiten beseitigen zu können. Euer Excellenz würden mich, so wie das königlich sächsische Ministerium unendlich verbinden, wenn Hochdieselben durch Ihre persönliche geneigte Einwirkung diese Angelegenheit womöglich auf dem kürzesten Wege beendigen lassen wollten.« Dieses Schreiben gelangte am 31. März in die Hände des Oberstburggrafen. Sofort setzte sich Graf Chotek mit dem Cameraladministrator Hofrath Oberhauser wegen dieser Angelegenheit ins Einvernehmen und noch an demselben Tage konnte er dem Freiherrn von Binder antworten, dass »bereits alle Anstände beseitigt sind, welche in Beziehung auf die Verabfolgung des fraglichen Geschenkes obgewaltet haben, und dass dem Gesuche des Herrn Palaczky bereits vor einigen Wochen zur Gänze willfahrt worden ist«.

³⁹⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 29. Mai 1838; Sedlnitzky an Chotek, Wien 11. Juli 1838.

⁴⁰⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 20. August 1838.

⁴¹⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 29. September 1838. Das zweite Heft enthielt die Seiten 91–212 des Manuscriptes.

bewilligung diesmal ungewöhnlich lange auf sich warten liess, urgirte von Rittersberg Anfangs Jänner 1839 die Erledigung. Die Verzögerung der Censurentscheidung war durch die Erkrankung des Censors, welchem das Manuscript zur Prüfung zugewiesen war, veranlasst worden, wie Graf Sedlnitzky in dem Schreiben vom 6. Februar 1839 mittheilt, mit welchem er das erwähnte Schlussheft zurückschickt, gegen dessen Drucklegung er »einverständlich mit der k. k. geheimen Haus- Hof- und Staatskanzlei nach Milderung einiger S. 50 mit Rothstift unterstrichenen, den K. Albrecht betreffenden Ausdrücke nichts zu erinnern finde«. ⁴²⁾

Schon im Frühjahr des nächsten Jahres konnte Palacký von der zweiten Abtheilung des zweiten Bandes das erste Heft an die Censur leiten. Abermals nahm sich Graf Chotek warm des Werkes an und das Concept des Schreibens, mit welchem er das Heft dem Polizeipräsidenten verlegte, ergänzte er eigenhändig durch den nachstehenden Zusatz: »Die Fortsetzung dieses eben so interessanten als in der litterarischen Welt als ausgezeichnet anerkannten Werkes wird im In- und Auslande mit Ungeduld erwartet. Eure Excellenz haben bisher auf die Wahl des Censors und auf die Beschleunigung der Censur einen so wohlthätigen Einfluss genommen, dass ich mir um so hoffnungsvoller die Bitte erlaube, meinen diesfälligen Wunsch geneigtest berücksichtigen zu wollen.« ⁴³⁾ Diesem Wunsche entsprach auch der Polizeipräsident, denn schon am 29. April 1840 stellte er das Heft zurück, wobei er bemerkt, dass bei der Censur dieses Heftes nur eine Stelle aufgefallen sei, welche leicht zu Missdeutungen Anlass geben könnte und in Betreff deren daher eine Modification einzutreten habe. »Diese Stelle befindet sich S. 58, beginnend mit den Worten: »Man begreift...« u. s. w. bis zum Schlusse des Absatzes, und wäre dahin abzuändern, dass lediglich die Worte beibehalten werden: »Man sieht mit Bedauern, wie das offenbare Unrecht des Starken ein greuliches Verbrechen von Seite des Schwachen zur Folge hatte, der durch solche That sein zeitliches und ewiges Heil verwirkte ^{85.}« ⁴⁴⁾

⁴²⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 7. October 1838; Johann Ritter von Rittersberg an's Landespräsidium, Prag 7. Jänner 1839; Chotek an Sedlnitzky, Prag 10. Jänner 1839; Sedlnitzky an Chotek, Wien 6. Februar 1839.

⁴³⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 7. April 1840. Chotek fügte dem Concepte noch die weitere Bemerkung bei: »NB. Auf die Adresse ist zu schreiben *dringend* und zur *eigenhändigen Eröffnung Sr. Excellenz.*«

⁴⁴⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 29. April 1840. — Die oben citirte Stelle steht »Geschichte von Böhmen« II. Bd., 2. Abth. (1842 S. 64. Palacký hat die hier von der Censur geänderte Stelle auch in der nicht mehr unter dem Einflusse der Censur stehenden, 1875 erschienenen böhmischen Bearbeitung ganz unverändert beibehalten. »Dějiny národa Českého« II., 1, S. 329.

In dem am 19. September 1840 eingesandten zweiten Hefte des V. Buches⁴⁵⁾ »ist der darüber einvernommenen geheimen Hof- und Staatskanzlei die S. 111 bezeichnete Stelle aufgefallen, wo der Verfasser offenbar zu weit geht, wenn er die Behauptung aufstellt, dass in dem Streite um die deutsche Kaiserwürde zwischen Friedrich dem Schönen und Ludwig dem Baiern das Übergewicht der Macht und des *Rechtes* auf Seite des Letzteren war. Bekanntlich ist die Frage des Rechtes in diesem Streite bis heute noch unentschieden und kann daher höchstens als zweifelhaft, von dem österreichischen Standpunkte aus betrachtet, aber sicher nicht im Sinne des Verfassers dargestellt werden. Eine Modifizirung dieser Stelle« — fährt Sedlnitzky fort — »erscheint daher, der vorstehenden von mir vollkommen getheilten Ansicht (nach), als nothwendig. Gegen den übrigen Inhalt finde ich einverständlich mit der k. k. geheimen Haus- Hof- und Staatskanzlei nichts zu erinnern.«⁴⁶⁾ Erst nach Jahresfrist wurde dann wieder das dritte Heft vorgelegt, welches ebenso wie das Schlussheft des V. Buches seitens der Censur keinerlei Bemänglung erfuhr.⁴⁷⁾ So konnte denn die zweite Abtheilung des II. Bandes noch im November 1841 zur Ausgabe gelangen.⁴⁸⁾

Abermals nach zwei Jahren war der III. Band der Geschichte so weit gediehen, dass der Landesausschuss das erste Heft der ersten Abtheilung Ende August 1843 dem Landespräsidium zur Censurirung vorlegen konnte.⁴⁹⁾ Inzwischen war Graf Chotek vom Oberstburggrafenamte zurückgetreten und an seine Stelle trat (29. Juli 1843) Robert Altgraf zu Salm-Reifferscheid als Leiter des Guberniums. Dieser brachte dem Werke Palacký's dasselbe Wohlwollen entgegen, wie Graf Chotek, und nicht minder bethätigte es auch Erzherzog Stephan, der am 9. December 1843 als Landeschef die Verwaltung Böhmens übernahm.

Das erste Heft des III. Bandes langte ganz unbeanstandet am 5. October in Prag wieder an; dagegen erhob die Censur

⁴⁵⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 19 September 1840.

⁴⁶⁾ Sedlnitzky an Chotek, Wien 3. October 1840.

⁴⁷⁾ Chotek an Sedlnitzky, Prag 5. August und 7. September 1841; Sedlnitzky an Chotek, Wien 2. September und 3. October 1841.

⁴⁸⁾ Dem ihm im Jahre 1836 ertheilten Auftrage zufolge übergab Palacký am 20. November 1841 sechs Exemplare seiner Geschichte von Böhmen, II. Bandes 2. Abtheilung, auf vorzüglicheres Papier gedruckt, dem Oberstburggrafen zur eigenen Disposition für den allerhöchsten Hof. (Palacký an Chotek, Prag 20. November 1841.) Von diesen wurde durch das Ministerialbureau je ein Exemplar Sr. k. k. Majestät und den Erzherzogen Franz, Franz Karl und Ludwig überreicht.

⁴⁹⁾ Der ständische Landesausschuss an das Landespräsidium, Prag 26. August 1843; Landespräsidium an den Polizeipräsidenten, Prag 1. September 1843; Sedlnitzky an den Vicepräsidenten des böhm. Guberniums Altgrafen von Salm, Wien 30. September 1843.

gegen den Inhalt des zweiten Heftes, welches die Anfänge des Hussitenthums behandelt, mehrfache Bedenken, so dass sich der Polizeiminister veranlasst sah, zu erklären, dass »nach dem Resultat der (in Wien) darüber gepflogenen Censurverhandlung und gemäss der Erklärung der vorschriftmässig darüber einvernommenen k. k. geheimen Haus- Hof- und Staatskanzlei dieses Manuscript nur nach Weglassung und Umänderung mehrerer theils in kirchlicher, theils in politischer Beziehung anstössigen Stellen druckzulässig befunden, sofort von dem (Wiener) k. k. Bücherrevisionsamte nach Vornahme der vorgeschriebenen Modificationen mit dem Imprimatur omm. del. corr. corr. versehen worden ist«. Die Bemerkungen, zu welchen das Manuscript Palacký's der Censur und der Staatskanzlei Anlass gegeben hat, sind die folgenden:

»Es kann nicht geleugnet werden, dass jener Theil der Geschichte Böhmens, dessen Darstellung in dem oben erwähnten Manuscripte beginnt, nämlich die Periode der religiösen Bewegungen des Hussitenthums, dem protestantischen Geschichtschreiber einen schwierigen Standpunkt darbiete, besonders wenn man bedenkt, dass diese Geschichtsbearbeitung zunächst und ganz besonders für katholische Leser bestimmt ist. Es lässt sich auch nicht verkennen, dass Haltung und Sprache in dem vorliegenden Theile der Geschichte Böhmens, welcher stark auf dem Gebiete der Kirchengeschichte spielt, im Ganzen und bis auf wenige Ausnahmen gemessen und anständig sind, und dass die darin angeführten Thatsachen sich nicht bestreiten lassen. Allein dieses entschuldigt nicht die daraus abgeleiteten Folgerungen des Verfassers, welche eben so, wie die Auswahl und Gruppierung jener Thatsachen ganz sein Eigenthum sind, wenn selbe, wie es in dem vorliegenden Manuscripte der Fall ist, dem Katholicismus feindselig entgegen treten. Die österreichische Regierung kann aber vermöge der ihr zustehenden jura circa sacra und als erste Schutzmacht der katholischen Kirche nicht zugeben, dass in einem unter ihrer Censur erscheinenden Werke Perioden aus der heimatlichen Kirchengeschichte in einem der herrschenden Religion feindlichen Geiste behandelt werden. Dass dieses in dem vorliegenden Manuscripte der Fall ist, wurde von dem hierorts vernommenen theologischen Censor bis zur Evidenz nachgewiesen. So wurde von demselben beispielsweise in der vom Anfang bis Seite 6 voraus geschickten Einleitung, wo der Verfasser dem Leser gewissermassen einen Standpunkt anweist, dieser Standpunkt als ein für katholische Leser durchaus nicht richtiger und durch die Berufung auf das Gesetz der Liebe nur zum Indifferentismus führender bezeichnet, ferner bemerkt, dass das Auftauchen des schon im Hussitentum keimenden Protestantismus nur mit Be-

leidigung der katholischen Kirche als eine positive Fügung Gottes, um in dieser Kirche Stagnation und dgl. zu verhindern, angesehen werden könne; dann auf die irrige Behauptung hindeutet, dass damals das dogmatische Lehrsystem noch nicht abgeschlossen gewesen sei, dass sich dasselbe erst noch ausgebildet, und dass es in der katholischen Kirche an einem Kanon für die Bestimmung, was de fide oder nicht de fide sei, gemangelt habe. Diese Partie musste daher, da die Censur sich nicht berufen fand, grundsätzliche Änderungen darin vorzunehmen, gestrichen werden.

Als eine der ersten Ursachen des Ursprungs des Hussitismus in Böhmen werden in dem gedachten Manuscript S. 8 die Reibungen der bischöflichen Gewalt mit den Bettelmönchen angeführt. Hierin aber schon einen Conflict des Episcopal- mit dem Curialsystem zu finden, ist nicht nur zu viel behauptet, sondern diese Behauptung muss auch von kirchlicher Seite Anstoss finden, so wie überhaupt einzelne Äusserungen über das Mönchswesen der damaligen Zeit, wie S. 14, zu derb und grell gehalten sind, um zulässig zu erscheinen.

In dem Auftreten der sogenannten Vorläufer des Huss von S. 11—32 bestrebt sich der Verfasser nicht ohne sichtliche Vorliebe eine Erklärung, wo nicht Entschuldigung der darauf folgenden hussitischen Bewegungen zu geben, welches Bestreben in so handgreiflicher Weise nicht gebilligt werden kann.

Höchst subjectiv erscheint das Urtheil des Historikers S. 48, 50 und 82 über das Verbot der Wiciefschen Schriften. S. 51—54 wird im Texte und in den Noten ein Gemälde des hierarchischen Lebens in der Kirche von Oben herab entworfen, dessen Bild, wie es hier dargestellt ist, für katholische Leser unmöglich erspriesslich sein kann, und bei welchem allgemeine Umriss genug Effect hervorgebracht haben würden.

Ausser diesen und mehreren anderen, in kirchlicher Beziehung anstössigen, daher von der Censur gestrichenen oder, wo es thunlich war, modificirten Stellen tritt nach der Bemerkung der k. k. geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei die schon in den beiden ersten Bänden wahrgenommene Hinneigung des Verfassers zum Czechismus und zwar auf Kosten des deutschen Elements in dem vorliegenden Hefte noch augenscheinlicher hervor. Als Beleg hiefür dienen die S. 86 und 144 dem Deutschen zur Last gelegten Beschuldigungen und die Art, wie der Ausscheidung der deutschen Nation von der Prager Universität erwähnt wird. Weit entfernt, der naturgemässen Entwicklung irgend einer Nationalität entgegenzutreten zu wollen, hat die Staatsverwaltung auch nichts gegen die Ausbildung und Förderung der böhmischen Literatur einzuwenden. Allein sie

kann nicht zugeben, dass in einem Staate, wo viele Nationen unter Einem Scepter vereint sind und einem Herrscher deutschen Stammes gehorchen, eine einzelne Nationalität die anderen, am wenigsten die herrschende, zu befehlen, zu verunglimpfen oder zu untergraben sich erlaube. Übereinstimmend mit dieser Ansicht der k. k. geheimen Haus-Hof- und Staatskanzlei hat die Censur daher die oben bemerkten Stellen zum Theil gestrichen, zum Theil aber geändert.«

Sedlnitzky schliesst sein Schreiben mit der Bitte um die Verfügung, »damit im Sinne der vorstehenden Bemerkungen, zugleich aber mit zweckmässiger Umsicht dem Franz Palacký in Bezug auf die Fortsetzung seines in Rede stehenden Geschichtswerkes die daraus ergehende Richtschnur mitgetheilt werde, deren Befolgung die Censurbehörde der Nothwendigkeit fernerer ähnlichen Einschreitens überheben würde.«⁵⁰⁾ Das ist jedoch nicht geschehen, wenigstens nicht schriftlich; das von der Censurhofstelle mit der bedingten Druckbewilligung versehene Manuscript wurde vom Landespräsidium dem Bücherrevisionsamte einfach »zur weiteren Amtshandlung übermittelt.«⁵¹⁾

Bei Übersendung des dritten Hefes ersuchte Erzherzog Stephan den Polizeipräsidenten, die diesfalls eintretende Censurverhandlung gefälligst beschleunigen zu lassen, da der Verfasser wegen einer langwierigen Krankheit seiner Gattin den Winter in einem milderen Klima zuzubringen beabsichtigt und es jedenfalls wünschenswerth ist, dass er noch vor seiner auf den Anfang Oktober festgesetzten Abreise den Druck dieses Hefes einleiten und überwachen könne.«⁵²⁾ An diesem Schlusshefte der ersten Abtheilung des III. Bandes, welches die Kapitel 5 und 6 des VI. Buches enthielt, fand jedoch die Censurhofstelle sehr vieles zu bemängeln und zu beanstanden, weshalb der Polizeipräsident die Bewilligung zur Drucklegung des Manuscriptes nur unter der Bedingung ertheilen zu können erklärte, wenn die von dem Wiener Censor in dem in Abschrift bei-

⁵⁰⁾ Sedlnitzky an den Erzherzog Stephan, Wien 23. März 1844.

⁵¹⁾ Das Landespräsidium an das Bücherrevisionsamt, Prag 4. April 1844. Der Schlusspassus dieser Zuschrift: »Dem Verfasser ist hiebei bemerkbar zu machen, dass das Einschreiten der gedachten Hofbehörde in Rücksicht dieses Manuscripts dadurch nothwendig geworden, weil in demselben ausser der Anführung von Thatsachen die daraus abgeleiteten Folgerungen und vom Verfasser aufgestellten Ansichten in einem der herrschenden Staatsreligion feindseligen Geiste sind und an einigen Stellen auch die verschiedenen, unter einem Zepfer vereinigten Nationalitäten einander feindlich entgegengestellt ercheinen lassen,« ist von Erzherzog Stephan im Concepte gestrichen worden. Vielleicht zog man es vor, Palacký die entsprechenden Winke auf anderem Wege zukommen zu lassen.

⁵²⁾ Das Landespräsidium an den Polizeipräsidenten, Prag 30. Juni 1844.

geschlossenen Censurvotum bezeichneten Modificationen darin gehörig vorgenommen würden.⁵³⁾ Dieses Gutachten des Wiener Censors aber hat nachstehenden Wortlaut:

»Wenn gefertigter Censor bei vorliegender Fortsetzung der Geschichte Böhmens von Palacky, Buch VI Kap. V, VI, ebenfalls nicht auf eine unbedingte Zulassung wie beim vorhergehenden zweiten Hefte einrathen kann, so ist es der bereits im Censurgutachten zu jenem zweiten Hefte *angegebene Standpunkt*, von welchem aus er dies Urtheil fällen muss. Über die verschiedene Auffassung Hussens von katholischer und protestantischer Seite hat sich Gefertigter bereits ausgesprochen. — Man muss annehmen, dass Böhmens katholische Stände ihren Historiographen doch ganz gewiss zu dem Zwecke besolden, dass derselbe eine Geschichte Böhmens, sonach auch die hussitische Periode darin, so schreibe, dass die katholischen Böhmen und überhaupt alle katholischen Leser auf *ihrem* Standpunkte, von welchem aus sie mit *ihrer Gesamtkirche* den Huss, sein *Treiben* und dessen *Verurtheilung* ansehen, — *nicht irregeleitet* werden.

Dass Palacky schon im vorigen Hefte diesen katholischen Standpunkt mehrmals verliess, hat Gefertigter in seinem Gutachten bemerkt. Obwohl vorliegendes Heft im Ganzen, mit Hinblick auf den katholischen Standpunkt etwas besser gehalten ist, so kann doch *Einzelnes* nicht unbemängelt belassen werden. Das Kap. V von S. 1—62 enthält die *Geschichte des Huss während des Constanzer Concilium*. — Eine Darstellung, wie sie hier ein wahrer katholischer Schriftsteller *im Geiste seiner Kirche* geben würde, ohne partiell zu erscheinen, ist von einem protestantischen Auctor in vorhinein kaum zu erwarten; allein da nun einmal Palacky eine Geschichte Böhmens im Auftrage der Stände schreibt, so muss man sich schon zufrieden stellen, wenn nur nichts den katholischen Standpunkt geradezu Verletzendes vorkommt. In dieser Beziehung nun ist das Kap. V nicht durchaus ganz unbemängelt zu lassen. Obwohl in mehreren Stellen, besonders eingänglich, die Stellung des Huss als eines sich aufwerfenden Reformators zu dem Concilium nicht unrichtig bezeichnet wird, so kann man doch nach Durchlesung des Ganzen nicht verkennen, dass Huss immer doch als der, wenigstens *durch die Form* des Conciliargerichtes *Verletzte, Beinträchtigte* und dadurch *Leidende* geschildert wird, für welchen das *Rechtgefühl* der Leser mehr oder weniger in Anspruch

⁵³⁾ Graf Sednitzky an den Erzherzog Stephan, Wien 19. September 1844 in Prag eingelangt am 26. September. — Palacký bezeichnet als den Censor dieses Heftes den Professor der Theologie und späteren Domherr bei St. Stephan in Wien Namens Scheiner. (»Zur böhmischen Geschichtschreibung« S. 95.)

genommen und somit *Partei für Huss* gemacht wird. Dies Letztere wird auch dadurch effectuirt, dass Hussens Ankläger geradezu als von *blosser Leidenschaft* getriebene *Eiferer* dargestellt und in der gerichtlichen Procedur gegen Huss Einzelheiten hervorgezogen werden, welche die *Theilnahme für Huss* erwecken sollen, obwohl derlei Einzelheiten ebenso der historischen Sicherheit ermangeln, wie gewisse andere, welche man häufig zum Beweise für *Hussens Starrsinn* anzuführen pflegt, die aber Palacky alle fallen lässt. — Gefertigter sieht sich hier genöthigt, auf mehrere derlei Einzelheiten hinzuweisen, die, so unscheinbar sie auf den ersten Anblick zu sein scheinen, doch entweder *abzändern* oder *weglassen* sind, um doch einigermaßen den *Totaleindruck des Ganzen* zu mildern, und katholischen Lesern erträglich zu machen.

S. 2. Das Bezeichnete. Palacky ermangelt nicht den Ausdruck »*Pabsthum*«, dessen Bedeutung in protestantischem Munde bekannt ist, gern zu gebrauchen.

S. 3. Die eingeklammerte Stelle. Es ist hier angedeutet die Missbilligung der an Huss genommenen Strafe.

S. 5, 6. Auffallend muss es erscheinen und katholische Leser *verwirren*, dass der S. 5 angeführte katholische Bischof und Inquisitor von Böhmen an Hussens *Orthodoxie* gar *nicht* den geringsten Zweifel hegt, ihm sogar ein Zeugniß zu Gunsten seiner Rechtgläubigkeit ausstellt, während die Bischöfe in Constanz ihn seiner Heterodoxie wegen verurtheilen. Zu welchem *Zwecke* wird dieser *Zwiespalt* des Urtheils über Huss geltend gemacht? Ein katholischer Schriftsteller würde hierüber Aufklärung gegeben haben, um katholische Leser *nicht irre* zu leiten. Palacky schweigt.

S. 15 stehen Hussens Ankläger in einem sehr schiefen Lichte *zu Gunsten* des Angeklagten da, wenn es heisst, sie, die *Eiferer*, hätten die Mehrzahl der Anwesenden (im Vorhinein) *einzunehmen* gewusst. Man sieht, dass es *für Huss* gilt!

Die S. 18 und 19 folgende Darstellung der Gegner des Huss und ihres Benehmens ist nur zu Gunsten Hussens. Dasselbe auch S. 20, wo die Äusserung des Pabstes so absichtlich hervorgezogen und seine Schwäche blank gestellt wird. Huss erscheint bloss als ein Opfer der Partei. Der Ausdruck in der Note: ** »Huss sei zu den Domikanern gesteckt worden«, konnte nur dem Eifer eines protestantischen Schriftstellers entfahren.

S. 24 heisst es: dem König Sigmund sei die höhere Bedeutung des Huss verschlossen geblieben, und der Sinn des Folgenden läuft klar darauf hinaus: Sigmund habe seine Ehre bezüglich des versprochenen *freien Geleits* aufgeopfert den *Wünschen* und *Leidenschaften* der Cardinäle und Bischöfe. Es geht aus dem Ganzen klar hervor, dass Palacky den König

Sigmund mit seinem Versprechen *in die Enge* kommen lässt, nicht überlegend, dass der *Freigeleitsbrief* kein *Schutzbrief* der Schuld des Huss war. — Huss erscheint hier schon als *Märtyrer*!

S. 25 hebt Palacky ganz besonders zur *schiefen* Charakterisirung der Richter des Huss hervor: dass die Beedigung der Zeugen gegen Huss gerade damals im Gefängnisse vor Huss vor sich gegangen sei, als dieser im *heftigsten Paroxysmus* seiner Krankheit gewesen sei. Auch heisst es auf derselben Seite: die Commissäre hätten gegen Huss die *Formen des Rechts* zwar bewahrt, aber nicht die im *Kirchenrecht vorherrschende Milde*. Dieselbe Gesinnung des Verfassers spricht auch die Opposition aus, mit welcher er S. 25, 26 bemerkt, es sei dem Huss als Ketzer *kein Anwalt* zugestanden worden.

Gar nicht zu verkennen ist S. 26 in den dort zu Hussens Entschuldigung aufgestellten Behauptungen, dass der Verfasser mehr *dessen Anwalt* spiele, als *offen* und *geschichtlich* im Sinne der Kirche das »*Schuldig*« ausspreche. Ein Huss, wie der Verfasser ihn vorher als *scharfsinnig* und *gelehrt* schildert, soll hier wieder die *Tragweite* seiner Behauptungen *nicht erkannt* haben!

S. 27 gibt Palacky durch den Ausdruck »*allerdings*« zu, dass Hussens Anhänger mangelhafte Kenntnisse der Urzustände des Christenthums hatten; die übrige Bedeutung dieses »*allerdings*« liegt offen da.

S. 41. Was die Äusserung über die *wunderbarste Fügung* des Schicksals rücksichtlich der Einkerkung des abgesetzten Pabstes Johann XXIII. ausdrücken soll, leuchtet aus der Darstellung des Ganzen ein!

S. 45 findet es Palacky in der Note* auffallend, dass für Huss *keine Entlastungszeugen* zugelassen worden. — So schreibt ein *Anwalt* Hussens.

S. 59 wird offenbar zu *Hussens Gunsten* die von einem der Sache des Huss günstigen Schriftsteller berichtete Sage vom *Erröthen* des K. Sigmund beigebracht, als Huss mit Berufung auf den Geleitsbrief ihn in der Sitzung anblickte.

S. 60. Mit welcher Beziehung das ganz Specielle über die von Huss gerügte Uneinigkeit der Bischöfe wegen der Zerstörung seiner *Tonsur* vorgebracht wird, ist kaum zu verkennen. Es soll wohl nur die böswillige Ironie des Huss wiederholt werden! — Warum führt Palacký nicht andere Specialia an, die Huss von einer anderen Seite charakterisiren, z. B. sein *Schwanken* u. dgl.

S. 62 kann der Verfasser seinen Lesern nicht vorenthalten: »dass der in allen diesen Scenen bewiesene Muth des Huss selbst seinen entschiedensten Gegnern laute Bewunderung abnöhthige«. — Die *katholische Kirche* erkennt in allem diesen

nicht sowohl unerschütterlichen *Muth*, sondern auf tiefe Verblendung gebauten *Trotz* und *Starrsinn*. Palacky bekennt selbst S. 10, dass Hussens schwache Seite die *Sucht nach Beifall der Menge* war.

Gefertigter glaubt durch Hinweisung auf diese Stellen nur auf das Wichtigste gedeutet zu haben, durch dessen Beseitigung oder Abänderung der Eindruck einer Apologie des Huss für katholische Leser vermieden würde. Übrigens ersieht man des Verfassers Richtung auch daraus, dass er seine Darstellung nur durch Berufung auf protestantische Werke, wie van der Nordt [sic!] unterstützt. Für ganz specielle Thatsachen zu Gunsten des Huss ist Palacký's Gewährsmann Mladenowic, welcher ein Werk zu Gunsten des Huss schrieb.

Das Kap. VI ist im Ganzen weniger zu beanständigen; jedoch muss Gefertigter auf Einzelnes hinweisen, dessen Beibehaltung ihm *zweifelhaft* erscheint.

Das Ganze enthält die Darstellung des Eindrucks, welchen die Constanzer Verurtheilung des Huss auf Böhmen machte. S. 66 heisst es: dass K. Wenzel und die K. Sophie es übel aufgenommen. Wenn es aber in der Mitte heisst: »Man hat es (bei K. Wenzel) nur einem Reste u. s. w. zu *verdanken*, dass er sich nicht *gegen* die katholische Kirche erklärte,« — so kann unter diesem »*man*« nur die katholische Kirche oder ihre Glieder verstanden werden. — welche Beziehung dies aber habe, liegt bei vorliegendem Werke und *seiner Tendenz* am Tage.

S. 70 in der Mitte wird der Ausdruck: »*althergebrachtes hierarchisches System*« gebraucht, während die Sache selbst das wahre Princip der katholischen Kirche betrifft. — So wird immer der *gehässigere Ausdruck* gewählt.

Von S. 79 bis 85 folgt eine Charakteristik des berüchtigten *Hieronymus von Prag*. Dieselbe ist wörtlich genommen aus einem *brieflichen Berichte*, welchen von Constanz aus der *damalige päpstliche Secretair Poggio Bracciolini* abgefasst haben soll. Dieser Bericht bezeichnet den Hieronymus, von welchem doch Palacky selbst im vorigen Hefte nicht das beste Zeugnis geben konnte, und welcher in der That nicht die besten Zeugnisse der Geschichte für sich hat, — als einen Mann der Bewunderung, als Philosophen, als ausgezeichneten Charakter u. s. w. Wohl wird auch dessen Heterodoxie erwähnt, allein das ganze der Schilderung ist das Gemälde und die Apologie eines Mannes, um welchen die Welt, besonders die hussitische, jetzt noch weinen sollte. Gefertigter kennt weder die kritische Sicherheit dieses Berichtes, noch die sonstige Autorität dieses Poggio Bracciolini; — allein *welche Stellung* dieser Bericht in Palacký's Werke einnehmen und was er effectuiren solle, scheint nicht gar fern zu liegen. — — Die Note, welche Palacky S. 79

unten anfügt, und in welcher er die *Aufnahme* dieses Berichtes *hierorts vindizieren* will, kann die Censur nicht beschwichtigen. Die Berufung darauf, dass dieser Bericht von ihm bereits in's Böhmisches übersetzt und im Archiv Český III. 198 *abgedruckt* sei, kann hier kaum einen Grund abgeben, lenkt vielmehr die Aufmerksamkeit auf jenes Archiv Český hin.

NB. Poggio Bracciolini oder Bardolini, wie er verschieden genannt wird, wird selbst von *protestantischen Schriftstellern*, wie Gefertigter eingesehen hat, *nicht vortheilhaft* charakterisirt. Seine Schilderung des Abenteurers Hieronymus von Prag ist *immerhin verdächtig* wegen *Einseitigkeit*. Hier im Zusammenhange ist sie gar unbrauchbar, weil sie das Urtheil *jener*, die diesen Mann nicht genau kennen, *irreleitet*.

S. 85, 86 liest man ein *Schlussurtheil* über das peinliche Verfahren gegen Huss und Hieronymus, von dem man *kaum* wünschen kann, dass es der allgemeinen Menge der Leser ohne Unterschied zu Gesichte komme. Es heisst doch ausdrücklich, das *Concilium* habe durch die Verurtheilung Hussens *beim Volke* seine *Autorität* verloren. Zur Begründung dieser Behauptung beruft sich Palacky freilich auf die *Ansichten und Gefühle des Volkes von Recht und Billigkeit*, vermöge welchem es Männer, die *so fromm gelebt*, — — verdammt sehen musste; — allein wer erkennt nicht die Tendenz dieser Behauptung? —

Schliesslich muss Gefertigter nochmals erwähnen, dass er bei vorstehenden Bemängelungen nur die *Tendenz des Ganzen* — die doch kaum zu verkennen ist — im Auge hatte, um durch Abänderung oder Beseitigung des Gerügten das *Grellste* und *Wichtigste* zu entfernen, welches dem Ganzen den Charakter einer bald offenen bald verborgenen *Apologie des Huss* und *seiner Sache* in den Augen jener grossen Menge geben könnte, die eben keinen tieferen und richtigeren Blick in diese ganze Periode hat.«

Ein Auszug aus diesem Gutachten wurde Palacký mittels des Erlasses des Landespräsidiums vom 27. September 1844 am 30. September Nachmittags mitgetheilt.⁵⁴⁾ Palacký, der unmittelbar vor der schon vor Monaten angekündigten Reise nach Italien stand, setzte sich sofort hin und verfasste im Laufe des 1. October eine fünf Bogen füllende Eingabe an das Landespräsidium, in welcher die ihm mitgetheilten Bemängelungen seines Werkes einer scharfen Kritik unterzogen werden. Diese vom 1. October 1844 datirte und am 2. October überreichte Erwiderung Palacký's lautet:

⁵⁴⁾ Das Landespräsidium an Palacký, Prag 27. September 1844. Der Erlass ist in Palacký's »Zur böhmischen Geschichtschreibung« S. 96—99 abgedruckt.

»In dem Umstande, dass die hohe k. k. Censurhofstelle die von dem Censor in den das Constanzer Concilium betreffenden Capiteln meiner Geschichte von Böhmen bemerkten Mängel vor einer definitiven Schlussfassung noch mir zur Kenntniss und zur Behebung zustellen liess, erkenne ich mit dem innigsten Danke die diese hohe Hofstelle leitende Humanität und Gerechtigkeitsliebe. Auch bin ich von ganzem Herzen willig und bereit, den Erwartungen, zu welchen ein so mildes Verfahren berechtigt, nach Möglichkeit zu entsprechen. Dürfte ich in irgend etwas mein Bedauern äussern, so läge es vorzüglich darin, dass mir das hohe Decret darüber nicht eher als gestern Nachmittag zur Kenntniss gekommen ist. Da meine auf übermorgen, den 3. October bestimmte Abreise nach Italien durch einen Zusammenfluss von Umständen und durch bereits getroffene Anstalten unaufschiebbar geworden, so fehlt mir nicht allein die nöthige Musse, sondern auch die gehörige Geistesstimmung, um meine Antwort gründlicher zu fassen. Um so mehr darf ich vielleicht um Nachsicht bitten, wenn in meine Entgegnung sich wider Willen etwas einschleichen sollte, was mehr einem gereizten Gefühl, als einer ruhigen Überlegung zuzuschreiben wäre.

Den von der hohen Hofstelle aufgestellten Grundsatz, dass meine Geschichte Böhmens, und namentlich die der hussitischen Periode, so geschrieben sein müsse, dass der katholische Leser durch sie in seinem Glauben nicht gekränkt, noch irregeleitet werde — diesen Grundsatz erkenne ich von jeher in seinem ganzen Umfange an; er hat mich bisher immer geleitet und soll mir auch ferner heilig bleiben. Meine Frau und Kinder, und viele meiner innigsten Freunde sind eifrig katholisch, und mir ist es noch nie beigefallen, sie in ihrem Glauben kränken oder beirren zu wollen. Darum habe ich auch die in Frage stehenden Capitell meines Werkes noch vor deren Einleitung in die Censur mehreren katholischen Freunden mit der Bitte vorgelesen, mich aufmerksam zu machen, wenn in meiner Erzählung etwas vorkäme, was einem fromm und mild gestimmten Katholiken Anstoss geben müsste. In dieser Beziehung kommt jede gegründete Belehrung und Zurechtweisung selbst meinen Wünschen entgegen, und ich werde nie Anstand nehmen, ihr Folge zu leisten. Sollen daher die von dem Herrn Censor gemachten Bemängelungen etwa den Sinn haben, mir antikatholische Tendenz zur Last zu legen, — und nach ihrer gesammten Fassung scheint dieses leider! wirklich der Fall zu sein, — so muss ich solches als ein gänzlichliches Verkennen meiner oft ausgesprochenen und nie verläugneten Gesinnung bezeichnen, das bei einem gerechten unbefangenen Richter niemals hätte Platz greifen sollen.

Das Constanzer Concilium und die Ereignisse, die es veranlassten und begleiteten, namentlich der damalige tiefe Verfall der Kirchendisziplin, zu dessen Hebung es berufen wurde, bilden bekanntlich den wundesten Fleck der gesammten römisch-katholischen Kirchengeschichte. Mich hat die Nothwendigkeit, gerade die kitzlichsten Partien dieses Gemäldes hervorzuheben, von jeher um so mehr genirt, je weniger es in meiner Willkühr lag, zu bestimmen, was ich sagen oder verschweigen sollte. Da der ganze Hussitismus nur durch Reaction gegen vielfache damalige Missstände, welche selbst die eifrigsten Katholiken nicht läugnen, sich bildete, so durfte ich sie nicht ganz unerwähnt lassen; ich trug aber immer dafür Sorge, das die Schuld einzelner Personen nicht der ganzen Kirche zur Last gelegt werde. Der Hr. Censor erkennt es selbst an, dass ich dagegen auch Hussens schwache Seiten nicht verschwiegen und sein Verhältniss zum Concilium im Ganzen richtig bezeichnet habe; er hätte sich consequent bleiben und zugleich anerkennen sollen, dass ich meine Darstellung nicht absichtlich einseitig und partiisch für Hus abfasste. Wenn gleichwohl auf Hus bei den einzelnen Vorfällen und Scenen mehr günstiges als ungünstiges Licht fällt, so hat dies einen doppelten Grund:

1. In dem Maasse der vorhandenen historischen Quellen. Jeder Historiker kann nur das erzählen, was ihm aus glaubwürdigen Quellen bekannt ist. Im Detail haben jedoch über Hus fast nur dessen Anhänger berichtet; seine Gegner gingen entweder gar nicht ins Einzelne ein, oder lieferten, wie Ulrich Reichenthal, durch auffallende Verwechslung von Personen solche Daten, deren Unwahrheit schon bei dem leisesten Hauche kritischen Geistes handgreiflich wird. Der Hr. Censor, der das Vorhandensein gegenseitiger Nachrichten behauptet, die ich unberücksichtigt gelassen haben soll, hätte gut gethan, sie mir näher und ganz deutlich anzugeben: denn ich kenne sie nicht und fürchte, sein Gedächtniss habe ihm da einen falschen Dienst erwiesen.

2. Der zweite Grund liegt in der unlängbaren Bedeutung und Geltung des Mannes. Nach meiner innersten Überzeugung und, ich glaube auch beisetzen zu dürfen, nach dem Urtheil jedes *unbefangenen* Richters wollte Hus nur das Gute, wenn gleich die Mittel, wie er es wollte, nicht alle frei von Sünde und somit auch nicht ganz tadellos waren. In diesem Sinne habe ich über ihn mit möglichster Unparteilichkeit zu berichten gesucht und glaubte, dass mein Bericht sich mit dem wahrhaft frommen katholischen Sinne recht wohl vertragen könne. Habe ich mich darin im Einzelnen geirrt, so gebe ich einer Berichtigung gerne Raum und Folge. Ich kann aber unmöglich glauben, dass es eine unerlässliche Forderung des Katholicis-

mus sei, alles Thun und Wollen des Hus a priori unbedingt zu verdammen, ihn durchaus nur schwarz zu malen und alle ihm günstig scheinenden Momente, auch wenn sie historisch vollkommen gesichert sind, zu unterdrücken. Eine so einseitige und ungerechte Darstellung wäre keine Geschichte mehr, nur eine Parteischrift. Leider scheint der Hr. Censor etwas der Art von mir zu verlangen. Sollte aber diese Befürchtung gegründet sein, so thäte es mir leid, erklären zu müssen, dass ich einer so gestellten Forderung nimmermehr Folge leisten kann und werde. Lieber lasse ich mein ganzes Werk fallen und ziehe die Hand von aller Geschichte ab. Denn auch ein Historiker hat seine hohen umfassenden Pflichten, die ihm eben so heilig sein müssen, wie z. B. einem Professor der Dogmatik oder einem Inquisitor die seinigen. Ich bin aber vollkommen überzeugt, dass eine solche Forderung, wenn auch vielleicht von manchem Zeloten wirklich gemacht oder unterstützt, dennoch nicht im Sinne der hohen Censurhofstelle liegen noch liegen könne, da letztere sich dadurch mit ihren eigenen Gesetzen und Erklärungen, so wie mit ihrer ganzen Vergangenheit in Widerspruch setzen würde. Selbst jene milde Gesinnung, welche die Zuweisung der Censur-Bemängelungen an mich verordnete, bürgt mir dafür, dass eine glückliche Erledigung dieser Sache bei meinem übrigens guten Willen möglich ist.

Nach Erklärung dieser meiner Grundsätze und Ansichten im Allgemeinen gehe ich zu der mir befohlenen Modificirung der bemängelten Stellen im Einzelnen über.

Seite 2 [308 Z. 18]⁵⁵⁾ Mit der Streichung des Wortes »Papstthum« und was damit zusammenhängt bin ich um so mehr einverstanden, je weniger ich die anstössige Bedeutung desselben kannte oder beabsichtigte.

S. 3 [309 Z. 32]. Auch die hier eingeklammerte Stelle hielt ich und halte sie noch für arglos. Ist sie das nicht, so mag sie immerhin wegbleiben.

S. 5, 6 [311—312]. Der bemerkte Widerspruch zwischen der Erklärung des Inquisitors in Böhmen und dem Urtheil des Concils ist ein notorisch bekanntes Factum, das ich nur zu berichten, nicht zu erklären hatte. Solche Widersprüche sind ja weder an sich unmöglich, noch sonst unerhört. Liegt darin wirkliche Gefahr für den katholischen Leser, so möge die ganze dieses einzelne Factum betreffende Stelle gestrichen werden.

S. 15 [321 Z. 11—14]. Das auf dieser Seite bemerkte »schiefe Licht« weiss ich mit dem besten Willen nicht anders zu wenden. Die Thatsache ist vollkommen richtig und das Ur-

⁵⁵⁾ Die in eckigen Klammern beigeetzten Nummern weisen auf die Druckseiten in Palacký's Geschichte von Böhmen.

theil durch alle folgende Erzählung begründet. Da es dem Katholicismus nicht präjudicirt, so bitte ich es, wo möglich, stehen zu lassen.

In der auf S. 18—20 [324—326] gegebenen Darstellung folgte ich den einzig vorhandenen Quellen, wie ich musste. Dass sie mehr für als gegen Huss spricht, ist nicht meine Schuld; ich könnte vielfache Beweise dafür anführen, dass ich jene Darstellung noch im katholischen Sinne gedämpft, keineswegs aber etwas Unliebsames absichtlich hervorgehoben habe. Den Papst Johann XXIII. aber, den die Kirche seiner Würde förmlich für unwürdig erklärt und abgesetzt hat, glaubte ich nicht ängstlich in Schutz nehmen zu müssen. Den Ausdruck in der Note**) (S. 20) [326 Anm. 438] habe ich geändert; es handelt sich dort nur um Berichtigung einer Zeitangabe.

Unter der S. 24 [329 Z. 17] beanständeten »höheren« Bedeutung Hussens meinte ich nichts als seinen welthistorischen Ruf und Namen, den seine Gegner selbst nicht läugnen. Gleichwohl habe ich die Stelle weggestrichen, damit sie keinen Anstoss gebe. Die vom Hrn. Censor gleich darauf versuchte weitere Deutung meines Sinnes muss ich aber geradezu in Abrede stellen, und erlaube mir auf Seite 52, Note *) und **) [357 Anm. 464 u. 465] hinzuweisen, wo meine Ansicht in dieser Sache klar ausgesprochen ist.

S. 25 [330 Z. 18] sind meine Worte: »Es muss eben so anerkannt werden, dass die Commissäre alle Formen des Rechts gegen Hus beobachteten; wie sich anderseits nicht läugnen lässt, dass diese Formen da, wo es sich um den Verdacht der Ketzerei handelte, nicht der sonst im Kirchenrechte vorherrschenden Milde entsprachen.« Was läge wohl in dieser Bemerkung feindseliges gegen die Kirche? Diese hat ja gegen die Ketzer als solche niemals milde sein wollen, hat an diesem Grundsatz von jeher festgehalten, ihn oft öffentlich ausgesprochen. Dass nun wesentliche Facta in diesem Sinne referirt wurden, war nothwendig, und ich wüsste nicht, wie sie weglassen werden könnten.

S. 26 [331 Z. 23]. Widersprüche zwischen den Worten und Handlungen Hussens habe ich an mehreren Orten hervorgehoben, ihm Mangel an Orientirung vorgeworfen und dgl. Darum kann diese Bemerkung wohl kein wesentliches Gewicht haben.

S. 27 [332 Z. 15] wird dem Worte »allerdings« eine »übrige Bedeutung« zugeschrieben, die ich, so wahr mir Gott helfe! nicht einmal zu ahnen weiss. Möge daher das unselige Wort immerhin gestrichen bleiben.

S. 41 [346 Z. 24]. Die Äusserung über die »wunderbare Fügung des Schicksals« etc. macht von meiner Seite um so

weniger Ansprüche, je öfter sie von andern Historikern vor mir schon gemacht worden ist, so das man sie eher noch als trivial bezeichnen könnte. Ich strich sie daher weg. Die Thatsache selbst aber durfte ich nicht ganz unerwähnt lassen, da sie mit früheren und späteren Angaben als nothwendiges Mittelglied zusammenhängt.

S. 45 [351] habe ich die anstössige Note [zu dem Worte »urtheilen« in der 3. Zeile] weggestrichen, obgleich ich glaube, dass sie in der Billigkeit vollkommen begründet ist.

S. 59 [364 Z. 8]. Das Erröthen Sigmunds, das von dem Hrn. Censor auffallender Weise als bloss »Sage« bezeichnet wird, ist ein aller Welt bekanntes Factum, von welchem ich nicht einsehe, wie es K. Sigmund präjudiciren könne, da es eher für als gegen ihn zu sprechen scheint.

S. 60 [365 Z. 14—15]. In der hier bemängelten Stelle will der Hr. Censor mir eine »Beziehung« unterschieben, welche meiner Absicht vollkommen fremd war. Ich wollte hier, wie an anderen Orten, nur nicht ganz detail- und farblos berichten, unterdrückte übrigens oder dämpfte von selbst mehrere Umstände, die mir nicht wesentlich und doch in irgend einer Weise anstössig erschienen. Daher kostete es mich auch keine Überwindung, die ganze Stelle zu streichen. Die anderen ange deuteten »Specialia«, wie Hussens »Schwanken« u. dgl. hätte ich recht gerne angeführt, wenn sie mir nur bekannt gewesen wären: aber ich kenne sie bis zur Stunde noch nicht, und der Hr. Censor hat es unterlassen, hinzuzusetzen, in welcher glaubwürdigen Quelle ich sie zu schöpfen habe. Sollte übrigens in dem Vorwurfe des »Schwankens« und dem des »Starrsinns« nicht ein directer Widerspruch liegen?

Die S. 62 [367] gerügte Bemerkung habe ich ohne Weiteres gestrichen.

Die Angaben auf S. 66 [372 Z. 20 ff.] sind historisch und zum Ganzen wesentlich nothwendig. Es wird S. 88 u. 89 [391] weiter erzählt, wie das Concilium gegen K. Wenzel und Königin Sophie, als offene Ketzerbeschützer, sogar den Process förmlich einleiten wollte, und S. 106 [410] wird nachgewiesen, dass Wenzel erst im Februar 1419 von den Hussiten gänzlich sich abwendete. Ich sehe in Alledem nichts, was von der Censur beanständet werden müsste. In dem Wörtchen »man« [372 Z. 18—20] hat der Hr. Censor wieder eine Bedeutung gesucht, die darin nicht liegt, wenigstens von mir nicht beabsichtigt wurde; ich habe es daher durch eine andere einfache Wendung der Rede ersetzt.

Den auf S. 70 [377 Z. 1 und 2] befindlichen Ausdruck habe ich nach dem Sinne des Hrn. Censors modificirt.

Der gegen die Schilderung der letzten Tage des Hiero-

nymus von Prag auf S. 79—85 [385—388] erhobene Anstand setzt mich in Verlegenheit. Ich war froh, durch Einwehung des von einem Augenzeugen und Mitrichter des Verurtheilten gelieferten Berichtes meiner Erzählung mehr Mannigfaltigkeit und Leben geben zu können. Das Ganze jetzt noch umzuarbeiten ist mir bei der Kürze der Zeit absolut unmöglich. Mit Erstaunen bemerke ich aber, dass der Hr. Censor die Ächtheit des Briefes von Poggio Bracciolini (mit den Worten »abgefasst haben soll«) in Zweifel ziehen will, was vor ihm noch keinem Menschen beigefallen war. Schon Aeneas Sylvius (der nachmalige Papst Pius II.) bezieht sich in seiner böhmischen Geschichte auf diesen weltbekannten Brief, der von einem berühmten päpstlichen Secretär verfasst, mit k. k. Censurbewilligung in älterer und neuerer Zeit mehrmals gedruckt, unmöglich so antikatholisch sein kann, als es nach den Bemerkungen des Hrn. Censors scheinen möchte. Und wenn nun die heutigen katholischen Theologen bei Würdigung ihrer Gegner noch um so viel ängstlicher sich zeigen als Päpste und päpstliche Secretäre des XVten Jahrhunderts, soll ich da nicht meinen, dass ihre Ängstlichkeit doch wohl zu weit geht? Ich glaube, eine gerechte Anerkennung der geistigen Vorzüge auch der Gegner könne einer guten Sache niemals schaden, sondern müsse vielmehr nützen, da sie das Zeichen eines überlegenen Geistes ist. Ich habe übrigens selbst den Brief Poggio's an einigen Stellen abgekürzt, und so mögen denn auch andere Stellen mehr, die anstössig werden könnten, daraus entfernt werden; ich werde mich dieser Massregel, wenn sie durchaus nothwendig ist, in Gehorsam fügen.

Das auf S. 85 und 86 [388 u. 389] angeführte Schlussurtheil ist ein wohl erwogenes, begründetes und meinerseits durchaus wohlgemeintes. Ich sehe durchaus nicht ein, was in dem notorischen Factum, dass das böhmische Volk die Auctorität des Conciliums verkannte, für die Kirche präjudicirend sein kann. Es thäte mir sehr leid, wenn meine Bemerkungen hier gestrichen werden müssten, obgleich ich mich jeder höheren Entscheidung ruhig unterwerfen werde. Nur wage ich noch die Bitte, dass diese Entscheidung nicht mehr von dem bisherigen Hrn. Censor abhängig gemacht werde, der mir in der That viele ganz falsche Absichten zu unterschieben bemüht war, sondern einem anderen verständigen Manne, der mit dem nöthigen katholischen Eifer auch etwas christliche Liebe zu paaren weiss, und dem nicht alle Toleranz ein Gräuel ist. Sollte hintennach in meiner Abwesenheit wider alles Vermuthen noch irgend eine Arbeit in dieser Angelegenheit von meiner Seite nothwendig werden, so habe ich dazu meine jüngeren Freunde und Gehilfen, die Herren Wenzel Tomek und Karl Erben, an

meiner Statt unbedingt bevollmächtigt und den hochlöblichen böhmisch-ständischen Landesausschuss bereits schriftlich gebeten, alle solche Arbeiten ihnen auftragen zu wollen.«⁵⁶⁾

Diese Äusserung Palacký's wurde sammt dem Manuscripte dem Polizeipräsidenten vorgelegt,⁵⁷⁾ durch welchen sie unterm 7. November 1844 nachstehende Erledigung erfuhr: »Das gedachte Manuscript ist sofort hierorts einer nochmaligen Revision unterzogen, sohin mit *möglichster* Bedachtnahme auf alle dabei eintretenden Rücksichten wiederholt genau geprüft worden, und dasselbe wird nunmehr, mit Weglassung der gestrichenen Stellen sowie mit genauer Beobachtung der darin vorgenommenen Correcturen, zum Drucke zugelassen. Diese Deleturen und Correcturen befinden sich auf folgenden Seiten: 2, 3, 15, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27, 41, 45, 59, 60, 62, 66, 70, 79—85, 86. — Der S. 79—85 enthaltene Bericht des Geschichtschreibers Poggio Bracciolini über die letzten Tage des Hieronymus von Prag, auf welchen Bericht Palacký einen besonderen Werth legt, konnte in solchem Detail und Umfange, wie er in dem vorliegenden Manuscript erscheint, zur Veröffentlichung nicht zugelassen werden; doch wird dem Verfasser frei gestellt, einen Auszug aus diesem Berichte, insofern darin manche sonst interessante Seite des Lebens des Hieronymus und seiner Verdienste als Redner, Dialectiker und dgl. vorkommt, zu verfassen und selben nachträglich zur Druckbewilligung behufs Einschaltung an der betreffenden Stelle seines Geschichtswerkes anher vorzulegen.« Am Schlusse dieses Schreibens fügt Graf Sednitzky noch hinzu: »Übrigens darf ich nicht unbemerkt lassen, dass der gereizte Ton, in welchem die diesfällige Äusserung Palacký's abgefasst ist, und die darin enthaltenen leidenschaftlichen Ausdrücke gegen den hierortigen (d. i. Wiener) Censor seines Manuscriptes, der mit umsichtiger und unparteiischer Gewissenhaftigkeit seine Pflicht erfüllte, durchaus nicht an ihrem Platze waren, und ich erlaube mir zu bitten, die Verfügung treffen zu wollen, dass dem Palacký das Unangemessene seiner Schreibart nachdrücklich verhoben werde.«⁵⁸⁾

Da beim Eintreffen dieses Schreibens Palacký mit seiner Familie bereits in Nizza weilte, wurde das von der Censurhofstelle »bereits nach den Censurerfordernissen adjustirte Manuscript« im Wege des Bücherrevisionsamtes den von Pa-

⁵⁶⁾ Palacký an das Landespräsidium, Prag 1. October 1844. Die Reinschrift dieser Entgegnung rührt von Erbens Hand her. Palacký hat das Schriftstück gleichfalls in dem Buche »Zur böhm. Geschichtschreibung« S. 99—106 veröffentlicht.

⁵⁷⁾ Das Landespräsidium an den Polizeipräsidenten, Prag 4. October 1844.

⁵⁸⁾ Graf Sednitzky an Erzherzog Stephan, Wien 7. November 1844.

lacký bezeichneten Vertretern Tomek und Erben übermittelt, um die durch den Wegfall des Schreibens Poggio's nothwendig gewordene Abänderung vorzunehmen.⁵⁹⁾ Der von Tomek⁶⁰⁾ verfasste Auszug aus dem beanstandeten Schreiben Poggio's⁶¹⁾ fand unterm 20. December 1844 die Billigung der Censurhofstelle,⁶²⁾ so dass zu Beginn des Jahres 1845 die erste Abtheilung des III. Bandes im Drucke vollendet und der Öffentlichkeit übergeben werden konnte.⁶³⁾ Die Palacký wegen der »Unangemessenheit seiner Schreibart« zu ertheilende Rüge aber war

⁵⁹⁾ Landespräsidium an das Bücherrevisionsamt und an den ständischen Landesausschuss, Prag 16. November 1844 (expedit am 20. November).

⁶⁰⁾ V. Tomek's: »Styky mé s Palackým do roku 1862« in diesem »Památník Palackého« S. 69.

⁶¹⁾ Das Prager Bücherrevisionsamt legte diesen Auszug dem Landespräsidium mit dem nachstehenden Schreiben vom 4. December 1844 vor: »Zufolge hoher Landespräsidialweisung vom 16. v. M. überreichten anher die Herren Wenzel Tomek und Karl Erben in Vollmacht des derzeit über den Winter sich zu Nizza aufhaltenden Historiographen Herrn Franz Palacký im Anschlusse beifolgenden Auszug aus dem so oft schon in Druck erschienenen und allgemein bekannten Briefe Poggio's Bracciolini über den Prozess des Hieronymus aus Prag als einen integrierenden Bestandtheil und ergänzenden Nachtrag zu dem beanstandeten VI. Buche und Schlusse des bereits in Druck gelegten 3. Bandes der Geschichte Böhmens von Franz Palacký mit der Bitte, die Druckbewilligung desselben wegen der schon längst erwarteten Beendigung und des baldigen Erscheinens des vorgedachten Bandes dieser Geschichte mit möglichster Beschleunigung zu erwirken. Da der oben erwähnte und in der Kirchen- und Völkergeschichte so oft citirte Brief Poggio's Bracciolini zu diesem vorliegenden Auszuge nur allein als eine historische Quelle benützt wurde, so dürfte derselbe vielleicht in kirchlicher Beziehung eben so wenig als in politischer Beziehung einem Anstande unterliegen und zur Erwirkung der diesfälligen Druckbewilligung von Seite der Centralcensur an die hohe k. k. Polizei- und Censurhofstelle zu leiten sein.« — Mit der Note vom 7. December 1844 (expedit 11. Dec.) wurde der Auszug vom Landespräsidium nach Wien geschickt.

⁶²⁾ Sedlnitzky an Erzherzog Stephan, Wien 20. December 1844. — Unter'm 30. Dec. 1844 wurde das mit dem Imprimatur versehene Manuscript des Auszuges aus dem Schreiben Poggio's vom Landespräsidium an das Bücherrevisionsamt geleitet.

⁶³⁾ Palacký hat der Censur nicht sein Original-Manuscript, sondern nur eine Abschrift desselben vorgelegt; deshalb trägt auch Palacký's jetzt in der Bibliothek des Böhmisches National-Museums aufbewahrtes Original-Concept der Geschichte von Böhmen keine Spuren einer Censurbehandlung. Nur in der Handschrift der ersten Abtheilung des III. Bandes sind die durch das Eingreifen der Censur nothig gewordenen Änderungen mit rother Tinte eingetragen. Wir lassen hier den Wortlaut der von der Censur beanstandeten Stellen folgen, wobei die vorgesetzten Seitenzahlen auf die entsprechenden Stellen des Druckes in Bd. III Abth. I verweisen, das cursiv Gedruckte aber den ursprünglichen Wortlaut wiedergibt:

S. 308 Zeile 18: »Die Hauptzwecke des Conciliums waren: I. die

vorläufig nicht an den Mann zu bringen. Das Landespräsidium hat zwar die tadelnden Bemerkungen aus dem Schreiben des Polizeipräsidenten dem Landesausschuss unterm 16. November

Beseitigung des grossen Schisma durch Zurückführung des dreifachen auf ein einziges Papstthum; . . . .«

S. 309 Z. 32: »Das Unglück wollte aber, dass die Väter [des Concils], trotz aller ernstesten Bemühungen, nie recht an's Werk und zum Ziel gelangen konnten; daher sie auch das einzige sichere Mittel verfehlten, die Wirksamkeit des Gegners für immer unschädlich zu machen.«

S. 321 Zeile 11—14: »Beider Eiferer [Michael de Causis und Paleč] zeigten sich unermüdetlich in Verfolgung ihres Ziels; und da sie allenthalben freien Zutritt fanden, so gelang es ihnen nur zu leicht, die Mehrzahl der Anwesenden gegen den gefährlichen Neuerer gänzlich einzunehmen.«

S. 324 Zeile 19 ist Nachstehendes ganz ausgefallen: »Inzwischen trat ein hochbetagter Minoritenbruder ein und redete den Magister [Hus] in sehr bescheidener, ja demüthiger Weise an: er sei ein schlichter, einfältiger und unwissender Mönch, der aber jede Gelegenheit sich zu belehren suche; er habe des Magisters grosse Kenntnisse rühmen, aber auch viel Auffallendes über seine Ansichten vortragen hören, darum sei er gekommen, sich von ihm Belehrung auszubitten. Namentlich sei ihm berichtet worden, wie Hus behauptete, dass im Sacrament des Altars keine Wandlung oder Transsubstantion stattfindet; ob das doch wahr sei? Als Hus solches verneinte, schien der Mönch betroffen und wiederholte die Frage noch zweimal, bis Herr von Chlum ihm zornig in's Wort fiel und ihm die Unschicklichkeit verwies, einem Manne nicht auf's Wort glauben zu wollen. Der Mönch entschuldigte sich mit seiner Einfalt und führte dann das Gespräch auf eine Menge anderer theologischer Fragen. Als sie aber von der Einheit der göttlichen und menschlichen Natur in der Person Christi zu sprechen kamen, wurde Hus ernster und sagte: »Du Bruder nennst dich einfältig (simplex), ich finde dich aber in der That zweifältig (duplex), denn anders zeigst du dich in deinem Benehmen, anders in deinen Reden.« Nachdem sich endlich der Mönch unter vielen Danksagungen für die genossene Belehrung entfernt hatte, fragten die Wachen den Hus, ob er wohl wisse, mit wem er da gesprochen habe? Das sei M. Didacus gewesen. General des Minoritenordens und Italiens berühmtester Doctor der Theologie. »O hätte ich das gewusst,« rief Hus aus, der kaum inne wurde, dass er ein Examen bestanden hatte, »den hätte ich so leichten Kaufes nicht weggelassen.« Darauf zu Herrn von Chlum gewendet, tröstete er sich mit den Worten: »Nun, wenn sie alle sind, wie dieser, so habe ich sie mit Gottes Hilfe nicht zu fürchten!«

S. 326 Anm. 438: »Dass Hus nicht am 3. Jan. 1415 (wie allgemein angenommen wird), sondern schon den 6. Dec. 1414 zu den Dominikanern gesteckt wurde, sagt Mladenowic ausdrücklich und zu wiederholten Malen.«

S. 329 Z. 17 bis S. 340 Z. 5: »Die Verantwortlichkeit für einen solchen Fall [Auseinandergehen des Concils] zu übernehmen, konnte Sigmund nicht wollen; so viel war ihm Hus nicht werth, dass wegen seiner allen Hoffnungen auf die Christenheit auf die Wiederherstellung der Kircheneinheit und auf Reformation zunichte werden sollten; die höhere Bedeutung jenes Mannes blieb seinem Sinne verschlossen und er tröstete sich mit der Auctorität der bereits in seltener Vollzahl versammelten Kirche, die ihn belehrte und ihn später dessen auch urkundlich versicherte, dass da nach göttlichem und menschlichem Rechte kein zum Nachtheil

1844 mit der Aufforderung mitgetheilt, »hiernach das Geeignete an Palacky zu erlassen«, der Landesausschuss lehnte dies ab und ersuchte mittelst der Zuschrift vom 16. December 1844,

des katholischen Glaubens gegebenes Versprechen giltig sein könne, er auch keineswegs verpflichtet sei, das einem Ketzler gegebene Wort zu halten. Er liess sich daher am Ende beschwichtigen und gestattete dem gegen Hus begonnenen Processe seinen freien Lauf.«

S. 330 Z. 18: »Es muss eben so anerkannt werden, dass diese Commissäre [zur Instruction des Processes gegen Hus] alle Formen des Rechts gegen Hus beobachteten, wie sich anderseits nicht läugnen lässt, dass diese Formen da, wo es sich um den Verdacht der Ketzerei handelte, nicht der sonst im Kirchenrecht vorherrschenden Milde entsprachen.«

S. 331 Z. 2: »Da eine jener Rechtsformen es mit sich brachte, dass der Inquisit diejenigen Zeugen, die in seiner Sache deponiren sollen, schwören sehe, so wurden deren an einem Tage, wo Hus im heftigsten Paroxysmus darniederlag, fünfzehn vor sein Gefängniss geführt und vor seinen Augen beeidet.«

S. 331 Z. 10: »Dagegen wurde der gewünschte und verlangte Anwalt dem Angeklagten zu seiner Vertheidigung nicht zugestanden.«

S. 332 Z. 7: »Einmal im Kampfe gegen die bestehende Auctorität begriffen, wurde er, vielleicht ohne zu wissen und zu wollen, von Folge zu Folge immer weiter gedrängt . . .«

S. 332 Z. 15: »In dem Masse, als das Bestehende aufhörte, ihnen [den Anhängern der hussitischen Lehre] eine heilige unverbrüchliche Regel zu sein, unterwarfen sie je länger je mehr Partien desselben einer individuellen Kritik, die sie aus ihrer allerdings vielfach mangelhaften Kenntniss der Urzustände des Christenthums schöpften.«

S. 346 Z. 24: »Als die Zeit seines ersten öffentlichen Verhörs am 5. Juni heranrückte, wurde er [Hus] von der Burg Gottlieben in das Kloster der Franciscaner oder Barfüssermönche in Constanz übergeführt; und durch die wunderbarste Fügung des Schicksals nahm am selben Tage seine Stelle in Gottlieben, wenn auch nicht im selben Thurme und nicht so schlecht gehalten, derselbe Balthasar Cossa als Gefangener des Concils ein, der als Johann XXIII. ihn zuerst zur Haft hatte bringen lassen.«

S. 351 Z. 3: zu dem Worte »urtheilen« gehörte nachstehende Anmerkung, welche gestrichen wurde: »Bei der wollen Richtigkeit dieser Bemerkung fällt es nur auf, dass anderseits auch von Berufung und Vernehmung von etwaigen Entlastungszeugen bei diesem Processe nirgends die Rede ist.«

S. 365 Z. 14: An Stelle des Satzes: »Zuletzt wurde ihm auch die Priestertonsur zerstört« stand ursprünglich im Texte: »Als ihm zuletzt die Priestertonsur zerstört werden sollte, entstand unter den Bischöfen ein Streit über die Art, wie dabei zu verfahren sei; er nahm davon Anlass, sich an K. Sigmund mit den Worten zu wenden: »Sehet doch, sie sind nicht einmal einig, wie sie mich misshandeln!«

S. 372 Z. 18—20: »Man hat es wohl nur einem Reste von Schicklichkeitsgefühl und von Pietät gegen das verklarte Andenken seines Vaters zu verdanken, dass Wenzel, der sich noch immer als den wahren römischen König ansah, bei dieser Gelegenheit nicht sogar offen gegen jene Kirche, deren oberster Schirmherr er zu sein vorgab, sich erklärte.«

S. 377 Z. 1—2: »Durch ihn [den hussitischen Herrenbund] wurde also, im Gegensatz zu dem althergebrachten hierarchischen System, die

die vom Grafen J. M. Thun gefertigt ist, das Landespräsidium, »bei dem Umstande, dass Franz Palaczky kein ständischer Beamte ist, sondern nur für ein Honorar die Bearbeitung der Geschichte Böhmens übernommen hat, demselben den Inhalt des hohen Polizei-Präsidialschreibens durch die betreffende Personalbehörde gefälligst intimiren zu lassen.«⁶⁴) Daraufhin wurde vom Landespräsidium unterm 22. Jänner 1845 der Prager Stadthauptmannschaft der gleiche Auftrag ertheilt, dem aber auch diese nicht — wenigstens nicht gleich — nachkommen konnte, da Palacký noch in Italien weilte.⁶⁵) Erst nachdem Palacký am 8. Mai 1845 von seinem Winteraufenthalte in Nizza nach Prag zurückgekehrt war, konnte sie sich am 10. Mai 1845 ihres Auftrages entledigen,⁶⁶) womit die Angelegenheit endlich abgethan war.

Prager Universität zum erstmal als oberster Richter in allen Religions- und Kirchenfragen aufgestellt.«

S. 386 Z. 4 bis S. 388 Z. 21: »... des Alterthums erinnert. *) Wir lassen daher ihn selbst über die folgenden Ereignisse berichten.«

[Nun folgt die Übersetzung von Poggios Bericht. Die gleich diesem von der Censur gestrichene, zu dem Worte »erinnert« gehörige Anmerkung lautet:] *) »Von Aeneas Sylvius und den gleichzeitigen böhmischen Annalisten an haben alle böhmischen Geschichtschreiber dieses schon bei Lebzeiten des Verfassers berühmten und weit in Europa verbreiteten brieflichen Berichtes an Leonard Bruni von Arezzo (ddto. Constanz, 30. Mai 1416) gedacht. Um so eher dürfte es uns gestattet sein, ihn zu wiederholen, zumal die böhmischen historischen Quellen an solchen Auffassungen der Ereignisse nicht reich sind. Übrigens ist dieser Bericht bereits in vielen Sammlungen (bei Hardt III. 64—71) und in einigen Übersetzungen (s. B. Archiv Český III. 198—203) gedruckt.«

S. 388 Z. 22: »Wenn schon dieser Bericht eines der ausgezeichnetsten Mitglieder des Conciliums es andeutet, wie ungenügend die versammelten Väter den Scheiterhaufen abermals errichten sahen . . .«

S. 389 Z. 8—19: »Es ist allerdings gewiss, dass das böhm. Volk späterhin keineswegs um dieser zwei Personen willen, sondern aus anderer Veranlassung, zu den Waffen griff; aber eben so gewiss ist es, dass es sich nicht erhoben, wenn es die hergebrachte Achtung vor dem Concilium und den kirchlichen Auctoritäten überhaupt bewahrt hätte. Diese aber hatte der gemeine Mann verloren, weil er in seiner Einfalt es mit seinen Ansichten und Gefühlen von Recht und Billigkeit nicht zu vereinen wusste, dass die Männer, die so fromm gelebt und auf seine sittliche Veredlung so eifrig hingewirkt hatten, zum furchtbarsten Tod verdammt wurden, während er ihre erbitterten Gegner, deren Leben ihm so manche Schattenseite zeigte, über sie triumphiren sah.«

⁶⁴) Der böhmisch-ständische Landesausschuss an das Landespräsidium, Prag 16. December 1844. (praes. am 2. Jan. 1845).

⁶⁵) Landespräsidium an die k. k. Stadthauptmannschaft in Prag, 22. Jänner 1845. — Stadthauptmann Muth an das Landespräsidium, Prag 2. Februar 1845.

⁶⁶) Die mit dem Erlass des Landespräsidiums an die Stadthauptmannschaft vom 22. Jänner 1845 wörtlich übereinstimmende Zuschrift des Stadthauptmannes Muth vom 8. Mai 1845 an Palacký ist ebenfalls in »Zur böhm. Geschichtschreibung« S. 107 abgedruckt.

Auf die weiteren Bände der »Geschichte von Böhmen« hatte die Censur keinen Einfluss mehr, denn die zweite Abtheilung des III. Bandes erschien erst im Jahre 1851, also bereits nach der Aufhebung der Censur.⁶⁷⁾

⁶⁷⁾ Ein für die Augsburger Allgemeine Zeitung bestimmter Aufsatz, in welchem Palacký auf Angriffe gegen seine Geschichte, die in der genannten Zeitung veröffentlicht worden waren, erwiederte, wobei er besonders auf Kopp's Darstellung der Geschichte Rudolf's von Habsburg einging, wurde am 22. April 1846 durch den Stadthauptmann Moritz Graf Deym dem Erzherzog Stephan befürwortend vorgelegt, der auch sofort das Manuscript mit dem Imprimatur versah. (Stadthauptmann an Erzherzog Stephan, Prag 22. April 1846; Erzherzog Stephan an den Stadthauptmann, Prag 22. April 1846.) Der Aufsatz erschien unter dem Tittel »Ein Wort aus Böhmen über deutsche Geschichtschreibung« in der Beilage der Allgemeinen Zeitung vom 3. Mai 1846 und neuerdings in »Zur böhm. Geschichtschreibung« S. 154—160.

XLIII.

Palacký a spisovný jazyk český.

Nastínil Fr. Bítý.

I.

František Palacký, jsa synem evangelického učitele, bedlivého čtenáře, jenž uměl celou bibli nazpamět a ve všech okolnostech životních jí se spravoval, slýchal už od otce řeč neobvykle přesnou, která tím, že byla ojedinělá a úplně se lišila od řeči matky, druhův a celého okolí, hluboce vnikala v pamět a v duši. V 5. roce života svého, kdy jiné děti ještě ani nepočínají slabikovati, mladý Palacký již přečetl bibli. Mohla-liž vznešená, obrazná, zcela svérázná mluva Písma zůstati bez důsažného účinu na dětskou mysl, byť tato i nerozuměla ani obsahu ani formě? Sám vypráví ve Vlastním životopise, vydaném paní Červinkovou-Riegrovou, jak jej jednotlivé části poutaly.

Všechno vnímání toto bylo posud ovšem neuvědomělé; vždyť teprv r. 1812 Palacký přiveden byl k tomu, aby se zabýval jazykem českým. Příhoda, kterou se to stalo a již nám rovněž zachoval ve Vlastním životopise, zachránila jej na živu a vrátila národu. I on totiž, jako kdysi Jungmann, hlubokým studem byl proniknut, když se u P. Bakoše v Trenčíně, horlivého odběratele českých knih a novin, ukázala jeho neznalost češtiny; proto si umínil zdokonaliti se tou měrou, by se mu již nikdy nemohlo nic podobného přihoditi. Hned také ještě u p. Bakoše, Komenského spisy a Jungmannovu Attalu přečetl a čím dál tím více krásou jak obsahu tak i řeči jich — dle vlastního přiznání — jímána se cítil. V Prešpurku pak hned úminku svému stal se věrným. Když pak se mu dostalo do rukou Jungmannovo Rozmlou-

vání o jazyku českém v Hlasateli r. 1806 vytištěné, dokonáno uvědomění jeho.

V téměř městě dlel Palkovič jakožto professor československé řeči při tamějším lyceu. Palacký dal se získati za písaře a pomocníka jeho při Týdenníku. Překládal válečné zprávy jiných časopisů, jež pak Palkovič opravoval. Tím ovšem nabýval znamenitého cviku v jazyce českém, ale zároveň tu měl stálou příležitost poznávati, kterak jazyk veleslavínský a českobratrský nesnadno se poddává obrátům a pomyslům novodobým. Poprvé tu asi rozpor ten se mu postavil před oči. S Palkovičem však o té věci nebylo řeči; bylť svéhlavý a neústupný staromilec.

R. 1814 otec dal synovi přeložiti Packeho spis o Prozřetelnosti božské, a mladý Palacký složil také první báseň svou českou, kterou byla elegie na smrt bývalého spolužáka Jana Bakoše. Pelclova Kronika a Hlasatel, které si toho roku koupil, jenom jej utvrdily ve slohu bratrském. Pro cvik přeložil později (r. 1815) Ciceronovy knihy o povinnostech, Kleistovo Jaro a jiné drobnosti.

S přáteli svými Royem, Roykem a Kollárem a j. hovořil mnoho o jazyce českém, ale zvláště důležitým stalo se přátelství jeho s vysoce vzdělaným synem velko-libořeckého kazatele Benediktího, Janem (Blahoslavem), s kterým se cvičil také v ruštině, srbštině a staroslovanštině a jenž jej uvedl v písemný styk se Šafaříkem (1816). Tehdy také přiklonil se Palacký na dobro k časomíře a utvrdil se v ní, když r. 1817 počátkem června Šafařík, vracaje se z Němec, po 10 dní u něho pobyl. Listy, které o ní napsal a jež jsou částí Počátků českého básnictví r. 1818 anonymně vyšlých, jakož i překlad Ossiana v Hromádkových Prvotínách r. 1817 uveřejněný, svědčí už jasně, na jakém základě vyrostla jeho spisovná řeč: při vši osobitosti slohu zřejmě proniká biblický ráz a zákonná přesnost její.

Zvláštní směr ducha Palackého i okolnosti životní a studijní, ve kterých trval v Prešpurce, způsobily, že si oblíbil z věd nejsličnější, aesthetiku. Již r. 1820 počal psáti své Patery knihy o kráse a umění, jež dopsal r. 1822, r. pak 1821 Přehled dějin krásovědy a její literatury. V nich objevil se již také výsledek jeho znalostí západoevropských jazyků a

literatur, ke které si základ položil za let prešpurských. Tuto znalost jazyků, zvláště anglického a jinოსlovanských, a tyto dvě veliké práce aesthetické, tím větší, že se na ně odvážil mladík 21letý, pokládáme za zkoušku ohněm pro jeho ducha i sloh. Zde bylo třeba stejně bohaté znalosti řeči a tvůrčí schopnosti jazykové, jako vnitřního tříbení myšlenek a ujasňování pojmů, než se obsah vlil ve formu; zde bylo třeba rovněž si všimati vynikajících vzorů, jako míti na mysli čtenářstvo, jemuž práce byly určeny. I nelze nám než podívat se té znalosti ducha, která mladou tehdy ještě vědu tak důmyslně dovedla představit a předložiti českému čtenáři. Nikde tu stopy zápasů o tvárné slovo, sloh plyne hladce, a obtíže působila toliko theorie Palackého, dílem samostatná, dílem o anglické a německé filosofy se opírající. Jak obratně při tom si tvořil nová slova, svědčí o důvtipu a rozvážnosti jeho i jemném citu jazykovém: na př. poznávání smyslové nazval si čitelností, harmonii ujednocením, empirii převzvědem, das Sein jestotou, krásu výtvarných umění obraznickou atd. atd. Dále si utvořil slova předmětenstvo, poznávajicnost, záměrnost (= účelnost), vsažnost (intensivita), přitahavost, odpudivost, v úkaz vycházení, podmětnost a předmětnost, útvarnost (podobivost, Gestaltungskraft), pěvný (melodický) a soupěvný (harmonický), rozmara (humor), prostosrdečnost (naivnost), roznět (enthusiasmus); samy výrazy krasověda, krasouma a krasocit od něho poprvé tu vřaděny do vědecké terminologie.

Ale v pořádku slov i celém skladě jejich znáti stále vliv veleslavínského jazyka: sloveso v závislých větách bývá na konci, věty hlavní se roztínají závislými, podstatným jménům slovesným (na -ání a -ení) však celkem se nepřejí; místo nich se kladou celé věty aneb slova s koncovkami sklonnými, při čemž někdy i dosti směle se postupuje: místo přemýšlení zvoleno na př. slovo přemysl, m. skládání, sbírání (synthese) soubor, m. zkoumání převzvěd, m. viditelný vidný atd., což opět se jeví jako vliv nové doby. Věta mnohdy se končí při zvratných slovesech náměstkou se, zájmena vztažná jsou v oblíbě, též dvojité akkusativ nebo nominativ m. výrokového instrumentálu, latinská vazba akkusativu s infinitivem ve středočeštině hustá i tu se druhdy

vyskytuje atp. Periodám a mnohonásobně složeným souvětím Palacký v těchto pracích dosti patrně se vyhýbal; když pak se jim nevyhнул, hleděl přece vždy jasnosti. Přechodníkův užíval hojně.

Ale přes to vše zdál se současníkům tento sloh Palackého obtížným a nedostupným; byliť zvyklí prostému slohu Krameriovu, Pelclovu a Nejedlého, a již Jungmannův překlad Miltonova ráje vyhlašovali za nesrozumitelný. »Nová čeština« stala se příslovnou, ale nikoli ve smysle jí příznivém. U Palackého na vrub slohu počítáno mnoho, co vlastně spadalo na vrub věci. Ovšem nechutnají ani nám dnes periody sebe lahodnější, jakou je na př. pronesena propověď: »Kant opět, jmenovav krásu jistou záměrností, která, nejímajíc ani smyslův ani rozumu, sama sebou v názoru všeobecně se líbí, ač sice pravdu pověděl, objevil však jen takofka zevnější stránku zákonnosti krásy, ukázav více, co a jak krása působí, nežli co jest a proč tak působí« (Radhost I. 365) a p.; přes to jeví se v nich síla a jasnost i obratnost v ovládnání mluvy.

Podivéním dále naplňuje a chvalného vytknutí zasluhuje i ten vzácný úkaz, že Palacký nikde se neprohřešil ani nejmenším proti *správnosti* jazykové a to v době, kdy sám Jungmann, Šafařík a Čelakovský nedovedli se uhleděti některých vad. Tu stojí přímo sám jediný; neboť nejlepší znalec češtiny, Josef Dobrovský, jen nepatrné drobtý českého spisování nám zůstavil. Žádný z buditelů pak nedovedl tak rozšířiti obor českého vyjadřování a obohatiti českou fraseologii, žádný také neodvážil se hned tak na nejvyšší mety — filosofii a estetiku — zamířiti, jako Palacký.

V té příčině — tušíme — přispíval mu svým dílem původ jeho z kmene po všech stránkách — jazykové, krojové, zvykové i mravní — úplně zachovalého, též vysoce nadaného, kde lidem z duše zrovna se řinuly písně, a každý jednotlivec byl říkajíc nevyčerpatelnou studní jazykové tvořivosti, nikdy se neocituje v rozpacích, jak se o čemkoli vyjádřiti prostě a nově, ale dle potřeby vtípně i šetrně, jak to podnes nacházíme v některých končinách moravských, ovšem už jen u lidí starých.

V tom ve všem se jevil již mladý lev.

Bez povšimnutí posléz nezůstaniž ani ten rys povahy, že mladý Palacký odolal žádosti slávy širší, však cizí a zvoliv psáti svou krasovědu a zejména dějiny její, o nichž sám pravil a mínil, že jsou první podobnou prací ve všech literaturách vůbec, jazykem českým, přestal na užší cti krajanů svých. A i této se mu dostalo více v pozdějších letech než v době vzniku a uveřejnění obou prací; tehdy jen skrovný počet vzdělaných Čechů z nich zisk bral a je oceňoval, jako na př. Čelakovský, který s radostí oznamoval příteli Kamarýtovi zprávu, že Palacký má se dostati do Prahy za profesora estetiky.

Ponořiv se do studií historických, zvláště po svém příchodu do Prahy, Palacký již samou povahou svých prací byl k tomu veden, neustále se obíratí staročeskými listinami a spisy. To přirozeně nemohlo zůstatí bez dalšího blahého vlivu na jeho způsob prací. Jazyk v jeho rukou vždy poddajný a měkký zdokonalil se ještě vyšší měrou, nabytí úplně českosti, pojav v sebe pěkná slova, ryze domácí obraty, jimiž dějpravní spisové doby staré a střední zrovna překypují, až dospěl oné slunné jasnoty, milé plastiky a obecné srozumitelnosti, onoho vznešeného klidu a ladné plynulosti, která mu získala slávu předního stilisty, mistra a klassika českého slohu.

Lehounce rozřaduje sloveso mezi podmět a předmět, způsobem též v jiných jazycích slovanských obvyklým a od němčiny odchylným podmětu dává vévodící místo před slovesem, zvláště též, předchází-li věta závislá; příslovečná určení připíná vždy vhodně, kam logicky náležejí, sloveso určité nepochává konci věty ani ve větě závislé, a vůbec všeho hledí, co usnadňuje rychlé pojmání a sledování myšlenek. Prof. Vodička ve článku *O českém pořádku slov ve větách* r. 1876 ve Filologických listech srovnal sloh Palackého se slohem spisovatelů ruských a polských a našel hojně podoby. Tamtéž podal příklad slohu obyčejného, latinskonešmeckého a položil vedle něho, jak Palacký vyjadřuje tutéž věc. I ozřejmil takto jasně všechny přednosti jeho.

Plným právem můžeme tedy propověděti, že Palackého mluva tkví všemi kořeny v mateřské půdě řeči starých předků našich; bible kralická jest mu záhřevným a životoplodným

sluncem. A jako pečlivý zahradník dovede na téže půdě rok co rok vypěstovati vždy nové plody a květy, tak i Palacký uměl na staré půdě rodného jazyka vykouzliti bohatou úrodu nových jazykových krás. U něho doba minulá a přítomná podávají si ruce a spojily se poutem manželským liběji než u kohokoliv druhého.

II.

Jest úkaz zajímavý, že pokud Palacký meškal mimo Čechy, psal mnoho a toliko česky; přišed do Prahy, spisoval málo a zprvu jen německy a dlouho hlavně německy. Prátelství s Dobrovským a styk se šlechtou, zejména s hrabaty Šternberky, kteří mu nejen umožnili pobyt v Praze, ale i otevřeli skvělou dráhu životní, přičinily ostatek k tomu, že pozbyl u mnohých Čechů na důvěře. Sám Jungmann, který dle zprávy Čelakovského s Presly nejvíc se o to přičinil, aby Palacký do Prahy přišel, příchodu jeho pak se dočkati nemohl a když přibyl, pln chvály byl o jeho vlastnostech (Listy ke Kollárovi $\frac{5}{4}$ 1823, k Markovi $\frac{22}{4}$ 1823), napsal jednou Markovi, vzpomínaje toho, jak Palacký dlouho a mnoho trpěl, než se zaopatřil, že má-li mluvíti upřímně, »ne co Čech neb Slovan, ale co dobrý Němec své štěstí udělal a tím opět českou stranu poněkud urazil« ($\frac{22}{4}$ 1828). Čelakovský pak, který rovněž už napřed vítal Palackého do Prahy a přítele Kamarýta hned uvědomil, že bialowosy P. již přišel, a plány jeho mu zvěstoval (že míní vydati tiskem krasovědu, že překládá Platóna atd.), později v listech svých nejednou úporně o něm píše a v jednom přímo dí, že velikou mezi našinci nelibost k němu z mnohých příčin pozorovati (Sebr. I. 117, 199).

Palacký to věděl, leckdy si na to postěžoval a zvláště trpce Kollárovi v dopise psaném o sv. Václavě r. 1826. Mnozí krajané prý jej už dokonce za odřezance pokládali a vyhlašovali, a to jen proto, že si po dobrém rozmysle vyvolil kráčetí jinou cestou nežli oni; ale doufá prý, že národu svému poslouží platněji nežli ti, »kteří nesmyslnou a duchaprázdnou přepiatostí svou, anobř svým divým sobě počínáním nejen jméno samé patriotismu zhanobili, alebrž všemu tomu, což shůry těžce na nás naléhá, příčinu dali«.

Pražská obec vlastenecká při příchodě jeho do Prahy byla skrovná: vévodil jí Jungmann, kol něhož se kupila mladší generace a z ní zvláště Chmelenský a Čelakovský; vedle něho tu byl Presl, všecek však oddaný své vědě; opodál stál Dobrovský, od objevení Rukopisů a zvláště Rukopisu zelenohorského pro podezírání pravosti jejich hněvivý Achilles, opomíjený a nevražící poněkud na vlastenecké horlivce. Hanka, druhdy živý stín Dobrovského, z jeho slávy vědecké kořistící a mnoho oblíbený pro svou čilost a podnikavost v šíření literárního i společenského češství, zdržován byl starostmi o existenci v této agilnosti. Professor české stolice dr. Jan Nejedlý, který mohl a chtěl zaujímati přední místo v české společnosti, byl dle výroku Jungmannova tenkrát již více advokát než literátor, »svěhlavý, pyšný a lenivý«; přezdívalo se mu vůbec běchovický sedlák. Nepracuje již pozitivně, vynikal aspoň negativně odporem proti všem novotám, zvláště proti pravopisu Dobrovského, a přenášel jej z věci na osobu.

Každý z těchto mužův pak měl své přívržence a odpůrce; a tak Palacký spatřil ve skutečnosti v Praze jiný obraz, než jaký si asi vymaloval v mladistvé mysli: vlastenců málo, ale sporů a stran mnoho. Než jsa od mlada odkázán hlavně na sebe, prosed bohatou školou zkušeností, nezoufal, nepoddal se chmurám, silný duch jeho pevně odolával tvrdosti poměrů, chránil si v srdci všech ideálů svých, s nimiž byl do Prahy zavítal. K vévodícím duchům, Dobrovskému a Jungmannovi, zachoval přirozenou přichýlnost. Prvého pravopis byl dávno přijal, s druhým stál v jednom šiku v boji o časomíru. Kriticismus Dobrovského nacházel příbuznou strunu v duchu jeho, ale rovněž tak Jungmannovo horování vlastenecké. Ve sporech o spisovný jazyk sám svým rozmyslem byl se octl již dávno na stanovisku mírně pokrokovém, na němž stanul i Jungmann. Přes tuto přichýlnost zachoval si na všechny strany jistou samostatnost a nezávislost, která mu byla mnohdy pramenem trpkosti, ale která ho šinula ke konečnému duchovnímu vůdcovství.

Co se mu hned zpočátku protivilo, to bylo ono nad míru oblíbené filologisování dvacátých let. Každý, kdo namočil péro k nějakému článku nebo veršování, pokládal se

oprávněným také rozhodovati o jazyku, jej »brousití« a »očišťovatí«, byl mu i filologie byla úplně cizí. Palacký tím se netajil, že ten chtíč třeba držeti na uzdě, jinak že přinese více škody než užítku. Obával se také, že se tím odvracejí síly od ostatních nauk a že nebude dostatek spisovatelů pro spisy skutečně poučné a vzdělávající, po kterých lid náš nejvíce lačněl a žíznil. Nedostatek příhodného čtení, správně a libě psaného, vhněl čtenářstvo v náruč literaturám cizím, zvláště německé, a přispíval takto mocně k odrozdování a poněmčování českého vzdělanectva. Ani kloudného časopisu nebylo. Vycházely sice Krameriusovy noviny s Čechoslavem a Šenfěldovské noviny Lindou řízené, zpoila politické, zpoila literární, ale neschopnost redaktorů zbavila je všelikého významu. Každý cítil, že chybí časopis soustavně řízený, který by měl pevnou půdu pod nohama a vážnou oporu v pozadí a takto účinně vzdělával řeč mateřskou, styk mezi spisovateli a národem navazoval i prostředkoval a český jazyk znovu obživoval. Důležitost časopisu byla tím větší a potřeba jeho tím naléhavější, že český jazyk byl vymizel ze škol, úřadů i veřejné konversace stavů vzdělanějších. Proto byl by rád již Hanka brzy po založení Českého Musea jménem jeho vydával český časopis (zamýšlel dokonce denník), ale výbor musejní byl tehdy skoro celý německý, a také Hankovo postavení tak vratké a skromné, že se ohlížel pořád po nějakém jiném, výhodnějším místě. Této bolesti neodstranil ani opravdu vědecký Krok, prof. Preslem vydávaný, jednak že vycházel příliš zřídka a nepravidelně, jednak proto, že čtenáři nerozuměli jeho češtině, tak že musil na konci ročníku připojiti výklad mnohých slov.

Byl to jistě stav věci nemálo tísnivý pro vzdělané vlastimily tehdejší, vidoucí jarý rozvoj všech duševních sil u národů jiných; tím více asi trutil Palackého, jehož mladá mysl kypěla chutí po kladné práci a snahou pozdvihnouti český život i český jazyk, zobecniti vědomí národní. Česká četba jediná jevila se mu andělem spásy, a proto všechno zření a snažení zamířil v ten směr. Netušeně šťastný výsledek korunoval jeho úsilí: výbor musejní přistoupil na jeho návrh a uvolil se vydávati *časopis*. Hned a právem se mu zdálo,

»jakoby tím měla nová, veselejší tvárnost literatury naší získána býti«.

Ježto sám byl ustanoven redaktorem, bylo nyní ovšem Palackému zaujíti pevné stanovisko ke všem sporům soudobým veřejně. Neváhal zůstatí si věren. Dal tisknouti Musejník pravopisem Dobrovského, brzy též latinskými písmeny, a ve sporu o jazyk spisovný vedeném mezi stranou starojazykovou a novovědeckou nepřiklonil se ani k prvé, která si vzala za neúchylný vzor spisy ze století 16. a počátku 17., a raději »vyhýbala se všemu tomu v novověkém životě duchovním, co se nedalo vetkati do ouzky osnovy její«, ani ke druhé, která by ráda rychle byla přenesla celý nový vývoj vzdělanosti u západoevropských národů k nám, jen aby ukázala schopnost a pokročilost národa našeho, při tom však nic se neohlížela po dokonalosti jazykové a užívala plno slov nově a zhusta i chybně utvořených, jimž málokdo rozuměl.

Kráčel zlatou cestou prostřední. Ale i takto ještě narazil. Znalost jazyka v širších vrstvách tou měrou byla poklesla, že bylo slyšeti stesky i do nesrozumitelnosti samotného Musejníka, jak se dovídáme z dopisu Jungmannova k Markovi ze dne 3. ledna r. 1828. A přece Palacký pečlivě se vyhýbal všemu, co by k takovým výtkám mohlo zavdati podnět; neboť nesrozumitelnost časopisu byla by mařila úplně zamýšlenou působnost jeho, buditeleskou i osvětovou. Proto na konci ročníku vrotčími slovy se obrátil k srdci všech dobrých a starostlivých Čechů, aby »nechajíce již dalšího mateřčiny své veršem i prósou přebroušování, navrátili se, *pokud věk náš dopouští*, ku prostotě a k jemnosti ctihodných předkův svých«. Neboť teprve tehda prý zkvétati bude řeč a literatura naše, když knihy české budou nejen důkladností obsahu, ale i *jadrností a zřetelností slohu* vábiti samy k sobě vzdělance národa našeho, aby v mateřském jazyku raději čítali, přemýšleli, mluvili a psali než v cizím a neužívali již cizích spisů, jimiž se odcizovali národu svému. Raději sám sobě přiřkl vinu, *že mladou horlivostí jsa puzen, zabíhal v zámezí, a ve mnohém by rád ucouvl*. A přece novotaření Palackého bylo tak skromné, že by bez něho vůbec nebyl mohl psáti po česku o věcech aesthetických. Ale vznesený úkol, jež si v Praze a při časopise musejním vytkl,

zvláště pak přestřelování puristů kázalo raději sobě přičísti též nějaký hřích, jen aby zmírnil odpor obecnstva proti nové češtině a obmezil novotaření zvláště u spolupracovníků »Kroka« všeobecné.

Nová řeč spisovná měla se tedy po přání Palackého opírat o pevný základ mluvy našich předků; proto jevílo se žádoucím, aby tato byla dobře a hojně poznávána a čítána. Porozumění její však žádalo předchozí přípravy; jen s takovou přípravou a spolehlivou znalostí její mohlo se kořistiti z ní pro mluvu nynější. Aby to porozumění usnadnil, Palacký upozornil na důležitost glossaria řeči české hned v I. svazku I. ročníku Musejníka a podal z něho pěknou ukázkou. Nepřál si však, aby kdokoliv se mohl domnívati, že doporučuje slepé následování starého jazyka a bezvýmínečné přejímání všech slov a vazeb z řeči předků; proto výslovně prohlásil, že tak činiti nelze a že řeč národní, jsouc nejvěrnějším obrazem života národův, mění se jako tento: se starožitnými řádami a obyčejí mizejí stará slova aneb nabývají nového významu; nové způsoby života a nové pojmy vytvářejí pak si nové názvy a nové způsoby mluvení. Kdyby prý předkové naši ze století patnáctého vstali z mrtvých, měli by takové potíže nám rozuměti jako máme my, čítající spisy jejich. I jest nám třeba napřed se obeznámiti s jejich životem, chceme-li správně rozuměti jejich řeči. Palacký tu nikoho nejmenuje, píše přísně vědecky, a přece každý tenkrát asi rozuměl, proti komu směřovala slova jeho; a Palacký, Nejedlý a jejich přívrženci cítili jistě břitký osten jejich i neodolatelnou moc tohoto odpůrce svého, jenž tak obratně uměl proti nim dokročovati mečem pravdy.

Jak důsažným činem byl vznik časopisu musejního a jak blahodějným činitelem v životě českém se stal Palacký, o tom nejvýmluvněji svědčí, že dovedl svému časopisu za spolupracovníka, získati samotného Dobrovského, ač tento byl se v rozhodné chvíli vyjádřil proti založení jeho. Byla to zajisté své doby senační událost, když 74letý kmet chopil se péra, aby napsal první český článek svůj časopisný: »Slovou-li Slované od slávy čili od slova«, a vstoupil takto do řídké řady českého spisovatelstva. Čeho si vroucně, ale marně přáli všichni vlastencové, toho dosáhl 28letý Palacký sám jediný, jak-

koliv se s Dobrovským rozcházeli v nejednom názoru vědeckém, tak zejména v přesvědčení o pravosti Rukopisu zelenohorského a o příhodnosti prosodie časoměrné. Že tímto získáním Dobrovského Palacký zjednal také významnou a nad jiné závažnou oporu svému stanovisku v tehdejších půtkách, netřeba šířeji dovozovati.

Bylo-li literární činností tak zvaných staromilců jaksi postaráno o čtení pro prostý lid a činností novovědců o hrstku učených mužů, dostávalo se jádru národa, středním vrstvám intelligentním, stejně málo péče se strany jedné jako druhé. Bez nich však celé hnutí české bylo by vyznělo na plano. To snad nikdo ze současníků neměl promyšleno tak jasně jako Palacký. Tím pak diktován byl již také směr jeho činnosti. Pojal úmysl a nejednou jej veřejně vyslovil, že třeba českému jazyku získati právě tyto střední vrstvy čtenářské. Než nepřestal ani na tom. Znaje jako málo kdo smýšlení šlechty, mezi níž se stále pohyboval, chtěl také ji přimknouti úže k národu a navrátiti jí jazyku předků. Nepokládal to za nemožné, ba z listu ke Kollárovi ze dne 19. července r. 1832 vyčítáme, že to měl za nezbytné. »Dokud vyšší šlechty nezískáme, dotud pro nás spásy nebude,« praví tam doslova. Toto mínění choval už dávno.

Ale jak dospěti toho velikého a dalekého cíle? Známe již ten jeho kouzelný prut, mělo se to dít *českou knihou*. Plyným, jasným a lahodným slohem měly býti vydávány knihy ze všech oborů osvětových, celá encyklopaedie vědecká, tak aby nebylo třeba již nikomu sahati ke knihám cizím, chtěl-li nabýti základního vzdělání všeobecného. Co posud vykonáno na poli tom, neuspokojovalo ho. Zdálo se mu, že budován chrám osvěty »tak nečesky, v takové výši a mhle neologické, že národ ani zřetelně naň popatřiti ani kudy k němu povzněsti se neuměl«. (Radhost I., 16.) Opět tedy soustřeďovala se věc v jednom bodě, v otázce spisovného jazyka.

Dobýv jedné bašty, časopisu, Palacký zkusil tedy dobýti také další, české encyklopaedie. Vymohl si napřed podporu pro svůj plán u nejvyššího purkrabí a hned potom svolal schůzi přátel svých k uskutečnění věci. Stalo se tak dne 12. listopadu r. 1829, a tam hned také zvoleni hlavní redaktoři díla: pro třídu historickou a zeměpisnou on sám, pro pří-

rodnickou a technickou Presl, pro filosofickou a filologickou Jungmann. Vrchní redakci a konečnou úpravu jazykovou měl míti Palacký; jemu bylo vypracovati celý plán díla a návrh spolupracovníků. Pohříchu tato krásná myšlenka se tehdy neprovedla; nepřítelů okolností byla mocnější než všechna energie Palackého. Ale jest věc sotva pochybná, že by boje o spisovný jazyk byly utichly ve chrámu věd, a jednotný písemný jazyk Palackým uzpůsobený a ulahozený byl by slavil již při prvních krocích svých skvělý triumf ku podivu odpůrců a na čest i prospěch národa.

Než jedno dobro zrodilo se z podniku encyklopaedie hned: Matice česká. Umělel mu Palacký získati Museum, jehož praesidentu hrab. Kašparu ze Šternberka zvláštním přípisem ze dne 6. ledna r. 1830 vyjevil účel a podstatu chystaného díla se žádostí, aby Museum přivtělilo jeho spisovatelství svému ústavu jakožto zvláštní sbor pro vzdělání řeči a literatury české a takto přispělo k ustálení spisovné mluvy, utvoření jednotného názvosloví vědeckého a zastavení zhoubného neologismu a purismu, což vše prý tento sbor si vytkl za úkol svůj. Když pak toho dosáhl a pro sbor dokonce kurátora získal v osobě kníž. Kinského, přikročil již přímo k založení pokladnice pro vydávání českých knih. Dne 1. ledna bylo svolání nejvyšším purkrabím schváleno a na veřejnost dáno.

Takto aspoň z části se splnila tužba Palackého, aby mohly býti psány a vydávány knihy české, správným a obecně přístupným slohem psané, nejširším kruhům čtenářským.

O jiném zámysle jeho, kterým chtěl »urozencům a vzdělanějším v české řeči ještě nezběhlým« poskytnouti čtení lehkou a čistou prosou psané, dovidáme se z listu ke Kollárovi ze dne 16. listop. r. 1832. Hodlal t. jakýsi »roční kapesník historický« vydati, »ve kterém by čistá i plynná prósa za hlavní zákon byla«; ale ke skutku nedošlo.

Rozumí se u nás samo sebou, že postup Palackého nedál se jen tak hladce a bez všeliké nepřízně, třeba podnikal díla vesměs samozřejmě dobrá, národu užitečná. Nejvíce nevděku sklízěl z pořádání Musejníku; stálé mrzutosti a příkory byly tu jeho jediným honorářem. Ale všecken odpor Palkovičův a Nejedlých, z nichž zvláště první hrubým

střelivem mnil vypuditi Palackého z jeho tvrze jazykové, i chvilkové nevrazení Jungmannovo a Čelakovského, jimž bylo nejvíce proti mysli, že německý časopis musejní byl vydáván měsíčně a český čtvrtletně, pak že Palacký sám málo do časopisu psal, a kteří se tedy domnívali, že vůbec snad větší péči věnuje časopisu německému, odrážely se od čistého štítu jeho, neodradily ho od práce, nezmátly ho v postupu jeho. Za 10 let pak mohl hlásati již vítězství svých zásad a učinil též tak v *Předmluvě ke vlastenskému čtenářstvu*, předeslané X. ročníku Časopisu česk. musea: získal si 70 pomocníků, mezi nimi přední světla národu a literatury, pěstoval všechny obory její, »každé chuti a barvy« a ježto příspěvky spisovatelů neotiskoval tak, jak ho došly, nýbrž je opravoval a předělával, zejména jim propůjčuje češtljší, správnější a srozumitelnější roucho, — zjednal spisovnému jazyku jednotnosti, pevnosti, rozšířenosti a oblíbenosti a tož, jak sám dí, nikoli zákonodárením, k němuž se necítil zmocněna, nýbrž důsledným a vytrvalým kráčením po střední cestě, po které dosti činil pravdě obou stran, ale vyhýbal se také jejich chybám, spojuje starojazykovou čistotu s novovědeckou důkladností, drže se »dávno zasvěceného kánonu češtiny«, ale usiluje zároveň »rozprostraniti ji a uzpůsobiti k vyšším potřebám osvěty novoeuropejské«, »odstraniti úrazy přílišného neologismu a očistiti cestu od nešvar nedočeských«. Aby pak dodal důrazu a dokladu tomuto počínání svému, otiskoval také spisy starých písařů českých. Vždy však pamatoval svého konečného účelu, nakloniti střední vzdělané třídy obecně českého českému jazyku a písemnictvu, což pokládal za životní otázku jeho.

Nemůžeme však všechny tyto výsledky desítiletého úsilí lépe charakterisovati, nežli vlastními slovy Palackého v této Předmluvě propověděnými: »Stav literatury této, roku přítomného (1837), jistě mnohem již utěšenější jest, nežli byl před desíti léty. Staré hádky o literách a slabikách již dávno mezi námi utichly; ba i novější, ježto mezi tím odjinud se byly pozdvihly, také urovnány se býti zdají. Množství ponětí, slov a názorův novověké potřeby a nového rázu rozšířilo se již po všech třídách obecně českého; staré poklady i nové kořisti jazyka našeho vždy se více mezi sebou přízní,

jednoti a vespolek obživují; ono středocestí jindy tak úzké a téměř neschodné, počíná již býti silnicí, které se nespouští, kdokoli na poli naší literatury chce dojítí přízně obecnstva. Rok po roku množí se počet vzdělancův, jižto nepřestávají uvozovati řeč a literaturu naši do spolkův svých, do obecného a veřejného života národního, do okresův vždy vyšších a širších. Takž pomalu a jako nevidomě tvoří se nový základ, pevný a široký, na kterém bohda neza dlouho vystaveno bude nové stavení prostranné, dle potřeby a chuti věku našeho.«

Bystrý Jungmann hned na počátku postřehl důmysl a rozvahu Palackého při jeho činnosti a vyslovil o ní ke Kollárovi své uznání, chvále, že nedopustil, aby se z Musejníku stal nový Čechoslav nebo Poutník ($\frac{4}{1}$ 1827).

III.

Co si Palacký vytкнуł úkolem, když se byl usadil v Praze a s veškerým životem národním obeznámil, šťastně tedy dosáhl. Založen Časopis musejní, zřízena Matice česká, a získána takto dvě vydatná zřídla, odkud českému jazyku a životu vzcházela stálá, osvěžující posila. Zdravý rozvoj spisovné řeči podepřen a zajištěn obezřetným jednáním a bystrozrakem jeho, ohraničeny mu meze vpřed i nazad, a sdružením prostoty lidové se zdobností a bohatstvím mluvy staré jakož i s potřebami věku nového řeč uzpůsobena tak, aby zejména střední vrstvy vzdělanecké mohly s chutí sáhnouti po českém časopise a české knize. Nejmenší úspěchy sklídlil ve snaze přikloniti českému písemnictvu šlechtu, ale právě v tomto stavě byly obtíže největší a nejhojnější, a proto nelze podceňovati aspoň to, co vůbec docíleno.

Tento zdar, pak umění, stělesnění vytknutý ideál ve vlastním slohu, a vědecké práce jeho, z nichž vesměs vanul dech geniálnosti, vyšinuly záhy Palackého na přední místo mezi spisovateli českými, ale i za přední stráž, bránící přirozené a věky ustálené podoby a jednoty spisovného jazyka. K takovýmto obránám brzy se naskytlá příležitost a volala povinnost.

Na Slovensku již na konci minulého století ozval se odboj proti písemné češtině Bernolákem, a podobné pokusy se od té chvíle mezi katolíky slovenskými opakovaly pořád. Úpadek všeho života českého, pak nedostatek styků mezi Čechy a Slováky rozšířily propast; ale bez účinku nezůstaly zajisté ani příklady nově vznikajících spisovných řečí jinოსlovanských. Čilé hlavy na Slovensku, podníceny jsouce rozkvětem národnostní ideje, toužily zvelebiti svůj kmen také tím, že by pro Slováky utvořili zvláštní řeč spisovnou. Tu tedy žádost učiniti češtinu srozumitelnější také lidu slovenskému, jehož zachovalá nářečí ovšem značně se rozcházela od ní jak ve tvarech, tak i zásobou slov, přiměla Kollára k pokusu, způsobiti sblížení.

Proto v 3. vydání své Slávy Dcery umínil si zavéstí zvláště vokalisaci hlásek *l* a *r* a psáti tedy mlučelivý, vluk, pruvní atd. Tím Palackého nemálo polekal. Příklad muže tak vynikajícího a to v díle, jež se pokládalo takořka za evangelium slovanství, ovšem byl nad jiné nebezpečný. Proto zapřisahal ještě před tiskem přítele svého jménem svým i všech svých a jeho přátel v dopise ze dne 17. listopadu r. 1829, aby tím neprobouzel náruživostí již poutuchlých a poshověl s reformami těmi k časům příznivějším. Osvědčí tím sebezapření a cit vlastenecký. Upozorňuje na popudlivost českou, ale neméně na to, že užitek z takového počínání bude menší nežli škoda. »Nám nyní o to činiti jest,« píše mu do slova dále, »abychom chtivost ke čtení knih českoslovanských ve svém národu rozšířili, což nikoli možná není, jestliže ještě na další novoty nastupovati budeme, protože lid náš jich nenávidí.« Předkládá mu posléz, že dnes už všichni spisovatelé se štítí všeho, co by čtenářstvu našemu mohlo býti na urážku, vyjma Hanku, Lindu a Svobodu.

Ku podivu také skoro současně Milota Zdirad Polák, vrátiv se z Italie po šestiletém pobytu, učiněm lahodně vlastiny chtěl pomoci libozvučnosti jazyka českého tímtež způsobem. I jednotlivá slova, jako na př. hrdlička, jak píše Jungmann Markovi dne 26. února r. 1828, již mu bylo drsná a nahraditi je chtěl jinými; hrdličku trukovičkou!

Kollár Palackého neposlechl. Žádal ho tedy později

(dne 1. září r. 1832) za totéž Jungmann, dokládaje, že se jím rádi zaštiťují mladíci, a Presl požádán, aby s ním jednal osobně.

Zatím však se požár odboje rozšířil i na Moravu a tam propukl ještě prudčeji a divočeji.

Trojice rodilých Čechů, v Brně přebývajících, oblibila si moravská nářečí, širokou plnozvučností nepřehlasovaných samohlásek mocně se odrážející od užších, přehlášených tvarů spisovné češtiny. Slyšíc stesky Němců do tvrdosti české řeči jakož i vidouc na Slovensku vznikatí novou spisovnou řeč zvláště v eposejích Jana Hollého, domnívala se, že by bylo možno odstraniti a zameziti obojí zlo tím, když by spisovný jazyk učinil jisté ústupky živým nářečím moravskoslovenským a to nejen po stránce materiální, nýbrž i ve formách skloňovacích a časovacích. Byli to Vincenc Žák (Ziak), narozený v Úsobě v Čechách r. 1797, kaplan u sv. Tomáše a učitel češtiny na vojenském vychovacím ústavě, pak Frant. Dobromysl Trnka, soukromý učitel češtiny a soudní tlumočnick polského jazyka, rodilý z Humpolce (r. 1798), posléz Fr. Cyrill Kampelík (nar. r. 1805 v Šírenově u Jičína), od r. 1831 bohoslovec v Brně. Nejstarším reformátorem z nich byl V. Ziak. Tomuto byla ideálem libozvučnosti vlastina, jejíž byl výborným znatelem, a její měkkost i samohláskovou bohatost chtěl propůjčiti také svojí mateřštině. Neopíral se o žádný určitý dialekt, nýbrž učinil sebe a svůj vkus vrchním zákonodárcem. O čem theoreticky horoval, to prakticky vtěloval ve svém překladě Osvoboděného Jerusalemu od Torquata Tassa, kde však rovněž rozměr originálu, stanci, proměnil libovolně ve větší části v časoměrný hexamet, pravě směle, že »kdyby Tasso teď žil a český hexametr znal, na českém překladateli by jej žádal, Vlasy nechaje překládat Homéra ve stancech«. Od něho i Fr. Sušil pojal zálibu v neobvyklých slovech, z dialektů nebo z jiných slovanských jazyků čerpaných, jak to sám vyznává v zápiskách svých o Žákovi, k němuž už r. 1821 donášel své básnické plody k přečtení a posouzení. S ním se shodoval Trnka v tom, že přehlášené *e* nahradil starým *a* (m. naděje, duše, ulice, písaře, učitele, srdce tedy naděja, duša, ulica, písařa, učitel, srdca a p.), místo pře-

hlasovaného i pak zaváděl opět u (cuzota, miluju). I on vokalisoval hlásky *l* a *r* (jaderný) atd. Na tom však nepřestal, nýbrž odstranil také *ž* a jal se psáti místo něho *ó* (nóz, kón), v 3. osobě mn. přít. času *m. í* zavedl *ó* (obrázajó, volajó, bývajó, ale též odhalujou), a kde tato byla stejná jako 3. os. jedn. čísla, zavedl příponu *ejí* (prosejí), vedle ní však také jiné, tedy *prosió*, *prosiá*; *m. ej* restituoval staré *aj* (zpívaj, najbližší) místo spisovného nominativu množného přísloví, pole zvolil dialektické *pola*, přísloviá, místo *úv-óv* (Slovákóv), *m. úm-óm* (Slovákóm), *m. u* v genitivě neživotných jmen rodu mužského *a* (užitka, rozuma), *m. lokálu* množného na *ech* a *ich* plnozvučné *ách* (v ústech, okolicách) a pod. Zásadou vodící bylo mu »rovné každému právo, buď on Čech aneb Moravan neb Slovák, nebo řeč a literatura diktatorstva netrpí«. Rozumí se, že ani pravopis posavadní neobstál u těchto opravcův; Žák si utvořil vůbec svůj, Trnka v té věci však byl bystřejší a psal pravopisem, jenž později přijat vůbec a jímž píšeme nyní všichni (m. j-í, m g-j, m au-ou atd.). Kampelík se shodoval s Trnkou, u něhož se všichni tři scházeli. Poprvé Trnka počal novotařiti — ač docela skromně — r. 1829 v knize *Übersicht der böhm. Declinationen und Conjugationen*, něco směleji v *Knize cvičné jazyka slovanského v Čechách, v Moravě a v uherském Slovácku*, pak ve *Sbírcě českých dobro- i vlastnomluvů s poznámenáním obyčejných chybnomluvů* rovněž v Brně a r. 1830 vydané. Této »Sbírký« již si Palacký všiml krátkým posudkem v Musejníku; praví, že nejméně se jí podařil její titul, bez chybiček sice že není, ale nejsou ani tak důležité ani tak hojné, aby jí měl odepríti slušné chvály, ba přeje si vzhledem ke směru jejímu, že učí, jak se uvarovati germanismů a barbarismů, aby se dostala do hodně mnohých ruk. Rok potom Trnka vydal *Porěkadla (přísloviá) Slováckóv moravsko-uherských »svými útratami«* a »čtenami J. G. Trasslera«. Tu již »českoslovanský učitel« s celou chutí a plně si zanovotařil a zapurisoval. Z knihy viděti, jak rychle pokročil na té dráze, a Palacký uznamenal nebezpečí, kdyby tady déle shovíval. Proto tedy jménem všech Čechů bezohledně a rázně již vykročil proti počínání Trnkovu (v Časopise česk. Musea r. 1831). Jako rodilý Moravan hájil spisovné češtiny

proti rodilým Čechům; znaje nářečí moravská, mohl ovšem snáze než kdokoli z Čechů správně posouditi podstatu pokusů Trnkových, a seky jeho byly proto také tím říznější a bolavější. Řeč Trnkovu vyhlásil za nečeskou, nemoravskou i neslovenskou i označil ji hned za strašáka, za řeč výhradně páně Trnkovu. Stokrát raději by prý jistě každý četl knihy psané prostou a neozdobenou slovenčinou neb hanáčinou, nežli takovouto nesmyslnou směsicí všech nářečí. »Amalgamovati formy grammatické rozličných nářečí a věkův svévolně, podle theorie domnělého libozvuku, jest hra nerozumná, nechutná i škodlivá.«

Tento posudek rozčilil Trnku nesmírně; i jal se brániti. Obranu tuto — dvouarchovou — pak vydal hned r. 1831 s pichlavým názvem *O českém jazyku spisovném*. Ve prospěch mladým spisovatelům i na výstrahu nedozrálým recendentům. Obranou jest vlastně jenom druhá část toho spisku, prvé přísluší spíše název brusu. Ale ten nezkušený, nedozrálý, ošemetný začátečník, jemuž Trnka ve své obraně radil, aby se raději pilněji učil grammatice československé a zkoumal povahu jazyka, ozval se teď v Musejníku r. 1832 s odvetou obšírnější než je obrana Trnkova a rozebral domnělé důvody a celé počínání obou přátel: veřejné Trnkovo a soukromé Žákovo, tak klidným, filosoficky povzneseným, jasným a jádrným způsobem, že podřel v samém kořeně jejich filologickou činnost i slávu a odstranil navždy možnost zvláštní spisovné řeči moravské. Jsme Trnkovi vděční, že nemlčel; promluvil Palacký, jak by asi jinak nebyl promluvil; uhájil jednotu a neporušenost našeho spisovného jazyka, biblický jeho základ, a vyložil jediné zdravé a rozumné zásady jeho rozvoje, jež hlásal a zastával od příchodu svého do Prahy, s důrazem a obšírností, jako posud nikdy. Palacký úvodem rozvinuje svůj názor o původu řeči. Nehání rozumování o jazyce českém tenkrátě vůbec v oblibu vešlého, ale připomíná, že svádí rádo k nedorozumění. Také u Trnky bylo pramenem bludů rozumování, kdežto přece jazyk není dítkem theorie, nýbrž dějinného podání. Dle mínění Palackého jazyk vzniká i roste právě tak, jako stromoví a kvítí po horách a zahradách; člověk to, co příroda svou organickou mocí plodí, jenom pořádá a opatruje. »Rozum

tedy není tvůrcem ani zákonodárcem, alebrž jen správcím v jazyku... vykročuje-li ze svých mezí přirozených, vstupuje do oboru šálenosti.«

Zvláště důležitý nejen pro dobu svou, nýbrž i pro naši a všecky jiné časy jest výrok, jímž vyvrací druhý omyl puristů. Počínají prý si tak, jakoby spisovný jazyk český teprve se měl vytvořiti, jakoby se jednalo teprve de republica constituenda. A tu plnou váhou dopadá každé slovo, kterým Palacký tomu odporuje. »My máme« — volá k přátelům, a hřmí do duše odpůrcům — »jazyk písemný již od několika staletí stvrzený, a nejen ode všech nejosvícenějších mužův národu našeho, ale i ode vlády zemské, od starodávna jednosvorně přijatý a podnes užívaný, tak že nám z ohledu tohoto nic nezbyvá, než aneb přistoupení k němu a držeti se ho, jakýžkoli jest, aneb udělati sobě jiný, z brusů nový jazyk. I není pochyby, že kdokoli chce a umí, může sobě stvořiti jazyk krásný, bohatý, libozvučný a všemožně dokonalý; ale jazyk takový nebude více národním, nýbrž osobním jazykem toho, kdo jej sobě udělal.« Tuto starobylost písemného jazyka dovozuje pak zevrubněji historickým rozhledem. U Angličanů, Francouzů a Španělů přijat za spisovný jazyk ten, jehož dvory panovnické a sídelní města — jakožto ohniska vzdělanosti — a s nimi úřady užívaly. Kde pak jednoho střediska nebylo, jak u Němců a Vlachů, tam nabylo přednosti to nářečí, které prvně vzděláváno bylo ve spisech u celého národa dlouho vážených a užívaných, nikoliv tedy to, které nejspíše by zasluhovalo nadvlády. Podobně u nás vyšinulo se nářečí pražské na spisovné a ztratilo již dávno krajinný ráz svůj. Jednota tohoto spisovného jazyka u Čechův a Moravanů pak trvá již ode dob, ze kterých ani nemáme žádných památek zachováno; Slováci k ní rovněž stáli od té chvíle, kdy po slovansku počali psáti, ode dob husitských. Žádný Vlach se nevzpírá proti své florentštině, žádný Španěl proti své lengua castellana, ani Němec proti tomu, že za písemný jazyk se vyvinulo nářečí hornosaské a nikoli švábské nebo rakouské; naopak za pošetilce by se pokládal, kdo by tak činil. Proto i u nás pokládati se musí za nevědomost nebo svévoli, kdyby někdo brojil proti spisovné češtině, že není původu moravského nebo slovenského.

Pravda jest, že před pěti sty lety všecka nářečí česko-slovenská byla sobě bližší, než jsou dnes; ale stařec nadarmo by usiloval o to, aby zmládl, a jazyk náš darmo bral by na sebe roucho dávno odložené, třebaš by toto bylo drahocenné, a nové jest jen lehký klůček. Tento klůček stal se však jednotnou částí nynějšího kroje.

Každý jazyk pokračuje s věkem a duchem lidským, žádný nejde nazpět; zdokonalování toto však se dnes už může týkati toliko zásoby slov a vazeb jejich; tu pak nelze mu ukládati žádných mezí: stará slova mizejí z užívání, nová vznikají. Ale co se týká formy, věc má se docela jinak; ta se mění jen do jisté doby, pak se ustálí a stává se nedotknutelnou. V této příčině Palacký poukazuje na jazyky jiných národů: frančtina se změnila do věku Ludvíka XIV., ale od té doby je v grammatických formách pevná, ustálená, neúchylná; vlašтина trvá na podobě, nabyté v 16. stol. od t. zv. cinquecentistů na dvoře medicejském; angličtina na tvárnosti získané za královny Anny; a němčina posléz nabyla jednotné podoby v prvé polovici 18. století. Tato konečná forma tvoří kánon, jímž se řídí potomstvo dále a jenž se vštěpuje již dítěti ve škole, jemuž se podrobuje až do smrti nejhrdější republikán stejně jako nejvelebnější schůzka zákonodárců v parlamentě anglickém. Jazykozpytcové nacházejí v těch formách třebaš vady, satirické ty vady bičují, jako Voltaire — ale ve spisech svých se neodvažují je měniti. Neboť jednota jazyka spojuje obce i státy v jinou jednotu, duchovní, širokou, velebnou a co do národní osvěty nejblahočinnější.

Český jazyk ve formách grammatických se ustálil v době, kdy vláda, nejvyšší úřady a všecka intelligence po česku jednaly, mluvily a psaly, tedy ve stol. 16., a Čechové, Moravané i Slováci o tu podobu jeho se přičinili a také ji přijali. »Pokladové řeči a literatury, kterých závistivý čas nám dopřál, jsou jediné dědictví národnosti naší; žeť nám jich tedy jako Palladium bytu svého národního chovati a šetriti sluší, každému jest na jevě.«

Po této všeobecné úvaze, jež nikdy na ceně neztratí a vždy pravdou zůstane, Palacký rozebírá zevrubně zásady Trnkovy a Žákovy a nemilosrdně odhaluje jich nelogičnost,

lichost, ale i nebezpečí. Neboť dovolí-li se těmto pánům trhati kánon spisovné řeči, kdo to zabráni komukoliv jinému a jakým právem by mu to zakazoval? Jaký stav by u nás pak nestal, toho předtuchu poskytují boje o pravopis, kde se jednalo jen o dvě písmenka *z* a *y*. Výtky proti Čechům a jich neústupnosti proslovené vyvrací tím, že také Čechové musí činiti se svými nářečími stejné ústupky spisovné řeči jako Moravané a Slováci; jejich von, mlíko, dobrej, dobryho a p. tvary mají tutěž písemnou neoprávněnost, jako moravská a slovenská naša ulica a p. Ostatně vzorný příklad spisovné mluvy, bible kralická, jest dílo moravské, a brojí-li Trnka a Žák proti spisovné češtině, vyhlašují tím staré Moravany za nerozumné a hloupé a toliko sebe za moudré. Konečně vrací se Palacký k příměru již jednou užitému a praví: »Co šatstvo a kroj tělu lidskému, to jsou formy grammatické jazyku; oboje čerpají zákony své ne z rozumu a z theorí o dokonalosti, ale ze zvyku a z podání.« Kdyby prý se pan Trnka oblekl v halenu slovenskou a vzal k ní širák slovenský, šátek s okružím podle módy, na ně staročeské smolnice, pantalony a krpce aneb v jiné směsici krojů vstoupil do slušné společnosti, zač prý by ho lidé hned na pohled měli?

Ostatně prý národ sám touží po jiných spisech než grammatických a puristických exerciciích, chce čtení mysl osvěcující a city šlechtící; z hádek o literách a slabikách mají radost jenom nepřátelé.

Na tuto odvetu Palackého Trnka již neodpověděl. Váha hlasu Palackého stlačila jej k úplné bezvýznamnosti. Svým dílcem k tomu přispěl také dopis A. V. Šembery, jež na základě osobních dojmův čerpaných z pobytu brněnského dílem na základě nesprávných informací napsal příteli svému Jaroslavu Langrovi do Prahy. Tento pak jej skoro celý otiskl v časopise »Čechoslavu« jím redigovaném, ve svazku V. (r. 1831) a přičinil k němu své poznámky, hájící jednoty spisovné. Ježto Šembera vůbec vytykal Moravanům odpor proti Čechům, snahy odlučovací jim přičítal a jako za samé Trnkovce je vyobrazil, Langer sveden byv tímto klamným vylíčením přítelovým, vytiskl rovněž v Čechoslavu znárodnělou později píseň Moravo, Moravo, Moravičko milá,

v níž se také vyskytuje známý málo poetický a dnes už bohudíky nesrozumitelný verš: A jaké to koňstvo rodí půda tvoje! Vlastencové moravští tenkrát těžce nesli tyto výtky a rozhořčeně odmítali spojenství s Trnkou a Ziakem — a právě v tomto rozhořčení vidíme dobrou stránku Šemberova jinak nerozváženého dopisu. Palacký s pochvalou přivítal tuto podporu Čechoslava ve stručném oznámení v II. svazku Časopisu Musejního z r. 1831.

Morava byla — ať tak díme — pacifikována; hůře bylo na Slovensku. Tam vřel odboj na všech stranách, i mezi přívrženci jednoty. Věčně nespokojený Palkovič vydal po dvouleté přestávce zase jeden (třetí) svazek Tatranky r. 1834. Tam ostrá slova promluvil proti novotářům a nepravopiscům v Čechách, hlavně ovšem Palackému a Jungmannovi; proti tomu Palacký se opřel v Časopise česk. musea r. 1834. Musil-li v pětce s Trnkou a Ziakem hájiti základní půdy spisovného jazyka našeho, mluvy bratrské, bylo třeba proti Palkovičovi obhajovati právo nového zdokonalování a rozvíjení jazyka. Tím jaksi obě odpovědi se doplňují. Palacký nerozšířil tuze výklad svůj, ale za to jej tím břitčeji přiostril. Krátce dí, že Palkovič a jemu podobní odpůrcové všech novot v jazyce odsuzují jej na smrt. Není v nové literatuře české ani jedné knihy vědecké bez takových novot — a nemůže ani býti. Ať prý pánové jazykem Komen-ského píší na př. o chemii, geologii a p., nebo ať jen přeloží Balbiho zeměpis jazykem bratří kralických, a pak prý se on a jeho přátelé rádi budou učiti od nich tomu mistrovství. Užívání cizích slov nám tu nepomůže. Či nemá prý se o takových věcech po česku psáti a jazyk náš vyhlásiti za nejapný, nehodící se do nynějšího vzdělaného světa, leda jen grammatikům a sedlákům?

Učitele svého však bývalý žák nepřesvědčil ani neobrátil, protože u něho převládala vášnivost nad rozvahou. A podobně marné bylo volání jeho a všech *Hlasův o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky* sborem musejním pro řeč a literaturu českou r. 1846 vydaných, v nichž Palacký dvěma články je zastoupen. Oba jsou otisky z Časopisu česk. musea: první, *O národech uher-ských, zvláště Slovanech* z r. 1829, promlouvá víc o Bernolákovi

a jazykových poměrech mezi katolíky a evangelíky na Slovensku; druhý jest známý nám už posudek Trnkova spisu *O českém jazyce spisovném*. Tohoto posudku dovolával se Palacký také, když mu bylo vystoupiti v letech čtyřicátých proti novým odbojníkům, tehdy v samotné Praze pozvedajícím hlavu svou. Byli to hlavně Josef Franta (Šumavský) a Václav Hanka, kteří nespokojeni jsouce s opravou pravopisu r. 1842 provedenou, t. zv. skladnou, žádali změn dalších a při tom také spisovného jazyka neušetrili svými návrhy oprav, aspoň u Hanky jistě mělkými. Palacký tedy znovu se obrnil a obšírným článkem *Má-li pravopis český čím dále tím více se dokonaliti* nejdříve ve Sboru musejním předneseným a pak v Musejníku otištěným (r. 1846) jal se potírati důvody odpůrců. Znovu tu poukazuje na vznik spisovného jazyka našeho v 16. století, kdež »v bibli kralické ponejprv v úplné čistotě a ukončenosti své se zjevil«; ale připojuje, že Kraličti ho nevymyslili, nýbrž jen na vrchol dokonalosti vybrou-sili to, co již od jakživa v národě bylo citem uznáváno za pravé a co zachováno bylo ve všech písemnostech století předchozích. Tím se dílo jejich stalo epochálním. Z něho pak učenci, v první řadě Dobrovský abstrahovali svoji theorii. Nazývá půtky o grammatice a pravopise pedantskou komedií jakoby pro kratochvíli strojenou, na niž se protivníci naši dívají s chechem a opovržením, která jeho naplňuje žalem a lítostí. Vidí v ní novou známku tvrdohlavosti, urputnosti a nesvornosti české, tím smutnější, čím méně je již uvědomělých Čechů a čím užší je okres české národnosti.

Tato neobyčejně důtklivá promluva, obracující se k přátelskosti, rozumu i citům Hankovým, zůstala tímto oslyšána. Naopak podal proti Palackému ke sboru *Ospravedlnění*, ve kterém doráží příkře i do osobnosti recensentovy, počínání Frantovo, Trnkovo a Ziakovo v ledačem schvaluje, ale také svoji nedověcnost a nedoučenost příliš na odív vystavil, tak že v tomto souboji by byl ho snadno porazil i méně obratný a duchaplný protivník, nežli byl Palacký. Tento však zachoval v celé odpovědi věcný tón; ale roztrpčení jeho cítiti z ní doposud. Nemohl než ovšem opakovati, co již několikrát byl vyložil, že řeč není dcerou theoretického rozumování a že ji tedy nelze libovolně mě-

niti ani jednomu ani druhému. My proto odtud nic nového pro jeho stanovisko o spisovné mluvě nemůžeme uvést, ale ovšem také zase nechceme zamlčeti chválu za jeho statečnost, s kterou vždy opět se ujímal obrany dobré věci, třebaš mu bylo nejednou krušno zachovati klid proti překrucování, výsměchu, potupám i znevažování veškeré činnosti jeho. Celé hory jich přenesla však láska jeho k národu. Nechal spílati si diktátorů, pedantů, starých pošetilců, Nejedlých, tmirádu atd., byl hotov, jak dí, snášeti i nevděk od nezdárných potomků vlastního kmene svého, ale při tom dále konal jen, co mu ukázala svatá povinnost, a přál si téhož u ostatních Odpověď tuto nejspíše pro mír a pokoj nedal vytisknouti až teprve dlouho po smrti Hankové v Radhosti.

Čeho u Palackého nejméně naléztí možno, jest ironie a satira. Nesvědčila velebně vážné bytosti jeho. Přece však jí jednou použil za zbraň a tož, když se odhodlal vstoupiti na chvíli do cechu brusičského a oživití dávno zaniklého »Lovce«, který v časopise Kroku r. 1823 a 1827 stíhal různé kazimlavy a germanismy. Mnohokrát totiž vysloveno bylo přání, aby takovéto poučování o častých prohřešcích proti správnosti jazykové bylo uveřejňováno. Jungmann, jenž byl oním Lovcem v Kroku, nedal se již pohnouti k tomu; sklídlí za to jenom nepřízeň. Zkusil to tedy Palacký, a r. 1837 v Musejníku se objevila rubrika Český kazimluv. Trojí věc zejména ostře si vzal na mušku: Slovné překládání z němčiny do češtiny a pronikání celého skladu jazyka a ducha českého myšlením německým, úplné opomíjení četby staročeské a středočeské a tupou nevšímavost k Jungmannovu Slovníku a pokladům v něm sneseným. Ale pokus ten zůstal ojedinelý; na to pole činnosti Palacký už nevstoupil nikdy. Nejlepším brusem byly potom ovšem už jeho nesmrtelné Dějiny.

XLIV.

Bibliografie o Fr. Palackém.

Podává Čeněk Zíbrt.

Je přirozeným důsledkem mnohostranné činnosti Fr. Palackého, že mu byla věnována za živa i po smrti pozornost celé veřejnosti české, slovanské i cizí. Jednotlivá období životní, dokončení záslužných prací, slavení památky jeho budováním pomníků a pod. — vše to poskytovalo vhodnou příležitost ctitelům Fr. Palackého, aby uznávali jeho zásluhy, měli účast při významných dnech neunavného života a chovali i obnovovali v srdci a v mysli českého národa vděčnou paměť.

Byv vyzván, abych sestavil tento pokus, podati přehledem seznam toho, co bylo o Fr. Palackém psáno, byl jsem na rozpacích, pokud články a články sem patřící mohu v tento přehled řaditi. Jsou, rozumí se, ceny nejednostejné a velice je nsnadno z velikého počtu záznamů upravití vhodné skupiny. Mimo to dovoluji si připomenouti, že v ohromné zásobě materialu k bibliografii české historie, kterou podepsaný podnětem Historického Spolku v Praze chystá, nahromadilo se mně tolik látky, pokud se týče Fr. Palackého, že by z toho (nijak nenadsazují) celá knížka mohla vzrůsti. Byly jednotlivé životopisy, rozpravy a články o Palackém znova a dále potom přetiskovány, zkracovány, u výtahu opět otiskovány. Bylo tu potřeba pečlivého výběru a přes to obávám se, že zbylo ještě ledaco, čeho mohl podepsaný pominouti. Doufám však, když již je material nynější perně a soustavně z nejrozmanitějších zdrojů sebrán a pohromadě urovnán, že by bylo škoda libovolně vypouštětí některé udaje zdánlivě zbytečné a bezvýznamné na újmou úplnosti podobného přehledu.

Šlo mi nejprve o celkové životopisy Fr. Palackého a k nim je připojena nejnovější jubilejní literatura. Pak jsou záznamy, pokud bylo psáno ojedinelé o jednotlivých fásích života Palackého. Dále sebrány jsou zprávy o smrti a pohřbu. Následuje přehled uveřejněné posud korespondence, seznam oslav a odhalení pomníkových a pod. Potom uvedeny jsou stati, kde se oceňuje spisovatelská činnost Fr. Palackého jako historika, filosofa a politika.*)

*) Dlužno jen litovati, že nejsou v Praze chovány vídeňské a vůbec cizí noviny, které politické činnosti Fr. Palackého si všímaly a jednotlivé výkony řečnické oceňovaly.

Na konec jsou podány ukázky kritik o pracích Františka Palackého:

Životopisy a nynější jubilejní literatura o F. P.

- Palacký František, Liter. příl. k »Věnci«, v Praze 1844, 125.
 Fr. P., Pražský kalendář, 1848, str. 150.
 François Palacky, Caro, Almanach de Carlsbad 1850, 225—239.
 Morgenblatt für gebildete Leser, Tübingen, viz Praž. Nov. 1852, č. 1.
 Dějiny české a český dějepisec F. P. Dle Saint-René-a Taillandiera (Revue de deux mondes), Lumír V., 1855, II., 638.
 F. P., dějepisec národa československého, Posel z Prahy IV., 1860, 189—194
 Franz Palacký, bez roku a místa (Notizenblatt, Brünn, Mus. 71 A 33).
 Zelený V., F. P., Máj, Jar. alm., v Praze III., 1860, 97.
 F. P., Poutník od Otavy, 1861, II., 33, 45, 57.
 F. P., Obec. Listy I., v Praze 1861, 181 a d.
 Sojka J. E., F. P., Posel z Prahy (kalend. hist.), v Praze 1862, 29.
 F. P. r. 1848—1852, Výňatek z delšího životopisu, jenž vyšel v Naučném Slovníku, Národ 1865, č. 218 a d
 Ф. П. Современная Лѣтопись, 1865, č. 30, 33; srov. č. 17, 18. Srov. Всероссийская этнографическая выставка и славянскій съѣздъ въ маѣ 1867 года, Москва, 1867, 123 až 125.
 F. P., Politik VII., 1868, č. 74, 161 a d.
 F. P. Olom. Noviny 1868, č. 48.
 F. P. (s podobiznou), Květy IV., 1869, č. 11., str. 86.
 L. Leger, Revue de l'instruction publique de la littérature et des sciences en France et dans les pays étrangers, Paris 1869, č. 31, str. 486—488 (životopis).
 Koželuha Fr. J., F. P. Upomínka na jeho cestu po východní Moravě, Praha 1873, též Mor. Orlice 1873.
 P. F., činnost jeho na poli národním, Děln. Noviny IV., 1873, 63, V., 1874, 91.
 F. P., Slovanský Obzor, v Praze 1873, č. 4.
 Peřina F., Slavín, v Praze, I 3—14 (F. P.)
 K padesátiletému působení P., Pokrok 1873, č. 99.
 Kalousek J., Nástin životopisu Fr. P. Na oslavu dokonání dějin národu Českého v Praze 1876.
 Kořán J. J., Dr. Fr. P. (Život a činnost), Světozor 1874 VIII., 3.
 Oslava Palackého. Pokrok 1876, č. 123 a d.
 Vlček V., F. P., Osvěta VI., 1876, 479 a d.
 F. P., Česká Včela I., 1876—78, str. 14, 31.
 Národní Listy 1876, č. 147—150 (životopis).
 Pokrok 1876, č. 146 (životopis).
 Koruna Česká 1876, č. 44 (nekrolog).

- Franz Palacký † (životopis), Bohemia 1876, 146, 150.
 Hanel J. Jaromír, F. P. Nekrolog. Rad Jugoslav. Akad. sv. 37.
 Pozor V., 1876, č. 43 (životopis).
 Stráž na Sionu IV., 1876, 87 a d. (životopis).
 Školník XVI., v Praze 1876, 150.
 Budečská Zahrada VII., 1876, 142.
 Našinec 1876, 62.
 Leger L., L'historien national de la Bohême François Palacký, Bibliothèque universelle et Revue Suisse, Lausanne, 1876, LVII., 252 a d.
 † Fr. Palacký (životopis), Plzeňské Listy 1876, č. 43—46.
 Louis Leger o P., Pokrok 1877, č. 25.
 Vel. Nár. Kalendář, v Praze 1877, XX., 157.
 Nový pražský kal., v Praze 1877, XXX., 113.
 Prorok, prostonár. kalend., v Praze 1877, 35.
 Občan. kalend. X., v Praze 1877, 138.
 Koledníček XVIII., v Praze 1877, 33.
 F. P. (s podobiznou). Komenský VII., 1879, 544—546.
 Palacký Ferencz emlékerete (Památka F. P.). Referát o nekrologu tom vydaném uherskou akademií, Pokrok 1880, č. 276.
 Martinek J. K., Příspěvek k životopisu F. P., Šumavan 1881.
 Bayer Fr., F. P., Komenský X., 1882, 762.
 Landau H. J., Franz Palacký, Prager Necrologe, Prag 1883, 62.
 Červinková-Riegrová Marie, Vlastní životopis F. P., Z jeho pozůstalosti vydává —, Osvěta XV., 1885, 575. (Též otisk.)
 Leger Louis, François Palacky, Nouvelles études slaves, I. serie, Paris 1880, 276—346.
 Musil-Daňkovský E., F. P., Matice Dítěk III., v Chrudimi 1887, 3, srv. Pěstoun 1886.
 Budečská Zahrada XVIII., 1887, 116.
 B(ačkovský), Ze života F. P., České listy I., 1887, 13.
 Ze života F. P., Črta z pobytu Palackého v Malči od Gab. Batové-Moravanské, Pernštýn XI., 1889, č. 98.
 Mlčoch Tomáš, F. P., Náš Domov II., 1893, 67 a d.
 Kalousek J., Nástin životopisu F. P. při 4. vyd. Dějin nár. č. od dra. B. Riegra I. díl 1892.
 Řezníček V., F. P., (Modrá knihovna sv. 30), v Praze 1896. Znova vydáno pod názvem »Velký Čech« (s ilustracemi), v Praze, 1897.
 Heyduk Ad., K stoletým narozeninám F. P., Krok, 1898, č. 3.
 Hanel Jaromír, Fr. P., ČMat. Mor. 1897 XXI., č. 3.
 Čech L., Vzpomínka na F. P., tamtéž.
 Rypáček Fr. J., Jubileum největšího Čecha tohoto století (F. P.), Ročenka »Chudým dětem«, v Brně, 1897, IX.
 Rypáček Fr. J., Palacký a Morava, ČMat. Mor. 1898, XXII., č. 1.
 Křen J., F. P. ve Val. Meziříčí, 1898, 13 str.
 Tobolka Zd. V., F. P. jako politik a historik, v Praze, 1898.

- Za velkým vzorem. K oslavám stých narozenin F. P. (Za vlast, Epistolý Českému lidu, pořádá Fr. Horálek, č. 4.), Král. Vinohrady, 1898, 7 str.
- Fr. Pavlík, F. P., v Praze, 1898.
- 1798—1898, F. P., Na stoletou paměť narozenin Otce Národa, v Praze (Nár. Jedn. Pošum.) 1898.
- Havel V., Otec národa, F. P. (Epistolý »Hlasů z Podřipska« č. 4), v Roudnici, 1898.
- La Nation Thèque, red. Ch. Hipmann, Zurich, VI. 1898 (o F. P.).
- Pekař Jos., Fr. Palacký, Politik, 1898 (Feuillet.), č. 140, 149.
- Bolína K., F. P., v Praze, 1898 (vyd. Odbor Bolzan. sir. učit.).
- Bayer Fr. a Koželuha Fr., Fr. P. poslední loučení s rodnou Moravěnkou r. 1873, v Brně, 1898.
- Album Valaška, v Štramberku 1898, dílo illustrov. (s podobiznou F. P., rodný domek a světnice, kde se P. narodil).
- Rypáček Fr. J., Fr. P., 1798—1898, Na stoletou paměť narozenin Otce národa z uložení Matice Moravské lidu našemu podává, Brno, 1898, 8°, 48.
- Žilka F., F. P., v Praze, 1898.
- F. P., Aletheia v Praze 1898, č. 2.
- F. P., Čas, v Praze, 1898, č. 23.
- Nováček V. J., K jubileu F. P., Osvěta, v Praze 1898, č. 6.
- Matoušek J., Fr. P., v Jilemnici 1898
- Mrázik J., O F. P., Otcí národa, v Praze 1898.
- Францевъ В. Ф. П., Къ столѣтсю дна рожденія великаго чешкаво историка 1798-1898, Варшавскій Дневникъ, 1898, 7. іюня.
- Zíbrt Č., F. P., Světozor, v Praze 1898, č. 31.
- Pekař J., Čech S., Srb A., F. P., Zlatá Praha, v Praze 1898, č. 31.
- Winter Z., Památce velikého Čecha, tamtéž.
- Tobolka Z., Literatura (o F. P.), tamtéž.
- Svozil J., F. P., v Brně, 1898.
- Krejčík A., F. P., v Praze, 1898.

Ze života Fr. Palackého.

- Nováček V. J., Jiří Palacký, otec F. P., ČČMus. 1898, 113—128.
- Hanuš J., Z mladších let F. P., Česká Revue, v Praze 1898, I. č. 9.
- Červinková-Riegrová M., Před sňatkem P., Světozor XX. 1886, 11—14.
- Úcta P. ve Vídni dne 11. června 1847 (tištěno bez místa a roku). Z Prahy (Pal. onemocněl na cholery) Mor. Noviny 1851, str. 555.
- Freimüthige Sachsen-Zeitung, Dresden 1852, č. 41 (projev radosti, že se P. oddá v soukromí vědeckému badání místo veřejné činnosti).

- Vlček V., Před čtrnáctým červnem, Pozor, v Praze 1862, 113.
- K narozeninám F. P., Rodinná Kronika II., v Praze 1862, 133.
- Pocta Palackému, Mor. Orlice 1866, č. 278.
- Adresa Palackému (z Č. Budějovic), Budivoj II., 1866, č. 94.
- Pouť Slovanů, v Praze 1867.
- Frič J. V., Rub a líc té slovanské výpravy na Rus. Nejvíce dle ruských pramenů k objasnění svobodomyšlnosti našich poutníků a pravdomluvnosti našich zpravodajů sestaveno, v Praze, 1867, 42 str.
- Schulz Ferd., Slavný den F. P. (7oté narozeniny), Nár. Listy 1868, č. 158, 162.
- Posel z Prahy, 1868, č. 70.
- Русскій Инвалидъ, С. Петербургъ, 1868 č. 162, 163.
- Slavnost svátků 7otých narozenin F. P., Světozor II., 1868, 106, 243.
- Album für P. aus Russland, Politik VII., 1868 č. 139.
- Deska slavnostního album Palackého (s vyobrazením), Květy III., 1868, 278.
- Tyršov R., Diplom čestného měšťanství města Karlína F. P. provedl Josef Manes, Světozor XX., 431 (kritika a výklad).
- Slovan's Beseda in Wien, Zur 70. Geburtsfeier Dr. Palacký's veranstaltet eine musik.-deklam. Abendunterhaltung, Politik VII., 1868, č. 157.
- Palackýfeier in Brünn, ibid. č. 167.
- Palackýfeier, Politik VII., 1868, č. 158—166.
- Průvod s pochodněmi F. Palackému dne 13. června, Květy III., 1868, 222.
- Oslava P. v Praze (13 června a d.), Olom. Noviny 1868, č. 44, 49 a d.
- Velká pocta Palackému, Mor. Orlice 1868, č. 121 a d.
- Slavnost Hodslavická dne 14. června 1868, Mor. Orlice 1868, č. 141 a d.
- Sedmdesáté narozeniny F. P., Svoboda II., v Praze 1868, 356.
- Upomínka na den 14. června 1868 co padesátileté jubileum vědecké činnosti F. P. (životopis jeho), v Praze 1868, 8°, 16.
- Rodný dům F. P. v Hodslavicích (s vyobrazením a rodokmenem Palackého), Květy IV., 1869, 86.
- Rodiště F. P. v Hodslavicích, Světozor X. 1876, 328.
- Oslava F. P. o sedmdesátých narozeninách jeho r. 1868, Vlast. kalend. XVII., v Praze 1869, 84.
- Otcí vlasti, slovutnému pánu Dru. F. P., navracejícímu se zpět do vlasti své, Slovan, v Praze 1870, II., č. 40.
- Kheil Carl, En Stemme fra Bøhmen (oslava F. P., vylíčení jeho činnosti), Foedrelandet, Kjøbenhavn 1872, No. 274.
- С. Петербургскія Вѣдомости, 1872, č. 294.
- Биржевыя Вѣдомости, 1872, č. 292. — Srv. tamtéž polemickou stat v záležitosti F. P. 1872, č. 308: Худая слава о Петер-

- бургскихъ Вѣдомостяхъ въ Россіи и за границею. Понимають ли эта газета задачи славянства? — Тамtéž 1873, č. 107.
- Český bratr na procesí. Hlasy ze Siona 1873, 167 a d.
- Procesí zpátečnictva v Praze na den sv. Václava 1873. Svoboda 1873, VII, 529. Srv. odpověď F. P., Několik slov o náboženství a víře, Otisk z Pokroku, 1873, 21. října. Otištěno ve Světozoru VII. 1873, 513.
- Dušek J., P. jako evangelík Samostatnost 1898, č. 19.
- Otci Palackému, Hrstka básní k jeho oslavě, Pokrok 1873, č. 306.

Smrt a pohřeb.

- Z posledních dob života F. P., Beseda učít. VIII., 1876, 269 str.
- Z posledních dob života F. P., Pokrok 1876, č. 147.
- Dům, v němž Palacký v Praze pracoval a život svůj dokonal. Mrtvola Palackého, vystavena na radnici staroměstské, Světozor X., 1876, 342.
- Poprsí a podobizna F. P. na domě, v němžto žil a zemřel. Zlatá Praha II., 1876, 386.
- Komnata, v níž P. v Praze pracoval, Světozor X., 1876, 507.
- Nemoc a úmrtí F. P., Světozor X., 1876, 329, 346, 351.
- Palackého nemoc a poslední okamžiky. N. Y. Cent. Listy, New York 1876, 11.
- Smrt P., Pokrok 1876, č. 146.
- Palackého není! Nekrolog. Světozor X., 1876, 322.
- Nad rakví otce národa, Pokrok 1876, č. 147.
- F. P., historioграф král. Č., v Praze 1876, 26.
- J. S., Morava nad hrobem Palackého (báseň), Pokrok 1876, č. 149.
- Esseger Zeitung o F. P., Pokrok 1876, č. 152.
- »Slovenec« o F. P., ibid. č. 153.
- Gazeta Warszawska o F. P., Pokrok 1876, č. 153.
- »Zastava« o F. P., ibid. č. 153.
- Nad hrobem českého veleducha, Česká Včela I., v Praze 1876, 13.
- Pohřeb P., Nár. Listy 1876, č. 151.
- Hrob Palackého, Katafalk o pohřbu P. v Karlíně, Světozor X., 1876, 360.
- Pohřeb F. P., Pokrok 1876, č. 151.
- Pohřeb F. P., Světozor X., 329, 375.
- Smuteční slavnosti F. P., Pokrok 1876, č. 148.
- Lobkovice, Světozor X. 354—355.
- Řeči duchovní, konané při pohřbu Fr. Palackého, dne 31. května 1876 (D. Boh. a Felix Molnárové, Karel Lány), v Praze, nákladem vl., u Ed. Grégra.
- Panichida za P. a řeč prvokněze Lebeděva v ruském chrámu. Pokrok 1876, č. 170.

- Resoluce Amerických Čechů při smuteční slavnosti F. P., Zvěsti Slovanské I., 1876, č. 2.
- Tempský Friedr., Franz Palacký, Bohemia 1876, 150.
- Goll J., Nekrolog Palackému, Revue historique VI., 430.
- Upomínka na Otce P., Zvěsti Slovanské II., 1877, č. 11, str. 5.
- Památka P., Úvodní slovo k výročí jeho úmrtí, Pokrok 1877, č. 144.
- Kalousek J., Svoji k svému a vždy dle pravdy. Řeč přednesená v den úmrtí F. P. v Českém klubu, Pokrok 1877, č. 145 a d.
- Výroční úmrtní den P., České Noviny 1883, č. 125.
- Čížek J., Památce † Otce národa F. P., Koruna Česká 1886, č. 22.
- Ze života Palackého, Svornost II. v Slaném, č. 44—46.

Korrespondence

- Dopisy K. Havlíčka z Brixena p. Fr. Palackému, Národ, v Praze, 1864, č. 15 a d.
- Vrtátko A. J., Dopisy Frant. Palackého k Janu Kollárovi, ČČMuseum 1879, 378 a d.
- Několik listů Frant. Palackého k prof. J. Purkyňovi, ČČMuseum 1880, 419.
- Dopisy Fr. Palackého Purkyňovi, Slov. Sborník V., 1886, str. 130.
- Palackého lístek do památníku Fr. L. Čelakovského, Světozor XI., 298.
- List M. P. Pogodína Fr. Palackému o manifestaci českých poslanců, o věcech slovanských i evropských, Osvěta, 1871, I. 32.

Oslava a pomníky.

- Pomník Palackého v Chropině, Světozor XI., 490.
- Odhalení pomníku P. v Rožnově, Pokrok 1879, č. 217 a d.
- P. pomník v Rožnově, Světozor XIII., 514.
- Oslava otevření rodného domku F. P. v Hodslavicích pod Radhoštěm. V Praze 1881.
- Vlček V., U kolébky Palackého, Řeč — při slavnosti Hodslavicé 14. srpna 1881, České Noviny 1881, č. 194.
- Slavnost odevzdání rodného domku P., ibid. č. 195.
- A. Č., V Hodslavicích. Cestopisný obraz, ibid. č. 207.
- Slavnost P. v Hodslavicích, Pokrok 1881, č. 195.
- Národní slavnost v Hodslavicích, Lev, ve Vídni 1881, III., č. 17, str. 130.
- Hodslavice, Almanach literárního družstva jindřichohradeckých gymnasiů »Palacký«, v Jindř. Hradci, 1881.
- Klv(aña) J., Poslední sestra F. P., Světozor XXV., 1891, 250.
- Durdík J., O zásluhách F. Palackého, Slavnostní řeč při odhalení jeho poprsí dne 20. června 1885, str. 12.

- Chalupa F., F. P., Vzpomínka ku slavnostnímu odhalení jeho poprsí dne 20. června t. r., Světozor XIX., 1885, 439.
 Návrhy k pomníku F. P. v Písku, Zl. Praha II., 370.
 V. W., Pomník F. P. v Písku, ibid. III., 446.
 Řeč dra. Riegra o slavnosti odhalení pomníku P. v Písku, Čech 1886, č. 207.
 Pomník P. v Praze, Domácnost VI., Milwaukee, Wis. 1887, č. 317.

Palacký spisovatel a politik.

- Palacký Fr., Chronologische Bibliographie seiner Publicationen, Jahresber. Böhm. Ges. Wiss. 1877, p. XLIII.
 Kalousek J., Seznam spisův F. P., při 4. vyd. Dějin nár. česk. od dra. B. Riegra, I., 1894. str. LII.—LVI.
 První literární práce F. P., Lumír VIII., 1858, II., 956.
 Křížan K., Prvá literární práce F. P., Světozor, Vídeň, 1858 až 1859, str. 150.
 Bačkovský Fr., O básnické činnosti P. J. Šafaříka a F. Palackého, v Praze 1886.
 Král J., Listy filolog., v Praze, 1894 (V studii o prosodii). Srov. Červinková-Riegrová M., Domněnky a pravda o Jungmannovi, Osvěta 1895. 102—122; Král J., K činnosti Jungm. v prosodickém sporu, Listy fil. 1895, 33—65; A. B., Osvěta 1895, 470—479.
 Básně Fr. Palackého. Z literární pozůstalosti Palackého vydal, úvodem a poznámkami opatřil Dr. J. Jakubec. V Praze 1898.
 Jakubec J., Zwei deutsche Gedichte P., Politik, 1898, č. 144.
 Jak se stal F. P. historiografem království Českého a s jakými obtížemi bylo mu zápasiti, Světozor V., 125.
 Palacký Fr., Zur böhmischen Geschichtschreibung. Actenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr. Prag 1871, v. 8°, V. a 216.
 P. F. a dějepisectví české, Posel z Prahy (kalend.) II., v Praze 1863, str. 1.
 Němečtí dějepisci proti P., Národní Listy 1868, č. 106, Angriff Palacky's auf die »Mittheilungen«, Mitth. Gesch. Deutsch. Böhm. VI., 41.
 Emler J., Palacký a české dějepisectví, Osvěta I., 1871, 67.
 Grünhagen C., Fr. P., Ein deutscher Historiker wider Willen, Breslau 1871.
 Palacký před soudem dějin světových, Pokrok 1874, č. 167 a d.
 F. P. jako dějepisec, ibid. 1875, č. 16.
 Vlček V., Dějepisecké dílo F. P., Osvěta 1876, VI., 401.
 Goll J., Palackého programm práce historické, ČCHist. 1898, IV., 1—11.
 Tobolka Z. V., Zásluhy F. P. na poli českého dějepisectví, Krok, 1898, 133—137.

- Vaněk V., Zlatá zrnka z dějin Palackého, Posel z Budče 1876.
 Pochobradská Kat., Palacký nebyl šťastným kritikem, Komenský XVII., 1889, 221 a d.
 Vymazal Fr., O češtině Palackého, Komenský XVII., 1889, 729 a d.
 Čech Leander, Palacký jako filosof, Příspěvek k dějinám filosofie v Čechách a českého probuzení. Osvěta XV., 1885, 1053.
 Čech L., Palacký a Kant. Č Mat Mor. 1898, XXII. č. 2.
 Pospíšil J., Hlavní principy krasovědy F. P. se zřetelem k nauce sv. Tomáše Aquin., Hlídka, v Brně, 1898, č. 5 ad.
 Masaryk T. G. Česká otázka v Praze 1895 (o filos. P.)
 Palacký im J. 1848, Bohemia, 1872, 257. Srv. článek: Psaní Fr. P. dne 11. dubna 1848 do Frankfurta, Mor. Orlice 1866, č. 87 a 88.
 Politické názory dra. Frant. Palackého. Mor. Orlice 1864, č. 31.
 Palacký und Schmerling, Politik 1864, III. č. 274.
 Palacký a Déak, Národ 1865, č. 108.
 Palacký o nynějších poměrech rakousko-vídeňských (o vstupu Čechů do říšské rady), Mor. Orlice 1870, č. 127.
 Pánové Dr. Fr. P. a Dr. F. L. Rieger ve světle pravdy, Svoboda, 1874, VIII. 131 a d.
 Palacký's Politisches Testament, Bohemia 1872, č. 254.
 Politická závět Palackého, Pokrok 1877, č. 295.
 Závět Palackého, Pozor I., v Olomouci 1872, č. 82.
 Московске Введомости о Палацковом политичном тестаменту, Единство 1872, 11/23 listop.
 Palacký a Hans Kudlich, Pokrok 1872, č. 302.
 John Stuart Mill a F. Palacký, Svoboda, v Praze 1874, VIII., 66.
 V. Hořínek, F. P. (Z článku »K politickému našemu programu«), Rozhledy, v Praze VI.
 Račinský, F. P. a jeho politický program, v Roudnici 1897, 32 str.
 Masaryk T. G., Karel Havlíček. v Praze 1896 (o polit. P.).
 Srb Ad. Politické myšlenky F. P. Světová knihovna. v Praze, 1898.
 Srb A. F. P. (polit. význam) Světozor 1898, č. 31.
 Tobolka Z. V. Politický program F. P., Rozhledy VII. č. 6.
 Hořínek V. P. passivní opposice, Samostatnost 1898, č. 20. a sl.
 Politická činnost Palackého, Pokrok 1876, č. 149.
 Národní strana po smrti P., ibid. č. 157.
 Palacký a spolek německo-rakouský, Nár. Listy 1883, č. 13. (odpol.).
 Palacký o slovanské myšlence, Česká Politika 1884, č. 337.

* * *

Z posudků o knihách F. Palackého.

Dlouhá by byla řada posudků, jež byly uveřejněny o knihách a rozpravách F. P. Aspoň některé uvedu.

Dějiny národa českého (vydání české a německé): Liter. Zeit. Berlin, 1837; Fr. Mailáth, Archiv f. Gesch. u. Staatsk. Wien, 1837; Koch Sternfeld, Gelehrte Anzeigen, herausgegeben von Mitgliedern der k. bayer. Akad. d. Wiss., München, 1838, č. 129—130, str. 1033—1036, 1041—1056; Bohemia, Prag, 1839, XII., č. 76; Zap. Pam. Arch. I., 143; Bohemia, 1841, XIV., č. 140; Bohemia, 1845, XVII., č. 60; Bemerkungen, veranlasst durch die Geschichte von Böhmen von F. Palacký III. B. 1. Abth. Jordan, Jahrbüch. f. slav. Liter., Kunst u. Wissensch., Leipzig, 1845, seš. VI., 215; Bohemia 1848, XXI., 51; Елагинъ В., Объ исторіи Чехіи Франца Палацкаго, Чтенія Общества Исторіи и Древностей Россіи. 1848, No. 7, 1—44 (po česku: O české historii Fr. Palackého, Z ruského Vasilija Jelagina, Českobratrský Hlasatel, v Praze, 1849, 195—217, též otisk, v Praze, 1849, 63 str.); Bohemia 1850, XXIII.: Wolfgang Menzels Literaturblatt, Stuttgart, 1857, No. 103, 1861, č. 57; Hamburger Literarische und kritische Blätter (F. Hofmann), 1858, No. 1, str. 5—7; Gränzbote, Leipzig, 1858, I., 279—280; Katholische Literatur Zeitung, Wien, 1858, V., No. 18, str. 137—139; Mitth. V. G. D. Böhm. VI., 11, 19; Hanuš, Kritische Blätter, Prag, 1858, II., 2., str. 63 a d.; Bohemia 1860, č. 10, str. 87—88, č. 17, str. 151—152; Literarisches Centralblatt für Deutschland, Leipzig, 1861, No. 18, str. 286—287; Rückert H., Blätter für Liter. Unterhaltung, 1865, str. 377—379; Brünner Zeitung, 1865 No. 79; Tagesbote aus Böhmen, 1865, No. 140—144; Národ, 1865, č. 23 a d.; Bohemia, 1865, č. 27, str. 308—309; Bohemia, 1867, č. 96; Leger L., Revue critique, Paris 1868, č. 44, str. 281; Historische Zeitschrift, Berlin, XX., 203—207; Liter. Centralblatt, 1868, No. 30 atd.

Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. C. Höfler, Prag 1868. Krummel L., Heidelberger Jahrbücher der Literatur, 1868, No. 24, str. 374—384; týž, Theologisches Literaturblatt Darmstadt 1868, No. 37, str. 217—220; H(elfert), Allgemeine Literatur-Zeitung, zunächst für das katholische Deutschland, Wien 1868, No. 11, str. 85—86; Leger L., Revue critique, Paris 1868, str. 281—283; Liter. Centralblatt für Deutschland (Zarncke) 1868; Historische Zeitschrift, Berlin, XX., 203. Srv. též Berger, Zur Geschichte des Johannes Huss, Beilage zur Allgem. Zeitung, Augsburg 1870, 17. 19. Mai, 7., 23. Juni (proti Höflerovi). Proti Palackému chvála Höflera Deutsche Zeitung (red. Dr. K. Picker), Prag 1868. No. 7, 14. Februar.

Documenta Mag. J. Hus, Pragae 1869. Goll, Revue historique, Paris, VI., 439; Pam. Arch. VIII., 395—397; Hlasy ze Siona, 1869, 80; Mor. Orlice, 1896, č. 191; Krummel L., Heidelberger Jahrbücher der Literatur, 1869, str. 631—638; Allgem. Liter. Anzeiger, Greifswald 1869, No. 22, str. 23—24, A. H. W(ratislaw), The Clerical Journal, London 1869, vol. XXV., No. 64, July 15, str. 38—39; Theolog. Jahresbericht, herausgeg. v. Hauck, 1869, II. Abtheil., str. 280—283.

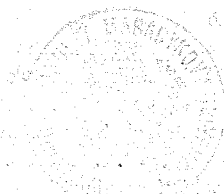
O souvislosti Valdenských (z ČČMuseum, 1869. Theolog. Jahresbericht (Hauck), 1869, V., 1 H., str. 33—34; Allgem. Liter. Anzeiger, Greifswald 1869, 22 Heft.; Liter. Centralblatt 1869, No. 37; Leger L., Revue critique, Paris 1869, č. 41, str. 235—236.

Radhost. Emler, Nár. Listy 1872, č. 296 (též (293); Leger L., Les derniers travaux de M. Palacký, Revue politique et littéraire, Revue des cours littéraires, Paris 1873, č. 32, str. 769—773.

O B S A H.

	Str.
<i>Bílý</i> František: XLIII. Palacký a spisovný jazyk český	689—712
<i>Čech</i> Leander: XXXIV. Palacký jako aesthetik	391—442
<i>Červinka</i> Václav: XVII. Vzpomínky na Palackého	139—152
<i>Červinková-Riegrová</i> Marie: II. Rodiště Františka Palackého	4—9
<i>Táž:</i> V. Karel Egon Ebert o Fr. Palackém	39—40
<i>Táž:</i> XXI. Poslední chvíle Fr. Palackého	173—176
<i>Denis</i> Ernest: XIX. Vzpomínky a úvahy o Palackém	158—164
<i>Dvorský</i> František: XXXV. Frant. Palacký a náš nepřítel	443—472
<i>Dvořák</i> Rudolf: XXXII. Snahy Fr. Palackého o vydání české encyklopedie	337—366
<i>Goll</i> Jaroslav: XXVI. Palackého Würdigung	247—262
<i>Hančová</i> Božena: XIV. Palacký v domácnosti	130—136
<i>Haasz</i> Jaroslav: XXXIX. K české historiografii	518—544
<i>Helfert</i> Jos. Alex. svob. pán: IX. Meine persönlichen Berüh- rungen mit Palacký	94—106
<i>Hostinský</i> Ottakar: XXXIII. Fr. Palackého esthetické studie 1816—1821	367—390
<i>Šakubec</i> Jan: XXXI. O básnické činnosti Fr. Palackého	309—336
<i>Šířecek</i> Hermenegild: XXXVII. Palackého práce o dějinách právních	485—498
<i>Kadlec</i> Karel: XXXVI. František Palacký a české divadlo v Praze	473—484
<i>Kalousek</i> Josef: XXII. O vědeckých myšlénkách v historickém díle Palackého	177—232
<i>Kameníček</i> František: XX. Poslední cesta Palackého na Moravu roku 1873	165—173
<i>Köpl</i> Karel: XLII. Palacký und die Censur	646—688
<i>Leger</i> Louis: XVIII. Vzpomínka na Fr. Palackého	153—157
<i>Lützow</i> František hrabě: XXIII. Několik zmínek o Palackém ve spisech anglických spisovatelů	233—236
<i>Mareš</i> František: XII. O pracech Palackého v archivu Třeboň- ském	114—125
<i>Maurice</i> C. E.: XXV. Kterak pohlíží anglický historik na dílo Palackého	240—247
<i>Morfill</i> W. R.: XXIV. Palacký a Evropa	237—239

<i>Mourek V. E.</i> : XXVIII. Palacký jako vydavatel německého časopisu vlasteneckého musea v letech 1827—31	Str. 269—289
<i>Novák Jan V.</i> : XXX. Palacký o Janu A. Komenském	299—308
<i>Palacký Jan</i> : XIII. Intimní vzpomínky na Fr. Palackého	126—129
<i>Patera Adolf</i> : XV. Episoda z pouti do Ruska	137—188
<i>Pittnerová Vlasta</i> : XVI. Krejčí Brejnek a František Palacký	133
<i>Pivoda Fr.</i> : X. Vzpomínky na Fr. Palackého	107—110
<i>Rieger Bohuš</i> : XLI. Ústava Rakouska dle Frant. Palackého v l. 1848—49	602—645
<i>Rieger Fr. L.</i> : VII. Za jakých poměrů, zejména sociálních, podnikl Palacký úkol svého života	45—60
<i>Slavík Fr. A.</i> : III. Hodslavice	10—14
<i>Srb Adolf</i> : XL. Politická činnost Františka Palackého	545—601
<i>Tadra Ferdinand</i> : XXVII. Formuláře středověké, důležitý pramen historický	263—268
<i>Tišer František st.</i> : XI. Frant. Palacký a hrabě Eugen Karel Černín z Chuděnic	111—113
<i>Tomek W. W.</i> : VIII. Styky mé s Palackým do roku 1862	61—93
<i>Truhlář Ant.</i> : XXIX. Z redaktorských příhod Palackého	290—298
<i>Vlček Jaroslav</i> : IV. O škole trencínské a prešpurské za Palackého mládí	15—38
<i>Vrchlický Jaroslav</i> : I. K sté ročnici narozenin Fr. Palackého	1—3
<i>Zábrt Čeněk</i> : XLIV. Bibliografie o Fr. Palackém	713—723
<i>Zigel Theodor</i> : XXXVIII. Palacký jakožto historik slovanského práva	499—517
<i>Zimmermann Robert von</i> : VI. Palacký	41—44

NÁRODNÍ KNIHOVNA
PRAHA